COMMENTARIA
IN ACTA
APOSTOLORVM.

Digitized by Google

Digitized by Google

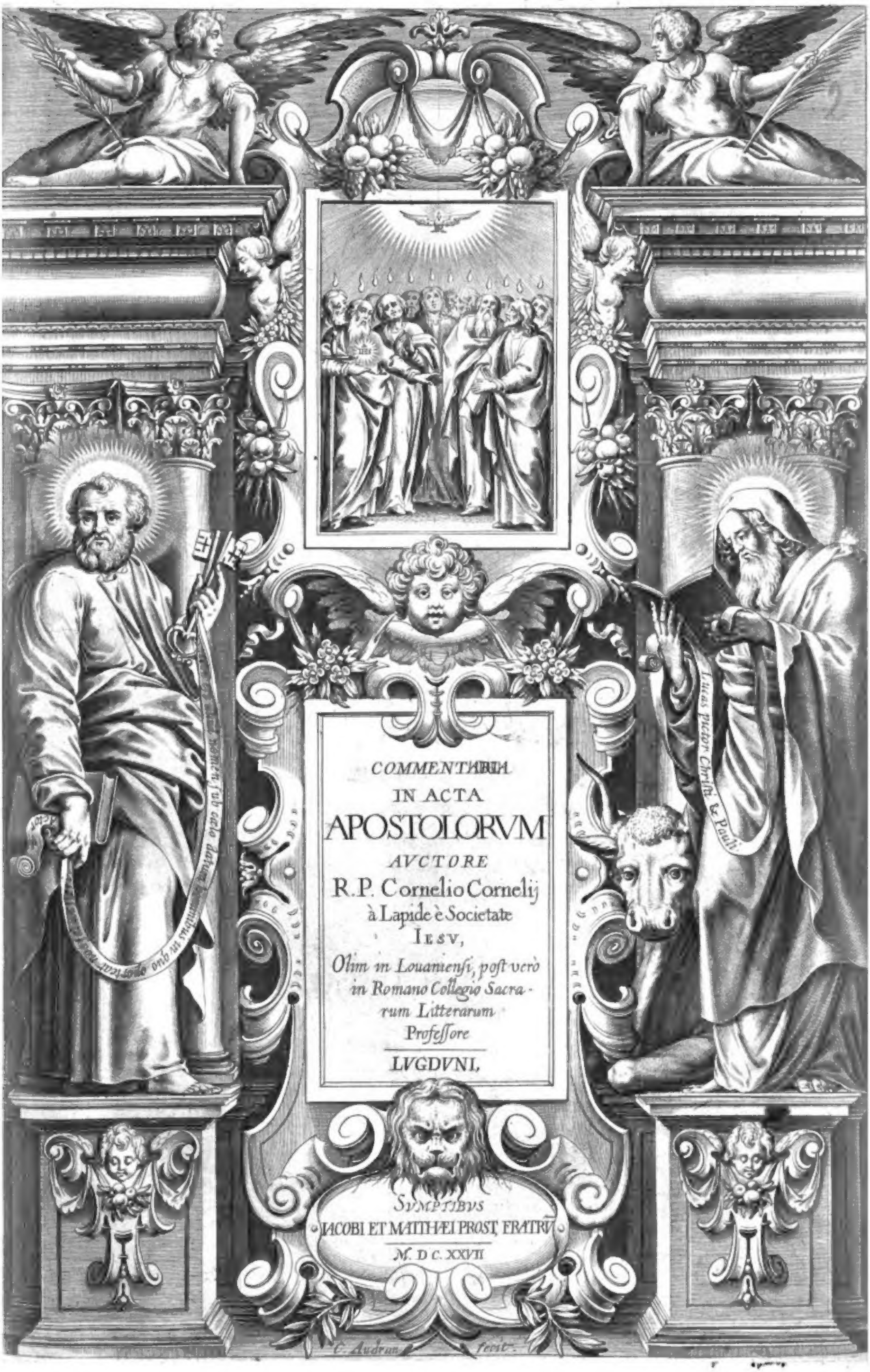

Digitized by Google

Digitized by Google

AMPLISS⁹ AC NOBILISS⁹ VIRO

D.D.GVILLELMO LANGLOYS, D. DE TANEY, SVRION, TVRRIS D'ARS ET SAPPEINS, REGI A CONSILIIS, APVD

Lugdunenſes in Capitalibus cauſis Proprætori, necnon in Ciuilil Protoconſiliario,in ſuprema Dombarum Curia Senatori,Libellorum ſupplicum Reginæ Matris Magiſtro, Ordinis Sancti Stephani Piſani Equiti, &c.

Iacobus Proſt F. P.

SCRIPSERITNE Lucas elegantiùs, an floridiùs pinxerit, non eſt procliue dicere (PROPRÆTOR CLARISSIME) namque is calamo calamum, aut ſi mauis, ſtylo penicillum fœliciter iunxerat. Sed illud certè docti fatentur omnes ; res aureo Chriſtianæ fidei naſcentis ſeculo, ab Eccleſiæ Principibus geſtas, ſic ab illo eſſe deſcriptas, vt verè depictas exiſtimare poſſis. En igitur tibi illius hiſtoriam, ferè dixi tabellam, quam ille quidem non rudibus efformauit tantùm, ſed ſynceris ac vernantibus illuminauit coloribus, nunc autem vir in eo genere præſtantiſſimus, elaboratiſſimis

Digitized by Google

commentationibus in bono vt ſic dicam lumine collocauit. In lucem ego publicam operâ typographiæ dedi, vt ſi iam virtutis tuæ, ſi authoritatis ac Iuridicæ purpuræ fulgor acceſſerit, ad ſplendorem nihil deſiderari poſſe videatur. Lucet enimuerò mirum in modum opus hoc Lucæ manu ac numine, Cornelij commentariis non parum illuſtratur, meis etiam curis nonnihil ac labore ſplendeſcit; ſed vbi beneuolentiæ tuæ radij benigniores affulſerint, vbi Nominis tui ac dignitatis illuxerit iubar, nihil erit planè reliquum gloriæ vnde poſſit accreſcere. Magnum quid exiſtimant iure merito plurimi maiorum poſſe gloriari virtute, maius tamen nec iniuriâ putant, obſcurum genus ſuum & humile meritorum amplitudine ad nobilitatis efferre faſtigium. At illud certè longè maximum eſt ſine controuerſia, transfuſam à maioribus nobilitatis ac virtutum omnium laudem hæreditario veluti iure ſic accepiſſe, vt feceris ampliorem. Viuit etiamnum & ſpirat in Lugdunenſium animis viri clariſſimi Patris tui integritas incorrupta; non excidit geſtus ipſos ſupra triginta annos ſumma cum fide magiſtratus. Ita Parentis virtutes boni omnes recordantur, dum mirantur tuas, ita illius honores recolunt, dum tuos colunt. Sic enim veſtigiis eius ac laudibus inſiſtis, vt ibi non ſiſtas, ſed maioribus etiam paſſibus ad omnis gloriæ culmen mirifica omnium ordinum gratulatione contendas. Quod reliquum eſt, id Cœlites omnes obteſtor ex animo, vt cùm nihil de virtutis præſtantia Parenti concedas, cùm ſis etiam dignitatis gradu ſuperior, illum etiam vitæ diuturnitate vincas.

Appro

Digitized by Google

Approbationes Doctorum.

IOANNES CLAVDIVS DEVILLE in S. T. Magiſter, S. Pauli huiuſce Ciuitatis Canonicus, & in hac Lugdunenſi Diœceſi ab Illuſtriſſimo Cardinali DE MARQVEMONT Reuerendiſſimo Archiepiſcopo in librorum Cenſuram incumbere iuſſi: fidem facimus nos COMMENTARIA IN ACTA APOSTOLORVM Auctore R. P. CORNELIO CORNELII A LAPIDE è Societate IESV, vidiſſe, atque omnia iuxta Catholicæ, Apoſtolicæ & Romanæ Eccleſiæ ſacra documenta, ſanctorumque Patrum ſanam doctrinam in illis eruditiſſimè exponi. Lugduni apud S. Paulum 14. Calendas Octobris 1626.

DEVILLE.

IDEM teſtor S. Th. Doctor Pariſienſis & ſocius Sorbonicus. Lugduni die 22. Septembris 1626.

M. FRANCISCVS HALLIER.

COMMENTARIA iſta quæ IN ACTA APOSTOLORVM prodeunt à R. P. CORNELIO A LAPIDE elaborata legi, & digna prælo iudicaui, quippe quæ nihil habeant quod in fidem vel in bonos mores pugnet. Actum Lugduni die 17. Septembris 1626.

Fr. ROBERTVS BERTHELOT Epiſc. Damaſci.

Facultas R. P. Prouincialis Prouinciæ Lugdunenſis.

EGO STEPHANVS CHARLETVS Societatis IESV in Prouincia Lugdunenſi Præpoſitus Prouincialis, iuxta priuilegium eidem Societati à Regibus Chriſtianiſſimis HENRICO III. 10. Maij 1583. HENRICO IV. 20. Decembris 1606. & LVDOVICO XIII. nunc regnante 14. Februarij 1611. conceſſum, quo Bibliopolis omnibus prohibetur ne libros ab hominibus noſtræ Societatis compoſitos abſque Superiorum eius permiſſione imprimant: permitto IACOBO PROST Bibliopolæ Lugdunenſi, vt opus quod inſcribitur COMMENTARIA IN ACTA APOSTOLORVM, Auctore R. P. CORNELIO CORNELII A LAPIDE, è Societate IESV, ad ſex proximos annos imprimere ac diuendere poſſit. Datum Lugduni vltimo Octobris anno 1626.

STEPHANVS CHARLETVS.

Digitized by Google

Summa Priuilegij à Christianiſſimo Rege conceſſi.

LVDOVICI XIII. Galliæ Nauarræque Regis auctoritate ſancitum eſt, atque patentibus Litteris cautum, nequis in regno ſuo, aliiſve locis ditioni ſuæ ſubiectis, intra annos ſex proximos, à die impreſſionis primæ inchoandos ac numerandos, excudat, vendat, excudendum, vendendúmque quouis modo, & ratione curet librum qui inſcribitur, COMMENTARIA IN ACTA APOSTOLORVM, Auctore R. P. CORNELIO CORNELII A LAPIDE è Societate IESV, præter IACOBVM PROST Bibliopolam Lugdunenſem, aut illos quibus ipſemet conceſſerit. Prohibitum inſuper eadem auctoritate Regia omnibus ſuis ſubditis, eumdem librum extra Regni ſui limites imprimendum curare, vel quempiam vbicumque fuerit, ad id agendum impellere ac inſtigare, ſine conſenſu dicti IACOBI PROST. Idque omne ſub confiſcatione librorum, aliiſque pœnis originali Diplomate contra delinquentes expreſſis. Datum S. Germani die 29. Septemb. 1626.

De mandato Regis,

Signatum, LE COCQ.

Hæc prima editio die 29. Decembris 1626. finem ſortita eſt.

INDEX

Digitized by Google

INDEX MATERIARVM,

QVÆ EX HIS COMMENTARIIS IN ACTA APOSTOLORVM, AD Euangelia Dominicarum, & aliquot feſtorum anni totius accommodatæ, in vſum Concionatorum deſumi poterunt.

Prior numerus paginam, ſecundus columnam indicat; littera addita reſpondent litteris intercolumnaribus.

Dominica infra Octauam Natiuitatis.

Luc.2. ECCE POSITVS EST HIC IN RVINAM ET IN RESVRRECTIONEM MVLTORVM IN ISRAEL, ET IN SIGNVM CVI CONTRADICETVR. Chriſtianiſſimi ſignum eſt contradictio & perſecutio. 356.d.1
De vtraque hic opportunè diſſereretur. Animos Apoſtolorum non infregit, neque à Chriſto prædicando auertit. ibid.

In Paſſione Domini.

Matth. 27. VAH QVI DESTRVIS TEMPLVM DEI, ET IN TRIDVO REÆDIFICAS ILLVD: SALVA TEMETIPSVM. SI FILIVS DEI ES, DESCENDE DE CRVCE. Inuidiæ detrahentium & exprobrantium quàm amaræ. 79.a.1
Tales à Scribis & Iudæis Chriſtus paſſus eſt. ibid.
Ioan. 8. QVI ENIM EX DEO EST, VERBA DEI AVDIT. Verbum Dei eſt lux animæ, & ſemen orationis, meditationis, omniúmque bonorum operum. 84.b.2
Doctrina Apoſtolorum legenda, & ruminanda. ibid.

In feſto Aſcenſionis Domini.

Marc. vlt. IN MVNDVM VNIVERSVM EVNTES, PRÆDICATE EVANGELIVM OMNI CREATVRÆ. Cùm hoc mandato reuocatum ſit anterius, IN VIAM GENTIVM NE ABIERITIS, Apoſtoli poſt apertum gentibus fidei oſtium, ſuas gentes ſinguli prædicaturi adierunt, & per Orbem diſperſi ſunt. 205.d.1, 206.c.1

Dominica infra Octauam Aſcenſionis.

Luc. 24. VOS AVTEM SEDETE IN CIVITATE, QVOADVSQVE INDVAMINI VIRTVTE EX ALTO. Non torpentibus & dormientibus, ſed expectantibus, orantibus & vigilantibus Sanctus Spiritus, ciúſque dona obueniunt. 43.b.2

In feſto S. Crucis.

Luc. 25. ET ELEVATIS MANIBVS SVIS BENEDIXIT EIS. Chriſtus eleuauit manus, tum vt Deum oraret, & inuocaret ad benedicendum Apoſtolis: tum vt eleuando & deprimendo, vel certè tranſuerſim collocando manus, ſignum Crucis efformaret. 47.e.1
Per Crucis meritum omnem benedictionem nobis impetrauit. ibid. Vnde conſuetudo inoluit in Eccleſia, vt tam in publicis & ſacris officiis, quàm in priuatis benedictionibus Prælatorum, Sacerdotum, Sanctorum, vel parentum, is qui benedicit Crucis ſignum efformet ſuper eum quem benedicit. ibid.
Chriſti oratio & benedictio fuit efficax. 47.a.2
Qua formula benedictionis vſus ſit. ibid.
Aaroni, qui fuit typus Chriſti, benedictionis formula præſcripta eſt à Deo Numer.6. ibid.b

In dedicatione Eccleſiæ.

In templo quaſi in domo ſua habitat Deus. 89.c.2
Quia poſtulata ſua Salomoni templo perfecto conceſſit Deus, hîc agi poterit de eius in eo præſentia, iuxta eius promiſſum. 90.a.1
Profanatio templorum certum eſt ſignum cladis Reip. imminentis. ibid.d
Orationis publicæ cauſa ſunt conſtructa, ideóque

Digitized by Google

Index materiarum

vocantur domus orationis. ibid.
Mens noſtra Deo templum eſt extruenda. 90.b.2

In feſto vener. Sacramenti.

Euchariſtia omnimodo pabulo animam paſcit. 85.a.1
Eſt panis, & pluſquàm panis. ibid.
Hilaritate inexplicabili lætificat & delectat. ibid.

In die S. Pentecoſtes.

Matth. 18. VBI SVNT DVO, VEL TRES CONGREGATI IN NOMINE MEO, IBI SVM IN MEDIO EORVM.
Ab Eccleſia, à ſua Congregatione, Ordine, Collegio, nemo ſe ſeparet, ſi velit recipere, & retinere Spiritum Sanctum. 43.d.1
Fidelis quiſque, Clericus, Religioſus frequentet templa, cœtúſque publicos, vt litanias, conciones & collationes: nam ibi Spiritum Sanctum loquentem ſentiet, eiúſque inſpirationes & dona percipiet. ibid.
Prima Chriſtianorum Pentecoſte incidit in diem Dominicum. 162.c.1
Eſt feſtum Spiritus Sancti proprium, & Iubilæum. ibid.e.2
Sonus de cœlo repentè factus, ſymbolum erat ſonitus Euangelij toto Orbe ab Apoſtolis, recepto Spiritu Sancti prædicandi. 63.d.1
Excitabat animos fidelium, ad deuotè excipiendum Spiritum Sanctum aduentantem. ibid.
Duplici de cauſa repentinus fuit. ibid.
Spiritus Sancti elogia. 64.b.1
Variè in variis figuris, pro varietate operationum & ſignificationum apparuit. ibid.e
Eſt q. ecnephias. ibid.b.2
Cùm in Apoſtolos deſcendit, orationi vacabant. 65.b.1
Linguæ fectiles fuerunt, quæ apparuere. ibid.c
Significabant Spiritum Sanctum incumbentem Apoſtolis, eiſque indentem omnium linguarum tot gentium, ad quas ituri erant, cognitionem. ibid.d. 71.a.2
Donorum etiam fuit ſignificata multiplicitas linguarum multiplicitate. ibid.
Hoc viſibili ſigno ſe quaſi viſibilem Spiritus Sanctus exhibere voluit, & viſibiliter Apoſtolis illabi. 65.e.1
Linguæ ſpecie cur Apoſtolis inſederit, cauſa quintuplex. ibid. & ſeq.
Prædicationis inſtrumentum cùm ſit lingua, per linguas accipiebant donum linguarum, quod tria complectitur. 65.b.2
In quo conſiſtat earum donum habituale. ibid.
Audaciam & zelum ſimul acceperunt. ibid.d
Intimos guſtus rerum diuinarum Apoſtolis à Spiritu Sancto datos fuiſſe, linguæ ſignificabant. 66.a.1
Per meditationem quaſi linguam ruminantur verba Dei, & in mentem traiiciuntur. ibid.b
Eam domat, regit, ſanctificat Spiritus Sanctus. ibid.
Docet pauca loqui cum diſcretione, & multa operari cum feruore, ac iugiter Deum laudare. ibid.c
Linguæ erant pyramidales, & in acumen aſſurgebant & deſinebant, quinque de cauſis. 66.b.2
Diſcretionis ſpirituum donum Apoſtolis collatum, iis qui animas tractant, quàm vtile & opportunum. ibid.c.
Spiritus Sanctus cùm ſit amor ſubtiliſſimus, efficaciſſimus, potentiſſimus & agillimus, linguæ fuerunt igneæ. 66.d.2
Prophetas per ignem auctorauit, vt & Apoſtolos. ibid.e
Eorum typi fuerunt Cherubini. 67.a.1
Amoris incendium quod Apoſtolis & fidelibus immittit Spiritus Sanctus, linguæ igneæ denotarunt. ibid.b
Torporem, timorem, concupiſcentias & vitia conſumit, & comburit quaſi ignis. ibid.
Linguæ igneæ cur inſederint capitibus Apoſtolorum. 67.d.2. & ſeq.
Non omnes parem acceperunt gratiam, ſed alius maiorem, alius minorem, pro ſuo quiſque tum officio & gradu, tum diſpoſitione. 68.b.1
Spiritus Sancti aduentus & Incarnationis quot ſint analogiæ. ibid.e
Cur vocetur gratiarum parochus. 70.d.1
Apoſtoli non loquebantur ea quæ natura, imaginario aut voluntas propria, ſed quæ Spiritus Sanctus ſuggerebat. 72.b.1

In feſto Conuerſionis S. Pauli.

Act. 9. DOMINE, QVID ME VIS FACERE? Deus internis externiſque ſuaſionibus mentem pulſat, vt ſe conuertat: ſed conſentire vocationi, vel diſſentire, propriæ hominis eſt voluntatis. Hinc quia Paulus non coactè, ſed liberè conuerſus eſt, locus dabitur de libertate arbitrij tractandi. 169.c.2
Animi compuncti, humiles, reſignati, deuoti ſeſe Deo ſponte dedunt. ibid.
Quia tremens ac ſtupens hæc verba protulit; expendendum eſt ſolere Deum primò peccatoribus incutere timorem pœnarum, mortis, iudicij & gehennæ; ac ex eo mouere eos ad dolorem & deteſtationem ſcelerum; inde ad ſpem veniæ, Deique amorem & obedientiam. ibid.b
Peccatoribus in exemplum pœnitentiæ proponitur, cùm paſſim ſuum peccatum confiteatur & deflcat, & Chriſti poſt ſe currentis clementiam intimo animi ſenſu deprædicet. 168.c.2
Vnde cùm pateat eum per contritionem eſſe iuſtificatum, eius vis examinanda. 169.c.2
Lux quæ eum circumfulſit repræſentat gratiam excitantem, & internam mentis illuminationem. Ideo de gratia præueniente aptè agetur. 167.c.2
Erat ſymbolum eius doctoratus, quo illuminaturus erat omnes gentes luce doctrinæ, & vitæ Chriſtianæ. ibid.e.1

In feſto S. Stephani.

Pro corona lapidum ferientium, accepit coronam lapidum pretioſorum. 147.a.1
Charitate contra ſuos lapidatores pugnauit, & vicit. Qua occaſione tractari poterit de armis quibus ſuos martyres aduerſus tortores inſtruxit Deus. 148.c.2
Eius patrocinium potens eſt & ſingulare pro iis qui inimicos ſuos ac ſceleratos conuertere ſatagunt. Vnde agendũ de ipſius inuocatione. 149.d.1
S. Stephani pro martyrio elogia. ibid.d.e.2
Tanquam Protomartyr cæteris in cœlum iter præuit, & viam ad thiumphum ſtrauit. 150.a.1

In

Digitized by Google

pro concionibus.

In feſto S. Ioannis Baptiſtæ.

Ioan. 1. IPSE EST QVI POST ME VENTVRVS EST, QVI ANTE ME FACTVS EST: CVIVS EGO NON SVM DIGNVS VT SOLVAM EIVS CORRIGIAM CALCEAMENTI. Præ humilitate non tantùm recuſauit Meſſiæ nomen & honorem à Iudæis ſibi oblatum, ſed & infra pedes Chriſti ſe abiecit. 224.d.1. Hinc de humilitate tractari poterit.
Chriſti pedes non tantùm, ſed & caput tingere meruit, eúmque baptizare. ibid.
Sponſi fuit paranymphus & amiciſſimus. ibidem.

In feſto S. Mathiæ.

Act. 1. ET CECIDIT SORS SVPER MATHIAM. Sors iſta quæ fuerit. 58. b.2
An ſint licitæ ſortes, & qua conſcientia eis ſint vſi Apoſtoli. 59.c.1
Ab hac ſorte dicti ſunt Clerici. ibid.c.2
In electione ad officia Eccleſiaſtica non eſt habenda ratio conſanguinitatis. 59.d.2
Gradus & Eccleſiaſticæ præeminentiæ non cadunt ſub meritum de condigno. ibid.

In feſto S. Pauli.

Zelus lucrandi animas Chriſto vnde ei inditus. 170.d.1
Quomodo de congruo meruit ad Apoſtolatus apicem euehi. ibid. b.2
Vide feſtum Conuerſionis.

In feſto S. Mariæ Magdalenæ.

De peccatis cuique pœnitentia agenda, vt remiſſio eorum à Deo obtineatur, ad inſtar S. Mariæ Magdalenæ. 151.e.1
Quot annos vitam angelicam in orationibus & lacrymis egerit. ibid.
Omnibus ſæculis futura eſt pœnitentiæ exemplar. ibid.

In communi Apoſtolorum.

*Luc.*22. ECCE EGO DISPONO VOBIS, *&c.* REGNVM, VT EDATIS ET BIBATIS SVPER MENSAM MEAM IN REGNO MEO. Chriſto conueſcentes Apoſtoli ab eo participarunt ſapientiam & diſcretionem, vt fierent ſal terræ. 42.b.1
Salis ſymbola vide in Indice rerum v. *Sal.*
Apoſtoli magis à Deo eliguntur & deſtinantur ad multa pro eo patienda, quàm agenda; cùm eius ſeruitus in multa paſſione potiùs quàm operatione conſiſtat. 174.d.1. Idcirco oſtendi poterit, decere Prædicatorem Chriſti crucifixi, eum magis prædicare exemplo, quàm verbo; hoc enim efficacius eſt. ibid.e
Quàm zeloſi fuerint honoris diuini, vt eum à ſe amolirentur, inuiolatúmque Deo conſeruarent. 233. a. 1
Fuerunt ſtellæ in cœlo. 63.c.2
Eorum elogia. ibid. d

In feſto S. Petri.

Princeps Eccleſiæ cùm non ſit dedignatus pauperes, ſed cum illis commorari præelegerit, de eorum beatitudine agendum. 181.a.2
A Prædicatore & Doctore eadem alacritate docendi pauci ac multi, ad inſtar S. Petri qui vnum Cornelium militem Gentilem adiit. 189.d.1
E paucis in multos fructus ſpargitur; ac ſubinde in paucis & rudibus maior ſit fructus, quàm in multis diuitibus. ibid. Hinc notandum, auditorum frequentiam Concionatoribus non eſſe ambiendam, cùm Dei gloriam quærant, non hominum. ibid.b.2
Cepham eum Chriſtus vocauit, eo quòd illum Eccleſiæ ſuæ baſin & Primatē deſtinaret. 203.e.2
Eius elogia. 207.c.1

In communi Martyrum.

Aurea gnome freti Martyres, OBEDIRE OPORTET DEO MAGIS QVAM HOMINIBVS, Imperatorum edictis de adorandis Idolis, vſque ad ignes, cruces & beſtias ſe oppoſuerunt. 122. c.1
Martyrum pro fide encomia. 125.d.2
Fortitudo & lætitia in tormentis tortores etiam conuertit. ibid.
Quia nihil glorioſius, quàm vitam expendere pro eo qui dedit; hinc de Martyrum laureis, coronis & triumphis in Eccleſia tam militante, quàm triumphante, agendi locus erit. 126.d.1
Memoria eorum & celebritas annua quò pertineat. 153.d.1
Martyrum ſanguis effuſus quomodo Chriſtianorum ſemen. 217.a.1
Per crucem & tribulationem cœlum ſunt ingreſſi. 234.e.2
Matth. 11. REGNVM COELORVM VIM PATITVR, ET VIOLENTI RAPIVNT ILLVD. Fideles debent continuè luctari cum ſuis concupiſcentiis, cum mundo & Diabolo, ferre crucem, & multa pati vt ad regnum cœlorum perueniant. 41.d.1
Virtutes Chriſtianæ ſunt viæ quibus ad cœlum tenditur. ibid.
Mox à Chriſto Eccleſia per trecentos annos vſque ad tempora Conſtantini Imperatoris, perſecutiones paſſa eſt. ibid.

In feſto omnium Sanctorum.

De regno cœlorum crebrò loquendum, eóque omnes actiones dirigendæ. 41.e.1
Huius fide & ſpe Sancti omnes multa heroïca opera patrarunt. ibid.
Vehementia in ſtudio virtutis & ſalutis requiritur. 64. c.2

In feſto S. Iacobi.

Pro Chriſto primus omnium Apoſtolorum martyrium generosè obiit, cæteriſque ad illud dux & choragus fuit. 203.d.3
Quæ fuerint eius priuilegia. ibid.
Tanquam Boanerges in prædicatione erat igneus. 203. d.1
In Hiſpania ſeptem, vel nouē dumtaxat conuertit.

Digitized by Google

Index materiarum pro concionibus.

Sed per hos ſparſa eſt fides, ac ſenſim tota Hiſpania conuerſa. 189.c.1. 204.c.1
S. Iacobi zelus & indignatio in Samaritas Chriſtum ſpernentes, rudis adhuc erat & indiſcretus, dum igne cœleſti & fulmine eos afflare vellet. 204.a.1

In feſto S. Franciſci.

Matth. 11. DISCITE A ME, QVIA MITIS SVM ET HVMILIS CORDE. Cùm omnis iuſtitia ſit humilitas, & ex aduerſo omnis iniuſtitia ſit ſuperbia, hinc de vtraque opportunè agendo, oſtenderur quomodo Chriſtus impleuit omnem iuſtitiam. 293.b.1
Sanctus & perfectus humilitate, ſui contemptu, fuga honoris & laudis maximè poteſt dignoſci. 293.c.1

In feſto omnium Sanctorum.

Aſpectus Sanctorum quàm ſit potens. Gratiam & Dei benedictionem eis quos intuentur, aſpirant. 92.c.1
Sola eorum ſalutatio eſt efficax, & ſalutem afferre valet. ibid.
Miracula ſua non ſibi aſſcribunt, ſed Deo, cuius ſunt, cum actione gratiarum & glorificatione reddunt. 95.b.2
Per ea potiùs opitulantur ſimplicibus, plebeiis & pauperibus. 119.b.2
Terra Sanctis eſt exilium, patria cœlum. 138.a.1

In commemoratione fidelium defunctorum.

Ex Purgatorio, Chriſtus deſcendens ad inferos, plurimos liberauit, eiſque dedit primam & plenariam indulgentiam. 78.d.1
Triumphum Chriſti decebat, vt Sanctos qui ſecum reſurrexerant, haberet aſſeclas & ſtiparores, quos quaſi prædam morti eripuerat. 80.d.e.2

In communi Virginum.

Amore virginitatis ad caſtum Chriſti thalamum aduolarunt. 229.b.1
Qualis ſit virginitatis triumphus. ibid. a.2
Virginum dux & primiceria quæ fuerit. ibid.e
Earum incentor fuit S. Paulus. 230.a.1

In feſto Confeſſorũ Pontificis.

Matth. 10. ESTOTE PRVDENTES SICVT SERPENTES, ET SIMPLICES SICVT COLVMBÆ. Serpentes cùm habeant linguam trifidam & triſulcam, quomodo à Chriſto eos imitari iubeamur. 65.c.1
Quo quis ſimplicior eſt, eo proximiùs ad Deum accedit. 88.a.1
Simplicitati oppoſita eſt hypocriſis. Quantum malum ſit. ibid.
Quibus comparatur hypocrita. ibid.
Senſa & mores ſimplicium & duplicium longè diſcrepant. 88.b.1
Prudentia abſque ſimplicitate malitia eſt, & ſimplicitas abſque ratione ſtultitia nominatur. ibid.

INDEX

Digitize

INDEX
LOCORVM S. SCRIPTVRÆ,
QVÆ IN HIS IN ACTA APOSTOLORVM COMMENTARIIS explicantur, vel obiter elucidantur.

Prior numerus paginam, ſecundus columnam indicat; littera addita reſpondent litteris intercolumnaribus.

EX GENESI.

Cap.3. PVLVIS es, & in pulverem reuerteris. 80.b.1
17. *Ambula coram me, & eſto perfectus.* 79.d.1
45 *Non veſtro conſilio, ſed Dei voluntate huc miſſus ſum.* 76.c.1
49. *Benjamin lupus rapax, manè comedet prædam, & veſpere dividet ſpolia.* 166.d.1
Salutare tuum expectabo Domine. 356.a.1.
50. *Nolite timere: num Dei poſſumus reſiſtere voluntati? Vos cogitaſtis de me mala, ſed Deus vertit illud in bonum, vt me exaltaret,&c.* 76.c.1

EX EXODO.

Cap.7. *Ecce conſtitui te Deum Pharaonis, & Aaron frater tuus erit Prophetatuus.* 231.a.2
Tu loqueris ei omnia quæ mando tibi, & ille loquetur ad Pharaonem, vt dimittat filios Iſrael de terra ſua. 231.a.2
22. *Dijs non detrahes.* 288.a.1
24. *Erat autem ſpecies gloriæ Domini quaſi ignis ardens.* 144.c.1
33. *Ego oſtendam omne bonum tibi.* 293.a.1

EX LEVITICO.

Cap.13. *Contaminabit eum Sacerdos.* 188.d.1

EX NVMERIS.

Cap.6. *Tunc radetur Nazaræus ante oſtium tabernaculi fœderis cæſarie conſecrationis ſuæ;tollétque capillos eius, & ponet ſuper ignem, qui eſt ſuppoſitus ſacrificio pacificorum.* 305.c.2

EX DEVTERONOMIO.

Cap.4. *Deus tuus ignis conſumens eſt.* 66.d.2
23. *Non erit meretrix de filiabus Iſrael,nec ſcortator de filijs Iſraël.* 124.a.1
29. *Ne fortè ſit inter vos radix germinans fel & amaritudinem.* 161.c.1
31. *Non poſſum vltrà egredi & ingredi.* 56.c.2
Conſtituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Iſrael. 262.a.2
Prouocauerunt eum in Dijs alienis, & in abominationibus ad iracundiam concitauerunt. 93.c.2
33. *In dextera eius ignea lex.* 60.b.1
Cornua rhinocerotis cornua illius. 183.a.2
Et qui appropinquant pedibus eius, accipient de doctrina illius. 309.c.2
Qui dixit patri ſuo & matri ſuæ: Neſcio vos, & fratribus ſuis: Ignoro vos;& neſcierunt filios ſuos. Hi cuſtodierunt eloquium tuum, & pactum tuum ſeruauerunt. 74.b.c.2

EX IOSVE.

Cap.vlt. *Non poteritis ſeruire Domino Deus enim ſanctus & fortis, æmulator eſt,nec ignoſcet ſceleribus veſtris.* 93.c.2

EX LIB. IVDICVM.

Cap.6. *Dominus tecum virorum fortiſſime.&c. Vade in hac fortitudine tua, & liberabis Iſrael de manu Madian, ſcito quod miſerim te.* 274.b.1
13. *Moriemur, quia vidimus Deum.* 169.c.2

EX II. REGVM.

Cap. 5. *Cæci & claudi non intrabunt in templum.* 94.c.2

EX III. REGVM.

Cap.18. *Vſquequò claudicatis in duas partes? Si Dominus eſt Deus ſequimini eum: ſi autem Baal, ſequimini illum.* 93.c.2

EX LIB. TOBIÆ.

Cap.11. *Et cepit albugo ex oculis eius, quaſi membrana ovi egredi, quam apprehendens Tobias traxit ab oculis eius, ſtatimque viſum recepit.* 175.d.1
12. *Bona eſt oratio cum ieiunio & eleemoſyna,magis quàm theſauros auri recondere: quoniam eleemoſyna à morte liberat, & ipſa eſt quæ purgat peccata, & facit inuenire miſericordiam & vitam æternam.* 186.a.1

Digitized by Google

Index locorum

EX LIB. IOB.

Cap. 20. *Panis eius in vtero illius vertetur in fel aſpidum.* 161.a.2

26. *Quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?* 167.a.2

31. *Si deſpexi pereuntem eo quòd non haberet indumentum, & abſque operimento pauperem. Si non benedixerunt mihi latera eius, & de velleribus ouium mearum calefactus eſt.* 180.c.1

39. *Nunquid ad preceptum tuum eleuabitur aquila, & in arduis ponet nidum ſuum?* 21.d.2
Nunquid noſti tempus partus ibicum in petris, vel parturientes cernas conſideraſti? Incuruantur ad fœtum, & pariunt, & rugitus emittunt. 29.c.2
Nunquid volet rhinoceros ſeruire tibi? nunquid alligabis rhinocerotem ad arandum loro tuo? 170.a.2

40. *Nerui teſticulorum eius perplexi ſunt.* 343.d.1

41. *De ore eius lampades procedunt, ſicut teda ignis accenſæ. De naribus eius procedit fumus, ſicut olla ſuccenſa atque feruentis. Halitus eius prunas ardere facit, & flamma de ore eius egreditur.* 343.a.2

EX PSALMIS.

Pſ. 2. *Filius meus es tu: ego hodie genui te.* 124.c.2
Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. 178.d.1

3. *In pace in idipſum dormiam & requieſcam.* 149.a.2

4. *Quis oſtendet nobis bona?* 174.c.1

9. *Vide humilitatem meã de inimicis meis.* 192.d.2
Tibi derelictus eſt pauper, orphano tu eris adiutor. 312.b.1

15. *Delectationes in dextera tua vſque in finem.* 80.c.2
Satiabor cùm apparuerit gloria tua. 186.c.1
Dixi Domino: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. 299.c.1

17. *Vox exultationis & ſalutis in tabernaculis iuſtorum.* 87.c.1
Circumdederunt me dolores mortis, &c. 78.c.2
Qui poſuit tenebras latibulum ſuum. 260.a.1

18. *Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum. In omnem terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* 13.b.1. 36.b.2. 63.d.1
Os meum aperui, & attraxi ſpiritum. 85.c.1

20. *Poſuiſti in capite eius coronam de lapide pretioſo.* 147.a.1

21. *Vota mea reddam in conſpectu timentium eum.* 114.d.1

22. *Et calix meus inebrians quàm præclarus eſt.* 74.d.2
Dominus regit me. 196.c.1

23. *Attollite portas Principes veſtras, & eleuamini portæ æternales, & introibit Rex gloriæ.* 47.c.2

27. *Refloruit caro mea.* 93.c.1

28. *Vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia.* 64.b.2

30. *In manibus tuis ſortes meæ.* 265.b.1
Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abſcondiſti timentibus te? 178.c.2
Ego dixi in exceſſu mentis meæ. 94.c.1

31. *Sperantem in Domino miſericordia circumdabit.* 16.a.1

34. *Confitebor tibi in Eccleſia magna, in populo graui laudabo te.* 90.c.1

39. *Ego autem mendicus ſum & pauper: Dominus ſolicitus eſt mei.* 86.b.2

43. *In te inimicos noſtros ventilabimus cornu.* 183.b.2

44. *Speciоſus forma præ filijs hominum.* 140.b.2
Filia Tyri in muneribus: vultum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis. 302.c.2

46. *Aſcendit Deus in iubilo, & Dominus in voce tubæ.* 48.a.1

47. *In ſpiritu vehementi conteres naues Tharſis.* 64.b.2

53. *Quoniam ex omni tribulatione eripuiſti me, & ſuper inimicos meos deſpexit oculus meus.* 268.b.1

54. *Præcipita Domine, & diuide linguas eorum.* 316.c.2

59. *Oſtendiſti populo tuo dura.* 174.c.1

67. *Æthiopia præueniet manus eius Deo.* 162.c.1

68. *Deleantur de libro viuentium.* 160.c.1

70. *Quantas oſtendiſti mihi tribulationes.* 174.c.1

74. *Liquefacta eſt terra, & omnes qui habitant in ea.* 105.a.2

75. *Factus eſt in pace locus eius, & habitatio eius in Sion.* 43.d.1

76. *Illuxerunt coruſcationes tuæ orbi terræ.* 145.c.1
Renuit conſolari anima mea: memor fui Dei, & delectatus ſum. 178.a.1

81. *Ego dixi, Dij eſtis, & filij Excelſi omnes.* 13.a.1

90. *Cum ipſo ero in tribulatione.* 208.b.1

91. *Exaltabitur ſicut vnicornis cornu meum.* 183.b.2

94. *Iacta ſuper Dominum curam tuam, & ipſe te enutriet.* 107.c.1

97. *Pſallite Domino in tubis ductilibus & voce tubæ cornea.* 183.b.2

103. *Qui ponis nubem aſcenſum tuum.* 49.a.1

108. *Et Diabolus ſtet a dextris eius.* 56.b.2
Et oratio eius fiat in peccatum. ibid.

111. *Diſperſit, dedit pauperibus, iuſtitia eius manet in ſeculum ſeculi.* 191.a.2
Cornu illius exaltabitur in gloria. 183.b.2

113. *Montes exultauerunt vt arietes, & colles ſicut agni ouium.* 105.c.2

117. *Lapidem, quem reprobauerunt ædificantes. hic factus eſt in caput anguli.* 102.b.1
Cum electo electus eris, & cum peruerſo peruerteris. 316.c.1

118. *Portio mea Dominus.* 92.c.1
Qui timent te, videbunt me, & lætabuntur. 92.d.1
Media nocte ſurgebam ad confitendum tibi. 248.b.2
Anima mea in manibus meis ſemper, & legem tuam non ſum oblitus. 242.c.1. 295.c.1

120. *Leuaui oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi.* 143.c.2

125. *In conuertendo Dominus captiuitatem Sion, facti ſumus ſicut conſolati.* 211.a.2

126. *Cum dederit dilectis ſuis ſomnum, ecce hæreditas Domini.* 149.b.2

132. *Ecce quàm bonum, & quàm iucundum habitare fratres in vnum: Sicut vnguentum in capite, &c.* 54.c.1

138. *Mihi autem nimis honorificati ſunt amici tui Deus, nimis confortatus eſt principatus eorum.* 13.a.1
Quò ibo à ſpiritu tuo, & quò à facie tua fugiam? Si aſcendero in cœlum, tu illic es: ſi deſcendero in infernum, ades, &c. 264.c.2

EX

Sacræ Scripturæ.

EX PROVERBIIS.

Cap. 3. *Honora Deum de tua ſubſtantia.* 351.b.2
4. *Palpebræ tuæ precedant greſſus tuos. Dirige ſemitam pedibus tuis, & omnes viæ tuæ ſtabiluntur.* 212.c.1
14. *Timor Domini fons vitæ.* 178.d.1
14. *Errant qui operantur malum.* 212.c.1
16. *Hominis eſt præparare cor, Domini autem gubernare linguam.* 65.c.2
Cùm placuerint Domino viæ hominis, inimicos quoque eius convertet ad pacem. 230.c.1
18. *Turris fortiſſima nomen Domini.* 240.c.2
20. *Eſt aurum, & multitudo gemmarum, & vas pretioſum labia ſcientiæ.* 173.d.1
22. *Vidiſti virum velocem in opere ſuo? coram Regibus ſtabit, nec erit ante ignobiles.* 209.a.2
24. *Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore ſuo.* 46.a.1
26. *Reſponde ſtulto iuxta ſtultitiam ſuam.* 316.c.1
27. *Diligenter agnoſce vultum pecoris tui, tuóſque greges conſidera.* 294.c.1
28. *Qui abſcondit ſcelera ſua, non dirigetur.* 284. b.1
30. *Mendicitatem ne dederis mihi, ne egeſtate compulſus furer, & periurem nomen Dei mei.* 252.d.1

EX ECCLESIASTE.

Cap. 8. *Non ſaturatur oculus viſu, nec auris impletur auditu.* 257.d.2
12. *Verba ſapientum ſicut ſtimuli, & quaſi claui in altum defixi, quæ per magiſtrorum conſilium data ſunt à paſtore uno.* 169.c.1
Deum time, & mandata eius obſerua: hoc eſt enim omnis homo. 324.a.2

EX CANT. CANTICORVM.

Cap. 2. *Fulcite me floribus, ſtipate me malis, quia amore langueo.* 16.d.1
Introduxit me Rex in cellam vinariam, ordinauit in me charitatem. 74.d.2
Similis eſt dilectus meus capreæ hinnuloque cervorum. 179.c.2
4. *Surge Aquilo, & veni Auſter.* 343.a.2
6. *Sicut cortex mali punici, ſic gena tua.* 300.c.1
8. *Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam.* 26.c.1
Fortis ut mors dilectio, dura ſicut infernus æmulatio. 38.a.1
Fuge dilecte mi, & aſſimilare capreæ hinnuloque cervorum ſuper montes aromatum. 179.c.2

EX SAPIENTIA.

Cap. 4. *Senectus venerabilis non diuturna, neque annorum numero computata: cani autem ſunt ſenſus hominis, & ætas ſenectutis vita immaculata.* 39.d.2
5. *Stabunt iuſti in magna conſtantia aduerſus eos qui ſe anguſtiauerunt.* 121.c.1
7. *Vapor eſt enim virtutis Dei, & emanatio quædam eſt claritatis omnipotentis Dei ſincera.* 68.c.2
8. *Manus ori ſuo imponent.* 158.b.1

EX ECCLESIASTICO.

Cap. 3. *Magna potentia Dei ſolius, & ab humilibus honoratur.* 292.c.2
6. *Noli quærere fieri Iudex, niſi valeas virtute irrumpere iniquitates: ne forte extimeſcas faciem potentis, & ponas ſcandalũ in æquitate tua.* 323.c.2
17. *Cognoſce iuſtitias & iudicia Dei & ſta in ſorte propoſitionis, & orationis altiſſimi Dei. In partes vade ſæculi ſancti, cum viuis & damnibus confeſſionem Deo.* 60.c.1
20. *Qui operatur iuſtitiam, ipſe exaltabitur.* 191. c.2
Luctus mortui ſeptem diebus; ſtatui autem & impij, omnes dies vitæ illorum. 152.d.2
21. *Conſummatio timoris Dei ſapientia.* 178.d.1
22. *Super mortuum plora: defecit enim lux eius, &c. Modicum plora ſuper mortuum, quoniam requieuit, &c.* 152.d.2
25. *Timor Dei ſuper omnia ſe ſuperpoſuit, &c.* 178.c.1
31. *In omnibus operibus tuis eſto velox, & omnis infirmitas non occurret tibi.* 209.c.1
33. *Munera impiorum reprobat altiſſimus.* 197. c.2
40. *Timor Domini ſicut paradiſus benedictionis, & ſuper omnem gloriam operuerunt illum.* 178.c.1
48. *Surrexit enim Elias Propheta quaſi ignis, & verbum ipſius quaſi facula ardebat.* 204.a.2

EX ISAIA.

Cap. 2. *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ieruſalem.* 43.c.1
5. *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, & quaſi vinculum plauſtri peccatum.* 161.c.2
9. *Verbum miſit Dominus in Iacob, & cecidit in Iſrael.* 191.c.2
Multiplicaſti gentem, non magnificaſti lætitiam. 128.a.1
10. *Erit ſepulchrum eius glorioſum.* 154.c.1
Ite Angeli veloces ad gentem conuulſam & dilaceratam. 209.b.2
26. *Anima mea deſideraui te in nocte.* 248.b.2
27. *Iſte eſt enim omnis fructus, vt auferatur peccatum.* 97.c.2
35. *Tunc ſaliet ſicut cervus claudus.* 94.b.1
Gloria Libani data eſt ei, decor Carmeli & Saron: ipſi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei noſtri. 179.a.2
40. *Conſolamini, conſolamini populi meus, dicit Deus veſter: loquimini ad cor Ieruſalem.* 111.d.1
Cui aſſimilaſtis me & adequaſtis? dicit Sanctus. 259.a.1
43. *Cùm tranſieris per aquas tecum ero, & flumina non operient te: cum ambulaueris in igne, non combureris, & flamma non ardebit in te.* 208.c.1
45. *Verè es Deus abſconditus, Deus Iſraël Saluator.* 260.a.1
48. *Ego Dominus Deus tuus docens te vtilia.* 294. c.1
49. *Vultu in terram demiſſo adorabunt te, & puluerem pedum tuorum lingent.* 110.b.2
Seruus meus es tu Iſrael. 139.c.1
50. *Dominus meus aperuit mihi aurem: ego autem non contradico, retrorſum non abij.* 236.c.2
53. *Verè languores noſtros ipſe tulit, & dolores noſtros ipſe portauit.* 29.c.2
57. *Propter iniquitatem auaritiæ eius iratus ſum, & percuſſi eum: abſcondi à te faciem meam, & indignatus ſum, &c.* 118.a.1
58. *Suſtollam te ſuper altitudines terræ, & cibabo te hæreditate Iacob patris tui.* 86.c.2
61. *Spiritus Domini ſuper me, &c. vt conſolarer lugentes, & ponerem lugentibus in Sion, & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium gaudij pro ſpiritu mœroris.* 111.d.1

Digitized by Google

Index locorum

62. *Vocabitur tibi nomen nouum quod os Domini nominabit.* 199.b.2

EX IEREMIA.

Cap. 3. *Quomodo ponam te in filios, & tribuam tibi terram desiderabilem, hereditatem preclaram exercituum gentium?* 179.c.2

4. *Ecce quasi nubes ascendet, & quasi tempestas currus eius: velociores aquilis equi eius.* 209. a.2

8. *Potum dedit nobis aquam fellis.* 161.a.2

14. *Expectatio Israël, quare quasi colonus futurus es in terra, & quasi viator declinans ad manendum? Quare futurus es velut vir vagus?* 39. b.2

23. *Non mittebam Prophetas, & ipsi currebant: non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant.* 14.b.2

Cibabo eos absynthio, & potabo eos felle. 161.a.2

25. *Cum impleti fuerint 70. anni.* 62.c.1

51. *Curauimus Babylonem, & non est sanata.* 295. b.2

EX THRENIS.

Cap. 1. *De excelso misit ignem in ossibus meis, & erudiuit me.* 67.a.1

2. *Consurge, lauda in nocte in principio vigiliarum.* 90.d.1

Circumdedit me felle & labore. 161.a.2

Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobris. 121.c.2

Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus dispersi sunt lapides Sanctuarij in capite omnium platearum? Egressus est à filia Sion omnis decor eius. Filij Sion inclyti & amicti auro primo, quomodo reputati sunt in vasa testea, opus manuum figuli? 34.c.2

Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis: super montes persecuti sunt nos. 200.a.2

EX EZECHIELE.

Cap. 1. *Aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium, & quasi aspectus lampadarum.* 67. a.1

Ibant & reuertebantur in similitudinem fulguris coruscantis. 131.c.1

12. *Speculatorem dedi te domui Israël, &c. Sanguinem eius de manu tua requiram.* 295.c.2

18. *Anima quæ peccaueris, ipsa morietur.* 161.a.2

34. *Suscitabo super eos seruum meum Dauid, &c.* 139.d.1

EX DANIELE.

Cap. 3. *Confundantur omnes qui ostendunt seruis tuis mala.* 174.c.1

5. *Porrò Deum qui habet flatum tuum in manu sua, & omnes vias tuas, non glorificasti.* 265.b.1

7. *Millia millium ministrabant ei, & decies millies centena millia assistebant ei.* 261.d.1

10. *Domine, in visione tua dissolutæ sunt compages meæ, & nihil in me remansit virium.* 169.b.2

EX OSEE.

Cap. 4. *Ligauit eum spiritus in alis suis.* 294.d.2

14. *Ero quasi ros Israel, germinabit sicut lilium, & erumpet radix eius vt Libani.* 44.c.2

EX IOELE.

Cap. 2. *Effundam Spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri.* 43.c.2

EX ABDIA.

Vers. 17. *In monte Sion erit saluatio, & erit sanctus, & possidebit domus Iacob eos qui se possederunt.* 45.a.1

EX MICHÆA.

Cap. 2. *Ascendet enim pandens iter ante eos.* 47. d.2

7. *Quis Deus similis tui, qui aufers iniquitatem, & transis peccatum reliquiarum hereditatis tuæ?* 98. c.2

Reuertetur & miserebitur nostri, & proijciet in profundum maris omnia peccata nostra. ibid.

EX HABACVC.

Cap. 2. *Leniores pardis equi eius, & velociores lupis vespertinis.* 209.b.2

3. *Sol & Luna steterunt in habitaculo suo: in luce sagittarum tuarum ibunt, in splendore fulgurantis hastæ tuæ.* 167.c.1

Maledixisti sceptris eius, capiti bellatorum eius, venientibus vt turbo ad dispergendum me. 343.c.2

EX SOPHONIA.

Cap. 1. *Tribulabo homines, & ambulabunt vt cæci, quia Domino peccauerunt.* 167.c.1

3. *Nugas qui à lege recesserant congregabo.* 257.c.2

EX ZACHARIA.

Cap. 1. *Hæc sunt cornua quæ ventilauerunt Iudam.* 183.b.2

3. *Satan stabat à dextris eius, vt aduersaretur ei.* 116.c.2

9. *Quod enim bonum eius est, & quod pulchrum eius, nisi frumentum electorum, & vinum germinans Virgines?* 74.d.2

Lapides eleuabuntur super terram. 102.a.2

14. *Stabunt pedes illius in die illa supra montem oliuarum, qui est contra Ierusalem ad Orientem.* 51.b.1

E X

NOVO TESTAMENTO.

EX S. MATTHÆO.

Cap. 1. NON *cognoscebat eam donec peperit filium suum.* 82.a.1

3. *Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam, qui autem post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calceamenta portare: ipse vos baptizabit in Spiritu S. & igni.* 44.b.2

Sic enim decet nos implere omnem iustitiam. 293. b.1

Et vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam. 66.a.2

5. *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* 185.a.1

Non veni soluere legem, sed implere. 134.a.1

Vos estis lux mundi. ibid.b.2

Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. 22.b.2

6. *Tu autem cùm oraueris intra in cubiculum tuum, & clauso ostio ora Patrem tuum in abscondito.* 90.b.1

7. *Intrate*

Digitized by Google

Sacræ Scripturæ.

7. *Intrate per angustam portam, quia lata porta & spatiosa via est quæ ducit ad perditionem.* 211. b. 2

10. *Tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicij, quàm illi Ciuitati.* 227.d.2

Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis. 133.d.1

Gratis accepistis, gratis date. 297.d.2

11. *Discite à me, quia mitis sum & humilis corde.* 293.c.2

Si in Sodomis factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in te, fortè mansissent vsque in hanc diem. 160.c.2

12. *Quoniam omne verbum otiosum quod loquuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicij.* 257.d.2

15. *Non quod intrat in os, coinquinat hominem.* 188. a. 1

16. *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* 239. b.2

19. *Sunt eunuchi qui seipsos castrauerunt propter regnum cælorum. Qui potest capere capiat.* 114. a.2

Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo. 86.c.2

20. *Sperabamus quòd ipse redempturus esset Israël.* 45. b.1

22. *Licétne tributum dare Cæsari, an non?* 124.c.1

24. *Vbicunque enim fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ.* 48.c.2

27. *Vah qui destruis templum Dei, & in triduo reædificas illud: salua temetipsum. Si filius Dei es, descende de Cruce.* 79.a.1

28. *Erat autem aspectus eius sicut fulgur.* 209.b.1

Euntes in mundum vniuersum, prædicate Euangelium omni creaturæ. 194.c.1

EX S. MARCO.

Cap.10. *Sinite parvulos venire ad me, & ne prohibueritis eos: talium enim est regnum Dei.* 26.d.2

11. *Omnia quæcunque orantes petitis, credite quia accipietis, & eueniet vobis.* 95.b.2

16. *Super ægros manus imponent, & bene habebunt.* 174.d.2

EX S. LVCA.

Cap.1. *Hic erit magnus, & Filius altissimi vocabitur, & dabit illi Dominus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.* 81.c.1

Erant iusti ante Deum incedentes in omnibus mandatis & iustificationibus Domini sine querela. 240. c.1

Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitauit nos Oriens ex alto. 269.b.1

2. *Postquam impleti sunt dies purgationis eius.* 62. c. 1

Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. 191.c.2

6. *Mutuum date, nihil inde sperantes.* 298.c.2

9. *Domine vis dicimus, vt ignis descendat de cælo, & consumat illos?* 204.a.1

10. *Videbam Satanam sicut fulgur de cælo cadentem.* 343.c.1

12. *Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi vt accendatur?* 29.b.1.67.b.1

16. *Ego dico vobis, facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* 91.c.2.299.c.2

21. *Ego dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere, & contradicere omnes aduersarij vestri.* 66.c.2

22. *Ego in medio vestrùm sum sicut qui ministrat.* 53.c.2

24. *Spiritus enim carnem & ossa non habet* 188.c.2

Ego mitto promissum Patris mei in vos, &c. 39.c.1

EX S. IOANNE.

Cap.1. *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum, &c.* 191.c.2

Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi. 98.a.2

Baptizabantur ab illo in Iordanis flumine, confitentes peccata sua. 283.d.1

Vidimus gloriam eius quasi vnigeniti. 66.d.1

3. *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, filius hominis qui est in cælo.* 48.b.1

4. *Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare.* 261.d.2.

Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus. 259. c.1

5. *Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam habere æternam: & illæ sunt quæ testimonium perhibent de me.* 253.c.2

6. *Verba quæ locutus sum vobis, spiritus & vita sunt.* 38.d.2

10. *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia.* 146.d.1

12. *Totus mundus post eum abiit.* 253.a.1

Dum habetis lucem, credite in lucem, vt filij lucis sitis. 145.a.2

14. *Qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet.* 120.b.1

Ego rogabo Patrem, & alium Paraclitum dabit vobis. 43.c.2

Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. 69.c.2

17. *Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum.* 227.b.1

Pater sancte serua eos in nomine tuo quos dedisti mihi, vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus. 106. b.1

20. *Accipite Spiritum S. quorum remiseritis peccata, remittuntur eis.* 38.c.2

Sicut misit me Pater, & ego mitto vos. 68.b.1

Patres nostri in monte hoc adorauerunt, & vos dicitis, quia Ierosolymis est locus vbi adorare oportet. 162.d.1

21. *Pasce oues meas.* 296.c.1

EX EPIST. AD ROMANOS.

Cap.1. *Inuisibilia enim Dei, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque eius virtus & diuinitas, ita vt sint inexcusabiles: quia cùm cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, nec gratias egerunt, &c.* 233.c.2

4. *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum S. qui datus est nobis.* 69.d.1

7. *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?* 16.c.1

8. *Non enim sunt condigna passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.* 174.b.2

Si enim compatimur, & conglorificabimur. 254. c.2

Quicunque enim Spiritu Dei aguntur, ij sunt filij Dei. 194. d.2

Spes

Index locorum

Spes quæ videtur, non eſt ſpes. Nam quod videt quis, quid ſperat? 85.a.2

9. *Triſtitia mihi magna eſt, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipſe anathema eſſe à Chriſto pro fratribus meis, qui ſunt cognati mei ſecundùm carnem.* 293.c.2

Non volentis, neque currentis, ſed miſerentis eſt Dei. 13.c.2

12. *Noli vinci à malo, ſed vince in bono malum.* 30.c.2

14. *In hoc Chriſtus & mortuus eſt, & reſurrexit, vt mortuorum & viuorum dominetur.* 270.b.1

16. *Deus autem pacis conteret Satanam ſub pedibus veſtris velociter.* 31.b.1

EX I. AD CORINTHIOS.

Cap. 1. *Græci ſapientiam quærunt.* 197.c.1

2. *Non in ſermone eſt regnum Dei, ſed in virtute.* 26.b.2

Tanquam parvulis in Chriſto lac vobis potum dedi. 26.d.2

4. *Animalis homo non percipit ea quæ ſunt ſpiritus.* 66.a.1

Spectaculum facti ſumus mundo, & Angelis, & hominibus. 144.c.2

Tanquam purgamenta huius mundi facti ſumus, omnium peripſema. 289.b.1

Empti eſtis pretio magno: glorificate & portate Deum in corpore veſtro. 296.a.2

7. *Tempus breue eſt: reliquum eſt, vt & qui habent vxores, tanquam non habentes ſint; & qui flent, tanquam non flentes; & qui gaudent, tanquam non gaudentes; & qui emunt, tanquam non poſſidentes; & qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtantur. Præterit enim figura huius mundi.* 34.a.2

9. *Nunquid non habemus poteſtatem mulierem ſororem circumducendi, ſicut & cæteri Apoſtoli?* 24.c.1

Factus ſum infirmis infirmus, vt infirmos lucrifacerem: omnibus omnia factus ſum, vt omnes facerem ſaluos. 20.a.1

10. *Quoniam vnus panis, vnum corpus multi ſumus omnes, qui de vno pane participamus.* 84.c.1

Calix benedictionis cui benedicimus, nónne communicatio ſanguinis Chriſti eſt? & panis quem frangimus, nónne participatio corporis Domini eſt? 84.c.1

31. *Sine offendiculo eſtote Iudæis & gentibus; ſicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi vtile eſt, ſed quod multis, vt ſalui fiant.* 30.a.2

12. *Nemo poteſt dicere, Dominus Ieſus, niſi in Spiritu Sancto.* 65.c.2

Diuiſiones gratiarum ſunt, idem autem Spiritus. 65.d.1

13. *Maior autem horum eſt charitas.* 325.c.2

14. *In alijs linguis, & in alijs labijs loquar populo huic.* 71.c.1

15. *Nouiſſimè omnium tanquam abortiuo viſus eſt mihi.* 169.b.1

Gratia eius in me vacua non fuit, ſed abundantiùs illis omnibus laboraui. 173.a.1

Si ſecundùm hominem ad beſtias pugnaui Epheſi, quid mihi prodeſt, ſi mortui non reſurgunt? 288.c.2

16. *Saluate inuicem in oſculo ſancto.* 291.a.2

Oſtium enim mihi apertum eſt magnum & euidens, & aduerſarij multi. 281.b.1.

EX II. AD CORINTHIOS.

Cap. 1. *Supra modum grauati ſumus, ſupra virtutem, ita vt taderet nos etiam viuere.* 285.b.2

2. *Ex multa tribulatione & angustia cordis ſcripſi vobis per multas lacrymas, non vt contriſtemini, ſed vt ſciatis quam charitatem habeam abundantiùs in vobis.* 294.a.1

3. *Si miniſtratio damnationis gloria eſt, multo magis miniſterium iuſtitiæ abundat in gloria.* 134.c.2

4. *Deus qui dixit de tenebris lumen ſplendeſcere, ipſe illuxit in cordibus noſtris.* 167.d.1

5. *Pro Chriſto legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos.* 39.a.2

6. *Nolite iugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio iuſtitiæ cum iniquitate? aut quæ ſocietas luci ad tenebras? Quæ autem conuentio Chriſti ad Belial?* 93.d.2

11. *Æmulor vos Dei æmulatione: deſponsi enim vos vni viro Virginem caſtam exhibere Chriſto.* 28.e.2

12. *Ego libentiſſimè impendam & ſuperimpendar ipſe pro animabus veſtris, licèt plus vos diligens, minus diligar.* 30.a.1

EX EPIST. AD GALATAS.

Cap. 1. *Cùm autem placuit ei qui me ſegregauit ab vtero matris meæ, & vocauit per gratiam ſuam.* 172.b.2

3. *Non eſt Iudæus, neque Græcus: non eſt ſeruus, neque liber: non eſt maſculus, neque fœmina. Omnes enim vos vnum eſtis in Chriſto Ieſu.* 128.b.1

4. *Sicut Angelum excepiſtis me, ſicut Ieſum Chriſtum.* 231.b.1

6. *Ego ſtigmata Domini Ieſu in corpore meo porto.* 16.b.1.173.c.2

Alter alterius onera portate, & ſic adimplebitis legem Chriſti. 30.a.2

EX EPIST. AD EPHESIOS.

Cap. 2. *Ipſe enim eſt pax noſtra, qui fecit vtraque vnum.* 191.a.1

Qui deſcendit, ipſe eſt & qui aſcendit ſuper omnes cœlos, &c. 48.d.2

Veritatem facientes in charitate creſcamus in illo per omnia, qui eſt caput Chriſtus. 25.d.2

Aſcendens in altum captiuam duxit captiuitatem. 47.d.2

5. *Omnia quæ arguuntur, à lumine manifeſtantur: omne enim quod manifeſtatur, lumen eſt. Propter quod dicit: ſurge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Chriſtus.* 167.d.1

Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: vt filij lucis ambulate. Fructus enim lucis eſt in omni bonitate, & iuſtitia, & veritate. ibid.e.

EX EPIST. AD PHILIPPENSES.

Cap. 1. *Deſiderium habens diſſolui, & eſſe cum Chriſto.* 295.a.2

Mihi viuere Chriſtus eſt. 16.c.2

2. *Sed & ſi immolor ſuper ſacrificium & obſequium fidei veſtræ, gaudeo, & congratulor omnibus vobis.* 31.c.1

Cùm in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe Deo æqualem, &c. 156.c.1

Humiliauit ſemetipſum factus obediens vſque ad mortem, mortem autem Crucis. 33.c.1

3. *Quæ retrò ſunt obliuiſcens, ad ea verò quæ ſunt priora extendens meipſum, ad deſtinatum perſequor,*

Digitized by Google

Sacræ Scripturæ.

ſequer, ad bravium ſuperna vocationis Dei in Chriſto Ieſu. 198.d.1

EX EPIST. AD COLOSS.

Cap. 3. *Mortui eſtis, & vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo.* 315.c.1

EX I. AD THESSALONIC.

Cap. 1. *Euangelium noſtrum non fuit ad vos in ſermone tantùm, ſed in virtute & Spiritu S. & plenitudine multa, &c.* 252.c.1

EX I. AD TIMOTHEVM.

Cap. 1. *Fidelis ſermo & omni acceptione dignus, quòd Chriſtus Ieſus venit in hunc mundum peccatores ſaluos facere, quorum primus ego ſum, &c.* 19. c.1

4. *Nihil reijciendum, quod cum gratiarum actione percipitur.* 88.b.2

Nolis negligere gratiam, quæ tibi data eſt per impoſitionem manuum presbyterij. 235.a.2

6. *Inhabitat lucem inacceſſibilem quem nullus hominum vidit, ſed nec videre poteſt.* 259.c.2

EX II. AD TIMOTHEVM.

Cap. 2. *Deus ſeipſum negare non poteſt.* 222.c.2

3. *Omnes qui piè volunt viuere in Chriſto Ieſu, perſecutionem patientur.* 235.b.1

4. *Dominus mihi aſſiſtit, & confortauit me vt per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes, & liberatus ſum de ore Leonis.* 357.c.1

Bonum certamen certaui, curſum conſummaui, fidem ſeruaui: in reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iuſtus Iudex. 295.a.2

EX EPIST. AD HEBRÆOS.

Cap. 1. *Qui facit Angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis.* 209.d.1

11. *Fides eſt ſubſtantia rerum ſperandarum, argumentum non apparentium.* 15.a.1

Lapidati ſunt, ſecti ſunt, tentati ſunt, in occiſione gladij mortui ſunt. 294.b.1

Nam & vinctis compaſſi eſtis, & rapinam bonorum veſtrorum cum gaudio ſuſcepiſtis, cognoſcentes vos habere meliorem, & manentem ſubſtantiam. 86.c.2

12. *Habemus gratiam, per quam ſeruiamus placentes Deo cum metu & reuerentia, &c.* 17.b.1

Acceſſiſtis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis, Ieruſalem cæleſtem, &c. 43.c.1

13. *Exeamus igitur ad eum extra caſtra, improperium eius portantes.* 146.d.1

Sancti per fidem vicerunt regna, operati ſunt iuſtitiam. 191.c.2

EX I. S. PETRI.

Cap. 1. *Benedictus Deus & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui ſecundùm miſericordiam ſuam magnam regeneranit nos in ſpem viuam per reſurrectionem Ieſu Chriſti ex mortuis, in hereditatem incorruptibilem & incontaminatam, & immarceſcibilem, conſeruatam in cœlis in vobis, &c.* 227. c.1

2. *Vos genus electum, regale Sacerdotium, gens ſancta, populus acquiſitionis, vt virtutes annunietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen ſuum.* 227.a.2

5. *Aduerſarius veſter Diabolus quaſi Leo rugiens circuit quærens quem deuoret.* 116.c.2

Omnes autem inuicem humilitatem inſinuate. 251. d.2

EX II. S. PETRI.

Cap. 1. *Satagite, vt per bona opera certam veſtram vocationem & electionem faciatis, &c.* 198.b.1

Qui vocauit nos propria gloria & virtute, per quem maxima & pretioſa nobis promiſſa donauit, &c. 227.c.1

EX I. S. IOANNIS.

Cap. 2. *Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo ſunt. Siquis diligit mundum, non eſt charitas Patris in eo. Quoniam omne quod in mundo eſt, concupiſcentia carnis eſt, & concupiſcentia oculorum, & ſuperbia vitæ.* 83.b.2.107.c.1

3. *Omnis homicida non habet vitam æternam in ſemetipſo manentem.* 227.c.1

4. *Deus enim charitas eſt, & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.* 69.c.1

EX APOCALYPSI.

Cap. 3. *Eſto vigilans, & confirma cætera, quæ moritura erant. Non enim inuenio opera tua plena coram Deo meo.* 236.a.2

Habes pauca nomina in Sardis. 54.c.1

5. *Vidi Agnum ſtantem tanquam occiſum, &c.* 98. b.2

14. *Beati mortui qui in Domino moriuntur.* 149. b.2

21. *Claritas Dei illuminauit eam, & lucerna eius eſt Agnus.* 356.b.1

PROOE

Digitized by Google

PROOEMIVM.

ADVODECIM Prophetis veteris Teſtamenti tranſeo ad totidem noui, duodecim inquam Apoſtolos, quorum Acta conſcribit S. Lucas: Epiſtolas ſuas ipſimet ſcripsêre, æquè ac Apocalypſin, quæ vt propria, ita vnica eſt prophetia legis Euangelicæ. Hi nimirum ſunt Vates Chriſti, Euangeliſtæ Dei, Doctores veritatis, Dictatores fidei, Legiſlatores Orbis, Principes Eccleſiæ, imò cœli animati, Angeli & Archangeli, qui enarrant gloriam Dei; quos in ſpiritu præuidens Regius Propheta admirabundus exclamat: *In omnem terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Breuis ero more meo, vt Acta Apoſt. ſeptem Epiſtolas Canonicas & Apocalypſin eodem Tomo complectar: quatuor enim Euangelia tertio in nouum Teſtamentum Tomo reſeruo. Chronotaxin, ſiue breuem temporum ſeriem præmitto; quòd illa magnam ſingulis lucem afferet; adeóque facem legentibus vbique præferet.

CHRONO

Digitized by Google

CHRONOTAXIS
ACTVVM APOSTOLORVM,
EPISTOLARVM CANONICARVM,
ET APOCALYPSEOS, ADEOQVE
TOTIVS PRIMI A CHRISTO CHRISTIANI

Sæculi, in omnibus consentiens Annalibus Cardinalis Baronij, paucis exceptis.

Anno à Natiuitate Christi 34. Tiberij Imp. 18.

ANNO CHRISTI 34. per tres mentes inchoato, qui fuit annus mundi 3984. A diluuio 2327. Ab Abraham 2051. Ab exitu Hebræorum ex Ægypto 1530. A templo Salomonis 1051. Ab Isaia & Prophetis 800. Olympiadis 202. annus quartus. A Roma condita 785. A captiuitate Babylonica 625. A Cyro 565. Ab initio 70. hebdomadum Danielis 487. putà in medio 70. & vltimæ hebdomadæ, vti prophetauit Daniel cap. 9. 26. Ab annis Græcorum, siue Seleucidarum 344. A Machabæis 199. (Vide tabulam Chronologicam quam præfixi Pentateucho) hoc inquam anno ætatis suæ 34. Christus Dominus, Princeps Pontificum, Ecclesiæ Hierarcha, Redemptor & Saluator Orbis, Sacerdos secundùm ordinem Melchisedec, expleturus vota & promissa Patriarcharum, legis vmbras & figuras, ac vaticinia Prophetarum, perfecit munus suæ legationis & Oeconomiæ in carne, ac redemptionis nostræ sibi à Patre demandatum: quare pro nobis passus est atrocissima tormenta, & crucifixus inter latrones quasi latro, mortuus est, vt nobis vitam daret, die 25. Martij: quo pariter die ante 34. annos obumbrante Spiritu S. conceptus, & incarnatus erat in intemerato B. Virginis vtero, vt habet communior Doctorum sententia: ac consequenter resurrexit die 27. Martij: ascendit in cœlum post 40. dies, die quintâ Maij: misit Spiritum S. in specie linguarum ignearum die quinquagesima, putà in Pentecoste, die 15. Maij, vti ostendam Actor. 1. 12. Act. 1. & 2.

Paulo post Ascensionem Christi ante Pentecosten, agente S. Petro, Mathias sorte suffectus est in locum & Apostolatum Iudæ proditoris.

Accepto Spiritu S. in Pentecoste, ilicò Petrus prædicans conuertit tria millia hominum. Actor. 2. 41. qui omnes vendebant possessiones suas, & pretia earum ponebant ad pedes Apostolorum, perdurantes vnanimiter in templo, & frangentes circa domos panem, sumebant cibum cum exultatione. Paulo post Petrus ad portam templi speciosam sanans claudum, indéque concionans ad populum, conuertit quinque hominum millia: quocirca à Pontificibus incarceratus, liberè respondet, oportere magis obedire Deo quàm hominibus. Act. 5. & 4. Inde cap. 5. Ananiam & Sapphiram suffurantes de pretio agri sui, morte punit. Mox iterum cum cæteris Apostolis incarceratus; sed ab Angelo liberatus, iubetur concionari in templo: qua de causa à magistratu reductus ad concilium, examinatus & increpitus, idem quod priùs intrepidè respondet: agit causam eius Gamaliel. Ipse & cæteri Apostoli flagellati, *ibant gaudentes à conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati.* Act. 5. & 4. & 5.

Eodem anno paulo post Pentecosten, ob murmur Græcorum contra Hebræos, Apostoli crearunt septem Diaconos: inter quos præcipuus, & quasi archidiaconus eminuit S. Stephanus, qui ardenter & assiduè disputans contra Iudæos, eósque conuincens, tandem ab eis lapidibus obrutus, glorioso martyrio coronatur die 26. Decembris. Actor. 6. & 7. Act. 6 & 7

Eodem anno sequenti die, putà 27. Decembris, S. Iacobus frater Domini creatur primus Episcopus Ierosolymorum. Itaque mirificè post Christi ascensum & missionem Spiritus S. creuit Ecclesia, cùm Christus ascendens tantùm reliquerit duodecim Apostolos; 72. Discipulos, & quingentos Christianos. 1. Cor. 15. 6.

Anno Christi 35. Tiberij Imp. 19.

OB Stephanum Iudæi insanientes, persecuti sunt cæteros Christianos: hinc illi omnes dispersi sunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter Apostolos. Quocirca Philippus Diaconus Samariæ prædicans, eam conuertit. Vnde Petrus, & Ioannes eò profecti sunt, vt baptizatos à Philippo Sacramento Confirmationis communirent. Ibi S. Petrus primum certamen habuit cum Simone Mago. Philippus ab Angelo raptus, conuertit Eunuchum Candacis Reginæ Æthiopum, qui deinde Act. 8.

in Æthiopia fidem Christi propagauit. Censent multi cum Cardinale Baronio, in eadem persecutione Iudæos inuasisse amicissimos Christi, nimirum S. Magdalenam, Martham, Lazarum, Maximinum, Marcellam, & Ioſephum ab Arimathia, eósque naui sine velis & remis impoſuisse, vt in alto vi ventorum & fluctuum mergerentur: sed Dei ductu nauis saluis omnibus Massiliam appulit, vbi Christi fidem dissemınarunt; ac tandem Magdalena in præruptum montem secessit, vbi pœnitentiæ, lacrymis & contemplationi vacans, per 30. annos vitam egit Angelicam, atque ab Angelis quotidie rapta in altum, Angelicis hymnis pasta, cibum omnem humanum fastidiuit.

A

Anno Christi 36. Pauli Apostoli 1. Tiberij Imp. 20.

Act. 9. DIe 25. Ianuarij Saulus conuersus, factus est Paulus. Spirans enim minarum & cædis in Christianos, cœlitùs prostratus in terram, Christo se dedidit. Vnde missus ad Ananiam, ab eo est baptizatus. Ananiæ enim dixerat Deus: *Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram Gentibus, & Regibus, & filiis Israel.* Paulus mox Damasci incipit prædicare Christum. Inde abiit in Arabiam: ex qua reuit Damascum. Galat. 1. v. 17.

B

Anno Christi 37. Pauli 2. Tiberij Imp. 21.

Act. 10. SAnctus Petrus visione lintei, in quo erant omnia quadrupedia & serpentia terræ, audiénsque; *Surge Petre, occide & manduca*, cognouit Gentiles admittendos ad Ecclesiam, eísque prædicandum esse Euangelium. Quare vocatus à Cornelio Centurione, eum cum familia instruxit, & baptizauit, itáque ostium fidei publicè Gentibus patefecit. Vnde eodem anno cathedram suam posuit Antiochiæ, in eáque sedit septem annos. Quocirca patefacto iam Gentibus Euangelio, eodé anno S. Iacobus profectus est in Hispaniã, cæteríque Apostoli in suas prouincias euangelizarum iuxta Christi præceptum abierunt. Ante separationé & discessum composuerunt Symbolum, quod ab iis Apostolorum vocatur, quasi communem fidei tesseram. Baronius diuisionem & discessionem Apostolorum consignat anno Christi 44. Verùm causas cur citiùs ea ponenda videatur, recensui Actor. 12, 1.

C

Anno Christi 38. Pauli 3. Tiberij Imp. 22.

PIlatus, Deo vlciscente necem Christi, à Vitellio Syriæ Præside exauctoratus, & in ordinem redactus Romam missus fuit, vt coram Imperatore obiecta sibi crimina dilueret: vbi mortuo Tiberio, à Caio Imp. perpetuo exilio Viennæ Galliæ reclusus, tantísque ibi irrogante Caio languoribus coarctatus est, vt sua se manu transuerberarit. ita Euseb. Ado & Cassiod. in Chronico, ac Ioſephus lib. 18. cap. 5. Paulo antè Caiphas Pontifex, qui Christum ad necem postularat, vitæ pertæsus pariter mortem sibi conscíuerat, teste Clemente lib. 8. Const. cap. 1. sed & Annas socer Caiphæ, malè potut, teste Nicephoro lib. 2. cap. 10. Tiberius voluit Christum inter Deos referre, sed repugnante Senatu, per edictum accusatoribus Christianorum comminatus est mortem. ita Tertul. in Apolog. & ex eo Euseb. in Chron.

D

E

Anno Christi 39. Pauli 4. Caij Caligulæ Imp. 1.

MOritur Tiberius Cæsar decimo septimo Calendas Aprilis, anno ætatis 78. Successit ei Caius Caligula, qui Herodem Agrippam in vincula à Tiberio coniectum, liberauit, eúmque pro ferrea catena à Tiberio ei iniecta, ornauit aurea eiusdem ponderis, ac Regem Iudææ constituit. Tiberio hoc Epitaphium Poëta nuper posuit:

Hic Liuiæ filius, Augusti priuignus,
Matris mores tenuit, non vitrica.
Acuto in pessimis ingenio, obtuso in optimis,
Dextram fortunam, sinistram virtutem habuit.
Triumphator aliorum sæpe, nunquam sui.
Repugnante vitrico, matre propugnante
Ad Imperium ab exilio venit, in exilium missurus Imperium.
Tam sceptri amans cùm non haberet, quàm amens cùm habuit.

Paulus elapsis tribus annis ab abitu suo in Arabiam, Damasci prædicans, quæsitus ad vincula à Iudæis & Areta Rege, sporta per murum demissus effugit, abiitque Ierosolymam, vt videret Petrum, Galat. 1. v. 18. & 2. Corinth. 11. v. 32.

Anno Christi 40. Pauli 5. Caij 2.

HErodes Agrippa Roma proficiscens in Iudæam per Alexandriam, ibi à ciuibus eodem modo illusus est, quo Christus à Iudæis, quorum Rex erat Agrippa, illusus fuerat. Eodem anno Herodes Antipas patruus Agrippæ, qui Christum veste alba induturum spreuerat, ab Agrippa nepote accusatus apud Caium Cæsarem, tetrarchia & fortunis suis spoliatur, ac cum impia Herodiade vxore sua, perpetuo exilio damnatur apud Lugdunum Galliæ vrbem: vbi vterque mœrore contabescens interiit; quia Ioannem Baptistam occiderat, & Christum illuserat.

Anno Christi 41. Pauli 6. Caij Imp. 3.

HOc anno, si credimus Eusebio in Chronico, quem sequitur Baron. S. Matthæus scripsit Euangelium Hebraicè, quod ad Indos abiturus descriptum secum detulit S. Bartholomæus Apostolus, illíque reliquit, ait Euseb. lib. 5. Histor. c. 10. & S. Hieronym. lib. de Script. Eccles. in Panteno c. 36. Illud quoq; manu sua descripsit S. Barnabas: vnde illud cum corpore eius inuentum est tempore Zenonis Imp. Testatur S. Hieron. Euangelium Hebr. S. Matthæi, suo ævo exstitisse in Bibliotheca S. Pamphili Martyris, seque illud descripsisse. ita ipse lib. de viris illustr. in Matthæo. Idem Euangelium Ierosolymis editum, à Iacobo fratre Domini expositum fuisse, testatur Athanasius in Synopsi. Verùm quod de hoc anno asseritur, mirum videtur, vnum Matthæum eousque hæsisse Ierosolymis, cùm cæteri Apostoli inde in suas prouincias discesserint anno Christi 37. Quare verius videtur, eodem discessisse & Matthæum composito priùs Euangelio. Nam illud secum detulit Bartholomæus ad Indos. Quin & S. Matthæum præcipientibus Apostolis scripsisse Euangelium, testatur Epiphan. hæresi 51. Denique communis Doctorum sententia est, Matthæum scripsisse Euangelium antequam Apostoli discederent in suas prouincias, quod factum esse dixi anno Christi 37.

Christi 17. Ergo tunc pariter scripsit Matthæus Euangelium.

Anno Christi 42. Pauli 7. Caij Imp. 4.

Act.11. COepit fames in toto Orbe, prædicta ab Agabo Propheta, diúque durauit. Actor.11.28.

Sub idem tempus Barnabas & Paulus euangelizant Antiochiæ per annum integrum, docéntque turbam multam, ita vt Antiochiæ primùm discipuli cognominati sint Christiani. Actor.11.26.

Caius Cæsar persecutus est Iudæos iusto Dei iudicio, eo quod illi persequerentur Christum & Apostolos. Vnde statuam suam poni voluit in templo Ierosolymitano, & in ea à Iudæis adorari. Quare à Iudæis missus est Philo cum sociis ad Caium, qui id deprecaretur; sed Caius ad eos ringendo conuersus: *Vosne*, inquit, *illi Dijs inuisi, qui me omnium confessione Deum declaratum soli asseramini*? Vide Philonem in legatione ad Caium, & Iosephum 18. Antiq. c.12.

Anno Christi 43. Pauli 8. Claudij Imp. 1.

HOc anno Thadæus missus Edessam ad Abagarum, eum cum regno conuertit.

Eodem Caius Cæsar à militibus Prætorianis occisus est anno Imperij quarto, ætatis 29. Successit ei Claudius Drusi Neronis filius, & Liuiæ Augustæ nepos, qui Agrippam in regno confirmauit, eique adiecit Samariam & cæteram Iudæam.

Anno Christi 44. Pauli 9. Claudij Imp. 2.

Act.12. SAnctus Iacobus ex Hispania rediens Ierosolymam, occisus est ab Herode Agrippa circa Pascha. Ab eodem incarceratus est S. Petrus, sed ab Angelo liberatus, euangelizando peragrat Cæsaream, Berythum, Sidonem, Tripolim, Biblum, Orthosiam, Antandrum, Balanaas, Laodiceam, Cappadociam, aliásque vrbes & prouincias, vbique Ecclesias, Sacerdotes & Episcopos constituens, tandémque Romam ingreditur.

Paulus iturus euangelizatum Gentibus, rapitur in tertium cœlum, audítque arcana verba quæ non licet homini loqui. 2.Corinth.12.2.

Anno Christi 45. Petri Pontificis Romani 1. Pauli 10. Claudij Imp. 3.

SAnctus Petrus Romæ, cathedram constituit die 18. Ianuarij, fundátque Romanam Ecclesiam. Antiochiæ post S. Petrum primus Episcopus creatur Euodius. ita Eusebius in Chron.

Act.13. Eodem anno Paulus mittitur euangelizatum Gentibus. Quocirca iussu Spiritus S. ordinatus Episcopus, quasi Apostolus ab Antiochena Ecclesia missus, cum Barnaba proficiscitur, obítque euangelizando Gentes circumquaque.

Herodes Agrippa, vlciscente Deo necem S. Iacobi & incarcerationem S. Petri, audiens acclamationes populi, *Dei voces & non hominis*, eíque tacitè applaudens, percussus ab Angelo, consumptus à vermibus interiit. Actor.12.23.

Eodem S. Petrus Romæ scribit primam Epistolam ad fideles dispersos in Ponto, Galatia, Cappadocia, Asia & Bithynia.

Eodem S. Marcus Romæ scripsit Euangelium, & mox profectus est Alexandriam, ibique Euangelium prædicauit, & Alexandrinam Ecclesiam erexit, rexitque quasi Episcopus mira sapientia & sanctitate.

Anno Christi 46. Petri 2. Pauli 11. Claudij Imp. 4.

PAulus & Barnabas cùm peragrassent Seleuciam, indéque Cyprum nauigassent, ac venissent Salaminam, vniuersamque Insulam perambulassent, Paphum denique venientes, Sergium Paulum Proconsulem ad Christum conuertunt, execrando Elymam Magum Euangilio resistentem; cuius occasione nomen Sauli in Pauli commutatum est. Inde perrexerunt Pergen Pamphyliæ, & Antiochiam Pisidiæ; sed à Iudæis expulsi conuertunt se ad Gentes, abeúntque Iconium. Actor. 13. 4. & sequent.

Anno Christi 47. Petri 3. Pauli 12. Claudij Imp. 5.

IConij Paulus prædicando conuertit multos Iudæos & Gentiles, ac inter eos S. Theclam, quam miris elogiis Patres celebrant. Quocirca multo tempore, ait Lucas, ibidem commoratus est, donec concitato à Iudæis tumultu, ab eis lapidatus confugit in Lycaoniam. Actor.14.1. & sequent. Act.14.

Anno Christi 48. Petri 4. Pauli 13. Claudij Imp. 6.

PAulus peruenit Lystram, vbi claudum miraculo sanauit: quocirca à turbis acclamatus est Deus, putà Mercurius, & Barnabas Iupiter, cúmque eis sacrificare vellent, totis viribus restiterunt: mox à Iudæis concitata seditione lapidatus, & penè occisus Paulus, perrexit Derben. Inde relegens iter, reuisit & confirmauit fideles in Lystra, Iconio, Antiochia Pisidiæ, ac euangelizans transiit Pisidiam, Pamphyliam & Attaliam. Actor. 14. 6. & sequent.

Anno Christi 49. Petri 5. Pauli 14. Claudij Imp. 7.

PAulus post quinquennium in hac sua peregrinatione & Apostolatu positum, cum Barnaba rediit Antiochiam, ibique biennium commoratur. Actor.14.v.vlt.

Anno Christi 50. Petri 6. Pauli 15. Claudij Imp. 8.

PAulus Antiochiæ docet; Petrus Romæ, indéque per vrbes & prouincias totius Orbis quaquauersum mittit Episcopos & Apostolos, qui Euangelium propagent, ac Ecclesias vbique fundent & regant.

Anno Christi 51. Petri 7. Pauli 16. Claudij Imp. 9.

CLaudius Imp. Roma expellit Iudæos: quocirca S. Petrus Dei consilio vrbe excedens, Act.15.

Digitized by Google

in Æthiopia fidem Christi propagauit. Censent multi cum Cardinale Baronio, in eadem persecutione Iudæos inuasisse amicissimos Christi, nimirum S. Magdalenam, Martham, Lazarum, Maximinum, Marcellam, & Ioſephum ab Arimathia, eósque naui sine velis & remis imposuisse, vt in alto vi ventorum & fluctuum mergerentur: sed Dei ductu nauis salutis omnibus Massiliam appulit, vbi Christi fidem disseminarunt; ac tandem Magdalena in præruptum montem secessit, vbi pœnitentiæ, lacrymis & contemplationi vacans, per 30. annos vitam egit Angelicam, atque ab Angelis quotidie rapta in altum, Angelicis hymnis pasta, cibum omnem humanum fastidiuit.

Anno Christi 36. Pauli Apostoli 1. Tiberij Imp. 20.

Act. 9. DIe 25. Ianuarij Saulus conuersus, factus est Paulus. Spirans enim minarum & cædis in Christianos, cœlitùs prostratus in terram, Christo se dedidit. Vnde missus ad Ananiam, ab eo est baptizatus. Ananiæ enim dixerat Deus: *Vas electionis est mihi iste, vt portet nomen meum coram Gentibus, & Regibus, & filiis Israel.* Paulus mox Damasci incipit prædicare Christum. Inde abiit in Arabiam: ex qua rediit Damascum. Galat. 1. v. 17.

Anno Christi 37. Pauli 2. Tiberij Imp. 21.

Act. 10. SAnctus Petrus visione lintei, in quo erant omnia quadrupedia & serpentia terræ, audiénsque; *Surge Petre, occide & manduca*, cognouit Gentiles admittendos ad Ecclesiam, eísque prædicandum esse Euangelium. Quare vocatus à Cornelio Centurione, eum cum familia instruxit, & baptizauit, itáque ostium fidei publicè Gentibus patefecit. Vnde eodem anno cathedram suam posuit Antiochiæ, in eáque sedit septem annos. Quocirca patefacto iam Gentibus Euangelio, eodẽ anno S. Iacobus profectus est in Hispaniã, cæteríque Apostoli in suas prouincias euangelizarum iuxta Christi præceptum abierunt. Ante separationẽ & discessum composuerunt Symbolum, quod ab jis Apostolorum vocatur, quasi communem fidei tesseram. Baronius diuisionem & discessionem Apostolorum consignat anno Christi 44. Verùm causas cur citiùs ea ponenda videatur, recensui Actor. 12, 1.

Anno Christi 38. Pauli 3. Tiberij Imp. 22.

PIlatus, Deo vlciscente necem Christi, à Vitellio Syriæ Præside exauctoratus, & in ordinem redactus Romam missus fuit, vt coram Imperatore obiecta sibi crimina dilueret: vbi mortuo Tiberio, à Caio Imp. perpetuo exilio Viennæ Galliæ reclusus, tantísque ibi irrogante Caio languoribus coarctatus est, vt sua se manu transuerberarit. ita Euseb. Ado & Cassiod. in Chronico, ac Iosephus lib. 18. cap. 5. Paulo antè Caiphas Pontifex, qui Christum ad necem postularat, vitæ pertæsus pariter mortem sibi consciuerat, teste Clemente lib. 8. Const. cap. 1. sed & Annas soceꝛ Caiphæ, malè periit, teste Nicephoro lib. 2. cap. 10. Tiberius voluit Christum inter Deos referre, sed repugnante Senatu, per edictum accusatoribus Christianorum comminatus est mortem. ita Tertul. in Apolog. & ex eo Euseb. in Chron.

Anno Christi 39. Pauli 4. Caij Caligulæ Imp. 1.

MOritur Tiberius Cæsar decimo septimo Calendas Aprilis, anno ætatis 78. Successit ei Caius Caligula, qui Herodem Agrippam in vincula à Tiberio coniectum, liberauit, eúmque pro ferrea catena à Tiberio ei iniecta, ornauit aurea eiusdem ponderis, ac Regem Iudææ constituit. Tiberio hoc Epitaphium Poëta nuper posuit:

Hic Liuiæ filius, Augusti priuignus,
Matris mores tenuit, non vitrici.
Acuto in pessimis ingenio, obtuso in optimis,
Dextram fortunam, sinistram virtutem habuit,
Triumphator aliorum sæpe, nunquam sui.
Repugnante vitrico, matre propugnante
Ad Imperium ab exilio venit, in exilium missurus Imperium.
Tam seuerè amans eam non haberet, quàm amens eam habuit.

Paulus elapsis tribus annis ab abitu suo in Arabiam, Damasci prædicans, quæsitus ad vincula à Iudæis & Areta Rege, sporta per murum demissus effugit, abiitque Ierosolymam, vt videret Petrum, Galat. 1. v. 18. & 2. Corinth. 11. v. 32.

Anno Christi 40. Pauli 5. Caij 2.

HErodes Agrippa Roma proficiscens in Iudæam per Alexandriam, ibi à ciuibus eodem modo illusus est, quo Christus à Iudæis, quorum Rex erat Agrippa, illusus fuerat. Eodem anno Herodes Antipas patruus Agrippæ, qui Christum veste alba induturum spreuerat, ab Agrippa nepote accusatus apud Caium Cæsarem, tetrarchia & fortunis suis spoliatur, ac cum impia Herodiade vxore sua, perpetuo exilio damnatur apud Lugdunum Galliæ vrbem: vbi vterque mœrore contabescens interiit; quia Ioannem Baptistam occiderat, & Christum illuserat.

Anno Christi 41. Pauli 6. Caij Imp. 3.

HOc anno, si credimus Eusebio in Chronico, quem sequitur Baron. S. Matthæus scripsit Euangelium Hebraicè, quod ad Indos abiturus descriptum secum detulit S. Bartholomæus Apostolus, illíque reliquit, ait Euseb. lib. 5. Histor. c. 10. & S. Hieronym. lib. de Script. Eccles. in Panteno c. 36. Illud quoq; manu sua descripsit S. Barnabas: vnde illud cum corpore eius inuentum est tempore Zenonis Imp. Testatur S. Hieron. Euangelium Hebr. S. Matthæi, suo æuo exstitisse in Bibliotheca S. Pamphili Martyris, seque illud descripsisse. ita ipse lib. de viris illustr. in Matthæo. Idem Euangelium Ierosolymis editum, à Iacobo fratre Domini expositum fuisse, testatur Athanasius in Synopsi. Verùm quod de hoc anno asseritur, mirum videtur, vnum Matthæum eousque hæsisse Ierosolymis, cùm cæteri Apostoli inde in suas prouincias discesserint anno Christi 37. Quare verius videtur, eodem discessisse & Matthæum composito priùs Euangelio. Nam illud secum detulit Bartholomæus ad Indos. Quin & S. Matthæum præcipientibus Apostolis scripsisse Euangelium, testatur Epiphan. hæresi 51. Denique communis Doctorum sententia est, Matthæum scripsisse Euangelium antequam Apostoli discederent in suas prouincias, quod factum esse dixi anno Christi 37.

Christi 17. Ergo tunc pariter scripsit Matthæus Euangelium.

Anno Christi 42. Pauli 7. Caij Imp. 4.

Act.11. COrpit fames in toto Orbe, prædicta ab Agabo Propheta, diúque durauit. Actor.11.28.

Sub idem tempus Barnabas & Paulus euangelizant Antiochiæ per annum integrum, docéntque turbam multam, ita vt Antiochiæ primùm discipuli cognominati sint Christiani. Actor.11.26.

Caius Cæsar persecutus est Iudæos iusto Dei iudicio, eo quod illi persequerentur Christum & Apostolos. Vnde statuam suam poni voluit in templo Ierosolymitano, & in ea à Iudæis adorari. Quare à Iudæis missus est Philo cum sociis ad Caium, qui id deprecaretur; sed Caius ad eos ringendo conuersus: *Vosne*, inquit, *illi Dijs inuisi, qui me omnium confessione Deum declaratum soli aspernamini*? Vide Philonem in legatione ad Caium, & Iosephum 18. Antiq. c.12.

Anno Christi 43. Pauli 8. Claudij Imp. 1.

HOc anno Thadæus missus Edessam ad Abagarum, eum cum regno conuertit.

Eodem Caius Cæsar à militibus Prætorianis occisus est anno Imperij quarto, ætatis 29. Successit ei Claudius Drusi Neronis filius, & Liuiæ Augustæ nepos, qui Agrippam in regno confirmauit, eique adiecit Samariam & cæteram Iudæam.

Anno Christi 44. Pauli 9. Claudij Imp. 2.

Act.12. SAnctus Iacobus ex Hispania rediens Ierosolymam, occisus est ab Herode Agrippa circa Pascha. Ab eodem incarceratus est S. Petrus, sed ab Angelo liberatus, euangelizando peragrat Cæsaream, Berythum, Sidonem, Tripolim, Biblum, Orthosiam, Antandrum, Balanaas, Laodiceam, Cappadociam, aliásque vrbes & prouincias, vbique Ecclesias, Sacerdotes & Episcopos constituens, tandémque Romam ingreditur.

Paulus iterus euangelizatum Gentibus, rapitur in tertium cœlum, auditque arcana verba quæ non licet homini loqui. 2.Corinth.12.2.

Anno Christi 45. Petri Pontificis Romani 1. Pauli 10. Claudij Imp. 3.

SAnctus Petrus Romæ cathedram constituit die 18. Ianuarij, fundátque Romanam Ecclesiam. Antiochiæ post S. Petrum primus Episcopus creatur Euodius, ita Eusebius in Chron.

Act.13. Eodem anno Paulus mittitur euangelizatum Gentibus. Quocirca iussu Spiritus S. ordinatus Episcopus, quasi Apostolus ab Antiochena Ecclesia missus, cum Barnaba proficiscitur, obítque euangelizando Gentes circumquaque.

Herodes Agrippa, vleiscente Deo necem S. Iacobi & incarcerationem S. Petri, audiens acclamationes populi, *Dei voces & non hominis*, eíque tacitè applaudens, percussus ab Angelo, consumptus à vermibus interiit. Actor.12.23.

Eodem S. Petrus Romæ scribit primam Epistolam ad fideles dispersos in Ponto, Galatia, Cappadocia, Asia & Bithynia.

Eodem S. Marcus Romæ scripsit Euangelium, & mox profectus est Alexandriam, ibique Euangelium prædicauit, & Alexandrinam Ecclesiam erexit, rexítque quasi Episcopus mira sapientia & sanctitate.

Anno Christi 46. Petri 2. Pauli 11. Claudij Imp. 4.

PAulus & Barnabas cùm peragrassent Seleuciam, indéque Cyprum nauigassent, ac venissent Salaminam, vniuersamque Insulam perambulassent, Paphum denique venientes, Sergium Paulum Proconsulem ad Christum conuertunt, excæcando Elymam Magum Euangilio resistentem; cuius occasione nomen Sauli in Pauli commutatum est. Inde perrexerunt Pergen Pamphyliæ, & Antiochiam Pisidiæ; sed à Iudæis expulsi conuertunt se ad Gentes, abeúntque Iconium. Actor. 13. 4. & sequent.

Anno Christi 47. Petri 3. Pauli 12. Claudij Imp. 5.

IConij Paulus prædicando conuertit multos Iudæos & Gentiles, ac inter eos S. Theclam, quam miris elogiis Patres celebrant. Quocirca multo tempore, ait Lucas, ibidem commoratus est, donec concitato à Iudæis tumultu, ab eis lapidatus confugit in Lycaoniam. Actor.14.1. & sequent. Act.14.

Anno Christi 48. Petri 4. Pauli 13. Claudij Imp, 6.

PAulus peruenit Lystram, vbi claudum miraculo sanauit: quocirca à turbis acclamatus est Deus, putà Mercurius, & Barnabas Iupiter, cúmque eis sacrificare vellent, totis viribus restiterunt: mox à Iudæis concitata seditione lapidatus, & penè occisus Paulus, perrexit Derben. Inde relegens iter, reuisit & confirmauit fideles in Lystra, Iconio, Antiochia Pisidiæ, ac euangelizans transiit Pisidiam, Pamphyliam & Attaliam. Actor. 14. 6. & sequent.

Anno Christi 49. Petri 5. Pauli 14. Claudij Imp. 7.

PAulus post quinquennium in hac sua peregrinatione & Apostolatu positum, cum Barnaba rediit Antiochiam, ibique biennium commoratur. Actor.14.v.vlt.

Anno Christi 50. Petri 6. Pauli 15. Claudij Imp. 8.

PAulus Antiochiæ docet; Petrus Romæ, indéque per vrbes & prouincias totius Orbis quaquauersum mittit Episcopos & Apostolos, qui Euangelium propagent, ac Ecclesias vbique fundent & regant.

Anno Christi 51. Petri 7. Pauli 16. Claudij Imp. 9.

CLaudius Imp. Roma expellit Iudæos: quocirca S. Petrus Dei consilio vrbe excedens, Act.15.

redit in Ieruſalem. Orta enim controuerſia Antiochiæ de ſeruanda à Chriſtianis lege Moſis, Paulus & Barnabas miſſi ſunt Ieroſolymam ad Apoſtolos, vt eius deciſionem peterent. Eodem ergo anno celebratum eſt primum Concilium Ieroſolymæ, cui præſedit S. Petrus, interfuerunt S. Ioannes, Iacobus, Paulus & Barnabas, in quo ventilata diu quæſtione, tandem Petrus eam decidit, primúſque tulit ſententiam, edicendo legalia Chriſtianis non eſſe ſeruanda: cuius ſententiam confirmauit ſiccò S. Iacobus, cæteríque omnes. Sententiam hanc Antiochiam deferunt Paulus, Barnabas, Silas & Iudas.

Paulus ſeparatur à Barnaba: hic enim cum Ioanne Marco pergit in Cyprum: Paulus verò cum Sila perambulat Syriam & Ciliciam, confirmans
Act. 16. Eccleſias. Peruenit autem in Derben, & Lyſtram, vbi circumcidens Timotheum, cum comitem ſuæ peregrinationis & prædicationis aſſumpſit. Tranſeuntes autem, ait Lucas Actor. 16.6. Phrygiam & Galatiæ regionem, vetiti ſunt à Spiritu S. loqui verbum in Aſia. Cùm veniſſent autem in Myſiam, deſcenderunt Troadem, vbi Paulo viſio oſtenſa eſt: Vir Macedo quidam erat ſtans & deprecans eum, & dicens: *Tranſiens in Macedoniam adiuua nos.* Quare à Troade nauigauit in Samothraciam, inde Neapolim, inde Philippos, vbi Lydiam purpurariam conuertit, & dæmonem Pythonem è puella eiecit: quare ab heris puellæ quæſtum facientibus ex oraculis Pythonis, accuſatus Paulus flagellatur, & in carcerem coniicitur: vbi media noctę eo cum Sila orante, & laudante Deum, immiſſo à Deo terræ motu oſtia carceris panduntur, & vincula omnium diſſiliunt. Quo viſo cuſtos carceris in Chriſtum credidit, Paulique & Silæ plagas lauit: Magiſtratus audiens à Paulo, eum eſſe ciuem Romanum, veniam precatur, eúmque liberum dimittit.

Act. 17. Egreſſi Paulus & Silas Philippis, ait Lucas Actor. 17.1. cùm perambulaſſent Amphipolim & Apolloniam, venerunt Theſſalonicam, vbi multos conuerterunt, & mulieres nobiles non paucas. Vnde concitarunt ſeditionem Iudæi, & Paulo non inuento Iaſonem pertraxerunt ad tribunal, qui data ſatisfactione liber abiit. Paulus & Silas noctu à fratribus dimiſſi ſunt Beroeã, cuius incolæ auidè ſuſceperunt Euangelium; ſed Iudæis Paulum inſectantibus, ipſe à fratribus deductus eſt Athenas.

Hoc anno treſ ſimul Soles apparuerunt, ſtatimque ſimul in eundem orbem coierunt, ait Euſeb. in Chron.

Anno Chriſti 52. *Petri* 8. *Pauli* 17. *Claudij Imp.* 10.

PAulus Athenis in Areopago prædicans conuertit Dionyſium Areopagitam, & inſignem matronam Damarim. Act. 17.16. Opinantur multi tunc quoque fuiſſe conuerſum S. Hierotheum, quem paſſim in ſuis libris celebrat & ſequitur S. Dionyſius, eúmque vocat diuinum ſuum magiſtrum.

Eodem anno Paulus Athenis profectus Corinthum, multos ibi conuertit, ac inter eos Criſpum Principem Synagogæ. Quare oraculo Dei monitus diutiùs ibi euangelizauit. Ibidem poſt aduentum Silæ & Timothei, ſcripſit priorem Epiſtolam ad Theſſalonicenſes. Actor. 18.1. & ſequent.

Eodem anno, inquit Baron. Agrippina Germanici, fratris Claudij Imp. filia, quam poſt interitum Meſſalinæ Claudius in vxorem acceperat, Auguſtę titulo augetur, eiúſque filius Domitius ab eodem Imperatore adoptatus in familiam Claudiam, Nero Claudius eſt appellatus. Hic eſt Nero, qui Claudio quaſi patri adoptiuo, in Imperium ſucceſſit: quo etiam anno Agrippina in oppidum Vbiorum, in quo illa, agente ibidem cum exercitu Germanico patre, genita erat, coloniam duci iuſſit, cui nomen hinc eſt inditum, vt ex ipſius nomine Colonia Agrippina ſit dicta. Porrò Agrippina fuit filia Germanici, qui fuit filius Druſi Germanici, fratris Tiberij Imp. ex Liuia matre, vxore Auguſti Imp.

Anno Chriſti 53. *Petri* 9. *Pauli* 18. *Claudij Imp.* 11.

COrinthi ſecundum annum egit Paulus. Ibidem ſcripſit Epiſtolam ſecundam ad Theſſalonicenſes. Ibidem Iudæi tumultuantes protraxerunt Paulum ad tribunal Gallionis, qui fuit frater Senecæ Philoſophi, & Præceptoris Neronis Imp. Gallio eos repreſſit & abegit: vnde Iudæi furentes Soſthenem Archiſynagogum, quaſi Paulo fauentem coram Gallione verberarunt, & nihil horum Gallioni curæ erat. Addit S. Chryſoſt. ab iiſdem verberatum & Paulum. Paulus poſt tumultum multo adhuc tempore remanſit Corinthi. Tan- Act. 18.
dem abiturus in Syriam, ex voto totondit caput in Cenchris, qui erat portus Corinthi. Actor. 18.11. & ſequent.

Anno Chriſti 54. *Petri* 10. *Pauli* 19. *Claudij Imp.* 12.

PAulus nauigans in Syriam per mare Icarium, quod eſt pars maris Ægæi, appulit Epheſum: vbi parum moratus, relicto Aquila & Priſcilla, ſoluit Cæſaream, inde Ieroſolymam; vbi Eccleſiam primigeniam, & cæterarum matricem ſalutauit: mox reuerſus Antiochiam, perambulauit ex ordine Galaticam regionem & Phrygiam, confirmans omnes diſcipulos. Actor. 18.19.

Apollo vir eloquens & potens in Scripturis, Epheſi inſtructus ab Aquila & Priſcilla, pergit Corinthum, vbi fideles confirmat, validéque Iudæos reuincit. Actor. 18.24.

Eodem anno, inquit Euſeb. in Chronico, qui fuit Olympiadis 207. annus quartus, Philippus Apoſtolus apud Hierapolim Aſiæ ciuitatẽ, dum Euangelium populo nunciaret, Cruci affixus lapidibus opprimitur. Occubuit ergo vigeſimo anno à Paſſione Chriſti ſub Claudio, ſecundùm Euſebium eiúſque aſſeclas: licet Hippolytus tract. de 72. diſcipulis, aſſerat eum paſſum ſub Domitiano Imp.

Anno Chriſti 55. *Petri* 11. *Pauli* 20. *Claudij Imp.* 13.

PAulus peragratis ſuperioribus partibus Aſiæ Act. 19.
venit Epheſum, ibíque per tres annos, putà per biennium & tres menſes, reſidet & prædicat. Act. 19.1. & c. 20.31. Epheſi Paulus fuit obiectus beſtiis. 1. Corinth. 15.32. Ibidem virtutes non quaſlibet faciebat Deus per manum Pauli; ita vt etiam ſuper languidos deferrentur à corpore eius ſudaria & ſemicinctia, & recedebant ab eis languores, & ſpiritus nequam egrediebantur. Act. 19.12.

Anno

Anno Christi 56. Petri 12. Pauli 21. Claudij Imp. 14.

PAulus secundum annũ agit & prædicat Ephesi. Occasione Iudæorum exorcistarum in quos insiliit Dæmon, magna facta est Ephesiorum ad Christum & Paulum accessio.

Multi credentes veniebant confitentes & annunciantes actus suos.

Multi qui curiosa fuerant sectati, contulerunt libros & combusserunt. Act. 19. 13. & seq.

Eodem anno die 13. Octobris moritur Claudius Imp. annum agens ætatis 64. Imperij 13. cum octo mensibus. ita Suetonius in vita Claudij c. 45. & Dio lib. 60. Sic igitur defuncto, Agrippinæ vxoris dolo veneno illi propinato, successit in Imperium Nero filius Agrippinæ, annum agens ætatis 18. tenuitque annis tredecim, mensibus septem, excluso Britannico puero, germano Claudij Imp. ex Messalina vxore filio, ideòque legitimo Imperij hærede, quem proinde paulo post Nero veneno sustulit. ita Ioseph. 20. Antiq. 5. Porrò Nero ex Sabinis oriundus, lingua Sabina idem est quod fortis ac strenuus, inquit Suetonius in Tiberio cap. 1. & Gellius lib. 13. c. 21. *Nerio*, inquit, *sive Nerienes, verbum Sabinum est, quo significatur virtus & fortitudo. Itaque ex Claudiis, quos ex Sabinis oriundos accepimus, qui erat egregia ac præstanti fortitudine, Nero appellatus est. Sabini autem id nomen à Græcis accepisse videntur, qui vincula & firmamenta membrorum νῆρα dicunt: unde nos quoque Latinè nervos appellamus. Servius Claudius verò, Nerio interpretatur quasi Neirio, id est, sine ira, placidus, mitis, tranquillus*; qualis initio Imperij fuit Nero.

Anno Christi 57. Petri 13. Pauli 22. Neronis 1.

SVblato iam per mortem Claudij edicto de Iudæis Roma abigendis, Paulus tertium annum Ephesi agens cogitat Romam; sed priùs Ecclesias Achaiæ & Macedoniæ visitare, ac Ierosolymam reuerti decernit. Epheso ergo propediem abiturus, scribit priorem Epistolam ad Corinthios.

Opifices argentarij Dianæ, concitante Demetrio mouent seditionem contra Paulum, vociferantes: *Magna Diana Ephesiorum.* Sedat eam Alexander. Mox Paulus vocatis discipulis, exhortatus eos valedixit, ac relicto ibidem Timotheo, quem & primum constituit Ephesi Episcopum, profectus est in Macedoniam. Actor. 19. 23. Per minorem ergo Asiam iter faciens venit Troadem vrbem, quæ adiacet Hellesponto, vbi quærens Titum, cùm non inueniſſet, transmisso freto abiit in Macedoniam. 2. Corinth. 2. 12.

Ex Macedonia ad Timotheum quem Ephesi reliquerat, hoc anno scripsit priorem Epistolam, qua eum instruit in munere pastorali.

Paulus obitis & confirmatis Macedoniæ Ecclesiis, per Ægæum mare Cycladas adnauigans peruenit Cretam, ibique reliquit & creauit Episcopum Titum, discipulum charissimum. Epist. ad Titum cap. 1. 5.

Anno Christi 58. Petri 14. Pauli 23. Neronis 2.

Act. 20. HOc anno gesta sunt omnia quæ narrat Lucas cap. 20. Actor. & deinceps vsque ad c. 28. &

A vltimum. Paulus enim peragrans Græciam venit Nicopolim, ibique statuit hyemare: vnde ex Creta eò vocat Titum, scribens ad eum Epistolam. Ad Titum c. 3. 12. Nicopoli quoque videtur scripsisse Paulus Epistolam secundam ad Corinthios: mox ipse videtur adiisse Corinthum, ibique in portu Cenchrensi scripsisse Epistolam ad Romanos. Inde perrexit Philippos in Macedoniam, mox Troadem; vbi à morte suscitauit Eutychum: inde Asson, Mitylenen, Chium, Samum, Miletum; quò conuocans maiores natu Ephesi, eis longa exhortatione vltimum valedicit. Actor. 20. Mileto nauigat Coum, Rhodum, Pataram, Tyrum, Ptolemaidem, Cæsaream; vbi Agabus ei vincula Ierosolymitana
B prædicit: ac tandem eodem anno sub Pentecosten, vti festinarat, peruenit Ierosolymam: vbi suadente Iacobo purificans se in templo, à Iudæis capitur & penè occiditur; sed eripit eum Tribunus: à quo potestate loquendi facta, populum alloquitur. Actor. 21. Populus audiens à Paulo, ipsum relictis Iudæis missum esse ad Gentes, occlamat, poscitque eum ad mortem. Quare Tribunus eum flagellari imperat, sed Paulus dicens se ciuem Romanum, flagellis se eximit. Act. 22. Mox in concilium adductus Paulus, positúsque inter Pharisæos & Sadducæos, dicens se Pharisæum, & de resurrectione mortuorum iudicari, dissidentibus inter se Iudicibus, iudicium euadit. Tendunt illi insidias Iudæi, quas per indicium sui nepotis Paulus
C euadit. Quare Tribunus eum vinctum mittit Cæsaream ad Felicem Præsidem. Act. 23. Ibi eum accusat Tertullus Orator, defendit se Paulus; ac rursum coram Felice disputans de iustitia, castitate & iudicio, eum perculit. Felici succedit Portius Festus. Act. 24. Cùm Festus vellet Paulum Ierosolymis coram Iudæis iudicare, Paulus Cæsarem appellans, Romam mittitur, cùm priùs causam suam egisset coram Agrippa Rege. Act. 25. & 26. Paulus ergo cum Centurione nauigat Sidonem, inde Cyprum, inde Lystriam, ac tandem naufragium patitur. Apparet ei Christus, omnésque in naui saluos euasuros pollicetur: omnes ergo salui perueniunt Melitam. Actor. 27.

Act. 21. & 22.

Act. 23. 24. 25. 26.

Act. 27.

Eodem anno paulo post Pauli aduentum Ierosolymam, B. Virgo agens annum ætatis 72. ex Ierusalem terrestri abiit ad cœlestem, cum triumpho ab Angelis deducta in paradisum. Vide dicta Actor. 21. 17.

D

Eodem anno S. Lucam scripsisse Euangelium censet Baron. sed anteriùs id à Luca scriptum esse, ostendam Actor. cap. 16. v. 10.

Anno Christi 59. Petri 15. Pauli 24. Neronis 3.

PAulus vinctus ex Melita nauigat Syracusas, inde Rhegium, inde Puteolos, inde pedestri itinere Romam ingreditur die 6. Iulij. Hospitatus
E est in domo conducta, quæ postea conuersa est in Ecclesiam S. Mariæ in Via lata. Postero die conuocatis Iudæis sui, suæque fidei rationem reddidit: ex quibus aliqui crediderunt, alij non crediderunt. Mansit Romæ cum custodiente se milite biennium, suscipiens omnes liberéque prædicans Christum; esto ob Neronis metum, omnes sui eum deseruissent. Astitit enim illi Christus, eúmque confortauit, vt per eum prædicatio impleretur, & audirent omnes gentes; quin & eripuit eum de ore leonis, putà Neronis. 2. Timoth. 4. 16. & 17. Roma

Act. 28.

ſcripſit Paulus Epiſtolam ad Philippenſes, per Epaphroditum eorum Epiſcopum: Item Epiſtolam ad Epheſios, quam miſit per Tychicum.

Anno Chriſti 60. Petri 16. Pauli 25. Neronis 4.

PAulus agens ſecundum annum Romæ in vinculis, ſcripſit Epiſtolam ad Coloſſenſes: & Epiſtolam ad Philemonem, rogans eum vt Oneſimum ſeruum fugitiuum in gratiam, domúmque recipiat. Fecit id Philemon, quin & Oneſimum libertate donauit, qui virtutibus excreſcens, poſt Timotheum creatus eſt Epiſcopus Epheſiorum. In hac Epiſtola v. 23. meminit Epaphræ concaptiui ſui, Marci, Ariſtarchi, Demæ & Lucæ, eóſque quaſi adiutores ſuos in Euangelij propagatione commendat. Eodem anno ſcripſit Paulus Epiſtolam ad Hebræos.

Anno Chriſti 61. Petri 17. Pauli 26. Neronis 5.

PAulus biennio in vinculis exacto à Nerone dimiſſus, varias prouincias euangelizando peragrauit, ac nominatim Hiſpanias: vbi inter alios Xantippen & Polixenam ad Chriſtum conuertit.

Hoc anno Romæ S. Lucas finiens Acta Apoſtolorum (vbi & imagines B. Virginis ac Chriſti Domini depinxit, quas hodie ibidem veneramur) reuerſus in Græciam, euangelizando obiit Dalmatiam, Galliam, Italiam, Macedoniam, Libyam, &c. ac tandem cælebs ad annum ætatis 84. Patras vrbem Achaiæ adiens, ibidem Apoſtolatum ſuum nobili martyrio concluſit. Eodem anno Nero matrem ſuam Agrippinam occidit, iuſto Dei iudicio, vtpote quæ Claudium Imp. maritum ſuum veneno ſuſtulerat, vt filius ſuus Nero ei in Imperio ſuccederet: quæ ergo maritum occidit propter filium, à filio ipſo occiſa eſt. Iuſta enim & congrua numinis vindicta, filius matricida, factus eſt matris ſuæ mariticidæ carnifex, & necis vitrici ſui vltor: *hanc illi gratiam non pro natiuitate ſolùm referens, verùm etiam quod eius artibus ad Imperium prouectus fuiſſet*, ait Ioſeph. 20. Antiq. 5.

Anno Chriſti 62. Petri 18. Pauli 27. Neronis 6.

FEſtus Iudææ Præſes, qui S. Paulum vinctum Romam miſerat, obiit: cui ſucceſſor à Nerone deſignatur Albinus. ita Euſeb. in Chronico.

Agrippa Rex Pontificatu depoſuit Ioſephum, eíque ſurrogauit Ananum, Anani ſenioris filium. ita Ioſeph. 20. Antiq. 8.

Roma variis prodigiis concuſſa fuit: nam ob ortum recentis cometæ, & ob fulmen illapſum in menſam Neronis, quaſi certior reddita eſſet de eius morte, omnia ſtudia conuertit in Rubellium Plancum, quod ex Iulia gente per matrem originem duceret, qui Neronis iuſſu ſolum vertere, & in Aſiam proficiſci coactus eſt. ita Corn. Tacitus lib. 14.

Laodicea vrbs Aſiæ illuſtris, cuius meminit Apoſtolus Epiſt. ad Coloſſen. terræ motu collapſa proſternitur: ſed à ciuibus, vtpote opulentiſſimis, breui in integrum reſtituitur.

Hoc anno Chriſti 62. S. Andreas crucifixus eſt Patris Achaiæ, ait Onuphrius in Chronico.

Anno Chriſti 63. Petri 19. Pauli 28. Neronis 7.

HOc anno, ait Euſeb. in Chron. S. Hieron. lib. de Scrip. Eccleſ. in Iacobo, Baronius & alij, S. Iacobus frater Domini, & Ieroſolymorum primus Epiſcopus, qui Canonicam ſcripſit Epiſtolam, Chriſtum conſtanter prædicans, à Iudæis è pinna templi deiicitur, & fullonis vecte percuſſus, orans pro ſuis interfectoribus glorioſum obit martyrium, cùm 29. annis ſanctiſſimè illam rexiſſet Eccleſiam. Eius necem mox vlciſcente numine, cœpit Iudæa variis caſibus & prodigiis, vltimi excidij prænunciis, exagitari. Quocirca Ioſephus, licet Iudæus, quem citat Euſeb. lib. 2. c. 22. & Orig. lib. 1. contra Celſum, excidium Ieroſolymæ & Iudææ per Titum, aſcribit necі huius Iacobi, qui ob inſignem ſanctimoniam & morum Chriſti ſimilitudinem, cognominatus eſt Iuſtus, & frater Domini. S. Iacobo in Epiſcopatu Ieroſolymitano ſucceſſit Simeon filius Cleophæ, Chriſti propinquus, qui vſque ad annum ætatis 120. ſanctè Ieroſolymitanam gubernauit Eccleſiam, atque ſub Traiano cruci affixus, ſupra vires & ætatem conſtanter martyrium pro Chriſto, ſui causâ crucifixo, ſubiit, cuius diem natalem celebrat Eccleſia die 18. Februarij.

Eodem anno S. Barnabam in Cypro occiſum, tradit L. Dexter & Onuphrius in Chronico.

Anno Chriſti 64. Petri 20. Pauli 29. Neronis 8.

SAnctus Marcus Euangeliſta Alexandriæ Martyr occubuit. Cùm enim à S. Petro Roma, vbi Euangelium ſcripſerat, Alexandriam Euangelij causâ amandatus eſſet, ibidem Eccleſiam conſtituit tanta doctrinæ & vitæ continentia, vt omnes ſectatores Chriſti ad ſui exemplum cogeret. Eſſenos enim quaſi primos Religioſos, & viros Angelicos, quos mirè celebrant Philo, Euſebius, S. Hier. & alij, inſtituit. Quocirca Gentiles quadam die Dominica cùm Miſſam celebraret, in eum irruentes, funе in collum iniecto raptantes eum per ſaxa, carnes eius dilacerarunt: vnde penè ſpiritum redditurus, in carcerem detruſus, apparente ſibi Domino vnà cum Angelis, ad futurum certamen inſtauratur. Manè autem facto rurſum è carcere eductus, & per ſcabra loca raptatus, agens Deo gratias, dicénſque: *In manus tuas commendo ſpiritum meum*, impollutum eum Deo reddidit, ſepultúſque eſt honorificè à diſcipulis ſuis. ita Menologium Græcorum, Beda & Ado in Martyr. die 25. Aprilis.

Eodem anno Nero Octauiam vxorem & ſororem (vtpote filiam Claudij Imp. qui duxerat Agrippinam matrem Neronis, ideóque eum in filium adoptarat) calumniis circumuentam in Inſulam relegatam, mori tandem balnei vapore compulit. ita Tacitus lib. 15.

Eodem anno Simon & Iudas Apoſtoli occiſi ſunt in Perſide, ait Onuphrius in Chronico; ſed id negat Baron. & alij: de qua re dicam Prooemio in Epiſt. S. Iudæ.

Anno

Digitized by Google

Anno Christi 65. Petri 21. Pauli 30. Neronis 9.

HOc anno, qui fuit quartus ante bellum Iudaicum, & octauus ante Ierosolymę obsidionem, Iesus quidam (suo nomine & vaticinio Iesum Christum, ob cuius necem excindenda erat Iudæa, repræsentans) Anani filius, plebeius & rusticus, à Deo instinctus, clades vrbi imminentes prædixit. Repentè enim clamare cœpit: *Vox ab Oriente, vox ab Occidente, vox à quatuor ventis, vox in Ierosolymam & templum: vox in omnem hunc populum.* Quocirca à magistratu acriter flagellatus, non veniam precatus est, nec illacrymauit, sed quotidie velut orationem quandam meditans: *Veh, veh Ierosolymis*, vociferabatur, idque per annos septem, & quinque menses continuos, donec supra murum consistens: *Veh, veh ciuitati, templo, populo, ac mihi*, maxima voce clamitans, lapide, tormento Romanorum misso, ictus interiit. ita Ioseph. lib. 7. belli cap. 12.

Hoc anno Persius Volaterranus, Satyricus Poëta moritur. ita Euseb. in Chron.

Anno Christi 66. Petri 22. Pauli 31. Neronis 10.

ROma horribili incendio conflagrauit, cuius causam Nero per calumniam coniecit in Christianos, eóque nomine illos sęuissimis, iisdémque diuersis mortis generibus enecauit, *vt ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, atque vbi defecisset dies, in vsum nocturni luminis vrerentur*, ait Tacitus lib. 15. Fuerunt hæ Martyrum primitiæ, eorum catalogo in Martyrol. Romano adscriptæ die 24. Iunij.

Hoc anno occisum S. Mathiam Apostolum, tradit L. Dexter & Onuphrius in Chronico. Addit Dexter: *Helena Adiabenorum Regina, Christiana floret Ierosolymis, predicatione Apostolorum conuersa.*

Anno Christi 67. Petri 23. Pauli 32. Neronis 11.

NEro primam in Christianos persecutionem publico edicto instituit, eámque vsque ad finem Imperij & vitæ prorogauit. Quocirca in ea iam antè inchoata, permulti è Christianis illustre obiere martyrium, qui sparsim in Martyr. Rom. recensentur, vti S. Barnabas, S. Andreas, S. Iacobus frater Domini, cæteríque Apostoli, licet diuersis annis, & locis. Item complures ex ipsius Neronis familia, quorum meminit Paulus Philip. 4. 22. inter quos eminuit Torpes, & Euellius, qui Martyrologio Romano adscripti sunt die 11. & 17. Maij. Insuper S. Processus & Martinianus custodes carceris, Herodion, Olympas, ac religiosissimæ feminæ Basilissa & Anastasia, Apostolorum discipulæ, quæ Martyribus associatæ leguntur in Martyr. die 15. Aprilis, quos suis opibus alebant, & sepelichant, S. Lucina & Perpetua baptizata à S. Petro, de quibus in Martyr. die 30. Iunij. Romæ Nero plures Senatores & primarios, eo quod in necem suam coniurassent, interfecit, ac inter eos Senecam præceptorem suum, & Lucanum Poëtam Senecæ nepotem, atque Plautium Lateranum Consulem designatum, qui palatium habebat in Cælio monte, quod postea à Constantino Imp. in templum Saluatoris conuersum, ab eo denominatum est Basilica Lateranensis, vti testatur S. Hieron. Epist. 30. ad Oceanum. Secuta est mors Poppææ Sabinæ Augustæ, quam licet amantissimam, Nero ira percitus ictu calcis percussam occidit. ita Tacitus, Dio, & alij.

Anno Christi 68. Petri 24. Pauli 33. Neronis 12.

SAnctus Petrus & Paulus Romam redierunt, & collabentem penè Ecclesiam ob Neronis persecutionem, instauraunt.

Sanctus Petrus secundam scripsit Epistolam, in qua significat ex reuelatione sibi constare, velocem fore depositionem tabernaculi sui.

Paulo post Iudas scripsit suam Epistolam Canonicam. Nam in illa alludit in multis ad secundam Petri Epistolam.

Simon Magus suis magicis artibus Romanos, & præsertim Neronem dementans, ab iis diuinos honores est consecutus. Certant contra eum S. Petrus & Paulus, eúmque tandem volare conantem ex alto præcipitant. Nam cùm Simon à dæmonibus in aëra raperetur, precibus S. Petri prostratus, fracta coxendice & cruribus, paulo post infelicem animam exhalauit. Quocirca Nero indignans suas magiæ delicias sibi ablatas, S. Petrum & Paulum carceri mancipat Mamertino; præsertim quia Paulus quoque pellicem à Nerone abstraxerat, & ad Christum traduxerat. E carcere Paulus scribit Epistolam secundam ad Timotheum, vocans eum ad se, vt instantis suæ mortis & martyrij sit spectator.

Eodem anno Apollonius Thyanæus Simoni Mago succedens, Romam venit, contra quem Apostoli & Christiani pari modo certarunt.

Eodem prodigia excidium Ierosolymæ portendentia apparuerunt, nimirum die octaua Aprilis hora nona nocturna, circa aram & templum tantum lumen effulsit per mediam horam, vt clarissimus dies putaretur. Bos cùm ad hostiam duceretur, agnum in medio templi peperit. Orientalis templi porta ænea & grauissima clausa, sponte aperta est hora noctis sexta. Die 21. Maij in aëre visi sunt currus ferrei, & armatæ acies vrbi circumfusæ. In Pentecoste audita vox in templo: *Migremus hinc.* ita Iosephus lib. 7. belli c. 12.

Eodem anno mense Maio, Neroni & Romanis rebellare cœperunt Iudæi, ortúmque est bellum Iudaicum, ob Cestij Flori procuratoris Iudææ auaritiam & tyrannidem. ita Iosephus lib. 2. belli c. 15. Christiani ergo iuxta Christi monitum Ierosolyma excedentes, in vrbem Pellam se contulere.

Anno Christi 69. Petri 25. Pauli 34. Neronis 13.

HOc anno ab incarnatione Christi 69. ab eius passione & morte 36. S. Petrus & Paulus die 29. Iulij è carcere Mamertino (vbi Processum & Martinianum custodes suos, cum aliis 47. ad Christum conuerterant, & miraculosa aqua è carcere subitò scaturiente baptizarant) educti gloriosum obiere martyrium. S. Petrus in Vaticano cru-

cifixus eſt, capite deorſum vergente: id enim ipſe petierat, ne Chriſto crucifixo viderentur aſſimilari & æquari. Paulus verò ad aquas Saluias capite truncatus, è ceruice reciſa pro ſanguine lac manauit: caput verò terno ſaltu tres fontes elicuit, qui etiamnum viſuntur multiſque ſunt ſaluti.

Sanctus Linus in Pontificatu S. Petro ſuccedit, ſedétque annos vndecim.

Veſpaſianus cum exercitu miſſus à Nerone contra Iudæos, grauiſſimis cladibus eos affecit, quas recenſet Ioſephus lib. 3. belli cap. 4.

Ieruſalem ciuibus mutuò inter ſe digladiantibus, ac præſertim Zelotis in ciues graſſantibus, maximis ſtragibus afficitur, quas recenſet Ioſephus lib. 5. belli c. 1.

Anno Chriſti 70. Lini 1. Neronis 14.

NEro anno necdum elapſo à nece Apoſtolorum, in ſanguinis Apoſtolici vltionem, à Senatu damnatus, eo quod eundem vniuerſum interficere deſtinaſſet, fugiens ex vrbe in ſpeluncam, pauidus ſibi manus intulit, quem ægrè morientem vnus ex libertis, Epaphroditus, confecit die 10. Iunij (eadem die, qua ante decem annos Octauiam vxorem interfecerat) agens ſuæ ætatis annum 31. Imperij 14. atque in eo omnis Auguſti familia, & ſtirps regia extincta eſt. ita Sueton. in Nerone c. 43. & ſeq.

Neroni ſucceſſit Seruius Sulpitius Galba, à militibus, quibus præerat, acclamatus Imperator, tenuitque per menſes ſeptem.

Floret Plutarchus Philoſophus, & M. Fabius Quintilianus Orator. ita Euſeb. in Chron.

Ioſephus Iudæus Hiſtoricus, dux belli Iudæorum, cùm à Romanis interficiendus eſſet, Veſpaſiano prænunciat mortem Neronis, eúmque in Imperium illi ſucceſſurum, cuius rei cauſa vitam dono accipit. ita Euſeb. in Chron.

Anno Chriſti 71. Lini 2. Othonis 1.

GAlba Imperator occiditur à militibus, ab eíſque eidem ſurrogatur M. Siluius Otho, qui cùm imperaſſet menſes tres, rebellante Vitellio, mortem ſibi conſciuit: Imperium ergo capeſſit Vitellius, tenétque per menſes octo.

Veſpaſianus interea multas Iudææ vrbes ſibi ac Romanis ſubigit. Vnde multi opinati ſunt ipſum eſſe Meſſiam, vtpote cui regnum Iuda à Prophetis promiſſum erat. Quocirca opera & præſtigiis Apollonij Thyanæi, viſus eſt cæcum illuminare, & ægro manum reſtituere. ita ex Tacito lib. 1. c. 4. & Suetonio in Veſpaſiano c. 7. Baron. qui hæc mendacia ab adulatoribus conficta eſſe conuincit.

Eodem anno Euodio ex humanis ſublato, eidem in cathedra Antiochena ſuccedit S. Ignatius, qui poſt annos ferè 40. ſub Traiano, anno Chriſti 110. Romæ leonibus obiectus, glorioſo martyrio eſt coronatus, cùm primus ipſe Antiochiæ chorum pſalmodiæ, quo alternis canerent, inſtituiſſet; eo quod Angelos S. Trinitatem eo ritu laudantes vidiſſet, & audiſſet,

Anno Chriſti 72. Lini 3. Veſpaſiani 1.

VEſpaſianus à militibus ſuis creatus Imperator, Romam nauigans, ibidem Capitolium bello ciuili concrematum reſtituit, ac Titum filium ad conficiendum bellum Iudaicum deſtinat.

A Titus ergo Ieroſolymam obſidet in Paſchate, cùm vndequaque eò Iudæi ad feſtum confluxiſſent, vt omnes ab eo concluderentur, & mactarentur, vel caperentur: ſicut ipſi eodem feſto ante annos 38. ibidem Chriſtum crucifixerant. In vltionem ergo ſanguinis Chriſti, vtriuſque Iacobi Apoſtoli, & S. Stephani, ac vinculorum S. Petri & Pauli, atque perſecutionis & expilationis Chriſtianorum, Ieruſalem à Romanis capta, & cum templo incenſa, funditus euerſa eſt, vti ei prædixerat Chriſtus Lucæ 19. 43. E Iudæis toto bello occiſa ſunt vndecies centena millia, capta 97. ait Ioſeph. lib. 7. belli c. 17.

Anno Chriſti 73. Lini 4. Veſpaſiani 2.

B

TItus de Iudæa ſubacta Romæ triumphauit. Extat etiamnum Romæ arcus eius triumphalis, in quo candelabrum templi, quod in triumphum duxit, expictum cernitur. Iudæis in Ægypto tumultuantibus, mandat Veſpaſianus demoliri eorum templum, Heliopoli ante 333. annos ædificatum ab Onia Pontifice, indéque vocatum Onion. Per hæc tempora S. Bartholomæus, qui & Nathanaël, Apoſtolus, apud Perſas Chriſtum prædicans, excoriatus capite plectitur, ait Onuphrius in Chronico.

Anno Chriſti 74. Lini 5. Veſpaſiani 3.

O EBion & Cherinthus hæreſiarchæ negantes Chriſti diuinitatem, ſuas hæreſes ſparguntur. Confutat eos S. Ioannes Apoſtolus, tam factis, quàm verbis: ideóque nec balneum eorum ingredi ſuſtinuit, dicens; *Fratres, egrediamur hinc, ne cadat balneum, & peremur cum Ebione, qui intus eſt in balneo propter ipſius impietatem.* ita Epiphan. hæreſi 30. licet Irenæus lib. 3. c. 4. Euſeb. lib. 3. 11. & Theodor. lib. 2. hæret. fabul. id non Ebioni, ſed Cherintho aſſcribant.

Eodem anno S. Martialis Epiſcopus Lemouicenſis, & Galliarum Apoſtolus, eò amandatus Roma à S. Petro, cùm Lemouicenſes, Toloſanos, Burdegalenſes, Cadurcenſes, Aquitanos, alióſque ad Chriſtum conuertiſſet, diem clauſit extremum D abiitque in cœlum. Innocentius Pont. *extra de ſacra vnctione in fine*, ſcribit S. Martialem baculo ſibi à S. Petro Romæ dato, mortuum ad vitam reuocaſſe.

Anno Chriſti 75. Lini 6. Veſpaſiani 4.

SAnctus Apollinaris à S. Petro Rauennam miſſus, cùm 29. annos illi ſedi præfuiſſet, & continuum penè martyrium perpeſſus eſſet, variè tortus Martyr in cœlum euolauit. Succeſſit ei in Epiſcopatu Aderitus, & poſt eum Eleucadius, olim Platonicus Philoſophus.

Philoſophi orbem circumeunt, vt inſtar Chriſti diſcipulos poſt ſe trahant. Tales fuere Apollonius Thyanæus, Euphrates, Demetrius, Muſonius, Damis Pythagoreus, Epictetus Stoicus, Lucianus Epicureus, Diogenes iunior, qui ob maledicentiam à Veſpaſiano capite mulctatus eſt. Verùm hos omnes obtriuit & ſepeliuit S. Ioannes Apoſtolus, Eccleſiæ columna & Patriarcha, cum ſuis ſociis & aſſeclis, S. Dionyſio Areopagita, Ignatio, Herma, Polycarpo, Clemente, &c. quibus proinde Deus vitam longæuam conceſſit, & in multos annos prorogauit.

Eodem

Eodem anno occisum esse S. Thomam apud Indos, asserit Onuphrius in Chronico.

Anno Christi 76. 77. 78. 79. 80. Lini 7. 8. 9. 10. 11. Vespasiani 5. 6. 7. 8. 9.

ANno Christi 77. templum Pacis augustissimè ædificatum, dedicatum est, in eóque ornamenta è toto Orbe quæsita, sed præsertim è templo Ierosolymitano sublata, sunt reposita. ita Ioseph. lib. 1. belli 24. Titulus templi erat: *Paci æterne.*

Anno Christi 80. Linus Pontifex cùm sedisset annos vndecim, iussu Saturnini Consularis martyrio coronatur die 23. Septembris. Succedit ei Cletus.

Anno Christi 81. Cleti 1. Vespasiani 10. Titi 1.

VEspasianus agens annum ætatis 69. Imperij decimum moritur: succedit ei filius Titus, Orbis delicix, qui vrbis luxum & luxuriam castigauit. Vnde de eo Martialis lib. 6. Epig. 9.

Plusque tibi debet Roma, pudica quod est.

Adeò verò beneficus fuit, vt cùm semel super cænam recordaretur, se eo die nemini beneficium contulisse, exclamarit; *Amici diem perdidi*: iis qui in necem suam coniurarunt, pepercecit, dicens: *perituros se potius, quàm perdituros*; & *Principes fato dari*. ita Sueton. in Tito c. 11. Dio cap. 8. & 9.

Anno Christi 82. & 83. Cleti 2. & 3. Titi 2. & 3.

VRbs Roma immisso diuinitùs incendio, tribus diebus totidémque noctibus conflagrauit. ita Dio in Tito. Titus Amphiteatrum Romæ ædificat, & in dedicatione eius quinque millia ferarum occidit. ita Euseb. in Chron. Hoc solum cum Pantheo, ex veteris Romæ magnificentia reliquum, in vrbe etiamnum spectamus.

Anno Christi 83. Titus Imperator veneno à fratre Domitiano (vt fama fuit) sublatus est annum agens ætatis 41. Imperij tertium. Succedit ei Domitianus natura sæuus, ingenio ferox & vafer. ita Sueton. Dio & alij in Tito & Domitiano.

Anno Christi 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. Cleti 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Domitiani 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.

IOsephus Iudæus Historicus, Romæ in honore est apud Domitianum, vti fuerat apud Titum & Vespasianum.

Anno Christi 84. Titus à Senatu inter Deos refertur. ita Euseb. in Chron.

Domitianus Philosophos vrbe exegit, ac inter alios Musonium, Dionem Chrysostomum, Epictetum Stoicum, & Peregrinum: nonnullos verò occidit, vt Rusticum Arulenum, & Maternum Sophistam. ita Euseb. in Chron. & Dio in Domitiano.

Domitianus delubrum Iouis Capitolini concrematum, ingenti sumptu restaurauit. ita Sueton. & Dio in Domit.

Anno Christi 87. Anianus, cùm post S. Marcum 22. annos præfuisset Ecclesiæ Alexandrinæ, è terris in cœlum abiit. ita Euseb. lib. 3. cap. 12.

Anno Christi 88. Domitianus sanxit, vt deinceps anni numerarentur per agones Capitolinos; sicque ab hoc anno primus agonalis cœptus est numerari. Agonalis instar Olympiadis quatuor continebat annos. ita Censorinus de die natali cap. 14.

Anno Christi 89. Domitianus iussit Octobrem mensem, Domitianum vocari; se verò Deum & Dominum appellari. Vnde illud: *Edictum Domini Deique nostri.* ita Sueton. in Domitian. cap. 13. Idem quotidie secretam quietem captabat, in qua nihil aliud curabat, nisi muscas præacuto stylo configere. ita Euseb. in Chron.

Apollonius Thyanæus Romæ à Domitiano incarceratus, per magiam inuisibilis factus euanuit, & Puteolis improuisus apparuit, indéque Ephesum concessit, vbi cum S. Ioanne certauit.

Anno Christi 92. Cleti 12. Domitiani 9.

SAnctus Ioannes Apostolus Epheso Romam, ad Domitianum Imp. reus impietatis, à Proconsule Asiæ vinctus mittitur: vbi ante portam Latinam in feruentis olei dolium missus, integer & illæsus exiuit, teste Tertul. lib. de præscrip. cap. 26. Quare à Domitiano relegatur in Insulam Pathmos. Apocal. 1. 9. Extat Romæ martyrij S. Ioannis locus Ecclesia illustratus, ac dies in tabulas Ecclesiasticas relatus est 6. Maij.

Domitianus, ait Euseb. lib. 6. cap. 13. alteram post Neronem in Christianos mouet persecutionem. Erat enim crudelis admodum: vnde à Gentilibus vocatus est alter Nero. Audi Iuuenalem Satyra 4.

Cum iam semianimum lacerauret Flauius orbem
Vltimus, & caluo seruiret Roma Neroni.

Sub Domitiano ergo, sequentibus eius annis multi passi sunt Martyres, inter quos illustriores fuere, S. Eutropius Episcopus Santonensis, in Gallias à S. Clemente missus, asscriptus Martyr. die 30. Aprilis; Lucianus Episcopus Bellouacensis die 8. Ianuarij, ac Maximianus & Iulianus Presbyteri: Carnoti verò Ceraunus 28. Maij, item Nicasius Episcopus Rotomagensis, Quirinus Presbyter, Scabiculus Diaconus, Patientia Virgo; item S. Romulus, Felusanus in Tuscia Episcopus, illuc à S. Petro missus, Ptolomæus Episcopus Tuscaniæ, Eugenius Toletanus Episcopus, Mancius ciuis Romanus Eboræ, & alij.

Anno Christi 93. Clementis 1. Domitiani 10.

CLetus Pontifex cùm sedisset annis duodecim, martyrio coronatur. Succedit ei S. Clemens.

S. Ioannes in Pathmos omnes Insulæ accolas ad Christi fidem & pietatem instituit. ita Oecum. procemio in Apocalyp.

Sub hoc tempus Antipas martyrium subiit Pergami in Asia, de quo dixi Apocal. 2. 13.

Anno Christi 94. Clementis 2. Domitiani 11.

ACilius Glabrio superiori anno Consul, Romæ cum aliis martyrio afficitur. ita Dio in Domit.

Anno Christi 95. Clementis 3. Domitiani 12.

SAnctus Clemens scripsit Epistolam ad Corinthios de pace & concordia, quam celebrat Euseb.

Euſeb. lib. 5. cap. 12. Plures alias ſcripſit, atque Conſtitutiones Apoſtolicas.

Anno Chriſti 96. Clementis 4. Domitiani 13.

HOc anno Ioſephus Hiſtoricus, vt ipſe teſtatur in fine libri 20. Romæ finit commentarium de Antiquitatibus Iudaicis in viginti libros diſtributum, in quo videns Ieruſalem cum templo & Iudaiſmo euerſam; videns pariter Veſpaſianum defeciſſe, cui vaticinatus tribuerat, quod Chriſto à Prophetis prænunciatum erat, Imperium; iámque tempus Meſſiæ præteriiſſe, ipſe, licet Iudæus, conuictus tamen rei euidentia, luculentum Ieſu noſtro crucifixo perhibuit teſtimonium, quod ipſe ſit Meſſias, ſiue Chriſtus. Sic enim de eo ſcribit lib. 18. Antiq. c. 4. *Eodem tempore fuit Ieſus, vir ſapiens; ſi tamen virum eum fas eſt dicere. Erat enim mirabilium operum patrator, & doctor eorum qui libenter vera ſuſcipiunt, plurimóſque tam de Iudæis, quàm de Græcis ſectatores habuit. Chriſtus hic erat: quem accuſatum à noſtræ gentis Principibus, Pilatus cùm addixiſſet Cruci, nihilominus non deſtiterunt eum diligere, qui ab initio cœperant. Apparuit enim tertia die viuus, ita vt diuinitùs de eo vates hæc, & alia multa miranda prædixerant, & vſque hodie Chriſtianorum genus ab hoc denominatum non deficit.* Hunc locum ex Ioſephi tranſlatione Hebræa, ab ipſis facta, ſuſtulerunt Iudæi; ſed Ioſephus ſcripſit Græcè: exemplaria autem Græca & Latina ita habent vt retuli. ita Romæ cuidam Rabbino id obiicienti, reſpondi.

Anno Chriſti 97. Clementis 5. Domitiani 14.

HOc anno S. Ioannes à Domitiano relegatus in Pathmos, ibi per exilium pro Chriſto, meruit ab eo accipere Apocalypſin, ſiue reuelationem eorũ quæ futura erant in Eccleſia, & Orbe, præſertim in fine mundi, vt iis fideles à fide metu perſecutionum, vel blandiloquentia Ebionis, Cherinthi, aliorúmque hæreticorum aberrantes, aut vacillantes, in eadem confirmaret, roborarétque eos, eorúmque poſteros ad inſtantes reliquas octo generales Eccleſiæ perſecutiones, à totidem Imperatoribus concitandas, conſtanti animo ſuſtinendas. Ipſe enim ex omnibus Apoſtolis ſolus ſuperſtes & grandæuus, quaſi fidelium omnium Pater & Patriarcha, molem Eccleſiæ, veluti Chriſti familiæ ſibi ab eo commiſſæ, ſua authoritate, ſapientia & ſanctitate quaſi Atlas ſuſtentabat. ita Iren. lib. 5. in fine, Baron. & alij.

Sanctus Dionyſius Areopagita ſcripſit Epiſtolam, quæ numero eſt decima, ad S. Ioannem in Pathmos, ſignificans ſibi à Deo reuelatum eſſe quod breui ab exilio liberandus foret, túmque ſeſe inuicem eſſent viſuri & fruituri. Ita factum mox poſt mortem Domitiani, quæ anno ſequenti contigit.

Domitianus eos qui de genere erant Dauid interfici præcepit, vt nullus Iudæorum regno reliquus foret, itáque Meſſiæ expectationem eis eriperet. ita Euſeb. in Chron. & alij.

Anno Chriſti 98. Clementis 6. Domitiani 15.

FLauius Clemens Conſul Rom. cognatus Domitiani (cuius ſororem Flauiam Domitillam habebat vxorem) & S. Clementis Pontificis, à Domitiano, eo quod religionem Chriſtianam coleret, occiditur, cùm antea eius filios ſucceſſores Imperij deſtinaſſet, alterúmque Veſpaſianum, alterum Domitianum appellaſſet. ita Sueton. in Domitiano cap. 15. Eadem de cauſa ſæuiit in Clementis vxorem & neptem, vtramque ſcilicet Flauiam Domitillam, alioſque eius domeſticos Chriſtianos. Hoc ergo anno Flauiam Domitillam iuniorem, Flauij Clementis Conſulis ex ſorore Plautilla neptem, in Inſulam Pontiam relegauit. ita Euſeb. lib. 3. 14. Hæc eſt illa Domitilla celebris Virgo & Martyr, cuius mater Plautilla à S. Petro inſtante martyrio conuerſa & baptizata, filiam hanc Domitillam tradidit Chriſtianis virtutibus imbuendam S. Clementi, qui eandem, cùm virginitatem ſuam Deo, incitantibus eam S. Nereo & Achilleo eunuchis, vouiſſet, facto velamine conſecrauit. Quare Aurelianum ſponſum reſpuens, in Pontiam relegatur, quò eam ſecuti ſunt Nereus & Achilleus: qui inde abſtracti & Tarracinam miſſi, ibi poſt varia tormenta capite mulctati ſunt. Flauia verò poſt longum exilium, tandem ſub Traiano glorioſum obiit martyrium. ita habent Acta S. Nerei & Achillei.

Hoc anno Domitianus ob crudelitates, præſertim in Chriſtianos excitatas, à coniuratis, ac nominatim à Stephano, S. Flauiæ Domitillæ Procuratore, confoſſus occubuit, annum ætatis agens 45. Imperij 15. quare ſtatuæ eius omnes arcúſque ilicò euerſi fuere, nomen etiam è faxis eradi iuſſum. ita Dio in Domit. & Sueton. c. 17. Vidit hanc Domitiani necem Apollonius Thyanæus Epheſi exiſtens per magiam, reuelante Dæmone. Nam concionans ad populum, toruis oculis in terram aſpiciens, dixit: *percute Tyrannum*; ac poſtea tabellarij Romæ venientes nunciarunt, eodem tempore occiſum eſſe Domitianum. ita Philoſtr. lib. 8. vitæ Apollonij.

Domitiano ſucceſſit Nerua Cocceius tam Senatus conſenſu, quàm militum, imperauitque annum vnum, quem mirè laudant Hiſtorici; qui omnes exules in patriam reduxit, vetuítque quempiam religionis cauſa accuſari. ita Dio in Nerua. Quare S. Ioannes Apoſtolus tunc ex Pathmos, vbi exulabat, Epheſum eſt reuerſus, atque Aſiæ Eccleſias gubernauit. ita Euſeb. lib. 3. c. 15. qui & c. 17. recenſet mirum charitatis S. Ioannis exemplum in iuuene, olim diſcipulo ſuo, à latrociniis reuocando, cùm diceret Epiſcopo, cui eum commendarat: *Age Epiſcope, depoſitum mihi redde, quod ego & Chriſtus Eccleſiæ teſte, quam gubernas, tibi commiſimus. Adoleſcentem repeto, animam fratris.*

Tunc quoque S. Ioannes certans cum Apollonio Thyaneo thaumaturgo, mortuum ſuſcitauit, aliíque complura miracula in fidei & fidelium confirmationem patrauit. ita Euſeb. lib. 5. 17. Sozomen. lib. 7. c. 26. Baron. & alij. Quin & L. Dexter in Chronico anno Chriſti 100. *Stacteus*, inquit, *Zonci, vel Gentilici, filius; qui Zoticus Epheſi negotiorum cauſa morabatur: mortuus Stacteus à Ioanne ad vitam reuocatur. Conuertitur Zoticus & Symphoroſa cum filijs ad fidem, qui reuerſi ad Italiam paſſi ſunt.* Hæc ille, de cuius fide dicam in fine Chronotaxis.

Dionyſius Areopagita Athenarum Epiſcopus, adit S. Ioannem ex Pathmos reducem, eiúſque, vt videtur, conſilio Romam ad Clementem Pontificem ſe contulit, à quo cum Ruſtico & Eleutherio in Gallias miſſus eſt, vt Martiali, Eutropio, Luciano, aliíſque à S. Petro eò miſſis, & iam vita martyrióque perfunctis, in Euangelij prædicatione ſuccederet: qui multis conuerſis, tandem ſub Hadriano

Imp.

Imper. Apostolarum illustri martyrio decorauit. Porrò Dionysio in Athenienſi Epiſcoparu ſucceſſit Publius, Publio Quadratus. ita Euſeb. lib. 4. 22. & S. Hieron. lib. de Scrip. Eccleſ. in Quadrato.

Anno Christi 99. Clementis 7. Nerua 1.

SAnctus Ioannes poſt reditum ex Pathmos, coactus ab Aſiæ Epiſcopis & multarum Eccleſiarum legationibus, poſt indictum publicum ieiunium & ſupplicationes ſcripſit Euangelium, & quaſi filius tonitrui illud proœmium è cœlo veniens eructauit: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum*, ait S. Hieron. præfatione in Euang. S. Matthæi. Addit Metaphraſtes, quem ſequitur Baronius, S. Ioannem ſcripturum Euangelium, quaſi alterum Moſem, legem nouam cœlitùs acceptarum, aſcendiſſe in verticem montis, & eleuatis manibus mentem à ſenſibus abſtraxiſſe: *Tuncque horrenda tonitrua*, inquit, *terrores & fulgura, his ſimilia, quæ antea Moſi legem recipienti contigerant, facta ſunt. Ad extremum tonitrua in vocem exprimuntur, atque reſonant: In principio erat Verbum.* Porrò Græcè ſcripſit Euangelium, contra Ebionem & Cherinthum, tunc graſſantes, qui docebant Chriſtum eſſe merum hominem, & ante Mariam non fuiſſe. Quocirca totus eſt in Diuinitate Chriſti aſtruenda, atque geſta Chriſti ante incarcerationem Ioannis Baptiſtæ, à cæteris Euangeliſtis prætermiſſa, ſupplet & perſequitur. ita S. Hieron. lib. de Scrip. Eccleſ. in Ioan. cap. 9.

Scripſit pariter S. Ioannes tres Epiſtolas Canonicas, è quibus duas priores contra Baſilidem & alios Chriſti carnem negantes, docentéſque non veram, ſed phantaſticam fuiſſe Chriſti incarnationem, paſſionem, mortem, &c. exarauit. Vnde hæreſin hanc elidens ita orditur: *Quod fuit ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis noſtris, quod perſpeximus, & manus noſtræ contrectauerunt de verbo vitæ: & vita manifeſtata eſt, & vidimus, & teſtamur*, &c. Quocirca S. Hieron. Epiſt. 85. ad Euagrium: *Clangit*, inquit, *tuba filius tonitrui, quem Ieſus amauit plurimum, qui de pectore Saluatoris doctrinarum fluenta potauit: Presbyter Electæ Dominæ & filiis eius, quos diligo in veritate.* Porrò ſicut doctrinarum, ſic & ignis ac flammarum fluenta è Chriſti pectore potauit: vnde totus ſpirat amoris charitatiſque ignes & incendia.

Eodem anno Apollonius Thyanæus Magus, occultam oppetens mortem (quò immortalis crederetur in cœlum eſſe tranſlatus) incerto exitu diem clauſit extremum. ita Philoſtr. lib. 8.

Nerua videns ſe ſenio fatiſcentem, vt conſuleret Imperio, præteritis ſibi ſanguine iunctis, M. Vlpium Traianum Hiſpanum adoptauit in filium, ac Cæſarem nominauit. ita Dio & Plinius in Panegyr. Traiani.

Anno Christi 100. Clementis 8. Nerua 2. Traiani 1.

NErua agens annum ætatis 65. ait Dio, ſenio & morbis conſumptus, magno omnium luctu diem obiit die 17. Ianuarij. Succeſſit ei Traianus agens Agrippinæ, quem anno præcedente in filium ſibi Nerua adoptarat. Decreto Senatus Nerua inter Deos refertur. ita Euſeb. in Chron.

Anno hoc ſæculari mirè creuit & floruit Chriſti Eccleſia: Deorum phana, delubra, oracula, aræ velut fulmine icta collabebantur.

Plinius ſecundus Præfectus Bithyniæ ſcripſit ad Traianum, quid de Chriſtianis fieri vellet? nihil aliud ſe de ſacris eorum comperiſſe, quàm quod antelucanis cætibus hymnos Chriſto canerent. Reſcripſit Traianus: *eos inquirendos non eſſe, oblatos verò puniri oportere, cætúſque & ſodalitates, quas hetarias vocant, prohiberi.* ita Plinius lib. 10. Epiſt. 97.

Traianus Clementem Pontificem in Tauricam Cherſoneſum iuſſit deportari: vbi Chriſtianos ad marmora ſecanda damnatos mirè conſolatus eſt, præſertim cùm ſuis precibus fontem, ad leuandam aquarum penuriam, indicante locum Agno elicuit; quo miraculo mirè ibidem propagata eſt Chriſti fides & religio.

Flauia Domitilla vnà cum Euphroſina & Theodora, cùm à Chriſtiana religione diuelli nullatenus poſſent, incenſo cubiculo martyrium conſummarunt. Perſecutio in Chriſtianos efferbuit. Erat enim Traianus magnus Deorum cultor, vinolentus & maſculorum concubitor: atque inter alios Hadrianus conſobrini filius, qui in Imperio ſucceſſit, eius pæderaſtiæ inſeruiuit.

Anno Christi 101. Clementis 9. Traiani 2.

SAnctus Ioannes Apoſtolus & Euangeliſta, Apoſtolorum vltimus, eorúmque quaſi Mathuſalem, Epheſi moritur annum agens 97. & iuxta vrbem ſepultus eſt, cùm priùs omnes fideles ad charitatem fraternam crebrò & impensè eſſet exhortatus; adeóque dum præ ſenio non poſſet in plura vocem verba contexere, illud tantùm per ſingulas ſolebat proferre collectas: *Filioli alterutrum diligite*, cúmque diſcipuli tædio affecti quod ſemper idem audirent, rogarent; cur ſemper eadem loqueretur? dignam reſpondit Ioanne ſententiam: *Quia præceptum Domini eſt, & ſi ſolum fiat, ſufficit*, vti refert S. Hieron. in Epiſt. ad Galat. lib. 3. c. 6. Plura vide apud Baron.

Sancto Ioanni in Epiſcoparu Epheſino ſucceſſit Oneſimus Pauli diſcipulus, vir eximiæ charitatis. S. Ioannis auditores inſignes fuerunt, Papias Epiſcopus Hierapolitanus, Ignatius Antiochenus, & Polycarpus Smyrnæus. Paulo poſt S. Ioannem, nimirum anno ſequenti, qui fuit Chriſti 102. S. Clemens S. Ioanni amiciſſimus, iuſſu Traiani anchora ad collum appenſa proiectus in mare, martyrij lauream obtinuit. Orante verò populo retroceſſit mare ad tria ferè milliaria, quo ingreſſi Chriſtiani, inuenerunt in figuram templi marmorei habitaculum à Deo paratum, & illic ſitum corpus S. Clementis cum anchora. Singulis deinde annis ſimili modo, in die tranſitus illius retroceſſit mare. Contigitque ſemel incuria parentum puerum quendam illic relinqui, qui anno vertente viuus repertus eſt. ita habent vita & Acta S. Clementis.

NOTA. Ante annos ferè 1200. æuo S. Hieronymi & Auguſtini, Flauius Lucius Dexter, filius S. Patiani, poſtea Epiſcopi Barcinonenſis, Præfectus Prætorio Orientis ſub Theodoſio Imper. Hiſpanus & Hiſpanorum encomiaſtes, ſcripſit Chronicon à natali Chriſti vſque ad annum Chriſti 430. quo mortuus eſt S. Auguſtinus, illúdque dedicauit S. Hieronymo (& eo iam vita functo, Paulo Oroſio) vti ipſe teſtatur lib. de Scrip. Eccleſ. in fine, quem librum S. Hieronym. viciſſim eidem

L. Dextro

L. Dextro inſcripſit. Quæſiuit illud Card. Baronius, ſed non repetit: poſt mortem eius inuentum eſt in Bibliotheca Barcinonenſi, eò olim tranſlatum ex Bibliotheca Fuldenſi, vti ferunt, typiſque editum eſt in Hiſpania Cæſarauguſtæ anno Domini 1619. cum appendicibus Maximi, Braulionis & Helecæ, Epiſcoporum Cæſarauguſtanorum, qui illud alternatim & ſucceſſiuè vſque ad ſua tempora continuarunt & prorogarunt. Multi viri docti, præſertim Hiſpani, illud auidè arripiunt, citántque. Nonnulli tamen eruditi, quibus actis eſt criſis, ſpurium cenſent, vel certè aliorum laciniis aſſutum & vitiatum: tum quia varia eius circumferuntur exemplaria, quæ inter ſe euariant & diſſonant: tum quia ſtylus rudior, Dextri ſtylum non æquat: tum quia paradoxis & parachroniſmis inſperſum videtur: tum quia vbi, quando, & à quo poſt tot ſæcula primò repertum ſit, ignoratur. Sanè Fuldæ illud ſtudioſè perquiſiui, nec inueni. Nolim ego in hac lite ſedere arbiter, nec tanti auctoris iudicium mihi vendicare, vt fidem illi derogem, vel arrogem. Audio eſſe in Hiſpania qui illud recuſuri, & lunaturi, eique fidem arrogaturi ſint. Subinde, ſed parcè illud citabo, præſertim vbi veriſimiliora & rariora narrans, aliorum grauium auctorum teſtimonio fulcitur & roboratur.

Denique totam ſeriem peregrinationis S. Pauli ordinarunt, & ad amuſſim conſcripſerunt multi, vt Orontius Finæus, Petrus Appianus, Marcus Iordanus, Arias Montanus, & alij; eámque in tabula Chorographica ſpectandam exhibet Ortelius in Theatro pag. 114. Actum ergo non agam.

EFFIGIES SANCTI PAVLI.

SIVE

IDEA VITÆ APOSTOLICÆ.

SANCTVS PAVLVS, cæteríque Apoſtoli adeò virtutibus omnibus excelluerunt, adeóque ſingulas continuè per actus heroicos exercuerunt, vt à Deo cunctis fidelibus per omnia ſæcula, poſiti ſint in perfectum earum exemplar & ſpeculum? quod omnes pro viribus æmulari ſatagant. Nam vt ſæpe inculcat S. Chryſoſt. in homiliis octo de laud. S. Pauli, Paulus eandem nobiſcum habuit naturam, idem corpus, eandem animam; ac proinde quod ille effecit, & nos efficere poſſumus per gratiam Chriſti, quam Deus vti Paulo elargitus eſt, ita & ſingulis fidelibus eam poſtulantibus, eique ſtrenuè collaborantibus liberaliter offert & impertitur, eámque maiorem ſemper & maiorem pro merito orationis & operationis. Auxit ille mirificè Dei gratiam per quotidianos pro fide labores & agones, nos quoque ſimili ratione eandem miris quotidie per opera præclara, præſertim heroica, incrementis augere poſſumus. *Fuerunt Apoſtoli præcones Chriſti, pugiles veritatis, athleta Dei, organa Spiritus Sancti, religionis præſides, Eccleſiæ principes, ſanctitatis magiſtri:* noſtrarum partium eſt eos ſequi contento paſſu, ac licet is eis ſit impar, eum tamen iugiter agglomerando, quos eminus ſequimur, tandem cominus ſi non aſſequemur, certè inſequemur. Huc nos inuitant eorum certamina, coronæ, trophæa; huc tituli & elogia, quibus eos condecorant & celebrant Patres ad vnum omnes. Accipe pauca è multis ſelecta. S. Chryſoſt. hom. 1. de laudibus S. Pauli: *Nihil prorſus*, inquit, *erranerit, qui pratum inſigne quoddam virtutum, & paradiſum ſpiritualem Pauli animum nuncupauerit: tam mira enim gratia floruit, tamque huic gratiæ congruens vitæ perfectione reſplenduit: quoniam enim vas electionis effectus eſt, & bene ſeipſum emendare curauit, largiſſimè in eum Spiritus S. munus effuſum eſt. Quæ autem lingua inueniatur laudibus eius æqualis, cùm omnia quæ ſunt in hominibus bona, vna anima poſſideat, & ea cuncta plenè ac cumulatè, quæ non ſolùm hominum ſunt, ſed quod amplius eſt, Angelorum?* Rurſum: *Paulus cœli ciuis, Eccleſiarum columna, Angelus terreſtris, cœleſtis homo. Sicut enim miſſum in igne ferrum, totum profectò ignis efficitur, ſic Paulus charitate ſuccenſus totus effectus eſt charitas.* Idem ſuauiùs & vberiùs in S. Matth. c. 10. *Miſit*, inquit, *Chriſtus Apoſtolos quaſi Sol radios ſuos, quaſi roſa ſuauitates odoris ſui, quaſi ignis ſcintillas ſuas diſperſit, vt ſicut Sol in radiis apparet, ſicut roſa in odoribus ſuis ſentitur, ſicut ignis vt ſcintillis ſuis aſpicitur; ſic in illorum virtutibus Chriſti potentia agnoſcatur. Quis enim videns diſcipulos bene inſtructos, non ſcientiam Magiſtri collaudet?* Breuiter, ſed neruosè, S. Auguſt. in Serm. 1. de Apoſt. Petro & Paulo: *Paulus*, ait, *dum vrget gladius ſanctos, fidei ſuſcepit ingenium. & Magiſter factus eſt gentium, forma martyrum, formido dæmonum, indultor criminum, fónſque virtutum.* Idem: *Dedit*, ait, *Dominus Apoſtolis poteſtatem ſuper naturam, vt eam curarent: ſuper dæmones, vt eos euerterent: ſuper elementa, vt ipſa immutarent: ſuper mortem, vt eam contemnerent: ſuper Angelos, vt corpus Domini conſecrarent.* Hæc etiam poteſtas data eſt eorum ſucceſſoribus, ſecundùm illud Apoc. 11. 6. *Hi habent poteſtatem claudendi cœlum, & conuertendi aquam in ſanguinem.*

Pauli elogia.

Porrò æquè heroica & admirabilis fuit eorum mors, ac fuerat vita. Audi S. Auguſt. Serm. iam citato: *Nullarenus*, ait, *poteſt explicari quibus modis interfectus Apoſtolorum preciosa penſetur. Moriuntur abiecti, & Orbis terrarum capium principatum. Moruntur terrena dignitatis extranei, & eorum opificio cœlum reſeratur & clauditur.* Idem Serm. 5. de dedic. Eccleſiæ: *Per illos ergo eſt ſalus confirmata credentium; quia videmus eos veritatem, quam annunciarunt prædicando, confirmaſſe moriendo: rebus, non ſermonibus, declarantes, quantum ſit bonum illud ſpe certum, in retributione gloriosum, in poſſeſſione iucundum, pro quo lux negligitur, gladius non timetur, anima incunctanter affectur.* Idem lib. 1. de Ciuit. cap. 32. Scipionem præfert Diis Romanorum: *Tolerabilius*, inquit, *diuinos honores deferretis illi Scipioni, quam Deus eiuſmodi coleretis. Neque enim eram*

Mors heroica.

Heroës Diis maiores.

erant illi Dij sui Pontifice meliores. Et Tertul. in Apolog. cap. 11. dicit satius fuisse Deos fieri, sapientiæ Socratem, iustitiæ Aristidem, militiæ Themistoclem, eloquentiæ Ciceronem, felicitatis Syllam, opum Crassum, sublimitatis Pompeium, grauitatis Catonem. Hi enim Diis ipsis præstabant hisce rebus. Quid iam dicemus de Apostolis? Hi enim non vnius gentis, sed omnium; non vnius virtutis, sed vniuersarum fuerunt culmina, imò fulmina. Hi ergo Christianis non humani, sed diuini fuêre Pontifices, Scipiones, Socrates, Aristides, Themistocles, Cicerones, Pompei, Catones. Illis enim verè competit illud psal. 81.6. *Ego dixi, Dij estis, & filij excelsi omnes.* Et illud psal. 138. 17. *Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui Deus, nimis confortatus est principatus eorum.* Et illud psal. 18. 1. *Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum. In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines Orbis terræ verba eorum. Ecclesia*, inquit S. Bernard. Serm. 27. in Cant. *habet cœlos suos homines spirituales, vita & opinione conspicuos, fide puros, spe firmos, latos charitate, contemplatione suspensos. Et hi pluentes pluuiam verbi salutaris, tonant increpationibus, coruscant miraculis. Hi enarrant gloriam Dei.*

Apostoli sunt cœli.

Iam particulatim Pauli & Apostolorum mores depingamus, vt eos meliùs contemplari, admirari, & æmulari possimus. Distinguam eos ordinis & memoriæ causa, in tria capita. Primum erit de iis, qui Deum concernunt: Secundum, de iis qui seipsum: Tertium, de iis qui proximum spectant. Paulum præ cæteris ex Luca pingo. Nam cum S. Chrys. hom. 11. in Genes. *Flagro amore huius viri, & propterea continuò versatur in ore meo, & quasi in archetypum aliquod exemplar, ita in illius animam respiciens, obstupesco in hoc viro miram affectionum calcationem fortunarum excellentiam, amoris in Deum feruorem: & arbitror quòd vnus homo omnes virtutes congregarit, & perfecerit.* Idem hom. 22. ad populum: *Paulus*, inquit, *Apostolus gentium doctor*, &c. *Christum in se habens loquentem, terrestris Angelus & cœlestis homo, receptaculum Spiritus S. qui in corpore corruptibili paradisum habitauit, zelo incomparabilis, charitate magnus, Ecclesiarum Dei sollicitus curator, orator pietatis, imbecillium deductor, credentium pronubus, Iudæorum redargutio, nostri omnium sagena, post mortificationem doctor, & post mortem præco, qui nobis demonstrauit quomodo in cœlos ascendere oporteat.* Quocirca Paulus per excellentiam & Antonomasiam vocatur Apostolus, ait S. August. qui & lib. 14. de Ciuit. cap. 9. *Inuenimus*, ait, *doctorem gentium in fide & veritate, qui & plus omnibus suis coapostolis laborauit, & pluribus Epistolis populos Dei instruxit: illum, inquam, verum athletam Christi, doctum ab illo, vnctum de illo, crucifixum cum illo, gloriosum in illo, in theatro huius mundi, cui spectaculum factus est, & Angelis, & hominibus, legitimè magno agone certamen & palmam superna vocationis in anteriora sectantem*, &c. Quare quod S. Gregor. Nazianz. Orat. 20. de Laudibus S. Athanasij dicturus, ita orditur: *Athanasium laudans, virtutem laudabo. Idem enim est illum dicere, quod virtutem laudibus efferre: quoniam virtutes omnes in vnum collectæ tenebat, & etiamnum tenet: virtutem autem laudans, Deum laudabo, à quo virtus hominibus est.* Idem potiùs de Paulo dicam: Paulum laudans, Apostolatum laudabo, imò Deum, qui Pauli & Apostolatus est auctor. Nam vt ait S. Leo Serm. 1. de S. Petro & Paulo: *de illis Ecclesiæ apicibus, imò oculis, qui omnem loquendi superant facultatem, nihil diuersum, nihil debemus sentire discretum: quia illos & electio pares, & labor similes, & finis fecit æquales.*

CAPVT PRIMVM.

De Pauli moribus & virtutibus Deum concernentibus.

Prima dos & virtus, singularis Dei electio & vocatio, eiúsque humillima agnitio, gratiarum actio & admiratio.

1. PAVLVS singulari Dei gratia ab æterno prædestinatus est, non tantùm ad fidem & sanctitatem, sed etiam ad Apostolatum, eúmque eximium, vt nimirum præ cæteris Apostolis fieret admirabilis Euangelij præco, & doctor gentium vbiliber degẽtium. Ita ipse ad Ephes. 1.11. agens de Prædestinatione Christi omnia instaurantis: *In quo*, ait, *& nos sorte vocati sumus secundum propositum eius, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis sue, vt simus in laudem glorie eius nos, qui antè speraumus in Christo.* Et Actor. 9.15. de eo Deus ait Ananiæ: *Vas electionis* (ab æterno à me electum, & è tot hominum millionibus selectum) *est mihi iste, vt portet nomen meum coram gentibus, & regibus, & filys Israël.* Hic verum est istud: *Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei.* Rom. 9.16. Porrò Apostoli Orbem commouerunt amore, Prophetæ verò terrore. Prophetæ enim terrent, Apostoli suadent. *Deus enim nunc virga vtitur, nunc flagello. Virga vt corrigat, flagello vt suadeat. Recta illic, hic inflexa præceptio, qua peccatoris conscientia velut lento verbere flagellatur. Alij sunt enim terrores prophetici, alia apostolica suasiones: in vtroque tamen vnius verbi est disciplina*, ait S. Ambros. lib. 9. in Lucæ cap. 19. in fine capitis. Idem lib. 7. *Eos*, inquit, *misit ad seminandam fidem, qui non cogerent, sed docerent; nec vim potestatis exercerent, sed doctrinam humilitatis attollerent.*

1.

Prophetæ terrẽt, Apostoli suadẽt.

2. Paulus eadem Dei gratia, in tempore ab eo vocatus est ad gratiam simul & ad Apostolatum vno eodémque instanti: quæ gratia fuit eximia, tum in se, tum ex hoc capite, quòd ipse vocatus sit in ipso ardore persecutionis, cùm scilicet spiraret minas & cædes in Christianos. Tunc enim subitò irradiante Deo, ex lupo factus est ouis, ex Saulo Paulus, ex persecutore prædicator. Actor. 9.6. imò mox ab occiso & lapidato à se Stephano conuersus, ilicò illi in prædicatione successit. *Nam postquam siluit os Stephani, mox sonuit tuba Pauli*, ait S. Chrysost. hom. de Conuers. S. Pauli. Hæc fuit eius antecedens, & quasi in actu primo vocatio ad Apostolatum: consequens enim, & quasi in actu secundo fuit ea, qua Antiochiæ consecratus Episcopus, proximè missus est euangelizatum gentibus, Actor. 13. 2. dicente Spiritu S. *Segregate mihi Saulum & Barnabam in opus, ad quod assumpsi eos.* Portò Paulus abundantiorem cæteris Apostolis accepit gratiam, vt Deus magis ostenderet suum esse quod dat, non hominis: sicut Medicus excellentiam artis suæ ostendit in ægro desperato, ait S. August. in psal. 130. Vnde & cæteros Apostolos Christus vocauit verbo, Paulum verò prosternendo

2.

Duplex Pauli vocatio.

acendo & exeando coëgit ad fidem, ait idem Aug. Epist. 50. ad Bonifacium.

3. 3. Paulus huic Dei vocationi ilicò planè plenè quæ obtemperauit, dicens: *Domine quid me vis facere?* Actor. 9. 6. Vnde baptizatus *continuo in Synagogis prædicabat Iesum, quoniam hic est filius Dei.* Ibidem v. 20. Et ad Galat. 1. 15. *Cum autem placuit ei qui me segregauit ex vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suam, vt reuelaret filium suum in me, continuò non acquieui carni & sanguini*, &c. Quare ilicò se pro Christo periculo vitæ exposuit, Iudæis in ipsum quasi apostatam frendentibus, vltrò sese euangelizando obiiciens. Paulus enim acri fuit ingenio & ardenti indole, ac natura igneus, vt patet Act. 9. 1. Vnde antecedente & naturam informante Dei gratia, factus est organum Dei electum, efficax & eximium. Quare S. Bernard. Serm. de Conuersione S. Pauli: *Conuersus Paulus*, inquit, *conuersionis minister factus est vniuerso mundo*, &c. *& ne adhuc quidem cessat ab hominum conuersione: dico autem exemplo, oratione, doctrina.*

Paulus acri indole.

4. 4. Paulus vbique hanc Dei in se gratiam admiratur, & mira animi demissione, gratitudine & exultatione celebrat & deprædicat. Vnde Epistolas ita ferè orditur: *Paulus vocatus Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum.* Et: *Mihi*, inquit, *omnium Sanctorum minimo data est gratia hæc, in gentibus euangelizare inuestigabiles diuitias Christi, & illuminare omnes quæ sit dispensatio sacramenti absconditi à sæculo in Deo, qui omnia creauit.* Ephes. 3. 8.

5. 5. Paulus hac Dei vocatione demandatam sibi Euangelij prædicationem intelligens, ad eam se obligari censuit, adeò vt si eam negligeret, grauc peccatum admitteret. Hoc est enim quod ait 1. Corinth. 9. 16. *Nam si euangelizauero, non est mihi gloria; necessitas enim mihi incumbit: væ enim mihi est si non euangelizauero.* Et: *Deus posuit in nobis verbum reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.* 2. Corinth. 5. 20. Paulum imitentur, qui se à Deo ad statum Apostolicum vocari sentiunt, vt Deo vocanti alacriter obediant, strenuique cooperentur. Nam vt ait S. Basil. in cap. 1. Isaiæ: *Nisi in fundamento Apostolorum perseueremus, ædificantes pretiosa & honore digna quasi nullo subnixi fundamento, præcipites ibimus, fitque ruina nobis non exigua.*

Paulus ni prædicasset, grauiter peccasset.

Secunda dos & virtus est missio legitima.

6. 1. PAulus immediatè à Christo per reuelationem edoctus est, didicitque Euangelium, vti ipse disertè asserit Galat. 1. 12. Hinc nonnulli Gnostici docebant, ex Apostolis solum Paulum cognouisse veritatem, eo quòd per reuelationem manifestatum ei esset mysterium, quos refutat Irenæus lib. 3. cap. 13.

7. 2. Paulus proximè iturus euangelizatum gentibus, raptus est in tertium cœlum anno Christi 44. à conuersione sua nono, ibique audiuit arcana verba quæ non licet homini loqui. 2. Corinth. 12. 2. vt quasi alter Moses à Deo mitti, & quasi è cœlo cœlestis gentium doctor prodire videretur. Vide S. Bernard. Serm. 23. in Cant. *Thomas*, inquit, *in latere, Ioannes in pectore, Petrus in sinu Patris, Paulus in tertio cœlo secreti huius gratiam sunt assecuti. Thomas in solido fidei, Ioannes in lato charitatis, Paulus in intimo sapientiæ, Petrus in luce veritatis.* Et S. Ambros. in psal. 47. *Vide*, ait, *Paulum cum persequeretur Ecclesiam Dei, latus Aquilonis fuisse. Vide nunc cùm legitur in Ecclesia, montem esse speculatorium* (Sion) *per quem Christi gloriam cognouimus & videmus.*

Raptus in tertiũ cœlum, quando?

3. Nihilominus instinctu Dei contulit suum Euangelium, & doctrinam cum S. Petro aliisque Apostolis, vt illi eam probarent, eique veritatis testimonium apud fideles darent. *Contuli*, inquit, *cum illis Euangelium quod prædico in gentibus*, &c. *ne forte in vanum currerem aut cucurrissem.* Galat. 2. 2. Et v. 9. *Cum cognouissem gratiam quæ data est mihi, Iacobus, & Cephas, & Ioannes, qui videbantur columnæ esse, dederunt mihi dextras societatis, vt nos in gentes, ipsi autem in circumcisionem.*

8. Confert doctrinã cum S. Petro.

4. Paulus etsi à Deo electus Apostolus, tamen auctoratus fuit ab Ecclesia. Vnde iussu Spiritus S. ab eius primoribus consecratus est Episcopus, missúsque prædicatum gentibus. Actor. 13. 2. Ordo enim hierarchicus à Deo institutus id poscit, vt homines inferiores ab hominibus superioribus regantur & mittantur; ne fraus & dolus subesse possit. Sic enim Pseudoprophetæ & Hæretici mentiuntur se mitti à Deo, cùm mittantur à diabolo, ideóque omnem Pontificum Ecclesiæ missionem & directionem respuunt, de quibus iure queritur Dominus per Ieremiam cap. 23. 21. dicens: *Non mittebam Prophetas, & ipsi currebant: non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant.*

9.

10. Consulit Apostolos.

5. Paulus in dubiis & controuersis de seruandis legalibus, adiit S. Petrum & Apostolos, eorúmque sententiam secutus, eandem toti Ecclesiæ Antiochenæ capessendam seruandamque proposuit. Actor. 15. ita S. Hieron. licèt doctor Ecclesiæ, tomo 2. Epist. 57. ad Damasum Pontificem, ab eo petit decisionem quæstionis: An in Deo dicendæ sint tres hypostases, an vna? *A pastore*, inquit, *prædium emi flagito. Cum successore piscatoris & discipulo Crucis loquor. Ego nullum primum nisi Christum sequens, beatitudini tuæ, id est, cathedræ Petri communione consocior. Super illam petram ædificatam Ecclesiam scio*, &c. *Quicunque tecum non colligit, spargit: hoc est, qui Christi non est, Antichristi est.*

Tertia dos & virtus fuit præstans potènsque fides, etiam ad patrandum miracula.

11. 1. PAulus fidè excelluit. Nam quasi doctor eam vbique prædicauit, & propugnauit contra Iudæos, Philosophos, Oratores, Magos, Reges & Tyrannos. Præclarè S. Chrys. in cap. 20. S. Matthæi, explicans illud: *At illi magis clamabant. Talis*, inquit, *est natura fidei, quanto magis vetatur, tanto magis accenditur. Virtus fidei in periculis secura est, in securitate periclitatur. Quid enim sic laxat vigorem fidei, sicut longa tranquillitas?* Idem in cap. 25. S. Matthæi: *Fides*, inquit, *lampas est; quia sicut lampas illuminat domum, ita fides animam.* Idem in illud Symboli: *Credo in Deum. Fides*, ait, *lumen est animæ, æstium vita, fundamentum salutis æternæ.*

12. Fides videt & videtur.

2. Paulus raptus in tertium cœlum, vidit mysteria quæ fide credimus. 2. Corinth. 12. 2. Quin & S. August. lib. 13. de Trinit. cap. 2. docet, fidem nostram suo modo & videre & videri, in suis scilicet operibus & effectis. Sic rursum per opera heroica ingentem suam fidem toti Orbi conspicuam exhibuit Paulus. Sapienter S. Bernard. Serm. 24. in Cant. *Mors fidei*, inquit, *est separatio charitatis. Credis in Christum? fac Christi opera, vt viuat*

vnat fides tua. Fidem tuam dilectio animet, actio probet. Non incuruet terrenum opus, quem fides cæleſtium erigit. Et S. Ambroſ. Serm. 1. *Fides Chriſtiana*, inquit, *quaſi granum ſinapis, prima fronte videtur eſſe parua, vilis, tenuis, non oſtendens potentiam ſuam: at vbi diuerſis tentationibus teri cœperit, ſtatim vigorem ſuum prodit, acrimoniam indicat, calorem Dominicæ credulitatis aſpirat, & tanto diuini ignis ardore iactatur, vt & ipſa ferueat, & participantem ſibi ardere compellat.*

13. 3. Paulus fidem ſuam, Prophetarum & Apoſtolorum celebrat paſſim, ac præſertim toto cap. 11. ad Hebr. *Fides*, inquit, *eſt ſubſtantia rerum ſperandarum, argumentum non apparentium.* Vide cætera quæ ſequuntur.

14. 4. Paulus pro fide immenſos labores, itinera, pericula, verbera, cæteres, ac tandem mortem & martyrium conſtanter ſuſtinuit. Celebrat S. Auguſt. Serm. 120. de Temp. fidem boni latronis, quòd in cruce confeſſus ſit Chriſtum: *Solus*, inquit, *teſtis eſt majeſtatis, qui ſocius probatur doloris.* Maior fuit fides Pauli, qui non tantùm cum Chriſto, ſed & pro Chriſto tot tantáque paſſus eſt. Præclarè S. Cypr. tract. de Mortalitate: *Ad omnia*, inquit, *te paratum facere timor Dei, & fides debet. Sit licèt rei familiaris amiſſio, ſit de infeſtantibus morbis aſſidua membrorum, & cruenta vexatio, ſit de vxore & liberis triſtis auulſio: non ſint tibi ſcandala iſta. ſed prælia; nec debiliuent aut frangent Chriſtiani fidem, ſed potius oſtendent in colluctatione virtutem; cùm contemnenda ſit omnis iniuria malorum præſentium, fiducia bonorum futurorum. Niſi præceſſerit pugna, non poteſt eſſe victoria: cùm fuerit in congreſſione pugnæ victoria, tunc datur vincentibus & corona. Gubernator in tempeſtate dignoſcitur, in acie miles probatur. Arbor quæ alta radice fundata eſt, ventis incumbentibus non mouetur. Sic & Apoſtolus Paulus poſt naufragia, poſt flagella, poſt carnis & corporis multa & grauia tormenta, non vexari, ſed emendari ſe dicit: adhuc ſis; vt dum grauiùs affligitur, verius probaretur.* Idem lib. 4. Epiſt. 6. ad Thibaritanos: *Gaudere nos* inquit, *& exultare voluit in perſecutionibus Dominus; quia quàdo perſecutiones fiunt, tunc dantur corona fidei, tunc probantur milites Dei, tunc martyribus patent cœli.* Et inferiùs: *Hoc enim eſt robur virtutis & fidei, credere & ſcire quòd Deus a morte præſente liberare poſſit, & tamen mortem non timere, nec cedere, vt probari fortius fides poſſit.* Idem lib. 1. Epiſt. 3. ad Cornelium: *Manere*, inquit, *apud nos debet frater chariſſime, fidei robur immobile, & ſtabilis atque inconcuſſa virtus contra omnes incurſus atque impetus oblatrantium fluctuum, velut petra obiacentis fortitudine, & mole debet obſiſtere.*

Fidei robur in Paulo & martyribus.

15. 5. Paulus habuit fidem miraculorum, quæ plurima ſupra naturam, omnémque vim creatam Angelorum & dæmonum, miracula patrauit, ac mortuos ſuſcitauit, adeò *vt ſuper languidos deferrentur à corpore eius ſudaria & ſemicinctia, & recedebant ab eis languores, & ſpiritus nequam egrediebantur*, ait Lucas Actor. 19. 12. Vnde S. Auguſt. lib. quæſt. noui Teſtamenti quæſt. 42. docet, Apoſtolos tripliciter recepiſſe Spiritum S. primò vt fideles, per gratiam ſanctificantem. 2. vt Epiſcopos, ad conferendum aliis Spiritum S. in Sacramento Confirmationis & Ordinis. 3. vt Thaumaturgos, *in ſignis ac miraculis faciendis ad fidei incrementum. Semina enim ſunt fidei, virtutes per Apoſtolos facta.*

Quarta virtus fuit inuicta in Deum ſpes & confidentia.

16. 1. PAulus in ſpem contra ſpem credidit & ſperauit, dum ſupra vires humanas, ſupra naturam multa conatus eſt, Deique inuocatione & ope perfecit. Nam vt ipſe ait Rom. 8. 24. *Spes quæ videtur, non eſt ſpes. Nam quod videt quis, quid ſperat?* Et v. 26. *Ipſe Spiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.*

17. 2. Paulus hac ſpe ſuperauit omnia naturæ non tantùm difficilia, ſed & impoſſibilia. Nam vt ipſe ait Rom. 8. 31. *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* De talibus verè S. Bernard. Serm. 32. in Cant. *Magna*, ait, *audent, quoniam magni ſunt, & quæ audent, obtinent. Magna ſiquidem fides magna meretur, & quatenus in bonis Domini fiducia pedem porrexerit, eatenus poſſidebit. Iſtiuſmodi magnis ſpiritibus magnus occurrit Sponſus, & magnificabit facere cum eis.* Idem Serm. 3. de Annunciat. Dom. *Sola*, ait, *ſpes apud te* (Domine) *miſerationis obtinet locum, nec oleum miſericordiæ, niſi in vaſe fiduciæ ponis.*

18. 3. Paulus hac ſpe gloriabatur in perſecutionibus: *Gloriamur*, inquit, *in tribulationibus, ſcientes quòd tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò ſpem: ſpes autem non confundit.* Rom. 5. 3.

19. 4. Paulus non tantùm ſibi, ſed & ſuis fidelibus in quibuſuis afflictionibus ſperauit, & ſperando obtinuit Dei opem, robur & victoriam. Hanc enim ſpem afflans Corinthiis Epiſt. 2. c. 1. 6. *Quæ*, inquit, *operatur tolerantiam earundem paſſionum, quas & nos patimur, vt ſpes noſtra firma ſit vobis, ſcientes quòd ſicut ſocij paſſionum eſtis, ſic eritis & conſolationis.* Præclarè S. Cyprian. de Exhortat. Martyr. *In perſecutionibus*, ait, *nemo cogitet, quod periculum diabolus importet. ſed conſideret quod auxilium Deus importet; nec mentem labefactet humana infeſtatio, ſed corroboret fidem diuina protectio; quando vnuſquiſque ſecundùm diuina promiſſa, & fidei ſuæ merita, tantum accipiat de Dei ope, quantum ſe credat accipere; nec ſit quod omnipotens præſtare non poſſit, niſi accipientis fides caduca defecerit.*

Spes omnipotens.

20. 5. Paulus continua experientia opis diuinæ edoctus, ſecurus erat in qualibet difficultate, de proſpero rei exitu & euentu. *Ipſi*, inquit, *in nobiſmetipſis reſponſum mortis habuimus, vt non ſimus fidentes in nobis, ſed in Deo, qui ſuſcitat mortuos, qui de tantis periculis nos eripuit & eruit: in quem ſperamus, quoniam & adhuc eripiet.* 2. Corinth. 1. 9. Paulum ſecutus S. Cyprianus ſcribens ad Demetrianum Iudicem, & Chriſtianorum hoſtem: *Viget*, ait, *apud nos ſpei robur & firmitas fidei, & inter ipſas ſeculi labentis ruinas erecta mens eſt, & immobilis virtus, & nunquam non læta patientia, & de Deo ſuo ſemper anima ſecura, ſicut per Prophetam Spiritus S. loquitur & hortatur, ſpes ac fidei noſtræ firmitatem cœleſti voce corroborans: Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo ſalutari meo. Exultant ſemper in Domino Chriſtiani, & lætantur & gaudent in Deo ſuo, & mala atque aduerſa mundi fortiter tolerant, dum dona & proſpera futura proſpectant.* Ita fecerunt Sancti, vt Iob cap. 13. 15. *Etiamſi*, inquit, *occiderit me, in ipſo ſperabo.* Ieremias cap. 17. 7. *Benedictus vir qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia eius.* Et Thren. 3. 24. *Pars mea Dominus, dixit anima mea: propterea expectabo eum. Bonus eſt Dominus ſperantibus in illum, animæ quærenti illum.* Vide Paulum de hac ſpei, quaſi anchoræ,

choræ, fortitudine differentem Heb.6.17. & c.10. 23. & 35. & sequent. Verè Psaltes psal. 31.10. *Sperantem in Domino misericordia circundabit.* Et S.August. in psal.3. *Vita verè mortalis, spes est vitæ immortalis.* Et S. Bernard.Serm.9.in psal. *Qui habitat. Si insurgant aduersum me prælia si sensat mundus, si fremat malignus, si ipsa caro aduersus spiritum concupiscat, in te ego sperabo.*

21. 6. Paulus hac spe audacter insiliit in quæuis vitæ discrimina. Ita in tumultu Ephesio contra se concitato, insilire voluit in theatrum, cùm tamen sciret se vnum capútque suum peti. Actor.19.30. ita profectus est Ierosolymam, Prophetis vbique prædicentibus, eum ibi fore vinciendum; quibus ipse respondit: *Quid facitis flentes, & affligentes cor meum? Ego enim non solum alligari, sed & mori paratus sum propter nomen Domini Iesu.* Actor.21.13. Quocirca hac spe omnia sua & suorum pericula superauit. Vnde in naufragio apparuit ei Angelus, spondens non tantùm ipsi, sed & omnibus vectoribus propter ipsum liberationem, & salutem: *Ne timeas*, inquit, *Paule, Cæsari te oportet assistere: & ecce donauit tibi Deus omnes qui nauigant tecum.* Actor.27.23.

22. 7. Paulus certa spe præcipiebat gloriam & coronam cœlestem: *Scio enim*, inquit, *cui credidi, & certus sum, quia potens est depositum meum seruare in illum diem.* 2.Timoth.1.12. Et cap.4.7. *Bonum certamen certaui, cursum consummaui, fidem seruaui. In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus Iudex.*

Quinta fuit eximius Dei Christique amor.

25. 1. PAulus ardebat amore Dei & Christi: vnde aiebat Rom.5.5. *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum S. qui datus est nobis.* Præclarè Orig. hom.2. in Cant. Interprete S.Hier. tom.3. *Vulnerata charitate ego sum. Quam pulchrum est, quàm decorum à charitate vulnus accipere? Alius iaculum carnei amoris excipit, alius terreno cupidine vulneratus est; tu nuda membra tua, & præbete iaculo electo, iaculo formoso: siquidem Deus sagittarius est. Posuit me*, inquit, *vt sagittam electam. Quàm beatum est hoc iaculo vulnerari?*

24. 2. Paulus optabat mori, vt suo Christo frueretur: *Coarctor*, inquit, *è duobus desiderium habens dissolui & esse cum Christo.* Phlip.1.23. Et: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?* Rom.7. 24. Paulus ergo erat columba gemens, & suspirans in cœlum, teste S. August. in psal.54. dicebat cum Sponsa: *Fulcite me floribus, stipate me malis; quia amore langueo.* Cant.2.5.

25. 3. Paulus prouocabat hostes, ærumnas, pericula, diabolos, totúmque infernum & mundum, quasi ad duellum pro amore Christi: *Quis*, ait, *nos separabit à charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? sicut scriptum est: Quia propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oues occisionis. Sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos. Certus sum enim quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus, neque Virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.* Rom.8.35.

26. 4. Ex tam incenso Dei amore manabat ardens amor in proximos, adeò vt totum Orbem ad Christum conuertere satageret, de quo plura infe-

A rius. Verè S. Hieronym. Epist. 14. ad Celantiam: *Grandem*, inquit, *vim obtinet vera dilectio: & qui perfectè amatur, totam sibi amantis vindicat voluntatem. Nihil est imperiosius charitate. Nos si verè Christum diligimus, si eius nos redemptos sanguine recordamur, nihil magis velle, nihil omnino debemus agere, quàm quod illum velle cognoscimus.*

5. Paulus adeò Christum amabat, vt in eum 27. transformatus videretur. Amoris enim effectus, imò apex, est intima vnio, excessus, raptúsque in amatum: anima enim magis est vbi amat, quàm vbi animat. Hoc sonant illæ Pauli voces; *Mihi viuere Christus est, & mori lucrum.* Philip.1.21. *Christo crucifixus sum cruci. Viuo ego, iam non ego, viuit verò in me Christus. Quod autem nunc viuo in carne, in*
B *fide viuo filij Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.* Galat. 2.20. Et cap. 6.14. *Mihi autem absit gloriari nisi in Cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Et v.17. *De cætero nemo mihi molestus sit: Ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto.* Christus ergo videbatur esse mens, anima, vita & spiritus S. Pauli, qui per eum loquebatur, operabatur, patiebatur. *An*, inquit, *experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Christus?* 2. Corinth.13.3. Hinc S. Hieron. Pammachio hanc vitæ & amoris normam præscribit: *Christus omnia, vt qui omnia propter Christum dimiserit, vnum inueniat pro omnibus, & libera possit voce proclamare; pars mea Dominus.* Denique Paulus Christo confixus cruci,
C clauis non ferri, sed amoris, in ipso viuebat vitam amatoriam, vt ait S. Dion. cap. 4. diuin. nomin. quia Christus in eo viuebat tanquam principium, regula & finis omnium eius cogitationum, desideriorum, sermonum & operum. Et hoc est quod ait: *Mihi viuere Christus est.* q. d. Vita mea est Christus, cogitatio mea est Christus, desiderium meũ est Christus, amor meus est Christus; meum velle, meum loqui, meum operari est Christus; aliud non volo, aliud non sapio, aliud non ago, aliud non cogito & loquor quàm Christum.

28. Paulus amore Dei ebrius.

6. Paulus & Apostoli quasi amore Dei ebrij, cum vbique eructabant celebrantes magnalia Dei. Actor.2.13. Vide ibi dicta. *Sive enim*, inquit, *mente excedimus, Deo: sive sobrij sumus, vobis. Charitas*
D *enim Christi vrget nos*, &c. *vt & qui viuunt, iam non sibi viuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit.* 2. Corinth.5.13. Hinc passim eum efflat aliisque afflat: *Implemini*, inquit, *Spirtu S. loquentes vobismetipsis in psalmis, & hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino, gratias agentes semper pro omnibus, in nomine Domini Iesu Christi, Deo & Patri.* Ephes.5.19.

29. Et Iesu.

7. Nomen Iesu erat Paulo in deliciis, ac mel in ore, melos in aure, iubilus in corde. Vnde illud in paucis suis paruisque Epistolis iterat ducenties decies nouies, Christi verò quadringenties & semel. *Nemo est*, inquit, Chrysost. lib. 3. de Sacerdotio, *qui Paulo vehementiùs Christum dilexerit; nemo qui apud Deum gratiosior quàm Paulus fuerit.*
E Hinc vicissim Iesus eum ita suis consolationibus mulcebat, vt voluptates carnis & mundi spernneret, imò detestaretur vt stercora. Dicebat ergo cum Sponsa: *Anima mea liquefacta est vt dilectus locutus est.* Cant. 5. Et: *Dilectus meus mihi, & ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies & inclinentur vmbræ.* Sic legimus de S. Ephrem, eum ita abundasse dulcedine diuina, vt exclamaret: *Continue Domine vndas dulcedinis tuæ, quia sustinere non valeo.* Et S. Xauerius Indorum Apostolus:

Satis

Satis est Domine, satis est. Et B. Aloysius Gonzaga: *Recede à me Domine.*

Sexta fuit profunda Dei reuerentia & religio.

30. 1. PAulus vbique Deum præ oculis habens, venerabatur, cogitans se in diuino eius conspectu Angelorúmque omnium versari; agere & loqui. *Spectaculum*, inquit, *facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus.* 1. Corinth. 4. 9. Ita S. Bernardus cum Deo in nube versabatur & habitabat. Sic & S. Benedictus, qui proinde erectis in cœlum manibus moriens flevit, & vltimum spiritum inter verba orationis efflauit, ait S. Gregor. lib. 2. Dialog. 37.

31. 2. Paulus profunda cordis corporisque demissione Deum colebat, & adorabat: *Habemus*, inquit, *gratiam, per quam seruiamus placentes Deo cum metu, & reuerentia. Etenim Deus noster ignis consumens est.* Heb. 12. 28. Et: *Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur, vt det vobis secundùm diuitias gloriæ suæ, virtutem corroborari per Spiritum eius in interiorem hominem.* Ephes. 3. 14. Et: *Orabo spiritu, orabo & mente: psallam spiritu, psallam & mente.* 1. Corinth. 14. 15.

32. 3. Paulus Deum crebrò inuocabat, & Christianorum orationes poscebat, vt Deus fidelium & infidelium, quibus prædicabat, mentes illuminaret: *Gratias*, inquit, *ago Deo meo in omni memoria vestri, semper in cunctis orationibus meis pro omnibus vobis, cum gaudio deprecationem faciens.* Philip. 1. 3. Et: *De cætero fratres orate pro nobis, vt sermo Dei currat & clarificetur, sicut & apud vos, & vt liberemur ab importunis & malis hominibus.* 2. Thessal. 3. 1. Et: *Orationi instate*, &c. *orantes simul & pro nobis, vt Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi.* Colos. 4. 3. Idem scribit Ephesiis cap. 6. v. 18. & 19.

33. 4. Paulus, ait S. Chrysost. hom. 1. de eius Laudibus, *semetipsum Deo per singulos dies immolabat: quam hostiam dupliciter offerebat, cùm quotidie moriens, sum corpori suo mortificationem sine intermissione circumferens. Nam & ad pericula vtiquè parabatur, consummans voluntate martyrium; & naturam in se mortificando carnis, nihil minus quàm immolata hostia Deo munus implebat, imò etiam multo amplius. Propter quod dicebat: Ego enim immolor, sanguinem vtique suum immolationem vocans. Neque verò hic tantùm sacrificij contentus fuit, sed quia seipsum consecrauerat Deo, etiam Orbem vniuersum studuit offerre.*

Triplex hostia Pauli.

34. 5. Paulus Deum, S. Trinitatem, eiúsque opera & consilia obstupescit, & obmutescit: *O altitudo*, inquit, *diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei: quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius! Quis enim cognouit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit? aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia: ipsi gloria in sæcula. Amen.* Roman. 11. 33. Præsertim verò admiratur mysterium redemptionis, incarnationis, passionis & Crucis Christi; ac vocationis Gentium & reprobationis Iudæorum, illúdque profundè scrutatur & magniloquè circumscribit, vocans illud *mysterium temporibus æternis tacitum, quod nunc patefactum est per scripturas Prophetarum, secundùm præceptum æterni Dei, ad obedientiam fidei.* Rom. 16. 25. *quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit.* 1. Corint. 2. 9. Rursum idem vocat *inuestigabiles diuitias Christi, dispensationem sacramenti absconditi à sæculis in Deo, multiformem sapientiam Dei: vt possitis*, inquit, *comprehendere cum omnibus Sanctis, quæ sit latitudo, & longitudo, & sublimitas, & profundum, scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi, vt impleamini in omnem plenitudinem Dei.* Ephes. 3. v. 8. & 18.

Septima virtus fuit plena voluntatis suæ cum diuina conformitas, & in eam resignatio.

35. 1. PAulus per omnia se suósque conformabat voluntati diuinæ: *vt probetis*, inquit, *quæ sit voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta.* Rom. 12. 2. Hinc rectissimam in omnibus actionibus habebat intentionem, intendens per omnia soli Deo placere: vnde hominum iudicia, laudes & vituperia nihili faciebat, neque se vllius amore vel odio, blanditiis aut minis, à iusto & recto abduci sinebat; sed vbique sincerus erat, rectus, constans, immobilis & imperturbabilis, quasi in Deo defixus, ideóque superior rebus vniuersis, tam prosperis, quàm aduersis: *Mihi*, inquit, *pro minimo est, vt à vobis iudicer, aut ab humano die; sed neque meipsum iudico. Nihil enim mihi conscius sum; sed non in hoc iustificatus sum: qui autem iudicat me, Dominus est. Itaque nolite ante tempus iudicare, quoadusque veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium: & tunc laus erit vnicuique a Deo.* 1. Cor. 4. 3. Hinc rursum Paulus in omnibus, siue aduersis, siue prosperis Deo agebat gratias. Colos. 3. 17. eiúsque prouidentiam laudabat, dicens cum Psalte: *Benedicam Dominum in omni tempore.* Idem S. Hieronymi præscribit Pammachio: *Sanus sum*, inquit, *gratias refero creatori: langueo, & in hoc laudo Dominum voluntatem. Quando enim infirmor, tunc fortior sum, & virtus spiritus in carnis infirmitate perficitur.* Ita S. Seruulus pauper & paralyticus, ait S. Greg. 4. Dialog. 14. *studebat semper in dolore gratias agere, hymnis Deo & laudibus, diebus ac noctibus vacare.* Vnde moriens suis psallentibus ait: *Tacete, nunquid non auditis quanta resonent laudes in cœlo?* quibus intendens animam Deo reddidit, cum mira quam spirabat odoris fragrantia.

36. **Paulus Angelus terrestris.**

2. Paulus Dei voluntatem vbique exequus est, quasi Angelus terrestris. Vnde cum Angelis comparat S. Chrys. hom. 1. de Laud. S. Pauli: de iis enim scriptum est psalm. 103. 4. & Hebr. 1. 7. *Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis.* Et psalm. 102. 20. *potentes virtute, facientes verbum illius.* Paulus enim præcepta Dei non tantùm impleuit, sed & superauit, addens consilia Euangelica; vt, quòd sine sumptu gratis euangelizaret. *Qua est*, inquit, *merces mea? Vt Euangelium prædicans, sine sumptu ponam Euangelium.* 1. Corint. 9. 18. *Paulus*, inquit Chrys. hom. 1. de Laud. S. Pauli, *velut ignis ac spiritus totum terrarum percurrit Orbem, percurrendóque purgauit. Et hoc omnino mirabile: quia talis versabatur in terris & mortali adhuc carne circundatus, cum incorporalium potestatum virtute certabat. Quanta ergo sumus condemnatione digni, cùm vno homine bona omnia in se congregante, nè minimam quidem eorum partem studeamus imitari? Hac assiduè mente volventes, & nos ipsos inculpabiles præbeamus, & ad illius zelum studea-*

mus accedere, vt ad eadem bona peruenire mereamur.

37. 3. Paulus in omnibus faciebat id quod perfectius eſt, & Deo gratius. Id ſe facturam vouit B. Tereſia, multo magis Paulus. Hinc euangelizans laborabat manibus, ne cui eſſet oneri. Hinc vixit in perpetua paupertate, caſtitate, & obedientia inſtar Religioſi, imò quaſi dux & patriarcha Religioſorum, de quo mox plura.

38. 4. Paulus mentem per orationem & contemplationem habebat coniunctam cum Deo, non tantùm per diem, ſed etiam per noctem. Vnde Philippis in carcerem coniectus cum Sila, media nocte orans laudánſque Deum, terræ motu carcerem concuſſit, oſtiáque omnia reſerauit. Actor. 16. 25. Ita S. Iacobus frater Domini, vt habet eius vita, calloſa habebat genua, ex crebra longáque genuflexione in oratione. Ita S. Paula inuitans S. Marcellam in Bethlehem, Epiſt. 17. apud S. Hieronym. *Ecce*, inquit, *in hoc parua terre foramina eorum conditor natus eſt? Cum per Silo & Bethel ad noſtram ſpeluncam ſedieramus, canemus iugiter, crebrò flebimus, indeſinenter orabimus, & vulnerata iaculo Saluatoris in commune dicemus: Inueni quem quæſiuit anima mea, tenebo eum, & non dimittam illum. Et: Quemadmodum deſiderat cerous ad fontes aquarum, ita deſiderat anima mea ad te Deus.*

39. 5. Paulus ingentem habebat zelum honoris diuini propagandi: *ita vt ab Ieruſalem per circuitum vſque ad Illyricum repleuerim*, inquit ipſe, *Euangelium Chriſti.* Rom. 15. 19. Hoc zelo oppoſuit ſe S. Petro, ſuo & cæterorum Apoſtolorum Principi, cúmque liberè coram omnibus redarguit, dicens: *Si tu cùm Iudæus ſis, Gentiliter viuis, & non Iudaicè, quomodo gentes cogis Iudaizare?* Galat. 2. 14. Quocirca verè Nazianz. Orat. 25. *Nónne*, inquit, *Apoſtoli peregrini fuerunt? nónne multarum nationum atque vrbium hoſpites in quas diuiſi ſunt, vt Euangelium quaquauerſum curreret, nec quicquam triplicis luminis* (S. Trinitatis) *expers eſſet, ac veritatis lux minimè perfuſum, adeò vt iis etiam qui in tenebris & vmbra mortis ſedebant, ignorantiæ caligo diſcuteretur.*

CAPVT SECVNDVM.

De moribus & virtutibus S. Pauli circa ſeipſum.

Prima virtus, Patientia.

40. 1. PAVLVS admirabilis, adamantinæ, & amplißima fuit patientiæ. Eam enim quaſi fundamentum vitæ Apoſtolicæ in anima ſua collocauit. Quocirca ipſe perfectum virum Apoſtolicum depingens 2. Corinth. 6. 4. *In omnibus*, ait, *exhibeamus noſmetipſos ſicut Dei miniſtros in multa patientia, in tribulationibus, in neceſſitatibus, in angußtijs, in plagis, in carceribus, in ſeditionibus, in laboribus, in vigilijs, in ieiunijs, in caſtitate, in ſcientia, in longanimitate, in ſuauitate, in Spiritu S. in charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma iuſtitiæ a dextris & a ſiniſtris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam: vt ſeductores, & veraces: ſicut qui ignoti, & cogniti: quaſi morientes, & ecce viuimus: vt caſtigati, & non mortificati: quaſi triſtes, ſemper autem gaudentes: ſicut egentes, multos autem locupletantes: tanquam nihil habentes, & omnia poſſidentes.* Vnde S. Hieron. ad Nepotianum: *Per bonam famam*, inquit, *& malam, à dextris & à ſiniſtris Chriſti miles graditur; nec laude extollitur, nec vituperatione frangitur: non diuitijs tumet, non contrahitur paupertate: & læta contemnit & triſtia: per diem Sol non vrit eum, neque Luna per noctem.* Talis exemplo Pauli fuit S. Athanaſius, qui per 46. annos toto Orbe fugitans, Arrianorum perſecutiones inuicto animi robore ſuſtinuit, cui proinde meritò hoc dat elogium S. Greg. Nazianz. Orat. 20. *Athanaſium fuiſſe persecutionibus adamas, diſſidentibus magnes.*

Imago viri Apoſtolici.

41. 2. Paulus hanc patientiam per totam vitam vbilibet exercuit, & exercendo quaſi in immenſum auxit. Quocirca S. Chryſoſt. hom. 1. de Laud. S. Pauli, eum præfert S. Iob: *qui*, inquit, *eſt athleta mirabilis, & qui Paulum ipſum valet ex aduerſo poſſit aſpicere, ob patientiam puritatémque vitæ, ob teſtimonium Dei, propter illam cum Diabolo fortiſſimam pugnam, propter victoriam quæ pugnam ſecuta eſt: at Paulus non menſibus tantum, ſed annis plurimis in agone perduranſ, tam clarus emicuit, non terræ gleba ſanem carnis eradens, ſed in ipſius intelligibilis os Leonis frequenter incurrens, & pugnans aduerſus tentationes innumeras, omni erat lapide tolerantior: qui non à tribus aut quatuor amicis, ſed à cunctis infidelibus, à falſis etiam fratribus opprobria ſuſtinebat, conſputatus ab omnibus atque maledictus.* Et poſt pauca: *Sed vermes & vulnera ſanies ac intolerabiles S. Iob doleres inferebant: & ego fateor. Verùm ſi per tam multos annos Pauli verbera, & cum ingenti fame etiam nuditatem, catenas, carcerem, inſidias, perſeculáque conſideres quæ à domeſticis, ab extraneis, à Tyrannis, à toto poſtremò patiebatur Orbe: addas etiam his profectò amariora, id eſt, pro eis qui labebantur dolores, ſollicitudinem quam pro Eccleſijs, vſtionem quam pro ſcandalizatis ſingulis perferebat, videbis quàm erat omni ſaxo durior anima iſta perpetiens, & ferrum atque adamantem ſuperans.*

42. Tres gradus patientiæ.

3. Tres ſunt gradus patientiæ. 1. pati patienter. 2. libenter. 3. exultanter, in eóque gloriari, ac paſſiones & perſecutiones ambire. His omnibus excelluit Paulus: gloriabatur enim in tribulationibus. Rom. 5. 3. in iiſque Deo gratias agebat. S. Franciſcus Xauerius in acerrimis perſecutionibus & tribulationibus, ita conſolationibus diuinis exuberabat, vt eas non capiens diceret: *Satis eſt Domine, ſatis eſt*; de laboribus verò & perſecutionibus diceret, poſcerétque: *Amplius Domine, amplius: Non me liberes hac cruce, niſi graviorem immittas.* ita habet eius vita, & Acta Canonizationis. Hoc didicerat, hoc hauſerat à S. Paulo, & à S. Iacobo, qui ait cap. 1. 2. *Omne gaudium exiſtimate fratres mei, cùm in tentationes varias incideritis, ſcientes quòd probatio fidei veſtræ patientiam operatur, patientia autem opus perfectum habet.* Ita Paulus in vinculis exultat: *Ego*, inquit, *vinctus in Domino.* Epheſ. 3. 1. hóque titulo magis gloriatur quàm diademate coronatus, ait Chryſoſt. Vide ibi dicta. Hinc & S. Petrus Epiſt. 1. cap. 4. 13. *Communicantes*, inquit, *Chriſti paſſionibus gaudete, vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes.*

43. Tedera Apoſtoli omnigena patientia.

4. Paulus à Deo electus Apoſtolus, ſimul auctoratus fuit dux paſſionum & patientiæ, vt diceremus Apoſtoli inſigne eſſe omnigenam patientiam: *Vas*, inquit, *electionis eſt mihi iſte, vt portet nomen meum coram gentibus.* Cauſam ſubdit: *Ego enim oſtendam illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati.* Actor. 9. 15. Vide ibi dicta. Hinc Paulus 1. Corinth. 4. 11. *Vſque in hanc horam*, inquit, *& eſurimus, & ſitimus, & nudi ſumus, & colaphis cædimur, & inſta*

& inſtabilis fumus, & laboriosum operantes manibus noſtris: maledicimur, & benedicimus: perſecutionem patimur, & ſuſtinemus: blaſphemamur, & obſecramus. Et Epiſt. 2. c. 12. 12. *Signa* ait, *Apoſtolatus mei facta ſunt ſuper vos in omni patientia, in ſignis, & prodigijs, & virtutibus.* Particulatim verò ſuos agones recenſens, in iiſque quaſi trophæis triumphans c. 11. 23. *In laboribus* inquit, *plurimis, in carceribus abundantiùs, in plagis ſupra modum, in mortibus frequenter. A Iudæis quinquies quadragenas vna minùs accepi. Ter virgis cæſus ſum, ſemel lapidatus ſum, ter naufragium feci, nocte & die in profundo maris fui, in itineribus ſæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in ſolitudine, periculis in mari, periculis in falſis fratribus: in labore & ærumna, in vigilijs multis, in fame & ſiti, in ieiunijs multis, in frigore & nuditate: præter illa quæ extrinſecus ſunt, inſtantia mea quotidiana, ſollicitudo omnium Eccleſiarum*, &c.

44. 3. Paulus mira patientia ſuſtinuit ſuos æmulos, inuidos, detractores, calumniatores. Vide 2. Corint. 6. 10. & 11. Et Philip. 1. 17. *Quidam*, inquit, *ex contentione Chriſtum annunciant, non ſincerè, exiſtimantes preſſuram ſe ſuſcitare vinculis meis. Quid enim? dum omni modo, ſiue per occaſionem, ſiue per veritatem Chriſtus annuncietur, & in hoc gaudeo, ſed & gaudebo*, &c. *quia in nullo confundar, ſed in omni fiducia ſicut ſemper, & nunc magnificabitur Chriſtus in corpore meo, ſiue per vitam, ſiue per mortem.* Et: *In omnibus tribulationem patimur, ſed non anguſtiamur: aporiamur, ſed non deſtituimur: perſecutionem patimur, ſed non derelinquimur: deijcimur, ſed non perimur.* 2. Corint. 4. 8. Verè S. Gregor. hom. 35. in Euang. *Patientia*, ait, *eſt martyrium in occulta cogitatione.*

45. 6. Paulus plurimas non tantùm infirmitates & angustias corporis, ſed & animi, adeóque graues, & continuas carnis tentationes heroicè ſuſtinuit, & ſuperauit. *Ne magnitudo*, inquit, *reuelationum extollat me, datus eſt mihi ſtimulus carnis meæ, angelus Satanæ, qui me colaphizet. Propter quod ter Dominum rogaui, vt diſcederet à me, & dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, in contumelijs, in neceſſitatibus, in perſecutionibus, in angustijs pro Chriſto. Cum enim infirmor, tunc potens ſum.* 2. Corint. 12. 7.

Secunda virtus, Pœnitentia & iugis mortificatio.

46. 1. PAulus ſuum infidelitatis, & perſecutionis Chriſtianorum peccatum, licèt ex ignorantia commiſſum, iugiter deſleuit, & publicè ſæpe confeſſus eſt magno doloris ſenſu, quem ſuis ſcriptis ad omnes poſteros omniáque ſecula tranſmiſit. *Ego*, inquit, *ſum minimus Apoſtolorum, qui non ſum dignus vocari Apoſtolus, quoniam perſecutus ſum Eccleſiam Dei.* 1. Corint. 15. 9. Et: *Fidelis ſermo & omni acceptione dignus, quòd Chriſtus Ieſus venit in hunc mundum peccatores ſaluos facere, quorum primus* (*non tempore, ſed malignitate*, ait S. Auguſt. in tit. pſal. 70.) *ego ſum: ſed ideo miſericordiam conſecutus ſum, vt in me primo oſtenderet Chriſtus Ieſus omnem patientiam, ad informationem eorum qui credituri ſunt illi in vitam æternam.* 1. Timoth. 1. 15. Sic S. Petrus ſingulis noctibus ad galli cantum procidens in genua, penéſque veniam, deflebat peccatum negationis Chriſti vberrimis lacrymis, adeò vt oculi iugiter ruberent, quaſi ſanguine reſperſi; & in genis canalis, lacrymis quaſi excauatus appareret, vti teſtatur oculatus teſtis, eiúſque diſcipulus S. Clemens, & ex eo Nicephor. lib. 2. c. 37. Sic S. Hieron. Epiſt. 5. ad Florentium: *Ego*, inquit, *cunctis peccatorum ſordibus inquinatus, diebus ac noctibus operior cum tremore reddere nouiſſimum quadrantem: ſed tamen quia Dominus ſoluit compeditos, & ſuper humilem & trementem verba ſua requieſcit, forſitan & mihi in ſepulchro ſcelerum meorum iacenti dicat: Hieronyme veni foras.*

2. Paulus vt pro hoc peccato ſatisfaceret, longè magis inhiauit propagationi fidei, quàm priùs eius perſecutioni ſtuduerat, ideóque omnes homines, omnéſque gentes, immenſis laboribus ad Chriſtum traducere contendebat. 47.

3. Pauli vita non fuit aliud, quàm continua patientia & pœnitentia, cui voluntarias pœnas à ſe ſponte ſuſceptas addidit: *Caſtigo*, inquit, *corpus meum & in ſeruitutem redigo, ne forte cum aliis prædicauerim, ipſe reprobus efficiar.* 1. Corinth. 9. 27. Cauſam dat S. Hier. ad Euſtoch. de Virg. cuſt. *Magnis*, ait, *inimicorum circumdamur agminibus, horrium plena ſunt omnia: caro fragilis, & cinis futura poſt modicum, pugnat ſola cum pluribus: cùm autem fuerit diſſoluta, & venerit Princeps huius mundi, & inuenerit vt ex nubi, tunc ſecura audies per Prophetam: non timebis à timore nocturno.* Et inferiùs: *Si Apoſtolus poſt nuditatem, ieiunia, fames, carcerem, flagella, ſupplicia, exclamat: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? tute putas ſecuram eſſe debere?* 48.

4. Paulus iugiter ſtuduit omnigenæ mortificationi carnis, ſenſuum & affectuum. *Semper*, inquit, *mortificationem Ieſu in corpore noſtro circumferentes, vt & vita Ieſu manifeſtetur in corporibus noſtris. Semper enim nos qui viuimus, in mortem tradimur propter Ieſum, vt & vita Ieſu manifeſtetur in carne noſtra mortali. Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis.* 2. Corin. 4. 10. Cauſam duplicem ſubdit. Priorem v. 16. *licèt is qui foris eſt noſter homo corrumpatur; tamen is qui intus eſt renouatur de die in diem.* Secúdam v. 17. *Id enim quod in præſens eſt momentaneum & leue tribulationis noſtræ, ſuper modum in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis, non contemplantibus nobis quæ videntur, ſed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia ſunt, quæ autem non videntur, æterna ſunt.* 49.

5. Paulus hanc mortificationem fidelibus commendat. *Qui*, inquit, *ſunt Chriſti, carnem ſuam crucifixerunt cum vitijs & concupiſcentijs.* Galat. 5. 24. *Si enim ſecundùm carnem vixeritis, moriemini. Si autem ſpiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis.* Rom. 8. 13. 50.

Tertia virtus, Humilitas.

51. 1. PAulus ſe æſtimabat & vocabat, non tantùm minimum Apoſtolorum & Sanctorum omnium, Epheſ. 3. 8. ſed & peccatorum omnium primum & maximum, 1. Timoth. 1. 14. Hinc ſuis non mandat, ſed ſupplicat: *Obſecro*, inquit, *vos ego vinctus in Domino, vt dignè ambuletis vocatione qua vocati eſtis, cum omni humilitate & mansuetudine.* Epheſ. 4. 1. Idem Ruſticum docet S. Hier. Epiſt. 4. *Seruias*, inquit, *fratribus, hoſpitum pedes laues, paſſim iniurias taceas, præpoſitum Monaſterij timeas vt dominum, diligas vt parentem. Credat tibi ſaluare quicquid ille præceperit, nec de maiorum ſententia iudices, cuius officij eſt obedire & implere quæ iuſſa ſunt, dicente Moyſe: Audi Iſrael & tace.* Et inferiùs. *Ne*

ad ſcribendum eiò profilias multo tempore diſce quod doceas: ne credas laudatoribus tuis imò irriſoribus aurem ne libenter accommodes, qui cùm te adulationibus fouerint, & quodam modo impotem mentis effecerint, ſi ſubitò reſpexeris, aut ciconiarum deprehendes poſſe te colla curuari, aut manus auriculas agitari aſini, aut æſtuantem canis protendi linguam.

52. 2. Paulus ima humilitate ſubiecit ſe non tantùm Deo & Angelis, ſed & omnibus hominibus, eorum quaſi ſeruum & mancipium ſe efficiens. *Factus ſum*, inquit, *infirmis infirmus, vt infirmos lucrifacerem: omnibus omnia factus ſum*, omnium infirmitates, animi anguſtias, opprobria, verbera humiliter excepi & toleraui; *vt omnes facerem ſaluos.* 1. Corint. 9. 22. Hinc eſto eſſet Apoſtolus & Epiſcopus, ſubditos tamen non tam imperando, quàm obſecrando & monſtrando regit, docens magis exemplo quàm verbo, iuxta illud S. Petri Epiſt. 1. c. 5. 2. *Paſcite qui in vobis eſt gregem Dei, prouidentes non coactè, ſed ſpontanee ſecundùm Deum: neque turpis lucri gratia, ſed voluntariè: neque vt dominantes in cleris, ſed forma facti gregis ex animo.* Sapienter S. Hieron. ad Paulinum: *quantumcunque*, ait, *te deieceris, Chriſto humilior non eris.* Et Epiſt. 7. ſcribens de Monaſterio S. Paulæ in Bethlehem: *Humilitatis inter omnes*, ait, *hic contentio eſt. Quicunque nouiſſimus fuerit, hic primus reputatur.* Et in vita S. Paulæ: *Paula cùm frequentibus Virginum choris cingeretur, & veſte, & voce, & habitu, & inceſſu minima omnium erat.*

53. 3. Paulus nihil virtutis & tantorum meritorum ſibi, ſed totum Deo eiuſq; gratiæ aſſcripſit. *Gratia*, inquit, *Dei ſum id quod ſum.* 1. Corint. 15. 10. & c. 4. 7. *Quis te diſcernit? Quid autem habes quod non acceperis? Si autem acceperis, quid gloriaris quaſi non acceperis?* Et c. 1. 26. *Videte vocationem veſtram fratres, quia non multi ſapientes ſecundùm carnem, non multi potentes, non multi nobiles; ſed quæ ſtulta ſunt mundi elegit Deus, vt confundat ſapientes; & infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia; & ignobilia elegit Deus, & ea quæ non ſunt, vt ea quæ ſunt deſtrueret, vt non glorietur omnis caro in conſpectu eius.* Præclarè S. Hiero. ad Euſtoch. de cuſtodia Virg. *Nolo*, inquit, *tibi ſuperbiam venire de propoſito, ſed timorem. Onuſta incedis auro; lauro tibi vtendus eſt: ſtadium eſt hæc vita mortalibus: hic contendamus, vt alibi coronemur. Nemo inter ſerpentes & ſcorpiones ſecurus ingreditur. Et inebriatum eſt in gladium meum in cælo: & tu pacem arbitraris in terra, quæ tribulos generat, & ſpinas quas ſerpens comedit?*

54. 4. Paulus in omnibus non ſuam, ſed Chriſti gloriam quæſiuit. *An quæro*, inquit, *hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem.* Galat. 1. 10. Et: *Loquimur non quaſi hominibus placentes, ſed Deo qui probat corda noſtra*, &c. *nec quærentes ab hominibus gloriam, neque à vobis, neque ab aliis.* Idem docet Corinthios Epiſt. 1. 10, 31. *Siue manducatis, ſiue bibitis, ſiue aliud aliquid facitis, omnia in gloriam Dei facite.* Et Romanos: *Nemo*, ait, *noſtrùm ſibi vivit, & nemo ſibi moritur. Siue ergo viuimus, Domino viuimus; ſiue morimur, Domino morimur.* Rom. 14. 7. Vtrè Nazian. Epiſt. 43. vel iuxta aliam editionem 30. ad Greg. Nyſſenum, *inglorium* vocat *gloriam*, & *Demonum paſſimam ambitionem.* Glorioſa enim gloria, & Angelorum optima, eſt humilitas, qua quis non ſuam, ſed Dei gloriam quærit. Hæc eſt *legitima ambitio*, vt idem ait Orat. 33. animi nimirum morúmque modeſtia & moderatio. Porrò qualis & quanta debeat eſſe Apoſtoli & Prædicatoris humilitas, aureis ſententiis & documentis depingit S. Greg. lib. 23. Mor. c. 1. in fine: *Sancte*, inquit, *Eccleſiæ Prædicator in cunctis quæ dicis, ſolerti cura te inſpice: ne in eo quòd recta prædicas, vitio te elationis extollas; ne vitæ à lingua diſcordet; ne pacem quam in Eccleſia annuncias, in ſeipſo dum bene dicit, & malè viuit, amittat. Sed ſtudes ſummopere contra maledicos rumores aduerſantium, & defendere loquendo quod viuis, & ornare viuendo quod dicis. Nec in his omnibus ſuam ſed authoris gloriam quæris: atque omnem ſapientiæ gratiam, quam vt loqueretur accepit, non ſuis te æſtimas meritis, ſed eorum interceſſionibus, pro quibus loquitur, accepiſſe. Sicque dum ſe infrà dejicit, ſuperexit; quia ſuæ nimirum magis mercedi proficit, eo quòd bona quæ exercere prædicat, alienis meritis reddit. Indignum ſe omnibus indicat, etiam cùm dignus cunctis viuat. Scit enim quòd bona quæ innoteſcunt hominibus, ſine periculo eſſe vix poſſunt. Et quamuis ſapientem ſe eſſe ſentiat, vellet tamen eſſe ſapiens, non videri, atque hoc ſibi omnimodo quòd loquendo prodatur, pertimeſcit, & ſi liceat tacere appetit, dum eſſe multis tutius ſilentium cernit; eóſque ſe fiduciores putat, quos intra ſanctam Eccleſiam locus inferior per ſilentium occultat: & tamen vt ſanctam Eccleſiam defendat, quia ad loquendum vt charitatis impellitur, ex neceſſitate quidem officium locutionis ſuſcepit, ſed ex magno deſiderio otium taciturnitatis quærit. Hoc ſeruat voto, illud exercet miniſterio. Hanc autem dicendi formulam arroganter ignorant. Neque enim loquuntur quia cauſa euenunt, ſed cauſas euenire appetunt vt loquantur. Quorum nunc Helias ſpeciem ſignat, qui in locutione ſua immenſa ſe vitio elationis exaltat.*

Humilis Prædicatoris ſchema.

55. 5. Paulus omnium, etiam viliſſimorum exactam gerebat curam: vnde multis ſermonibus ſeruos & ancillas, quin & anus inſtruit, ad Titum 2. 1. & ſequen. Epheſ. 6. 5. Coloſ. 3. 22. imò propter Oneſimum ſeruum fugitiuum, ſcripſit totam Epiſtolam ad eius herum Philemonem, vt illum ei reconciliet. Vide ibidem dicta in Argumento. Ita S. Paulinus Nolæ Epiſcopus, ſe in ſeruum pro filio viduæ redimendo Wandalis tradidit, eáque re meruit omnes ciues ſuos è ſeruitate eadem liberare, cuius proinde humilitatem & charitatem celebrat S. Auguſt. S. Greg. totáque Eccleſia, quaſi viuum Chriſti, qui pro nobis ex Domino omnium factus eſt omnium ſeruus, exemplum & ſpeculum.

56. 6. Paulus palàm prædicat ſua peccata, ſcilicet quòd fuerit infidelis, perſecutor Eccleſiæ, & blaſphemus; ſuáſque infirmitates & tentationes, vt ſtimulum carnis. 2. Corint. 12. 7. & morùs concupiſcentiæ. Rom. 7. 8. & ſequent. occultat verò ſuas viſiones, virtutes & chariſmata, nec niſi coactus illa prodit, vti raptum in tertium cœlum. *Factus ſum*, inquit, *inſipiens, vos me coegiſtis.* 2. Corint. 12. 11. Eo vtique maior, quo minor eſſe cupiebat; eo celebrior, quo occultior. Deus enim eius ſapientiam, virtutes & magnitudinem toti mundo patefecit. Nimirum vera animi magnitudo eſt humilitas, qua quis magnitudinem ſuam abſcondit inſtar Verbi incarnati, quod ſe in carne celauit, imò eandem ignorat. Vera magnitudo eſt in magnis eſſe, & exhibere ſe paruum, magna deſpicere, parua ambire; vt eſto ſis egregius, nolis tamen eſſe ſingularis, ſed ſis velut vnus è cæterorum grege. Hic enim magnis omnibus maior eſt & celſior. Vera magnitudo eſt, magna omnia Deo arrogare, non ſibi; ac nihil magnum æſtimare, niſi quod æternum eſt & immenſum, Deum inquam, qui eſt ipſa rerum omnium immenſa magnitudo & celſitudo. Hoc eſt quod monet Eccleſ. c. 3. 20. *Quanto magnus es, humilia*

Vera magnitudo eſt humilitas.

humilia te in omnibus, & coram Deo inuenies gratiam. Vnde S. Auguſt. de Virginit. cap. 31. *Menſura humilitatis*, inquit, *cuique ex menſura ipſius magnitudinis data eſt, cui eſt periculoſa ſuperbia, qua amplius amplioribus inſidiatur.*

Quarta virtus, Magnanimitas & animi celſitudo.

57. 1. PAulus vti in ſe rebúſque ſuis fuit humillimus, ita in iis quæ ad Chriſtum Deíque gloriam pertinent, animo fuit erecto & celſiſſimo. Vnde officium & Apoſtolatum ſuum exaltat: *in quo*, inquit, *ego poſitus ſum Prædicator, & Apoſtolus, & doctor gentium.* 2. Tim. 1. 11. Et: *Quamdiu quidem ego ſum gentium Apoſtolus, miniſterium meum honorificabo.* Rom. 11. 13. Vide caput 3. Epiſt. 2. ad Corint. quo toto miniſterium Apoſtolatus, præ miniſterio Moſis & Aaronis exaltat.

58. 2. Paulus honores, opes, gloriam, omniáque terræ bona pedibus calcabat. *Quæ mihi*, inquit Philip. 3. 7. *fuerunt lucra, hæc arbitratus ſum propter Chriſtum detrimenta. Verumtamen exiſtimo omnia detrimentum eſſe propter eminentē ſcientiam Ieſu Chriſti, propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror ut ſtercora*, quæ & vilitate, & ſordibus, & fœtore odioſa ſunt. Ratio eſt, quia in cœlo mente habitans, celſior erat terra, omniáque terrena ſub ſe deſpiciens, vilipendebat. Idem ſe relicto ſæculo feciſſe in Monaſterio ſcribit S. Gregor. lib. 1. Epiſt. 5. *Nihil*, inquit, *in hoc mundo appetens, nil pertimeſcens, videbar mihi in quodam rerum vertice ſtare, ita vt in me pene impletum crederem quod pollicente Domino ex Propheta* (Iſaia cap. 58. 14.) *didiciſſem: Suſtollam te ſuper altitudines terræ. Super enim ipſam altitudinem terræ ſuſtollitur, qui & ipſa, quæ alta & glorioſa præſentis videntur ſæculi, per mentis deſpectum calcat.* Et, vt idem ait 31. Moral. cap. 19. *altitudines terræ ſunt lucra rerum, blandimenta ſubditorum, diuitiarum abundantia, honor & ſublimitas dignitatum, quæ quiſquis per ima adhuc deſideria incedit, eo ipſo alta eſtimat, quo magna putat. At ſi ſemel cor in cœleſtibus figitur, mox quàm abiecta ſint cernitur, quæ alta videbantur.* Vnde tales ſunt aquilæ, de quibus Iob cap. 39. 27. *Nunquid ad præceptum tuum elevabitur aquila, & in arduis ponet nidum ſuum?* Sancti enim nidum ſuum habent in cœlo, dicúntque cum Paulo: *Noſtra converſatio in cœlis eſt.* Nam vt ait S. Chryſoſt. hom. 15. ad popul. Sicut ſi quis è ſummo altiſſimi montis vertice deorſum proſpiciat, omnia ei puſilla videntur, ac non ſolùm homines & arbores, ſed etiam vrbes integræ & magni exercitus, formicarum inſtar ſuper terram ire videntur; ſic qui animo erecto illi ſuperna, tranſcendens nubes, in cœlis conſiſtit, ibique ſedem figit, illi omnia humana, omnis potentia, gloria, opes, ita minuta & exigua apparent, vt ne digna quidem iudicet, quibus hanc immortalis animi nobilitatem applicet. Hinc 1. omnibus eſt admirationi. 2. ſi quem habet inimicum, ab eius telis & inſidiis tutus eſt, vtpote extra, imò ſupra omnem teli iactum poſitus. 3. inferiora iſta, tanquam à ſe tanto interuallo remota, quædam vix videt, quædam ne videt quidem. Hinc

Celſitudo S. Georgij.

59. 3. Paulus quaſi terra maior, eiúſque turbinibus celſior, iugiter in aduerſis, æquè ac proſperis, ſumma animi pace & tranquillitate fruebatur. Quid enim in eum humana mutabilitas poſſit, qui omnibus quæ mutationi obnoxia ſunt, relictis, omnes eius aditus interclúſit? Quocirca quaſi ſupra ventorum flatus in Olympo poſitus, immobilis ſemper manens, omnibúſque euentibus ſuperior, iugi mentis ſerenitate gaudebat. Verè S. Cypr. tract. de Orat. Domin. *Qui*, inquit, *renunciant iam ſæculo, maior eſt honoribus eius & regno; & ideo qui ſe Deo & Chriſto dedicat, non terrena, ſed cœleſtia regna deſiderat.* Et S. Gregor. lib. 5. Moral. cap. 34. *Magnus eſt*, ait, *qui æterna concupiſcit.* Huc accedit S. Hieron. in Threnos lib. 1. cap. 3. *Is verè & non ex parte magnus eſt, qui & in eremo ſqualorem ſolitudinis, & in Cœnobio infirmitates fratrum æquali magnanimitate ſuſtentat.*

60. 4. Paulus liberè prædicabat Philoſophis, Regibus, Tyrannis, quaſi omnibus ſuperior omniúmque magiſter: quare intrepidè eos monebat, arguebat, caſtigabat. Nam vt ait S. Gregor. lib. 7. Moral. 15. *Sancti velut in magni vertice montis ſiti, præſentis vitæ gaudia plenè deſpiciunt, ſéque ipſos per ſpiritualem celſitudinem tranſcendentes ſubiecta ſibimet intus vident, quæcunque per carnalem gloriam foris tument. Vnde & nullis contra virtutem poteſtatibus parcunt, ſed quos attolli per elationem conſpicunt, per ſpiritus auctoritatem premunt.* Ita Paulus coram Felice Præſide animosè diſſerens de iuſtitia, caſtitate & futuro iudicio, eundem perculit & tremefecit. Actor. 24. 25. ita in vinculis Chriſtum, propter quem vinctus erat, audacter prædicabat Feſto Præſidi & Iudici, qui proinde exclamans ait: *Inſanis Paule, multæ litteræ te ad inſaniam redigunt.* Cui Paulus: *Non inſanio optime Feſte, ſed veritatis & ſobrietatis verba loquor.* Et Agrippæ Regi dicenti: *In modico ſuades me Chriſtianum fieri*, reſpondit: *Opto apud Deum & in modico & in magno, non tantùm te, ſed etiam omnes qui audiunt hodie fieri tales, qualis & ego ſum, exceptis vinculis his.* Actor. 26. 24. & 29. Sic Athenienſes Sophos, & Areopagitas liberè vocauit ſuperſtitioſos. Actor. 17. 22. Sic Actor. 16. 37. Magiſtratus Philippenſes, per cuſtodem Paulum carcere eximi iubentes, magnanimè iniuſtitiæ arguit, dicens: *Cæſos nos publicè indemnatos, homines Romanos, miſerunt in carcerem, & nunc occultè nos ejiciunt? Non ita; ſed veniant, & ipſi nos ejiciant. Timuerúntque audito quòd Romani eſſent, & venientes deprecati ſint eos.* Quanta Pauli celſitudo, qui Iudices ſibi fecit ſupplices? Ita ad Ananiam Pontificem iniquè iubentem ſe percuti: *percutiat*, inquit, *te Deus paries dealbate. Et tu ſedens iudicas me ſecundum legem, & contra legem iubes me percuti?* Actor. 23. 3. In repentinis enim & improuiſis periculis maximè apparet fortitudinis habitus, ait Ariſt. 3. Ethic. 8.

61. 5. Eadem magnanimitate Paulus Magis. & dæmonibus erat formidabilis, eóſque plectebat & expellebat. ita Elymam Magum auertentem Sergium Paulum Proconſulem à fide, perculit dicens: *O plene omni dolo & omni fallacia, fili diaboli, inimice omnis iuſtitiæ, non deſinis ſubuertere vias Domini rectas? Et nunc ecce manus Domini ſuper te, & eris cæcus.* Actor. 13. 10. Ita dæmonem Pythonem, licèt ſe laudantem, è puella expulit. Actor. 16. 18. Ita eius ſudaria fugabant ſpiritus immundos. Actor. 19. 12.

62. 6. Paulus hac animi celſitudine contempſit omnes Neronis & Tyrannorum minas, vincula, eculeos, ignes, gladios, beſtias & cruces. *Paulus occidi poteſt, ſuperari non poteſt*, ait S. Greg. 31. Moral. 15. Aureè S. Chryſoſt. hom. 2. de Laudibus S. Pauli, cum non tantùm Tyrannis & dæmonibus, ſed & Angelis ſuperiorem facit. *Huius rei ſtudio*, inquit,

non tantùm vrbes, gentes, exercitus, prouincias, peruias, poteſtates, velut arenam vilia reputauit; ſed & pro Chriſti dulcedine non Angelorum, non Archangelorum admiratus eſt dignitatem, nec quicquam ſimile concupiuit. Quod enim maius erat omnibus, Chriſti amore fruebatur: cum hoc beatiorem ſe cunctis putabat, ſine hoc autem neque Dominationum, neque Principatuum ſocius eſſe cupiebat: ſed cum hac dilectione magis eſſe extremus optabat, imò etiam ex numero puniorum, quàm ſine hac inter ſummos, & honore ſublimari. Cauſam aſſignat, aitque: *Perfrui enim charitate Chriſti, hoc illi vita erat, hoc mundus, hoc Angeli, hoc præſentia, hoc futura, hoc regnum, hoc promiſſio, hoc bona videbantur innumera. Præter hac verò nihil in triſtium parte ponebat. Horum enim quæ hic habentur nihil aſperum, nihil etiam ſuaue reputabat, ſic deſpiciebat vniuerſa quæ cernimus, vt ſolet herba iam putrefacta contemni. Tyrannos verò ipſos, ac populos ſpirantes furorem, velut quoſdam culices æſtimabat: Mortem verò, & cruciatus, & mille ſupplicia quaſi ludum putabat eſſe puerorum, dummodo propter Chriſtum aliquid ſuſtineret. Tunc enim amplectebatur libenter, & decorabatur vinctus catenis magis, quàm diademate coronatus. Etenim coarctatus carcere habitabat cœlum, ac libentius verbera excipiebat & vulnera, quàm alij brauia diripiunt: dolores non minùs quàm præmia diligebat, cùm ipſos vtique dolores loco duceret præmiorum: propterea enim illos & gratiam nominabat.* Quocirca Paulus Romæ in primis vinculis, multos ex aula Neronis conuertit, de quibus Philip. 4. 22. *Salutant*, inquit, *vos omnes Sancti, maximè qui de Cæſaris domo ſunt:* è quibus plures martyrio laureati ſunt, vt dixi in Chronotaxi anno Chriſti 67. In ſecundis verò vinculis, pellicem Neronis conuertit, & ab eo abſtraxit, ideóque martyrij palmam tulit, vt dicam infrà.

63. 7. Paulus adeò fuit magnanimus, vt non fugeret, ſed ſciens & prudens ambiret & adiret certiſſima vitæ pericula, vincula, tormenta & martyria. Ita certus ex continuo Dei oraculo, ſe à Iudæis vinciendum, & ni Deus impediret, occidendum, ſi Ieroſolymam pergeret, eò tamen intrepidus alacréque inuitis ſuis ſociis, cæteriſque Chriſtianis perrexit, dicens: *Quid facitis flentes, & affligentes cor meum? Ego enim non ſolùm alligari, ſed & mori in Ieruſalem paratus ſum propter nomen Domini Ieſu.* Actor. 21. 13.

6 Rurſum Paulus magnanimè excuſſit puluerem pedum in faciem Iudæorum, repellentium Euangelium Antiochiæ Piſidiæ, vt tam impia terra non ſolùm ſe diſpulueraret, ſed & prorſus expulueraret. Actor. 13. 51.

64. 8. Paulus iubet Chriſtianos omnes eſſe generoſos & magnanimos, quaſi qui duellum inituri ſint cum diabolo, imò cum toto dæmonum exercitu, omnibúſque inferni viribus. *Non eſt nobis*, inquit, *colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem. ſed aduerſus principes & poteſtates, aduerſus mundi principes tenebrarum harum, contra ſpiritualia nequitiæ in cœleſtibus: propterea accipite armaturam Dei.* Vnde mox eis arma ſuggerit, & panopliam à capite ad talos, nimirum pro ſcuto fidem, pro galea ſpem, pro gladio verbum Dei, pro lorica iuſtitiam, pro cingulo veritatem, pro ocreis præparationem ad Euangelium toto Orbe circumferendum. Epheſ. 6. 12. 13. 14. Hos Pauli animos induit noſter Edmundus Campianus, nobilis fidei athleta, Angliæ Apoſtolus & martyr, quando euidentia cauſæ, & fidei certitudine confiſus, omnes in Anglia Cal-

A uini doctores prouocauit ad diſputationem: cuius prouocationis rationes decem edens, eas concludit exhortando omnes, vt ſalui eſſe velint, veritatem fulgentem oculis excipiant, illecebras Lutheranas deſpiciant. At quænam hæ? inquit: *Aurum, gloria, delicia Veneris: contemnite. Quid enim aliud iſta ſunt, niſi terrarum illa, canorus aer, popina vermium, bella ſterquilinia? ſpernite. Chriſtus dives eſt, qui vos alet. Rex eſt, qui ornabit. Lautus eſt, qui ſatiabit. Specioſus eſt, qui felicitatum omnium cumulos largietur. Huic vos adſcribite militanti, vt cum eo triumphes, verè doctiſſimi, verèque clariſſimi reportetis.* Præclarè enim Nazianz. Oratione 25. *Magnis*, ait, *& excelſis viris patria vna eſt ſuperna Ieruſalem, in quam conuerſionem noſtram recondimus: omnibus genus vnum, ſi inferiora hæc ſpectare velis pulue; ſi ſuperiora, ſpiraculum illud cuius participes facti ſumus, quódque conſeruare iubemur, & cum quo mihi ad tribunal ſiſti neceſſe eſt, vt diuinius indita nobilitatis imaginiſque rationem reddam.*

Quinta virtus, Paupertas Euangelica.

65. 1. PAulus & Apoſtoli Chriſtum pauperem pauperes ſecuti ſunt: *egeni in terris, in cœlis ditiores, ſpirituales diuitias credentibus largiebantur,* ait S. Ambroſ. in 2. Corinth. 6. Audierant enim à Chriſto Matth. 5. 3. *Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum.* Vnde & eidem dixerunt Matth. 19. 27. *Ecce nos reliquimus omnia, & ſecuti ſumus te, quid ergo erit nobis? Hoc votum potentiſſimi vouerant*, ait S. Auguſt. Apoſtoli ergo fecerunt votum paupertatis, vti iam faciunt Religioſi, æquè ac caſtitatis & obedientiæ, vti oſtendam Actor. 5. v. 2. Ipſi enim fuerunt vitæ religioſæ & perfectæ antiſtites, parentes & choragi. Quin & S. Hieron. vitam Clericorum ita ex Apoſtolis pingit Nepotiano: *Clericus qui ſeruit Eccleſiæ, interpretetur primò vocabulum ſuum, & nominis deſinitione probata, nitatur eſſe quod dicitur. Si enim κλῆρος, & Græcè, ſors Latinè appellatur, propterea vocantur Clerici, vel quia de ſorte Domini ſunt. vel quia ipſe Dominus ſors, id eſt, pars ipſorum Clericorum eſt. Qui autem ipſe pars Domini eſt, vel Dominum partem habet, talem ſe exhibere debet, vt & ipſe poſſideat Dominum, & poſſideatur à Domino*, non ab auro, aliáve re creata.

66. 2. Paulus vixit in fame, ſiti, nuditate, fatigatione. 1. Corinth. 4. 11. & 2. Corinth. 11. 27. Et Philip. 4. 12. *Scio*, inquit, *& humiliari* (inopiam pati) *ſcio & abundare* (*vbique & in omnibus inſtructus ſum*) *& ſatiari, & eſurire, & abundare & penuriam pati: omnia poſſum in eo qui me confortat. Paulus*, inquit Chryſoſt. hom. 4. in Epiſt. 2. ad Timoth. *homo erat, qui ſæpe cum fame luctatus eſt, dormitúſque incœnatus, homo nudus, & cui veſtitus ipſe ſæpe neceſſarius deerat. In frigore, inquit, & nuditate.* Verè S. Hieron. ad Heliod. *Affatim*, inquit, *diues eſt, qui cum Chriſto pauper eſt.* Hinc S. Paula in Bethlehem pauper cum Chriſto, in votis habebat, vt mendicans moreretur, vt vnum nummum filiæ (Euſtochio) non derelinqueret, & in funere ſuo aliena ſindone inuoluerétur. Trini huius voti plenè facta eſt compos, itáque planè vt optarat, ei accidit. ita S. Hieron. in eius vita.

67. Chriſtus & Apoſtoli pedites obibãt vrbes & pagos.

3. Paulus exemplo Chriſti pedes obiuit multas magnáſque prouincias, vti oſtendam Actor. 20. 13. Apoſtolos ergo, imò Chriſtum ſequuntur, qui cum S. Franciſco non in equis & curribus, ſed pedibus euangelizando obeunt pagos & vrbes. Romæ in templo

templo S.Pauli, oſtenſa mihi eſt pars baculi S.Pauli, cui innixus Romam pedes ingreſſus dicitur. Idipſum Chriſtus Apoſtolis vt facerent præſcripſit Matth.10.v.5.10. & 14. Vnde in regula S. Franciſci, quæ Apoſtolicum viuendi modum exprimit, cap. 3. in Conſtit. Benedicti Papæ XII. ſub grauiſſimis pœnis interdicitur, *ne quis obequitet, niſi grauis cogat neceſſitas, aut valetudo.* Idem Societatis noſtræ Religioſis, qui Apoſtolorum more obeunt prouincias, grauiter ac ſeriò commendat Congregatio 3. generalis can. 12. Sic S. Vincentius Fererius vir Apoſtolicus, qui euangelizando peragrauit Italiam, Galliam, Angliam, Hiberniam, Hiſpaniam, &c. *iter non equitando, ſed propriis pedibus peregit, ſolo baculo, cui inniteretur, contentus: idque quindecim annis continuis fecit. Verùm poſtea ex quadam ægritudine quæ ei ſuperuenit in tibia, neceſſitate compulſus, habuit aſinum, quo vehebatur*, ait auctor vitæ eius lib.2.cap.7.

63. Paulus vixit labore manuum.

4. Paulus in tot tantiſque Euangelij laboribus, noluit à fidelibus ſumptus accipere, ſed operatus eſt manibus ſuis ſcenofactoriam exercens, vt non tantùm ſibi, ſed & ſuis omnibus victum paratet: quod ſanè admirabilem eius paupertatem, charitatem & zelum liquidò demonſtrat. *Argentum*, inquit, *& aurum, aut veſtem nullius concupiui, ſicut ipſi ſcitis: quoniam ad ea quæ mihi opus erant, & his qui mecum ſunt, miniſtrauerunt manus iſtæ: omnia oſtendi vobis, quoniam ſic laborantes, oportet ſuſcipere infirmos, & meminiſſe verbi Domini Ieſu; quoniam ipſe dixit: Beatius eſt magis dare quàm accipere.* Actor. 20. 34. Paulum eminùs imitatus eſt celebris ille Spiridion Trimithuntis Epiſcopus, qui pecuariam exercuit, de quo Ruffin.lib.10. cap.5. Sozom. lib.1.c.11. Niceph. lib.8.c.42. Et Zenon Maiumæ Epiſcopus, qui lanificium exercuit, non paupertatis, ſed humilitatis ſtudio & exemplo, de quo Sozom. lib. 7. c. 27. & Niceph. lib.12.c.47. Vnde & S. Hieron. Præfat. in Iob. Nepotianum & Ruſticum ad opus manuale prouocat. Vide Iſidor. Peluſ. lib.1. Epiſt. 470. vbi opus manuum probat exemplo Pittaci Mitylenæi Regis, qui piſtrinum verſans, farinam & panem quo veſceretur ſibi parabat. Quin & Concil.Carthag.IV. cap.50. 51. & 53. & Conc. Nannetenſe, atque ex iis can.2.3.4. diſtinct. 91. præcipiunt, vt Clerici ſibi victum veſtitumque agricultura, aut honeſto artificio comparent: quod intellige, cùm ſunt paupetes, nec Eccleſia eos alere poteſt. Ita olim: nunc enim decreto Conc. Trident. ſeſſ. 21. cap. 2. & aliorum vetuſtiorum ſancitum eſt, vt nemo ordinetur, niſi qui ſeipſum ex bonis vel propriis, vel Eccleſiæ alere poteſt. Paulum hoc ſæculo imitatus eſt P. Andreas Oniedo, qui è Societate noſtra à Pontifice creatus Patriarcha Æthiopiæ, ibidem vſque ad mortem vixit in tanta paupertate, vt propriis manibus aratrum duceret, ſereretque fruges quas comederet: vnde reuocatus à Gregorio XIII. Pont. literas ad eum dedit exaratas in marginibus, quas è Breuiario ſuo præciderat, eo quòd aliam ad ſcribendum chartam non haberet; quibus enixè obſecrabat Pontificem, vt permitteret ſe Eccleſiæ ſuæ, quam ſibi deſponderat, vſque ad finem vitæ aſſiſtere. Vtis hiſce literis illacrymatus eſt Gregorius, ſuamque illi benedictionem impertiit. Atque huius paupertatis & conſtantiæ iam fructus videmus, nimirum Æthiopiæ Imperatorem, eiúſque fratrem & proceres Eccleſiæ Romanæ reconciliatos, nouum expetere Patriarcham, Epiſcopos & Religioſos, qui vaſtum illud Imperium planè plenéque conuertant. Porrò S. Hier. ad Ruſticum Epiſt. 4. *Facio*, inquit, *aliquid operis, vt te ſemper diabolus inueniat occupatum. Si Apoſtoli habentes poteſtatem de Euangelio viuere, laborabant manibus, ne quem grauarent; & aliis vibuebant refrigeria, quorum pro ſpiritualibus debebant metere carnalia, cur tu in tuos vſus ceſſura non præparas? Vel ſiſcellam texe iunco, vel caniſtrum lentis plectie viminibus: ſarriatur humus, areola aquo limite diuidantur. Apum fabricare alueoria. Texantur & lina capiendis piſcibus: ſcribantur libri, vt & manus operetur cibum, & animus lectione ſaturetur. In deſiderijs eſt omnis otioſus.*

Sext.a, Sobrietas, & Caſtitas angelica.

1. PAulus in tanta paupertate neceſſariò ſobriè vixit. Sic enim videmus opifices, qui ex opere manuali viuunt, vt ſibi ſuiſque alimenta comparent, ſobriè victitare. Sapienter S. Hieron. Epiſt.ad Euſtoch.de cuſtod.Virg.ei hanc ſobrietatis diætam præſcribit: *Sit tibi moderatus cibus, & nũquam venter expletus. Plures quippe ſunt, quæ cùm vino ſint ſobriæ, ciborum largitate ſunt ebriæ. Sint tibi quotidiana ieiunia, & refectio ſatietatem fugiens: nihil prodeſt bidno triduóque tranſmiſſo vacuum portare ventrem, ſi pariter obruatur, ſi compenſetur ſaturitate ieiunium. Ilicò mens repleta torpeſcit, & irrigata humus ſpinas libidinum germinat.* Idem ad Paulin. Epiſt.13. *Sit vilis*, ait, *& veſpertinus cibus: holera & legumina, interdúmque piſciculos pro ſummis delicijs ducas. Qui Chriſtum deſiderat, & illo pane veſcitur, non quærit magnopere de quàm pretioſis cibis ſtercus conficiat, quicquid poſt gulam non ſentitur, idem ſit tibi quod panis & legumina.* 69. Ieiunium prudens.

2. Paulus crebrò ieiunabat, vti ipſe aſſerit 2.Corint.11.27. deliciis, vino & carne abſtinebat. Nam vt ait S.Hiero.ad Nepotianum: *Fortiſſimum ieiunium eſt aqua & panis; ſed quia gloriam non habet, & omnes pane & aquâ viuimus quaſi publicum & commune, ieiunium non putatur.* Idem ad Heliodor. Epiſt.3. *Nepotianus*, inquit, *ieiunia in auriga modum, pro laſſitudine & viribus temperabat.* Idem ad Ruſticũ Epiſt.4. *Ieiunia*, ait, *moderata ſint, ne nimia debilitent ſtomachum, & maiorem refectionem poſcentia erumpant in eruditatem quæ parens libidinum eſt. Modicus ac temperatus cibus & carni, & animæ vtilis eſt.* Idem faciebant cæteri Apoſtoli, niſi ab aliis inuitati, conuiuio intereſſent. Tunc enim ex præcepto Chriſti, omnibus quæ apponebantur veſcebantur, tum vrbanitatis cauſa, tum vitandæ ſingularitatis ergo, tum ne hoſpiti ſuo moleſti eſſent. Id liquet exemplo Timothei, cui ſcribit Paulus Epiſt. 1.c.5. *Noli adhuc aquam bibere, ſed modico vino vtere propter ſtomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates.* Idem patet ex voto Nazaræatus, quod fecit Paulus Actor. 21. 26. ſtatimque poſtero die expleuit. Nazaræi enim vino, ſicera, & deliciis abſtinebant. *Si eſca*, inquit, *ſcandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum.* 1.Corint.8.13. Et: *Bonum eſt non manducare carnem, & non bibere vinum.* Rom.14.21. Quod aliis conſuluit Paulus, vtique & ſibi ipſi. Ita S. Petrus victitabat lupinis, teſte S.Nazian.Orat.de cura pauperũ. Ita S.Iacobum fratrem Domini carne, vino & ſicera abſtinuiſſe, pane & aqua vixiſſe, ex Euſebio lib.2. Hiſtoriæ c.22. Niceph. & aliis ſcribit Baron. anno Chriſti 36. & alij in eius vita. S. Matthæum carnibus abſtinuiſſe aſſerit Clemens Alex. lib.1.Pædag. c.1. Ratio eſt, quia Apoſtoli debebant dare exemplum

Idem fecit P. Oniedo Patriarcha Æthiopiæ.

Apoſtoli carne & vino cõmunitet abſtinebant.

plum ſobrietatis, omníſque virtutis toti Eccleſiæ, omnibúſq; ſtatibus & ſæculis: erant enim ipſi dati mundo in exemplar ſanctitatis, perfectionis, ac vitæ cœleſtis; ad quam omnes verbo, & magis exemplo incitare debebant. Ridiculè enim farur hortabitur alios ad ieiunium, delicioſus ad abſtinentiam, inceſtus ad caſtitatem, vino madens ad aquæ potum. Ita S. Franciſcus Xauerius Indorum Apoſtolus, vino & carne abſtinebat, niſi eſſet apud hoſpites, ſemélque in die tantùm cibum ſumebat, cúmque vulgarem & modicum, ne pene quidem expleus famem, ait Turſel. in eius vita lib. 6. c. 7. Quin & S. Auguſtinus Epiſcopus Hipponenſis, *menſa vſus eſt ſingali & parca, que inter olera & legumina etiam carnes aliquando propter hoſpites, vel quoſque infirmiores continebat*, ait Poſſidon. in eius vita c. 22.

71. 3. Paulus parui erat ſomni, magnámque noctis partem vigilabat, tum orando, tum laborando, tum ſollicitè curando ſalutem omnium Eccleſiarum. Vnde ipſe ait, ſe vixiſſe in vigiliis multis. 2. Corint. 11. 27. Paſtoris enim propria virtus eſt vigilantia, qua gregi ſuo inuigilet. Quare minùs vera & plena videtur illa temporis & horarum diſtributio, quam nonnulli Paulo aſſignant, nimirum Gloſſa in Act. 9. 9. ex Beda (ſed in Beda id non inuenitur.) *Tradunt quidam*, inquit, *quòd ab hora quinta vſque ad horam nonam & decimam diſputationem protraheret Paulus, ita vt horas operi* (ſcenofactorio) *quinque, alias quinque doctrinæ, duas cibo & orationi daret.* Sed addit, *nulla hoc auctoritate firmari.* Et meritò, ait Hugo, & Lorinus ibidem. Quid enim reliquis duodecim diei naturalis horis agebat? certum eſt eum non dormiſſe, ſed poſt exiguum ſomnum orationi & operi ſe dediſſe. Vnde media nocte in carcere inuentus eſt orans. Actor. 16. 25. Verè S. Hiero. ad Euſtoch. *Sanctis*, ait, *ipſe etiam ſomnus oratio eſt. Eſto cicada noctium: pſalle ſpiritu, pſalle & mente: laua per noctes lectum tuum, lacrymis tuis ſtratum tuum riga.*

72. 4. Paulus caſtitate fuit angelica. Vnde vixit cælebs, imò Virgo per omnem vitam. Hinc fidelibus proponés conſiliú Virginitatis & caſtitatis Euangelicæ, ait: *Volo* (velim, optarim) *omnes vos eſſe ſicut meipſum.* 1. Corin. 7. 7. ita S. Ambr. ibidem, S. Hieron. contra Iouin. & alij paſſim. In hac caſtitate mirè creuit per continuam luctam cum ſtimulo carnis, eum aſſiduè comprimens & ſubiugans. 2. Corint. 12. 7. Hinc inter iuuenculas & matronas verſabatur quaſi Angelus, eáſque non tantùm ad fidem, ſed & ad caſtitatem traducebat: vti à Nerone abſtraxit pellices, perſuadens eis caſtitatem, ideóque à Nerone occiſus eſt, factus caſtitatis hoſtia, vti docet S. Chryſoſtomus.

Paulus caſtitatis hoſtia.

73. 5. Paulus etſi haberet donum caſtitatis, in eáque æquè ac in gratia, eſſet à Deo confirmatus, tamen non tantùm ſtudioſè vitabat tentationes & pericula, ſed etiam carnem ſuam ſeuerè macerabat & auſterè caſtigabat. 1. Corint. 9. 27. Sine hoc enim difficile, & quaſi impoſſibile eſt ſeruare caſtitatem, vti aſſerebat S. Carolus Borromæus. Hinc noluit mulieres pias, quæ cum alerent, ſe comitari. *Nunquid*, inquit, *non habemus poteſtatem mulierem ſororem circumducendi, ſicut & cæteri Apoſtoli?* 1. Corinth. 9. 5. & v. 15. *Ego autem nullo horum vſus ſum.* Quin & S. Theclam ab ore Pauli pendentem, eúmque ſequi volentem prohibuit, eámque domum amandauit, vti habet S. Theclæ vita. Idem fecit aliis: mox enim vt eas conuerterat, alió migrans, illas ibi relinquebat. Magnum enim & caſtitati & famæ periculum creatur ex crebra cum mulieribus, etiam piis & deuotis, conuerſatione. Vide S. Cyprian. tractatu de Singularitate Clericorum. Quocirca S. Fráciſcus Xauerius, licèt vir eſſet cœleſtis, *nunquam tamen cum femina vlla, niſi luce palam & adhibitis arbitris, de rebus vtique neceſſariis collocutus eſt, ratus mulieres adiri minori emolumento quàm periculo*, ait Turſel. in eius vita lib. 6. c. 6. Quin & S. Hieron. Nepotiano Clerico ita præſcribit: *Hoſpitium tuum aut rarò, aut nunquam mulierum pedes terant: omnes puellæ & Virgines Chriſti aut æqualiter ignora, aut æqualiter dilige. Ne ſub eodem tecto manſites: nec in præterita caſtitate confidas. Nec ſanctior David, nec Samſone fortior, nec Salomone potes eſſe ſapientior. Memento ſemper, quòd paradiſi colonum de poſſeſſione ſua mulier ejecerit.* Idem ad Ruſticú Epiſtola 4. *Matrem*, ait, *ita vide, ne per illam alias videre cogaris, quarum vultus cordi tuo hæreant & tacitum vinat ſub pectore vulnus. Ancillas quæ illi in obſequio ſunt, tibi ſcias eſſe in inſidijs: quia quanto vilior earum conditio, tanto facilior eſt ruina. Et Ioannes Baptiſta ſanctam matrem habuit, Pontificiſque filius erat: & tamen nec matris affectu, nec patris opibus vincebatur, vt in domo parentum cum periculo viueret caſtitatis. Viuebat in eremo, & oculis deſiderantibus Chriſtum, nihil aliud dignabatur aſpicere. Veſtis aſpera, zona pelicea, cibus locuſtæ melque ſilueſtre, omnia virtuti & continentiæ preparata. Quandiu in patria tua es, habeto cellulam pro paradiſo: varia Scripturæ poma decerpe, huc vtere delicijs. Si ſcandalizat te oculus, pes, manus, proijce ea. Nulli parcas, vt ſoli parcas animæ, &c. Vas electionis, in cuius ore Chriſtus reſonabat, macerat corpus ſuum & ſubijcit ſeruituti, & tamen cernit naturalem carnis ardorem ſua repugnare ſententiæ, vt quod non vult hoc agere compellatur, & quaſi vim patiens vociferatur & dicit: Miſer ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius? Et tu te arbitraris abſque lapſu & vulnere poſſe tranſire, niſi omni cuſtodia ſeruaueris cor tuum, & cũ Saluatore dixeris: Mater mea & fratres mei hi ſunt, qui faciunt voluntatem Patris mei? Crudelitas iſta pietas eſt, &c. Mihi oppidum carcer, ſolitudo paradiſus eſt.* Et inferiùs: *Volo ergo te non habitare cum matre, ne oleum igni adijcias, & inter frequentiam puellarum per diem videas quod nocte cogites.* Scribit de S. Auguſtino Poſſidonius in eius vita c. 26. *Feminarum*, inquit, *intra domum eius nulla vnquam conuerſata eſt, nulla manſit, nec germana quidem ſoror, quæ vidua Deo ſeruiens multo tempore, vſque in diem obitus ſui præpoſita ancillarum Dei vixit: ſed neque patrui ſui filia, & fratris ſui filiæ, quæ pariter Deo ſeruiebant.* Et mox cauſam dans: *Ob hoc ergo* inquit, *dicebat, nunquam debere feminas cum ſeruis Dei, etiam caſtiſſimis, in vna manere domo, ne aliquod ſcandalum, vel offendiculum tali exemplo poneretur infirmioribus. Et ſi fortè ab aliquibus feminis vt videretur, vel ſalutaretur rogabatur, nunquam ſine clericis teſtibus ad eas intrabat, vel ſolus cum ſolis vnquam eſt locutus, niſi ſecretorum aliquid intereſſet.*

Fugiebat mulieres.

Septima, Modeſtia, Grauitas & Comitas.

74. 1. PAulus *grauitatem morum hilaritate frontis temperabat* (quod de Nepotiano ad Heliod. ſcribit S. Hier.) eráq; vultu ſereno & amœno, vtpote indice animi ſereni & amœni, eóq; omnes ad ſe alliciebat. Vultú hunc eius repræſentant Romæ imagines antiquæ, ac in primis illa S. Syluestri Conſtantino Imp. per viſum exhibita. Hinc Nicephorus lib. 2. c. 37. Paulum ita pingit: *Paulus*, inquit,

Pauli ſtatura & figura.

inquit, *corpore erat paruo & contracto, & quaſi in-* A *curuo, ac paululum inflexo, facie candida, annóſque plures præ ſe ferente, capite modico: oculis multa inerat gratia, ſupercilia deorſum vergebant: naſus pulchrè inflexus, idémque longior: barba denſior & ſatis promiſſa, eáque non minus quàm capitis coma, canis reſperſa. Ambo autem Chriſti diſcipuli* (Petrus & Paulus) *cùm inſpicerentur, diuinum quiddam præ ſe ferebant, Spiritu S. & diuina gratia ita referti, vt qui eos viderent fideles, ex aſpectu ſolo arcanam quandam & latentem conciperent gratiam, moréſque & vitam vnà cum fide conformarent, & in melius conuerterent.* Hinc ſemper idem ei erat animus, idem vultus, mores per omnia ſimiles. Secus faciunt leues & ficti, de quibus dicitur: *Intus Nero, foris Cato.* Et: *prima Leo, poſtrema Draco, media ipſa Chimæra*, ait S. Hieron. ad Ruſticum.

75. 2. Modeſtiam hanc fidelibus cõmendans: *Modeſtia*, ait, *veſtra nota ſit omnibus hominibus.* Philip. 4. 5. Et v. 8. *De cætero fratres, quæcunq; ſunt vera, quæcunque pudica, quæcunque iuſta, quæcunque ſancta, quæcunque amabilia, quæcunque bonæ famæ; ſi qua virtus, ſi qua laus diſciplinæ, hæc cogitate.* Et c. 3. 17. *Imitatores mei eſtote fratres, & obſeruate eos qui ita ambulant ſicut habetis formam noſtram.* Et 1. Corint. 14. 40. *Omnia autem honeſtè & ſecundùm ordinem fiant.*

76. 3. Paulus in verbis mirè fuit affabilis & gratioſus, in ſermone iucundus, in conuerſatione benignus & blandus: *Facti*, inquit, *ſumus ſicut paruuli in medio veſtrùm, tanquam ſi nutrix foueat filios ſuos. Ita deſiderantes vos, cupidè volebamus tradere vobis non ſolùm Euangelium Dei, ſed etiam animas noſtras, quoniam chariſſimi nobis facti eſtis.* 1. Theſſal. 2. 7.

77. 4. Paulus officioſus eſt in ſalutando, tam omnes in communi initio Epiſtolarum, quàm ſingulos nominatim in fine earundem; tum vt ſuam in eos comitatem oſtendat: tum quia efficax eſt Sanctorum ſalutatio. Salutem enim quam apprecatur, ſuis meritis impetrat & præſtat; vti B. Virgo ſalutans Elizabetam, eam cum fœtu ſanctificauit, & Baptiſtam Chriſti prodromum effecit. Lucæ 1. 44. Vnde S. Chryſoſt. in 2. Timoth. 1. *Sufficit*, ait, *ſola Pauli ſalutatio gratia implere eũ, qui ea ſalutatur.* Quin & Paulus vinctus ad Neronem miſſus, *ſalutauit Neronis pocillatorem & concubinam*, ait Chryſoſt. hic hom. 14. Creditur illa fuiſſe Poppæa Sabina, quæ præ cæteris in deliciis à Nerone habebatur, inquit Baron. ac fortè per eam Neronem ſibi conciliauit, vt liber dimitteretur è primis Romæ vinculis.

Sanctorum ſalutatio efficax.

78. 5. Paulus oculis, ore, opere, geſtu, habitu, omnique actione & motu ſpirabat animi morumque compoſitionem, pietatem, deuotionem, ſanctitatem vitámque cœleſtẽ. Paulus, ait Chryſ. hom. 1. de eius Laudibus, *ſemetipſum mundo crucifigens, non ſolùm humanorum corporum pulchritudines, ſed etiam omnia quæ videntur rebus clarà atque decorata, ita cernebat, ſicut nos fauillam cinerémque deſpicimus, qui quaſi mortuus prorſus ad mortuum immobilis permanebat.* S. Franciſcus animo & vultu in cœlum intentus, non aliud vita & voce, habitu & geſtu concionabatur, quàm *ad cœlum, ad cœlum.* Audi S. Bonauen. c. 4. vitæ eiuſdẽ: *Euangelicus præco ciuitates circuibat & caſtella, non in doctis humanæ ſapientiæ verbis, ſed in virtute ſpiritus annuncians regnum Dei. Videbatur intuentibus homo alterius ſeculi: quippe qui mente ac facie in cœlum ſemper intentus, omnes ſurſum trahere conaretur.* Et c. 12. *Omnis ætas, omníſque ſexus properabat virum nouum mundo cœlitus datum cernere, & audire.* Sic & illi homonymus ac ſuppar noſter S. Franciſcus Xauerius, Indorum Apoſtolus, mente oculíſque in ſuperna defixus, non niſi Paradiſum cogitabat, ſpirabat, prædicabat, ac quaſi homo cœlo lapſus, ad cœlum omnes traducere ſatagebat. Multo magis horum dux & princeps Paulus, in Paradiſum raptus cœleſtes induerat mores, ac quaſi Angelus cœlo lapſus, ad homines in cœlum reuocandos miſſus à Deo videbatur. Hinc cum Pſalte admirando clamabat: *Filij hominum vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? Quæ ſurſum ſunt quærite, quæ ſurſum ſunt ſapite, non quæ ſuper terram.* Deorſum corpora, ſurſum ſint corda. Deſpice terrena, ſuſpice cœleſtia. *Quid enim mihi eſt in cœlo, & à te quid volui ſuper terrã, Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum?* Præclarè S. Chryſoſt. in Epiſt. 1. ad Timoth. hom. 2. *Huiuſmodi*, ait, *tibi vnguenta eme, quorum odor implere poſſit Orbem. Talem fragrantia Apoſtoli ſpiraſſe noſcuntur. Odor enim, inquit, ſuauitatis ſumus, alijs quidem in mortem, alijs verò in vitam. Quid autem ſibi hoc vult? Fertur nempe & ſuæ fragrantiæ odoris ſuffocari. Non autem corpus Apoſtolorum tantùm, ſed & indumenta ipſa vnguento ſpiritualis gratiæ plena erant. Ita enim Pauli indumẽta ſuauiſſimum ſpirabant odorem, vt etiam dæmones pellerent.* Actor. 19. 12. *Quod ſolum, quam caſiam, quam myrrham huiuſmodi odor non ſuauitate & vtilitate tranſcendit?*

Pauli mores cœleſtes.

Octaua, Studium proficiendi.

79. 1. PAulus, eſto in virtutis culmine conſiſteret, tamen quotidie ſeipſum ſuperare, & ad altiora conſcendere ſatagebat. Hinc ſibi perſuadebat ſe eſſe imperfectum. *Non quòd iam acceperim*, inquit, *aut perfectus ſim: ſequor autem ſi quo modo comprehendam, in quo & comprehenſus ſum à Chriſto Ieſu. Fratres, ego me non arbitror comprehendiſſe. Vnum autem, quæ retrò ſunt obliuiſcens, ad ea verò quæ ſunt priora extendens meipſum, ad deſtinatum perſequor, ad brauium ſuperna vocationis in Chriſto Ieſu.* Philip. 3. 12. Sapienter S. Hieron. ad Paulinum: *Nihil in te mediocre eſſe contentus ſum, totum ſummum, totum perfectum deſidero.*

80. 2. Paulus quotidie augebat labores: hinc nouas & nouas ſemper regiones adibat, & euangelizando obibat. Paulus, ait S. Chryſ. hom. 2. de eius Laud. *quotidie celſior aſſurgebat, maiores ambiens agones, maiora certamina, maiora pericula, maiora tormenta pro Chriſto; perinde ac flamma in ſyluam immiſſa ingiter proſerpit, donec totam ſyluam ſubigat, & in immenſum creſcat incendium.*

81. 3. Paulus fideles in ſpiritu & virtute prouehere & perficere ſtudebat, omnéſque ad ſanctitatis incrementa incitabat. Vnde Epheſ. 4. 15. *Veritatem*, inquit, *facientes in charitate creſcamus in illo per omnia, qui eſt caput Chriſtus.* Et v. 23. *Renouamini ſpiritu mentis veſtræ, & induite nouum hominem, qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſtitia & ſanctitate veritatis.* Modum creſcendi præſcribit Rom. 12. 11. *Solicitudine*, ait, *non pigri, ſpiritu feruentes, Domino feruentes, in tribulatione gaudentes, orationi inſtantes*, &c. Et S. Petrus Epiſt. 2. c. 1. 10. *Fratres*, ait, *magis ſatagite, vt per bona opera certam veſtram vocationem & electionem faciatis.* Paulus, ait S. Aug. Serm. 11. in Euang. ſecundùm Matth. *homines Deos, vel Angelos eſſe cupiebat.*

82. 4. Paulus curabat vt Epiſcopi, & Paſtores Eccleſiæ eſſent eximij in doctrina & virtute. Vnde non niſi maximè idoneos promouebat, eos ſcilicet, qui maximè videbantur Chriſtianos in re

Christiana promoturi. Vide quot, quantáque hac de re præscribat Timotheo Episcopo Ephesino, Epist. 1. toto cap. 3. & Tito cap. 1. v. 6. & sequent. Ita S. Gregorius Thaumaturgus, Comanæ in Ponto, postpositis multis nobilibus & primariis, qui à variis proponebantur, Episcopum creauit Alexandrum Carbonarium, licèt reluctantem, qui cùm esset vir sapiens, studio latendi, ad carbones in vrbem deuehendos se abiecerat; eo quòd nullus eo esset magis idoneus: qui proinde adeò præclarè rexit istam Ecclesiam, vt pro ea sanguinem fuderit, eámque martyrio suo condecorarit. testis est Greg. Nyssenus in vita Thaumaturgi.

83. 5. Paulus, etsi haberet scientiam à Deo reuelatam & infusam, tamen per otium sacris literis & lectioni dabat operam. Vnde vinctus in carcere à Nerone, sibi à Timotheo suos afferri iubet libros & membranas. 2. Timoth. 4. 13. Et eidem præscribit Epist. 1. c. 4. 13. dicens: *Dum venio attende lectioni.* Et Epist. 2. c. 2. 15. *Sollicitè*, inquit, *cura teipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, rectè tractantem verbum veritatis.* Si hæc faciebat Paulus, qui erat arca virtutum, & pelagus sapientiæ, spiritus & zeli, quid nos facere conuenit? Ita Nepotianus, ait S. Hier. in eius Epitaphio ad Heliod. lectione assidua & meditatione diuturna, *pectus suum bibliothecam fecerat Christi.*

84. Paulus homo igneus. 6. Paulus erat quasi homo igneus, (sic & cæteri Apostoli, ait Chrys. hom. 4. in Acta, erãt quasi homines ignei) & quasi flamma immissa in stipulas & syluam, quæ quotidie proserpens, in maius & maius semper crescebat incendium. Vnde sicut ignis nõ timet multitudinem stipularum, vel asperitatem, nec ab ea lædituꝛ, sed potiùs augetur, omniáque in se conuertit; ita & Paulus nulla hominũ hostiúmque copia, nullis minis & persecutionibus terrebatur, aut lædebatur: sed hæc omnia erant fomenta & flabra, quæ ignem hunc charitatis quotidie magis accendebant; ille enim omnia deuorabat & in se conuertebat, iuxta illud Cantic. 8. 6. *Fortis est vt mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio: lampades eius lampades ignis atque flammarum. Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem nec flumina obruent illam.* Hinc & Christus constituens Petrum suum Vicarium, Episcopum, Pastorem & Apostolum totius Orbis, ter rogauit: *Petre amas me?* eóque respondente: *Domine tu scis quia amo te,* subiunxit: *Pasce oues meas*; vt significaret Pastorem animarum quotidie crescere debere in amore, vt pariter crescat in pastura, adeóque mensuram amoris esse mensuram pasturæ. Vir ergo Apostolicus dum Apostolatũ init, & v. g. Indiam, Æthiopiam, Angliam, Hollandiam adit, sibi persuadeat, se iam prorsus alium esse debere ab eo qui fuit, ac ex Saulo fieri Paulum, ex animali spiritualem, ex terrestri cœlestem, vt sit quasi nouus homo cœlo lapsus, veniens in nouum Orbem, qui amorem & ardorem diuinum ore, vultu, gestu, oculis spiret, vibret & effulguret; idque magis semper & magis: ac proinde cum S. Xauerio quotidie, crebrò ardẽtibus suspiriis inuocet Spiritum S. eiúsque hymnum ardenter recitet, vt is eum magis magisque accendat & igniat.

Apostolus nouus homo.

85. 7. Paulus fidelibus quibusque quos ad Christum conuertebat, inspirabat suum animarum zelum, etiam plebeis & feminis. Vnde singulos quasi faciebat Apostolos, vt singuli satagerent Christi gloriam & fidem propagare, ad eámque parentes, filios, cognatos, seruos, ancillas, vicinos adducere. Arque hac ratione statim per vrbes & oppida mirè propagata est Religio Christiana, granúmque sinapi creuit in magnam arborem & segetem. Idem faciant viri Apostolici. Sic enim non vnius Apostolatus, sed plurimorum habebunt laudem, fructum, meritum & gloriam. Alioqui vnus solus parum efficiet.

Caput Tertium.

De virtutibus Pauli proximum spectãtibus.

Prima est, indefessa Euangelij prædicatio.

88. 1. Paulus non aliud prædicabat quàm Iesum Christum, & hunc crucifixũ. 1. Cor. 2. 2. Et Ephes. 3. 8. *Mihi*, ait, *omnium Sanctorum minimo data est gratia hæc, euangelizare in gentibus inuestigabiles diuitias Christi, & illuminare omnes, quæ sit dispensatio sacramenti absconditi à seculis in Deo, qui omnia creauit, vt innotescat Principibus & Potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam, multiformis sapientia Dei secundum præfinitionem seculorum, quam fecit in Christo Iesu Domino nostro.*

87. 2. Paulus prædicabat non in humana sapientia & eloquentia, sed magna efficacia & zelo, *in ostensione spiritus & virtutis.* 1. Corinth. 2. 4. Nam vt ipse ait cap. 4. 20. *Non in sermone est regnum Dei, sed in virtute.* Vnde S. Hieron. in Apologia ad Pammach. pro libris aduersus Iouin. *Paulum*, inquit, *Apostolum proferam, quem quotiescunque lego, videor mihi non verba audire, sed tonitrua, &c. quæcunque respexeris fulmina sunt.* Hinc prædicabat gratis: non enim quærebat lucrum, sed animas. Rursum intrepidè, liberè, sincerè, fortiter, assueuerant. *Licèt nos*, inquit, *aut Angelus de cœlo euangelizet vobis præterquàm quod euangelizauimus vobis, anathema sit.* Galat. 1. 8. Et 2. Timoth. 4. 1. *Testificor*, ait, *coram Deo & Iesu Christo, qui iudicaturus est viuos & mortuos, per aduentum ipsius & regnum eius; prædica verbum, insta opportunè, importunè: argue, obsecra, increpa in omni patientia & doctrina.*

88. Paulus catechizabat rudes. 3. Paulus studiosè catechizauit infideles & fideles, præsertim rudes & paruulos primi illius ævi Christiani, adeóque pleræque eius conciones non fuerunt aliud quàm Catecheses. Docebat enim & confirmabat prima fidei rudimenta: *factus*, ait, *sum vos sicut paruuli in medio vestrum, tanquam si nutrix foueat filios suos.* 1. Thessal. 2. 7. Et: *tanquam paruulis in Christo lac vobis potum dedi.* 1. Corinth. 3. 1. Id primitus sanxit & præstitit Christus: *Sinite*, inquit, *paruulos venire ad me, & ne prohibueritis eos: talium enim est regnum Dei.* Marci 10. 13. Id secutus S. Petrus optat omnes repuerascere Epist. 1. cap. 2. 2. *Deponentes*, ait, *omnem malitiam, & omnem dolum & simulationes, sicut modo geniti infantes, rationabile, sine dolo lac concupiscite, vt in eo crescatis in salutem.* Nam vt ait S. Hieron. Epist. 12. ad Gaudentium, *vt aqua in arcola digitum sequitur præcedentem, ita ætas mollis & tenera in vtramque partem flexibilis est, & quocunque duxeris trahitur.* Sic olim, teste Eusebio lib. 6. Histor. cap. 3. 8. & 12. catechumenis instruendis in Alexandrina Ecclesia præfuerunt Pantenus, Clemens, Origenes, Heraclas.; ac præcedenti sæculo Ioannes Gerson Cancellarius Paris. qui pueros Catechismum docebat, eorúmque confessiones audiebat. Et S. Vincentius Ferrerius vir Apostolicus, de quo ita scribit Petrus Ranzanus in eius vita: *Neque tantum prouectos erudiebat, sed etiam pueros certis ad se horis euocatos instituebat,*

by Go

inſtituebat, docens eos Crucē ſe ſignare, Orationem Dominicam, Salutationem Angelicam, fidei Symbolum, Deum colere, parentibus & proximis quibuſque honorem habere, & debita officia perſoluere. Hi enim ſunt Reipub. ſeminarium, qui in viros ciuéſque probos adoleſcent. Quocirca S. Ignatius fundator Societatis noſtræ, cum primis Patribus ſtudiosè Catecheſin exercuit, eandémque omnibus ſociis impensè commendauit. Vide Ribaden. lib. 3. vitæ eius cap. 24. Vnde S. Franciſcus Xauerius Apoſtolatus ſui in India fundamenta iecit per Catecheſin rudium & puerorum, adeóque per pueros parentes, famulos, ancillas conuertit: quin & per eoſdem miracula magna & multa patrauit, vti narrat Turſellin. in eius vita lib. 2. cap. 3. 6. & 7. Xauerium ſecutus eſt Gaſpar Barzæus, qui Armuziam per pueros quaſi conuertit, ac inter alia phanum Saracenorum deiecit, vti refert Nicol. Trigaut. in eiūs vita lib. 2. cap. 4. & 19. Ita Deus humilibus fauet, & per paruos puros & innocentes mira operatur.

89. 4. Paulus ſocios ſuæ prædicationis & peregrinationis plures allegit, vt Barnabam, Silam, Lucam, Titum, Timotheum, Clementem, &c. quos omnes quaſi fratres, imò filios complectens, traiiciebat in viſcera ſua, ac ſi eos vnum faceret ſecum: & ſeipſum viciſſim tranſmittebat in interiora eorum, quaſi ſe faceret vnum quid cum illis; ita vt in ſeipſo omnes intueretur, & ſeipſum in omnibus, omnia illorum bona & mala, tanquam propria aſpiciens. Vnde fiebat id quod de Religioſis ſcribit Chryſoſt. hom. 77. in Ioannem, nimirum quòd multi per charitatem ſint vnus, ita vt per eandem charitatis vnionem ſinguli ſint multi: *Vnio*, inquit, *decem Religioſorum efficit, vt vnus ſit decem: nam vnus eſt in omnibus decem, & omnes decem in vno. Quare vnuſquiſque habet viginti manus, viginti oculos, & ita reſpirat & ſpirat per decem animas: tantam enim quiſque curam gerit de altero, quantam de ſeipſo. Idcoque oculi, manus, & pedes omnium decem, ſeruiunt vnicuique: nullus enim contentus eſt cura ſui ipſius, ſed etiam curam gerit reliquorum. Ac idcirco vnus poteſt multa, quia poteſt ſicut decem. Quòd ſi vnio eſt centum Religioſorum, vnuſquiſque poterit quantum centum poſſunt.* hæc Chryſoſt. Hoc ſymbolicè ſignificant ſancta illa animalia Cherubica Ezech. 1. quæ erant numero quatuor, & tamen Ezech. 10. v. 15. & 20. vocantur vnum animal: per vnionem enim omnia quatuor erant vnum, & ita quatuor erant in vno, vt vnumquodque viciſſim eſſet in quatuor. Vnde & addit cap. 1. 9. *inuicē, erant penna eorum alterius ad alterum.* Paulus enim ſe ſolo non poterat omnia præſtare. Per Titum ergo catechizabat, per Timotheum priuatim hos illósve inſtruebat, per Silam alibi prædicabat, per Lucam ſcribebat, &c. Apoſtolatus ergo plures, & plurium conſpirationem exigit. Id vidit S. Ignatius fundator Societatis noſtræ, nimirum ſe ſolum parum poſſe in fide, & pietate Chriſtiana per totum mundum propaganda. Quocirca ſocios ſibi adiunxit, & Societatem inſtituit, quæ toto Orbe ſparſa, per hanc vnionem & gratiam Dei tanta præſtat, quanta cum gaudio videmus & audimus. Sic S. Vincentius Fererius euangelizando obiens prouincias, multos ſecum ducebat presbyteros, qui eum adiuuarent, & pœnitentium confeſſiones exciperent, vt habet eius vita. Porrò Paulus fide & Eccleſia aliquo loco plantata, ilicò eidem aliquem ex ſociis, aut aliis dabat Epiſcopum, qui plantata à ſe rigaret & proueheret. ita Epheſiis dedit Timotheū, Cretenſibus Titum, Rheginis Stephanū, &c.

Vis vnionis.

5. Paulus adibat Metropoles, vt Corinthum in Achaia, Epheſum in Aſia, Athenas in Græcia, Philippos in Macedonia, Romam in Italia. His enim conuerſis reliquæ vrbes, & pagi eis ſubiecti facilè conuertuntur: quælibet enim ſuæ Metropolis, & Principis fidem ac Religionem ſequitur. Ita S. Xauerius Meacum Laponiæ Metropolim, indéque ad Regem Sinarum contendit: eo enim conuerſo totam Chinam & Laponiam, quæ Chinæ Religionem ſequitur, conuertiſſet. 90.

6. Paulus prima vbique iaciebat fidei & Eccleſiæ fundamenta. *Sic*, inquit, *prædicaui Euangelium hoc non vbi nominatus eſt Chriſtus, ne ſuper alienum fundamentum ædificarem; ſed ſicut ſcriptum eſt: Quibus non eſt annunciatum de eo, videbunt; & qui non audierunt, intelligent.* Rom. 15. 20. Ipſe ergo vbique ingenti animo & conatu, primus glaciem & aciem perfringebat: ipſe primus aratrum fidei in nouale Gentiliſmi, euulſis errorum vepribus & ſpinis, immittebat. Vnde ſcribens Corinthiis Epiſt. 1. 4. 15. ait: *Nam ſi decem millia pædagogorum habeatis in Chriſto, ſed non multos patres. Nam in Chriſto Ieſu per Euangelium ego vos genui.* Hoc imitatus eſt noſter Xauerius, de quo ita ſcribit P. Nicol. Trigantius lib. 1. de vita Gaſparis Barzæi c. 15. *Erat B. Xauerius ex iis Imperatoribus, qui non modò nunquam plus militi ſuo imponebat, quàm ipſe ſibi ſumeret, ſed qui vt apud Lucanum Cæſar dicere ſuis poſſet: pericula veſtra præſentate meo. Solebat enim ipſe aliis ad difficillima quæque viam præmunire, & initia omnia quæ ferè ſolent eſſe difficiliora, præhibere.* 91.

7. Paulus raptus in Paradiſum, *illic arcana ſacrorum diſciplina à veritate inuiolabatur, atque il inc ad obediendum fidei in omnibus gentibus, vim ſermonis accipiebat. Vnde totius propemodum Orbis terrarum pater exſtitit*, ait Nyſſenus in Laud. S. Baſilij. 92.

8. Paulus prædicabat tum verbis, tum magis precibus, & vitæ exemplo. Vnde ait: *Imitatores mei eſtote, & obſeruate eos qui ita ambulant, ſicut habetis formam noſtram.* Philip. 3. 17. Notat ſolerter S. Bernard. Serm. 2. de Reſurrect. Chriſtum dum Petro Paſtori commendaret ſuas oues, ter ingeminare: *Paſce oues meas.* Ioan. 21. 15. vt ſignificet eum tripliciter paſcere debere, nimirum mente, lingua, manu. *Paſce*, inquit, *mente, paſce ore, paſce opere. Paſce animi oratione, verbi exhortatione, exempli exhibitione.* Idem Epiſt. 201. *Paſce*, ait, *verbo, paſce exemplo, paſce ſanctarum fructu orationum.* Hinc rurſum ait Paulus: *Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti.* 1. Corint. 11. 1. Hoc ex Paulo didicit S. Baſil. de quo præclarè dixit Nazianz. in eius Epitaphio: *Baſilij oratio erat tonitru, quia vita erat fulgur.* Denique Paulus ſemper & vbique prædicabat, etiam in vinculis & martyrio, tum verbis, tum Epiſtolis, quarum plures & ardentiores ſcripſit è carcere. Porrò S. Chryſoſt. lib. 4. de Sacerdotio, in Epiſtolis Pauli agnoſcit *Iſocratis terſum leuorem, Demoſthenis amplam ſublimitatem, Thucydidis verendam majeſtatem, Platonis excellentem dignitatem.* Idem hom. 6. de Pœnitentia, Paulum vocat *Chriſti rhetorem, mundi piſcatorem, qui per 14. Epiſtolas veluti ſpirituales retia, ad ſalutem captat.* 93.

Secunda, Prudentia.

1. PAulus rerum occaſiones prudenter captabat. Vnde captus à Iudæis, cùm videret Iudices ſuos partim eſſe Phariſæos, partim Sadducæos, exclamauit ſe eſſe Phariſæum, & de reſur- 94.

rectione mortuorum iudicari, itáque Phariſæos in ſuam partem attraxit, qui eum contra Sadducæos tutati ſunt. Actor. 23.6. Rurſum Paulo prima ſui erat cura: *ne fortè*, inquit, *cùm alijs prædicauerim, ipſe reprobus efficiar.* 1. Corinth. 9. 27. *Quid enim prodeſt homini ſi vniuerſum mundum lucretur, animæ verò ſuæ detrimentum patiatur?* Adde, ſui cura & ſanctitas, eſt optima diſpoſitio & via ad curandum, & ſanctificandum alios. Sic enim mater, quo maiores & meliores cibos comedit, eo plus generat lactis, quod infantibus impertiatur.

95. 2. Paulus, ait Chryſoſt. hom. 5. de eius Laud. *in verbis & actibus erat varius & multiplex, non mutando ſententiam, nec alter factus ex altero, ſed ipſe quod erat ſemper manendo, eorum quæ dicta ſunt vſum pro cauſarum opportunitate variabat. Sic enim Medicum videmus nunc vrentem, nunc fouentem; nunc ieiunium, nunc cibum indicentem; nunc aquam calidam, nunc frigidam propinantem: quia hoc ægri & ægritudinis variatio depoſcit. Hinc Paulus nunc inſtituit legem, nunc deſpicit; nunc ſeruat præſentem vitam, nunc contemnit; nunc poſtulat pecunias, nunc refutat; nunc circuncidit, nunc circunciſionem excludit.* Quocirca S. Gregor. Nazianz. Paulum & Apoſtolos vocat ambidextros. *Bonum ducem efficiunt labor in negotijs, induſtria in agendo, in prouidendo conſilium, & celeritas in conficiendo*, ait Cicero. Talis per omnia fuit Paulus.

96. 3. Paulus prudenter ſe perſonis accommodabat, vt cum Iudæis videretur Iudæus, cum Gentilibus Gentilis, cum infirmis infirmus: *omnibus*, inquit, *omnia factus ſum, vt omnes ſaluos facerem.* Idem egregiè imitatus eſt S. Xauerius. Hinc prudenter vterque ſtuduit conciliare ſibi Principes & Magiſtratus, laudando eorum officium & politiam quaſi à Deo inſtitutam, ac iubendo vt Chriſtiani eis, licèt Ethnicis, obedientiam, honorem & tributum præſtent. Roman. 13. 1. & ſequent. Hoc imitentur viri Apoſtolici, ac Principes tam laicos, quàm Eccleſiaſticos ſibi deuinciant: illi enim eorum operas valde vel promouere, vel impedire poſſunt. Vnde & S. Petrus Epiſt. 1. cap. 2. 13. *Subiecti*, inquit, *eſtote omni humanæ creaturæ propter Deum: ſiue Regi quaſi præcellenti, ſiue ducibus tanquam ab eo miſſis, ad vindictam malefactorum, laudem verò bonorum: quia hæc eſt voluntas Dei.* Hac de cauſa Paulus impensè orari iubet *pro Regibus, & omnibus qui in ſublimitate ſunt, vt quietam & tranquillam vitam agamus, in omni pietate & caſtitate.* 1. Timoth. 2. 2.

97. 4. Paulus eleemoſynas pro pauperibus Chriſtianis qui erant Ieroſolymæ, per Timotheum & ſocios colligebat, ne quis ſuſpicaretur eum pro ſe petere, aut aliquid in proprios vſus conuertere. 2. Corinth. 8. 20. Ita & S. Xauerius Gaſpari Barzæo mandat, vt eleemoſynas ſibi oblatas ad eleemoſynarios amandet, multáſque huius rei cauſas & vtilitates aſſignat, quas recenſet Turſellinus in eius vita lib. 6. cap. 12.

98. 5. Paulus prudentiſſimus erat morborum animi Medicus: cuique enim congrua & propria exhibebat pharmaca, quæ ex eo hauſit & accuratè deſcripſit S. Gregor. tota 3. parte Paſtor. vbi fusè docet, qua ratione & modo admonendi ſint viri, qua fœminæ; qua læti, qua triſtes; qua ſubditi, qua Prælati; qua hebetes, qua ſapientes; qua verecundi, qua impudentes; qua ægri, qua ſani; qua pigri, qua præcipites; qua manſueti, qua iracundi; qua pertinaces, qua inconſtantes; qua humiles, qua elati, &c. Idem parte 2. viuam veri Paſtoris ideam ita depingit: *Sit neceſſe eſt cogitatione mundus, actione præcipuus, diſcretus in ſilentio, vtilis in verbo, ſingulis compaſſione proximus, præ cunctis contemplatione ſuſpenſus, bene agentibus per humilitatem ſocius, contra delinquentium vitia per zelum iuſtitiæ erectus, internorum curam in exterarum occupatione non minuens, exteriorum prouidentiam internorum ſollicitudine non relinquens*: quæ deinde ſigillatim ordine toto libro proſequitur.

Tertia, Zelus.

99. 1. PAulus charitate complexus eſt totum Orbem, eúmq; ſtuduit *Deo offerre*, ait S. Chryſ. hom. 1. de eius Laudibus, *qui terram videlicet ac mare, Græciam ſimúlque Barbariam, omnémque prorſus quanta ſub cœlo eſt regionem, quaſi voluans circumiuit, non ſimplici labore, velut in vacuum itinera percurrens; ſed peccatorum ſpinas pariter euellens, & verbum ſeminans vbique pietatis, fugans errores, veritatem reducens, ex hominibus Angelos faciens; quinimò ipſos homines quaſi ex dæmonibus in Angelos prouehens.* Hinc quaſi fulgur, vt ait Chryſoſt. hom. 2. celerrimè Orbem, pertranſiit & ſubegit. Pinxit Apelles Alexandrum Magnum fulgur manu tenentem, eo quòd inſtar fulguris eum perualerit & ſubiugarit. Vnde & Alexander vſurpare poterat illud Iulij Cæſaris: *veni, vidi, vici.* Paulus ſuperauit Alexandrum, quia Orbem ſubegit verbo, non ferro; Chriſto, non Alexandro. Ita S. Chryſ. cuius verba recitabo Actor. 20. 16. Ex hoc zelo plus cæteris Apoſtolis laborauit, vt ipſe ait 1. Corinth. 15. 10.

100. Paulus amplũ cor habuit.

2. Cor Pauli ita magnum erat, latum & amplum, vt totus mundus ei videretur exiguus. Audi S. Chryſoſt. hom. 32. in Epiſt. ad Roman. in Morali: *Cordis illius*, ait, *pulueres vadere vellem: quod ſi quis totius Orbis cor dixerit, & elementum primarium ſalutis noſtræ, non erranerit. Cor iſtud adeò latum fuit, vt in ſe ſuſceperit integras vrbes, populos & gentes. Cor enim, inquit, meum dilatatum eſt; ſed vt vt latum fuerit, tamen ſæpenumero occupant & preſſit illud, qua ipſum dilatabat dilectio. Ex multa quippe tribulatione, inquit, & anxietate cordis ſcripſi vobis. Et diſſolutum etiam videre vellem cor iſtud, ergà vnumquemque pereuntium accenſum & ignitum, ſecundò parturiens filiorum abortus, Deum videns, hoſtium factum, cœlis ipſis ſublimius, Orbe latius, radijs ſolaribus exhilaratius, igne feruentius, adamante ſolidius, fluuios emittens (fluuij ſiquidem fluent ex ventre eius, inquit, aquæ viuæ) vbi erat fons exiliens, & rigans non terræ ſuperficiem, ſed animas hominum. Vnde non ſolùm fluuij, ſed & fontes lacrymarum noctes atque dies emanarunt. Cor inquam, quod nouam vitam, non hanc noſtram, vixit. Viuo enim, inquit, iam non ego, viuit verò in me Chriſtus. Cor itaque Chriſti, erat cor Pauli, tabuláque Spiritus S. atque charitatis volumen.*

Cor Pauli erat volumẽ charitatis.

101. 3. Paulus habebat zelum admirabilem animarum. Hic enim cum impulit ad tantos labores pro iis continuè exantlandos, omniáque vitæ diſcrimina animosè ſubeunda. *Æmulor* inquit, *vos Dei æmulatione: deſponſi enim vos vni viro Virginem caſtam exhibere Chriſto.* 2. Corinth. 11. 2. Zelo ergo videbatur eſſe Angelus, imò Seraphinus. Nam vt ait S. Ambroſ. in pſal. 118. Serm. 18. *Angeli ſine zelo, nihil ſunt, & ſubſtantiæ ſuæ amittunt prærogatiuam, niſi eam zeli ardore ſuſtentent.* Et paulo poſt: *Et quid miremur, ſi Angeli eum habent? Ipſe Deus Pater ait: zelatus zelabo Ieruſalem zelo magno: quia Deus*

Paulus zelo erat Seraphicus.

Deus magnus, ideo & zelus magnus eſt; & pro vniuſcuiuſque potentia qualitate, ita & Zelus aut mediocris, aut magnus eſt. Zelo vindicatur Ieruſalem, zelo Eccleſia congregatur, zelo fides acquiritur, zelo pudicitia poſſidetur. Dominus quoque Ieſus ait: Zelus domus tuæ comedit me. Et rurſum: *Zelum habere debet Sacerdos, qui incorruptam ſeruare ſtudet Eccleſiæ caſtitatem.* Ita Phinees Sacerdos, zelo ſuo occidens Principem idololatrantem, idololatriam compeſcuit, indignationem Dei & vindictam ſedauit, meruitque Pontificatum perpetuum. Numer. 25. 11. Pergit Ambroſ. *Bonus zelus & vtilis in Sacerdote, præcipuè ne negligens, nè remiſſus ſis (vnde vulgò dicitur: qui non zelat, non amat.) Zelus Dei vita eſt. Zelum habuit Elias, & ideo raptus ad cœlum eſt. Zelans, inquit, zelaui pro Domino Deo exercituum.* 3. Reg. 19. 10. *Zelum habuit Mathatias, qui aduerſus ſacrilegia Antiochi excitauit plebem ad reſiſtendum.* 1. Machab. 2. 27.

102. 4. Paulus zelum exercuit in idola, dæmones, vitia & vitioſos; illa extirpando, hos corrigendo, ſecutus Chriſtum, qui ait Lucæ 22. 49. *Ignem veni mittere in terram, & quid volo niſi vt accendatur?* & Pſalten, qui ait pſal. 118. 139. *Tabeſcere me fecit zelus meus, quia obliti ſunt verba tua inimici mei.* Vnde S. Ambr. loco iam citato: *Zelum qui habent,* inquit, *omnes ſibi inimicos ſuos putant, qui ſunt hoſtes Dei, quamuis patrem, fratres, ſocios. Omnibus dicit: in hoſtes facti ſunt mihi ſicut Dauid ait.* Et S. Greg. 2. par. Paſt. c. 6. *Sit rector,* inquit, *per humilitatem ſocius, contra delinquentium vitia per zelum iuſtitiæ erectus, vt & bonis in nullo ſe præferat, & cum prauorum culpa exigit, poteſtatem ſui protinus prioratus agnoſcat, vt erga peruerſos iuræ rectitudinis exercere non formidet.* Sic Paulus iubet Tito cap. 1. 13. vt duros durè increpet.

103. 5. Pauli quaſi hominis ignei, ſermo pariter erat igneus, inſtar Eliæ, de quo dicitur: *Surrexit Elias Propheta quaſi ignis, & verbum ipſius quaſi facula ardebat.* Eccl. 48. 1. Vnde & curru igneo raptus eſt in cœlum. Nam vt ait Pſaltes pſal. 118. 140. *Ignitum eloquium tuum vehementer, & ſeruus tuus dilexit illud. Hoc igne,* ait S. Ambr. ibidem, *Apoſtolicum illud aurum probatur. Hoc igne caleſactus dicit Ieremias: Et erat ignis flammigerans in oſſibus meis. Hoc igne pretioſi illi lapides illuminantur, fœnum autem & ſtipula conſumitur. Mundat ergo hic ignis animum, conſumit errorem. Hic eſt ignis qui ardet ante Dominum. Niſi enim quis flagrantiam deuotionis ſumpſerit, præſentiam Domini habere non poterit. Hoc igne vrebatur rubus, & non exurebatur. Vrit enim ſermo diuinus, vt corrigat conſcientiam peccatoris, non exurit vt perdat.* Præclarè S. Auguſt. in pſal. 68. *Quis,* ait, *comeditur zelo domus Dei? qui omnia quæ forte ibi videt peruerſa, ſatagit emendare, cupit corrigere, non quieſcit: ſi emendare non poteſt, tolerat, gemit. Non excutit de area granum, ſuſtinet paleam, vt intret in horreum cum palea fuerit ſeparata.* Et S. Chryſ. hom. 52. in Acta: *Qui igne,* inquit, *Chriſti captus fuerit, talis ſit, qualis eſſet homo ſolus ſuper terram habitans: adeo nihil ei curæ eſt gloria & ignominia. Tentationes autem ſic contemnit, & flagella, & carceres, quaſi in aliene corpore paterentur: vel perinde ac ſi adamantinum poſſideret corpus. Quæ autem ſuauia ſunt in hac vita, ita vtitur, & non ſentit, ſicut nos ipſi mortui corpora mortua: & ſicut muſca in medium flamme non incidunt, ſed fugiunt, ita & affectiones animi illas accedere non audent.* Celebrant Gentiles plenis buccis duodecim labores & heroica facinora Herculis, quos ita decantat Poëta:

Compreſſit Nemæa primùm virtute Leonem.
Extincta eſt anguis quæ pullulat, Hydra ſecundò.
Tertius eiectus Sus eſt Erymanthius ingens.
Cornibus auratis Ceruum neçat ordine quarto.
Dejecit horriſonos quintò Stymphalidas arcu.
Abſtulit Hippolytæ ſextò ſua vincula vittæ.
Septimus Augiæ ſtabulum labor egerit vndis.
Octauò domuit magno luctamine Taurum.
Tum Diomedis equos nonò cum Rege peremit.
Geryonem decimò triplici cum corpore vicit.
Vndecimò abſtractus vidit noua Cerberus aſtra.
Poſtremò Heſperidum victor tulit aurea mala.

Longè veriùs & potiori iure celebrat S. Scriptura heroica geſta Sampſonis, Dauidis, Iudæ, & fratrum Machabæorum; ſed hos omnes ſuperauit Paulus, non corpora, ſed animas vincens & vincens: non bruta, nec homines duntaxat, ſed & dæmones ſubiugans: non vnam gentem, ſed totum Orbem Chriſto ſubiiciens. Paulus ergo eſt verus Chriſti Hercules, verus Sampſon, verus Dauid, verus Machabæus, qui non duodecim, ſed mille trophæa erexit, mille triumphos peregit.

Quarta, Compaſſio.

104. 1. PAulus omnium infirmitatibus ita compatiebatur, & cruciabatur, ac ſi omnium eſſet mater: proinde eas curare, ac in ſe ſuſcipere ſatagebat, ſecurus illud Iſaiæ de Chriſto c. 53. 4. *Verè languores noſtros ipſe tulit, & dolores noſtros ipſe portauit.* Præclarè S. Gregor. Prædicatores vocat ceruas & ibices, quæ præ cæteris animalibus difficillimè, maximóque nixu & cruciatu pariunt. Vnde de eis myſticè explicat illud Iob c. 39. 1. *Nunquid noſti tempus partus ibicum in petris, vel parturientes ceruas conſideraſti? Incuruantur ad fœtum, & pariunt, & rugitus emittunt. Video,* ait, *Paulum quaſi ceruam quoſdam in ſuo partu magni doloris rugitus emittentem: O inſenſati, ait, Galatæ, quis vos faſcinauit? & Sic ſtulti eſtis, vt cùm ſpiritu cœperitis, carne conſummemini? Currebatis bene, quis vos impedauit veritati non obedire? Qualis in huius ceruæ partu rugitus fuit, quæ diu conceptos fœtus cum tot difficultatibus peperit, & quidoque partus ad malitiæ veterũ rediſſe cognouit? Conſideremus quid doloris habuerit, quid laboris, quæ & poſtquam potuit concepta edere, rurſum compulſa eſt extincta ſuſcitare.* Vide eundem lib. 30. Moral. cap. 9. & 10.

Paulus ceruæ parturiens.

105. 2. Paulus per compaſſionem crebrò flebat. Vnde aliquo in peccatum labente, mœſtitia omni vertice moleſtior, eum conſumebat, ait S. Chryſoſt. hom. 1. de eius Laud. *Hinc & iuges lacrymarum fontes,* inquit, *ex eo non diebus ſolum, ſed etiam noctibus affluebant, omnique muliere parturiente vehementius affligebatur in ſingulis, propter quod etiam dicebat: Filioli mei, quos iterum parturio, donec Chriſtus formetur in vobis.* Gal. 4. 19. *Et in cauſa eius qui fuerat fornicatus,* ait S. Chryſoſt. hom. 3. de Laud. S. Pauli, *non minus ipſo, qui pro peccato ſuo lamentabatur, dolet, proque illo alios deprecatur dicens.* 2. Corin. 2. 8. *confirmate in illum charitatem. Sed etiam quando illum ab Eccleſia corpore ſeparabat, quam multis hoc lacrymis gemituque faciebat? Ex multa, inquit, tribulatione, & anguſtia cordis ſcripſi vobis per multas lacrymas, non vt contriſtemini, ſed vt ſciatis quam charitatem habeam abundantius in vos.* ibidem v. 4. Idem hom. 6. in Matth. *Paulus,* inquit, *crebrò fleuiſſe legitur, riſiſſe nunquam, æquè ac Chriſtus.* Idem hom. 2. de Laud.

S.Pauli: *Nullus, ait, tanto affectu mala propria, quanto Paulus deflebat aliena.*

106. 3. Paulus videns auariores, & arctiores Christianorum à se conuersorum animos, ad dandam ei debitam iure naturæ & diuino alimoniam, non refrixit in euangelizando; sed maiori charitate eos complexus, eorum oblationes & dona recusauit, gratisque eis prædicauit, nocte & die cum lacrymis docens, & monens vnumquemque eorum, vti ipse ait Actor. 20. 31. Vide S. Chrysost. hom. 44. cuius verba ibidem recitaui. Hinc rursum ait Corinthiis tenacioribus Epist. 2. c. 12. 15. *Ego libentissimè impendam & superimpendar ipse pro animabus vestris, licèt plus vos diligens minus diligar.*

107. 4. Paulus sicut omnes lapsos benignè in gratiam recipiebat, ita labantes omni ope sustentabat. *Quis, ait, infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non vror?* 2. Corin. 11. 29. & de iisdem sollicitus c. 12. 20. *Timeo*, ait, *ne fortè cùm venero, non quales volo inueniam vos, & ego inueniar à vobis qualem non vultis; ne fortè contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, &c. sint inter vos; ne iterum cùm venero humiliet me Deus apud vos, & lugeam multos.* *Omnem enim*, inquit Chrys. hom. 3. de Laud. S. Pauli, *prorsus hominem Deo exhibere cupiebat, & omnes quantum ad ipsum spectat exhibuit: quasi enim vniuersum mundum genuisset, sic perturbabatur, sic currebat, sic omnes in regnũ Dei festinabat inducere docendo, pollicendo, meditando, orando, supplicando, terrendo, dæmones animarum corruptores fugando: aliquando Epistolis, aliquando præsentia: nunc sermone, nunc rebus: nunc per discipulos, nunc per semetipsum conabatur erigere labantes; stantes verò firmare, humi iacentes erigere, sanare contritos, serpentes oleo exhortationis animare.* S. Paulum imitatus est Nepotianus, de quo S. Hieron. in eius Epitaph. ad Heliod. *Clericatum*, inquit, *non honorem intelligens, sed onus, primam curam habuit, vt inuidiam humilitate superaret. subuenire pauperibus, visitare languentes, prouocare hospitio, lenire blanditijs, gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus: cæcorum baculus, esurientium cibus, spes miserorum, solamen lugentium fuit. Ita in singulis virtutibus eminebat, quasi cæteras non haberet. Inter presbyteros & coæquales primus in opere, extremus in ordine.*

108. Paulus corporum curator. 5. Paulus non tantùm animarum, sed & corporum curam gerebat. Vnde studiosè in Achaia & Macedonia collectam pecuniarum fecit pro pauperibus Ierosolymitanis. 2. Corint. 8. & 9. Ipse ergo sibi labore manuum victum parans, alios insuper alebat: ipse pauper, alios ditabat: ipse esuriēs, alios pascebat: ipse pedibus incedens, socios sibi imponebat. Actor. 20. 15. & 34. *Non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos: nec enim debent filij parentibus thesaurizare, sed parentes filijs*, ait ipse 2. Cor. 12. 14. Verè S. Hier. ad Paulinum: *Verũ Christi templũ*, ait, *anima credentis est, illam exorna illã vestibus, illi offer donaria, in illa Christum suscipe.* Idem ad Rusticum Epistola 4. *S. Exsperius*, inquit, *Tolosæ Episcopus, vidua sarcinam imitator, esurientes pascit alios, & ore pallente ieiunus fame torquetur aliena omnémque substantiam Christi visceribus erogauit. Nihil illo dictum, qui corpus Domini canistro vimineo, sanguinem portat in vitro, qui auaritiam eiecit è templo, &c.*

109. 6. Paulus suo & Christi exemplo, impensè Christianis commendat, vt mutuas, & aliorũ quorumlibet infirmitates tolerent, sustentent & curent. Hoc enim non tantùm indicium esse magnæ & robustæ virtutis; sed & causam meritoriam, vt Deus vicissim nostras infirmitates toleret & curet. *Debemus*, inquit, *nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere.* Rom. 15. 1. & c. 14. 1. *Infirmum autem in fide assumite.* Et Galat. 6. 2. *Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi.* Vide ibi dicta.

110. 7. Paulus studiosè vitabat & cauebat quodlibet scandalum: *Sine offendiculo*, inquit, *estote Iudæis & gentibus; sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi vtile est, sed quod multis, vt salui fiãt.* 1. Corin. 11. 32. Hinc vetuit, idolothyta comedi ob scandalum. Vide Roman. c. 14. & 1. Corint. 8. Sapienter S. Hiero. in Epitaphio Nepotiani ad Heliodorum Episcopum: *Domus, ait, tua & conuersatio quasi in specula constituta, magistra est publicæ disciplinæ: quicquid feceris, ad tibi omnes faciendum putant. Cauе nè committas quod aut qui reprehendere volunt, dignè lacerasse videantur, aut qui imitari, cogantur delinquere.*

Quinta, Amor inimicorum.

111. 1. PAulus Iudæos hostes & insidiatores suos infensissimos, qui eius sitiebant cruorem, eúmque quotidie discerpere gestiebãt, ait S. Chrys. ita amauit, vt eis iugiter prædicarit, vbique priùs ingrediens Synagogas Iudæorum, quàm ad gentes diuerteret, vt patet ex Actis c. 13. & sequent. Vbi admirare heroicam Pauli constantiam, qua toties repulsus à Iudæis, semper ad eos redit, sperans se eos conuersurum. Nam vt ait S. Chrys. hom. 1. ad populum: *Mollis & ignauus ex primo statim impetu concidit; vehemens autem & excitatus, licèt millies interpellatur, tanto magis diuinis rebus instabit, quantum in se est omnia implens. Amantis enim maximè est, nunquam ab his quæ amato complacent abstinere.*

112. 2. Optabat pro eorum salute millies mori, imò gehennæ tormenta subire. Rom. 9. 1. *Veritatem*, inquit, *dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu S. quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis*, putà pro Iudæis. Vide ibi dicta.

113. 3. Paulus pseudoapostolos sibi inuidentes humilitate sustinuit, patientia fregit, prudẽtia discussit, magnanimitate superauit, charitate subiugauit. Vide totum caput 10. & 11. Epist. 2. ad Corinth. & ea quæ ibi dixi. *Quanto amplius*, inquit Chrys. hom. 3. de Laud. S. Pauli, *efferabantur immanes, tanto eorum magis miserabatur insaniam. Vt enim aliquis indulgentissimus pater afficitur erga filiũ phreneſi cõprehensum, cuius quanto magis conuicijs ictibúsq; pulsatur, tanto potiùs eum miseratur & deflet: ita Paulus qui ipsam magnitudinem passionum eorum, a quibus affligebatur, existimaret furorem, manera illis adhibebat fomenta pietatis: sæpe lacrymabatur, vehementer pro illis dolebat, volentes illis insultare prohibebat, excusabat. Mordebatur enim vehementer, ac penitus dissecabatur, cùm eos pereuntes videret.*

114. 4. Paulus fidelibus impensè commendat dilectionem inimicorum, quasi notã Christi & Christianismi. *Si esurierit*, inquit, *inimicus tuus ciba illum. Si sitit, potum da illi: hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius. Noli vinci à malo, sed vince in bono malum.* Rom. 12. 20. Christus enim idipsum sanxit præ Gentilibus Philosophis & Iudæis, Matth. 5. 43. *Audistis*, inquit, *quia dictum est* (Iudæis:) *Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis: Diligite inimi-*

Digitized by Google

eis vestros, benefacite his qui oderunt vos, & orate pro persequentibus vos, vt sitis filij Patris vestri qui in cœlis est, qui Solem suum oriri facit super bonas & malos, & pluit super iustos & iniustos.

115. 5. Paulus persecutiones, contradictiones, infortunia, aliáque impedimenta sibi in prædicatione obiecta, asscribebat Diabolo. Vnde eius machinationes sapienter indagabat, & fortiter ac constanter superabat. Ita fornicarium Corinthium à se excommunicatum, post pœnitentiam iubet absolui, ne in pusillanimitatem & desperationem incidat; *vt non circumueniamur*, inquit, *à Satana: non enim ignoramus cogitationes eius.* 2. Corint. 2. 11. Et cap. 11. 14. *Satanas transfigurat se in Angelum lucis.* Et cap. 12. 7. *datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanæ, qui me colaphizet.* Et 1. Thes. 2. 18. *Voluimus venire ad vos, &c. sed impediuit nos Satanas.* Vnde orat Rom. 16. 20. dicens: *Deus autem pacis conteret Satanam sub pedibus vestris velocuer.* Et Ephesios cap. 4. 27. monet: *nolite locum dare Diabolo.* Sic & S. Petrus Epist. 1. cap. 5. 8. *Sobrij*, inquit, *estote, & vigilate, quia aduersarius vester Diabolus, tanquam Leo rugiens circuit quærens quem deuoret, cui resistite fortes in fide.*

Sexta, Martyrium.

116. Paulus toto Apostolatu martyr.

1. PAulus toto Apostolatus sui tempore fuit martyr: longum enim in perpetuis periculis, ærumnis, persecutionibus, quas ipse recenset 2. Corint. 11. obiuit martyrium. Hinc ipse è primis sub Nerone vinculis, quasi martyrij candidatus, illud auidè expectans & ambiès, scribens ad Philip. 2. 17. *Sed etsi immolor*, inquit, *super sacrificium & obsequium fidei vestræ, gaudeo, & congratulor omnibus vobis.* q. d. Sacrificium meum est prædicatio Euangelij, vos estis mea hostia quam sacrifico, libamen sit sanguis meus: libens ergo sanguinem pro vobis fideque vestra profundam, vt eo vos quasi hostiam condiam, sanciam, libem offeráque Deo. Et 1. Corint. 15. 31. *Quotidie morior per vestram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro.* Vnde S. Bern. Serm. 1. in die S. Petri & Pauli: *Isti*, inquit, *sunt præclari martyres, martyrum duces, Apostolorum principes, duo magna luminaria, quos Deus in corpore Ecclesiæ suæ constituit, quasi geminum lumen oculorum. Hi mihi traditi sunt in magistros, & in mediatores, quibus securè me committere possim.*

117. 2. Paulus laureæ Apostolatus sui imposuit coronidem martyrij. Cùm enim Romanos à Simone Mago, pellicem à Nerone ad Christum traduxisset, ait Chrysost. lib. 1. contra vituper. vitæ Monasticæ, à Nerone anno Imperij sui 13. securi in columna, quæ etiamnum iuxta Romam ad aquas Saluias visitur, percussus, cursum suum glorioso martyrio concluſit & decorauit. Quis animi ipsius in vltimo illo vitæ articulo sensa vltima, quis animæ Dei Christique desiderio ardentis vota & preces, quis colloquia cum Christo, quis suspiria, quis gaudia, quis raptus commemoret, imò cogitatione assequatur? Sanè in illo vitæ & mortis confinio, in illo temporis & æternitatis horizonte, iam quasi cœli ciuis, imò quasi Seraphinus, toto in Christum mentis rapiebatur excessu. Vnde & ore & voce Iesum ingeminans, caput lieèt à cervice recisum, tres ingentes dedit saltus, quibus totidem miraculo ingenti fontes è terra elicuit, quibus etiamnum Roma fruitur, perennibus vtique testibus fontium doctrinæ & gratiæ, quos viuens

Capitis Pauli lapsus tres fontes eliciunt.

in Romam & totum Orbem scaturiuit & eructauit. Hinc etiam insolito vultus vocisque ardore, lictores suos militesque ad Christum conuertit. Denique è cervice recisa non sanguis, sed lac emanauit, vt non tam cruentatus emori, quàm lacteus viuere, solitúmque doctrinæ suæ lac fidelibus, etiam moriens porrigere videretur. Verè S. Hiero. ad Eustoch. de custod. Virg. *Pretiosa*, inquit, *in conspectu Domini mors Sanctorum eius. Hæc est sola digna retributio, cùm sanguis sanguine compensatur, & redempti cruore Christi pro Redemptore libenter occumbimus.*

118. 3. Paulus martyrij fidelibus fuit dux & antesignanus, eóque cæteris martyribus tanto exemplo præiuit, vt Romæ & alibi multa centena fidelium millia eum animosè secuta, sanguinem pro Christo fuderint, martyriúmque non tantùm obierint, sed & ambierint. *Vt eu sine offensione gradiaris, discipule Domini amictu proprij se corporis exuentes, inter aduersa turbarum viam tibi sua strauêre martyrio*, ait S. Ambros. lib. 9. in Lucam. Idem S. Ambros. lib. 7. Epist. 1. quæ inter omnes est numero 53. narrat S. Paulum sibi apparuisse, & reuelasse locum in quo sepulta erant corpora S. Geruasij & Protasij martyrum, discipulorum & atleclarum suorum, ac iussisse vt ea eximeret, & Ecclesiam eorum nomine fabricaret, in qua honorificè illa reconderet. *Apparuerunt* (S. Geruasius & Protasius.) *mihi*, inquit, *cum tertia persona, quæ similis esse B. Paulo Apostolo videbatur, cuius me vultum pictura docuerat, intantum vt ipse mecum, illis tacentibus, loqueretur dicens: Isti sunt qui monitis meis obtemperantes, prædia & diuitias respuentes, secuti sunt Domini nostri Iesu Christi vestigia, nihil terrenum, nihil carnale concupiscentes, in media hac Mediolanensi vrbe per decem annos in Dei seruitio perdurantes, ad hoc pertingere meruêre, vt Christi martyres fierent. Quorum corpora in eo loco inuenies, in quo stas & orас.* Porrò Paulus moriens animam cœlo, famam æternitati, fideles Ecclesiæ, corpus & sanguinem cum fide Romæ transmisit & consecrauit, factúsque non tantùm ciuis, sed & Consul ac Imperator Romanus, ibidem arcem Imperij obtinuit, deturbatóque dæmonum & Gentilitatis cultu, Christi Crucis vexilla constituit; vt D iam Roma Ethnica facta Christiana, Christo non tantùm suum, sed & totius Orbis sibi subiecti, caput submittat. Verè Tertul. in Scorpiaco cap. 15. *Orientem fidem*, ait, *Roma primus Nero cruentauit. Tunc Petrus ab altero cingitur, cùm cruci astringitur. Tunc Paulus ciuitatis Romanæ consequitur nativitatem, cùm illic martyrio renascitur generositate.* Idem de Præscrip. aduersus Hæret. cap. 36. Romanam Ecclesiam celebrans: *Statu felix Ecclesia*, inquit, *cui totam doctrinam Apostoli cum sanguine suo profuderunt.* Vide S. Chrys. homil. 32. in Epist. ad Roman. in Morali, vbi inter alia ait: *Quis mihi nunc dabit circumfundi corpori Pauli, affigi sepulchro, videre pulverem oris illius, per quod locutus est Christus?* Vota potius est non in vita, sed post mortem. E Nam corpus S. Chrysost. Romam translatum, conditum est ad limina Apostolorum Petri & Pauli, vt eorum ostiarius esse videatur: vbi eum quasi Pauli discipulum, & affectam illi assotiatum, eo quo par est cultu & deuotione veneramur. Porrò Chrysost. homil. 6. de Pœnitentia, Neronem vocat victum, Paulum verò victorem: *Respuebat*, inquit, *Cilix pelium sutor, vinctus, pauper famèque confectus, Romanæ opulentiæ Regem imperantem omnibus. Quis ergo clarior? qui vincebat in vinculis, an qui*

ſuperabatur in purpura? qui contemnebatur imperans, an qui uſſus nihil curabat ſubenus imperium? qui ſolus omnes eſſet vicit, an qui innumero vallatus exercitu victus eſt? Vitellius catenas diademata proſtravit Regem. Denique Paulus fuit.

Quidam quaſi in terris obambulans Deus,
Et Sanctus in carne Angelus:
In regeneratione ſimilis futurus Dei filio,
Suáque menſurâ Deus.

Hæc de Effigie Pauli breuiter dicta ſunto. Nam eandem plenius & copioſius efformat noſter P. Thomas Maſſutius integro opere, quod hoc titulo & argumento adornat.

A

VOTVM AVCTORIS
ex S. Hilar. lib. 1. de Trinit.

EGo hoc vel præcipuum vitæ meæ officiũ, debere me tibi Pater omnipotens Deus conſcius ſum, vt te omnis ſermo mẽs & ſenſus loquatur. Neque enim vllum aliud maius præmium, hoc ipſe vſus mihi à te conceſſus loquendi poteſt referre, quàm vt prædicando te tibi ſerviat, ſéque quod es, Patrẽ ſcilicet Vnigeniti Dei aut ignorantis ſæculo, aut negantis hæretico demonſtret.

B *Et in hoc quidem tantùm voluntatis meæ profeſſio eſt: cæterùm auxilij & miſericordiæ tuæ munus orandum eſt, vt extenta fidei noſtræ confeſſioniſque vela flatu Spiritus tui impleas, nóſque in curſum prædicationis inite propellas.* Amen.

IN ACTA

by Google

IN ACTA APOSTOLORVM

ARGVMENTVM.

ITA hic præmittenda ſunt. Primum, de libri argumento. Secundum, de fine & ſcopo. Tertium, de Auctore. Quoad primum. Argumentum liquet ex titulo. Inſcribitur enim hic liber à Græcis πράξεις, à Latinis *Actus*, à Syro *Hiſtoria Apoſtolorum*. quia eorum geſta, non omnia, ſed præcipua magiſque illuſtria circa Euangelij promulgationem, & propagationem enarrat. Quocirca S. Chryſoſtom. cum cognominat librum dogmatum de Spiritu S. & Oecum. Euangelium Spiritus S. (perinde ac Itali Pentecoſten nuncupant Paſcha Spiritus S. prius enim Paſcha eſt Chriſti reſurgentis.) Nam vti, inquit, quatuor Euangeliſtæ ſcribunt Euangelium Actáque Chriſti, ſic Lucas hic deſcribit Euangelium Actáque Spiritus S. quæ ſcilicet ipſe geſſit in Apoſtolis, & per Apoſtolos. Sicut enim filius Dei amore noſtri è cœlis deſcendens incarnatus eſt, vt ore proprio nos doceret viam virtutis & ſalutis, atque arcana Patris abſcondita à conſtitutione mundi; ita poſt Chriſtum ad nos viſibiliter deſcendere voluit Spiritus S. & quaſi Chriſti æmulus, quodammodo incarnari in linguis igneis, vt iis imbueret Apoſtolos primóſque fideles. Quia, vt ait S. Greg. Nazian. & eius Interpres Nicetas Oratione 44. *cùm filius corpore ſenſibili, & conſpicuo nobiſcum conſuetudinem habuiſſet, par erat, vt Spiritus quoque corporaliter appareret; ſicut etiam apparuit primum in forma columbæ, nunc in forma linguarum igneārum. Et cùm Chriſtus ad ea quæ Deo conueniebant reuerſus eſſet, ſuaq; gloriæ reſtitutus, Spiritum ad nos poſt Chriſtum deſcendere oportebat*, vt teſtimonium Chriſto perhiberet, eiúſque cœpta compleret. Qua de cauſa plura & præclariora geſſit quàm ipſe Chriſtus. Chriſtum enim decebat in humilitate carnis & paſſionis redemptionem noſtram peragere: qua peracta congruebat vt Spiritus S. eum per miracula, prædicationem Euangelij, conuerſionem & ſubiectionem omnium gentium toto Orbe celebraret, & glorificaret, iuxta id quod ait Apoſtolus Philip. 2. 8. *Humiliauit ſemetipſum factus obediens vſque ad mortem, mortem autem Crucis.* &c. *Propter quod & Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen, vt in nomine Ieſu omne genu flectatur cœleſtium, terreſtrium & infernorum.* Spiritus S. ergo à Chriſto Apoſtolis promiſſus, & poſt eius in cœlum aſcenſum in Pentecoſte ad eos miſſus, quaſi alter Chriſtus, non iam mortalis, ſed immortalis & glorioſus eos impleuit ſapientia, robore, zelo, virtute miraculorum, omnique charismate cœleſti; quibus ipſi quaſi panoplia, à capite ad talos armati debellarunt idola, dæmones, Philoſophos, Oratores, Reges & Principes, ac triumphantes totum Orbem ſubegerunt Chriſto. Hoc enim opus fuit non hominum paucorum & rudium, ſed Spiritus S. *Conſpicies hic*, inquit Chryſoſt. *Apoſtolos ceu volucres terram mariáque percurrentes, ac timidos illos quondam rudéſque ſubitò in alios homines eſſe verſos, faſtu diuitiarum, gloria, ira, concupiſcentia, breuiter rebus omnibus ſuperiores eſſe factos*; vtique non alia vi, quàm Spiritus S. eos agentis & impellentis. *Apoſtoli*, ait S. Hilar. in cap. 5. Matthæi verſ. 13. *ſunt rerum cœleſtium prædicatores, & æternitatis velut ſatores, immortalitatem omnibus corporibus, quibus eorum ſermo aſperſus fuerit, conferentes.* Ex Actis ergo diſcimus quanta ſit virtus, & ſanctitas Chriſti & Chriſtianiſmi, ac quàm apud paucos primæua illa remanſerit.

Spiritus S. poſt Chriſtũ q. incarnatus in linguis igneis.

Apoſtoli ſatores æternitatis.

Diſputat hic Valla, & alij, an hic liber potiùs *Actus* vocandus ſit, an *Acta*? Sed hoc leuiculum de ſyllabis litigium Grammaticis dirimendum relinquamus. Romani, aliique docti indigitant *Actus*, quæ vox propriè reſpondet Græco πράξεις, vti Valla aliique fatentur. Actus hoſce eſſe Scripturam Canonicam, de fide eſt, vti cenſuit Eccleſia ſæculorum omnium, & conſentiunt Hæretici omnes Moderni. Hiſtoria ergo hæc certiſſima eſt, iucundiſſima, vtiliſſima, auguſtiſſima. Narrat enim geſta non tam Apoſtolorum, qui Eccleſiæ fuêre Principes, quàm ipſiuſmet Spiritus S. per Apoſtolos.

Acta Apoſt. ſunt Euangelium Spiritus S.

Hoc itaque libro deſcribitur infantia Eccleſiæ Chriſtianæ, & primæui Chriſtianorum mores, feruor & ſanctitas aſpirata à Spiritu S. per prædicationem Apoſtolorum, præſertim S. Pauli, cuius comes indiuiduus, & oculatus teſtis, imò cooperator fuit S. Lucas, quem huius libri Auctorem eſſe habet inſcriptio Græca Complut. & omnes conſentiunt. Audi S. Hieron. lib. de Script. Eccleſ. in Luca: *Aliud quoque edidit volumen egregium, quod titulo πράξεις ἀποστόλων prænotatur, cuius hiſtoria vſque ad biennium Romæ commorantis Pauli pertinet ad eſt, vſque ad quartum Neronis annum: ex quo intelligimus in eadem vrbe librum eſſe compoſitum.* Idem habet inſcriptio marmorea, quam vidi Romæ in Eccleſia S. Mariæ in Via Lata, quæ fuit ſtatio S. Pauli & Lucæ in primis vinculis. Captus eſt enim Paulus à Iudæis Ieroſolymæ, & appellans Cæſarem, à Feſto Præſide miſſus eſt Romam ad Neronem,

Argumentũ libri eſt infantia Eccleſiæ.

Neronem anno ſecundo eiuſdem, ibique manſit A per biennium; vbi S. Lucas hanc ſuam hiſtoriam finit, & concludit dicens cap. vltimo v. vlt. *Manſit autem* (Paulus) *biennio toto in ſuo conducto*, (hoſpitio) *& ſuſcipiebat omnes qui ingrediebantur ad eum, prædicans regnum Dei, & docens quæ ſunt de Domino Ieſu cum omni fiducia, ſine prohibitione.*

Per 27. annos. Hinc ſequitur, hunc librum viginti ſeptem annorum circiter acta complecti. Tot enim fluxerunt ab aſcenſione Chriſti in cœlum, quæ contigit anno eius 34. à qua ordiur Lucas, vſque ad annum quartum Neronis, vbi finit, qui incidit in annum Chriſti ſexageſimum. Ita S. Hieron. quanquam Baronius biennium (putà finem biennij) hoc carceris S. Pauli conſignat anno quinto Neronis, qui fuit annus Chriſti ſexageſimus primus, B ita vt 28. annorum hic texatur hiſtoria, quot pariter libri ſunt cãpita. Vnde ſequitur, eodem anno Chriſti 60. vel 61. librum hunc à Luca eſſe conſcriptum, vel perſcriptum & finitum.

Duæ libri partes. Duæ ſunt præcipuæ libri partes. Priore, à cap. 1. vſque ad decimum, recenſetur fundatio fidei & Eccleſiæ in Iudæa & Samaria, iuxta præceptum Chriſti Act. 1. 8. Poſteriore, à cap. 10. vſque ad finem, enarratur propagatio Euangelij per Syriam, Lycaoniam, Pamphiliam, Græciam, aliaſque gentes operà Apoſtolorum, præſertim S. Pauli, factam. Vbi notat Iren. lib. 3. cap. 14. Lucam ea quæ Pauli ſunt, quæque ipſe præſens viderat, imò cũ Paulo geſſerat, exactè & ſeriatim conſcribere, cætera obiter perſtringere, vel tranſilire. Stylus Lucę hiſtoricus eſt, facilis & planus: quare in eo explicãdo more meo exactus ero, ſed breuis: qui plura cupit variámque eruditionem, legat noſtrum Lorinum, quo nemo fuſiùs, nec eruditiùs commentatus eſt. Mihi propoſitum eſt lectoris quaquauerſum commodis conſulere, iiſque obſequi; ideóque quæ ab aliis fusè, vel confusè, vel inuolutè & obſcurè dicta ſunt, ea breuiter, methodicè, apertè & clarè dicere complectíque contendo: quæ verò ab aliis tacita, vel omiſſa ſunt, addo. Sequor enim breuitatem, methodum, claritatem, integritatem & copiam: an aſſequar iudicet lector. Deum rogo, vt quod minùs ego, ipſe pleniùs aſſequatur; vtque hæc mea vota vni ipſius gloriæ, bonóque publico planè plenéque ſeruiendi ſecundet, præſtet & D compleat. Amen.

Præter Commentar. S. Chryſoſt Oecum. & aliorum, pulchro carmine Acta Apoſtol. vertit & explicuit Arator Diaconus tempore Iuſtiniani Imp. ſub annum Domini 550.

Finis & ſcopus. Quoad ſecundum. Finis & fructus huius libri eſt, vt in eo aũreum primitiuæ Eccleſiæ ſæculum intuentes, videamus quantum ab illo deſciuerimus, omníque ſtudio ad idem redire conemur. Sanè cùm priſcos, & primæuos Chriſtianorum mores adeò ſanctos, vitámque admirabilem & actus heroicos intuemur, pudere & gemere nos oportet, ac cum Ieremia in Threnis cap. 4. 1. exclamare: *Quomodo obſcuratum eſt aurum, mutatus eſt color optimus, diſperſi ſunt lapides Sanctuarij in capite omnium platearum? Egreſſus eſt à filia Sion omnis decor eius. Filij Sion inclyti & amicti auro primo. quomodo reputati ſunt in vaſa teſtea, opus manuum figuli?* O domus antiqua, quàm diſpari domino dominaris. Primi Chriſtiani plerique omnes ſanctitate, & ſapientia erant argentei & aurei; nunc multi cupiditate ſunt terrei, imò ænei, & ferrei. Vnde hæc rerum tanta viciſſitudo? Primi illi hoc præmeditatum, & in mente fixum gerebant, quod ab eis didicit docuítque S. Hilarion, teſte S. Hier. in eius vita, *præterire figuram huius mundi, & eam eſſe veram vitam, quæ vita præſentis emeretur incommodo.* Audierant à Paulo 1. Corin. 7. 29. *Hoc itaque dico fratres: Tempus breue eſt: reliquum eſt vt & qui habent vxores, tanquam non habentes ſint; & qui flent, tanquam non flentes; & qui gaudent tanquam non gaudentes; & qui emunt, tanquam non poſſidentes; & qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtantur. Præterit enim figura huius mundi.* Nimirum mundus hic non habet rerum veritatem, ſed vmbram duntaxat, & figuram; eius opes, pompæ & gaudia vmbratica ſunt, ficta & picta, non vera & ſolida. Hoc ſciebant, hoc ruminabant primi fideles, ideóque terram & terrena ſpernebãt, cœlum & cœleſtia ambiebãt, dicebántque cum S. Hieron. *terra eram, cælum factus ſum* per baptiſmum & Chriſtianiſmum. Secus iam faciũt multi, qui quaſi talpæ terræ inhiant, ideóque in terrenis acutum vident vt lynces, in cœleſtibus cæcutiunt vt noctuæ. Aſſerit S. Chryſoſt. in titulum pſal. 50. *Prophetas eſſe velut quoſdam pictores virtutis, ac militis quæ contra peccata & Diabolum decertamus.* Ita ſcilicet Abraham quaſi pictor, in ſeipſo ſuáque vita viuis coloribus pinxit nobis fidem, Iſaac obedientiam, Ioſeph caſtitatem, Iob patientiam, Abel innocentiam, Moſes manſuetudinem, Dauid pſalmodiam Elias zelum: pictores Chriſti fuerunt Euangeliſtæ; pictor Apoſtolorum, vitæque Chriſtianæ & Paulinæ eſt S. Lucas. Pinxit ipſe penicillo imagines Virginis Deiparæ, & Verbi incarnati, imò infantis, quas etiamnũ Romæ magna veneratione intuemur, & colimus: at lõgè excellentiùs in hiſce Actis pinxit Ideam vitæ Chriſtianæ, perfectæ & Apoſtolicæ, vt eam poſteris omnibus quaſi ſpeculum, & exemplar quod æmularentur, proponeret, & ad eam conſectandam primorum Chriſtianorum exemplo accenderet. Quis enim non accendatur ad contemptum rerum terrenarum, ad amorem cœleſtium, ad charitatem, ad zelum, ad martyrium, quando legit primos fideles quaſi homines cœleſtes, & Angelos quoſdam terreſtres opes calcaſſe, ad cœlũ ſuſpiraſſe, iugiter orationi & Euchariſtiæ vacaſſe; carceres, mortes & martyria pro Chriſti amore non fugiſſe, ſed quæſiſſe? Quis nõ inflammetur ad fortiter luctandum cum carne, mundo & dæmone, ad generoſam ſui ſuarúmque paſſionum & cupiditatum victoriam, ad animarũ lucrum, ad Chriſti regnum propagandum, quando claſſicum Lucæ audit? *Repleti ſunt omnes Spiritu S. & cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus S. dabat eloqui illis. Multitudinis credentium erat cor vnum, & anima vna: nec quiſquam eorum quæ poſſidebat aliquid ſuum eſſe dicebat, ſed erant illis omnia communia. Quotidie perdurantes in templo, & frangentes circa domos panem ſumebant cibum cum exultatione, & ſimplicitate cordis, collaudantes Deum, & habentes gratiam ad omnem plebem. Quotquot* (non Sacerdotes, ſed laici & coniugati) *poſſeſſores agrorum aut domorum erant, vendentes afferebant pretia eorum quæ vendebant, & ponebant ante pedes Apoſtolorum. Diuidebatur autem ſingulis prout cuique opus erat. Ibant gaudentes à conſpectu concilij, quoniam digni habiti ſunt pro nomine Ieſu contumeliam pati. Obedire oportet Deo magis quàm hominibus. Ecce video cœlos apertos, & filium hominis ſtantem à dextris Dei*; & plurima talia per ſingula capita. Quocirca verè & appoſitè S. Hier. ad Paulinum: *Actus Apoſtolorum*, inquit, *nudam quidem videntur ſonare hiſtoriam, & naſcentis Eccleſiæ infantiam texere,*

Pictor Apoſtol. Lucas.

tenere, sed si nouerimus scriptorem eorum Lucam esse Medicum, cuius laus est in Euangelio, animaduertemus pariter omnia verba illius animæ languentis esse medicinam; præsertim quia passim inculcat Christi nostramque resurrectionem, & vitam æternam, quæ omnium dolorum est leuamen, & stimulus ad omnia ardua vel agenda, vel toleranda. Vnde S. August. in psal. 109. *Spes*, ait, *vitæ immortalis est vita vitæ mortalis*. Quapropter verè S. Chrysost. *Quod maximè*, inquit, *agit hic liber, est resurrectionis declaratio: quæ si credita fuerit, & cæteris aperta est via*. Hæc Acta ergo docent, in Cruce, & morte Christi non fuisse extinctam & sepultam eius scholam (vti optabant & putabant Iudæi) & Ecclesiam, sed potiùs tunc cœpisse eius regnum & gloriam per resurrectionem Christi eiúsque fidelium, eámque duraturam in æternum, vti promisit Deus per Prophetas, & per Angelum Lucæ 1. 32. Igitur πρᾶξις hæc δόγματων docet praxim Euangelij & doctrinæ Christi: hanc enim in praxim redegerunt, & in actus contulerunt Apostoli. Vnde meritò dolet S. Chrys. Argum. in Epist. ad Philemonem, acta eorum plurima, etiam minutissima intercidisse: *Vtinam*, inquit, *non defuisset, qui Apostolorum nobis historiam diligentissimè traderet, non solùm quid scripserint, quidve locuti sint; sed vt sese per omnem vitam habuerint, quid & quando comederint, quando sederint, quò ierint, quid diebus singulis gesserint, & in quibus partibus vixerint, quam intrarint domum, quo nauigauerint, vbinam applicuerint, atque omnia diligenter exponeret; adeò illorum omnia eximia vtilitate referta sunt. Si enim cùm loca tantùm cernimus, vbi sederunt, seu vincti sunt, loca inquam inanima, illuc sæpe dirigamus animum, virtutesque illorum conspiciamus, & expergiscimur, & promptiores euadimus, multo id profectò magis fieret, si verba illorum, & reliqua gesta audire contigisset. Certè de amico quis perlibenter interrogat, vbinam degit? quid facit? quò procedit? non longè dignius de communibus Orbis Magistris id fieri decuit?*

Docet præ cæteris Christi nostramque resurrectionem.

Lucas quis? Quoad tertium. Auctor huius libri est S. Lucas, Medicus Antiochenus, inter omnes Euangelistas linguæ Græcæ eruditissimus, ait S. Hieron. Epist. 145. ad Damasum, qui patrio idiomate, putà Græco, eleganter primò Euangelium, deinde Acta conscripsit: perinde ac ciuis eius, & assecla S. Iohannes Antiochenus, Græcè concionatus est & scripsit; qui ab eminenti Græcanicæ linguæ eloquentia *Chrysostomus*, id est, *os aureũ*, est cognominatus. Antiochia enim, vtpote à Græcis, putà ab Antiochis Alexandri Magni successoribus condita & gubernata, eorum idioma Græcum suscepit, esto & proprium haberet, putà Syrum, vtpote Syriæ Metropolis. Quæres, qualis fuit S. Lucas? Resp. Primò

Euãgelista. fuit Euangelista: scripsit enim Euangelium, in quo præ cæteris documenta Christi ad mores, & perfectionem spectantia enarrat. Fuit ergo Cherubinus, vti mox ostendam, scilicet vnus è quatuor Cherubim, quos vidit Ezechiel cap. 1. & S. Ioannes Apoc. 4. 7. Ergo Lucas ex Medico corporum factus est Medicus animarum.

Virgo. Secundò, fuit Virgo aut cælebs: nunquam enim vxorem duxit. ita S. Hieronymus in Luca.

Pauli discipulus. Tertiò, S. Epiphan. hær. 51. S. Gregor. Præfatione in Iob cap. 1. Doroth. in vita S. Lucæ, Mariana & alij censent eum fuisse vnum è 72. Christi discipulis: sed contrarium insinuat ipse Lucas initio Euãgelij, vbi ait se id scribere non ex visu, sed ex auditu. Fuit ergo ipse non Christi; sed Apostolorum, putà S. Pauli discipulus. ita Iren. lib. 1. c. 20. Tertul. lib. 4. contra Marc. c. 2. Theodor. in Præfat. vit. S. Patrum, S. Hieron. in c. 65. Isaiæ, Baron. & alij: licèt Mariana ad id respondeat, Lucam nõ omnia Christi acta vidisse, sed quædam vidisse, quædam audiuisse. Vnde S. Gregor. loco iam citato, censet Lucam fuisse comitem Cleophæ, & vtrique Christum se reuelasse in Emaus per fractionem panis. Lucæ 24. 13. & sequent.

Quartò, Apostolus; tum quia Apostolatus Pauli, laborum & periculorum fuit comes & cooperator, idque ex suffragiis & electione Ecclesiarum, vti asserere videtur Apostolus 2. Corinth. 8. 19. Vnde liquet eum Spiritu Dei præ cæteris plenũ, & eximium fuisse. Idem *patet ex miraculis quæ nunc per illum fiunt*, ait S. Chrysost. tum quia postquam Roma discessit, ait Oecum. Procem. in Lucam, in Orientem est reuersus, rursumque Libyam petiit, & Thebanos Christiana Religione instituit, & vt ait Epiph. hær. 51. prædicauit primùm in Dalmatia ac Gallia, & in Italia ac Macedonia. Multos ergo labores, ærumnas, persecutiones in hoc suo Apostolatu pro Christo sustinuit vsque ad annum ætatis 84. teste S. Hieron. Quocirca hoc ei elogium dat Ecclesia: *Qui crucis mortificationem ingiter in suo corpore, pro tui nominis honore portauit*. Idcirco appositè inter quatuor animalia Cherubica Ezech. 1. 10. & Apoc. 4. 7. sicut Aquila assignatur S. Ioanni, homo S. Matthæo, Leo S. Marco, ita bos S. Lucæ: bos enim laborum est patiens, & assiduè in agro heri ad segetem & messem exercetur. Hinc aliqui viri docti censuerunt, appositè Lucam prisca lingua Latina significare bouem, decepti verbis Plinij dicentis lib. 8. c. 6. *Elephantes Italia primùm vidit Pyrrhi Regis bello, & boues Lucas appellauit, in Lucanis visos anno vrbis* 472. Hæc enim verba significare videntur bours ab Italis vocatos esse Lucas: sed longè alius est Plinij sensus, nimirum Italos, qui ante Pyrrhum Elephantes non viderant, ob monstrorum magnitudinem eos vocasse boues Lucas, id est, Lucanos, eo quòd in Lucania in Pyrrhi exercitu primùm eis visi sint: bouem enim vocabant maximum animal, quale est Elephas; sed cum cognomento Luca, quia in Lucania primùm visus. Ita Varro lib. 6. de lingua Lat. disertè asserit bouem Lucam vocari Elephantem, non tam à Lucania, vt vult Plinius, quàm, inquit, *quòd longè relucebant propter inauratos regios clypeos, quibus eorum turmæ ornatæ erant turres*. S. Lucas ergo est bos lucens: bos, quia victima laboris, mortificationis & martyrij: lucens, per doctrinam & Euangelium. Idem est bos Luca, putà Elephas, quia sicut Elephas inter animalia est sapientissimus, & proximè ad hominis rationem accedit; ita & S. Lucas sapientia excellit, ac præ cæteris Euangelistis sapiẽtiam Verbi incarnati, eiúsque sapientia dicta, dogmata ac consilia practica, & ad mores conformandos apposita enarrat. Lucas ergo, si Latinum etymon vsúmque scruteris, est Elephas: si Hebræum, Lucas est doctor, qui scientiam vel historiam à maioribus acceptã posteris tradit, à rad. לקח *lecach*, id est, *doctrina accepta & tradita*. Heb. enim *Chet* in Græcum & Latinum *S.* liquescit, vti ex *Maschiach* fit *Messias*. Si Græcum etymon spectes, Lucas est lotor, scilicet peccatorum, à λύω, id est, *lauo*, inquit Pagnin. in nom. Heb. qui & addit, Lucas Heb. idẽ esse quod לוקח *lo cam*, id est, *ei resurrectio*, scilicet competit ob labores, & passiones: aut Lucas idem esse quod Lucius, quod Latinum est nomen à luce dictum, quasi lucidus; quod etiam sensit Origen. in Epist. ad Roman. in fine, & noster Sanchez hic.

Apostolus.

Inter Cherubim bos. Curt

Lucas Hebr. est doctor, Græcè lotor, Latinè lucidus.

hic. Qui enim à Græcis Lucas ἀπὸ τῆς λύκης, id eſt, *à luce*, idem Latinis Lucius à luce pariter dici videtur; quin & Varro lib. 6. Elephantes vocat boues lucas, id eſt, lucentes. Lucas ergo videtur eſſe nomen etymon habens Græcum & Latinum, ſed terminationem Syram, vtpote in Syria. Præclarè S. Auguſt. lib. 2. de doctr. Chriſt. c. 16. notat nomina peregrina, vt *Hebræa, non paruam habere vim atque adiutoriũ ad ſoluenda enigmata Scripturæ, ſi quis poſſit ea interpretari.* Nam vt idem ait cap. 6. lib. de Geneſi ad liter. imperfecto, *nomen appellatur quaſi notamen, quòd rem notet.* Vnde infert Sanchez, Lucam fuiſſe cognatum S. Pauli: fuiſſe enim ipſum Lucium, quem inter cognatos ſuos numerat Paulus Rom. 16. 21. Lucæ enim dediſſe Latinum nomen Lucius, quia ad Romanos ſcribebat, ideóque fortè Pauli comes fuit indiuiduus.

Cognatus S. Pauli.

Martyr.

Quintò, S. Lucam martyrio vita functum, & laureatum indicat S. Nazian. Oratione 1. in Iulia. dum ait: *Non victimas pro Chriſto cæſas es reueritus? non magnos pugiles extimuiſti, Ioannem illum, Petrum, Paulum, Iacobum, Stephanum, Lucam, Andream, Theclam, eos qui & poſt illos, & ante illos capitis ſui periculo veritatem protexerunt: qui cum igni, & ferro, & beluis, & Tyrannis, & præſentibus malis, & denunciatis alacri animo, veluti in alienis corporibus, imò quaſi corporum expertes dimicarunt?* Paulinus Nolanus his item verſibus ipſum nominat martyrem.

Hic Puer Andreæ, & magno nomine Lucas
Martyr, & illuſtris ſanguine Nazarius.

Rurſum Gaudentius Epiſcopus Brixianus, qui claruit eodem quo Ambroſius ſæculo, hæc habet: *Horum quatuor habemus in præſenti reliquias; qui regnum Dei & iuſtitiam prædicantes ab incredulis & impijs cæciſi, Deo ſemper viuere operationum ſuarum virtutibus demonſtrantur: Ioannes in Sebaſte Paleſtinæ, Thomas apud Indos, Andreas & Lucas apud Patras Achaiæ ciuitatem conſummati referuntur.* Ita ipſe Serm. in Dedicat. Eccleſ.

De eodem hæc Nicephorus lib. 2. cap. 43. paucis vitam illius complectens: *Lucas Antiochiæ, quæ eſt in Cœleſyria, ortus, Medicus ſimul & Pictor egregius, Thebis ad Paulum venit: atque ibi nuncio patrio errori remiſſo, ad Chriſtum acceſſit, pro corporum curatione animarum Medicus factus, Euangelium ſuum Paulo præcipiente ſcripſit, atque itidem Acta Apoſtolorum. Cum Paulo autem Romæ cùm fuiſſet, in Græciam eſt reuerſus; plurimóſque ibi diuinæ doctrinæ & cognitionis luce illuſtrauit: & tandem à diuini verbi contemptoribus ex fructifera olea arbore ſuſpenſus, quòd aridi ligni, vnde crux fieret, copia non eſſet, Deo ſpiritum commendauit, cùm octoginta, vt dicitur, annos natus eſſet.*

Pergit deinde Niceph. narrare miracula ad eius ſepulchrum patrari ſolita, déque Chriſti, Deiparæ, Petri & Pauli imaginibus ab eo pictis. Eadem de martyrio in olea peracto habet Glycas lib. 3. Annal. additque liquorem medicum ex reliquiis ſcaturire, eóque indice illas eſſe repertas. Eadem habet Cedrenus in Compen. Hiſtor. Denique in Luca & per Lucam completum eſt illud Pſaltis pſal. 18. 5. *In omnem terram exiuit ſonus eorum, & in fines Orbis terræ verba eorum*; vt meritò ei attribuas quod de Thoma Aquinate (quem diſcipuli ob iuge ſilentium, vocabant bouem mutum) dixit Albertus Magnus: *Bos mutus talem vocem edet, quam audiat totus Orbis.* Denique caput S. Lucæ S. Gregorius, cùm eſſet aprocriſarius Conſtantinopoli detulit Romam, vbi etiamnum in Baſilica S. Petri viſitur & editur.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Duæ ſunt Capitis partes. Prior enarrat Chriſti aſcenſionem in cœlum. Poſterior, Mathiam per ſortem inde ſurrogatum in Apoſtolatu.

Verſ. 1. Primum quidem ſermonem feci de omnibus, ô Theophile, quæ cœpit Ieſus facere, & docere,

2. Vſque in diem, qua præcipiens Apoſtolis per Spiritum Sanctum, quos elegit, aſſumptus eſt:

3. Quibus & præbuit ſeipſum viuum poſt paſſionem ſuam in multis argumentis, per dies quadraginta apparens eis, & loquens de regno Dei.

4. Et conueſcens, præcepit eis ab Ieroſolymis ne diſcederent, ſed expectarent promiſſionem Patris, quam audiſtis (inquit) per os meum.

5. Quia Ioannes quidẽ baptizauit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu Sancto non poſt hos multos dies.

6. Igitur qui conuenerant, interrogabant eum, dicentes: Domine, ſi in tempore hoc reſtitues regnum Iſraël?

7. Dixit autem eis: Non eſt veſtrum noſſe tempora vel momenta, quæ Pater poſuit in ſua poteſtate:

8. Sed accipietis virtutem ſuperuenientis Spiritus Sancti in vos, & eritis mihi teſtes in Ieruſalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vſque ad vltimum terræ.

9. Et cùm hæc dixiſſet, videntibus illis, eleuatus eſt: & nubes ſuſcepit eum ab oculis eorum.

10. Cúmque intuerentur in cœlum euntem illum, ecce duo viri aſtiterunt iuxta illos in veſtibus albis, qui & dixerunt:

11. Viri Galilæi, quid ſtatis aſpicientes in cœlum? hic Ieſus, qui aſſumptus eſt à vobis in cœlum, ſic veniet, quemadmodum vidiſtis eum euntem in cœlum.

12. Tunc reuerſi ſunt Ieroſolymam, à monte qui vocatur Oliueti, qui eſt iuxta Ieruſalem, ſabbati habens iter.

13. Et

Digitized by Google

13. Et cũ introissent in cœnaculum, ascenderunt, vbi manebant Petrus & Ioannes, Iacobus & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Iacobus Alphæi, & Simon Zelotes, & Iudas Iacobi.

14. Hi omnes erant perseuerantes vnanimiter in oratione cum mulieribus, & Maria matre Iesu, & fratribus eius.

15. In diebus illis exurgens Petrus in medio fratrum dixit (erat autem turba hominum simul, ferè centum viginti.)

16. Viri fratres, oportet impleri Scripturam, quam prædixit Spiritus Sanctus per os Dauid de Iuda, qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Iesum:

17. Qui connumeratus erat in nobis, & sortitus est sortem ministerij huius.

18. Et hic quidem possedit agrum de mercede iniquitatis, & suspensus crepuit medius: & diffusa sunt omnia viscera eius.

19. Et notum factum est omnibus habitantibus Ierusalem, ita vt appellaretur ager ille, lingua eorum, Haceldama, hoc est, ager sanguinis.

20. Scriptum est enim in libro Psalmorum. Fiat commoratio eorum deserta, & non sit qui habitet in ea: & Episcopatum eius accipiat alter.

21. Oportet ergo ex his viris, qui nobiscum sunt congregati in omni tempore, quo intrauit & exiuit inter nos Dominus Iesus,

22. incipiens à baptismate Ioannis vsque in diem qua assumptus est à nobis, testẽ resurrectionis eius nobiscum fieri vnum ex istis.

23. Et statuerunt duos, Ioseph qui vocabatur Barsabas, qui cognominatus est Iustus, & Mathiam.

24. Et orantes dixerunt: Tu Domine, qui corda nosti omnium, ostende, quem elegeris ex his duobus vnum,

25. Accipere locum ministerij huius, & Apostolatus, de quo præuaricatus est Iudas vt abiret in locum suum.

26. Et dederunt sortes eis, & cecidit sors super Mathiam, & annumeratus est cum vndecim Apostolis.

VERS. 1. PRIMVM.] Nomen est, non aduerbium: Græcè enim est τὸν πρῶτον, id est, *primum*, scilicet *sermonẽ feci*. ita S. Chrysost. q.d. Scopus meus fuit, & est, scribere historiam Verbi incarnati, putà Christi & Christianissimi: Christi historiam scripsi in Euangelio, scilicet eius Incarnationem, gesta & mortem per 34. annos vitæ, nunc eiusdem prosequor gesta post mortem, scilicet Christianissimi & Ecclesiæ institutionem, & propagationem vsque ad prima vincula Pauli, quæ contigerunt viginti octo annis post mortem Christi. Ergo Lucas tam in Euangelio, quàm in Actis hisce pertexit historiam Christi & Ecclesiæ, per primos eius sexaginta duos annos.

Quidem.] Græcum μὲν, id est, *quidem*, communiter post se requirit δὲ, id est, *autem*; at non semper: subinde enim additur dumtaxat ad numerum & pondus narrationis, præsertim in exordio, vt illa alto quasi cothurno incessum ordiatur, vti notant Lexicographi ex Demetrio Phalereo. Vtrumque hic facit. Nam & historiæ majestatem addit, & implicitè priorem posteriori nectit, ab eáque ad hanc transitum parat & facit. q.d. Priorem quidem sermonem in Euangelio feci de vita Christi; nunc autem posteriorem & subalternum faciam de vita Apostolorum Christi.

Sermonem feci.] In Euangelio à me scripto. Syrus vertit, *librum scripsi*. λόγος enim & *verbum*, & *sermonem*, & *librum* siue *volumen*, vt vertit Vatab. & Gagneius, significat. Sic Cicero lib. 3. Offic. λόγον ἐπιτροπικὸν vertit vocárque librum Oeconomicum Xenophontis.

Notat S. Chrysost. modestiam S. Lucæ, quòd suũ Euangelium non vocet Euangelium, sed sermonem: *Non enim*, inquit, *dicit, priùs Euangelium: quod euangelizans, sed priorem quidem sermonem feci, nimirum Euangelij prædicationem magnificentius quiddam esse ducens, quàm pro ipsius dignitate aut viribus. Et tamen Apostolus eum ornat hoc titulo, cuius laus est in Euangelio*; imò Ecclesia, quæ sermonem librúmque eius de Christo indigitat, & inscribit *Sanctum Iesu Christi Euangelium secundum Lucam.* Ita humiles, qui se suáque deprimunt, Christus & Ecclesia exaltant. Eadem modestia Lucas in hisce Actis, nullam operum suorum, opísque, quam insignem S. Paulo præstitit, facit mentionem, sed sua omnia alto silentio premit.

De omnibus.] Præcipuis scilicet mysteriis, vel punctis quę sufficiunt ad Christo fidem conciliandam, & ad eius doctrinam vitámque explicandam. Nam quæ de suscitato Lazaro, de absoluta adultera, de cæco illuminato, de aqua in vinum mutata, &c. S. Ioannes in Euangelio enarrat, Lucas tacet & præterit: quia & Euangelistæ omnes simul iuncti pauca Christi gesta dictáque conscripserunt, plurima siluerunt: *quæ si scribantur per singula, nec ipse mundus capere posset eos qui scribendi essent libros*, ait S. Ioannes in Euang. c. 21. 25.

O Theophile.] Primò S. Saluianus Epist. ad Salonium, *Theophilum* vertit *Dei amorem*, quasi Lucas hunc librum scripserit & dedicarit amori Dei, qui eum impulit ad scribendum, vt eundem mentibus legentium imprimeret. *Sic Timotheus*, inquit, *idem est quod honor Dei. Itaque cùm legis Timotheum ad Ecclesiam scripsisse, hoc intelligere debes, pro honore Dei ad Ecclesiam scriptum esse, imò potiùs ipsum honorem Dei scripta misisse: quia rectè ipse scripsisse dicetur, per quem factum est vt scriberetur.* Hoc ingeniosum est, symbolicum & pium, at non literale, nec genuinum. Theophilus enim & Timotheus nomina concreta sunt, non abstracta, ac proinde non Dei amorem, & honorem; sed Dei amantem, eúmque honorantem significant. Illi ergo, non Deo, Acta hæc inscribit dicátque Lucas. Vnde

Theophilus quis Resp. 1.

Secundò, melius alij censent Theophili nomen esse commune fidelis cuiusuis, non proprium alicuius. ita Origen. & Ambr. in cap. 1. Euang. S. Lucæ, & Epiphan. hær. 51. θεόφιλος enim Græcis idem est quod *diligens Deum*, vt ait Orig. vel *dilectus à Deo, Deóque gratus*, vti ait S. Ambrosius, cui rectè datur epitheton παντοκράτορος, id est, *potentis Dei*. Amor enim facit amantes Deum omnipotentes; tũ quia

2.

amicorum omnia ſunt communia; tam quia *fortis eſt vt mors dilectio, dura ſicut infernus æmulatio.* Cãtic.8.6.Sic Theodor.Hiſtoriam religioſam S.Anachoretarum inſcribit Philotheum (quod inuersè idem nomen eſt quod Theophilus) quia Anachoretæ fuerunt Philothei,id eſt, amantes Deum, & amati à Deo.

3. Tertiò, Titus Boſtrenus in Lucæ 1.cenſet hunc librum à Luca inſcribi certæ perſonæ, ſed incertum eſſe an ea nomine proprio,an verò communi vocata ſit Theophilus,id eſt,Dei amator & cultor.

4. genuina. Quartò & genuinè,S.Chryſo.Theoph.Oecum. Euthym.Toletus & alij in Lucæ 1.ac 5. S.Auguſt. lib. 4.de conſenſu Euang.c.4.cenſent Theophili nomen eſſe proprium, non commune (vti hodie multi nomine proprio vocantur Theophili) eúmque fuiſſe virum eximium & potentem: hoc enim ſignificat epithetum κράτιστε, id eſt, *potentiſſime*; Noſter vertit *optime*, quod ei dat Lucas Euang. c.1.3. olim enim Præſides & Præfecti vocabantur κράτιστοι, id eſt, *potentiſſimi*, vel *optimi*, vt *optime Felix*, Actor.24.3. *optime Feſte*, Act.26.25. Quocirca Theoph. & Euthym.cenſent hunc Theophilum fuiſſe Senatorem vel Principem, Oecumen. Præſidé prouinciæ, Nicephor. lib.3.c.25. Epiſcopum ſextum Antiochiæ. Sed epitherum κράτιστε potiùs Præſidem, aut Principem (huic enim datur) quàm Epiſcopum fuiſſe ſignificat; niſi dicas ex Principe creatum Epiſcopum, vti S. Ludouico aliiſque contigit. Porrò dubitat S.Auguſt. an hic Theophilus ſit idem cum eo, cui Euangelium inſcripſit S.Lucas. Sed certum videtur eſſe eundem, idque ſignificat hic Lucas, dum ſe ei poſteriorem hunc librum Actorum dicare ſcribit, quia ei priorem Euangelij dicarat. ita S. Chryſoſt. Theoph. Oecum.Toletus & alij.Fortè hic Theophilus fuit is Antiochenus vir nobilis, quem S.Petrus conuertens eius domum vertit in Eccleſiam, in qua cathedram ſuam Antiochenam collocauit,vti narrat S.Clemens lib.10.Recog.c.vlt. ideóque fortè hic omittit Lucas titulum κρατιστε, id eſt, *optime*, quo eum compellarat initio Euangelij, quòd is magiſtratu iam ſe abdicaſſet, & modeſtiæ Chriſtianæ ſtudio vitam priuatam, & ſilentem ageret. Ita cenſet Baron.cuius coniectura proba eſt, quòd ſcilicet Lucas Antiochenus videatur ad Theophilũ pariter Antiochenum,quaſi ciuem ſuũ hęc ſcripſiſſe,Denique quod Theophilo ſcribit Lucas,hoc nobis ſcriptum cogitemus, præſertim cùm omnes ſimus, vel ambiamus eſſe Theophili Deique cultores.Addit Theoph.in c.1.Euang.S.Lucæ,Theophilum Lucæ fuiſſe diſcipulũ & catechumenum.

Cœpit Ieſus facere & docere.] Ieſus eſt nomen proprium,non Dei. ſed huius hominis à Filio Dei aſſumpti,ſiue Verbi incarnati; ſicut meum nomen proprium eſt Cornelius, alterius Petrus, Paulus, &c. Chriſtus enim vocatus eſt Ieſus,id eſt,Saluator,quia à Deo deſtinabatur Orbis Redemptor & Saluator.Matth.1.21. Vide dicta Philip.2.10. Sẽſus eſt q.d.in Euangelio ſcripſi Acta Chriſti, orſus à primis eius factis & documentis,imò ab eius infantia, eáque pertexui vſque ad aſcenſum eius in cœlum.

Moral. nota hic modum, ſapientiam & efficaciam Chriſti in docendo,ſcilicet priùs fecit,deinde docuit; priùs docuit exemplo,deinde verbo. Vnde primò,nihil docuit,quod priùs ipſe non fecerit. Idem feciſſe S.Baſiliũ docet Nazian.in Orat.funebri eiuſdẽ,ac S.Malachiam & S.Franciſcum docẽt S.Bern.& S. Bonau.in eorũ vita. Principium ergo faciendi,eſt via & principium docendi. Secundò, plura fecit quàm docuit. Nam per annos primos triginta vitæ ſuæ fuit in continua actione, docuit verò tribus tantùm vltimis annis eiuſdem, nimirum voluit Chriſtus docere tanquam poteſtatem habens, ac *dare voci ſuæ vocem virtutis, vt inſtrueret ita alios docere, vt etiam ipſum doceat*, ait S.Bern.Serm.59.in Cant.& Epiſt.101.Aureum & regale eſt documentum Pacarij in Panegyr.Theodoſij Imp. *Exaſperat homines imperata correctio, blandiſſimè iubetur exemplo.* Porrò Chriſtum id feciſſe,per exempla demonſtrat S.Chryſoſt. *Conſidera*, inquit, *quo pacto Chriſtus dictis ſuis per opera fidem conciliarit. Ad mànſuetudinem hortatus eſt dicens: Diſcite à me quòd mitis ſum & humilis corde: docuit nos paupertatem; & vtrumque factis demonſtrauit. Siquidem filius hominis, inquit, non habet vbi caput ſuum reclinet. Rurſum præcepit vt diligeremus inimicos. Exhibuit hoc in Cruce, deprecans pro crucifigentibus. Dixit, volenti trahere in ius vt tunicam eripiat, permitte vt & pallium auferat. Ipſe verò non veſtimenta tantùm, ſed ſanguinem quoque ſuum dedit. Idem vt facerent & diſcipulis præcepit. Vnde & Paulus dixit: ſicut habetis formam ex nobis. Nihil enim doctore frigidius, qui verbis dumtaxat philoſophatur. Neque enim hoc doctoris eſt, ſed hiſtrionis & hypocritæ. Ideóque Apoſtoli prius vitæ exemplis docebant, deinde verbis: quin potius ne verbis quidem erat opus, cùm clamarent opera.* Addit deinde: *Nec aberrarit à vero qui paſſionem eius actionem dixerit. Nam patiendo fecit ingens illud & admirandum opus, quo mortem detecit, reliquáque omnia peregit.*

Vſque in diem qua præcipiens (Græcè eſt aoriſtus ἐντειλάμενος, id eſt, *cùm præcepiſſet*: poſt præceptionem enim aſſumptus eſt. ita Syrus, & alij.) *Apoſtolis per Spiritum S. quos elegit, aſſumptus eſt.*] Vers. 2.

Tὸ *per Spiritum S.* habet difficultatem. Quò enim referatur quid ſignificat? Primò, Syrus refert ad *quos elegit*, vt ſit anaſtrophe, hoc modo ordinanda: *præcipiens Apoſtolis, quos elegit per Spiritum Sanctum*; inſufflando enim eis Spiritum Sanctum dixit: *Accipite Spiritum S. quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis.* Ioannis 20.22. Sed hæc anaſtrophe hiulca & duriuſcula eſt, præſertim quia Romani aliique codices, τὸ *per Spiritum Sanctum* per comma dirimunt,& ſeiungunt à, *quos elegit.* Per Spiritum S.quid? Relp. 1.

2. Secundò, Idacius lib.3. contra Varimadum, refert ad *prædicare*, quod ipſe ſubaudit: *In die*, inquit, *qua Apoſtolos elegit per Spiritum S. prædicare Euangelium.* Verùm τὸ *prædicare Euangelium*, non eſt in textu, nec apud vllum Interpretem.

3. Tertiò, S.Chryſo. refert ad verbũ *præcepit*. q.d. Chriſti præcepta erant ſancta & ſpiritualia, nõ carnalia & terrena: quia omnia ſua præcepit ex inſtinctu Spiritus S. quem ſibi habuit ſemper aſſiſtẽtem & inhabitantem, imò comitem, & cooperatorem. Vnde ait Chriſtus: *Verba quæ locutus ſum vobis, ſpiritus & vita ſunt*, id eſt, ſpiritualia, & vitalia ſunt ex ſuggeſtu Spiritus S. manantia. Ioannis 6.64.

4. Quartò, alij referũt ad τὸ *aſſumptus eſt*. q.d. Chriſtus in cœlũ aſſumptus eſt virtute Spiritus S. Sed tũc duriùs interlicitur τὸ *quos elegit*. Hunc ſenſum ſequebatur Neſtorius, ex eo contẽdens Chriſtum non eſſe Deum, vtpote qui aliena ope, putà Spiritus S. indiguiſſet. Verùm Spiritus S. non eſt alienus, ſed intimus & ὁμοούσιος Chriſto quà Deus eſt.

5. genuinè. Quintò, genuinè & propriè referas ad τὸ *Apoſtolis*, vt eorum ſit titulus & auctoramentum τὸ *per Spiritum S.* q. d. præcipiens Apoſtolis qui à Chriſto vocati, electi & deſignati ad Apoſtolarum

per

per instinctum Spiritus S. paulo pòst ab eodem Spiritu publicè in Pentecoste reipsa auctorandi,& consecrandi erant Apostoli:intelligitur enim Græcus articulus τοῖς, nimirum q. d. ἐκλελεγμένοις τοῖς ἀποστόλοις, τοῖς δηλονότι πνεύματος ἁγίου, id est, *præcipiens Apostolis,qui tales futuri erant per Spiritum S.* Est idiotismus Græcorum, apud quos passim gerundium cum verbo substantiuo subauditur. Addit hoc Lucas, vt auctoritatem tum Apostolis, tum hisce eorum Actis conciliet, vtpote gestis per Spiritum S.cuius ipsi fuerunt organa.

Addit Varab.*per Spiritum S.*id est,inquit,de Spiritu S. vt τὸ *per Spiritum S.* partim referatur ad τὸ *Apostolis*, eo sensu quem iam dedi, partim ad τὸ *præcipiens*: itáque plenus erit sensus,q. d. Christus Apostolis à se electis,& mox creandis auctorandisque per Spiritum S.præcepit de eodem Spiritu, scilicet expectando, vt nimirum Apostoli eum eiúsque aduentum, & missionem per orbem patienter expectarent, & ad eum quietè, & piè se cõpararent.Ita enim hoc præceptum & hæc verba explicat, dum mox subdit v. 4. *Præcepit eis ab Ierosolymis ne discederent, sed expectarent promissionem Patris, quam audistis* (inquit) *per os meum: quia Ioannes quidem baptizauit aqua,vos autem baptizabimini Spiritu S. non post multos hos dies.* Ecce hoc est τὸ *præcipiens Apostolis per Spiritum S.* & de Spiritu S. nec enim aliud præceptum Apostolis à Christo in die Ascensionis datum legimus. Idem confirmat Lucas Euang. c. vlt.49. vbi immediatè ante Ascensum Christi in cœlum præmittit eius promissum & præceptum: *Ego*,inquit,*mitto promissum* (Spiritum S.) *Patris mei in vos: vos autem sedete in ciuitate,quoadusque induamini virtute ex alto.* Nam illud præceptum: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris,& Filij,& Spiritus Sancti*, datum est Apostolis non in Ascensione,sed anteriùs in monte Galilææ, vbi Christus post resurrectionem se ex condicto toti discipulorum cœtui rediuiuum ostendit, vt patet Matth. 28.16. Huc facit Glossa, quæ τὸ *per Spiritum S.* explicat, *propter Spiritum S.* q. d. præcepit Apostolis sedere in Ierusalem propter Spiritum S. vt scilicet eum ibidem descensurum in Pentecoste reciperent. Accedit & Caiet. qui per τοῖς *Apostolis per Spiritum S.* putat vndecim Apostolos distingui, & secerni à Iuda. Iudas enim fuit electus in Apostolatum à Christo, sed non auctoratus à Spiritu S. Vnde eo excidit & periit. Hinc patet Apostolos fuisse creaturas Spiritus S. sicut Cardinales creaturæ sunt Pontificis. Spiritus S. enim eis dedit primò potestatem prædicandi Euangelium ex officio, vt scilicet id facerent quasi Legati ipsius, æquè ac Christi. Secundò, impleuit eos spiritu suo, putà mente & lingua ignea, vt ingenti zelo & efficacia prædicarent,percellerent & conuerterent omnes gentes. Tertiò, dedit eis potestatem patrandi miracula,vt eis quasi sigillo Spiritus S.prædicationem suam confirmarent,& obsignarent. Quartò, astitit,& direxit eos per omnia, ita vt non tam ipsi, quàm Spiritus S. per eos loqui & agere videretur, vti promiserat Christus: *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.* Matth. 10.20.

Quatuor dotes Apostolorum.

Quos elegit.] Græcè ἐξελέξατο, *quos elegerat*, scilicet iampridem, multo antè, nimirum Matth. 10. 1. & 2. Hinc Tertul.lib. de præscrip. c.20. sic legit & intelligit: *quos lateri suo adlegit.* q. d. quos Christus quasi Summus Pontifex,Legatos à latere misit per totum Orbem. Hoc est quod ait Paulus 2. Corinth. 5. 20. *Pro Christo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos.*

Assumptus est.] Non ab Angelis, sed sua virtute & à seipso,putà à sua diuinitate per dotem agilitatis, humanitati beatæ & glorioſæ à se inditam. Assumptus est ergo sursum (hoc enim significat Græcum ἀνὰ in ἀνελήφθη) hóc est,ascendit in cœlum. Sic ἀναλαμβάνειν ἑαυτόν,significat ad seipsum redire, seipsum colligere ex meru,in locũ suum se restituere, idque non externa, sed interna & propria vi & virtute. Fecit hoc Christus annum ætatis agens 34.vti habet verior & communior Theologorum,& Chronologorũ sententia.Sed cur tam citò assumptus est? Cur non pluribus annis suam præsentiam terræ,& hominibus adeò desideratam, & proficuam exhibuit:iuxta id quod queritur Ieremias c.14. 8. *Expectatio Israel, quare quasi colonus futurus es in terra, & quasi viator declinans ad manendum? Quare futurus es velut vir vagus?* Cur Christus tam citò ascendit?

Respond. Variæ sunt causæ. Prima, quia Christus venit maximè, vt sua morte nos redimeret, & vitam suam pro nobis offerret. Decebat autem illam offerri cùm est floremissima,putà florem ætatis,qui est anno 34. Hæc enim hostia fuit nobilissima & dignissima Deo, præsertim quia Adam in eadem ætate creatus, illa abusus est ad offensam Dei; quam eadem ætate & flore reparare venit Christus. 1. causa.

Secunda, quia 34. annis perfecit opus suæ legationis, putà euangelizauit, fecit miracula, dedit exempla virtutum omnium,obiuit totam Iudæam euangelizando: nil restabat amplius. Ipse enim solis Iudæis prædicauit, vtpote Messias eis promissus; ne si ad gentes diuerteret,Iudæi haberent ansam calumniandi quòd non esset Messias eis promissus, sed alius gentium. 2.

Tertia,quia Christus paucis annis plurimos, & perfectissimos omnium virtutum & officiorum suorum edidit actus, adeóque plures quàm nos centum, imò mille annis: consummatus ergo in breui, expleuit tempora multa. 3.

Quarta, quia corpori eius diuino debebatur cœlum, quasi proprius eius locus, vbi ipsum Angeli auidè expectabant: ergo non decebat illud diutiùs quàm necessitas legationis requireret, in terra relinqui, vbi Iudæis erat probrum, gentibus scandalum, præsertim quia diutina conuersatio minuit æstimationem, & parit contemptum. 4.

Moral. vt doceret nos non desiderare longam vitam,sed anhelare ad cœlum; illúdque,*annos virtutibus imple*: & illud Sapient. 4. 8. *Senectus venerabilis non diuturna, neque annorum numero computata: cani autem sunt sensus hominis, & ætas senectutis vita immaculata.*

Quibus &c.] Hæc rectè nectuntur præcedentibus. Hisce enim explicat Lucas τὸ *assumptus est*, modum scilicet & seriem Ascensionis Christi, eiúsque dispositiones præuias, quibus nimirum Apostolis probauit verè se resurrexisse, eorúmque animos sensim disposuit, ne ægrè ferrent suum discessum abitúmque in cœlum. Vers. 3.

Præbuit.] παρέστησεν, id est, *stitit, exhibuit repræsentauit ex morte rediuiuum*, scilicet suscitando se, & virtute diuinitatis suæ resurgendo, ac resuscitatus sistens se viuum spectandúmque exhibens Apostolis: vtrumque enim significat παρέστησεν. Vnde Franc. Suarez 3.p.to.1.disp.45. sect.2. cum D.Thoma docet, Christum resurrexisse virtute diuinitatis, quasi causæ primæ & principalis, quæ post mortem toto triduo mansit hypostaticè vnita

Digitized by Google

tam corpori quàm animæ Christi; ac virtute animæ, quasi instrumenti, aut potiùs causæ secundæ. Licèt enim nostra resurrectio futura sit, non ab anima nostra, sed ministerio Angelorum; tamen secus fuit in Christo. Decuit enim animam Christi per se resurgere, ne videretur egere ad hoc ope Angelorum. Anima ergo Christi sufficiens erat principium, sicut ad disponendum corpus, ita etiam ad colligendas partes quæ dispersæ erant, imò extra sepulchrum, vti erant sanguis, capilli, aliique humores in passione sparsim effusi. Hæc enim omnia Christi anima duxit in sepulchrum, faciendo vt penetrarent lapidem illud obtegentem, ac rursum infererentur corpori: quod deinde ipsa ad informationem disposuit, & organizauit ad sui vnionē, ac disposito, quasi socio suarum passionum, & instrumento meritorum, rursum sese inseruit, illúdque animauit, viuificauit, beauit & glorificauit. Porrò hæc virtus connaturalis est animæ Christi ratione vnionis hypostaticæ: quia ex vnione ad Verbum habet illa anima potestatem permanentem, & per modum habitus ad efficienda huiusmodi miracula. Vnde anima Christi hic se habet non vt merum instrumentum, sed instar causæ secundæ, quæ in se vim agendi habet. hæc Suarez. Quocirca Christi morientis & resurgentis hieroglyphicum est Sol occidens & oriens, cuius pariter symbolum est Phœnix, quem auem finxerunt & pinxerunt cum alis expansis, vt iis Solis radios adumbrarent. Porrò Christo competit ænigma Phœnicis apud Symposium:

Vita mihi mors est, morior si capero nasci.
Sed prius est factum lœta quam lucis origo.
Sic soles manes ipsos mihi dicis parentes.

In multis argumentis.] Per multa argumenta, Græcè τεκμήρια, id est, indicia signáque certa, indubitata & necessaria, vt ex Aristotele docet Quintil. lib. 5. c. 9. quibus Christus probauit suam resurrectionem. Talia fuerunt tot Christi apparitiones, manducationes, locutiones, stigmata plagarum, quæ ostendit tangique voluit à Thoma; miracula, vt quòd clausis ianuis, eas penetrando, ad discipulos introiret, & subitò cùm vellet discederet: quæ omnia simul sumpta sufficienter faciebant credibilem, & credendam resurrectionem Christi, adeóque corpus eius non tantùm redīuiuum, sed & beatum, subtile & glorioſum demonstrabant, accedentibus præsertim testimoniis Angelorum, & S. Scripturæ, ita vt eis non posset subesse deceptio, aut fictio. Loquor de demonstratione & euidentia morali, non mathematica. ita D. Thom. & Suarez 3. p. q. 55. a. 6. Vbi docet Christum se rediuiuum ostendisse per opera triplicis vitæ, scilicet vegetatiuæ, dum comedit & bibit: sensitiuæ, dum ostendebat se videre & audire: intellectiuæ, dum loquebatur & de Scripturis differebat.

Anima Christi eam resuscitauit. qua ratione?

Per dies quadraginta.] Non continuè, sed per vices & interpolatè. Quæres, cur præcisè tot? Resp. Prima causa est, quia hic numerus est perfectus, & sacer crebérque in Scriptura. Sacratus enim est ieiunio Mosis, Eliæ & Christi, multisque aliis.

Cur dies 40? 1. causa.

2. Secunda, quia in die 50. pùtà in Pentecoste missurus erat è cœlo Spiritum S. decebat ergo vt quadragesimo die eò ascenderet, vt cum Spiritu S. in cœlo de descensu eius ageret eo tempore, quo discipuli eo absente, per preces & suspiria ad Spiritus S. aduentum se disponebant.

3. Tertia, vt quadraginta horarum absentiam in morte totidem dierum præsentia compensaret, ait

A Glossa. Mortuus enim est Christus hora nona feriæ sextæ, & resurrexit in aurora diei Dominicæ: ergo à morte eius vsque ad resurrectionem interceſſerunt horæ 40. quibus anima eius fuit in inferno; corpus verò iacuit in sepulchro dumtaxat 36. horis: nam post tres horas à morte sepultus est. Ita habet sensus Ecclesiæ, & docet S. August. in Dial. ad Orosium 65. quæstionum, quæst. 26.

4. Quarta, vt antitypus typo respōderet, scilicet Christus Deo, Petrus Moſi. Deus enim præsentem se exhibuit Mosi, dum per quadraginta dies egit in Sina, legémque ab eo excepit: decuit ergo vt Deus incarnatus, putà Christus, in Sion totidem diebus cum Petro & Apostolis, quasi nouis & Euangelicis legislatoribus degeret, eísque legem Euangelicam traderet, & explicaret.

Symbolicè.

Symbolica causa est, quòd quadragenarius numerus sit symbolum peregrinationis nostræ in hoc mundo. Vnde quadraginta annis peregrinati sunt filij Israël in deserto, tendentes in terram promissam: ita pariter Christus quadraginta diebus hic quasi peregrinatus est, & iis peractis ascendit in cœlum, vt pari modo doceret nos peregrinari tota hac vita, & quasi peregrinos per sæculum pertransire, nec vlli rei creatæ mentem affigere, sed in cœlo conuersari, quò, peracto quadragenario exilij nostri, peruenturi sumus. Hinc rursum quadragenarius symbolū est pœnitentiæ, purificationis, & ieiunij, quo ritè consummato cum Christo perueniemus ad Pascha cœleste, & ad quinquagesimam Iubilæi, quasi ad mercedem laboris & continentiæ. Vnde S. Thom. 3. q. 57. art. 1. ad 4. *Per 40. dies*, inquit, *tempus præsentis sæculi, quo Christus in Ecclesia conuersatur, potest intelligi: quia homo constat ex quatuor elementis, & eruditur contra transgressionem decalogi.*

Moral. Moral. voluit Christus discipulos sensim ablactare, & abducere à sua præsentia corporali, ne percellerentur si subitò in cœlum ascenderet. Rursum, voluit ostendere Deus quanto ipse liberalior sit in consolationibus, quàm pœnis & desolationibus irrogandis. Nam pro 40. horis absentiæ Christi in morte, dedit discipulis quadraginta dies præsentiæ eiusdem. Horam ergo afflictionis die consolationis pensauit.

Christus his 40. diebus egit in Paradiso.

Vbi Christus versatus sit hisce quadraginta diebus, curiosum est quærere, & temerarium definire. Probabiliter suspicantur aliqui cum egisse cum Elia & Enoch in Paradiso, siue illo primigenio Genes. 2. 8. siue quo simili: tum quia hic locus, & societas decebat corpus Christi beatum & glorioſum: tum quia id merebatur Elias, qui ei astiterat & testimonium perhibuerat in Transfiguratione: tum quia id quasi iure suo poscebat Eliæ & Enoch translatio, remoráque & dilatio beatitudinis; vt quia propter Christum per tot annorum millia viui remanent in terris, nec ad cœlum, sicut cæteri viri sancti omnes, transferuntur, vt contemplentur Deum eóque fruantur, saltem viderent humanitatem Christi rediuiuam in terris agentem, eáque glorioſa fruerentur, atque ab ea acciperent legationem, qua fungentur, & mandata, quæ exequentur in fine mundi, cùm redibunt vt Christi fidem contra Antichristum propugnent, & pro ea martyres occumbant. ita opinantur S. Iustinus Martyr in quæstionibus ad Orthodoxos, quæst. 75. 76. 85. Irenæus lib. 5. cap. 5. Nicephor. lib. 1. Histor. cap. 31. S. Bonauen. in Meditat. cap. 91. & 98. Fauet S. Thom. in 3. dist. 22. quæst. 3. art. 2. in fine, vbi opinatur animas Patrum qui cum Christo resurrexerunt,

by Google

rexerunt, fuisse in Paradiso terrestri. Nam vbi hæ fuerunt, vbi fuit & Christus.

Regnum Dei in cœlo.

Loquens de regno Dei.] Regnum Dei propriè est regnum cœlorum : ibi enim Deus per gloriam regnat in beatis, qui per potentiam, & prouidentiam regnat in toto Orbe. Ad hoc regnum Deus creauit & vocauit homines à mundi exordio. Hic enim est hominis finis & beatitudo. Quocirca S. Ioannis Baptistæ concionis hoc erat thema: *Pœnitentiam agite : appropinquauit enim regnum cœlorum.* Matth. 3. 2. Idem deinde thema fuit Christi Matth. 4. 17. & eius iussu Apostolorum omnium Matth. 10. 7. Verùm quia hoc regnum Dei sese diffundit, illúdque Deus communicat Ecclesiæ, & fidelibus Sanctisque in ea militantibus, hinc & Ecclesia militans vocatur regnum Dei, scilicet spirituale: tum quia in ea regnat Deus per fidem, gratiam, cæterásque virtutes : tum quia ipsa est via, pars & inchoatio Ecclesiæ triumphantis, quæ propriè & perfectè est regnum Dei : nam ad eam tendit, suósque fideles ducit. Itaque per Metonymiam Ecclesia, vti & prædicatio Euangelica, fidésque subinde vocatur regnum Dei, vt cùm ait Christus: *peruenit in vos regnum Dei*, id est, fides Euangelica, per quam Deus in vobis regnat, quæque vos facit membra Ecclesiæ, quæ est regnum Dei, vt iam ad eius ditionem & regnum pertineatis. Sensus ergo est q. d. Christus per 40. hos dies ante suum in cœlum Ascensum, locutus est Apostolis de regno Dei, tum cœlesti, putà de gloria & felicitate æterna in Ecclesia triumphante ; tum terrestri quod ad cœleste ducit, putà de Ecclesia militante : nimirum docuit Apostolos quomodo Ecclesiam instituere, formare, perficere deberent per prædicationem Euangelij in toto Orbe ; per varios Episcoporum, Sacerdorum, Diaconorum, Subdiaconorum, &c. ordines ; per varios populi fidelis gradus & status ; per Sacramenta ; per humilitatem, patientiam, charitatem, cæteráque virtutes. Quocirca Christus hic docuit Apostolos materias & formas, ritúsque singulorum Sacramentorum, & Ordinum, quas in Scriptura nusquam expressit; Ieiunium quadragesimale, Baptismum paruulorum, Eucharistiam non tantùm esse Sacramentum, sed & sacrificium pro viuis & defunctis quotidie Deo offerendum, aliúsque traditiones Apostolicas, quas ab illo acceptas Apostoli Ecclesiæ & posteris, ac posteri suis successoribus per manus continuè per singula sæcula vsque ad nos tradiderunt. Docuit rursum fideles debere continuè luctari cum suis concupiscentiis, cum mundo & Diabolo, ferre crucem, multa pati vt ad regnum cœlorum perueniant. *Regnum* enim *cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.* Matth. 11. 12. Docuit virtutes Christianas omnes, quibus quasi viis ad cœlum tenditur. Docuit instantes ipsis & Ecclesiæ persecutiones, eásque continuas, quas mox à Christo passa est Ecclesia per trecentos annos vsque ad tempora Constantini Imperatoris, &c.

Et in terra est Ecclesia.

Moral. docuit nos Christus crebrò loqui de regno cœlorum, eóque actiones omnes nostras dirigere, & in omni tribulatione eius spe constantiam sustentare, ac ad illud aspirare. Huius enim fide & spe Sancti omnes tot heroica opera patrarunt, quæ recenset Apostolus Heb. 11. toto cap. Nam vt ait Tertull. de Resurrect. *spes Christianorum est resurrectio mortuorum.*

VERS. 4.

Et conuescens.) Græci codices hic variant. Nonnulli legunt συναλιζόμενος, id est, *conuersans cum eis in eadem aula & hospitio.* Vnde & aliqui codices Latini pro *conuescens*, legunt *conuersans.* Verùm S. Chrysost. Syrus, Theoph. Oecum. & alij passim legunt συναλιζόμενος, quod Tigurina, Erasm. & Pagnin. vertunt, *congregans eos in idem loci*, à voce ἀλὶς, siue ἁλία, quæ *concilium* siue *congregationem* significat. Voluit enim Christus abiturus omnes adesse, vt omnibus extremum valediceret, vltimáque daret monita, ac coram omnibus ascenderet. Sed melius S. Hieron. ad Hedibiam qu. 7. S. Chrysost. Theoph. Oecum. vertunt *conuescens*, vt συναλίζεσθαι dicatur à salis communione. Nam qui inuicem conuescuntur, de eodem sale & salino participant : ἅλς enim Græcis idem est quod sal Latinis. Sæpe enim Græcam aspirationem Latini in literam *S.* vertunt, vt ὑπὲρ, *super*, ὗς, *sus*, ὕφις, *serpo*, ὑμνῶν, *serpyllum*, ὕλη, *sylua.* Eodem vtraque lectio & versio redit. Nam qui in eodem hospitio degunt, eodem hospitij pane & sale vescuntur. Hinc Pythagoras, teste Laërtio in eius vita, censuit salem potissimùm in mensa apponendum, quòd æquitatis ac iustitiæ nos admoneat, vt quod & seruet tueatúrque quicquid occuparit, & liquidissimis rebus aqua mariue fiat. Rursum, sal symbolum est amicitiæ : quia corpora condit, & diutissimè conseruat. Hinc sal fœderis nuncupatur Leuit. 2. 13. Quare hospitibus ante alios cibos apponi solitum, quo amicitiæ firmitas ac perpetuitas significetur. Vnde nonnulli ominosum habent, si sal in mensam profundi contigerit. Inde adagium: *Non oportet transgredi salem & mensam*, id est, ius amicitiæ. Sicut enim sal ex multis aquis, & fusilibus in vnum quoddam & solidum coït, ita ex diuerso conuenientes in vnum animi coalescunt, fitque illud Platonis (imò S. Lucæ) μετὰ ψυχῆς, inquit Pierius Hierog. l. 13. c. 10. quocirca Origen. in Matt. c. 27. agens de Iuda proditore : *neque salis eiusdem*, ait, *neque mensæ, neque panis communicati memor fuit.*

Salis symbola.

Insuper τὸ συναλιζόμενος notat frugalitatem veterum, quòd pani non aliud obsonium adderent, quàm sal, sicuti potus eis erat aqua. Hinc illud Diogenis, qui vocatus à Crateto ad hospitium respondit, *se malle Atheniis salem lingere, quàm alibi opiparis vesci epulis.* Et illud Horatij:

——*Cum sale panis*
Latrantem stomachum bene leniet.——

Idem alibi Tigellium cantorem ita loquentem inducit:

Sit mihi mensa tripes, & concha salis puri.

Eodem spectat quod Cicero lib. de Amicitia, multos cum eo priùs salis modios sumendos præcipit, cum quo amicitiam inire cogitas. Plinius lib. 31. c. 7. ex Varrone, sale pulmentarij vice vsos veteres, illósque salem cum pane esitasse testatur. Hinc Homerus salem vocat diuinum, & Plato sacrosanctum, de quo vide Plutar. in Sympos. decad. 5. Hinc & Apostolos sanxisse, vt Christiani feria quarta & Sabbatho non nisi pane, sale & aqua vescerentur, scribit Epiphan. lib. 5. tomo 1. hæresi 75. imò S. Nazianzenus perpetim se non aliud quàm hæc tria sumpsisse, testatur Carmine 9. dum ita canit:

——*breuisque voluptas*
Ærumnas multas comites habet. At mihi cordi
Est panis rigidus, mihi grata obsonia præbet
Sal purum, simplex nulloque instructa labore
Mensa. dein lactices mihi sobria pocula fundunt.
Ha mihi diuitiæ summæ, Christúsque salutis
Auctor.——

Iisdé victitasse Anachoretas & Cœnobitas priscos, patet ex vitis Patrum.

Christus ascensurus, prandit cum Apostolis. Cur?

Porrò significat Lucas hic, & Euang. c.24.48. Christum paulo ante Ascensionem comedisse & prandisse cum Apostolis, idque docet S.Hiero.loco iam citato, & S.Aug.tract.penul.in Ioannem.

Causæ fuerunt. Prima, *ne ipsum spectrum & phantasma putarent*, ait S.Chrysost. Secunda, vt abiturus insignis dignationis, amicitiæ, humilitatis & charitatis (perinde ac fecerat in vltima cœna iturus ad mortem) exemplum eis daret, & aculeum ad imitandum & redamandum infigeret. Quis enim non miretur Christum, non iam mortalem & passibilem, sed immortalem & glorioſum, qui cibo Angelorum, imò Dei ipsius vescitur, ad rudium & pauperum Apostolorum mensam, escam, & salinum vile & luteum se demittere, eis assidere, cum eis conuiuari, eadem esca & sale vesci, quasi socium cum sociis, amicum cum amicis? Ex aduerso Lutherus non Apostolicus, sed Apostaticus & phanaticus, vt sui cacangelij auctorem ostenderet, iactabat se cum Diabolo modium salis comedisse. Diaboli ergo fuit conuiua, socius, Apostolus. Vide nostrum Serarium lib.de Lutheri Magistro. Tertia, vt daret typum, & quasi prælibationem cõuiuij cœlestis, iuxta illud: *Ecce ego dispono vobis, &c. regnum, vt edatis & bibatis super mensam meam in regno meo.* Luc. 22.29. Vnde sal est symbolum æternitatis, æquè ac sapientiæ & discretionis, quam Christo conuescentes Apostoli ab eo participarunt, vt fierent sal terræ. Vide dicta Leuit.c. 2.13.

Abiit sub meridiem.

Ex hoc loco multi colligunt, Christum paulo post peractum prandium, quod fieri solet in meridie, plena luce & palàm coram omnibus discipulis in cœlum ascendisse. Ita S. Prosper Sententia 203.inter Senten.ex August.collectas, quæ habentur in fine tomi 3.S.August.certò tradit Christum meridie ascendisse. Quocirca multis in locis pia est consuetudo, ab hora meridiei vsque ad horam primam post meridiem orationi vacare, in memoriam Dominicæ Ascensionis, ait Franc. Suarez 3.p.tom.1.disp.51. sect.2. Nam statim finito prandio, quod factum est Ierosolymæ in cœnaculo Sionis, eduxit Apostolos in montem Oliueti: in quo itinere, & in congregandis aliis discipulis aliquid temporis insumptum est: mox in monte Oliueti valedicens & benedicens eis ascendit. Causam dat S. Prosper ex S. August. loco iam citato. *Vigor, ait, fidei Christianæ tribus temporibus initiatur, vespere, mane & meridie. Vespere enim Dominus in Cruce, mane in Resurrectione, meridie in Ascensione. Vnum ad patientiam occisi, aliud ad vitam resuscitati, tertium pertinet ad gloriam majestatis in Patris dextera considentis.* Sicut ergo in meridie crucifixus est, sic & merito Crucis in meridie ascendit, vt quo tempore se humiliauit ad mortem Crucis, eodem & ascendens exaltaretur in cœlo. Vnde sub idem tempus moriens V.Beda, secutus est Christum Dominum ascendentem in cœlum. Mortuus est enim V.Beda ipso festo Ascensionis Christi, idque sine morbo, cùm interesset Vesperis, canens *Gloria Patri & Filio & Spiritui S.* anno Domini 731. ætatis 59. ita Auctor vitæ eius, & ex eo Baron.anno Christi iam dicto.

Comestio Christi post resurrect. fuit vera.

Quæres, quæ, & qualis fuerit hæc Christi comestio in ore, & corpore eius iam glorioso? Dico primò. Auctor de mirabil. S. Scrip. lib.3. c. 14. apud S.August. censet fuisse comestionem non veram, sed apparentem, qualis fuit Raphaëlis Tobiæ 12. 19.dicentis: *Videbar quidem vobiscum manducare & bibere, sed ego cibo invisibili, & potu qui ab homini-*

A *bus videri non potest, vtor.* Comestio enim est actio vitalis, qua scilicet vi animæ cibus ex ore in stomachum, & membra quæ anima informat, vitaliter traiicitur, & concoquitur. Raphaël autem non informabat corpus assumptum, sed ei tantùm assistebat: vnde locutio eius, comestio, profectio, &c. non erant actiones vitales, id est, factæ vitaliter ab anima informante corpus, sed extrinsecus per corpus, & in corpore quasi organo exercitæ. Traiiciebat ergo Angelus cibum ex ore in stomachũ: sed sicut os eius & stomachus, non erat verum & humanum os & stomachus; sic nec vera & humana erat eius comestio. Verùm secus fuit in Christo. Christus enim post resurrectionem verum assumpsit corB pus, quod anima verè vt prius informabat, ac proinde sicut vera & vitalis fuit eius locutio, visio, auditio, sic & comestio. Vitaliter enim vi animæ traiiciebat cibum ex ore in stomachum. Fuit ergo hæc eius comestio non apparens, sed realis & propria: quia eam adhibuit quasi certum argumentum vitæ, & consequenter resurrectionis suæ. ita passim Patres.

Ea tamen nõ fuit autritus.

Dico secundò. Hic tamen cibus non fuit à Christo digestus, & in corpus eius conuersus, vti vult Waldensis & Durandus in 3. distin.22. quæst.6. ad 2. corpus enim glorioſum ali, & crescere aut decrescere nequit: est enim impassibile & inalterabile. Nam vt ait S. August. Epist. 49. quæst. 1. & ex C eo Beda: *aliter aquam absorbet terra sitiens, aliter Solis radius candens; illa indigentia, iste potentia.* Vnde sequitur, quòd hæc comestio non tam sit animæ vegetantis, vtpote cuius actiones cessant in corpore glorioso, quàm animæ sentientis & loco motiuæ. Est enim quasi applicatio quædam materiæ, in quam exerere possit virtutem suam facultas nutritiua, si nutrimento egeret, aut eius esset capax, vti est corpus mortale non autem immortale, quale erat Christi. Christus ergo virtute sua diuina subitò hunc cibum consumpsit. eúmque in aërem, aut præiacentem materiam resoluit: vel per dotem subtilitatis stomachus Christi penetrauit cibum, itàque in alium à cibo locum transiuit; ac D consequenter cibum à se exclusit, eúmque in locum quem voluit transtulit. ita Suarez 3.p.tom.1. disp.47.sect.5.

Hinc fuit animæ sentientis, non vegetantis.

Obiicies: ergo non fuit realis & propria Christi comestio, qualis est in nobis, qui ex ea vegetamur & nutrimur. Resp. nego consequentiam: nam ad rationem veræ & propriæ comestionis requiritur, & sufficit vt per vitalem actionem & organa vitæ (putà linguam, dentes, maxillas, fauces, &c.) cibus ore sumptus transmittatur in stomachum: quod non est in Angelo, si corpus assumat. Nec enim in eo est actio vitæ, sed tantùm motio localis per corpus, cui quasi auriga assistit. Verum tamen E est, in Christo non fuisse tam perfectam comestionem, quàm est in nobis. In nobis enim est opus animæ tam vegetantis, quàm sentientis: in Christo sentientis dumtaxat. Media ergo fuit hæc Christi comestio inter nostram & Angelorum. Nostra enim est actio animæ sentientis & vegetantis: in Christo sentientis, non vegetantis: in Angelo nec vegetantis, nec sentientis, sed loco mouentis, siue motum localem circa stomachum & corpus assumptum exercentis.

Cur Ierosolymis missus Spiritus Sanctus? 1. causa.

Præcepit eis ab Ierosolymis ne discederent.] Quæres, cur Christus Ierosolymis, non alibi miserit Spiritum S? Resp. Prima causa fuit, quia in Ierusalem fuit passus. Ierusalé enim elegerat passioni, Bethlehem natiuitati, ait S. Leo Serm. de Pass. Domini:

quia

quia gloriam suam abscondere,& ignominiam toti Orbi ostendere voluit,vt nos idem facere doceret: passionis autem merito missus est Spiritus S. decebat enim vt vbi Christus passus erat ignominiam, ibi subiret & gloriam. Nam Spiritus S. fuit Christi gloria, eúmque in Iudæa & toto Orbe celebrauit, vt nos doceret pati ignominiam spe certa,quòd illam Deus versurus sit in gloriam.

2. Secunda,quia in Ierusalem, putà in monte Oliueti,qui imminet Ierosolymæ,in cœlum ascendit. Ibi ergo pariter misit Spiritum S. vt significaretur ipsum esse qui mitteret,vti prædixerat & promiserat,non alium.

3. Tertia, quia in Ierusalem Christus docuit, instituit Apostolos,fundauit Ecclesiam, Ibidem ergo venit Spiritus S. vt hæc omnia confirmaret, & promoueret.

4. Quarta,vt Spiritus S.significaret, se abolito Iudaismo (huius enim Metropolis erat Ierusalem) instituere Christianismum. In Pentecoste enim Apostoli pleni Spiritu S. cœperunt legem nouam promulgare. Hæc autem promulgatio publicè fieri debebat in Ierusalem, vt omnes Iudæi eam possent audire & cognoscere, indéque discere antiquatam esse legem veterem.

5. Quinta,quia Ierusalem erat caput Synagogæ & populi fidelis,vti iam est Roma. Sicut ergo anima magis est,vigétque in capite,quàm in cæteris mẽbris: ita Spiritus S.magis erat & vigebat Ierosolymæ (vti iam viget Romæ,dum dirigit Pontificem, & Cardinales in regimine Ecclesiæ, dúmque fidelibus ibidem tantum feruorem, tórque pietatis & charitatis opera aspirat) quàm in aliis Iudææ vrbibus.Adde,in Ierusalem erat Sion & templum, in quo colitur & præses est Spiritus Sanctus.

6. Sexta,quia in Sion regnauit Dauid & Salomõ, quorum filius fuit Christus eis promissus. Hic ergo pariter in Sion regnare debuit. In Sion itaque fundauit Ecclesiam,quasi suum regnum.Vnde illa à Prophetis vocatur Sion,vt Isa.2. v.3. *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem.* Et cap. 61.1. *Spiritus Domini super me,* &c. *vt prædicarem annum placabilem Domino,*&c. *vt ponerem lugentibus Sion, & darem eis coronam pro cinere,* & sæpe alibi.

Tropol. Tropol. Ierusalem, id est,visio pacis,symbolum est animæ iustæ, quæ pacem colit cum Deo, secum, & cum proximis. Hæc enim sedes & templum est Spiritus S. iuxta illud: *Factus est in pace locus eius,& habitatio eius in Sion.*psal.75.3.

Alleg. Alleg. Ierusalem typus est Ecclesiæ, in qua sola est, & ostendit se Spiritus S.iuxta illud: *Vbi sunt duo,vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.*Matth.18.20. Nemo ergo se separet ab Ecclesia,à sua Congregatione,Ordine,Collegio,si velit recipere & retinere Spiritum S. Rursum quisque fidelis, Clericus, Religiosus frequentet templa cœtúsque publicos,vt Litanias, conciones, collationes, &c. ibi enim sentiet loquentem Spiritum S. eiúsque inspirationes & dona percipiet. Quocirca monet Apostol. fideles dicens: *non deserentes collectionem nostram.* Heb.10.25.

Anag. Anag. Sion & Ierusalem terrestris, typus est cœlestis,in qua Spiritus S.suas opes & gloriæ dotes effundit in beatos, qui eius gratiæ & donorum in terrestri fuêre participes, iuxta illud Hebr.12. 22. *Accessistis ad Sion montem, & Ciuitatem Dei viuentis, Ierusalem cœlestem,& multorum millium Angelorum frequentiam,& Ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in cœlis, & Iudicem omnium Deum,& spiritus iustorum perfectorum, & Testamenti noui mediatorem Iesum, & sanguinis aspersionem melius loquentem quam Abel.Videte ne recusetis loquentem.*

Sed expectarent.] Primò, ad acuendum in eis desiderium Spiritus S. *oportebat enim illos desiderio promissi teneri,atque ita donum accipere,*ait S.Chrysost. Secundò,*oportebat in cœlo comparere naturam nostram, & perfectam reconciliationem fieri, ac tum venire Spiritum, quò merum purúmque gaudium fieret.* Tertiò, quia *noluit Christus discipulos ante Spiritus S. aduentum tanquam inermes, & sicut absque auriga equos prodire in publicum,* ait idem Chrys. Succubuissent enim laboribus, tentationibus, persecutionibus,Philosophis,Tyrannis,nisi Spiritus S. eos armasset,& inuictos,imò omnium victores effeciſſet. Hinc explicãs hoc Christi præceptum Lucas Euang. c.24.49. *Vos autem sedete,* inquit *in Ciuitate,quoadusque induamini virtute ex alto.* Moral. non incogitantibus, torpentibus & dormientibus, sed expectantibus,orantibus & vigilantibus Spiritus S.eiúsque dona obueniunt.

Promissionem Patris.] Est metonymia: ponitur actus pro obiecto,putà promissio pro promisso,vel re promissa. Promissio ergo est Spiritus S.promissus,tum à Christo, tum à Patre. Modestiæ tamen causa vocat eum promissionem,non suam,sed Patris,sicut & in Euang.apud S.Ioannẽ vocat eum donum, non suum, sed Patris: quia scilicet Pater est primus fons,& origo S.Trinitatis. Ab eo enim haurit filius suam Deitatem, & consequenter vim spirandi, vt scilicet cum Patre spiret & producat Spiritum S. Huius modestiæ testes sunt hi sermones Christi: *Ego rogabo Patrem, & alium Paraclitum dabit vobis.* Ioannis 14. 16.q.d. Ego sui prior Paraclitus, à Patre ad vos docendos & redimendos missus: docui, rediui vos: peracta ergo mea legatione in cœlum redeo: orabo Patrem, & impetrabo, vt mei loco alium Paraclitum mittat vobis, putà Spiritum S. qui ea quæ ego docui illustret & perficiat, iuxta illud v.26. *Paraclitus autem Spiritus S. quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia,& suggeret vobis omnia quæcunque dixero vobis.*

Spiritus Sanctus proprius nouo Testamento. Nota,Spiritus S.est donum, & dos propria noui Testamenti, putà legis Christianæ, & gratiæ Christi: illius enim est pignus & promissum: illo proinde caruit vetus Testamentum, putà lex Mosis, Synagoga & Iudæi, vtpote duri, terrestres & carnales:si qui verò illum habuerunt,vt Elias,Moses, Dauid, illi filij fuêre noui Testamẽti potiùs quàm veteris. Hinc illud prædixerunt & promiserunt Prophetæ,vt Ezechiel cap.36.*Dabo vobis cor nouum, & Spiritum nouum ponam in medio vestri, & auferam cor lapideum de carne vestra,& dabo vobis cor carneum. Et Spiritum meum ponam in medio vestri: & faciam vt in præceptis meis ambuletis.* Et Ierem. cap. 31.33. *Hoc erit pactum quod feriam cum domo Israël post dies illos, dicit Dominus. Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam:& ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit vltrà vir proximum suum, & vir fratrem suum, dicens:cognosce Dominum: omnes enim cognoscent me à minimo eorum vsque ad maximum.* Et Ioël cap.2.28. *Effundam Spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri,* de quo cap.2.

Vers. 5 *Quia Ioannes quidem baptizauit aqua.*] Iudæos quoslibet, imò & Apostolos antequam à Christo vocarentur, ait S.Chrysost.Euthym.& Tertul.lib. de baptismo c. 12. (etsi id negare videatur Beda)

præſertim Andream eiúſque ſocios, qui erant diſcipuli Ioannis.

Vos autem baptizabimini Spiritu S.] Scilicet in baptiſmo Chriſti. Hunc enim opponit baptiſmo Ioannis, inquit S.Chryſoſt.Theoph.& Euthym.in Ioannis c. 3. qui conſequenter cenſent Apoſtolos Chriſto moriente, reſurgente & aſcendente necdum baptiſmo Chriſti baptizatos,& per aquam luſtratos fuiſſe.Accedunt ad hanc ſententiam alij,qui opinantur baptiſmum Chriſti non ante, ſed poſt mortem & reſurrectionem ab eo inſtitutum fuiſſe Matth. 28.19. cùm dixit: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus S.* Ita opinatur Tertull.lib. de baptiſ.c.11. S.Hier.Dial.contra Lucifer. Chryſoſt. hom.28.in Ioannem,& obiter S.Thom.3.p. q. 73. a. 5. ad 4. Verùm iam diu antè inſtitutum fuiſſe baptiſmum à Chriſto,patet Ioannis 3.3.eſto promulgatus fuerit poſt Chriſti aſcenſum in Pentecoſte, túmque omnes obligare cœperit, vt patet Act. 2. 38. Ita cenſent paſſim Interpretes, & Doctores cum D. Thoma 3.p.q. 66. a.2. vbi id tractat ex profeſſo. Vnde & Apoſtolos Chriſti, æquè ac Ioannem Baptiſtam, in aqua baptizaſſe, vtique baptiſmo non Ioannis, ſed Chriſti, ideóque ortam eſſe contentionem inter diſcipulos de baptiſmo Ioannis & Chriſti, legimus Ioannis 4.25. Quocirca S.Euodius ſucceſſor S.Petri in Cathedra Antioch. Epiſt. quæ inſcribitur πὶ φῶς, id eſt, *Lumen*, aſſerit Chriſtum ſuis manibus baptizaſſe ex mulieribus ſolam Virginem, ex viris ſolum Petrum: Petrum autem baptizaſſe Andream, Iacobum & Ioannem; & hos tres baptizaſſe reliquos Apoſtolos.

Apoſtoli à quo baptizati

Dico ergo ad literam, baptiſmum Spiritus S. vocari hic effuſionem Spiritus S.in Pentecoſte,qua copioſè inſtar aquæ in Apoſtolos effuſus eſt, eóſque in ſeipſo quaſi merſit & abſorpſit. Baptiſmus igitur ſignificat copiam chariſmatum, quam receperunt Apoſtoli in Pentecoſte, adeò vt eo non tingi,non imbui, ſed perfundi,repleri & inebriari viderentur: *vt enim is qui aqua mergitur & baptizatur, undique ab aquis circumdatur, ſic & illi à Spiritu baptizati ſunt perfectè*, ait Cyril. Catecheſi 17. Opponit itaque Chriſtus myſticum ſuum baptiſmum effuſionis Spiritus S. literali baptiſmo Ioannis Baptiſtæ in eo, quòd ille dumtaxat datus ſit in aqua, nec contulerit remiſſionem peccatorum, gratiam aut iuſtitiam, ſed ad eam in baptiſmo Chriſti recipiendam diſpoſuerit, inducendo homines & voce & geſtu ad pœnitentiam & lacrymas, vti docet S.Auguſt.in c.1. S.Ioannis tract.5. & alij paſſim: Chriſti verò baptiſmus myſticus dandus ſit in Spiritu S. oſtendente ſe non in aqua frigida, ſed in igne ardenti: quia daturus erat in Pentecoſte Apoſtolis cor igneum & linguas igneas. q. d. Ioannes baptizauit in aqua dumtaxat, at ego non tantùm in aqua, ſed & in Spiritu S. baptizo. Nam breui mittam in vos Spiritum S. qui ſuo ſpiritu & ſanctitate ita vos opplebit, ac ſi in eo toti baptizaremini, & mergeremini; vt deinceps vos etiam alios poſſitis baptizare in aqua & Spiritu S. Ita factum eſt. Nam Apoſtolis baptizantibus deſcendebat Spiritus S.in fideles nõ tantùm inuiſibiliter,ſed & viſibiliter in ſpecie ignis,&c.vti primitus in ipſoſmet deſcenderat in Pentecoſte. ita S.Chryſoſt.Oecum.Beda, Lyra.& alij. Porrò miſſionem Spiritus S.Chriſtus vocat baptiſmum;quia baptiſmus ſignificat primò purgationem peccatorum & affectionum,quam Apoſtolis contulit,& in dies cõfert Spiritus S.Sicut enim aqua in baptiſmo

Baptiſmus Spiritus S. & ignis quis?

A corpus tangens cor abluit, vt air S.Auguſt.omnéque peccatum ab eo extergit,ita Spiritus S.in Pentecoſte cor mentémque Apoſtolorum ab omni peccato, vitio & cupiditate terrena abluit & expurgauit.

Secundò, vox *baptiſmus* ſignificat plenam ſanctificationem. Sicut enim baptiſmus animæ à peccatis expurgatæ inſerit fidem, ſpem, charitatem & ſanctitatem, ita Spiritus S. in Pentecoſte indidit Apoſtolis omnem gratiam, virtutem & ſanctimoniam, idque in gradu perfecto & heroico.

Tertiò, eadem vox ſignificat plenitudinem & abundantiam chariſmatum. Sicut enim corpus in baptiſmo aqua circumdatur & obruitur, ita Apoſtoli Spiritu S. eiúſque donis quaſi circumdati & B obruti fuêre.

Quartò, ſignificat ardorem & zelum. Hic enim eorum baptiſmus fuit igneus, non aqueus. Spiritus S.enim in ſpecie ignis eis inſidens igniuit corda eorum. Hoc eſt quod ipſe S. Ioannes Baptiſta Iudæis, eum interrogantibus de ſuo baptiſmo, reſpondit: *Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam, qui autem poſt me venturus eſt, fortior me eſt, cuius non ſum dignus calceamenta portare: ipſe vos baptizabit in Spiritu S. & igni.* Matth. 3.11.

Baptiſmus fluminis, flaminis, & ſanguinis.

Hinc Theologi triplicem diſtinguunt baptiſmum, fluminis, flaminis, & ſanguinis. Fluminis, eſt communis, qui fit per aquam. Sanguinis, eſt martyrium. Hoc enim expiat omne peccatum, æquè ac baptiſmus. Flaminis, eſt hic Apoſtolorum, & etiam eorum qui contriti deſiderant Sacramentum baptiſmi, ſed ob defectum aquæ, aut miniſtri illud ſuſcipere nequeunt. Hi enim iuſtificantur ſua contritione cum voto baptiſmi, quod aſpirat eis flamen, id eſt, Spiritus S. Denique hic baptiſmus maximum fuit innouati mundi miraculum. Quocirca verè S. Chryſoſt. in Gentiles, qui negabant Apoſtolorum miracula: *Hoc ipſum*, inquit, *maximum eſt miraculum, abſque miraculis Orbem terrarum accurrere, à duodecim pauperibus & illiteratis hominibus attractum.*

Non poſt multos hos dies.] Putà decimo abhinc die in Pentecoſte,ſed noluit Chriſtus certum diem eis indicare, *vt ſemper eſſent vigilantes*,ait S.Chryſoſt. *ac ſollicitius promiſſum expectarent: non enim datur, non datur inquam gratia, niſi vigilanti. An non vides quid dicat Elias diſcipulo? Si videris me cùm abripior, ſic erit tibi, hoc eſt, continget tibi quod poſtulas*, putà ſpiritus meus duplex.4. Reg.2. *Sic & Paulo non ſtatim data eſt gratia, ſed triduum interceſſit, quo fuit cæcus, atque interim metu purgatur ac præparatur. Nam ſicut qui purpuram tingunt, prius alys quibuſdam coloribus præparant id quod tinctluram accipiet, ne flos diluatur & euanidus fiat; ſic & hic prius animi ſollicitudinem Deus præparat, ac deinde infundit gratiam. Eandem ob cauſam nec Spiritum licèt miſit, ſed in die quinquageſimo.*

Igitur qui conuenerant.] Non ſoli Apoſtoli, ſed Vers.6.
& alij diſcipuli, coram quibus Chriſtus aſcendit. *Simul coeunt*, ait Chryſoſt. *vt pudore quodam ac reuerentia multitudinis, quod ſcire deſiderant exterqueant.* Vox *igitur* innuit, quòd Apoſtoli putarint Chriſtum quaſi Meſſiam,iam poſt reſurrectionem ſuam reſtituturum regnum Iſraël iampridem collapſum,ideóque miſſurum Spiritum S. vt id reſtituat, hánceque eſſe promiſſionem, Patris per Prophetas. Amos enim cap.9. 11. ſic vaticinatur: *In die illa ſuſcitabo tabernaculum Dauid quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius*. &c.Et Oſee cap. 14. 6. *Ero quaſi ros Iſraël, germinabit ſicut lilium,*

lium, & erumpet radix eius vt Libani. Et Ioël c. 3. 20. *Iudæa in æternum habitabitur, & Ierusalem in generatione & generationem*, &c. *& Dominus commorabitur in Sion.* Et Abdias vers. 17. *In monte Sion erit salvatio, & erit sanctus: & possidebit domus Iacob eos qui se possederant.* Denique Gabriel Archangelus nũcians Christi ortum Virgini Deiparæ: *Dabit* inquit, *illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum.* Lucæ 1. 32.

Si, id est, an, num, vt vertit Pagn. Tigurina & alij, *in tempore hoc* tuæ resurrectionis, gloriæ & triumphi, *restitues*, Græcè ἀποκαθιστάνεις, id est, *restituis* in præsenti, *regnum Israël?*] Græcè τῷ Ἰσραὴλ, id est, *Israëli*. q. d. Israël iam perdidit regnum, imò illud translatum est in Herodem Idumæum & alienigenam. Scimus ex prophetiis, præsertim Iacobi Genes. 49. 10. translato iam sceptro propediem Messiam venturum, vt illud Israëli restituat: ergóne id modò præstabis? Scimus enim & credimus te esse Messiam, id est, nouum verúmque Dauidem Israëlis. Errant in eo, quòd putent regnum Messiæ fore temporale, quale fuit Dauidis & Salomonis, non spirituale. Sed hic communis Iudæorum (vti iam est omnium) æui illius fuit error. Vnde Ioannes & Iacobus petierunt dextram & sinistram in regno Christi. Matth. 20. 20. Et duo discipuli euntes in Emaus: *Sperabamus*, inquiunt, *quòd ipse redempturus esset Israel.* Lucæ 24. 21. Quocirca Christus ad quæstionem eorum directam non dat solutionem, quia eius adhuc erant incapaces; sed retundens eorum curiositatem, indirectè & tacitè eandem soluit, nimirum venturum Spiritum S. vt intrepidè Christi regnum spiritale per fidem, in Iudæa & Samaria, totóque Orbe propagent. Spiritualis enim Israël est populus fidelis & Christianus, ad quem carnalis Israël aggregabitur in fine mundi, quando regnum hoc euadet gloriosum, omnésque Sanctos in anima & corpore beabit in æternum.

VERS. 7. *Non est vestrum nosse tempora.*] Successiones, decreta & euenta temporum.

Vel momenta.] Græcè καιρούς, id est, *opportunitates temporum.* ita Pagn. & alij. Tigurina, *articulos temporum* Vatab. *opportunitates*, scilicet rei gerẽdæ. Noster doctè eas vocat vertitque *momenta*: quia momentum hic non significat instans, sed pondus & inclinationem temporis. Sic Cicero lib. 5. de finibus ait, *inclinationes rerum & momenta temporum.* & Horat. lib. 1. Epist. 6. *certis momentis decedentia tempora.* Rursum Cicero lib. 6. Epist. 10. ad Trebatium *Omnia*, inquit, *momenta* (id est, occasiones) *obseruabimus, neque vllum prætermittemus tui iuuandi & leuandi locum.* Momentum enim Grammatici deducunt à moueo: momentum enim, siue occasio, est quasi pondus rem mouens & inclinans ad rem gerendam: hinc vocantur iudiciorum, & rerum maximarum magna momẽta, id est, quæ magnum pondus habent & efficaciam, vt res huc illúcve inclinet. Sic & Sapiens cap. 11. 23. dixit, *momentum statera*, Græcè ῥοπὴ, id est, *inclinatio, motus, propensio stateræ*, siue *bilancis*. Sic vulgò dicimus: fauor in aulis magnum habet momentum, paruum erudito.

Moral. Deus regnorum rerúmque omnium vicissitudines, exordia, media & fines peragit suis momentis, & opportuno tempore. Opportunitas enim rei gerendæ magnum affert, tum momentum & pondus, tum facilitatem, tum decorem. Quòd si ea desit, Deus procurat vt adsit per congruos Prouidentiæ suæ modos, quos in thesauris sapientiæ suæ reconditos habet, quibus facit vt omnes retum temporúmque successus inuicem appositè nectantur, ac velut ansulæ sibi inuicem inserantur, vt catenam elegantem efficiant. Quocirca Boëthius lib. 4. de Consol. prosa 6. Prouidentiam docet esse seriem causarum rerúmque in mente Dei, quæ omnia suis nectat ordinibus miris arctísque, sed arcanis nodis: veteres fatum appellauêre. Stoici enim fatum dixêre esse præcedentium causarum subsequentiúmque perplexionem quandam, & instar catenæ connexionem. Verùm quia hoc, vtpote indeclinabile, & ineuitabile necessitatem inferre, & libertatem voluntati hominis & Angeli adimere censuerunt, hinc meritò impij, imò fatui sunt, qui fatum vel fando vsurpant. Audi S. Aug. tract. 37. in Ioannem: *O si cor tuum non esset fatuum non crederes fatum.*

Ita Deus congruè & opportunè fecit, vt regnum & Monarchia Cyri, & Persarum succedèret Monarchiæ Chaldæorum: Dario deinde & Persis succederet Alexander & Græci: his Romani, qui regnum Israël per Pompeium & Augustum, intrudendo alienigenam Regem Herodem, capite minuerent, & paulo pòst ob eædem Christi per Titum & Vespasianum delerent, vt ita abolito regno Israël & Iudaismo, succederet regnum Christi & Christianismus, cui Israël aggregabitur in fine mundi, idque opportunè & congruè. Tunc enim mittet Deus Enoch, ex quo quasi Patriarcha prognati sunt Israëlitæ; & Eliam, qui fuit Iudæus, & Propheta celeberrimus Iudæorum, cui proinde Christum annuncianti, quasi ciui & Prophetæ suo credent Iudæi, æquè ac Enoch, vtpote Patri & Patriarchæ suo.

Mor. captãda est occasio.

Idem exemplo suo docet nos Deus, nimirum vt opportunè omnia agamus, & occasiones rei bene gerẽdæ studiosè captemus, nec effluere sinamus. Nam vt ait Cato:

Fronte capillata est, à tergo occasio calua.

Vt cùm transierit, eam apprehendere nequeas. Et Ouid.

Temporibus medicina valet, data tempore prosunt,
Et data non apto tempore vina nocent.

Phocylidis monitum fuit: *Occasioni obtempera, & noli spirare contra ventos.* Menandri: *Occasio legibus est potentior multo, & multarum rerum est causa: celerrimè permutat res, & ipsa celerrimè elabitur & auolat.* Vegetij lib. 3. de re milit. cap. 26. *Occasio in bello amplius solet iuuare quàm virtus.* Demosthenis Orat. ad Leptin. *Paruæ occasiones magnarum rerum causæ existunt.* Alterius: *Occasio animæ actionum est.* Liuij lib. 2. decade 3. *Armatus intentúsque his neque occasioni tuæ desis, neque suam occasionem hosti des.* Sic qui versantur cum puellis, dant dæmoni occasionem tentandi se libidine; qui cum superbis, de fastu; qui cum gulosis, de gula: nam si vel filum, aut pilum illi concedas, inde plectet tibi funem, quem omni robore vix dirumpes. Antigonus Pyrrho ad bellum prouocanti respondit: *suam militiam non magis armorum, quam temporum esse: Pyrrho, si illum vita sua tedium cepisset, satis multas ad interitum vias patere.* ita Plutarch. in Pyrrho. Themistocles adolescenti qui occasionem neglexerat: *O adolescens*, ait, *serò quidem ambo. sed tamen sapere cœpimus.* ita Plut. in Apopht. Scipionis Africani dogma fuit: *non esse pugnandum nisi aut inuitaret occasio, aut vrgeret necessitas.* ita Plut. in eius vita. Quocirca Gentilium prudentia maximè in opportunitate captanda enituit. Egregiè Plinius lib. 15. c. 24. *Morus*, ait, *nouissima omnium germinat,*

Prouidentia Dei componit rerum occasiones.

Morus sapiens.

germinat, & tamen parce inter primæ vitæ qui tempus idoneum operiuntur rei conficiendæ, etiamsi seriùs cœperint, tamen maturiùs conficiunt. Idem lib. 11. c. 6. & 10. *Apes peragunt opus suum non statis diebus, sed quoties cœli cõmoditas innuit. Ita suo quæque tempore rapienda est occasio.* Denique S. Chrysost. lib. 1. de Compunctione: *Sicut*, ait, *in corporibus & fistulis, nisi quis priùs humorem influentem sistat, malis fonte non obstructo, incassum omnia facit: itidem & nos, nisi occasionem quasi fontem mali cauerimus.* Porrò idipsum non tantùm in factis, sed & in verbis dictisque locum habet. Verbum enim opportunè prolatum plus efficiet, quàm mille importunè. Verè Sapiens Prouer. 25. 11. *Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo.* Christianus ergo hæc sibi adaptet, & occasionibus omnibus ad bene agendum vtatur, vt lucra cœlestia adaugeat, quæ quotidie mirè augere potest, si occasiones capter, vti captat mercator occasionem negotiandi, miles vincendi. Post hoc enim breue tempus & occasionem, non erit tempus nec occasio lucrandi.

VERS. 8. *Sed accipietis virtutem.*] Δύναμιν, id est, *potentiam, robur, vim, efficaciam*, quæ tanta fuit in Apostolis, vt Reges, Tyrannos, gentes feras & barbaras, totúmque Orbem subegerint Christo; cùm ipsi essent pauci, pauperes, rudes, ignobiles. Hoc est quod ait Christus Lucæ 24. 49. *Ego mitto promissum Patris mei in vos: vos autem sedete in Ciuitate, quoadusque induamini virtute ex alto.* Præclarè S. Bern. Serm. 85. in Cant. *Opus virtute habes*, inquit, *& non quacunque, sed qua induaris ex alto. Ipsa enim si perfecta sit, facilè sic animum victorem sui, & sic inuictum reddit ad omnia. Est quippe vigor animi cedere nescius pro tuenda ratione. Vel sic: Vigor animi quod in se est, omnia ad rationem cogens vel dirigens, &c. Felix anima quæ Angelis stellantibus præbuit gaudium pariter & miraculum fuit, vt audiret de se loquentes: Quæ est ista quæ ascendit de deserto deliciis affluens, innixa super dilectum suum? Alioquin frustra nititur, si non innititur.* Et mox: *Quidni omnia possibilia sint innitenti super eum qui omnia potest? Quanta fiducia vox: Omnia possum in eo qui me confortat? Nil omnipotentiam Verbi clariorem reddit, quàm quòd omnipotentes facit omnes qui in se sperant.* Et inferiùs: *Ita Verbo innixum, & indutum virtute ex alto, nulla vis, nulla fraus, nulla iam illecebra poterit vel stantem deycere, vel subycere dominantem.*

Superuenientis.] Græcè ἐπελθόντος in aoristo, id est, *cùm*, vel *postquam superuenerit*. Priùs enim datus est Spiritus S. personaliter Apostolis, deinde existens in eis eósque inhabitans, suam virtutem & dona in eos transfudit: perinde ac Sol postquam ortus est, suos radios in Orbem diffundit, de quo plura cap. 2.

Spiritus S.] Quis, qualis & quantus sit hic Spiritus dicam initio cap. 2.

Et eritis mihi.] *Mihi*, meæ scilicet incarnationi, morti, redemptioni, resurrectioni, ascensioni, cæterísque mysteriis quæ hucusque peregi. q. d. Docebitis & testificabimini me esse Filium Dei, qui pro salute hominum incarnatus & crucifixus sum, ac proinde me esse Saluatorem mundi, idcóque eos in me credere debere vt saluentur. Nec enim extra me est salus.

Testes.] Per miracula, per vitæ sanctimoniam, per prædicationem, sapientiam & efficaciam non humanam, sed diuinam. q. d. Vidistis ô discipuli, ô filij mei, vitam meam, doctrinam audistis, spectatis mea miracula, itinera, labores, contradictiones, tormenta, mortem, Crucem, resurrectionem, mox spectabitis meam ascensionem & missionem Spiritus S. Vbique vidistis meum in homines amorem & zelum, qui me è cœlo in terram & in Crucem traxit: ite, testificamini, & docete hæc in toto mundo, vt suam salutem ament & curent, sicut ego amaui & curaui, vt me ipsos amantem redament: ecce ascendo, vt parem eis locum in cœlo: suadete ergo, vt vanas terræ opes pompásque contemnant, vt timeant Dei iudicium & gehennam, ambiant aspirénque ad cœlum. Ecce quales & quanti hi testes Christo fuerunt. Vide hic dignitatem Apostolorum, de qua præclarè S. Chrys. hom. de S. Andrea, quæ extat apud Surium die 30. Nouemb. *Nihil tale*, inquit, *vnquam fuit, quale fuerunt Apostoli. Hi cùm Dei verbi essent ministri, attrectarunt incarnatum illum, qui vt Deus figuram non habet. Secuti sunt ambulantem cum, qui vbique præsens est. Discubuerunt vna cum illo, qui nullo loco circumscribitur. Eius vocem audiuerunt, qui verbo fecit omnia. Mundum ipsum lingua, tanquam sagena quadam concluserunt. Circumierunt suis cursibus fines Orbis terrarum. Errores vt zizania eradicarunt. Aras vt spinas quasdam amputarunt. Idola tanquam feras interfecerunt. Dæmones vt lupos profugarunt. Ecclesiam vt gregem quendam collegerunt. Orthodoxos tanquam frumentum congregarunt. Hæreses vt paleas proiecerunt. Iudaismum tanquam fœnum arefecerunt. Gracorum sectam tanquam stipulas quasdam igne combusserũt. Humanam naturam Cruce ipsa tanquam aratro quodam excoluerunt, & verbum Dei vt sementem quandam sparserunt. Ad summam, omnia illorum facta tanquam sidera quædam effulserunt. Quamobrem clara voce illis dicebat Dominus: Vos estis lux mundi. Siquidem Orientem habet Christianus homo illum, qui è Virgine natus est: diluculum habet eum qui baptismatis parens fuit: splendorem habet, Christi crucifixi gratiam: radios, admirabiles illas linguas: diem, futurum illud sæculum: meridiem, tempus quo in Cruce ipsa mansit Dominus: Occidẽtem, sepulchri habitationem: vesperam, breuem illam mortem: Solis fulgorem, resurrectionem à mortuis. Vos estis lux mundi. Intuere astra hæc, & illorum splendorem obstupesce.*

Encomia Apostolorum.

In Ierusalem.] Apollonius, vetus Ecclesiasticus scriptor, ait Euseb. lib. 5. Hist. c. 18. in fine, *memini Thraseæ cuiusdam martyris, qui quasi ex traditione priorum se accepisse asserit, Saluatorem præcepisse Apostolis suis, ne ante duodecimum annum ab Ierosolymis discederent.* Sed hoc cum grano salis accipiendum: satis enim constat ex Actis, ob necem Stephani, quæ paulo post Christi ascensionem cõtigit, dispersos fuisse Apostolos; ac eorum diuisionem per Orbis prouincias ante duodecimum annum contigisse, multi Historici & Doctores docent. Nam S. Iacobum, qui ante duodecimum annum martyr occubuit, in Hispanias profectum, ibique euangelizasse constanter asserunt Hispan. annales, & continua traditio.

VERS. 9. *Et cùm hæc dixisset.*] Aliáque quæ recensent S. Lucas, Matthæus & Marcus in fine Euangelij. Verisimile est Christum finito ptandio, Apostolos aliósque discipulos priùs conuocatos (quos 120. recensct Lucas v. 15.) è Ierusalem per mediam vrbem, Iudæis vi diuina cohibitis, stupefactis & attonitis, eduxisse in montem Oliueti, ac ex itinere diuertisse in adiacentem Bethaniam, vt ait Lucas Euang. c. 24. 50. vt valediceret Magdalenæ, Marthæ & Lazaro, eósque secum pariter eduxisse,

vt

vt eis aſcenſionis ſuæ viſionem & conſolationem impertiretur, vtpote ſibi amiciſſimis. ita Suarez 3. p.diſp.51.ſect.2. Quæ omnia facilè horam à prandio exactam ſignificant, antequam Chriſtus perueniret in montem Oliueti, ibique ſuis valedicens aſcenderet. Quæ fuerint colloquia ſuauiſſima, & victima Deiparæ Matris & Chriſti, item amplexus eius & diſcipulorum, aliáque plura quæ ſtudio breuitatis tacet Lucas, contemplari poſſumus, enarrare nequimus. S. Auguſt.Serm.6.de Aſcenſ. qui eſt 179. de Temp. ait Apoſtolos hæc Chriſto dixiſſe, (intellige corde potiùs quàm ore) *Domine quare nos derelinquis aſcendens, qui nos elegiſti in ripa precedens? Domine quando ſumus verba tua ſuper mel & fauum eminus percepturi, & ſtillantis rorantiſque gratiæ balſamum de tuis labys ac faucibus libaturi? Aut inſtrue quò aſcendis, aut ne deſeras eùm aſcendis: quaſi ſcito benignitatis tuæ remanſimus in aperto nudati, tanquam pupilli matris amplectentis pennæ e velamine deſituti. Quando venies ad nos, qui redemiſti nos? Mors tua fuit peccatum noſtrum, ſit aſcenſus tuus pignus noſtrum, ne nimis abſorpti mœrore merganur, quos eleuaſti de gemitibus inferorum.* Chriſtum verò eis reſpondiſſe per Angelos à ſe ſubmiſſos: *Viri Galilei quid ſtatis aſpicientes in cœlum? Hic Ieſus qui aſſumptus eſt à vobis in cœlum, ſic veniet*, &c. Vnde Serm. 7. hoſce duos Angelos vocat duos Prætores, & duos Palatinos cœleſtis Imperij. *Oportebat enim*, inquit, *cœleſtes mitti conſolatores, ne remanerent trepidi piſcatores.* Noſter Ludouicus de Ponte Meditat. de Aſcenſione, piè & probabiliter meditatur, Chriſtum abeuntem in cœlum, vt maioré ſui fidem, ſpem, amorem & reuerentiam diſcipulis imprimeret, dediſſe eis oſculandas ſuas manus & pedes (vt tangerent ſacra vulnerum in iis ſtigmata) ex quibus ſuauiſſimus odor fragrabat, quo illorum corda mirè recreabantur & confortabantur: Matri verò ſuæ obtuliſſe etiam oſculandum latus, quæ in illud ſe abdere, in eóque cum Chriſto aſcendere geſtiebat. Diſcipulos ergo ſummo amore & reuerentia manus & pedes Chriſti oſculatos eſſe, vti oſculata fuerat Magdalena, eiúſque comites mulieres. Ioan. 20.17.& Matth.28.9.

Chriſtus aſcendit. quo modo?

Eleuatus eſt.] *Non ſubitò raptus*, vt Elias & Enoch, *non furtim ſublatus, ſed videntibus illis eleuatus eſt*, ait S.Bern.de grad.humil.c.1.Idem Serm.2. de Aſcenſ. *Quid*, ait, *putatis fratres, quantus dolor & timor irruperit Apoſtolica pectora, cùm eum viderunt à ſe tolli & attolli in aëra, non ſcalis adiutum, non ſubleuatum funibus, etſi angelico comitatum obſequio, non tamen fultum auxilio, ſed gradientem in multitudine fortitudinis ſuæ?* *Eſeuatus* ergo à ſe, ſuáque virtute per dotem agilitatis, idque ſenſim & pedetentim, vt diutiùs paſceret oculos diſcipulorum intuentium. Hoc enim ſignificat Lucas Euāg. c.24.50. *Et eleuatis manibus ſuis benedixit eis. Et factum eſt dum benediceret illis receſſit ab eis, & ferebatur in cœlum.* Ex quibus verbis liquet primò, Chriſtum eleuaſſe manus, tum vt Deum oraret, & inuocaret ad benedicendum Apoſtolis; tum vt eleuando & deprimendo, vel certè tranſuerſim collocando manus, vti fecit Iacob Geneſ. 48. 14. ſignum Crucis efformaret, vti docet noſter Greſerus lib.3.de Cruce c.16. Per Crucis enim meritum omnem benedictioné nobis impetrauit. Vnde inoluit in Eccleſia conſuetudo, vt tam in publicis & ſacris officiis, quàm in priuatis benedictionibus Prælatorum, Sacerdotum, Sanctorum, vel parentum, is qui benedicit ſignum Crucis efformet ſuper eum quem benedicit: quam eſſe traditionem Apoſtolicam teſtatur S.Baſil. lib.de Spiritu Sancto c.37.

1.

Chriſtus benedixit per ſignum Crucis.

Secundò, liquet Chriſtum diſcipulis benedixiſſe, id eſt, Patris opem, & gratiam eis apprecatú fuiſſe, qua & ipſi in fide vitáque Chriſtiana proficerent, & alios ad eandem verbo & exemplo prouocarent, vtque Deus omnia eorum opera ſecundaret per omnem vitam, vti de facto fecit. Fuit enim efficax hæc Chriſti oratio & benedictio. Addit noſter Ludou. de Ponte Medit.de Aſcenſione, Chriſtum aſcendentē diſcipulis faciem ſolito amabiliorem & radiantiorem exhibuiſſe. Formula verò benedictionis hac vſum eſſe: *Benedicat vos Dominus & cuſtodiat. Oſtendat Dominus faciem ſuam vobis, & miſereatur veſtri.* Hanc enim Deus præſcripſit Aaroni, qui fuit typus Chriſti, Numer.6. 23. Aut hac: *Pater Sancte, ſerua eos in nomine tuo, quos dediſti mihi, vt ſint vnum, ſicut & nos. Pater quos dediſti mihi, volo vt ibi ego ſum, & illi ſint mecum, vt videant claritatem meam.* &c. Ioan. 17. 11. 22.24. Aut ſimili. Porrò Chriſti benedictio fuit efficax: quare diſcipulos repleuit bonis illis cœleſtibus, quæ benedicendo illis apprecabatur.

2.

Tertiò, Chriſtum ſenſim aſcendiſſe: hoc enim ſignificat *τὸ receſſit, & ferebatur.*

3.

4.

Quartò, Manichæi cenſebant Chriſtum reſtitiſſe in cœlo Solis, ideóque Solem quaſi numē adorabant, idque ex eo quòd ſcriptum eſt pſal. 18.5. *In Sole poſuit tabernaculum ſuum.* Refert & tollit hoc S.Auguſt. tract.34. in Ioannem. Certum eſt Chriſtum aſcendiſſe ſuper omnes cœlos. Hoc enim aſſerit Apoſtolus Epheſ.4.10. Vide ibi dicta.

Chriſtus vt homo aſcēdit ſedétque ad dexterā Patris.

Quintò, de fide eſt Chriſtum non tantùm quà Deus eſt, ſed etiam quà homo, aſcendiſſe ad ſolium Dei Patris, ibique ad dexteram eius quaſi Dominum cœli & terræ, Angelorum & hominum conſidere. Id enim docet Apoſtolus Coloſſ.3.1. quia enim Chriſtus ſe in Cruce infra omnes creaturas humiliauit, hinc & meruit ſuper omnes exaltari. Philip.2.10.

6.

Sextò, Chriſtus ſua morte cœlum ob peccatum Adæ, & poſterorum clauſum reſerauit. Vnde & primus eodem aſcendit. Hinc & ſecum duxit in triumphum omnes animas S. Patrum & Patriarcharú, quos è limbo eduxerat. Hoc enim eſt quod ait Pſaltes pſal.67.19.& ex eo Paulus Epheſ.4.8. *Aſcendens in altum captiuam duxit captiuitatem.* Porrò præcipui ex illis cum Chriſto reſurrexerūt, vt patet Matth.27.53.ac conſequenter in corpore glorioſo cum Chriſto aſcenderunt, quaſi reſurrectionis eius primitiæ. Hoc eſt quod ait Michæas c. 2.13. *Aſcendet enim pandens iter ante eos.*

7.

Septimò, Chriſto per dotem ſubtilitatis cœlos penetranti, quaſi Domino Regique ſuo occurrit tota cœleſtis aula, omnéſque omnino Angeli, vti docuit S.Cypr.Epiphan.Nyſſe.Serm.de Aſcenſ.& alij, & ſatis colligitur ex illo Heb.1.6. *Et cùm iterū introducit primogenitum in Orbem terræ dicit: Et adorent eum omnes Angeli Dei*; qui admirantes eius gloriam interrogarunt: *Quis eſt iſte qui venit de Edom, tinctis veſtibus de Boſra?* &c. Iſaiæ 63.ac triūphantes cecinerunt: *Attollite portas Principes veſtras, & eleuamini porta æternales, & introibit Rex glorie.* pſal.23. Vnde S.Auguſt. Serm.5. de Reſurrect. *Viderunt*, inquit, *cœlites cuncti ſpecioſum vulneribus Chriſtum, ſpolia è caſtris tyrannicis reportantē, & admirantes fulgentia diuinæ virtutis vexilla, talibus concrepant hymnis, deducúntque lætantes: Quis eſt iſte Rex glorie?* Hoc eſt quod iubilat Pſaltes

pſal

pſal. 67. 18. *Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium: Dominus in eis in Sinai in Sancto.* Et pſal. 46. *Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis. Quoniam Dominus excelſus, terribilis: Rex magnus ſuper omnem terram,* &c. *Aſcendit Deus in iubilo, & Dominus in voce tubæ.*

1. Octauò, Beda lib. de locis ſanctis cap. 7. teſtatur ſolemnitatem huius diei quotannis recurrentem, fuiſſe cœleſtibus prodigiis, in eo loco quo Chriſtus aſcendit, illuſtratam. *Nam in die,* inquit, *aſcenſionis Dominicæ, per annos ſingulos Miſſa peracta validè flaminis procella de ſurſum venire conſueuit, & omnes qui in Eccleſia fuerint in terram proſternere. Tota ibi ea nocte lucerna ardent, vt non illuſtrari tantùm ſed & ardere mons, & ſuppoſita loca videantur.* De loco Aſcenſionis dicam v. 12.

Prodigia aſcenſionis Chriſti.

Cur aſcendit Chriſtus ſtatim à reſurrectione? 1. cauſa.

Quæres, quibus de cauſis Chriſtus mox poſt reſurrectionem aſcendit in cœlum? Reſp. Prima eſt, vt ſuam legem & doctrinam confirmaret, & oſtenderet eſſe cœleſtem. Se enim è cœlis deſcendiſſe, vt eam doceret, ideóque eò redire quaſi vnigenitum Dei filium, iuxta illud Ioannis 3. 13. *Nemo aſcendit in cœlum, niſi qui deſcendit de cœlo, filius hominis qui eſt in cœlo.* Vnde S. Maximus hom. 2. de Pentec. *Sicut,* inquit, *Aquila humilia deſerit, alta petit, cœlorum vicina conſcendit; ita & Saluator humilia inferni deſeruit, Paradiſi altiora petijt, cœlorum faſtigia penetrauit.*

2. Secunda, vt cœlum hominibus peccato Adæ clauſum referaret, vtque oſtenderet regnum ſuum non eſſe terrenum & temporaneum, vti putabant diſcipuli, ſed cœleſte & æternum. Quocirca ſequacibus ſuis terram & terrena omnia eſſe deſpicienda. Nam vt ait S. Auguſt. Serm. 175. de Temp. *Cum Chriſto non aſcendit ſuperbia, non auaritia, non luxuria, nullum vitium noſtrum aſcendit cum Medico noſtro. Et ideo ſi poſt Medicum deſideramus aſcendere, debemus vitia & peccata deponere.*

3. Tertia, vt corpori eius ita in terris humiliato & afflicto, inſtam daret mercedem & gloriam: corporis enim glorioſi congruus propriúſque locus eſt cœlum, non terra: hæc enim eſt locus generabilium & corruptibilium. Vnde S. Aug. Serm. 107. de Temp. *Noſter,* ait, *hic Sampſon ablatis portis imperiúque inferni & mortis, aſcendit per turbinem in cœlum.*

4. Quarta, vt Angelos ſua præſentia & gloria exhilararet, ac cœlum exornaret: nam *lucerna eius eſt Agnus.* Apoc. 21. 23. Vnde & ei acclamarunt: *Dignus eſt Agnus qui occiſus eſt, accipere virtutem, & diuinitatem, & ſapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam.* Apoc. 5. 12. Adde, vt ſederet à dextris Dei tanquam conſubernalis Patri, à quo in hunc mundum miſſus fuerat, ait Oecum. in c. 3. verſ. 21. Præclarè S. Auguſt. Serm. 37. de Temp. *Quòm mirifico,* ait, *myſterio noſter Ieſus Chriſtus vel tactu corporis ſui, vel tranſitu gloriæ ſuæ omnem ad momentum creaturam ſanctificat, viuificat & illuſtrat? Aquas enim conſecrat, dum baptizatur: terram ſanctificat, dum ſepelitur: mortuos ſuſcitat, dum reſurgit: cœleſtia glorificat, dum aſcendit ad cœlum, & ſedet ad dexteram Patris.*

5. Quinta, vt è cœlis mitteret Spiritum S. noſtrámque cauſam iugiter apud Patrem ageret, oſtendens ei ſacra ſua vulnera. *Talis enim decebat vt nobis eſſet Pontifex, ſanctus, innocens, impollutus, ſegregatus à peccatoribus, & excelſior cœlis factus.* Heb. 7. 26. *Sic capit eſſe diuinitate præſentior, qui factus eſt humanitate longinquior,* ait S. Leo Serm. 2. de Aſcenſ.

Sexta, vt S. Trinitati rationem ſuæ legationis in terra peractæ redderet, eíque redemptione hominum peracta honorem, lætitiam & gloriam afferret. Vnde S. Cypr. Serm. de Aſcenſ. aſſerit, *nec linguis hominum, nec Angelorum, nec cuiuſquam acumine ingenij definiri poſſe, qua Patris in reditu filij hilaritas fuerit; perinde ac ſi vlla ad immutabile illud gaudium eſſe acceſſio potuerit.* Et S. Epiphan. Orat. de Aſcenſ. *Chriſtus,* ait, *ingenti gaudio triumphans, quem humana natura humeris impoſitum Patri obtulit, atque pro tali munere munus Spiritus S. quod reddat, impetrat.* Et S. Chryſoſtomus Serm. de Aſcenſ. *Chriſtus aſcendens in cœlum naturæ noſtræ primitias obtulit Patri, & oblatum donum miratur eſt Pater, quod & tanta dignitas offerebat, & quod offerebatur nulla macula fœdabatur. Nam & ſuis manibus ſuſcepit oblatum; & ſuæ ſedis ſocium eſſe participem,* &c. *Illa natura eſt quæ audiuit: terra es, & in terram ibis.* Et inferiùs: *Hodie Angeli atque Archangeli naturam noſtram in ſede Dominica immortali gloria fulgentem viderunt.*

6.

Moral. Chriſtus coram Apoſtolis & diſcipulis aſcendit, quaſi oculos & cor eorum (vtinam & noſtrum) ſecum vehens in cœlum, docens nos primò, vt cum Apoſtolis oculis animi eum in aſtra ſequamur, & mente in cœleſtibus habitemus. Ipſe enim eſt amor noſter: vbi autem amor, ibi & oculus, & cor. Quocirca Apoſt. Coloſ. 3. 1. *Quæ ſurſum,* inquit, *ſunt quærite, vbi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens: quæ ſurſum ſunt ſapite, non quæ ſuper terram.* Patria enim noſtra cœlum eſt, terra verò exilium & carcer. ita iudicant ſentiúntque animæ ſapientes & ſanctæ. Chriſtus ergo in fidelibus beatitudinis & regni cœleſtis fidem ſolidauit, & ſpem acuit eò aſcendendo: *Vbicunque enim fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ.* Matth. 24. 28. Et S. Auguſt. Serm. 3. de Aſcenſ. *Nos,* ait, *Chriſti mors viuificauit, nos reſurrectio erexit, nos aſcenſio conſecrauit.* Et S. Bern. Serm. 1. de Aſcenſ. *Quæramus,* ait, *quæ ſurſum ſunt, quia illic profectò theſaurus noſter eſt Ieſus Chriſtus, in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ abſconditi, in quo habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter.*

Moral. 1.

2. Secundò, vt doceret nos quanti apud Deum meriti ſit humilitas, eámque efficaciter nobis perſuaderet. Nam vt ait Apoſtolus Epheſ. 4. 10. *Qui deſcendit, ipſe eſt & qui aſcendit ſuper omnes cœlos, vt impleret omnia.* Ita S. Franciſcus per humilitatem aſcendit ad Seraphinos, vti ex viſione cuiuſdam Sancti teſtatur S. Bonau. Vnde S. Bernar. Ser. 2. de Aſcenſ. *Neque enim,* ait, *aſcendere potes niſi deſcenderis, quia, vt æterna lege fixum eſt, omnis qui ſe exaltat humiliabitur, & qui ſe humiliat exaltabitur. O peruerſitas! ô abuſio filiorum Adam! quia cum aſcendere difficillimum ſit, deſcendere autem facillimum, ipſi & leuiter aſcendunt, & difficilius deſcendunt.*

3. Tertiò, vt doceret heroica virtutum opera patrare, & dura pati, etiam martyria, iuxta illud Apoſtoli 2. Timoth. 2. 10. *Ideo omnia ſuſtineo propter electos, vt & ipſi ſalutem conſequantur quæ eſt in Chriſto Ieſu, cum gloria cœleſti,* quam explicans ſubdit: *Fidelis ſermo: nam ſi commortui ſumus, & conuiuemus; ſi ſuſtinebimus, & conregnabimus.* Deus Pater ergo exaltans Chriſtum ad ſuam dexteram, nos *conſedere fecit in cœleſtibus in Chriſto Ieſu,* vt ait idem Epheſ. 2. 6. Nam vt ait S. Leo Serm. 1. de Aſcenſ. *Quia Chriſti aſcenſio noſtra eſt prouectio, & quò præceſſit gloria capitis, eò ſpes vocatur & corporis, dignis dilectiſſimi exultemus gaudijs, & pia gratiarum actione lætemur. Hodie enim non ſolùm ciues Paradiſi firmati*

firmatis ſumus, ſed etiam cœlorum in Chriſto ſuper-
na penetrauimus. Idem Serm. 2. *Surſum vocatos ani-*
mos deſideria terrena non deprimant, ad æterna præ-
electos peritura non occupent, viam veritatis ingreſſos
fallaces illecebræ non retardent, & ita a fidelibus hæc
temporalia decurrantur, vt peregrinari ſe in hac val-
le cognoſcant, in qua etiamſi quædam commoda blan-
dianter, non amplectenda nequiter, ſed tranſeunda
ſunt fortiter. Et ſuperiùs: *Hanc fidem aſcenſione*
Domini auctam, & Spiritus S. munere roboratam non
vincula, non carceres, non exilia, non fames, non ignis,
non laniatus ferarum, nec exquiſita perſequentium
crudelitatibus ſupplicia terruerunt. Pro hac fide per
vniuerſum mundum non ſolùm viri, ſed etiam femi-
næ, nec tantùm impubes pueri, ſed etiam teneræ Virgines
vſque ad effuſionem ſui ſanguinis decertarunt. Et S.
Greg. hom. 29. in Euang. *Ecce, ait, iſte venit ſaliens*
in montibus, tranſiliens colles, &c. Vidiſtis eius ſaltus
agnoſcere? De cœlo venit in vterum, de vtero in præ-
ſepe, de præſepi in Crucem, de Cruce in ſepulchrum, de
ſepulchro redijt in cœlum. Quia exultauit vt gigas
ad currendam viam, vt nos ei diceremus: Trahe nos
poſt te, curremus in odorem vnguentorum tuorum.
Vnde fratres chariſſimi, oportet vt illuc ſequamur
corde, vbi cum corpore aſcendiſſe credimus. Deſideria
terrena fugiamus, nihil iam nos delectet in infimis, qui
Patrem habemus in cœlis. Et S. Auguſt. Serm. 3. de
Aſcenſ. *Aſcendamus poſt illum, & per vitia ac paſ-*
ſiones noſtras: ſi vtique vnuſquiſque noſtrùm ſubde-
re eas ſibi ſtudeat, ac ſuper eas ſtare conſueſcat, ex
ipſis ſibi gradum conſtruit, quo poſſit ſuperiora con-
ſcendere. Eleuabunt nos, ſi fuerint infra nos: de vitijs
noſtris ſcalam nobis facimus, ſi vitia ipſa calcamus.
Et S. Bern. Serm. 4. de Aſcenſ. *Quid*, inquit, *grave*
illi videri poterit, qui ſemper mente tractat, quòd non
ſunt condigna paſſiones huius temporis ad futuram
gloriam? Quid concupiſcere poterit in ſeculo nequam,
cuius oculus ſemper videt bona Domini in terra vi-
uentium, ſemper videt æterna præmia? quoniam tran-
ſibo in locum tabernaculi admirabilis vſque ad do-
mum Dei. Et inferiùs: *Aſcende Domine ſuper aſi-*
num iſtum, conculca hos beſtiales motus, quia domari
debent, ne dominari prævaleant; niſi enim calcati fue-
rint, conculcabunt nos: niſi premantur, oppriment
nos, &c. Sequere etiam aſcendentem Crucem, exalta-
tum à terra, vt non ſolùm ſuper eam, ſed & ſuper
omnem quoque mundum mentis faſtigio colloceris, &c.
nulla te mundi oblectamenta inclinent, nulla aduerſi-
tates deijciant. Vide eundem Serm. 6.

Nubes Chriſti qualis? Reſp. 1.

Et nubes ſuſcepit eum.] Quæres, quæ, & qualis fuit hæc nubes? Primò, Caiet. hic, & ex eo Medina 3. p. q. 58. ar. 4. cenſent nubem hanc non fuiſſe nubem, ſed ſplendorem, quem Chriſti corpus ex ſe ſparſit cùm cœlo appropinquaret, cuius ſimile eſt in via lactea. Verùm aliud eſt ſplendor, aliud nubes: ille clarus & ſubtilis, hæc obſcura & denſa. Adde, nubes hæc velauit Chriſtum, ne eum amplius viderent diſcipuli: fuit ergo vera nubes.

2. Secundò, Abulenſ. Paradoxo 5. cap. 9. putat hanc nubem fuiſſe Chriſto inſtar ſedis & throni, qua partim nuditatem ſuam tegeret, partim glorioſus quaſi in ſella geſtatoria è terra in altum aſcenderet, non eleuatus ab Angelis, ſed virtute propria. Verùm nubes hæc Chriſtum in altum euectum ſuſcepit, & abſcondit. Vnde S. Auguſt. Serm. 179. de Temp. eam excelſam indigitat. Non ergo fuit ei loco ſedis; nec in terra, ſed in æthere eum ſuſcepit. Chriſtus enim erectus aſcendit, non ſedens. Hic enim ſitus decet corpus glorioſum.

A Ergo nubes hæc magis à Chriſto ferebatur, quàm illum ferret, ait Oecumenius.

3. genuinè. Tertiò ergo & genuinè, nubes hæc fuit vera, ſed glorioſa & eximia luce coruſca, ad hoc à Deo adducta, vel producta, vt corpus Chriſti tegeret, & ab oculis Apoſtolorum eximeret, ſimúlque ſuo fulgore majeſtatem aſcendentis oſtenderet. Ita Suarez 3. p. diſp. 52. ſect. 2. & S. Chryſoſt. qui & addit, *hanc nubem fuiſſe cœli ſymbolum, declarans, quòd in ipſo ſigno diuinæ potentiæ aſcenderet, iuxta illud* pſal. 103. *Qui ponis nubem aſcenſum tuum.* Paſſim enim in Scrip. Dei majeſtas dicitur tegi & velari nubibus. Vnde & Sancti rapientur in nubibus obuiam Chriſto in aëra. 1. Theſſal. 4. 17. Porrò nu-
B bem hanc Chriſtus ſecum non deduxit in cœlum, ſed ſuo loco in aëre reliquit.

Nota, Chriſtus ſenſim aſcendit eò vſque, quò pertingere poterat Apoſtolorum viſus: deinde ſubduxit eum nubes: ac mox ilicò inſtar fulguris, per dotem agilitatis librauit ſe in cœlum empyreum, non quaſi tranſeundo ab extremo in extremum ſine medio, vt cenſet Abulenſ. Paradoxo 5. cap. 13. ſed ſucceſſiuè ſingulos cœlos mira celeritate tranſeundo, vt tanquam ſupremus omnium Dominus omnium poſſeſſionem acciperet, & quodammodo ſua præſentia ſanctificaret, iuxta illud Epheſ. 4. 10. *vt impleret omnia.* ita Suarez diſp. 51. ſect. 2. Vbi aduerte vim dotis agilitatis Chriſti: per
C eam enim ſubitò in ictu oculi, inſtar fulguris ſe librauit ex aëre in verticem & culmen cœli empyrei, quod ſpatium ingens eſt & quaſi immenſum. Alpharabius nobilis inter Arabes Aſtrologus aſſerit, tanto interuallo firmamentum, ſiue octauam ſphæram in qua ſunt ſtellæ fixæ, à terra diſtare, vt vix quiſquam octo annorum millibus eò peruenire poſſet. Cæteri Aſtronomi docent, terram diſtare à concauo firmamenti octoginta millionibus milliarium: ſpiſſitudinem verò firmamenti eſſe eandem, ſcilicet octoginta millionum: quanta ergo debet eſſe diſtantia, ſpiſſitudo & amplitudo cœli noni, decimi, & ſi qui alij iis ſunt ſuperiores, ac maximè cœli empyrei? Idem docent, ſtellam
D quamlibet in æquinoctiali poſitam ſingulis horis conficere 42. milliones milliarium: lapidem molarem ſi è firmamento caderet, caſurum per nonaginta annos, antequam terram attingeret: per quatuor millia annorum vix te peruenturum ad conuexum firmamenti, etiamſi quotidie rectà aſcendens conficeres centum milliaria, vti oſtendi Geneſ. 1. in opere quartæ diei. Hæc omnia Chriſtus penè in momento tranſmiſit, facítque vt animæ ſanctæ poſt mortem eadem quaſi in momento tranſmittant. Hæc cogita, his te ſolare, cùm quis labor te fatigat, cùm tardum pigrúmque corpus te in opere pio delaſſat.

Quantum diſtet cœlum à terra

An Chriſtus nudus aſcéderit?

Denique Abulenſ. Parodoxo 5. cap. 34. cenſet,
E Chriſtum poſt reſurrectionem, vtpote glorioſum, nullas induiſſe veſtes, ſed nudum ſemper, & ſolo ſplendore gloriæ ſuæ veſtitum diſcipulis apparuiſſe, ac conſequenter nudum è terra in cœlum aſcendiſſe, ſola nube & luce circumdatum. Ratio eius eſt, quia alioqui non potuiſſet vulnus lateris Thomæ oſtendere, & tangendum exhibere: veſtes enim manum Thomæ excluſiſſent. Sed reſpondendum eſt, Chriſtum poſt reſurrectionem tales veſtes aſſumpſiſſe, vt illæ quinque vulnera non tegerent, nec veſtirent; aut ſi tegerent, facilè retegi poſſent in locis vulnerum, vt ea oſtenderet diſcipulis, ex iiſque probaret ſe idem corpus habere quod vulnera exceperat. Chriſtus enim Magdalenę

by Google

apparuit vt hortulanus, duobus discipulis euntibus in Emaus vt peregrinus. Habebat ergo habitum vestésque, quæ intuentibus hortulani & peregrini esse videbantur: ergo pariter vestitus ascendit in cœlum, quousque visus est ab Apostolis: cùm verò nubes eum suscepit, vestimenta dimisit. Corpus enim gloriosum tua dote claritatis vestitur instar Dei, qui amictus est lumine sicut vestimento. psal. 102. Quare beati in cœlis non veste, sed gloria vestiuntur.

An in veste rubra?

Porrò Christum in veste rubra & purpurea ascendisse, censet Fredericus Nausea in Catechis. cap. 36. probátque ex illo Isaiæ 63. 2. *Quare ergo rubrum est vestimentum tuum?* & Apocal. 19. 13. *vestitus erat veste aspersa sanguine*, nimirum vt illa significet cruentam victoriam Christi sanguine partam. Alij censent Christum in stola candida ascendisse. Hæc enim decet corpus gloriosum. Vnde Christi vestimenta in Transfiguratione facta sunt candida vt nix; & beati à Ioanne visi sunt vestiri stolis albis Apocal. 7. 9. & byssino candido Apoc. 19. 14. Verùm quia Christus coram Apostolis gloriam suam penè abscondit, eámque tenuiter tantùm ostendit, vt cum iis familiariter agere, videri & tangi posset; hinc crediderim eum in veste communi, qua in vita vti solebat, iis apparuisse, vt idem videretur esse qui resurrexerat, non alius; ac in eadem ascendisse, ita tamen vt ascendendo rádios gloriæ suæ in eam transfunderet, eámque radiantem claritate partim candicante, partim purpurascente efficeret. Sic enim dos claritatis & lucis beatorum in cœlo erit colorata, & varia. Nam in Martyribus erit purpurea, in Virginibus candida, in Doctoribus viridis, ait D. Soto in 4. dist. 49. in fine.

Vers. 10.

Cúmque intuerentur.] *ἀτενίζοντες*, id est, *intendentes & intentis defixi oculis*; ac vt S. Ambros. Serm. 60. *suspensi*: *τείνω* enim est *tendo*, *a* verò epitasin addit augétque. Apostolorum typus fuit Elisæus, sicut Christi Elias ascendens in cœlum curru igneo. Vnde in eum intendens Elisæus succlamabat: *Pater mi, Pater mi currus Israël & auriga eius.* Et: *Obsecro vt fiat in me duplex spiritus tuus.* 4. Reg. 2. 9. & 12. Quis hic Apostolorum admirationem, lætitiam, amorem, spem, omnésque animorum motus, omnéque pathos exprimat, imò mente concipiat? S. Bern. Serm. 3. de Ascens. addit eos ploràsse.

Duo viri.] Duo Angeli in assumpto corpore apparentes, quasi duo viri eximij & glorioſi.

In vestibus albis.] Hic enim color eorum puritatem, Christique gloriam & triumphum denotat. Vnde de beatis Christum sequentibus ait Ioannes Apoc. 19. 14. *Et exercitus qui erant in cœlo sequebantur eum in vestibus albis, vestitus byssino albo & mundo.* Nocat S. Gregor. homil. 49. in Euang. *Christo nascente non legi candidatos Angelos apparuisse: quia in natiuitate apparuit Deus humilis, in ascendente ostensus est homo sublimis.*

Viri Galilæi.] Apostoli enim è Galilæa erant oriundi; sed alludunt Angeli ad etymon & significatum. *Galilæus* enim Hebraidem est quod transmigrans. q.d. estote Galilæi, à terra in cœlum mente & vita transmigrate, fortiter depugnantes contra mundum, carnem & Diabolum. Erant enim Galilæi bellicosi & pugnaces, teste Iosepho, qui Galilæorum Dux cum iis fortiter contra Vespasianum & Romanos depugnauit, vti ipse narrat lib. de bello Iudaico.

Quid statis aspicientes.] Syrus: *quid statis &*

A *suspicitis*, id est, fixè quasi firmo státque pede suspicitis? q.d. Sat suspexistis: Christus enim iam ab oculis vestris subductus est, eum amplius videre non potestis; sed scitote eum rediturum ad iudicium, vt vos secum assumat in cœlum. Ergo domum redite, & ad munus Apostolicum quod ipse vobis demandauit, ac ad Spiritus S. aduentum vos comparate.

Moral. de aspectu cœli.

Moral. docent nos Apostoli, crebrò oculis tam mentis, quàm corporis cœlum suspicere, ad illúdque anhelare, cogitantes nos in hoc mundo peregrinos esse, patriam verò habere cœlum. Conscripti enim sumus ciues Sanctorum & domestici Dei. Sanctis ergo terra est exilium, & *σῶμα* est

B *σῆμα*, id est, corpus est carcer, vt aiebat Plato: tum quia in eo anima illigatur, deprimitur, affligitur, cruciatur mille ærumnis quasi in carcere, imò quasi in eculeo: tum quia ob cupiditates & tentationes, quas animæ suggerit, illi creat periculum damnationis & gehennæ: tum quia Sancti aspirant ad suum thesaurum & amorem, putà ad Christum, B. Virginem, Angelos & Sanctos, ac ad S. Trinitatem, vt eius visione beentur, eámque perpetim adorent, ament, glorificent. Ita S. Martinus iugiter aspiciebat cœlum, eáque nota à cæteris dignoscebatur, adeò vt vulgò cognominaretur *suspex cœli*. Vnde & moriturus in ardente febre, supinus oculis in cœlum intentis orabat, cúm-

Exempla.

C que discipuli peterent vt conuerso corpore tantisper, dum remitteret vis morbi, pronus conquiesceret: *Sinite me*, inquit, *cœlum potius quàm terram aspicere, vt suo iam itinere iturus ad Dominum spiritus dirigatur.* ita Sulpitius in eius vita. S. Antonius in oratione pernoctans, in iisdem vestigiis consistens, iisdem oculis sursum clàtis Solem oriétem aspiciebat, quibus occidentem aspexerat, ait S. Athanasius. S. Magdalena non tantùm oculis, sed & corpore toto quotidie septies ab Angelis eleuabatur in cœlum, ibique cœlestis melodiæ musicam audiebat, vt habet eius vita. S. Maria Oigniacensis versabatur cum Angelis & Sanctis in cœlo, vt eos inter se distinguere posset; quin &

D realiter ipsos Sanctos audiret, cum iisque familiariter colloqueretur, de qua mira scribit Cardin. Iacobus de Vitriaco cap. 8. vitæ eiusdem. S. Franciscus ita assiduè & affectuosè cœlum spectabat, vt corpore in cœlum ascenderet, nimirum tanta erat vis amoris & desiderij, vt secum sursum attolleret molem corporis. Quocirca pingitur ipse pede globum terræ calcans, oculis cœlum suspiciens cum hoc lemmate: *quæ sursum sunt non quæ super terram.* B. P. Ignatius fundator Societatis nostræ, solebat in solarium ascendere, vnde liberè in cœlum posset suspicere, ibique fixis in cœlum oculis vbertim lacrymans Deum adorare. Vnde illa eius vox: *Quomodo sordet mihi terra, cum cœlum aspicio?* ita

E Ribaden. lib. 5. vitæ eius cap. 1.

Hic Iesus.] Qui vobis fuit, erítque semper Iesus, id est, Saluator, cuius proinde mellifluum nomen iugiter in corde & ore gerite, dicentes: *Iesu nostra redemptio, amor & desiderium, Deus creator omnium, homo in fine temporum, qua te vicit clementia, vt ferres nostra crimina?* &c.

Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem.] Propria, virtute, non aliena ope deductum, ait S. Chrysost.

In cœlum.] Tria hic Apostolis ingerunt Angeli, tribúsque de causis eis apparuerunt. Primò, vt quod discipuli oculis corporis videre non poterant, scilicet Christum in cœlum peruenientem, verbis

verbis suis docerent,ac confirmarent. Secundò,vt Apostolos consolarentur,eósque instruerent,vt fide potiùs quàm visu corporeo Christum intuerẽtur,ac expectarent. Tertiò, vt significarent Christum ad immutabilem quendam statum, & æternitatis consortium ascendisse. Hoc enim est quod aiunt:*Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum*,id est, in eadem gloria & majestate, & cum eadem anima, & corpore,quæ nulla temporis duratione alterari poterunt, aut mutari. Quæ verba ita ponderauit Ignatius Epist.10. ad Smyrnenses,Chrys.& Beda in Act.& Tertul. lib.de carne Christi cap.24. & lib.de Resur.carnis cap.31.

Tunc reuersi sunt Ierosolymam, à monte qui vocatur Oliueti.] Ab oleis & oliuis, quibus consitus & fertilis est, vti iuxta Romam mons Tyburtinus. Hinc patet, Christum è monte Oliueti in cœlum ascendisse. Vnde alibi hic mons sanctus & inclytus vocatur. Videtur huc alludisse Zachar.c.14.4. cùm ait: *Stabunt pedes eius in die illa supra montem oliuarum, qui est contra Ierusalem ad Orientem.* Vide ibi dicta. Sed cur inde? Resp. Primò, quia ibi inchoauit passionem, dum in horto orans sudauit aquam & sanguinem,móxque à Iuda proditus,captus, ligatus & protractus est ad Annam & Caipham: ibi ergo pariter decuit eum finire, & corónidem imponere passioni suæ & vitæ terrenæ; vt vbi pœnam iniustè sustinuit, ibi & iustitia innocentiáque eius declaretur,& glorificetur.Ecce rursum, vt instrumenta & loca passionis Christi ei vertuntur in gloriam,& triumphum.

Christus ex monte Oliueti ascẽdit. Cur?

1. causa.

2. Secundò,quia in hoc monte sæpe Christus orauit & pernoctauit, vt patet Lucæ c.21.c.22.c.23. æquè ac Dauid fugiens Absalonem 3.Reg.15.

3. Tertiò, vt in conspectu impiæ & Iudaicæ Ierusalem,quæ eum depressérat & occiderat, gloriosus ascenderet; itáque abolito Iudaismo Christianismum sanciret & illustraret. Mons enim Oliueti tantæ altitudinis est, vt ex eo omnes penè plateæ Ierusalem (quin & mare mortuum) conspiciantur.

4. Quartò,quia oliuetum & oleum symbolum est gratiæ & misericordiæ, quam Christus nobis in hoc monte patiens, & ascendens impendit. Hinc pariter in hoc loco Iudex considebit, cùm in fine mundi redibit vt iudicium vniuersale peragat.Hoc enim futurum est in valle Iosaphat, quæ subiacet monti Oliueti, & exiguo spatio inter eum & vrbẽ Ierusalem interiacet, vt Iudæi infideles & impij, qui passionis & ascensionis eius oleum & mel spreuerunt,ibidem sentiant, gusténtque acetum & fel iræ ipsius & vindictæ.

5. Quintò,quia mons Oliueti,æquè ac oliua,symbolum est Ecclesiæ, & Sanctorum. Oliua enim symbolum est pacis,concordiæ,modestiæ,obediẽtiæ,eleemosynæ,splendoris, æternitatis, quæ dotes omnes competunt Ecclesiæ,& Sanctis,vti ostendi Ierem.11.16.& Zachar.14.4.& Apocal.11.4.

Tria miracula Ascensionis in monte Oliueti.

Nota tria continua miracula, quibus in monte Oliueti Deus illustrauit Christi ascensum. Primũ, Christus ad sui suæque Ascensionis monumẽtum, huic monti petroso instar ceræ impressit, & impressa reliquit sacrorum pedum suorum vestigia, quæ nulla ratione tot sæculis deleri potuerũt, ibique etiamnum inter medios licèt Turcas visuntur, cùm tamen peregrini deuotionis causa ea eradant,vt terræ à Christi pedibus quasi sacratæ particulas,quasi reliquias secum auferant. Ita S. Hiero.in locis Hebr. S. Paulinus ad Seuerum Epist. 11.Sulpitius lib.2.Histor: sacræ,Beda de locis sanctis c.7.& recentiores Geographi,ac peregrini terræ sanctæ. Porrò hæc Christi vestigia conuersa sunt ad Occidentem, & versus Catholicam ex gẽtibus Romanam spectant Ecclesiam, ad quã ipse eius caput tanquam geminos & illustres oculos, S.Petrum, suum in terris Vicarium, & S.Paulum Doctorem gentium missurus erat. ita Adrichom. & alij in descriptione Ierusalem. Secundum, locus ille è quo Christus ascendit,nunquam se tegi, aut marmore pauiri ornarique est passus, semper excussis solo respuente,quæ manus humana adornandi studio tentabat apponere,vti testatur S.Paulinus iam citatus. Tertium, eodem in loco postea templum rotundum, & magnificum in honorem Ascensionis est erectum à S. Helena matre Constantini Imperatoris,quod in se includebat Christi vestigia, cuius tectum ea parte qua Christi corpus ascendit,nunquam contegi & concamerari potuit,sed transitus eius è terra ad cœlum vsque manet apertus, vti Romæ videmus in Pantheo. ita S. Hiero. & Beda loco iam citato. Adde quartum flaminis & venti,quod verbis Bedæ recensui v.9.

2.

3.

Porrò S.Athanasius,vel potiùs Anastasius (nam quæst.3.& 8.citat Epiphanium, & Nyssenum, qui S.Athanasio fuerũt posteriores) in quæst.S.Scrip. quæst.37. docet, ideo Christianos adorare Deum & Christum conuertendo se ad Orientem, quia Christus ascendit in monte Oliueti, qui est ad Orientem Ierosolymæ.Affert ibidem duas alias rationes.Prior est,quia in Oriente oritur Sol: vnde ibidem non Solem, vti veteres Romani & Gentiles,sed Deum Solis auctorem, & cum Sole nobis quasi affulgentem veneramur, & inuocamus, vt lucem diémque toram nobis prosperet. Posteriór, vt memores Paradisi, qui erat in Oriente, Genes.28. iuxta Septuag. ex quo per peccatum excidimus,rogemus eò restitui.

Ad Orientem adoramus ob tres causas.

Denique multi opinantur Antichristum Christi, eiúsque Ascensionis & gloriæ æmulum, in monte Oliueti dæmonum ope eleuandum in altum, vt in cœlum videatur cónscendere; sed sperabit eum Christus, spirituque oris sui interficiet.2.Thess.2.8.

4.

Sabbathi habens iter.] Id est,distans à Ierusalem tanto spatio, quantum Iudæis in Sabbatho licebat proficiscendo conficere,(Iudæis enim tanta religione præceptum erat Sabbathum, vt capessere non liceret iter nisi modicum,vti liquet Exodi 16. 29.) quod multi censent duorum fuisse milliarium. Milliare est spatium mille passuum. Syrus vertit *septem stadiorum*,id est,875.passuum.Verùm minus fuisse hoc iter liquet, tum ex Iosepho, qui lib. 6.belli c.3. asserit Ierusalem à monte Oliueti distare stadiis quinque,ab eius verò culmine sex. Stadium autem continet 125. passus:quinque ergo stadia faciũt 625.passus:tum ex S.Hiero.Epist. 151.ad Algasiã quæst.10.vbi ex R.Akiba,Simeon & Hillel,iter Sabbathi definit esse ambulationem bis mille pedum: vbi per pedes, non passus, vti volunt nonnulli, sed pedes, vt vox sonat,accipit. Iam quinque pedes conficiunt passum: ergo bis mille pedes faciunt 400. passus: tum ex Origene apud Oecum. qui ait iter Sabbathi esse milliare duũm millium cubitorum. Cubitus est pes cum dimidio. Duo ergo millia cubitorum, faciunt tria millia pedum, quæ faciunt passus 600. tum ex Wilhelmo Archiepiscopo Tyri,qui lib.8.belli sacri cap.11.ait montem Oliueti milliario distare ab vrbe Ierosolyma.

Sabbathi iter quod?

Fauet huic sententiæ,quod Iosue c.3.3.iusserit,

vt populus in aciem progrediens, ab arca distaret spatio duorum millium cubitorum : quia scilicet hoc erat iter Sabbathi, quod quouis die, etiã Sabbatho, Leuitæ conficere poterant, & ad arcam cùm opus erat accedere : quod accedit ad sententiam Iosephi, qui numerat passus 625. à Ierusalem vsque ad radices montis Oliueti, sed vsque ad culmen eius, ex quo Christus ascendit, numerat sex stadia, quæ faciunt passus 750. Iter ergo Sabbathi est medium milliare Italicum, & insuper 200. vel 150. passus. S. Chrysost. *ὁδὸν Sabbathi habens iter*, putat addi, eo quòd Christus ascenderit die Sabbathi. q.d. Esto Christus ascenderit die Sabbathi, tamen licuit illi cum Apostolis ire eo die in montẽ Oliueti, quia illud iter exiguum est, & in Sabbatho permissum. Verùm certum est Christum ascẽdisse feria quinta, siue die Iouis. Si enim à Paschate numeres dies 40. incides in diem Iouis : Christus autem quadragesimo die à resurrectione sua ascendit. Porrò quo mense, quotóque eius die Christus ascenderit, non constat, & variant Doctores ; quia variant in consignando die passionis Christi, & Paschate. Multi enim opinãtur Christũ passum esse & mortuum in Aprili, alij die 16. alij 2. alij 3. plures in Martio, alij die 7. alij 23. alij 30. Communior sententia est S. August. 18. Ciuit. c. vlt. Tertull. lib. cõtra Iudæos c. 8. Chrysost. Serm. de Natiuit. S. Ioannis Baptistæ, D. Thom. in c. 2. S. Ioannis, Antonini, Platinæ, Vsuardi. & Suarez 3. p. disp. 40. sect. 5. Christum passum esse & mortuum die 25. Martij, sicut eadem die incarnatus est ; ac consequenter resurrexisse 27. Martij, ascẽdisse in cœlum quinta Maij, misisse Spiritum S. 15. Maij. Idem diserte affirmat Lucius Dexter, Præfectus Prætorio, in Chronico, quod ipse dedicat S. Hiero. vti vicissim eidem dedicauit S. Hieron. suũ tract. de Scriptor. Eccles. quod Chronicon à Baronio & aliis multis studiosè quæsitum, tandem post Baronij mortem nuper repertum & editum est, de quo plura dixi in fine Chronotaxeos. Fauet Martyrologium Roman. quod 25. Martij consignat diem obitus Sancti Latronis, putà S. Dismæ. Hic enim cum Christo crucifixus est eodem die & loco.

Christus ascendit die quinta Maij.

Et cùm introissent in cœnaculum ascenderunt.] Ita dispungunt Romana. Sed ex Græco liquet aliter esse dispungendum. & comma ponendum post *introissent*, non post *cœnaculum*. Sic enim habet Græcus: *Καὶ ὅτε εἰσῆλθον, ἀνέβησαν εἰς τὸ ὑπερῷον, οὗ ἦσαν καταμένοντες Πέτρος, καὶ Ἰάκωβος*, &c. i. *Et cùm introissent*, scilicet vrbem, vel potiùs domum, *ascenderunt in superiorem domus partem, vbi erãt manentes & Petrus, & Iacobus*. &c. quæ lectio perspicua est, & clarum dat sensum. Veteres enim Hebræi, æquè ac Romani degebãt in superiore parte domus, ibique aulas habebant amplas ad conuiuia, cœtus, & cœnas, quas proinde cœnacula vocabant. Cuius hæc domus & cœnaculum fuerit, non constat. Niceph. lib. 1. Histor. c. 28. & Cedrenus putant fuisse S. Ioannis Euangelistæ ; Theoph. in Matth. 26. cẽsent fuisse Simonis leprosi ; Euthym. ibidẽ ait fuisse Iosephi ab Arimathia, Nicodemi, aut similis viri potentis & Christiani. Probabiliùs Baron. anno Christi 34. censet fuisse domum Mariæ matris Ioannis, qui cognominatus est Marcus, fuitque cõsobrinus Barnabæ, quò Petrus è carcere liberatus se contulit, vbi & cæteros discipulos ad preces collectos reperit. Idem etiam testatur Alexander in vita S. Barnabæ : *In illo cœnaculo*, inquit, *Dominus Pascha fecit, in illo apparuit Thomæ Apostolo, cùm à*

Cœnaculũ Christi quale

A *mortuis surrexisset : illuc postquam in cœlis assumptus est, discipuli cum reliquis fratribus 120. in quibus erat Barnabas & Marcus, ex monte oliuarum conuenerunt : illuc Spiritus S. in linguis igneis ad discipulos descendit in die Pentecostes. Illic collocata nunc est magna & Sanctissima Sion, Ecclesiarum omnium maxima.* Meminit eiusdem Ecclesiæ in Sion positæ S. Hieron. Epist. 27. & Beda in locis sanctis c. 3. addúntque in eadem positam fuisse columnam, ad quam ligatus & flagellatus est Christus. Hinc liquet cœnaculum hoc fuisse in monte Siõn, iuxta arcem Dauid. Addit Adrichom. in descript. Ierusalem num. 6. *In eodem cœnaculo prima Petri concione ter mille Iudæi conuersi, & baptizati sunt. Ibidem Iacobus frater Domini cognomento Iustus*, B *primus Ierosolymorum Episcopus ab Apostolis est creatus, atque Stephanus & reliqui sex Diaconi sunt ordinati. Ibidem Apostoli primum celebrasse Concilium Act. 15. & in sua diuisione Apostolicum Catholicæ fidei Symbolum edidisse videntur. Eodem loco S. Helena amplissimum extruxit templum, in cuius postico cœnaculum circumclusit : postea in hoc cœnaculi loco ædificatum est Monasterium Franciscanorum*, &c. *Turcæ ex eorum Monastério Palatium sibi fecerunt, locúmque hunc in tanta habent veneratione, vt non nisi discalceati eum intrent.*

Petrus.] Petrus hic & alibi passim ab Euangel. primus nominatur, quia Primas Ecclesiæ & caput Apostolorum. ita S. Chrysost. & alij passim.

Iacobus Alphæi.] Scilicet filius, qui cognominatus C est Iustus, fuitque primus Episcopus Ierosolymorum, cuius festum celebrat Ecclesia die 1. Maij. Prior enim Iacobus frater Ioannis, fuit filius Zebedæi.

Simon Zelotes.] Id est, Cananæus. Heb. enim קנא *kana* significat *zelare* : inde Cananæus idem est quod zelotes. ita Gagneius. Addit Baron. eum ita dictum à patria, scilicet à Cana Galilææ : vnde cum Nicepho. lib. 8. cap. 30. opinatur, hunc Simonem fuisse sponsum in nuptiis in Cana Galilææ, Ioannis 2. 1. à quibus Christus eum auocarit ad Apostolatum. Quicquid sit de sponso, videtur planè hic Simon dictus Cananæus à Cana patria. Sed quia Cananæus Heb. idem est quod zelotes, idque congruebat Simoni, vtpote qui zelo feruebat, ait S. Hiero. Epist. 53. ad Riparium, hinc pariter Zelotes est cognominatus, æquè ac Cephas dictus est Petrus, quia petra Ecclesiæ : perinde ac si S. Gregorium indigitares Vigilantium, Theodorum Deodatum, Phrontiscum Prudentium. Sic Roma primitus vocata fuit Valentia : *ῥώμη* enim Græcè vocatur robur, quo pollebant Romani, ita Plinius lib. 3. c. 5. & Solinus Polyhist. c. 1.

Iudas Iacobi.] Supple, frater. Hic Iudas alibi cognominatur Thadæus, quasi mammæus. *Tad* enim Syriacè, idem est quod Heb. שד *Sad.* id est, *mamma* : alibi Lebbæus, id est, corculum (Heb. enim לב *leb* est *cor*) sicut Scipio Nasica appellatus est corculum, ob eximiam sapientiam, teste Cicer. Tuscul. 1. aut letinculus (hic enim vocatur לבאי *labi.*) Erant ergo hi quatuor fratres, scilicet Iacobus, qui dicitur Minor, vel Alphæi, vel frater Domini ; Ioseph, Simon & Iudas. Matth. 13. 55. Marci 15. 47. omnes cognati Christi, è quibus tres in Apostolos elegit, Iacobum, Simonem & Iudam. Ita censent multi : sed hoc discutiendum Matth. 13. 55.

Cætera quæ de vocatione, ordine, officio, dignitate, vita Apostolorum dici possent, spectant ad c. 10. S. Matthæi.

Hi

Hi omnes erant perseuerantes vnanimiter in oratione.] Nota hic tres virtutes, quibus vacarunt Apostoli, vt se disponerent ad aduentũ Spiritus S. Prima est oratio: secunda vnanimitas: tertia perseuerantia. Hæ enim ad se prouocant, & alliciunt Spiritum S. vtpote diuinæ, eique charissimæ. Adde quartam, familiaritatem & deuotionem erga B. Virginem, de qua sequitur: *cum mulieribus, & Maria matre Iesu.* Hæc enim cùm sit Dei Patris filia, Filij Dei mater, Spiritus S. Spõsa, quid uis obtinet. Quid enim non impetret filia à Patre, mater à filio, Sponsa à Sponso? Nota, pro *perseuerantes* Græcè est προσκαρτεροῦντες, quod significat esse assiduum, perstare, insistere rei cuipiam arduæ & prolixæ, nec ab ea discedere; sed sustinere, & fortiter superare molestias, labores, fatigationes, tædia, tentationes, &c. quæ vel rei difficultas, vel hostis sagacitas, vel naturæ imbecillitas suggerit, qualia experimur in oratione, præsertim longa & continua, qua mens humana instar arcus tenditur, & continuè extenditur ad cœlestia & diuina.

A

Cum mulieribus.] Quarum antesignana & princeps in amore, & feruore erat S. Magdalena.

Et Maria matre Iesu.] Quasi matrefamilias huius sacri cœtus & familiæ Christi. Christus enim paterfamilias abiens in cœlum, ideirco in terris reliquit amantissimam matrem, vt loco sui esset quasi mater Apostolorum omniúmque fidelium. Miratur S. Bern. eam hic vltimo loco poni. *Itáne,* ait, *& mulierum sese vltimam exhibebat, vt nouissima omnium poneretur?* Causam dat, *cùm Maria quanto maior erat, humiliaret se non modò de omnibus, sed & pre omnibus. Meritò facta est noui,ssima prima, quia cùm prima esset omnium, sese nouissimam faciebat. Meritò facta est omnium Domina, qua se omnium exhibebat ancillam. Merito denique super Angelos exaltata est qua & infra viduas, & pœnitentes, infra eam de qua eiecta fuerant septem dæmonia, ineffabili sese mansuetudine inclinabat. Obsecro vos filiola, emulamini hanc virtutem, si Mariam diligitis, si contendite eis placere.* ita ipse Serm. de verbis Apocal. 12. *Signum magnum.* Hisce consonat effigies B. Virginis, quam ex antiquis imaginibus, & ex Epiphanio ita pingit Niceph. lib. 2. c. 23. *Mores autem formaq́, & statura eius modus talis (vt inquit Epiphanius) fuit: Erat in rebus omnibus honesta, & grauis, parce admodum eáque necessaria loquens, ad audiendum facilis & perquàm affabilis, honorem suum & venerationem omnibus exhibens: statura mediocri, quamuis sint qui eam aliquantulum mediocrem longitudinem excessisse dicant. Decenti dicendi libertate aduersus homines omnes vsa est, sine risu, sine perturbatione, & sine iracundia maximè: colore fuit triticum referente, capillo flauo, oculis acribus, subflauas tanquam olea colore pupillas in eis habens: supercilia erant ei inflexa & decenter nigra, nasus longior, labia florida, & verborum suauitate plena, facies non rotũda, nec acuta, sed aliquantulo longior, manus simul & digiti longiores. Erat denique fastus omnis expers, simplex minimèque vultum fingens, nihil mollitiei secum trahẽs, sed humilitatem præcellentem colens: vestimentis, quæ ipsa gestauit coloris natiui cõtenta fuit; id quod etiamnum sanctum caput eius velamen ostendit. Et vt paucis dicam, in rebus eius omnibus multa diuinitùs inerat gratia.* Simili ergo modo Lucas hic ponit pingitque B. Virginem talem, qualis ipsa in se erat, qualémque se exhibebat; minimam, quia vt minimam se gerebat; nouissimam, quia nouissimam se exhibebat. Hoc imitatæ sunt sanctæ matresfamilias, vt S. Monica, quæ *erat serua seruorum tuorum ò Domine, &c. ita curam gessit, quasi omnes genuisset; ita seruiuit, quasi ab omnibus genita fuisset*, ait S. Augustin. lib. 9. Confess. c. 9. Et S. Paula, de qua Hieron. in eius Epitaph. *Quæ prima*, ait, *Christianorum virtus est, tanta se humilitate deiecit, vt qui eam non vidisset, & pro celebritate nominis videre gestisset, ipsam esse non crederet, sed ancillularum vltimam. Et cùm frequentibus choris Virginum cingeretur, & veste, & voce, & habitu, & incessu minima omnium erat.*

Humilitas B. Virginis mira.

B

C

Et fratribus eius.] Putà cognatis tam Iesu, quàm Mariæ. Hos enim Hebræi vocant fratres. Hi ergo cognati fuerunt fideles, & crediderunt in Christum. Vnde iunxerunt se Apostolis, & cum eis expectarunt Spiritum Sanctum.

In diebus illis exurgens Petrus.] Est hic altera pars capitis, qua Lucas enarrat surrogationem Mathiæ in locum Iudæ. Incipit hic Petrus fungi suo officio & primatu, primúmque eius actum exercet, nimirum curat Collegium Apostolicum Iudæ lapsu imminutum, per alterius Apostoli surrogationem instaurari & compleri. Sciebat enim non tantùm fidelium, sed & Apostolorum sibi, quasi Præsidi & Primati, curam à Christo commissam, cùm ab eo audiuit: *Et tu aliquando conuersus confirma fratres tuos.* Lucæ 22. 32. Hanc pastoralem vigilémque Petri sollicitudinem admirãs S. Chrysost. hom. 3. *Quàm*, inquit, *est feruidus? quàm cognoscit creditum sibi à Christo gregem? quàm in hoc choro Princeps est, & vbique primus omnium incipit loqui?* Et inferiùs: *Primus omnium auctoritatem vsurpat in negotio, vt qui omnes habet in manu. Ad hunc enim dixit Christus: Et tu aliquando conuersus confirma fratres tuos.* S. Chrysost. sequitur Oecum. *Surgit*, ait, *Petrus, & non Iacobus, tanquam fernentior, & velut is cui discipulorum præsidentia commissa est.* Id significat vox *exurgens*, nimirum primò quasi Præses cæteris eminens, & statu gradúque excelsior. Secundò *exurgens*, vt quasi concionaturus, acturúsque de re publica totius Collegij & Ecclesiæ, attentionem auditorum excitaret, mentésque, vultus & aures omnium ad se euocaret, ac commodè faciléque à singulis audiretur. Tertiò, *tò exurgens*, significat pastoralem vigilantiam Petri, vtpote qui quasi Pastor erectus stet, & totum gregem circumspiciat & circumlustret. Quartò, significat animi confidentiam & celsitudinẽ, quòd quasi Vicarius Christi audeat eius officio se ingerere, imò succedere, ac cœrum Apostolorum ab eo inchoatum supplere & perficere. Quintò, modestiæ studio exsurgendo toti cœtui Apostolorum, & Ecclesiæ honorem exhibuit, eúmque salutauit ac præsertim B. Virginem, quæ præsens aderat, inquit S. Chrysost. Sic Præceptor inchoaturus lectionem surgit & salutat discipulos.

D

Exurgens notat quinque dotes Petri.

In medio.] Symbol. vox *medium* notat auream mediocritatem, qua Pastor & Prælatus debet præcellere, vt inter subditos, qui disparis, imò contrarij sunt humoris, iudicij, voluntatis, versetur quasi medius, vt in nullam partem affectu suóque fauore inclinet, sed omnibus se indifferentem, beneuolum & amicum, imò Patrem exhibeat, itáque omnes, licèt inter se diuersos, in se nectat & vniat; sicut caput in se vnit omnes sensus membráque hominis. Vide dicta Habacuc 3. 1. Secũdò, *vt in medio*, innuit modestiam, qua S. Petrus, licèt cæteris superior, inter eos tamen se gerebat quasi frater potiùs quàm pater, secutus exemplum Christi cuius erat Vicarius, qui ait Lucæ 22. 27. *Ego in medio vestrùm sum sicut qui ministrat.* Aurea est gnome S. Bernar. *Si sis egregius, esto quasi vnus è grege.*

E

Poterat enim S. Petrus ſolus, vti docet Chryſoſtomus, ſucceſſorem Iudæ eligere, & Apoſtolum duodecimum deſignare; ſed noluit, tum vt oſtenderet ſe non dominari in Cleris, ſed modeſti regiminis dare & initiare exemplum: tum vt maius pŏdus adderet electo, maiorémque ei amorem & reuerentiam conciliaret, vtpote qui cæterorum calculo fuiſſet electus: tum denique vt Dei voluntatem in tanto negotio, per Eccleſiæ ſuffragia ſortéſque exquireret. Conſtituere enim Apoſtolum proprium videbatur eſſe Dei. Quocirca Summi Pontifices S. Petri exemplo, non facilè quippiam maioris momenti, præſertim circa res fidei definiunt, niſi ex conſilio & decreto Epiſcoporum, ad id è toto Orbe congregatorum in Concilio Oecumenico. Spiritus S. enim plenè planéque aſſiſtit capiti Eccleſiæ, quando illud ſuis membris, totique corpori (quod Epiſcopi repræſentant) coniungitur. Tota enim Eccleſia eſt Sponſa vnica, vnicéque dilecta Spiritus S. Hinc rurſum priſcis temporibus ij duntaxat ordinabantur Epiſcopi, quos populus poſtulaſſet, vt & ipſi populo chariores, & ipſe populus eis charior eſſet. Audi S. Leonem Epiſt. 87. vel 89. *Expectarentur vota ciuium, teſtimonia populorum, honoratorum arbitrium, electio Clericorum, quæ in Sacerdotum ſolent ordinationibus, ab his qui norunt Patrum regulas, cuſtodiri.* Populis ergo competebant vota, id eſt, deſideria, & teſtimonia; Clericis autem ſolis ius eligendi.

Erat autem turba hominum.] Græcè, ὀνομάτων, id eſt, *nominum*, hoc eſt, capitum quę nominatim cenſentur. Eſt Metonymia. Similis eſt Apoc. 3. 4. *Habes pauca nomina*, id eſt capita & homines, *in Sardis.* Vide ibi dicta. Scribit Climachus ex hiſce 120. in quos delapſus eſt Spiritus S. prodiiſſe quatuordecim Hæreſiarchas. Climachum citat noſter Salmeron in illud 1. Ioan. 2. 19. *Ex nobis prodierunt, ſed ex nobis non erant*; ſed in Climacho idipſum hucuſque non reperi. Sanè S. Paulus c. 20. 30. *Ex vobis ipſis*, inquit, *exurgent viri loquentes peruerſa, vt abducant diſcipulos poſt ſe.* Tanta eſt hominum, etiam ſanctorum, infirmitas, inconſtantia, vanitas.

Viri fratres.] Primò, S. Petrus Apoſtolos vocat fratres: quia omnes Apoſtoli in Apoſtolatu erant pares, & quaſi fratres; eſto ipſe eorum eſſet Præſes. Sic Pontifex Cardinales & Epiſcopos vocat fratres. Secundò, cæteros omnes fideles vocat fratres cognatione, non carnis, ſed fidei; regeneratione baptiſmi non veteri. Fratres ergo, id eſt, Chriſtiani. Sic omnes Chriſtianæ vocabantur, & vocabant ſe inuicem ſorores. Sic Paulus in Epiſtolis paſſim fideles vocat fratres & ſorores. Ratio eſt, quia Chriſtus inſtituit Eccleſiam quaſi familiam ſuam, in qua voluit fideles ſibi inuicem eſſe coniunctiſſimos, & ſeſe inuicem amare vt fratres habentes eundem Patrem Chriſtum, & eandem matrem Eccleſiam, eundémque vterum baptiſmi; eãdem domum, ſcilicet templum, eandem menſam Euchariſtiæ, eandem educationem, eadem Sacramenta, eandem patriam cœleſtem, &c. Vox ergo *fratres*, notat ſummam fidelium coniunctionem, & communicationem mutuam bonorum omniũ. Nam vt ait Ariſtot. 8. Ethic. c. 11. *Fratribus communes ſunt parentes, vterus, ſanguis, ortus, educatio, domus, generis claritas, res familiaris, patrimonium diſciplina, mores.* Quocirca meritò Pſaltes iubilat pſal. 132. *Ecce quam bonum, & quàm iucundum habitare fratres in vnum: Sicut vnguentum in capite, &c.* Audi Tertul. Apolog. c. 39. *Quod ait fratres nos vocamus, non aliàs, opinor, infamant, quàm quod apud ipſos omne ſanguinis nomen de affectione ſimulatum eſt. Fratres autem etiam veſtri ſumus* (ô Gentiles) *iure naturæ matris vnius, etſi vos parum homines, quia malis fratres. At quanto dignius fratres & dicuntur, & habentur, qui vnum Patrem Deum agnouerunt, qui vnum Spiritum hiberunt ſanctitatis, qui de vno vtero ignorantiæ eiuſdem ad vnam lucem expauerint veritatis, &c. Ex ſubſtantia familiari fratres ſumus, quæ penes vos fere diremit fraternitatem. Itaque quia animo animaque miſcemur, nihil de rei communicatione dubitamus: omnia indiſcreta ſunt apud nos præter vxores.* Et Minutium in Octauio: *Fratres*, inquit, *vocamur, vt vnius Dei parentis homines, vt conſortes fidei vt ſpei coheredes.*

Qui fuit dux.] Non vt Capitaneus, ſed vt dux viæ: hinc enim propriè ſignificat Græcum ὁδηγὸς. Vnde Pagn. vertit: *dux itineris.* Vatab. *commonſtrans viam.*

Sortitus eſt ſortem.] q.d. Iudas quaſi ſortitò, vel ſorte obtinuit ſortem, id eſt, partem, putà duodecimum locum miniſterij, hoc eſt, Apoſtolatus noſtri. Nota, Apoſtolatus hic vocatur ſors, quia Apoſtolis ſingulis hæc dignitas obuenit non ex natura, non ex proſapia (vti poſteris Aaronis primogenitis obuenit Pontificatus ex iure primogenituræ) non ex iure, non ex merito, ſed ex mera Dei dignatione & gratia, qui ſine vllis eorum meritis, hoſce duodecim ex tot millionibus hominum ſelegit, vocauit & cooptauit in ſuos legatos, & Apoſtolos ex ſuo beneplacito, ita vt ex parte Dei fuerit deſtinata voluntas, & decretum eligendi hos, non alios; ex parte verò Apoſtolorum fuerit caſus & ſors feliciſſima; perinde ac ſi Deus ſuper eis ieciſſet aleam, eiúſque iactus felix incidiſſet in ipſos: quia ipſi ad Apoſtolatum nullum habebant ius, meritum, gradum vel ordinem. Simili modo Saul ſorte ex agaſone, & Dauid ex opilione factus eſt Rex. Sic quiuis fidelis ſorte, id eſt, gratia, non merito, vocatus eſt ex infidelitate & peccato ad fidem & cultum Dei, iuxta illud Apoſtoli: *qui dignos nos fecit in partem ſortis Sanctorum in lumine.* Coloſ. 1. 12. Et: *in quo etiam & nos ſorte vocati ſumus, prædeſtinati ſecundùm propoſitum eius, qui operatur omnia ſecundùm conſilium voluntatis ſuæ.* Epheſ. 1. 11. Fidelis ergo non ſuperbiat de ſua fide, nec iuſtus de ſua iuſtitia, nec Epiſcopus de ſuo Epiſcopatu, nec Apoſtolus de ſuo Apoſtolatu: quia hæc bona ſors eis obtigit non ex ipſorum dignitate, ſed ex mera Dei gratia & liberalitate, qui eos ad illam infinitis aliis, iiſque nobilioribus, doctioribus, melioribus, aptioribus, &c. prætermiſſis, eligere & vocare dignatus eſt.

Sors electionis.

Hinc liquet Iudam non tantùm Apoſtolatus gradum, ſed & miniſterium participaſſe, ac conſequenter euangelizaſſe, expuliſſe dæmones, feciſſe miracula, perinde vt fecerunt cæteri Apoſtoli à Chriſto miſſi per Iudæam & Galilæam. Ita S. Auguſt. lib. 3. contra literas Petiliani c. 55. Cyrillus Ieroſ. Catecheſi 7. S. Leo Serm. 16. de Paſſione Domini. Addit Nazian. in Chriſto patiente, *quod doctrinæ ſuæ verbis multos genuit filios.* Fuit ergo primitus ipſe non tantùm ſanctus, ſed & zelo prædicationis ſuæ ſanctificans alios, donec procurator à Chriſto conſtitutus loculos habere & amare cœpit, indéque effectus eſt fur & proditor Chriſti. ita Tertul. lib. de anima c. 4. & alij.

Iudas expulit dæmonia.

Pro *ſorte* Græcè eſt κλῆρος: vnde Clerus & Clerici vocati ſunt, qui ſegregati à laicis, quaſi Domini ſors & hæreditas, deputati ſunt peculiari eius cultui,

cultui, & Ecclesiæ obsequio ad procurandas res sacras. Hinc quando Clerici creantur ab Episcopo, & tonsuram clericalem accipiunt, audiunt discúntque ab eo quotidie dicere illud psal. 15. 5. *Dominus pars hæreditatis meæ, & calicis mei: tu es qui restitues hæreditatem meam mihi.* Sicut enim olim Leuitæ nullam habebant hæreditatem inter fratres suos, sed Dominus, id est, Domini oblationes & victimæ, erat eorum hæreditas, Num. 18. 6. & 23. ita in nouo Testamento Clericorũ sors est Deus, Deique cultus & obsequium, vt proinde discant non ambire bona in terra, sed in cœlo. Quocirca S. Hieron. ad Nepotian. *Clericus*, ait, *interpretetur primò vocabulum suum, & nominis definitione prolata nitatur esse quod dicitur. Si enim κλῆρος Græcè, sors Latinè appellatur, propterea vocantur Clerici, vel quia de sorte sunt Domini; vel quia ipse Dominus sors id est, pars Clericorum est.*

Tropol. in Collegio bonorum est suus Iudas.

Tropol. disce hic nullam esse tam sanctam Sodalitatem, quæ non habeat suum fœcem, suum næuum. Quid mirum? Christus in suo cœtu, in sua familia habuit Iudam. Audi S. Augustinum suum Monasterium purgantem à scandalo quod in eo acciderat, Epist. 137. *Quantumlibet*, ait, *vigilet disciplina domus meæ, homo sum, & inter homines viuo; nec mihi arrogare audeo, vt domus mea melior sit quam arca Noe, vbi tamen inter octo homines reprobus vnus inuentus est: Aut melior sit quàm domus Abrahæ, vbi dictum est: Eijce ancillam, & filium eius: Aut melior sit quàm domus Isaac, cui de duobus geminis dictum est: Iacob dilexi, Esau autem odio habui: Aut melior sit quàm domus ipsius Iacob, vbi lectum patris filius incestauit: Aut melior sit quàm domus ipsius Dauid, cuius filius cum sorore concubuit, cuius alter filius contra patris tam sanctam mansuetudinem rebellauit: Aut melior quàm cohabitatio Pauli Apostoli, qui tamen si inter omnes bonos habitaret, non diceret quod superius commemorauit: Foris pugnæ, intus timores; nec diceret cum de sanctitate & fide Timothei loqueretur: Neminem habeo qui germanè de vobis soliciteus sit. Omnes enim sua quærunt, non quæ sunt Iesu Christi: Aut melior quàm cohabitatio ipsius Domini Christi, in qua vndecim boni perfidum & furem Iudam tolerauerunt: Aut melior sit postremo quam cælũ, vnde Angeli ceciderunt.* Subdit deinde experimentum notabile. *Simpliciter autẽ fateor charitati vestræ coram Domino Deo nostro, qui testis est super animam meam, ex quo Deo seruire cœpi, quomodo difficilè sum expertus meliores quàm qui in Monasterijs profecerunt, ita non sum expertus peiores quàm qui in Monasterijs ceciderunt; ita vt hinc arbitrer in Apocalypsi scriptum: Iustus iustior fiat, & sordidus sordescat adhuc. Quapropter etsi contristamur de aliquibus purgamentis, consolamur tamen etiam de pluribus ornamentis. Nolite ergo propter amurcam, quæ oculi vestri offenduntur, torcularia detestemur, vnde apotheca Dominicæ fructu olei luminosioris implentur.*

Et hic quidem possedit agrum Iudas propriè non possedit agrum figuli, quia retulit pretium, & abiens se suspendit; sed eo Sacerdotes emerunt agrum in sepulturam peregrinorum: dicitur tamen eum possedisse figuratè, quia scilicet possedit pretium, quo postea emptus fuit ager. Quia ergo ager hic comparatus fuit pecunia Iudæ, hinc Iudas dicitur etiam possedisse, per Catachresin. Iure enim quod meo arte emptum est, hoc meum censetur. Vnde S. Gregor. lib. 1. Moral. cap. 9. *Possedit*, inquit, *id est, possidere fecit.* Et Græcè est ἐκτήσατο, quod Tigurina vertit *parauit*, Oecum. & Vatab. *acquisiuit*, per emptionem Sacerdotum. Aliter Raban. *possedit*, quia scilicet in eo sepultus est Iudas. Sed hoc incertum est, nec satisfacit: sepultus enim non possidet totum agrum, vel cœmiterium, sed vt summum fossam, & loculum suum. Denique Ioannes Alba Electorum cap. 98. *Possedit agrum de mercede iniquitatis*, hoc est, inquit: De mercede iniquitatis eius possessus, vel emptus est ager. Sic cap. 8. *In humilitate iudicium eius sublatum est*, id est, sublatus est humilitate iudicij, siue humili iudicio, vel supplicio abiecto, hoc est, morte probrosa & abiectissima. Similis hypallage est Eccles. 49. 18. *Ossa ipsius* (Ioseph) *visitata sunt, & post mortem prophetauerunt*, hoc est, prophetauit Ioseph de illis (nempe fratribus suis) post mortem suam visitandis à Deo, & de suis ossibus asportandis in Chanaan mandauit eis. Nam Genes. 50. ait *Deus visitabit vos, asportate ossa mea vobiscum.* hæc Alba.

De mercede iniquitatis.] Triginta argentei Iudæ, quibus emptus fuit ager, vocantur merces iniquitatis: quia fuerunt merces & pretium proditionis & venditionis Christi, quod fuit summa iniquitas: putà summa simonia, summum sacrilegium, summum parricidium, imò Christicidium & Deicidium. Venditus enim illa fuit Christus ad Crucem & mortem.

Iudas an præcipitio, an laqueo mortuus?

Et suspensus crepuit medius.] Pro *suspensus* Græcè est ἀπαγξάμενος, quod Beza & Bullingerus vertunt, *præcipitauit*: putant enim Iudam non laqueo, sed præcipitio vitam finisse. Verùm errant: nam Matth. 27. 5. de eo disertè dicitur: *& abiens laqueo se suspendit*, Græcè, ἀπελθὼν ἀπήγξατο, id est, *strangulauit*. ita Syrus. τὸ ergo ἀπαγξάμενος, ad verbum verte cum Oecum. Erasmo, Vatablo & alijs passim, *præceps*, vel *deiecto capite, & in terram prono*, vt legit S. August. lib. 1. contra Felicem Manich. cap. 4. qui est gestus suspensorum; aut *sese præcipitans*. Videtur enim Iudas ad celeriorem mortem fune in collum inserto, affixóque arbori, ex ea se præcipitasse, vt valido corporis grauis impulsu & libratione, ilicò laqueum collo astringeret, itáque se suffocaret.

Addit Theoph. in Matth. 27. vers. 5. Iudam laqueo rupto superuixisse, ac tandem post Christi resurrectionem præcipitio vitam finisse. *Sciat*, inquit Theoph. *quod laqueum quidem posuit in collum, & cùm penderet ab arbore ea inclinata superuixit, Deo volente ipsum vel in pœnitentiam conseruare, vel in traductionem & confusionem. Dicunt enim quòd morbo hydropico laborarit, ita quòd transire non potuerit orbitam, & deinde pronum cecidisse siue præcipitatum, & crepuisse medium, id est, esse disruptum, vt in Actis dicitur.* Addunt alij alia ex Papia, Oecumenio & Euthym. in Matth. 27. Iudam rupto laqueo Christo superuixisse, inflato tamen corpore, atque ita cùm se mouere non posset, curru occurrente fuisse obtritum & discerptum. Verùm hæc parum consentiunt cum S. Luca hic, & cum S. Matth. cap. 27. 5. dicente: *abiens laqueo se suspendit*, Græcè, *strangulauit*, id est, suffocauit & occidit se. Nam *suspensus crepuit medius*, vt sequitur. Dico ergo, Iudam post relatos argenteos, vt ab angoribus conscientiæ se liberaret, ilicò se suspendisse, & suspendio se strangulasse, ita vt mole corporis, vel potiùs vindicta numinis crepuerit medius: *vt guttur per quod vox prodiuisse exierat, laquei nodus necaret*, ait Beda; vtque anima sacrilega non per os, quo per fidè Christum osculatus fuerat, sed per viscera, instar bestiæ vel feræ laniatæ, egrederetur. Simili modo Arrius blasphemus, quasi

alter Iudas,cum viſceribus, & per viſcera impiam animam in feceſſum effudit, inquit Nazian.Orat. in S. Athanaſ.

Porrò Iuuencus Poëta, & Beda in locis ſanctis cap. 4. ſcribunt, Iudam ſe ſuſpendiſſe è ficu, quæ ſuo tempore etiamnum Ieroſolymæ extabat. Vulgus inter nos, ait Mariana, ex ſambuco ſuſpenſum ſentit, ſcilicet Romæ canes quotannis ex ſambuco ſuſpendebant, eo quòd Gallis Senonibus in Capitolium irrepentibus non latraſſent, inquit Plinius lib.19.cap.4. Et eſt ea arbor ſuſpendio apta, tum ob duritiem, vti teſtatur idē Plinius lib. 16.c.39. tum quia infrugifera, ideóque inter infelices arbores, quas reorum ſuſpendio deſtinabant, iuxta illud Liuij lib.1. *Lictor, caput obnubito, infelici arbori ſuſpendito.*

Moral. de lapſu Iudæ.

Ex caſu Iudæ diſcimus primò, quantum malum ſit auaritia: hæc enim fuit cauſa ſceleris, & proditionis. Secundò, quàm profundè ruant qui in alto gradu conſiſtunt, indéque prolabuntur, vt de iis dici poſſit: *tolluntur in altum, vt lapſu grauiore ruant.* Vulgò dicitur: Ex vino dulciſſimo, ſi corrumpatur, fit acidiſſimum acetum; ex Lucifero Diabolus, ex Apoſtolo Apoſtata, ex Monacho hæreſiarcha, ex Sancto nebulo. Tertiò, quantum peccatum ſit deſperatio. Grauiùs enim peccauit Iudas deſperando, quàm Chriſtum tradendo: deſperatio enim eum ad laqueum & gehennam adegit: *quia vt laqueo reſpiratio, ita prohibetur deſperatione Spiritus S.* ait S. Auguſt. hom. 27. inter 50. Quocirca S.Leo Serm.16.de Paſſ. *Tu*, inquit, *impiſſime homo, ſemen Chanaan, & non Iuda; nec iam vas electionis, ſed filius perditionis & mortis, vtiliora tibi Diabolo incitamenta credebas, vt facibus inflammatus auaritiæ, ad triginta argenteorum lucrum inardeſceres, & quid diuitiarum amitteres non videres.* Et mox: *Vnde facinus commercij tui non ideo deteſtandum eſt, quia Dominum viliter æſtimaſti, ſed quia Redemptorem etiam tuum, ne tibi parceres, vendidiſti. Et meritò tibi tua pœna eſt commiſſa: quia in ſupplicium tuum nemo te ſeuior potuit inuenire.*

Haceldama quid?

Haceldama.] Syrus חקל דמא *Chakal dema*, & ita videtur vocatus hic ager. Iudæi enim poſt reditum è captiuitate non purè Hebraicè, ſed corruptè & ſemichaldaicè, id eſt, Syriacè, vel Syrochaldaicè loquebantur. ita Pagnin. in nomin. Hebr.

Id eſt, ager ſanguinis.] Hæc interpretatio nominis Syri non eſt addita à S. Petro, vt vult Hugo, vtpote Syris Syriacè loquente; ſed à S. Luca, qui Græcis Græcè ſcribens, Syram vocem *Haceldama* per Græcam eſt interpretatus. Ager hic vocabatur primò, *figuli*: quia ex eius argilla figuli vaſa figulina formabant. Secundò, *ager Iudæ*: quia pecunia Iudæ comparatus, vt dixi v.18. Tertiò, *ſanguinis*: quia pretio ſanguinis Chriſti emptus, idque Dei conſilio, vt cùm ipſi ſuum ſcelus hac emptione in ſpeciem pia obruere, & ſepelire vellent, ipſe ager iuge eſſet homicidij, imò Chriſticidij eorum monumentum; vt quoties agrum ſanguinis nominarent, toties ſanguinis Chriſti à ſe occiſi recordarentur, ait S. Chryſoſt. ſciréntque hunc ſanguinem non alio, quàm ſuo ſanguine expiandum, vti factum à Tito & Romanis.

Scriptum eſt enim.] Pſal. 68. 26. *Fiat commoratio eorum deſerta.* q. d. Impia parricidarum, imò Chriſticidarum Ciuitas, putà Ieruſalem, in qua ipſi ſecurè quaſi inexpugnabiles commorantur, capiatur, ſuccendatur, & deſoletur à Tito & Romanis. Idem prædixit eis Chriſtus ingemiſcens & lacrymans: *Ecce relinquetur vobis domus veſtra deſerta.* Matth.23.3.

Et Epiſcopatum eius accipiat alter.] Combinat hic S.Petrus duos verſus diuerſorum pſalmorum. Prior enim habetur pſal. 68. 26. hic verò legitur pſal.108.8. Pro *Epiſcopatum* Heb.eſt פקדתו *pekuddato*, id eſt, præfecturam, regimen & Principarum eius, putà Apoſtolarum Iudæ *accipiat alter*, ſcilicet Mathias. Nota, toto pſalmo 108. Dauid dura imprecatur Iudæ proditori, & Iudæis in typo & perſona Doëg proditoris ſui apud Saulem, vt docent ibidem S. Auguſt. & Theodor. Quocirca plenus eſt minis & maledictis, adeóque nonnulli numerant tot maledictiones, quot argenteos acceperat Iudas, nimirum triginta. Prima eſt v.6. *Conſtitue ſuper eum peccatorem*, quaſi impium Iudicem & Tyrannum ei præfice, qui acriter eum iudicet & puniat. Secunda: *& Diabolus ſtet à dextris eius.* q.d. Diabolus, id eſt, calumniator ei aſtet, vt eum apud Iudicem criminetur, & mortis reum peragat. Rurſum in iudicio diuino propriè Diabolus in eum poteſtatem accipiat, eum accuſet, teneat, præcipitet, exagitet, & ad reſtim adigat. Sic in Iudam ingreſſus eſt Satan Ioannis 13. *Diabolus*, ait S. Auguſt. in pſal.108. *ſteterit à dextris Iudæ, cùm auaritiam præpoſuit ſapientiæ, pecuniam ſaluti ſuæ, vt Chriſtum proderet; & ſic noluit poſſideri à Chriſto, ſed à Diabolo.* Tertia: *Cùm iudicatur exeat condemnatus*, ad mortem, præſentem & æternam. Quarta: *Et oratio eius fiat in peccatum*, id eſt, in offenſam. q.d. Oratio hominis tam impij, iam quaſi condemnati & deſperabundi, orantis pro remiſſione non tam culpæ, quàm pœnæ, magis offendat & exaſperet Iudicem, tum hominem, tum Deum. ita Theod. Chald. vertit: *Oratio eius ſit in condemnationem.* Quid boni expectandum illi, cui nihil ſupereſt niſi oratio, quæ ei vertitur in tormentum, imò in peccatum? Quinta: *Fiant dies eius pauci.* ita paucis horis proditioni ſuæ ſuperuixit Iudas, ilicóque ſe ſuſpendit. Sexta: *Et Epiſcopatum eius accipiat alter.* Vide, & computa reliquas.

Episcopatus Iudæ quis?

Græcè idem eſt quod ἐπισκοπὴ, id eſt, *inſpector, ſuperintendens, cuſtos, ſpeculator, qui alicui rei intendit & inuigilat quaſi Præfectus.* Epiſcopi enim munus eſt ἐπισκοπεῖν, id eſt, *intendere rei ſibi commiſſæ.* Vnde 2.Eſdræ 11.22. Azzi vocatur *Epiſcopus*, id eſt, inſpector & Præfectus *Leuitarum.* Et Cicero fuit Epiſcopus oræ Campaniæ. Sic enim ait lib.7. Epiſt.ad Atticum; *Vult enim me Pompeius eſſe, quem tota hæc Campania, & maritima ora habeat Epiſcopum, ad quem delectus & negotij ſumma referatur.* Et Arcadius Imper.Digeſt.de muner.& honor. *Ij*, inquit, *propriè dicuntur Epiſcopi, qui præſunt panis & cæteris venalibus rebus.*

Qui nobiſcum ſunt congregati.] Pagnin.& Tigurina, *conuerſati.*

In omni tempore quo intrauit & exiuit inter nos Dominus Ieſus.] Id eſt, quo inter nos verſatus eſt. eſt Hebraiſmus: ingredi enim & egredi, Hebræis ſignificat totam vitæ ſeriem & cōuerſationem, putà omnes actiones, ſermones, geſtus & geſta. Secundò, ingredi & egredi coram cœtu vel populo, eſt ei præeſſe, eum ducere & regere. Ducis enim eſt egredi ante populum inſtar paſtoris ducentis oues. Sic Moſes ait Deuter. 31.2. *Non poſſum vltrà egredi & ingredi*, id eſt, ducere & gubernare populum. Et Salomon 2.Paral. 1.10. *Da*, inquit, *mihi ſapientiam & intelligentiam, vt ingrediar & egrediar coram populo tuo*, quod explicans ſubdit: *Quis enim poteſt hunc populum tuum dignè, qui tam grandis*

grandis est, iudicare? Ingredi ergo & egredi idem est quod iudicare, & regere populum.

Incipiens à baptismate Ioannis.] Inde enim cœpit Euangelium, & gesta Christi. Ioannes enim in suo baptismate omnibus annunciabat, & demonstrabat Christum dicens: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.* Ioannis 1.29. ideóque Christus ab eo baptizari voluit, indéque ordiri suam prædicationem.

Testem resurrectionis eius.] Apostolus ergo idem est, quod testis resurrectionis Christi, ac consequenter cæterorum mysteriorum & gestorum eius, quæ in resurrectione, quasi in suo fine & scopo terminantur, & concluduntur. Ideo enim natus, passus, mortuus est Christus, vt resurgeret, suáque resurrectione peccatum & mortem aboleret, nósque ab iis resuscitaret, iuxta illud Rom.4.25. *Qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.* Vide ibi dicta. Primitus enim hic articulus resurrectionis creditu erat difficillimus: vnde eum maximè inculcabant Apostoli, eóque persuaso facilè cæteros persuadebant. Vnde S.Petrus vult eligi talem, qui omnium actorum Christi, à baptismo Ioannis vsque ad Ascensionem in cœlum, sit conscius, eorúmque æquè ac resurrectionis possit esse testis, vt testetur & dicat: *Ecce qui edebat, qui bibebat, qui crucifixus est, idem ille resurrexit*, ait S. Chrysost.

Et statuerunt.] Apostoli cæterique fideles communi consensu nominarunt è toto numero duos excellentiores in fide, virtute, rerúmque Christi cognitione: eos deinde seorsim statuerunt quasi Apostolatus candidatos, vt super vtrumque iacerent sortem, quæ Apostolum designaret. Hæc omnia facta sunt dirigente S. Petro, qui totius huius operis fuit choragus. Vnde S. August.lib.1.de Actis cum Felice Manich.cap.4.pro *statuerunt*, legit *statuit*, scilicet Petrus cum Apostolis, & per Apostolos. Porrò vterque fuit è numero 72. discipulorum, inquit ex Clemente Alex. Beda.

Ioseph.] Hic Ioseph videtur fuisse frater Iacobi Minoris & Iudæ Apostolorum, ac filius Alphæi & Mariæ, ideóque consanguineus Christi. Vnde inter matronas astantes Christo crucifixo, nominatur hæc *Maria Iacobi & Ioseph mater.* Matth.27.56. Hic Ioseph postea creatus est Episcopus Eleutheropolis in Palæstina, ait Dorotheus in Synopsi. Inter Sanctos relatus legitur in Martyrol. Rom. die 20. Iulij hisce verbis: *Eodem die natalis B. Ioseph, qui cognominatus est Iustus, quem Apostoli cum B. Matthia statuerunt, vt locum Apostolatus Iudæ proditoris impleret; sed cùm sors cecidisset super Matthiam, ipse nihilominus prædicationis & sanctitatis officio inseruiens, multámque pro fide Christi à Iudæis persecutionem sustinens, in Iudæa victoriosa fine quieuit: de quo etiam refertur quòd venenum biberit, & nihil ex hoc triste propter Domini fidem pertulerit.* Eiusdem meminit S. Dionys. cap.11. dicens: *Ipsa diuina pax, & tranquillitas, quam S. Iustus* (Ioseph enim cognominatus est Iustus) *silentium appellat.*

Qui vocabātur Barsabas.] Barsabas idem est quod filius Sabæ, sicut Barrabas idem est quod filius Abbæ, Bartimæus idem est quod filius Timæi, Bariona idem est quod filius Ionæ, vel Ioannis. Pater enim S. Petri vocabatur Ioannes, & per crasin Ionas. An idem dicendum sit de hoc Barsaba, quòd scilicet pater eius vocatus, vel cognominatus sit Sabas, incertum est. Potest enim *το Sabas* accipi vt appellatiuum, non vt proprium, significans vel iuramentum, vel saturitatem, vel reuersionem, vt Barsabas idem sit quod filius iuramenti (perinde ac Bersabee idem est quod puteus iuramenti. Genes.21.31.) vel saturitatis, vel reuersionis, vel conuersionis. ita S. Hieron. & Pagnin. in nomin. Hebr. Alius est hic Barsabas à Barnaba consobrino S. Pauli, qui pariter vocatus est Ioseph. Act.4.36.

Qui cognominatus est Iustus.] Ab insigni eius iustitia & sanctitate, æquè ac eius frater Iacobus, ab eadem cognominatus est Iustus, & frater Domini. Iustus enim non Hebræum, vt Beda aliíque putant, sed Latinum est nomen, estque proprium vel nomen, vel cognomen, sicut hodie multi nomen habent Iustus. Quocirca Græcè vocatur pariter Ἰοῦστος. Sic multas voces Latinas Euangelistæ Græcè scribentes, vsurpant quasi Græcas. Tales sunt *prætorium, flagellum, colonia, legio, iudaïsmus, census.* Vide hic, vt ad Prælaturas non semper aptiores sint iusti & sancti. Aptior enim est qui habet talentum regendi & gubernandi, quod magis in prudentia & gratia, quàm in sanctitate consistit, vti dicebat B. Teresia, quæ proinde Superiores eligi volebat prudentes potiùs, & discretos, quàm sanctos, si alterutrum deesset. Multi censent hunc Ioseph fuisse fratrem S.Iacobi Minoris, Simonis & Iudæ: hos enim quatuor fuisse fratres insinuat S. Matth.cap.13.55. ac proinde noluisse Christum vt in eum sors caderet, tum ne tot cognatos suos videretur externis præferre, tum ne quatuor fratres simul essent in Collegio duodecim Apostolorum: perinde ac Canones cauent, ne in eadem Ecclesia pater & filius simul beneficium obtineant; & plura Capitula in suum Canonicorum cœtum nolunt admittere plures fratres, ne ij inter se conspirent, cæterisque dominari velint, itaque factiones & schismata concitent.

Mathiam.] Mathias Hebr. idem est quod מתתיה *mattan ia*. id est, donum Dei, vel donatus à Deo. Vnde Beda censet nomen eius fuisse omen, quòd donandus esset Apostolatu. Hinc idem penè est nomen Mathias, quod Matthanias & Nathinæus, imò Pagninus Mathiam non aliter quàm Matthamah nuncupat. Idem est nomen geminata litera *Thau* Mathatias, qui fuit pater Iudæ, Ionathæ & Simonis Machabæorum, idémque sonat quod *donum Domini*, vel *interfectio Domini*: interfecit enim ipse ducem Antiochi ex zelo. Sanè Mathatiæ in zelo similis, imò superior fuit Mathias. Addit Beda & alij, *Mathias* Hebr. idem esse quod *paruus Dei*, quòd Apostolorum fuerit vltimus, quódque merito humilitatis cuectus sit ad Apostolatum, iuxta illud Christi Matth. 11.25. *Confiteor tibi Pater, Domine cæli & terræ quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis.* Verùm non video vnde *Mathias* idem sit quod *paruus Dei*, nisi dicas per commutationem literæ *m.* cum *p.* (eo quòd vtraque sit labialis) *Mathias* idem esse quod *Pethias*: *peth* enim Hebr. significat *paruulum*: vel certè *Mathias* conflatum esse ex מה אתה יה *ma atta ia*, id est, *quid tu Deus?* q.d. quid tu Domine, quid ego? tu abyssus entis omnisque boni, ego abyssus nihili omnisque mali. Sic *Michael* idem est quod *quis vt Deus*? Clemens Alex. lib. 4. Stromat. censet Mathiam fuisse Zachæum, qui ex arbore sycomoro à Christo vocatus sit, factúsque è 72. discipulis, ac postea ab Apostolis Iudæ suffectus creatúsque Apostolus, dictus sit Mathias. Verùm cùm Zachæus fuerit princeps publicanorum, vt patet Lucæ 19.2. multi censent eum fuisse Gentilem. Iudæis enim infame erat

Mathias. 1. donum Dei.

An fuerit Zachæus?

erat hoc nomen & officium : Chriſti autem Apoſtoli omnes Iudæi fuêre, nulli Gentiles. ita cenſet Tertul.lib.4.contra Marc.cap.37. cui aſſentiri videtur S. Cypr. Epiſt.63. ad Cæcilium, S.Ambroſ. & Beda in cap.19.Lucæ. Sed hanc rationem confutat S. Hieron. Epiſt. 146. ex eo quòd S. Matthæus fuerit publicanus, & tamen Iudæus, ideóque Apoſtolus : rurſum Iudæus fuit publicanus, qui cum Phariſæo oraturus aſcendit in templum. Lucæ 18. 10. Quocirca Zachæum fuiſſe Iudæum cenſent Euthym.Lyra.Caiet. Montan. Ianſen.Salmeron & Barrad.in Lucæ cap. 19. tum quia ibidem v. 9. vocatur filius Abrahæ ; tum quia dicit Chriſto : *Si quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum*, quod Iudæis præceptum erat Exodi 22. 1. non Gentilibus. Magis obſtat, quòd S. Clemens libro 1. & 3. Recogn. in fine aſſerat Zachæum à S. Petro ordinatum Epiſcopum Cæſareæ Palæſtinæ : quod ſi verum eſt, liquet eum non fuiſſe Apoſtolum : ſed de libri Recogni.auctore & fide multi dubitant. Solebat gloriari Carolus V. quòd natus feſto S. Mathiæ, ſortem Imperij, felicitatis, & victoriarum obtinuiſſet.

Et orantes dixerunt.] Docent Apoſtoli orationem communem & publicam præmittendam electioni Paſtoris & Epiſcopi, vt digniſſimum Deus concedat : ab eo enim pendet ſalus vel perditio gregis. Sic Chriſtus deſignaturus Apoſtolos pernoctauit in oratione. Lucæ 6. 12. Sic Conc. Triden.ſeſſ.24. cap.1.iubet vt Epiſcoparu vacante indicantur per totam diœceſim publicæ preces, pro electione boni Paſtoris.

Qui corda noſti omnium.] Græci vnica voce ſignificantiùs Deum vocant inuocántque : κύριε καρδιογνῶστα, *Domine cordis inſpex*, qui ſcilicet ſolus cordis, id eſt, mentis ſinus fundúmque inſpicis & perſpicis, qui eius latebras omnes ſcrutaris, qui peruides liberas & arcanas cuiuſque mentis cogitationes, conſilia, deſideria, intentiones, etiamſi ipſi menti ſæpe velatas, fucatas & incognitas ; ac proinde optimè noſti quis ad hoc Apoſtolatus officium aptiſſimus ſit. Homines enim in eligendo ſæpe falluntur, quia exteriora tantùm reſpiciunt, corda verò videre nequeunt, in quibus ſæpe multa latent, quæ hominem paſtoratu & officio maximè dignum, vel indignum efficiunt : Deus ergo ſolus eſt cardiognoſtes, non homo, non Angelus.

Oſtende, quem elegeris.] Videntur hi duo, Ioſeph & Mathias, doubus fuiſſe quaſi pares, inquit Gloſſa ; aut ſe habuiſſe vt excedens & exceſſum, vt licèt vnus in vno ſuperaret alium, tamen in altero ab eodem ſuperaretur, vt proinde Apoſtoli neſcierint vter alteri præferendus eſſet : ideóque Deum inuocarunt, vt is apriorem deſignaret. Sciebant enim ſe, vtpote Eccleſiam nouellam Chriſti, ipſi cordi & curæ eſſe, ipſúmque in re tanti momenti adfore ; ac ſicut olim vndecim Apoſtolos elegerat, ita & nunc duodecimum demonſtraturum. Hanc fiduciam ſibi ab eo aſpirari ſentiebant, ideóque fidenter orant, non dubij quin voti ſint futuri compotes, & id quod orant impetraturi.

Accipere locum.] Græcè, κλῆρον, id eſt, *ſortem*, de qua v.17.

De quo præuaricatus eſt Iudas.] Pagn. & Tigurina vertunt, *vnde præuaricatus excidit Iudas*, hoc eſt, ex quo per præuaricationem (putà proditionem, deſperationem & ſui ſtrangulationem) excidit Iudas. Eſt Metalepſis. Græcè, ἐξ ὧν παρέβη, quod aliqui vertunt, *ex quo aberrauit*, vt παρέβη pro παρεξέβη, & παράβασις pro παρέκβασις, id eſt, *digreſſio*, *alteratio*, ponatur. Eſt enim vocatio noſtra & ſtatus quaſi via & ſtadium, in quo rectà decurrimus ad metam, vt brauium cœleſtis gloriæ nanciſcamur ; à quo aberrant, qui in auia tendunt, alióque flectunt curuántque curſum.

Vt abiret in locum ſuum.] Se dignum, putà in laqueum quem ſibi nexuit, ait Oecum. aut in infernum : quia hactenus occupauerat locum alienum ; & ex propriis demeritis damnationis locum ſuum efficit, inquit Caietan. Subtiliter S. Bern. in pſal.90. Serm. 8. *in locum ſuum, id eſt*, inquit, *vt ſuſpenſus in aëre crepuret aeriarũ collega poteſtatum, vtpote quem veri Dei & veri pariter hominis, qui de cœlo veniſſet operaturus ſalutem in medio terræ, huius inquam proditorem, nec cœlum reciperet, nec terra ſuſtineret, iuxta illud : Si non in cœlis, ſtes vbicunque velis.*

Et dederunt ſortes eis.] Syrus : *Coniecerunt ſortes.* Pagnin. *Et dederunt ſortes eorum.* Tigurina : *Et miſerunt ſortes eorum.* Græcè enim eſt αὐτῶν, id eſt, *eorum* in genitiuo, non *eis* in datiuo.

Quæres primò, quæ, & quales fuerunt hæ ſortes? Reſp. aliqui, vt Gagneius, cenſent fuiſſe ſcrutinium ſuffragiorum. Accedunt noſtri Salmeron & Sanchez, qui cenſent Apoſtolos oraſſe, vt Deus illuminaret mentes eorum, ac declararet cui eos vellet ſuum dare ſuffragium ; & hoc vocari ſortem. Probant ex eo, quòd pro *annumeratus eſt*, Græcè ſit συγκατεψηφίσθη, id eſt, *communibus calculis coopratus eſt*. Verùm ſic non fuiſſet ſors & ſortitio, ſed electio : nec ſors cecidiſſet ſuper Mathiam, ſed iure ſuffragiorum creatus eſſet Apoſtolus. Sors Mathiæ qualis? 1. ſententia.

Secundò, S. Dionyſ. Eccleſiaſt. Hierar. cap.5. par.3. quem S. Antonin. Turrianus, Baron. Sanchez & alij ſequuntur, cenſet fuiſſe ſignum quoddam diuinum : ac quale fuerit, non explicat. *Videtur mihi*, inquit Dion. *Scrip. ſortem appellaſſe diuini quiddam & præcipui muneris, per quod illi chori ſacratiſſimi inſinuaretur qui eſſet diuina electione declaratus.* S. Antoninus prima parte titul.6. cap.2. cenſet fuiſſe radium è cœlo demiſſum in Mathiam, ſicut radio lucis demonſtratus fuit Gregorius Magnus Pontifex, & alij nonnulli. Dionyſ. Carthuſ. cenſet fuiſſe columbam cœlitùs delapſam in Mathiam, ſicut S. Fabianus illapſu columbæ creatus eſt Pontifex. Alij cenſent fuiſſe donum prophetiæ, vel ſapientiæ aſpiratum Mathiæ. 2.

Si obiicias, quomodo ergo Apoſtoli dicuntur dediſſe eis ſortes? Reſpondent, hoc ſenſu, quòd Apoſtoli ſignum hoc ex inſtinctu diuino præfinierint, dicendo : ſuper quem deſcendet radius, aut columba è cœlo, ille Dei iudicio erit Apoſtolus : túmque Deum orarunt, vt ipſe has ſortes oſtenderet, & ederet ; perinde ac fecit Eliezer ſeruus Abrahæ, quærens vxorem Iſaaco, ac per ſignum oblationis hydriæ cognouit, & elegit Rebeccam. Geneſ. 24. 14. Simili modo Gentiles ſua oracula & reſponſa Deorum vocabant ſortes, quia à Diis eorúmque ſacrificulis, conſultore quaſi ſorte, ac ſæpe per ſortilegia reddebantur. Hinc apud Valerium lib. 1. *præcipi ſortibus*, idem eſt quod *præcipi oraculis*.

Verùm dare aut mittere ſortes, non hoc, ſed longè aliud ſignificat, vt cuiuis patet ex communi terminorum ſignificatione & vſu. In ſorte enim euentus eſt fortuitus & à caſu expectatur, vt is vincat, in quem ſors quaſi felix alea ceciderit. Dico ergo Apoſtolos miſiſſe ſortes propriè dictas, vt verba ſonant, & ſortem cecidiſſe ſuper Mathiam. 3. genuina.

Porrò

Porrò qua re, & modo missæ sint hæ sortes, incertum est. Nostri Lorinus & Mariana censent, nomẽ Mathiæ vni chartæ, nomen Ioseph alteri fuisse inscriptum, itaque vtrumque iniectum in vrnam, ibique commistum, vt cuius primò educeretur, is esset Apostolus; ac primò eductum esse nomen Mathiæ. Scimus varias apud veteres sortiendi fuisse rationes & modos. Nam Prouerb. 16. 33. in sinũ coniiciebãtur chartulæ, tesseræ, globuli, aut lapilli: apud Homerum Iliad. 7. in galeam, apud Plautum in Casina in situlam, apud Cicer. lib. 4. in Verrem in hydriam, apud Virgil. Æneid. 6. in vrnam. Quo modo & ratione vsi sint Apostoli, incertum est: certum est, Deum per eam declarasse Mathiam tum dirigendo sortem, vt caderet in Mathiam, iuxta illud Prouer. 16. 33. *Sortes mittuntur in sinum, sed à Domino temperantur*: tum addendo signum aliquod cœleste, v. g. radium, aut quid simile, quo sortem comprobaret, vti censet S. Dionys. & alij iam citati, item S. August. in psal. 30. Conc. 2. & Orig. hom. 23. in Iosue; idque ne Mathias cæteris Apostolis, qui à Christo ipso electi erant, esset inferior. Id patet ex oratione Apostolorum sorti præuia, qua Deum rogarunt vt magis idoneum designaret: non dubium autem quin Deus hanc orationem communem Apostolorum & Ecclesiæ exaudierit, eósque voti cõpotes fecerit. Quocirca sors hæc humana fuit, si sortientes Apostolos spectes; eadem tamen diuina fuit, si calculum quem Deus ei adiecit consideres. Hoc enim ait S. Dionys. qui vtique sortem illam optimè norat. Et sic hæc tertia sententia iungenda est secundæ.

Quæres secundò, qua conscientia Apostoli rem tantam commiserunt sorti, id est, casui & fortunæ? Resp. primò aliqui ex Glossa, id eos rectè fecisse, eo quòd eligendi in dotibus externis essent pares: tum enim sorte res decidi & dirimi potest. Vnde S. August. Epist. 119. c. 20. & Epist. 180. docet, sorte decidendum esse, qui Sacerdotes persecutionis tempore fidelibus assistere debeant, qui verò fugere. Idem censendum tempore pestis, similisve necessitatis. Eodem modo sancit Plato de Repub. dial. 5. sortis æqualitate in Republica vtẽdum esse ad multorum offensas vitandas, ita vt Deum & bonam fortunam in precationibus innocemus, vt ipsi sortem ad id quod iustissimum est dirigant. Deus enim est moderator fortunæ, adeóque ipse est fortuna actiua & fortunans. Et Plutarchus in Moral. *Vt in Democratia*. inquit, *cui sorte contigit imperium, eum oportet imperare; sic in vita hominum quod sors dederit, boni consulendum est.*

Quæres Apostoli vti sorte? Resp. 1.

2. Secundò, Apostoli secuti sunt exempla S. Scripturæ. Sic enim Saul sorte creatus est Rex. 1. Reg. 10. 20. Sic sorte deprehensus est Achan. Iosue 7. 16. Sic sorte diuisa est terra promissa inter 12. tribus. Iosue 15. &c. Vnde S. Hieron. in Ionæ cap. 1. S. August. Serm. de S. Mathia, S. Chrysost. & Beda hic, ac S. Thom. 2. 2. q. 95. ar. 8. censent, Apostolos adhuc rudes & inexpertos, id fecisse ex cõsuetudine Patrum veteris Testamenti, antequam recepissent Spiritum S. ideóque post eum receptũ id non fecisse in electione Diaconorum cap. 6. perinde ac iam omnis sors in electionibus Pastorum & Ecclesiasticorum est prohibita iure Canonico, vt patet cap. Ecclesia de sortilegiis, sub finem. Nam iure naturæ, diuino & humano ad beneficia, præsertim habentia curam animarum annexam, eligendus est dignior, vti sancit Conc. Triden. sess. 24. c. 18. de Reform. Idémque docẽt passim Theologi cum D. Thoma, quos citat & sequitur noster Lessius lib. 2. de Iustitia cap. 34. dubio 14. Simili modo Romani, Gentiles licèt, legem tulerunt, ne quis Sacerdos sorte aut pretio crearetur, vti refert Dion. lib. 2. Hist. Rom.

3. genuinè. Tertiò & genuinè, Apostoli iecerunt hanc sortem licitè, quia id fecerunt ex instinctu diuino, quo tacitè Deus promittebat se suam voluntatem per eam demonstraturum, & magis idoneum designaturum. Ita noster Lessius lib. 2. de Iustitia c. 45. dubio 9. apud quem vide plura de diuisione & varietate sortium, quæque ex eis licita sit, quæ illicita. Simili enim modo iussit Deus Samuelì dare sortes pro creatione Saulis Regis, & Iosue pro deprehensione Achan, & pro diuisione terræ sanctæ, de quibus paulo antè dixi: & S. Francisco sortitò capere sententias S. Scrip. primò in Euangeliis occurrentes, eásque capessere pro regula vitæ, vti refert S. Bonau. Præclarè S. August. in psal. 30. Conc. 2. explicans illud: *In manibus tuis sortes meæ. Sors*, ait, *res est in dubitatione humana diuinam indicans voluntatem.* Et mox sortem interpretatur gratiam Dei: *quia in sorte*, inquit, *non est electio, sed voluntas Dei. Nam vbi dicuntur: iste facit, iste non facit, merita considerantur; & vbi merita considerantur, electio est, non sors. Quando autem Deus nulla merita nostra inuenit, sorte voluntatis suæ saluos nos fecit, quia voluit, non quia digni fuimus. Hæc est sors.*

Ab hac sorte Mathiæ dicti sunt Clerici. *Et cecidit sors super Mathiam.*] Ex hac sorte Mathiam fuisse primum Clericum, indéque Clericos originem & nomen accepisse, censet S. August. in psal. 67. *Nam & Cleros*, inquit, *& Clericos hinc appellatos puto, qui sunt in Ecclesiasticis gradibus ordinati: quia Mathias sorte electus est, quem primum per Apostolos legimus ordinatum. Clericus enim dicitur à κλῆρος, id est, sorte, quia sorte in sortem Domini assciscitur.* Idem cũ S. August. sentit Isidorus lib. 2. Etymol. c. 2. & S. Antoninus loco paulo antè citato, etsi aliis aliud videatur. Sanè antiquiorẽ Clericum Matthia non legimus: atque ex hac sententia Cleri nomen cœpit cum Apostolis, imò ab Apostolis, primúsque Clericus fuit Apostolus.

Moral. Moral. Primò, sorte hac docuit Christus, in electione ad officia Ecclesiastica se nolle haberi rationem consanguinitatis. Nam Ioseph consanguineo suo in Apostolatu præstulit Mathiam extraneum. Secũdò, quemque vocationem suam à Deo expectare debere, eáque esse contentum: sicut Ioseph non doluit sibi prælatum Mathiam; nec inde in prædicatione Euangelij segnior euasit, sed æquè strenuè Christo in aliis muniis deseruiuit, vti superiùs dixi. Multi enim repulsam passi ab Episcopatu, vel officio, schisma vel hæresim inuexerunt, vt Tertullianus, Nouatus, & nostro sæculo Lutherus. Tertiò, Apostolatum, similésque præeminentias & gradus non cadere sub meritum de condigno. Deus enim Mathiam cæteróque Apostolos sorte elegit non merito. Simili modo alij Heroës à Deo missi ad Ecclesiæ vel defensionem, vel reformationem, vel illúminationem, vt S. August. Hierony. Basil. Chrysost. Benedictus, Bernardus, Dominicus, Franciscus, & similes, sorte; id est, gratia Dei ad hoc electi sunt. Ad hanc tamen gratiam se dispositerunt, eámque meriti sunt de congruo sua humilitate profunda, agnoscentes se ad tantum opus planè indignos & ineptos esse, séque ad id destinari sorte & dono Dei (quod sonat nomen Mathias, vt dixi.) Quocirca S. Franciscus à multis rogatus, quid haberet gratiæ aut boni, ob quod

à Deo ad tantum ſanctitatis & auctoritatis faſtigiũ eſſet exaltatus, vt totum mundum ad ſe ſuique amorem & venerationem traheret. Tu enim, inquiebant, non es nobilis, non diues, non doctus, non eloquens, non ſpecioſus; quî ergo totus mundus poſt te currit? Reſpondit, ideireo Deus me ad hoc elegit, quia nil habeo in quo gloriari poſſim, vt oſtendat hoc opus non eſſe hominis, ſed Dei. Hanc eius humilitatem imitemur, eique ingentem zelum gloriæ Dei propagãdæ iungamus; & Deus per nos magna efficiet. Ita Dauid tantus factus eſt Prophera & Pſaltes, quia ſenſit & dixit: *In manibus tuis ſortes mee.* pſal. 30.16. Ita de Sanctis in hac vita ſpretis & humiliatis, ſed in die iudicij exaltatis & glorificatis admirabundi dicent impij: *Hi ſunt quos aliquando habuimus in deriſum & in ſimilitudinẽ impropery. Nos inſenſati vitam illorum æſtimabamus inſaniam, & finem illorum ſine honore. Ecce quomodo computati ſunt inter filios Dei, & inter Sanctos ſors illorum eſt.* Sapien. 5.3. Vnde ſerò pœnitentes gementeſque ſubiungunt: *Ergo erravimus à via veritatis, &c.* Meritò erraſtis, quia dixiſtis: *Coronemus nos roſis antequam marceſcat, nullum pratum ſit quod non pertranſeat luxuria noſtra. &c. hæc eſt pars noſtra, & hæc eſt ſors. Opprimamus pauperem iuſtum, &c.* Sapien. 2.9. Ex aduerſo *felix eſt ſterilis, & coinquinata. &c. & ſpado, qui non operatus eſt per manus ſuas iniquitatem nec cogitauit aduerſus Deum nequiſſima. Dabitur enim illi fides donum electum, & ſors in templo Dei acceptiſſima.* Sapien. 3.13. Quocirca monet Eccleſc. 17. 24. *Cognoſce*, inquit, *iuſtitias & iudicia Dei, & ſta in ſorte propoſitionis, & orationis altiſſimi Dei. In partes vade ſæculi ſantti, cum viuis & dantibus confeſſionem Deo.* q.d. Sta & conſtanter perſeuera in ſorte tibi propoſita, hoc eſt, in vocatione tua tũ nouæ vitæ, tum certi ſtatus ſancti. Similiter perſiſte in ſorte orationis, vt ſcilicet crebrò Deum ores, gratiâmque impetres, qua dignè vocatione tua viuas. Hæc enim eſt vtiliſſima oratio, ſi iugiter in rebus omnibus ores: Domine dirige me ea ſorte, eo ſtatu, illis viis quibus me præuides ſanctè victurum, & inoffenſo pede rectà ad cœlũ ſortémque beatorum peruenturũ. *In partes vade.* q.d. Per bona opera proficе, vt pars ſæculi ſancti, A id eſt, futura gloria cœleſtis tibi obtingat, adeóque illam hic inchoa Deum laudando ore & opere, cum iuſtis qui adhuc viuunt, & dant laudem Deo. In cœlis enim perpetua erit laus Dei.

Et annumeratus eſt.] Græcè, συγκατεψηφίσθη, id eſt, *communibus calculis cooptatus eſt.* q.d. Omnes ſortem diuinam, ac per eam electionem Mathiæ conſona voce laudarunt, & comprobarunt. Vatab. vertit: *Suffragijs additus eſt ad numerum vndecim Apoſtolorum.* Pagnin. *Suffragijs additus eſt vndecim Apoſtolis.* Vnde non rectè colligas Mathiæ ſortem fuiſſe ſuffragia, ſed ſorti addita fuiſſe ſuffragia. Triplici ergo calculo electus eſt Mathias, primo ſortis, ſecundo Dei ſignique diuini, tertio Apoſtolorum, ſortem Deique calculum collaudantium. Triplicitèr electus Mathias. B

Adde, συγκατεψηφίσθη per Catachreſin transferri ad quâlibet electionem, idémque ſignificare quod eligi, accenſeri, annumerari, vt vertit Noſter, ſiue id fiat ſuffragiis, ſiue ſorte, ſiue alia ratione. Vidi & veneratus ſum Treuiris reliquias S. Mathiæ in Eccleſia cathedrali, cui hi tituli aſſignantur, quos recenſet S. Antoninus loco iam citato: *Fuit in lege Domini doctiſſimus, corpore mundus, animo prudens, in ſoluendis quæſtionibus S. Scripturæ acutus, in conſilio prouidus, in ſermocinatione expeditus, multorum ſignorum patrator; extenſis in cœlum manibus martyr ſpiritum Deo reddidit.* Tria axiomata S. Mathiæ recenſet Clemens Alex. Primum lib. 2. Strom. *Oportet admirari præſentia*, nimirum vt admiremur opera Dei viſibilia, & ex illis ad inuiſibilia aſcendamus, admirantes & contemplantes in eis Dei maieſtatem, potentiam, ſapientiam, bonitatem. Secundum lib. 3. *Si electo vicinus peccauit, peccauit electus. Nam ſi ſe ita geſſiſſet vt iubet verbum vel ratio, eius vitam ita vicinus eſſet reuerſus, vt non peccaſſet.* Ita S. Bernardini adhuc iuuenis ſanctitatem eius coæui reuerebantur, vt eo præſente omnes ad modeſtiam ſe componerent, dicerentque: *tacete, Bernardinus adeſt.* Tertium lib. 7. quod & citat Euſeb. lib. 3. Hiſt. c. 29. *Aduerſus carnem pugnandum, & in nullo prorſus voluptati eius ac libidini concedendum; animam verò alendam ſapientiæ paſtibus, & ſcientiæ cibis in maius ſemper augendam.* Tres gnomæ S. Mathiæ. C

CAPVT SECVNDVM

SYNOPSIS.

Tria hic agit Lucas. Primò, à v. 1. ad 14. deſcribit Spiritus S. aduentum in Pentecoſte, ſub ſpecie venti validi & linguarum ignearum. Secundò, à v. 14. ad 42. enarrat primam concionem S. Petri, qua conuertit tria hominum millia. Tertiò, à v. 42. vſque ad finem, deſcribit continuas orationes, ſynaxes, charitatem & mores ſanctos primorum Chriſtianorum.

Verſ. 1. Et cùm complerentur dies Pentecoſtes, erant omnes pariter in eodem loco: D

2. Et factus eſt repentè de cœlo ſonus, tanquam aduenientis ſpiritus vehementis, & repleuit totam domum vbi erant ſedentes.

3. Et apparuerunt illis diſpertitæ linguæ tanquam ignis, ſeditque ſuprà ſingulos eorum:

4. Et repleti ſunt omnes Spiritu Sancto, & cœperũt loqui variis linguis, prout Spiritus Sanctus dabat eloqui illis.

5. Erant autem in Ieruſalem habitantes Iudæi, viri religioſi ex omni nationẽ quæ ſub cœlo eſt.

6. Facta autem hac voce conuenit multitudo, & mentè confuſa eſt, quoniam audiebat vnuſquiſque lingua ſua illos loquentes.

7. Stupebant autem omnes, & mirabantur, dicentes: Nónne ecce omnes iſti, qui loquuntur, Galilæi ſunt?

8. Et

Digitized by Goo

8. Et quomodo nos audiuimus vnusquisque linguam nostram,in qua nati sumus?

9. Parthi, & Medi, & Ælamitæ, & qui habitant Mesopotamiam, Iudæam, & Cappadociam,Pontum & Asiam,

10. Phrygiam, & Pamphyliam, Ægyptum,& partes Libyæ, quæ est circa Cyrenen,& aduenæ Romani,

11. Iudæi quoque & Proselyti, Cretes, & Arabes: audiuimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei.

12. Stupebant autem omnes,& mirabantur ad inuicem dicentes: Quidnam vult hoc esse?

13. Alij autem irridentes dicebant: Quia musto pleni sunt isti.

14. Stans autem Petrus cum vndecim, leuauit vocem suam,& locutus est eis: Viri Iudæi, & qui habitatis Ierusalem vniuersi, hoc vobis notum sit, & auribus percipite verba mea.

15. Non enim,sicut vos æstimatis,hi ebrij sunt,cùm sit hora diei tertia:

16. Sed hoc est,quod dictum est per Prophetam Ioël:

17. Et erit in nouissimis diebus (dicit Dominus) effundam de Spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri,& filiæ vestræ: & iuuenes vestri visiones videbunt, & seniores vestri somnia somniabunt.

18. Et quidem super seruos meos, & super ancillas meas, in diebus illis effundam de Spiritu meo, & prophetabunt.

19. Et dabo prodigia in cœlo sursum, & signa in terra deorsum, sanguinem, & ignem,& vaporem fumi.

20. Sol conuertetur in tenebras, & Luna in sanguinem,antequam veniat dies Domini magnus & manifestus.

21. Et erit: omnis quicunque inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

22. Viri Israëlitæ, audite verba hæc: Iesum Nazarenum, virũ approbatum à Deo in vobis, virtutibus, & prodigiis, & signis, quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut & vos scitis:

23. Hunc definito consilio & præscientia Dei traditum, per manus iniquorum affligentes interemistis:

24. Quem Deus suscitauit, solutis doloribus inferni, iuxta quod impossibile erat teneri illum ab eo.

25. Dauid enim dicit in eum: Prouidebam Dominum in conspectu meo semper: quoniam à dextris est mihi ne commouear:

26. Propter hoc lætatum est cor meum, & exultauit lingua mea, insuper & caro mea requiescet in spe:

27. Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem.

28. Notas mihi fecisti vias vitæ; & replebis me iucunditate cum facie tua.

29. Viri fratres,liceat audenter dicere ad vos de patriarcha Dauid, quoniam defunctus est,& sepultus: & sepulchrum eius est apud nos vsque in hodiernum diem.

30. Propheta igitur cùm esset, & sciret quia iureiurando iurasset illi Deus de fructu lumbi eius sedere super sedem eius:

31. Prouidẽs locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelictus est in inferno,neque caro eius vidit corruptionem.

32. Hunc Iesum resuscitauit Deus, cuius omnes nos testes sumus.

33. Dextera igitur Dei exaltatus, & promissione Spiritus Sancti accepta à Patre,effudit hunc,quem vos videtis,& auditis.

34. Non enim Dauid ascendit in cœlum: dixit autem ipse: Dixit Dominus Domino meo,sede à dextris meis,

35. Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

36. Certissimè sciat ergo omnis domus Israël,quia & Dominum eum, & Christum fecit Deus, hunc Iesum,quem vos crucifixistis.

37. His autem auditis, compuncti sunt corde,& dixerunt ad Petrum,& ad reliquos Apostolos: Quid faciemus,viri fratres?

38. Petrus verò ad illos: Pœnitentiam (inquit) agite, & baptizetur vnusquisque vestrum in nomine Iesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum: & accipietis donum Spiritus Sancti.

39. Vobis enim est repromissio, & filiis vestris,& omnibus qui longè sunt, quoscũque aduocauerit Dominus Deus noster.

40. Aliis etiam verbis plurimis testificatus est, & exhortabatur eos, dicens: Saluamini à generatione ista praua.

41. Qui ergo receperũt sermonem eius, baptizati sunt: & appositæ sunt in die illa animæ circiter tria millia.

42. Erant autem perseuerantes in doctrina Apostolorum, & communicatione fractionis panis, & orationibus.

43. Fiebat autem omni animæ timor: multa quoque prodigia & signa per Apostolos in Ierusalem fiebant, & metus erat magnus in vniuersis.

44. Omnes etiam qui credebant, erant pariter,& habebant omnia communia.

45. Possessiones & substantias vendebant, & diuidebant illa omnibus, prout cuique opus erat.

Digitized by Google

46. Quotidie quoque perdurantes vnanimiter in templo, & fragentes circa domos panem, sumebant cibum cum exultatione, & simplicitate cordis,

47. Collaudantes Deum, & habentes gratiam ad omnem plebem; Dominus autem augebat qui salui fierent quotidie in idipsum.

Vers. 1.

ET cùm complerentur dies Pentecostes.] Pùtà dies quinquagesima à Paschate, ita vt iã adesset dies quinquagesima. Pẽtecoste enim Pentecoste capitur duplicitèr. Græcè significat tam dies 50. præuios, quàm ipsam diem quinquagesimã, quæ erat festum Pentecostes. Latinus ergo Interpres Pentecosten sumit priori modo, Græcus verò textus posteriori. Sic enim habet, ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς, *in impleri*, hoc est, *dum implerentur dies Pentecostes*, id est, dum aduenisset dies quinquagesima à Paschate & resurrectione Christi. Pẽtecoste enim vnica dumtaxat die, putà quinquagesima celebrabatur; cùm ex aduerso Pascha, vti & Scenopegia, per septem dies continuos celebraretur, vt docet Philo lib. de decalogo, & liquet ex Leuit. c. 23. 15. Hinc sequitur, vocem *compleri*, ex phrasi Hebræa sumi hic in actu inchoato, non perfecto. Die enim quinquagesima inchoata, putà manè, venit Spiritus S. non verò in vespera & fine diei. Simile est Lucæ 2. 22. *Postquam impleti sunt dies purgationis eius*, hoc est, postquam impleri cœperũt, cùm scilicet aduenissent & illuxisset dies quadragesimus à partu Deiparæ. Et Ierem. 25. 12. *Cùm impleti fuerint 70. anni.* Nã, vt ex Iosepho & Chronologis liquet, laxata est captiuitas Babylonica anno septuagesimo ineunte, non finiente.

Duplex ejus causa.

Nota primò: Iudæis indictum erat à Deo festũ Pentecostes duplici de causa. Prior fuit, in memoriam datæ illo die legis per Mosen in Sina. Exodi 19. 1. Posterior, in gratiarum actionem pro nouis illius anni frugibus, quas tum metere incipiebant: vnde earum primitias, putà duos panes ex frugibus illius anni pistos, Deo offerebant in Pentecoste. Hæc fuerunt typus & vmbra Christianæ Pentecostes, in qua promulgata est lex noua à S. Petro & Apostolis per Spiritum S. apparentem in linguis igneis: vnde in ea pariter primitiæ fidei, putà tria millia animarum oblata & dicata sunt Christo. Præclarè S. Chrysost. hom. 2. de Pentecoste in fine tomi 3. *Quæ igitur lex*, inquit, *quam hodie è cœlo datam discis? Spiritus gratia. Quæ rationales tuæ tabulæ, in quibus hæc lex ille sculpitur? anima & corpus. Quæ tua spiritualis circumcisio? omnis malæ concupiscentiæ excisio, & ab ea auersio. Quod tuum altare? mens tua spiritualis. Quod spirituale tuum sacrificium? omnis bona operatio. Quis altaris tui ignis? compunctionis calor. Quod templum tuum à Deo conditum? mundum cor, in quo Deus habitare amat.*

Prima Pentecoste fuit Dominica.

Nota secundò: Prima Christianorum Pentecoste incidit in diem Dominicum: in Dominico enim descendit Spiritus S. æquè ac Christus resurrexit. Numera enim à Dominica resurrectionis dies quinquaginta, & reperies quòd Dominica septima fit dies quinquagesima, id est, Pentecoste. Vnde sequitur, primam Pentecosten Christianorum, quam hic describit Lucas, fuisse diuersam & distinctam à Pentecoste Iudæorum. Illi enim eam celebrarant in Sabbatho immediatè præcedente: Apostoli verò eam celebrarunt in Dominico subsequente; vt significaretur legẽ nouã veteri succedere, veterémque in nouam desinere, illique quasi peracto cursu suo, lampada tradere. Cùm ergo ait Lucas, *dum complerentur dies Pentecostes*, Pentecosten Christianam, non Iudaicam intellige. Sicut enim Christiani differunt à Iudæis in celebrando Paschate, ita & consequenter in Pentecoste. Iudæi enim Pascha celebrabant decima quinta die primi mensis, quæcunque ea sit, indéque dies quinquagesima est eorum Pentecoste, siue ea incidat in feriam primam, siue secundam, siue quam aliam: Christiani verò Pascha celebrant in Dominica, quæ proximè sequitur decimam quintam Lunam, siue diem primi mensis, siue æquinoctij verni, idque in honorem resurrectionis Christi, qui in Dominica resurrexit: atque exinde numerando 50. dies, consequenter Pentecosten celebrant in Dominica: quia in illa pariter descendit Spiritus S. qui per Apostolos legem nouam promulgauit in Sion. Et hoc enarrat hic Lucas. Est enim ipse historicus primitiuæ Ecclesiæ, qui eius infantiam, progressum, festa, religionem, &c. ordine prosequitur. Vnde Euangelio suo hæc Acta subnectere se scribit cap. 1. v. 1. quasi continuationem historiæ Christi & Ecclesiæ. Sicut ergo finit Euangelium in primo Paschate Christiano, putà in resurrectione Christi; ita ab illa mox hic in Actis numerat primam Pentecosten Christianam, non Iudaicam, in qua per Spiritum S. facta est promulgatio legis nouæ: præsertim, quia ipse hæc scripsit 28. annis post Christi ascensionem in cœlum, vti dixi in Proœmio, quo tẽpore abolita erat Pentecoste Iudaica, & vbique apud Christianos celebris erat Pentecoste Christiana, cuius originem ipse hic describit. Christiani enim audientes nomen Pentecostes, non Iudaicam, sed suam, putà Christianam concipiebant & intelligebant. Quare sicut cap. 1. v. 3. numerauit quadraginta dies à Christi resurrectione vsque ad eius ascensionem, ita hic ab eadem numerat quinquaginta dies vsque ad Pentecosten Christianam, in qua descendit Spiritus S. Ita Franc. Suarez 3. p. quæst. 53. disp. 46. sect. 1. Vatab. & alij. Pluribus idipsum confirmaui Leuit. 23. 15.

Moral. Notat R. Moyses filius Maymon, in Resolutione dubiorum legis lib. 3. c. 44. Deum statuisse 50. hosce dies ante suum in Sina ad Mosen & populum aduentum, vt per tot dierum moram sui aduentus desiderium in eis accenderet: *Sicut*, inquit, *qui expectat visionem amici quem diligit ex animo, numerat dies donec videat ipsum.* Vnde tradunt aliqui, Iudæos à Paschate quotidie conuenire solitos in Synagoga, ibique post preces & benedictionem numerare & proclamare solitos: hic est primus dies, hic secundus, hic tertius, &c. vsque ad Pentecosten. Ità numerabant Apostoli & primi fideles singulos dies ab ascensu Christi, auidè expectantes Pentecosten, & Spiritum S. Idem faciant Christiani. Quid enim optabilius aduentu Spiritus Sancti? qui sicut primitus in Apostolos cum donorum suorum plenitudine descendit in Pentecoste, ità in eadem quotannis descendit in fideles, qui ad eius aduentum se dignè præparant & aspirant. Est enim Pentecoste festum proprium Spiritus S. eiúsque Iubilæum. Sicut enim annus quinquagesimus erat Iubilæum, in quo serui fiebant liberi, omnésque redibant ad auitas hæreditates, etiamsi millies fuissent diuenditæ; ita per Spiritum S. redimus ad gratiam & amicitiam Angelorum, ad libertatem gloriæ

Moral.

Pentecoste est festũ Spiritus S. & Iubilæum.

gloriæ filiorum Dei, ad hæreditatem & regnum cœleſte. Quocirca Græci negantes Spiritum S. procedere à Patre & Filio, ſed à ſolo Patre, cùm de hoc errore ſæpius, ac vltimò in Concilio Florentino à Latinis reprehenſi fuiſſent, perſtiterunt tamen in illo. Vnde in Concilio Florentino prædixit eis Nicolaus V. Pont. per literas, fore vt triennio exacto in Turcarum poteſtatem venirent: quod ita planè euenisse teſtatur Gēnadius ipſorum Patriarcha in eo libro, quem contra Græcorum errorem ſcripſit. Idē multo priùs prædixerat illis S. Brigida, vt notauit Thomas Bozius in ſignis Eccleſiæ, ſigno 99. Et ne quis dubitaret eos ob blaſphemiam in Spiritum S. hac pœna mulctatos, capta eſt Conſtantinopolis à Turcis, occiſus Conſtantinus vltimus Græcorum Imperator, & deletum penitus Orientale Imperium die tertia Pentecoſtes, anno Chriſti 1453. Iuſtè Turcis Deum vnum confitentibus, & trinum negantibus, ideóq; Spiritum Sanctum reſpuentibus, traditi ſunt Græci, qui Latinis S. Trinitatem, & Spiritus S. diuinam ex Patre & Filio proceſſionem confitentibus conſentire, & ſubdere ſe noluerunt. Iuſtè durum Turcarum iugum ſubeunt, qui ſuaue Eccleſiæ Romanæ iugum excuſſerunt. Iuſtè Turcis quaſi mancipia ſeruiunt, qui ad Turcarum errorem acceſſerunt, quique fraternam vnionem & germanitatem cum Eccleſia Latina, per immane odium & ſchiſma diſciderunt. Implicitè enim tollunt è medio Spiritum S. Si enim Spiritus Sanctus non procedit à Filio, ergo ab eo non diſtinguitur, ſed eſt ipſe Filius. In diuinis enim non eſt perſonarum diſtinctio, niſi per proceſſionem: ex hac enim oritur relationum oppoſitio, & ex ea perſonarum diſtinctio.

Conſtantinopolis capta à Turcis in Pētecoſte. Cur?

Erant omnes] Chriſtiani numero 120. de quibus cap. præcedenti à v. 15. hucuſque egit agitque Lucas. ita S. Chryſoſt. & S. Cyprian. Serm. de Spiritu S. imò Ioël, quem S. Petrus citat v. 17. Quare ineptè & imperitè Beza reſtringit ad ſolos Apoſtolos hunc Spiritus S. aduentum, ac ab eo excludit B. Virginem, ridétque Pictores, qui eam pingunt in medio Apoſtolorum recipientem Spiritum S. Notat S. Auguſt. Serm. 116. de Temp. Spiritum S. à Chriſto promiſſum duodecim Apoſtolis, datum verò numero decuplato. Decies enim duodecim faciunt centum viginti. Ea eſt fidelitas, imò liberalitas Chriſti, docens nos pauca promittere, ſed decuplo plura præſtare.

B. Virgo recepit hic Spiritum S.

Pariter.] Græcè, ὁμοθυμαδὸν, id eſt, *vnanimiter*. Vnanimis enim concordia, conſenſio & oratio elicuit ad ſe Spiritum S. qui eſt Amor increatus, ideóque amator concordiæ.

In eodem loco.] Cœnaculi, de quo dixi cap. 1. v. 13.

Et factus eſt repentè de cœlo ſonus.] Hic ſonus ſymbolum erat ſonitus Euangelij toto Orbe ab Apoſtolis, recepto Spiritu S. prædicandi, iuxta illud pſal. 18. *In omnem terram exiuit ſonus eorum*. cœlorum ſcilicet, non tam materialium, quàm ſpiritualium, putà Apoſtolorum, *& in fines Orbis terræ verba eorum.*

Ad literam hic ſonus excitabat tum animos fidelium, ad deuotè excipiendum Spiritum S. aduentantem; tum Iudæos per vrbem ſparſos, vt eius fragore excitati accurrerent ad cœnaculum Apoſtolorum: in illud enim ſonus hic ferebatur, illique incumbebat; perinde ac tonitru & fulmen certum locum domúmque ferit.

Repentè] Duplici de cauſa. Prior eſt, vt oſtenderet Spiritus S. hanc ſui plenitudinem, ſuáque dona, præſertim linguarum, aliáque gratis, ſine fidelium merito aut diſpoſitione ſufficienti, ex mera eius liberalitate ipſis infundi. Poſterior, vt declararet ſuam celeritatem, vim & efficaciam, qua repentè homines terrenos in cœleſtes tranſmutat: perinde ac S. Paulum repentè ex perſecutore fecit Apoſtolum, Magdalenam ex peccatrice pœnitentem & Sanctā. *Neſcit enim tarda molimina Spiritus S. gratia*, ait S. Ambroſ. in cap. 1. Euang. S. Lucæ. Sic in Sampſonem quoties patraturus erat opus heroicæ & ſupernaturalis fortitudinis, dicitur irruiſſe Spiritus Domini, quaſi eum ad id præparans, excitans, eleuans & corroborans. Præclarè S. Greg. hom. 30. in Euang. *O qualis*, inquit, *eſt artifex iste Spiritus! nulla ad diſcendum mora agitur in omne quod voluerit. Mox enim vt tetigerit mentem, docet, ſolúmque tetigiſſe, docuiſſe eſt. Nam humanum ſubito vt illuſtrat, immutat affectum: abnegat hoc repentè quod erat, exhibet repentè quod non erat. Penſemus ſanctos Prædicatores noſtros, quales hodierna die reperit, quales fecit.* Et paulo antè: *Ecce gaudet Petrus in verberibus, qui antè in verbu timebat. Et qui prius ancillæ vocem requiſitus timuit, poſt aduentum Spiritus S. vires Principum cæſus premit.*

De cœlo.] Primò, quia in cœlo eſt thronus gloriæ Dei & Spiritus S. Secundò, vt ſignificaret ſe Apoſtolos & fideles ad cœlum vocare & euehere, eóſque facere cœleſtes, vt ipſi cæteros homines pariter ad cœlum vocent, & deducant. Audi S. Chryſoſt. Serm. 1. de Pentecoſte in fine tomi 3. *Hodie*, ait, *nobis terra facta eſt cœlum, non ſtellis de cœlo in terram deſcendentibus, ſed Apoſtolis ad cœlos aſcendentibus: quia effuſa eſt copioſa gratia Spiritus Sancti, & vniuerſum Orbem operata eſt cœlum. non immutans naturam ſed voluntatem emendans. Inuenit namque publicanum & Euangeliſtam effecit: inuenit perſecutorem, & Apoſtolum reddidit: inuenit latronem, & in Paradiſum induxit: inuenit meretricem, & Virginibus coæquauit: inuenit magos, & Euangeliſtas oſtendit: fugauit malitiam, & induxit benignitatem: exterminauit ſeruitutem, & induxit libertatem: conceſſit debitum, & intulit gratiam Dei. Ideo cœlum factum eſt terra, & hoc ſæpius dicens non ceſſabo. Quæ enim tales ſtellæ ſicut Apoſtoli? Stellæ in cœlo Apoſtoli ſuper cœlos. Quæ ſurſum ſunt* (inquit Apoſtolus) *ſapite, vbi Chriſtus eſt in dextera Patris ſedens. Stellæ de igne inſenſibili, Apoſtoli de igne intelligibili. Stellæ in nocte lucent: in die obſcurantur: Apoſtoli in die & in nocte ſuis radijs, hoc eſt, virtutibus effulgent. Stellæ orto Sole obſcurantur, Apoſtoli Sole iuſtitiæ reſplendente ſua claritate lucescunt: ſtellæ in reſurrectione cadent ſicut folia. Apoſtoli in reſurrectione rapientur in aera in nubibus. Et cum illis quidem ſideribus alius Antiſer, alius Lucifer appellatur: in Apoſtolis autem nullus Antiſer eſt, omnes Luciferi: & ideo ſtellæ maiores Apoſtoli.* Et paulo pòſt: *Vinitores erant, & illis abſentibus corpore, vinea floreſcit & botros affert. Etenim vinitores erant, & piſcatores, & iuuenes, & columnæ, & Medici, & Duces, & Doctores, & portus, & gubernatores, & Paſtores, & athletæ, & pugnatores, & coronas geſtantes. Columnæ quidem, quoniam virtute ſua Eccleſiæ robur ſunt: fundamentum autem, quia in confeſſione ipſorum fundata eſt Eccleſia, dicente Domino: Tu es Petrus, & ſuper hanc petram fundabo Eccleſiam meam. Portus autem, quia tempeſtates impias repreſſerunt. Gubernatores, quoniam Orbem terrarum viam rectam docuerunt. Paſtores, quoniam lupos abegerunt, & oues conſeruauerunt. Aratores, quoniam ſpinas eradicauerunt. Vinitores, quoniam labruſcas eradicauerunt, & ſemina pietatis plantauerunt. Medici, quoniam vulnera noſtra*

Apoſtoli ſunt ſtellæ.

Elogia Apoſtolorum.

d by Google

cruauerunt. Et vt discas me non incassum hæc dixisse, adducam Paulum in medium hæc omnia facientem. Vis eum plantatorem videre? audi: Ego plantaui, Apollo rigauit, sed Deus incrementum dedit. Vis eum structorem videre? Sicut sapiens, inquit, architectus fundamentum posui. Vis eum dimicantem videre? Sic pugno, non vt aerem cædens. Vis eum videre cursorem? Ab Hierosolyma & in circuitu vsque ad Illyricum, & inde ad Hispanias, & in vltimas partes repletum est Euangelium Christi. Vis eum videre athletam? Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem. Vis eum videre ducem? Assumite arma Dei, & induite loricam fidei, & galeam salutis, & gladium Spiritus Sancti. Vis eum videre certantem? Certamen bonum certaui, fidem seruaui. Vis videre coronatum? De cætero reposita est mihi corona iustitiæ. Et cùm esset vnus, omnia faciebat Dominum suum imitans. Etenim cùm sit diuinitas vnius substantiæ, & immutabilis, pro nostra salute omnibus omnia fit. Idem homil. 2. *Spiritus S.* inquit, *nostræ imaginis est reformatio, mentis perfectio, spiritalis mentalium oculorum nostrorum Sol, interni nostri hominis lumen, Lucifer in pectoris cælo, &c. Spiritus S. est copula vnionis nostræ in Christo, animarum exultatio, cordis tripudium, ignis, fons rorulentus. Spiritus S. lugentium consolatio, mœstitudinis depositio, mentis requies, sapientiæ communicatio, prudentiæ inuentio, præscientiæ illustratio. Hoc Prophetæ illustrantur, Reges inunguntur, Sacerdotes ordinantur, Doctores declarantur, Ecclesiæ sanctificantur, altaria fundantur, vnguentum consecratur, aqua purgantur, dæmones abiguntur, morbi curantur.* Et mox: *Ostendit anima intrinsecus quasi in speculo, cum ineffabili gaudio futurum æternum gaudium, adhortatúrque eam, & dicit: Veni ad Patrem, veni ad supernam patriam, veni ad supernum regnum, veni ad incorruptibilem Sponsi thalamum, &c.*

Elogia Spiritus S.

Ex dictis liquet, quàm insana fuerit arrogantia & hæresis Manichæi, qui docebat Spiritum S. non per Apostolos, sed per Manichæum ad nos venisse, ideóque hanc Lucæ historiam, Actáque Apostolorum velut ficta respuebat, quem rectè confutat S. August. lib de vtilitate credendi c. 3. & lib. 19. contra Faustum c. 31. Ita iuxta nomen suum Manes, id est, insanus (hoc enim Græcè est μανὶς: vnde mania est insania) insanè: qui proinde impietatis & insaniæ suæ meritas dedit pœnas, cùm à Rege Persarum viuus excoriatus est, eo quòd eius filium ægrum, quem se sanitati restituturum promiserat, pro viuo mortuum (vti nuper fecit Caluinus) stiterit, teste Socrate lib. 1. Histor. cap. 17. vbi & addit, quòd Curbicus, qui se Manem appellauit, se non tantùm Apostolum, sed & Paracletum nuncuparit.

Vers. 2. *Tanquam aduenientis spiritus.*] Græcè, πνοῆς, id est, *flatus, venti.*

Vehementis.] Græcè, βιαίας, id est, *violenti.* Vnde S. Cypr. lib. 3. Testimon. contra Iudæos, legit: *quasi ferretur flatus vehemens.* Vatab. *simulis flatus violento qui fertur.* Pagnin. *tanquam impetu venientis* (hoc enim est τῇ φορμὶσμῳ) *flatus vehementus.* Hîc ergo spiritus non fuit Spiritus S. sed flatus, siue ventus vehemens, ac proinde cum impetu veniens & quasi irruens in cœnaculum, vt repræsentaret efficaciam, vehementiam & impetum Spiritus S. aduentantis in Apostolos, quo eos facturus erat efficaces, validos & impetuosos ad inuadendum, debellandum & subiugandum totum Orbem Christo. *Flatus ille à carnali palea corda purgabat, ignis ille fœnum veteris concupiscentiæ consumebat,* ait S. Aug. Serm. 188. de Temp.

Nota, Spiritus S. variè in variis figuris, pro varietate operationum & significationum apparuit. Nam primò apparuit in Christi baptismo in specie columbæ, ad significandam innocentiam, & fœcunditatem bonorum operum, quæ Christo & baptizatis facienda suggerit. Secundò, in Transfiguratione apparuit tanquam nubes resplendens, ad significandam pluuiam doctrinæ, quam tradit; & protectionem, quam accipit suorum fidelium. Tertiò, in cœnaculo à Christo fuit datus tanquam aspiratio, ad significandam spiritalem vitam, quam per Sacraméta nobis confert. Vnde & discipulis insufflans Christus dixit: *Accipite Spiritum S. quorum remiseritis peccata, remittuntur eis.* Ioan. 20. Quartò, in Pentecoste datus est in specie tum ignis, quia instar ignis mentes purificat, illuminat, accendit, & ad res cœlestes eleuat: tum spiritus vehementis, ad significandam efficaciam prædicationis Apostolorum, eis inditam à Spiritu S. ita S. Thom. 1. p. q. 43. art. 7. ad 6. Sicut enim validus ventus, turbo & procella, præsertim eenephias, non tantùm sternit segetes, frutices, arbores, sed & domos integras à fundamentis euellit, & in altum rapit, alióque transfert; ita pariter omnem mundi potentiam, sapientiam, eloquentiam, &c. strauerunt Apostoli, & à Gentilismo in Christi Ecclesiam transtulerunt, iuxta illud: *In spiritu vehementi conteres naues Tharsis.* psal. 47. 8. Et: *Vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia.* psal. 28. 4. Quocirca sonus hic Apostolos & fideles non perculit, nec exanimauit, sed ad amorem, reuerentiam, & desiderium Spiritus S. acuit & excitauit, simúlque significauit quales ipsos & cæteros fideles esse oporteret, nimirum vehementes in studio virtutis & salutis. *Regnum enim cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.* ita Cyrillus Catech. 17. Ex aduerso Eliæ zelanti & indignanti idololatris, oranti que eorum necem & excidium, apparuit Spiritus S. in vento & aura, non vehementi, sed leni, vt eius indignationem & zelum nimium leniret, eique spiritum patientiæ & mansuetudinis inderet. 3. Reg. 19. 11. Nam vt ait S. Bern. Serm. 23. in Cant. *Tranquillus Deus tranquillat omnia, & quietum aspicere quæscere est.* Vide septem dotes & commoda ventorum quæ recensui Daniel. 3. 65. eáque mystice accommoda Spiritui Sancto.

Spiritus S. est q. eeoephias. Cur?

Denique multi censent hic realem fuisse ventum, qui cum impetu perflauerit cœnaculum Apostolorum, sicut realis fuit sonus à vento perstrepente, vt videtur, productus. Alij tamen censent realem fuisse sonum, sed non ventum: tum quia Lucas ait, *tanquam aduenientis spiritus.* Vox enim *tanquam*, significat spiritus, id est, venti non essentiam, sed similitudinem. q. d. auditus est sonus & frágor ingens, qualis excitari solet à vento valido ingruente; esto hic non esset talis ventus. Deus enim fragorem & sonum, quem causare solet ventus, sine vento producere potest; quin & homines certa arte & collisione corporum similem sonum repræsentant, perinde ac nónulli vocem Philomelæ, aliarúmque auium & bestiarum ita imitantur, vt à voce ipsarum auium discerni nequeant. Tum quia si realis fuisset ventus, eius vehementia læsisset & strauisset Apostolos, humique afflixisset: tum denique, quia pariter linguæ igneæ non fuerút reales & propriæ, sed earum species & similitudo dumtaxat, vti mox dicam.

Sonus fuit verus, non ventus.

Moral. S. Chrys. hom. de Spiritu S. in fine tomi 3. *Da*, ait, *mihi nauim vacuam, gubernatorem, nautas, funes, anchoras, omnia disposita, & nusquam esse spiritum venti, nónne tardat omnis quantuscunque est apparatus;*

Moral.

apparatus, si desit operatio spiritus? Ita fieri solet licèt sit ampla sermonis supellex, & mens profunda, & eloquentia, & intelligentia, si non adsit Spiritus qui vim suppeditet, otiosa sunt omnia.

Et repleuit (sonus venti, non ventus, vt iam dixi) *totam domum.*] Vt significaret incolas domus replendos Spiritu S. Vnde symbolum hoc explicans subdit v. 4. *Et repleti sunt omnes Spiritu S.* Per domum ex phrasi Hebræa intellige cœnaculum: in eo enim erant sedentes Apostoli & fideles: qui enim extra illud erant, non receperunt Spiritum S. Vnde S. Cypr. lib. 3. Testim. c. 101. legit: *Et impleuit totum illum locum.*

sedentes quid?

Vbi erant sedentes.] Vel propriè, vti cẽset Caiet. Sessio enim quietis & collectæ mentis (quę optima ad recipiendum Spiritum Sanctum est dispositio) est symbolum. Vnde in vita Sancti Bernardi legimus, eum fere sedendo contemplationi vacasse. Hinc illud Philosophi: *Anima sedendo fit sapiens.* Vel *sedentes* id est, degentes & commorantes. hoc enim significat Hebræum יָשַׁב *iascab*, id est, sedere. Credibile enim est fideles orationi vacasse, & inuocasse Spiritum S. cùm ipse in eos aduenit: ac proinde vel genibus nixos, vel stantes more Iudæorum idipsum fecisse, iuxta id quod canit Ecclesia in festo Pentec. *Orantibus Apostolis Deum venisse nunciat.*

Vers. 3.

Et apparuerũt illis dispertita lingua.] *Dispertita*, id est, distributæ per singulos, ita vt quisque suam haberet partialem linguam capiti suo insidentem, licèt integram & indiuisam, vti communiter Pictores eos depingũt. Multi tamen probabiliter cẽsent, linguas singulas propriè fuisse dispertitas, id est, dissectas, vt vertit Tigurina hoc enim significat Græcum διαμεριζόμεναι) ita vt sectili forma apparuerint, quam ita possumus concipere, vt imaginemur singulis incubuisse plures partiales linguas, quæ tamen infernè in vnam quasi radicem coalescerent, ita vt infernè videretur esse vna totalis lingua, de qua dicitur: *Sedítque super singulos eorum*, quæ exurgens in plures linguas quasi culmos & calamos, sese dispertiret & diuideret. Vnde Ecclesia in Missa Pentecostes, infra Actionem, dicit linguas hasce fuisse innumeras. Ignis enim, cuius speciem habebant hæ linguæ, ob suam agilitatem & volubilitatem in varias partes quasi linguas, facilè se diuidit & dispertit. Ratio est, quia hæ linguæ significabant Spiritum S. incumbentem Apostolis, eisque indentem omnium linguarum tot gentium, ad quas ituri erant, cognitionem: multæ ergo linguæ multiplices gentium linguas (quas Apostolis indebat Spiritus S.) repræsentabant. Addit S. Cyprianus Serm. de Spiritu S. hac multiplicitate linguarum significari multiplicitatem donorum, quam cuique communicabat Spiritus S. iuxta illud 1. Corint. 12. 4. *Diuisiones gratiarũ sunt, idem autem Spiritus.* Simile est quod narrat Diodorus Siculus lib. 2. c. vlt. in Insula quadam reperiri homines qui habent dissectam linguam, ita vt simul dupliciter, ideóque cum duobus loqui possint: vna enim parte linguæ loqui vni, alia alteri. Verùm viri cordati iure id pro fabula habent, præsertim cùm nulli Historici Classici tanti prodigij meminerint. Porrò serpentes, quorum prudẽtiam imitari nos iubet Christus Matth. 10. 16. linguam habent trifidam & trisulcam, eámque ardentem & vrentem, vt trilingues esse videantur.

Linguæ plures sectiles.

Serpens trilinguis.

Nota, voluit Spiritus S. hoc visibili signo se quasi visibilem exhibere, & visibiliter Apostolis illabi. Causam dat Nazian. eiúsque Interpres Nicetas Orat. 44. *Nam*, inquit, *cùm Filius corpore sensibili & conspicuo nobiscum consuetudinem habuisset, par erat vt Spiritus quoque corporaliter appareret: sicut etiam apparuit primum in forma columbæ, nunc in forma linguarum ignearum. Et cùm Christus*, &c. *ad ea quæ Deo conueniebant reuersus esset, suaq; gloria restituta, Spiritum ad nos post Christum descendere oportebat.* Sicut ergo Christus incarnatus est, vt ore proprio doceret nos viam virtutis & salutis, atque eructaret in sinu Patris abscondita à constitutione mundi, ita post Christum quasi incarnatus est Spiritus S. in linguis igneis, vt iis imbueret Apostolos & fideles.

Lingua symbolum Spiritus S. Cur? 1. causa.

Lingua.] Quæres, cur specie linguæ Apostolis insedit Spiritus Sãctus? Resp. primò, quia Apostolos hic cõstituebat Prædicatores Euangelij: prædicationis autem instrumentum est lingua. Per linguas ergo accipiebant donum linguarum. Vbi nota, donum linguarum complectitur tria: primò ipsam cognitionem vocum variarum: secundò significationem earundem: tertiò habituationem potentiarum motiuarum & organorum, ad voces diuersorum idiomatum rectè & promptè formandas, per quam habituationem habebant habitualẽ facultatẽ debitè componendi, coordinandi & pronũciãdi voces & sentẽtias cuiuscunq; linguæ. Hæc enim habituatio alia est in lingua Hispanica, alia in Germanica, alia in Gallica. Et in hoc propriè consistit habitus, siue donum habituale linguarũ. Adde quartò, cum linguis inditam fuisse Apostolis perfectam sapientiam, & cognitionem rerum fidei ac sublimium mysteriorum, ad quæ prædicandum destinabantur, idque significabatur per linguas: tũ quia linguæ & voces symbola sunt rerum, & veritatum eis significatarum: tum quia eædem sunt instrumentum ad eas prædicandum. Si enim Spiritus S. dedit eis instrumentum accessorium: ergo multo magis dedit ipsum principale, quod est motor, & fons talis doctrinæ & prædicationis. Hoc autem est clara fides, & contemplatio veritatis salutaris ad hominum salutem necessariæ, vel conuenientis; inquit Sãctus Bernardinus Serm. 1. in Pentecoste. Insuper acceperunt Apostoli hic prudentiam supernaturalem, qua prouidè & prudenter omnes suos actus & sermones per tot difficultates, pericula, rerum & personarum diuersitates componerent, & dirigerent ad suam aliorúmque salutem. Denique acceperunt audaciam & zelum, cæteráque virtutes & dotes ad tantum munus necessarias, eáque in actu perfecto & heroico. Cui enim Sol ille diuinus fulget, huic facilè cuncta refulgent.

Donum linguarum triplex.

Secunda causa est, quia, vt ait S. Gregor. hom. 30. in Euang. habet cognationem maximam lingua cum verbo. Sicut enim verbum mentis producit vocẽ linguæ, sic à Verbo spiratur & producitur Spiritus S. ita Nazian. Oratione 44. de Pentecoste, per linguam censet significari cognationem & vinculum quod est inter Filium & Spiritum S. Rursum, sicut lingua est eiusdem naturæ cum ore & cæteris membris, ita Spiritus S. est cõsubstantialis Patri & Filio, ita vt quasi lingua eorum arcana & secreta nobis enunciet, iuxta illud 1. Corint. 12. 3. *Nemo potest dicere, Dominus Iesus, nisi in Spiritu S.* ita S. Greg. hom. 30. in Euang. 2.

Tertia, sicut lingua discernit sapores, & distinguit dulce ab amaro, sapidum ab insipido, ita Spiritus S. mentem illuminans, facit eam distinguere res cœlestes & æternas à terrenis & caducis, vt illas eligamus, has contemnamus. Hac de causa aie 3.

Apoſtolus 1.Corint.4. *Animalis homo non percipit ea quæ ſunt ſpiritus*, quia ſcilicet non habet guſtum ſincerum,nec linguam hanc Spiritus S. Linguæ ergo hæ ſignificabant quòd Spiritus S. intimos guſtus rerum diuinarum, vimque guſtatiuam ipſorum diuinitus Apoſtolis dabat, ait S. Bernardinus Serm.1. de Pentecoſte,cuius Sermones pios & eruditos manu ipſius propria ſcriptos anno Domini 1427.magna cum animi voluptate vidi, legi & deoſculatus ſum Romæ in illuſtri Bibliotheca Ducis de Althemps,qui proinde eoſdem aureo inuolucro ornauit.

4. Quarta,quia lingua multum iuuat digeſtionẽ: nam cum dentibus cibum diuidit, maſticat, & quaſi in chilum vertit. Vnde Phyſici docent primam digeſtionem fieri in ore,ſecundam in ſtomacho,ac proinde ſanum & perutile eſſe vt cibus bene priùs maſticetur in ore,antequam in ſtomachũ traiiciatur. Ita Spiritus S.facit, vt per meditationem quaſi linguam ruminemus & maſticemus verba Dei,itáque ea in mentem traiiciamus, nobiſque incorporemus.

5. Quinta, quia lingua eſt membrum homini vel vtiliſſimum, vel maximè noxium. Nam vt dicitur Prouer.12. *Mors & vita in manu linguæ.* Et S.Iacobus ait cap.3.8. *Linguam nullus hominum domare poteſt : inquietum malum, plena veneno mortifero.* Quare opus eſt Spiritu S. qui linguam domet,regat,ſanctificet,iuxta illud Prouer. 16. *Hominis eſt preparare cor, Domini autem gubernare linguam.* Spiritus S.enim docet pauca loqui cum diſcretione, & multa operari cum feruore,ac iugiter laudare Deum. In hoc enim perfectio vitæ ſpiritualis conſiſtit. Viderunt id per vmbram Gentiles.Scitũ eſt illud Anacharſis,qui rogatus *quid eſſet in homine peſſimum, & quid optimum*? reſpondit, *lingua:* hæc enim vtiliſſima eſt, ſi recta ratione gubernetur; peſtilentiſſima verò,ſi ſecus.ita Laërtius lib.1. de vit.Philoſ.c.9. Stobæus Serm.34.narrat Theocritum Chium, cùm Anaximenes dicturus eſſet, ita præfatum eſſe: *Incipit verborum flumen, mentis gutta*, ſignificans illum eſſe multiloquum, ſed parum ſapientem. Demoſthenem verò rogatum, *cur homo haberet vnã linguam,aures verò duas*? reſpondiſſe, *quoniam diplò magis audire homini expedit, quàm loqui.* Vnde Zeno adoleſcenti in conuiuio loquaci dixit: *Aures tibi in linguam diſluxerunt*, vt refert Laërt.lib.7.c.1.

Perfectio in quo ſita?

Tanquam ignis.] Vox *tanquam*, videtur ſignificare has linguas non fuiſſe verum ignem,ſed ignis duntaxat habuiſſe ſpeciem & ſimilitudinem; primò in colore rubeo; ſecundò in fulgore; tertiò in volubilitate & motu.ita Caiet. Verùm multi probabiliter cenſent verum fuiſſe ignem,ſicut verus fuit ſonus. Vox enim *tanquam*,vel *ſicut*,ſæpe in Scriptura non ſimilitudinem, ſed veritatem ſignificat; vt: *Vidimus gloriam eius quaſi vnigeniti.* Ioan. 1.14. Adde, *tanquam* ſignificare potiùs ſimilitudinem fuiſſe in linguis, quàm in igne, vt ſit hypallage, q.d. *linguæ tanquam ignis*, hoc eſt, ignis tanquam linguæ, aut potiùs q. d. linguæ hæ non erant veræ linguæ humanæ & carneæ (hæ enim fuiſſent craſſæ, & indecentes ac incongruæ ad repræſentandum Spiritum S. qui ſubtiliſſimus eſt Spiritus) ſed erant ſimiles igni: quia ignis hic in linguæ ſpecie apparebat,& inſidebat Apoſtolis.

An veræ linguæ?

Prior ſententia vti ſimplicior, ita germanior videtur: tum quia vox *tanquam*, ſignificat fuiſſe ignis ſimilitudinem, non veritatem: tum quia Græcè eſt, ὡς πυρὸς, id eſt, *tanquã ignis*, in genitiuo. q.d.linguæ hæ non erant veræ,ſed inſtar ignis,ſiue erãt linguę non carneæ,ſed ignis ſpeciẽ referentes; perinde ac ſi ex igne fuiſſent effictæ.Sicut ergo nõ fuerunt linguæ carneæ & humanæ, ſic nec verus fuit ignis, ſed eius ſpecies & ſimilitudo, ſicut Pictores pingere ſolent ignem. Hic autem viuacior fuit ignis pictura & ſpecies, quia videbatur ardere, agitari, & in altum aſſurgere inſtar veri ignis. Tum denique, quia non fuit vera columba, ſed eius dumtaxat ſpecies, quæ deſcendit in Chriſtum dum baptizaretur in Iordane.Matth.3.16.vti grauiores Doctores cenſent, & ſignificat Matth. dicens: *Et vidit Spiritum Dei deſcendentem ſicut columbam.* Vox enim *ſicut*, indicat fuiſſe columbæ ſimilitudinem. Simile fuit de vento, vt dixi v.2. Denique ſi fuiſſet verus ignis,afflaſſet & combuſſiſſet capillos & capita Apoſtolorum. Videtur ergo ignis hic ſimilitudinarius fuiſſe aër,aut vapor denſior, cui Deus indidit lucem roſeam & rubeam inſtar ignis, in linguæ ſpeciem conformatus,ita vt videretur eſſe lingua ignea: tum quia ignis per ſe pyramidalis eſt, ſenſimque ſe arctans in conum aſſurgit, vti facit & lingua: tum quia Deus hunc ignem propriè in linguæ modum efformabat.Fuerunt itaque linguæ πυρὸς, id eſt, *ignis*, putà flammæ ignis, quæ longè acutiores ſunt, quàm linguæ noſtræ. Quare planè pyramidales erant,& in acumen aſſurgebant & deſinebant, idque quinque de cauſis. Prima eſt,vt ſignificaretur quòd Spiritus S. ardor mentem acuit, & profunda Dei penetrare facit. Secunda, in ſignum quòd corda diſcipulorum ſubtiliſſimè,& acutiſſimè ſubintrabat & penetrabat. Tertia, in ſignum quòd ea faceret ſuſpirare, & anhelare ad cœlum & cœleſtia. Quarta, in ſignum quòd linguis eorum ad penetrandum, & inflammandum mentes auditorum miram efficaciam inderet, iuxta id quod Chriſtus promiſerat Lucæ 21. *Ego dabo vobis os & ſapientiam, cui non poterunt reſiſtere & contradicere omnes aduerſarij veſtri.* Quinta, in ſignum quòd daret eis donum diſcretionis ſpirituum, quo penetrarent mentes, affectiones & ſecreta cordium, vt iis congruè ad ſalutem loqui, prædicare & conſulere poſſent. Hoc enim donum iis qui animas tractant,vt Confeſſariis, Concionatoribus, Rectoribus, eſt valdè vtile & opportunum.

Linguæ pyramidales 5.de cauſis.

Quæres, cur linguæ hæ fuerunt igneæ? Reſp. primò,quia Deus, ac præſertim Spiritus Sãctus eſt amor ſubtiliſſimus, efficaciſſimus, potentiſſimus, agillimus. Vnde eius ſymbolum eſt ignis, iuxta illud Deuter. 4.24. *Deus tuus ignis conſumens eſt.* Idipſum per multas analogias oſtendi Leuit.9.23. Rurſum, ſicut lex vetus fuit data in Sina per ignem, & cum igne, imò cum fumo, tonitruis & fulguribus, vt dicitur Exodi 19.v.16. & 18. ita multo magis eius antitypa lex noua danda fuit per ignem. Ille enim ignis repræſentauit has linguas igneas, tonitrua repræſentarunt ſonum venti vehementis, fulmina conciones & miracula Apoſtolorum, fumus contritionem & pœnitentiam Iudæorum & gentium. Cauſam dat Iſidorus Peluſiota Epiſt. 494. *Vt*, inquit, *vnus Deus in vtroque Teſtamento cognoſceretur*, quòd ſcilicet idem ipſe vtriuſque eſſet auctor, ideóque pro iure & arbitrio ſuo vetus aboleret,nouúmque ei ſurrogaret.

Cur igneæ? 1.cauſa.

Secundò, quia ſicut Spiritus S. auctorauit Prophetas per ignem, ita multo magis decebat vt auctoraret & Apoſtolos. De Prophetis liquet. Nam Iſaiam cap. 6.v.6. creauit Prophetam, & ſui ævi Apoſtolum tangens, purgánſque labia eius carbo-

2.

ne

ne ignito. Sic de Elia ait Eccles.cap.48.1.*Surrexit Elias quasi ignis, & verbum eius quasi facula ardebat*: vnde & raptus est in cœlum curru igneo. 4.Reg.2.11. Et Ieremias Thren.1.13. *De excelso, inquit, misit ignem in ossibus meis, & erudiuit me.* Et Ezechiel quatuor Cherubinos stipatores currus gloriæ Christi ita describit cap.1.13. *aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium, & quasi aspectus lampadarum.* Hi autem typi fuerunt Apostolorum, qui quasi Cherubini, imò Seraphini currum Ecclesiæ & gloriæ Dei egerunt per totum Orbem, dum Dei & Ecclesiæ magnificentiam toto Orbe celebrarunt & propagarunt. Quocirca Christus idipsum prædixit dicens Lucæ 12.49. *Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi vt accendatur?* Hinc & Spiritus S. repræsentatus fuit columna ignis & nubis, quæ præiuit & deduxit castra Hebræorum per desertum in terram promissam, vti dixi Exodi 13.21.

3. Tertiò, vt significaret legem Christi, quam mox promulgaturus erat, esse legem ignis, id est, charitatis & zeli, iuxta illud Deuter.33.2. *In dextera eius ignea lex.* Ignis ergo significat incendium amoris, quod Apostolis & fidelibus immittit Spiritus S.

4. Quartò, vt significaret effectum quem Spiritus S. operaturus erat in animis Apostolorum, cæterorúmque fidelium, nimirum quòd in eis torporem, timorem, concupiscentias & vitia consumeret, & combureret quasi ignis, eósque igneos, id est, zelosos, efficaces & agiles ad omne bonum efficeret, sicut ignis ignit ferrum, ait Cyrillus Catechesi 17. *Hic ignis*, ait Chrysost. hom. 4. *mundi peccata quasi syluam exussit.* Et inferiùs: *Sicut enim igneus homo si in medias incidat stipulas, nihil laedetur, sed magis vim exeret suam; ita hic euenit.* Et S. Greg. hom.30.in Euang. *In linguis igneis*, ait, *apparuit Spiritus, quia omnes quos repleuerit, ardentes pariter & loquentes facit. Linguas igneas Doctores habent, quia dum Deum amandum predicant, corda audientium inflammant. Nam & otiosus est sermo Doctoris, si prabere non valet incendium amoris. Hoc doctrinæ incendium ab ipso veritatis ore conceperant, qui dicebant: Nónne cor nostrum ardens erat in nobis, cùm loqueretur in via, & aperiret nobis Scripturas?* Verum est illud Ciceronis de Oratore præceptum lib.2.de Orat. *Ardeat Orator, si Iudicem velit accendere.* Oportebat ergo hoc igne ardere Apostolos, vt eo totum Orbem frigore torpentem, & gelidum inflammarent.

5. Quintò, Cyrillus Ieros. Catechesi 17. *Ignis*, ait, *portendit tribulationem magnam & multiplicem, quam passuri erant Apostoli & fideles; sed superaturi per ignem amoris diuini, quem ideirco hic eis indidit Spiritus Sanctus.*

6. Sextò, ignis significat acre examen, & lumen quod menti suggerit Spiritus S. Audi S. Bernard. Serm.2.de Pentecoste: *Quid*, ait, *à te quærit, qui tanta sollicitudine te quæsiuit, nisi te sollicitum ambulare cum Deo tuo? Hanc sollicitudinem non facit nisi Spiritus S. qui scrutatur profunda pectorum nostrorum, discretor cogitationum & intentionum cordis, qui nec minimam paleam intra cordis, quod possidet, habitaculum patitur residere, sed statim igne subtilissimæ circumspectionis exurit. Spiritus dulcis & suauis, qui nostram voluntatem flectat, imò erigat, & dirigat magis ad suam, vt eam & veraciter intelligere, & feruenter diligere, & efficaciter implere possimus.*

7. Denique S. August. Serm. 185. de Temp. *Ipse* (Spiritus S.) inquit, *Apostolos suos viua lucis forma perfudit, vt ipsi postmodum vniuersum mundum, tanquam duodecim Solis radij, ac totidem lampades veritatis illuminent, & inebriati nouo vino repleant, atque irrigent sitientia corda populorum.* Quocirca idem toto affectu eum inuocans in Meditat.cap.9. *Iam*, inquit, *diuini amor numinis, Patris omnipotentis proliſque beatissima sancta communicatio, omnipotens Paraclete Spiritus, mœrentium consolator clementissime, iam cordis mei penetralibus potenti illabere virtute, & tenebrosa quæque laris neglecti latibula, coruſci luminis fulgore pius habitator latifica, tuique roris abundantia, longo ariditatis mœrentia squalore visitando fœcunda. Sancta interioris hominis arcana tui amoris iaculo, & torpentia medullas iecoris flammis salutaribus penetrando succende, sanctique feruoris igne illustrando, intima mentis & corporis vniuersa depasce. Potame torrente voluptatis tuæ, vt nil iam mundanorum degustare libeat venenatæ dulcedinis. Iudica me Domine, & discerne causam meam de gente non sancta, doce me facere voluntatem tuam, quia Deus meus es tu. Credo ergo quia quemcumque inhabitaueris, Patris, ac pariter Filij domicilium condis. Beatus qui te merebitur hospitari, quoniam per te Pater & Filius apud eum faciunt mansionem. Veni iam, veni benignissime dolentis animæ consolator, protegens in opportunitatibus, in tribulatione adiutor. Veni mundator scelerum, curator vulnerum, veni fortitudo fragilium, releuator labentium: veni humilium Doctor, superborum destructor.*

Viderunt idipsum Gentilium Philosophi. *Stoici* enim, ait S. Cyrillus lib.1.contra Iulian. *Deum vocant ignem artificialem, via incedentem ad nativitatem mundi. Democritus asserit Deum esse mentem in igne orbicularis speciei, eſséque animam mundi.*

Sedítque super singulos eorum.] *Sedit*, id est, insitit, incubuit: nec enim lingua, vel ignis propriè sedet. Iam *sedit*, non sonus, aut ventus: hic enim non sedebat, sed agitabatur, & perflabat totam domum; sed ignis hic linguarum, vel lingua ignea, ac consequenter Spiritus S. hisce linguis repræsentatus, qui vnus erat in omnibus linguis. Vnde ait *sedit*, non *sederunt*: tum quia vna erat lingua totalis, licèt in varias partiales dispertita, quæ singulis insidebat, vt dixi v.3. tum quia vnus erat Spiritus S. cuius index erat lingua. Syrus tamen vertit: *Et sederunt*, scilicet linguæ igneæ, quæ plures erant in pluribus, imò in eodem, sed partiales, vt dixi. ita S. Cyprian. lib.3. Testimon. cap.101. *Et visæ sunt*, inquit, *illis linguæ diuisæ quasi ignis, qui & insedit in vnumquemque illorum.* Communiter Patres censent linguas has insedisse capitibus Apostolorum, licèt aliqui eas in os eorum se inseruisse censeant. Causam dat Cyril. Ieros. Catechesi 17. *Sedit*, inquit, *super illos, vt nouæ coronæ spirituales per linguas igneas imponantur capiti illorum.* Secundò, quia in Apostolis quasi in Cherubico throno resedit majestas Spiritus S. ait Nazian. Orat. 44. Tertiò, vt eos auctoraret Orbis Doctores, eósque ostenderet esse cœlestes, ideóque cœlesti sapientia & facundia præditos. ita Ammonius hic. Quartò, vt ostenderet Spiritus S. inquit Chrysost. se in iis eorúmque successoribus permansurum vsque ad finem mundi, iuxta promissum Christi Ioannis 14.16. Quintò, sessio hæc significabat primò tranquillitatè animæ omniúmque appetituum. 2. stabilitatem & constantiam mentis, ne prosperis eleuarentur, & aduersis deiicerentur. 3. grauitatem & maturitatem morum, quam eis indebat Spiritus S. Sextò, addit noster Franciscus Turrianus lib.1. de Hierarc. Ordinat.

Sedit. Cur?

1. causa.

2.

3.

4.

5.

6.

Minist.c. 2. citans S.Dionys. de Eccles. Hierarc. & S.Hieron. Dial. contra Lucifer. item Ammonius, Damianus & alij, Apostolos hoc symbolo creatos esse Episcopos in Pentecoste, cùm priùs à Christo in vltima cœna dicente : *Hoc facue in meam commemorationem*, creati essent presbyteri. Ratio eorum est, quia in Pentecoste, inquiunt, acceperunt Apostoli potestatem dandi Spiritum S. per impositionem manuum, putà per Sacramentum Confirmationis, & Ordinis. Verùm ad hoc dici potest, Apostolos potestatem hanc tunc accepisse in actu secundo, cùm eam priùs accepissent in actu primo: nam non congruebat eos hac potestate vti in actu secundo, antequam ipsi Spiritus S. plenitudinem in Pentecoste recepissent. Tunc enim ipsi in gratia confirmati, cœperunt confirmare & ordinare alios. Quare verius est eos creatos esse Episcopos ab ipso Christo post resurrectionem, cùm eis dixit Ioannis 20. 21. *Sicut misit me Pater, & ego mitto vos.* Hisce enim verbis eos creauit suos Vicarios Orbisque Doctores, ac consequenter suum officium & auctoritatem, putà omnem potestatem Ecclesiasticam eis communicauit, ac proinde eos creauit Episcopos, vti ibidem asserunt S. Cyril. Chrysost. Theoph. Ruper. & alij. Denique aliqui, vt Dionys. Carthus. censent Apostolos hic confirmatos esse in gratia per assistentiam & protectionem continuam Spiritus S. quæ eis hic ab illo deputatur & addicitur, ita vt deinceps ab ea excidere, nec mortaliter, sed venialiter dumtaxat, peccare possent. Cõfirmatos enim eos fuisse in gratia docet S. Ambros. lib. de benedict. Patriarch. c. 4. & passim Scholastici : nec apparet vbi confirmari sint in ea, nisi in Pentecoste : tunc enim Spiritus S. plenitudinem acceperunt, perinde ac baptizati, in Sacramento Confirmationis dicuntur in gratia baptismo accepta confirmari, roborari, & perfici, ac repleri Spiritu S. licèt non ea plenitudine qua Apostoli. Vnde Eusseb. Emissenus (vel quisquis est Auctor) homil. de Pentecoste, asserit in Sacramento Confirmationis illud robur Spiritus Sancti conferri, quod collatum est Apostolis in Pentecoste.

An Spiritus S. Apostolos hic creaverit Episcopos?

Et repleti sunt omnes.] Qui antea habebant Spiritum S. iam eius plenitudinem acceperunt, ait S. Leo Serm. 3. de Pentecoste. Porrò non omnes parem acceperunt gratiam, sed alius maiorem, alius minorem, quisque scilicet pro suo, tum officio & gradu, tum dispositione, sicut vasa minora & maiora replentur vino; sed maius plus recipit capitque quàm minus, ob maiorem capacitatem. Capacitas autem maior ad recipiendum dona maiora Spiritus S. est maior dispositio & præparatio, maior humilitas, maius eorum desiderium, spes, oratio, &c. Præclarè S. August. Serm. 185. de Temp. *Quanta*, ait, *& quàm ineffabilis pietas Redemptoris? hominem portauit ad cœlum, & Deum misit ad terras. Quanta est auctoris cura pro instauratione factura sua? Ecce iterum nona de supernis medicina mittitur, ecce iterum infirmos suos per seipsam majestas visitare dignatur. Ecce iterum humanis diuina miscentur, id est, Vicarius successor Redemptoris, vt beneficia quæ Saluator inchoauit, peculiari Spiritus S. virtute consummet; & quod ille redemit, iste sanctificet; quod ille acquisiuit, iste custodiat.*

Vers. 4.

Analogia quinque Incarnationis & Aduentus Spiritus Sancti.

Vbi nota, S. August. Spiritum S. vocat Vicarium, id est, successorem Christi. Spiritus S. enim voluit descendere in mundum, vt imitaretur Verbi, putà Christi descensum, eiúsque cœpta & acta compleret. Quocirca descensus Spiritus S. in Apostolos, similis fuit descensui Christi in mundum, putà Incarnationi. Primò, quoad substantiam. Sicut enim Verbi substantia descendit in carnem, sic Spiritus S. substantialiter descendit in Apostolos. Secundò, quoad modum. Sicut enim modus Incarnationis fuit vnio hypostatica, sic hypostasis Spiritus S. vnita fuit Apostolis modo quodam simili. Vnde sicut Verbum in carne fuit quasi ignis in carbone, ideóque illud carboni ignito assimilant S. Cyril. Damasc. & alij; ita pariter Spiritus S. fuit quasi ignis insidens Apostolis. Ignis enim quoad splendorem repræsentat Verbum, quod est sapientia, lux & splendor Patris : ignis verò quoad calorem repræsentat Spiritum S. qui est calor, id est, amor Patris & Filij: linguę verò repræsentant carnem, quæ sunt pars carnis nobilissima, ac connexionem habent cum pulmone, & corde, ex quo omnis spiritus, sanguis & vita carnis oritur. Tertiò, quoad causam. Tam enim descensus Spiritus S. quàm Christi, causa fuit amor immensus & diuinus, quo ipse quasi Deus, & summum bonum cupiuit summè benefacere hominibus, iisque se summo modo, adeóque substantialiter & personaliter communicare & donare. Quartò, quoad proprietates. Sicut enim proprietates humanæ naturæ in Christo attribuuntur Deo & Verbo, & vice versa, per communicationem idiomatum, qua Deus dicitur natus, esuriisse, sitiisse, passus, mortuus, crucifixus, quia scilicet humana natura quam assumpsit, nata est, esuriit, passa est, mortua & crucifixa : ac vicissim hic homo dicitur esse Deus, omnipotens, immortalis, æternus, quia scilicet persona Verbi cui iuncta est humanitas, est Deus omnipotens, immortalis, æternus : ita pariter est quædam cõmunicatio idiomatum inter Spiritum S. & Apostolos, per quam Apostoli dicuntur effecti diuini, spirituales, sancti, ob Spiritũ diuinum & sanctum quem receperunt; ac vicissim ipse Spiritus S. dicitur Apostolicus, multilinguis, propheticus, Doctor, Prædicator, quia tales effecit Apostolos, adeóque per eorum ora & linguas locutus docuit & prædicauit. Quintò, quoad fructus & effectus. Sicut enim Verbum incarnatum purgauit nos à peccatis, illuminauit, omni gratia donauit, perfecit, beauit & ad gloriam æternam perduxit : ita pariter purgat; illuminat, perficit, beat nos Spiritus Sanctus.

Spiritus S. quis. Prima conclusio.

Spiritu S.] Quæres, quis, qualis, quantus est Spiritus Sanctus? Resp. & dico primò : Spiritus S. vocatur tertia persona S. Trinitatis, quam spirant, & spirando producunt Pater & Filius; sicut homo spirando producit flatum, siue anhelitum & spiritum. Sicut enim cor per os producit flatum, ita Pater per Filium producit Spiritum S. ipse ergo est spiritus & anhelitus Patris & Filij : aut potiùs, sicut anima ex intellectione rei amabilis spirat & producit amorem eiusdem; ita Pater per Verbum spirat Spiritum S. Ergo Spiritus S. est, & dicitur Amor castus & sanctus, spiratus & productus à Patre & Filio. Amor enim est quasi spiritus quem expirat affectus. Vnde & amantes apud homines languent. Hinc & de Sapientia, cuius fons est Spiritus S. ait Sapiens cap. 7. 25. *Vapor est enim virtutis Dei, & emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei sincera.*

Nota, hic Spiritus non est extrinsecus Deo, ab eóque emissus & efflatus, sed intrinsecus & substantialis. Est enim Spiritus hic non creatura, sed verè & propriè Deus, & tertia persona S. Trinitatis, in eadem

in eadem numero Deitate cum Patre & Filio subsistens, ab ĭsque ab æterno naturali emanatione spiratus & productus, ideóque vtrique consubstantialis, coæternus, & per omnia æqualis. Audi S.Cyrillum Ierosolym. Catechesi 17. *Vnus*, ait, *est Spiritus S. subsistens, qui vbique Patri & Filio adest, non qui ab ore Patris & Filij loquente formetur, vel effletur, vt in aërem diffundatur, sed substantialis, loquens ipse & operans.* Hinc S.Gregor.Thaumaturgus in sua confessione, quam refert Gregor. Nyssen.in Oratione de illius laudibus, Spiritum S.vocat Imaginem Filij, quia scilicet à Filio, vt à sui principio & exemplari procedit. *Vnus*, inquit, *Spiritus S. ex Deo ortum & existentiam habens, qui per Filium apparuit, Imago perfecta Filij perfecti.* Et S.Athanas. in Symb. *Spiritus S.* ait, *à Patre & Filio non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens.* Idē Serm.4.contra Arrianos, ostendens quomodo in vno Deo sint tres personæ, affert simile de Sole. Sicut enim in Sole est splendor & lux, quæ duo ex se emittit, ita in Patre est Filius & Spiritus S. quos ambos ex se producit, Filium generando, Spiritum S.spirando. *Non enim*, inquit, *tria principia, aut tres Patres introducimus, sicut Marcionistæ, cùm non tres Soles ad comparationem adducamus, sed vnicum Solem, eiúsque splendorem, vnicámque ex ambobus lucem.* Alias similitudines arboris & fontis affert Tertul. lib.contra Praxeam: *Tertius*, inquit, *est Spiritus à Deo* (Patre) *& Filio, sicut tertius à radice fructus ex frutice, & tertius à fonte riuus ex flumine, & tertius à Sole apex ex radio: Nihil tamen à matrice alienatur, à qua proprietates suas ducit.*

2. Dico secundò, sicut Filius procedit ab intellectu & intellectione Patris, qua se Pater intelligit & comprehendit, quasi huius intellectionis terminus adæquatus, & Verbum consubstantiale, ideóque genitus & Filius; sic Spiritus S.procedit à voluntate & dilectione, qua se inuicem Pater & Filius infinitè diligunt, quasi huius dilectionis terminus adæquatus, & Amor consubstantialis, ideóque Spiritus S.spiratus, non genitus. Vnde Richardus de S.Victore Epist.ad S.Bernar.de Processione Spiritus S. *Si tu*, inquit, *rectè dicens amare te amore cordis tui, cur non etiam rectè dicantur Pater & Filius amare se amore cordis sui, qui est Spiritus Sanctus?* Et communis est hæc sententia Patrum: *Pater & Filius diligendo se inuicem, producunt Spiritum S.* ait Franc.Suarez de Deo trino & vno lib. 11. c. 2. Spiritus S.ergo ex vi processionis suæ est Amor notionalis, primus, increatus, immensus, diuinus, ipséque Deus: ac proinde hunc amorem nobis communicat, dum seipsum cum charitate creata quam nobis infundit, nobis communicat, iuxta illud Apostoli Rom. 5. *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum S. qui datus est nobis.* Hic verum est illud Philosophi: *Deus est circulus, qui incipiens in se, desinit in seipsum.* Incipiens enim in Patre generare Filium, desinit in Spiritum S. qui idem Deus est cum Patre & Filio. *Deus enim charitas est, & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.* 1.Ioan.4.16. Deus ergo charitas est ei, cui charus ante omnia est Deus. Rursum S.Augustl.lib.11.Ciuit.c.24. *Vocatur*, ait, *Spiritus S. tanquam sanctitas substantialis, & consubstantialis amborum.* Hinc idem S.Augustl. lib.6. de Trinit. c.5. Spiritum S. vocat *vnitatem charitatem & sanctitatem Patris & Filij.* Et S.Bern.Serm.de Pentec.ait, *Spiritum S. procedere tanquam firmissimum & indissolubile vinculum Trinitatis.* Et Serm. 8.in Cant. eum vocat *osculum Patris ad Filium.*

Spiritus S. procedit à voluntate vt Amor.

A 3. Hinc dico tertiò, Spiritus S.est primum & increatum donum Patris & Filij, in quo suam essentiam cum omnibus diuinis attributis ei donarunt, vt eandem nobis donare & communicare posset. ita S.Augustl.lib.4. de Trinit. c.20. *Spiritui S.* ait, *donum Dei esse est, ex Patre* (Filióque) *procedere.* Idem lib.5. c.15. *Quia*, ait, *Spiritus sic ab eterno procedebat, vt posset donari, iam donum erat antequam esset cui donaretur. Aliter enim intelligitur cùm dicitur donum, aliter cùm dicitur donatum. Nam donum potest esse & antequam detur: donatum autem nisi datū fuerit, nullo modo dici potest.* Vide D.Thomam & Scholast. 1. p.q.38. Audi S.Basil.lib.5.cōtra Eunomium sub finem: *Spiritus*, inquit, *Imago*
B *Filij dictus est, & Dei Spiritus, & Verbum, & Spiritus oris, & bonus Spiritus, & rectus, & principalis, & Spiritus potentiæ, & Dominus, & Deus dictus est Dei Spiritus, sicut etiam ipsum Verbum.* Vbi nota impropriè per Catachresin Spiritum dici Imaginem & Verbum, quia scilicet Patri & Filio, à quibus procedit, est similis, licèt ex vi processionis suæ formaliter non procedat vt similis: hoc enim proprium est generationi Filij, qui proinde solus propriè est Imago & Verbum Patris, ac proinde eiusdem character, splendor & pulchritudo. Pulchritudo enim nihil est aliud, nisi summi boni splendor in Verbo, ac per Verbum in creaturis refulgens.

C Dico quartò, reipsa & physicè nobis donari ipsam personam Spiritus S.cum gratia & charitate, ac consequenter Patrem quoque & Filium. Id patet ex Ioan.14.v.23. *Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.* Ergo mansio Dei & sedes, templum ac thronus Dei & S. Trinitatis est anima iusti, ac proinde propriè magisque intimè est in ea præsens Deus, quàm est in rebus creatis per essentiam, præsentiam & potentiam, imò si per impossibile Deus non esset in anima per essentiam, præsentiam & potentiam, per gratiam & iustitiam inciperet ibi esse realiter præsens. inquit Suarez loco mox citando: sicut incipit
D esse corpus Christi sub speciebus panis per verba consecrationis; & sicut Deitas Verbi cœpit esse præsens humanitati Christi, cùm eam sibi hypostaticè vniuit; adeò vt si antè non fuisset in ea præsens, per hanc vnionem hypostaticam cœpisset in ea realiter existere, & esse præsens: cœpit enim ibi esse hypostaticè, id est, personaliter: sic & hic. Est enim hic summa Dei vnio inter Deum & animam sanctam, qua nulla creaturæ puræ potest dari maior. Nam, vt ait S.Petrus, per eam fimus diuinæ consortes naturæ. Sicut ergo beatis realiter est præsens Deus, cùm illis suam essentiam ostendit, eámque fruendam & possidendam communicat; sic & est in anima sancta, ac proinde mox in
E ea suam gratiam, charitatem, aliáque dona diuina diffundit & communicat, vti Sol vbi oritur, mox suam lucem, radios & calorem spargit. Posita ergo vltima dispositione ad iustitiam, v. g. contritione, statim subintrat in animam Deus & S.Trinitas, ac deinde eidem suam charitatem & gratiam cōmunicat. Hoc significat *vò mansionem apud eum faciemus.* ita S. Bonauen.in 1.dist.14.art.2.quæst.1. ibidem Magister, Scotus, Gabriel, Marsilius, ac D.Thom.1.p.quæst.43.a.3.& 6.ibidem eius discipuli, ac Gregorius de Valentia, Vasquez, & fusè Franc.Suarez lib.12.de Deo trino & vno c.5. vbi & aliam rationem moralem adiungit, scilicet hanc: plena, ait, amicitia exigit præsentiam amici:

4. Spiritus S. realiter datur iustis.

iustitia

iuſtitia autem & charitas eſt amicitia Dei plena: ergo Deus animæ ſanctæ, quaſi amico ſuo, eſt præſens, in eáque habitat quaſi in templo ſuo, vt anima eum præſentem colat, amet & veneretur. Quocirca S. Baſil. homil. de Spiritu S. docet, iuſtos per gratiam fieri Deos, agereque vitam diuinam; quia inhabitat eos Spiritus S. qui quaſi anima eos viuificat, & agit ad omne bonum. Verba S. Baſilij ſunt: *Habet homo per inhabitatorem Spiritum dignitatem propheticam, apoſtolicam & angelicam, cum antea fuerit terra & cinis.* Et mox: *Huius gratia Deus eſt quiſque Sanctorum, dictum enim illis à Deo eſt: Ego dixi, Dij eſtis, & filij excelſi omnes. Et: Deus Deorum (vtique Sanctorum) locutus eſt. Et: Videbitur Deus Deorum (videlicet Sanctorum) in Sion. Neceſſe eſt autem diuinum eſſe Spiritum, & ex Deo eſſe, qui Dys diuinitatis eſt cauſa.* Et paulo pòſt: *Sicut in igne caliditas eſt, partim quam in ſe habet; partim quam affert aquæ; ita & Spiritus in ſeipſo habet vitam, & qui participes illius ſunt, diuino quodam modo viuunt, vitam adepti diuinam ac cæleſtem. Quapropter & omnia in illo perfecta ſunt, dilectio, gaudium, pax, tolerantia, bonitas, prudentia, ſapientia, conſilium, ſecuritas, quies, ſcientia, ſanctimonia, redemptio, fides, operationes virtutum, dona ſanationum, & quæcunque alia illis ſimilia. Qui ſe illis conuenerit, & quaſi in vnum coierit, audiet illud Apoſtoli: Qui Domino adhæret, vnus cum illo Spiritus eſt.* Idem lib. 3. contra Eunom. *Sicut*, ait, *ferrum quod in medio igni iacet, ferri naturam non amiſit; vehementi tamen ignis actione ignitum, cùm vniuerſam ignis naturam in ſemetipſum acceperit, & colore, & calore, & actione ad ignem tranſit; ſic ſanctæ virtutes ex communicatione quam cum illo habent qui natura Sanctus eſt, per totam ſuam ſubſiſtentiam receptam, iam quaſi innatam ſanctificationem habent: diuerſitas verò ipſis à Spiritu Sancto hæc eſt, quòd Spiritus natura ſanctitas eſt, illis verò participatione ineſt ſanctificatio.* Quocirca Cyrillus Catechеſi 16. Spiritum S. vocat gratiarum parochum, id eſt, præbitorem, largitorem ex officio. Parochus enim vocatur, cui officium rem aliquam curandi & præſtandi incumbit.

5. Dico quintò, omnibus quidem iuſtis dari Spiritum S. ſed tamen non dici mitti ad quempiam, *niſi quando proficit in aliquem nouum actum, vel nouum ſtatum gratiæ, vt puta cùm aliquis proficit in gratiam miraculorum, aut prophetiæ, vel in hoc quòd ex feruore charitatis exponit ſe martyrio, aut abrenunciat his quæ poſſidet, aut quodcunque opus arduum aggreditur*, ait D. Thom. 1. p. q. 43. a. 6. ad 2. Sic in Pentecoſte miſſus eſt ad Apoſtolos, quia contulit eis excellentiam donorum omnium. Idem ſignificat *rò repleti ſunt*, ita nimirũ vt eum quo pleni erant, quaſi ſupereffluẽtes in alios effunderẽt. Præclarè Richar. de S. Victore Serm. de miſſione Spiritus S. tres in eo gradus ponit, & diſtinguit, nimirũ S. Spiritus infuſionem, diffuſionem, effuſionẽ. Infuſio eſt, cùm ſuá gratiam animæ infundit, etiamſi eam non impleat; ſicuti cùm vinum vaſi infunditur vſque ad vaſis dimidium. Diffuſio, quando per totam animam diffunditur, ita vt nullam eius partem vacuam relinquat. Effuſio, quãdo ita eam replet, vt ſupereffluat, eámque in alios effundat. Et ſic Apoſtoli hic, alíq; fideles in Actis dicuntur repleti Spiritu S. Vnde S. Auguſt. Serm. 185. de Temp. *Affuit*, inquit, *in hac die fidelibus ſuis non iam per gratiam viſitationis & operationis ſed per ipſam præſentiam majeſtatis, atque in vaſa non iam odor balſami ſed ipſa ſubſtantia ſacri defluxit unguenti.* Idem aſſerit Nazian. Orat. 44. Et S. Leo Serm. 1. de Pentec. *Spiritus S.* inquit, *inſpirator fidei, doctor ſcientiæ, fons dilectionis, ſignaculum caſtitatis, & totius eſt cauſa virtutis.* Et Serm. 2. aſſerit, Apoſtolos in Pentecoſte accepiſſe *conſtantiam illius charitatis, quæ omnem formidinem foras mitteret, & furorem perſequentium non timeret: quia Spiritus S. noua abundantia repleti, ardentiùs velle, & efficacius poſſe cœperunt, proficientes à præceptorum ſcientia ad tolerantiam paſſionum, vt ſub nullam tempeſtate trepidantes, fluctus ſæculi, & elationes mundi fide ſupergrediente calcarent, & morte contempta omnibus gentibus Euangelium veritatis inferrent.* Inuocemus ergo Sanctum hunc Spiritum, dicamus cum Poëta Chriſtiano, imò cum S. Eccleſia:

Aura potens, amor ignipotens, ſpirabile numen,
Amborum (Patris & Filij) *communis amor, cæli aurea flamma,*
Sancte veni, ſanctis accende ardoribus Orbem.
O dulcis flamen noſtris te mentibus affla.

Reple tuo nos flamine, flumine, lumine, numine. *Veni Creator Spiritus, mentes tuorum viſita: imple ſuperna gratia, quæ tu creaſti pectora. Accende lumen ſenſibus, infunde amorem cordibus, infirma noſtri corporis virtute firmans perpeti. Redde mihi lætitiam ſalutaris tui, & ſpiritu principali confirma me.* Denique proprietates, epitheta, & dotes plurimas Spiritus S. recenſet Sapiens c. 7. 22. dicens: *Eſt enim in illa* (Sapientia, cuius fons & auctor eſt Spiritus S.) *Spiritus intelligentiæ Sanctus, vnicus, multiplex, ſubtilis, diſertus, mobilis, incoinquinatus, certus, ſuauis, amans bonum, acutus, quem nihil vetat, benefaciens humanus, benignus, ſtabilis, certus, ſecurus, omnem habens virtutem, omnia proſpiciens, & qui capiat omnes ſpiritus intelligibiles, mundus, ſubtilis.* Hinc vocatur *Spiritus*, non tantùm ratione eſſentiæ & modi procedendi, quia ſcilicet ſpiratur vt ſpiritus, vti dixi initio; ſed etiam ratione efficaciæ, & efficientiæ, quia ſubtilis eſt, penetrans, efficax, &c. vt ſpiritus, vt patet ex verbis iam citatis. Additur *Sanctus*, quia puriſſimus & ſanctiſſimus eſt, omniſque ſanctitatis creatæ fons & cauſa.

Cur vocatur Spiritus Sanctus

Et cœperunt loqui.] Non poterant ſe continere Apoſtoli Spiritu Sancto quaſi muſto pleni, quin ilicò in Dei laudes erumperent ac donum ſibi à Spiritu inditum monſtrarent, & in alios effunderent. Ad hoc enim eos vrgebat vis & plenitudo Spiritus, perinde ac B. Virgo Verbo concepto, Deo plena erupit, cecinitque: *Magnificat anima mea Dominum*, &c. Præclarè S. Leo Ser. 1. de Pentecoſte exclamat: *O quàm velox eſt ſermo Sapientiæ! & vbi Deus Magiſter eſt, quam cito diſcitur quod docetur*, &c. *Ab hoc igitur die tuba Euangelicæ prædicationis intonuit: ab hoc die imbres chariſmatum, flumina benedictionum omne deſertum & vniuerſam aridam rigauerunt.* Et S. Auguſt. in pſal. 54. *Per ſuperbos homines diuiſa ſunt linguæ, per humiles Apoſtolos congregatæ ſunt linguæ. Spiritus ſuperbiæ diſperſit linguas. Spiritus S. congregauit linguas.* Idem lib. de blaſphemia in Spiritum Sanctũ: *Ideo*, ait, *Apoſtoli linguis omnium gentium locuti ſunt, quia per linguas conſtat conſociatio generis humani. Et oportebat per linguas omnium gentium ſignificari iſtam ſocietatem filiorum Dei, & membrorum Chriſti futuram in omnibus gentibus, vt quemadmodum tunc ille apparebat accepiſſe Spiritum Sanctum qui loquebatur linguis omnium, ita nunc ille ſe cognoſcat accepiſſe Spiritum S. qui tenetur vinculo pacis Eccleſiæ quæ effunditur in omnibus gentibus.*

Infuſio, diffuſio & effuſio Spiritus S.

Variis linguis.] Tum quia vnus vna, alius alia lingua, v. g. Andreas Parthicè, Ioannes Græcè, Iacobus Perſicè, Simon Germanicè loquebatur. Quæres, quomodo id factum? Aliqui cenſent Apoſtolos

vna

Apostoli nō vna, sed variis linguis locuti sunt.

vna dumtaxat lingua locutos, nimirum patria, quæ erat Syrohebræa; sed à variis variarum linguarum gentibus fuisse intellectos, sicut S. Vincentius Fererius Hispanicè loquens & concionans, ab Italis, Gallis, Flandris, & Anglis intelligebatur; & B. Xauerius vnica responsione duodecim diuersa quærentibus satisfaciebat. Fauet huic sententiæ quod dicitur v. 11. *Audiuimus eos loquentes nostris linguis.* Et quia implicat, eundem eodem tempore simul diuersis linguis loqui. Non enim potest quis simul nisi vnam vocem & orationem proferre. ita censent S. Cypr. Serm. de Spiritu S. Arator, Oecum. & Dionys. Carthus. hic.

Verùm dico, Apostolos & fideles singulos hic vicissim, & successiuè variis linguis esse locutos.

Prob. 1. Probatur primò, quia id clarè hic dicitur: *loquebantur*, inquit, *variis linguis*, Græcè, ἑτέραις, id est, *aliis & diuersis à sua patria*, quæ erat Syrochaldaica & Galilæa. Syrus: *loquebantur lingua & lingua*, id est, pluribus linguis.

2. Secundò, quia alioqui miraculum hoc non tam loquentium, quàm audientium fuisset: non enim fuisset in Apostolis, sed in iudæis, qui eos audiebãt. Deus autem hoc dono linguarum ornare, & glorificare voluit ipsos Apostolos. Ita Nazian. Oratione 44.

3. Tertiò, quia idipsum promisit Isaias c. 28. vti explicat Apostolus 1. Corinth. 14. 21. dicens: *In aliis linguis, & in aliis labiis loquar populo huic.* Vnde & Apostolus ibidem gloriatur: *Gratias*, inquit, *ago Deo meo, quòd omnium vestrùm lingua loquor.* Hoc est, quod eis pollicitus est Christus: *Linguis loquentur nouis.* Marci 16. 17.

4. Quartò, quia idipsum significat Ecclesia in Missa Pentecostes, dum infra Actionem ita orat: *Communicantes, & diem sacratissimum Pentecostes celebrantes, quo Spiritus S. Apostolis innumeris*, id est, plurimis, *linguis apparuit.*

5. Quintò, quia multis miraculis fuisset opus, si ipsi vna lingua loquentes, à variis gentibus in variis linguis fuissent auditi: debuisset enim sigillatim vox & lingua cuiusque à Deo in aëre formari, itáque ad aures eius deferri. Sin autem ipsos variis linguis locutos dicamus, vnum dumtaxat fuit miraculum, scilicet infusio linguarum facta Apostolis. Deus autem & natura non solent opera, & miracula sine necessitate multiplicare. Frustrà enim fit per plura, quod fieri potest per pauciora.

6. Sextò, quia ita censent Cyril. Catech. 17. S. August. tract. 93. in Ioan. S. Ambr. in psal. 18. Vbi idipsum probat ex eius v. 4. *Nõ sunt loquela, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum*, Nazian. Orat. 44. S. Leo Serm. 1. de Pentecoste, S. Gregor. hom. 30. in Euang. & alij.

Addo tamen, Apostolos subinde vna lingua loquentes & concionantes, ab auditoribus variarum linguarum fuisse intellectos: ac consequenter vtroque modo habuisse hoc donum linguarum, quasi duplicatum. Si enim id concessum fuit S. Vincentio, aliisque viris Apostolicis, multo magis ipsis Apostolis. Sanè B. Franciscum Xauerium vtroque modo habuisse donum linguarum, testatur processus Canonizationis eiusdem. Vnde Illustrissimus Cardinalis de Monte, in Relatione facta in Consistorio coram Gregorio XV. Pont. ita ex Actis de eo profitetur: *Diuersarum gentium linguã quas non didicerat, cùm eas Euangelij causa adiret, ita eleganter & expeditè loquebatur, ac si ibi natus & educatus esset: & contigit non rarò, vt cum concionantem diuersarum nationum homines sua quisque lingua pla-*

A *nè & politè loquentem audiuerit: id quod pro maximo miraculo ab ea gente habitum, non solum auxit veneration Xauerij. sed multos etiam ad fidem conuertit.*

Porrò Apostoli acceperũt hic cognitionem omnium linguarum totius Orbis; quia ad omnes gentes destinabantur, omniúmque erant Apostoli & Doctores, ita S. Ambros. Epist. 33. Numerantur autem à plerisque primæuæ linguæ septuaginta: tot enim in diuisione linguarum tempore fabricæ turris Babel, totidem familiis ex Noe prognatis inditas fuisse censent. Verùm Genes. 10. 32. ostendi, eo tempore 55. tantùm fuisse familias, ac consequenter totidem linguas; sed ex illis multæ aliæ tot labentibus sæculis prognatæ sunt, multæ etiam nouæ adinuentæ. Legi in Epistolis Indicis, in vna dumtaxat valle Indiæ Occidentalis numerari septingentas linguas, adeóque quamlibet vrbem sæpe habere propriam linguam, ne ab incolis vicinæ vrbis, cum quibus hostilitatem exercet, intelligatur, neve cum hostibus vel in lingua communicet. An hæ omnes Apostolis inditæ sint, incertum est. Certum est, omnes primæuas, & primarias latéque patentes eis esse inditas: item dialectos earundem, & particulares alias, quæ illarum gentium ad quas Deus eos inuitos præuidebat, erant propriæ. Facile est enim Spiritui Sancto hæc & plura indere, sicut eidem facile fuit omnibus Angelis in primo instanti creationis indere species, & scientias rerum omnium, earúmque signa & linguas spirituales, quibus ipsi suos conceptus aliis enunciare, & inter se colloqui possent. Hinc S. Leo Serm. 1. de Pentec. *Nec dubium*, ait, *in illo omnium humanarum vocum exultante concentu, majestatem S. Spiritus fuisse præsentem.*

Apostoli acceperũt cognitionem omnium linguarum totius Orbis.

Ex quo sequitur, non solos Apostolos, sed & cæteros fideles numero 120. tum viros, tum fœminas, hoc donum linguarum accepisse, præsertim B. Virginem, ac S. Magdalenam: ipsa enim fuit Apostola, ac vt talis prædicauit Massilienses, eósque conuertit, vti habet eius vita. Ita contra Caiet. id de B. Virgine negantem, docet inter alios Franc. Suarez 3. p. quæst. 37. disp. 20. sect. 2. Erat enim ipsa Apostolorum, omniúmque fideliũ ad se, quasi ad Christi matrem, è toto Orbe visendi causa confluentium doctrix & consolatrix, ac consequenter vt eos resalutare, animare & instruere posset, debebat eorum callere linguam. Addit Suarez, eam ante aduentum Spiritus Sancti habuisse hoc donum. Nam cum tribus Magis eorum lingua locuta est. Quin & deinceps primis illis Ecclesiæ sæculis, multis hoc donum datum fuit. Nam Iren. lib. 5. cap. 6. testatur *audisse se multos vniuersis linguis loquentes.* Sic S. Basilius, ait Amphilochius in eius vita, S. Ephrem Syrogræcæ linguæ cognitionem à Deo postulauit, & obtinuit. Sic S. Antonius Vlyssiponensis coram Pontifice prædicans, à variarum nationum & idiomatum auditoribus intellectus est. Sic S. Bernardinum in Conc. Florentino Latinè loquentem, Græci Latini sermonis ignari intellexerunt. In his ergo verum est illud Sapien. 1. *Spiritus Domini replenit Orbem terrarum: & hoc* (hic Spiritus. Græcis est neutrũ) *quod continet omnia, scientiam habet vocis:* ac proinde eam suis, quibus vult, communicat & aspirat. Sic etiamnum Patres Societatis nostræ, qui quasi Apostoli Indias obeunt, magnam facilitatem in addiscendis earum linguis, ex dono Spiritus S. ad illas gentes conuertendas necessario, sentire se scribũt. Si enim natura nõ deest in necessariis, multo minus Deus & Spiritus S. Qui ergo linguas igneas desiderat, vitam Apostolicam ambiat, eáque ardenter & crebrò

B. Virgo accepit donũ linguarum.

effla

efflagitet à Spiritu Sancto. Memorabile est exemplum F. Gentilis Franciscani, qui sub annum Domini 1330. in Perfidem Euangelij causa profectus, cùm Babylone degeret, neque in ediscendo Arabico idiomate, cuius illic vsus est, magnopere proficeret, decreuit in Italiam regredi: in ipsa autem via occurrit ei adolescentulus, qui causa cognita, redire eum iussit; quoniam Deus illius linguæ notitiam ei indulsit: itaque ab ea hora tam bene & expeditè Arabicè locutus est, ac si in Arabia natus fuisset. ita habent Chronica Franciscanorum, & ex iis Hieron. Platus lib. 2. de bono statu relig. cap. 30.

Prout Spiritus S. dabat eloqui illis.] Græcè, ἀποφθέγγεσθαι, id est, præclarè & sententiosè loqui quasi gnomas diuinas, & apophthegmata cœlestia, inquit Chrysost. non ad elegantiam & pompam composita, sed ardentia & ad corda audientium compungenda, & inflammanda igne Spiritus S. succensa. Improbabile est quod asserit Iacobus de Valentia super *Magnificat*, Apostolos hic vidisse Dei essentiam quasi obiter & per transennam, in eáque audisse arcana verba quæ non licet homini loqui: nec enim Mosi, nec Paulo, nec vlli Prophetæ, vel Apostolo, id in hac vita concessum fuisse ostendi 2. Corinth. 12. 4. & Ezech. 33. 19. Porrò loquebantur *magnalia Dei*, vt patet v. 11.

Moral. discè hic Apostolos, & viros sanctos non loqui ea quæ natura, imaginatio aut voluntas propria, sed quæ Spiritus S. suggerit. Ille enim in mente eorum degit sicut Sol in mundo, illuminás eam; sicut Rex in suo regno, gubernans eam; sicut Pater in familia, regens eam; sicut Magister in schola, erudiens eam; sicut hortulanus in horto, irrigans eam. Est enim ipse lux intellectus, ardor voluntatis, suscitator memoriæ, frænum timoris, anchora spei, sal gustus spiritualis animæ, medicina passionum, nauclerus appetituum & desideriorum.

Moral. de lingua regenda.

2. Rursum discè, quemque loqui ex Spiritu intus in corde dominante. Hic enim Spiritus cor ad loquendum per os mouet. Si sanctus est, mouet ad sancta verba: si malus & impurus, ad mala & impura. Vis ergo scire cor & secretum cuiusquevis scire qualis quisque sit? Considera qualia crebrò & libenter loquatur. Si videris eum delectari colloquiis vanis, curiosis, turpibus, superbis, inuidis, rixosis, maledicis, scito cor eius esse vanum, curiosum, turpe, superbum, inuidum, rixosum, maledicum: sin grauibus, pudicis, humilibus, benignis, beneficis, sapientibus, spiritualibus, scito eum grauem, pudicũ, humilem, beneficum, sapientem, spiritualem. *Ex abundantia enim cordis os loquitur*, ait Christus. Quin & Socrates: *Loquere*, ait, *adolescens, vt te videam. Imago enim & speculum mentis, est sermo.* Hinc Apostoli, quia pleni erant Spiritu S. non nisi sancta, diuina, ignea eructabant. Vas enim per orificium exhalat odorẽ eius rei, qua intus plenũ est: si vino plenum, exhalat odorem vini: si aceto, aceti: si melle, mellis: si fœtore, fœtoris, &c. Quare assiduè inuocãdus est Spiritus S. Doctori, Concionatori & cuiuis fideli, vt cor eius possideat, ex cóque linguá regat, vt eo modo doceat, concionetur, loquatur, quo audientiũ mentes feriat, illáſq; Dei cognitione illuminet, eiúsque timore & amore accendat, vti sibi concionanti accidisse narrat S. August. apud Possid. in eius vita cap. 15. Ita Esther conuersura Assuerum orat Deum dicens: *Tribue sermonem compositum in ore meo in conspectu Leonis.* Esther c. 14. 13.

Vers. 5. *Erant autem in Ierusalem habitãtes.*] Id est, commorantes, degentes ad tempus, ad celebrandum ibi festum Pentecostes, iuxta legem Exodi 23. 17. aut studiorum, vel pietatis causa; perinde ac multi Romam veniunt, ibique aliquot septimanas, vel menses commorantur, vt visitent loca sancta; alij per plures annos studiorum, vel negotiorũ causa. Nam ex sequentibus liquet, hos in aliis prouinciis natos resedisse. Aiunt enim v. 8. *Audiuimus vnusquisque linguam nostram in qua nati sumus, Parthi, & Medi, & Elamitæ, & qui habitant Mesopotamiam.* Vnde & à Iudæis in Iudæa natis & habitantibus, se distinguunt v. 11. dicentes: *Iudæi quoque & Proselyti, Cretes & Arabes.* Denique expressè v. 7. inter eos nominantur *aduenæ Romani.* ita Nazian. Orat. 44. Oecum. & alij.

Nota, in Ierusalem, quasi in matrice & Metropoli Synagogæ, erant Collegia & hospitia omnium gentium. Iudæi enim per gentes dispersi, æquè ac Proselyti, in Ierusalem confluebant tum religionis, tum sapientiæ & legis addiscendæ causa. Talia iam sunt Romæ.

Viri Religiosi.] Syrus, *timentes Deum.* Alij, *cultui Dei addicti.* Alij, *Dei & pietatis cultores*, quales vulgus iam deuotos vocat. Non enim erant Religiosi votis tribus religionis Deo religati & astricti, quales iam sunt: sed Religiosi à virtute religionis, cui proprium est, vt Deo cultum reddat, illi debitum majestati, tum ob eius præstantiam & excellentiam, tum ob beneficia quæ ab eo accepimus, & perpetuò accipimus. Vnde Cicero lib. 2. de natura Deorum, religionem dici putat à relegendo, vt qui omnia quæ ad Dei cultum pertinent diligenter pertractarent, & tanquam relegerent, Religiosi appellarentur. S. August. verò lib. de vera religione circa finem, religionem à religando deducit, quasi hæc virtus sit, quæ quasi vinculum Deo nos alligat & religat, vtpote creaturam suo Creatori, hominem suo Numini. Sic ait S. Iacobus c. 1. 27. *Religio munda & immaculata apud Deum & Patrem hæc est: visitare pupillos & viduas in tribulatione eorum, & immaculatum se custodire ab hoc sæculo:* quia scilicet virtus religionis hos actus misericordiæ, puritatis, & innocentiæ, non elicit, sed imperat.

Religio vnde dicta.

Mor. quàm homo Deo sit astrictus.

Præclarè S. August. tract. 29. in Ioan. *Quid*, inquit, *tam tuum, quam tu? & quid tam non tuum, quam tu, si aliquius es, quod es?* Nam vt iumentum quicquid est, hominis est; sic homo multo magis totus est Dei. Et S. Greg. lib. 10. Moral. cap. 10. *Necesse est*, ait, *vt homo in cunctis suis motibus sub dispositione disciplinæ religetur, & tanquam domesticum animal loris vinctum seruiat, atque æternis dispositionibus restrictum viuat.* Et S. Bern. Serm. de quadruplici debito: *Ecce*, inquit, *in manu est qui fecit cœlum & terram, & Creator tuus est: tu creatura, tu seruus, ille Dominus: ille figulus, tu figmentum. Totum ergo quod es, illi debes, à quo totum habes, illi præcipuè Domino, qui & te fecit, & benefecit tibi, qui tibi ministrat siderum cursus, aëris temperiem, fœcunditatem terræ, fructuum vbertatem. Huic reuera totus medullis, totis viribus seruiendum, ne fortè indignationis oculo te respiciat & despiciat, & conteras in æternum.* Ita Psaltes, imò Christus psal. 21. *Anima mea*, inquit, *illi viuet, & semen meum seruiet ei.*

Ex omni natione.] Iudæi enim ob varias persecutiones, præsertim Antiochi Epiphanis, toto Orbe dispersi, vbiuis gentium degebant, vti etiamnum degunt. ita Nazian. Orat. 44. Porrò Deus ita disposuit, vt ex omni natione adessent, qui huius prodigij testes, domum reuersi, illud apud suos enarrarent, itaque essent semina futuræ prædicationis in toto Orbe. ita Chrysost. Hi ergo fuerunt quasi præcursores Apostolorum, eisque viam ad

cuange

euangelizandum strauerunt. Nota τὸ *ex omni*, id est, ex plurimis. Est hyperbole. Non enim erant absolutè ex omni natione: quia non legimus hic adfuisse Indos, Iapones, Sinas; imò nec Gallos, Germanos, Hispanos, Sarmatas.

Vers. 6. *Facta autem hac voce.*] Tum soni vehementis v.2. hic enim quasi tuba sonora, exciuit omnes incolas Ierosolymæ ad cœnaculum Apostolorum, cui incumbebat, vt dixi v.2. ita Syrus. tum locutionis Apostolorum variis linguis. Vnde liquet, Spiritum S. sonoram & tubalem vocem, æquè ac mentem ardentem Apostolis indidisse, quæ procul audiretur, præsertim cùm tot hominum, putà 120. fidelium concurrerent, & simul resonarent. Sic de S. Paulo ait S. Hieron. Epist. 61. ad Pammachium: *Paulus vas electionis, tuba Euangelij, rugitus Leonis nostri, tonitrus gentium, quem quotiescunque lego, videor mihi non verba, sed audire tonitrua.* Adde, hanc vocem à paucis auditam; in plures fuisse diuulgatam. Vnde Tigurina vertit: *Is rumor cùm increbuisset, conuenit multitudo*, non tantùm ob vocis citationẽ, sed maximè ob impulsum Spiritus S. qui eos interiùs incitabat, vt causam huius vocis inquirerent, eáque ratione Petri concionem audirent, conuerterentur & crederent in Christum. ita Caiet.

Multitudo.] Multorum millium. Nam mox ex ea tria millia conuersa esse ait Lucas v.41. Cœnaculum ergo hoc per omnium linguarum & gentium confluxum, fuit quasi compendium mundi & microcosmus.

Confusa sextuplicitèr. *Et mente confusa est.*] τῇ *mente*, non est in Græco, sed tantùm συνεχύθη, quod primò Syrus vertit, *conturbata est.* Secundò Chrysost. *perculsi sunt*, ob panorem conscientiæ, suggerentis se occidisse Christum, eiúsque sceleris vindictam Deum eis hoc fragore comminari, & intentare. Tertiò Beda, *confusa*, inquit, id est, commissa est, *sicut olim confusum est labium vniuersæ terræ, & vocatum est nomen loci eius Babel.* Genes. 11.9. Quartò alij, *confusa*, inquiunt, *est* pudore. q.d. erubuit ad tantum prodigium quo Deus glorificabat Christum, quem ipsi occiderant. Quintò alij, *tumultuata est*, vti solet fieri in hominum confluxu & turba ad spectaculum insolitum & prodigiosum. Alij enim stupebant: alij rogabant, quidnam vult hoc esse? Alij irridebant dicentes, eos esse musto plenos, vt patet v.12. Seriò & genuinè, *confusa est* admiratione, stupore, sacróque timore, reuerentia & horrore tanti, tamque noui & insoliti miraculi. ita Vatab. Caiet. & alij. Nam, vt sequitur v.7. *stupebant omnes & mirabantur.* Vnde causam huius confusionis, simúlque ipsam confusionẽ explicãs subdit Lucas.

Quoniam audiebat vnusquisque lingua sua illos loquentes.] Dubitat Nazian. Orat. 44. quò referri debeat τὸ *lingua sua*, an ad *audiebat*, q.d. quisque sua lingua audiebat, & intelligebat illos loquentes vna linguâ, scilicet, patria & Hebraica: an verò ad *loquentes*, q.d. quisque audiebat eos loquentes variis linguis, ac consequenter & sua in qua natus erat. Verùm dico, ad vtrumque pertinere: quia enim Apostoli variis linguis loquebantur, hinc audientium quisque audiebat in eis suam pariter linguam, vti dixi v.4.

Vers. 7. *Stupebant.*] ἐξίσταντο, id est, *extra se rapiebantur quasi in extasin.*

Galilæi sunt?] Mirantur Galilæos esse polyglossos, quia Galilæi hebetiori, sed martio ingenio, magis ad arma quàm ad literas, & linguas erant idonei, ait Glossa.

Ælamitæ.] Duplex est Ælam, vna in Persia, altera in Media, contra quam prophetat Ieremias c. 49. Vnde ibi dicta. Vers. 9.

Qui habitant Mesopotamiam & Iudæam.] q.d. tam ij qui Mesopotamiam, Parthiam, Cappadociam, &c. quàm qui ipsam Iudæam incolunt. Mirabantur enim ipsi Iudæi in Iudæa habitantes, Apostolos Iudæos non tantùm Iudaicè, sed tot peregrinis linguis loqui, esto ipsi eas non intelligerent. Nota Spiritum S. Apostolis gentium plurium, quàm hic nominentur, linguas indidisse. Nec enim nominantur hic Brasilij, Mexicani, Peruani, Germani, Galli, quorum tamen linguas calluerunt Apostoli, vtpote ad eos propediem mittendi & iturí.

Et Asiam.] Asia est tertia pars Orbis, sed magnitudine cæteris duabus, putà Europæ & Africæ, par, imò maior, adeóque ipsa est quasi dimidia pars Orbis. Complectitur enim Indias vsque ad Sinas inclusiuè. In Asia, putà iuxta Babylonem, fuit Paradisus terrestris. Asia est duplex, maior, & minor. Hugo hic Asiam minorem accipit, quæ hodie Turcici Imperij melior & feracior est portio, vocatúrque Anatolia, eo quòd ἀνατολὴν, id est, Orientem spectet, inquit Ortelius in Theatro Orbis. Verùm quia hæc complectitur Cappadociam & Phrygiam, quæ quasi discretæ ab Asia hic recensentur, hinc distinctiùs alij per Asiam accipiunt Propontidem, de qua Ptolom. lib. 5. tab. 1. Asiæ, & S. Petrus Epist. 1. cap. 1. v. 1. *Petrus*, inquit, *Apostolus Iesu Christi electis aduenis dispersionis, Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ*, &c. Ita Salmeron, Lorinus & Sanchez hic, qui secundò addit, Asiam accipi posse Ciuitatem in eo tractu præcipuam, eiusdem cum prouincia nominis, vti in Africa est ciuitas Africa, à qua prouincia nomen accepit; & in Hispania sunt Metropoles Valentia, Toletum, Corduba, Hispalis, Murcia, à quibus prouinciæ integræ nomen sortitæ sunt.

Libya quæ est circa Cyrenen.] Ideóque à sua Metropoli Cyrene, apud Cosmographos vocatur Cyrenaica. Ex hac ortum fuisse Symonem Cyrenensem patrem Alexandri & Rufi, quem Iudæi angarianerunt vt Iesu Crucem baiularet, censet Gagneius & alij; licèt alij ex alia Cyrene quæ est in Cypro, aut ea quæ est in Syria, prognatum putent. Vers. 10.

Aduenæ Romani.] Syrus, *qui venerunt ex vrbe Roma* nimirum erant Iudæi Romæ commorantes, qui Ierosolymam religionis, vel negotiorum causa venerant.

Iudæi quoque & Proselyti.] Paulo antè nominauit eos *qui habitant Iudæam*: hic ergo Iudæos vocat eos, qui ex Iudæis vbiuis terrarum & gentium, quas hucusque recensuit, erant prognati. Opponit enim eos Proselytis, qui scilicet erant oriundi ex gentibus, sed Iudaismum erant amplexi. q.d. quos hactenus nominaui, *Parthi, Medi, Ælamitæ*, &c. tam Iudæi fuerunt, quàm Proselyti. Caietanus per Iudæos accipit eos qui orti erant ex tribu Iuda, ac diuersa à cæteris Iudæam incolentibus dialecto loquebantur. Vers. 11.

Proselyti.] Est vox Græca προσήλυτοι, id est, *aduenæ*, vel *aduentitij*, qui scilicet ex gentibus aduenientes aggregabant se Iudæis, eorúmque circuncisionem & sacra capessebant. Hi ergo erant Gentiles natione, sed Iudæi religione. Nota, Lucas non curat hic situm & ordinem nationum: vnde subdit, *Cretes, & Arabes*, qui à Cretensibus remoti, præ Parthis, Medis, &c. Iudæis sunt vicini, imo

contermini. Tantùm hac enumeratione significat, promiscuè quoslibet populos audisse suam linguam ex ore Apostolorum resonantem, non tantùm Iudæos, sed & Proselytos.

Magnalia Dei.] Syrus, *mirabilia Dei facinora.* tum olim per Mosen, Patriarchas & Prophetas edita; tum paulo antè per Christum, & modò per Spiritum S. patrata. Celebrabant enim Christi nativitatem, vitam, miracula, mortem, redemptionem, ascensionem, missionem Spiritus S. æquè ac Spiritus S. erga se & Ecclesiam amorem, dignationem & magnificentiam; perinde ac cecinit B. Virgo Dei erga se munificentiam, qua Dei mater est effecta, dicens: *Magnificat anima mea Dominum.* Idem videre est in Cantico Annæ 1. Reg. 2. Erant ergo linguæ Apostolorum quasi cantrices citharæ, organa & plectra Spiritus S. ore quasi decachordo personantia, & modulantia Dei laudes & magnalia.

Vers. 12. *Et mirabantur.*] διηπόρουν, quod Tigurina vertit *hæsitabant.* Alij, *interrogabant*: διαπορῶ enim multa significat, nimirum *dubito, ambigo, ancipiti animi sum & consilij inops admiror, interrogo, inquiro.* Hi enim affectus connexi sunt: nam ex admiratione sequitur dubitatio, ex dubitatione interrogatio.

Vers. 13. *Alij autem irridebant.*] Verisimile est hos fuisse Scribas & Pharisæos, eorúmque asseclas. Hi enim vti Christum, ita & Christianos, præsertim Apostolos irriserunt & persecuti sunt: irrisio enim hæc profecta est, non ex ignorantia, sed ex malitia. facilè enim videbant Apostolos non vino, sed Spiritu Dei agi. Nullum enim vinum est, quod peregrinas linguas inspiret. ita Oecum.

Musto pleni sunt isti.] Græcum γλεύκους & *mustum*, & *vinum succumque dulcem* significat. Vnde alij hic vertunt: *Vino dulci pleni erant.* Nam hæc dixerunt in Pentecoste, putà in Maio, cùm non sunt vuæ, vt ex eis mustum vinúmque recens exprimi possit. Verùm irridendo & subsannando hoc dicunt. Vnde non curant congruè, sed malè dicè loqui. q.d. isti videntur ebrij & insanire, perinde ac si mustum bibissent. Mustum enim, quia lentum, turbidum, & fæculentum, magis inebriat turbátque cerebrum, quàm vinum vetus, & defæcatum, præsertim quia ob dulcedinem auidiùs & maiori copia bibitur, atque ob lubricitatem facilè cerebrum permeat. ita Oecum. Vnde ab Ouidio lib. 5. Tristium Elegia 10. vocantur *feruida musta.* Et Plinius lib. 14. cap. 20. *Pugnacibus mustis,* inquit, *crapula plus inditur, lenibus parcius.* Vnde & Cicero lib. de Claris Orator. *Sic ego,* ait, *istis censuerim, & nouam istam quasi de musto, ac lacu feruidam orationem fugiendam.* licèt alij contrarium censeant, scilicet vinum vetus, vtpote potentius, magis inebriare nouo, putà musto.

Vera dicunt Iudæi, inquit Cyril. Catechesi 17. *sed irridendo. Nouum enim verè erat illud vinum, noui Testamenti gratia. Sed nouum hoc vinum est à spirituali vinea, qua iam antea sæpe in Prophetis fructum ferebat, & in nouo Testamento refloruit. Vt enim sensibilis vinea semper manet eadem, successu autem temporis nouos affert fructus; sic & Spiritus S. idem semper manens sicuti est, qui sæpe in Prophetis operabatur, nunc nouum quiddam & admirandum declarauit.* Et inferiùs: *Non ita sicut vos existimatis, isti ebrij sunt, sed sicut scriptum est: Inebriabuntur pinguedine domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Inebriati sunt sobria ebrietate, quæ peccatum mortificat, & cor viuificat: ebrietate omnino A cõtraria illi corporea ebrietati. Illa enim & cognitorum inducit oblivionem, hæc etiam ignoratorum notitiam donat. Inebriati sunt bibentes vinum spiritualis vitis illius, qua dicit: Ego sum vitis, vos palmites.* Considera hic vtriusque ebrietatis, corporalis scilicet & spiritualis analogias. *Ebrietas,* inquit S. Bern. lib. de modo bene viuendi cap. 25. *corpus debilitat, mentem illaqueat. Ebrietas generat perturbationem mentis. Ebrietas auget furorem cordis. Ebrietas nutrit flammam fornicationis. Ebrietas ita alienat mentem, vt homo nesciat semetipsum.* & *Quæ est alia ebrietas quàm manifestissima dæmon.* Similis, sed in opposito genere, est ebrietas spiritalis: & sicut ebrius vino, videtur incarnatus Diabolus; sic ebrius amore & B Spiritu S. videtur incarnatus Angelus. Analogia ebrietatis corporalis & spiritalis.

1. Primò enim, sicut ebrietas corporalis rationem naturalem adimit; ita & spiritalis facit hominem emotæ mentis, ac à ratione naturali ad supernaturalem eum transfert, vt amplius non sapiat terrena & humana, sed cœlestia & diuina.

2. Secundò, sicut ebrius non cognoscit amicos, sed eos impugnat & ferit; ita ebrius Spiritu Dei non curat parentes, fratres, cognatos, cùm se à Dei cultu, à religione, à martyrio auocare conantur, vti fecerunt Leuitæ iussu Dei occidentes idololatras, etiamsi fratres essent, filij & parres, iuxta illud Mosis Deuter. 33. 9. *Qui dixit patri suo & matri suæ: Nescio vos; & fratribus suis: Ignoro vos; & nescierunt filios suos. Hi custodierunt eloquium tuum, & pactum tuum seruauerunt.*

3. Tertiò, sicut ebrius discurrit per plateas, & obuios inuadit; ita Apostoli discurrerunt per Orbem inuadentes Reges & Principes, eósque subiugarunt Christo.

4. Quartò, ebrius lætissimus est, ita & Apostoli. Audi S. Bern. tract. de diligendo Deo: *Tunc prorsus,* inquit, *inebriat charissimos suos, tunc torrenta voluptatis suæ potat: quoniam quidem in complexu illo arctissimo & castissimo Sponsi & Sponsæ, fluminis impetus lætificat Ciuitatem Dei.*

5. Quintò, vinum accendit hominem, ita & charitas gratiáque Spiritus S. Vnde S. Bern. ibidem: *Hinc,* ait, *sobria illa ebrietas vere, non mero, ingurgitans: non madens vino, sed ardens Deo.* Et Serm. 49. in Cant. explicans illud Cant. *Introduxit me Rex in cellam vinariam, ordinauit in me charitatem. Ebria,* inquit, *est Sponsa, sed amore, non vino, nisi quòd amor vinum est,* &c. *Erant Apostoli ebrij, sed Spiritu S. non musto.* Hanc ebrietatem sobriam sanctámque bibunt eximij Sancti in Eucharistia, de qua Psaltes psal. 22. 5. *Et calix meus inebrians quàm præclarus est?* & Zachar. cap. 9. 17. *Quod enim bonum eius est, & quod pulchrum eius, nisi frumentum electorum, & vinum germinans Virgines?* Vide ibi dicta.

6. Sextò, ebrius exhalat & eructat vinum & crapulam, quo plenus est, cantat & vociferatur: sic & Apostoli *bulliebant musto, & musto bullente lingua gentium profluebant,* ait S. Augustin. Serm. 186. de Temp. & Serm. 188. *Iam enim facti fuerant vires nouæ sanctitatis gratia renouati, vt vino nouo hoc est, Spiritu S. repleti, linguis omnibus loquendo feruerent, & Ecclesiam Catholicam per omnium gentium linguas futuram euidentissimo illo miraculo præsignarent.*

7. Septimò, ebrius vino æstuans, animosus & pugnax nil timet, sed intrepidus ruit in enses & ignes. Vnde Kosaki alíque milites pugnaturi implent se vino adusto, eóque pleni non nisi pugnas & minas spirant: ita Apostoli antea timidissimi, post receptum Spiritum Sanctum facti animosissimi, non

nisi

nisi bellum contra infidelitatem, impietatem & dæmonem spirarunt, ac intrepidè in pericula, carceres & martyria se coniecerunt. Audi ebrium Apostolum: *Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio? an angustia? an fames?* &c. Rom. 8.

2. Octauò, ebrietas parit insaniam. Nam, vt aiebat Anacharsis, primus calix qui bibitur est necessitatis, secundus hilaritatis, tertius voluptatis, quartus insaniæ: ita ebrij Spiritu fiunt mundo & mundanis insani. Pulchrè S. Bern. tract. de natura diuini Amoris cap. 3. *Audi*, ait, *sanctam insaniam: siue mente, inquit Apostolus, excedimus, Deo: siue sobrij sumus, vobis. Vis adhuc audire insaniam? Si dimittis, inquit, eis hoc peccatum, dimitte: sin autem, dele me de libro vitæ.* Exodi 32. *Vis aliam? Ipsum audi Apostolum: Optabam, inquit, anathema esse à Christo. Hæc ad S. Spiritus aduentum, Apostolorum fuit ebrietas, hæc Pauli insania, cum diceret ad eum Festus: Insanis Paule. Mirúmne erat si insanire pronunciabatur, qui in ipso mortis periculo, ipsos Iudices suos à quibus pro Christo iudicabatur, ad Christum conuertere nitebatur? Non hanc insaniam multæ litteræ in eo faciebant sicut dicebat Rex veritatem intelligens, sed dissimulans; sed, vt dictum est, S. Spiritus ebrietas, in qua & in paruo & in magno similes eos sibi facere gestiebat qui eum iudicabant. Et vt cætera omittam, quæ maior, quæ magis inopinata insania, quàm hominē relicto sæculo desiderantem & ardentem inhærere Christo, pro Christo rursum necessitate obedientiæ & charitatis fraternæ inhærere sæculo, tendentem in cœlum semetipsum mergere in canum? Hic est Benjamin adolescentulus, qui in mentis suæ excessu nec suum aliquid sentit, sed eum solum in quem totus excessit. Hæc insania insani erant martyres, inter tormēta ridentes. Cur hic non dicam, quod in feruore lasciuiæ suæ lasciuum Poëta dixit: Insanire libet?* Sicut ergo vinum, ita & Amor facit insanos. Videte hoc est in iis qui perditè amant feminam quampiam: quid non agunt, quid non tentant, quæ pericula non adeunt, vt eius gratiam consequantur? nil aliud cogitant, nil somniant, nil loquuntur nisi de ea, quasi insani. Idem, sed potentiùs, facit amor incensus zelúsque Dei, qui hominem ita inebriat, vt non aliud cogitet, somniet, loquatur, quàm Deum, & ea quæ Dei sunt. Cupit enim vbique Deum celebrare, omnésque ad Dei cultum & amorem pellicere, imò impellere. Quocirca multa dicit & facit, quæ mundani æstimant insaniam. Denique optat pro Deo quotidie subire mille pericula, labores & mortes. Graphicè hanc ebrietatem describit S. Augustin. Serm. 185. de Temp. cuius proinde sensa plena spiritu hic ad verbum, in gratiam & commodum lectoris asscribam. Sic ergo ait: *Hoc musto inflammantur, & hoc præclaro poculo quotidie inebriantur etiam corda fidelium, & animæ conuertentium. Quod frequenter fieri videmus, quando pro desiderio salutis suæ parentes & patriam suam fugunt. Exeunt nullo compellente de terra, & de cognatione sua, & mortui huic mundo alios spiritaliter animarum inquirunt parentes, & liberi sub iugo veniunt, & paulo antè elati atque sublimes humilia affectant, superba fastidiunt, & cupiunt esse quod antea despexerant, & odisse incipiunt quod fuerant. Præsentium hostes, futurorum appetitores, æternam illam patriam contempta temporalium falsitate suspirant. Hoc itaque musto spiritales animæ inebriatæ, & penitus commutatæ, abstinentiam deliciis, vigilias dulcibus somnis, paupertatem diuitijs anteponunt. Arduum contra vitia laborem, iocundissimam computant voluptatem: dulcescunt eis vilia, & quæ prius fuerant pretiosa vilescunt: diligunt inimicos suos, & benefaciunt his qui se oderunt. Non conuiciantur* (fortè legendum *conuiciantur*) *indignantibus, non irritantur in opprobrijs, non frangunter in iniurijs: prorsus horum nihil sentiunt propter feruorem Spiritus Sancti, & propter æternam retributionem. Hoc spiritali mero calebant martyres, quando abijcientes & post se iactantes omnia sæculi blandimenta, ibant ad passiones, obliuiscentes facultates, & affectiones, patrimonia ac matrimonia sua, & vincentes armatam contra se paruulorum pignorum fletibus pietatem, vociferantes quidem parentes, puluerem mittentes in capita sua, & matres faciem suas auulsis crinibus dilacerantes. Sed illi hæc omnia tanquam ebrij non videbant, nec cognoscebant suos: quia infuso precordijs suis Spiritu S. ad dolores, ad supplicia, tanquam ad consolationes & ad præmia festinabant.*

Stans autem Petrus.] Quasi Primas Apostolorum capútque Ecclesiæ. Vnde ipse solus pro omnibus loquitur, & prodigij rationem reddit, ac legem Euangelicam solemniter promulgat. In Pentecoste à Petro, quasi Christi Vicario, fieri debuit hæc prima & solemnis in Sion legis Christi promulgatio, qua abrogata est lex vetus, ita vt deinceps obligare desierit, vti docet D. Thomas & Theologi passim. Porrò erexit se Petrus stetitque, vt à tot millibus videri & audiri posset. Vnde & *leuauit vocem*, id est, elata voce clamauit. Verisimile enim est, tot millia cœnaculo capi non potuisse, sed circũ illud in locis vicinis ipsaque platea constitisse; nisi quis dicat cum nonnullis, Petrum eduxisse turbam in templum, ibique concionem hanc ad eam habuisse. VERS. 14

Tropol. τὸ *stans*, significat constantiam, & celsitudinem animi in Petro post receptum Spiritum S. qui priùs ad vocẽ ancillæ expauerat, & negarat Christum. Audi S. Chrysost. hom. 4. in Acta: *Erat*, inquit, *Petrus os omnium, causam fidei agit pro omnibus, doctrina sua instruit omnes: ipse præcipuus fidei assertor est, præcipuus Catechista habetur, & primus exitit verbi Concionator, & primus cœgit Ecclesiam, eámque non ex Ierosolymitanis, & circũcirca habitantibus Iudeis, sed ex Parthis, Medis, Phrygis, Libycis, Ægyptijs, Arabibus aduenis Romanis, & alijs. Et qui omniũ Pastor fuit à Domino institutus, ex omnibus nationibus cogere cœpit oues: docuit eos fidem simul & Apostolicos mores, nempe renunciare omnibus, simul cõuenire in oratione, & panis à Christo edocta fractione.*

Non enim, &c. hi ebrij sunt, cùm sit hora diei tertia.] Ab ortu Solis. Iudæis dies erat duodecim horarum, quas in quatuor partes diuidebant, nimirum primam, tertiam, sextam, nonam, cuique tertias horas assignantes. Prima computabatur ab ortu Solis, & complectebatur tres horas; quibus euolutis succedebat tertia, cum totidem horis, post quas in meridie sequebatur sexta, quæ, teste Plutarch. lib. 8. Sympos. quæst. 6. apud omnes penè gentes solet esse tempus & hora prandij. Vnde & prandium, ait Plutar. dicitur quasi *παρ' ἦμαρ*, id est, *iuxta meridiem*, vel *meridianum*. Ita Iosephus in vita sua, & ex eo Baron. tradunt Iudæos in festis omnibus abstinere solitos vsque ad sextam. VERS. 15.

Hinc patet, Spiritum S. descendisse in Apostolos tempore matutino, putà hora ab ortu Solis tertia; idque primò, quia eo tempore homines post somnum vigiles, & ante cibum ieiuni, solent esse aptiores ad recipiendos Dei illapsus. Secundò, quia iisdem de causis auditores magis idonei erant ad hoc prodigium considerandum, & ad prædicationem Petri audiendam. Tertiò, quia illa hora, ait Venit Spiritus S. hora tertia. Cur? 1. causa. 2. 3.

Digitized by Google

Beda, apud Iudæos erat orationi destinata, vti & nunc est apud Christianos. Quocirca hac hora solent celebrari Missæ, quia eadem in orantes Apostolos descendit Spiritus S. ait Ruper. lib. 10. Officior. c. 18. Quartò, quia hora tertia, scilicet finiente, crucifixus est Christus, ait S. Marcus c. 15. 25. qui proinde eadem hora impleuit quod in vita promisit, & in Cruce promeruit, scilicet missionem Spiritus S. ait S. Cyril. Catech. 17. Symbolicè Hugo: *hora*, ait, *tertia significat dari Orbi tertiam legem. Prima enim fuit lex naturæ, secunda Mosis, tertia Christi.*

A 4. 5.

Vers. 17. *Effundam de Spiritu meo.*] Id est, *effundam Spiritum meum*, vt vertit noster Interpres Ioël. 2. 28. Est Hebraismus. Hoc Ioëlis oraculum expossui Ioëlis 2. 28. Eò enim spectat: quare quæ ibi dixi, hic non repetam.

B

Vers. 22. *Virum approbatum.*] ἀποδεδειγμένον, quod Pagnin. vertit *designatum*. Tigurina, *exhibitum*. Vatab. *demonstratum*, quem scilicet multis signis ostendit à se esse missum. Tertul. lib. de carne Christi c. 15. *destinatum*. Syrus; *qui à Deo apparuit*. Noster, *approbatum à Deo*, quem scilicet Deus multis demonstrationibus comprobauit esse suum filium, & legatum. Non ergo necesse est dicere cum Erasmo, nostrum Interpretem legisse ἀποδεδειγμένον, ἀπὸ τοῦ ἀποδείχομαι, id est, *recipio, approbo*; imò hæc lectio frigidum & alienum dat sensum. Non enim vult dicere Lucas Christum susceptum fuisse à Deo, sed Orbi demonstratum, & comprobatum per multa prodigia.

C

In vobis.] Syrus, *apud vos*. Pagnin. & Tigurina, *erga vos*, vestri scilicet causa, vt vestris animis & corporibus consuleret, vósque in vtroque homine saluaret.

Virtutibus, & prodigijs, & signis.] Hæc tria idem, vel penè idem sunt, connotato dumtaxat differentia; sed exaggerationis causa iunguntur, vt multitudinem & magnitudinem miraculorum Christi significent. Miracula enim vocantur virtutes, Græcè δυνάμεις, quia sunt opera virtutis, id est, omnipotentiæ Dei, quæ hominum & Angelorum vires transcendunt. Eadem vocantur prodigia, quia portentosa & stupenda sunt, præsertim cùm in aëre, aut cœlis fiunt. Eadem vocàtur signa, quia significant res vel futuras, vel præsentes, v.g. Christum

D

eorum auctorem, esse Messiam Dei filium: tum quia Messiam illa patraturum prædixit Isaias, aliique Prophetæ: tum quia Christus illa hoc fine faciebat, vt iis Iudæis probaret se esse Dei filium.

Vers. 23. *Hunc definito consilio.*] Hoc dicit, ne Iudæi putent Christum casu, aut necessitate & violétia crucifixum. q. d. Ne putetis vos vestris viribus vim intulisse Christo, eúmque non potuisse manus vestras euadere, fuit id ab æterno decretum in Consistorio S. Trinitatis, ac consequenter ab ipsomet Christo, quà Deus est: liberè ergo & sponte mortem ipse subiit, eique se obtulit. Poterat enim se subducere, poterat vos omnes arefacere, occidere, imò annihilare. Meritò Tertul. Apolog. cap. 25. ridet Gentiles, quòd Deos & Iouem subiicerent fa-

E

to: *Misera*, inquit, *illa coniux Iouis & soror, aduersus fata non valuit tueri Carthaginem contra Romanos. Planè fato stat Iuppiter ipse.*

Moral. S. Chrysost. *Petrus*, inquit, *tentat liberare eos à crimine, vt quondam fratres suos Ioseph, a quibus venditus fuerat, dicens* Genes. 45. 8. *Non vestro consilio, sed Dei voluntate huc missus sum.* Et c. 50. 19. *Nolite timere: num Dei possumus resistere voluntati? Vos cogitastis de me mala, sed Deus vertit illud in bonum, vt exaltaret me, &c. & saluos faceret multos populos.* Secundò, per τὸ *definito consilio*, significat quàm Christus libenter ac liberè passionem subierit, & à Deo præfinitis cooperatus sit, ait Oecumenius.

Et præscientia.] Imperitè & impiè Caluinus & Beza, pro *præscientia*, vertunt *prouidentia & decreto*. Censent enim Deum esse auctorem operúm omnium, tam malorúm, quàm bonorum, v. g. tam proditionis Iudæ, quàm vocationis Petri; tã crucifixionis Christi, quàm conuersionis S. Pauli. Deum enim esse primam rerum & actionum omnium causam, ac proinde actiones omnes, tam malas, quàm bonas, quæ in tempore fiunt, ab æterno decreuisse & sanxisse vt fierent, atque ex vi huius decreti Deum easdem in tempore procurare, & efficere vt fiant. Vnde sequitur, Deum esse auctorem peccati æquè ac virtutis: quæ horrenda etiam Gentilibus, & sæculis omnibus inaudita est impietas, & blasphemia. Hoc excludit hic Petrus dicens προγνώσει, id est, *præscientia*, hoc est, prænotione & præuisione, qua scilicet præuidebat impias Iudæorum voluntates, quæ Christum eis à se traditum & obiectum auidè susciperent (quod significat Græcum προσήκατε) & morte afficerent. Hæc ergo fuit series, & combinatio præscientiæ cum decreto Dei. Præuidebat Deus per suam omniscientiam, Scribas & Pharisæos tali tempore & loco fore tam impios & peruersos, vt si Christum eis obiiceret, præsertim taxantem eorum scelera, ipsi eum inuaderent, & cru-

C

cifigerent. Tunc decreuit & dixit, volo Christum eis obiicere, ac volo vt ipse crucem & mortem ab eis infligendam patiatur, & subeat, vt per eam satisfiat offensæ, & iniuriæ mihi factæ per peccatum Adæ & posterorum eius, itáque redimatur & saluetur genus humanum. Præscientia ergo fuit impietatis Iudæorum, decretum verò passionis Christi & redemptionis nostræ. Hoc est quod Theologi communi axiomate celebrant: *Actio displicuit, passio grata fuit. Actio*, scilicet occisio & crucifixio Christi facta à Iudæis, summè displicuit Deo, quia fuit immane parricidium, imò Christicidium & Deicidium. *Passio* verò Christi, sponte hanc crucem susscipientis, summè placuit Deo, quia fuit actus summæ humilitatis, obedientiæ, charitatis & religionis, qua se in holocaustum

D

Deo pro nobis obtulit. Vide S. Leonem Serm. 16. de Passione. Poterat Deus decernere, & iubere alicui Regi aut Prophetæ, vt Christum immolaret, sicut præcepit Abrahæ immolare filium Isaac. Sed noluit, quia non decuit. Maluit ergo vti ad hoc impiis Iudæorum voluntatibus, quas ipse tali tempore certò fore, certóque id facturas præuidebat.

Obiectio de concordia præscientiæ & liberi arbitrij.

Dices, posita hac Dei præsciétia & decreto, infallibile, & necessarium erat Christum à Iudæis occidi: præscientia enim Dei falli nequit, ideóque impossibile est vt non eueniat, quod ipse præscit fore. Ergo posita hac Dei præscientia, necessarium erat, & fatale Iudæos occidere Christum. Quare occisio eorum fuit necessária. Quomodo ergo eis

E

fuit libera? Resp. Duplex est necessitas, æquè ac impossibilitas: vna antecedens actum liberum, siue consensum liberi arbitrij: altera eundé consequés. Antecedens tollit libertatem, facítque vt consensus voluntatis non sit liber, sed necessarius. Tale est Dei decretum, æquè ac gratia efficax & prædeterminans, quam ponit Caluinus. Hæc enim se sola actum producit in voluntate, ea nihil liberè cooperante. Consequens necessitas non tollit libertatem actus, sed eam sequitur, & præsupponit.

Talis

Talis est necessitas præscientiæ Dei : hæc enim sequitur actum liberum , eúmque præsupponit. Ideo enim vidit Deus Iudæos occisuros Christum, quia ipsi liberè eum erant occisuri si ipse illis eum obiiceret;non verò è contrario , ideo Iudæi occiderunt Christum, quia Deus præuiderat illos eum occisuros.Hoc enim falsum est. Vitio enim sequitur & præsupponit rem visam , quasi suum obiectum:quod enim non est,videri nequit:priùs ergo necesse est vt sit , ac deinde quasi posteriùs sequitur,vt videri possit,actúque videatur, vti rectè docet S.August.lib.5.Ciuit.c.10.

Instantia 1. Instabis primò. Præscientia Dei est ab æterno, actus verò liber fit in tempore:Prior ergo est præscientia,quàm sit actus liber. Ergo necessitas præscientiæ est antecedens libertatem , non consequens. Ergo libertatem ab actu libero tollit, eique necessitatẽ imponit:quia quicquid antecedit actum liberum , ita vt ex eo necessariò sequatur actus, hoc actum determinat,facitque necessarium , non liberum. Talis autem videtur esse Dei præscientia.Resp.Necessitas præscientiæ est antecedens tẽpore, sed consequens causalitate. Antecedit enim actum liberum tempore,imò antecessit ab æterno; eundem tamen consequitur obiectiuè,& in genere causæ materialis. Deus enim sua præscientia præuertit existentiam rerũ futurarum, atque eminus quasi ex alta specula æternitatis præuidet actus,qui post multa sæcula futuri sunt.Itaque tẽpore eos antecedit , sed obiectiuè eos sequitur. Prius enim est rem esse futuram, quàm futuram à Deo præuideri : sicut prius est hominem ambulare, quàm à me videri ambulare. Sicut ergo visio mea, qua video Petrum ambulantem, illi non imponit necessitatem ambulandi ; quia ea non obstante , potest quandocunque vult cessare ab ambulatione , eámque sistere ; ita & præscientia Dei non imponit necessitatem actibus liberis futuris: quia ea non obstante potest voluntas quandocunque vult ab iis cessare, imò contrarium facere,itáque tollere Dei præscientiam. ac facere vt eos amplius Deus non præuiderit. Ergo necessitas præscientiæ simpliciter non est antecedens libertatem , sed consequens , quæ consensum voluntatis liberum sequitur & præsupponit, etiamsi tempore, imò æternitate eam antecedat.

Instabis secundò. Impossibile est hæc duo inter se componi , simúlque consistere & esse vera, nimirum Deum præscire actum futurum, & tamen illum non fore,siue non esse futurum.Ergo posito quòd Deus præsciat eum futurum , necessariò fit. Ponitur autem Deus nunc eum præscire. Ergo nunc necesse est vt quandoque fiat , sitque futurus. Resp. Hæc impossibilitas & necessitas est ex suppositione actus futuri,ideóque consequens, nõ antecedens. Ideo enim impossibile est vt non sit futurum , quod Deus præscit futurum , quia impossibile est vt id quod futurum est,ideóque præscitur à Deo esse futurum , non sit futurum ; sed sicut futurum est liberè , ita & Deus præuidet illud liberè futurum : nullam ergo ei sua præscientia necessitatem imponit , qua necessariò sit futurum. Hæc ergo necessitas non est alia quàm ea, qua res dum est, necessariò est ; dum est præterita , necessariò est præterita ; dum est futura, necessariò est futura ; quæ rem , reique existentiã consequitur ; ideóque non tollit libertatem , sed eam præsupponit.Sic Antichristus peccabit liberè; posito tamen quòd peccabit , necessarium est vt peccet. Impossibile enim est,vt idem simul sit futurum, & non futurum, siue vt idem simul sit, & non sit. Sic posito quòd videam Petrum ambulantem, necessarium est vt ambulet : nec enim videre possum id quod non est ; & tamen liberè ambulat Petrus,quia potest visionem meam non ambulando tollere.

Instabis tertiò. Id quod videtur & præuidetur iam est extra causas,iámque existit, & est in facto esse:ergo impossibile est vt non existat, & sit infectum: ergo necessariò existit , non liberè. Resp. Actus liber dupliciter potest spectari : primò , vt est in fieri ; secundò,vt est in facto esse:priori modo est liber , posteriori necessarius : liberè enim egreditur ex libera electione voluntatis , ita vt in potestate voluntatis sit eum elicere , vel non elicere,imò contrarium elicere;postquã tamen egressus est,non potest non esse egressus:vtrumque tua præscientia præuidet Deus : præuidet enim eum liberè egredi à voluntate; & postquam iam egressus est,non posse non esse egressum ideóque priori consideratione esse liberum, posteriori necessariũ: præuidet enim rem vt in se fit,omnémque eius & dum incipit , & dum completur , seriem modúmque contemplatur. Hæc dixi obiter ob quorũdam obiectiones,qui iis se mirè torquent ; sed vnica distinctione necessitatis in antecedentem & consequentem ; & altera , qua consideratur actus nũc in fieri,nunc in facto esse,res tota facilis est,claréque perspicitur, æquè ac concordia gratiæ efficacis,& prædestinationis cum libero arbitrio: vtraq; enim innititur præscientiæ Dei. Gratia enim efficax est,quæ ita allicit mulcétque liberum arbitriũ, vt illi persuadeat , eliciátque effectum, putà liberum arbitrij assensum:quare efficax non est,& consequenter præuideri nequit,nisi præuideatur quòd liberum arbitrium liberè sinet se ab ea flecti,quódque eam acceptabit , eique liberè consentiet, cùm facilè possit eandem refutare , illique dissentire, si velit.Idem est de prædestinatione, quæ gratiæ efficaci , & consequenter præscientiæ Dei innititur. Prædestinatio enim non est aliud , quàm gratiæ præparatio,putà decretum Dei,quo decernit,verbi gratia,Petro dare gratiam efficacem, eámque continuare vsque ad finem vitæ. Hoc non intellexit Caluinus,ideóque censuit præscientiam & prædestinationem Dei esse quasi fatũ ineuitabile , quod homini liberum adimat arbitrium:sicut ex aduerso Cicero ita liberum statuit arbitrium,vt Dei negaret præscientiam ; vtque tolleret fatum , sustulit prouidentiam , atque ita dum homines fecit liberos,fecit sacrilegos , ait S. August. lib. 5. de Ciuit. c.9.& sequentibus.

Ex dictis sequitur,falsò plebeios nonnullos culpare præscientiam Dei , in eámque coniicere suas sortes & casus,quin & damnationem vel salutem. Narrat & reprehendit S.August.lib.de bono perseuer. c. 15. quendam suæ Monasterij Religiosum, qui cùm de defectibus suis argueretur , respondebat : *Qualiscunque nunc sim, talis ero , qualem me Deus futurum esse præsciuit.* Meliùs dixisset : *Talem me Deus fore præscuit , qualis vel per me peccando, vel per gratiam Dei bene agendo esse voluero.* Nam tuo illo axiomate negligens curam suæ salutis, eámque in Deum reiiciens, tandem Monasterium deserens,factus est velut canis reuersus ad suum vomitum.

Traditum.] παδοτον, id est, *expositum.* Syrus, *segregatum.* Nota , traditus est Christus,tum à Patre, Rom.8.32.& à seipso,Galat.2.20.tum à Diabolo, Ioannis 13.2.ac à Iuda,à Iudæis,à Pilato, in mortem

tem & Crucem: sed passiuè & obiectiuè à Patre, & à se: à Diabolo verò, cæteríque eius assectis actiuè & positiuè. Rursum fine diuerso: nam à Patre, & à se traditus est, vt mundum saluaret; à Diabolo, vt Iudæos ad Christi parricidium impelleret; à Iuda per cupiditatem pretij; à Iudæis per malignitatem; à Pilato per metum. ita Origenes & S. Thom. in Matth. 26.

A

Per manus iniquorum.] Hæc verba referri possunt tum ad *traditum*, quod præcessit: Christus enim traditus fuit per manus iniqui Iudæ & satellitum eius, Annæ & Caiphæ Pontificibus: tum ad *affigentes*, scilicet Cruci, vt habet Syrus. Christus enim Cruci affixus est per manus iniquorum militum.

B

Vers. 24. *Quem Deus suscitauit solutis doloribus inferni.*] τὰ *inferni* legit quoque Irenæus lib. 3. cap. 12. S. Augustus & alij apud eum Epist. 99. ad Euodium, & Syrus, qui vertit: *solutis funibus inferorum*. Heb. enim חֶבֶל *chebel*, & funem, & dolorem significat: quia dolor est quasi fúnis ligans, arctans & stringens, acritérque pungens afflictum. Verùm Græca habent: λύσας τὰς ὠδῖνας τοῦ θανάτου, id est, *soluens dolores mortis*; idque clarius & planius est. Sed eodem res redit. Nam idem quasi est mors & infernus; quia olim ante Christum omnes qui moriebantur, ibant in infernum. Vnde tunc teneri morte, vel inferno, idem esse videbatur. Anima enim post mortem ibat in infernum; corpus ad sepulchrum. Vnde de vtroque resuscitando subdit v. 27. *Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem.*

C

Dolores inferni qui? 1. sententia.

Quæres, qui sunt dolores mortis & inferni, quos Deus soluit suscitans Christum? Primò, Caluinus censet esse pœnas, anxietatem, & desperationem, quam damnati patiuntur in inferno. Hanc enim nobis debitam, in se luendam suscepisse Christum, ideóque in Cruce desperasse, dum clamauit: *Deus meus, Deus meus vt quid me dereliquisti?* Verùm hoc non minùs stolidum est, quàm blasphemum & impium, vti ostendi Hebr. 5. 7.

2. Secundò, alij censuerunt hic significari, quòd Christus moriens liberarit damnatos ex inferno, idque videtur innuere S. Augustus. Epist. 99. Verùm hæc est hæresis, quam recenset & refutat idem S. Augustus. hæresi 79. & S. Greg. lib. 6. Epist. 179. Melius alij censent, Christum morientem vel omnes, vel plurimos ex Purgatorio liberasse, eísque dedisse primam & plenariam indulgentiam, vti dixi Zachar. 9. 11.

D

3. Tertiò, alij ex Syro censent dolores, vel funes mortis hic vocari vires mortis, quibus quasi funibus corpus Christi mortui ligabat, & detinebat in sepulchro, animam verò in inferno.

4. Quartò, Caietan. ex S. Thoma censet, dolores mortis & inferni vocari pœnalitates, quas naturaliter, & communi sorte ac iure patiebatur Christi corpus in sepulchro & anima in inferno; quæ duæ erant. Prior, quòd anima esset separata à corpore, quasi à suo cõpare, ad quod naturalem habet inclinationem, itáque quasi esset alterâ sui parte trunca & mutila. Posterior, quòd detineretur in loco tam vili, & infimo, qualis est sepulchrum & infernus. Verùm dolor & pœna omnis Christi finita est in eius morte. Et certum est Christi animá non fuisse detentam in inferno, nec corpus in sepulchro in vindictam, vel supplicium, aut satisfactionem alicuius peccati; sed fuit hoc corpori mortuo quasi naturæ debitum, & commoditas; animæ verò fuit

E

potiùs honor & triumphus: quia per eam Christus quasi victor inferni, & liberator Patriarcharum, eò descendit.

5. Quintò, alij respondent, quòd Christus dolores, vel funes inferni paratos vt se constringerent, sicut alios omnes morientes constrinxerant, & constringunt, soluit, id est, discussit & dispulit, fecitque ne iis constringeretur. Rursum de facto soluit eos in aliis, qui in Limbo, vel Purgatorio iis constricti tenebantur, dum eos inde liberauit & eduxit. ita S. Augustus. Epist. 99. Hic sensus probabilis & appositus est.

6. Sextò, S. Chrysost. & Oecum. respondent, dolores hos non fuisse Christi, nec fidelium, sed ipsius mortis: *mors enim*, inquit, *illum detinens dolus, sicut cetus absorpto Iona quasi indoluit, ideóque eum euomuit.* q. d. Deus per Christi resurrectionem ipsam mortem à doloribus quasi parturientis liberauit: mors enim & infernus suo vtero tantum Christi onus, & pondus ferre non valentes, quasi dolorem patiebantur cùm eum clauderent, quem tenere & capere non poterant. Verùm hoc subtilius est, quàm solidius & germanius.

7. genuinè. Septimò ergo & genuinè, dolores mortis & inferni metonymicè vocantur dolores grauissimi, qui hominibus mortem afferunt, eorúmque animas in infernum mittunt, vt ibi quasi in tenebris, & carcere ineluctabili perpetuò detineantur & degant. Hinc illud psal. 17. 5. *Circumdederunt me dolores mortis, &c. dolores inferni circumdederunt me, præoccupauerunt me laquei mortis*, quò alludit hic Petrus. Vnde pro *dolores mortis*, Interpres 2. Reg. 22. 5. vertit *contritiones mortis*, & pro *dolores inferni*, vertit *funes inferni*. Hebræi enim dolores metaphoricè vocant חֶבְלֵי *chable*, id est, funes, quia instar funium stringunt & affligunt. ita S. Basil. & Theodor. in psal. 17. & Suarez 3. p. q. 52. disp. 43. sect. 1.

Sensus ergo est, q. d. Deus suscitauit Christum solutis doloribus mortis & inferni, hoc est, superata per Christi suscitationem morte & inferno cum omnibus doloribus illam comitantibus, putà tum præcedentibus in agonia, passione & Cruce; tum qui illam subsequi solent in inferno. q. d. Deus per Christum resurgentem dissoluit, & destruxit mortis & inferni regnum, cum omnibus suis doloribus & ærumnis. Rursum per hypallagen, dolor mortis & inferni accipi potest mors dolorosa, siue dolor mortalis & infernalis, qualis est morbus vel cruciatus lethalis, qui animam è corpore sua acerbitate auellit & extorquet. q. d. per resurrectionem Deus soluit & aboleuit mortem, quę in Christo fuit dolorosissima. Huc accedit expositio Riberæ in Osee cap. 13. vers. 14. qui sic explicat: *solutis doloribus mortis*, id est, soluens & irritans id, quod per tot dolores & cruciatus mors effecerat, vt scilicet anima Christi à corpore separaretur, dum eam separatam rursum in resurrectione corpori vniuit. Mors enim & infernus suis ærumnis & doloribus quasi funibus, videbantur Christi animam & corpus quasi colligata & incarcerata detinere, vt non videretur esse spes inde exeundi & remeandi ad vitam. Sed Deus hæc vincula & hosce funes dissoluit, dum Christum ex iis ad lucem & vitam rediuiuum reduxit. Morti, siue inferno dat epitheton & titulum dolorum: tum quia mors in se est plena doloribus: vnde *terribilium omnium terribilissimum est mors*, ait Arist. tum quia propriè significat dolores Christi, quos in passione & morte habuit plurimos & maximos, adeò vt superarint omnes dolores

omnium

omnium martyrum. Ita S. Leo Ser. 1. de Ascensione: *Post passionem*, inquit, *ruptis mortis vinculis, quæ vim suam in eum, qui peccati erat nescius, incedendo perdiderat, infirmitas in virtutem, mortalitas in immortalitatem, contumelia transiit in gloriam.*

Tropol. Tropol. S. Hieron. & August. in psal. 17. dolores inferni, inquiunt, sunt inuidiæ detrahentium, & calumniantium, & exprobrantium, quæ mortem infernalem operantur, animámque in mortem secundam & infernum præcipitant, quales à Scribis & Iudæis passus est Christus, etiam pendens in Cruce, dum ab iis audiit: *Vah qui destruis templum Dei, & in triduo reædificas illud: salua temetipsum. Si filius Dei es, descende de Cruce.* Matth. 27. 40.

Vers. 24. *Iuxta quod impossibile erat teneri eum ab eo.*] Inferno scilicet, & morte: tum quia Christus erat innocentissimus & sanctissimus: mors autem & infernus sunt pœna, & carcer peccatorum: tum quia Christi diuinitas, æquè ac humanitatis vis & robur claudi, & detineri nequibant morte & inferno; sed potiùs Christus quasi victor, dominator & triumphator ea sua manu & potestate clausit, imò dissoluit, eneruauit, abolcuit.

Vers. 25. *Dauid enim dicit in eum.*] *De eo.* ita Syrus, putà de Christo. Vel *in eum*, id est, in persona eius, ait Caiet. Dauid enim in Christi persona hæc dixit.

Prouidebam Dominum in conspectu meo semper.] q. d. In omni mea actione, passione, cruce & morte prospiciebam ad Dominum, cúmque mihi proponebam, fortiter, fortique spe omnia agens & sustinens, quasi decertans pro Deo in eius conspectu; perinde ac milites acriter pugnant, dum sunt in conspectu sui Ducis. Sciebam enim me iugiter à Deo conspici, ac proinde vicissim iugiter eum conspiciebam, dicens cum Elia: *Viuit Dominus, in cuius conspectu sto.* 3. Reg. 17. 1. ac proinde omnẽ meam spem, amorem & affectum in Domino me contuente defixi, certus quòd ex omni tribulatione me liberabit, & à morte ad vitam gloriosam suscitabit. Vnde subdit: *Quoniam à dextris est mihi*, tanquam hyperaspistes, protector & propugnator, *ne commouear*, &c. *& caro mea* crucifixa, mortua & sepulta *requiescet in spe* resurrectionis, quòd scilicet tertio die eam à morte ad vitam suscitabis. Ita Sancti omnes ambularunt in conspectu Dei, cogitantes se semper & vbique præsentem habere Deum, ac in eius præsentia omnia operari & pati, ideóque per omnia studuerunt ei placere. Hic enim acer est stimulus ad virtutem. Vnde S. Ephrem Serm. de virtute c. 10. asserit, *continua Dei recordatione animæ passiones recedere, instar maleficorum Prætore accedente.* Hinc Deus præcepit Abrahæ: *Ambula coram me, & esto perfectus.* Genes. 17. 1. Vide ibi dicta. S. Basilius Admonit. ad filium spiritalem: *Memento*, ait, *te sub Domini conspectibus stare, qui occulta cordis prospicit, & abdita mentium nouit. Quodcunque opus inchoaueris, primò inuoca Dominum, & ne desinas gratias agere, cùm perfeceris illud. Quare Dominum, & inuenies eum: nec dimittas cùm tenueris, vt copuletur mens tua in amore eius. Hoc stude in vita tua, vt orationem puram offeras Deo. Qualem cupis erga te esse Dominum, talis esto ipse erga conseruum tuum. In omni opere quod cogitas facere, prius examina, si secundùm Dominum est quod cogitas. Et si rectum est coram Deo perfice: si verò aduersum fuerit repertum, amputa illud ab anima tua.*

A dextris est mihi.] q. d. Mihi Christo quà homo sum, Deus Pater proximè adest & assistit, vt me protegat, conseruet, resuscitet: Deus verò Filius mihi assistit quasi hypostasis, & suppositum me sustentans, per vnionem hypostaticam, quam nunquã dissoluet; ac proinde esto in morte separetur anima à corpore, tamen diuinitas vtrique manebit vnita: perinde ac qui panem manu frangit, partes panis à sese inuicem separat; sed vtramque manu retinet, vnam dextra, alteram sinistra.

Ne commouear.] *Sed stabiliter in eo permaneam*, ait S. August. in psal. 15.

Vers. 27. *Quoniam non derelinques animam meam in inferno.*] Ergo de fide est, Christi animam post mortem descendisse ad inferos, vt habet Symbolum Apostolorum. Ita S. Ambr. Serm. 74. de mart. S. Hieron. in psal. 15. S. August. Epist. 99. & alij passim. Ineptè ergo & impiè Beza secutus Caluinum, vertit: *Non derelinques cadauer meum in sepulchro*; animam in cadauer, infernum in sepulchrum inaudita metamorphosi, histrionica leuitate transmutans. Negat enim ipse cum suo Caluino Christum descendisse ad inferos, itáque reipsa tollit hunc articulum è Symbolo: *descendit ad inferos*; dum eum ita interpretatur, vt idem sit quod descendit ad sepulchrũ: explicat enim, inquit (imò obscurat, deprauat & euertit) id quod præcessit, *& sepultus est.* Ineptè inquam. Nam, vt alia taceam, opponitur hic anima carni. De carne enim præcessit: *caro mea requiescet in spe*; & sequitur: *Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem*, scilicet in sepulchro. De anima verò per antithesin subiungit: *Non derelinques animam meam in inferno.* Secundò, quia Græcum ἅδης semper *infernum*, nunquam *sepulchrum* significat. Vide Bellarm. lib. 4. de anima Christi cap. 12. Nota τὸ *quoniam*: hæc enim vox dat causam eius quod præcessit, *& caro mea requiescet in spe.* q. d. Ideo caro mea securè in sepulchro quiescet in spe resurrectionis, quoniam tu Domine non derelinques animam meam in inferno, vti prædixisti & promisisti per Dauidem psal. 15. sed tertio die eam ex inferno ad sepulchrum reduces, vt carnem rursum induat, viuificet & glorificet.

Christus verè descendit in infernum.

Ineptè rursum Caluinus & Brentius censent, descendere in infernum idem esse quod extingui, perire & interire. q. d. inquit Caluin. non sines animam meam interire & extingui, quia diuinitate suffulta est. Vnde rectè inferas, cæterorum hominum animas, quæ vnione hypostatica diuinitatis non suffulciuntur, interire & extingui, perinde ac animas brutorum. Vide hic vt Caluinus viam sternat atheis, & atheismo.

Nec dabis.] לֹא תִתֵּן *al titten*, id est, *non sines, non permittes, Sanctum tuum*, Græcè est vox masculina τὸν ὅσιον, qua notatur Christus, qui est Sanctus per antonomasiam, vtpote Sanctus Sanctorum. q. d. non sines ô Domine, me Christum secundùm corpus corrumpi: quia sum Sanctus Sanctorum, quem non decet corruptio, sed incorruptio & immortalitas. Vbi nota, sola vnio hypostatica non sufficiebat (esto id exigebat) seruare Christi corpus à corruptione, sed præter eam requirebatur actio physica diuinitatis, quæ corpus conseruaret, & tueretur ab aëre, humoribus, aliisque rebus quæ corpora mortua corrumpere, & putrefacere solent. Vnde Sanctus Augustinus in psalm. 15. hunc locum sic exponit, q. d. *neque sanctificatum corpus, per quod alij sanctificandi sunt, corrumpi patieris.* Idipsum ad sanguinem à Christo patiente effusum extendit Durandus & Gabriel, quos citat & sequitur noster Suarez 3. p. tom. 2. disp. 47. sect. 3. scilicet sanguinem hunc in triduo mortis Christi non fuisse corruptum, vti corrumpi solet sanguis ab aliis hominibus effusus; eo quòd cum à

Digitized by Google

corruptione tutaretur Verbi diuinitas, cui, æquè vt antè, manebat hypostaticè cõiunctus, vti fusè ibidẽ probat Suarez, aitque id definitũ videri à Clemẽte VI. & Pio II. Contrarium tamen, scil. sanguinem Christi in triduo mortis eius corruptum fuisse, mãsisse tamen vnitum hypostaticè Verbo, non est improbabile: licèt enim corruptus fuerit quoad formã vitalem (siue illa sit anima, siue alia) quam habuerat in corpore Christi viuo, idem tamen mansit incorruptus quasi sub forma cadaueris sibi accõmodata; atq; eo modo quo mãsit ille sanguis quasi mortuus, seu quasi cadauer sanguinis, ita pariter mansit vnitus Verbo.

Videre.] Id est, sentire, experiri. Est Catachresis. Visus enim omniũ sensuũ nobilissimus, pro quolibet sẽsu ponitur in Scriptura: hic pro tactu ponitur.

Corruptionem.] Christi viuentis corpus vidit corruptionẽ, quia mortuũ est. Mors enim est hominis & vitæ corruptio. Christi verò morientis corpus nõ vidit corruptionem, Græcè διαφθορὰν, putà putrefactionem & incinerationẽ. Cæterorũ enim hominũ corpora post mortem putrefiunt: ex putrefactione nascuntur vermes & bufones, qui carnem vsque ad ossa depascuntur: quo facto ipsi deficiente aliméto moriuntur, putrescũt, & in sua elementa, terram & aquam, resoluũtur. Cadauer ergo abit in putredinẽ & vermes, inde in terrã; itáque impletur prima Dei in hominem peccantẽ sententia: *puluis es, & in puluerẽ reuerteris.* Gen. 3. 19. Christi verò corpus ab hac sententia immune fuit: tum quia à peccato immune & sanctũ: tum quia hypostaticè vnitũ erat Verbo: tum denique quia passione sua meruit dominium mortis & corruptionis, eiúsque exterminium per suscitationem sui & nostri.

VERS. 28. Via vitæ (quæ)

Notas mihi fecisti.] Syrus, *manifestasti* (ostendisti, exhibuisti) *vias*; Hebr. & Syriacè, *viam vitæ* i. me ex morte & inferno ad vitam reduxisti & reuocasti. Resurrectio. n. & glorificatio corporis, sunt viæ quib. Christus progressus est ad vitam immortalẽ & gloriosam, nósq; progredi faciet in vniuersali resurrectione. Vnde pro *notas mihi fecisti*, Hebr. est יודיעני *todieni*, quod cùm sit futurum in Hiphil, propriè significat, *facies me docere*, notas facere, demonstrare vias vitæ, vt scil. eas ostendam & exhibeam, tum Patriarchis & Sanctis mecũ resurrecturis, tũ meis fidelibus in die iudicij mea virtute resurrecturis. Hę vocantur viæ vitæ; tum quia ducunt ad nouam resurgẽtium vitam: tum quia ducũt in cœlũ, quæ est terra vitæ & viuentiũ. Hinc Theologi docent, quòd Christus in hac vita fuerit viator vsque ad resurrectionem, operando & merẽdo nobis salutẽ, sibi resurrectionẽ: esto simul fuerit cõprehensor; quia anima eius videbat Dei essentiã, eáq; visione erat beata.

Tropol: Tropol. S. Aug. in psal. 15. exponit, q.d. *Notas fecisti per me humiliatis vias, vt ad vitã redirẽt homines, vnde per superbiã ceciderant: in quibus quia ego sum, notas mihi fecisti.* Christus enim est via, veritas & vita. Et S. Bern. Serm. 1. in festo Apostol. Petri & Pauli: *Putas* ait, *paruæ rei est scire viuere? Magnũ aliquid, imò maximũ est. Nũ viuit qui superbia inflatur, qui luxuria sordidatur, qui cæteris inficitur pestibus: quoniã non est hoc viuere, sed vitã cõfundere & appropinquare vsque ad portas mortis. Bona autem vitã ego puto, & mala pati, & bona facere, & sic perseuerare vsque ad mortem.* Et paulo pòst: *Arbitror autem quòd tu qui in congregatione es bene viuis, si vis ordinabiliter, sociabiliter, & humiliter. Ordinabiliter tibi, sociabiliter proximo, humiliter Deo. Ordinabiliter, vt in omni conuersatione tua solicitus sis obseruare vias tuas, & in conspectu Domini, & in conspectu proximi; cauens & tibi à peccato, & illi à scãdalo. Sociabiliter, vt studeas amari & amare, blandũ te & affabilem exhibere: supportare non solùm patienter, sed & libenter infirmitates fratrũ morum tam morum, quàm corporũ. Humiliter, vt cùm hæc omnia feceris, spiritum vanitatis studeas exsufflare, qui ex huiusmodi nasci solet; & quantumcunque illum senseris, negare consensum.* Et S. Ambr. Ser. 22. *Martyres*, inquit, *sicut viam passionis Christi experti sunt, ita experientur & vitæ. Scriptũ est enim: Notas mihi feci vias vitæ. Hoc vtique in resurrectione ex persona dicitur Saluatoris, vt qui dũ post mortẽ ab inferis redit ad superos, incipiat nota habere viã vitæ, quæ antè habebatur ignota.* Et mox: *Notas enim mihi fecit vias vitæ, quim me docuit fidem, misericordiã, iustitiã, castitatẽ. His enim peruenitur virtutibus ad salutem: & licèt nos in resolutione corporis mortis vmbra circundet, tamen gressus suos vita non deserit. Sed inter ipsas medias inferni leges, incunctanter Christi virtutibus ambulamus. Vnde ait S. Propheta: Nam etsi ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala quoniam tu mecum es.*

Replebis me iucunditate cum facie tua.] Id est, coram facie tua, præsente facie tua. ita S. Hier. & Chald. putà, cùm faciem tuã, i. te mihi præsentem & beneuolũ exhibueris. q.d. Replebis me omni gaudio & lætitia, tã in corpore, quàm in anima, cùm mihi resuscitato ostendes faciem tuã, vt iam nõ tantùm anima, vti factum est in triduo mortis meæ, tuam faciẽ videat, eáque beetur; sed & corpus per animã eandem conspiciat, eáque fruatur, præsertim quia ab ea, mediante gloria animæ, hauriet impassibilitatẽ, claritatem, aliásque dotes gloriosas. Vide S. Hier. in ps. 15. vertit: *Ostendes mihi plenitudinem lætitiarũ ante vultum tuum.* Quocirca subdit Psaltes: *Delectationes in dextera tua vsque in finem.* q.d. Sedens ad dexteram tuam, id est, in summis gloriæ tuæ bonis, tibi proximus & viciniſſimus, perennes inde delectationes hauriam.

De Patriarcha Dauid.] Probat citatum locum psal. 15. *Nec dabis Sanctum tuum videre corruptionẽ*, non competere Dauidi, eo quòd ipse defunctus, sepultus & corruptus sit; sed Christo post triduum mortis resurgenti. VERS. 29.

Et sepulchrum eius est apud nos.] q.d. Corpus Dauidis vsque ad hunc annum iacuit in sepulchro: ergo corruptum, putrefactum, & in puluerem redactum fuit. Ergo Dauid non de se, sed de Christo prophetauit, cùm dixit: *Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem.* Nota, cautè dicit S. Petrus, *sepulchrum eius est apud nos*, non corpus. aut caro eius: quia videtur Dauid paulo antè inter alios Patriarchas, putà Adam, Abraham, Isaac, Iacob, Mosen, &c. cum Christo ex sepulchro resurrexisse. Matth. 27. 53. ac proinde amplius non fuisse in sepulchro. Nam verius est, Sanctos qui cum Christo resurrexerunt, non rediisse ad mortem & sepulchrum, sed resurrexisse ad vitam immortalem, atque cum Christo in corpore & anima glorioſos. & triumphantes ascendisse in cœlum. Hoc enim decebat triumphum Christi, vt cùm in corpore glorioso triumpharet, haberet pariter Sanctos in corpore triumphi sui assecias, & stipatores. quos quasi captiuitatem & prædam morti ereptam, triumphãs secum duceret in cœlum. Hoc etiam decebat ipsos Sanctos, quibus sanè miserum fuisset rursùm mori, quàm optabile resurgere ad vitã tam breuẽ. Adde, animæ eorum tam erant beatæ. ac proinde par erat, eas non vniri corporibus nisi glorioſis & immortalibus. ita Orig. S. Hier. Beda, Ansel. D. Tho. in Matt. 27. v. 53. Clem. Alex. lib. 6. Strom. Eusb. lib. 4. demonst. c. 12. Epiph. hær. 75. & passim Recentiores.

De fru

Vers. 30. *De fructu lumbi eius.*] In lumbis enim est origo feminis, quod ex iis per venas in membra generationi destinata descendit. Fructus ergo lumbi, vel ventris, vt vertit Syrus, sunt proles & posteri. Nota, textus Græcus hic addit, κατὰ σαρκα ἀναστῆσαι χριστὸν, q. d. *sciens quòd Deus sibi iurasset de fructu lumbi ipsius*, nimirum *Christum secundùm carnem suscitaturum*, vel *resurrecturum* (nam τὸ ἀναστῆσαι vel actiuè *suscitaturum*, vel passiuè *resurrecturum* vertas) *quem collocaret super sedem eius.* Vel vt Oecumen. q.d. cùm iurasset de fructu ventris ponere super sedem eius, secundùm carnem resurrecturum Christum præuidens, locutus est de eius resurrectione. Verùm hæc verba nec habet Syrus, nec noster Interpres, & sine iis sensus constat. Vnde Erasmus suspicatur ea in Græco ab erudito quopiam, cui sensus non videbatur esse adeò clarus & absolutus, fuisse adiecta in margine, indéque postea in textum esse translata.

Sedere super sedem eius.] Occupare regnum Dauidis patris sui, in eiúsque throno quasi Regem sedere. Hoc Christi regnum non fuit temporale, vti Dauidis, sed spirituale & æternum. Regnum ergo Christi est Ecclesia, primùm in Iudæa, deinde per totum Orbem sparsa; iam militans, quæ in fine mundi erit triumphans. Christus enim stirpem & regnum Dauidis collapsum restituit, sed augustius & nobilius: nam pro terreno cœleste, pro caduco perenne substituit. Hanc regni sui instaurationem à Prophetis promissam, auidè Iudæi tempore Christi expectabant, vti etiamnum expectant. Vnde Gabriel nuncians Deiparæ Christi conceptionem & incarnationem Lucæ 1. 32. *Hic, inquit, erit magnus, & Filius Altissimi vocabitur, & dabit illi Dominus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.* Quare frustrà miseri & abiecti Iudæi hoc sui Messiæ regnum carnale, exile & caducum præstolantur.

Vers. 31. *Prouidens.*] προϊδὼν, id est, *præuidens.* ita Syrus.

Quia neque derelictus est in inferno.] Quoad animam, sed illa ex eo egrediens ad sepulchrum carnem suam resumpsit, & cum ea gloriosa resurrexit.

Vers. 33. *Dextera igitur exaltatus.*] Dum per dexteram, id est, potentem Dei virtutem & operationem, quasi victor & triumphator peccati, mortis, dæmonis & inferni, gloriosè resurrexit & ascendit in cœlum.

Promissione Spiritus S. à Patre accepta.] q. d. Christus accepit à Patre potestatem promittendi, & mittendi Spiritum S. vel accepit à Patre, vt posset mittere in Apostolos Spiritum S. quem eis promiserat. Nam Deus Pater quasi promisit Christo, Christus nobis Spiritum S.

Effudit hunc.] Spiritum S. *quem vos videtis* in linguis igneis, *& auditis* per os nostrum, variis linguis loquentem magnalia Dei. Hinc Patres probant contra Arrianos, Christum esse Deum. Nam *quomodo Deus non est, qui dat Spiritum Sanctum? imò quantus Deus est, qui dat Deum?* ait S. Augustin. lib. 15. de Trinit. cap. 26.

Vers. 34. *Non enim Dauid ascendit in cœlum.*] q.d. Ergo Dauid cùm ait psalmo 109. vti iam citabo; *Sede à dextris meis*, non de se loquitur, sed de Christo resuscitato, qui ascendit in cœlum, sedétque ad dextram Patris, ac inde effudit Spiritum S. in nos. Romæ quidam eruditus Rabbino-Christianus mihi asseruit; S. Petrum hoc dixisse contra μετεμψύχωσιν Pythagoræ. Censuit enim Pythagoras animas de vno corpore in aliud transmigrare; qui error Hebræos quoque peruasit. Vnde dicunt ipsorum Cabalistæ, Adam tres habere literas, quæ singulæ virum illustrem significant. Prima est A. quæ significat Adamum. Secunda est D. quæ significat Dauidem. Tertia est M. quæ significat Messiam, siue Christum. Hos ergo tres facere Adam, id est, vnum quasi hominem; eo quòd anima Adæ migrarit in Dauidem, & ex Dauide in Christum. Quocirca S. Petrum hunc errorem hic perstringere, ac dicere animam Christi, non Dauidis, ascendisse in cœlum. Ita ipse. Nam aliàs, inquit, quis nescit Dauid esse mortuum, nec ascendisse in cœlum? Aut quis alius vnquam deliraut, dixítque quòd Dauid ascenderit in cœlum, vt Petro idipsum hic refutandum esset? Fauet, quòd simili ratione Herodes putabat animã Ioannis Baptistæ, à se occisi, transmigrasse in Christum. Matth. 14. 2. Et Iudæi animam Phinees censent transmigrasse in Eliam, Eliæ verò animam in Ioannem Baptistam. Vnde eum interrogant: *Elias es tu?* Ioannis 1. 21.

Iudæorum μετεμψυχωσις. Cabala Adam.

Dicit autem ipse.] Hinc patet quòd Dauid sit auctor psal. 109. non Melchisedec, nec Eliezer seruus Abrahæ, aut quis alius, vti fingunt Rabbini. Canit enim Dauid illo psalmo non Abrahæ, nec Dauidis, nec Ezechiæ, vti somniant Iudæi, sed Christi regnum per resurrectionem, & ascensionem in cœlo & in terra, quo ex Sion cœpit regnare in omnes gentes, donec impios conterat in die iudicij.

Dixit.] Heb. נְאֻם *neum*, id est, dictum; effatum, pronunciatum, decretum, oraculum Domini, de Christo Domino meo.

Dominus.] Deus Pater, *Domino meo*, Heb. אֲדֹנִי *Adoni*, q.d. Christo, qui meus, purà Dauidis, cùm sit filius, est tamen & Dominus, nõ tantùm quà Deus est, sed & quà homo. Nam quà homo, iure & titulo redemptionis, æque ac vnionis hypostaticæ, qua in immensum omnes homines & Angelos antecellit, omnium hominum & Angelorum, ac consequenter meus, id est, Dauidis est Dominus. *Dixit* ergo Deus Pater Christo homini, cum triumpho ascendenti in cœlum: *Sede à dextris meis*, id est, mihi proximus, in summa mea gloria regna. ita S. Hier. & Theodor. in psal. 109. Quomodo Christus sedeat ad dexteram Dei, fusè explicui Colos. 3. 1.

Citant hûc psalmi 109. versum Christus Matth. 22. & S. Paulus Hebr. 1. 13. ex eóque probant Christum esse maiorem Angelis, esséque Deum: hoc enim dominium in Dauidem, omnésque homines Christus homo obtinuit, non vi humanitatis, sed vnionis hypostaticæ; quia scilicet ipse non est purus homo, sed homo Deus.

Donec ponam inimicos tuos.] In die iudicij, *scabellum pedum tuorum*, vt scilicet planè victi, tibi tuísque pedibus subiecti sint, & subtrati quasi vile scabellum. Sic Sapores Rex Persarum Valerianum Imp. bello victum fecit scabellum pedum: dorsum enim quasi scabellum, præbebat pedibus Saporis in equum ascensuri, inquit Eutropius & Victor in Valeriano. Idem fecit Tamberlanes Baiazeti Turcarum Imperatori victo & capto. Nota, τὸ *donec* non significat, quòd eousque dumtaxat sessurus sit Christus ad dexteram Dei, quasi deinceps non sit sessurus & regnaturus; sed potiùs contrarium, q. d. Sede & regna apud me donec omnes hostes tibi subiiciam, quando longè magis sedebis & regnabis: nam non tantùm apud me, sed toto Orbe dominaberis; quia omnes hostes tibi Vers. 35.

ubi ſubiugabo. Simile eſt Matth. 1.25. *Non cognoſcebat eam donec peperit filium ſuum.* q.d. B.Virgo non concepit ex Ioſeph, quia non cognouit eam vſque ad partum; multo minùs cognouit eam poſt partum. Porrò *inimicos* vocat infideles, Saracenos, Paganos, hæreticos, omnéſque impios, qui Chriſto noluerunt ſe ſubiicere, & obedire.

Omnis domus.] Id eſt, tota familia, tota poſteritas, tota gens *Iſraël*, id eſt, Iacobi Patriarchæ.

Vers. 36. *Quia & Dominum, & Chriſtum fecit Deus hunc Ieſum.*] q. d. Deus Pater euexit Ieſum ad hoc dignitatis faſtigium, vt ſit Dominus vniuerſorum, & Chriſtus ſiue Meſſias, hoc eſt, vnctus gratiæ plenitudine, de qua omnes accepimus: euexit inquam, eo ipſo quo cum diuinæ perſonæ & naturæ in Incarnatione vniuit. Quare perperam Arriani hæc verba torquent contra diuinitatem Chriſti, q. d. Petrus: Chriſtus non fuit Deus & Dominus per naturam diuinam, ſed à Deo Patre factus, & denominatus eſt per communicationem diuinæ auctoritatis & poteſtatis. Nam S. Petrus loquitur de Chriſto, non quà Deus, ſed quà homo eſt. Ieſus enim eſt nomen proprium huius hominis, & quà homo factus eſt Dominus omnium, & Chriſtus Orbíſque Redemptor, dum à Iudæis crucifixus eſt. ita S. Cyril. lib. 9. Theſauri cap. 3. S. Baſilius lib. 4. contra Eunomium, & alij. Perperam quoque Theodorus Mopſueſtenus docens Chriſtum fuiſſe merum hominem, qui ſua ſanctitate meruerit coniunctionem cum diuina natura, idipſum ex hoc loco probabat. Audi Vigilium: *In ſupraſcripto 39. cap. rurſum illud quod B. Petrus dixit Actor. 2. Ieſum à Nazareth, quem vnxit Deus Spiritu & virtute exponens dicit, per vnctionem Spiritus quod meruit, & immaculatum eum per omnia factum, & ad diuinam naturam meruiſſe coniunctionem: quæ verba Chriſtum purum hominem apertè ſignificant. Qui ergo hæc ita ſapit, docet, credit, aut prædicat, anathema ſit.* ita Vigilius Papa in Codice Vaticano, quem citat Baron. anno Chriſti 553. pag. 417.

Quem vos crucifixiſtis.] Hic ingens eſt ſtimulus, quo S. Petrus mira libertate & ſinceritate pupugit corda Iudæorum. q.d. Videte quantum ſceleris commiſeritis: crucifixiſtis enim Ieſum, id eſt, Saluatorẽ mundi, qui eſt Dominus vniuerſorum, & Meſſias, ſiue Chriſtus veſter. Vnde notat S. Chryſ. multos ex Iudæis, qui coram Pilato contra Chriſtum clamauerant: *Crucifige, crucifige eum*, huic Petri concioni interfuiſſe, eáque compunctos ſe ad Chriſtum, quem crucifixerant, conuertiſſe.

Vers. 37. *Compuncti ſunt.*] Intimo dolore & contritione, quòd Chriſtum occidiſſent & ſpreuiſſent. Vtrùm hic miremur magis, Chriſtine in ſuos parricidas potentiam? an clementiam? an potiùs vtrumque? clementia enim eos ad pœnitentiam vocauit, & pœnitentes in gratiam recepit, habuítque loco chariſſimorum filiorum: potentia mentes eorum hoſtiles & ſaxeas compunxit, & commutauit, fecítque beneuolas & amicas, vt Chriſtum, quem antea ſummè oderant, diligerent. Hæc mutatio dexteræ excelſi. Hæc vis compunctionis. Præclarè S. Bern. tract. de modo bene viuendi Serm. 10. *Maria Magdalena*, inquit, *per compunctionem & lacrymas meruit à Domino audire: remittuntur tibi peccata tua. Bona compunctio theſaurus eſt deſiderabilis, & inenarrabile gaudium in mente hominis. Anima quæ in oratione habet compunctionem, proficit ad ſalutem. Lacryma pœnitentium pro baptiſmate reputantur apud Deum. Compunctio cordis ſanctus eſt anima. Compunctio mentis illuminatio eſt anima.*

Compunctionis vis.

A *Compunctio lacrymarũ remiſſio eſt peccatorum. Compunctio Spiritus S. reducit ad ſe, quia cum Spiritus S. mens viſitatur, ſtatim homo peccata ſua plorat.* Subdit deinde quatuor cauſas, & motiua compunctionis: *Ploramus enim*, inquit, *propter peccata noſtra, & propter miſeriam huius mundi, ac propter compaſſionem proximi, & propter dilectionem cœleſtis præmij. Propter peccata flebat ille qui dicebat: Lauabo per ſingulas noctes lectum meum, lacrymis meis ſtratum meum rigabo. Idem de miſeriis huius mundi gemebat, cùm dicebat: Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus eſt: habitaui cum habitantibus Cedar, multum incola fuit anima mea. Dominus per compaſſionem flenit ſuper Lazarum, & ſuper Ciuitatem Ieruſalem, dicens: quia ſi cognouiſſes & tu. Etiam Paulus Apoſtolus, qui præcipit gaudere cum gaudentibus, & flere cum flentibus, per compaſſionem dolebat, dicens: Quis infirmatur, & ego non infirmor? Cum dilectione cœleſtis præmij plorabant iuſti dicentes illud Pſalmiſta: Super flumina Babylonis, illic ſedimus & flemus, dum recordaremur tui Sion, &c.* Actus verò heroicus effectúſque compunctionis eſt, quem aſſignat S. Chryſoſt. lib. 2. de Compunctione, dicens: *Hæc eſt humiliatis cordis vera compunctio, magna agere, & humilia loqui, iuſta operari, & ſuper peccatores timere ac tremere.*

Pœnitentiam agite.] Pœnitentia ante baptiſmum requiſita, & neceſſaria eſt contritio, non perfecta, C quæ eſt dolor de peccatis ex amore Dei; quia ſcilicet homo per eum Deum ſuper omnia diligit, quem olim offendit; quem tamen requirit Nauar. in Enchrid. c. 1. n. 38. ſed imperfecta, quæ à Theologis dicitur attritio, eſtque dolor de peccatis ob metum gehennæ & damnationis. Hac enim diſpoſitione poſita, baptiſmus, qui eſt regeneratio animæ, ei gratiam, quaſi nouam primámque Spiritus vitam infundit: alioqui ſi contritio perfecta requireretur, cùm hęc manet ex perfecto amore Dei, ideóque hominem iuſtificet & viuificet, ſequeretur vitam requiri antè vitam; nec baptiſmum regenerare, ſed contritionem illi præuiam. Excitandi tamen ſunt pœnitentes baptizandi ad veram con- D tritionem, vtpote perfectiorem, vti Petrus hic eos, licèt compuncti eſſent, excitat ad compunctionem augendam, declarandam & perficiendam.

Vers. 38.

Baptizetur vnuſquiſque veſtrum in nomine Ieſu Chriſti.] Putà in fide, profeſſione, virtute, meritis, & baptiſmo Ieſu Chriſti (non Ioannis Baptiſtæ, aut Phariſæorum, qui ſua multáque habebant baptiſmata) credendo, & profitendo hunc eſſe Chriſtum, vnicúmque mediatorem à Deo Patre propoſitum ad aſſequendam remiſſionem peccatorum, iuſtitiam & ſalutem. Porrò baptiſmus Chriſti eſt is, qui confertur in nomine S. Trinitatis, dicendo: Ego te baptizo in nomine Patris, & Filij, & Spiritus S. Tres enim perſonæ S. Trinitatis, huius enim confeſſio & profeſſio eſt baptiſmus, explicitè & diſtinctè in baptiſmo exprimẽdæ ſunt. Licèt enim de hac re olim nonnulli dubitarint, imò negarint id eſſe neceſſarium, cenſentes ſufficere vt baptizans dicat: *Ego te baptizo in nomine Ieſu Chriſti*, eo quòd id hic dici videatur; tamen contrarium declarauit, & definuit Eccleſia. Vide Franc. Suarez 3. p. tom. 3. diſp. 21. Adde, fortaſſe Apoſtolos primis illis temporibus, formæ baptiſmi addidiſſe nomen Ieſu Chriſti, dicendo: Ego te baptizo in nomine Patris, & Filij Ieſu Chriſti, & Spiritus S. vt huic nouo nomini fidem, amorem & reuerentiam conciliarent. Quare certum eſt, S. Petrum antequam hoſce pœnitentes baptizaret, catechizaſſe eos, ac docuiſſe myſterium

mysterium S. Trinitatis, aliósque Symboli articulos, ac deinde eos in nomine S. Trinitatis baptizasse: quæ omnia compendio perstringens Lucas, ait eum dixisse: *Baptizetur vnusquisque vestrum in nomine Iesu Christi.* Nam, vt notat S. August. lib. 3. contra Maximin. cap. 17. vna persona S. Trinitatis aliam non excludit, sed includit: quocirca Scriptura nunc vnam, nunc aliam, nunc omnes nominat, vt significet omnes tres esse eiusdem essentiæ & potentiæ. Et Theoph. in fine Euangel. *Christi, id est, vncti nomen*, inquit, *in se continet & Patrem vngentem, & vnctionem Spiritum, & vnctum Filium.*

Moral. vinendum est Christo.

Tropol. S. Chrysost. hom. 12. in 2. ad Corinth. *Cùm*, inquit, *per Iesum Christum mortuum viuamus, ei vtique ob quem viuimus, viuere debemus.* Et S. Bern. Serm. de quadruplici debito: *Christo Iesu*, inquit, *debes omnem vitam tuam; quia ipse vitam suam posuit pro tua, & cruciatus amaros sustinuit, ne tu perpetuos sustineres.* ac post multa ita concludit: *Cùm ergo ei donauero quicquid sum, quicquid possum, nónne istud est sicut stella ad Solem, gutta ad fluuium, lapis ad montem, grauem ad acerrimum?* Idem tract. de dilig. Deo: *Si totum me debeo pro me facto, quid addam iam pro refecto, & refecto hoc modo? Nec enim tam facilè refectus, quàm factus. Nam qui me semel, & tantùm dicendo fecit, in reficiendo profectò & dixit multa, & gessit multa, & pertulit dura, nec tantùm dura, sed & indigna. In primo opere me mihi dedit, in secundo se, & vbi se dedit, me mihi reddidit. Datus ergo & redditus, me pro me debeo, & bic debeo. Quid Deo retribuam pro se? Nam etiamsi me millies rependere possem, quid sum ego ad Deum?* Idem Serm. 20. in Cant. *Dignus plane est morte, qui tibi Domine Iesu recusat viuere, & mortuus est: & qui tibi non sapit, desipit: & qui curat esse nisi propter te, pro nihilo est, & nihil est. Propter temetipsum Deus fecisti omnia, & qui vult esse sibi, & non tibi, nihil esse incipit inter omnia.*

Et accipietis donum Spiritus S.] Primò, q.d. accipietis ipsum Spiritum, qui est primum & increatum Dei donum, vti ostendi v. 4. Secundò, q.d. accipietis gratiam & iustitiam, quæ est donum Spiritus S. Tertiò, Franc. Suarez tract. de Sacramento Confirmationis disput. 32. sect. 1. per donum Spiritus S, accipit gratiam Sacramenti Confirmationis, quæ eximia est, & singulare donum Spiritus S. Vnde Sacramento Confirmationis hunc effectum tribuit Scriptura, quòd conferat Spiritum S. vt patet Act. 8. & cap. 19. Olim enim cùm grandæui baptizabantur, mox à baptismo conferebatur eis Sacramentum Confirmationis.

Vers. 40. *Saluamini à generatione ista prava.*] q.d. Per fidem & baptismum Christi, vitamque Christianam segregate vos ab hoc sæculo infideli & impio, putà à Iudæis & gentibus infidelibus & impiis, vt saluetis animas vestras. Præclarè S. Eucherius Epist. ad Valerianum: *Vera*, inquit, *beatitudo est, sæculi beatitudinem spernere, neglectisque terrenis in diuina flagrare. Abrumpatur illa interminabilis sæcularium negotiorum catena. Nihil est magnum re, quod paruum tempore: nec longus dilatatur gaudys, quicquid arcto fine concluditur.*

Moral. de conuersatione malorum fugienda.

Moral. nota, conuersationem cum sæcularibus & impiis esse periculosam, ac discere ad interitum æternum. Pauci enim tam fortes & constantes sunt, vt tot prauis exemplis, sermonibus, imitationibus, irrisionibus, minis, &c. impiorum semper resistant, nec iis se ad eorum mores flecti sinant. Qui ergo sapit, cùm Lot fugit de Sodoma, ne eius incendio afflatur. Verum enim est illud Eccles. 13. *Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea: & qui communicauerit superbo, induet superbiam.* Et illud S. Hieron. Epist. 7. *Proclivis est malorum imitatio, & quorum virtutes assequi nequeas, citò imitaris vitia.* Nam vt ait S. Cyprian. lib. de Spectac. *Nihil facilius, quàm vt superbia superbiam, iracundia iracundiam, omne denique vitium, sui generis vitium in aliorum animis pariat, non modò nescientibus & non aduertentibus, sed sæpe etiam inuitis.* Exemplo est S. August. qui lib. 2. Confess. cap. 3. & 9. deplorat, quòd iuuenis inter coætaneos suos iactantes vitia sua, ipse etiam stimulabatur non modò ad eadem facienda, sed etiam ad fingenda quæ non fecerat, ne videretur abiectior, quo erat innocentior; & ne vilior haberetur, quo erat castior. Nimis enim contagiosam rem esse malos sodales, cùm dicitur: *Eamus faciamus, & pudet non esse impudentem.* Similis huic concioni Petri est concio S. Ioannis Epist. 1. cap. 2. dum ait: *Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo. Quoniam omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ.* Et S. Leonis Serm. 5. de Quadragesi. *Plena*, ait, *omnia periculis, plena laqueis. Inciuant cupiditates, insidiantur illecebræ, blandiuntur lucra, damna deterrent, amara sunt obloquentium linguæ, nec semper veracia sunt ora laudantium.* Quocirca sapienter S. Bern. Epist. 103. *Beatus*, inquit, *qui post illa non abijt quæ possessa onerant, amata inquinant, amissa cruciant.* Vide S. Ambros. lib. de fuga sæculi.

Vobis enim est repromissio.] Ad vos quasi filios Abrahæ, pertinet promissio Abrahæ facta de Christo, quòd scilicet per eum benedicendæ, id est, iustificandæ & saluandæ essent omnes gentes. Genes. 22. Hæc ergo promissio est de Christo, ac consequenter de Spiritu S. quem æquè ac Apostoli recepturi erant in baptismo, si crederent in Christum. Vers. 39.

Omnibus qui longè sunt.] A Deo, Ecclesia, fide & salute, putà Gentilibus, quibus ait Apostolus Ephes. 2. 12. *Eratis illo in tempore sine Christo, alienati à conuersatione Israël, & hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Iesu vos qui aliquando eratis longè facti estis propè in sanguine Christi.*

Testificatus est.] διαμαρτυρόμενος, id est, quasi testibus adhibitis asseuerabat, confirmabat, & cõtestabatur vera esse sua dicta & dogmata de Christo. Testes hi erant, tum Scriptura & prophetiæ de Christo, tum commemoratio sanctitatis & miraculorum vitæ & passionis Christi, tum ipsi Apostoli cæterique fideles, quin & ipsi Iudæi, qui Christi vitam, miracula & mortem viderant. Vers. 40.

Exhortabatur.] Syrus, *postulabat*, vel *efflagitabat ab eis.*

Apposita sunt.] Ecclesiæ & cœtui fidelium, qui tum collecti erant pauci numero, putà 120. super quos descendit Spiritus S. Sic ait Ierem. cap. 50. 5. *apponentur ad Dominum fœdere sempiterno.* Vers. 41.

Animæ.] Homines. Est Synecdoche: pars enim ponitur pro toto.

Tria millia.] Vide hic fructum sanguinis Christi: vide & linguam igneam Spiritus S. per os Petri iaculantem ignea verba quasi tela, quibus totum auditorum cœtum amore Christi accendit & inflammauit. Erant hæ primitiæ feruoris & spiritus.

Erant autem perseuerantes.] προσκαρτεροῦντες, id est, *perdurantes magna continuáque instantia & constantia.* Vide dicta cap. 1. v. 14. Vers. 42.

In

In doctrina Apostolorum.] Audienda, ruminanda, meditanda.

Et communicatione fractionis panis.] Græcè, *communicatione & fractione panis. Communicatione*, scilicet bonorum, inquit Vatabl. & officiorum mutui obsequij, ait Caietan. q.d. primi Christiani mutuò suas opes, res, & obsequia magna charitate communicabant. Erant enim ipsis omnia communia. Verùm de hac operum communione dicet Lucas v. 44. Quare melius noster Interpres τὴ & accepit quasi exegeticum, pro *id est*, vti alibi sæpe accipitur: aut potius censuit esse hendiadyn, qua vnum per duo dicitur, vt apud Virgil. *aurum frænósque momordit*, id est, aureos frænos momordit. Sic *in communicatione, & fractione panis*, id est, in communicatione fractionis panis, vel quæ communicatio erat fractio, siue in fractione panis: alioqui *communicatione* caret genitiuo, nec explicatur cuius rei fuerit hæc communicatio. Vnde pro *communicatione* Græcè est *communio*, id est, *communio*, siue *communis vnio*, quo nomine à S. Paulo & Patribus vocatur Eucharistia, quatuor de causis. Prima est, quia ipsa est mensa & cibus communis, cui assident & communicant omnes fideles. Vnde Græci cœnam quasi κοινὴν, id est, *communem*, nuncupari censent. Secunda, quia in Eucharistia communicamus cibo planè eidem & individuo, putà corpori Christi, quod non fit in aliis cœnis, vbi vnus hanc cibi partem, alius aliam sumit & manducat. Vnde S. Chrysost. hom. 88. in Matth. ait, *nos per communicationem cum Christi corpore fieri massam vnam.* Et Cyril. Alex. lib. 4 in Ioannem cap. 17. *Sicut*, ait, *cera ceræ liquefactæ miscetur, & ignis ferro ignito se insinuat ita nos miscemur corpori Christi*, ac consequenter eius diuinitati; itaque efficimur *concorpores & consanguinei Christi*, imò Christiferi. Quocirca Isidor. Pelus. lib. 1. Epist. 128. asserit *communionem vocari, propter communionem cum Deo, & quia regni participes reddit.* Hoc est quod ait Paulus 1. Corinth. 10. 16. *Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? & panis quem frangimus nonne participatio corporis Domini est?* Vbi & tertiam rationem subdit, dicens: *Quoniam vnus panis, vnum corpus multi sumus omnes, qui de vno pane participamus.* q. d. Eucharistia est communis omnium fidelium vnio; nam vnit omnes eidem corpori Christi; ac consequenter vnit omnes inter se. Quæ enim sunt eadem vni tertio, sunt & eadem inter se. Quocirca S. Dionys. Eccles. hier. c. 3. *Diuinissima*, inquit, *vnius eiusdémque panis, atque poculi communis participáque communicatio, diuinam illis velut connectebat eorum coniunctionem sancit*: additque; quòd Eucharistia sit omnium *Sacramentorum consummatio & perfectio.* Denique Eucharistia vniendo nos Christo, omnibus & singulis Christi sanguinem, passionem & merita communicat.

Eucharistia est communio qua dupliciter. 1.

2.

3.

4.

Fractionis panis.] Beza & hæretici, ac nonnulli Catholici accipiunt panem communem, q.d. Christiani habebant mensas communes, agitabant conuiuia communia. Verùm hæc non est laus Christianorum, sed Epicureorum. Dico ergo, Græcè esse τοῦ ἄρτου, id est, *illius panis*, scilicet Eucharistici & diuini. Vnde Syrus clarè vertit, *Eucharistiæ*: hoc enim nomen licèt Græcum, retinuerunt Syri, vti & Latini. Et patet ex circumstantiis: hæc enim fractio panis interiicitur inter doctrinam Apostolorum & orationes. Erat ergo eiusdem ordinis, putà spiritualis, vti illa erant spiritualia, non carnalis. Alludit enim Lucas ad verba sui Pauli 1. Corinth. 10. 16. paulo antè citata, vbi Eucharistiam vocat fractionem panis, ob causas quas ibidem recensui; quibus adde, primos Christianos post Eucharistiam agitasse commune conuiuium, quod ob symbolum charitatis vocabant Agapen, in qua eundem panem cibúmque frangebant & manducabant, de quo dixi 1. Corinth. 11. 21. Porrò hæc mox à Pentecoste prima, descensúque visibili Spiritus S. contigerunt. Post eam ergo ilicò à fidelibus cœpit frequentari Eucharistia, indéque tantus eorum feruor. In cuius rei memoriam, festum corporis Christi instituit ab Vrbano IV. Pontifice, ab eodem iussum est celebrari feria quinta post Octauam Pentecostes. Nam vt ait S. Thom. in Officio Eccles. illius festi, *congruit vt tanti Sacramenti institutionem illo tempore specialiter recolamus, quo Spiritus S. corda discipulorum edocuit, ad plenè cognoscenda huius mysteria Sacramenti: nam & in eodem tempore cœpit hoc Sacramentum a fidelibus frequentari.*

Nota hic primò, tria primaria primorum Christianorum munia & exercitia, nobis, quoad possumus, imitanda & frequentanda. Perseuerabãt enim primò in doctrina Apostolorum: ita & nos in concionibus verbóque Dei audiendo, legendo, ruminando perseueremus. *Qui enim ex Deo est, verba Dei audit*, ait Christus Ioannis 8. 47. Verbum Dei est lux animæ, & semen orationis, meditationis, omniúmque bonorum operum, iuxta illud psal. 118. 105. *Lucerna pedibus meis verbum tuum Domine, & lux semitis meis.*

Tria primorum fidelium officia. 1. Concio.

Secundum est, S. communio Eucharistiæ, per quam ipsi Christo realiter & substantialiter vnimur. Sicut enim cibus vnitur corpori, & in illud conuertitur; ita Christus quasi cibus vnitur nobis: verùm non se in nos, sed nos in seipsum conuertit, iuxta illud quod dixit S. Augustino: *Non me mutabis in te, sed tu mutaberis in me.* Qua de causa primi fideles quotidie communicabant, vti hic innuit S. Lucas, eáque præcipua fuit causa tantæ sanctitatis & perfectionis eorum. Idem facere etiamnum dicuntur Abyssini sub Preto-Ioanne. Hoc est quod oramus in oratione Dominica: *Panẽ nostrum quotidianum.* Græcè ἐπιούσιον, id est, *supersubstantialem*, vt vertit Interpres S. Matthæi c. 6. v. 11. *de nobis.* Hinc Tertul. lib. de Oratione cap. vlt. ait, *solemnem esse orationem corpore Domini accepto.* Hac de causa olim fideles Eucharistiam domum deferebant, præsertim tempore persecutionis, ac quotidie eam sumebant, vt se armarent ad martyrium; eáque fuit causa fortitudinis tot martyrum, vti docet S. Cyprian. lib. de Spectac. & Exhortat. ad martyr. Quocirca Concil. Flor. docet, effectum Eucharistiæ esse augmentum gratiæ, & omnem illum effectum quem materialis cibus in corpore efficit. Et infrà subdit Eugenius Pont. *Hunc Sacramenti effectum quem in anima efficit dignè sumentis, est adunatio hominis ad Christum: & quia per gratiam homo Christo incorporatur & membris eius vnitur, consequens est, quod per hoc Sacramentum in sumentibus dignè gratia augeatur.* Et Trident. sess. 13. cap. 2. docet, *hoc Sacramentum esse missum tanquam spirituale animarum cibum, quo alantur & confortentur viuentes vita illius, qui dixit: Qui manducat me, & ipse viuet propter me; & antidotum, quo liberemur à culpis quotidianis, & à peccatis mortalibus præseruemur.* Hinc vocatur panis, sed sacer & transsubstantiatus, non tantùm quia habet speciem panis, sed etiam quia ad omnem cibum adhibetur panis. Vnde panis à pascendo dicitur. Hinc & ab Hebræis

2. Eucharistia.

quilibet

quilibet cibus & pabulum, dicitur panis. Eucharistia autem omnimodo pabulo animam pascit. Est ergo panis, & plusquàm panis. Præclarè S. Cypr. de Cœna Domini: *Qui manducat*, ait, *ex hoc pane, vltrà non esurit: qui bibit, vltrà non sitit: quoniam mysterij huius sic sufficit gratia, sic reficit intelligentia, vt cuicunque tantæ rei innotuerit plenitudo, omnis consummationis fine inuento, Christi baiulus ipsum ferat in pectore, ipsum gerat in mente, & omni tempore habitatori suo dicta & facta iubilatione consona laudes resonent, & gratiarum actiones decantent. Hæc ebrietas non accendit, sed extinguit peccatum: in hoc vino non est luxuria, nec mouetur ad ludum post hunc potum lasciuus. Cum sopiuit oblivio cuncta carnis ludibria, mira sunt quæ sentit, magna quæ videt, inaudita quæ loquitur: quum Agnus iste paschalis inhabitat, cuius animam meri huius fortitudo hilaritate inexplicabili latificat & delectat.*

3. Oratio. Tertium est, oratio qua Deum laudamus, gratias agimus, nouámque gratiam poscimus & impetramus. Vbi obiter nota, Lucam hic tribus verbis describere ritum & ordinem, quem primi fideles seruabant in suis cœtibus & synaxibus. Primò enim audiebant verbum Dei. Secundò communicabant. Tertiò Deo canebant hymnos, psalmos, & cantica spiritualia, vti ostendi 1. Corinth. 14. Hæc enim tria sunt necessaria Ecclesiæ & cuiuis fideli, eiúsque sunt quasi anima & vita. Sicut enim ad vitam corpoream requiruntur tria, scilicet Sol, panis, & halitus siue respiratio, ita totidem requiruntur ad vitam spiritualem, nimirum spiritualis Sol, putà verbum Dei; spiritualis panis, putà Eucharistia; & spiritualis halitus, putà oratio: hac enim halitum & spiritum diuinum è cœlo attrahimus & haurimus, iuxta illud psal. 118. 131. *Os meum aperui, & attraxi Spiritum.* Hæc tria adumbrata fuerunt tribus vasis in Templo veteri, putà in Sancto, quæ erant candelabrum septiceps, mensa panum propositionis, & altare thymiamatis: candelabrum enim repræsentat verbum Dei: mensa panum Eucharistiam: altare orationem; hæc enim est thymiama Deo odoratissimum, & gratissimum, vt patet Apocal. 8. 3. Porrò *oratio perfecta est*, ait S. Bernardus tract. de natura diuini amoris cap. 3. *in qua tanta sit fides, vt speret omnia: tanta deuotio, vt Deum videatur cogere* (qualis erat S. Catharinæ Senensis, dicentis: Domine non dimittam te, nisi hanc illámve animam, virtutem aut gratiam mihi concesseris) *tantus amor, vt omnia quæ petit, in ipsa oratione se sentiat obtinere: tam benigna humilitas, vt in omnibus non suam, sed Dei voluntatem in se fieri præoptet.* Talis fuit horum primorum fidelium, ideóque omnia quæ popposcit à Deo, protinus impetrauit.

Panis.] Ex hoc loco colligitur, sufficere laicis sumere Eucharistiam sub vna specie panis, nec requiri alteram, putà calicis. Crescente enim in immensum numero fidelium, difficile & penè impossibile erat omnibus dari calicem. Adde, multos esse abstemios, qui abhorrent à vino; eséque in tanto numero euidens periculum irreuerentiæ, & effusionis sanguinis, præsertim in turba rudium & rusticanorum. Obiiciunt hæretici, sub pane intelligi calicem: nam certum est Apostolos & Sacerdotes obtulisse sacrificium, in quo requiritur consecratio tam vini, quàm panis. Resp. Lucas hic non loquitur de sacrificio Sacerdotum, ad quod requiritur vtraque species, sed de communione fidelium laicorum: in qua cùm duntaxat nominet panem, colligimus eum solum fuisse datum, & distributum in tot millium turba.

Fiebat autem omni animæ timor.] Timor hic erat sacer quidam horror & reuerentia, qua videntes linguas igneas, & audientes sermones igneos, timebant & venerabantur Apostolos quasi homines cœlestes & diuinos, qui miracula patrare, & cum Elia ignem è cœlo deuocare, & in hostes vibrare possent. Sic *primus in Orbe Deos fecit timor*, ait Poëta. Sic visis Christi prodigiis dicuntur turbæ timuisse, Lucæ 7. 16. Timor hic non erat aliud quàm religio, & reuerentia erga Christum, ex eius miraculis concepta. Sic Matth. cap. 9. 8. sanato paralytico à Christo, ait, *timuerunt turbæ*, Græcè, ἐθαύμασαν, id est, *admiratæ sunt*: admirationis enim effectus est timor, siue reuerentia. Vnde S. Lucas idem narrans cap. 5. 26. Euang. scribit, *apprehendit omnes* ἔκστασις, id est, *extasis*, putà timor ex stupore manans, & in Dei glorificationem erumpens. Ecce vt Spiritus S. Apostolos antea timidos velut Ceruos, facit omnibus terribiles quasi Leones. Ecce quanta est vis sanctitatis, quam etiam impij verentur & expauescunt.

VERS. 43. Timor pro reuerentia.

Prodigia.] Hisce enim à Deo erat confirmanda noua primáque fides de Christo, vt per ea credibilis fieret hominibus; alioqui temerè credidissent. Quare similia ab hæreticis noua dogmata afferentibus poscenda, & exhibenda sunt, si sibi credi velint. Verè Richardus Victorinus lib. 1. de Trinit. cap. 2. *Si error*, inquit, *est quod credimus, à te decepti sumus: ista enim in nobis ijs signis & prodigijs confirmata sunt, quæ non nisi à te fieri potuerunt.*

Et metus magnus erat in vniuersis.] Hæc verba desunt in Græco & Syro, quia idem sunt cum eo quod præcessit: *Fiebat autem omni animæ timor*, illúdque exaggerant & inculcant.

Omnes etiam qui credebant erant pariter.] Græcè, ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, *erant in idipsum.* Syrus, *erant simul.* Tigur. & Pagnin. *erant coniuncti*, non quòd simul habitarent: hoc enim erat impossibile in tanta hominum, præsertim coniugatorum & mechanicorum turba. Quæ enim domus tot millia fidelium cepisset? Erant ergo simul, quia statis horis simul ad synaxin, putà ad concionem, communionem & orationem, de quibus paulo antè dixit Lucas, in templum conueniebant. Id nostri Anabaptistæ, quasi Simiæ imitantur in Morauia: quisque enim eorum suam domum & officinam habet, sed statis horis ad suas synaxes coëunt omnes. Adde, Apostolos & capita Ecclesiæ, putà primarios fideles simul habitasse iuxta templum in porticu Salomonis. Hoc est enim quod ait Lucas cap. 5. 12. *Per manus autem Apostolorum fiebant signa & prodigia multa in plebe. Et erant vnanimiter omnes in porticu Salomonis.* Denique sociabant se, vt vicini inuicem habitarét circa templum, quoad poterant, & quantum officia rerúmque status cuique permittebant, vti videmus in vrbibus rectè constitutis, ciues qui eiusdem sunt sectæ, nationis, mercaturæ, vel opificij, simul habitare in eadem platea. Et hoc innuit Lucas dicens v. 46. *Frangentes circa domos panem.*

Et habebant omnia communia.] Meum enim & tuum est causa omnis discordiæ, ait S. Chrysost. Plato ideam perfectæ Reipub. describens deposcit, vt in ea omnia sint communia, ad perfectam ciuium vnionem, & concordiam, etiam vxores: sed in eo fœdè errauit. Vxorum enim communitas repugnat legi naturæ, quæ sancit vnam cum vno copulandam ad prolis certitudinem, & debitam educationem. Primi Christiani ergo hoc

VERS 44.

ſuſtulerunt, omniáq; habuerunt communia præter vxores : ac proinde vixerunt quaſi religioſi, imò religioſæ vitæ fundamenta ab eis iacta eſſe, docent S. Hieron. lib. de viris Illuſtr. in S. Marco, S. Aug. Epiſt. 109. & S. Baſil. in Regul. fuſior. reg. 19. & 32. Vidit hoc per vmbram Pythagoras, cùm auream hanc gnomen edidit : *Amicorum omnia communia* ; ex quo Diogenes colligebat, *ſapientis eſſe omnia quæ in Orbe ſunt* : hæc enim ſunt Dei, cuius amicus eſt ſapiens, teſtis eſt Seneca lib. 7. de Beneficiis cap. 12. Ex hoc ergo loco, quòd primi Chriſtiani haberent omnia κοινὰ, id eſt, *communia*, ortum eſt κοινόβιον, putà Cœnobia & Cœnobitæ, inter quos primi fuerunt Eſſæi, quorum Parens fuit S. Marcus, de quorum ſanctitate mira ſcribit Euſeb. lib. 2. Hiſtor. cap. 17. S. Hieron. lib. de Script. Eccleſ. in vita S. Marci. Quocirca rectè idem S. Hieron. eodem libro in Philone : *Talis*, inquit, *primò credentium fuit Eccleſia, quales nunc Monachi eſſe nituntur & cupiunt, vt nihil vſquam proprium ſit, nullus inter eos dues, nullus pauper : patrimonia egentibus diuidantur, orationi vacetur & pſalmis, doctrinæq; & continentiæ, quales & Lucas refert primùm Ieroſolymis fuiſſe credentes.* Quocirca ex tunc cœpit vita religioſa, & cœnobitica à viris perfectionis auidis, qui primæuam Apoſtolorum & fidelium vitam æmulari conabantur, quorum ingens fuit multitudo per Orbem ſparſa, vti teſtatur S. Dionyſ. Eccleſ. Hierar. cap. 10. Eam deinde poſt annum Domini 300. inſtaurauit S. Antonius in Ægypto, S. Baſilius in Græcia, S. Hieronymus in Syria, S. Auguſtinus in Africa, S. Benedictus in Italia totóque Occidente, quem deinde ſecuti ſunt S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciſcus, &c.

Origo Cœnobiorum.

Communis vitæ fructus. 2.

Porrò hæc communio bonorum, magnum eſt virtutis & perfectionis compendium. Nam primò, ingens eſt charitatis mutuæ incentiuum. Vnde B. Lauren. Iuſtinian. lib. de Obedientia cap. 18. *Quid aliud*, inquit, *eſſe dixerim religioſorum Monaſteria, & Deo famulantium loca, quam ſtadia militaria, atque ſpiritualia caſtra pugnantium? Nónne in eiſdem frequentiſſima deuotionis lacryma, compunctionis gemitus, ſuſpiria pietatis, compaſſionis & charitatis ad Deum inceſſanter effunduntur vota?* Et paulo pòſt : *Quid ore locupletius, quàm nihil habere, & omnia poſſidere? Carere rebus ſuperfluis, & vti neceſſariis? Proprium ſpernere patrimonium, & Chriſti eſſe hæredem? Monaſteriorum quippe reddituus theſauri ſunt Saluatoris : ij profectò communes ſunt omnibus in commune viuentibus. Non ſecernuntur perſonæ diuitis, non potentis ſtatus defertur ; ſed prout cuique expedit, eroganter : quod eſt opus diuinum, commendatio gratiæ, charitatis officium, & naturæ exemplum.*

Secundò, quia amorem & affectum auocat ab opibus & deliciis terrenis, quaſi vilibus & exilibus, eúmque totum transfert in Deum & res cœleſtes ; quò fit, vt in cœlo defixus quaſi Aquila, pompas omnes & dignitates terræ, velut formicas aſpiciat & deſpiciat ; ac quaſi Rex omnibus emineat & dominetur, iuxta illud ab Iſaia cap. 58. promiſſum : *Suſtollam te ſuper altitudines terræ, & cibabo te hæreditate Iacob patris tui.* Nam vt ait S. Cyprian. tract. de orat. Domin. *Qui renuntiauit iam ſeculo, maior eſt honoribus eius & regno ; & ideo qui ſe Deo & Chriſto dedicat, non terrena, ſed cœleſtia regna deſiderat.* Cœnobita ergo celſior eſt mundo, Dominus vniuerſi, par Angelis, ciuis Sanctorum, domeſticus Paradiſi, hæres Dei, cohæres Chriſti. Vide S. Chryſoſtom. homil. 15. ad pop. Hinc nullum, licèt potentem & Principem timet, nulli adulatur, ſed liberè quorumuis vitia carpit, audacter Tyrannis reſiſtit, vti Elias reſtitit Achab, Nathan Dauidi, Eliſæus Ioram, Moſes Pharaoni, qui proinde à Deo auduit : *Conſtitui te Deum Pharaonis.* Exod. 7.

Tertiò, parit meritorum & bonorum omnium communionem. Vnde S. Baſilius Conſtit. Monaſt. cap. 19. *Communis*, ait, *eis eſt Deus, communis pietatis mercatura, communis ſalus, communia certamina, communes labores, communia præmia, & certaminum corona ; vbi multi vnus, & vnus non ſolus, ſed in pluribus.* 3.

Quartò, aufert materiam litium, cupiditatum, vitiorum & tentationum omnium ; ac ex aduerſo materiam, tempúſque & aptitudinem ſuggerit vacandi ſibi & Deo, meditandi, exercendi opera pietatis, ſpei, charitatis, & virtutum omnium, iuxta illud pſal. 39. *Ego autem mendicus ſum & pauper : Dominus ſollicitus eſt mei.* Verè S. Auguſt. Serm. 33. de verbis Apoſt. *Amor*, inquit, *rerum terrenarum viſcus eſt ſpiritualium pennarum. Ecce concupiſti, hæſiſti. Quis dabit tibi pennas vt columbæ? quando volabis vbi verè requieſcas, quando hic vbi malè hæſiſti peruersè requieſcere voluiſti?* 4.

Quintò, parit animi pacem, ſerenitatem, lætitiam & iubilum perpetuum. Hæc ergo vita accedit ad vitam quam egit Adam & Eua in Paradiſo, eſtque inchoatio vitæ cœleſtis, quam beati agunt in cœlo. Quocirca hæc primorum Chriſtianorum *vita erat angelica*, ait S. Chryſoſt. iuxta illud Chriſti : *Si vis perfectus eſſe, vade, vende quæ habes, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cœlo.* Matth. 19. 21. Et illud pſal. 72. *Quid mihi eſt in cœlo, & à te quid volui ſuper terram, Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum?* Vnde S. Laurentius Iuſtinianus opuſc. de Monaſtica conuerſat. cap. 3. pulchritudinem vitæ cœnobiticæ, qualem agunt clauſtrales, deſcribens : *Eſt*, inquit, *clauſtrum hortus concluſus, paradiſus deliciarum, thalamus nuptialis, cubile immaculatum, virtutum ſchola, tabernaculum fœderis, rectinatorium Sponſi, bellatorum ſtatio ſanctitatis domus caſtitatis cuſtos, prudentiæ firmamentum, Religionis magiſterium, & obedientiæ ſanctæ ſpeculum ſingulare.* 5.

Poſſeſſiones.] *Agrorum, aut domorum.* vt explicat Lucas cap. 4. Vnde *poſſeſſio* dicitur quaſi *pedum ſeſſio*, aut *poſitio*, ait Feſtus. fundi enim, aut domus poſſeſſio capiebatur, immittendo in eam pedem, quaſi in rem propriam & peculium. VERS. 45.

Et ſubſtantias.] Bona mobilia, vt pecora & ſupellectilia.

Vendebant.] Studio tum paupertatis & perfectionis, calcantes terrenas opes, & anhelantes ad cœleſtes ; tum vitæ communis & charitatis, vt ea in fratres, putà Chriſtianos, præſertim egentes diſtribuerent : tum ex inſtinctu Dei quaſi præſagientes imminentem perſecutionem, ne bona hæc à Iudæis confiſcarentur, ſed vt ipſi ex eorum pretio viuerent, aliiſque fidelibus in perſecutione bonis ſuis ſpoliatis ſuccurrerent, iuxta illud Apoſtoli Hebr. 11. 34. *Nam & vinctis compaſſi eſtis, & rapinam bonorum veſtrorum cum gaudio ſuſcepiſtis, cognoſcentes vos habere meliorem & manentem ſubſtantiam.* Vnde Melchiades Pont. 12. q. 1. cap. *futuram*, ait, quòd futuram Eccleſiam in gentibus Apoſtoli præuidebant, idcirco prædia in Iudæa minimè ſunt adepti, ſed pretia tantummodo ad fouendos egentes ; præſertim quia præuidebant Ieruſalem & Iudæam paulo pòſt à Tito & Romanis planè vaſtandam. Idem fecerunt deinceps Chriſtiani,

Christiani,qui vigente persecutione parabant se ad martyrium, vt S. Valerianus, S.Cæcilia, S.Sixtus, S.Laurentius,qui bona etiam Ecclesiæ diuendebãt, & distribuebant inter fideles egenos,ne persecutores ea confiscarent & raperent, prudenti sanè pióque consilio.

Prout cuique opus erat.] *Non quod pueriliter quis gestire poterat:nil ibi otiosum erat,ac multo minus superbum:quod opus erat hoc est,quantum ad indumenta quod & nuditatem tegeret, & frigus repelleret*, ait S.Bern.Apol.ad Guilielmum Abbatem.

Vita c. 46. *In templo.*] Hoc imitantur hodie Cœnobitæ,& sæculares pij, tam viri,quàm matronæ, quæ omne tempus quod à negotiis liberum habent, in templo orationi,lectioni,& concioni impendunt. Vbi enim quis meliùs, iucundiùs, vtiliùs, nobiliùs versetur, quàm cum Deo in eius domo?

Et frangentes circa domos.] Græcè, κατ' οἶκον, id est,*circa domum* putà Dei,hoc est,templum,ait Oecum. qui proinde cum multis aliis censet, panem hunc quem in templo frangebant, fuisse Eucharistiam. Vnde pro *panem* Syrus vertit *munus benedictum*, putà panem consecratum & transsubstantiatum,Deóque quasi *mincha* in sacrificium oblatum. Idque est valdè probabile,quia Eucharistia à Paulo & Luca vocatur fractio panis. Nec obstat, quòd Noster Græcum, κατ' οἴκους, vertat *circa domos*, putà domatim,per domos singulas,idque rectè ex Græcismo: quia crescente numero fidelium,per varias domos eos distribuere, in iisque Eucharistiam celebrare oportebat. Atque exinde ortæ & distinctæ parœciæ,quibus singulis suus præest Parochus,siue Pastor,cùm primitus vna esset οἰκος,siue domus & cœnaculum fidelium,vti patet c. 1. 13. Alij tamen, vt Lyran. Caiet. & Carth. significant hunc panem fuisse vsualem & communem, q. d. *frangebant*, id est,distribuebant per domos panem, id est, cibum, pro numero,qualitate & quantitate incolarum cuiusque domus. Vnde notat Chrysost. dici *panem*, q.d.alimentum necessarium,non delicias.Huic sensui fauet id quod sequitur:*sumebãt cibum cum exultatione*:sed hoc rectè accipias de Agape post Eucharistiam, q.d. post Eucharistiam sumebant Agapen, siue cibum in epulo & conuiuio communi, instituto in memoriam vltimæ cœnæ Christi communis, ad symbolum & stimulum charitatis. Vnde pro *sumebant*, Græcè est μετελάμβανον, id est, *simul sumébant cibum communem*, scilicet in Agape, quam post Eucharistiam celebrabant.

Cum exultatione.]Tum ob receptam Christianissimi gratiam,tum ob supradictam Eucharistiam,tum ob Agapen, tantúmque in se inuicem charitatem mutuam.Videbãt enim nouam in mundo Rempublicam Christianam, qualis nunquam visa fuerat in mundo, eámque similem vitæ cœlesti & angelicæ; séque in eam per Dei gratiam esse cooptatos, ac proinde omnium Spiritus S. charismatum in ea factos esse participes. *Nullum enim maius signum inhabitantis Spiritus est, quam latitia spiritualis*, ait S. Bernar.Rursum, *Secura mens quasi iuge cõuiuium*, ait Sapiens. Nimirum *Vox exultationis & salutis in tabernaculis iustorum.* psal. 117. Ita in S. synaxi exultabat S.Franciscus,vt ait S.Bonauen.in eius vita cap.9.*Flagrabat*,inquit *erga Sacramentum Dominici corporis feruore omnium medullarum stupore admirans permaximo illam charissimam dignationem & dignãtissimam charitatem sæpe communicabat, & tam deuotè, vt alios deuotos efficeret, dum ad immaculati Agni degustationem quasi spiritu ebrius, in mentis vt plurimum rapiebatur excessum.* Portò Tertul. bona & delectationes Christianissimi,in quibus iure exultant Christiani, ita strictim recenset, & condemnat lib.de Spectaculis cap.29. *Quid* inquit, *iucundius, quàm Dei Patris & Domini reconciliatio, quàm cæruatis reuelatio quàm errorum recognitio quam tantorum retrò criminum venia? qua maior voluptas, quam fastidium ipsius voluptatis, quàm sæculi totius contemptus,quàm vera libertas, quant conscientia integra,quam vita sufficiens, quam mortis timor nullus, quod calcas Deos nationum, quod dæmonia expellis, &c. quod Deo viuis? He voluptates, hæc spectacula Christianorum sancta,perpetua,gratuita.*Et mox: *Vis & pugillatus & luctatus? præsto sunt non parua, sed multa.Aspice impudicitiam delectam à castitate perfidiam casam a fide, sæuitiam a misericordia contusam, petulantiam à modestia obumbratam: & tales apud nos sunt agones, in quibus ipsi coronamur. Quale autem spectaculum in proximo est aduentus Domini iam indubitati, iam superbi, iam triumphantis? Quæ illa exultatio Angelorum,quæ gloria resurgentium Sanctorum?quale regnum exinde iustorum?qualis ciuitas noua Ierusalem? &c. Qualia illa sunt quæ nec oculus vidit,nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt?* Vnde paulo antè concludit: *Delicatus es Christiane si & in sæculo voluptatem concupiscis, imò nimium stultus si hoc existimas voluptatem. Dicas velim, non possumus viuere sine voluptate, qui mori cum voluptate debebimus? Nam quod est aliud votum nostrum quam quod & Apostoli,exire de sæculo,& recipi apud Dominum? Hæc voluptas,vbi & votum.* Voluptas Christianismi.

Et simplicitate.] Id est, sine malitia, dolo, suspicione, inuidia, mœstitia; beneuolè,candidè,sincerè, integrè, hilariter, liberaliter. Significat omnia bona fide esse gesta,nullas exquisitas fuisse delicias, nullas etiam sectas vel schismata; sed quemque sua libenti & alacri animo fratribus communicasse, ait Chrysost. ac vicissim quæ ex distributione sibi obtingebant, simpliciter, candidè, hilari & grato animo accepisse, non respiciendo an alteri melior, vel maior pars distributa fuisset.

Nota, sicut in rebus naturalibus simplicia dicũtur corpora, quæ non sunt mista & composita,qualia sunt cœlum,& elementa,ex quibus reliqua corpora componuntur & conflantur; ita in moralibus simplices vocantur, qui carent fuco, dolo; & cupiditatum passionúmque mistura. Quocirca Deus simplicissimus est,tam physicè in natura,quàm moraliter in virtute,candore & puritate.Vnde præclarè S.August.lib.11.Ciuit.10. *Est* inquit *bonum solum simplex & ob hoc solum incommutabile, quod est Deus. Ab hoc bono creata sunt omnia bona, sed non simplicia, & ob hoc mutabilia. Creata sanè id est facta, non genita. Quod enim de simplici bonum genitum est, pariter simplex est*, putà Verbum, & Filius Dei.Et mox:*Ideo simplex dicitur quoniam quod habet,hoc est*, &c. vtpote *cui non sit aliquid habere, quod vel possit amittere; vel aliud sit habens aliud quod habet,sicut vas aliquem liquorem, aut corpus colorem, aut aër lucem, aut anima sapientiam. Nam neque vas liquor est, nec corpus color, nec aër lux, neque anima sapientia est. Hinc est quòd etiam priuari possunt rebus quas habet.* Et inferiùs:*Secundum hoc ergo dicuntur illa simplicia, quæ principaliter verèque diuina sunt, quòd non aliud est in eis qualitas aliud substantia,nec aliorum participatione,vel diuina,vel sapientia,vel beata sunt.* Vnde idem alibi:*Simplex eris si te mundo non implicueris; sed explicueris:explicando enim te à mundo*(vnies te cum Deo simplicissimo,itàque) *simplex implicando duplex eris.* Et Ficinus in cap. 7. Timæi Platonis: *Simplicitas*, inquit, *suprema super æternitatem exstat,* Simplicitas physica & moralis quid?

à qua in diuinis mentibus ſit integritas, & in animalibus rationabilibus æternitas tempori mixta, & in mundi ſphæris ſempiternitas temporalis: in his autem quæ ſpherarum motu virtutéque fiunt, quædam portio temporis. Quo ergo quis ſimplicior eſt, eo proximiùs ad Deum & diuinitatem accedit. Quocirca monet Chriſtus: *Eſtote prudentes ſicut ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ.* Matth. 10. q.d. ait S. Hieron. Epiſt. ad Ruſtic. *Habeto ſimplicitatem columbæ, ne cuiquam machineris dolos; & aſtutiam ſerpentis, ne aliorum ſupplanteris inſidijs: quia non multum diſtat in vitio, aut decipere aut decipi poſſe.* Idem in cap. 7. Oſee: *Prudentia, ait, abſque ſimplicitate malitia eſt, & ſimplicitas abſque ratione ſtultitia nominatur.* Simplicitati opponitur hypocriſis, quæ virtutũ ſimulatione clauſum vitium abſcondit, & arte palliat, quam proinde acriter paſſim inſectatur Scriptura. Hypocrita enim eſt vulpes, hiſtrio, Mercurius triceps, & Simia in purpura: vt Camelopardalis collo refert equum, pedibus & cruribus bouem, capite camelum, maculis tigrim aut pardum; ita inter hypocritas ſunt, qui varias hominum formas exprimant. Si cultum inſpicias, Sanctum quempiam eſſe exiſtimes: ſi orationem audias, Satrapam loqui putes: ſi vitam expendas, nebulonem inuenies: ſi ſcripta, bubulcum. Vide S. Gregor. lib. 10. Mor. c. 27. in illud: *Deridetur juſti ſimplicitas.* vbi graphicè ſimplicium, æquè ac duplicium, ſenſa & mores depingit, & Climachum gradu 24. vbi inter alia ait, ſimplicitatem eſſe habitum animæ varietate carentem, rotiúſque peruerſæ cogitationis ignarum, & qui nulla mala cogitatione mouetur. Sic S. Paulus exhortans ad eleemoſynam, iubet vt eam faciant in ſimplicitate: *qui tribuis, ait, in ſimplicitate.* Rom. 12. 8. Vide ibi dicta. Simplicitatis inſignis, & primęuæ fidelium æmulæ, domeſticum in Societate habemus exemplum, & ſpeculum R. P. Paſchaſium Broëtum, qui vnus è decem primis Patribus B. P. N. Ignatij ſociis, creatus nuncius Apoſtolicus per Hiberniam, ac prę cæteris omnibus à B. Ignatio dignus iudicatus Patriarchatu Æthiopiæ, ob raram ſapientiam & ſanctitatem cum miro candore & ſimplicitate coniunctam; adeò vt ab eodem *Societatis Angelus* nuncuparetur. Sic enim de eo ſcribit noſter Sacchinus tomo 2. Hiſtor. Soc. lib. 6. num. 97. *Propria eius laus dicebatur ſimplicitas mixta prudentiæ. Hanc principio complexus, toto vitæ curſu tenuit. Hanc prædicabat ipſe frequenter, & commendari ab omnibus cupiebat;* idque tribus de cauſis. Prima, *quia materia maximè capax cœleſtium donorum ſimplicitas eſt: perennis fons beatæ cordis tranquillitatis, impenetrabile Diabolo munimentum, virtutum cæterarum conciliatrix altrix & decus. Nam quod in ore formoſo eſt hilaritas, hoc eſt in virtutis quaſi vultu ſimplicitas.* Secunda, *quòd ipſa ſit aliena benevolentiæ rapax illicium. Nihil enim ita blandum & amabile, vt candidum & apertum, & cui te ſecurus credas ingenium; vt neſcium cuiquam nocere, ac cuius prodeſſe paratus animus.* Tertia, *quòd ſimplicium congreſſus & Deus, & homines mirificè delectantur. Denique ſimplicitas in eum maximè ſtatum reponi humanam ſobolem, vnde ſerpentis fraus parentem primum deiecit.* Simplicitatis quoque illuſtre nuper dedit exemplum Illuſtriſſimus Card. Bellarminus, adeò vt cùm quidam liberiùs diceret, eum non fuiſſe euectum ad Pontificatum, eo quòd haberetur ſimplex, candidè & hilariter reſponderit: *Felix ſimplicitas, quæ me tanto onere liberauit.*

Hypocritæ emblema.

Collaudantes Deum.] Notat eos poſt cibum gratias egiſſe Deo, eúmque de ſuis alimentis quaſi donis collaudaſſe. Hinc poſt Agapen canebant Deo hymnos & cantica ſpiritualia, vt ait Apoſtolus Epheſ. 5. 19. qui rurſum 1. Timoth. 4. 4. *Nihil*, inquit, *reijciendum, quod cum gratiarum actione percipitur.* Vide ibi dicta. V. 2 2. 6. 47.

Et habentes gratiam.] Id eſt, amabiles, grati & accepti toti plebi. Pro *gratiam*, Syrus vertit רחמא *rachame*, quod ſignificat viſceralem affectionem, & ex intimis viſceribus manantem compaſſionem, amorem & benevolentiam. Porrò hanc gratiam & dilectionem populi fidelibus *conciliabat beneficentia eleemoſynæ, & morum candor atque ſimplicitas*, ait S. Chryſoſt, item modeſtia, manſuetudo, ſanctitas in vultu, verbis, omníque actione relucens.

Dominus autem augebat.] προσετίθει, id eſt, *addebat* numero cœtuíque fidelium, putà Eccleſiæ, vt habet Græcus, de quo mox, plures alios *qui ſalui fierent*, inſpirando eis fidem, & deſiderium baptiſmi ac Chriſtianæ vitæ, quibus iuſtificarentur, & ſi in iis vſque ad vitæ finem perſeuerarent, ſaluarentur, & æternam beatitudinem conſequerentur.

In idipſum.] Id eſt, ſimul, videlicet *in Eccleſia*, vt habẽt Græcus & Syrus. Porrò Græcus ἐπὶ τὸ αὐτὸ, i. *in idipſum*, reiicit ad initium capitis ſequentis. Verùm videtur Lucas ſcripſiſſe hic ἐπὶ τὸ αὐτο, quod aliquis explicuerit addens in margine, τῇ ἐκκλησίᾳ, id eſt, *in Eccleſia*; quod deinde ab alio putante hoc ad textum pertinere, in textum tranſlatum eſt, excluſo ἐπὶ τὸ αὐτὸ in caput ſequens. Sed quocunque modo legas, idem eſt ſenſus. *In idipſum* enim idem eſt, quod ſimul, pariter, putà in Eccleſia, vt dixi. Denique tam exactè S. Lucas hucᵉ, & in ſequentibus enarrat virtutes & vitam primorum fidelium, quia ipſa fuit interpretatio Euangelij, & praxis doctrinę Chriſti, quæ eius legem nobis ad viuum factis exprimit, ac proinde ipſa nobis viua eſt lex, & norma vitæ Chriſtianæ. *In Sanctorum vita cognoſcimus, quid in Scripti. legere debeamus*, ait S. Greg. homil. 10. in Ezechiel. Et vice verſa Euangelium, & *lex ſcripta eſt commentarius vitæ Sanctorum*, ait Philo lib. de Abraham.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

S. Petrus claudo greſſum reſtituit: inde docet populum ſe hoc miraculum non ſua, ſed Chriſti virtute effeciſſe, vt in eum credant.

Verſ. 1. Petrus autem & Ioannes aſcendebant in templum, ad horam orationis nonam.

2. Et quidam vir, qui erat claudus ex vtero matris ſuæ, baiulabatur: quem ponebant quotidie ad portam templi, quæ dicitur Speciosa, vt peteret eleemoſynam ab introeuntibus in templum.

3. Is

3. Is cùm vidisset Petrum & Ioannem A incipientes introire in templum, rogabat vt eleemosynam acciperet.

4. Intuens autem in eum Petrus cum Ioanne, dixit, Respice in nos.

5. At ille intendebat in eos, sperans se aliquid accepturum ab eis.

6. Petrus autem dixit: Argentum & aurum non est mihi: quod autem habeo, hoc tibi do: In nomine Iesu Christi Nazareni surge, & ambula.

7. Et apprehensa manu eius dextera, alleuauit eum, & protinus consolidatæ sunt B bases eius & plantæ.

8. Et exiliens stetit, & ambulabat: & intrauit cum illis in templum ambulans, & exiliens, & laudans Deum.

9. Et vidit omnis populus eum ambulantem, & laudantem Deum:

10. Cognoscebant autem illum, quòd ipse erat, qui ad eleemosynam sedebat ad Speciosam portam templi: & impleti sunt stupore & extasi, in eo quod contigerat illi.

11. Cùm teneret autem Petrum & Ioãnem, cucurrit omnis populus ad eos, ad porticum quę appellatur Salomonis, stupentes. C

12. Videns autem Petrus, respondit ad populum: Viri Israëlitæ, quid miramini in hoc, aut nos quid intuemini, quasi nostra virtute aut potestate fecerimus hunc ambulare?

13. Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob, Deus Patrum nostrorum, glorificauit filium suum Iesum, quem vos quidem tradidistis, & negastis ante faciem Pilati, iudicante illo dimitti.

14. Vos autem sanctum & iustum negastis, & petistis virũ homicidam donari vobis: D

15. Auctorem verò vitæ interfecistis, quẽ Deus suscitauit à mortuis, cuius nos testes sumus.

16. Et in fide nominis eius, hunc, quem vos vidistis, & nostis, cõfirmauit nomen eius: & fides, quæ per eum est, dedit integram sanitatem istam in conspectu omniũ vestrũm.

17. Et nunc fratres scio quia per ignorantiam fecistis, sicut & principes vestri.

18. Deus autem quæ pronuntiauit per os omnium Prophetarum, pati Christum suum, sic impleuit. E

19. Pœnitemini igitur, & conuertimini: vt deleantur peccata vestra.

20. Vt cùm venerint tempora refrigerij à conspectu Domini, & miserit eum, qui prædicatus est vobis, Iesum Christum,

21. Quem oportet quidem cœlum suscipere vsque in tempora restitutionis omniũ, quæ locutus est Deus per os sanctorum suorum à sæculo Prophetarum.

22. Moyses quidem dixit: Quoniam Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester de fratribus vestris, tanquam me, ipsum audietis iuxta omnia quæcumque locutus fuerit vobis.

23. Erit autem: omnis anima quæ non audierit Prophetam illum, exterminabitur de plebe.

24. Et omnes Prophetæ à Samuel, & deinceps, qui locuti sunt, annuntiauerunt dies istos.

25. Vos estis filij Prophetarum, & testamenti, quod disposuit Deus ad Patres nostros, dicens ad Abraham: Et in semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ.

26. Vobis primùm Deus suscitans Filiũ suum, misit eum benedicẽtem vobis: vt conuertat se vnusquisque à nequitia sua.

PETRVS *autem & Ioannes.*] Vers. 1 Græcus præfigit ἐπὶ τὸ αὐτό, id est, *in idipsum*, hoc est, simul, pariter. Verùm hoc pertinet ad finem capitis præcedentis, vti iam dixi: licèt Caiet. Pagnin. Tigur. & alij referant ad hoc c. 3. q.d. Petrus & Ioannes ascendebant in templum simul & pariter, vel vt Caiet. sub idem tempus, quo scilicet gesta sunt ea quæ audiuimus cap. 2. Notat S. Chrysost. combinationem Petri & Ioannis, tam hic quàm cap. 8. 14. & Ioannis 20. 3. indicem magnę inter vtrumque coniunctionis & amicitiæ, vt suo exemplo doceant Prælatos, & capita Congregationum vnionem & concordiam. Erant enim hi duo primarij, & quasi duo oculi, non tantùm Ecclesiæ, sed & Apostolorum. Nimirum sequuntur institutum Christi, qui Apostolos binos misit ad euangelizandum. Matth. 6. 7. Hoc exemplum sequantur Religiosi, qui nunquam soli, sed semper cum comite, qui vitæ sit testis & adiutor, incedant; adeò vt S. Thomas Aquinas Religiosum qui solus incederet, vocare sit solitus dæmonem solitarium. Hoc enim inter cætera eius apophthegmata recẽset Castiglius in eius vita.

Ascendebant in templum.] Templum enim situm erat edito loco in monte Sion, vt toti vrbi esset conspicuum, ad quod proinde per gradus ascendebatur, in quibus multi censent recitatos fuisse psalmos, qui inde graduales dicantur. Templum enim est domus, vti Dei altissimi, ita & orationis, qua colloquimur cum Deo, & ad Deum mente ascendimus. Oratio enim est mentis in Deum eleuatio. ita S. Chrysost. Porrò templum hoc erat Atrium laicorum, non Sanctum, multo minùs Sanctum Sanctorum: in illud enim solis Sacerdotibus Aaronicis, in hoc soli Pontifici semel in anno patebat ingressus. Disce hic contra hæreticos, meliorem esse orationem quæ fit in templo quàm alibi, idque quinque de causis. Prima est, quòd oratio in templo sit publica Dei inuocatio, laus, & adoratio coram tota Ecclesia, ideóque maior & honorificentior Deo, quàm quæ fit alibi solitariè. Secunda, quòd in templo quasi in domo sua habitet Deus, ac proinde ibi suam præsentiam exhibeat, & postulata exaudiat, vti precatus est Salomon 3. Reg. 7. Deúsque ei promisit ibidem

Melior est oratio in tẽplo quam alibi, ob quinque causas.

1.

2.

Digitized by Google

cap. 9. 3. dicens: *Erunt oculi mei, & cor meum ibi cunctis diebus.* Tertia, quia in templo ob consociationem, preces vnius adiuuantur à precibus & meritis omnium præsentium, ac præsertim Sacerdotis, qui speciatim pro omnibus præsentibus sacrificat. Sicut ergo nummus vnus non habens iustum pondus, si detur creditori, ab eo reiicitur; sin verò multis aliis misceatur, acceptatur, transitque cum cæteris: ita & oratio solitarij si sit tepida, vaga, negligens, reiicitur à Deo; sin verò multis aliis feruentibus iungatur, earum vi & quasi alis attollitur, & in cœlum ad Deum euolat. Quarta, oratio in templis facta adiuuatur à Sanctis, quorum corpora ibidem sepulta sunt. Quinta, eadem dat aliis orandi exemplum, aliósque ædificat. Quare phanatica est hæresis recenter exorta in Hollandia, quę damnat templa & Oratoria publica, cœtúsque fidelium & Ecclesiæ non nisi in priuatis cubiculis cogendos & celebrandos docet, ibique suos cogit & celebrat, mixa malè intellectis Christi contra Pharisæos, suæ deuotionis ostentatores, verbis Matth. 6. 6. *Tu autẽ cùm oraueris intra in cubiculum tuum, & clauso ostio ora Patrem tuum in abscondito.* Vt quid enim iussit Deus Mosi fabricare tam amplum tabernaculum, & Salomoni tam augustum templum, promittens se in eo ipsius & fidelium preces exauditurum, 3. Reg. cap. 8. & 9. nisi quia in eo volebat publicè coli & adorari? Vt quid toties Dauid, Christus, Petrus & Ioannes hic ascenderunt in templum, nisi publicæ orationis causa? Vt quid à tempore Constantini piissimi Imperatores, Reges, Pontifices singulis sæculis ædificarunt tot basilicas, tot templa tanta amplitudine & magnificentia, quantam vbique terrarum cernimus, nisi vt fideles in iis turmatim adunati Deum vnanimiter & propalàm inuocarent, & laudarent? iurta illud regij Psaltis: *Confitebor tibi in Ecclesia magna, in populo graui*, id est, multo, imò plurimo, *laudabo te.* Et illud Christi: *Apud te laus mea in Ecclesia magna: vota mea reddam in conspectu timentium eum.* psal. 21. 26. Et illud: *Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis. Quoniam Dominus excelsus, terribilis, Rex magnus super omnem terram.* psal. 46. 1.

Quocirca Deus horribiliter vlcisci solet templorum violationem, vel euersionem: quin & Gentiles Historici multa ratáque exempla narrant eorum, qui in multas grauesque inciderunt calamitates, eo quòd reuerentiam debitam templis falsorum suorum Deorum non detulissent. Vnde Socrates lib. 7. Hist. c. 25. sapienter notat, profanationem templorum certũ esse signum iræ Dei, & cladis Reip. imminentis. Potrò quo quis maior est, eo maiorem debet Deo eiúsque templis honorem, vt suo exemplo alios idem facere doceat. Id sapiebat Theodosius Imp. qui adeò venerabatur templa, vt cum armis & diademate illa ingredi noluerit, sed vtraque ad eorum fores deposuerit, dictitans hanc reuerentiam se debere iis locis in quibus magis resplendet diuinitas & majestas Domini. ita refertur in Conc. Ephesino. cap. 11. S. Gregor. Nazian. Orat. 19. laudat Nonnam matrem suam ita venerantem templa, *vt in ijs nunquam illius vox audita sit, quòd silentio Sancta honorarit, quòd veneranda mensa nunquam terga obuerterit, nec in diuinum pauimentum expuerit.* Nam vt rectè ait S. August. in reg. & refertur distinct. 42. can. 6. *In Oratorio praeter orandi & psallendi cultum penitus nihil agatur, vt nomini huic & opera ingiter impensa cõcordent.* Est enim, & vocatur domus orationis: ibi ergo non aliud agendum, quàm vt orationi vacetur. S. Chrysost. hom. 2. in Epist. 2. ad Corinth. in fine, agens de Liturgia Ecclesiæ: *Quidam*, ait, *adeò sunt incogitantes, stulti ac dissoluti, vt non solum eo tempore quo hæc aguntur cum catechumenis, sed etiam in his quæ aguntur cum fidelibus, stent & fabulentur. Hinc subuersa sunt omnia, hinc perierunt omnia, & quidem eo tempore quo maximè Deus erat placandus, illo magis irritato discedimus.* S. Martinus tanta reuerentia & deuotione versabatur in templo, vt nunquam visus sit sedere, sed genuflexus semper, aut stans facie pauida & pallida. Rogatus causam, dixit: *non pauebo, non tremam, sciens me hic stare coram Deo?* ita Seuerus in eius vita. Quin & Abyssini omnes, etiam laici, quantumuis senes in templo ex reuerentia nunquam sedent, sed genuflectunt, vel certè stant innixi scipionibus, si senes sint, vel infirmi. id Romæ mihi asseuerarunt viri graues, & Abyssini ipsi.

Moral. S. Gregor. Nazian. in Sententiis: *Perpetuum*, inquit, *sit tibi hoc studium, vt mentem tuam templum Deo extruas: sic enim eum pro spirituali statua in intimo corde habebis.* Modum præscribit idem Nazian. in Monastichis, dicens:

Agendorum initium & finis sit Deus, &c.
Si beneficus fueris, imitaberis Deum.
Fac sis benignus, vt benignum habeas Deum.

Vide dicta in fine Aggæi Prophetæ.

Ad horam orationis nonam.] Quæ incipiebat hora tertia post meridiem, & finiebatur in vespera Solisque occasu. Iudæi enim diem & noctem diuidebant in quatuor partes & vigilias, putà in horam primam, tertiam, sextam & nonam, & quamque piè ordiebantur à Deo & precibus, iuxta illud: *A te principium, tibi desinet.* Fideles enim omnia sua opera cum Deo inchoare, æquè ac finire decet. Hinc Psaltes, licèt totius regni curis districtus: *Septies*, inquit, *in die laudem dixi tibi.* psal. 118. 164. & Iudæi è Babylone reduces, *legerunt in volumine legis Domini Dei sui quater in die, & quater confitebantur & adorabant Dominum*, ait Esdras lib. 2. c. 9. 3. Daniel quoque in Babylone *tribus temporibus in die flectebat genua sua, & adorabat confitebatúrque coram Deo suo.* Daniel. 6. 10. vbi causas huius rei recensui. Rursum Psaltes psal. 118. 62. *Media*, ait, *nocte surgebam ad confitendum tibi.* Ex quibus locis liquet, discrimen horarum orationi destinatarum ante Christũ apud Iudæos & veteres fuisse, idémque Ecclesiam rectè imitatam esse, imò perfectiùs facere per septem horas Canonicas; nimirum primò in honorem S. Trinitatis, vt tertia quaque hora eam laudemus, quam semper laudare deberemus vt Angeli; sed cùm id curæ & necessitates corporis & vitæ non permittant, id saltem faciamus initio cuiusque horæ, putà ad primam, tertiam, sextam & nonam, iuxta illud Thren. 2. 19. *Consurge Iauda in nocte in principio vigiliarum.*

Origo horarum Canonicarũ.

Tres earum causæ.

1.

Secundò, in gratiarum actionem ob beneficium creationis. Septem enim diebus Deus omnia creauit. Genes. 1.

2.

Tertiò, ob septem primaria mysteria redemptionis, quæ totidem horis recolimus. Nam nocturnis horis tam natus, quàm captus est Christus. Prima iudicatus est, & resurrexit. Tertia condemnatus est, & misit Spiritum S. in Pentecoste. Sexta crucifixus est, & in cœlum ascendit. Nona mortuus est, & in limbum ad Patres liberandos descendit. Vespere è Cruce depositus est: omnibúsque completis sepultus, quod recolimus Completorio. ita S. Cypr. Serm. de oratione Dominica. Tertul. contra Psychicos cap. 10. S. Athanasius Serm. de Virginit.

3.

Virginit. Vide Bellarm. lib. 1 de bonis operib. c. 13. Francolinum & Nauarrum tract. de horis Canonicis.

Porrò apud Iudæos primariæ orationis horæ erant duæ, nimirum prima & nona, ob duplex iuge sacrificium Agni, quod iis offerebant, nempe matutinum, quod manè hora prima; & vespertinum, quod hora nona immolabant, de quo dixi Exodi 29. 38. Initium ergo diei, æquè ac finem Iudæi dabant Deo, per solemnem adorationem & sacrificium. Idem multo magis facere decet Christianos.

Moral. 1. Moral. disce hic primò, pietatem omnia à Deo impetrare: quia enim Petrus ascendit in templum pietatis & orationis causa, hinc meruit curare claudum. 2. Secundò, vnum opus bonum disponere, & sternere viam ad aliud: ita hic oratio sternit viam ad eleemosynam, eleemosyna ad sanationem & miraculum. Sicut enim peccatum allicit & aduocat aliud, vt superbia inuidiam, inuidia rixam, rixa cædem; ita vna virtus prouocat aliam: est enim virtutum, æquè ac vitiorum inter se concatenatio, & quasi contesseratio: *Somnus somnum adescat, & vigilias vigilia pariunt*, ait B. Dominicus Loricatus, vt habet eius vita. 3. Tertiò, deuotis & euntibus ad orationem omnia prosperè succedere, Deúmque mira prouidentia eorum res dirigere, secundare & exaltare. 4. Denique docet hic S. Petrus fideles, præsertim Ecclesiasticos, obseruare statа & ab Ecclesia sancita orandi, & horarias preces persoluendi tempora, vt scilicet eas non simul & coniunctim, sed diuisim suis quibusque horis & temporibus legant, quantum fieri potest, & quantum officia & occupationes cuiusque patiuntur. Hac enim de causa ab Ecclesia per horas distincta & distributa sunt: qua in re excelluit Illustrissimus Cardinalis Bellarminus piæ memoriæ, qui licèt tot studiorum, lectionum, consultationum negotiis distringeretur, solebat tamen singulas seorsim & statо ab Ecclesia tempore, v. g. nocturnas noctu, Primam hora prima, Tertiam tertia, Sextam, sexta, Nonam nona recitare. Narrat B. Petrus Damiani Epist. ad Desiderium Cassinensem Abbatem, S. Seuerinum Colonienſem Archiepiscopum post mortem apparuisse cuidam Clerico, ac tactu manus suæ tantum ei ardorem indidisse, vt è manu eius carnes vsque ad ossa defluerent, ac dixisse se relegatum ad ignes Purgatorij, hoc solo nomine & culpa: *quia in aula regia*, inquit, *constitutus imperialibus me consilijs vehementer implicui, Canonicæ synaxis officia per distincta horarum spatia non persolui. Manè quippe simul omnia cuncturans, tota die negotijs ingruentibus secura libertate vacabam. Ob hanc itaque negligentiam horarum, ardoris huius fero supplicium.* Idem ex Damiano refert Baron. tom. 11. anno Christi 1062. vbi tamen rectè censet pro Seuerino legendum Peregrinum, qui creatus est Archiepiscopus Colonienſis anno Domini 1021. & præfuit annis 16. Magnus ille Sabbas Abbas pro suorum negotiis adiens Iustinianum Imp. eique cum illo tractans, audita hora tertia ilicò ab Imperatore transtulit se ad statas illius horæ preces; cumque socius eius Ieremias diceret hoc esse indecorum & inciuile, respondit: *Imperator facit officium suum, nos nostrum.* ita habet eius vita die 5. Decemb.

Vers. 2. *Vir.*] 40. annorum, vt dicitur v. 22.

Claudus.] Non dubium plures alios à Petro & Apostolis esse sanatos, inquit S. Chrysost. & satis insinuat Lucas cap. 5. 12. huius tamen vnius cu-

A rationem enarrat: tum quia cæteris fuit illustrior, præsertim quia facta est iuxta templum, vbi erat turba populi: tum quia eius occasione concionem habuit S. Petrus ad turbam, qua quinque millia ad Christum conuertit, vt patet c. 4. 4.

Quem ponebant quotidie ad portam templi.] Hinc patet apud Iudæos pauperes, & ægros, & mancos præ foribus templi mendicasse, vti fit Romæ, & apud Christianos multis in locis: idque primò, vt Christianis, qui rarò hospitalia & carceres visunt, eleemosynæ cogitationem mentémque iniiciant. Secundò, vt per eleemosynam disponant se ad orationem, sciántque se esse mendicos Dei; & ab eo vicissim eleemosynam petant, & accipiant. Rursum, mendici docent nos modum orandi, piámque Rhetoricen, scilicet affectuosè, miserabiliter & clamosè miserias nostras Deo proponere, eiúsque liberalitatem & opes celebrando, opem & gratiam quasi stipem emendicare. Vnde S. Chrys. hom. de martyribus, quæ est tomo 5. ordine secunda: *Præueniuntur*, ait, *precibus preces: rogantem claudum rogaturi antè audiunt, quam precentur: nec permittit claudus orare illos quos petit, nisi prius acceperet ipse quod optauit.* Tertiò, vt admoneantur miseriæ & fragilitatis humanæ, memores sibi idem contingere posse, quod in mendicis inuentur. Ex eadem carne constamus omnes, & eadem lege nati sumus, eidem peccato originali eiúsque pœnis obstricti nascimur. Altos ergo spiritus cristásque ponant, Deóque gratias agant, quòd in sorte mendicorum eos non collocarit. Quartò, vt mendicorum preces efflagitent, sciántque se plus ab eis accipere quàm dare. Quocirca Christus: *Ego*, inquit, *dico vobis, facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* Lucæ 16. 9. Mendici ergo sunt ianitores cœli, cubicularij Dei; diuitum non tam clientes, quàm patroni. ita S. Chrysost. hom. 28. ad pop.

Mendici sunt: ad fores templi quatuor de causis. 1. 2. 3. 4.

Porrò Antuerpiæ, aliísque multis per Germaniã & Belgium bene ordinatis vrbibus, non permittitur vt mendici fores templi obsideant aut publicè, multo minùs per templum mendicent, ne orantes obturbent, ne infirmis & prægnantibus nauseam & aborsum moueant, néve mendici audaces & clamosi aliis honestis egentibus, sed timidis & verecundis, eleemosynas præripiant, imò ipsis dantibus ditiores euadant, vti subinde deprehensum est. Quare Eleemosynarios publicos constituunt, qui templum obeant & eleemosynas petant, quas in egentes per hospitalia à se distributos, pro cuiusque necessitate & meritis congruè distribuant. Quod sanè vti ordinatius, ita & latius sanctiúsque est, idque olim decreuit Concilium Turonense II. cap. 5. nupérque Mediolani renouauit B. Carolus Borromæus.

Quæ dicitur Speciosa.] A specie & pulchritudine. Hæc enim est quæ à Iosepho lib. 15. Antiq. cap. 14. inter decem Atrij portas pulcherrima describitur, quam proinde Baronius anno Christi 34. censet esse illam, quæ ab eodem Iosepho Corinthia nuncupatur, eo quòd ex ære Corinthio, quod apud veteres præstantissimum & laudatissimum erat, fabricata esset, quæ multùm, ait idem Iosephus, cæteras portas argento inclusas, & inauratas decore & honore superabat, quia crassiori argento & auro vestiebatur; quod quidem nouem portis infuderat Tiberij pater Alexander. Sic & Ribera lib. 1. de templo cap. 32. Verisimile est hanc portam non fuisse templi, putà Atrij, mediam, vt nonnulli volunt, sed extimam: licèt enim Iosephus

Porta Speciosa quæ?

lib. 6. belli c. 6. ſubindicet cæcos & claudos templum laicorum, putà Atrium, ingredi potuiſſe; tamen eos ibi mendicaſſe non eſt credibile: quia id non decebat ſanctitatem loci: tum quia ille locus tantùm erat Iudæorum & mundorum: extimus verò erat Gentilium quoque & immundorum. Mendici ergo vt tam à Gentilibus & immundis, quàm à Iudæis & mundis ſtipem poſcerent, ante extimam extimi Atrij portam ſeſe collocabant. Et ita eam extimam, ante Atrium gentium graphicè depingit Adrichomius in tabula Chronographica vrbis Ieruſalem: qui & addit, portam hanc fuiſſe Orientalem, aliàs Sur, aliàs Seir dictam; & Specioſam cognominatã, quòd omnium portarum eſſet maxima, altiſſima & pulcherrima; per quam etiam principalis in templum erat introitus. Hanc collapſam Ioathan Rex inſtaurauit. 2. Paral. 27.

VERS. 3. *Rogabat.*] *Quia vidit illos*, inquit Chryſoſt. *miracula facientes, & pios ex ipſo habitu iudicauit.*

VERS. 4. *Reſpice in nos.*] Iuſſit claudo Petrus, vt in ſe reſpiceret. Primò, vt eius attentionem ad futurum miraculum excitaret. Secundò, vt eius ſpem erigeret & dirigeret; q. d. oculos, ſpem & mentem in nos defige, quaſi quid nouum & magnum à nobis accepturus. Tertiò, vt claudus in ſe reſpiciens modum miraculi videret, ſcirétque illud à ſe proficiſci inuocato nomine Ieſu, ac conſequenter audiret illud: *In nomine Ieſu Chriſti Nazareni ſurge & ambula*, eáque fide dexterà apprehenſum erigeret & ſanaret. Quare Chriſto miraculum tribueret, & gratias ageret, in eúmque crederet, ac idipſum coram aliis profiteretur, & celebraret.

Aſpectus Sanctorum ſalutaris.

Moral. docuit Petrus quàm potens ſit vel ſolus aſpectus Sanctorum. Sicut enim baſiliſcus ſuo aſpectu eos quos aſpicit, enecat: ita Sancti ſuo aſpectu virtutem, gratiam & Dei benedictionem eis quos intuentur, aſpirant. Ea de cauſa S. Chryſoſt. in cap. 1. & vlt. ad Rom. ſcribit, S. Paulum tam officioſum eſſe in ſalutationibus, quia ſola Sanctorum ſalutatio efficax eſt, potentique afferre ſalutem, vti B. Virgo ſalutans Elisabeth, eam cum prole ſanctificauit. Vnde ipſa exclamauit: *Vnde hoc mihi, vt veniat Mater Domini mei ad me? Ecce enim vt facta eſt vox ſalutationis tuæ in auribus meis, exultauit in gaudio infans in vtero meo.* Lucæ 1. 43. Vetè S. Ambroſ. explicans illud pſal. 118. *Qui timent te, videbunt me, & lætabuntur. Pretioſum eſt*, inquit, *videre virum iuſtum: pleriſque enim iuſti aſpectus admonitio correctionis eſt, perfectioribus verò lætitia.* Et mox: *Iuſti ſanat aſpectus, & ipſi oculorum rady virtutem quandam videntur infundere iis, qui fideliter eum videre deſiderant.* Ita ſolus S. Franciſci aſpectus intuentes compungebat, & accendebat ad amandum Deum & cœleſtia, ait S. Bonauent. in eius vita. Idem de S. Dominico, S. Franciſco Xauerio, B. Aloyſio Gonzaga, teſtantur eorum vitæ.

VERS. 6. *Argentum & aurum non eſt mihi.*] Apoſtoli pauperes erant cenſu, ideo diuites erant ſenſu, ſpiritu & fide, vt ait S. Iacobus cap. 2. v. 5. Audi Nazianz.

Paupertatis opes. Orat. 27. de Amore pauper. *Adeò pauper viuendi genus ſibi Petrus præſcripſit, vt lupinis famem expelleret.* Lupini ſunt piſa amara, & agreſtia. Præclarè S. Ambroſ. in illud pſal. 118. v. 57. *Portio mea Dominus. Cui*, ait, *portio Deus eſt totius naturæ poſſeſſor eſt effectus, videlicet totus quidam cum Domino Dominus.* Declarat id exemplo S. Petri, qui quia relictis omnibus ſecutus eſt Dominum, ipſe quoque naturæ Dominus eſſe meruit; nam claudo petenti eleemoſynam dixit: *Quod habeo tibi do: In nomine Ieſu Chriſti ſurge & ambula. Ecce Petrus ſub Chriſti nomine quaſi vnus Chriſtus, ac adeò omnium Dominus factus eſt, qui naturæ damna reparabat. Quomodo ergo poterat naturæ damna ſentire?* Sic rectè dixit S. Chryſoſt. *agrum pauperis eſſe crumenam diuitis.* Et S. Auguſt. Serm. 28. de verbis Apoſtoli: *Non tibi diſpliceat paupertas tua, nihil ea poteſt diuus inuenire. Vis noſſe quàm locuples ſit? cœlum emit. Quibus theſauris conferre poſſit, quod videmus paupertatis indultum?* Hinc & Climachus gradu 17. aſſerit pauperem Monachum Dominum eſſe mundi, & quia iactauit curam ſuam in Deum, in eo per fidem poſſidere omnes res & gentes in ſeruos. Nam *deſiderium pauperum exaudiuit Dominus, præparationem cordis eorum audiuit auris tua.* pſal. 9. Pergit S. Auguſt. *Deo dives eſt inops auri, virtutes largitur & gratias confert.* Et ſuperiùs: *Teſtimonium virtutis ſecutura, eſt profeſſio paupertatis. Vnde Apoſtolus loquebatur: Nihil habentes, & omnia poſſidentes. Qui aurum non habet, fidem habet, virtutem habet. Videamus quid amplius coruſcet? Aurum, quod nemo tutum habet niſi qui ſemper abſcondit? Aurum, quod in perniciē Domini fulget? Aurum, quod per tenebras quæritur, per tenebras cuſtoditur? Aurum, cuius inquiſitio damnatos habet, cuius amor Iudam fecit? Aurum, quod apud auarum animum præfertur Chriſto? cuius grauis acquiſitio, erumnoſa poſſeſſio.* Hæc & plura ibidem ſparſim S. Auguſt.

Legi vitas plurimorum Sanctorum, & deprehendi eos ſolos excelluiſſe miraculorum copia & pondere, qui excelluerunt in paupertate & auſteritate vitæ, quaſi eius merces, & præmium congruè à Deo decretum, fuerit donum miraculorum: tales fuêre S. Bernard. S. Domin. & tres S. Franciſci, nimirum Aſſiſias, de Paula, & Xauerius, qui pauperrimus, in India 25. mortuos, vt alia taceam, ſuſcitauit. Legi apud Auctores graues, S. Thomam Aquinatem, cùm ad Innocentium IV. Pontificem veniſſet, coram quo fortè magna vis auri ſignati numerabatur, & ei Pontifex dixiſſet: Videſne Thoma, Eccleſiam non ampliùs, ſicut olim cùm primùm inciperet, dicere poſſe: *aurum & argentum non habeo?* modeſtè reſpondiſſe: *Fatendum hoc eſt Pater Sancte; ſed etiam Eccleſia modò non poteſt, ſicut primitiua, ad claudum dicere: Surge, ambula, famus eſto.* Et tamen certum eſt, Eccleſiam licitè & vtiliter, imò neceſſariò poſſidere pecunias & prædia, vti doctè contra Ioannem Wicleph demonſtrat Bellarm. tomo 1. lib. 1. de Cleric. cap. 26. Verùm Deus pro rerum & temporum exigentia ita ſapientiſſimè ſua dona partitus eſt, vt Eccleſia primitus pauper coruſcaret miraculis, ad infidelium conuerſionem: iis verò conuerſis, miraculis ampliùs non indigens, opibus & donis fidelium ſuum ius & dignitatem tueretur: quin & nonnullis eximiis in ea Sanctis, etiam Pontificibus, præſertim paupertatis ſtudioſis, gratiam miraculorum conceſſit, vti S. Martino, qui præter alia tres mortuos ad vitam reuocauit, de quo canit Eccleſia: *Martinus hic pauper & modicus, cœlum dives ingreditur*, &c. Et S. Gregorio, cuius vitam & miracula Ioannes Diaconus quatuor libris conſcripſit: ſed & hic cenſu licèt dives, ſpiritu tamen fuit pauperrimus; adeóque ſuum patrimonium, quod erat ampliſſimum, ac factus Pontifex omnes Pontificatus redditus, & opes in eleemoſynas profudit, quibus omnes pauperes Romæ & per totam Italiam, quin & in terra ſancta, aliúſque prouinciis, verè pauperum pater aluit & ſuſtentauit.

Quod autem habeo, hoc tibi do.] q. d. Poteſtatem faciendi

faciendi miracula quam habeo, tibi applico, per eámque tibi sanitatem dono. Potestatem enim hác habebat Petrus permanentem, non per habitum (nullus enim habitus dari potest, qui physicè quæuis miracula patret) sed instar habitus. Dei enim assistentiam habebat per modum habitus, vt per eius omnipotentiam sibi paratam, quoties vellet, toties miraculum ederet. Deum ergo, Deique potentiam Petrus quasi habebat in manu, ac per eam erat quasi omnipotens. Ecce quid facit Dei amicitia, & sanctitas? Ecce quomodo Deus se, suáque omnia Sanctis communicat?

Moral. docet hic S. Petrus, vt in donis acceptis à Deo, communicandis simus liberales. Ideo enim à Deo communicantur. Quocirca quisque det quod habet. Qui habet opes, det opes. Qui eas non habet, porrigat manum, det linguam, consolando, docendo, &c. porrigat cor, compatiendo, orando, &c. *Esto calamitoso Deus*, ait Nazian. Orat. 27. vt vicissim Deum promereare, isque tibi sit Deus, id est, beneficus & liberalis.

Quare Petri, Deique dissimiles sunt diuites auari, qui, vt ait S. Hieron. ad Eustochium de custod. Virgin. cap. 14. *licèt sermone taceant, opere loquuntur: fidem & misericordiam non habeo; quod autem habeo argentum & aurum, hoc tibi non do.*

In nomine Iesu Christi.] Qui scilicet est Christus, id est, Messias, tibi tuisque Iudæis promissus.

Nazareni.] Scilicet ex Nazareth oppidulo oriundi, quem proinde Iudæi per contemptum vocarunt Nazarenum, imò Cruci eius hunc titulum præfixerunt: *Iesus Nazarenus Rex Iudæorum.* Quare Deus eum ita humiliarum nunc exaltat, ac in nomine Nazareni te sanat, tibique ætatis florem & membrorum vigorem restituit. *Nazarenus* enim Hebr. idem est quod floridus, & floridos efficiens. Talis factus est Christus per resurrectionem, iuxta illud psal. 27. 7. *Refloruit caro mea.*

Vers. 7. *Protinus.*] Vt appareret esse instantanea, ideóque non naturalis & medicinalis, sed diuina sanatio. Fuit hæc subita sanatio symbolum nostræ resurrectionis, quæ fiet in momento. Vnde S. Augustin. hom. 28. de verbis Apostoli: *Testimonium* ait, *velocis resurrectionis, est velocitas ex debilitate surgentis in momento, in ictu oculi, in nouissima tuba.* Hoc miraculum fecit Petrus anno 34. Christi, eodem scilicet quo in Parasceue Christus est passus, in Paschate resurrexit: inde quadragesimo die in cœlum ascendit, ac die quinquagesimo in Pentecoste misit Spiritum Sanctum: nam paulo post Pentecosten, de qua cap. præcedenti, Petrus patrauit primum hoc suum miraculum. Lucas ergo hic recenset fructus passionis Christi, & effectus.

Consolidatæ sunt bases eius.] Putà crura & tibiæ: hisce enim quasi basibus moles corporis fulcitur, ait Lyra.

Et plantæ.] Græcè, σφυρά, quod Beza vertit *malleoli*, id est, ossa iuxta talos extantia. Sed frigidè: σφυρὰ enim significat totum pedem, vt à tibia secernitur. Vnde σφυρόω idem est quod *calceo*, & εὐσφυρος, *bene calceatus.* Quare minutiùs minúsque rectè Pagnin. & Tigur. σφυρὰ vertunt *tali.* Meliùs Noster & Syrus vertunt plantas, putà pedes, quibus totum corpus insistit: qui in paralyticis, humore aqueo in eos defluente, resoluti sunt; in claudis contracti, debiles & manci.

Mysticè, claudus hic erectus à Petro, significat Iudæos, quos quasi animas claudicantes, Petrus hoc sanationis miraculo ad fidem adduxit, ait Nyssen. Orat. de S. Stephano. Et S. Ambros. Serm. 2. de S. Petri & Pauli encomiis, docet meritò S. Petrum primum edidisse miraculum in pedum claudi confirmatione, vt ostenderet se esse fundamentum Ecclesiæ: *vt sicut*, inquit, *in Ecclesia fides fundamentum continet, ita & in homine membrorum fundamenta* (quæ sunt pedes) *confirmet; vt iam non trepidus, nec imbecillis possit supra petram Ecclesiæ, sed robustus & fortis incedere.* Quocirca sæpius hoc miraculum in claudis operatus est S. Petrus. Memorabile est quod legimus in vita S. Eduardi Regis Angliæ, scripta ab Alredo qui floruit anno Domini 1164. nimirum contractum quendam vtroque pede, missum à S. Petro ad S. Eduardum, vt ei diceret, se curatum iri, si Eduardus eum suis humeris impositum, ad templum S. Petri perferret. Quare Eduardum ilicò id feciisse, itáque ei integram sanitatem gressúmque restituisse. Porrò reuelarat contracto S. Petrus, se velle Euardum in hoc miraculo habere socium, vtpote sibi valde deuotum. Nuncuparat enim votum visitandi limina S. Petri Romæ; sed votum iussu Pontificis ad Anglorum petitionem, commutauit in templum hoc, quod in honorem S. Petri exædificauit.

Tropol. claudicant qui nunc in vitium, nunc in virtutẽ; nunc in fidem, nunc in hæresim inclinant, quos consolidat Petrus, id est, Pastor & Prælatus vi verbi & gratiæ Christi. Hebr. 12. 13. Claudicatio enim hæc periculosa est, vt vicina ruinæ extremæ, ac Deo vehementer iniuria & exosa. Componit enim & coniungit Deum cum dæmone, eúmque Deo quasi æmulum opponit, imò anteponit. Quocirca Elias 3. Reg. 18. 21. ait ad populum: *Vsquequò claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum: si autem Baal, sequimini illum.* Et Iosue cap. vlt. 19. *Non poteritis seruire Domino. Deus enim sanctus & fortis, æmulator est, nec ignoscet sceleribus vestris*, &c. *Testes vos estis, quia ipsi elegeritis vobis Dominum, vt seruiatis ei.* Et Moses Deuter. cap. 32. 16. *Prouocauerunt eum in Dijs alienis, & in abominationibus ad iracundiam concitauerunt.* Et vers. 39. *Videte quòd ego sim solus, & non sit alius Deus præter me.* Et Christus Matth. 6. 24. *Non potestis Deo seruire & mammonæ.* Et Paulus 2. Corinth. 6. 14. *Nolite iugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate? aut quæ societas lucis ad tenebras? Quæ autem coniunctio Christi ad Belial?* Ita Politici in Republica coniungunt hæreticos cum Catholicis, itáque fidem & simul Rempublicam euertunt. Tales fuerunt Cuthæi, siue Samaritæ, ex Assyria translati in Samariam, qui coluerunt Deum Israëlis, & simul Deos Assyriorum. 4. Reg. 17. 33. Tales sunt quasi chamæleontes; nam pro varietate locorum & personarum omnibus se conformant, cum hæreticis loquuntur hæreticè, cum Catholicis catholicè, cum piis & castis simulant pietatem & castitatem, cum impiis & impudicis impia & impudica effutiunt, præsentibus adulantur, absentes lacerant. Bilingues, trilingues, imò omnilingues sunt. Sedent sellis duabus, imò omnibus: fidem habent lubricam, ideóque nullam. Verè noster Frusius de tanta sectarum huius æui varietate: *Cur nunc tot fidibus luditur vna fides?* Talis Proteus fuit Iulianus Apostata, ait Nazian. Orat. contra eundem, qui cum Constantino & Christianis erat Christianus, cum Gentilibus Gentilis: modò palliatus, modò togatus: trocho versatilior, polypi mentem obtinens: biceps vt amphisbena: anceps vt mulus: Euripo inconstantior, Luna mutabilior, pila mobilior, magis varius quàm hydra. Præclarè Cassian.

Mor. claudicatio mystica quæ & qualis?

Cassian.Collat.6.cap.12. *Mens iusti*, ait, *non debet esse similis cerae quae semper characteri signantium cedens, pro eius forma & imagine figuratur*, &c. *quin potius debet velut quoddam esse adamantinum signatorium, vt inuiolabilem mens nostra figuram sui semper custodiens characteris, vniuersa quae incurrerint, sibi qualitatem sui status signet atque transformet, ipsa vero insigniri nullis meo sibus possit.* Obiecit olim Æschines Demosthenj, quòd commutata factione, Euripum ipsum inconstantia sua superasset, eiterque Euripistes & incertæ fidei. Quot hodie sunt Euripistæ, quibus nulla est nisi Græca, aut Punica fides?

VERS. 8. *Ambulans & exiliens.*] In eo ergo impletum est illud Isaiæ cap. 35. 6. de Christo & Apostolis oraculum: *Tunc saliet sicut cervus claudus.* ait S. Cyril. Catechesi 17. Nota; hic duplex fuit miraculum. Prius, quòd claudo restituta sit pedum rectitudo & firmitas. Posterius, quòd illicò promptè incesserit, imò exilierit. Qui enim diu non ambularunt, esto sani sint & valeant pedibus, vt incarcerati, tamen ex longa desuetudine ambulandi, expeditè incedere nequeunt, sed sensim ambulare discunt, eiúsque vsum. & facilitatem ambulando acquirũt, vti experientia constat. ita Sanchez.

VERS. 10. *Et repleti sunt stupore & extasi.*] Θάμβους καὶ ἐκστάσεως. Pagn. & Tigur. *repleti sunt admiratione & stupore.* Syrus, *admiratione & extasi.* Biblia Gothica quæ citat Mariana, *stupore & mentis consternatione.* Extasis hic significat admirationem maximam, qua attoniti & perculsi, quasi emotæ mentis extra se fierent, perinde ac in extasi siue raptu propriè dicto, mens à terrenis ad cœlestia rapitur. Vnde S. Augustin. explicans illud psal. 30. *Ego dixi in excessu* (Græcè, ἐν ἐκστάσει, Hebr. בחפזי *bechippazon*, id est, *in trepidatione & pauore*) *mentis meæ: Omnis homo mendax. In excessu mentis*, inquit, *duo intelliguntur: aut pauor, aut intentio ad superna, ita vt quodammodo de memoria labantur inferna.*

VERS. 11. *Cum teneret* (ita & Græca ac Syrus: perperam ergo aliqui legunt *tenerent*. Alij, *viderent*) *autem Petrum & Ioannem.*] Putà claudus à Petro sanatus. Sed cur tenuit eos? Resp. Oecum. ex timore, ne si ab eis disiungeretur, rursus in claudicationem incideret. Nam apprehensa dextera eius à Petro, sanus euaserat. Meliùs S. Chrysost. censet id eum fecisse ex amore, reuerentia & gratitudine, vt suos sanatores arctè complecteretur, stringeret, & ab eis auelli non posset, eósque toti populo ostenderet & deprædicaret.

Ad porticum quæ appellatur Salomonis.] Ante quam Petrus sanauerat claudum: claudus enim iacebat mendicans ante huius porticus portam, quæ vocabatur Speciosa; sed à Petro erectus, cum eo per portam in porticum hanc introiuit, celebrans miraculum & miraculi auctorem Petrum. Vnde populus, vt id videret, tam ad claudum curatum, quàm ad Petrum curantem cucurrit.

Porticus Salomonis quæ

Quæres, quænam fuit porticus Salomonis? Nota, templum Iudæorum propriè duas habebat partes, Sanctum, & Sanctum Sanctorum: in illud soli Sacerdotes ingrediebantur, in hoc solus Pontifex semel in anno. Quare pro populo ante Sanctum adiectum fuit Atrium, vt populus in eo spectaret sacrificia, Deúmque oraret. Atrium hoc duplex erat: prius Iudæorum, posterius gentium & immundorum. Iudæorum bipartitum erat: prior enim eius pars vicina Sancto, in qua erat altare holocaustorum, cedebat Sacerdotibus; posterior laicis, sed mundis. Porrò non licebat sub pœna mortis A gentibus, putà Romanis, ex suo Atrio transire in Atrium Iudæorum, nec Iudæis in Atrium Sacerdotum, teste Iosepho lib. 6. belli cap. 6. Iam quæstioni huic triplicitèr respondent Interpretes.

Primò enim aliqui censent, porticum hanc fuisse exterùs adhærentem ipsi Sancto, quæ proinde instar Sancti, erat longa viginti cubitos, lata decem, vti dicitur 3. Reg. 6. 3. perinde ac videmus Romæ basilicis S. Petri, S. Laurentij, S. Cæciliæ, & aliis extrinsecus adhærere porticus, per quas in basilicas introitur. ita Adrichom. in descriptione Ierusalem. Verùm obstat, quòd in hanc porticum, imò in Atrium Sacerdotum, quod erat ante porticum, nulli nisi Sacerdoti Aaronico fas erat introire. In hanc autem porticum ingressus est Petrus, claudus, totúsque populus. 1. sententia.

Secundò alij censent, porticũ hanc fuisse ipsum Atrium Iudæorum, dictique Salomonis; tum quia in eodem loco & area erectum fuit ab Herode, in quo olim Salomon suum erexerat: tum ad distinctionem porticus extimę, putà Atrij gentium, quod Atrio Iudæorum adiecit Herodes. ita Ribera lib. 1. de templo cap. 16. & seq. Censet enim ipse Salomonem ædificatle tantùm Atrium Iudæorum, non verò Atrium gentium, sed illud adiectum esse ab Herode; ac proinde Atrium Iudæorum vocari porticum Salomonis, Atrium verò gentium porticum Herodis. Quare porticus Salomonis fuit templum Iudæorum, in quo Christus docuit, & miracula patrauit. Verùm obstat, quòd porticus hæc erat extima, vti eam vocat Iosephus, quódque mendici ante Atrium, non interius Iudæorum, sed extimum gentium desidebant, vt ram à gentibus introeuntibus, quàm à Iudæis stipem poscerent. Non enim decebat sordidos & putidos mendicos in loco Iudæis sanctissimo, tanto numero iugiter desidere: nec Iudæi id permisissent, præsertim ne eorum clamore, & tumultu in sacrificiis & precibus obturbarentur. Erant enim ipsi in sacris religiosi, imò superstitiosi: & practicabant illud vulgò tritum: *Cæci & claudi non intrabunt in templum.* 2. Reg. 5. 8. etiamsi nulla lege id sancirum esset. Sic & apud Romanos mendicorum statio erat ad pontem, vti etiamnum est, vt patet ex Iuuenali Satyra 4. & Martiali lib. 10. Epigram. 5. ita Sanchez. 2.

Tertiò ergo alij censent, porticum Salomonis fuisse Atrium gentium, aut certè eius partem. Hoc enim erat quasi templum gentium, in quo ipsæ Deum adorabant, & ante illud, eiúsque portam Speciosam sedebant mẽdici. Erat hoc Atrium tale, qualia videmus Romæ in palatiis, nimirum sub dio, ita tamen vt ad latera haberet porticus tectas columnis insistentes, ad quas tempore pluuiæ, vel æstus reciperet se populus; eáque de causa vocatur porticus Salomonis, non quòd Salomon in eo oraret (orabat enim in Atrio Iudæorum, vtpote Iudæus & Iudæorum Rex) sed quòd hæc porticus ex incendio templi facto per Chaldæos, superstes manserit, saltem bona sui parte, ita vt facilè à Zorobabele, & postea ab Herode instaurari potuerit, inquit Oecum. Ita Villalpand. lib. 3. de templo c. 9. vbi idipsum confirmat ex eo, quòd Gentiles, qui non nisi in Atrio gentium versari poterant, adierint Philippum in porticu Salomonis, vt viderent Iesum. Iesus ergo tunc in Atrio gentium degebat. Ioannis 12. 20. Idem lib. 5. de templo disp. 4. cap. 67. & 68. in fine, idipsum confirmat ex Iosepho lib. 20. Antiq. cap. 14. vbi porticum hanc ait fuisse extimam templi, eámque vocat *opus Salomonis*, non Herodis. In hanc ergo porticum ingrediente 3. genuina.

Petro

Petro cum claudo sanato, accurrit populus turmatim, & concionante Petro conuersa sunt quinque millia. Vnde liquet porticum hanc quæ tot millia caperet, fuisse ingentem, ideóque fuisse ipsum Atriũ gentium. Hoc enim dictum est porticus: tum quia erat extimum: tum quia pro immundis & profanis gentibus erat quasi immundum & profanum respectu Atrij Iudæorum, quod pro fidelibus & sanctis Iudæis quasi mundum & sanctum erat, & vocabatur templum, non porticus. Sic enim etiamnum vestibula ante templa, quia extima, & quia extra templum sunt, vocamus porticus, non templum, aut templi partem. Atrium ergo gentium vocabatur porticus, ad distinctionem Atrij Iudæorum, quod vocabatur templum, cui Atrium gentium exterius adiacebat quasi porticus.

VERS. 12. *Aut potestate.*] Legit Interpres in Græco ἐξουσίᾳ, i. *potestate*. Quocirca & Syrus vertit ܫܘܠܛܢܐ, *beseltanan*, i. *imperio nostro*. Vnde Sultani Ægypti, Babylonis, Tartarorum, vocantur eorundem Principes & Imperatores. Iam legunt εὐσεβείᾳ, i. *pietate*, itáque in Latinis Bibliis legunt Lyra. Hugo & Dionys. Ineptè hæc Caluin. torquet contra inuocationem Sanctorum, quasi nulla sit in eis eorúmque reliquiis potestas. Non enim hoc vult Petrus, sed tantùm docere, potestatem patrandi miracula, quam ex effectu eum habere constabat, non esse suam, id est, suarum virium, sed Dei, ab eóque sibi gratis concessam. Sancti enim, inquit S. Gregor. lib. 2. dial. 30. faciunt miracula, vel prece, vel potestate, hoc est, nunc inuocando Deum, nunc per Dei virtutem sibi communicatam imperando dæmonibus, morbis, &c. vt abscedant.

VERS. 14. *Et iustum.*] Tum formaliter, tum causaliter, hoc est, iustificantem cæteros omnes, ita vt nemo hominum sit iustus, nisi qui iustitiam à Christo acceperit, eique illam acceptam referat.

VERS. 16. *Et in fide nominis eius.*] q. d. per fidem & inuocationem nominis Christi, per fidem qua in Christum credimus, eúmque Saluatorem agnoscimus & prædicamus: vel per fidem quam habemus nomini Christi, id est, ipsi Christo à me nominato & inuocato, *hunc claud. m quem vos vidistis, & nostis, confirmauit*, id est, cõsolidauit & sanauit *nomen eius*, putà Christi. q. d. Christus in quem credo, à me nominatus & inuocatus confirmauit, & curauit hunc claudum, non ego mea medicina, vel virtute. Est hic triplex Hebraismus. Primò enim præpositio *in* ponitur pro *per*: *in fide*, id est, *per fidem*. Secundò, fides nominis passiuè hic vocatur fides quæ habetur nomini Christi, id est, Christo ipsi: non enim actiuè fides Christi hic vocatur illa, quam in se habet Christus (in Christo enim non fuit fides, sed visio) sed passiuè, quam scilicet nos habemus in Christũ, qua credimus Christo. Tertiò, nomen Christi metonymicè vocatur ipse Christus nominatus & inuocatus: vel certè ipsa inuocatio nominis Christi.

Nota, fidei tribuitur hic miraculosa sanatio tanquam causæ, non primariæ, sed instrumentariæ. Fides enim est causa applicans nobis merita Christi, per quæ sanamur: rursum fides est dispositio ad sanitatem mentis & corporis. Tertiò, fides & inuocatio est quasi causa impetratoria sanitatis: ipsa enim est oratio vel tacita, vel expressa, quæ sanitatem à Deo impetrat. Vnde & eam meretur, non de condigno, sed de congruo. Causa ergo physica principalis curationis claudi fuit Deus, instrumentalis fuit S. Petrus, manu eleuans & erigens claudum. Causa verò moralis, putà meritoria, principalis fuit Christus, eiúsque merita: instrumentalis fuit fides S. Petri, ob tres rationes & modos, quos iam recensui. ita D. Thomas de potentia quæst. 6. ad 19.

Et fides, quæ per eum, hoc est, in eum, *est dedit integram sanitatem.*] ὁλοκληρίαν, id est, integritatem corporis & membrorum, putà pedum. Aliter Chrysost. Fides, inquit, quæ per eum, putà Christum, est prædicata & euangelizata, dedit sanitatem claudo: fides autem à Christo prædicata, est fides in ipsum Christum; verùm Petrum modestiæ causa id non statim exprimere, sed velare & circumscribere, ne auersos à Christo Iudæos offendat, donec sensim se in mentes eorum insinuans, idipsum declaret & clarè enunciet.

Moral. nota hic primò, Sanctos sua miracula & dotes non sibi asscribere, sed Deo, cuius sunt, reddere cum gratiarum actione & glorificatione, ac dicere cùm Psalte: *Non nobis Domine, non nobis sed nomini tuo da gloriam*: quod cùm facimus, Deus nouas in nos gratias effundit: gratia enim congruit datúrque grato, quæ auferrur ingrato. Vide S. Gregor. hom. 5. in Ezech. sub finem. *Ideirco* ait, *viri sancti semper laudem Creatori reddunt, vt vera stabilitate persistant in ea virtute quam accipiunt.* Moral. 1.

Secundò, quanta sit virtus fidei excellentis & heroicæ: hæc enim omnia quæ credit & sperat, impetrat à Deo, iuxta promissum Christi Marci 11. 24. *Omnia quæcunque orantes petitis credite quia accipietis, & euenient vobis.* Talis est fides miraculorũ, per quam S. Petrus, S. Paulus, S. Gregorius Thaumaturgus, & similes tot tantáque prodigia ediderunt. 2.

Tertiò, quantam fidem, spem & amorem debeamus gerere erga Christum, quem Deus nobis dedit Redemptorem, Saluatorem, mediatorẽ, omnísque boni datorem, per quem nos benedixit omni benedictione spirituali in cœlestibus, vti admirabundus docet & eructat S. Paulus toto cap. 1. ad Ephes. Vnde ipse alibi passim non nisi Iesum & Christum sonat & crepat, dicens se nihil prædicare, nihil scire, nihil sperare, nihil amare nisi Iesum Christum. & hunc crucifixum, imò se in se non viuere, sed Christum: *Viuo*, inquit, *ego, iam non ego, viuit verò in me Christus. Mihi absit gloriari nisi in Cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Mihi viuere Christus est, & mori lucrum.* Idem fuit sensus primorum fidelium, vt S. Ignatij Epist. ad Rom. *Amor meus crucifixus est*, ac consequenter & fides, & spes mea crucifixa est; S. Ioannis, qui in Euangelio & Epistolis non nisi Christi amorem, quem ex eius pectore hausit, spirat; S. Polycarpi, S. Dionysij, S. Laurentij, &c. qui Christi amore ebrij ad ignes, furcas & Leones ibant quasi ad epulas. Sapienter S. Nazianz. in Sententiis: *Alij*, inquit, *aurum, alij argentum, alij mensas delicatas, id est, vitæ ludibria in pretio habeant. Ego verò Christum ampliſſimarum opum instar duco: quẽ vtinam aliquando pura mente mihi intueri contingat: cætera autem mundus habeat.* Præclarè S. Bern. lib. de conscientia c. 1. *Cum amor Christi*, inquit, *totum absorbuit affectum hominis, vt negligens & immemor sui, nil nisi solum Iesum Christum, & ea quæ sunt Iesu Christi sentiat, tunc demum in eo perfecta est charitas. Non est onerosa ei paupertas: ille non sentit iniurias, rides opprobria contemnit, damna, mortem lucrum deputat, imò nec mori se putat, cùm magis de morte ad vitam transire se sciat.* Et cap. 3. *Premat corpus trahat mundus, frendeat Diabolus, secura erit conscientia*, in Christo defixa. Verè oleum effusum nomen tuum Iesu Christe. Vide eundem Serm. 14. in Cant. 3.

Per

VERS. 17. *Per ignorantiam feciſtis, ſicut & Principes veſtri.*] Sed longè culpabilior fuit Principum ignorantia, quàm populi, vtpote craſſiſſima, vel etiam affectata: quia tamen hæc quoque aliquo modo in ſcelere minuit audaciam, impudentiam & irreuerentiam in Deum, eo quòd minuit voluntarium (graniùs enim peccaſſent ſi Chriſtum cognitum, quòd ſcilicet ipſe eſſet Meſſias & filius Dei, voluntariè & deſtinata malitia occidiſſent) idcirco à Petro hic allegatur quaſi cauſa Chriſticidium excuſans, non in toto, ſed in tanto. Vnde Chriſtus pro iis orans in Cruce: *Pater*, inquit, *ignoſce illis, quia neſciunt quid faciunt.* Et Paulus 1. Corinth. 2. 8. *Si enim cognouiſſent, nunquam Dominum glorie crucifixiſſent.*

VERS. 18. *Deus autem, quæ* (ita Græca & Rom. non *qui*, vti nonnulli legunt) *prænunciauit.*] Scilicet *pati Chriſtum*, vt ſequitur, q.d. paſſiones & tormenta Chriſti, quæ Deus prænunciauit per Prophetas, omniaque de Chriſto paſſuro oracula, impleuit per vos veſtramque ignorantiam, qua factum eſt, vt Chriſtus de facto pateretur ea omnia, quæ eum paſſurum prænunciarant Prophetæ.

VERS. 19. *Vt deleantur.*] Non tegantur, vt volunt hæretici, non ſuperficie tenus radantur, ſed planè deleantur & aboleantur, ac vt Syrus, *expungantur*, ſicut literæ è tabulis ceratis olim expungebantur, & nunc è membranis expunguntur.

VERS. 20. *Vt cùm venerint tempora refrigerij.*] Vatab. *refocillationis*, ſcilicet *à peccatis & ira Dei*; ſubaudi, *ſalui ſitis*, vel *refrigeremini & vos.* Refrigerium, vel vt Syrus vertit, tranquillitatem & quietem, vocat ſalutem & beatitudinem æternam, qua ab æſtu tentationum, perſecutionum & afflictionum huius vitæ, quibus in huius vitæ pelago aſſiduè iactamur & vrimur, quieſcemus & refrigerabimur. Alludit S. Petrus ad excidium Ieruſalem & Iudæorum mox futurum per Titum, ac ad Iudæorum ærumnas, quibus toto Orbe vagi continuè agitantur, à quibus in fine mundi liberabuntur.

Porrò hoc refrigerium pœnitentibus, & conuerſis ad Chriſtum obueniet *a conſpectu Domini*, id eſt, ab ipſo Dominò præſente & conſpiciente. Pro *conſpectu*, Græcè eſt προσώπου, quod Tertul. lib. de reſur. carn. vertit, *à perſona Domini*. Caiet. *à facie Domini*: quia, inquit, facies Chriſti erit obiectum & cauſa beatitudinis. Viſio enim diuinitatis Chriſti, eſt obiectum beatitudinis eſſentialis: viſio verò humanitatis eiuſdem, eſt obiectum primarium beatitudinis accidentalis. Vnde Vatab. exponit, q.d. quæ refrigeratio erit, cùm turſus conſpectus erit Chriſtus. Notat Sanchez pro *refrigerij* Græcè eſſe ἀναψυξεως, quæ vox & *reſurrectionem* & *refrigerium* ſignificat: & vtrumque huic loco conuenit, q.d. cùm venerit ἀναψυξις, quæ reſurrectio eſt, & reanimatio (ψυχη enim eſt anima) illa ipſa tunc implebit nominis ſui menſuram: nam vobis iuſtis erit ipſa refrigerium, æquè ac à morte ad vitam beatam reſurrectio. Vnde verſ. 21. eandem vocat reſtitutionem omnium. Vnica ergo hac voce duos Symboli articulos complectitur, nimirum, *Credo carnis reſurrectionem: & vitam æternam.*

Qui prædicatus eſt.] Ita & Pagnin. Tigurina & Vatab. legentes in Græco προκεκηρυγμένον, q.d. *præconizatum & proclamatum.* Alij legũt προκεχειρισμένον, id eſt *præparatum*, vt vertit Syrus, itaque legit Irenæus lib. 3. cap. 12. Tertul. lib. de reſurrect. carn. vertit *prædeſignatum*, fortè legit προωρισμένον.

VERS. 21. *Quem oportet quidem cœlum ſuſcipere.*] Ambiguum eſt, ait Caiet. an dicere velit quòd Ieſus cœlum ſuſcipiat, ſicut Rex ſuſcipit regnum; an verò A quòd cœlum ſuſcipiat Ieſum, ſicut locus ſuſcipit locatum: vtrumque enim eſt verum, & vtrumque huic loco conuenit; ac prius inuoluit, poſterius. Prior ſenſus auguſtior, poſterior ſimplicior eſt, ſi cum Syro vertas: *Quem oportet cœlo capi.* Ex quo contra Vbiquetarios concludas, Chriſti corpus non eſſe vbique, vti vbique eſt eius diuinitas. Sed ex eo contendebat Berengarius, Chriſtum non eſſe in Euchariſtia, vtpote cœlo concluſum; quem ſecutus Beza: Nota, inquit, Chriſtum cœlo capi, contra eos qui pro eo, quòd fide nobis aſcendendum eſt in cœlum, vt capiti noſtro coniungamur, Chriſtum iterum è cœlo, velut Iouem quẽdam Elicium euocandum, pertinaciſſimè tuentur. Sed reſpondendum: non docemus Chriſtum cœlo euocandum ad Euchariſtiam, quaſi cœlum deſerens locali motu ad nos deſcendat (hoc enim tantùm fiet in die iudicij) ſed quòd manens in cœlo, per omnipotentiam Dei ſe præſentem ſiſtat in Euchariſtia (ſiue id fiat per corporis eius replicationem, ſiue per acquiſitionem dumtaxat noui loci, de quo inter ſe diſputant Scholaſtici) idque inuiſibiliter & indiuiſibiliter, eùm in cœlo ſit viſibiliter & diuiſibiliter reſpectu loci: alio enim in loco eſt Chriſti caput, in alio collum, in alio pectus, in alio pedes; cùm in Euchariſtia omnia Chriſti membra ſint in eodem loco, putà in eadem hoſtia, eodémque hoſtiæ puncto. Chriſtus enim in Euchariſtia eſt ſicut anima in corpore, nimirum totus in tota, & totus in qualibet eius parte. Chriſtus cœlum capit, cóque capitur, quo ſenſu

C Inſuper nota, Chriſtum poſt aſcenſum in cœlum ſubinde viſibiliter in terris apparuiſſe, vt S. Paulo, dum eum conuertit, Actor. 9. 4. ac S. Petro. Cùm enim ipſe è carcere rogatu Chriſtianorum fugiſſet, occurrit ei Chriſtus, rogantique Petro: *Domine quò vadis?* reſpondit: *Vado iterum crucifigi.* Ex quo intellexit Petrus, Deum velle, vt in carcerem rediret, ſeque pararet ad crucem & martyrium. In cuius apparitionis memoriam, Romæ extra portam S. Sebaſtiani, in ipſomet apparitionis Chriſti loco erectum eſt Sacellum, cui vulgò nomen, *Domine quò vadis?* Sic apparuit S. Antonio poſt victoriam luctæ cum dæmonibus, ait S. Athanaſ. in eius vita: item S. Tarſillæ, teſte S. Greg. in dialog. lib. 4. c. 16. Quocirca S. Thom. & Caiet. cenſent Chriſtum tũc D modico tempore cœlum reliquiſſe, ac deſcendiſſe in terram ad S. Petrum, Paulum, Antonium, &c. Alij putant has viſiones fuiſſe imaginarias; vel etiã reales, non corporis Chriſti, ſed corporis aërei formati ab Angelo, quod repræſentaret Chriſtum; ſicut ante Incarnationem Verbum in corpore aëreo Abrahæ, Iacobo, alũſque Patriarchis & Prophetis apparuit.

Verius videtur, quòd Chriſtus aliquando ſimul in cœlo & ſimul in terra fuerit, & vtrobique realiter propriéque ſit viſus, vt cùm apparuit S. Petro & Paulo. Nam, vt hic dicitur, cœlum non reliquit, & tamen in terra fuit, apparuitque S. Petro & Paulo. Ergo tunc ſimul fuit vtrobique. Inſinuat id S. Chryſoſt. Videtur autem Chriſtus cœlum modico tempore reliquiſſe, cùm deſcendit ad B. Virginem in eius morte: nam cum ea turſum gloriosè in cœlum aſcendit. Obiter ergo nunc cœlum reliquit. Quod ergo hic dicitur, *oportet eum cœlum ſuſcipere*, intellige quòd thronum gloriæ ſuæ in cœlo firmiter collocarit, ita vt ex eo gloriosè & publicè non ſit deſcenſurus, niſi in die iudicij: cui non repugnat, quod ſecretò, inuiſibiliter & obiter ad B. Virginem deſcenderit, ita Suarez 3. p. quæſt. 58. in fine.

Quæres,

An animæ cœlo & inferno egredi queant?

Quæres, An simili modo cœlum, purgatorium & infernus teneant, & claudant animas cæterorum hominum, vt inde exire nequeant ante diem iudicij? Aliqui censent animas damnatorum nunquam egredi ex inferno, ac consequenter nunquam apparere hominibus. Ratio est, quòd inferno quasi perpetuo carceri & gehennæ sint mancipatæ. Rursum, quòd in inferno nulla sit redemptio. Ita censet Dom. Soto in 4. dist. 45. quæst. 1. art. 4. ad 1. Victoria Relec. de Magia num. 17. & Abulens. in 4. Reg. c. 4. quæst. 56. Verùm alij probabilius opinantur animas tam in inferno & purgatorio, quàm in cœlo commorantes, subinde egredi & viuentibus apparere, idque ad hoc, vt efficaciùs iis vel gloriam cœlestem, vel pœnas ignésque inferni siue verbis, siue reipsa per flammas ostendant, itáque maiorem vel spem, vel metum & terrorem eis incutiant. Nec hoc quicquam de illorum gloria, vel de horum pœna decerpit, quia vtrique vtrumque secum portant. Damnati ergo cùm apparent, suum carcerem; putà ignem cui alligati sunt, secum ferunt, vti ex pluribus eorum apparitionibus constat. Ita sentiunt D. Thom. in 4. dist. 45. q. 1. art. 1. q. 3. Abulens. in c. 25. S. Matth. quæst. 753. Alphonsus Mendosa quæst. 5. Scholast. de veris mort. appar. & noster Petrus Thyræus libro 1. de spirit. apparit. num. 117. & 249. qui tamen rectè addit, animas è cœlo, & ex inferno rariùs per se & personaliter apparere, sed crebriùs id fieri per Angelos. Rursum, animas è cœlo apparere, quoties eis libuerit: animas verò ex purgatorio & inferno non posse egredi, nec apparere, nisi ex peculiari dispensatione Dei.

Vsque in tempora restitutionis omnium.] Vsque in diem iudicij, quo Deus hominem lapsum in peccatum, ærumnas & mortem, Deo, gloriæ & felici immortalitati restituet, itáque instaurabit Angelorum ruinas. Pariter tunc cum homine cœlum, elementa, totúmque Orbem primæuæ integritati, incorruptioni & splendori restituet. Erit enim tunc renouatio, & quasi regeneratio totius mundi, vti docet Apostolus Rom. 8. 21. & S. Petrus Epist. 2. cap. 3. v. 13.

Omnium.] Non tantùm *temporum*, vt vertit Syrus, sed & hominum rerúmque omnium, vti iam dixi.

A sæculo.] Hebr. מעולם *meolam*, q. d. qui Prophetæ ab olim, à priscis sæculis, ante aliquot annorum millia hanc mundi restitutionem, à Christo in die iudicij faciendam, prædixerunt.

Vers. 22. *Moyses quidem dixit.*] E multis Prophetis vnum citat, eúmque primarium, putà Mosen, qui clarè de Christo Saluatore prophetauit Deuter. 18. 18. eius oraculum ibidem explicaui. Quare hic illud non retexam.

Exterminabitur de plebe.] Moses Deuter. 18. habet: *Ego* (Deus) *vltor existam*, quæ verba paraphrasticè hic explicat & interpretatur S. Petrus. Cùm enim Deus ad vltionem prosilit, exterminat & occidit vel morte corporali, vel spirituali & æterna. Vtraque hic significatur. Iudæi enim Christo incredduli excisi sunt corporaliter à Tito, & spiritualiter æterna morte puniuntur in gehenna.

Vers. 24. *Dies istos.*] Aduentus & redemptionis Messiæ, putà Christi.

Vers. 25. *Vos estis filij Prophetarum.*] *Filij*, scilicet spirituales in fide & religione. q. d. Vos amplectimini & creditis Prophetarum oracula, eorúmque fidem sequimini, quasi germani eorum in pietate filij. Sicut ergo ipsi in Christum venturum crediderunt, eúmque prædixerunt; ita & vos in eundem iam natum, passum & resurgentem credite, ne à maiorum vestrorum fide & spiritu degeneretis, imò apostatetis.

Et testamenti.] Hoc est, fœderis, pacti & promissionis diuinæ. Nota Hebraismum: filij fœderis vocantur Iudæi, ad quos pertinet fœdus à Deo cum Abraham patre eorum initum. Deus enim Abrahæ & posteris eius promisit Messiam, eiúsque benedictionem, id est, gratiam, iustitiam & salutem. q. d. vos estis filij Abrahæ, ac consequenter filij fœderis, quod Deus cum Abraham pepigit, ac promissionis, quam ei dedit de Messiæ redemptione & salute: nunc ergo cùm illa per me vobis à Deo ostenditur & offertur, auidè & ambabus, vt aiunt, manibus illam excipite. Vos enim sicut estis filij & hæredes Abrahæ, ita & promissionis illi à Deo factæ. Sic Christiani vocantur filij noui Testamenti, quia illi ascripti sunt per fidem, & ad illos pertinent Sacramenta, gratia, omniáque bona, quæ in nouo Testamento Christus Christianis promisit & exhibuit.

In semine tuo.] In filio tuo, putà in Christo ex semine & posteris tuis nasciturο. ita explicat Apostolus Galat. 3. 26. & ipse Petrus dicens v. 26. *suscitans filium suum*: hic ergo est semen benedictum Abrahæ promissum.

Benedicentur, id est, iustificabuntur, omnémque gratiam & gloriam accipient, *omnes familiæ terræ.*] Putà omnes gentes. Dei enim benedictio est, efficax, nec verbalis tantùm, vti est hominum; sed realis, quæ bonum, quod dicit & imprecatur, reipsa confert & præstat. Dei enim benedicere, est benefacere, non quomodolibet, sed eximiè & diuinè. Hoc enim decet Deum, Deique immensam liberalitatem & munificentiam. Magnum enim magna dare decet, vt aiebat Alexander Magnus. De hac Abrahæ benedictione, vide ea quæ dixi Genes. 12. 3.

Vobis primùm.] Primò enim & directè missus est Christus ad Iudæos, quasi Messias patribus eorum promissus. Vnde ab Apostolo vocatur minister circumcisionis, Rom. 15. 8. id est, circumcisorum, putà Iudæorum: quia per se iis solis prædicauit. Vers. 26.

Suscitans.] ἀναστήσας in aoristo, id est, *cùm suscitasset eum.* Alludit Petrus ad illud Mosis, *Prophetam suscitabit vobis Deus*, quod citauit v. 22. Iam *suscitans*, id est, *resuscitans*, putà postquam resuscitauit eum à mortuis. Post resurrectionem enim Christus suam benedictionem, id est, Spiritum S. gratiam & salutem copiosè in Iudæos effudit. Resurrectio enim Græcè vocatur ἀνάστασις.

Benedicentem vobis.] Qui vobis benedicat, id est, benefaciat, dando flumina gratiarum in hac vita, & gloriæ in futura, vt in die iudicij ab eo audiatis: *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi.* Ita *qui crucifixus est suos crucifixores benedixit*, ait S. Chrysost.

Vt conuertat.] ἐν τῷ ἀποστρέφειν, quod tripliciter verti potest. Primò conditionatè, q. d. *si conuertat se quisque & pœnitentiam agat.* ita Syrus. Secundò assertiuè, q. d. *dum quemlibet vestrûm conuertit.* ita Gagneius. Tertiò finaliter & optatiuè, q. d. hoc fine misit Deus Christum, vt scilicet vos conuertat à peccatis per suam gratiam & iustitiam. *Ille est enim omnis fructus, vt auferatur peccatum*, ait Isaias cap. 27. 9. Ablatio peccati enim non fit nisi per gratiam, iustitiam & charitatem infusam à Deo. Quocirca remissio peccatorum in Scriptura celebratur

bratur quaſi ſummum Dei opus, patrandum à Meſſia, eiuſque proprius finis & effectus; vt à Zacharia: *Iuſiurandum* inquit, *quod iurauit ad Abrahã patrem noſtrum, daturum ſe nobis, vt ſine timore de manu inimicorum noſtrorum liberati, ſeruiamus illi in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo, omnibus diebus noſtris.* &c. *Ad dandam ſcientiam ſalutis plebi eius, in remiſſionem peccatorum eorum.* Lucæ 1.73. Idem celebrat S.Paulus Epheſ.cap.1.& 2.& paſſim alibi.

Quantum donum remiſſio peccati.

Quocirca docent Theologi, quòd remiſſio peccatorum & iuſtificatio ſit maius Dei opus, quàm creatio cœli & terræ: tum quia peccatum magis diſtat à Deo, quàm nihil ab ente: tum quia nihil ita Deo contrarium & exoſum, ac peccatum. Sicut enim peccatum eſt ſummum malorum omnium, ita Deus eſt ſummum bonorum omnium. Vnde & pro peccato Deo ſatisfieri, ac peccatum ipſum expiari remittique non potuit, niſi per mortem & crucem ipſius vnigeniti filij Dei: tum quia per gratiam peccata remittentem & iuſtificantem, peccator ex abyſſo profundiſſima ſuorum ſcelerum eleuatur quaſi in cœlum empyreum, dum per eam fit non tantùm ſanctus & amicus Dei, ſed & conſors diuinæ naturæ, Dei filius & hæres; quod donum maius, ſublimius & diuinius eſt, quàm cœlum & terra, omniáque quæ in iis creata. ita diſertè S. Auguſt.tract.72.in Ioannem, vbi & addit: *Iudicet*, ait, *qui poteſt, vtrùm maius ſit iuſtos Angelos creare, quàm impios iuſtificare: certè ſi æqualis eſt vtriuſque potentia, hoc maioris eſt miſericordiæ.* Et fusè D.Thom.1.2.q.113.art.9.

Vide hic quantum malum, quámque fugiendum & execrandum ſit peccatum; ac ex aduerſo quanta ſit bonitas Dei & Chriſti, dum nos peccatores ex poteſtate Diaboli, peccati, & inferni transfert in regnum gratiæ & dilectionis filij ſui, facítque hæredes, imò reges cœli, vt illam meritò admirari, gratias agere, & celebrare debeamus tota vita, vti fecit S.Paulus, S.Magdalena, S.Pelagia, aliique Pœnitentes, imò per totam æternitatem, vti faciunt beati in cœlo. Quocirca Chriſtus à S. Ioanne Baptiſta hoc elogio, quaſi indice toti Orbi indicatus & prædicatus eſt: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.* Ioannis 1.29. Quem ſecutus S.Ioannes Euangeliſta, paſſim in Apocalypſi Chriſtum indigitat Agnum pro peccatis noſtris occiſum & immolatum, eúmque vt talem à beatis in cœlo adorari & laudari pronunciat, vt c.5.6. *Vidi Agnum ſtantem tanquam occiſum*, &c. & 24. *ſeniores ceciderunt coram Agno*, &c. *dicentes: Dignus es Domine accipere librum, & aperire ſignacula eius, quoniam occiſus es, & redemiſti nos Deo in ſanguine tuo ex omni tribu & lingua, & populo, & natione, & feciſti nos Deo noſtro regnum & Sacerdotes, & regnabimus ſuper terram.* Et cap.7.9. c.14.1.c.15.3. c.19.7.c.20.9.& 22.

Quare meritò hoc eximium Chriſti donum admirans Michæas, oracula ſua de Chriſto ita concludit cap.7.18. *Quis Deus ſimilis tui, qui aufers iniquitatem, & tranſis peccatum reliquiarum hæreditatis tuæ?* Et mox: *Reuertetur & miſerebitur noſtri, & proiiciet in profundum maris omnia peccata noſtra. Dabis veritatẽ Iacob, miſericordiam Abrahã, quæ iuraſti patribus noſtris a diebus antiquis.* Vide ibi dicta.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS.

Petrus & Ioannes, eo quòd prædicant Chriſtum reſurrexiſſe, incarcerantur, atque in concilio vetitè prædicare Chriſtum, conſtanter reſpondent, oportere magis obedire Deo quàm hominibus. Secundò, v.23. dimiſſi & reuerſi ad ſuos laudant & inuocant Deum, impetrántque libertatem & robur euangelizandi: in cuius ſignum terræ motu concuſſus eſt locus, in quo orabant. Denique v.32. narrat Chriſtianis fuiſſe cor vnum & animam vnam, nullúmque inter eos fuiſſe egentem, ſed ex pretio agrorum & domorum, quod ſinguli afferebant ad pedes Apoſtolorum, diuiſum fuiſſe cuique tantum, quantum opus habebat.

Vers. 1. Loquentibus autem illis ad populum, ſuperuenerunt Sacerdotes, & magiſtratus templi, & Sadducæi,

2. Dolentes quòd docerent populum, & annuntiarent in Ieſu reſurrectionem ex mortuis:

3. Et iniecerunt in eos manus, & poſuerunt eos in cuſtodiam in craſtinum: erat enim iam veſpera.

4. Multi autem eorum, qui audierant verbum, crediderunt: & factus eſt numerus virorum quinque millia.

5. Factum eſt autem in craſtinum, vt congregarentur principes eorum, & ſeniores, & Scribæ in Ieruſalem;

6. Et Annas princeps Sacerdotum, & Caiphas, & Ioannes, & Alexander, & quotquot erant de genere Sacerdotali.

7. Et ſtatuentes eos in medio, interrogabant: In qua virtute, aut in quo nomine feciſtis hoc vos?

8. Tunc repletus Spiritu Sancto Petrus, dixit ad eos: Principes populi, & ſeniores audite:

9. Si nos hodie diiudicamur in benefacto hominis infirmi, in quo iſte ſaluus factus eſt,

10. Notum ſit omnibus vobis, & omni plebi Iſraël: quia in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti Nazareni, quem vos crucifixiſtis, quem Deus ſuſcitauit à mortuis, in hoc iſte aſtat coram vobis ſanus.

11. Hic eſt lapis, qui reprobatus eſt à vobis ædificantibus, qui factus eſt in caput anguli:

12. Et non eſt in alio aliquo ſalus. Nec enim aliud nomen eſt ſub cœlo datum hominibus

minibus in quo oporteat nos saluos fieri.

13. Videntes autem Petri constantiam, & Ioannis, comperto quòd homines essent sine literis, & idiotæ, admirabantur, & cognoscebant eos quoniam cum Iesu fuerant.

14. Hominem quoque videntes stantem cum eis, qui curatus fuerat, nihil poterant contradicere.

15. Iusserunt autem eos foras extra concilium secedere: & conferebant ad inuicem,

16. Dicentes: Quid faciemus hominibus istis? quoniam quidem notum signum factum est per eos, omnibus habitantibus Ierusalem: manifestum est, & non possumus negare.

17. Sed ne amplius diuulgetur in populum, comminemur eis, ne vltrà loquantur in nomine hoc vlli hominum.

18. Et vocantes eos, denuntiauerunt ne omnino loquerentur, neque docerent in nomine Iesu.

19. Petrus verò & Ioannes respondentes, dixerunt ad eos: Si iustum est in conspectu Dei, vos potiùs audire quàm Deum, iudicate:

20. Non enim possumus quæ vidimus & audiuimus non loqui.

21. At illi comminantes dimiserunt eos: non inuenientes quomodo punirent eos, propter populum, quia omnes clarificabant id quod factum fuerat in eo quod acciderat.

22. Annorum enim erat amplius quadraginta homo, in quo factum fuerat signum illud sanitatis.

23. Dimissi autem venerunt ad suos: & annuntiauerunt eis, quanta ad eos Principes Sacerdotum & seniores dixissent.

24. Qui cùm audissent, vnanimiter leuauerunt vocem ad Deum, & dixerunt: Domine, tu es qui fecisti cœlum, & terram, mare, & omnia quæ in eis sunt:

25. Qui Spiritu Sancto per os patris nostri Dauid, pueri tui, dixisti: Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania?

26. Astiterunt Reges terræ, & Principes conuenerunt in vnum, aduersus Dominum, & aduersus Christum eius?

27. Conuenerunt enim verè in ciuitate ista aduersus sanctum puerum tuum Iesum, quem vnxisti, Herodes, & Pontius Pilatus, cum gentibus, & populis Israël,

28. Facere quæ manus tua & consilium tuum decreuerunt fieri.

29. Et nunc Domine respice in minas eorum, & da seruis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum,

30. In eo quòd manum tuam extendas ad sanitates, & signa & prodigia fieri per nomen sancti filij tui Iesu.

31. Et cùm orassent, motus est locus, in quo erant congregati: & repleti sunt omnes Spiritu Sancto, & loquebantur verbum Dei cum fiducia.

32. Multitudinis autem credentium erat cor vnum, & anima vna: nec quisquam eorum quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia.

33. Et virtute magna reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Iesu Christi Domini nostri: & gratia magna erat in omnibus illis.

34. Neque enim quisquam egens erat inter illos. Quotquot enim possessores agrorum aut domorum erant, vendentes afferebant pretia eorum quæ vendebant,

35. Et ponebant ante pedes Apostolorum. Diuidebatur autem singulis prout cuique opus erat.

36. Ioseph autem, qui cognominatus est Barnabas ab Apostolis (quod est interpretatum filius consolationis) Leuites, Cyprius genere,

37. Cùm haberet agrum, vendidit eum, & attulit pretium, & posuit ante pedes Apostolorum.

VERSE 1

OQVENTIBVS *autem ille.*] Solus Petrus dicitur locutus cap. præced. v. 12. sed Petri verba approbabat Ioannes, quasi eius socius & assecla, itaque per Petrum loquebatur. Adde, Ioannem non fuisse elinguem, sed zelo plenum idem asseruisse, & prædicasse turbis eum cingentibus, quod publicè prædicarat Petrus.

Superuenerunt.] Græcum ἐπέστησαν secundò verti potest, *institerunt eis.* Tigurina, *præstò fuerunt illis.* Syrus, *insurrexerunt in eos.*

Magistratus templi.] Tigurina, *Præfectus templi.* Pagnin. *Dux templi:* in tanto enim Sacerdotum, Leuitarum & populi è tota Iudæa, imò è toto Orbe ad templum quotidie confluentis numero, ne quid turbarum, tumultus aut seditionis oriretur, institutus erat magistratus, quasi *Prætor templi*, ait Beda, suos habens satellites & milites, qui omnes in officio contineret, & eos qui turbas aut tumultus concitabant, in carcerem abduceret. Quocirca S. Chrysost. magistratum hunc vocat *Ducem militiæ templi.* Et hoc significat Græcum στρατηγὸν τοῦ ἱεροῦ, scilicet vnum aliquem cæterorũ militum Ducem: est enim singularis numeri. Vnde patet magistratum fuisse militarem pro reis capiendis, non autem iudicandis, vel condemnandis institutum. ita Sigonius lib. 7. de Rep. Hebr. cap. 13. Atque hic fuit, qui cum Iuda proditore mittens suos aliósque satellites, Christum cepit in horto. Lucæ 22. 4. Videtur ergo hic vnus fuisse è Pontificibus, socios & milites habens minores Sacerdotes & Leuitas. His enim à Deo commissa erat custodia templi. Numer. 4. Ita censent Arias Montanus; Salmeron, Sigon. lib. 7. de Repub. Hebr. cap. 13. & alij. Ratio est, quia Iudæi non toleraſſent Prætorem Gentilem in

Magistratus erat Prætor templi.

loco ſacro, imò nulli Gentili templum eorum ingredi licebat ſub pœna capitis, teſte Ioſepho. Habebant tamen Romani, ſuóque præſidio firmabant Antoniam, quæ erat arx ampliſſima & munitiſſima vicina templo, vt docet Ioſephus lib. 15. Antiq. c. 14. idque tum ad templi cuſtodiam, tum ne Iudæi è templo arcem facerent, & Romanis rebellarent. Huic arci ergo & præſidio præpoſitus Dux, vel Tribunus Romanus, ſi grauior tumultus in templo concitaretur, accitus à Prætore templi accurrebat cum ſuis militibus, motúſque omnes componebat. Talis videtur fuiſſe Tribunus Romanus, qui accurrit cepitque Paulum, & in caſtra, quæ erant in arce Antonia, perduxit cap. 21. Et hoc tantùm probant argumenta Sanchez, qui opinatur Prætorem templi fuiſſe Romanum, putà Antoniæ Præfectum; non Hebræum.

Sadduc i.] Ita dicti, quaſi iuſti eſſent, aut potiùs quòd iuſtos ſe iactitarent (Hebr. enim צדיק *ſ. addic* vocatur iuſtus) aut potiùs à Sadoc eorum auctore, inquit Epiphan. hæreſi 14. Fuit hæc vna è ſectis Iudæorum, à Samaritis prognata: vnde cum iis ſolum Moſis Pentateuchum recipiebat, docebátque non eſſe reſurrectionem, nec Angelum, nec ſpiritum. Actor. 23. 8. ac conſequenter animam non eſſe immortalem; nec eſſe Numen res humanas dirigens, pios præmians, impios puniés; ſed quemque ſibi ſuæ ſortis & fortunæ eſſe fabrum. Erant ergo hi Iudæorum quaſi Epicurei, reipſa dictitantes illud: *Ede, bibe, lude, poſt mortem nullas voluptas.* Quocirca Chriſto & Apoſtolis, prædicantibus Dei iudicium, & reſurrectionem bonorum ad gloriam, malorum ad tormenta, perpetim ſe oppoſuerunt. Vide Ioſephum lib. 13. Antiq. c. 9. & lib. 18. c. 2.

VERS. 2. *Dolentes.*] διαπονούμενοι. Syrus, *indignantes.* Tigurina & Pagnin. *moleſtè ferentes.* Alij, *anxij.*

In Ieſu triplicitèr capitur. *In Ieſu.*] Ita Græca & Romana, non *in Ieſum.* Iam *in Ieſu*, id eſt, in nomine Ieſu, per Ieſum. ita Tigurina & Pagnin. Secundò, *in Ieſu*, id eſt, de Ieſu. Sic enim Hebræi & Græci ſæpe *in* vſurpant pro *de*: propriè enim Petrus & Ioannes prædicabant Ieſum reſurrexiſſe; inde tamen colligebant, vel auditoribus colligendum relinquebant, Ieſu diſcipulos quoque, eius ope & virtute reſurrecturos. Vnde tertiò, *in Ieſu*, explicari poſſet, *inſtar Ieſu.* Sæpe enim Hebræum ב, id eſt, *in*, ſumitur pro vicino כ, id eſt, *ſicut, inſtar.* Chriſtus enim reſurgens eſt cauſa noſtræ reſurrectionis, tam exemplaris, quàm meritoria & efficiens.

VERS. 3. *Poſuerunt eos in cuſtodiam.*] In cuſtodia, putà in carcere. Tigurina, *dederunt* (miſerunt) *in cuſtodiam.* Hic eſt primus carcer S. Petri, quem deinde multi alij conſecuti ſunt. Apoſtolatus enim inſigne eſt perſecutio & carcer, non minùs illuſtre & glorioſum, quàm ſigna & prodigia, vti docet Paulus 2. Corinth. 11. 23. qui proinde in vinculis ſuis ſolet exultare & gloriari. Vide ea quæ notaui Epheſ. 3. 1. Cum Petro & Ioanne incarceratum quoque fuiſſe claudum ſanatum, quaſi criminis materiam & obiectum, patebit v. 7. 9. & 10.

Erat enim iam veſpera.] Vtpote poſt horam nonam ab ortu Solis: nona enim ſanauerat Petrus claudum c. præced. v. 1. & 7.

VERS. 4. *Multi autem qui audierant verbum.*] Prædicationem Petri ſanatione claudi, & magis intrepida hilarique conſtantia in carcere, inquit S. Chryſoſt. confirmatam.

Quinque millia.] Diuerſa prorſus ſunt hæc quinque millia, à tribus millibus prima Petri concione conuerſis cap. 2. Quare iis adiecta, effecerunt numerum octo millium: tot ergo mox fuêre fideles, conuerſi à Petro. ita S. Hier. in c. 40. Iſaiæ, S. Auguſt. tract. 39. in Ioannem, S. Chryſ. hic, Lyra. & Beda, qui addit, hæc quinque millia conuertenda fore typicè præſignificaſſe Chriſtum, cùm mandauit Apoſtolis, vt quinque hominum millia paucis panibus paſcerent. Matth. 14. 16. Porrò hæc quinque millia fuerunt *virorum*, ait Lucas, quibus ſi adiicias feminas & pueros, quos non dubium eſt tot viris plurimos fuiſſe permixtos, longè maior fuit numerus. Femineus enim ſexus præ viris magis ſolet eſſe deuotus. Ecce hic verum eſt illud S. Chryſoſt. homil. de virtute & vitio: *Modicum fermentum Apoſtolorum magnam farinæ maſſam conuertebat; quia non quantitate numeri, ſed gratia Spiritus eius fuam iuſti tenent.* Nunc aliquot centeni Sacerdotes in ciuitate, vix totidem centenos ciues conuertunt; quia refrixit vtrorumque ſpiritus. Denique Sophronius in Fragmento de laboribus S. Petri & Pauli, quod extat tomo 7. Biblioth. S. Patrum, aſſerit S. Petrum conſtituiſſe decem millium virorum Eccleſiam: quia ſcilicet verba eius animata erant Spiritu cœleſti, & quaſi iacula igne diuino ardentia, corda audientium feriebant & incendebant.

VERS. 5. *Vt congregarentur Principes*, &c.] Fuit hoc magnum concilium 72. virorum, quod Græcè συνέδριον, indéque Hebr. & Syriacè *Sanedrim*, vocatum eſt, primitus inſtitutum à Deo Num. 11. 24. & ſequent. vt ibi dixi. Conflatum erat non ex ſolis viris tribus Iuda, vti volunt Ioannes Annius & Lucidus in Breuiar. tempo. nec ex ſolis Sacerdotibus, vt vult Abul. ſed ex duodecim tribuum duodecim Principibus; & ex 24. Principibus Sacerdotum, qui totidem eorum familiis præſidebant, iuſſu Dei inſtituti; & in 24. claſſes diſtributi à Dauide. 1. Paral. 15. 6. Harum enim Præſides in Euangeliis, Actis, Eſdra, &c. crebrò vocantur Principes Sacerdotum; atque ex cæteris populi primoribus, præſertim Scribis & Legiſperitis. In hoc concilio damnatus fuit Chriſtus, præſidente eodem Caipha Pontifice, qui hic nominatur, eiúſque ſocero Anna. Matth. 27. 1. Vnde mirum eſt illos, qui recenter tam infenſi fuerant erántque Chriſto, mitiùs egiſſe cum eius Apoſtolis: ſed retinebat eorum furorem Dei manus, & populi, magno numero eis credentis, metus, ne eum in ſe concitarent, ab eóque lapidarentur.

Seniores.] Qui tum annorum, tum potiùs prudentiæ & morum maturitate grandæui ſunt, ideóque populo venerabiles, ait S. Gregor. 19. Moral. cap. 13. Hinc ab his ſenibus lectus, & dictus eſt Senatus, inquit Cicero.

Scribæ.] Sicut Græci ſuos ſapientes vocabant Philoſophos, Chaldæi Magos; ita Hebræi eos appellabant סופרים *Sopherim*, à ספר *Sepher*, id eſt, litera, vel liber. Septuag. vocant γραμματεῖς, id eſt, *literatos.* Eorum enim erat S. Scripturam deſcribere, docere, interpretari. ita Epiphan. hæreſi 15. Ioſephus lib. 2. cõtra Appion. & alij. Vnde Eſdras vocatur Scriba. Sic Appion, Philoponus & alij vocati ſunt Grammatici, id eſt, literati & docti, non ſolùm in Grammatica, ſed & Rhetorica, Philoſophia, omníque literatura.

VERS. 6. *Et Annas Princeps Sacerdotum.*] Videtur ergo Annas iam fuiſſe Summus Põtifex. Ipſe enim cum Caipha genero ſuo, alternis annis gerebat Pontificatum, à Romanis, vt videtur, emptum. Deus, paucis ſeptimanis antè, Summus Pontifex erat Caiphas, qui Chriſtum condemnauit, Ioan. 11. 49.

ergo

ergo Annas non fuit tunc Pontifex. Respondent Glossa Interlinearis, Hugo & Gagneius, post mortem Christi, putà in Paschate, de more Caipham annuo Pontificatu perfunctum, cessisse illum Annæ. Annus enim sacer (quo vtebantur in Pontificatu ineundo, vel deponendo) apud Iudæos incipiebat à Nisan, id est, Martio, & à Paschate, vtpote festo primo & maximo; idque ex decreto Dei Exodi 12.1. Adde, præponi Annam Caiphæ, quia erat senior, & socer Caiphæ, adeóque felix & venerandus, vt filios suos omnes, numero quinque, Pontifices viderit, teste Iosepho lib. 20. Antiq. cap. 8. Aliqui hunc Annam putant esse Ionatham Annæ filium, qui remoto Caipha factus est Pontifex à Romanis, teste Iosepho lib. 18. cap. 6. & vocari etiam Annam de nomine patris credunt. Vnde & Nicephorus in sua Chronol. sic huius ætui Pontifices numerat: Annas, & ex alio genere Ismaël, Eleazar filius Annæ, Simon, Caiphas Annæ gener, Ionathas & Theophilus Annæ filij. Pontificatus enim tunc erat annuus. ita Mariana.

Et Caiphas.] Nota, paulo antè Petrus in domo Caiphæ pauidus, ter cum iuramẽto negarat Christum; iam Spiritu S. in Pentecoste recepto roboratus, coram eodem negationem suam retractat, & Christum generosè confitetur; itáque priorem lapsum & scandalum sarcit & reparat. Caipham, Scribas & Pharisæos Christicidij sui iustas Deo dedisse pœnas, adeóque Caipham, æquè ac Pilatum, necem sibi intulisse, indicat Nicephorus lib. 2. Histor. cap. 10. quin & Clemens Roman. lib. 8. Constit. cap. 2. & ex eo S. Athanasius, vel potiùs Anastasius Episcopus Nicænus quæst. 18. in Scrip.

Ioannes.] Hic vnus fuit ex quinque Annæ filiis, adeóque Pontifex, alio nomine Ionathas appellatus, in Pontificatu gerendo æquus & dexter: vnde eum laudat Iosephus lib. 2. belli c. 25.

Alexander.] Hunc opibus, æquè ac virtute & pietate celebrem, Alexandriæ gessisse magistratum Halabarchæ, id est, Præfecti salis (ἅλς enim Græcis est sal, ἄρχων. Præfectus, Princeps) narrat Iosephus lib. 20. Antiq. cap. 3. & ex eo Baron. anno Christi 34. qui & addit: *Hic est Alexander Lysimachus, cuius pater Tiberius portas templi argento & auro sumptuosissimè exornauit.*

Quotquot erant de genere Sacerdotali.] Id est, *Pontificio.* vt vertit Syrus, Tigurina & Pagnin. hoc enim significat Græcum ἀρχιερατικὸν. Erant ergo hi Principes Sacerdotum, putà 24. familiarum Sacerdotalium capita, vti paulo antè dixi. Hi enim Principes vocabantur Pontifices, quibus præsidebat vnus Summus Pontifex.

Vers. 7. *In qua virtute.*] Ἐν ποίᾳ δυνάμει, id est, *qua potentia.* ita Pagnin. & Vatab.

Fecistis hoc?] Non tam miraculum, quàm prodigium magicum claudi sanati; vnde per despectum, ait Oecumen. non vocant miraculum, sed *hoc*, scilicet vulgò notum & famosum præstigium, quod in claudo erecto cernimus. Volebant scilicet Apostolos obruere sua auctoritate & præiudicio, vt faterentur se non miraculum in nomine Christi; sed ludicrum quid arte mirabili, siue magica edidisse. ita Chrysost. Verè Plato in Theæteto: *Antiquitatis auctoritas est sæpè malum præiudicium.* Ex dictis infert Lyran. claudum ipsum cum Apostolis fuisse incarceratum & è carcere cum iisdem eductum in tribunal, Annæ & Caiphæ præsentem astitisse, idque patet v. 10. Hanc enim eius præsentiam videtur innuere pronomen *hoc*, scilicet nouum & mirum quod videtis in claudo rectè A gradiente. Porrò Christum ab infidelibus habitum fuisse magum & magiæ Doctorem, patet Lucæ 11. 14. & Ioannis 8. 48. & idipsum de suo æuo testatur S. Augustin. lib. 1. de consensu Euangel. c. 8. Vnde passim in Actis S. Agnetis, Luciæ, Agathæ, aliorúmque martyrum leginus, Christianos à Iudicibus insimulatos magiæ, ideóque damnatos ad ignem: censebant enim miracula eorum, ac præsertim quòd à bestiis, eculeis, aliisque tormentis exirent illæsi, esse opus magicum patratum ope, non Dei, sed Diaboli.

Tunc repletus Spiritu S.] Noua est hæc repletio Vers. 8. Spiritus S. ab illa quam accepit in Pentecoste: illa enim fuit habitualis, hæc actualis, nimirum qua B Spiritus S. actu mouebat, dirigebat & roborabat Petrum, vt liberè, constanter & prudenter responderet, & profiteretur fidem Christi, se scilicet eius inuocatione & virtute claudum sanasse. Hoc est quod Petro & Apostolis promiserat Christus Lucæ 12. 11. *Cum autem inducent vos in Synagogas, & ad magistratus, & ad potestates, nolite sollicitì esse qualiter aut quid respondeatis, aut quid dicatis: Spiritus enim Sanctus docebit vos in ipsa hora quid oporteat vos dicere.* Simili modo quoties Sampson patraturus erat opus aliquod heroicæ fortitudinis, dicitur priùs: *irruit Spiritus Domini in Sampson,* scilicet incitans eum animans & roborans ad illud tum aggrediendum, tum opere perficiendum. Iu- C dic. 14. v. 6. 19. & seq. Ad opera enim heroica non sufficit communis & habitualis gratia, sed noua actualis, eáque communi maior & potentior requiritur. Sæpe enim ista opera habitum gratiæ præsentem superant, & transeuntdunt.

Si nos hodie diudicamur.] ἀνακρινόμεθα, id est, Vers. 9. *discutimur, in quæstionem & examen vocamur.* ita Græci: hoc est, *examinamur*, vt vertit Tigurina & Pagnin. hinc Syrus: *si in ius vocamur.* Vox conditionalis *si*, pendet & expletur à *notum sit omnibus vobis*: potuisset dicere, quia diiudicamur, sed modestiæ causa dicit, *si diiudicamur.*

In benefacto.] Ob beneficium, putà ob sanitatem claudo collatam. Est Hebraismus. Heb. enim ב, id est, *in*, sæpe est index pretij vel meriti, significans *ob*, *propter.* q. d. nos ob meritum in crimen vocamur: benefecimus enim claudo, & examinamur vt malefici. Tacitè ergo perstringit, taxátque Iudices inhumanitatis & iniustitiæ, qui potiùs hoc beneficium celebrare & remunerari debuissent. Iudaicum ergo & Pharisaicum est, finistrè interpretari & calumniari benefacta, etiam miracula, eáque tribuere, non Spiritui S. cuius sunt propria, sed vitio, imò Beelzebub & Diabolo, vti Iudæi exprobrarunt Christo Matth. 12. 24. Hoc faciunt inuidi virtutum & bonorum operum; quod proinde est peccatum in Spiritum S. vti Christus docet loco citato.

In quo.] Qua ratione, quomodo, qua vi & virtute. Sic capitur Hebr. בזה *bamme*, id est, *in quo.* E Est enim hoc ב modi vel instrumenti, Hebræis frequens.

In nomine.] Id est, in inuocatione, hoc est, per Vers. 10. inuocationem & virtutem Iesu. Vide dicta cap. 2. vers. 38.

Nazareni.] Oriundi ex Nazareth oppidulo, ac proinde à vobis despecti; sed à Deo exaltati, cùm in resurrectione eum fecit Nazarenum, id est, efflorescentem vita, immortalitate, fama & gloria. Vide dicta cap. 3. 6.

Quem vos crucifixistis.] Nota hic intrepidam libertatem & heroicos animos Petri, quibus in pu-

blico concilio Iudicibus obiicit Christicidium, vt eos pungat & compungat. Crux enim Christi vnica est mundi salus, ideóque intrepidè vbique prædicata à Petro, Paulo, Andrea, cæteríque Apostolis.

Moral. disce, veritatem, præsertim fidei, cùm de ea quis iuridicè & legitimè interrogatur, liberè & fortiter profitendam esse, etiam cum periculo vitæ. Quærebant Scribæ v.7. *In qua virtute aut in quo nomine fecistis hoc vos?* Respondet Petrus vetè & liberè: *in nomine Domini nostri Iesu Christi, quem vos crucifixistis.* Ita fecerunt martyres omnes, ideóque martyrio coronati sunt.

Deus.] Pater, imò & Deus Filius; sed hoc necdum capere poterant Scribæ & Iudæi, qui Christum ideo occiderant, quòd diceret se esse Deum & Dei Filium: idcirco subticet hoc Petrus, atque in genere *Deus*. ita Oecumen.

Astat.] Ergo claudus ipse erat præsens in concilio, vtpote è carcere eductus cum Apostolis, vt dixi v.7.

VERS. 11. *Hic est lapis.*] Citat psal. 117.22. *Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli:* quod Chald. explicat de Dauide. q. d. Dauid primò reiectus à Saüle eiúsque assecłis, deinde creatus Rex, factus est quasi lapis angularis Synagogæ, nectens sibi Iudam, & Israëlem, hoc est, tam duas, quàm decem tribus. Verùm licet ad Dauidem psalmus ille alludat: est enim in eo gratulatio solemnis tum Dauidis, tum populi de Dauidis coronatione in Hebron; vel potiùs de arca in pace ab eo translata in Sion, vt patet v.19. tamen per Dauidis typum describit Christi resuscitati gloriam & regnum, ac fidelium ei acclamantium v.17. gratulationem, nimirum cùm turba in die Palmarum ei, quasi Messiæ Regi acclamauit: *Osanna filio Dauid.* Matth. 21.9. Vti enim Dauid, ita multo magis Christus reiectus à Pontificibus & Scribis, qui erant quasi Architecti Synagogæ, post resurrectionem factus est lapis angularis; vtpote qui totum Ecclesiæ ædificium contineat & nectat, Iudæos scilicet & gentes, imò Angelos & homines, vti fusè explicat Apostolus Ephes. 2.14. & seq. Vide ibi dicta.

Christus lapis. qualis? Resp. 1. Nota primò, vtitur Psaltes, & ex eo Petrus metaphora lapidis, dum Christum vocat lapidem; quia loquitur de fabrica Ecclesiæ: fabrica autem ex lapidibus consurgit. Vnde in Hebræo est elegans paronomasia inter אֶבֶן *eben*, id est, lapis; & בָּנָה *bana*, id est, ædificauit: à *bana* enim dicitur *eben*. q.d. ex *eben bana binian*, id est, ex lapide ædificauit suum ædificium, putà ex Christo Ecclesiam: hæc enim est fabrica & domus Dei, non materialis, sed spiritualis.

2. Secundò, hic lapis est durior marmore: vnde nec carie consumi, nec scalpris concidi potest, sed illæsus manet in æternum: quia sustinet æternam fabricam, scilicet Ecclesiam duraturam in æternum, cui nulla vis, adeóque portæ, id est, omnes vires inferorum, prævalere nequeunt, vti petra Christus asseruit, & promisit Petro Vicario suo. Matth. 16.

3. Tertiò, hic lapis est probatus à Deo, Angelis, totóque mundo, & pretiosus, vt ait Isaias cap. 28.16. quia ipse est pretium & lyetum sæculi, hoc est, omnium hominum. Vnde S. Ioannes Apocal. 21.18. vidit ei inædificatam Ierusalem cœlestem ex duodecim gemmis pretiosissimis, iaspide, smaragdo, amethysto, &c. Ecclesia enim tum militans, tum maximè triumphans, est quasi Palatium Dei pretiosissimum, cuius lapides sunt gemmæ, putà Apostoli, & fideles omni virtute præstantes: lapis verò angularis & primarius, ideóque pretiosissimus, est Christus. De his vaticinatus est Zachar. cap. 9.16. *lapides eleuabuntur super terram.* Vide ibi dicta.

Qui factus est in caput anguli.] Alludit ad fabricam Ierusalem, restauratam à Nehemia, de qua Nehemiæ cap. 3.19. dicitur, *ædificauit, &c. contra ascensum firmissimi anguli:* Ierusalem enim fuit typus Ecclesiæ, Nehemias Christi. Sed proprie citat psal. 117.22.

In caput anguli.] Id est, capitalis & angularis, vt scilicet duos parietes, gentium & Iudæorum, in se velut angulo coniungat.

Nota, angulus in Scriptura symbolum est Principis, Regis & regni: quia quod in fabrica est angulus, in ostio cardo, hoc in Republica est Rex & Princeps: omnes enim sibi vincit & vnit. Christus ergo vocatur angulus, quia Rex & Princeps est Ecclesiæ. Vide dicta Isaiæ 19.13.

Quæres, quis est hic lapis angularis, an summus, an imus in fabrica? Noster Villalpand. tomo 2. in Ezech. pag. 477. censet esse summum. Christus, inquit, factus est in caput anguli, id est, in summum angulum, hoc est, in lapidem qui in domo eminet quasi culmen, & fastigium, siue frontispicium, quem Hebræi & Latini vocant pinnam. Melius alij passim accipiunt lapidem imum. Nam huc alludens Isaias cap. 28.16. vocat hunc lapidem *in fundamento fundatum:* & S. Paulus Ephes. 2.20. dicit fideles omnes huic lapidi superædificari, quasi ἐποικοδομεῖσθαι, id est, *imo angulari.* Christus ergo factus est caput anguli in fundamento, id est, lapis angularis fundamentalis Ecclesiæ. Sic enim S. Paulus, & alij passim Christum vocant fundamentum Ecclesiæ, scilicet primum & imum, cui deinde incumbunt duodecim fundamenta secundaria, putà duodecim Apostoli. Apocal. 21.19.

Arroganter & impiè Caluinus hæc sibi appropriat, iactátque se esse lapidem, qui reprobatus sit à Papa & Ecclesia Romana, sed à Deo factus sit fundamentum, & caput Ecclesiæ Reformatæ, hoc est, deformatæ. ita Thraso ille audet se comparare Christo, seque facere caput & Papam Ecclesiæ Christianæ, cùm sit Satanicæ: alioqui det ipse signa, quibus se à Deo missum doceat, putà miracula, prophetias, Scripturas, &c. quæ dedit Christus.

Et non est in aliquo saluus.] Non est alius qui saluet homines, tum in corpore, vti sanauit hunc claudum. ita S. Cyprianus lib. 2. contra Iudæos cap. 16. tum potiùs in anima, dando illi gratiam, & per eam post hanc vitam gloriam, & salutem æternam. Vnde Syrus vertit: *Non est in alio aliquo redemptio.* Quapropter explicans subdit. VERS. 12.

Nec enim aliud nomen est.] Id est, non est alius, quàm Iesus Christus, in cuius virtute vel inuocatione saluemur. Nomen enim sumitur pro re nominata, vel pro persona cuius est nomen, putà pro Christo, quem nomine suo inuocamus, sperantes & impetrantes ab eo salutem. Est Hebraica metonymia. Sic dicitur Prouer. 18.10. *Turris fortissima nomen Domini,* id est, Dominus nomine suo inuocatus. Sic passim Scriptura iubet inuocare nomen Domini, id est, ipsum Deum omnium Dominum. Hinc graues Theologi docent, post promulgatum Euangelium omnibus hominibus ad salutem, id est, ad iustitiam, & ad felicitatem æternam acquirendam necessariam esse necessitate, non tantùm præcepti, sed & medij, fidem explicitam Christi: hunc enim *Deus proposuit propitiatorem per fidem*

in

in sanguine ipsius. Rom. 3.24. Quocirca Ethnici & Pagani saluari nequeunt, nisi cognoscant & credãt in Christum, esto aliàs bene viuerent. Ita Hugo Victorinus; Magister Sent., S.Thom. Bonau. Alensis, Albertus, Marsilius & Gabriel, quos citat & sequitur Greg. de Valentia 2.2.quæst.2.puncto 4.

Moral. hic disce, quàm reuerendum, amabile, & desiderabile cuiuis fideli esse debeat nomen Iesu Christi; vtpote à quo solo salutem omnéque bonũ expectare debeat; quámque ei obedire, eúmque in omnibus, quoad fieri potest, imitari debeamus. Nam *hoc solo confert nomine nostra salus.* Vide ea quæ dixi capite 3. vers. 6. & Philip. 2. 10. Præclarè Clemens Alex. Adhort. ad gentes: *Apparuit*, inquit, *hominibus hic ipse Verbum, qui solus est ambo, Deus & homo, & est nobis omnium causa bonorum, à quo edocti rectè viuere, ad vitam æternã transmittimur.* Et sub finẽ ait, *nullum esse aliud opus Christi, quàm vt homo saluus fiat.* Et S.Augustin. in psal. 101.Conc.1. *Christus*, inquit, *est pellicanus nascendo, nycticorax moriendo, passer resurgendo: quia natus in solitudine*, vt pellicanus: *passus in tenebris Iudæorum tanquam in nocte, in præuaricatione tanquam in ruinis*, vt nycticorax: resurgendo *factus est sicut passer volando, id est, ascendendo singularis in tecto, id est, in cœlo.* Et hæc tria fecit, vt nos saluaret. Idẽ in S.Ioannem Serm. 55. *Filius Dei*, inquit, *qui semper in Patre veritas & vita est, assumendo hominem factus est via. Ambula per hominẽ, & peruenis ad Deum. Per ipsum vadis, ad ipsum vadis*, &c. *Ambula moribus, non pedibus. Multi enim ambulant bene pedibus, & malè ambulant moribus.* Et Serm. 54. in fine: *Qui Christum possidet pietate, omnia possidet, quia per ipsum facta sunt omnia.*

Vers. 13. *Videntes.*] θεωροῦντες, id est, *considerantes, contemplantes, Petri constantiam*, παῤῥησίαν, id est, *in dicendo libertatem*, ita Tigurina. Pagnin. *in dicendo audaciam.* Nam Apostoli, vt ait Chrysost. *non solis verbis ostendebant se non curare de quibus iudicentur, & quòd extrema intenterentur pericula, sed etiam habitu, & voce, & aspectu, & in summa omnibus libertatem apud populum demonstrabant, per ea quæ loquebantur.*

Sine literis.] ἀγράμματοι, *illiterati, qui non didicerant literas*, vtpote mechanici & piscatores.

Idiotæ.] *Idiota est qui proprio (idios enim est proprium) tantum naturali que idiomate seu lingua & scientia contentus, nescit studia literarum*, ait Beda. Vnde Cicero in Pisonem: *Tu*, inquit, *eruditior quàm Piso, prudentior quàm Cotta; abundantior ingenio, consilio, sapientia quàm Crassus, ea contemnis quæ illi idiotæ, vt tu appellas, præclara duxerunt.*

Et cognoscebant eos, quoniam cum Iesu fuerant.] Recordabantur se vidisse eos cum Iesu ambulante & prædicante. Vnde Pagnin. & Tigur. vertunt: *agnoscebant eos fuisse discipulos Iesu*, ideóque eum prædicare & celebrare.

Quid faciemus hominibus istis?] *Verba hæc victis conueniunt, non vincentibus*, ait Isidor. Pelus. lib. 3. Epist. 182. Vincebantur enim tum *facti euidentia*, ait Lyra. tum constanti asseueratione Petri & Ioannis, æquè ac claudi, vno ore asserentium, in nomine Iesu Christi eum sanatum esse: quare videbant se iustè non posse eos in carcere detinere, multo minùs flagellare, vel occidere: & tamen excæcati malitia, in Christum credere nolunt, imò eius nomen, prædicationem & memoriam opprimere satagunt. Hæc est agnitæ veritatis impugnatio, quæ est peccatum in Spiritum Sanctum. Vnde subdunt.

Vers. 17. *Comminemur.*] Græcè, *minis comminemur*, id est, vt Tigurina, *minaciter comminemur.* Pagnin. *minaciter interminemur.* Atrocibus ergo minis eos percellere, & ad silentium adigere conantur.

Ne vltrà loquantur in nomine hoc.] Ne scilicet amplius Iesu Christi nomen prædicent, inuocent, & in eius nomine miracula faciant. Ecce quò prorumpit inuidiæ & odij malitia, vt veritatem luce clariorem cernere nolit, eámque aliis inuideat; quin & eius beneficia ac miracula populo tam salutaria, imò necessaria inhibeat. Nota Hebraismum: loqui in nomine, idem est quod loqui nomen, vel de nomine. Sic psal. 118. dicitur: *In tuis iustificationibus*, id est, tuas iustificationes, putà præcepta, *doce me.*

Denunciauerunt.] παρήγγειλαν, quod & *denunciare*, & *præcipere* significat. Vnde Syrus & Pagnin. vertunt, *præceperunt.* Tigurina, *edixerunt.* Denunciatio ergo hæc fuit non simplex admonitio, sed imperiosa præceptio, & interminatio cum minis verberum & carcerum, vti præcessit. Vers. 18.

Si iustum est.] Tigurina & Pagnin. *An iustum sit in conspectu Dei, vos potius audire quam Deum, iudicate.* Adeò ergo iustitiæ iustæque suæ cauſæ præfidunt, vt hostes suos eius constituant iudices, dummodo deposita passione & præiudicio, velint ex ratione & veritate sincerè quasi stantes in conspectu Dei eam diiudicare. Qui enim seriò cogitat se stare coram Deo, eúmque suorum iudiciorum, dictorum & factorum credit iudicem & vindicem, hic rectè de omnibus iudicat & sentit. Hoc ergo cuiq; sapiẽti & prudenti in qualibet re & deliberatione faciendum, vt sepositis affectibus, coram Deo statuat id, quod in iudicio extremo coram tribunali Christi consistens, volet se statuisse. Vers. 19.

Nota, non tenebantur Apostoli hac in re obedire Pontificibus, & Synagogæ. Primò, quia iam ei non erant subditi, eo quòd iam per promulgationem Euangelij & Ecclesiæ desiisset, & mortua esset vetus Synagoga, ac consequenter omnis Pontificum auctoritas & iudicandi potestas. Secundò, quia Synagoga in hac causa resistebat Deo, mandanti Apostolis vt prædicarent Christum idque per miracula confirmanti, ne ignorantiam Synagoga prætexere posset. *Quid enim?* inquit S.Bern. Epist. 7. *quod iubet homo, prohibet Deus; & ego audiam hominem surdus Deo?*

Non enim possumus quæ vidimus.] q. d. Christus voluit nos esse testes suos, ideóque nos suos comites & Apostolos constituit: ergo quæ de eo vidimus & audiuimus, licitè silere non possumus. Secundò, quia, vt ait S.Gregor. lib.1. in lib.1. Reg. c.1. *Vino cœlesti ebrij se continere non poterant, & à prædicationis feruore minis victi tepescere nolebant. Non possumus ergo id est, non volumus*, ait Glossa. Vers. 20.

Quia omnes clarificabant.] δόξαζον τὸν θεὸν, id est, *glorificabant Deum.* ita Pagnin. Tigur. & alij. Ecce populus hic sapientior est, sincerior, æquior, & pientior suis Principibus, adeóque *vox populi, vox Dei.* Vers. 21.

Annorũ enim erat amplius 40. homo.] Cùm enim ab vtero fuerit claudus, vti dictum est cap. 3.2. talisque manserit per 40. annos, certum erat, hanc claudicationem ei fuisse naturalem, versámque in naturam, imò ex natura primitus viriata manantem, ideóque medicinæ & naturæ, quin & magiæ viribus incurabilem; ac proinde Petrum, qui eum subitò vno instanti sanauerat, nõ naturæ, nec magiæ, sed Dei viribus per miraculum id feciſſe. Vers. 22.

Venerunt ad suos.] Syrus, *ad fratres suos.*

Quanta.] ὅσα. Syrus, Tigur. & Pagn. *quæcunque.* Noster significantiùs vertit *quanta*, id est, quàm magna, quàm grauia & atrocia eis dixissent, & comminati essent. Vers. 23.

VERS. 24. *Vnanimiter.*] Non tantùm vno animo, sed & vno quasi ore eadem verba, non sine magno miraculo proferentes, ait Dionys. Nam vnam eandémque orationem, quæ sequitur, omnes vna eadémque voce protulerunt, inspirati vtique à Spiritu S. Dens ant enim preces, itáque armatas offerunt Deo, éique quasi vim faciunt, vt ab eo robur contra instantem persecutionem impetrent, &, vt ita dicam, extorqueant, vtque ipse persecutorum consilia infatuet, animósque & iras vel frangat, vel molliat.

VERS. 25. *Pueri tui.*] *Serui tui.* ita Syrus. Est Hebraismus. Serui enim sunt heris, quod pueri parentibus, discipuli magistris, iuuenes senioribus.

Quare fremuerunt (aliqui vertunt, *frenduerunt*) *gentes.*] S. Hilarius in ps. 2. per gentes accipit Gentiles persecutores Christi & Christianorum, præsertim Imperatores Romanos, qui decem persecutiones penè continuas, & atrocissimas per trecentos annos vsque ad Constantinum, contra Ecclesiam concitarant: per populos verò accipit Iudæos, quales hic erant Pontifices & Scribæ. Simpliciùs alij censent, idem esse *gentes*, quod *populi*. Solet enim Psaltes posteriori hemistichio idem penè inculcare, & exaggerare quod dixit priori, sed aliis verbis. Gentes ergo sunt populi tam Iudæorum, quàm Gentilium, turmatim conspirantes & insurgentes contra Christum, & Christianos. Id ita esse patebit vers. 27.

Inania?] Hebr. רִיק *ric* accipi potest dupliciter. Primò, vt nomen, significans vacuum, inane: & sic acceperunt Septuag. & ex iis S. Lucas, vertentes κενὰ, id est, *vacua*. Secundò, vt aduerbium, significans vacuè, frustrà, inaniter. q. d. Pontifices & Scribæ agitant consilia de euertendo Christo & Ecclesia, nobisque minantur exterminium, sed inane, & inaniter: nec enim tuum, ô Domine, de ea consilium & decretum conuellere possunt: imple ergo quod decreuisti, réque ipsa ostende, quòd eorum minæ & consilia inania sint, dissipando ea, sicut spuma à mari, bulla à ventre dispellitur & dissipatur.

Astiterunt.] Heb. יִתְיַצְּבוּ *yitatsebu*, id est, statuerunt se, erexerunt se. Syrus, קָמוּ *kamu*, id est, insurrexerunt.

VERS. 26. *Conuenerunt in vnum.*] In concilium congregati sunt, vel conspirauerunt.

Aduersus Dominum.] Quia licèt colerent Deum, quasi vnum omnium Dominum, tamen persequendo Messiam, siue Christum ab eo missum, pugnabant contra Deum: qui enim Legatum persequitur, aut iniuria afficit, Regem, cuius vicem & personam gerit, persequitur & iniuria afficit.

Conuenerunt.] συνήχθησαν. Syrus, *congregati sunt.*

VERS. 27. *Verè.*] Iuxta oraculum Dauidis psal. 2. iam citatum. q. d. illud iam verè & reipsa videmus in nobis expleri.

Puerum tuum.] Syrus, עַבְדְּךָ *berich*, id est, filium tuum. Sic enim se explicat v. 30.

Quem vnxisti.] Vnctione gratiæ, tum vnionis hypostaticæ, tum habitualis & infusæ, vti dixi cap. 2. 36.

Cum gentibus & populis Israël.] Ecce quod dixi vers. 25. gentes & populos esse eosdem, hic liquet. Nam gentes, siue populi, vocantur hic Iudæi: neque enim in concilio & cœtu hoc Iudæorum, intererant Gentiles.

VERS. 28. *Facere quæ manus tua.*] *Manus*, id est, potentia, ait S. Chrysost. opus enim redemptionis nostræ è potestate mortis, peccati, Diaboli, & inferni, peractum per Christi passionem, vtpote rem infirmissimam, opus fuit ingentis potentiæ Dei. Secundò, A *manus*, id est, prouidentia & directio: manu enim omnia dirigimus. Sensus est, ait Oecum. q. d. Iudæi non præualuerunt Christo, nec eum sua vi occiderunt, eiúsque nomen & fidem deleuerunt, vti intendebant; sed Deus omnia moderatus est ad suam voluntatem & gloriam, omniáque ad optimum finem, putà ad Christi laudem, & Ecclesiæ propagationem perduxit. Tertiò, *manus*, id est, operatio. Deus enim passionem Christi, & per eam redemptionem nostram, ac Ecclesiæ institutionem operatus est. Quartò, *manus*, id est, gratia & beneficentia (hæc enim fit manu) opus enim redemptionis nostræ per Christum, fuit opus summæ gratiæ & beneficentiæ Dei: *vt mirabilior esset gratia & potentia* B *Dei, quæ de tam duris animis, tam tenebrosis mentibus, tam inimicis cordibus, fecit sibi populum fidelem, subditum, sanctum*, ait S. Prosper lib. 2. de vocat. Gent. c. 15.

Et consilium.] βουλὴ. Syrus, *voluntas tua.* Significantiùs Noster vertit *consilium.* Redemptio enim nostra, æquè ac Ecclesia à Christo fundata, fuit opus summæ sapientiæ & consilij diuini, vti docet S. Paulus 1. Corinth. 2. & alibi.

Decreuerunt.] προώρισαν, id est, *prædefiniuit.*

Fieri.] Pati scilicet Christum, ob salutem & exaltationem tum Ecclesiæ, tum suam. Perperam ergo Beza pro *fieri* passiuo, ponit actiuum *facere.* vertitque, *quæ definierat facienda*, quasi Iudæi vi decreti C diuini acti, & impulsi sint in necem Christi, itáque Deus primus auctor fuerit tam immanis operis & sceleris, putà Christicidij. Græcè enim est γενέσθαι, id est, *fieri*, non *facere.* ita Pagnin. Tigur. & alij passim. Vnde Syrus vertit ܕܢܗܘܐ *demehwe*, id est, vt fieret: malè ergo Latinus Syri Interpres vertit actiuè, *facienda.* Dicit itaque S. Petrus, Deus passionem & necem Christi iam antè ab æterno decreuerat, sed præuisis priùs per præscientiam conditionatam peruersis Iudæorum voluntatibus, quòd scilicet Pontifices & Scribæ superbi, auari & impij Christum essent occisuri, si Deus illum eis obiiceret vitia eorum & scelera redarguentem; atque ex vi huius decreti iussit Christo, passionem hanc à Iu- D dæis excipere, patique crucem & mortem. Secundò, Deus etiam decreuit positiuè permittere scelera Iudæorum; & vim quam illaturi erant Christo, vti Christus pati posset, itáque Ecclesiam redimere, quod erat arcanum Dei consilium, Iudæis, imò & dæmonibus incognitum. Dei enim prouidentia & decretum positiuum, non tantùm versatur & attingit id, quod positiuè ab ea decernitur, vt ipse vel per se, vel per creaturas faciat; sed etiam id, quod ab ea decernitur, vt permittatur fieri ab impiis. Egregiè id declarat S. Leo Serm. 16. de Passione, vbi citatis hisce Lucæ verbis, *quæ manus tua & consilium tuum decreuerunt fieri. Nunquid*, inquit, *iniquitas persequentium Christum ex Dei est orta consilio?* E *& illud facinus, quod omni maius est crimine, manus diuinæ præparationis armauit? Non hoc planè de summa Institutu sentiendum est: quia multum diuersum, multúmque contrarium est id, quod in Iudæorum malignitate præcognitum, & quod in Christi est passione dispositum. Non inde processit voluntas interficiendi, vnde moriendi; nec de vno extitit Spiritu atrocitas sceleris, & tolerantia Redemptoris. Non enim impias furentium manus immisit in se Dominus, sed admisit; nec præsciendo quod faciendum esset, coëgit vt fieret, cùm tamen ad hoc carnem suscepisset, vt fieret.* Et inferiùs: *Quod itaque Dominus Iesus Christus furorem sientium pati voluit, in nullo auctor eorum criminum fuit, nec ego vo*

Decreuit Deus passionem, non actionem necis Christi.

vt hæc vellet; sed cessit vt possent; & sic vsus est occecatæ plebis insania quomodo & perfidia traditoris, quẽ ab immanitate concepti sceleris, & beneficijs est reuocare dignatus & verbis assumendo in discipulum, promouendo in Apostolum, monendo signis, consecrando mysterijs, vt cui nihil benevolentiæ deesset ad correctionem, nihil occasionis superesset ad crimen.

Trop. persecutores fabricant fidelibus coronas.

Tropol. S. Prosper ad obiecta Gallorum respons. 13. docet, per miram Dei prouidentiam persecutiones cedere in bonum Ecclesiæ, adeóque persecutores fabricare coronas iis quos persequuntur. *Inspiciatur*, ait, *primùm ipsa Crux Christi, in qua magno scelere Iudæorum misericors voluntas Dei, vt pro redemptione nostra vnicum filium eius occideretur, impleta est. Inspiciatur Apostolorum gloriosa tolerantia, inter persequentium fremitus hac vnanimi voce ad Deum clamantium: Conuenerunt verè aduersus sanctum puerum tuum Iesum, quem vnxisti, Herodes, & Pontius Pilatus cum gentibus & populis Israël, vt facerent quæ manus tua & consilium tuum decreuerunt fieri. Inspiciantur denique innumerabilium martyrum palmæ, quibus de crudelissima infidelium sæuitia felix est parta victoria. Audiatur etiam Apostolus, Ecclesiam Dei ad perseuerantiam pietatis instituens: In nullo, inquit, terreamini ab aduersarijs, quæ illis est causa perditionis, vobis autem salutis, & hoc à Deo.* Philip. 1. Idem ad Excerpta Genuens. resp. ad dub. 7. ex hisce Lucæ verbis docet, *quòd in malorum potestate est peccare: vt autem peccando hoc, vel hoc illa malitia faciant, non est in eorum potestate, sed Dei diuidentis tenebras & ordinantis eas: vt hinc etiam quòd faciunt contra voluntatem Dei, non impleatur nisi voluntas Dei. Malè enim velle facillimum est malis, & eorum damnabilem voluntatem non dubium est à Dei potestate concludi, vt effectum cupiditatis suæ, nisi ille permiserit, habere non possint. Vti autem sapientiam & iustitiam Dei etiam malorum operibus, quæ ex illorum prodeunt appetitu, ad implenda consilia & iudicia sua, nullus vel tenuiter secundum pietatem doctus ignorat, qui videt Dei Patris optimam voluntatem, non parcentis Filio suo, sed pro nobis omnibus tradentis eum, pessima traditorum Iudæ & Iudæorum voluntate completam.* Iudæi ergo persequendo Christum & Ecclesiam, exaltarunt: quia occidendo Christum, fecerunt eum Saluatorem mundi & fundatorem Ecclesiæ; occidendo fideles, fecerunt eos martyres, séque & Rempublicam perdiderunt: ob hoc enim excisi sunt à Tito & Romanis. Sic Aman persequens Mardochæum, illum exaltauit, se perdidit. Sic fratres Ioseph vendendo eum crearunt Principé Ægypti. Ecce quàm porrò, quàm mira, quàm fidelis Dei prouidentia in suos?

Vers. 29. *Respice in minas eorum.*] Vt eas compescas, & à nobis auertas; aut nos contra eas armes & robores.

Da seruis tuis cum omni fiducia loqui.] μετὰ παῤῥησίας, quod primò Syrus vertit *clarè*, *manifestè*, *publicè*. Secundò Pagnin. *cum omni audacia.* Vnde S. Chrysost. ait fideles hic poscere animum imperterritum. Tertiò alij, *cum omni libertate.* Quartò Noster, *cum omni fiducia*: hæc enim libertatem, audaciam, fortitudinem & constantiam inuoluit, vel adducit. Qui enim Deo fidit, liber est, audax, intrepidus & constans.

Vers. 30. *In eo quòd manum.*] q. d. Dabis nobis fiduciam prædicandi, si prædicationem nostram manu tua iuues & confirmes, operando per nos ad inuocationem Iesu Christi sanitates & signa, quibus ei attesteris, fidémque apud auditores concilies.

Vers. 31. *Et cùm orassent motus est locus.*] Primò, vt hoc signo significaretur eorũ orationẽ à Deo esse exauditam, ait Chryso. Beda & Lyra. Sic orante Paulo & Sila in carcere terra mota est c. 16. 26. Secundò, vt significaretur Deum eis esse præsentẽ, ad opem ferendam contra omnes terrores & hostes. Deus enim suam præsentiam & magnificentiam solet ostendere per terræ motum, vt sui metum & reuerentiam hominibus incutiat. Hinc cùm descendit in Sina daturus legem Mosi & Hebræis, mota est terra à facie Domini. psal. 113. 6. Exodi 19. 19. Hinc psal. 74. 4. dicitur: *Liquefacta est terra* (à facie Dei in eam descendentis) *& omnes qui habitant in ea: ego confirmaui columnas eius.* Et psal. 103. 32. *Qui respicit terram & facit eam tremere.* Vide Eccles. 16. 18. Tertiò, vt significaret Deum hostibus eorũ minacibus & terribilibus fore terribiliorem, omnésque eorum minas & terrores maiori terrore incussio discussurum. Quartò, vt indicaret gentes terræ incolas, audito Euangelij præconio, eius metu & reuerentia concutiendas, eique subiugandas. ita Beda & Lyra. idque patet Aggæi 2. 7. Quintò, ad acuendas fidelium mentes contra instantes Iudæorum persecutiones. Sextò, symbol. terræ motus signum est & excitamentum lætitiæ: terra enim præ gaudio videtur subsilire, & Apostolis Deique seruis applaudere. ita Arator canit:

Terræ motus symbola.
1.
2.
3.
4.
5.
6.

——— *Horum sub gressibus ergo*
Læta mouetur humus: ———

Hinc Christo resurgenti terra applaudens tremuit & subsiliuit. Matth. vltim. Idem fecit cubiculum S. Paulini Episcopi Nolani, eo moriente: gaudebat enim terra, quòd tam sancti viri corpus mox gremio suo exciperet, animam verò in cœlum transmitteret. Huius rei symbolo cùm populus Israël exiret de terra Ægypti, pergerétque per siccum maris rubri alueum in terram promissam, quæ typus erat cœli, *Montes exultauerunt vt arietes, & colles sicut agni ouium.* quasi præ gaudio tripudiantes. psal. 113. Septimò, terræ motus signum erat aduenientis in eos Spiritus S. qui daturus erat eis fiduciam ad concutiendum, & conuertendum terrena & dura hominum corda. Vnde explicans subdit.

7.

Et repleti sunt omnes Spiritu S.] Iam in Pentecoste Spiritu S. repleti fuerant, sed quasi in habitu; nunc eodem replentur quasi in actu, vt scilicet in persecutione loquantur verbum Dei cum fiducia, per linguas igneas quas tunc receperant. Vnde S. Chrysost. *reaccensi sunt*, inquit, *Spiritu S. & reaccensum in ipsis charisma.* Quocirca *iam non metuunt, quia cor eis Spiritus S. mutauit* ait S. Greg. in c. 10. lib. 1. Regum. Hinc discimus, gratiam habitualem iusti non sufficere ad vincendas ingruentes acres tentationes & persecutiones, sed ad hoc opus esse nouo crebróque impulsu & robore Spiritus S. illúdque precibus continuis & ardentibus efflagitandum, & impetrandum esse, vti hic fecerunt fideles.

Multitudinis autem credentium erat cor vnum & anima vna.] Non physicè: quia quisque habebat suum cor & suam animam: non enim datur vna anima communis, quasi idea Platonica singulis indiuiduis se communicans: licèt enim id sensisse Platonem dicat passim Aristoteles, tamen alia fuit mens Platonis: non etiam datur intellectus vnus abstractus singulis assistens; licèt enim id sensisse Auerroëm nonnulli putent, tamen longè alia fuit mens Auerrois, vti fusè & eruditè explicat noster Dandinus lib. 3. de Anima. Erat ergo fidelium cor vnum, & anima vna, non physicè, sed moraliter. q. d. ita

Concordia facit cor vnum. Cur? Causa 1.

q. d. ita animis & sensibus erant concordes, ac si omnes vnum idémque habuissent cor, & vnâ animam. Ratio erat, prima, quia per charitatem perfectam, pariter perfectam habebant inter se amicitiam: hæc autem in æqualitate & concordia amicorum consistit, quasi in omnibus esset vna & eadem anima; sicut amicus est alter ipse, inquiebat Pythagoras. Secunda, quia omnes Christum induerant, in eóque summè tam cum ipso, quàm inter se erant vniti: quæ enim sunt vnû cum eodem tertio, sunt & vnû inter se. Ita enim amabant Christum Christique discipulos, vt parati essent pro eo mori, quem antè poposcerant crucifigi, ait S. Leo Serm. 11. de Passione. Tertia, quia omnes non suâ, sed Dei voluntatê cognoscere & implere satagebât: Dei autê voluntas vna est & eadem. Vnde S. Greg. in c. 1. l. 1. Reg. *Per intentionem rationis*, inquit, *solum conditorem aspiciebant, & per affectionem amoris solam eius faciem videre desiderabant.* Quarta, quia omnes possidebantur & regebantur eodem Spiritu S. quem ad hoc eis à Patre poposcerat Christus, dicens: *Pater Sancte serua eos in nomine tuo quos dedisti mihi, vt sint vnum*, voluntate, *sicut & nos vnum sumus*, essentia & substantia. Ioannis 17. 11. Vnde S. Aug. tract. 14. in Ioan. sic legit: *multitudinis credentium erat illis anima vna, & cor vnum in Deum*, quia scilicet vinculum charitatis mutuæ erat Deus, & Spiritus S. Sicut ex aduerso, *nihil aquè molestum dæmoni vt concordia*, &c. *hanc egerrimè ferè teneri in terra, quam non potuit conseruare in c[illegible]*, ait S. Bern. cap. 41. de modo bene viuendi. Infert S. August. *Si charitas*, inquit, *de tot animabus facit animam vnâ, & de tot cordibus facit cor vnum, quanta est charitas inter Patrem & Filium?* Quinta, quia omnes vni Petro, tanquam suo Patri & Pastori Ecclesiæ, planè & plenè obediebant. Obedientia enim mater est vnionis & concordiæ, vti patet in Religionibus, vbi ea viget. Ergo vnum cor & vna anima primorum fidelium, erat primò perfecta amicitia & charitas mutua. 2. idem Christus singulos inhabitans, & quasi animans. 3. eadem intentio omnium in Deum Deique voluntatem. 4. idem Spiritus omnes agens & mouens. 5. eadem omnium obedientia & reuerentia erga S. Petrum.

Mor. de charitate fraterna.

Porrò hæc vnio inter Christianos primæuos diu viguit. Testis est Tertullian. qui vixit sub annum Christi 200. Is enim Apolog. 39. scribit totam Euangelicam legem consistere in charitate inuicem exhibenda, ita vt communis Gentilium de Christianis esset vox: *Vide vt se diligant, vt alter pro altero mori sint parati.* Et S. Pacomius. Hic enim cùm Gentilis esset, militaretque in exercitu Constantini Magni, videretque Christianorum in milites egenos charitatem, curam & munificentiam, ad Christum conuersus, Monachus, quin & Monachorum Pater & Princeps effectus est, vti habet eius vita. Hinc Christiani olim se inuicem fratres appellabant. Porrò *melior est*, inquit S. August. Serm. 25. vel vt alij numerant 27. (qui Sermo habetur quoq; inter Ambrosianos numero 9. & 29.) de verbis Apostoli, *fraternitate sanguinis, Christi fraternitas, quoniam illa interdum sibi inimica est; Christi autem fraternitas sine intermissione pacifica est. Illa inter se communia cum emulatione diuidit: hæc etiam cum gratulatione communicat.* Refrixit crescente fidelium numero hæc vnio. Vnde eius retinendæ causa instituta sunt cœnobia, in quibus tanta fuit vnio & communio, vt S. Basil. Constitut. monast. c. 19. admiretur *homines ex diuersis nationibus & regionibus profectos, per exactam morum ac disciplinæ similitudinem adeò velut in vnum coaluisse, vt in pluribus corporibus vnus tantùm animus inesse videatur, viciſſimq́, plura corpora vnius animi instrumenta.* Vnde & S. Greg. in c. 1. lib. 1. Reg. docet, Monachi nomen non tantùm significare solitudinem & vnionem cum Deo, vt ait S. Dionys. Eccles. Hier. cap. 10. sed & vnionem fraternam, putà vnanimem multorum in eodem Dei cultu & obsequio consensum, & concentum: hæc enim est Musica Deo gratissima. Sic & S. Aug. in psal. 132. explicans illud: *Ecce quàm bonum & quam iucundum habitare fratres in vnum*, docet id primitus impletum esse in biſce primis fidelibus, quibus erat cor vnum & anima vna; ac deinceps in Monachis, qui inde sortiti sunt nomen, scilicet à μόνος, id est, vnus, solus. *Nam qui sic*, inquit, *viuunt in vnum, vt vnum hominem faciant, vt sit illis verè quod scriptum est, vna anima & vnum cor; multa corpora, sed non multæ animæ; multa corpora, sed non multa corda, rectè dicitur μόνος, id est, vnus, solus.* Quare signum florentis disciplinæ, & virtutis vitæque religiosæ in cœnobio, vel collegio euidens est, si in eo magna vigeat animorum vnio & charitas. Ad eam verò retinendam & augendam Cassianus Collat. 16. c. 6. duo necessaria esse docet. Primum, vt omnes diuitiarum & cuiuslibet rei terrenæ cupiditates eliminentur. Secundum, vt ita quisque suas resecet voluntates, vt alterius potiùs, quàm suo arbitrio stare velit. Optabat eam Plato in Idea suæ Reipub. dial. 5. sed modum eam in praxim apud homines redigendi non inueniebat. Hanc ergo, ait ille, ciuitatem, siue Rempub. siue Dij alicubi, siue Deorum filij vnà plures incolant, certè beatos omnique gaudio cumulatos esse. Hac de causa Apostolus toties hanc vnionem fidelibus commendat, ac præsertim Ephes. 4. 1. & sequent. Vide ibi dicta. Porrò Abbas Anuph hunc modum concorditer viuendi fratribus præscripsit: *Nos*, inquit, *qui septem fratres sumus, si vultis vt maneamus simul, efficiamur sicut statua hæc, quæ contumelijs affecta, non turbatur.* Ita habetur in Vitis Pat. l. 5. cap. 15. de Humiliate num. 11. & lib. 7. c. 42. Abbas Agathon adolescenti perenti, qua ratione cum fratribus habitare posset & deberet: respondit: *Obserua pra omnibus, vt qualis primo die ingrederis apud ipsos, talis reliquum tempus peragas, & cum quiete adimpleas peregrinationem tuam.* Idem rursum: *Si habitas*, inquit, *cum proximo, esto sicut columna lapidea, quæ si iniuriatur, non irascitur; si glorificatur, non extollitur.* Porrò quàm grata sit Deo hæc vnanimitas, ex hoc Dei oraculo disce, B. Machario Anachoretæ celebri reuelatum fuit, duas mulieres, quæ erant vxores duorum fratrum, ipso esse sanctiores, eo quòd in eadem domo per quindecim annos ita concorditer vixissent, vt nunquam litem aliquam habuerint, vel verbum asperius inuicem dixerint, vti refert Ruffinus in Vitis Pat. lib. 3. num. 97.

Concordia duo media.

Nec quisquam eorum quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat.] Abdicabant ergo rerum proprietatem & dominium, ex studio & voto (vt patebit capite 5. v. 1.) paupertatis, æquè ac charitatis & communis vitæ. Hoc fecerunt primi Christiani Ierosolymis dumtaxat (qui cæteris secuturis sanctiores, eis perfectæ sanctitatis dare voluerunt heroicum exemplar) non verò in aliis Gentilium prouinciis, quibus prædicabat Paulus. Hos enim possedisse res suas, & habuisse proprias opes & fundos, patet ex collectis, quas pro pauperibus fieri iubet 1. Corinth. 16. 1. & ex

ex eleemosynis in Christianos pauperes erogandis, ad quas eos adhortatur 2. Cor. 8. & 9. & alibi: ac S. Ioannes Epist. 1. cap. 3. vers. 17. Quare errarunt hæretici, ab æmulatione vitæ Apostolicæ dicti Apostolici, quos tempore S. Aug. secutus est Pelagius, & nunc Anabaptistæ, dum hoc Ierosolymitarum spontaneum propositum volùt esse præceptum, non consilium Euangelicum. Erat ex aduerso Caluinus, qui censet eos retinuisse dominium bonorum, sed ea sponte & liberaliter cum Christianis cæteris cõmunicasse. Non enim habebant quid proprium, sed erant illis omnia cõmunia, vt ait Lucas: ergo abdicabant se dominio, illúdque in communitatem, id est, in totam Ecclesiam transferebant. Adde, Ananiam & Sapphiram c. 5. punitos esse morte, quia res suas à se prius abdicatas, rursus sibi vendicare & appropriare volebant.

Error Pelagij & Caluini.

Cur primi fideles amplexi paupertatem? Causa 1.

Quæres, cur tam studiosè primi illi fideles Ierosolymus amplexati sunt paupertatem? Resp. Primò, quia audierant à Christo, & Apostolis, illam esse primam & summam beatitudinem: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Matth. 5. Rursum Christus in paupertate cõstituit perfectionem virtutis & vitæ Christianæ, non formaliter (perfectio enim huius vitæ formaliter consistit in charitate, futuræ verò in visione & fruitione Dei,) sed causaliter, quia scilicet paupertas nudat nos amore rerum terrenarum, vt impleat amore Dei rerúmque cælestium. Audi S. Hieron. Epist. 150. ad Hedibiam quæst. 1. *Vis*, inquit, *esse perfecta, & in primo stare fastigio dignitatis? fac quod fecerunt Apostoli: Vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & sequere Saluatorem, vt nudam solúmque Crucem nuda sequaris & sola. Non vis esse perfecta, sed secundum vis tenere gradum virtutis? dimitte omnia quæcunque habes, da filijs, da propinquis.* Idem ad Nepotian. *Optimus*, ait, *dispensator est, qui sibi nihil reseruat.* Idem in Epitap. Nepotiani ad Heliodorum: *Nepotianus*, ait, *baltheo posito habitúque mutato, quicquid castrensis peculij fuit, in pauperes erogauit. Legerat enim qui vult perfectus esse, vẽdat omnia quæ habet, & det pauperibus, & sequatur me. Et iterũ: nõ potestis duobus Dominis seruire, Deo & mammonæ. Excepta vili tunica, & operimẽto pari, quo tecto tãtùm corpore frigus excluderet, nihil sibi amplius reseruauit. Cultus ipse, prouincia morem sequens, nec mundijs, nec sordibus notabilis erat.* Et inferiùs: *Possideant opes sub Christo paupere, quas sub locuplete Diabolo non habuerant, & suspiret eos Ecclesia diuites, quos tenuit mundus antè mendicos: Nepotianus noster eorum calcans scheduläs confectatur: & sicut in carne sui contemptor est, & paupertate incedit ornatior, ita totũ animæ inuestigat ornatum.* Idem ad Rusticũ Epist. 4. *Sectare vestigia eorum, quos Sacerdotium & humiliores facit & pauperes: aut si perfecta desideras, exi cum Abraham de patria & cognatione tua, & perge quò nescis. Si habes substantiam, vende & da pauperibus: si non habes, grandi onere liberatus es: nudum Christum nudus sequere. durum grande, difficile; sed magna sunt præmia.*

2. Secunda, quia paupertas ex diametro opponitur, & euertit cupiditatem, quæ est radix omnis peccati & mali. Nam ex diuitiis oriuntur vitia omnia, ac præsertim superbia & fastus, ac gula & libido: hisce enim opes arma & fomenta ministrãt. *Omne quod est in mundo concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ*, puta gula (& libido) auaritia & superbia, ait S. Ioannes Epist. 1. cap. 2. vers. 16. Ex auaritia autem oritur superbia & gula: ergo ipsa est radix omnis peccati. Audi Paulum 1. Timoth. 6. *Habentes autem alimenta & quibus tegamur, his contenti simus. Nam qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem & laqueum Diaboli, & desideria multa inutilia & nociua, quæ mergunt homines in interitum & perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas, quam quidam appetentes erraverunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis.*

Tertia, quia paupertas liberat hominem mille distractionibus & curis, facitque vt sit liber & expeditus ad vacandum sapientiæ, contemplationi, Euangelio & rebus diuinis. Vnde S. Bern. *Nolo*, ait, *amare* (bona terrena) *quæ possessa onerant, amata inquinant, amissa cruciant. Nonne ipsa sunt quæ concupita inardescunt, adepta vilescunt, amissa vanescunt?* ait S. August. Et S. Chrysost. hom. 47. in Matth. *Si*, inquit, *intueri volueris animam hominis aurum amantis, inuenies eam vt vestimentum à decem millibus vermium corrosum, ita eam perforatam vndique à sollicitudinibus, & à peccatis putrefactam, & ærugine plenam. Verùm non talis est anima pauperis voluntarij, sed potius fulget vt aurum, splendet vt gemma, efflorescit vt rosa. Non est illic tinea, neque fur, neque sollicitudo negotiorum huius vitæ, sed sicut Angelus ita conuersatur. Non subiacet dæmonibus, non assistit Regi, sed assistit Deo: non militat cum hominibus, sed cum Angelis: non habet thesaurum terram, sed cælum: non indiget seruis, magis autem habet seruos possessiones & cogitationes, quæ rebus dominantur. Quid igitur hoc paupere melius? At non habet equos & currum. Quid verò his opus est ei, qui super nubes vehi debet, & esse cum Christo?* 3.

Quarta, quia paupertatis merces, & præmium à Christo promissum sunt opes cælestes, immensæ & æternæ. Sicut ergo mercator sapit, qui aureo vno emit merces, quas postea decem aureis diuendet; ita multo magis sapit Christianus, qui paupertate emit opes diuinas. Paupertas enim facit hominem peregrinum terræ; ciuem cœli, socium Angelorum, domesticum Dei: pauper ergo soli, diues est cœli. Vnde S. August. in Sententiis sententia 250. *Diues*, ait, *qui talis est, vt contemnat in se quidquid illud est, vnde inflari superbia solet, pauper est Dei*, ideóque homo cælestis, Angelicus & diuinus. Angeli enim & beati ex alto despiciunt, & ridet exiguum hoc terræ punctum, omnésque eius opes & dotes. *Generosi enim magnique animi est, nihil admirari præter Deum*, ait S. Cyprian. Quare verè & præclarè Climachus gradu 17. *Paupertas*, ait, *est abdicatio sollicitudinum sæculi, iter ad Deum sine impedimento, expulsio omnis tristitiæ, fundamentum pacis, mundities vitæ, quæ nos liberat omnibus curis vitæ transeuntis, & facit vt Dei mandata perfectè exequamur.* Facit enim paupertas, vt animus ab amore rerum temporalium abstractus, non putet se hic habere ciuitatem permanentem, sed cum Abrahamo futuram semper inquirat, cuius artifex & conditor est Deus. Hebr. 11. 10. 4.

Quinta, quia paupertas facit vt homo totus Deo adhæreat, in eóque omnem spem & amorem collocet: quocirca Deus vicissim vicarijs prouidentiæ suæ brachijs eum, vt suum amplectitur, ditárque non tantùm omni gratia, sed & rebus omnibus ad vitam necessarijs. Hoc est enim centuplum, quod pauperibus promisit Christus Matth. 19. Et Psaltes ps. 54. 23. *Iacta super Dominum curam tuam, & ipse te enutriet*: quem versiculũ suis fratribus pro viatico dare solebat S. Franciscus. Et ps. 33. *Diuites*, inquit, *egerunt* 5.

egnerunt & eſurierunt, inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono. Quocirca S.Bern.Ser.21. in Cant. docet quod Chriſtus de ſe dixit: *ſi exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipſum*; idem omnibus eius fratribus eſſe commune, quibus omnia non ſolùm adiiciuntur, ſed etiam ſubiiciuntur, dummodo ſe terrenis rebus liberent, ac ſuper illas ſe eleuent. *Quod ſi ita eſt*, inquit, *non putent diuites huius ſeculi fratres Chriſti ſola cœleſtia poſſidere, qua audiunt dicentem: Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum. Non eos inquam æſtiment ſola cœleſtia poſſidere, quia ea ſola audiunt in promiſſione. Poſſident & terrena, & quidem tanquam nihil habentes & omnia poſſidentes, eo pro certo magis Domini, quo minus cupidi. Denique fideli totus mundus diuitiarum eſt. Totus planè, qua planè tam aduerſa quam proſpera ipſius, æquè omnia ſeruiunt ei, & cooperantur in bonum. Ergo auarus terrena eſurit vt mendicus, fidelis contemnit vt Dominus. Ille poſſidendo mendicat, iſte contemnendo ſeruat.*

6. Sexta, quia Chriſtus Dominus, Verbum & Sapientia Patris æterni, è cœlis in terram venit, vt paupertatis pretium & dignitatem non tantùm verbo, ſed & exemplo ſanciret. *Ego*, inquit, *mendicus ſum & pauper.* pſalm.39. Quocirca pauperem elegit matrem, patrem fabrum; nec in domo, ſed in ſtabulo naſci voluit; nec in cunis, ſed in præſepio, eóque alieno reclinari. Tota vita nil proprium poſſedit, ſed aliorum eleemoſynis vixit: *Vulpes*, ait, *foueas habent, & volucres cœli nidos: filius autem hominis non habet vbi caput reclinet.* Matth.8. Diſcipulos & Apoſtolos inſtituit non diuites, ſed piſcatores, plebeios & pauperes. Quocirca Chriſtum in paupertate ſecuti ſunt S.Petrus, Paulus, Apoſtoli & diſcipuli omnes, & poſterioribus ſæculis Prælati & viri Apoſtolici, S.Baſilius, S.Nazian. S.Chryſoſtomus, S.Martinus, S.Auguſt. S. Gregor. &c. Floruit hoc paupertatis ſtudium in pace Eccleſiæ ſub Conſtantino Magno. Poſt ſæculum enim martyrum, quod fuit ante Conſtantinum, ſecutum eſt ſæculum Monachorum & Anachoretarum, quorum dux & anteſignanus fuit S. Antonius, cuius vitam à ſe conſcriptam Romam detulit S.Athanaſius, eáque multos Romanos diuites & potentes commouit ad eandem imitandam: inter quos prima fuit S.Marcella, ait S.Hieron. in eius Epitaphio. Sub idem tempus Gallicanus, deſtinatus Conſtantiæ ſponſus, & Conſtantini Magni gener, ac Romanus Conſul, relictis omnibus, ad Oſtia Tyberina Hoſpitale ædificauit, in quo ipſe pauper pauperibus & ægris ſeruiebat; qui deinde à Iuliano Apoſtata occiſus paupertatis ſtudium martyrij laurea coronauit. Idem ſtudium paulo pòſt ſuſcitauit exemplo æquè ac verbo S.Paulinus ex Conſule Romano monaſticen amplexus, indéque creatus Epiſcopus Nolanus: item S. Hieron. quando cum S.Paula ſeceſſit in Bethlehem, eóque traxit nobilitatem Romanam. Porrò S.Paula ita paupertatis erat amans, ita omnia ſua (quæ erant ampliſſima & opulentiſſima) erogabat in pauperes, vt nec obolum ſibi relinqueret, ſed in aliena ſindone ſepeliri peroptaret; quod & ei contigit. Matrem ſecuta eſt filia Euſtochium, & cæteræ, ac gener Pammachius, qui ex Conſule Romano factus Monachus, domum ſuam in Eccleſiam conuertit, quæ etiamnum titulo S.Pammachij inſcripta viſitur, & nũcupatur S.Ioannis & Pauli: quem proinde mirè celebrat eius incentor S.Hieron. Epiſtol. ad eundem Pammachium de obitu Paulinæ vxoris: *Nobis*, inquit, *poſt dormitionem ſomniumque Pauline, Pammachium Monachum Eccleſia peperit poſthumum, & patris & coniugis nobilitate patritium, eleemoſynis diuitem, humilitate ſublimem.* Et mox: *Quis hoc crederet, vt Conſulum pronepos, & Furiani germinis decus, inter purpuras Senatorum fuerua tunica pullatus incederet, & non erubeſceret oculos ſodalium, vt deridentes ſe derideret? Lucet margaritum in ſordibus, & fulgor gemmæ puriſſimæ etiam in luto radiat.* Et inferius: *Nunc omnes Chriſti Eccleſiæ Pammachium loquuntur, miratur Orbis pauperem, quem hucuſque diuitem neſciebat.* &c. *Parua dimiſimus, & grandia poſſidemus. Centuplicato fœnore Chriſti promiſſa reddumur*, &c. *Fecit hoc Crates Thebanus, fecit Antiſthenes: plus debet Chriſti diſcipulus præſtare, quàm mundi Philoſophus, gloriæ animal, & popularis auræ atque rumorum venale mancipium. Tibi non ſufficit opes contemnere, niſi Chriſtum ſequaris. Chriſtus ſanctificatio eſt, ſine qua nemo videbit Deum. Chriſtus redemptio, idem redemptor & pretium. Chriſtus omnia, vt qui omnia propter Chriſtum dimiſerit, vnum inueniat pro omnibus, & poſſit liberè proclamare: Pars mea Dominus*, &c. Et paulo pòſt: *Siue legas, ſiue ſcribas, ſiue vigiles, ſiue dormias, amor tibi ſemper buccina in auribus ſonet. hic lituus excitet animam tuam: hoc amore feruibundus, quære in lectulo tuo quem deſiderat anima tua, & loquere confidenter: Ego dormio, & cor meum vigilat. Cùmque inueneris eum, & tenueris, ne dimittas.* Subdit deinde de Pammachij Xenodochio: *Audio te Xenodochium in portu feciſſe Romano, & virgam de arbore Abraham in Auſonio plantaſſe littore: Primus inter Monachos in prima vrbe, primum ſequeris Patriarcham. Hæc moneo frater chariſſime, pietate qua te diligo, vt non ſolùm pecuniam, ſed & teipſum Chriſto offeras hoſtiam viuentem, ſanctam, placentem Deo, & imiteris filium hominis, qui non venit miniſtrari, ſed miniſtrare. Quantumcunque te deieceris, Chriſto humilior non eris. Eſto nudis incedas pedibus, fuſca tunica veſtiaris, aqueris pauperibus, inopum cellulas dignanter introeas, ipſe aquam portes, ligna concidas, focum extruas, vbi vincula? vbi alapæ? vbi ſputa? vbi flagella? vbi patibulum? vbi mors? Et cùm hæc omnia feceris, ab Euſtochio tua Paulâque vinceris, ſi non opere, certè ſexu.* Hæc & plura ſparſim S. Hieron. Hos in paupertatis inſtituto ſecutus eſt S. Benedictus, S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciſcus, qui paupertatem ita adamauit, vt eam quaſi ſponſam ſibi ſuiſque deſponſarit. Vnde rogatus ſæpe à Fratribus, *quanam virtus maximè nos Chriſto commendaret gratióſque faceret?* cum iubilo reſpondit, *paupertas: hæc eſt enim via ſalutis, humilitatis fomes, perfectionis radix, quæ fructus nobiliſſimos eóſque multiplices producit, ſed occultos & paucis cognitos.* Quocirca ipſe Romæ ad ſepulchrum S. Petri & Pauli cum lacrymis ſupplicans, vt ſeſe de theſauro paupertatis inſtruerent, meruit eos videre, qui & eum oſculo ſalutantes, dixerunt: *F. Franciſce, quia hoc petis quod Chriſtus & Apoſtoli ſeruarunt, certiorem te reddimus, tuum deſiderium eſſe exauditum: en theſaurus ſanctæ paupertatis tibi, tuiſque aſſeclis perfectè conceditur: ac quicunque eum capeſſent, de regno beatitudinis erunt ſecuri, & à Domino benedicti. Hinc idem diſſuadebat: Pauper eſt typus Chriſti, qui propter nos egenus factus eſt, vt nos ſua inopia diuites efficeret. Qui ergo pauperi maledicit, Chriſto maledicit. Ex aduerſo pecunia ſerus Dei non eſt aliud, quàm Diabolus & coluber venenoſus.* Eius diſcipulæ, & in

Paupertatis Chriſti propago.

& in instituto religioso filia S.Clara, cùm esset nobilis & opulenta, sua omnia distribuit in pauperes, Ordinem pauperum Religiosarum instituit, ac palàm professa est suum hoc Collegium fore stabile & Deo gratum, quamdiu paupertate fuerit opulentum. Quamobrem ab Innocentio III. Pontifice nouum, & eò vsque inauditum paupertatis priuilegium petiit, & impetrauit, quod & Pontifex propria manu conscripsit. Cùm deinde Gregorius IX. Pontifex ipsi suaderet, vt in Ordinem possessiones admitteret, seque de facto ipsam à voto, illis aduerso, absoluere, respondit: *Nolo Pater Sancte à Christi sequela in perpetuum absolui.* Porrò ipsa cæteris raro præiuit exemplo: licèt enim per viginti octo annos graui morbo affligeretur, tamen simplici tunicula & rudi panno vestiebatur, perpetuo rigidóque è setis porcinis ad nudam carnem cilicio vtebatur, nudipes incedebat, vili tenuique cibo vescebatur, non cubabat in lecto, sed humi vel super asseres. Hæc & plura habet eius vita.

Gentiles paupertatis studiosi.

Denique tanta támque varia & illustria sunt paupertatis bona, vt eam ambierint Gentiles quoque Philosophi & Principes, vel vt sapientiæ, vel vt gubernaculis Reipublicæ toti vacarent, eáque clarissimi euaserint. Hinc S. Chrysostomus libro 2. contra vituperat. vitæ Monasticæ, comparat pauperes cum opulentis Regibus, Diogenem cum Alexandro, Platonem cum Dionysio, Socratem cum Archelao, docétque illos gloriosiores fuisse sua paupertate, quàm hos suis regnis. Laudat quoque Epaminondam Thebanum Principem, qui in concionem vocatus, cùm venire non potuisset, quia vestem lauerat, nec aliam habebat, omnibus qui eò venerant illustribus viris spectatior, & illustrior fuit. Crates Thebanus, ait S. Hieronymus Epist. 13. magnum auri pondus proiecit in mare, quòd diceret, non posse se diuitem satis bene philosophari: *Mergam*, inquit, *vos, ne mergar à vobis.* Seneca magnus paupertatis & frugalis vitæ encomiastes Epist. 17. *Si vis*, inquit, *vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura.* Apuleius in Apologia: *Paupertas*, inquit, *est apud Graecos in Aristide insita, in Phocione benigna, in Epaminonda strenua, in Socrate sapiens, in Homero diserta.* Sed audi Ælianum breuiter eorum heroica paupertatis facinora, sanè memoranda, recensentem libro 11. variæ Histor. capite 9. Aristides, inquit, Lysimachi filius, qui multa præclarè domi militiæque gessit, & Græcis tributum imperauit, non tantùm post obitum reliquit, vt exequiis celebrandis sumptus esset. Phocion etiam egenus erat, attamen cùm mitteret ei Alexander centum talenta, interrogauit: *Quam ob causam haec mihi donat?* Qui cùm responderent, *quoniam te solum ex omnibus Atheniensibus bonum bonestúmque virum iudicat. Sinat igitur*, inquit, *me talem esse.* Etiam Epaminondas Polymnidis filius, pauper erat. Cùm autem Iason ei quinquaginta aureos nummos mitteret: *Iniuriam*, inquit, *mihi facere incipis.* Et quinquaginta drachmas à ciue mutuatus, vt essent pro viatico, profectus est in Peloponnesum. Cùm verò nuntium allatum esset, armigerum eius à captiuo quodam pecunias accepisse: *Mihi*, inquit, *da scutum. Tu verò tibi componam eme, vt qua vivas. Non enim vlterius pericula subire voles, cùm dives sis factus.* Pelopidas, cùm obiurgarent eum amici, quòd pecuniariæ rei ad vitam tuendam conferentis nullam curam gereret: *Et*, inquit, *me Hercule res vtilis est, verùm huic Nicomedi*, intento digito in hominem quendam claudum, & mutilum. Scipio 54. annorum vitæ spatium emensus, neque emit, neque vendidit quicquam: adeò paucis fuerat contentus. Cùm autem quidam ei scutum eleganter apparatum ostenderet, dixisse fertur: *Atqui Romanum ciuem par est in dextra spem ponere, non in sinistra*, putà in gladio qui dextra, non in scuto quod sinistra geritur. Ephialtes Sophonidæ filius pauperrimus fuit. Etsi verò amici ei decem talenta dono darent, non accepit: *Haec*, inquiens, *me cogerent, siquidem reuerenter vos haberem, aliquid praeter me concedere: sin minus vos obseruarem, ingratissimum videri.* Hæc Ælianus. Æquè memoranda sunt, quæ recenset Antonius in Melissa par. 1. Serm. 33. Democritus, inquit, audiens quendam de paupertate sua conquerentem, dixit: *Si non multa desideres, pauca tibi multa videbuntur. Desiderium enim contractum, paupertatem diuitys aequipollentem reddit.* Idem dictitabat: *Pauperis conditionem diuitis multo beatiorem esse. Pauperes quippe maximis malis non infestantur, vt insidys, odio, inuidia, quibus diuites quotidie expositi sunt.* Aristides diuiti sibi pauperiem obiectanti, dixit: *Mihi quidem nihil adferet mali paupertas, tibi verò diuitiae non paucas perturbationes.* Aristoteles aiebat: *Paupertatem multis quidem indigere, inexplebilitatem autem omnibus.* Cato dicebat, honestam paupertatem impiis diuitiis longè præferendam esse. Hoc enim opprobrij, illud miserationis causa fieri solet. Hæc Antonius. Talia quoque sunt quæ narrat Stobæus Serm. 95. Socrates Archelao ipsum ditare volenti, renuntiari iussit: *Quòd farina Chenices quatuor obolo venirent Athenis, & fontes aquam funderent. Nam si res meae mihi non sufficiunt, at ego ipsis sufficio, & sic etiam ipsa mihi.* Diogenes sibi pauperiem exprobranti respondit: *Infelix quid ais? At ego neminem vidi tyrannidem gerere propter paupertatem, omnes verò propter diuitias.* Idem paupertatem appellabat virtutem αὐτοδίδακτον, id est, quæ per se discitur. Diuites indigent multis præceptis vt frugaliter viuant, vt corpus exerceant, ne pompis inhient, &c. quæ omnia seipsam docet paupertas: ipsa ergo cogit ad virtutem. Hæc Stobæus. Idem Diogenes gloriari solebat, quòd esset ἀοίκητος, ἄπολις, ἄπατρις, ἀχρήματος, ἄστατος, & ἰσημερόβιος, id est, *carens domo, ciuitate, patria, pecunia, nullam habens certam sedem, sed erro, & in diem viuens.* ita Laërt. lib. 6. Sic nostro æuo de se iocantem audiuimus Henricum IV. postea Franciæ Regem, quòd Rex esset sine regno, & maritus sine vxore, ac dux belli sine pecunia. Plutarchus in Lacon. narrat, Lycurgum rogatum, *quomodo Sparta salua & inuicta contra hostes consistere posset?* respondisse: *Si pauperes fueritis, nec alius alio plus requirat. Ad opulentos enim spes praedae inuitat hostem, nec facilè potest elabi, qui sarcinis & impedimentis retardatur. Adhaec tutiores sunt ab hostium incursu apud quos est aequalitas, & ex aequalitate concordia.* Hæc illi lumine naturæ viderunt, & fecerunt Reipub. Philosophiæ & laudis causa; sed ad paupertatem Euangelicam, quæ inducit bonorum communionem, quæque vnius Dei, & vitæ æternæ amore suscipitur, assurgere non potuerunt. Ad eam assurrexerunt primi hi Christiani, quorũ proinde vita fuit

interpretatio Euangelij & doctrinæ Christi,vti docet S.Augustin.lib.de Mendacio c. 15. *Diuina Scriptura*,ait,*non solùm præcepta continent, sed etiam vitam moréque iustorum;vt si fortè occultum est,quemadmodum accipiendum sit quod præcipitur* (vel consulitur)*in factis iustorum intelligatur.*

Erant illis omnia communia.] Quia propria fecerant communia. Omnia ergo possidebant in communi,& sic quisque pro vno priùs sibi proprio,conferendo illud in commune, possidebat omnia cæterorum in communi.Hoc ergo vti commodius est & lucrosius, ita nil derogat paupertati & perfectioni, vti patet in modernis Religiosis plerisque, qui bona possident in communi: esto aliqui maioris resignationis & fiduciæ in Deum studio,nil omnino,nè in communi quidem habere velint,sed viuere in diem mendicato. Porrò hæc communio bonorum nascebatur ex communione animorum, *vt qui eodem consortio religionis tenebantur, eodem consortio fruerentur & vita;vt quibus erat vna fides, esset vna substantia; quibus erat communis Christus, communis esset & sumptus. Non quærit charitas quæ sua sunt.* ait S. Augustin. Serm. 27. de verbis Apost. qui & lib.6.Confes.c.14.narrat se ante conuersionem agitasse consilium cum sociis de vita communi ineunda, vt remoti à turbis otiosè viuerent, *vt vnam*, inquit, *rem familiarem conflaremus ex omnibus; vt per amicitiæ sinceritatem non esset aliud huius & aliud illius. sed quod ex cunctis fieret vnum, & vniuersum singulorum esset,& omnia omnium. Et placuerat nobis, vt bini annui tanquam magistratus omnia necessaria curarent, cæteris quietis. Sed posteaquã cœpit* (Romanianus, vnus è sociis) *cogitare, vtrùm hoc mulierculæ sinerent, quæ & alij nostrùm iam habebant;& nos habere volebamus totum illud placitum, quod bene firmabamus,& fluit in manibus atque confractum est. Inde ad suspiria & gemitus conuertebamur,& gressus ad sequẽdas latas & tritas vias sæculi.*

Reddebant.] Quasi depositum sibi à Christo commissum.Hæc enim est ἀντιδοσις,ita Chrysost.

Vers. 33. *Et virtute magna.*] Græcè, δυνάμει, id est, *potentia,robore*.ita Syrus,Tigurina & Pagnin.Robur hoc consistebat tum in fiducia & audacia prædicandi Christum,tum in patrandis miraculis,vti rogarant Deum v.29.

Et gratia magna erat in omnibus illis.] Tum *quia gratiam habebant ad omnem plebem*, vt dixit c. 2. v. 47.id est, toti plebi erant amabiles & gratiosi:tum quia Deus eos sua gratia & donis spiritualibus cumulabat, quæ in eorum vultu, verbis omnique actione resplendebat. Vnde Pagnin.vertit: *gratia magna erat super omnes illos*:tum propriè,quia fideles in mutua conuersatione ostendebant magnam gratiam,beneuolentiam & beneficentiam, vt viderentur esse fratres, imò Angeli, & gratiarum filij. Vnde Tigurina vertit: *gratiáque magna* (Syrus,*bonitas*) *aderat omnibus iis.* Hunc esse sensum patet ex ratione quam subdit: *neque enim quisquam egens erat inter illos*, &c.

Vers. 35. *Et ponebant ante pedes Apostolorum.*] Tum studio humilitatis & reuerentiæ erga Apostolos. Vnde Hugo & Glossa censent, eos flexis genibus sua obtulisse Apostolis:tum vt ostenderent opum contemptum,quasi eæ non manibus tractandæ,sed pedibus calcandæ essent. Vnde Arator:

Calcandúmque docent quod subdunt gressibus

[redacted]

De quo terrena veniunt ad pectora curæ.

Tum vt ostenderent se non tam gratiam facere, quàm recipere ab Apostolis. Audi S. Chrysost. in 1.ad Corinth.cap.11. *Maioris dicebant quòd ab eis reciperentur, quam quòd darentur dona: hoc enim est potissimùm contemnere opes, hoc est pascere esurientem Christum, si absque arrogantia & fastu id facias; sicque des quasi tibi ipsi plura, quàm danti beneficia dare videaris.* Das enim terram,imò terræ particulam, & recipis cœlum. Denique S. Chrysost. hic hom. 11. conatur hanc primorum fidelium deuotionem, & bonorum communionem suadere suis ciuibus Constantinopolitanis,vt omnia sua in commune conferant viuántque in communi, promittens eis similem Dei benedictionem, ita vt nihil cuiquam desit, sed omnia ad vitam necessaria affatim adsint: sed in tanta ciuium (erant enim in vrbe vt minimùm centum millia Christianorum, vt ipse ait) multitudine, diuitibus & opulentis id persuadere non valuit.Quare hæc vitæ communitas, & æqualitas apud primos tantùm fideles Ierosolymis modicò tempore constitit; mox ab eis ad Sacerdotes & Clericos transiit: ab his ilicò digressa est ad Monachos & Religiosos, qui soli eam retinent & tuentur. Porrò ex hac primorum fidelium reuerentia erga Apostolos, videtur manasse priscus mos demittendi se ad pedes, non tantùm Pontificis, sed & Episcoporum ac virorum sanctorum, iuxta oraculum Isaiæ 49. 23. *Vultu in terram demisso adorabunt te, & puluerem pedum tuorum lingent.*Vide ibi dicta. Ita S.Domna illustrissima & pulcherrima femina 14.annorum, gentilitiis Deorum sacrificiis præfecta, legens Acta Apostolorum, ad Christum conuersa est, & à Cyrillo Nicomediensi Episcopo instructa: vnde quod in Actis Apostolorum primos fideles fecisse legerat, quæcunque habuit,vt gemmas, thesauros & vestes pretiosas, ad Cyrilli pedes in pauperes eroganda portauit. Quare accusata & in carcerem detrusa, post longum agonem martyrio coronata est tempore Maximiani Imp. ita ex Actis martyrum Nicomediensium Baronius tomo 2.anno Christi 295.

Vers. 36. *Ioseph autem.*] Huius vnius exemplum ponit S. Lucas, tum quia vir fuit illustris & inter fideles primarius; tum quia deinceps eius crebram & magnificam faciet mentionem: fuit enim ipse socius S.Pauli destinatus à Spiritu S. ad euangelizandum gentibus quaquauersum: tum quia hæc eius oblatio & donum fuit eximium.Nam Alexander Monachus in vita S. Barnabæ, narrat eum cùm ditissimus esset,non agellum quempiam,sed latifundium amplissimum magnificis decoratum ædificiis Christi causa vendidisse, prætiúmque ad pedes Apostolorum obtulisse: atque hac ratione se ad Apostolatum dispositi, ad eúmque euehi meruit, de quo cap.13.

Qui cognominatus est Barnabas ab Apostolis.] Alius ergo est à Barsaba,qui fuit compositus S.Mathiæ, eique postpositus in Apostolatu capite 1. esto vterque vocatus sit Ioseph. ita Sanctus Chrysostomus.

Quod est interpretatum filius consolationis.] Id est, totus consolatorius, plenus consolatione, ingens consolator, consolationem omnibus afferens. Causam dat cur ei Apostoli mutarint nomen, vel potiùs Iosepho dederint cognomen Barnabas; quia scilicet, Barnabas idem est quod filius consolationis. Talis autem erat Ioseph. Primò, quia hoc suo præclaro oblationis exemplo Apostolis consolationem, omnibúsque ædificationem attulit, qui proinde certatim eum imitati sunt. Secundò, ob eximiam mansuetudinem, hilaritatem, suauiloquentiam, gratiam,

Barnabas.i. filius consolationis. Cur

Digitized by Google

tiam, sanctitatem, pollebat gratia consolandi afflictos & miseros. ita Alexander in eius vita. Tertiò, quia pauperes suis eleemosynis consolatus est. ita Oecum.

Nota, hæc interpretatio videtur nonnullis non à S.Luca, sed ab Interprete addita, & S.Lucæ inserta: tum quia non solet Lucas etyma interpretari: tum quia hæc interpretatio nō videtur etymo consentire. Verùm certum est S.Lucam eam inseruisse, quia ea non tantùm in interpretatione & Bibliis Latinis, sed in ipso autographo Græco Lucæ textu, quin & in Syriaco habetur. Voluit enim Lucas rationem reddere, cur Ioseph cognominatus sit Barnabas, quia scilicet erat plenus consolatione, quòd Hebraicè significat Barnabas. Sic nomen Elymæ interpretatur magus c. 13. 3. Quæres, quomodo Barnabas Hebraicè significat filium consolationis? Primò, Erasmus & alij nonnulli nomen Barnabas deriuant à בַּר *bar*, id est, filius, & נָפַשׁ *naphas*, id est, respirauit, q.d. filius respirationis & refrigerij, putà cōsolationis in æstu tentationum & tribulationum: à *naphas* enim dicitur נֶפֶשׁ *nephes*, id est, anima, spiritus, halitus, respiratio refrigerans & consolans cor; sicut Græcis ψυχὴ, id est, anima, dicitur à ψύχω, id est, refrigero, ait Plato in Cratylo. Verùm obstat, quòd Barnabas scribatur per b. *Naphas* autem per p. nisi dicas has duas literas, vtpote labiales & eiusdem penè soni, esse commutabiles, vti Germani eas commutant, dum pro b. dicunt p. pro Barnabas dicunt Barnapas. Addit Erasmus se dubitare, annon pro *Barnabas* legendum sit *Barnachum*, id est, filius consolationis: נָחַם *nacham* enim propriè significat consolari. Verùm omnia exemplaria habent *Barnabas*, non *Barnachum*; & ita deinceps audiemus eum vocari in Apostolatu & comitatu Pauli. Secundò, Barnabas propriè dicitur quasi בַּר נָבִיא *bar nabi*, id est, filius Prophetæ: Propheta enim dicitur is, qui exhortatur & consolatur (vnde Græcè vocatur filius παρακλήσεως, id est tam exhortationis, quàm consolationis.) Hoc enim est eius officium, vt ait Paulus 1. Corinth. 14. 31. Vnde cap. 15. 32. ait Lucas: *Iudas autem & Silas, & ipsi cum essent Prophetæ, verbo plurimo consolati sunt fratres & confirmauerunt.* Hinc & Isaias princeps Prophetarum *consolatus est lugentes in Sion*, ait Eccles. cap. 48. 27. Vnde Isaias c. 40. 1. proclamat: *Consolamini, consolamini populus meus, dicit Deus vester: loquimini ad cor Ierusalem.* & cap. 61. in persona Christi: *Spiritus Domini super me, &c. vt consolarer omnes lugentes, & ponerem lugentibus in Sion, & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium gaudij pro spiritu mœroris.* Tertiò, Pagnin. in nomin. Hebr. Barnabas deducit à *bar*, & נָבַע *naba*, id est, eructauit, emanauit, scaturiuit, ebulliuit, prolocutus est. Vnde מַבּוּעַ *mabbua* est vena, fons, scaturigo, scatebræ, ebullitiones. q.d. filius ebullitionis & eloquij ebullientis, id est, sermone profluus, hoc est, consolator. Eloquentes enim & verbis proflui, quibus sermo in ore quasi bullit, solent pollere gratia consolandi & exhilarandi. Sunt enim velut venæ, & fontes iugiter emanantes aquas dulces blandi & suauis eloquij, quibus cor angustiatum refrigeratur, reficitur & consolatur. Fortè etiam radix *naba* illo æuo S.Lucæ, propriè significabat consolari. Iam enim valde restricta est lingua Hebræa & Syra, ideóque multa verba & verborum significata illius æui ignoramus. Id enim exigere videtur hoc loco textus Lucæ. Fauet, quod ex *naba*, per aphæresin literæ *nun*, deductum videtur Syrum modernum בָּוָא *baua*, id est, consolari; vnde *buion* nostris Syris est consolatio. Hinc & Lexicon Syriacum: Barnabas, inquit, idem est quod filius consolationis, vel filius refugij; sed etymon non indicat, fortè quia peregrinum erat, v.g. Cyprium prisc. 5. cum. Barnabas enim fuit Cyprius.

Etymon Barnabæ. 1.

2.

3.

4.

Leuites.] Licèt enim Leuitæ Num. 18. 20. vetentur possidere agros in Iudæa, non tamen extra eam, imò nec in Iudæa, si ij sint pascuales dumtaxat ad alenda pecora, vt patet Num. 35. 3. Vnde Hugo censet hunc Barnabæ agrum fuisse in Cypro, Alexander verò in vita S. Barnabæ, ait eum fuisse in Iudæa.

Cyprius genere.] Iudæi enim post tot captiuitates sparsi erant per totum Orbem, & vbique gentium fixerant domos, vti & modò fixerunt. Addit Alexander, Barnabam natum in Cypro habitasse Ierosolymis, ibique vnà cum Stephano & Saulo sacris literis imbutum fuisse à Gamaliele, ac demum ad Christum venisse vnà cum consobrino suo Ioanne; qui cognominatus est Marcus, in cuius domo coalescere cœpit noua hæc Christi Ecclesia, vt dixi capite 1. Vnde Barnabam fuisse vnum è 72. Christi discipulis, tradit S. Epiphan. hæres. 1. Euseb. lib. 3. Histor. cap. 33. & alij. Porrò Sophronius Patriarcha Ierosolym. in Fragmento de laboribus S. Petri & Pauli, quod extat tomo 7. Biblioth. S. Patrum, tradit S. Petri vxorem fuisse filiam Aristobuli, fratris Barnabæ, ex qua suscepcerit filium & filiam. Sophronio astipulatur Heleas Episcopus Cæsaraugustanus, in Addition. ad Chronicon Lucij Dextri & M. Maximi, quod anno Domini 1595. repertum & editum est Cæsaraugustæ. Sic enim scribit: *S. Petrus in honore habetur in Hispanijs, & vxor eius Concordia passa Romæ sub Nerone, non multo priùs quàm ipse pateretur. Fuit hæc (vt docet M. Maximus ad Epistolam S. Petri) filia Aristobuli, id est, Zebedæi, & Salomes, socrus & Andreæ, qui duxit alteram sororem Concordiæ, & Iacobi & Ioannis. Fuit autem Aristobulus cognomento Zebedæus, frater Barnabæ Apostoli Domini. Idem Zebedæus & Barnabas consobrini Ioannis, cognomento Marci, & nepotes Mariæ, vbi Christus cœnam vltimam celebrauit, & vbi Spiritus S. venit in Apostolos.* Sic ergo iuxta Helecam, Barnabas fuit frater Aristobuli, qui alio nomine dictus est Zebedæus, fuitque pater S. Iacobi & Ioannis Apostolorum, quorum proinde Barnabas fuit patruus, æquè ac vxorum S. Petri & S. Andreæ: quare primarij hi Apostoli fuerunt consanguinei, vel affines. Porrò de Zebedæo fratre Barnabæ, hæc addit Helecas: *In Britannia celebris est memoria multorum martyrum, præcipuè S. Aristobuli, vnius de 72. discipulis, qui dictus est etiam Zebedæus, pater Iacobi & Ioannis, maritus Mariæ Salomes, qui cum Petro Romam petiit: inde relictis domesticis suis, missus in Angliam Episcopus, occubuit martyr anno secundo Neronis.* Et inferiùs de vxore eius: *Celebris* ait, *memoria est apud Hispanos S. Mariæ Salomes, matris S. Iacobi, & vxoris Zebedæi, quæ cùm attigisset annum nonagesimum anno Christi 42. sub Iacobo filio Alphæi Episcopo Hierosolymitano, die 24. Maij sanctissimè decessit ad cœlos in Italia, dicitúrque Verulis quiescere, & mors eius multis nobilitata miraculis.* Idem tradunt Verulenses. Cæterorum, vtpote nouorum, nec ab aliis traditorum, fides sit penes Helecam & Sophronium.

Barnabæ prosapia.

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS.

Primò S. Petrus Ananiam & Sapphiram, ob fraudatum agri pretium, morte punit. Secundò, verſ. 12. recenſentur miracula crebra Petri & Apoſtolorum. Tertiò, verſ. 17. incarcerantur Apoſtoli, ſed ab Angelo liberantur: inde concionantes in templo à Magiſtratu abducuntur in concilium, à quo increpiti intrepidè reſpondent: Obedire oportet Deo magis quàm hominibus. *Quartò, Gamaliel verſ. 34. ſapiens pro Apoſtolis das conſilium. Denique verſ. 40. flagellantur Apoſtoli; ſed in ijs exultantes, alacriùs & audaciùs Chriſtum pradicant.*

Verſ. 1. Vir autem quidam nomine Ananias, cum Sapphira vxore ſua, vendidit agrũ,

2. Et fraudauit de pretio agri conſcia vxore ſua: & afferens partem quandam, ad pedes Apoſtolorum poſuit.

3. Dixit autem Petrus: Anania, cur tentauit Satanas cor tuum, mentiri te Spiritui Sancto, & fraudare de pretio agri?

4. Nónne manens tibi manebat, & venundatum in tua erat poteſtate? Quare poſuiſti in corde tuo hanc rem? Non es mentitus hominibus, ſed Deo.

5. Audiens autem Ananias hæc verba, cecidit & expirauit. Et factus eſt timor magnus ſuper omnes qui audierunt.

6. Surgentes autem iuuenes amouerunt eum, & efferentes ſepelierunt.

7. Factum eſt autem quaſi horarum trium ſpatium, & vxor ipſius, neſciens quod factum fuerat, introiuit.

8. Dixit autem ei Petrus: Dic mihi mulier, ſi tanti agrum vendidiſtis? At illa dixit: Etiam tanti.

9. Petrus autem ad eam: Quid vtique conuenit vobis tentare Spiritum Domini? Ecce pedes eorum, qui ſepelierunt virum tuum, ad oſtium; & efferent te.

10. Confeſtim cecidit ante pedes eius, & expirauit. Intrantes autem iuuenes, inuenerunt illam mortuam, & extulerunt, & ſepelierunt ad virum ſuum.

11. Et factus eſt timor magnus in vniuerſa Eccleſia, & in omnes qui audierunt hæc.

12. Per manus autem Apoſtolorum fiebãt ſigna & prodigia multa in plebe. Et erant vnanimiter omnes in porticu Salomonis:

13. Cæterorũ autẽ nemo audebat ſe conſungere illis: ſed magnificabat eos populus.

14. Magis autem augebatur credentium in Domino multitudo virorum, ac mulierũ,

15. Ita vt in plateas eiicerent infirmos, & ponerent in lectulis ac grabatis, vt veniente Petro, ſaltem vmbra illius obumbraret quẽquam illorum, & liberarentur ab infirmitatibus ſuis.

16. Concurrebat autem & multitudo vicinarum ciuitatum Ieruſalem, afferentes ægros, & vexatos à ſpiritibus immundis, qui curabantur omnes.

17. Exurgens autem princeps Sacerdotum, & omnes qui cum illo erant (quæ eſt hæreſis Sadducæorum) repleti ſunt zelo:

18. Et iniecerunt manus in Apoſtolos, & poſuerunt eos in cuſtodia publica.

19. Angelus autem Domini per noctem aperiens ianuas carceris, & educens eos, dixit:

20. Ite, & ſtantes loquimini in templo plebi omnia verba vitæ huius.

21. Qui cùm audiſſent, intrauerunt diſuculo in templum, & docebant. Adueniens autem princeps Sacerdotum, & qui cum eo erant, conuocauerunt concilium, & omnes ſeniores filiorum Iſraël: & miſerunt ad carcerem vt adducerentur.

22. Cùm autem veniſſent miniſtri, & aperto carcere non inueniſſent illos, reuerſi nuntiauerunt,

23. Dicentes: Carcerem quidem inuenimus clauſum cum omni diligentia, & cuſtodes ſtantes ante ianuas: aperientes autem neminem intus inuenimus.

24. Vt autem audierunt hos ſermones magiſtratus templi, & principes Sacerdotũ, ambigebant de illis quidnam fieret?

25. Adueniens autem quidam nuntiauit eis: Quia ecce viri, quos poſuiſtis in carcerem, ſunt in templo ſtantes, & docentes populum.

26. Tunc abiit magiſtratus cum miniſtris, & adduxit illos ſine vi: timebant enim populum ne lapidarentur.

27. Et cum adduxiſſent illos, ſtatuerunt in concilio: & interrogauit eos princeps Sacerdotum,

28. Dicens: Præcipiendo præcepimus vobis ne doceretis in nomine iſto: & ecce repleſtis Ieruſalem doctrina veſtra: & vultis inducere ſuper nos ſanguinẽ hominis iſtius.

29. Reſpondens autem Petrus, & Apoſtoli, dixerunt: Obedire oportet Deo magis, quàm hominibus.

30. Deus

30. Deus Patrum nostrorum suscitauit A Iesum,quem vos interemistis, suspendentes in ligno.

31. Hunc Principem & Saluatorem Deus exaltauit dextera sua, ad dandam pœnitentiam Israëli,& remissionem peccatorum:

32. Et nos sumus testes horum verborum, & Spiritus Sanctus quem dedit Deus omnibus obedientibus sibi.

33. Hæc cùm audissent,dissecabantur,& cogitabant interficere illos.

34. Surgens autem quidam in concilio Pharisæus, nomine Gamaliel, legis doctor honorabilis vniuersæ plebi, iussit foras ad breue homines fieri.

35. Dixitque ad illos: Viri Israëlitæ, attẽdite vobis super hominibus istis quid acturi sitis.

36. Ante hos enim dies extitit Theodas, dicens se esse aliquem, cui consensit numerus virorum circiter quadringentorum: qui occisus est:& omnes qui credebant ei, dissipati sunt,& redacti ad nihilum.

37. Post hunc extitit Iudas Galilæus in diebus professionis,& auertit populum post se,& ipse periit:& omnes,quotquot consenserunt ei, dispersi sunt.

38. Et nunc itaque dico vobis, discedite ab hominibus istis,& sinite illos:quoniam si est ex hominibus consilium hoc, aut opus, dissoluetur:

39. Si verò ex Deo est,non poteritis dissoluere illud,ne fortè & Deo repugnare inueniamini. Consenserunt autem illi.

40. Et conuocantes Apostolos,cæsis denuntiauerunt ne omnino loquerẽtur in nomine Iesu:& dimiserunt eos.

41. Et illi quidem ibant gaudentes à conspectu concilij, quoniã digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati.

42. Omni autem die non cessabant, in templo & circa domos docentes, & euangelizantes Christum Iesum.

VERS. 1. *Ananias.*] Heb.idẽ est quod *donum Domini*, quod scilicet per votum Domino obtulit; vel *paupertas Domini*, id est, Domino dicata: sed ex *Anania* factus est *Cananias*, id est, institor & mercator Domini; quia pretij partem Deo dicatam, sibi quasi mercator retinuit; ideóque rursum factus est *Ananias*. id est,afflictio Domini,quia à Domino morte mulctatus est.

VERS. 2. *Agrum.*] Syrus ܟܪܝܬܐ *kerutha*,id est,ager & villa: quæ vox deducta est ab Hebræo קִרְיָה *kiria*,id est,ciuitas, pro quo Chaldæi dicunt קַרְתָּא; vnde Carthago vocata est ciuitas nona à Didone condita. Lingua enim Punica Hebrææ est affinis, vtpote ab ea progenita.

Sapphira.] Heb. idem quod *numerans*, scilicet pretium:aut vt Syrus, *pulchra*,vel sapphirina.

Et fraudauit de pretio agri.] ἐνοσφίσατο,id est,*callidè surripuit*, ab oculis Domini vel heri callidè remouendo.Syrus,*sustulit*.Erat ergo hoc furtum,& sacrilegium rei Deo dicatę.Ergo vel dissertè vouerat,vel certè professus erat verbis,aut ipso facto plenã bonorum, eorúmque pretij abdicationem & oblationem,vti faciunt Religiosi iam vouentes paupertatẽ. Negat tamen Caiet.fideles eã tum vouisse:idé negãt cõstanter Caluin.Marlorat.aliique hæretici,votorum & Religionis hostes,dicentes Ananiam solo mendacio solaque hypocrisi peccasse,quòd simularet se dare totum cùm daret partem,ideóque morte punitum esse. Verùm errare eos,patet primò ex verbo *fraudauit*.fraus enim non fit in re propria,sed aliena,putà cùm res alteri data,vel vẽdita,aut promissa surripitur. Vnde Græcè est ἐνοσφίσατο, id est, callidè surripuit. Fuit ergo fur & sacrilegus: quia scilicet violauit votum, & professionem paupertatis quam fecerat.Vnde S.August.Serm.2.de verbis Apostoli:*Dum*,inquit,*ex eo quod promiserat partem subtraxit, sacrilegij damnatur & fraudis.Sacrilegij, quod Deum in pollicitatione fefellerit. Fraudis, quòd integris muneribus portionem quandam putauerit subtrahendam*.Secundò,quia Petrus Ananiam culpans ait:*Cur tentauit Satanas cor tuũ mentiri te Spiritui S. & fraudare de pretio agri?* Si enim non vouisset,nec promisisset,fuisset tantùm mendacium officiosum, non pernicioſum,vtpote in re propria,ideóque veniale; ſicut qui donaret amico centum aureos, dicens,plures darem ſi haberem,at non habeo,peccat tantùm mendacio officioſo & veniali, nec dicitur fraudare, multo minùs mentiri Spiritui S. Inſtat ei Petrus acriùs:*Quare posuisti in corde tuo hanc rem?* tam nefandam,tam ſacrilegam.

Ananiã fecisse votum paupertatis probatur.

Non es mentitus hominibus, ſed Deo.] Ergo Deo vouerat & promiſerat.Ille enim dicitur mẽtiri Deo & Spiritui S. qui id quod ei promiſit & vouit, non ſeruat.Tertiò,idem patet ex pœna.Petrus enim 3. puniuit eum, æquè ac vxorem morte, eáque ſubita, publica & infami. Fuit ergo lethale & grande hoc ſcelus:fuit ergo violatio voti & ſacrilegium.Si enim non vouiſſent, licitè potuiſſent pretium, vel eius partem ſibi retinere,& etiãſi dixiſſent hoc totum eſſe agri pretium, nemini feciſſent iniuriam, ideóque non peccaſſent fraude lethali,ſed mẽdacio tantùm veniali. Quartò, ita paſſim docent Patres, 4. S.Baſil.Ser.1.de Inſtit.Monach. *Humanæ*,ait,*gloriæ cupiditate Ananias quicquid bonorũ habebat Deo palam conſecrarat,vt hominum de ſe opinionẽ excitaret.* S.Aug.verbis paulo antè citatis, S.Chryſ.hic hom. 12. *Quare*,inquit,*hoc feciſti? Voluiſti habere? oportebat intus habere & non promittere: nunc autem poſtquam conſecraſti,manus ſacrilegium commiſiſti.* S.Hier. Ep.8.ad Demetr.clarè:*Ananias*,inquit,*& Sapphira diſpenſatores timidi,imò corde duplici,& ideo condemnati,quia poſt votum abſtulerunt quaſi ſua,& nõ eius, cui ſemel ea vouerant, partémque ſibi tam alienæ ſubſtantiæ reſeruantes.* S.Greg.lib.1.Ep.33.ad Venantiũ:*Ananias*,inquit,*pecunias Deo vouerat,quas poſtea victus perſuaſione Diaboli ſubtraxit, ſed qua morte multatus eſt ſcis.* S.Fulgent.Ep.de debito coniugali c.8.*Quam*,ait,*ſit malum,quamque ſollicitè fugiendum, ſi quis de hoc quod Deo vouerit retinere,aut rapere aliquid mortifera prævaricatione pertentet,exemplo ſunt Ananias & Sapphira.*idem aſſerunt S.Athanaſ.Ser. de Paſſione & Cruce,Nazian.in Carm.de Virginit. Præc.Cyprian.lib.3. Teſtimon.c.30.Caſſian. Collat.18.c.7. atque in hoc caput commentantes Oecum.qui peccatum Ananiæ vocat ſacrilegiũ,Arator, Beda,Hugo,Lyran. & alij paſſim.quin & quod mireris Beza,veritatis vtiq; nimis clara luce cõuictus.

Porrò ſi primæui fideles, etiam coniugati, vouebant paupertatem, multo magis eam vouerant Apoſtoli, eorum in virtute duces, ſanctitatis, & perfectionis magiſtri, ac Euangelicorum conſiliorum præcones exemplo magis quàm verbo, idque diſertè docet S. Aug. 17. Ciuit. c. 4. *De terra*, inquit, *ſuſcitatus eſt ille* (Paulus) *ſuper omnes diuites pauper, & de ſtercore erectus ſupra omnes populos opulentos ille inops, vt ſedeat cum potentibus populi, quibus ait: ſedebitis ſuper ſedes duodecim, & ſedem gloriæ hereditatis dans eis. Dixerant enim potentes iſti: Ecce nos dimiſimus omnia, & ſecuti ſumus te. Hoc votum potentiſſimi vouerant. Sed vnde hoc eis, niſi ab illo de quo hic cantatum eſt, dante votum vouenti?* Et S. Thomas 2. 2. quæſt. 88. a. 4. ad 3. *Apoſtoli*, inquit, *intelliguntur vouiſſe pertinentia ad perfectionis ſtatum, quando Chriſtum relictis omnibus ſunt ſecuti.* Idem multis probat Aluarus Pelagius lib. 2. de planctu Eccleſiæ c. 9. & ex eo noſter Hieron. Platus lib. 2. de bono ſtatus Relig. cap. 20. Porrò licèt D. Thomas loco citato, negare videatur Chriſtum eadem vouiſſe, idémque diſertè doceant Medina & Caietan. tamen multi contrarium cenſent: licèt enim in Chriſto non fuerit illa cauſa vouendi quæ eſt in nobis, ſcilicet ad firmandam voluntatis inconſtantiam, quæ in Chriſto nulla fuit (quod tantùm videtur voluiſſe S. Thomas, tamen multæ aliæ fuerunt, ſcilicet prima, vt Deo offerret nobiliſſimum religionis actum. Hic autem eſt vouere & votum, quo non tantùm res & actus, ſed & voluntas ipſa in totum Deo conſecratur, ira vt rem nec habere, nec velle poſſit; ſicut plus eſt dare arborem cum fructibus, quàm ſolos eius fructus, ait S. Anſel. lib. de ſimilit. c. 84 Secunda, vt ipſe perfectionis magiſter, eius Apoſtolis, nobiſq; daret ſpecimen & exemplum, quod ſequamur. Matth. 19. 27. Lucæ 14. 33. vbi Apoſtoli ſe Chriſti exemplum in paupertate ſecutos aſſerunt. Tertiò, quia perfecta opum abrenuntiatio non ſit niſi per votum: illo enim vouens non tantùm præſentia, ſed & futura bona quæ habere poteſt, liberè à ſe abdicat. Quarta, quia tria vota Religionis ſunt tria præſtantiſſima holocauſta: Chriſtus autem ſe ſuáque in perfectiſſimum holocauſtum Deo Patri obtulit. Vnde eius hæc eſt vox pſal. 21. 26. *Vota mea* id eſt, promiſſa mea, ait ibi S. Baſil. & Theod. *reddam in conſpectu timentium eum.* Hanc ſententiam probabiliſſimam eſſe cenſet Franc. Suarez 3. p. q. 40. diſp. 20. ſect. 2. & Salmeron tomo 5. tract. 4. Videtur ergo Chriſtus in primo inſtanti conceptionis ſuæ, ſe & omnia ſua obtuliſſe ac vouiſſe Deo, præſertim per paupertatem, caſtitatem & obedientiam. Nam homini obedientiam vouere non poterat, eo quòd non haberet ſuperiorem. Sic in vita B. Tereſiæ quaſi quid illuſtre ponitur, quòd ipſa vouerit ſe in qualibet re facturam id, quod erat perfectius.

Apoſtolicè-dem vouerunt.

An Chriſtus vouerit?

Inſuper ſi primi fideles Ieroſolymitæ vouebant paupertatem, valdè quoque probabile eſt eoſdem vouiſſe tunc caſtitatem, & vxoribus deinceps abſtinuiſſe. Probatur id primò, quia qui fecerunt maius, fecerunt & minus. Maius autem eſt abdicare à ſe bona omnia ad vitam neceſſaria, quàm abſtinere coniugio voluntario, & non neceſſario; cùm multi eo abſtineant, quòd nolint illo illigari, nec pati moleſtias vxorias & rei familiaris. Adde, ad alendas proles, quæ ex coniugio continuè ſuſcipiuntur, opus eſſe multis opibus, ac proinde non poſſe eas abdicari. Secundò, quia hodie videmus eos qui faciunt votum paupertatis, facere & caſtitatis; ſed non vice verſa: multi enim caſtitatem vouent, qui bonis ſuis frui volunt. Tertiò, id ſuadet feruor Chriſtianorum illius ævi, & primitiæ Spiritus, quas ipſi hauſerant. Vnde de iis ait Lucas cap. 2. 42. *Erant perſeuerantes in doctrina Apoſtolorum*: hæc autem aſſidua erat, nec tantùm tradebat præcepta, ſed & conſilia Euangelica, inter quæ vnum præcipuum erat illud Chriſti: *Sunt eunuchi qui ſe ipſos caſtrauerunt propter regnum cœlorum. Qui poteſt capere capiat.* Matth. 19. 12. Caſtratio enim hæc non ſolam abſtinentiam ab vſu coniugij, ſed & eius impotentiam ſignificat, non phyſicam, ſed moralem, quæ fit per votum, per quod homo licitè non poteſt vti coniugio. Quartò, quia de iiſdem ait Lucas ibidem, *quòd erant perſeuerantes in communicatione fractionis panis & orationibus.* Et verſ. 46. *Quotidie quoque perdurantes vnanimiter in templo, & frangentes circa domos panem.* Si quotidie communicabant, ſi perpetim erant in templo orantes, ergo ſe continebant. Hoc enim iubet Apoſtolus 1. Corinth. 7. 5. Quintò, quia ea de cauſa Corinthij putabant, fideles omnes debere viuere cœlibes, quia videbant primos Ieroſolymitas ita viuere, ac proinde hoc dubium propoſuerunt Paulo: quibus ille reſpondet, cœlibatum non eſſe præceptum, ſed conſilium Euangelicum, vt patet toto cap. 7. prioris Epiſtolæ ad Corinth. Sextò, quia Eſſeni, quos S. Marcus Alexandriæ inſtituit, ad inſtar primorum fidelium, quos viderat Ieroſolymis inſtitutos à S. Petro, vti docet S. Hieronymus de Script. Eccleſ. in Marco, Eſſeni, inquam, coluerunt cœlibatum. Audi Plinium lib. 5. cap. 17. *Gens* (Eſſenorum) *ſola in toto Orbe prater cæteras mira, ſine vlla femina, omni Venere abdicata, ſine pecunia, ſocia palmarum. In diem ex æquo conuenarum turba renaſcitur, &c. ita gens æterna eſt, in qua nemo naſcitur: tam fœcunda illis aliorum vitæ pœnitentia eſt.* Et Solinum Polyhiſt. cap. 36. *Interiora Iudææ Eſſeni tenent, qui prædui morali diſciplina, receſſerunt à vitæ gentium vniuerſarum, majeſtatis, vt reor, prouidentia ad hunc morem deſtinati: nulla ipſi femina, Venere ſe penitus abdicant, pecuniam neſciunt, palmis vitiitant: nemo ibi naſcitur, nec tamen deficit hominum multitudo. Locus ipſe addictus pudicitiæ eſt, ad quem plurimi litèt vndique gentium properant. nullus admittitur, niſi quem caſtitatis fides & innocentiæ meritum proſequatur. Itaque incredibile dictu, gens æterna eſt ceſſantibus puerperis.*

Primos fideles vouiſſe caſtitatē, Prob. 1.

Iiſdem argumentis probatur, fideles primos profeſſos eſſe obedientiam Apoſtolis & S. Petro. Vnde & bona ſua, ac ſe totos cum bonis ad pedes Apoſtolorum obtulerunt. cap. 4. 35. Voluit enim Deus in his primis dare primum, & perfectum exemplar vitæ Chriſtianæ, quod omnia deinceps ſæcula intuerentur, & imitarentur. Egerunt ergo ipſi vitam religioſam, verique fuerunt Religioſi, vti docet S. Hieronymus de Script. Eccleſ. in Philone, cuius verba recitaui cap. 2. 44. & Caſſian. lib. 2. de Inſtit. Renun. cap. 5. & Collat. 18. cap. 5. vbi docet Cœnobitarum inſtitutum à tempore Apoſtolorum initium ſumpſiſſe, cùm multi perfectionis auidi, non eo tantùm contenti eſſent quod omnes facerent, vt ſua omnia in commune conferrent, ſed etiam his altiora meditantes, in ſecretiora loca ſuburbana ſecederent, qui quòd à coniugibus & à ſuorum conſortio, imò ab omni mundi conuerſatione abſtinerent, idcirco à ſolitudine Monachi, à communitate Cœnobitæ ſint nuncupati. Inter hos autem Principem, & cæterorum magiſtrum extitiſſe Sanctum Marcum

Primi Chriſtiani fuêre Religioſi.

Euan

Euangelistam in Ægypto; sicut in Æthiopia extitit Sanctus Matthæus, qui Iphigeniam Regis filiam cum sociabus in Monasterio Deo consecrauit; in Græcia Sanctus Paulus, qui Theclam; Romæ S. Clemens, qui Flauiam Domitillam; in Gallia Sancta Martha, quæ in cœnobio à se erecto cum aliis feminis Deo dicatis cœlestem vitam duxit. Idem liquet ex S. Dion. Eccles. Hier. cap. 10. vbi ritus consecrandi Monachos suo, id est, Apostolorum, æuo vsitatos describit. Hinc S. Chrysost. lib. 3. contra vituper. vitæ Monast. docet institutum Religiosorum esse Apostolicum, sic & S. August. Euseb. & alij superius citati. His ergo parentibus & ducibus glorientur Religiosi, eorumque virtutem & ardorem æmulentur, scientes se primæuum Christianismi spiritum, & perfectionis apicem consectari, vt sint sancti totique Deo consecrati, sicut primi illi fideles à Paulo, & aliis passim nuncupantur sancti.

Esseni qui & quales.

Denique quàm religiosa, sancta & excelsa fuerit primorum fidelium vita, liquet ex Essenis, quos instar Ierosolymitarũ Alexandriæ instituit S. Marcus. Essæi enim, vel Esseni nuncupati sunt quasi ὅσιοι, id est, *sancti*, ait Euseb. lib. 8. præpar. Euang. cap. 4. ex Philone: vel à Iesu, quasi Iessæi, Iesuæi, Iesuini, Iesuitæ. ita Epiphan. hæresi 29. licèt Iudæorum Esseni dicti videantur nonnullis ab Hebr. חָסָה *chasa*, id est, vidit, quasi videntes; vel à *chosen*, pro quo Iosephus lib. 3. Antiq. cap. 9. Græcè vertit *Essen*, id est, rationale, quod erat in pectore Pontificis, cui inscripta erat doctrina & veritas, q. d. Rationales, contemplatiui, qui toti vacabant rationi, menti, doctrinæ, & veritati rebúsque diuinis contemplandis: vel potiùs Esseni dicti sunt ab Hebræo *chasid*, & Syro *chasi*, de quo mox plura. De Essenis ita ex Philone scribit Euseb. loco citato: *Nulla animi perturbatione feruntur, sed vera soli hominum libertate fruuntur. Nemo proprium aliquod possidet, non domos, non pecus, non vas aliquod. sed omnibus in medio positis communiter vtuntur: habitant simul, & conuiuunt quasi sodales. Cùmque omnia pro communi vtilitate faciant, alia aliorum negotia sunt, quæ impigrè subeuntes certant; non frigus, non calorem, non aliquam aëris mutationem formidantes. Sunt autem eorum alij agricolæ,* Eorum studia. *alij pastores, alij apum cultores, alij aliarum artium magistri. Cùmque à laboribus suis mercedem ceperint, apud eum deponunt qui quæstor creatus est. Is omnia diligenter procurat quibus egent: egent autem pauciſſimus, cùm omnem luxum, tanquam animæ & corporis morbum, aspernentur.* Et inferiùs: *Nemo seruus apud eos est, sed cùm vniuersi liberi sint, alteri alteris seruiunt, &c. illam philosophiæ partem solùm approbant, quæ de Deo & creatione omnium scrutatur. Morali maximè inuigilant. Die septima ad loca sacra concurrentes, ordine sub senioribus iuuenes considere solent. Leguntur Scripturæ diligenter & exponuntur. Discunt igitur piè sanctè iustéque viuere; triplici regula vtentes, amore Dei ardentissimo, virtutis cultu diligentissimo, charitate proximi feruentissima. Quòd igitur summè Deum diligant, multa nobis argumento sunt castitas perpetua, iurisiurandi nulla mentio, mendacij odium. & præcipuè quòd bonorum omnium, nullius mali, Deum causam esse opinantur. Quòd virtuti studeant patet, quia pecuniam negligunt, gloriam spernunt, voluptatum oderunt, constantes, seueri, magnique animi sunt. Charitatis autem argumenta sunt, benevolentia, societas, æqualitas. Nullus enim domum habitat, quæ omnium communis non sit: vnum erarium, vnus sumptus omnibus est: vestis communis, communis cibus & potus, communis mensa, omnis vita communis est.* Hæc de Essæis ex Philone Eusebius, qui eadem & plura de iisdem ex Porphyrio recenset lib. 9. de præpar. Euang. cap. 1. Et Ioseph. lib. 1. de bello cap. 7. Vbi ait eos fuisse opum contemptores, paupertatis & vitæ communis amantes, religiosos erga Deum, silentio deditos, psalmodos, mites, fideles, pacificos, continentes, iustos, abstinentes, longæuos, in tormentis constantes, imò ridentes, immortalitati & æternitati viuentes, quasi Heroës & semideos: quos origine & genere fuisse Iudæos, sed in Christianissimum transisse, & fide ac religione fuisse Christianos, docet Epiphanius loco citato, S. Hieron. in Philone & S. Marco, Sozomenus, Cedrenus, Beda & alij apud Baron. tomo 1. anno Christi 64. & fusè idipsum contra Scaligerum & Nouantes ostendit noster Nicolaus Serarius lib. 3. Trihæres. cap. 17. & cap. 4. vbi quinquaginta Essenorum dogmata & instituta enumerat. Et cap. 1. Essenos nomen accepisse censet ab Hebræo חָסִיד *chasid*, à quo Syriacum *chasi*, & *chosio*, id est, ὅσιος, putà *sanctus*: quod præ cæteris vndecim ceruis, quæ ibi recenset, videtur probabilius: quin & idem Eusebius lib. 2. Histor. c. 17. vbi citans verba Actor. 4. in fine, quibus primorum Christianorum vitam communem & virtutes Lucas depingit, docet tales fuisse Essæos, quos rursum ex Philone ita describit: *Hoc in primis testatur,* Mores. *quòd facultatibus suis renuntiarint ac bonis ad se pertinentibus cesserint ij, qui philosophari cæpissent, & cunctis vitæ huius curis abstinuerint, relictisque muris in agris & hortis solitariè conuersati sint, certò scientes consortia eorum, qui disparem sequebantur viuendi rationem inutilia & noxia esse illis, qui tum temporis hoc, vt par erat, agebant. Hæc prædictus Philo testificatus ad verbum subiecit, dicens: Est autem in multis quidem terrarum locis hoc genus hominum (oportebat enim perfecti boni participes fieri tam Græcos, quàm Barbaros) verùm in Ægypto in singulis præfecturis, sicuti vocant, abundant, & maximè circa Alexandriam. Deinde & habitationes eorum quales fuerint describens, de Ecclesijs eius regionis hæc dicit: In singulis autem sacrum domicilium est, quod Monasterium vocatur, in quo manentes sanctæ vitæ mysteria celebrant, nihil illuc inferentes, nec potum, nec cibum, neque aliud quicquam eorum, quæ sunt ad corporis sustentationem necessaria, sed leges & oracula Prophetarum, & hymnos ac reliqua huiusmodi, quibus scientia & pietas augentur & consummantur. Et aliquanto pòst dicit: Totum autem illud temporis spatium, quod est à diluculo vsque ad vesperam, in exercitium illis insumitur. Sacras quippe Scripturas legentes philosophantur, ac patriam philosophiam allegoricè tractant. Etenim putant ea quæ in manifesta sunt Scripturarum expositione, quædam esse abscondita naturæ symbola, per figuras significata. Habent autem & commentarios priscorum virorum, qui cùm disciplinæ eorum duces essent, multa in forma rerum allegoricè traditarum pòst se monumenta reliquerunt. Continentiam autem primùm, tanquam fundamentum quoddam in anima collocant, deinde & alias virtutes superstruunt. Cibum aut potum nemo illorum ante Solis occasum vsurpat. Etenim philosophiæ studium luce, corporis verò necessitates tenebris dignas esse iudicant. Vnde & diem illi, istis verò medicam noctis partem tribuunt. Nonnulli ex eis toto triduo cibi non recordantur, quibus maius scientiæ, quàm cibi desiderium insedit. Nonnulli ita lætantur ac delectantur sapientia pasci, qua dogmata opulentè*

& abundè ſubminiſtrat, vt duplicato temporis ſpatio abſtineant, ac vix per ſex dies neceſſario cibo guſtantes veſcantur. Addit preterea apud illos, de quibus loquitur, mulieres quoque reperiri, quarum pleraque grandæuæ Virgines caſtitatem non neceſſitate, ſicut quidam Sacerdotes apud gentes magis quam ſua ſponte, propter Zelum ac ſtudium ſapientiæ cuſtodiant: cuius commercium ſtudioſè colentes, corporum voluptates aſpernantur, cùm immortales potiùs liberos, quos ſolus ámans Dei animus ex ſe gignere poteſt, quam mortales habere cupiant. Quid opus eſt illa adducere, quomodo in vnum congregati ſeparatimque viri, ac ſeparatim mulieres, conuerſati ſint, & qua illis exercitia fuerint, qua adhuc apud nos durant, & præcipuè circa ſalutaris paſſionis feſtum diem, in ieiunijs & vigilijs nocturnis, diuinorúmque ſermonum lectione exercere conſueuimus? Et vt vnus ex omnibus conſurgens in medio, pſalmum honeſtis modulis concinat, vtque ei præcinenti vnum verſiculum, omnis multitudo reſpondeat: atque in ipſis diebus in terra recumbentes, vnum quidem nemo omnino, ne guſtu quidem contingat, ſed nec quamlibet carnem: tantùm autem aqua ſit eis poculum, & panis cum ſale vel hyſſopo cibus. Addit autem, quomodo Sacerdotes, vel miniſtri exhibeant officia ſua, vel quæ ſit ſupra omnia Epiſcopalis apicis ſedes. Tales ergo tantique fuêre Eſſæi, putà primi fideles tam Ieroſolymæ, quàm Alexandriæ, de quibus verè dixit Nyſſenus initio tract. quid ſibi velit nomen Chriſtiani: *Chriſtianiſmus eſt vitæ diuinæ imitatio.* Et Nyſſeni frater S. Baſil. hom. 10. Hexamer. *Chriſtianiſmus quid eſt? Aſſimilatio Dei, quatenus eam aſſequi poteſt humanæ fragilitas naturæ. Votine reus es te Chriſtianum fore? Ne cunctare Deo fieri ſimilis: Chriſtum induc.* Et S. Auguſt. lib. 1. de Symbolo ad Catechum. cap. 5. *Chriſtianus eſt templum Spiritus S.* Idem (vel quiſquis eſt auctor: non enim videtur eſſe S. Auguſt.) lib. de vita Chriſtiana cap. 1. tomo 9. *Chriſtianus eſt Chriſti imitator.* Et cap. 6. *Chriſtianus*, inquit, *iuſtitiæ, bonitatis, integritatis, patientiæ caſtitatis, prudentiæ, humilitatis, humanitatis, innocentiæ, pietatis eſt nomen; & tu illud quomodo defendis & vendicas tibi, cui de tam plurimis rebus nec pauca ſubſiſtunt? Chriſtianus eſt, qui poteſt iuſta voce dicere: nemini hominum nocui, iuſtè vixi cum omnibus.* Et cap. 14. *Chriſtianus ille eſt, qui omnibus miſericordiam facit, qui omnino non mouetur iniuria, qui opprimi pauperem ſe præſente non patitur, qui miſeris ſubuenit, qui indigentibus ſuccurrit, qui cum mœrentibus mœret, qui dolorem alterius ſicut proprium ſentit, qui ad fletum fletibus alienis prouocatur, cuius domus communis eſt, cuius ianua nemini clauditur, cuius menſam pauper nullus ignorat*, &c. *qui Deo die noctúque deſeruit, qui eius præcepta indeſinenter meditatur; qui pauper mundo efficitur, vt Deo locuples fiat; qui inter homines habetur inglorius, vt coram Deo & Angelis eius glorioſus appareat; qui in corde ſuo nihil videtur habere ſimulatum vel fictum; cuius ſimplex & immaculata eſt anima, cuius conſcientia fidelis & pura eſt, cuius tota mens in Deo eſt, cuius omnis ſpes in Chriſto eſt, qui cœleſtia potiùs quàm terrena deſiderat; qui humana ſpernit, vt poſſit habere diuina.* Similia habet S. Ambroſ. Serm. in die Aſcenſionis Domini, & Irenæus lib. 2. contra hæreſ. c. 57. ſub finem.

Pane & aqua vinebant.

Chriſtianiſmi elogia & officia.

VERS. 2. *De pretio agri.*] Partem ſibi reſeruantes, vt humana prudentia ſibi in tempore neceſſitatis, v. g. perſecutionis, fugæ, ſenectutis conſuleret, diffidentes Deo. Vnde S. Hieron. Epiſt. 8. ad Demetr. vocat eos *diſpenſatores timidos, ac metuentes famem, quam fides non timet.* Addit Lyran. voluiſſe de vna medietate pretij expenſas habere communes, vel cæteri; & de altera lautiùs viuere in occulto; itáque communitatem hac parte defraudabant.

Aſſerens partem quandam.] Medietatem, ait Didymus lib. 1. de Spiritu S. & Lyran. quin & Caſſian. Collat. 6. cap. 11. cenſet eum potiorem pretij partem attuliſſe, & exiguum quid ſibi reſeruaſſe. Verùm pro *partem aliquam*, Græcè eſt μέρος τι, vbi τὶ eſt diminutiuum, & ſignificat partem vnam è pluribus, hoc eſt, particulam, vel particellam ab eo fuiſſe allatam: plures ergo partes pretij ſibi retinuit, vnam dumtaxat attulit. An partem hanc pretij acceperit Petrus, incertum eſt. S. Chryſoſt. in Epiſt. ad Titum hom. vlt. innuit non acceptaſſe, idque in deteſtationem ſacrilegij. Vnde hoc eius exemplum ſecuti videntur S. Gregor. & alij quos mox citabo, qui pretium proprietariorum in eius ſepulchrum iniiciebant, clamantes: *pecunia tua ſit tecum in perditionem.*

VERS. 3. *Dixit autem Petrus.*] Quaſi Primas Apoſtolorum & Eccleſiæ caput. ita Gloſſa & Hugo.

Cur tentauit.] Græcè, ἐπλήρωσεν, id eſt, *impleuit*. Sic & Syrus. q. d. ait Beda, cor & mens hominis à ſolo Deo impleri poteſt: cur ergo tu permiſiſti illud impleri, id eſt, plenè poſſideri à Diabolo, eiúſque praua ſuggeſtione & conſiliis; cùm ipſe illud, eſto velit, implere reuera non poſſit? Noſter cum S. Epiphanio hæreſi 59. legit ἐπείρασεν, hoc eſt, *tentauit*, id eſt, tentando vicit, & impulit in ſcelus & ſacrilegium: verbum enim *tentauit* ſumitur in actu perfecto & conſummato, vti ſæpe fit apud Hebræos. Nam alioqui peccatum non erat tentari à Diabolo: nec in poteſtate Ananiæ erat facere, vt à eo non tentaretur. Sic Chriſtus in oratione Dominica iubet nos orare: *Et ne nos inducas in tentationem*, ita ſcilicet, vt ea ſuperemur, q. d. ne permittas non vinci tentatione, ſed da gratiam, qua eam, cùm ingruit, vincamus. Poteſt tamen ſecundò *tentauit* accipi ſimpliciter in actu inchoato. q. d. *cur tentant Satanæ*, id eſt, cur veſtra cupiditate, & auaritia occaſionem dediſtis Diabolo, vt vos tentaret ad hoc furtum? Diabolus enim non ſolet tentare nos niſi eo vitio, in quod nos videt eſſe procliues, ideóque facilè vinci poſſe: perinde vt Dux belli ciuitatem oppugnat ea parte, qua debilior eſt. Sic qui aſpiciunt fœminas, dant occaſionem tentationi libidinis, tacitéque volunt eâ à Diabolo tentari. Nota hic ſpiritum prophetiæ in Petro, quo occultum Ananiæ ſcelus ex Dei reuelatione cognouit.

Satanæ etymon.

Satanæ.] S. Iuſtin. contra Tryphon. Iren. lib. 5. cap. 21. Beda in cap. 16. Matth. Oleaſter in c. 26. Geneſ. nomen Satanas deriuant à שָׂטָה *ſata*, id eſt, declinauit, defecit, apoſtatauit; vt Satanas ſit idem quod Apoſtata: primus autem Apoſtata à Deo fuit Lucifer, eiúſque aſſeclæ dæmones, cui proinde antonomaſticè competit nomen Satanas. Addit S. Iuſtin. Satanas deriuari à *ſata*, id eſt, receſſit, apoſtatauit, & *nas*, quod per craſin idem eſt quod נָחָשׁ *nachas*, id eſt, ſerpens; vt Satanas ſit idem quod *apoſtata ſerpens*. Verùm Hebraicè vocatur Satan: vnde eius proprium etymon eſt שָׂטָן *Satan*, id eſt, aduerſari, quod expreſſit Zacharias cap. 3. 1. *Satan ſtabat à dextris eius* (Ieſu Pontificis) *vt aduerſaretur ei*, Hebraicè לְשִׂטְנוֹ *liſtheno*, à rad. שָׂטָן *Satan*, id eſt, aduerſatus eſt, q. d. Satan, id eſt, aduerſarius, ſtabat, vt ex nomine & officio ſuo aduerſaretur Ieſu. Idem ſignificat S. Petrus Epiſt. 1. cap. 5. v. 8. dicens: *quia aduerſarius veſter Diabolus* (Satanas)

(Satanas) *quasi Leo rugiens circuit quærens quem devoret.* ita Origen. tract. 1. in Matth. & S. Hieron. Epist. ad Marcellam. Porrò hinc liquet minùs verum esse, quod addit Iustin. & ex eo Hilar. in cap. 4. S. Matth. nomen Satanæ primitus à Christo impositum esse Diabolo, cùm eum tentauit Matth. 4. Nam diu ante Christum Zacharias cap. 3. 1. eum vocauit Satanam. Satanas ergo penè idem est quod Diabolus, pro quo Doricè dicitur Zabulus (Dores enim pro δια dicunt ζα) id est, calumniator, à διαβάλλω, id est, *calumnior.* Denique quia Satan Hebraicè significat quemlibet aduersarium & contrarium, hinc Christus Petrum suæ passioni obsistentem vocauit Satanam, dicens: *Vade post me Satana.* Matth. 16. 23. Denique non omne peccatum committitur tentante Diabolo, vti nonnulli censuerunt: quia ad multa impellit nos concupiscētia innata; sæpe tamen illi se insinuat Diabolus, eámque excitat & accēdit, quia incredibili in Deum odio, & in homines inuidia flagrat, estque solertissimus & perspicacissimus concupiscentiarum nostrarum indagator, vt per eas nos in ruinam impellat, vti docet Cassianus Collat. 5. cap. 15. Qui ergo à sciendo vocatur Dæmon, à calumniando Diabolus, idem ab aduersando vocatur Satan.

Mentiri te Spiritui S.] Græcè est, *mentiri te Spiritum S.* Syrus, *mentiri te in Spiritum S.* & sic habent nonnulli Codices Græci, εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Verùm hæc omnia idem significant, nimirum id quod Noster, Tigurina, Pagninus & alij clarè vertunt, *mentiri te Spiritui S.* Ponitur enim sæpe à Græcis & Latinis accusatiuus pro datiuo, vt benedico te, id est, benedico tibi; euangelizo te, id est, tibi. Adde, ψεύσασθαι non tantùm significat mentiri, sed & fallere ac fraudare. Vnde verti potest, *fallere*, vel *fraudare te Spiritum S.* Aliter Vatabl. & Caietan. q. d. *cur mentitus es*, id est, cur præ te tulisti te habere Spiritum S. & ex eius instinctu fecisse hanc pretij oblationem & fraudem, cùm potiùs feceris eam instinctu Satanæ, qui tentauit cor tuum, vti præcessit? Porrò mentiri Spiritui S. est negare Spiritui S. rem illi promissam & voto obligatam, siue fidem illi datam fallere, & vt Apostolus ait 1. Timot. 5. 12. irritam facere. Vnde explicans subdit: *& fraudare de pretio agri.* ita Patres omnes, quos citaui vers. 1. Discant hic vouentes, quàm strictè vota seruare debeant. Si enim ea violent, mentiuntur Spiritui S. Mentitur ergo Spiritui S. qui cùm vouerit obedientiam, iussus à Superiore aliquid minùs placens, vel minùs honorificum facere respondet, *non possum* pro *non volo.*

Vers. 4. *Nónne manens tibi manebat.*] Est Hebraismus. q. d. omnino tuum manebat pretium, liberum tibi erat illud mihi offerre, vel non offerre, si videlicet voti religione & promisso, te proprietate rerum non abdicasses. q. d. Cur te voto obstrinxisti, si illud violare volebas? poteras enim non vouere, itáque tuum tibi agri & pretij dominium reseruare. Perperam ergo ex hoc loco Caietan. infert Ananiam non fecisse votum. Syrus vertit: *Nónne tuus erat ager antequam venderetur?*

Et venundatum.] Græcè, καὶ ἐπραθη, scilicet ἦν, id est, *venditus*, scilicet ager, in tua erat potestate. ita Syrus, Tigurina & Pagnin. Dices, si ager erat venditus, ergo rum non erat in potestate & dominio vendentis Ananiæ, sed alterius qui eum emerat. Resp. τὸ *venditus*, potest primò accipi materialiter pro re vendita. q. d. res vendita, putà ager, antequam eum venderes, erat in tua potestate. q. d. nemo coëgit te vt agrum venderes: poteras eum tibi seruare: cur ergo eum vendidisti, eiúsque pretium Deo vouisti, cùm eius pretium maiori ex parte tibi contra votum reseruare velles? Secundò, τὸ *venditus*, accipi potest formaliter; sed tunc *ager* metonymicè sumitur pro pretio agri. q. d. pretium agri à te venditi erat in tua potestate, scilicet antequam illud Deo voueres & offerres. Cur ergo illud Deo vouisti & obtulisti, cùm eius partem fraudare & surripere cogitares? Hinc videtur quòd ante votum Ananias vendiderit agrum, ac votum emiserit in pretij oblatione. Cùm enim fideles pretia rerum suarum ad pedes Apostolorum deponerent, vel expressè, vel tacitè profitebantur se omnem suam substantiam à se abdicare, eámque transcribere Deo & Ecclesiæ, vt in eius ius & dominium transferretur, distribuenda deinde in fideles, prout Apostoli eorum Principes censuissent. Communitas ergo, putà Ecclesia, fiebat Domina horum bonorum à fidelibus oblatorum. Apostoli verò, vtpote & ipsi paupertatem professi, non erant Domini, sed dispensatores, vti modò sunt Generales, Prouinciales & Rectores Religiosorum.

Quare posuisti in corde.] Cor vel est intellectus, vel voluntas: ponere ergo in corde, vel est cogitare. Vnde Vatabl. vertit: *cur concepisti?* vel velle & decernere. Vnde Tigurina vertit: *cur induxisti in animum?* cur statuisti & decreuisti hanc rem, hoc sacrilegium & votifragium?

Non es mentitus hominibus.] Scilicet tantùm, vel præcipuè: aliàs enim verè Ananias mentiebatur Petro & Apostolis, *sed Deo*, putà Spiritui S. vt paulo antè dixit, cui tua vouisti. Vnde rectè contra Macedonium inferunt Patres, Spiritum S. esse Deum. ita S. Athanasius lib. de communi essentia, Nyssenus Orat. de Filio & Spiritu S. Hieronym. in cap. 63. Isaiæ, Ambrosius lib. 3. de Spiritu S. cap. 10. & alij. Erat ergo hoc peccatum Ananiæ sacrilegium, & iniurium Spiritui Sancto. Verùm propriè non erat peccatum, quod à Christo Matth. 12. 31. vocatur in Spiritum Sanctum. Illud enim est, cùm opera Spiritus Sancti, v. g. miracula tribuuntur Beelzebub & dæmoni, vti ibidem liquet.

Mētiri Spiritui S quid? Resp. 1.

Nota, Ananias dici poterat mentirus quoque Patri & Filio, propriè tamen dicitur mentitus Spiritui S. Primò, quia post ascensum Christi in cœlum, Spiritus S. in Pentecoste missus in Apostolos & Ecclesiam, factus est eius Dominus, sponsus, pastor, imò anima & vita: quare fraus ab Anania commissa in Ecclesiam, censetur commissa in Spiritum Sanctum. Secundò, quia Spiritui Sancto tanquam 2.
primo & increato Amori tribuuntur omnes gratiæ, virtutes & bona opera, præsertim heroica, quale est se & sua consecrare Deo. Spiritus Sanctus ergo mouit Ananiam ad hanc tam sublimem consecrationem & votum: quare ille resiliens votúmque violans, fefellit Spiritum Sanctum eius auctorem. Tertiò, quia Spiritus Sanctus se liberaliter in Ananiam & fideles omnes effuderat dando eis omnia dona gratiæ, tum gratum facientis, tum gratis datæ: quare ingratus ei erat Ananias, dum res suas modicas illi promissas subduxit, & suffuratus est. Hæc enim erat magna indignitas, auaritia & ingratitudo; perinde ac si Principi danti mille auri talenta, recipiens fraudaret & 3.
negaret

Digitized by Google

negaret vnum obolum ei promiſſum. Hoc eſt quod indignans Deus queritur Iſaiæ 57.17. *Propter iniquitatem auaritiæ eius iratus fui, & percuſſi eum: abſcondi à te faciem meam, & indignatus ſum: & abiit vagus in via cordis ſui.* Inſignis enim & iniquiſſima eſt auaritia, ſe ſuáque negare Deo, qui omnia dedit, cuique mille nominibus obſtricti ſumus, & totum debemus quod poſſidemus, imò quod ſumus. Quartò, quia Spiritus Sanctus, eſt Spiritus veritatis, quem Chriſtus dedit Eccleſiæ, vt eam doceret omnem veritatem. Ioannis 16.v.13. Veritati autem aduerſatur mendacium, quale erat hoc Ananiæ. Rurſum Spiritus S. eſt Spiritus candoris & ſinceritatis, cui repugnat ſimulatio & hypocriſis, qualis erat hæc Ananiæ.

Audiens.] Hinc Porphyrus arguebat Sanctum Petrum ſæuitiæ & cædis, quòd occidiſſet Ananiam: cui reſpondet S. Hieronym. Epiſt. 8. negando quòd Petrus eum occidiſſet, cùm ne quidem mortem ei intentarit, aut minatus ſit. Vnde Orig. tract. 8. in Matth. cenſet Ananiam tam graui & inopinata Petri increpatione perculſum, ingenti pudore & mœrore animam exhalaſſe: ſicut de multis aliis legimus, quòd nimia triſtitia expirarint: quin & Plinius lib. 7. c. 53. teſtatur Diodorum quendam Dialecticæ profeſſorem pudore ſubitò obiiſſe, eo quòd luſoriam quæſtionem non protinus diſſoluiſſet. Verius eſt, eum ad vocem Petri, diuinitus plaga lethali percuſſum interiiſſe. Fuit enim hæc eius mors non naturalis, ſed peccati pœna, & plaga à Deo inflicta. Vnde Dionyſ. Carthuſ. ait Ananiam & Sapphiram ſecretò occiſos ab Angelo. Vox ergo Petri fuit tantùm occaſio, vel cauſa inſtrumentalis occiſionis, eáque non phyſica, ſed moralis, vt patet. Vnde Tertul. lib. de Pudicitia cap. 21. cenſet eam fuiſſe typum Excommunicationis. Notant Origen. tract. 8. in Matth. S. Auguſtinus lib. 3. contra Parmen. cap. 1. Caſſian. Collat. 6. cap. 1. Iſidor. Peluſ. lib. 1. Epiſt. 181. hanc mortis pœnam Ananiæ diuinitus inflictam, ad terrorem nouellæ Eccleſiæ, vt eo ſanciretur publica diſciplina creſcente numero fidelium: neque tamen Ananiam in æternum damnatum, ſed potiùs per carnis interitum conſultum fuiſſe eius, & vxoris ſaluti ſpirituali & æternæ: pœnituerunt ergo audita increpatione Petri, antequâ expirarent; & fortè contritione & dolore nimio expirarunt, vti contigit malefico illi audienti concionem B. Vincentij Fererij, vti in eius vita narratur: niſi dicas, eos non expreſſum votum, ſed tacitam tantùm bonorum abrenuntiationem ipſa eorum oblatione feciſſe; ac proinde rerum Euangelicarum adhuc rudes cenſuiſſe, ſine graui peccato poſſe ſe aliquid ex iis in ſuos vſus ſeruare: itáque per ignorantiam excuſari, & venialiter tantùm deliquiſſe. ita Petr. Damiani Epiſt. 15. cap. 3. Sic enim Deus percuſſit Ozam, ob Arcæ contactum, quòd ſcilicet eam labantem ſuſtentaſſet. 1. Reg. 6. 7. Sic Prophetam per Leonem occidit, quòd contra præceptum ſuum in Bethel comediſſet, ſeductus ab alio Propheta, qui ſibi contrarium reuelatum aſſerebat. 3. Reg. 13. 24. vbi tantùm videtur fuiſſe peccatum veniale. Contrarium innuit S. Auguſtin. Serm. 27. de verbis Apoſtoli: *Ananias*, inquit, *pariter & vitam perdidit, & ſalutem.* Et S. Baſil. Serm. 1. de Inſtit. Monaſt. dicens: *Ad pœnitentiam aditum inuenire non potuit*, vtpote ſubita morte percuſſus.

An Ananias ſit damnatus?

Morale de cuſtodia voti paupertatis.

Moral. hinc diſcant Religioſi, quàm arctè votum paupertatis obſeruare: item Teſtamentorum executores, quàm ſtudiosè pia legata exequi, nec ea in ſuos, vel prophanos vſus auertere debeant. Deus enim huius ſacrilegij acerrimus eſt vindex. S. Hieronym. Epiſt. 22. ad Euſtochium de Virginitat. ſcribit adeò arctam fuiſſe in Monachis ſui temporis paupertatis profeſſionem, vt nemini liceret vel neceſſaria petere; tametſi vigilabat Præpoſitorum diligentia, ne cui aliquid neceſſarium deeſſet. Additque, quadam vice in Monaſterio quodam Nitriæ repertum fuiſſe Monachum iam moriturum, qui aliquot ſolidos ſibi retinuerat: quapropter placuiſſe Machario Iſidoro & aliis ſenioribus, vt cum mortuo pecuniæ infoderentur, clamantibus omnibus: *pecunia tua tecum ſit in perditionem. Nec hoc*, inquit, *crudeliter quiſpiam putet factum, tantus cunctos per totam Ægyptum terror inuaſit, vt vnum ſolidum dimiſiſſe ſit criminis.* Idem in ſimili caſu fecit S. Gregor. vt ipſe narrat lib. 4. Dialog. cap. 9. Quin & Eccleſia olim Religioſos proprietarios puniuit carentia ſepulturæ. Nam Clemens III. can. *ſuper quadam*, de ſtatu Monachor. ſancit vt Canonicus regularis qui non reſignauit proprium, in morte careat Chriſtiana ſepultura; & ſi ſepulrus ſit, exhumetur. Idem ſancit Innocen. III. in Concil. Lateran. vt habetur ibidem c. *Monachi.*

Obligatio voti paupertatis in quo ſita?

Porrò votum paupertatis in eo propriè conſiſtit, & ad hoc obligat ſub peccato mortali, vt nihil liceat habere quaſi proprium, aut ſine venia Superioris, qui bonorum communium eſt diſpenſator. Vnde Sanctus Auguſtinus de communi vita Cleric. & habetur c. *non dicatur* 12. quæſt. 1. *Certum eſt*, ait, *eos nihil habere, poſſidere, dare vel accipere ſine licentia Superioris debere.* Idem in reg. 3. cap. 18. *Quòd ſi*, inquit, *aliquid detur alicui, vt veſtis, redigatur in communem rem, & cui neceſſarium fuerit præbeatur. Quòd ſi aliquis rem ſibi collatam celauerit, furti iudicio condemnetur.* Et S. Baſil. in Conſtit. Monaſt. cap. 35. *Furtum*, inquit, *eſt priuata poſſeſſio.* Dices, cui furatur? Reſp. S. Baſil. *Societatis enim expilatio eſt, rei cuiuſcunque, & vndecunque in priuatum vſum ſeuocatio.* Quocirca idem S. Baſil. vti refert Caſſianus lib. 7. de Inſtit. Renun. cap. 19. Senatori cuidam, qui abdicata dignitate, mundo & opibus, Monachum profeſſus erat; ita tamen, vt nonnulla ſibi reſeruaret, ne manibus, vti cæteri Monachi, laborare cogeretur, dixit: *Et Senatorem perdidiſti, & Monachum non feciſti.* Refert Auctor Serm. ad fratres in eremo tomo 10. S. Auguſtin. (Certum enim eſt hos Sermones non eſſe S. Auguſtini) Serm. 5. Ianuarium Monachum retinuiſſe ſibi ſecretò centum ſiclos, quos cùm poſt mortem eius fratres inueniſſent, iniecerunt in eius ſepulchrum, plangentes & dicentes: *pecunia tua tecum ſit in perditionem. Non enim licet nobis ſeruis Dei, eam collocare in victu, vel in veſtitu, vel in opere Monachorum, quia pretium damnationis eſt.* Simile refert Cæſarius lib. 9. Hiſtor. memorab. cap. 64. de proprietario Monacho, quem exhumantes & in agrum proiicientes cum ſuis quinque ſolidis conclamarunt: *Pecunia tua, quam clam nobis contra profeſſionem tuam poſſediſti, tecum ſit in æternam perditionem.* Plura his ſimilia recenſet noſter Alphonſus Rodriguez tract. de Paupertate in fine. De paupertate & proprio vide S. Auguſt. Epiſt. 109. & S. Baſil. loco citato, & S. Bernard. tract. de modo bene viuendi c. 48. Scholaſticè verò & didactice vide noſtros Suarium, Leſſium,

Lessium,& Thomam Sanchum tract.de voto pauperatis.

Ex hoc loco Sanctus Bonifacius (& post eum omnes Episcopi cùm ordinantur) dum ordinaretur Episcopus Moguntinus à Gregorio II. hac formula eidem iuramentum obedientiæ & fidelitatis præstitit : *Quod si (quod absit) contra huius promissionis meæ seriem aliquid facere quolibet modo, seu ingenio vel occasione tentauero, reus inueniar æterno iudicio, vltionem Ananiæ & Sapphiræ incurram, qui vobis (id est,B. Petro) etiam de rebus propriis fraudem facere præsumpserunt.* Vbi videtur indicare eos esse damnatos. Rursum S. Gregor. exemplo Ananiæ increpat Venantium, qui ex Monacho factus erat patritius & Cancellarius Italiæ. Sic enim ad eum scribit lib. 9. Epist. 33. *Ananias pecunias Deo vouerat, quas pòst diabolica victus persuasione subtraxit; sed qua morte mulctatus est scis. Si ergo ille mortis periculo dignus fuit, qui eos quos dederat nummos Deo abstulit; considera quanto periculo in diuino iudicio dignus eris, qui non nummos, sed temetipsum Deo omnipotenti, cui te sub monachali habitu deuoueras, subtraxisti?* Insuper ex ruina Ananiæ discant Confessarij, non facilè suis pœnitentibus permittere vt voueant; præsertim rem integram & perpetuam, nisi diu multúmque eorum constantiam probarint. Potiùs suadeant eis vota partialia & temporaria, v. g. vt voueant se hanc illámve eleemosynam, aut opus pium facturos, se castitatem seruaturos ad mensem vel annum, quo exacto nouum noui mensis & anni votum nuncupent, si prius bene cesserit. Sic enim habebunt meritum voti sine periculo sacrilegij.

Vxor ipsius nesciens quod factum fuerat.] Quia, vt ait Chrysost. *non est ausus quisquam annuntiare quod acciderat : adeò Petrum obseruabant & reverebantur, eique obedichant.*

VERS. 8. *Respondit.*] *Salutanti mulieri*, inquit Caietan. Simpliciùs Syrus pro *respondit*, vertit *dixit*. Sic enim Hebræi respondere sumunt pro dicere, & ordiri sermonem.

Si tanti.] Expressit Petrus pretij quantitatem, quæ ab Anania oblata fuerat. ita Lyra. eam tamen tacet Lucas.

VERS. 9. *Quid vtique conuenit vobis.*] τί συνεφωνήθη ὑμῖν, id est, *quid conuenit inter vos? quid compacti estis?* Tigurina & Pagnin. *quid conspirastis inter vos?*

Tentare Spiritum Domini?] Spiritus hìc primò, propheticus accipi potest, q. d. vt quid voluistis tentare & experiri, an ego Spiritu prophetico præditus sim, sciámque occultam vestram fraudem & furtum? Esto enim ipsi non intenderent hanc tentationem, re ipsa tamen tentabant. ita Caietan. Secundò, Spiritus hic accipi potest pro iudicio, condemnatione, zelo & indignatione Domini,cui pretium oblatum suffurati erant, q.d. vt quid voluistis experiri iudicium, indignationem & punitionem Domini? Vnde sequitur.

Ecce pedes eorum qui sepelierunt virum tuum ad ostium.] q. d. iuuenes, qui occisum tuum maritum sepelierunt, sunt ad ostium, vt pari modo efferant & sepeliant te. Spiritu enim Domino video eos redeuntes à sepultura viri tui, & pedibus suis appropinquantes ostio domus huius.

VERS. 11. *Et factus est timor.*] *Nullus*, ait Chrysost. *ibi ingemuit, nullus eiulauit, cùm diuinum iudicium venerarentur, & discerent Deum non esse contemnendum.*

Et in omnes.] Super omnes. ita Pagnin. Ergo etiam Iudæos non credentes in Christum timor hic peruasit : cogitabant enim, si Petrus fideles ita perculit & occidit;ergo etiam nos potest percellere & occidere,si eum offendamus.

Per manus autem Apostolorum.] Hoc est, per Apostolos, quasi per instrumenta thaumaturga omnipotentiæ Dei. Manus enim est organum organorum, ait Arist.lib. de partibus animal. Adde, reuera multa miracula facta esse per manus, putà benedictione, extensione, eleuatione vel contactu manuum,vti Petrus manu eleuans claudum, eum sanitati restituit cap.3.7. VERS. 12.

In plebe.] Simplici, humili, credula, ideóque magis disposita ad Dei dona præ Principibus superbis, opulentis & incredulis. Sic etiamnum videmus Sanctos ferè per miracula opitulari simplicibus, plebeiis & pauperibus; non item doctis, nobilibus & diuitibus.

In porticu Salomonis.] Vt ibi liberiùs & pluribus prædicarent. Erat enim hæc porticus in Atrio gentium, vt dixi cap.3.2. ad quod omnibus, etiam immundis & Gentilibus, patebat aditus; cùm Atrium Iudæorum solis Iudæis mundis & incontaminatis pateret. Adde,porticum hanc fuisse amplissimam, ideóque capacem tot millium iam conuersorum ad Christum, qui ad Apostolos orationis, Eucharistiæ & prædicationis causa confluebant.

Cæterorum autem nemo.] Primò aliqui sic exponunt, q.d. nemo Iudæorum adhuc infidelium audebat nomen dare Christo, & se aggregare Ecclesiæ & Apostolis, ob metum Principum Apostolos persequentium. Verùm obstat quod sequitur : *magis autem augebatur credentium in Domino multitudo.* Secundò, alij explicant,q.d.nemo fidelium eorum qui necdum se bonis abdicauerant, audebat se sociare Apostolis : timebant enim,ne in casum Ananiæ & Sapphiræ inciderent. Sed hoc parum est probabile : ex casu enim Ananiæ potiùs incitati sunt ad contrarium, scilicet ad liberaliter offerendum sua omnia Apostolis : hoc enim faciendo, certi erant sibi nihil mali irrogandum; non faciendo autem, dubij & meticulosi. Dico ergo sensum esse, q. d. Apostoli soli degebant in porticu Salomonis, nemo cæterorum audebat se iis adiungere, se iis inferere, se profiteri Apostolum, aut Apostolis familiarem; idque partim metu Magistratuum, partim ex admiratione & reuerentia Apostolorum, quòd ad eorum dignitatem & virtutem se assurgere posse diffiderent. Erant enim, inquit Chrysost. *sicut Angeli ita admirabiles*, interriti ad minas & pericula, diuitiis & deliciis superiores, spirantes ignem diuinum, grauitate & vultu venerabiles, affabilitate amabiles, charitate feruidi, oratione cœlestes, moribus diuini. Vnde sequitur : *sed magnificabat eos populus.* VERS. 13.

Credentium in Domino.] Id est, credentium Domino, scilicet Iesu Christo. Est Hebraismus, putà *bet* contactus, quod Hebræi iungunt omnibus verbis quæ tactum aliquem, siue corporalem, siue spiritualem significant. Dicunt enim tangere in manu, id est, tangere manum; percutere in capite, id est, percutere caput; credere in Domino, id est, credere Domino. Credere enim significat contactum spiritualem; qui enim credit, mentem suam per fidem extendit ad eum cui credit, itáque eum spiritualiter VERS. 14.

Digitized by Google

tualiter fide ſua tangit. Vide dicta Exodi 13. verſ. 31.

Vers. 15. *In plateis ejicerent.*] In plateis efferrent: hoc enim eſt Græcum ἐκτιθεσαν. q.d. tanta erat miraculorum multitudo, tanta ægrorum ad Apoſtolos concurrentium copia, vt eos nec ad Apoſtolos deferre, nec Apoſtoli eos domatim obire poſſent: quare efferebant eos in plateas, per quas tranſituri erant Apoſtoli, vt ibi ab eis curarentur. ita Caiet.

Grabatis.] Grabatum eſt ſpecies lecti ſimplicior & vilior, qualis eſt pauperum & ægrorum geſtatilis, dum iri eo iacentes à baiulis, vel iumentis ad noſodochium portantur, vel aliò transferuntur. ita Cicero lib. 2. de diuinat.

Vt veniente Petro ſaltem vmbra illius obumbraret quenquam illorum.] Mira thaumaturgia Petri: non tantùm corpore, ſed & vmbra ſola corporis, quæ res inanis eſt, corporiſque & lucis mera priuatio, ſanat infirmos. Ecce hic impletum illud Chriſti: *Qui credit in me, opera quæ ego facio & ipſe faciet, & maiora horum faciet.* Petrus enim fecit miracula maiora quàm Chriſtus. Porrò non vmbra, ſed corpus Petri per vmbram ſuam contingens ægros, ſanabat eos, quaſi inſtrumentum & cauſa inſtrumentaria Dei omnipotentis, vel phyſica, vel potiùs moralis. Notat Bozius lib. 18. de notis Eccleſ. cap. 1. (idque inſinuat S. Chryſoſt.) τὸ quenquam illorum, cenſerque eo ſignificari, C quòd vmbra Petri tangente vnum dumtaxat, cæteri omnes qui illi vicini, vel in eadem platea expoſiti erant, ſanarentur, eſto ab vmbra Petri non contingerentur. Sequitur enim in plurali: *& liberarentur ab infirmitatibus ſuis.* In hunc ſenſum pronus eſt totus hic contextus noſtræ verſionis Latinæ, non verò Græcus, nec Syrus: vterque enim expungit illud, *& liberarentur ab infirmitatibus ſuis.* Simplicior ergo & certior ſenſus eſt, q. d. certatim omnes ambiebant inſerere ſe in vmbram Petri: quotquot enim ea tangebantur, ſanabantur. Sic S. Vincentius Ferrerius Serm. in Paraſceue ait, quoſdam cenſere ideo vnum dumtaxat latronem, qui à dextris erat Chriſti D crucifixi; fuiſſe conuerſum, quia ipſum ſolum tangebat vmbra Chriſti crucifixi. Cauſam dat S. Ambroſ. lib. 3. Hexam. *Hanc viriditatem gratiæ ſemper florentis in Chriſto*, inquit, *ſecuta Eccleſia dicit* Cant. 2. *In vmbra eius concupiui & ſedi. Hanc prærogatiuam doni virentis acceperunt & Apoſtoli, quorum nec folium quidquam potuit elabi, vt eorum etiam vmbra curaret ægrotos. Obumbrabat enim infirmitati corporis fides mentis, & florentia merita virtutum.*

Symbol. Beda cenſet per vmbram Petri ſignificari Eccleſiæ Sacramenta (quæ quaſi gratiæ ſunt velamenta) quorum in præſenti vita, quæ vmbratica eſt, & inſtar vmbræ pertranſit, E contactu iuſtificamur, itáque per ea deducimur ad res cœleſtes, quæ vmbris hiſce figurantur. Rurſum S. Auguſtinus Serm. 19. de Sanctis, inſert, ſi tantum potuit vmbra Petri, quantum poterunt eius catenæ & reliquiæ? *Si tam medicabilis*, inquit, *fuit obumbratio viſitantis, quanto magis catena vincientis?* &c. *plus enim de corpore meruerunt attrahere ſalubritatis, ferreo pondere ſacris impreſſa membris vincula paſſionis.* Rurſum ſi hoc potuit vmbra, quid poterit imago Petri? Vmbra enim eſt naturalis imago corporis, ſed inanis & euanida; imago verò eſt realis & ſtabilis.

Vnde ab vmbra ortam eſſe pingendi, & effigiandi artem, poſt Plinium docet Clemens Alexand. in Exhortat. Denique Petri vmbra docet Prælatos debere reſidere, vt præſentes ſubditis ſuis, eos curent, obumbrent, tegant & regant. Phyſicè Plinius lib. 17. cap. 12. docet, corpora ſuam qualitatem communicare vmbræ: quare magnam vim in vtramque partem ineſſe vmbræ, ideóque in arboribus ſerendis eius exactam habendam eſſe rationem. *Vmbra*, inquit, *inglandium grauis & noxia,* Vmbræ vis *etiam capiti humano, omnibuſque iuxta ſatis*, &c. naturalis. *Ficorum lenis, quamuis ſparſa, ideóque inter vineas ſeri non vetantur. Vlmorum lenis, etiam nutriens quæcunque opacat. Iucunda platani, quanquam craſſa. Populo nulla, ludentibus foliis. Pinguis alno, ſed paſcens ſata. Vitis ſibi ſufficit, mobili folio iactatúque crebro Solem vmbra temperans. Omnium ferè lenis vmbra, quorum pediculi longi. Non faſtidienda hæc ſcientia, atque non in vltimis ponenda, quando quibuſque ſatis vmbra aut nutrix, aut nouerca eſt. Inglandium quidem, pinorúmque & picearum, & abietis, quæcunque attigêre, non dubiè venenum eſt.* Idem lib. 8. cap. 30. ſcribit, *vmbra hyenæ contactu canes obmuteſcunt.* Simili modo vmbra Petri & Sanctorum ſalutifera eſt bonis, noxia malis, non vi naturali, ſed diuina. Alluſit ergo Deus in hoc vmbræ Petri miraculo, ad naturalem vmbræ proprietatem iam recenſitam.

Vexatos.] ὀχλουμένους, id eſt, *turbatos, perturbatos,* Vars. 16. *agitatos à ſpiritibus immundis*, putà Energumenos à dæmonibus vel poſſeſſos, vel obſeſſos, & diuexatos. Dicuntur immundi, quia ardens ſuperbia, ira & odio Dei & hominum; & quia homines ad gulam, Venerem, omniáque peccata ſollicitant. Hinc & cùm apparent, non niſi in ſpecie aſinorum, hircorum, felium, porcorum, ſimiliúmque fœdorum & immundorum animalium apparent. Nota, hic & in Euangeliis crebra fit mentio poſſeſſorum à dæmone, quos curauit Chriſtus & Apoſtoli, imò crebrior quàm in toto veteri Teſtamento: quia vigebat tempore Chriſti hæreſis Sadducæorum, negans eſſe Angelos & ſpiritus; ad hanc refutandam permiſit Deus dæmoni corpora humana poſſidere, in eiſque ſe & vim ſuam oſtendere, idque aliquando ſine culpa, aliquando ad puniendam culpam vel obſeſſorum, vel parentum, præſertim grauem & lethalem; ſubinde tamen quoque ob venialem, vti modicam gulam, iram, acediam, quorum exempla extant apud S. Gregor. lib. 1. Dialog. 4. Caſſian. Collat. 7. cap. 27. & alios. Simili de cauſa Deus nunc permittit tot Sagas & Magos, tótque eorum maleficia, contra Atheos, qui pariter negant omnem ſpiritum, imò omne numen. Porrò inter alias dotes, & notas Eccleſiæ collatas à Chriſto, vna eminens eſt, poteſtas eiiciendi dæmones, vti ex continua experientia Gentilibus obiicit S. Iuſtinian. Dialogo contra Tryph. & S. Antonius apud S. Athanaſium. Vnde Exorciſtas ad hoc Eccleſia ordinat, vt per ſacros exorciſmos dæmones expellant: cùm ex aduerſo Lutherus anno 1545. volens eiicere dæmonem, ab eo in extremas anguſtias redactus ſit, vti narrat eius tunc diſcipulus, ſed poſtea hoſtis, Staphylus in reſponſ. contra Smidelinum, & Bredembachius lib. 7. Collat. c. 40. qui & c. 42. & 43. plura ſimilia exempla recenſet.

Qui curabantur omnes.] Veriſimile eſt multos ex his, viſis miraculis Apoſtolorum credidiſſe in Chriſtum, ac cùm baptizarentur, vi baptiſmi, vtpote

vtpote in quo adhibetur exorcismus ad expellendum dæmonem, à dæmone liberatos esse. Id enim multis aliis contigisse narrat hic noster Lorinus: eos verò qui post baptismum corripiebantur à dæmone, vi Sacramenti Confirmationis, quod suscipiebant, ab eo liberari solitos narrat Pruden. in Apotheosi, & Lactant. lib. 4. c. 27.

VERS. 17. *Quæ est hæresis.*] Id est, secta. Tigurina, *factio*, vt patet Actor. 24. 14.

Sadducæorum.] Syrus, *qui erant ex doctrina Sadducæorum.* q. d. Pontifex cum suis, qui secta erant Sudducæi, persecuti sunt Apostolos, eo quòd prædicarent resurrectionem, quam ipsi, vtpote Sadducæi, pertinaciter negabant. Innuit Pontificem fuisse pariter Sadducæum, idcóque Apostolis indignarũ.

Repleti sunt zelo.] Pagnin. *emulatione.* Syrus, *invidia.* q. d. induerunt zelum suæ sectæ, putà Sadducæismi tuendi, ideóque inuiderunt Apostolis eum per miracula impugnantibus, & quasi de eo triumphantibus, eósque opprimere conati sunt: sed zelus Apostolorum, vtpote cœlestis & diuinus, vicit & oppressit zelum terrenum & peruersum Sadducæorum.

VERS. 18. *In custodia publica.*] δημοσίᾳ, id est, *populari & plebeia*, in qua incarcerati tenebantur fures & latrones, aliique malefici plebeij & viles, vt eo maiori ignominia & dolore afficerent Apostolos, quasi aliis maleficis similes, vti in culpa, ita & in pœna. Nobiles enim ponebantur in carcere secreto honoratiore & commodiore, ait Hugo.

VERS. 19. *Angelus autem Domini.*] Aliqui censent fuisse S. Michaëlem, cui commissa est cura Ecclesiæ, ideóque & capitis eius, putà Pontificis, qualis erat S. Petrus. ita Pantaleon Chartophylax in Encomio S. Michaëlis, quod extat apud Surium 29. Septembris, Sophronius toto 2. Biblioth. S. Patrum in Encomio Angelorum, & alij. Addit Arator, Angelum hunc venisse coruscum ingenti lumine, eóque carcerem & noctem illustrasse: alioqui enim eum videre non potuissent Apostoli.

Aperuit portas carceris.] Rupertus, Dionys. Gagneius & alij censent, ianuas reuera non fuisse apertas, sed per phantasiam: Angelum enim eos eduxisse è carcere portis clausis, per penetrationem dimensionum (vti Christus nascens penetrauit clausum matris vterum, & resurgens penetrauit lapidem quo clausum erat sepulchrum) sed ita expeditè, ac si per portas carceris apertas eos eduxisset: vnde eis visum fuisse, quòd per portas apertas egressi essent. Verùm contrarium est verius, scilicet Angelum reuera aperuisse carcerẽ: Angelus enim non potest facere, vt corpus vnum penetret aliud; sed mox vt eos eduxit, rursum ianuas clausit: vnde eas clausas inuenerunt ministri Magistratus, v. 23.

Moral. disce hic, in rebus arctis maximè suis adesse Deum, túmque suam potentiam, etiam per miraculum, in iis tuendis ostendere: itaque nemini tunc desperandum, sed potiùs acuendam spem in Deum, eiúsque opem maxima fiducia inuocandam esse, vti hic fecisse Apostolos non est dubium.

VERS. 20. *Ite, & stantes.*] Quasi constantes in fide & prædicatione Christi. Statio enim est symbolum, & gestus constantiæ & constantium. Vnde Sapient. 5. 1. de iis dicitur: *Stabunt iusti in magna constantia aduersus eos qui se angustiauerunt.* Nota hic, quantam libertatem & generositatem à præconibus suis requirat Deus & Angeli, vt scilicet sese opponant toti concilio, eóque inuicto prædicent, eius nec minas, nec tormenta, nec mortem metuentes.

Loquimini, &c. omnia verba vitæ huius.] *Vitæ*, id est, instituti, putà Christianissimi. Secundò, *vitæ*, scilicet Christianæ. Tertiò, *vitæ*, scilicet æternæ, quæ nimirum viam ostendunt, ducúntque ad salutem & vitam æternam.

Intrauerunt diluculo in templum.] Syrus, *tempore pulcherrimo.* Aurora enim est pulcherrima, tum Sole oriente auricomo, tum auium cantu, tum suaui per lucem & calorem è floribus, herbis, germinibus, & rore, exhalante spiritu. Scribit Plato lib. 10. de legibus, Græcos omnes, æquè ac Barbaros Sole tam oriente, quàm occidente adorare Deum: quocirca Clemens lib. 2. Constit. cap. 24. acriter redarguit Christianos tardiùs templa adeuntes, cùm Gentiles & Iudæi suas Synagogas diluculo frequentent: quin & Sapiens c. 16. 28. docet manna cœlitus ninxisse diluculo, *vt notum omnibus esset*, inquit, *quoniam oportet præuenire Solem ad benedictionem tuam & ad Orientem lucis te adorare.* Ita hic Apostoli dimissi è carcere, primo diluculo adeunt templum, tum orationis & gratiarum actionis, tum prædicationis causa, scientes vtique Iudæos auditores de more diluculo ad orationem venturos in templum. Præclarè Climachus magnus spiritalis vitæ magister gradu 26. docet, quemque debere diem cum oratione incipere & finire, vt cum Deo euigilet, eique indormiat: inde enim totum reliquum vel diem, vel noctem pendere; ac proinde dæmonium vespertinum vespero, matutinum verò manè nobis insidiari. *Quoties*, inquit, *quietis causa lectulo decubuerimus, aduenient immundi spiritus iniquas ac sordidas cogitationes, velut specula quædam iacularentur in nos, vt cum per desidiam ad orationem non exurgimus, neque contra illum ocyùs armamur, in sordidis obdormiamus cogitationibus, sordidaque videamus somnia.* Subdit deinde de matutino: *Est è spiritibus vnus qui præcursor dicitur, qui nos è somno surgentes protinus excipit, primúmque nostrum cogitatum inquinare nititur. Da Domino primitias diei tuæ. Erit enim totus eius, qui prior occupauerit. Memorabile verbum operarius quidam optimus locutus est: Ab ipso*, inquit, *matutino tempore cursum totum meum diei scio.* Fideles ergo ilicò vt euigilant, instar volucrum & cum volucribus incipiant iubilare Deo.

Cum Deo euigilandũ, eique indormiendum.

VERS. 21.

Aduenientes.] Ad locum concilio destinatum.

Conuocauerunt concilium.] Syrus, *suos socios & collegas*, putà pontifices inferiores, qui ei à consilio erant, vti modò sunt Cardinales Pontifici.

VERS. 24. *Magistratus templi.*] στρατηγὸς, id est, Dux militum, & quasi Prætor templi, vt ex Chrysost. & Beda dixi cap. 4. 1.

De illis quidnam fieret?] τί ἂν γένοιτο τοῦτο; *quidnam hoc esset*, vel *quidnam de illo factum esset*? ita Syrus. Tigurina, *quidnã hoc sibi vellet?* Vatab. *quomodo hoc factũ esset?* an scilicet Apostoli pecunia corrupissent custodes carceris, ad eum ipsis aperiendum: an vi perfregissent carcerem, an magico præstigio ex eo euasissent, vti videtur fecisse Apollonius Thyanæus, qui Romæ à Domitiano incarceratus, subitò Puteolis apparuit, teste Philostrato lib. 8. vitæ eius cap. 4. Aliter vertit Pagnin. *quidnam hoc futurum esset?* q. d. nesciebant quonam res hæc euaderet, quem exitum habitura esset.

VERS. 26. *Adduxit illos sine vi.*] Paruerunt Magistratui, siue Prætori Apostoli, etsi non tenerentur, possentque eius vim propulsare plebis sibi addictæ auxilio, vt darent exemplum Euangelicæ humilitatis, patientiæ, integritatis, constantiæ, & obedientiæ erga Magistratus, etiam infideles

& hoſtiles, iuxta mandatum Chriſti Matth. 10. 22. & Ioannis 14. 27. nihil enim timet bona conſcientia nixa Deo, certáque eius ope & præſidio, *qui tanquam volucres illos* (Apoſtolos) *semper ex ipsorum* (Iudæorum) *manibus erripebat*, ait S. Chryſoſtomus.

A

Vers. 28. *Præcipiendo præcepimus.*] q. d. diſertè, grauiter & ſeuerè ſub pœnis magnis præcepimus vobis.

Et vultis inducere.] q.d. vultis nobis imputare & imponere crimen homicidij, quòd ſcilicet impiè & iniuſtè Chriſtum veſtrum, innocentem & ſanctum occiderimus, itáque nobis afflare infamiam & periculum vitæ, tum apud plebem, tum apud Romanos rerum dominos, potentes æquè ac iuſtos ſcelerum vindices. Inducere enim ſanguinem alicuius ſuper alium, eſt eum reum facere homicidij, eiúſque pœnas ab eo depoſcere, ſcilicet vt det ſuum ſanguinem, & vitam pro ſanguine alterius quem iniuſtè effudit. *Oblitus eſt*, ait Beda, *Princeps Sacerdotum debiti, quod ipſe ſibi & ſuis imprecatus erat, dicens: Sanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros.*

B

Hominis iſtius.] Ieſu Chriſti, quem dedignantur nominare, vel propter eius claritatem, inquit Gloſſa: quia nimirum ei inuident, eiúſque nomen obſcurare & abolere conantur; vel propter odium: quos enim odimus, nec videre, nec audire, nec nominare ſuſtinemus.

Vers. 29. *Reſpondens autem Petrus & Apoſtoli.*] Lyra. cenſet Petrum ſolum locutum eſſe pro cæteris, ne ſi omnes loquerentur, eſſet confuſio vocum, quæ intelligi nequiret. Meliùs Hugo, Dionyſ. & alij cenſent, Petro reſponſionem inchoante alios ei ſuccenturiatos fuiſſe, eiúſque reſponſionem confirmaſſe: erant enim pleni zelo & ardore, tum prædicandi & profitendi Chriſtum, tum pro eo patiendi.

C

Obedire oportet Deo magis quàm hominibus.] Aurea eſt hæc gnome, modeſta & fortis, cordibus omnium inſculpenda, quæ praxim exigit quotidianam, & iugem in quouis loco & tempore. Ea freti Apoſtoli & martyres, oppoſuerunt ſe edictis Imperatorum de adorandis Idolis, aliiſque rebus à Deo vetitis, vſque ad ignes, cruces & beſtias. Ita Machabæi reſponderunt Antiocho mandanti, vt contra legem Dei veſcerentur carne porcina: *Non obedio præcepto Regis, ſed præcepto legis, quæ data eſt nobis per Moyſen.* 2. Machab. 7. 30. Huic ſimile eſt axioma Platonis in Phædro: *Nulli hominum fas eſt diſcedere ab eo munere quod Deus ei imperauit.* Nam vt idem ait in Eutyphro: *Illud ſanctum eſt, quod Deo gratum eſt & placet.*

D

Secundò, Apoſtoli tacitè hac ſententia, & ſequenti perſtringunt ſuos Iudices & Pontifices: *magna enim ſapientia oſtendunt, quòd illi cum Deo pugnent*, ait S. Chryſoſtomus.

Vers. 31. *Hunc Principem & Saluatorem.*] σωτῆρα, de quo S. Auguſt. lib. 3. de Trinit. c. 10. *Qui eſt Hebraicè Ieſus*, inquit, *Græcè* σωτὴρ, *noſtra autem locutione Saluator.* Sic Gentiles Antiochum cognominarunt Soterem, à ſalute ſuis allata.

E

Exaltauit.] A terra in cœlum per glorioſam Aſcenſionem, ait S. Chryſoſt. ſicut eundem vers. 30. *ſuſcitauit* à morte per reſurrectionem. Rurſum exaltauit eum in terra per noſtram prædicationem, dando ei nominis charitatem; eíque ſenſim ſubiiciendo Iudæos & gentes, *vt in nomine Ieſu omne genu flectatur cœleſtium terreſtrium & infernorum, & omnis lingua confiteatur quia Dominus Ieſus Chriſtus in gloria eſt Dei Patris.* Philip. 2. 11.

Ad dandam pœnitentiam.] Vt per Chriſtum, perque Chriſti merita, ad eius gloriam, daret Iſraëli locum modúmque pœnitentiæ, & per eam remiſſionem peccatorum, putà iuſtitiam & ſalutem: non quòd iuſtificatio noſtra conſiſtat tota in remiſſione peccatorum, per imputatam nobis iuſtitiam Chriſti, vti delirat Caluinus, negans gratiam habitualem & virtutes infuſas, cuius proinde errorem damnat Conc. Trident. ſeſſ. 6. can. 11. ſed quòd iuſtificatio noſtra in hac vita, potiùs peccatorum remiſſione conſtet quàm perfectione iuſtitiæ, ait S. Auguſt. 19. Ciuit. c. 27. Nam poſt peccatum originale remiſſum in baptiſmo, remittuntur nobis peccata mortalia poſt baptiſmum admiſſa, in Sacramento pœnitentiæ: poſt illud crebrò ex innata concupiſcentia relabimur in peccata, ſaltem venialia; pro quorum remiſſione quotidie oramus ex præcepto Chriſti, dicentes: *Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris.* Vide Bellarminum lib. 2. de Iuſtificatione cap. 3. & 6.

Porrò Petrus præ aliis donis Chriſti & Chriſtianiſmi, proponit Iudæis remiſſionem peccatorum; quia eis obiiciebat peccatum grauiſſimum, quòd ſcilicet Chriſtum occidiſſent: ne ergo eius veniam deſperent, aſſerit Deum per Chriſtum omnia omnino peccata, etiam hoc Chriſticidij, eis, ſi pœniteant & credant in Chriſtum, condonaturum. Nam *Chriſtus*, inquit Oecum. *à Deo exaltatus iniuriarum obliuiſcitur.*

Et nos ſumus teſtes horum verborum.] Id eſt, harum rerum & myſteriorum (verbum enim ponitur pro re verbo ſignificata, per Metonymiam) putà Chriſti reſurrectionis, aſcenſionis & exaltationis, ac pœnitentiæ & remiſſionis peccatorum, à Deo in Chriſtum credentibus promiſſæ, ita Lyra. Vers. 32.

Et Spiritus S.] Græcè, καὶ τὸ πνεῦμα ὃ τὸ ἅγιον, hoc eſt, vt Pagnin. & Tigur. *Inſuper autem & Spiritus S.* q. d. non tantùm nos teſtes ſumus Chriſti, ſed & Spiritus S. qui per nos intrepidè eloquitur hoc de Chriſto teſtimonium, quique per nos in fidem huius ſui teſtimonij tot ſigna & miracula operatur, imò omnibus in Chriſtum credentibus ſe communicat, ac proinde & vobis, licèt Chriſticidæ ſitis, ſe communicabit, ſi in Chriſtum credatis. Porrò Spiritus S. non tantùm dabat teſtimonium Chriſto per Apoſtolos, ſed & per ſeipſum; tum quia in forma linguæ, ignis, venti, viſibiliter illabebatur credentibus in baptiſmo: tum quia menti credentium internam ſuggerebat fidem, ſpem & amorem in Chriſtum. Qualis quantúſque teſtis ſit Spiritus S. docet S. Cyrillus lib. 10. in Ioannem c. 33.

Vers. 33. *Hæc cùm audiſſent diſſecabantur.*] Syrus, *dilacerabant ſe præ furore.* Alij, *frendebant & ſtridebant dentibus*, quaſi per eos ſerram traherent. Optimè Noſter *diſſecabantur* quaſi ſerra iræ & furoris per medium cor diſſecti & diſſerrati: hoc enim eſt Græcum διεπρίοντο. Nam ingens dolor, liuor & ira, eſt quaſi ſerra mentem irati diſſecans, & diſcerpens in mille cogitationes, motus & æſtus impatientiæ & indignationis. Ex aduerſo Apoſtoli mites & fortes, inter medios hoſtes conſtituti ſumma pace, mentíſque ſerenitate fruebantur. Tanti eſt mens ſibi conſcia recti, & in Deum defixa.

Cogitabant.] ἐβουλεύοντο, id eſt, *conſultabant*, vt vertit Tigurina & Pagninus.

Vers. 34. *Phariſæus.*] Phariſæus Heb. idem eſt quod *expoſitor*

fuit explanator, scilicet S. Script. & legis diuinæ; vel *separatus ab alijs*, scilicet religione & vitæ sublimitate. Habebantur enim inter Iudæos legis peritissimi & obseruantissimi. Vnde & Paulus ante conuersionem fuit Pharisæus. c. 23. 6. & Philip. 3. 5. Vide ibi dicta.

Gamaliel.] Fuit hic magister S. Pauli, S. Barnabæ & S. Stephani, qui postea credidit in Christum, eiúsque fidem publicè professus est, ac relatus inter Sanctos in Martyrol. die 3. Augusti, vnà cum filio suo Abibone, vt patet ex Luciano in Relatione inuentionis corporis Sancti Stephani, Nicodemi, Gamalielis & Abibonis, quam recenset Baron. Luciano enim apparens Gamaliel, locum sepulturæ suæ & sociorum reuelauit. Iam ergo occultè fauebat Christo & Apostolis, imò S. Clemens lib. 1. Recogn. c. 9. & ex eo Beda asserunt, eum iam fuisse Christianum (licèt id neget Chrys.) sed Apostolorum suasu fidem celasse, vt in concilio Apostolos tueri, & Pontificum contra eos consilia dissipare posset; vti fecit S. Sebastianus pro Christianis apud Diocletianum. Porrò Gamaliel Heb. idem est quod *retributio mea Deus*, vel *ablactatus Dei*, vel *camelus meus fortis*, inquit Pagnin. in nomin. Hebr. quæ omnia Gamalieli egregiè quadrant.

Honorabilis.] τίμιος, id est, *in pretio habitus.* ita Tigurina & Pagnin. idque tum ob sapientiam, tum ob virtutem morúmque grauitatem.

Iussit foras ad breue homines fieri.] q. d. Præsidi concilij suggessit, vt iuberet Apostolos ad breue tempus extra concilium educi. ita Syrus: tum ne Collegis suspicionem iniiceret, quòd Apostolis occultè faueret, si eos in præsentia excusasset, ait S. Chrysost. tum vt absentes efficaciùs defenderet. ita Lyra.

Vers. 35. *Attendite vobis.*] Lenit furorem Iudicum, suadendo cunctationem maturam. q. d. nolite præcipitare sententiam ex passione & ira, ne eius vos postea, sed serò pœniteat. ita S. Chrysost. Sapienter Aristot. lib. 6. Ethic. cap. 9. asserit, *celeriter quidem deliberata agenda esse, cum mora autem consulendum.*

Vers. 36. Theodas quis? *Exitit Theodas.*] Alij, *Theudas.* Alius est hic à Theuda, de quo Ioseph. lib. 20. Antiq. c. 2. qui sub Cuspio Fado Præside Iudææ, id est, anno quarto Claudij Cæsaris Prophetam se finxit, multis post hanc Gamalielis orationem annis (hæc enim dixit Gamaliel anno 34. Christi, qui fuit 18. Tiberij Cæsaris: cui deinde successit Caius Caligula, Caio Claudius.) In quo falsus est Eusebius lib. 2. Histor. cap. 11. Beda, Dionys. & alij; nisi dicas in Chronologia Theudæ errare Iosephum, ac Theudam diu ante Claudium rebellionem apud Iudæos concitasse; quod tamen creditu est difficile, scilicet Iosephum tot annis in re æui sui erasse: fuit enim ipse Claudio coæuus. Fortè Theudas Iosephi fuit filius, vel nepos Theudæ nostri, qui eius rebellionem sopitam suscitare, patrísque vel patrui necem vindicare conatus est, vti & hodie fieri videmus.

Dicens se esse aliquem.] Græca addunt μέγαν, id est, *magnum.* Syrus, *dicens se esse Rab*, vel *Rabbi*, id est, magnum quendam Doctorem & Prophetam. Persuasum erat populo ex oraculis Prophetarum, & ex sceptro à Iuda in Herodem alienigenam translato, instare tempus Messiæ, qui Iudæis regnum restitueret, & toti Orbi imperaret. Huius persuasionis meminit quoque Tacitus lib. 12. & alij. Multi ergo impostores eam occasionem arripuerunt se pro Messia venditandi, inter quos videtur fuisse hic Theodas. Audi de eo Iosephum: *Apud Iudæam præstigiator quidam nomine Theodas, persuasit magnæ vulgi multitudini, vt assumptis suis facultatibus sequeretur se ad Iordanem fluuium (Prophetam enim se iactabat) policens scissurum se verbo Iordanem fluuium, ac facilem præbiturum transitum, talique promissione multos seduxit. At Fadus misit in eos equitum turmas, qui ex improuiso irruentes ex his multos interemerunt, multos viuos ceperunt, & in his ipsum Theodam, cuius caput abscissum reportarunt Ierosolymam.* Siue enim vnus idémque fuerit Theodas Iosephi & Gamalielis hic, siue diuersus, certè vterque similis fuit genij & ingenij.

Cui consensit.] ᾧ προσεκολλήθη, id est, *cui agglutinatus est.* Pagnin. *cui adhæsit.*

Vers. 37. Iudas Galilæus quis? *Post hunc exitit Iudas Galilæus.*] Hinc rursum colligas, alium fuisse Theudam nostrum, alium Iosephi: hic enim fuit sub Claudio, noster sub Augusto: fuit enim ante Iudam Galilæum, qui Romanis rebellare cœpit nascente Christo. ita Origen. lib. 1. contra Celsum, & tract. 21. in Matth. docet Theudam fuisse ante Christi natiuitatem, Iudam verò paulo post eam, putà in censu quem fecit Augustus nascente Christo. Sic & Lucius Dexter in Chronico, anno secundo Christi, qui fuit vrbis Romæ 753. hæc habet: *Tres Soles apparuerunt, in Hispanijs in vnum collecti. Augustus Tiberium & Agrippam in filios adoptat. Iudas Galilæus Iudæos ad rebellandum Romanis cohortatur*: imò & Lucas hic, aut potiùs Gamaliel dicens: *Post hunc exitit Iudas Galilæus in diebus professionis*, id est, in diebus census, vt mox dicam. Alij, qui volunt eundem esse Theudam nostrum cum illo Iosephi, ideóque posteriorem Iuda Galilæo, respondent: *post hunc*, idem esse quod *præter hunc*: Græcum enim μετὰ, non semper significat ordinem temporis, sed rerum connexionem. Verùm dura & contorta videtur hæc expositio: Græcè enim μετὰ τοῦτον, propriè significat *post hunc*, vt vertit Noster, Tigurina, Pagn. & alij passim, non *præter hunc*.

Diet profess. ionis qui? *In diebus professionis.*] ἀπογραφῆς, id est, *descriptionis.* ita Tigurina. Syrus, *in diebus, quibus homines descripti sunt in pecunia capitationis*, putà capitatim in censu. In censu enim fiebant hæc tria. 1. singuli profitebantur se subditos Cæsaris Augusti. 2. ei soluebant censum in signum subiectionis. 3. describebantur à Præside in tabulis Cæsareis, ad ineundum numerum Iudæorum & aliarum gentium, quæ se Cæsari subditas profitebantur, vt ex illo sciret Cæsar quantæ essent prouinciarum vires, tum ad pendendum vectigal, tum ad conscribendum militem, vel etiam imponendum, ne prouinciæ fretæ sua multitudine & robore, Cæsari rebellarent. Hic est census de quo Lucas cap. 2. 1. *Exijt edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus Orbis. Hæc descriptio prima facta est à Præside Syriæ Cyrino: & ibant omnes vt profiterentur singuli in suam ciuitatem. Ascendit autem & Ioseph*, &c. Iudas ergo occasione accepta huius census, cœpit concitare Iudæos ad rebellandum Romanis, dicens indignum esse vt gens fidelis, & filij Abrahæ hucusque liberi, seruire inciperent infideli Cæsari & Romanis. Addebat, lege iis vetitum esse dare Romanis vectigal. Nam Deuter. 23. post versum 17. *non erit meretrix*, &c. Septuag. addunt: *non erit πολυτελὴς de filiabus Israël*, quod Tertullian. lib. de Pudicitia cap. 9. & S. Hieron.

Vectigal Iudæis vetitum Deut. c. 23. quale?

Epist. 146. vertunt : *non erit vectigal pendens ex filijs Israël* : τέλος enim significat *vectigal*. Verùm perperam : nam hæc sententia non habetur in Hebræo textu, nec in Latino & aliis. Quare videtur addita à Septuagin. ad explicandam præcedentem legem : *non erit meretrix de filiabus Israël, nec scortator de filijs Israël*, scilicet per meretricem & scortatorem maximè hic intelligi eos, qui se suámque turpitudinem Veneri & Priapo sacrilegè dedicabant, qualis fuit mater Asa Regis Iuda, & effeminati, de quibus 3. Reg. cap. 15. 12. & 13. τελισσόφος enim non tam à τέλος, id est, *vectigal*, quàm à τελετὴ, id est, *consecratio*, deducitur. Vnde S. Augustinus lib. 10. de Ciuit. capite 9. ait, hac voce teletarum significari consecrationes quasdam, quæ verè erant fallaces ritus dæmonum, in quibus scilicet meretrices & effeminati dona, ac præsertim partem pretij & lucri suæ turpitudinis offerebant Veneri, vel Priapo, sicut canephoræ apud Athenienses; planéque videtur τελισσόφος dictum de femina, non de viro. Sequitur enim, *de filiabus Israël*. Et mox : *Et non erit τελισσόμενος, id est, initiatus de filijs Israël*. Vbi Theodoretus quæst. 18. in Deuter. τελισσόφορον, ait, *vocat eum qui mysterijs initiat*, τελισσόμενον autem eum qui initiatur, id est, consecratur Veneris aut Priapi Sacerdos, aut cultor vel cultrix. Tales enim Hebr. vocabantur *Kadesi*, *Kadesa*, quod Noster in Deuter. vertit *meretrix & scortator*; alibi verò *effeminati* : *Kadesi* enim propriè significat sanctum & consecratum alicui numini, vt hic meretricem Veneri. ita & S. Cyril. libro 15. de Adoratione. Iudas ergo hic fuit Auctor sectæ Galilæorum, qui pro libertate sua tuenda omne vectigal & dominium Cæsaris, etiam morte propolita abnuebant. Vide Iosephum libro 18. Antiq. capite 1. qui & libro 20. cap. 3. addit, Iudæ filios, Iacobum & Simonem, sub Claudio Imperatore eadem de causa crucifixos esse. Sed audi eundem de Galilæorum, etiam puerorum, pertinacia scribentem libro 7. belli cap. 29. *Omni genere tormentorum & venatione corporum in eos excogitata, ob hoc damnatos, vt Cæsarem Dominum faterentur, nemo cessit, neque dicere velle visus est; sed omnes illa necessitate validiorem sententiam conseruauêre, tanquam brutis corporibus, non animis etiam cruciatus ignémque susciperent. Maximè verò puerorum ætas miraculo spectantium fuit : nec enim vel eorum quisquam commotus est, vt Dominum Cæsarem nominaret, vsque adeò corporum infirmitatem vis audacia superabat.*

Secta Galilæorum.

Diu hæc secta inter Iudæos viguit, adeóque erupit in publicum bellum, quo Iudæi à Tito & Vespasiano subiecti & exciſi sunt. Hac de causa Christus & Apostoli, quia sub idem tempus cœperunt docere, & quia æquè ac Iudas eiúsque asseclæ, erant Galilæi, in hæresis eorum suspicionem apud Iudæos & Romanos venerunt, ideóque vt ab ea se alienos ostenderent, passim docent iubéntque vt fideles Principibus, etiam infidelibus obediant, eísque debitum honorem & tributum impendant. Vide S. Paulum toto c. 13. ad Roman. Quin & Christus hac de causa voluit soluere tributum, etiamsi ad id non obligaretur, Matth. 17. 27. Hinc & Scribæ tentarunt Christum, vt eum apud Pilatum accusarent, dicentes : *Licétne tributum dare Cæsari, an non?* Matth. 22. vers. 17. ita S. Hieronymus ibidem.

Hi sunt Galilæi, quos occidit Pilatus miscendo sanguinem sacrificiis eorum. Lucæ 13. 1. De iisdem agit Hegisippus lib. 2. de excid. Ierosol. c. 5. vbi tamen eos Samaritanos vocat. Sed respondeo, origine fuisse Galilæos, secta Samaritanos, ideóque à Iudæis separatos templo, religione & sacrificiis. Aut certè misti erant ex Samaritis & Galilæis. Porrò quo fine & sensu Gamaliel citet rebelliones Theudæ & Iudæ, mox patebit.

Auertit populum.] Græcè additur, ἱκανὸν, id est, *multum*. Sic & Syrus.

Redacti ad nihilum.] Annihilata est eorum secta & rebellio, quia omnes vel occisi, vel dispersi sunt. q. d. pari modo annihilabitur hæc Apostolorum secta, si vergat ad seditionem, vel aliud scelus : eo enim detecto, Præses Rom. eos comprehendet & puniet, æquè ac nos Pontifices & Scribæ, qui in eorum doctrinam & mores inuigilamus : sin autem eorum secta sit pia & à Deo, non possumus, nec debemus ei resistere, vti ipse subdit vers. 38. Quare non præcipitemus consilium & sententiam, sed expectemus & videamus quonam res eorum euadent : ita in nullam partem peccabimus; nec enim à populo vel Præside negligentiæ, nec à Deo imprudentiæ & temeritatis argui poterimus. Hoc est quod subdit.

Vers. 38. Prudens Gamalielis consilium.

Et nunc itaque dico vobis : discedite ab hominibus istis.] Hoc est, vt Syrus, Tigurina & Pagnin. *abstinete ab hominibus istis*. q. d. nolite vos miscere eorum prædicationi : vti eam non probatis, ita nec improbate : tempus, quod veritatis est magister, docebit nos an ex Deo sit, an ex spiritu humano : hactenus neminem læserunt, nec quid impij aut peruersi docuerunt : non enim docent cultum Idolorum, nec blasphemant Deum Israëlis : ergo adhuc in eos actionem nullam habemus, nullum ius persequendi aut puniendi. Discedite ergo, Græcè, ἀποστητε, id est, abscedite, & desistite à vestra contra eos inquisitione, nolite eorum res & acta diiudicare, nolite eorum conciones impedire; ne si noui Prophetæ sint à Deo missi, in Deum iniurij sitis, ab eóque castigemini : sin autem humano seditionis, aut ostentationis spiritu agantur, ille se prodet, eósque populo contemptibiles, & Magistratibus reos constituet; qui proinde eos compescent & punient; iráque hoc eorum opus & consilium per seipsum dissoluetur, & corruet.

Si verò ex Deo est, non poteritis.] Nec physicè, nec etiam moraliter, q. d. licitè non poteſtis, nec debetis *dissoluere illud*. Vnde sequitur : *ne forte & Deo repugnare inueniamini*. Poterat dicere Gamaliel : certum est hoc Apostolorum opus esse à Deo, idque probant tot eorum miracula. Verùm quia Iudices ab eis planè auersos, imò in eos furentes vidit, prudenter id tacuit, ne & suum in Apostolos affectum proderet, & Iudæorum furorem magis conciaret, sibique & Apostolis vitæ periculum crearet. Dicit ergo conditionatè : *si verò ex Deo est* (vti reuera est) *non poteritis dissoluere*; vt iniecto Dei metu, quasi aqua frigida, eorum furorem mitiget & restinguat, quem planè extinguere & suffocare non poterat. Simul hoc dicto innuit, vt seriò & sine passione inquirant, an hoc opus non sit ex Deo : si enim considerent eorum mores sanctos ac miracula, facilè visuros hoc esse opus Dei. q. d. *credite quòd non poteritis dissoluere*, ait

Vers. 39.

ait S.Chryso.Esto enim Apostoli docerent nouam legem nouúmque Testamentum,quo vetus lex & sacrificia abroganda erant,tamen idipsum futurum esse prædictum fuerat à Prophetis. Huius autem mutationis iam tempus adesse,multis Scripturis & miraculis probabant Apostoli.

Abuntur hac sententia Gamalielis hæretici, dicentes, cùm accusamur apud Magistratus nouæ doctrinæ, respondendum eis est: Si hoc opus est ex hominibus, dissoluetur: si ex Deo,non poteritis dissoluere illud. Sed perperam: certum enim est omnem hæresim esse hæresim,id est,doctrinam falsam & pestilentem, à Deo & Ecclesia damnatam, quam proinde Magistratus statim succidere debent,ne proserpat, multósque inficiat & perdat. Notum est,quantum inducix à Carolo V. coacto datæ hæreticis in Germania vsque ad Concilium generale, nocuerint Ecclesiæ; hæresimque propagarint,vt illa hucusq; eradicari non potuerit.*Sermo enim eorum vt cancer serpit.*2.Timoth.2.17.Quocirca eos statim occidi iussit Deus Deuter.13. 5. Secus fuit hic in Apostolis:certum enim erat Gamalieli,eorum doctrinam esse sanctam & diuinam: Scribis verò & Iudicibus idipsum si non certum, certè dubium esse debebat ob tot signa & prodigia, quæ indies de Apostolis audiebant, vel videbant. In tanto autem dubio non poterant bona conscientia Apostolos damnare,cúmque ex præconcepto contra eos præiudicio & auersione non vellent eos absoluere,omnino faciendum eis erat Gamalielis consilium, scilicet:absistite ab hominibus istis,quoniam si ex hominibus est hoc eorum opus, dissoluetur;sin ex Deo,dissoluere non poteritis illud. Quid enim aliud suadeas homini furenti & in scelus ruenti?

Consenserunt autem illi.] Scilicet, ne Apostolos interficerent, vti paulo antè furentes cogitarant v. 33. non tamen furor eorum ita restinctus fuit, quin eos flagellarent, & iuberent prædicatione Christi abstinere,vt sequitur.

Vers.40. *Cæsis denuntiauerunt.*] Flagellarunt ergo,vel fustigarunt Apostolos. Syrus, *verberarunt*.Græcum δείρω significat *verberare*, & *excoriare*. Fecerunt id,quia quoquo modo *suæ libidini satisfacere voluerunt, ne nihil egisse viderentur, & insipienter ea tentasse,quæ ipsis impossibilia erant*,ait S.Chrysostomus. Porrò S.Clemens lib.5. Constit.c.2. huius verberationis auctores facit Caipham, Annam & Alexandrum, asserítque non semel, sed sæpius ab eis verberatos esse Apostolos.Verè S.Athanas.Epist.ad Orthodoxos in persecut. *Flagella pati*,inquit,*Christianorum est,inferre Caipha & Pilati.* Impletur hic oraculum, quod Apostolis prædixit Christus: *In Synagogis suis flagellabunt vos.* Matth.10.17. Præclarè S. Nazianz. Orat.23. in laudem Heronis: *Philosophi animus ex eo quod passus est, generosior redditur, atque vt candens ferrum frigida aspersione, ita ipse periculis obdurescit.*

Ne loquerentur in (id est, *de*) *nomine Iesu.*] Ne de Iesu prædicarent, scilicet eum resurrexisse & esse Saluatorem mundi.

Vers.41. *Ibant gaudentes.*] *Tam fortis*, ait Chrysost. *inuicta res est virtus,& dum patitur, affligentes vincit.* Et mox: *Est quippe fortitudinis excellentissimus gradus,non tantùm patienter & libenter,sed lætanter quoque aduersa res ferre. Hoc est omne gaudium, in varias tentationes incidere*, vt ait S.Iacob. cap.1.2. Addítque hanc fortitudinem & lætitiam in plagis, mirabiliorem esse omnibus signis & miraculis.

Gaudium in tribulatione.

A Cassianus Collat.12. cap.13. narrat,Christianum quédam à Gentilibus diuexatũ,cùm illi petulanter rogarent:*quid miraculi Christus vester, quem colitis, fecit?* respondisse: *vt his,ac maioribus si intuleritis, non mouear,nec offendar iniurys.* Ita S.Paulus exultat passim & gloriatur in suis vinculis, plagis, flagellis,lapidationibus. Vide totum caput 11. Ep.2. ad Corin. Ita in craticula exultabat S.Laurentius, irridens Tyrannum: *assatum est, versa & manduca.*Ita in eculeis & acerbissimis tormentis exultabat S.Vincentius, sua lætitia vincens & affligens Dacianum Iudicem & tortorem.S.Tiburtius prunis candentibus insistens nudis plantis, dicebat, *se super rosas ambulare.* S. Theodorus martyr die B nona Nouembris, toto corpore dilaceratus cantabat: *Benedicam Dominum in omni tempore.*S.Bonifacius 14. Maij, vngulis excarnificatus iubilabat: *Gratias tibi ago Domine Iesu Christe fili Dei.* S. Ignatius damnatus ad Leones, audiens eos rugientes in amphitheatro Romano, exultans exclamabat: *Frumentum Christi sum, dentibus bestiarum molar,vt panis mundus inueniar.* Sanctus Barlaam manu thure plena, igni à carnificibus ante Idolum imposita, vt si manum ab igne retraheret, thúsque in ignem excuteret, videretur Idolo thurificasse, manum ardentem immotam in igne continuit, psallens: *Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium, &* C *digitos meos ad bellum.* ita S. Basilius Orat. in S. Barlaam. Ioannes Fischerus Episcopus Roffensis, damnatus ab Henrico VIII. Angliæ Rege schismatico ad mortem, cùm duceretur ad supplicium, canebat hymnum, *Te Deum laudamus.* Idem fecit noster Campianus in tribunali damnatus, cui Servvimus in damnatione socius succinens, in hunc mentis vocisque iubilum erupit, *Hæc dies quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea.* Hoc est quod ait Ieremias Thren. 3. 30. *Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobrijs*, quasi ea esuriens, iisque se pascens & exultans. Vide ibi dicta. Quocirca S.Saturninus durum obiens in martyrio dolorum agonem, aiebat: *Breuiter patior, libenter patior, gratias ago, nec agere sufficio. Christe da sufferentiam. Tibi laus, tibi decus.* ita habet eius vita apud Surium die 11. Februarij. Marcus Arethusius sub Iuliano Apostata excarnificatus,eo quòd Idolum confregisset, stylis confossus,melle illitus & suspensus,vt à vespis comederetur,suos tortores irrisit,dixitq; eos abiectos esse & humi repere, se verò erectum & in sublimi positum.Hac constantia & alacritate eos conuertit; ita Theod.lib.3.c.6.Idem dixit nuper martyr quidam in Anglia, ex alto suspensus.

Exempla.

Quoniam digni habiti sunt.]Est enim ingens Dei donum, vt docet Apostolus Philip. 1.29. pati pro Christo, ac consequenter ingens est dignitas, laus & gloria. Vide dicta Philip. 1. ac S.Cyprian.tract. ad Exhort.martyrij, & Epistola nona ad martyres, vbi eos vocat fortissimos, fidelissimos, benedictos, beatissimos. Vide & Tertullian. lib. ad martyres, vbi eos vocat pugiles veritatis,milites Christi, victores sæculi. Idem lib. de Anima c.32.*Tota Paradisi clauis*, inquit, *tuus sanguis est* ô martyr. Idem lib. de cultu femin. in fine: *stolæ*, inquit, *martyriorum præparantur, Angelis humilis sustinentur.* Et Clemens Alexand. libro 4. Strom. *martyria*, inquit, *sunt gloriosæ conuersationis exemplaria.*

Pro nomine Iesu.] Hæc est causa tantæ dignita-

tis paſſionum,& patientiæ.ſcilicet quòd pro nomine,honore & amore Ieſu patiantur. Hoc eſt mel, quod omne dolorum fel dulcorat. Audi S.Aug. in Soliloq. c. 22. *Tu Domine es dulcedo inæſtimabilis, per quam omnia amara dulcorantur. Tua enim dulcedo Stephano lapides torrentis dulcorauit : tua dulcedo craticulam Beato Laurentio dulcem fecit : pro tua dulcedine ibant Apoſtoli gaudentes à conſpectu concilij, quoniam digni habiti ſunt pro nomine tuo contumeliam pati. Ibat Andreas ſecurus ad crucem & gaudens, quoniam ad tuam dulcedinem properabat. Hæc enim tua dulcedo ipſos Apoſtolorum Principes ſic replenit, vt pro ipſa crucis patibulum vnus eligeret, alter quoque caput ferienti gladio ſupponere non timeret. Pro hac emenda Bartholomeus propriam pellem dedit. Pro hac quoque guſtanda veneni poculum intrepidus Ioannes potauit. Hanc verò vt guſtauit Petrus, omnium interiorum oblitus clamauit quaſi ebrius dicens : Domine bonum eſt nos hic eſſe, faciamus hic tria tabernacula : hic moremur, te contemplemur, quia nullo alio indigemus : ſufficit nobis Domine videre te, ſufficis, inquit, tanta dulcedine ſatiari. Vnam enim ſtillam dulcedinis ille guſtauit, & omnem aliam faſtidiuit dulcedinem. Quid putas dixiſſet, ſi magnam illam multitudinem dulcedinis diuinitatis tuæ guſtaſſet, quam abſcondiſti timentibus te? Hanc tuam dulcedinem ineffabilem & illa guſtauerat Virgo* (S.Agatha) *de qua legimus, quòd lætiſſima & glorianter ibat ad carcerem, quaſi ad epulas inuitata. Hanc, vt reor, & ipſe guſtauerat, qui dicebat: Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abſcondiſti timentibus te? quique monebat: Guſtate & videte, quoniam ſuauis eſt Dominus. Hæc eſt enim illa beatitudo Domine Deus noſter, quam expectamus daturum te nobis, pro qua tibi Domine continuè militamus, pro qua tibi mortificamur tota die, vt in tua vita tibi viuamus.*

Quanta dignitas pati pro Chriſto.

Contumeliam pati.] Verè S.Hier. *non quæras gloriam, & non dolebis cùm eris inglorius : qui laudem non appetit, nec contumelias ſentit.* Id videre eſt hic in Apoſtolis, qui ſpernendo contumelias, veram gloriam adepti ſunt. Quid enim glorioſius, quàm pati pro Deo, ſuáque paſſione Dei gloriam illuſtrare? Quid glorioſius, quàm vitam expendere, & ſanguinem profundere pro eo qui eam nobis dedit? Quid glorioſius, quàm Chriſto tanta, & tam dura pro nobis paſſo vicem reddere (vt ait Tertul. lib. de reſurrectione carnis) plagas plagis, probra probris, cruorem cruori rependere? Etſi enim illius cruor infinities maioris ſit pretij quàm noſter, tamen noſter nobis pariter maximi eſt pretij : nec enim habemus quid pretioſius, quod ei rependamus. Hinc illæ laureæ, illæ coronæ, illi triumphi martyrum in Eccleſia tam militante, quàm triumphante. Sanctiſſimi viri, vt S. Franciſcus, S.Xauerius, S.Antonius de Padua, ambierunt martyrium, ideóque ad barbaros profecti ſunt; ſed Deus eos hoc dono dignatus non eſt: hinc martyres, qui eo digni habiti ſunt, ſummas pro eo Deo egerunt gratias, vt patet ex Actis S. Agnetis, S. Luciæ, S. Agathæ, S. Polycarpi, S.Marci & Marcelliani, & aliorum martyrum. Quocirca S.Ignatius fundator Societatis noſtræ, Chriſti cauſa in vincula coniectus, cùm ab eo quæreret Franciſcus Mendoſius, poſtea Epiſcopus Burgenſis & Cardinalis, num dolenter ferret illum carcerem ac vincula? reſpondit : *An tantum malum tibi videtur carcer eſſe? at verò non tam multæ Salmanticæ compedes ſunt, non tot catenæ, quin ego plures pro Chriſto cupiam.* ita Ribaden. in eius vita lib. 1. cap. 15. Idem roganti, *quænam eſſet compendiaria via ad perfectionem?* reſpondit, *multa pati pro Chriſto*, idque aſſiduè poſtulare à Deo. Meritò ergo S.Hieron.ad Hedibiam quæſt. 11. *Triumphus Dei*, inquit, *eſt paſſio martyrum, & pro Chriſti nomine cruoris effuſio, inter tormenta mira perſeuerantia ſtare, torqueri, & in ſuis tormentis gloriari. Ideo odor diſſeminatur inter gentes, & ſubit tacita cogitatio niſi verum eſſet Euangelium, nunquam ſanguine defenderent.* Id ſapiebat Michaël, illuſtris in Iaponia martyr anno Domini 1609. Audi eius animos & ignes, è literis quas è carcere ad ſuos ſcripſit : *Non poſſum*, inquit, *Dei in me beneficentiam verbis exæquare, quòd pro eius fide captus ſim, nimirum ex illo die dignatam eſſe angustiſſimam illam majeſtatem & anima, & corporis mei velut adire & capere poſſeſſionem : inde in ſumma pace fui. Æſtuabat cor meum inæſtimabili deſiderio ſui ad omnem Dei nutum, in proſperis & aduerſis ad vnguem conformandi.* Et nonnullis interiectis : *Nunc intelligo irriſiones, contemptus, faſtidia, quæſtibet denique iniurias pro Dei amore æquo animo toleratas, omnibus regum & imperatorum ſceptris, ac diadematibus eſſe infinitis partibus anteponenda. Quadriennio fui in carcere ita lætus & alacer, vt vna tantùm die mihi fuiſſe videar.* Ecce hi ſunt ſpiritus primitiuæ Eccleſiæ, in nouella Iaponum Eccleſia recaleſcentes, quos ſuſcitat muſtum Spiritus S.

Omni autem die non ceſſabant.] Mirare hic tum Apoſtolorum fortitudinem, tum Pontificum & Magiſtratuum ſtuporem. Paulo antè cæſis denuntiauerant, ne amplius prædicarent Chriſtum: prædicant nihilominus ipſi vbique & publicè, & tamen tacent Pontifices & Magiſtratus, perinde ac ſi elingues & enerues eſſent, nimirum Deus ligabat eis mentem, manum & linguam.

Circa domos.] κατ' οἴκον, *per domos, de domo in domum.* Tigurina, *domeſticatim.* Pagnin. *in ſingulis domibus.* Ita boni paſtores non tantùm ſuas oues paſcunt & docent publicè in templo, ſed & priuatim obeuntes ſingulorum domos, eos inſtruunt.conſolantur hortantur, & incitant ad omne bonum. Nota, ſub hoc tempus occaſione perſecutionum Iudæorum, Apoſtoli ex impulſu Spiritus S. quem recenter in Pentecoſte ad hoc receperant, cœperunt cogitare de implendo teſtamento Chriſti : *Euntes in mundum vniuerſum prædicate Euangelium omni creaturæ.* Matth.28. Quocirca Lucius Dexter Præfectus Prætorio Orientis, in ſuo Chronico nuper edito (ſi tamen illud ipſum ſincerum eſt) quod dedicauit S. Hieronymo, ſicut viciſſim S.Hieron. eidem dedicauit tract. de Scriptor. Eccleſiaſticis, de iis ita ſcribit : *Anno Chriſti* 34.(quo mortuus eſt.reſurrexit & aſcendit in cœlum) *vltima die Iuny Sancti Dei Apoſtoli*, 38. *diebus plus minùs poſt aduentum Spiritus S.* (putà poſt Octauam Pentecoſtes) *conueniunt in cœnaculo Sion* (*quæ domus erat Mariæ matris Ioannis, cognomento Marci*) *ac habito conſilio ſortitionéque diuina, prouincias mundi prædicationis gratia inter ſe partiuntur. Contigitque S. Iacobo Zebedæi filio Hiſpaniæ, Ioanni Aſiæ, Matthæo Æthiopiæ, Thomæ Indiæ, Philippo Scythiæ & Galliæ* (fortè Gallogræcia, ſiue Galatia.) *Quo tempore canones eduntur, & Apoſtolicæ Conſtitutiones componuntur, ad Sacramentorum & totius Eccleſiæ œconomiam*; multo magis Symbolum Apoſtolorū. Vnde ſubdit anno Chriſti 37. qui fuit tertius

Vers. 42.

tertius poſt aſcenſum Chriſti in cœlum, S. Iacobum profectum eſſe in Hiſpanias, ibique euangelizaſſe, de quo plura cap. 8. v. 1. Addit Dexter: *Sacra Virgo Maria conſilio, luce doctrinæ, & mirabili vitæ exemplo Collegio præſidet Apoſtolico, nihilque grave gerunt illi, quod non eius conſilio ductúque gerant.* Et mox: *Anno Chriſti 37. B. Virgo Iacobo preces fundenti Cæſaraugustæ in columna apparet in ſpiritu, veniente quoque Ioanne Theologo.* Et paulo antè: *Iacobus primum templum, vel Oratorium B. Virgini, ex eius iuſſu præſentiáque ſuper columnam Cæſaraugustæ erexit.* Et inferiùs ad annum Chriſti 86. *Apud Meſſanenſes celebris eſt memoria B. Virginis Mariæ, miſſa prius ab eadem dulci Epiſtola.* Et iterum ad annum Chriſti 35. *Ad quam* (B. Virginem) *frequens ex Hiſpania fiebat peregrinatio.* Hac enim de cauſa Chriſtus matrem ſibi ſuperſtitem eſſe voluit, vt quaſi ſui Vicaria, columen eſſet Eccleſiæ, doctrix Apoſtolorũ & conſolatrix fidelium. Verùm de his aliàs. Sanè mox à Pentecoſte Apoſtolos è Ieruſalem abiiſſe in ſuas prouincias, cenſent Gaſpar Sanchez, Chriſtoph. à Caſtro, aliíque viri eruditi, qua de re quid ſentiendum videatur dicam cap. 12.

B. Virgo doctrix Apoſtolorum.

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS.

Ad ſedandum murmur Græcorum Apoſtoli creant ſeptem Diaconos, inter quos eminens S. Stephanus v. 9. diſputans cum Iudæis, eóſque conuincens, ab eis capitur, & reus violatæ legis Moſaicæ in concilio agitur.

Verſ. 1. In diebus autem illis, creſcente numero diſcipulorum, factum eſt murmur Græcorum aduerſus Hebræos, eo quòd deſpicerentur in miniſterio quotidiano viduæ eorum.

2. Conuocantes autem duodecim multitudinem diſcipulorum, dixerunt: Non eſt æquum nos derelinquere verbum Dei, & miniſtrare menſis.

3. Conſiderate ergo fratres, viros ex vobis boni teſtimonij ſeptem, plenos Spiritu Sancto, & ſapientia, quos conſtituamus ſuper hoc opus.

4. Nos verò orationi, & miniſterio verbi inſtantes erimus.

5. Et placuit ſermo coram omni multitudine. Et elegerunt Stephanum, virum plenum fide & Spiritu Sancto, & Philippum, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam, & Nicolaum aduenam Antiochenum.

6. Hos ſtatuerunt ante conſpectum Apoſtolorum: & orantes impoſuerunt eis manus.

7. Et verbum Domini creſcebat, & multiplicabatur numerus diſcipulorum in Ieruſalem valdè: multa etiam turba Sacerdotum obediebat fidei.

8. Stephanus autem plenus gratia & fortitudine, faciebat prodigia & ſigna magna in populo.

9. Surrexerunt autem quidam de Synagoga, quæ appellatur Libertinorum, & Cyrenenſium, & Alexandrinorum, & eorum qui erant à Cilicia, & Aſia, diſputantes cum Stephano:

10. Et non poterant reſiſtere ſapientiæ, & Spiritui, qui loquebatur.

11. Tunc ſummiſerunt viros, qui dicerent ſe audiuiſſe eum dicentem verba blaſphemiæ in Moyſen, & in Deum.

12. Commouerunt itaque plebem, & ſeniores, & Scribas: & concurrentes rapuerunt eum, & adduxerunt in concilium,

13. Et ſtatuerunt falſos teſtes, qui dicerent: Homo iſte non ceſſat loqui verba aduerſus locum ſanctum, & legem.

14. Audiuimus enim eũ dicentem: Quoniam Ieſus Nazarenus hic deſtruet locum iſtum, & mutabit traditiones, quas tradidit nobis Moyſes.

15. Et intuentes eum omnes, qui ſedebant in concilio, viderunt faciem eius tanquam faciem Angeli.

IN *diebus illis.*] Quibus incarcerati & flagellati fuerunt Apoſtoli, vti præceſſit. ita S. Chryſoſt. Lucius Dexter in Chronico, tradit Diaconos hos creatos anno Chriſti 34. paulo poſt eius aſcenſum in cœlum, nutu & conſilio B. Virginis: *Apoſtoli* inquit, *ſeptem Apoſtolicos Diaconos, ex Græcis omnes creant.* Eodem anno eos creatos docet Baron. qui & ex Euſebio in Chronico addit, eodem anno Iacobum Alphæi, fratrem Domini, à S. Petro ordinatum eſſe Epiſcopum Ieroſolymorum 27. die Decembris, ac ſediſſe annis 29. Vers. 1.

Creſcente numero.] Per perſecutiones enim ſemper creuit creſcitque Eccleſia: *plures efficimur, quoties metimur à vobis: ſemen eſt ſanguis Chriſtianorum*, ait Tertul. Apol. cap. vlt. Tanta enim modeſtia, pietas, innocentia, fortitudo, charitas, tantus tormentorum & mortis contemptus, tantus ardor patiendi pro Chriſto, elucebat in vultu Apoſtolorum & martyrum, vt Gentiles ad eorum fidem & vitam capeſſendam raperet. Videbant enim has dotes eſſe ſupra naturæ vires, nec ab alio quàm à

Deo posse aspirari. Hinc S. Hieron. in vita S. Malchi: *persecutionibus*, inquit, *crevit Ecclesia, martyrij coronata est.*

Factum est murmur Græcorum aduersus Hebræos.] Ecce post persecutiones schismata vexant Ecclesiam, quorum causa fuit duplex. Prima, multitudo & turba: inter paucos sterit vna anima & vnum cor, inter multos multæ subintrarunt animæ & multa corda, diuersa scilicet iudicia, desideria, voluntates, cupiditates, quæ vnionem hanc ex parte diseiderunt. Idem videmus factum in Ordinibus & Monasteriis, iuxta illud: *multiplicasti gentem, non magnificasti lætitiam.* Isaiæ 9. 3. Secunda, diuersitas nationum: Græci enim certant cum Hebræis. Solet enim quisque suam gentem præ exteris amare, quin & exteram paruipendere, imò subinde auersari & odisse. Quocirca Paulus crebrò fideles monet, in Christo & Ecclesia ponenda esse hæc gentium, linguarum & morum dissidia: *Non est Iudæus*, inquit, *neque Græcus: non est seruus neque liber: non est masculus, neque femina. Omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu.* Galat. 3. 28.

Græcorum.] ἑλληνιστῶν, id est, *Græcistarum*, siue *Græcizantium*, putà Iudæorum, qui extra Iudæam in Græcia pati, aut in ea diu versati, Græca vtebantur lingua Græcisque moribus. Hi enim non ἕλληνες, id est, *Græci*, sed ἑλληνισταὶ, id est, *Græcistæ* vocabantur. Hebræos enim colonias in Græciam, vt Lacedæmona, & in Ioniam duxisse, tradit Iosephus lib. 12. Antiq. cap. 5. & lib. 14. cap. 9. & lib. 16. c. 4. Nam Gentiles necdum videntur admissi fuisse ad Ecclesiam & Christianismum: primus enim ad eam admissus videtur fuisse Cornelius, de quo cap. 10. Contrarium tamen censet Glossa & alij, qui per Græcos accipiunt Gentiles: aliquos enim Gentiles mixtos Iudeis, probabile est audita prædicatione Petri, ad Christum esse conuersos, de quo plura cap. 10. Notat Bozius de signis Eccles. lib. 19. cap. 3. Græcos, vti primi murmurarunt, ita primos schisma fecisse & discessisse ab Ecclesia, vtpote in nouitates & factiones procliues: quanquam Græci hic, siue Græcisantes, vocentur non solùm illi qui è Græcia, sed etiam qui ex Cilicia, Parthia, Media, aliáve quauis Gentilium regione venerant: nam post tempora Alexandri Magni & Antiochi, Iudæi omnes Gentiles vocabant Græcos. Vnde Apostolus Rom. 1. 16. & alibi, opponit Iudæum Græco, id est, Gentili.

Hebræos.] Qui in Iudæa nati Hebraicè, sed corruptè, hoc est, Syriacè loquebantur.

Ministeriũ actiuum & passiuum.

Eo quòd despicerentur in ministerio quotidiano viduæ eorum.] Quis hic despectus? quod ministerium? Primò, Raban. censet Græcas mulieres ab Hebræis deputatas ad viliora ministeria, nimióque labore oppressas. Secundò, S. Chrysost. & Beda censent, Græcas viduas quasi rudiores repulsas fuisse ab Hebræis à ministrando, vt rariùs ministrarent quàm Hebreæ. Tertiò, Occum. quem sequuntur Gagneius & Caietan. ministerium hoc non actiuè, vt Beda, sed passiuè accipit, quo scilicet illis diuidebantur, & ministrabantur necessaria ad victum. q. d. malè alebantur viduæ Græcorum. Omnes hi sensus probabiles & connexi sunt. Viduis enim competebat ministerium non tantùm passiuum, sed & actiuum propriè dictum: ipsæ enim, vtpote seniores matresfamilias, ministrabant & diuidebant aliis necessaria. Nam in earum locum ad hoc ministerium ordinati sunt Diaconi. Apostoli enim murmuri occursuri, actiuè dicunt: *Non est æquum nos ministrare mẽsis*, ideóque creant Diaconos, qui loco viduarum iis ministrent. A viduis ergo totum murmur profluxit ad viros. Fœminæ enim, vti minus habent iudicij quàm viri, ita magis priuatis ducuntur affectibus. Origo ergo murmuris videtur fuisse hæc, quòd viduæ Hebreæ, eo quòd Hebreæ essent, arrogarent sibi honoratiora & locupletiora ministeria, præsertim distribuendi cibos & vestes, vt patebit v. 3. viliora verò & tenuiora relegarent ad Græcas. Rursum quòd in distributione ciborum & vestium, magis fauere plusque dare viderentur Hebræis, quàm Græcis.

Origo murmuris.

Moral. hinc discе, in omni Republica & Communitate, pacis & concordiæ causam esse æqualitatem, si videlicet omnes pari iure & modo tractentur; murmuris verò & discordiæ causam esse inæqualitatem, si alij aliis dominari, vel plus habere velint. Ita videmus in Monasteriis, vbi hæc æqualitas exactè seruatur, perfectam esse pacem & disciplinam: vbi verò non, vtramque languere & interire.

Æqualitas origo concordiæ.

Non est æquum (Tigurina, *non est commendabile.* Pagnin. *non est placitum* Deo & hominibus. Syrus, *non est res pulchra.* Alij, *non est conueniens:* omnia hæc significat ἀρεστὸν) *nos derelinquere verbum Dei* docere & prædicare, *& ministrare mensis.*] q. d. nostrum est pascere animas vestras cibo spirituali, putà verbi Dei: ergo par est, vt non distineamur cura pascendi corpora vestra cibo corporali: aliis ergo minùs occupatis eam demandemus. Hinc patet *ministerium*, in quo despiciebantur viduæ Græcorum, ideóque murmurabant, fuisse *ministrare mensis*, putà curare ea quæ ad cibum & potum, vitæque sustentationem pertinent. Vbi nota, mensas has partim fuisse sacras, partim profanas & communes. Primò enim hi primi fideles celebrabant Eucharistiam, deinde Agapen, id est, conuiuium commune omnium fidelium in signum charitatis, & ad vtrumque ministerium deputati, imò ordinati sunt Diaconi; de quo mox plura. A ministerio enim nuncupati sunt Græcè Diaconi, id est, ministri.

Vers. 2.

Notent hic Episcopi & Prælati, procurationem rerum suarum temporalium aliis demandare, sibi verò Ecclesiæ regimen & prædicationem competere. Id cognoscebant S. Basilius, S. Nazianzenus, S. Augustinus, qui ne quidem de rebus suis temporalibus loqui, aut earum rationes audire sustinebant, vt patet in eorum vita, ac præsertim S. Augustini apud Possidon. cap. 24. Vide S. Bern. lib. 4. de Consider. cap. 9.

Boni testimonij.] μαρτυρουμένους, id est, vt Vatab. *bono testimonio probatos.* Tigurina, *spectatæ probitatis*, quibus scilicet populus præbeat testimonium prudentiæ, fidei & probæ vitæ, putà qui sint bonæ famæ. Sic S. Leo Epist. 87. cap. 1. in Episcoporum electione requirit *vota ciuium, testimonia populorum, honoratorum arbitrium, electionem Clericorum.* Testimonium ergo ad populum spectat, electio ad Clericos, Ordinatio ad Episcopos. Refert Sophronius, vel potiùs Ioannes Moschus in Prato Spirit. cap. 149. hunc S. Leonem ad sepulchrum S. Petri in oratione peruigilasse, ac peccatorum suorum veniam postulasse, eique S. Petrum respondisse: *Oraui pro te, & dimissa sunt tibi peccata tua, præterquam impositio manuum: hoc solum abs te requiretur, siue bene, siue fortassè malè egeris.* Videant ergo Episcopi, quales ordinent, eósque diligenter priùs examinent & perscrutentur.

Vers. 3.

Septem.] Ad instar septem Angelorum: sicut enim illi Deo quasi primarij ministri assistunt, & ministrant;

Diaconi septem. Cur?

ministrant; ita hi septem Diaconi assistebant & ministrabant S. Iacobo, cæterisque Apostolis. Vide dicta Apocal. 1. 4. Ergo delegerunt septem Diaconos in Ecclesia militante, vt illi responderent totidem Diaconis, id est, ministris Dei, in Ecclesia triumphante. Vtraque enim hæc Ecclesia est vna & eadem, vna alteri connexa est & subordinata. Horum ad instar Romæ constituti sunt olim septem Diaconi, vocati Regionarij, à septem vrbis regionibus, quibus à Fabiano Pontifice, vt habet eius vita, præpositi fuerunt. Euaristus quoque Pontifex septem Diaconos sanxit, qui Episcopum concionantem custodirent. In Concil. Rom. II. sub Syluestro, statuitur Can. 6. vt Diaconi Cardinales in vrbe sint septem. Idem sanxerunt aliæ Ecclesiæ, vt patet in Concil. Aquisgranensi cap. 7. Sed crescente fidelium numero, hic Diaconorũ numerus pariter laxatus & amplificatus est.

Plenos Spiritu Sancto.] Tum ad patienter ferendum, ac sedandum oblocutiones & murmura viduarum, & orphanorum, vt vult Oecum. tum ad alia Diaconorum munia, de quibus mox, ritè obeundum.

Quos constituamus super hoc opus.] Hinc S. Chrys. Oecum. Beda & Mariana censent, hos septẽ Diaconos constitutos fuisse dumtaxat mensarum præfectos, non autem ordinationem aliquam sacram adeptos: itaque diuersos eos fuisse à nostris Diaconis, qui ordinantur ad ministerium Eucharistiæ & Ecclesiæ. Vlteriùs progrediuntur Hæretici, quin & è Catholicis Durandus in 4. dist. 24. quæst. 2. qui absolutè negat Diaconatum esse Sacramẽtum: solum enim Sacerdotium esse Ordinis Sacramentum. Durando consentit Caiet. tomo 1. Opusc. tract. 11. Et scribens in hunc locum Actor. negat Diaconos fuisse ministros altaris. Idem habet spurius Canõ Sextæ Synodo affixus c. 10. apud Theodor. Balsam. Verùm dico vtrumque esse falsum: etsi enim non sit de fide (eo quòd nec in Scriptura expressum, nec ab Ecclesia definitum sit) tamen communis sententia Patrum & Doctorum est, Diaconatum esse Sacramentum, eóque hic initiatos septem hosce primos Diaconos. Id ita esse patet primò, quia hi septem Diaconi ordinati sunt per impositionem manuum, id est, simili ritu quo Episcopi & presbyteri: ergo sicut illi, sic & Diaconi suscipiunt Sacramentum Ordinis. Secundò, quia in Diaconos hic non alij electi sunt, nisi qui à populo haberent probitatis testimonium, pleníque essent Spiritu S. & sapientia: hæc autem non requiruntur ad ministerium mensarum, quod antea obierant communes viduæ, sed ad sacram ordinationem. Hinc rursum eosdem ordinauerunt præuia oratione, vti fieri solet in ordinatione Sacerdotum. Tertiò, quia S. Stephanus paulo post ordinationem cœpit prædicare Euangelium, idque tanta vi spiritus & gratiæ, quam in ordinatione acceperat, vt nemo ludæorum ei posset resistere. Quartò, quia S. Paulus semper coniungit Diaconos cum Episcopis, sub quibus comprehendit & Sacerdotes, ab eísque magnam sanctitatem & perfectionem exigit. Insuper Ephesi, Philippis & Cretæ eos instituit: vbi tamen non erat vita, nec mensa fidelium communis, ac proinde non erant ibi mensarum præfecti: ergo Diaconi ibidem aliud, & altius habebant ministerium. Vide 1. Timoth. 3. 2. ad Titum 1. 6. Philip. 1. 1. Quintò, quia Diaconi in absentia Sacerdotum possunt baptizare, Eucharistiam ministrare, reconciliare pœnitentes publicos, prædicare, &c. vt patet ex Conc. Nicæno cap. 14. S. Cypriano lib. 3. Epist. 17. S. Gregor. lib. 4. Epist. 88. Conc. Vasensi II. cap. 2. & ex vita S. Vincentij martyris & Diaconi, qui iussu Episcopi prædicabat: imò olim ordinariè Diaconi sanguinem Domini populo ministrabant, vt patet ex Actis S. Laurentij, & ex S. Cypriano Serm. 5. de lapsis, & ex S. Iustino Apol. 2. & ex Conc. Carthag. IV. c. 38. ergo sicut ad hæc ordinantur Sacerdotes, gratiámque ad hæc ritè obeunda recipiunt, ita & Diaconi. Sextò, Diaconatus semel susceptus amitti, aut iterari nequit: ergo imprimit characterem: ergo est Sacramentum. Septimò, Diaconatus ex Apostolorum instituto habet annexum cœlibatum, vt docet Conc. Carthag. II. cap. 2. Idem sancitum est in Conc. Ancyrano cap. 9. vel 10. Agathensi sub Symmacho, Arelatensi II. c. 2. Aratisicano I. c. 22. à Syricio Epist. ad Epis. African. c. 2. S. Leone Epist. 95. & aliis. Ergo est ordo sacer. Octauò, quia Diaconis ex officio competit solẽnis recitatio vel decantatio Euangelij, oratio cum Pontifice, cura silentij & pacis in Ecclesia, vt ait S. Clemens lib. 2. Constit. c. 61. cura vasorum sacrorum & thesauri Ecclesiæ, eleemosynarum distributio; quæ sanè postulant ministrum sacrum & sacratum. Nonò, id conuincitur ex Patribus. S. Dionys. Diaconos quasi ordinis sacri ponit in sua Eccles. Hierar. c. 2. & sequent. atque inter alia, eos panem sanctum & calicem benedictionis, id est, consecrationis Eucharistiæ, imponere altari. S. Ignatius Epist. ad Heronem Diaconum, qui ipsi in Episcopatu Antiocheno successit: *Nihil*, ait, *sine Episcopis facito: Sacerdotes enim sunt, tu verò Sacerdotum minister: baptizant, sacrificant, eligunt, manus imponunt: tu verò illis ministras, vt S. Stephanus Iacobo.* Idem Epist. ad Tralianos: *Oportet & Diaconos mysteriorum Christi ministros per omnia placere: nec enim ciborum & potuum ministri sunt* (nota) *sed Ecclesiæ Dei administratores.* Et inferiùs: *Quid verò Diaconi, quam imitatores angelicarum virtutum? qui purum & inculpatum ministerium illis* (Sacerdotibus) *exhibent, vti S. Stephanus B. Iacobo, Timotheus & Linus Paulo, Anacletus & Clemens Petro: qui igitur his non obedit, atheus prorsus & impius est.* Idem tradit S. Cypr. lib. 3. Epist. 9. vbi docet hos Diaconos ab Apostolis ordinatos esse ad hoc, *vt haberent Episcopatus sui, & Ecclesiæ ministros.* S. Polycarpus Epist. ad Smyrnenses, asserit Diaconos esse ministros non hominum, sed Christi.

Porrò septem hosce primos Diaconos sacrum Diaconatus ordinem suscepisse, docet S. Dionys. Eccles. Hier. c. 5. Cyprianus Epist. ad Rogatianum, S. Augustin. Serm. 4. de Sanctis, Arator, Baron. Salmeron, & passim alij hic. Quin & S. Clemens lib. 8. Constit. cap. 17. & 18. tradit, Episcopum ordinare Diaconum imponendo ei manus, & certis precibus, quibus postulat ei dari plenitudinem Spiritus S. sicut eo impletus est S. Stephanus. Et Sanctus Hieron. Epist. 1. asseuerat Nicolaum, vnum è septem hisce Diaconis, ministrasse calicem Domini. Concilium Aquisgranense cap. 7. docet, Diaconos in Ecclesia ordinari ad instar septem horum primorum Diaconorum, quos repræsentarunt Leuitæ in veteri Testamento: imò Ecclesia in Diaconorum Ordinatione orat, vt digni existant gradu & ordine, quo in septenario numero Apostoli Stephanum cum sociis elegerunt. Quocirca Concil. Neocæsar. Can. 14. asserit, Diaconos ab Apostolis institutos regulam esse Diaconorum. Insuper Diaconi, vti iuuenes ætate, vigore & spiritu, sustinuerunt pondus Ecclesiæ, præsertim in persecutione, in eáque

Diaconatũ esse Sacramentum. Prob. 1.

2.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

eáque robore & alacritate corporis & animi Pontifices superarunt, totíque Ecclesiæ exemplum constantiæ,& exemplar martyrij dederunt, vti fecit S. Laurentius tempore S. Sixti Pont. Vincentius tempore Valerij Episcopi Cæsaraugustani; S. Cyriacus, Largus, Smaragdus, &c. tempore S.Marcelli sub Diocletiano,quibus omnibus præiuit & præluxit hiè S.Stephanus, quasi eorum primicerius & choragus.

Obiicitur primò. Dices, S. Anacletus Epist. 2. S. Cyprian. lib. 3. Epist.9.& Damasus Epist.3.asserút, Diaconos non à Christo, sed ab Apostolis esse institutos. Ergo Diaconatus non est Sacramentum: omnia enim Sacramenta à Christo,non ab Apostolis sunt instituta,vti definit Conc.Trident.sess.7.can.2.

Resp. Resp. hos Patres tantùm velle dicere, quòd Christus nullos ordinarit Diaconos,sicut ordinauit Episcopos & presbyteros: inde tamen non sequitur, Christum non instituisse Diaconatus Sacramentum; sed tantùm eius executionem commisisse Apostolis. Pari modo Christus nullum confirmauit, & tamen instituit Confirmationis Sacramentum, iussitque Apostolis & Episcopis vt illud administrarent.

Obiicitur 2. Dices secundò: Diaconi hic instituuntur occasione murmuris,& mensis dumtaxat præficiuntur. Ergo non fuerunt ordinati ad aliud sacrum ministerium.

Resp. Resp. primò,occasionem instituendi hosce Diaconos fuisse murmur de mensis,inde tamen non sequi eos dumtaxat præfectos fuisse mensis. Nam Apostoli hac occasione vsi,executi sunt præceptum Christi de creandis Diaconis, eísque demandandi omnia officia à Christo sancita, tam spiritualia, quàm corporalia, quale erat mensarum & eleemosynarum distributio. ita Innoc. III. lib. 3. de Myster. Missæ c.5. & 56. Resp. secundò,mensas has fuisse sacras,nimirum celebrationis Eucharistiæ, & post eam Agapes, siue conuiuij communis in signum charitatis. Primi enim Christiani quotidie communicabant, & post communionem simul cœnabant, vt patet 1.Corinth.11.21. Vnde non sumebant cibum corporalem, nisi priùs sumpsissent sacrum. Diaconi ergo instituti sunt,vt ministrarent tum Sacerdoti in mensa, hoc est, altari, Eucharistiæ, quam constat omnino esse sacram; tum populo in mensa Agapes,quæ licèt corporalis esset, erat tamen & spiritualis quoque sacra; tum quia erat appendix, & quasi clausula ac consummatio Eucharistiæ; tum quia mensa hæc benedicebatur à Sacerdote sacrificante; tum quia instituebatur communis, in symbolum amoris & charitatis;tum denique quia instruebatur ex bonis fidelium Deo oblatis & dicatis, quæ proinde iam erant Ecclesiastica & sacra, non laica & profana. Ergo Diaconi vtrique mensæ ministrantes,obibant ministerium non profanum, sed sacrum; ad quod proinde ritè obeundum exigebatur peculiaris Dei gratia, quæ eis dabatur in impositione manuum Apostolorum,putà in Ordinatione.

Diaconorũ officia. Denique præter officia Diaconorum iam recensita, eorum erat primò, circumspicere omnia quæ in Ecclesia fiebant, eáque referre ad Episcopum. Vnde S. Clemens lib.3. Constit. c.19. Diaconum vocat *animam & sensum*, putà oculum,auditum,os & vbr Episcopi. Secundò,ex Diaconis eligebantur Apocrisarij, id est, Nuntij & Legati Sedis Apostolicæ, vt patet ex S. Gregor. lib.11. Epist.43. Tertiò,Diaconorum erat obire carceres,& confessores martyresque consolari, animare, alere, omnique ope spirituali & corporali adiuuare, vt patet ex S. Cypria. lib. 3. Epist.15. Quartò, eorum erat gestare & curare sacras reliquias, vt patet ex Victore Vticensi lib. 3. persecut. Wandal. Plura eorum officia recenset S. Clemens lib. 3. Constit. cap. 19. quæ & enumerantur in Decreto dist. 93. cap. *Diaconi Ecclesiæ.* Idem Clemens lib. 2. Constit.cap.61. *Diaconus*, inquit, *loca videat,vt quilibet ingrediens* (in Ecclesiam) *in suum locum concedat, ac præter decorem ne sedeat. Attendat ne quis murmuret, néve connuteat, vel nutet.* Et mox: *Diaconi absoluta oratione, alij oblationi Eucharistiæ sint intenti, ministrantes corpori Domini; alij turbas videant, quietémque illis imperent. Dicat autem qui assistit Pontifici Diaconus, populo: Ne quis contra aliquem, ne quis in hypocrisi*, scilicet accedat ad S.Eucharistiam. Idem lib.8.c.7.& 9.tradit,Diaconum solitum emittere ex Missa Energumenos, & Catechumenos stato tempore,vti finita Missa omnes fideles dimittit,dicens: *ite, Missa est.* Ac c.13. ait, Diaconum solitum indicere preces populo pro Episcopis, presbyteris, viduis,virginibus,orphanis, Catechumenis,omnique statu Ecclesiæ. Porrò rectè notat Baron.anno Christi 34.hos septem Diaconos non ita præfectos fuisse mensis,vt(quod ministrorum mensarum est) cæteris accumbentibus, ipsi quæ ad cibum potúmque pertinebant,illuc inferrent; sed quòd ea quæ cuique essent opus,eleemosynas diuidendo curarent: quod vsu retentum esse S. Leo in Serm. de S. Laurentio testatur,dum de eo ait: *non solùm ministerio Sacramentorum, sed etiam dispensatione Ecclesiastica substantia præminebat.*Idem patet ex Actis S.Sisinnij, Cyriaci,Largi & Smaragdi, Diaconorum, qui Christianis ad lutum & lateres in thermis Diocletiani damnatis, eleemosynas fidelium distribuebant. Sic & Titus Diaconus pecunias pauperibus dispertiens, occisus martyr occubuit,teste Prospero in Chronico anno Domini 429. Idem de Diaconis tradunt S. Ambr. lib.de offic. c.vltimo, & S.Hieron. in Ezech.c.48. Adeò verò erat Diaconis commissa cura rerum Ecclesiæ,vt aduersus Episcopos eas dilapidantes se constanter erigerent,vti fecit Honoratus Archidiaconus Ecclesiæ Salonitanæ, teste S. Gregor. lib.2. Epist.13. Hinc & Romæ,aliisque in locis,vbi Romana Ecclesia latifundia possidebat,Diaconiæ erectæ erant,in quibus eleemosynæ à Diacono rectore Diaconiæ, & fructuum ex latifundiis collectorum dispensatore distribui solebant, vti passim in Epistolis docet S. Greg. quæ Diaconiæ etiamnum Romæ extant, priscúmque nomen retinét. Romæ ante S. Gregorium Diaconiæ æquè ac Diaconi Cardinales erant septem; sed eius tempore duplicatus est numerus, creatique quatuordecim, iuxta totidem regiones vel vicos,in quos vrbs erat distributa, vt quæque regio suum haberet Diaconum Cardinalem,qui sub se alios habebat Diaconos,per quos pauperibus omnibus regionis sibi commissæ eleemosynas distribuebat.His 14.Gregor.III.Pont. adiecit alios quatuor, vt vniuersim essent octodecim, teste Onuphrio in eius vita. Atque hæc est origo octodecim Cardinalium Diaconorum, qui olim in Collegio Cardinalium visebantur: in quo ante Leonem X. numerabantur quinquaginta duo Cardinales. Auxit hunc numerum Leo X. & sequentes Pontifices. Quare ne vagus, & nimius esset Cardinalium numerus, Sixtus Quintus in Bulla quæ incipit, *Postquam*, quæ

Diaconiæ quid?

Diaconi Cardinales qui?

quæ est 50. statuit vt inter 70. Cardinales, quatuordecim sint Diaconi, quot fuerunt tempore S. Gregorij; sex Episcopi, cæteri Presbyteri. Itaque Diaconorum primi & Principes erant Archidiaconi, qui Romæ appellabantur Diaconi Cardinales, vti colligitur ex Concil. Romano II. cap. 7. Cardinales enim in tres classes, siue ordines distributi sunt. Alij enim sunt Cardinales Episcopi, alij Cardinales Presbyteri, alij Cardinales Diaconi: & ad hos omnes, eósque solos spectat electio Papæ, vtpote qui eius sunt familiares & consiliarij: quæ consuetudo cœpit anno Domini 1059. si credimus Sigonio lib. 9. de Regno Italiæ, qui & lib. 3. docet sancitum esse à Stephano III. Pont. anno Domini 779. ne quis aliunde quàm ex Cardinalium numero Pontifex eligatur.

Vers. 4. Primũ Apostoli munus est oratio. Cur

Nos verò orationi.] Nota hic, primum Apostolorum officium fuisse orare pro se & tota Ecclesia, atque in oratione hauriebant à Deo ea, quæ erant docturi & prædicaturi. Idem imitentur Episcopi, Prælati, Doctores & Concionatores, *vt quieti contemplantes forbeant, quod occupati erga proximos loquentes refundant*, ait S. Gregor. 6. Moral. cap. 17. vel iuxta aliam editionem 25. Nisi enim Spiritus S. eorum corda accendat, linguámque imbuat & regat, vt eo modo dicant quo congruit auditoribus ad feriendum eorum corda, nihil efficient, vt docet S. August. lib. 4. de doctr. Christ. cap. 15. Vnde S. Prosper lib. 1. de vita contempl. cap. 23. *Lacrymas*, inquit, *quas vult à suis auditoribus fundi, ipse primitus fundat, & sic eos compunctione sui cordis accendat.* Ita faciebant Cherubini, qui *ibant* (ad homines) *& reuertebantur* (per contemplationem ad Deum) *in similitudinem fulguris coruscantis.* Ezech. 1. Sic erunt *quasi flumina, quæ ad locum vnde exeunt per contemplationis secretum, per publicam operationis seu prædicationis instantiam reuertuntur*, ait S. Gregorius hom. 5. in Ezech. Præclarè S. Bernard. Epist. 201. *Nunc*, inquit, *manent tria, verbum, exemplum, oratio: maior autem horum oratio: ea namque operi & voci gratiam, & efficaciam promeretur.*

Vers. 5. *Elegerunt Stephanum.*] Electio hæc non fuit ordinatio, nec institutio aut creatio Diaconorum. Hæc enim spectabat ad Apostolos, non ad populum; sed oblatio & præsentatio. q. d. populus ex omnibus discipulis selegit Stephanum cum sociis, quasi cæteris aptiores ad hoc munus, eósque auctorandos & ordinandos obtulit Apostolis, si illi eorum electionem probassent. Sic hodie Principes laici, qui habent ius patronatus beneficiorum, seligunt aliquem quem præsentant Episcopo, vt is ei beneficium conferat, eúmque Canonicum vel Pastorem, &c. creet & instituat. Porrò Epiphanius hæresi 21. censet hos Diaconos electos esse è numero 72. discipulorum Christi. Sed S. August. Serm. 94. de diuersis, dubitat an Stephanus ad Christum conuersus sit post eius Ascensionem.

Stephanum.] *Stephanus* Græcum est nomen, significans *coronam*, à στεφανόω, id est, *corono*: licet Beda censeat esse Hebræum, & significare *regula vestra*, quia primus martyrium obiit, cæteríque martyribus exemplar patiendi & moriendi pro Christo dedit; sed non video à qua radice Hebræa, vel etymo. Vnde Pagnin. & alij passim censent *Stephanus*, vti & cætera horum Diaconorum nomina esse Græca. Vnde videtur quòd ipsi, licèt genere essent Hebræi, patria tamen fuerint Græci.

Stephani etymon.

Elegerunt ergo Græcos, non Hebræos, vt magis satisfacerent murmuri Græcorum, Græcos Diaconos præponendo mensis & eleemosynis. Ita Lucius Dexter in Chronico anno Christi 34. disertè asserit omnes hos Diaconos fuisse Græcos. Fatuet, quòd multorum sententia sit, S. Stephanum fuisse cognatum S. Pauli: Paulus autem erat Cilix, putà Tarsensis: Græcus enim hic idem est, quod inter Gentiles natus vel educatus.

Dignitas.

Nota, primus & quasi princeps Diaconorum fuit S. Stephanus. Ille enim cæteris eminebat plenitudine gratiæ fidei & Spiritus, item vi disputandi & efficacia prædicandi. Hinc & primus pro Christo certamen obiit, factúsque est Protomartyr. Vnde Lucianus Epist. de inuentione S. Stephani, vocat eum primicerium aliorum & Archidiaconum. Damascenus lib. 4. de fide cap. 16. vocat eum primum Diaconum, id est, ministrum, Christi: ibidem vocat eum Apostolum. Et S. Augustinus Serm. 94. de diuersis, ait quòd inter Diaconos erat *primus, vt inter Apostolos Petrus.* Et Nicetas apud Metaphrasten: *Erat*, inquit, *inter Apostolos Apostolus, Propheta inter Prophetas, Doctor inter Doctores.* Addit S. August. Serm. 2. de Sanctis, S. Stephanum fuisse iuuenem speciosum, ac Virginem: vnde & faciem habuit Angeli v. 15. Damascen. asserit eum præstanti fuisse indole, in eáque Spiritum S. gratiæ radios fulgentiores effecisse. S. Hieronymus lib. 1. contra Iouin. & Nyssen. Orat. de S. Stephano, negant eum gratia inferiorem fuisse Apostolis: nam officio, putà Diaconatu, constat fuisse iis inferiorem. S. August. Serm. 5. de Sanctis, ait eum eminuisse castitate. *In hac re*, inquit, *quòd præpositus est feminis* (viduis) *testimonium meruit sinceríssimæ castitatis.* Et Serm. 6. *Stephano martyri & pulchritudo erat corporis, & flos ætatis, & eloquentia fermocinantis, & sapientia sanctíssima mentis, & operatio diuinitatis.*

Fides sextuplex.

Plenum fide.] Primò, fide Christiana: vnde eam propugnauit vsque ad mortem. Secundò, *fide*, id est, fidelitate: hæc enim maximè in dispensatore eleemosynarum requiritur. Tertiò, *fide*, id est, sapientia Christiana: hæc enim requiritur in Diaconatu & dispensatione rerum Ecclesiæ. Quartò, *fide*, id est, fiducia in Deum, quòd necessaria subministraret ad alendum tot viduas & pauperes. Quintò, *fide*, id est, robore fidei, ad superandum non tantùm murmura pauperum, sed & lapides ac tormenta Iudæorum. Sextò, *fide*, id est, excellentia fidei tanta, vt etiam miracula patraret, quæ est fides miraculorum, eadem cum fide Catholica, sed excellens, & annexam habens ingentem fiduciam in Deum, v. g. patrandi hic & nunc miraculum, vti dixi in Euangeliis.

Et Spiritu S.] Putà septem donis Spiritus S. omnibúsque virtutibus & gratiis, tum gratum facientibus, tum gratis datis, ac præsertim charitate & zelo. Vnde Nicetas apud Metaphrasten ait de S. Stephano, *quòd magis ardebat charitate, quàm omnes Sancti sui temporis*, putà fideles cæteri: excipiuntur enim Apostoli, qui plenitudine Spiritus, vti & Apostolatu, cæteris antecellebant.

Philippus quis?

Philippum.] Hic, vtpote Diaconus, alius est à Philippo Apostolo. Hic tamen ab Eusebio lib. 3. Histor. c. vlt. Tertul. lib. de Baptismo cap. 8. Isidoro Pelus. lib. 1. Epist. 447. & sequent. vocatur Apostolus, non quòd vnus fuerit è duodecim Apostolis, vti nonnulli falsò opinati sunt; sed Apostolus, id est, vir Apostolicus. Vnde idem

cap. 21.

cap. 21. vers. 8. vocatur *Euangelista*, quia scilicet instar Apostoli Euangelium prædicauit, vt patebit capite 8. Habuit quatuor filias Prophetissas, cap. 21. 9. De eo sic legimus in Romano Martyr. die 6. Iunij: *Cæsareæ in Palæstina natalis B. Philippi, qui fuit vnus de septem primis Diaconis. Hic signis & prodigijs clarus Samariam ad fidem Christi conuertit, & Candacis Æthiopum Reginæ Eunuchum baptizauit ac demum apud Cæsaream requieuit: iuxta quem tres Virgines eius filiæ Prophetissæ tumulatæ iacent: nam quarta filia eius plena Spiritu S. Ephesi occubuit.* Adhuc tempore S. Hieron. Cæsareæ ædicula Philippi, & cellulæ filiarum integræ permanebant, quas omnes S. Paula profectura Ierosolymam inuisit, vt idem scribit Epist. 27. ad Eustochium.

Prochorus. *Prochorum.*] Hic inter Sanctos relatus extat in Martyrol. Roman. die 9. Aprilis, vbi sic dicitur: *Antiochiæ S. Prochori, qui fuit vnus de septem primis Diaconis, & fide ac miraculis clarus martyrio coronatus est.* Extat tomo 7. Biblioth. S. Patrum, vita S. Ioannis scripta à Prochoro, sed multa eo indigna & fabulosa continet. Quare Auctor vt sibi fidem conciliaret, Prochori nomen ementitus est. Cæteroqui veteres testantur Prochorum scripsisse Acta S. Ioannis, inter quos Lucius Dexter in Chronico ad annum Domini 94. ita loquitur: *Prochorus scripsit res gestas S. Ioannis, vnus ex septem Diaconis.* Sed hic Prochorus deperiit, nec hactenus comparuit.

Nicanor. *Nicanorem.*] De hoc ita legimus in Martyr. Roman. die 10. Ianuarij: *In Cypro B. Nicanoris Diaconi de septem primis, qui gratia fidei & virtute admirandus glorioſissimè coronatus est.*

Timon. *Timonem.*] De hoc die 19. April. in Roman. Martyr. hæc habentur: *Natalis S. Timonis Diaconi de septem primis, qui primò apud Beræam Doctor resedit, ac deinde verbum Domini disseminans venit Corinthum, ibique à Iudæis & Græcis (vt traditur) flammis injectus, sed nihil læsus, demum cruci affixus martyrium suum implevit.*

Parmenas. *Parmenam.*] De hoc 23. Ianuarij Martyrol. Roman. ita scribit: *Philippis in Macedonia S. Parmenæ, qui fuit vnus de septem primis Diaconis. Hic traditus gratiæ Dei, iniunctum sibi à fratribus officium prædicationis plena fide consummans, sub Traiano martyrij gloriam est adeptus.*

Nicolaus. *Nicolaum.*] Hic fuit causa & auctor, vt tradunt Iren. lib. 1. cap. 27. Epiphan. hæresi 25. Tertul. lib. de Præscript. cap. 46. & alij; vel certè occasio, vt volunt alij, hæresis Nicolaitarum, quæ docet licere fornicari, de qua dixi Apocal. cap. 2. 15. Vide ibi dicta. Nicolaum enim ab hac turpitudine & hæresi excusat Clemens Alexandrinus lib. 3. Strom. cap. 3. Eusebius lib. 3. Histor. cap. 23. S. August. lib. de hæres. cap. 5. Baron. & alij. Ob hoc dubium, solus è septem Diaconis Nicolaus non est assertus Sanctorum catalogo in Martyrol.

Aduenam.] προσήλυτον, id est, *Proselytum.* Erat ergo hic Nicolaus Gentilis, sed conuersus ad Iudaismum. Talis enim Græcè vocabatur Proselytus, Latinè aduena.

Vers. 6. *Antiochenum.*] Oriundum Antiochia.

Orantes.] Sub oratione comprehendit sacrificium Eucharistiæ, vti indicat S. Clemens lib. 8. Constit. cap. vlt. Vnde etiamnum non nisi in sacrificio ordinantur Diaconi. Addit S. Chrysost. ieiunium, cuius expressa fit mētio in Ordinatione Sauli & Barnabæ capite 13. 3. Vnde etiamnum Ecclesia Ordinationi semper præmittit publicum, & solemne ieiunium.

Imposuerunt eis manus.] Hinc patet Diaconatum esse Ordinem, & Ordinationem sacram. Imponere enim manus apud Apostolos est ordinare. Vnde Ordinatio à Græcis vocatur χειροτονία, id est, *manuum impositio.* Ergo hi Diaconi præcipuè non sunt ordinati ad ministrandū mensis (ad hoc enim non requiritur Ordinatio solemnis, vti patet in œconomis, aliūsque mensarum ministris) sed ad ministrandum Ecclesiæ & Apostolis in Missa, concione, aliisque ministeriis sacris, vt patet ex vsu & traditione totius antiquitatis. Secundò, hinc videtur quòd impositio manuum non sit quid accidentale, sed materia essentialis Sacramenti Ordinis, vti rectè contra D. Soto docet Bellarm. lib. 1. de Ordinat. cap. 9. imò hic non poterat esse alia materia: nam liber Euangeliorum, qui nunc datur Diaconis in Ordinatione, estque materia Ordinis Diaconatus, vt definit Concilium Florentinum in Bulla vnionis, tunc necdum extabat, quia necdum scriptus erat. Hinc S. Paulus 1. Timoth. 4. 14. & alibi docet, per impositionem manus dari gratiam; idque visibili signo columbæ, aut simili ostendit Deus in Ordinatione S. Chrysost. & aliorum S. Episcoporum. Et Concil. Trident. sess. 23. cap. 4. docet dari gratiam, quando Episcopus super ordinandum (vtique manus imponendo) dicit: *Accipe Spiritum Sanctum.* Causa est, quòd impositio manus repræsentet illapsum Spiritus S. eiúsque obumbrationem & plenitudinem, quæ requiritur in iis qui ordinantur, ideóque postulatur & datur in Ordinatione, vt scilicet Spiritus eum roboret, illuminet, dirigat in omnibus suis ministeriis, quæ commune Ecclesiæ bonum spectant. ita ex S. Dionysio Amalarius lib. 1. de Eccles. Offic. cap. 12.

Impositio manus est de essentia Ordinis.

Mysticè, significatur ordinandum offerri Deo, quasi victimam & holocaustum: huic enim in lege veteri manus imponebatur iuxta legem Leuitici 1. 4. vt moneantur ordinandi, se quasi victimas debere seipsos suáque omnia consecrare, & expendere ad Dei obsequium & cultum. Plura de impositione manuum in Ordinatione dixi 1. Timoth. 4. 14.

Porrò viduæ hæ amotæ à mensis, & cedentes Diaconis, aliis minoribus officiis deputatæ sunt; factæque Diaconissæ: quarum tria erant munia præcipua. Primum, nudare feminas ad baptismum & sacram vnctionem. 2. custodire portas feminarum, feminisque præesse in templo. 3. tempore persecutionis ab Episcopo, vel Parocho mittebantur ad fideles, præsertim in carcere iuuandos & animandos. Vide dicta 1. Timoth. 5. v. 9.

Diaconissæ tria habebāt munia.

Et verbum Dei crescebat.] In numero, æquè ac in fide & opere credentium, ait Glossa: quia Apostoli liberati cura mensarum, magis, totósque se dabant orationi & prædicationi; sicut crescente agricolatione, irrigatione, & cura agricolæ, crescit seges in agro. Alludit ad parabolam seminis & seminantis, cui à Christo comparatur verbum Dei, Marci 4. 26.

Vers. 7.

Multa etiam turba Sacerdotum.] Communium & minorum (hi enim vocantur turba) non summorum & Principum, vti videtur velle S. Chrysost. qui & miratur hic Spiritus S. gratiam & Christi clementiam, quòd eos qui paulo antè blasphemarant Christum in Cruce, dicentes: *Alios salvos fecit, seipsum salvum facere nequit*, perduxerit ad fidem & salutem.

Obediebat

Digitized by

Obediebat fidei.] Syrus, *auscultabat*, id est, assentiebatur, *fidei*, putà credebat illi Christum. Ad fidem magis requiritur voluntatis pia inclinatio, quàm intellectus propensio: res enim fidei sunt obscuræ, & super rationis captum. Vnde ad eas credendas pia voluntas mouet intellectum, hic exercitientem, eúmque subiicit & quasi captiuat in obsequium fidei, vt ait Apostolus 2. Corinth. 10. c.

Tropol. obedit fidei Christianus, qui facit ea quæ fides facienda dictat & iubet, qui scilicet iustè, piè & sobriè viuit: piè Deo, sobriè sibi, iustè proximo: cuius proinde vita fidei respondet, & mores professioni adæquantur: sic enim viuit vt credit.

VERS. 8. *Plenus gratiæ.*] Syrus, מְבֹרְכְתָא, id est, benedictione. Græca nunc habent πίστεως, id est, *fide*, de qua dixi vers. 5.

Et fortitudine.] Lyran. gratiam; multa heroica operandi; fortitudinem, multa dura patiendi, accipit. Verùm dico, per gratiam quodlibet charisma & virtutes omnes, vtpote gratiæ comites & quasi filias (hæc enim omnes sunt gratiæ, quia gratis à Deo infusæ) intelligi, ac consequenter ipsam quoque fortitudinem; sed quia in ea excelluit S. Stephanus, hinc ait, *& fortitudine*. q.d. plenus erat omni gratia, sed maximè fortitudine, tum ad agendum, præsertim ad intrepidè prædicãdum, disputandum, & conuincendũ Iudæos: tum ad offerendũ se minis, periculis, torméntis, lapidationi & martyrio: tum ad patrandum signa & prodigia, quibus suam fidem & doctrinam de Christo confirmabat, vti sequitur.

Nota hic vim & effectum Sacramenti Ordinationis: nam ante eam, nec gratia plenus fuit Stephanus, nec prædicauit, nec miracula patrauit, post eam verò, imò per eam omnia hæc præstitit, vti aduertit S. Chrysost.

VERS. 9. *De Synagoga.*] Non quòd vna omnium sequentium fuerit Synagoga, vt vult. Caiet. sed *de Synagogis*, id est, de Synagogis. Est enallage numeri. Iudæi enim Alexandrini suam habebant Synagogam Ierosolymis, suam Cyrenenses, suam Cilices, &c. ita S. Chrys. perinde ac Romæ Germani suum habent Collegium, Angli suũ, Scoti suũ, Maronitæ suum, Græci suum. Sicut enim nunc Roma, ita tunc Ierusalem erat Metropolis fidei, Religionis & sapientiæ, ad quam proinde Iudæi sparsi per Orbem mittebant suos filios, vt lege & sapientia Dei imbuerentur, & ad hoc variarum nationum Collegia, quas Synagogas vocabant, erant instituta.

Quæ appellatur Libertinorum.] Id est, filiorum qui prognati erant ex parentibus in seruitutem à Pompeio aliísque Romam, alióve abductis, sed libertate donatis. ita S. Chrys. Bedã, Caiet. & alij. Hi enim, vtpote è seruili genere prognati, videntur à cæteris, quasi liberis reiecti, ideóque peculiarem constituisse Synagogam. Alij Libertinos censent vocari oriũdos ex Libya. ita Oecum. Glossa, Gagnæius, Hugo & Lyra. Vnde nonnulli suspicantur corruptè legi *Libertinorum*, pro *Libystinorum*, vel potiùs *Libistinorum*. q.d. Libyes, qui inter Cyrenaicam & Ægyptum habitant, quique suam habebant in Ierusalem Synagogam, quæ à gente & regione vocabatur Libistinorum. Verùm omnia exemplaria Græca & Latina habent *Libertinorum*, non *Libistinorum*. Quare prior expositio est verior, quæ confirmatur ex eo, quòd Romæ Iudæi vocabantur Libertini, qui libertate donati in Transtiberina régione habitabant: de iis enim ita scribit Philo in Legatione ad Caium sub medium: *Non possum fatisci Augustus trans Tiberim, bonam vrbis partem teneri à Iudæis, quorum plerique erant Libertini; quippe*

A quò belli iure in potestatem venerant, deinde ciues suos manumissi fuerant, permissi vitam Mauritanis more degere: hos sciebat suas habere proseuchas, in quibus sese exercerent, præsertim Sabbathis.

Cyrenensium.] Cyrene alia erat in Syria, alia in Media, alia in Africa. De tertia hic agi cẽsent Chrys. Oecum. Gagneius: quia Cyrenenses hîc iunguntur Alexandrinis, qui pariter sunt Afri. Sic ergo fama Stephani tres Orbis partes peruagata est. Disputauit enim cum Libertinis Romanis, qui sunt in Europa; cum Cilicibus, qui sunt in Asia: cum Cyrenensibus & Alexandrinis, qui sunt in Africa.

Alexandrinorum.] Qui oriundi erant Alexandria Metropoli Ægypti, de qua dixi Nahum 3. 8.

Eorum qui erant à Cilicia.] Quæ hodie Caramania dicitur; vt patet ex Theatro Orbis Ortelij, in Turcia. Ex hac Synagoga videtur fuisse S. Paulus, æquè ac S. Stephanus, vtpote Pauli conciues, vt censet Sanchez, Salmeron & alij. Fuit enim S. Paulus Cilix, patrià Tarsensis: ideóq; S. Stephano, vsque; adverba & verbera, ipsamque mortẽ se opposuit, vt patet c. 7. Erat enim ipse ardens ingenio, & zelator legis veteris, ideóq; cum collegis suis in S. Stephanũ, vtpote cognatũ suũ; & eiusdem secũ Scholæ & Synagogæ, quasi in Apostatam acriùs insurrexit. Fratrum enim, & consanguineorum, ac collegarum odia sunt acerbissima. Amor enim acuit iras.

Et Asiæ.] Minori, quæ Ciliciæ adiacet: eamque vulgò Turcia vocatur. Hinc disce quanta fuerit gratia, virtus, efficacia, sapientia, prodigia, fulgor S. Stephani, quæ omnium in se Synagogarum oculos conuertit, animósque & linguas armauit, vtpote gloriæ ipsius inuidentium.

Et non poterant resistere sapientiæ.] Diuinæ, quæ plenus erat S. Stephanus. Hæc enim eos conuincebat, & ex Scripturis, aliísq; notis & signis demõstrabat Iesũ Christum esse Messiã, Orbisq; Saluatorẽ. VERS. 10.

Et Spiritui Sancto loquebatur.] Legit Interpres, τῷ λαλοῦντι. Iam legunt, ὃ λαλεῖ, id est, *quo*, vel *per quem loquebatur*. Glossa addit, *cum omni fiducia & sine vllo more*. Ecce in Stephano impletur illa promissio Christi: *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis*. Matth. 10. 20. Et *Ego dabo vobis os & sapientiã cui non poterũt resistere & cõtradicere omnes aduersarij vestri*. Luc. 21. 15.

Tunc submiserunt.] ὑπέβαλον, id est, ex Tigurina, *subornarunt*. Pagnin. *clam acceperunt viros qui dicerent*, &c. VERS. 11.

Verba blasphema.] βλασφημίας Græcè idem est quod *contumelias*, id est, mala fama ab alio sparsa, vituperium, calumnias, maledicentia: sed vsu Ecclesiastico significat iniuriã, siue probrũ, iactatũ in Deum & Sanctos, vti hic in Mosen, eiúsque legẽ. Hãc enim accusationẽ inuentarat S. Stephano, cum scilicet dixisse contrà Mosen, quòd lex Mosis à Christo iam abolita sit, ideóque nõ fuerit ex Deo, ac cõsequenter quòd Moses mentitus sit, cùm dixit eam esse diuinam, forémque æternam: contra Deum verò eum blasphemasse, eo quòd dixisset, Deũ velle per Christum abolere legem veterem, quasi illa non fuisset data à Deo veri & sempiterno, quódque Deus fuerit se Mosi eam dediturũ, falsóque promiserit eam fore perpetuam. Gemmæ obiectum & Stephano.

Notat S. August. Serm. 93. de Sanctis, hosce falsos testes eandem penè calumniam impingere S. Stephano, quam paulo antè Scribæ impegerant Christo. Nam falsum hoc suum testimonium explicantes v. 13. dicunt: *Hic non cessat loqui aduersus locum sanctum & legem: audiuimus enim eum dicentem, quoniam Iesus Nazarenus hic destruet*

locum iſtũ. & mutabit traditiones quas tradidit nobis Moyſes. Contra Chriſtum vero dixerunt : Hic dixit: poſſum deſtruere templum Dei. & poſt triduum reædificare illud. Matth.26.60. Rurſum notat S. Aug. hanc eorum accuſationem verum fuiſſe oraculum, perinde ac fuit ſententia Caiphæ contra Chriſtum. Ioannis 11.50. Porrò eos mentiri, & calumniari S.Stephanum patet, quia Stephanus nihil dixerat contra locum ſanctum,id eſt,contra templum, vel Ieruſalem, quæ erat Ciuitas ſancta : neque contra legem : nam & Chriſtus de ſe dixerat : *Non veni ſoluere legem,ſed adimplere.*imò perficere.Matth.5. 17. neque dixerat quòd Ieſus deſtrueret templum, vel Ieruſalem ; aut quòd mutaret traditiones, τὰ ἔθη, id eſt, ritus, cæremonias, cultum, legéſque & inſtituta à Moſe tradita.Et eſto id dixiſſet, ſi legem mutare erat crimen,non Stephanum id vaticinantem, ſed Ieſum id facientem inuadere debebant. Vnde exclamat S.Gregor.Nazian. Orat.de S.Stephano : *O iniuſtam audientium ſententiam! Quoniam inquiunt, Ieſus mutabit leges, lapidetur Stephanus.* Summa ergo accuſationis & criminis quod Stephano intentant,eſt hæc:Stephanus dixit,quòd lex noſtra in Euangelium ſit tranſitura, Iudaiſmus in Chriſtianiſmum, Moſes in Chriſtum, qui eſt Dei filius:ergo blaſphemauit legem noſtram,& Deum, dando eius diuinitatem Ieſu Chriſto,quem ſcimus fuiſſe merum hominem.Verum dicunt in ſua ſententia,putà in ſua perfidia & Iudaiſmo,& verè hæc prædicabat Stephanus, & ſic verè coram concilio Iudaico eum capitis reum agebant, vti Chriſtum reum egerant: ſed alia immiſcent falſa:impingunt enim Stephano multa, quæ ipſe non dixerat, vti iam dixi. Porrò alludunt ad id quod dixerat Chriſtus, templum cum vrbe vaſtandum à Romanis, Luc.19.44.Sed de ſuo mendaciter addunt, id facturum eſſe Ieſum,cùm id non dixerit Ieſus (multo minùs Stephanus)ſed potiùs dixerit id facturas eſſe gentes, putà Romanos. Denique martyr eſt Stephanus,quia pro prædicatione Chriſti & Euangelij occubuit : in illud enim tranſituram legem veterem, Moſes & Prophetæ prædixerant:ſed hæc eorum oracula intelligere nolebant, & etiamnum nolunt Iudæi.

Vers. 15. *Viderunt faciem eius tanquam faciẽ Angeli.*] Erat Stephanus naturali ſpecie vultúque ſpecioſiſſimus, ait S.Aug.Ser.6.de Sanctis; ſed ſupra naturam hic ei addita fuit pulchritudo. Facies enim Angeli ſignificat eximiũ quid,auguſtũ & cæleſte in vultu, putà ſpeciem & majeſtatem angelicam.Patet id ex illo Eſther c.15.16.ad Aſſuerum Regẽ:*Vidi*.inquit, *te Domine quaſi Angelum Dei,& conturbatum eſt cor meum pra timore gloria tua. Valde enim mirabilis es Domine, & facies tua plena eſt gratiarum.* Contulit ergo Deus Stephano nouũ mirúmque ſplendorem, & quaſi radios corporis glorioſi, quales contulit Moſi Exodi 34.1. & S.Antonio, S. Franciſco, noſtróque S.Ignatio.Vnde S.Aug.Ser.99.de diuerſis ait,*faciẽ Stephani radiaſſe inſtar Solis* ; idque primò, vt exterior fulgor vultus indicaret internũ fulgorem,& pulchritudinem mẽtis. Nam vt ait S.Hilar. Arelat.hom.de S.Stephano, *abundãtia cordis tranſierat in decus corporis,& in faciei pulchritudinẽ candor ſplendórque animi exundabat, ac abſcondita pectoris ornamenta ſpeculum frontis irradiabant, atque eum haberet in ſe Spiritum S. as pra ſe geſtabat angelicum.* Secundò, quia S. Stephanus in moribus & doctrina,putà in diſputando & prædicando æmulabatur puritatem,innocentiam, libertatem, fortitudinem,ſapientiam, zelum & ſanctitatem angelicam: quare in amico & æmulo Angelorum Euangelica ſimilitudo apparuit,ait S.Aug.Ser.6.de Sanctis. Tertiò, vt gloria ſui corporis reſurrectionem Chriſti iam factam, & noſtram futuram incredulis repræſentaret, vtpote de qua cum Iudæis diſputauerat,& quam ægrè audiebant, præſertim Sadducæi.Vnde S.Aug. loco iam citato ait, quòd S.Stephanus *ad confuſionem illorum, revelata facie ſpeculans in cælum gloriam filij Dei. reſurrectionis annunciabat ſacramentum.* Quartò, S.Hilar. Arel.homil. iam citata : *Facies*, ait, *Stephani aſſumpſit ſpeciem reſurgentis aduerſarijs ad pœnam peccati,& tormentum inuidiæ, & exprobrationem impietatis, & teſtimonium criminis.* Iudæis ergo facies Stephani viſa eſt formidabilis, Chriſtianis verò amabilis & admirabilis. Quintò,quia S.Stephanus iam erat quaſi candidatus martyrij, & triumphi gloriæque cœleſtis : vnde eius præluſtres quoſdam radios euibrabat. Hinc quaſi mox euolaturus in cœlum exclamabat: *Ecce video cœlos apertos, & Ieſum ſtantem à dextris virtutis Dei.* Stupeant ergo omnes in vultu Stephani gloriam triumphantis, ait Petrus Damiani Serm.de S.Stephano. Hinc & Tertul.lib de reſur.carnis c.55.ait,S.Stephanum inſtar Chriſti in Transfiguratione,angelicum faſtigium induiſſe.

Allegor. Doctoribus noui Teſtamenti, qualis erat S. Stephanus, dictum eſt à Chriſto : *Vos eſtis lux mundi.*Matth.5.14.Hinc & Chriſti,vtpote Doctoris mundi, facies reſplenduit quaſi Sol.Matth. 17.5.Nam vt ait Apoſtolus 2. Corinth.3.9. *ſi miniſtratio damnationis* (id eſt, legis Moſaicæ, quæ minatur mortem & damnationem) *gloria eſt, multo magis miniſterium iuſtitiæ* in Euangelio *abundat in gloria.*

Anagog. *Qui docti fuerint fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti,& qui ad iuſtitiam erudiunt multos quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates,*ait Daniel c.3.12.

Tropol. Impiorum mens & facies nigreſcit vt olla, piorum ſerena eſt & niteſcit vt iubar auroræ: mentis enim decus vel dedecus in vultu emicat. Vnde Chaldæus Cantic. 1. v.5. paraphraſticè hæc addit: *Quando Iſraelitæ fecerunt vitulum, denigrata ſunt facies eorum ſicut Æthiopum, qui habitant in tabernaculis Cedar ; & quando egerunt pœnitentiam, & dimiſſum ijs fuit peccatum, multiplicatus eſt ſplendor gloriæ vultus eorum ſicut vultus Angelorum.* Denique S.Chryſoſt.commentans in c.7.v.55.cenſet, Stephanum faciem angelicam induiſſe ex conſpectu gloriæ Dei & Chriſti. Ait enim v.55. *Ecce video cœlos apertos, & Ieſum ſtantem à dextris Dei.* Hanc enim viſionem eum ab initio habuiſſe, ſed prudenter tacuiſſe, ne Iudæos hoc ſpectro offenderet. Sic Moſi ex aſpectu & conſortio Dei afflati ſunt radij,& quaſi cornua lucis.Exodi 34.29.Deus enim quaſi Sol lucidiſſimus, ſuis ſuam lucem affiat:nam facies angelica Stephani maximè ſita erat in radiis lucis, & ſplendore angelico. Idem ſentit S.Aug.Ser.6.de S.Stephano: *Stephanus*, inquit,*revelata facie ſpeculabatur in cælum gloriam Dei filij, ideo videbant vultum eius Iudæi tanquam vultum Angeli Dei. Et nunc tantummodo B. Martyr Stephane terram deſpice,cælum conſpice, & Pontificem ſperne, Patrem attende.* Atque hæc videtur propria & literalis cauſa fuiſſe faciei angelicæ in S.Stephano. Simili modo Chriſtus in Transfiguratione radios ſui ſplendoris,& gloriæ afflauit Moſi & Eliæ, qui pariter viſi ſunt in gloria & majeſtate, vt ait S.Lucas Euang.cap.9.31.

Addit S. Chryſoſt. ob hunc angelicum faciei decorem, Iudæos, licèt hoſtes Stephani infenſiſſimos,

Facies Stephani angelica ob fulgorem.Cur?

Cauſa 1.

2.

mos, permisisse tamen diutiùs eum liberè concionari, vt tanto decore oculos pascerent. Verùm in sua perfidia pertinaces, hoc splendore interiùs non illuminari, sed magis excæcati obduruerunt, ideóque eius faciem, æquè ac doctrinam obscurare, & lapidibus opprimere stategerunt.

Angelicorũ hominum exempla.

Simili modo S. Ioannes Baptista castitate, vita, sermone, zelo, vultu fuit angelicus, ideóque à Christo vocatus est Angelus Matth. 11. 20. Malachias Propheta à moribus, prædicatione & suauiloquentia vocatus est Malachias, id est, Angelus Domini; imò Origenes eum, æquè ac Ioannem Baptistam, censuit fuisse verè Angelum, non hominem, vti dixi initio Malachiæ. S. Cæcilia familiariter cum Angelo Virginitatis suæ custode conuersans, puritatem, alacritatem, efficaciam, gratiam, speciémque induit angelicam: vnde & Valerianum sponsum, eiúsque fratrem Tiburtium, ac 400. alios ad Christum conuertit. Quocirca in officio Ecclesiastico de ea canit Ecclesia: *O beata Cæcilia, qua duos fratres conuertisti, Almachium Iudicem superasti, Vrbanum Episcopum in vultu angelico demonstrasti.* S. Basilius grauitate, deuotione, ordine hierarchico, vultúque angelico perculit Valentem Imperatorem, eúmque sæuientem contra Christianos compescuit, & penè exanimauit. Nam, vt refert S. Greg. Nazianz. Orat. de Laudibus S. Basilij, cùm Valens multis satellitibus stipatus, in festo Epiphaniæ templum ingressus, *audiuit psalmodiam instar tonitrui personantem, plebisque pelagus vidit, omnémque ordinem & concinnitatem, angelicam potiùs quàm humanam: atque ipsum Basilium ante populum recto corpore stantem, nec corpore, nec oculis, nec animo, perinde ac si nihil noui contigisset, vllam in partem se mouentem, sed Deo & altari affixum: eos autem à quibus cingebatur, cum timore quodam ac reuerentia stantes, humanum quiddam passus est, atque oculorum vertigine ac tenebris totus impletur,* &c. *Ita enim titubare cepit, vt nisi quispiam ex Sacrarij ministris vacillantem suppositam manu retinuisset, miserè vtique, & luctuose prolapsurus fuerit.* Subdit eum tanta sapientia, & gratia cum Valente prolocutũ, vt Dei voces esse viderentur, quibus proinde Valentis iras flexit & sedauit. Accidit Amphilochius in vita S. Basilij, eum dum sacrificaret, ab Eubulo visum clarissimo lumine, ad Angelis circundari. Ita S. Sozymas, cùm audisset vitam angelicam S. Mariæ Ægyptiacæ, eámque vidisset supra flumen Iordanis ambulantem, ac in oratione raptam in aërem, rediens & requirens eam, orans dicebat: *Ostende mihi Domine abscondituum thesaurum, autem mihi peccatori manifestare dignatus es. Ostende mihi obsecro Domine, in corpore Angelum, cui totus comparari indignus est mundus*, vti ipse refert in eius vita. Verè enim Anastasius Nicænus ad Antiochum quæst. 30. Angelum ita definit: *Quid est Angelus? Est vitam rationale, hymnisonum, immortale.* S. Thomas Aquinas ab innocentia & castitate baptismali, quam per omnem vitam conseruauit, vt nunquam stimulum carnis senserit ab eo tempore, quo Angeli lumbos eius cingulo castitatis accinxerunt; insuper ab intellectus, sapientiæ & doctrinæ eminentia, nuncupatus est Doctor Angelicus.

S. Mechtildis, ait Engelhardus in eius vita c. 5, *silentium tantum indixerat sibi, vt mutam crederes: si verò loqueretur, cum Angelo te conferre putares:* quæ proinde, cùm quadam vice ei inaduerterent verbum otiosum excidisset, illud diu multis lacrymis & voluntariis pœnis castigauit. Silentium ergo angelicum nos docet cum Angelis, & ab Angelis cum hominibus angelicè loqui. Vnde & de S. Thoma Aquinate, quem condiscipuli ob iuge silẽtium *bouem mutum* appellabant, dixit Albertus Magnus eius Magister: *Hic bos mutus breui tantam dabit vocem, vt eam audiat totus Orbis*, imò omnia sæcula eam quasi angelicam admirentur. Noster B. Aloysius Gonzaga virginitate, modestia, mansuetudine, blandiloquio, verecundia, oratione, contemplatione, vultu erat angelicus: vnde à matre Comitissa Castillionensi non aliter vocabatur, quàm *meus Angelus*. Quin & Auditores Rotæ in processu Canonizationis eiusdem, ipsi *Angelico* titulum vltrò & motu proprio dederunt.

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS.

Stephanus suam causam agens, doctè & fusè peroras in concilio, atéque exordiens refricat historias Abrahæ, Isaac, Iacob, Mosis & Prophetarum, qui prænuntiarunt Christum, quibus vti restiterunt prisci Iudæi, multósque ex eis occiderunt, ita nunc posteros eorum persequi Christum, eiúsque discipulos, liberè proclamat. Vnde ingenti zelo, libertate ac spiritu v. 51. in illos detonat: Dura, *inquit*, ceruice, & incircumcisis cordibus & auribus, vos semper Spiritui S. resistitis, sicut Patres vestri, ita & vos, *vocátque eos proditores & homicidas Christi. Quocirca illi stridentes & furentes rapiunt eum, ac lapidibus obruunt: ille verò interritus, oculis in cælum intentis videns gloriam Dei & Iesum:* Domine Iesu, *inquit*, suscipe spiritum meum.

Vers. 1. Dixit autem Princeps Sacerdotum: Si hæc ita se habent?

2. Qui ait: Viri fratres, & patres, audite: Deus gloriæ apparuit Patri nostro Abrahæ cùm esset in Mesopotamia, priùs quàm moraretur in Charan, & dixit ad illum:

3. Exi de terra tua, & de cognatione tua, & veni in terram, quam monstrauero tibi.

4. Tunc exiit de terra Chaldæorum, & habitauit in Charan. Et inde, postquam mortuus est pater eius, transtulit illum in terram istam, in qua nunc vos habitatis.

5. Et non dedit illi hæreditatem in ea, nec passum pedis: sed repromisit dare illi eam in possessionem, & semini eius post ipsum, cùm non haberet filium.

6. Locutus est autem ei Deus: Quia erit semen eius accola in terra aliena, & seruituti eos subiicient, & malè tractabunt eos annis quadringentis:

7. Et gentem cui ſeruierint iudicabo ego, dixit Dominus, & poſt hæc exibunt, & ſeruient mihi in loco iſto.

8. Et dedit illi teſtamentum circumciſionis: & ſic genuit Iſaac, & circumcidit eum die octauo: & Iſaac, Iacob: & Iacob, duodecim Patriarchas.

9. Et Patriarchæ æmulantes, Ioſeph vendiderũt in Ægyptum, & erat Deus cum eo:

10. Et eripuit eum ex omnibus tribulationibus eius: & dedit ei gratiam & ſapientiam in cõſpectu Pharaonis Regis Ægypti, & conſtituit eum præpoſitum ſuper Ægyptum, & ſuper omnem domum ſuam.

11. Venit autem fames in vniuerſam Ægyptum & Chanaan, & tribulatio magna: & non inueniebant cibos Patres noſtri.

12. Cùm audiſſet autem Iacob eſſe frumentum in Ægypto: miſit Patres noſtros primùm:

13. Et in ſecundo cognitus eſt Ioſeph à fratribus ſuis, & manifeſtatum eſt Pharaoni genus eius.

14. Mittens autem Ioſeph accerſiuit Iacob patrem ſuum, & omnem cognationem ſuam in animabus ſeptuaginta quinque.

15. Et deſcendit Iacob in Ægyptum, & defunctus eſt ipſe, & Patres noſtri.

16. Et tranſlati ſunt in Sichem, & poſiti ſunt in ſepulchro, quod emit Abraham pretio argenti à filiis Hemor, filij Sichem.

17. Cùm autem appropinquaret tempus promiſſionis, quam confeſſus erat Deus Abrahæ, creuit populus, & multiplicatus eſt in Ægypto,

18. Quoadusque ſurrexit alius Rex in Ægypto, qui non ſciebat Ioſeph.

19. Hic circumueniens genus noſtrum, afflixit Patres noſtros, vt exponerent infantes ſuos ne viuificarentur.

20. Eodem tempore natus eſt Moyſes, & fuit gratus Deo, qui nutritus eſt tribus menſibus in domo patris ſui.

21. Expoſito autem illo, ſuſtulit eum filia Pharaonis, & nutriuit eum ſibi in filium.

22. Et eruditus eſt Moyſes omni ſapientia Ægyptiorum, & erat potens in verbis, & in operibus ſuis.

23. Cùm autem impleretur ei quadraginta annorum tempus, aſcendit in cor eius vt viſitaret fratres ſuos filios Iſraël.

24. Et cùm vidiſſet quendam iniuriam patientem, vindicauit illum: & fecit vltionem ei qui iniuriam ſuſtinebat, percuſſo Ægyptio.

25. Exiſtimabat autem intelligere fratres, quoniam Deus per manum ipſius daret ſalutem illis: at illi non intellexerunt.

26. Sequenti verò die apparuit illis litigantibus: & reconciliabat eos in pace, dicẽs: Viri, fratres eſtis, vt quid nocetis alteruter ſi?

27. Qui autem iniuriam faciebat proximo, repulit eum, dicens: Quis te conſtituit Principem & Iudicem ſuper nos?

28. Numquid interficere me tu vis, quemadmodum interfeciſti heri Ægyptium?

29. Fugit autem Moyſes in verbo iſto: & factus eſt aduena in terra Madian, vbi generauit filios duos.

30. Et expletis annis quadraginta, apparuit illi in deſerto montis Sina Angelus in igne flammæ rubi.

31. Moyſes autem videns, admiratus eſt viſum, & accedente illo vt conſideraret, facta eſt ad eum vox Domini, dicens:

32. Ego ſum Deus Patrum tuorum, Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Iacob. Tremefactus autem Moyſes, non audebat conſiderare.

33. Dixit autem illi Dominus: Solue calceamentum pedum tuorum: locus enim in quo ſtas, terra ſancta eſt.

34. Videns vidi afflictionem populi mei, qui eſt in Ægypto, & gemitum eorum audiui, & deſcendi liberare eos. Et nunc veni, & mittam te in Ægyptum.

35. Hunc Moyſen, quem negauerunt, dicentes: Quis te cõſtituit Principem & Iudicem? hunc Deus Principem & redemptorem miſit, cum manu Angeli, qui apparuit illi in rubo.

36. Hic eduxit illos, faciens prodigia & ſigna in terra Ægypti, & in rubro mari, & in deſerto annis quadraginta.

37. Hic eſt Moyſes, qui dixit filiis Iſraël: Prophetam ſuſcitabit vobis Deus de fratribus veſtris, tanquam me, ipſum audietis.

38. Hic eſt, qui fuit in Eccleſia in ſolitudine cum Angelo, qui loquebatur ei in monte Sina, & cum Patribus noſtris: qui accepit verba vitæ dare nobis.

39. Cui noluerunt obedire Patres noſtri: ſed repulerunt, & auerſi ſunt cordibus ſuis in Ægyptum,

40. Dicentes ad Aaron: Fac nobis deos, qui præcedant nos: Moyſes enim hic, qui eduxit nos de terra Ægypti, neſcimus quid factum ſit ei.

41. Et vitulum fecerunt in diebus illis, & obtulerunt hoſtiam ſimulachro, & lætabantur in operibus manuum ſuarum.

42. Conuertit autem Deus, & tradidit eos ſeruire militiæ cœli, ſicut ſcriptum eſt in libro Prophetarum: Numquid victimas & hoſtias obtuliſtis mihi annis quadraginta in deſerto, domus Iſraël?

43. Et ſuſcepiſtis tabernaculum Moloch, & ſidus Dei veſtri Rempham, figuras, quas feciſtis, adorare eas. Et transferam vos trãs Babylonem.

44 Taberna

44. Tabernaculum testimonij fuit cum Patribus nostris in deserto, sicut disposuit illis Deus, loquens ad Moysen, vt faceret illud secundùm formam quam viderat.

45. Quod & induxerunt, susципientes Patres nostri cum Iesu in possessionem gentium, quas expulit Deus à facie Patrum nostrorum, vsque in diebus Dauid.

46. Qui inuenit gratiam ante Deum, & petiit vt inueniret Tabernaculũ Deo Iacob.

47. Salomon autẽ ædificauit illi domum.

48. Sed non Excelsus in manufactis habitat, sicut Propheta dicit:

49. Cœlum mihi sedes est: terra autem scabellum pedum meorum. Quam domum ædificabitis mihi, dicit Dominus? aut quis locus requietionis meæ est?

50. Nonne manus mea fecit hæc omnia?

51. Dura ceruice, & incircumcisis cordibus, & auribus, vos semper Spiritui Sancto resistitis, sicut Patres vestri, ita & vos.

52. Quem Prophetarum non sunt persecuti Patres vestri? Et occiderunt eos, qui prænuntiabant de aduentu Iusti, cuius vos nunc proditores & homicidæ fuistis:

53. Qui accepistis legem in dispositione Angelorum, & non custodistis.

54. Audientes autem hæc dissecabantur cordibus suis, & stridebãt dentibus in eum.

55. Cùm autem esset plenus Spiritu Sancto, intendens in cœlum, vidit gloriam Dei, & Iesum stantem à dextris Dei. Et ait: ecce video cœlos apertos, & filium hominis stantem à dextris Dei.

56. Exclamantes autem voce magna continuerunt aures suas, & impetum fecerunt vnanimiter in eum.

57. Et eicientes eũ extra ciuitatẽ lapidabant: & testes deposuerunt vestimẽta sua secus pedes adolescẽtis, qui vocabatur Saulus.

58. Et lapidabant Stephanum inuocantem, & dicentem: Domine Iesu suscipe spiritum meum.

59. Positis autẽ genibus, clamauit voce magna, dicẽs: Domine, ne statuas illis hoc peccatũ. Et cùm hoc dixisset, obdormiuit in Domino. Saulus autẽ erat cõsentiens neci eius.

NOTA, Historiæ pleræque, quas hoc capite recenset S.Stephanus, petitæ sunt ex Geneſi & Exodo, vbi eas explicui: quæ ergo ibi dixi, hic non repetam. Porrò in multis Stephanus videtur repugnare Geneſi. Septem enim hic occurrunt antilogiæ, partim in Geneſi solutæ, partim hic breuiter soluendæ.

Septem antilogiæ Stephani & Mosis.

Viri fratres & patres.] *Fratres* vocat sibi æquales & coæuos: *patres* verò, seniores, Pontifices & Iudices, coram quibus causam suam agebat in concilio. ita Lyra. & Hugo.

VERS. 2.

Deus gloriæ.] Scilicet origo, fons & causa, hoc est, Deus gloriosissimus, cui competit omnis honor & gloria, eáque diuina & immensa; quique Angelis, & hominibus omnem gloriam, quam habent, communicat. Notat S.Chrysost. dicere S.Stephanum contra Iudæos, putantes gloriam Dei alligatam esse templo & legi ipsorum. q.d. Deus ante legem & templum fuit Deus gloriæ, suamque gloriam ostendit Abrahæ & Patribus vestris, quos diuites, victoriosos, felices, glorioſos effecit: ergo pari modo potest suam gloriam nunc auocare à templo & lege vestra, eámque transferre in Christum & Ecclesiam. Vide quæ de Dei gloria & glorificatione dixi Rom. 11. v. 33. & Isaiæ 6. 3. & Apoc. 4. 8.

Apparuit Patri nostro Abrahæ.] Incipit ab Abrahã, quia is Iudæorũ, hoc est, fidelium & Synagogæ, fuit primus Pater & Patriarcha, primúsque promissionem explicitã accepit de Christo ex se nascituro.

Accusarant Iudæi Stephanũ, quòd locutus esset contra eorum Deum, legem, templum, Mosen & Prophetas. Refellit id Stephanus, honorificè loquendo de Deo Abrahæ, ac vocando eum Deum gloriæ; déque ipso Abraham, vocando eum Patrem nostrum; ac de lege, templo, Mose & Prophetis. Ostenditque Iudæos potiùs iis obloqui & resistere, dum Christum à Deo, Mose & Prophetis promissum, ac in lege & victimis templi adumbratum, eiúsque discipulos persequuntur. q.d. Accusatis me quasi blasphemum, eo quòd Christum præponam Mosi & Prophetis, asseramque eum esse Dei filium & Redemptorem mundi. At verò idipsum credidit Abraham, Moses & Prophetæ, qui & idipsum prædixerunt. Imitamini ergo Patrem vestrum Abraham, legislatorem Mosen, vestróque Prophetas, ac in Christum iam natum credite, sicuti ipsi in Christum nasciturum crediderunt, eúmque vobis prædixerunt & promiserunt: alioqui non ego, sed vos à fide Abrahæ, Mosis & Prophetarum degeneres, iis aduersos & hostes vos ostendetis. ita S.August. Serm. 93. de diuersis.

In Mesopotamia.] Est hic prima antilogia. Videtur enim Stephanus hic pugnare cum Mose Gen. 12. v. 1. iuncto cum Genes. 11. 31. vbi dicitur, quòd Abrahã vocatus & eductus sit de Vr Chaldæorum. Respõdeo, S.Stephanum Mesopotamiam hoc loco latè accipere, pro omni regione quæ est trans Euphratem: opponit enim eam terræ Chanaan Iudæis promissæ, quæ se extendebat vsque ad Euphatem; hic enim eius limes statuitur à Deo Deuter. 11. 24. Quare sub Mesopotamia comprehendit hic Chaldæam. Id ita esse patet ex v. 4. vbi ait: *tunc exijt de terra Chaldæorum.* Porrò quomodo Genes. 12. v. 4. dicatur Abram egressus de Haran, ibidem explicui: eò enim pertinet.

Prima.

Charan.] Charan, siue Haran sunt Charræ, quæ fuit vrbs Parthorum, sita in finibus Mesopotamiæ versus terram Chanaan, iuxta quam cæsus est M. Crassus à Parthis, de quo Lucan. lib. 1. de bello ciuili:

Assyrias Latio maculauit sanguine Charras.

VERS. 3.

Exi de terra.] Præclarè S.Hieron. qui Stridonem & Dalmatiam patriam suam deserẽs, per Orbem discendi causa peregrinatus, tandem in Bethlehem consedit & conquieuit, Epist. ad Paulinum: *Credenti*, ait, *totus mundus duriarum est, & facilè contemnit omnia qui se semper cogitat esse moriturum.* Et Poëta:

Sanctis patria est cœlum, terra exulium.

Omne solum forti patria, est vt piscibus æquor.

Hinc Socrates dicebat se esse Cosmopolitam, id est, ciuem mundi. Et ex Platone Plotinus apud

S. Auguſt. lib. 9. de Ciuit. c. 6. *Fugiendum eſt*, inquit, *ad clariſſimam patriam: & ibi pater, & ibi omnia: quæ igitur claſſis aut fuga? Similem Deo fieri. Si ergo Deo tanto ſimilior, quanto ſit quiſque propinquior, nulla eſt ab illo tanta longinquitas, quanta eius diſſimilitudo.* Sumus enim ab æterno ab eo conſcripti ciues Sanctorum & domeſtici Dei, quaſi eius filij & hæredes, cohæredes autem Chriſti: patria ergo nobis eſt cœlum, terra verò exilium. Hicque fuit communis Abrahæ & Sanctorum omnium ſenſus, vti multis oſtendi Hebr. 11. 9.

Tranſtulit.] μετῴκισεν, id eſt, *habitare fecit.* S. Auguſt. 16. Ciuit. c. 16 legit, *collocauit.* Syrus, *mutauit*; ſcilicet Abrahã domum, ſedem & habitationem tranſtulit ex Haran in Chanaan.

Vers. 4. *In qua vos nunc habitatis.*] Non ego, quia terram & omnia terrena cum Apoſtolis reliqui, & vicinus morti ad cœlum propero. ita Gloſſa.

Vers. 5. *Et non dedit illi hereditatem in ea, nec paſſum pedis.*] Græcè βῆμα primò ſignificat *veſtigium*, vt vertit Syrus, Pagnin. & Tigurina. Secundò *paſſum*, vt patet ex Plutarcho in Demetr. paſſus autem eſt menſura quinque pedum: hos enim efficit diſtenſio & diuaricatio vnius pedis ab altero. q. d. ne minimam quidem terræ menſuram dedit illi. Eſt hic ſecunda antilogia. Nam Geneſ. 23. 9. Abraham in Chanaan emit & poſſedit ſpeluncam duplicem, ad ſepulturam Saræ & ſuorum. Reſp. primò, illam non dedit ei Deus, ſed pretio ſuo eam ſibi comparauit Abraham. ita S. Auguſt. quæſt. 56. in Geneſ. Secundò, non poſſedit illam quaſi hæreditatem, ſcilicet vt viuus eam quaſi prædium coleret vel incoleret, ſed vt ſepulturam, in qua mortuus quieſceret. Sepulchrum enim non eſt hæreditas, nec domus, vel ager viuorum, ſed potiùs crypta ſubterranea mortuorum. ita Gloſſa.

Secunda antil.

Cum non haberet filium.] Hoc auget promiſſionem Dei, & fidem Abrahæ. Deus enim promiſit Chanaan Abrahæ, id eſt, poſteris eius; cùm tamen nondum haberet filium, ſed ipſe eſſet ſenex, & vxor eius Sara ſterilis: atque Abraham promittenti Deo credidit: quia credebat Deum eſſe omnipotentem, atque ſenibus & ſterilibus poſſe reſtituere vim generatiuam, idque hic iuxta promiſſa facturum, vti de facto fecit, cùm iis dedit virtutẽ generãdi Iſaac, qui cum poſteris, Deo dante, futurus erat hæres Chananæ.

Vers. 6. *Quia erit ſemen eius accola in terra aliena.*] Pro *accola* Græcè eſt πάροικον, id eſt, aduena, peregrinus in terra aliena, nõ incola & ciuis in propria. q. d. poſteri tui, ô Abraham, erunt peregrini in Chanaan (vti exprimũt Septuag. Exodi 12. 40) & in Ægypto, ibiq; Ægyptij cogẽt eos ſeruire ſibi per annos 400.

Tertia. *Per annos* 400.] Eſt hic tertia antilogia. Nam Exodi 12. 41. & Gal. 3. 17. numerantur anni 430. & ita hic legendum cenſent Rabanus, S. Thomas, Caiet. & Gloſſa. Reſp. à vocatione Abrahæ, quæ facta eſt anno vitæ eius 75. fuiſſe annos 430. hic verò eos computari à natiuitate Iſaac, qui natus eſt Abrahamo poſt 25. annos, putà anno vitæ eius centeſimo. Inde enim vſque ad exitum Hebræorum ex ſeruitute Ægyptiaca, fluxerunt anni 405. præcisè, qui hic vocantur quadringenti, numero & computu rotundo, omiſſis quinque, qui hunc computum excedunt. Scriptura enim ſæpe ponit numeros integros & rotundos, præſertim centenarios, etiãſi pauculi iis deſint vel ſuperſint. Sic enim dicimus nos vidiſſe centum milites, etiãſi duo vel tres huic numero deſint. Senſus enim eſt: vidi centum, id eſt, circiter centum, plus minùs centũ. Pari modo hi anni præcisè numerantur quadringenti infrà c. 13. 20. & Geneſ. 15. 13. Vide ibi dicta.

Iudicabo.] Id eſt, condẽnabo, vlciſcar & puniam. Ita Vatabl. Deus enim occidit Pharaonem & Ægyptios oppreſſores Hebræorum, mergendo eos in mari rubro; Chananæos verò mactauit in præliis per Ioſue. Vers. 7.

Exibunt.] De Ægypto in Chanaan, quam eis promiſi.

Et dedit illi teſtamentum circumciſionis.] *Teſtamentum*, id eſt, fœdus vel pactum. Deus enim conditionem fœderis inter ſe & Abraham, eiuſque poſteros iniit, voluit eſſe circumciſionem, promittens ſe Abrahæ & poſterorum fore Deum, prouiſorem & protectorem, ſi ipſi ex eius voluntate & lege ſe circumciderent, ac viciſſim eum colerent, non Idola. Vide dicta Geneſ. 17. 7. & ſequent. Vers. 8.

Æmulantes.] Inuidentes. ita Tigurina.

Ioſeph vendiderunt.] Meminit Ioſeph, quia is expreſſus præ cæteris fuit typus Chriſti, venditi, capti & afflicti à Iudæis, idque tacitè hic eis inſinuat & obiicit S. Stephanus. Vers. 9.

Et erat Deus cum eo.] Educens eum è carcere, ſublimans in Principem Ægypti, omniáque eius opera ſecundans & proſperans, vti mox explicat S. Stephanus. Vide Sapient. c. 10. 13. & 14.

Et in ſecundo.] Scilicet aduentu fratrum Ioſeph in Ægyptum. Syrus: *in ſecunda vice.* Tigurina & Pagninus: *cúmque iterum miſiſſet eos.* Vers. 13.

In animabus 75.] *Animabus*, id eſt, hominibus, putà filiis & nepotibus ex Iacob prognatis. In his enim ſtabat tota cognatio, id eſt, proſapia & poſteritas Iacob. Eſt Synecdoche. Vers. 14.

Quarta. Eſt hic quarta antilogia: nam Geneſ. 46. 26. numerantur tantùm 70. non 75. Reſp. fuiſſe 70. Sed Septuag. quos ſequitur S. Stephanus, numerant 75. quia annumerat filios & nepotes Ioſeph natos in Ægypto, vti dixi Geneſ. 46. 26.

Et tranſlati ſunt in Sichem.] Sichem ſiue Sichar vrbs erat Samariæ præcipua, quæ poſtea Mabartha, teſte Ioſepho lib. 5. belli c. 4. vel, vt ait Plinius lib. 5. c. 13. Mamortha dicta eſt, deinde Flauia Cæſarea à Flauio Domitiano, qui eò coloniam deduxit, denique Neapolis eſt appellata, nunc Naplos dicitur, in qua natus eſt S. Iuſtinus Philoſophus & Martyr, S. Stephani in fide propugnanda æmulus: vnde glorioſum illius ad inſtar, pro ea martyrium obiit anno ætatis circiter 50. Chriſti 168. vt habet Chronicon Alexand. licèt Baronius id conſignet anno Chriſti 165. Vers. 16.

Quinta. Eſt hic quinta antilogia. Nam Abraham, Iſaac, & Iacob ſepulti ſunt in Hebron, vt patet Geneſ. c. 25. 9. & c. 50. 13. Reſp. Abraham, Iſaac, & Iacob ſepultos eſſe in Hebron, duodecim verò Patriarchas, qui fuerunt filij Iacob, ſepultos eſſe in Sichẽ. ita S. Hieron. in Epitaphio S. Paulæ. Aut certè hi quoque primùm ex Ægypto tranſlati & ſepulti ſunt in Sichem, inde in Hebrõ, vti diſertè docet Ioſephus lib. 2. Antiq. c. 4. vbi aſſerit omnes, excepto Ioſeph, ſepultos eſſe in Hebron. Ioſephum quaſi gnarum & fidum ſuæ gentis hiſtoricum, ſequuntur Magiſter Hiſtor. Scholaſt. Dionyſius & Gagneius, atque idipſum hic ſignificat Stephanus, cùm ſubdit: *Et poſiti ſunt in ſepulchro quod emit Abraham*, vtique in Hebron, vt patet Geneſ. 23. non in Sichem.

Sexta. *Et poſiti ſunt in ſepulchro, quod emit Abraham pretio argenti à filijs Hemor, filij Sichem.*] Eſt hic ſexta antilogia, eáque maximè implicata & difficillima: nam Abraham ſepulchrum emit ab Ephron filio

filio Seor. Geneſ. 23. 16. non à filiis Hemor, filij Sichem. Ab illis enim partem agri in Sichem emit Iacob, non Abraham. Geneſ. 33. 19.

Reſpondent primò Beda, Rabanus, & ex iis Melchior Canus in fine lib. 2. de locis Theolog. S. Stephanum totum alteri rei, putà cauſæ ſuæ de Chriſto intentum, hic lapſum eſſe memoria, & pro Iacob nominaſſe Abraham: confudiſſe enim duas emptiones, & commiſcuiſſe in vnam, ſcilicet priorem Abrahæ, de qua Geneſ. 23. 16. & alteram Iacob, de qua Geneſ. 33. 19. Verùm quis hoc credat de Sancto Stephano, qui plenus erat fide & Spiritu S. imò in quo loquebatur Spiritus S. præſertim cùm ipſe hic publicè coram doctiſſimis Rabbinis, ſuis aduerſariis, concionaretur, tractaréque controuerſiam de Chriſto, æquè ac cauſam ſuæ religionis & fidei, vitæque & necis? Erat enim iam martyrij cœlique candidatus, viditque gloriam Dei. Minùs improbabile eſt quod cenſent alij, nomen Abrahæ pro Iacob hic irrepſiſſe, æquè ac nomen Ieremiæ irrepſiſſe Matth. 27. 9. multi viri docti autumant. Si enim pro Abraham ponas Iacob, aut expuncto Abraham repetas nomen Iacob, quod paulo antè præceſſit, tota ſententia planè fluit, nec vllum ingerit ſcrupulum. ita Eugubinus & Lipomanus in Catena Geneſ. 33. ac Andreas Maſius in cap. vlt. Ioſue v. 32. Verùm omnia exemplaria Græca, Latina & Syra conſtanter habent Abraham, non Iacob, nec vllus veterum pro Abraham legit Iacob; nec eſt quicquam quod ad ita legendum cogat: ſunt enim alij hæc loca conciliandi modi, nque magis probabiles & expediti.

2. Vnde ſecundò reſpondet Vatablus, Sanchez & alij, Abraham patronymicè ſumi, vt idem ſit quod Abramides, putà Abrahæ filius, ſcilicet Iacob: aut q.d. Abraham, qui primus & famoſiſſimus fuit parens Iſraëlitarum, ac hæres terræ promiſſæ à Deo inſtitutus, emit ſuis hunc agrum, non per ſe, ſed per nepotem ſuum Iacob. Geneſ. 33. Sic Chriſtus vocatur Iſraël, id eſt, Iſraëlitides, ſiue Iſraëlis filius. Iſaiæ 49. 3. *Seruus meus es tu Iſraël.* Idem vocatur Dauid, id eſt, Dauidides, ſiue Dauidis filius. Ezech. 34. 23. *Suſcitabo ſuper eos ſeruum meum Dauid. Ego autem ero eis in Deum, & ſeruus meus Princeps in medio eorum.* Idem vocatur Salomon, in titulo pſal. 71. id eſt, Salomonides. Sic Troianus vocatur Tros, à Troë parente. Æneid. 6.

Tros Anchiſiade facilis deſcenſus Auerni.

Et lib. 1.

Tros Tyriúſve mihi nullo diſcrimine agetur.

Idem vocatur Dardanus, id eſt, Dardanides, putà Dardani ſoboles. Æneid. 4.

Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus. ———

Sic Troiani vocantur Teucri, à Teucro progenitore; Græci vocantur Danai à Danao Rege Argiuorum. Sic Romani à Romulo, ab Horatio lib. 4. Carm. vocantur *gens Romula.* Verùm hæ phraſes conueniunt Poëtis & Prophetis, non verò Hiſtoricis, qualis eſt hic S. Stephanus.

3. Tertiò, Caiet. & alij cenſent eſſe hyperbaton; verba enim ſic eſſe ordinanda: *Et tranſlati ſunt in Sichem Patres noſtri filij Iacob, & poſiti ſunt à filijs Sichem, filij Hemor in ſepulchro, quod emit Abraham pretio argenti in Hebron.* Cauſamque dat, quòd Sichimitæ memores cladis acceptæ à Simeon & Leui filiis Iacob, non paſſi ſint eorum corpora apud ſe manere in Sichem, ideóque ea tranſtulerint in Hebron. Verùm hoc fictitium videtur: potiùs enim inſepulta abieciſſent; & hyperbaton illud durum & contortum apparet. Adde, Caiet. mutat genealogiæ ſeriem. Ait enim: *à filijs Sichem, filij Hemor*; cùm textus ex aduerſo habeat: *à filijs Hemor, filij Sichem.*

4. Quartò, Gagneius reſpondet eundem agrum in Sichem priùs emptum fuiſſe ab Abraham, etiamſi id non narretur in Geneſi, eúmque abalienatum, rurſus emptum eſſe à Iacob poſt 117. annos cùm ex Meſopotamia rediit in Chanaan. Sed & hoc ſine fundamento aſſeritur.

5. genuinè. Quintò ergo & veriſimillimè, S. Gregor. lib. 7. Epiſt. 55. Lyran. Lorinus & alij hic, ac fusè Pererius in Geneſ. 23. num. 46. & ſequentibus, cenſent hic ſermonem eſſe de emptione ſpeluncæ facta ab Abraham Geneſ. 24. non agri facta à Iacob Geneſ. 33. 19. Probatur id primò, quia Abraham diſertè habent omnes Codices, non Iacob. Secundò, quia S. Stephanus loquitur de emptione ſepulchri: hoc autem pro Sara vxore defuncta emit Abraham, nō Iacob. Iacob enim emit agrum ad altare, non ad ſepulchrum. Tertiò, quia S. Stephanus ait ſepulchrū hoc emptum eſſe pretio argenti, ſcilicet quadringentis ſiclis argenti, de quibus dicit Ephron venditor ſepulchri ad Abraham emptorem: *illud eſt pretium inter me & te.* Geneſ. 24. 15. Iacob autem emit agrum non pretio argenti, ſed centum agnis, vt dicitur Geneſ. 33. Denique Hemor ille Iacobi, dicitur fuiſſe pater Sichem: hic verò Abrahæ, dicitur fuiſſe filius Sichem. Quare diuerſus ab eo fuit, eſto idem habuerit nomen. Sed ad hoc reſponderi poſſet, Hemoris patrem, æquè ac filium, vocatum fuiſſe Sichem: vnde Græcè eſt τοῦ υἱέως, quod tam patrem, quàm filium Sichemi ſignificat.

Dices, Abraham ſepulchrum emit ab Ephron filio Seor, non à filiis Hemor, filij Sichem. Reſp. Ephronis patrem fuiſſe binomium: vocatus enim eſt Seor, vocatus eſt & Hemor. Hebræi enim multi fuerunt binomij, vt patet, ſi nomina quæ initio lib. 1. Paralip. recenſentur, conferas cum iis quæ ponuntur in Geneſi. Porrò Hemor fuit filius Sichem, non illius, à cuius filiis emit agrum Iacob, ſed eo longè antiquioris. Hemor autem multos habuit filios, inter quos maior & primogenitus videtur fuiſſe Ephron, qui nomine cæterorum fratrum ſepulchrum vendidit Abrahæ.

Dices ſecundò, quomodo verum eſt quod ait Stephanus, Iacob & Patres noſtri tranſlati ſunt in Sichem, & poſiti in ſepulchro Abrahæ? hoc enim erat in Hebron, non in Sichem: nec Iacob ex Ægypto tranſlatus eſt in Sichem, ſed in Hebron. Geneſ. 50. 13.

Reſpondi paulo antè, dupliciter. Primò, Iacob cum Iſaac & Abraham, ſepultum eſſe in Hebron: Iacobi verò filios in Sichem. Eſt Synecdoche: partialiter enim hæc explicanda ſunt; quia S. Stephanus concisè loquitur, & paucis multa conglomerat & perſtringit. Cùm ergo ait: *Patres noſtri*, intelligit non tantùm Iacobi filios, ſed & parentes, ſcilicet Abraham & Iſaac, quos nominauit v. 8. vbi genealogiam eorum deſcripſit, non mortem, nec ſepulturam. Vtramque ergo hic generatim conſignat, dicens, eos defunctos, & poſitos in ſepulchro quod emit Abraham, putà iuxta Hebron. Secundò, duodecim Iacobi filij primò tranſlati ſunt in Sichem, deinde in Hebron, vti ex Ioſepho & aliis aſſerui. Nec id negat S. Hieron. in Epitaphio S. Paulæ. Ibi enim tantùm dicit, duodecim Patriarcharum ſepulchra adhuc ſua ætate oſtendi ſolita in Sichem: quia enim ibi primò ſepulti ſunt, hinc ſepulchra eorum ibidem manſerunt, & religiosè à poſteris aſ-

seruata & frequentata sunt; esto ipsi deinde ex Sichem in Hebron translati sint, vti asserere videtur hic S. Stephanus.

Paulo aliter respondet Pererius, nimirum, cùm S. Stephanus nominat Iacob & Patres nostros, solùm intelligere Iacobi filios, non parentes: filios autem sepultos esse in Sichem, Iacobum verò in Hebron; vt sit enallage numeri, *positi*, pro *positus*; sicut discipuli dicuntur apud Matth. c. 26. 8. murmurasse contra Magdalenam, effundentem vnguentum super caput Christi, cùm solus Iudas murmurarit, vt ait Ioannes c. 12. 4. Verùm hæc enallage hoc loco duriuscula est, præcedit enim: *Et translati sunt in Sichem*, quod in plurali accipiendum esse, omnes consentiunt. Ergo & id quod ei copulatur, scilicet, *& positi sunt in sepulchro quod emit Abraham*, in plurali vt sonat accipiendum videtur, non in singulari de solo Iacob.

VERS. 17. *Quam confessus.*] Id est, *professus erat*, vt legunt nonnulli Codices, hoc est, promiserat cum iureiurando. Syrus: *quam policitus erat cum iuramento.* Græca enim iam habent ὡμολόγησεν, id est, *iurauerat*. ita Tigurina. Fortè Interpres noster legit ὡμολόγησεν, id est, *confessus, professus erat*.

VERS. 18. *Non sciebat.*] Ignorabat quanta beneficia Ioseph Hebræus contulisset Ægypto, ideóque ab Hebræis auersus eos affligebat.

VERS. 19. *Hic circumueniens genus nostrum.*] κατασοφισάμενος, id est, *sophismatibus implicans, dolosis artibus quasi retibus capiens.* Syrus *dolum componens.* Exodi 1. 10. Heb. est נִתְחַכְּמָה לוֹ *nitchac kema lo*, id est, sapientiores simus eo, quod Noster clarè vertit, *sapienter* id est, astutè, *opprimamus eum*. Neque enim Ægyptij Hebræos manifestè opprimere audebant, aut poterant, cùm nullam huiusce rei causam haberent. Porrò doli hi & fraudes Pharaonis narrantur Exodi 1. scilicet primò, quòd vectigalibus & laboribus lateritiis eos afflixerit. Secundò, quòd obstetricibus mandarit, vt infantes eorum masculos in partu clàm occiderent. Tertiò, quòd iusserit, vt iam natos in flumen proiicerent.

Vt exponerent infantes suos.] q. d. Pharao coëgit Patres nostros exponere infantes suos, dum per ministros suos ita perscrutabatur domos Hebræorum, ad rapiendum & mergendum infantes eorum, vt Hebræi eos non possent domi abscondere, sed cogerentur eos in agris, vel ripis fluminum exponere, vti à matre expositus est Moses. Exodi 2. 3. Aliú sensum dat Syrus qui Græcum αὐτῶν vertit *eorum*, non *suos*, vt Noster. Sic enim habet: *Mandauit vt essent abiecti filij eorũ ne viuerent.* q. d. præcepit Pharao suis Ægyptijs, vt filios Hebræorũ abiicerent in flumen, ibique eos mergerent & occiderent. Vtraque versio est commoda & vera. Vtrumque enim fecit Pharao: & Græcum ἐκθετα, tam expositos, quàm eiectos, & proiectos, scilicet in flumen, significat.

Ne viuificarentur.] Refer hoc ad Pharaonem, non ad patres infantium. q. d. coëgit Pharao Patres nostros exponere suos infantes, ne viuificarentur, id est, viui seruarentur, sed expositi, vel fame morerentur, vel à lupis & feris deuorarentur, vel reperti à ministris suis submergerentur. Græcè est, εἰς τὸ μὴ ζωογονεῖσθαι, id est, *ne vitales essent ne viui gignerentur*, vel *producerentur*: quia antequam nascerentur, ab eo morte erant damnati, & paulo post natiuitatem occidendi.

VERS. 20. *Moyses qui fuit gratus Deo.*] Græcum ἀστεῖος significat *elegantem* vt vertit Noster Exodi 2. 2. *vrbanum festiuum* sed quia additur τῷ θεῷ, hinc hoc loco idem est quod χαριεὶς, vel ἔχαρις, id est, *gratiosus, charus Deo*: q. d. Moses infans adeò erat elegans, decorus & gratiosus, vt tam Deum, quàm homines in sui amorem alliceret: elegantia enim corporis præter solitum Mosi à Deo indita, effectus & indicium erat elegantiæ, quæ animæ erat ab eodem indita & indenda. Vnde Syrus vertit: *fuit dilectus Deo.* Sic & S. Chrys. & Oecum. qui tamen secundò ἀστεῖος vertit *irreprehensibilis.* Tertiò, Recentior quidam sic interpretatur: *Moses erat elegãs Deo*, id est, *insigniter elegans, eximiè pulcher*: quæ enim Deo pulchra sunt, eximia sint oportet. Sic in Scrip. vocãtur cedri Dei, mõtes Dei, i. cedri & montes celsissimi. Hinc Deus Mosen diligens, eũ à submersione & morte, in vita mirabiliter seruauit, eúmq; suis donis & gratiis cumulauit, ac tandem Ducem populi sui creauit, qui per plagas & portenta admiranda Israëlem educeret ex Ægypto. Aliter Caiet. q. d. *Fuit Moses Deo acceptus, non ex proprys meritis, sed ex Dei bonitate, tanquam æternaliter predestinatus, atque ad plurima bona opera agenda præordinatus.* Ostendit hic Stephanus se Mosis non esse hostem, vt obiiciebant Iudæi, sed amicum & encomiasten.

Alleg. Moses elegans fuit typus Christi, qui fuit *speciosus forma præ filijs hominum.* psal. 44. 3. quia corpus perfectissimum habuit, vtpote formatum & organizatum à Spiritu S. vt index esset animæ ipsius elegantissimæ & pulcherrimæ. Diuinitas enim velut Sol resplendebat per humanitatem Christi, eique suam pulchritudinem affulsit. Vide Abulens. Paradoxo 1. & Niceph. lib. 1. Histor. c. vltimo, vbi Christi formam & figuram describit. Verè auctor Panegyrici ad Constantinum: *Natura ipsa*, inquit, *magnis mentibus domicilia corporum digna metatur.* Et S. Ambr. lib. 2. de Virgin. *Corporis*, ait, *species simulachrum est mentis, figuráque probitatis.* Simile dat Maximus Tyrius Serm. 10. *Vt antè Sol exoriens*, inquit, *præmittit fulgorem qui cacumina montium illustret, vberiorus lucis spe: ita splendescenti animo præfulget in superficie corporis decor, spem afferens multo melioris.* Id patet in Salomone Sap. 7. 11. Dauide 1. Reg. 16. 12. Iosepho Genes. 36. 6. Iudith cap. 10. 4. Porrò splendidum est mendacium Plinij lib. 30. c. 1. Mosen Magum fuisse, socium Iannis (qui fuit Magus Pharaonis, contra Mosen decertans) imò Magicæ factionis apud Iudæos auctorem. Sic & alij Historici Gentiles de Mose & Iudæis, vtpote sibi inusis miras narrant fabulas & calumnias. Reliqua quæ de Mose hic recenset Stephanus, explicui Exodi 2. & sequent.

VERS. 25. *Existimabat autem.*] Stephanus tacitè perstringit Iudæos & Iudices suos. q. d. Patres vestri in figura non cognouerunt, nec receperunt Mosen missum sibi à Deo Saluatorem: sic nec vos Christum Mose adumbratum, & à me prædicatum agnoscere, aut recipere vultis; idque clariùs significat & inculcat v. 35. *Hunc Mosen quem negauerunt*, &c.

In verbo isto.] Ad verbum istud, quia videbat propalatam esse suam cædem, quam putabat occultam.

VERS. 34. *Descendi.*] *Descensu Dei*, ait S. August. 16. Ciuit. cap. 5. *significat aliquid in terra fieri præter vsitatum naturæ cursum.* Descendere igitur dicitur Deus, non quasi de loco supero ad inferum se transferat, cùm sit vbique; sed anthropopathìs, cùm in terra insigne quid operatur, præsertim circa vltionem impiorum, vel protectionem piorum, vti hic descendit ad liberandum Hebræos de tyrannide Pharaonis, & ad Pharaonem cum suis perdendum. Sic descendisse dicitur Deus ad fabricam & fabros turris Babel, cùm opus disturbauit per linguarum confusionem.

sionem.Gen.12.5. Sic descendit in Sodomam, & protinus secuta est vrbis & Pentapolis conflagratio. Genes.18.21. Sic descendit in montem Sina, cùm in eo legem dedit Mosi & Hebræis. Exodi 19.20.

Vers.35. *Quem negauerunt.*] Vti vos negatis Christum Mosis antitypum: sed sicuti iis inuitis Deus Mosen constituit *Principem & Redemptorem*, Græcè λυτρωτὴν, id est, *liberatorẽ*, scilicet populi sui ex Ægyptia seruitute; ita & Christum nunc vobis inuitis constituit Principem, & Redemptorem mundi.

Cum manu.] Id est, per manum, putà per opem, operam & ministerium, siue ductum Angeli: nam manus significat tum potentiam, tum causam mediam & executricem. Manus enim omnium artium & operum est administra, ait Cicero.

Vers.37. *Hic est Moses, qui dixit filijs Israël: Prophetam suscitabit vobis Deus.*] Putà Christum, Prophetarum Principem. Ecce hic est scopus dictorum de Mose à S. Stephano, nimirum vt ostendat Mosen prophetasse de Christo, ac proinde se non aduersari Mosi, sed potiùs consentire, dum Christum prædicat: Iudæos potiùs aduersantes Christo, aduersari quoque Mosi, Christi prænuntio.

Vers.38. *Hic est qui in Ecclesia.*] Putà in populi fidelis cœtu & congregatione, cui ipse præerat.

Verba vitæ.] Decalogum aliásque Dei leges, quarum obseruatione ad vitam beatam, & æternam in cœlis ingredimur.

Vers.39. *Auersi sunt cordibus suis in Ægyptum.*] Scilicet redire volentes. Aliter Vatab. q.d. desiderio Ægypti flagrarunt. Est Hebraismus.

Vers.41. *Et vitulum fecerunt.* Rectè: hoc enim est ἐμοσχοποίησαν. Syrus verò pro a legens ι, scilicet ἐμοσχοποίησεν, vertit in singulari: *Et vitulum fecit*, scilicet Aaron. Aaronem id fecisse, non Magos Ægyptios, vt vult Lipomanus, patet Exodi 32.v.2.& 3. Certum est ergo Aaronem hic grauiter peccasse: quia debebat potiùs morti se exponere, quàm furenti populo Idolum fabricare. Ita Cyril. Ierosol. Catechesi 2. Metus tamen mortis, & furor populi, qui eum coëgit fabricare vitulum, effecit, vt hoc eius peccatum minus esset: coactio enim & metus minuunt voluntarium, quod requiritur ad culpam & peccatum. Et hoc tantùm volunt S. Ambros. Epist. 32. Theodor. Lyra. Abul. Hugo, & alij in Exodi 32. dum Aaronem excusare conantur.

Nota, Deum permisisse duos Summos Pontifices, vnum veteris, alterum noui Testamenti, labi in re tam graui, qualis erat idololatria, & negatio Christi, scilicet S. Petrum & Aaronem, vt doceret eos, & posteros compati lapsibus subditorum.

Et lætabantur in operibus manuum suarum.] Putà in Idolo, scilicet vitulo quem fabricarunt, circum illum quasi Deum suum choros & choreas agendo, cantando, conuiuando, &c.

Vers.42. *Conuertit autem Deus.*] ἔστρεψεν, quod Vatab. vertit, *auertit se ab eis Deus*. Pagnin. *conuertit se*. Alij, *retraxit se ab eis*. Melius Noster vertit actiuè, *conuertit*: στρέφω enim idem est quod *flecto, conuerto, inflecto*. q.d. Deus videns Iudæos continuè sibi rebelles, *conuertit & tradidit eos seruire militiæ cæli*, id est, adorare Solem, Lunam & astra: conuertit, inquam, & tradidit eos, non positiuè impellendo, sed permissiuè, & occasionaliter, nimirum desistendo eos sua ope & gratia, atque occasiones obiiciendo, idque in pœnam rebellionis & præcedentium peccatorum ipsorum, nimirum gentes omnes vicinas, quæ Idola astráque colebant, ditando & prosperando, quæ proinde Iudæos ad Idolorum cultum prouocarunt, spe similis prosperitatis rerúmque abundantiæ. Quem modum pleniùs explicui Can. 36.& 37. in Prophetas Maiores.

In libro Prophetarum.] Amos 5.25. cuius verba quæ hic recitat Stephanus, ibidem explicaui: hic ergo ea non repetam, nec actum agam.

Moloc.] Moloch, Melech, vel Melchom, id est, Vers.43. *Rex eorum*, est Saturnus, vel Iupiter, vel Sol, qui in militia cœli eminet & effulget vt Rex. *Remphan* est Lucifer, siue stella Veneris: hanc enim etiamnum colunt Sarraceni & Turcæ nomine *Cũbar*; vnde adorantes exclamant: *Alla ona Cubar*, hoc est, *Deus & Venus*; quod ipsum memorat Constantinus Imper. lib. de administr. Imper. ad Romanum filium cap. 14. Vide dicta Amos 5.25.

Tabernaculum testimonij.] Id est, fœderis. Dicitur Vers 44. testimonij, quia continebat Arcam, in qua erat lex siue tabulæ legis, quæ vocatur testimonium, quia Iudæis testabatur voluntatem Dei, quid scilicet eis præciperet, quidque ab eis exigeret Deus. Tabernaculi fabricam vide Exodi 26.1.

Vt faceret illud secundum formam quam viderat.] Deus ideam tabernaculi Mosi ostendit in Sina, vt iuxta eam illud fabricaret. Hoc est enim quod ei ait: *Inspice, & fac secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum est.* Exodi 25.40.

Quod & induxerunt.] q.d. Patres nostri Taber- Vers. 45. naculum cum Arca duce Iesu, id est, Iosue, induxerunt in Chanaan, quæ erat possessio gentium, id est, Chananæorum, quos Iosue ea expulit. Arca enim præibat castra, & in Arca Deus quasi residens, pro Hebræis pugnans cædebat Chananæos. Iosue. 3.14.

Vsque in diebus Dauid.] Id est, vt habent Græca & Syriaca, *vsque ad dies Dauid*. q.d. Tabernaculum Mosis durauit vsque ad tempora Dauidis: nam Dauid per Salomonem vice Tabernaculi exigui & mobilis, stabile & augustum ædificauit templum. ita Lyra. Glossa, & alij. Vnde explicans subdit.

Qui inuenit gratiam ante Deum.] Putà gratus, di- Vers. 46. lectus, & è toto Israële in Regem electus fuit à Deo: *& petijt vt inueniret Tabernaculum Deo Iacob*, cùm nimirum *iuranit Domino, & votum vouit Deo Iacob, si introiero* (id est, quòd non introibo) *in tabernaculum domus meæ*, &c. *donec inueniam locum Domino, Tabernaculum Deo Iacob*, locum scilicet, in quo Deo templum (in quo Tabernaculum Mosis includam) erigam. psal. 131.2.& sequent. Hoc autem videtur vouisse Dauid in plaga, qua Deus per Angelum percussit populum, ob eum à Dauide numeratum. 2. Reg. 24.1. Tunc ergo vt Deum sibi populóque infensum placaret, vouit se non introiturum domum suam, donec Deus ei reuelaret locum quem petebat, nimirum in quo ei ædificaret templum ad solemnem perennémque cultum, supplicationes & sacrificia. Vnde Deus tunc per Gad Prophetam reuelauit ei, se velle coli in Moria monte, super quem conspexerat Angelum gladium vibrantem in populum. Quocirca Dauid illicò in eodem Deo sacrificium obtulit, emítque aream Ornam Iebusæi, cæteráque omnia ad fabricandum in ea templum opportuna comparauit. ita tradunt Hebræi.

Deo Iacob.] Quem scilicet coluit Iacob, qui alio nomine dictus est Israël, omnésque eius posteri, putà Israëlitæ: quique vicissim se Iacobo & Israëlitis iugiter Deum, id est, Patrem, protectorem & benefactorem eximium exhibuit, cùm multi ex posteris Abrahæ, putà Ismaëlitæ, & ex posteris Isaac, putà Idumæi, Deum non coluerint, nec vicissim

viciſſim ab eo pro populo ſuo habiti ſint. Dei enim Eccleſia, ſiue populus fidelis, dumtaxat erat domus Iacob, id eſt, populus Iſraël.

Vers. 47. *Domum.*] Templum. Hoc enim eſt domus Dei apud homines.

Vers. 48. *Sed non Excelſus in manufactis habitat.*] q.d. Deus propriè non eget, nec habitat in domibus, putà templis manu fabrorum ædificatis & factis: ipſè enim eſt עליון *Elion*, id eſt, Excelſus & Altiſſimus, qui non tantùm terram, ſed & cœlos omnes ſua maieſtate & gloria, æquè ac ſitu & immenſitate tranſcendit, ideóque vbique eſt, & vbique latria colendus. Notat Stephanus Iudæos, qui Deum templo ſuo delectari, eique quaſi affixum putabant: vnde putabant ſe eſſe inuictos: Deum enim nunquam paſſurum domum ſuam capi & poſſideri à Chaldæis. Hinc Ieremiæ cap. 7. templi excidium prædicenti, occlamabant: *Templum Domini, templum Domini, templum Domini eſt.* Dicit ergo Stephanus: ne inſoleſcatis veſtro templo, eiúſque ritibus Iudaicis, quaſi illi perpetui futuri ſint; neve deſpiciatis Chriſtum & Eccleſiam, quaſi adhuc carentem templo. Nam ſuo tempore non vnum, vt vos, ſed plurima & auguſtiſſima toto Orbe habebunt templa. Deus enim propriè non habitat in templo, vt vos putatis; ſed formaliter habitat in ſeipſo, ſuáque diuinitate, immenſitate; participatiuè verò & effectiuè per operationem habitat in toto mundo, præſertim verò in mentibus fidelibus & ſanctis, quales nunc habent Chriſtiani, non Iudæi.

Sicut Propheta dicit.] Iſaias c. 66, 1. vbi hæc eius verba explicui.

Vers. 49. *Quis locus requietionis meæ?*] q.d. Ego habito & quieſco in me ipſo, vti antequam mundum crearem, per æterna ſæcula in meipſo habitaui & quieui: nulla ergo mihi à vobis, ô Iudæi, ædificari poteſt domus & templum, niſi ad hoc tantùm, vt in illo à vobis colar, vos exaudiam, vobis adſim & proſim: vobis inquam, non mihi.

Vers. 51. *Dura cervice.*] Vt eam cum mente flectatis Deo, Chriſtóque eius. q.d. duri, ceruicoſi, inflexiles, pertinaces eſtis in reſiſtendo Chriſto & Euangelio.

Cur Stephanus tã acer in Iudæos? Cauſa 1. Quæres, cur Stephanus hucuſque lenis & manſuetus, nunc ſubitò acer tonet & fulminet in Iudæos? Reſp. primò Oecum. quia videbat illos non aduertere animum his quæ dicebantur, ſed perſiſtere in ſua pertinacia & perfidia perſequendi Chriſtum & Chriſtianos, ipſúmque Stephanum occidendi. Duros ergo durè increpat, iuxta præceptum Apoſtoli ad Tit. 1. 13. Portè etiá eos intuitus, vidit magis à ſe auerſos, magiſque in vultu & geſtu accendi eorum odia & iras, eo quòd ſæpius taxaſſet Patres eorum quaſi Moſi rebelles, ac dixiſſet Deum non egere, nec habitare in templo Ieroſolymitano. Iure ergo eorum duritiem increpat & contundit, agens cum eis quaſi deſperatis.

2. Secundò, vt oſtenderet zelum in Chriſtum Chriſtíque fidem, inſectando Iudæorum incredulitatem & perfidiam. Vnde S. Auguſt. Serm. 1. de Sanctis, docet S. Stephanum hic ſignificare ſe perfecto odio odiſſe non Iudæos, ſed Iudæorum peruicaciam.

3. Tertiò, vt declararet libertatem & fortitudinem Euangelici, imò Apoſtolici ſpiritus.

4. Quartò, quia ambiebat & anhelabat ad martyrium, quod exteriùs videbat ſibi à Iudæis parari, & interiùs à Deo ſentiebat ſe ad id agi & incitari.

Tropol. Tropol. S. Fulgen. Serm. de S. Stephano, docet S. Stephanum dare hic formam Concionatoribus & Prælatis, vt vitia ſubditorum acriter inſectentur, & tamen apud Deũ pro eis intercedant: hanc enim eſſe perfectam charitatem: *ita vt ideo* inquit, *in oratione quam poſtea pro eis fudit, audire meruerit lenitas eius, quia ſine charitate non fuit in correctione ſeueritas; & Eccleſiaſticum diſpenſatorem eruditum, vt ad corrigendum cuiuſlibet peccatis errorem non deſit in ore correptio, & ad Deum pro eo ſupplex effundatur oratio; vt qui malum fecit per increpationem de malis operibus confundatur, & per orationem apud Deum adiuuetur.* Æquè acris fuit obiurgatio Iſaiæ cap. 1. v. 1. & 10. Ieremiæ c. 22. & 23. Ezechielis c. 2. 3. & aliorum Prophetarum correptio non tantùm populi, ſed & Principum Regúmque Iudæ. Similis fuit Machabæorum in Antiochum 2. Mach. 7. S. Laurentij in Valerianum, S. Vincentij in Dacianum, S. Sebaſtiani in Diocletianum, aliorúmque martyrum in Tyrannos libertas, fortitudo, zelus & increpatio. Pulchrè S. Auguſt. Serm. 1. de Sanctis: *Eia*, inquit, *S. Stephane dic aliquid Iudæis vt incipias lapidari, & poſſis coronari. Iacula verba, & accipe ſaxa. Dic aliquid de incircumciſis cordibus, & moreris lapidibus.*

Et incircumciſis cordibus & auribus.] q.d. Vos eſtis rebelles & obſtinati, qui cor & aures infidelitatis pellicula obductas habetis, vt credere non poſſitis, quia illam circumcidere & auferre non vultis. Hinc Conſtantinus Imper. rebellibus Iudæis iuſſit amputari auriculas, vti tradit S. Chryſoſt. hom. 2. contra Iudæos. In huius rei ſymbolum S. Petrus Malcho, contra Chriſtum præ cæteris inſoleſcenti, amputauit auriculam dextram, vt repræſentaret Iudæos perdituros aurem dextram, qua ſpiritualia & cœleſtia Chriſti dogmata capiant, nec niſi ſiniſtra aure Dei & Moſis mandata percepturos, qua videlicet res temporales tantùm curent, vt ait S. Ambr. in c. 22. Lucæ, donec Chriſtus in fine mundi per Eliam eis aurem dextram reſtituat, vt tunc omnis Iſraël ſaluus fiat.

Vers. 52. *Iuſti.*] Chriſti. Hic enim antonomaſticè vocatur iuſtus, quia ita eminenter iuſtus eſt, vt omnes in ſe credentes iuſtificet. Vnde à Daniele c. 9. 24. vocatur *Sanctus Sanctorum, & iuſtitia ſempiterna.* Vide Iſaiæ 45. 8. & Ierem. 23. & ſequent.

Cuius vos nunc proditores & homicidæ fuiſtis.] Quia per Iudam eum prodidiſtis, eiúſque proditioni conſenſiſtis, imò eam pecunia emiſtis. Rurſum prodidiſtis cum Pilato, poſtulantes eum occidi & crucifigi.

Vers. 53. Diſpoſitio Angelor. in danda lege quæ? *In diſpoſitione Angelorum.*] Græcum διαταγὴ ſignificat *diſpoſitionem, ordinationem, præceptum*: διατάσσω enim ſignificat *collocare, diſponere, in ordinem componere, edicere, mandare.* Vnde Syrus, Tigurina & Vatab. vertunt: *per præcepta & mandata Angelorum.* Angelus enim vice Dei quaſi Legatus, proclamans legem ex Sina, iubebat eam, omniáque eius præcepta ſeruari. Verùm Noſter melius vertit, *in diſpoſitione Angelorum*, id eſt, primò, in miniſterio Angelorum. Reſp. 1. Secundò, propriè *in diſpoſitione* quia Angeli recto ordine legem diſponentes, tradiderunt Moſi. Nam primò Exodi 20. tradiderunt legem naturalem, putà Decalogum: inde cap. 21. & 22. tradiderunt leges iudiciales: denique c. 25. & ſequentibus tradiderunt leges cæremoniales. Rurſum Angeli ita diſpoſuerunt legem Moſaicam, vt media eſſet inter legem naturæ, quaſi ea perfectior, & legem Euangelij, quaſi ad eam, vtpote perfectiorem, ſe ſuóſque dirigens & ducens. Reſp. 2.

Tertiò, diſpoſitio hæc complectitur omnes diſpoſitiones (Græcè enim eſt διαταγὰς in plurali) 3.

ritus

nirus & prodigia, quæ quasi pompa vel antecesserunt, vel comitata, vel secuta sunt legem, putà quòd Angeli iusserint populo, vt se præpararet ad accipiendum legem per purificationem & sanctificationem, id est, lotionem vestium & abstinentiam ab vxoribus; Mosi verò vt ascenderet in Sina montem; quòd Angeli daturi legem descenderint in Sina cum igne, fumo & terræ motu; quòd voce tubali Decalogum ex Sina proclamarint, &c. quæ narrantur Exodi 19. Hæc enim pompa optimè disposita, vocatur hic dispositio: per eam enim populo rudi significabatur legis & legislatoris dignitas, terror, potentia & magnificentia, vt eam religiosè obseruarent, nec violare auderent.

4. Quartò, dispositio significat distributionem legum in tres classes, quæ plenè & perfectè quoquouersum disponebant, formabant & componebant vitam moresque Hebræorum. Prima enim classis erat Decalogi & legis naturalis, quæ rectè eos in se componebat, vt actus eorum tum interni, tum externi essent conformes rectæ rationi & legi æternæ. Secunda erat legum cæremonialium, quibus ritè & sanctè colerent Deum, eique debitum honorem exhiberent. Tertia erat legum iudicialium, quibus disponebantur vt rectè se gererent erga proximos, eisque sua iura & debita tribuerent.

Mysticè. Mysticè & Anagogicè, hæc dispositio significabat eos qui legem seruarent, se disponere ad vitam statumque Angelorum, vt inter Angelos cœlestes quasi Angeli terrestres angelicè viuant, Deóque seruiant, & post hanc vitã inter eorum ordines & Hierarchias pro meritis disponãtur & referantur, ita Oecum. *Christi*, inquit, *proditores & occisores docit, quòd eorum essent participes qui ipsum crucifixerunt, idq; cùm legem accepissent ordinationes habentem, quæ facerent eos qui ipsam opere complerent, Angelus similem seruare politiam.*

Angelorum] S. Chrysost. Ambrosiaster, Euthym. Theoph. S. Thomas & alij commentantes in Galat. 3. 19. per Angelos accipiunt Dei nuntios, putà Mosen, Aaronem & Iosue. Verùm simpliciùs illi ipsi, & alij passim veros accipiunt Angelos. Idem docet S. Paulus Galat. 3. 19. & Hebr. 1. 2. Angeli enim sunt administratorij spiritus à Deo in ministerium missi, vt ait Apost. Hebr. 1. Porrò dicit Angelos in plurali, quia etsi vnus fuerit primarius Angelus, v.g. S. Michaël, qui nomine Dei Decalogum proclamauit in Sina, is tamen honoris causa multos alios inferiores Angelos habuit asseclas, qui ignem, fumum, terræmotum, tonitrua, cæteráque prodigia partitis inter se operis excitarunt.

Porrò S. Stephanus legem veterem vocat Angelorum, non Mosis. Primò, vt ostendat quanti eam faciat, & refellat calumniam Iudæorum, qui eum quasi contemptorem & hostem legis Mosaicæ, accusabant. Secundò, vt arguat Iudæorum ingratitudinem & inobedientiam, qui legem angelicam, vtpote à Deo per Angelos datam, non custodierint, nec Christum in lege adumbratum & prædictum receperint. Blasphemiã ergo legis contemptæ, quam aduersarij ipsi obiecerant, in ipsosmet retorquet.

Tropol. veriùs arguas Christianos, qui legem Euangelicam, quæ non per Angelos, sed per ipsum Dei filium, ea de causa incarnatum, data est, non obseruant; qui proinde graues ipsi pœnas dabunt, vti minatur Apostolus Heb. 2. 2. & c. 12. 25.

Vers. 54. *Dissecabantur.*] διεπρίοντο, id est, *differrabantur*, ferra scilicet iræ, angoris & indignationis. Vide dicta c. 5. 33. Notat S. Chrysost. angoris Iudæorum causam fuisse, quòd vellent occidere Stephanum, nec tamen ad id iustam causam inuenirent. Stephanus enim legem laudarat, sed ipsos violatæ legis accusarat: furunt ergo & stridentes, frendentque in eum dentibus, quòd verum dixerit, ipsóque acriter taxarit, nec tamen honestum se de eo vindicandi titulum captare queant. Esto enim eum, vt in suos maledicum calumniari, eiicere aut flagellare possent; non tamen occidere, quod volebant. Pulchrè S. Augustin. Serm. 6. de Sanctis: *Super martyrem Stephanum*, inquit, *dentibus colubrinis strudebant, quem quasi serpentem in corde habebant.*

Vers. 55. *Cùm autem esset plenus Spiritu S.* (Syrus, *plenus fide & Spiritu sanctitatis*) *intendens in cælum.*] Significatur hic noua plenitudo, putà nouus illapsus & impulsus Spiritus Sancti roborans Stephanum contra furorem Iudæorum, animánsque ad instans martyrium. Vnde mouit eum, vt deserens terram & terrena omnia, vtpote vilia & exilia, oculos mentis & corporis intenderet figerétque (hoc enim est ἀναβλέπειν) in cœlum, quasi cándidatus gloriæ, eò anhelans & suspirans. ita Lyra. & Glos. simul è cœlo opem & robur postulans, ad instantem martyrij agonem fortiter obeundum. Censet S. Chrysost. S. Stephanum ab initio suæ concionis vidisse cœlum apertum, & gloriam Dei Christique, indéque faciem eius visam lumine cœlesti radiantem instar Angeli; sed id initio tacuisse, ne Iudæos tam intolito nuntio offenderet, & à se auerteret.

Moral. Petrus Damiani Serm. de S. Stephano, notat Spiritum S. docere oculos intendere in cœlum: *quia*, inquit, *qui Spiritu diuinitatis afflatur, conculcatis terrestribus, cœlestibus inhiat & æternis*: vbi enim est oculus, ibi est & cor & amor. Ex aduerso mundani terram intuentur, quia terrenis inhiant: qui de terra est, de terra loquitur. Rursum, pij in tribulationibus in cœlum aspiciunt, dicúntque cum Dauide: *Leuaui oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi*, psal. 120. 1. Mundani ad humana auxilia respiciunt, eáque conquirunt; ideóque iusto Dei iudicio ea non inueniunt. Vide dicta cap. 1. v. 9. & 11. Causa fortitudinis est, intentio in cœlum. Vnde Plato in Cratylo: ἀνδρεία, inquit, id est fortitudo, dicitur quasi ἄνω ῥοὴ, id est, *sursum fluxus: quia fortitudinis est malis obuijs obnixè sursúmque ferri.* Qui id facit, est ἀνὴρ, id est, *vir*, & ἄρσην, id est, *mas*, non fœmina. Vnde idem in Apologia Socratis, eum iniustè damnatum ad mortem, eo quòd Deos plures negaret, vnicúmque dumtaxat esse assereret, ita se consolantem, lætóque animo morientem induxit, vt dicat: *Nihil vnquam bono viro quicquam mali euenire posse, nec viuo, nec mortuo; neque vnquam deos res à Dijs negligi. Nec sanè mea res ista fortuitò contigerunt, sed hoc mihi certum perspicuúmque est, mihi & meis, & negotijs adeò liberari melius esse, atque conducibilius. Illic versabor cum Orpheo, Musæo, Hesiodo, Homero, cum Minoë, Radamantho, cum Aiace, & alijs iniustè damnatis, vti ego iniustè damnor.*

Gloria Dei visa à Stephano quæ? Resp. 1.

Videt gloriam Dei.] Primò, aliqui censent Stephanum vidisse Dei essentiam. ita aliqui apud Lyran. Fauet Gregor. Nyssenus Orat. de S. Stephano, dum ait, *eum vidisse ipsum lumen in lumine Dei plena mentis comprehensione, atque Deum & Trinitatem.* Et Hilar. Arel. hom. de S. Stephano, asserit eum iam tunc accepisse præmium, & vidisse Deum; & quod sperabant desideriis, oculis eius demonstratum, & spem in re, spiritu adhuc intra carnem militante, perfectam. Et S. Augustin. Serm. 96. affirmat, *eum vidisse reuelata facie Patrem, Filium & Spiritum S.* Et Serm. 99. *vidisse Deum, quòd iam migrabat ad Deũ,*

ac Tri-

ac Trinitatem ipſam & diuinitatem. Verùm Exodi 33.13. & 2.Corinth.12. oſtendi, nec Moſen, nec Paulum in raptu, nec quem alium in hac vita vidiſſe Dei eſſentiam.

2. Secundò, alij cenſent Stephanum vidiſſe Deum Deique gloriam, non in ſe, ſed in imagine aliqua, putà in phantaſmate à Deo in phantaſia eius efformato repræſentatam, quomodo Iſaias cap.6. vidit Deitatem & Trinitatem per ſchema quoddam corporeum, vti ibidē dixi. Vnde Beda Retrac. in Acta, ait Stephanum futuræ vitæ gaudia in hac adhuc vita, cùm diuinitus ſublimatus eſſet, eſſe ſpeculatum eo modo, quo Paulus cùm raptus eſt ad tertium cœlum.

3. Tertiò, Dionyſ. Carth. cenſet hanc Stephani viſionem non fuiſſe imaginariam, ſed purè intellectualem in apice mentis, qualis ſolet eſſe contemplantium & exſtaticorum, per ſplendidiſſimam quandam irradiationem increatæ lucis æternæ.

4. Quartò, & ſimpliciùs Caiet. & alij cenſent Stephanum vidiſſe gloriam Dei, id eſt, claritatem quādam corporalem eximiam & auguſtam, ita vt Dei præſentiam teſtaretur & præ ſe ferret: hanc enim vidit Stephanus oculis corporeis, dum eos in cœlum intendit, æquè ac īſidem vidit Ieſum ſtantem à dextris virtutis Dei: nulla enim eſt qualitas, quæ nobis majeſtatem & gloriam Dei magis repræſentet, quàm lux, claritas & fulgor inſolitus. Et ſic Moſes & Hebræi ſæpe dicuntur vidiſſe gloriam Dei, quia viderunt cœleſtem quandam lucem & ſplendorem, quæ Dei majeſtatem repræſentaret. Sic Exodi 24.17. dicitur: *Erat autem ſpecies gloriæ Domini quaſi ignis ardens.* Similia ſunt Num. 14.10. 3.Reg.8.10. & alibi. Et ſic Apoſtoli in Transfiguratione viderunt glōriam Chriſti, quia reſplenduit facies eius ſicut Sol. Matth. 17.

Porrò cum oculis corporis S. Stephani, eleuati ſunt à Deo pariter oculi phantaſiæ & mentis, vt ſublimiùs cœli empyrei Deique gloriam, quaſi eius iam candidatus, contemplaretur, vti dixerunt Auctores ſecundæ & tertiæ ſententiæ. Vnde Petrus Damiani Serm. de S. Stephano: *Si*, inquit, *vidit oculis corporalibus, certum eſt hunc omne hominum genus diſparitate gloriæ præteriuiſſe, & penitus fidei & virtutum incorporea corporeis, niſi non comprehendiſſe, apprehendiſſe tamen ſublimibus.* Et hoc tantùm videntur voluiſſe S. Auguſt. Hilarius & Nyſſenus citati pro prima ſententia: dum enim dicunt Stephanum vidiſſe Deum, intelligo non ineſſentia ſua, ſed in imagine vel ſpecie ſua; partim corporea, qualis eſt lux & claritas; partim incorporea, qualis eſt phantaſma & viſio mentalis.

Et Jeſum ſtantem à dextris Dei.] Sic lege cum Romanis & Græcis, ex gloria *virtutis*, quod nonnulli interſerunt *Dei*, id eſt, gloriæ, ſiue lucis auguſtæ, quæ Deum repræſentabat, vt paulo antè dixi.

Stat Chriſtus in cœlo. Cur?

Porrò Chriſtus dicitur ſtare à dextris Dei Patris, non quaſi ei non ſit conſubſtantialis quà Deus eſt, ſed quà homo Verbo vnitus, eo ſenſu quem dedi Coloſ. 3.1. Vbi & addidi, Chriſtum dici ſedere à dextris Dei, ad ſignificandum eius regiam majeſtatem, dominium & poteſtatem iudiciariam: ſtare verò, primò, quia hic ſitus eſt naturalis corporis valentis & glorioſi, vt ſ. Chryſoſt. Oecum. Beda & S. Greg. hom. 29. in Euang. Et S. Auguſt. quæſt. 88. inter quæſt. noui Teſtamenti. Secundò, ſtat quaſi miles & dux, cum, & pro Stephano pugnaturus contra Iudæos. Vnde Petrus Damiani Orat. de S. Stephano: *Chriſtus*, inquit, *cum Patre ſtante ſtabat, & cum bellante bellabat; nec minor erat ipſo, vt*

2. ſuum iuuaret & propugnaret athletam. Et S. Ambr. in pſal. 61. ait, Stephanum interritum inter hoſtes & ſaxa ſtetiſſe, quia immobilis fide immobilem Chriſtum vidit, illique ſe totum animo obtutúque affixit. Addit S. Auguſt. Serm. 98. de diuerſis, Stephanum vidiſſe quoque Angelos, quaſi milites Chriſtum ducem ſuum ſequentes, & pro ſe quaſi commilitone ſuo decertantes. Ferunt Alexandrum Magnum prandere ſolitum ad tibias, cúmque tibicines mutato tono delicioſo bellicum intonarent, ſubitò arrectum fine ſenſu corripuiſſe lanceam; quod euidens erat indicium pugnacis animi, & virtutis imperatoriæ. Longè verùs Chriſtus in cœlo empyreo delicias affluens, ſuorum fidelium rebus & luctis ita intendit, vt ſimul ac increpuerit luctantium clamor, illicò à delicijs aſſurgat ad arma. Stat ergo hic armatus omnipotentia ſua, vt Stephanum Iudæis inſuperabilem reddat. Ita ſtetit aſſiſtitque S. Antonio certanti contrà dæmones, vt ferunt S. Athanaſ. in eius vita. Tertiò, ſtat Chriſtus quaſi aduocatus, & quaſi Sacerdos Stephanum martyrio, quaſi victimam & holocauſtum ſuauiſſimum Patri oblaturus, ait S. Ambr. lib. 1. de fide cap. vlt. Quarto, ſtat quaſi Agonotheta, vt animam Stephani victoris cum triumpho excipiat, eique brauium victoriæ conſignet, ac iuxta nomen, corona gloriæ eam coronet, vt ait S. Ambr. ſerm. 82.

Porrò Stephanus naturali oculorum acie pertingere non poterat ad cœlum empyreum, ibique videre Ieſum in ſua forma & quantitate, cum multas ſtellas quæ ſunt in firmamento, ac conſequenter longè infra ſitas cœlo empyreo, videre nō poſſimus, oculo tamen non tantum in corpore Ieſu, ſed toto terræ globo longe ſunt maiores. Ergo vi diuina confortatus & eleuatus fuit eius oculus & viſus, vt Ieſum integrum in ſua ſpecie & figura in cœlo, imo ſuper cœlum empyreum ſtantem clare, diſtinctè & perfectè videret.

Symbol. 1. Symbol. S. Auguſt. quæſt. 88. ſuper nouum Teſt. docet, Chriſtum ſtare vt Stephano ſtanti, patienti & reo ipſe quoque ſtans, quaſi patiens & reus compatiatur. Quærit enim Auguſt. cur Chriſtus ante triumphos viſus ſit Iſaiæ c. 6. ſedens, Stephano autem poſt triumphos ſtanti ac reſpondet: *quoniam tunc*, inquit, *in pace erat cauſa diuinitatis eius; in Stephano autem Saluatoris cauſa vim patiebatur: ideo ſedenti Iudice Deo ſtans apparuit, quaſi qui cauſam diceret. Omnis enim qui cauſam dicu ſtet neceſſe eſt. At iuxta bona cauſa eius eſt, ad dexteram Iudicis ſtabat.* Hæc Auguſt. Alluſit ad veterem Roman. morem, quo non tantùm rei ſtantes cauſam dicebant, ſed & parentes, cognati, amici cum illis ſimul ſtabant ſordidati, inconſa barba & capillis, ac ſi ipſi cum reo rei eſſent: eius enim ſortem in ſe ſuſcipiebant: ita enim hic Chriſtum Stephano cauſam ſuam agenti compati, aſſiſtere, & quaſi reum cum reo ſtare, vt eius litem agat & peragat. Sic Deus viſus eſt Moſi in rubo ardenti, Exodi 3. vt ſignificaret ſe ipſi, & Hebræis in Ægypto afflictis, & quaſi in rubo ardenti conſtitutis condolere, & re ipſa compati, eandémque cum ipſis ſortem & conditionem ſubire, vt eos conſolaretur, iuuaret, & liberaret.

2. Secundò, ſtat Chriſtus, vt inſigne & iucundum hoc Stephani ſpectaculum & certamen ſpectet, cóque ſe oblectet. Nam, vt ait Apoſtolus 1.Cor. 4.9. *ſpectaculū* (Græcè *theatrum*, ſcilicet quo quaſi damnati ad beſtias, ignes, ſaxa, &c. ſpectamur) *facti ſumus mundo & Angelis & hominibus.* Vnde Nyſſenus Orat. de S. Stephano, ait ad eius hoc ſpectaculum præſentes fuiſſe omnes Angelos. Et Petrus Damiani de eodem

de eodem: *Curramus*, ait, *ad spectaculum, ad quod currit qui exultat vt Gigas ad currendam viam.*

Ecce video cœlos apertos.] Stephanus primus post Christum vidit cœlos apertos, vidit & introiuit, vt canit Ecclesia: sed ante eum in Christi baptismo aperti sunt cœli, eósque apertos vidit non solus Christus, sed omnis astantium turba, æquè ac columbam inde descendentem in Christũ, quæ erat index Spiritus S. ac vocem inde in eundem à Patre delapsam audiuit, *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite.* Quæ omnia non imaginaria, sed sensibilia fuerunt, & realiter contigerunt, idque primò ad hoc, vt vox è cœlo labens Christi dignitatem, Ioanne ipsum baptizante maiorem significaret. Secundò, vt cœlum Christo & per Christũ omnibus aperiri monstraretur, ait ibidem S. Chrys. Tertiò, vt vis baptismi cœlestis indicaretur, nimirũ per illum gratiam cœlestem dari, quæ nobis cœlos aperiat, & in eos inducat, ideóque per baptismum nos ad cœlestem vitam, & ad cœlestia dona & bona vocari. ita S. Tho. 3. p. q. 39. art. 5.

Cœli aperti Christo in baptismo ob tres causas.

Quæres, quomodo cœli solidi aperiri potuerunt? Resp. aliqui imaginantur eos verè fuisse apertos, quasi realiter eorum soliditas diuisa & discissa sit. Verùm hæc est vulgi rudis crassaque imaginatio: hoc enim naturaliter est impossibile, supernaturaliter superfluum.

Qqomodo cœli aperti? 1. sentent.

2. Secundò, alij censent per fulgura & fulgetra crebrò à Deo immissa, visũ fuisse hominibus ætherem diuidi & aperiri; vnde vox quasi tonitruum erupit: *Hic est filius meus*, &c. Fauet ps. 28. v. 3. & 6. in sensu allegorico, idque ad hoc, vt per hæc terribilia prodigia populus excitaretur ad intuendam hanc cœli aperturam, & audiendam vocem in Christum illapsam, iuxta illud ps. 76. *Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ.* Sic ait Silius Italicus: *Ruptóque polo micat igneus æther*, id est, fulgurat. Et Statius: *Abrupta tremiscunt Fulgura, & astrifus subita face rumpitur æther.* ita Prado Ezech. 1. 2.

3. Tertiò, alij censent cœlos realiter non fuisse apertos, sed per visionem intellectualem, vel imaginariam S. Stephano aliisque inditã, vti Ezechieli cap. 1. 1. per visionem aperti sunt cœli. ita Auctor imperfecti in Matth. 3. & S. Thom. loco citato. Verùm quia in baptismo Christi vox fuit realis, æquè ac columba; & Stephanus realiter oculis corporeis vidit Christum in cœlis apertis, hinc

4. Quartò, alij meliùs censent in baptismo Christi visum fuisse verum quendam hiatum, hoc est, speciem aperturæ sensibilis in suprema aëris regione, ex qua vox illa de cœlo labi videbatur cũ columba. Porrò hiatus hic hoc modo factus est: fecit Deus partes aëris extremas & supremas densiores & lucidiores, ita vt ad illas terminari posset intuentium visus: aërem autem interiectum fecit manere rariorem, ita vt de more non videretur: hoc enim modo videbatur hominibus in aëre esse hiatus, vacuum & apertura. ita Suar. 3. p. q. 39. art. 5. Euthym. Iansen. & alij in Matth. 3. Tales hiatus quasi spectra sæpe apparẽt in aëre, de quibus Arist. & Philosophi in Meteoris. Verùm quia Stephanus hic non tantùm aerẽ, sed & cœlos omnes apertos vidit vsque ad conuexã superficiẽ cœli empyrei, vbi vidit Iesum, hinc

5. genuina. Quintò & genuinè dico, cœlos hic dici ei fuisse non scissos, sed apertos, id est, patentes: quia nimirũ oculus eius per Dei concursũ supernaturalẽ eleuatus, cœlos omnes quasi patentes penetrauit, & porrectus fuit vsque ad cœlum empyreũ, vt in eo clarè perspiceret Dei gloriã, & Iesum à dextris Dei. Sicut enim nos per aërem apertũ videmus remota, putà Solem, Lunam, astra; ita Stephanus per cœlos apertos, id est, patentes & perspicuos, vidit gloriam Dei & Christi. Ad hoc enim dumtaxat ei aperti sunt cœli. Porrò hoc magnæ puritatis, & fortioris Stephani fuit indicium. Ait enim: *Video cœlos apertos.* q. d. non timeo vestras, ô Iudæi, minas, nec mortem: quia video cœlum apertum, vt me in suum ciuem ad gloriam æternam suscipiat. Secundò, his verbis inuitauit eos ad pœnitentiam. q. d. Cœlum æterni gaudij, salutis & felicitatis apertum est: videte vt accurratis & introeatis antequã claudatur, iuxta illud: *Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis sitis.* Ioan. 12. Et: *Dum tempus habemus, operemur bonum.* Galat. 6. Quòd si tempus hoc pœnitentiæ neglexeritis, scitote Deum è cœlo aspicere vestra scelera, eúmque fore Iudicem & vindicem, vt è cœlo in gehennã & Tartara vos deturbet & præcipitet. Ita Moneta celebris Bononiæ Doctor, ad capessẽdum S. Dominici institutum permotus est cuiusdam ex eo Concionatoris, hæc verba S. Stephani explicantis, voce, dicentisque: *Ecce nunc cœli aperti sunt volentibus introire, sed mox in æternũ claudentur iis, qui hoc vita & bene agendi tẽpus neglexerint*, vti narrant Chronica Ordinis S. Dominici p. 1. lib. 1. c. 37.

Moneta hac voce conuersus.

Et filium hominis.] Id est, Christum, qui antonomasticè vocatur homo, quia homo Deus. Quærit S. Aug. Serm. 5. de Sanctis, cur S. Stephanus Christum vocarit filium hominis, & non potiùs filium Dei, qui dignior est titulus? ac respondet: quia Iudæi cõfitebantur filiũ Dei, sed negabãt filium hominis, id est, incarnationem Verbi: *vt*, inquit, *ad confutandam Iudæorum incredulitatẽ, ille martyri ostenderetur in cœlo qui à perfidis negabatur in mundo; & illis testimonium cœlestis veritas daret, cui fidem terrena impietas derogarat.* Porrò solum Stephanum vidisse Iesum & gloriam Dei, docet S. Aug. Serm. 92. de diuersis: *Soli*, inquit, *apparebat, & alij non videbant, sed inuidebant*, innuitque Iudæos vidisse in fronte Stephani Crucem, quasi ea signatus esset tanquam signo Thau. Ezech. 9. Crux enim est signũ Christi & Christianorum. Censent nonnulli Christum exiliisse de cœlo, ac propiùs accessisse, vt seipsum cõmodè Stephano videndum exhiberet. Verùm contrarium videtur verius, scilicet cum suo loco mansisse in cœlo empyreo, ibique visum à Stephano.

Solus Stephanus vidit Iesum.

Primò, quia Stephanus vidit Iesum stantem iuxta gloriam Dei, id est, iuxta Deum Patrem: gloriam autem suam Pater beatis ostendit in cœlo empyreo. Secundò, quia vidit non cœlũ, sed cœlos apertos, omnes scilicet, inquit Petrus Damiani Serm. de S. Stephano: ergo & empyreum, vt scilicet ibi videret stantem Christum. Tertiò, quia Stephanus vidit locum beatorum, in quem iam vocabatur per martyrium, in quo præsidet Iesus.

In cœlo empyreo. Cur?

Dices, naturaliter oculus hominis aciem suam nequit porrigere tam altè & remotè. Respondi iam & dixi, supernaturaliter à Deo eleuatam, & eò vsque extensam fuisse aciem visumque Stephani.

Quæres, cur id dicit Stephanus Iudæis, qui Iesum non videbant, nec eum à Stephano videri credebant? Resp. id dicit partim ex ardenti amore in Iesum, ac desiderio eo fruendi. q. d. Video Iesum, amorem meum, me inuitantem: ad eum anhelo & propero: quare non curo, imò desidero vestra saxa, vt per illa transeam & transuolem ad meum Iesum. ita S. Aug. Serm. 94. de diuersis. *Non tacuit Stephanus quem vidit, vt perueniret ad eum quem vidit: quia festinabat mori pro illo, vt viueret cum illo*, ait idem Serm. 95. Secundò, id dicit ex ingenti fiducia, zelo & fortitudine. q. d. non contra me mortalem pugnatis, ô Iudæi, sed contra Iesum & Deum immortalem, qui è cœlis vos, vestráque scelera

Cur Stephanus ait se videre Iesum? Causa 1.

2.

proſpicit, ibique ſtat vt vos iudicet & puniat, ſi in ſcelere perſiſtatis. ita S. Aug. Serm. 98. de diuerſis.

3. Tertiò, id dicit, vt eos inuitet ad pœnitentiam. q.d. Ieſus ſtat à dextris Dei, tanquam aduocatus peccatorum & pœnitentium: pœnitentiam ergo agite, vt per eum veniam & miſericordiam conſequamini.

4. Quartò, vt reſurrectionis Chriſti, quam Iudæi pernegabant, non tantùm auritum, ſed & oculatum teſtem ſe eſſe oſtendat, cui poſtmodum multos credituros ſciebat, qui eius patientiam, ſanctitatem, vultum angelicum & martyrium vidiſſent.

Vers. 57. *Exclamantes autem voce magna continuerunt aures ſuas.*] Græcè, κράξαντες, id eſt, horribili voce coruorum more crocitantes, ait Petrus Damiani Orat. de S. Stephano. Nam vt ait Eccleſiaſt. c. 27. 15. *Loquela multum iurans* (multo magis blaſphemans) *horripilationem capitis ſtatuet: & irreuerentia ipſius obturatio auriũ.* Horrendè ergo clamant, quaſi qui horrendã audierint Stephani blaſphemiã, quòd ſcilicet viderit cœlos apertos, & gloriam Dei, & Ieſum ſtantem à dextris Dei, quem ipſi pro malefico habebant, & vt maleficum crucifixerant. Vnde continent aures, ne blaſphemiam audiant. *Aures clauſerunt & ad lapides cucurrerunt*, ait S. Auguſt. Serm. 1. de Sanctis. Ergo exclamant quaſi inclamantes Deum, vt tantam blaſphemiam vindicet, & è cœlo ſideret. ita Gloſſa. Addit S. Aug. Serm. 98. de diuerſis, eos exclamaſſe contra Ieſum, quem Stephanus exaltabat, eúmq; blaſphemaſſe. Hinc & præterniſſo ordine iuris, Stephanũ necdũ à concilio damnatũ, furentes rapiũt ad necem: licèt Caiet. aſſerat id eos feciſſe cum Pilati Præſidis conſenſu.

Vers. 58. Extra ciuitatem rapitur tribus de cauſis.

Eicientes extra ciuitatem.] Ne illam ſua blaſphemia cõtaminaret, iuxta edictum Domini Numer. 24. 14. Ita Iudæi cenſebant; ſed reuera extra ciuitatem eiiciebatur, quaſi aduena mundi, & non habens hic manentem ciuitatem: futuram enim tota mente quærebat. Secundò, quia Ieruſalem impia non erat digna tam ſancto martyre, æquè ac mundus non eſt dignus vita & morte iuſtorum. Tertiò, vt ſimilis in hoc, vti & in cæteris eſſet Chriſto, qui extra Ieruſalem paſſus eſt, vt nos eligeret & vocaret de mundo ad cœlum. *Exeamus igitur ad eum extra caſtra. improperium eius portantes.* Hebr. 13. v. 12. & 13. Vide ibi dicta.

Lapidabant.] Quaſi blaſphemũ. Sic blaſphemus tempore Moſis, iuſſu Dei extra caſtra à toto populo, in criminis execrationem, lapidatus eſt. Numer. 24. 14. Hinc & Iudæi dicunt Chriſto: *De bono opere non lapidamus te, ſed de blaſphemia*, quòd ſcilicet diceret ſe eſſe Deum & Dei filium. Ioannis 10. 33.

In valle Ioſaphat. Porrò S. Stephanus lapidatus eſt in valle Ioſaphat, quæ inter montem Oliueti & Ieruſalem interiacet, iuxta torrentem Cedron: quia iuxta aquas magna ſolet eſſe lapidum copia: vbi etiamnum locus ſanguine S. Stephani conſecratus, magna veneratione colitur. Vnde portam Ieruſalem quæ ad hanc vallem vergit & ducit, peregrini & Chriſtiani Ieroſolymæ degentes, vocant portam S. Stephani. Id Lucianus in deſcriptione inuentionis S. Stephani, ſe accepiſſe ait ex reuelatione Gamalielis. Idem tradit Beda, Borchardus, Ceuerius, Auſingus, Adrichom. Zvvallardus, & alij in deſcriptione terræ Sanctæ (& ex iis noſter Villalpando tom. 2. in Ezech. p. 1. lib. 3. c. 7. pag. 161.) è quibus addit noſter Lorinus, (quod & peregrini aſſeuerant, idémque mihi Romæ aſſeuerauit R. P. Melchior ab Helmont Antuerpienſis, Franciſcanus, qui quater Ieroſolymam eſt peregrinatus, ibique diu habitauit; qui & addidit: ſigna & effigiem capitis & ſcapularum S. Stephani lapidi, dum expirans retroſum caderet, impreſſa, etiammum in eo oſtendi, ſeque illa vidiſſe) ibidem oſtendi lapidem, in quo B. Virgo cum S. Ioanne pro Stephano, toto lapidationis tempore preces fuderint. Ergo S. Stephanus ſuã martyrij coronam debet B. Virgini, æquè ac S. Paulus ſuam conuerſionem, quam moriens pariter impetrauit ei S. Stephanus. Inſuper eodem in loco in quo lapidatus eſt S. Stephanus, Eudocia Auguſta ingentem baſilicam exædificauit, vti teſtatur Euagrius lib. 1. Hiſtor. c. 12. & Nicephor. lib. 14. c. 56. Addit Beda lib. de locis ſanctis c. 3. quòd Chriſtiani Ieroſolymis religiosè aſſeruarint petram, ſuper quam Iudæi lapidarunt S. Stephanum.

B. Virgo erat pro Stephano.

Præclarè S. Auguſt. Serm. 2. de Sanctis: *In ipſo*, ait, *iuuentutis flore, decorem ætatis ſuæ ſanguine purpurauit* (videtur enim fuiſſe circiter 34. annorum: tot enim erat eius cognatus, coæuus & condiſcipulus Saulus, vt mox dicam. Tã ergo Saulus, quàm Stephanus, fuit coæuus Chriſto.) *Stephanus Græcè, Latinè corona appellatur. Iam corona nomen habebat, & ideo palmam martyrij ſuo nomine præferebat.* Idem Serm. 5. *Cùm*, inquit, *S. Stephanus Diaconus ab Apoſtolis ordinatus ſit, Apoſtolos ipſos beata ac triumphali morte præceſſit: ac ſic qui erat inferior ordine, primus factus eſt paſſione: & qui erat diſcipulus gradu, magiſter cæpit eſſe martyrio, complens illud Pſalmi: Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Retribuere enim voluit primus Stephanus martyr Domino, quod cum omni humano genere accepit a Domino. Mortem enim quam Saluator dignatus eſt pro omnibus pati, hanc ille primus reddidit Saluatori.* Eodem enim anno 34. quo Chriſtus paſſus eſt 25. Martij, Stephanus creatus eſt Diaconus poſt Pentecoſten, ac paucis pòſt menſibus martyrium obiit. S. Antonin. 1. par. Hiſtor. tit. 6. c. 2. paragrapho 4. & Adrichomius in deſcript. terræ Sanctæ pag. 273. cenſent, eum obiiſſe die tertia Auguſti, feria quarta. Verùm errant, diem inuentionis cum die mortis commutantes: corpus enim eius inuentum eſt die tertia Auguſti. Vnde Baronius & alij paſſim cenſent, eum obiiſſe die vigeſima ſexta Decembris: tunc enim Eccleſia eius diem natalem felicitatis æternæ celebrat, nimirum poſtridie natiuitatis Chriſti. Idem teſtantur omnia martyrologia, & Patres in homil. de S. Stephano. Ideo enim Chriſtus natus eſt in terra, vt Stephanus naſceretur & coronaretur in cœlo, vti docet S. Fulgen. Serm. de S. Stephano. Addit Beda in Martyr. & ex eo Baron. poſtridie necis & triumphi S. Stephani, putà die 27. Decembris, eodem anno Chriſti 34. S. Iacobum fratrem Domini creatum eſſe Epiſcopum Ieroſolymorum, ibique ſediſſe annis 29. Irrepſit ergo error in Chronicon Glycæ, qui lib. 3. Annal. ex Hippolyto; & Nicephori lib. 2. c. 3. qui ex Euodio ſcribunt, S. Stephanum anno ſeptimo poſt Chriſtum occubuiſſe: pro *anno ſeptimo* enim ponendum eſt *menſe ſeptimo*.

Lapidatus eſt Stephanus die 26. Decẽb. an. Chriſti 34.

Encomia S. Stephani. Tropol. Nyſſenus tract. de Beatitud. docet, S. Stephanum initiaſſe illam Chriſti beatitudinem: *Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam, quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum. Ideirco*, inquit, *magnus ille Stephanus gaudet lapidibus vndique petitus, ac veluti ſuauem quendam rorem, crebros lapidum ictus in modum floccorum niuis incidentium, corpore cupidè excipit; ac benedictionibus nefarios homicidas proſequitur*, &c. *currenti ei per confeſſionem, quod ſperabatur oſtenditur cœlum apertum.* Idem Orat. de S. Stephano: *Per omnia*, inquit, *magnitudine animi atque indolis excellebat, ira quidem lentatem, minus verò deſpicientiam, mortis terrori vitæ contemptum, odio dilectionem, malevolentia benevolentiam, calumniæ*

calumnia veritatis predicationem opponens. Et inferiùs: *Nam orbe lapides vndique coniicientium, quasi corona cinctus, ita accepit id quod agebatur, quasi corona victoriæ præmium in manibus aduersariorum nectteretur.* Hinc pro corona lapidum ferientium, accepit coronam lapidum pretiosorum, iuxta illud: *Posuisti in capite eius coronã de lapide pretioso.* ps. 20. 4. Et S. Aug. Serm. 94. de diuersis: *Quando*, inquit, *B. Stephanus pro Christo primus sanguinẽ fudit, quasi corona processit de cælo, vt eam sumerent sequentes in præmio, qui præcedentis pietatem imitarentur in prælio. Impleuerunt postmodum terram crebra martyria. Quicunque posteà sanguinem pro Christi confessione fuderunt, imposuerunt coronam illam cápiti suo, & eam secuturis integram seruauerunt.*

Symbol. ibidem S. August. & Serm. 92. *Ad lapides*, inquit, *currebant duri ad duros; & petris lapidabatur, qui pro petra, qui Christus est, moriebatur; & à lapideis, qui legem acceperant in lapideis tabulis.*

Lapis S. Stephani Anconæ.

Denique S. Aug. Serm. 31. & 32. de diuersis, scribit lapidẽ qui cubitum S. Stephani ferierat, à quodam viro pio, qui lapidationi eius præsens fuerat, delatum Anconam, Italiæ vrbem, multis miraculis claruisse; nimirum decebat vt lapis cubitalis in vrbe cubitali poneretur, eámque tueretur. Ancona enim dicitur ab ἀγκὼν, id est, cubito, *quia in ipso flectentis se ore cubito sita est*, ait Plin. l. 3. c. 13. Huius lapidis accepi festiuitatẽ à priscis temporibus celebrãt die 3. Augusti, in quem postea diem incidit inuentio S. Stephani, quã proinde eodẽ die recolit Ecclesia.

Et testes deposuerunt vestimenta sua.] Syrus, *ipsorum*; non Stephani, vti ait S. Bern. Serm. de S. Stephano, dicens per contactum vestium S. Stephani, æquè ac per eius preces, Saulum fuisse conuersum: *vestimenta*, scilicet extima, qualia sunt pallia, vt expeditiùs lapides vibrarent: hæc enim significat vox Græca ἱμάτια.

Secus pedes adolescentis qui vocabatur Saulus.] Saulus lapidationis fuit dux & choragus, quia indignè ferebat Stephanum, cognatum & condiscipulum suum, à se suáque lege & schola defecisse; insuper eloquentia, sapientia & miraculis, ab eo iam Christiano se superari, inuidebat: quare lapidationis fuit incentor; ideóque non contentus se solo illum lapidare, omnium lapidantium vestes seruans, per omnes eũ lapidabat. *Ab ipso*, ait S. Aug. Serm. 1. de Sanctis, *omnũ lapidantiũ vestimenta seruabantur, vt tanquam in manibus omniũ ipse lapidare videretur.* Idem cõfitetur Saulus iam factus Paulus c. 22. 20. *Et cùm funderetur sanguis Stephani testis tui, ego astabam* (Græcè ἐφεστὼς, id est, *superstabam*, hoc est, præeram) *& consentiebam, & custodiebam vestimenta interficientium illum.* Vnde S. Fulgentius Serm. de S. Stephano, ait eum occisum lapidibus Pauli.

Adolescentis ætas.

Porrò Saulus vocatur adolescens, Græcè νεανίας, id est, iuuenis, aut vir iuuenili audacia & robore præditus, quia erat 34. annorum. Nam post totidem annos, occisus est à Nerone anno regni eius 13. cùm vniuersim esset 68. annorum, vti tradit S. Chrys. hom. de Principibus Apostolorum tom. 5. Sic Pythagoras adolescentiam extendebat ab anno vigesimo ætatis vsque ad quadragesimum. Vnde & Cicero lib. de Senect. adolescentiã extendit vsque ad senectutem: *Qui enim ejicitur*, inquit, *adolescentia senectus, quàm puerilis adolescentia obrepit?* Idem Orat. 23. Isocratem nunc virum vocat, nunc adolescentem. *Adolescens*, inquit, *etiam nunc ô Phædre, Isocrates est; sed quid de illo augurer, libet dicere.* Et paulo pòst: *Ineſt enim natura philosophiæ in huius viri mente quædam.* Hæc de adolescente Socrates apud Cicer. auguratur. Aliòqui à Physicis & Medicis adolescens propriè quis dicitur, à fine pueritiæ, scilicet ab anno 12. vsque ad 25. quamdiu scilicet homo crescit in longitudine: cùm enim percreuit, adultus vocatur.

Domine Iesu suscipe spiritum meum.] Vt cum victorem, quasi Agonotheta sistas Deo Patri, corona gloriæ decorandum. q. d. ait S. Aug. Serm. 93. *Tibi vixi, tibi morior: quia adiunxisti me, vicit quem suscipis: accipe spiritum meũ de manu eorum, qui oderunt tuum.* Et Serm. 51. *Fecisti me victorem, recipe me in triumphum: illi persequuntur, tu suscipe: illi ejiciunt, tu introduce: dic spiritui meo, intra in gaudium Domini tui.* Hinc multi censent, Christũ suorum seruorum & seruarũ animas statim à morte excipere, eáque; quasi fructus laborum suorũ Deo Patri offerre. Nota hic optimã moriendi formam. Primò, non de corpore, sed de spiritu curã gerit: contrarium faciunt impij. Secundò, fidé profitetur, Iesum vocans Dominum, scilicet Creatorem, Redemptorem & Saluatorem suum, totiúsque mundi. Tertiò, spem in eũ defigẽs, ipsum inuocat, meritis suis diffidens: hinc vocat eum Iesum, qui scilicet velit & possit eum saluare. Quartò, per amorẽ ei animam spiritúmq; resignat.

Iesus suorũ excipit animas.

Modus rectè moriendi.

Quocirca Christus resignatum sibi à suis spiritum excipit, ac quà homo peragit particulare eius iudicium, in quo eundem cœlo aditdicat beátque, ac cum triumpho in cœlum traducit: sin adhuc aliquid purgandum habeat, ad purgatorium, vt expietur transmittit. Porrò hæc facit vel per se, vel potiùs per Angelos. Nam si per se id faceret, cum singulis horis, & sæpe momentis, plurimi per Orbem moriantur, deberet Christus singulis momentis ad singulos morientes è cœlis descendere, imò cùm eodem momento multi in variis locis moriantur, deberet simul ad varia loca descendere, seque multóties replicare. Quare Bartholomæus Sibylla in speculo Peregrin. quæst. decadẽ 1. cap. 2. quæst. 9. censet, Christum hoc particulare iudicium cuiusque committere Angelo custodi eiusdẽ, vt is deinde eum pro meritis vel ad cœlum, vel ad purgatorium, vel ad infernum deducat, aut dæmoni deducendum tradat. Hoc enim ad Angeli custodiã pertinere videtur, eiúsque esse finis & clausula. Alij censent hoc iudicium ab ipso Christo, manente in cœlo empyreo, fieri, per mentalem Christi locutionem; sicut Angelus ad Angelum, licèt remotissimum, mentaliter loquitur, vti dixi Zach. 12. 10. Iudicium verò vniuersale in fine mundi per se perager Christus: vnde ad illud omnibus Angelis & Sanctis comitatus, è cœlo gloriosus descendet. Matth. 25. 31. Nonnullis tamen illustrioribus Sanctis morientibus Christus per se apparuit, eorúmque animas excepit. Audi exempla selecta.

Exempla.

S. Pantaleon martyr in ligno suspensus, ferreis lanianus vngulis, lãpadibus vstulatus, oculis in cœlũ intentis orans, vidit Christũ in habitu Hermolai sui magistri, qui eum ad martyrium animabat: *Ego enim*, inquit, *tecum fuit in omnibus, quæ propter me pateris*, vti habet vita eius apud Suriũ die 27. Iulij.

S. Menæ martyri cùm oculi effodarentur, euelleretur lingua, caro dilaceraretur, apparuit Christus, atque omnia ipsi membra restituit, & sanauit, hortarúsque est ad constantiam, promittendo ei præsentem suam opem & auxilium, vti habet eius vita apud Surium die 11. Nouemb.

S. Barbaræ in carcere apparuit Christus, suóque splendore carcerem illustrauit, ac plagas sanauit, animando eam ad instans martyrium, pollicens præsentem suam opem.

S.Elizabetha Hungarorum Regis filia, oculis in cœlum intentis vidit Christum, ab eóque audiuit: *Bono animo esto filia, ego tecum sum.* Cui illa: *Ita Domine, tu mecum, ego tecum.* Eidem post vitam multis annis religiosè transactam Christus apparuit, dixitque: *Veni Sponsa, cœlesti thalamo potire.*

S.Tarsilla amita S.Gregorij, vti ipse refert lib.4. Dialog.c.16.moriens, *sursum respiciēs Iesum venientem vidit, & cum magna animaduersione copit circumstantibus clamare, dicens: Recedite, recedite, Iesus venit. Cumque in eum intenderet quem videbat sancta illa anima è corpore est egressa. Tantáque subitò fragrantia mira odoris aspersa est, vt ipsa quoque suauitas ostenderet illuc auborem suauitatis venisse.*

Sic S.Dionysio Areopagitæ crucifixo, in carcere apparuit Christus insolita luce coruscus, cúmque ad vltimum martyrij agonem constanter obeundum animauit.

S. Antonius de Padua agens animam cecinit: *O gloriosa Domina excelsa super sidera*, &c. deinde sublatis oculis, eos in cœlum fixè intendit. Rogatus quidnam aspiceret? *Video*, inquit, *Dominum meum* ac mox feliciter in Domino obdormiuit anno Christi 1231.

S.Eligius Episcopus Nouiomensis, moriēs oculis in cœlum intentis: *Nunc dimittis*, inquit, *seruum tuum Domine secundum verbum tuum in pace. In manus tuas commendo spiritū meum. Tu scis quia semper spes mea fuit in tua misericordia, & fides mea in tua credulitate permansit. Et nunc quoque in confessione sanctæ tuæ nominis, extremum Christe anhelitum meum efflabo. Suscipe ergo me secundum magnam misericordiam tuam.*

S.Arnulpho Suessionis Episcopo è viuis migrāte, cella contremuit; contremiscente Euerolpho presbytero: *Ne pauea*, inquit, *dilecte frater; sunt enim hæc omnia diuinæ Majestatis signa.* Et mox iterato terræ motu: *Sub prima* inquit, *quassatione B.Petrus Apostolus ad me venit, significans mihi peccata remissa, & vitæ ianuam patere. Aderat beatorum frequens cœtus, laudes diuinas continenter modulantium. Sub altera quassatione cum multis angelicis spiritibus S.Michaël me inuisit, pollicens se duce me ad beatam vitam ingressurum. Tertia concussione adfuit Domina nostra, vera misericordiæ mater, multis stipata S. Virginum agminibus, benignissima me voce certiorem faciens de anima meæ inter Assumptionis eius gaudia in cœlos transferenda.* Quare in festo Assumptionis B.Virginis expirans, ab ipsa assumptus est in cœlum.

S. Nicolaus Tolentinus sex totis ante obitum mensibus, paulo ante nocturnas preces singulis noctibus suauissimum Angelorum concentū audiuit, qui illi prægustū futuræ vitæ præbebat. Vnde ipse ingeminabat: *Cupio dissolui & esse cum Christo.* Iámque in extremo spiritu gestiens & exultans, rogatus causam, attonitus rei magnitudine, vixque præ gaudio sui compos, respondit: *Dominus meus Iesus Christus, S.Matri suæ & Augustino patri nostro innixus, dicit mihi: Euge serue bone & fidelis, intra in gaudium Domini tui*; in quibus verbis expirauit. Ita habet eius, & cæterorum vita apud Surium & alios.

Vers. 60. *Positis autem genibus.*] Vt genu flexione ostenderet summam curam, dolorem, compassionem, & compunctionem, vt ea Saulo sæuienti & Iudæis obstinatis veniam impetraret, ait S.Chrys. Orat.2. de Paraseeue. Nota, S.Stephanus pro se orauit stās, pro hostibus verò genu flexit. Causam dat S. Aug. respondēs in persona Stephani Serm.2.de Sanctis: *Pro me stans orauī, quia pro me qui rectè Deo seruiui, orando & impetrando non laboraui; quia qui pro iusto orat, non laborat ideo pro se stans orauit. Venit ut oraret pro Iudæis, pro interfectoribus Christi, pro interfectoribus Sanctorum, pro lapidatoribus suis, attendit tam multam & magnam esse impietatem ipsorum, quæ difficilè donari posset, genu flexit, & ait: Domine ne statuas illis hoc peccatum.*

Clamauit voce magna.] Quantū vires illo articulo deficientes, ferebant: nam cum hac voce expirauit: alioqui miraculi speciē habet, quòd in morte quis clamet, vti miraculū fuit in Christo, quòd expirans clamarit: *Pater, in manus tuas cōmendo spiritū meū.* S. Aug. Serm.99.de diuersis, addit Stephanū clamori miscuisse lacrymas, ideóq; efficax fuit eius oratio.

Domine ne statuas illis hoc peccatū.] Non orat Stephanus, vt Deus peccatū, putà homicidium Iudæorum, non æstimet peccatū, nec homicidiū: hoc enim est impossibile, Deóque iniuriū; quia tribuit ei peruersum de peccato iudiciū, vt scilicet iudicet peccatū non esse peccatū: sed *ne statuas*, id est, ne statis fixísque oculis illud intuearis. q.d. ne quæso firmiter & perenniter coram te hoc scelus maneat, sed citò ab eo oculos auerte, illúdq; condona, conuertendo meos lapidatores ad pœnitentiam. Secundò, ne statuas culpam eorum ad pœnam, hoc est, noli eos punire obdurationē & morte æterna, quá merentur; sed pœnā cum culpa eis remitte. Stant enim fixè ante Deum peccata, quasi vindictam petentia: statuuntur, quasi maleficiorum statuæ marmoreæ, cùm peccator in iis obfirmatur, obduratur & moritur; ita vt maneant irremissa, vt plectantur igne æterno. Ex aduerso de bonis Cornelij operibus dicitur c.10.4. *Orationes tuæ & eleemosynæ tuæ ascēderunt in memoriam in conspectu Dei.* Græcum ἐστησε multa significat, nimirū *sistere, statuere, firmare, finire, erigere, appendere, pōderare*; & omnibus his modis hic accipi potest. q.d. ne sistas, ne firmes, ne finias hoc eorum peccatum, ne scilicet sinas eos in illo finire vitam, & damnari; ne erigas in statuam & monumentum eorum malitiam & vindictam; ne appendas, ne ponderes in rigida tuæ iustitiæ lance hoc scelus, sed excusa quasi cōmissum per passionem & ignorantiā, vt eis clemens veniā concedas.

Stephanus imitatur Christum, quem stantem in cœlis intuebatur, ait Nyssenus, qui in Cruce pro suis crucifixoribus orauit: *Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. Putas* ait S.Aug.Serm.94. de diuersis, *verba ista audiuit Paulus? audiuit subsannans, sed irrisit.* Hilar. Arel. Serm. de S.Stephano, dicit *nescisse Stephanū quis esset per quos sibi videret aulam regni cœlestis aperiri, per quos se æternus sæculis intelligeret consecrari: & sic ex oleastro nouum ramum cæpisse inferri, vt oliuam veterem nollet abscindi.*

Arma Stephani fuit charitas.

Notat S.Fulgentius Serm.de S.Stephano, arma quibus contra Iudæos pugnauit Stephanus, & vicit, fuisse charitatem, præsertim erga suos hostes & lapidatores: *Per charitatem Dei*, inquit, *sæuientibus Iudæis non cessit: per charitatem proximi pro lapidantibus intercessit. Per charitatem arguebat errantes, vt corrigerentur: per charitatem pro lapidantibus orabat, ne punirentur. Charitatis virtute subnixus vicit Saulum crudeliter sæuientem, & quem habebat in terra persecutorem, in cœlo meruit habere consortem.* Sanè ardentissima fuit hæc Stephani charitas, quæ furorem ardentissimum Saulī & Iudæorum vicit & superauit. Voluit enim Deus in Stephano quasi in Protomartyre, cæteris omnibus martyribus secuturis dare illustre fortitudinis, patientiæ, innocentiæ & cæterarum virtutum exemplar, ac præsertim charitatis, qua tortores suos conuerterent, vti fecit S.Paulus, S.Iacobus, & passim alij martyres.

Notat

Vis precum S.Stephani.

Notat secundò S.August.Serm.1.de Sanctis,efficaciam orationis S.Stephani: *Si S.Stephanus*, inquit,*non orasset.Ecclesia Paulum non haberet,sed ideo erectus est Paulus, quia in terra inclinatus exauditus est Stephanus.*Et Serm.5.docet,longè amplius Stephanum planxisse scelus hostium, quàm suos dolores, idcóque pro illis tam impensè & feruenter orasse. *Plus*,inquit,*dolebat illorum peccata quàm sua vulnera:plus illorum impietatem,quàm suam mortem. Et rectè plus: in illorum quippe impietate erant multa quæ planctu pœnitentiæ deberent:in huius autem morte non erat quod debuisset doleri. Illorum impietatem mors sequebatur æterna,huius autem mortem vita perpetua.*

Oratio pro hostibus efficacissima. Cur?

Nota tertiò, efficacissimam esse orationem ardentem,quæ funditur pro inimicis,qualis fuit hæc Stephani: tum quia ipsa est actus difficillimæ & eminentissimæ charitatis: tum quia eam Deus nobis consuluit,imò imperauit Matth.5.44.tum quia iniuria hæc propriè tangit hominẽ. Si ergo is læsus, ius & actionem suam contra lædentem remittat, imò orer,vt & Deus remittat,cogit quasi Deum ad remittendũ. Deus enim homine longè clementior est, & videri vult. Quocirca hæc Stephani oratio impetrauit,& quasi peperit Paulum, eúmque fecit Apostolum Orbísque Doctorem. Quocirca Card. Vitriaco in vita S. Mariæ Oegniacensis lib.2.c.11. scribit,eam in exstasi cognouisse, S. Stephanum S. Pauli decollati animã excepisse, & Deo obtulisse: *Docebat*, inquit Vitriaco, *cum de B.Stephano protomartyre caneret, quem Paradisi rosarium appellabat, illi sub mortem oranti Dominum pro munere dedisse S.Paulum:& S. Paulo peracto martyrio è corpore excedente, S.Stephanum adfuisse, eiúsque spiritum obtulisse Domino atque dixisse:Domine hoc ingenti & singulari munere tu me donasti; ego verò multiplici fructu auctum tibi illud reddo.*

S. Stephanus suscepit animã Pauli.

Oratio ergo pro inimicis apud Deum est potentissima, eúmque penè cogit ad parcendũ inimico: quia purè fit ad gloriã Dei,itáque è mera,pura putáque charitate proficiscitur: nullus enim hic se miscet amor sui,vel amor naturæ;quia contra naturam sua benevolentia & beneficentia tendit in hostes naturæ, quibus à Deo ignosci & benefieri optat & orat,vt Deus per hoc glorificetur: vti reuera hæc summa est Dei gloria, putà clementia diuina,qua ex inimicis suis & nostris facit amicos, imò filios & hæredes suos: quam,proinde poscenti concedit Deus, qui gloriæ diuinæ est zelotes magis quàm nos,vti par est,iustum & sanctum.

S. Stephanus patronus orantiũ pro hostibus & obstinatis. Exempla.

Probabiliter opinatur Oecum. non solùm Saulum, sed & plures alios lapidatores Stephani, per has eius preces veniam, gratiam & salutem esse adeptos. Hinc denique S. Stephanus singularis,poténtisque est patronus & aduocatus eorum, qui suos inimicos, æquè ac homines sceleratos & obduratos,vti sunt Iudæi, conuertere satagunt, vti multis experientiis constat: id enim ipse suo zelo, exemplo & martyrio meruit. Dum ergo innocent. Narrat Baron. anno Christi 418. ex Seuero Episcopo Maioricæ Insulæ, reliquiis S. Stephani Maiorum (quæ vrbs est in Maiorica) illatis, omnes Iudæos, quorum numerus erat 540. per miraculum fuisse conuersos, cùm nimirum viderent suis faxis, quæ quotidie iaciebant in Christianos reliquias gestantes, & comitantes, neminem lædi; & Dei vindicta ignem cœlitùs in Synagogam suam immitti.Simile est quod scribit S. August. lib.22. de Ciuit. cap.8. Martialem virum honoratũ,à Gentilismo ad Christianismum,cui antea semper restiterat,à genero & filia fuisse conuersum per inuocationem S. Stephani, pérque flores ex altari S.Stephani desumptos,& capiti Martialis,cùm æger decumberet,suppositos; adeò vt deinceps perpetim in ore haberet vltima S.Stephani verba: *Christe accipe spiritũ meũ.*

Et cum hoc dixisset,obdormiuit in Domino. Quasi mori & quiescere nequiret, nisi priùs hostibus bene precatus,veniã à Deo impetrasset. Nota,S.Paulus Christianos morientes vocat dormientes 1.Corinth.15. & 1.Thessal.5. quia eorum mors non tam mors est,quàm somnus, ob spem breui futuræ resurrectionis,interim animã transeũte ad requiem & gloriam æternam, vt in visione & fruitione Dei felix & beata conquiescat, dicátque cum Psalte psal.3. *In pace in idipsum dormiam & requiescam.* Vbi S.August. *O in pace!* inquit,*ò in idipsumne dormiam & requiescam!* Hinc fidelium pius est mos,vt aliquo è suis moriente non dicant, talis mortuus est, sed,*obdormiuit in Domino. Felix somnus*, ait Petrus Damiani Orat.de S.Stephano, *cum requie,requies cum voluptate,voluptas cum æternitate* Nam vt dicitur ps.126.2.*Cum dederit dilectis suis somnũ,ecce hæreditas Domini.* Et Apoc.14.13. *Beati mortui qui in Domino*,id est,in Domini fide,gratia & sinu,quasi viua eius membra,*moriuntur*. Vide ibi dicta.

Hic fuit finis,hic triumphus,hæc coronis & corona primi Christi athletæ, S.Stephani,quẽ S.Aug. Nyssenus, Fulgentius, Emissenus, Chrysologus, Bernardus, Nicetas & alij suis homiliis prosecuti, miris encomiis celebrarunt.Miracula post mortem per sacra eius lipsana & reliquias patrata, magna & multa recenset S. August. lib.22. Ciuit.c.8. & homil.7.de Sanctis,& Prosper lib.de Prædict.dimidij temp.c.6. Greg.Turon.lib.1. Histor.c.31. Gennadius,Nicetas & alij plures. Porrò iam inde ab eius obitu,tanto in honore & cultu apud omnes fideles fuit,vt S.Clemens lib.8.Constit.c.33.scribat,Apostolos sanxisse, vt quotannis dies martyrij eius publicè festus celebretur. Vnde S. Martialis Apostolorum discipulus,altare S.Stephano in Gallia dedicauit, vti ipse testatur in Epist. ad Burdegal. cuius exemplum secutæ multæ aliæ Gallicanæ Ecclesiæ, nomine & titulo S. Stephani magnifica templa & basilicas erexerunt. Primus Hungarorum Rex & martyr S.Stephanus,à S. Stephano & nomen,& regnum, & martyrij lauream est adeptus, vti habet eius vita 25.Augusti.

Festũ S.Stephani sanctum ab Apostolis.

Denique S. Dorotheus in Synopsi,asserit eodem die cum Stephano occisum esse à Iudæis Nicanorem Diaconum,& insuper duo Christianorũ millia. De Nicanore idem tradit S. Hippolytus lib. de 72. discipulis.Verùm Martyrol.Rom. 10.Ianuarij,asserit Nicanorem in Cypro esse occisum. Idem habẽt Menologium Græcorum 28.Iulij, quod & addit,id contigisse sub Vespasiano.

Ito nunc S. Stephane, ito pugil Christi, ito ad Iesum tuum, pro cuius fide & amore tantum agonem obiisti. Iesus te expectat vt coronet, qui spectauit vt vinceres.Bonum certamẽ certasti,cursum consummasti,fidem seruasti: accipe coronam gloriæ. Ito Martyr fortissime in domum fortium Dei. Ito Virgo castissime in supernum montem Sion: sequere cum choris S. Virginum Agnum quocunque ierit,canta cum eis Canticum nouum, imò illud cæteris præcine.Ito Christi Euangelista & præco in aulam cœlestem Christi. Ille victorem & felicem tuum spiritum excipiet.Ille tibi saxa in gemmas conuertet; pro corona saxorum imponet capiti tuo coronam carbunculorum, adamantum, smaragdorum. Ille ab oculis tuis lacrymas,à vultu sudorem, à corpore cruorem omnem absterget:

ille Deo Patri victorem te sistet, vt pro modico agonis tempore æterni regni diadema accipias. Ito Protomartyr, cæteris iter in cœlum præi, viam ad triumphum sterne: sequentur te vt ducem toto Orbe per omnia futura sæcula, innumera martyrum agmina. Paucis horis fortiter luctando teipsum meritis, Apostolos gaudio, fideles exẽplo, Ecclesiam gloria, Orbem fama, Angelos exultatione, cœlum ciuibus, Paradisum martyribus implesti & condecorasti. Eia ex alto nos respice, vt tui certaminis vestigia fortiter sequi, itáque gloriæ tuæ brauium consequi mereamur. Amen.

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS.

A morte Stephani oritur gravis Ecclesia persecutio: vnde fideles dispergũtur, & Samariam conuertunt, in eáque Simonem Magum: sed ille volens emere potestatem dandi Spiritum S. à S. Petro increpatur. Denique v. 26. Eunuchus Candacis Reginæ à Philippo baptizatur.

Vers. 1. Facta est autem in illa die persecutio magna in Ecclesia, quæ erat Ierosolymis, & omnes dispersi sunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter Apostolos.

2. Curauerunt autẽ Stephanũ viri timorati, & fecerunt planctũ magnum super eum.

3. Saulus autem deuastabat Ecclesiam, per domos intrans, & trahens viros ac mulieres tradebat in custodiam.

4. Igitur qui dispersi erant, pertranſibant, euangelizantes verbum Dei.

5. Philippus autem descendens in ciuitatem Samariæ, prædicabat illis Christum.

6. Intendebant autem turbæ his quæ à Philippo dicebantur, vnanimiter audientes, & videntes signa quæ faciebat.

7. Multi enim eorũ, qui habebant spiritus immundos, clamantes voce magna exibant.

8. Multi autem paralytici & claudi curati sunt.

9. Factum est ergo gaudium magnum in illa ciuitate. Vir autem quidam nomine Simon, qui antè fuerat in ciuitate Magus, seducens gentem Samariæ, dicens se esse aliquem magnum:

10. Cui auscultabant omnes à minimo vsque ad maximum, dicentes: Hic est virtus Dei, quæ vocatur magna.

11. Attendebãt autem eum, propter quod multo tempore magiis suis demẽtasset eos.

12. Cùm verò credidissent Philippo euãgelizanti de regno Dei, in nomine Iesu Christi baptizabantur viri, ac mulieres.

13. Tunc Simon & ipse credidit: & cùm baptizatus esset, adhærebat Philippo. Videns etiam signa & virtutes maximas fieri, stupens admirabatur.

14. Cùm autẽ audissent Apostoli, qui erãt Ierosolymis, quòd recepisset Samaria verbũ Dei, miserunt ad eos Petrum & Ioannem:

15. Qui cùm venissent, orauerunt pro ipsis vt acciperent Spiritum Sanctum:

16. Nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantùm erant in nomine Domini Iesu.

17. Tunc imponebant manus super illos, & accipiebant Spiritum Sanctum.

18. Cùm vidisset autem Simon, quia per impositionem manus Apostolorum daretur Spiritus Sanctus, obtulit eis pecuniam,

19. Dicens: Date & mihi hanc potestatẽ, vt cuicũque imposuero manus, accipiat Spiritum Sanctum. Petrus autem dixit ad eum:

20. Pecunia tua tecũ sit in perditionẽ: quoniã donũ Dei existimasti pecunia possideri.

21. Non est tibi pars, neq; sors in sermone isto: cor enim tuũ non est rectũ coram Deo.

22. Pœnitentiam itaque age ab hac nequitia tua: & roga Deum, si fortè remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui.

23. In felle enim amaritudinis, & obligatione iniquitatis video te esse.

24. Respondens autem Simon, dixit: Precamini vos pro me ad Dominum, vt nihil veniat super me horum quæ dixistis.

25. Et illi quidẽ testificati & locuti verbũ Domini, redibant Ierosolymam, & multis regionibus Samaritanorum euangelizabãt.

26. Angelus autem Domini locutus est ad Philippum, dicens: Surge, & vade contra meridianum, ad viam quæ descendit ab Ierusalem in Gazam: hæc est deserta.

27. Et surgens abiit. Et ecce vir Æthiops, Eunuchus, potẽs Candaeis Reginæ Æthiopum, qui erat super omnes gazas eius, venerat adorare in Ierusalem:

28. Et reuertebatur sedens super currum suum, legénsque Isaiam Prophetam.

29. Dixit autem Spiritus Philippo: Accede, & adiunge te ad currum istum.

30. Accurrens autem Philippus, audiuit eum legentem Isaiam Prophetam, & dixit: Putásne intelligis quæ legis?

31. Qui ait: Et quomodo possum, si non aliquis ostenderit mihi? Rogauítque Philippum vt ascenderet, & sederet secum.

32. Locus

Digitized by Google

32. Locus autem Scripturæ, quam legebat, erat hic: Tanquam ouis ad occisionem ductus est, & sicut agnus coram tondente se, sine voce, sic non aperuit os suum.

33. In humilitate iudicium eius sublatum est. Generationem eius quis enarrabit, quoniam tolletur de terra vita eius?

34. Respondens autem Eunuchus Philippo, dixit: Obsecro te, de quo Propheta dicit hoc? de se, an de alio aliquo?

35. Aperiens autem Philippus os suum, & incipiens à Scriptura ista, euangelizauit illi Iesum.

36. Et dum irent per viam, venerunt ad quamdam aquam: & ait Eunuchus: Ecce aqua, quid prohibet me baptizari?

37. Dixit autem Philippus: Si credis ex toto corde, licet. Et respondens ait: Credo, Filium Dei esse Iesum Christum.

38. Et iussit stare currum: & descenderunt vterque in aquam, Philippus & Eunuchus, & baptizauit eum.

39. Cùm autem ascendissent de aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum, & amplius non vidit eum Eunuchus. Ibat autem per viam suam gaudens.

40. Philippus autem inuentus est in Azoto, & pertransiens euangelizabat ciuitatibus cunctis, donec veniret Cæsaream.

Vers. 1.

Facta est autem in illa die (id est, illo tempore. est Synecdoche) *persecutio magna in Ecclesia.*] τὴν ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν, id est, *in Ecclesiam, contra Ecclesiam.* ita Tigurina. Dorotheus tradit cum Stephano occisos esse bis mille Christianos, vti paulo antè dixi. Certè plures tunc occisos indicat Paulus Actor. 26. 20. dicens: *Et cùm occiderentur, ego detuli sententiam.* Hæc ergo fuit prima generalis Ecclesiæ persecutio, quam mouerunt Iudæi hostes eius exinde, & deinceps semper infensissimi. ita Euseb. in Chronico.

S. Magdalena quando appulit Massiliam?

Multi censent hoc tempore S. Magdalenam cum sorore S. Martha, fratre Lazaro, Maximino, Marcella, & Iosepho ab Arimathia (qui deinde in Britanniam traiiciens, ibi euangelizans Christum in pace quieuit) à Iudæis naui sine velis & remis impositos, Dei ductu Massiliam appulisse, ibique Christi fidem propagasse. ita ex Actis S. Magdalenæ, & Historia Vaticana Baron. tomo 1. Annal. & in Martyrol. 22. Iulij: licèt Lucius Dexter in Chronico, tradat tardiùs id contigisse, scilicet anno Christi 48. qui & subiungit: *Anno Christi 88. Maria Magdalena miraculis clara, mirificè diuinis laudibus & contemplationi dedita in Galliam migrat.* Sic & alij plures scribunt eam grandæuam, octogesimo ætatis suæ anno è vita migrasse. Postquam enim Apostolatu perfuncta Massilienses ad Christum conuertit, instinctu Dei secessit in montem, futura sæculis omnibus pœnitentiæ & contemplationis exemplar: ibi per triginta annos vitam angelicam in orationibus & lacrymis egit. Hoc enim ei denuntiarat S. Michaël Archangelus, dicens: *Deus quem tantùm ô Magdalena concupiscis, & semper habes, te vult hunc locum lacrymis irrigare profusis, vt futuris sæculis exemplum pœnitentiæ perpetuo sias.* Ac iterum Angelus, qui ad Purgatorij loca eam deduxerat, reponens ipsam ad Crucem in bauma edixit, & prædixit: *Quanto tempore tuus ac noster amor Iesu in terris te propter eum vixit, tanto tu quoque in hac spelunca moraberis,* vti ipsa apparens Eliæ Anachoretæ, baumam suam incolenti narrauit, teste Doctore Syluestro Prierate apud Surium die 22. Iulij. Sanè Iudæi præ cæteris Magdalenæ, eiúsque familiæ infensi, ob eximium eius in Christum amorem, & ob mirum dolorem, quem in morte Christi Cruciatans ostenderat, in eam virus odij sui ilicèd euomuisse videntur.

Et omnes dispersi sunt per regiones Iudææ.] *Omnes*, scilicet fideles, qui erant de Ecclesiâ, de qua præcessit: non ergo soli seniores dispersi sunt, vt videtur velle Euseb. lib. 2. Histor. c. 1. sed & cæteri: nonnulli tamen qui potentes habebant amicos, vel in latebras sese abdebãt, aut periculis & carceri se offerebant, remanserunt. *Omnes* ergo intellige commodè, qui scilicet facilè fugere poterant. q. d. plerique omnes, permulti *dispersi sunt*, Græcè, διεσπάρησαν, id est, *disseminati sunt, quasi seminantes frumenta ad panem supercælestem conficiendum: vniuersúmque Orbem peragrantes, viuifica doctrinæ virtutes efficaciásq; disseminarunt* ait S. Athanas. hom. de fermento. Ecce quantum bonum ex malo elicit Deus, quantam ex persecutione Ecclesiæ dilatationem, & gentium conuersionem? *ita crescit aduersis agitata virtus.* Vnde Nyssenus hom. de S. Stephano, docet, persecutionem S. Stephani, Euangelium per Orbem euulgasse. Ob eius enim cædem discipuli per alias regiones dispersi, eas conuerterunt; & S. Stephanus è cœlo earum conuersionem suis precibus impetrauit, ac præcipuè vt S. Paulus conuersus Orbem euangelizando obiret. Sic enim impiorum conatibus, quibus opera Dei impedire conantur, Deus opera sua promouet & exequitur, vti ostendi cap. 4. 28. Primò ergo dispersi sunt *per regiones Iudææ & Samariæ*; sed mox inde longè vlteriùs se sparserunt. Testis est S. Lucas c. 11. 19. *Et illi quidem*, inquit, *qui dispersi fuerant à tribulatione, quæ facta fuerat sub Stephano, perambulauerunt vsque Phœnicem & Cyprum & Antiochiam.* Quare Antiochiæ crescente fidelium numero, primùm discipuli cognominati sunt Christiani: idem ait v. 26. Vnde Baron. coniectat dispersorũ numerum fuisse ad quindecim millia, additque illos ipsos esse, quibus S. Petrus & Iacobus suas Epistolas inscribunt, dicentes: *Aduenis dispersionis Ponti, Galatiæ*, &c. vel *duodecim tribubus quæ sunt in dispersione, salutem.* Astipulatur Lucius Dexter in Chronico, quod dedicat S. Hieronymo (illi enim fuit cœuus, sic enim habet: *Anno Christi 35. occiso lapidibus Stephano, magna persecutio Ierosolymis & in confinijs exoritur: plusquam quindecim mille viri, qui prædicantibus Apostolis in Christum crediderant, fugantur. Alij ad Asiam, nonnulli ad Europam veniunt. Ex his plusquàm quingenti naue Cypro ducti, ad portum Carthaginensem Hispaniæ pertingunt: diuisi per Hispanias, martem Christi resurrectionémque denuntiant, & Mariæ vitam, ad quam frequens ex Hispania fiebat peregrinatio; totámque prouinciam vndique mirificis & inauditis nuntijs complent. Ex his primi à B. Iacobo eliguntur vrbium Pontifices & Pastores. Dubium an omnes Iudæi fuerint. Hispani, præcipuè Iudæi, mittunt legatos ad Apostolos, vt quamprimùm aliquis eorum veniat ad eos, qui de rebus recensitis*

de Christo eos verius & uberius doceat. Vnde mox addit, ad eos profectum S. Iacobum anno 37. Christi, qui fuit tertius ab eius ascensu in cœlum: *S. Iacobus*, inquit, *Apostolus, Zebedæi filius, peragratis urbibus Hispaniæ, multisque erectis Ecclesijs, & Episcopis creatis ex aduentu Petrum Bracarę reliquit Episcopum, ac primum Oratorium B. Virgini, eius iussu præsentiaque super Columnam Cęsaraugustæ erexit.* Idem tamen Dexter paulo pòst addit, plerosque alios Apostolos tardiùs discessisse in prouincias, quæ sibi obtigerant, nimirum anno Christi 41. Sic enim ait: *Ex Hispania rediens Iacobus, Galliam inuisit, & Brunnam & Venetiarum oppida, vbi prædicat, ac Ierosolymam reuertitur de rebus grauissimis consulturus B. Virginem & Petrum. Iacobus interest profectioni ad prædicandum nonnullorum Apostolorum, scilicet Mathiæ, Thomæ, Andreæ, Philippi, Bartholomæi, Simonis, Iudæ, & Matthæi, qui Deo duce profecti sunt hoc anno cum eodem anno scripsisset is Euangelium. Eodem anno Ioannes Theologus comitante B. Virgine, Ephesum proficiscitur.* Additque anno sequenti, qui fuit Christi 42. Iacobum redeuntem Ierosolymam, ibidem ab Herode fuisse occisum.

Porrò constat, Apostolos in hac persecutione S. Stephani non fuisse dispersos. Ait enim Lucas, *præter Apostolos.* Ex quo meritò Beda hic refellit Pseudo-Melitonem libro de obitu B. Virginis, qui asserit anno secundo à Christi ascensione Apostolos dispersos, profectos esse in suas prouincias. Dei enim consilio & protectione manserunt Apostoli Ierosolymæ, vt inibi Ecclesiam à Christo, & à se inchoatam fundarent & firmarent, ne Iudæi eam à se dispersam & euersam criminarentur; sed potiùs ipsa ibidem Synagogæ succederet, eamque sepeliret. Hinc rursum nonnullis parum probabile videtur, quod aliqui apud Baron. in Martyrol. 25. Iulij, censent, in hac dispersione S. Iacobum profectum esse in Hispaniam, ibique Hispanis non Gentilibus, sed Iudæis duntaxat euangelizasse. fuit enim & ipse vnus ex Apostolis, quos Lucas ait non fuisse dispersos. Nisi dicas vnum Iacobum hic excipi. Sanè Verulis in Italia valdè colitur S. Maria Salome mater S. Iacobi, quam ferunt Ierosolymis tunc eò profugisse, & labore ætatéque fractam, ibidem in Domino piè obdormiuisse. ita Baronius, & Ribadeneira in vita S. Iacobi. Sed de hoc plura dicam cap. 12.

Vers. 2. *Curauerunt autem Stephanum.*] Syrus, *posuerunt in arca sepeliuerunt.* Græcum συνάγω significat *curare, gestare, portare*, estque subinde verbum funerale, significans *mortuum efferre & sepelire.* Quocirca noster vti generaliùs, ita plenius vertit, *curauerunt.* Curare enim funus & corpus defuncti, est illud abluere, componere, vngere, vestire, loculo imponere; efferre, sepelire, iusta persoluere, omnémque funeris pompam adornare. Porrò Græcum συνέφησαν, id est, *curarunt vnà*, vel *pariter*, vt vertit Pagnin. & Tigurina. significat viros timoratos vnanimi consensu, collatisque operis funus composuisse. Minùs rectè Caietan. interpretatur, vnà cum persecutione eos funus S. Stephani curasse. Alij vertunt, *comportarunt, simul extulerunt*, vti videmus funera multis simul succollatibus efferri.

Viri timorati.] εὐλαβεῖς, id est, *pij, religiosi.* ita Pagnin. & Tigurina. Nam timor Dei in Scriptura, idem est quod pietas, religio & cultus Dei; & timere Deum, est eum piè venerari & colere. Horum dux fuit Gamaliel: nam vt ipse reuelauit Luciano, qui idipsum scribit in inuent. S. Stephani, Iudæi corpus Stephani abiecerunt in agrum, vt à feris & uolucribus voraretur; quocirca per diem & noctem ibi mansit insepultum, & à feris auibúsque Dei nutu intactum; sed Gamaliel nocte sequenti misit viros fideles & religiosos, qui illud occultè ad villam suam deferrent, quæ ex nomine suo dicebatur Caphargamala, viginti passuum millibus distans à Ierusalem, ibique eum posuit in monumento nouo, faciens ei planctum 70. diebus.

Nota hic, proprium piorum opus esse, sepelire mortuos, à quo in Scriptura laudatur Tobias, & incolæ Iabes Galaad sepelientes Saulem. 2. Reg. 2. 4. Celebratur in Martyr. die 8. Decemb. S. Eutychianus Pontifex, quòd suis manibus sepelierit 342. martyres. Idem de martyribus sanxit Pius I. Pontifex & martyr anno Domini 166. Epist. 2. ad Iustum Viennensem Episcop. quæ extat tomo 1. Biblioth. S. Patrum. *Cura*, ait, *S. martyrum corpora, sicut membra Dei, quemadmodum curauerunt Apostoli Stephanum.* Additque: *Carceres Sanctorum visita, ne aliquis tepescat in fide. Martyria sancta Spiritu S. proba. Vt perseuerent in fide, eos incitator assiste. Plebs vniuersa tua sanctitate protegatur. Reuelatum mihi est fratrem Collegam beatissimum, cuius me finem huius vitæ esse facturum.* sequenti enim anno martyrio est coronatus.

Fecerunt planctum magnum super eum.] Syrus, *planxerunt eum vehementer.* Quæres, quis & qualis hic planctus? Respon. primò, fuisse luctum & lacrymas. *Quis enim*, ait Chrysostomus, *non ploraſſet videns illum mansuetum agnum lapidari, & iacere mortuum?* Plangunt enim pij suos mortuos, non quasi omnino perierint, vti mundani faciunt, qui extincto corpore de salute actum esse credunt, quos redarguit Apostolus 1. Thess. 4. 1. sed ex amore & charitatis affectu; quia eorum præsentia, ope & consolatione vident se destitutos. Plangunt Stephanum, ait Oecum. quòd se tanto præfecto, tanto patrono, tanta doctrina, tantisque signis priuatos conspicerent. Sic Martha & Magdalena planxerunt Lazarum, quin & Christus ipse. Ioan. 11. Sic Ioseph planxit Iacob. Genes. 50. Israëlitæ Mosen. Deuter. vlt. & Iosue cap. vlt. Hoc est quod Sapiens monet Eccles. 22. 10. *Super mortuum plora: defecit enim lux eius*, &c. *Modicum plora super mortuum, quoniam requieuit*, &c. *Luctus mortui septem diebus; fatui autem & impij: omnes dies vitæ illorum.* Quare nullo modo mortuis compati, nec mœrere, misanthropon est, Timonicũ & ferinum: nimiùm autem dolere, muliebre & Ethnicum: moderatè lugere, humanum est & pium. Porrò Iudæi in luctu funebri plangebant non tantùm voce lugubri & lacrymis, sed & gestibus, complodendo manus, strigendo brachia, tundendo pectus, &c. & hoc propriè significat Græcum κοπετὸς, à κόπτω, id est, *pulso, ferio.* Hinc adhibebant tibicines, qui triste carmen modulantes, cierent planctum & eiulatum, vt patet Matth. 9. 23.

Plaustus quid? Resp. 1.

Secundò, planctus hic significat funebrem pompam, purà atras vestes (in funere enim omnia erant furua; vnde & funus nomen accepit, ait Festus) aromata & vnguenta, quibus corpus vngebant; thurificationem, lugentium cateruas, tædas funebres, exequias, eleemosynarum distributionem in pauperes, conuiuium funebre, &c. Adhæc orationes & sacrificia pro defuncto: sed his non eguit Stephanus, vtpote martyr: *quoniam iniuriam facit martyri, qui orat pro martyre, cuius nos debemus orationibus commendari*, ait S. August. tract. 84. in Ioannem. *Sic planctus magnus & fortis totius*

2.

Ægypti

Digitized by Google

Ægypti pro Iacob, non longa imperabat Ægyptijs lacrymas sed funeris monstrabat ornatum, ait S. Hieron. ad Paulam; consolans eam de obitu filiæ Blesillæ, vbi & addit: *grandis in suos pietas, hoc est, effusa nimium lacryma, impietas in Deum est.*

3. Tertiò, planctus hic significat processionem cum accensis cereis, psalmodiam & hymnodiam, tum Cleri, tum populi in funere, etiam Sanctorum, adhiberi solitam. Vnde tradit Nicetas Orat. de martyr. & inuent. S. Stephani, Apostolos ipsos cum frequentia fidelium, in psalmis & hymnis transtulisse & sepeliuisse Stephanum, facientes planctum magnum per quadraginta dies. Sic & S. Hieron. Epist. 53. ad Riparium, scribit Apostolos curam corpori Stephani impendisse. Funus enim hoc erat non fidelis cuiuslibet, sed martyris, eiúsque primi & illustrissimi. Planctus ergo hic significat pompam religiosam, sed gloriosam, martyris triumpho debitam & impensam. Quocirca meritò vrget hunc locum S. Hieron. pro cultu S. reliquiarum, contra Vigilantium Epist. jam citata: *Ergo*, inquit, *martyrum immunda sunt reliquiæ? Et quid passi sunt Apostoli, vt immundum Stephani corpus tanta funeris ambitione precederent, vt facerent ei planctum magnum, vt eorum luctus in nostrum gaudium verteretur?* Ad planctus huius pompam pertinet martyrium, id est, martyris tumulus & monumentum, ad quod orationis causa conuenire solent fideles. Ita in Actis S. Laurentij, qui S. Stephano fuit compar & consimilis, tum Diaconatu, tum fortitudine & zelo, tum martyrij gloria, legimus, eo in craticula animam Deo exhalante, conuenisse S. Iustinum Sacerdotem, Hippolytum aliósque fideles, præsertim pauperes, in quos opes Ecclesiæ iussu S. Xisti Pontif. distribuerat, eúmque planxisse lacrymando, ac funebri & solemni pompa corpus eius efferendo in agrum Veranum, ibique tumulum honorificum ei erigendo, iuxta quem omnes constiterunt tribus diebus in ieiunijs, vigiliis nocturnis & orationibus, poscentes eius ope beneficia sibi dari à Domino Deo: quibus exactis S. Iustinus Missam celebrauit, in qua omnes communicarunt, itáque eos dimisit, ne à persecutoribus comprehenderentur, eo quòd rumor huius conuentus & pompæ iam perterbresceret. Similes fuerunt planctus & pompæ funebres aliorum martyrum, vti videre est in eorum Actis. Denique huc pertinet memoria & celebritas annua S. Stephani, & S. martyrum, ab Apostolis fidelibus indicta & sancita, teste S. Clemente lib. 8. Constit. c. 33. Similia leges de S. Polycarpo, & martyribus Lugdunensibus apud Euseb. lib. 5. Histor. c. 15. & lib. 5. c. 1. & sequent. Hæc nota contra Hæreticos, pro cultu Sanctorum & reliquiarum eorundem. Cautè quoque hic legendus Caiet. qui funus hoc & planctum Stephani merè Iudaicum fuisse putat. Hoc enim ex Actis liquet esse falsum.

Mos priscus sepulturæ Christian.

Rursum ex hoc loco rectè Baron. tradit originem ritúmque funeris Christianorum: *Exemplo*, inquit, *Apostolorum, laudabilis in Ecclesia Dei, in curandis defunctorum corporibus consuetudo permansit, vt eadem in primis aromatibus condirentur; unde Tertullianus. Si Arabia quæruntur, sciant Sabæi pluris & carius suas merces Christianis sepeliendis profligari, quàm Dijs fumigandis. Gregorius Nyssenus hac in funere Meletij: sindones mundæ, & panni serici, vngentorum & aromatum largitas, liberalitas mulieris ornatæ & honestæ &c. Gregorius Nazianzenus non sine myrrha Cæsariũ fratrem sepelisse. De qua etiã consuetudine pristina Prudentius agit his versibus.*

A *Candore nitentia clara*
Prætendere lintea mos est,
Aspersáque myrrha Sabæo
Corpus medicamine seruat.

Et in fine.

Nos tuta fouebimus ossa
Violis ac fronde frequenti,
Tiburtúmque & frigida saxa
Liquido spargemus honore.

Rursum verò accensis cereis, cantu prosequi pompam funeris, apud Christianos antiquo vsu receptum esse, multis habetur testatum exemplis; vt quod habet Pontius Diaconus de funere S. Cypriani martyris his verbis: *Inde cũ cereis & scholaribus in area cuiusdam Candidi procuratoris magno triumpho sepultum est*: quod insuper Gregorius Nyssenus factum tradidit in funere Meletij, cùm ait: *Quomodo vtrinque quasi ignei omnes continentibus facibus, tractu continuo perpetúoque fluentes, quoad oculi longissimè prospicere solent, porrigebantur.* Gregorius Nazianzenus de matre sua in funere Cæsarij filij gestante faces, hæc habet: *Cum multiplici hymnorum cantu deducitur, celebrique pompa ad martyrum sedem affertur, sanctíque parentum manibus honoratur, matre accensas faces gestante.* Eadem planè habet cùm agit de funere Constantij, in oratione prima aduersus Iulianum Apostatam. Hoc etiam idem qui suprà Gregorius Nyssenus, cùm meminit de funere S. Macrinæ sororis, testatur: idipsum Eusebius in funere Constantini: sed & Hieronymus de funere S. Paulæ, hæc ait: *Translata Episcoporum manibus, & cervicem feretro subjicientibus, cum alij Pontifices cereos lampadésque, alij choros psallentium ducerent, in medio Ecclesiæ spelunca Saluatoris est posita.* Athanasius eadem feliciter & explicat & probat, cùm ait: *Si quis diem obierit, licèt in ære ponatur inhumatus, ne omiseris oleum & ceram, invocato Christo Deo ad sepulchrum accendere: accepta enim Deo sunt, plurimámque secum referunt retributionem: oleum & cera holocaustum est; incruenta verò hostia oblatio propitiatio est.* Quid verò Chrysostomus? *Quid*, ait, *ardentes quæso lampades, sibi volunt? nónne tanquam athletas eos coronamus? Quid autem hymni? nónne glorificamus Deum, & illi gratias agimus, quia iam defunctum coronauit, & ab incertitudine sublatum penes se retinet?* Idémque aliàs laudatissimam Christianorum consuetudinem in celebrandis exequiis defunctorum sæpe commendat. Incenso etiam thure defunctos honorari consueuisse, idque prætermisisse, piaculum grande existimatum esse, satis declarant Acta Sacrosanctæ Synodi Chalcedonensis, vbi recitatur libellus accusationis aduersus Dioscorum, oblatus ab Ischyrione Diacono, quo inter alia datur crimini, quòd eius auaritia factum sit, vt in funere Peristeriæ piissimæ feminæ, quæ sua legauerat sanctis locis, oblatio incensi (quantum ad ipsum pertinuit) fuerit prætermissa.

Porrò post annos 380. putà anno Christi 415. qui fuit Innocentij I. Pontificis 14. Honorij Imp. 21. inuentæ sunt reliquiæ S. Stephani, per reuelationem Gamalielis, apparentis Luciano presbytero, qui rem gestam fusè perscripsit, ex eóque Beda, Marcellinus, Gennadius, Nicephorus & Baron. anno iam nominato. Addit Lucianus: *Ioannes Episcopus Ierosolymorum (cui quasi Episcopo loci, in quo erat sepulchrum, visserat Gamaliel Luciano demandare translationem corporis S. Stephani sepulti) assumpsit secum duos alios Episcopos, Eleutherium de Sebaste, & Eleutherium de Hiericho; & venerunt ad locum.*

locum. Qui vim aperuissent Domini Stephani the-
cam, statim terremotus factus est, & tanta suauitas
& fragrantia odoris inde egressa est, quantam nullus
hominum se meminit vel audisse, vel sensisse; ita vt
putaremus nos in amœnitate Paradisi esse positos.
Multitudo namque populi aderat nobiscum, inter quos
erant plurimi infirmi variis languoribus. Et ipsa ho-
ra mox de odore suauitatis eius 73. animæ curatæ
sunt: ab aliis fugati dæmones: aliorum fons reflu-
ctus est sanguinis: alij strumis & furunculis libe-
rati: alij à stringio sanati, alij à tertianis & quar-
tanis: alios febris reliquit, alios morbus regius: alij
à cephalea curati & hemicrania: nonnulli à viscerum
occulto dolore liberati: & multas alias curationes fe-
cerunt homines, quas enumerare longum. Exosculan-
tes sacras reliquias, iterum clauserunt. Et tunc
cum psalmis & hymnis portauerunt reliquias B. Ste-
phani in sanctam Ecclesiam Sion, vbi & archidia-
conus fuerat ordinatus, &c. Tunc ingis & infinita
siccitas erat; sed eadem hora pluuia magna descendit,
& abundanter inebriata est terra. hæc Lucianus.
Meminit eiusdem S. Augustin. Serm. 51. de diuer-
sis: *Lauit*, inquit, *tanto tempore corpus eius: pro-*
cessit quando Deus voluit, illuminauit terras, tanta
miracula fecit: mortuus viuos facit mortuos, quia
nec mortuus. Idem enim S. Augustinus 22. Ciuit.
cap. 8. narrat, per reliquias S. Stephani, sex mor-
tuos reuocatos ad vitam. Nam Paulus Orosius
peregrinatus in terram Sanctam, incidens in tem-
pus inuentionis S. Stephani, reliquias eius detulit
in Africam ad S. Augustinum, qui per varias Ec-
clesias eas dispertitus est. Partem alteram detu-
lit Orosius secum in Minoricam, Insulam Ter-
tiam, & in suam Hispaniam: inde in Lusita-
niam fuêre distributæ & Franciam, vbi multis
claruêre miraculis, teste Gregorio Turon. libro
de gloria martyr. capite 33. & libro 1. Histor.
cap. 31. Ita Stephanus vita functus, quasi pri-
marius Ecclesiæ Diaconus, more maiorum ex
eminenti suggestu Euangelium, quod omnes cre-
dant, etiamnum populo decantat, fidémque Ca-
tholicam & Apostolicam præconio nuntiat, eam-
démque sequentibus signis obsignat. Nimirum
sanguis eius instar Abelis, clamat apud Deum,
postulans misericordiam; idem clamat apud ho-
mines, prædicans fidem orthodoxam.

Rursum anno Domini 439. qui fuit Theodo-
sij iunioris Imper. 32. Eudocia eius vxor, pere-
grinata Ierosolymam, inde reliquias S. Stepha-
ni secum detulit Constantinopolim, eásque in
Martyrio, id est, templo S. Laurentij martyris col-
locauit. ita ex Marcellino & aliis Baronius, qui &
addit ex Cedreno: *Cùm reliquiæ dextræ manus*
S. Stephani essent Chalcedonem perlatæ, ea ipsa no-
cte Pulcheria Augusta (*soror Theodosij Imper.*)
S. Stephanum vidit sibi dicentem: En impetrasti
quod precibus tuis petebas, & ego Chalcedonem ve-
ni. Itaque ipsa assumpto fratre obuiam sacris reli-
quijs profecta est, illisque in Palatium illatis, nouifi-
cum templum B. Stephano condidit, in eóque reli-
quias deposuit. Hic verum illud quod de Christo
& Christi assectis prædixit Isaias cap. 11. 10. *erit*
sepulchrum eius gloriosum. Et Psaltes psal. 138.
Nimis honorati sunt amici tui Deus.

S. Stephanus apparet Pulcheriæ.

Porrò reliquiæ S. Stephani Romam translatæ,
in monumẽto S. Laurentij collocatæ, nobile archi-
diaconorum martyrúmque par, quasi geminos,
eósque lucidissimos Ecclesiæ oculos, vrbi Orbi-
que dederunt. Id tabulis sacris in Martyrol. con-
signatum est die 7. Maij, vbi sic legimus: *Trans-*
latio corporis S. Stephani Protomartyris, quod Pe-
lagio Summo Pontifice è Constantinopoli ad vrbem
allatum, atque in sepulchro S. Laurentij martyris
in agro Verano positum, ibidem magna piorum re-
ligione colitur. Ferunt S. Laurentij corpus, venien-
te S. Stephano, per miraculum se commouisse,
ac aduentanti hospiti locum cessisse, illúmque
intra suum loculum recepisse. Ita refert Pom-
peius Vgonius in station. Roman. stat. 19. Petrus
de Natal. lib. 4. cap. 13. & alij, quos citat & se-
quitur Octauius Pancirolius in Thesauris Romæ,
secundæ editionis, agens de templo S. Laurentij
extra muros. Estque hæc fidelium Romæ tradi-
tio. Quid mirum? S. Stephanus toto Orbe tot
coruscauit miraculis, vt S. Augustin. lib. 22. Ciuit.
cap. 8. multis recensitis, tandem multitudine vi-
ctus, reliquis recensendis supersedeat. *Si enim*,
inquit, *miracula sanitatum, vt alia taceam, modò*
velim scribere, quæ per hunc martyrem, id est, glo-
riosissimum Stephanum facta sunt in Colonia Cala-
mensi & in nostra, plurimi conficiendi sunt libri,
nec tamen omnia colligi poterunt. Continuum verò
& perenne S. Stephani miraculum est, quòd san-
guis eius concretus in vitrea ampulla ex Africa
Neapolim à S. Gaudioso Episcopo delatus, & nunc
in Ecclesia S. Gaudiosi repositus, quoties inter Mis-
sarum solemnia in altari exponitur, liquescit fluit-
que, ac si recens effusus esset. Testes oculati sunt
ciues Neapolitani.

Cedit ei locum S. Laurentius.

Denique Christianis Ierosolymam inuadenti-
bus, S. Stephanus eandem tradidisse videtur. Nam,
vt narrat Guilielmus Tyrius libro 8. belli sacri
cap. 16. & sequent. cùm Christiani oppugnatione
vrbis defatigari recederent, & dilaberentur, *ecce*
rebus desperatis adfuit virtus diuina. Nam de monte
Oliueti miles quidam (fortè S. Stephanus, aut An-
gelus ab eo missus) *qui tamen postea non compa-*
ruit, splendidum & refulgentem ventilando clypeum,
signum dabat nostris legionibus vt redirent in idip-
sum, & congressum iterarent. Accessit oraculum
viri sancti, qui habitans in monte Oliueti, prædixerat
verbum illo die capiendam. Quo signo exhilaratus
dux Godefridus Bullonius primus cum fratre Eu-
stachio in mœnia conscendit, quem alij secuti, ili-
cò eius iussu effregerunt portam S. Stephani, quæ
monti Oliueti obuersa est, ac per eam totum in
vrbem induxerunt Christianorum exercitum. Ità-
que à Godefrido & Christianis capta est Ierosoly-
ma anno Christi 1099. die 15. Iulij, feria sexta,
qua olim Christus moriens ibidem de morte ho-
stibúsque omnibus triumpharat, vt hanc Christia-
nis de infidelibus pareret daretque victoriam.

Ecce quantam gloriam in cœlo & in terra, la-
bore & feruore septem mensium (tot enim circi-
ter fluxerunt ab eius Diaconatu, vsque ad diem
vigesimum sextum Decembris quo martyrium
obiit) consecutus est S. Stephanus. *Consummatus in*
breui explenit tempora multa. Verè dixit ille: *præstat*
mori vt leonẽ, quam viuere vt asinum: præstat pauci
annis viuere in feruore & efficacia heroicorũ ope-
rũ, quàm multis in tepore, vel torpore. Christus tri-
bus dumtaxat annis euangelizans, fundauit Eccle-
siam per omnia sæcula duraturam. Totidem annis
prædicans S. Ioannes Baptista in spiritu vehementi,
contriuit naues Tharsis, putà tumida & dura Iu-
dæorum corda, ac gloriam eximiam adeptus est.
B. Xauerius vndecim annis Apostolatu in India
perfunctus, quot quantásque gentes fide imbuit?
quanta parauit mira & miracula? quantum nomen
& decus æternum sibi peperit? Gaspar Barzæus
septennio

septennio Goæ & Armuziæ exacto quanta patrauit? quantos labores exantlauit? quot infideles ad fidem, quot fideles ad pietatem & sanctitatem traduxit? stupet qui legit vitam eius scriptam à P. Nicolao Trigautio. Ex aduerso quàm multi Sancti initio feruidi, longitudine temporis refrixerunt, imò ceciderunt, & dederunt maculam in gloriam suam; vti dedit Salomon, Tertul. Origenes, &c.

VERS. 3. *Saulus autem deuastabat.*] Ecce Benjamin, putà Saulus oriundus è Benjamin, quasi lupus rapax sæuit & furit in gregem Domini, adeò vt non tantùm viros, sed & mulieres Christianas domatim perscrutetur, trahátque in carceres ad tormenta & mortem, vti ipse conuersus confitetur cap. 22. 4. Quod enim nos habemus *per domos*, Græcè est, κατὰ τὰς οἴκους, quod Tigurina vertit, *domesticatim*. Pagnin. *per singulas domos*: scrutabatur ergo singulas domos & angulos, vt Christianos persecutionem fugientes & latebras quærentes reperiret, & raperet ad vincula, perinde ac faciunt modò Prætores & lictores Catholicorum in Anglia.

VERS. 4. *Qui dispersi erant, pertransibant euangelizantes.*] Ecce quàm prouidè piéque primi illi fideles Dei instinctu bona sua vendiderunt, pretiúmque ad pedes Apostolorum deposuerunt cap. 4. 34. alioqui enim illa in hac persecutione diripuissent Iudæi; ac fideles occupati vt ea tutarentur, venderent vel conseruarent, non fuissent expediti ad fugam, vt dispersi euangelizarent aliis gentibus. Nunc autem iis venditis, expeditè fugiunt & euangelizant, dicúntque illud Biantis: *Omnia mea mecum porto.*

Philippus.] Non Apostolus, vt vult Polycrates apud Euseb. lib. 5. Histor. c. 24. Apostoli enim manserunt Ierosolymis, vti Lucas dixit v. 1. sed Diaconus, cap. 6. 5. primus à S. Stephano, eiúsque hæres, ait Glossa. Vnde non potuit imponere manus Samaritis; sed ad hoc v. 14. mittuntur Apostoli Petrus & Ioannes. Hic tamen Philippus, licèt Diaconus, vocatur subinde Apostolus, vt à Tertullian. lib. de Baptismo capite 8. S. August. libro 1. de doctrina Christiana in Prœmio, & aliis, quia circumibat regiones euangelizádo. Sic & Paulus, Barnabas, aliique similes vocantur Apostoli, etiamsi non fuerint è numero duodecim Apostolorum. Porrò ex hac euangelizatione, quam Philippus primus fecit in Samaria, Euangelistæ nomen accepit cap. 21. 8. ita Baron.

VERS. 5. *Descendens.*] Ierusalem enim altiori loco sita erat, quàm Samaria.

In ciuitatem Samariæ.] Hoc est, in Samariam ciuitatem, quæ erat Metropolis prouinciæ Samariæ, æquè ac regni Israël, siue decem tribuum; ac proinde illi nomen suum dedit. Distat à Ierusalem sedecim leucis: sita erat in monte Someron, à quo & nomen accepit: vti & mons à suo possessore Semer. 3. Reg. 16. 24. Postea in honorem Augusti Cæsaris, cui illam dedicauit Herodes Ascalonita, siue infanticida, appellata est Σεβαστὴ, id est, *Augusta*: fuit enim in fabricis murorum, domorum, palatiorum, æquè ac opibus & deliciis magnifica & superba. In hac sepulti sunt Elisæus & Abdias Prophetæ, item Ioannes Baptista, ad quorum sepulchra cùm peruenisset S. Paula, multis intremuit consternata mirabilibus. Nam videbat variis dæmones rugire cruciatibus, & ante sepulchra Sanctorum homines energumenos vlulare more luporum, vocibus latrare canum, fremere leonum, sibilare serpentum, mugire taurorum; alios rotare caput, & post tergum terram vertice tangere, ait S. Hieron. in Epitaphio S. Paulæ, & in Abdiæ c. 1.

A *Prædicabat illis Christum.*] Præcepit Christus, vt se viuo non prædicarent gentibus, nec Samaritis. Matth. 10. 5. sed iturus in cælum permisit, imò præcepit iis prædicari Euangelium. Actor. 1. 8. Primi ergo post Iudæos fidem Christi susceperè Samaritæ; quia & ipsi inter Iudæos generali nomine censebantur, etsi ab eis in fide & religione, vti regno, ita & schismate essent diuisi à Ieroboam primo eorum Rege, subducente se suósque à Roboam filio Salomonis. Vnde & Christus viuens, in transitu, biduo eis prædicauerat, multósque conuerterat. Ioan. 4. 40. Missum fuisse Philippum Samariam prædicarum ab Apostolis, tradit S. Cypr. Epist. 73. ad Iubaianum.

B *Intendebant.*] Non tantùm audiendo, sed & credendo. ita Syrus, & patet ex sequent. VERS. 6.

Multi enim eorum qui habebant spiritus immundos.] Ita lege cum Roman. id est, multi spiritus habentium spiritus, hoc est, multi spiritus dæmoniacorum, siue energumenorum, clamantes exibant, scilicet ex dæmoniacis, siue energumenis. Adiectiuum ergo *multi*, non refert substantiuum *homines* habentes spiritus, putà energumenos, sed *spiritus*, quod sequitur: hoc ergo hic subauditur, & repetendum est. Nec enim spiritus ex seipso, sed ex energumeno egreditur. Noster legit πολλὰ, videlicet πνεύματα, id est, *multi spiritus* in nominatiuo; iam legunt πολλῶν in genitiuo, id est, *multo-*
C *rum*, quod clariùs se nonnulli vertere putant hoc modo: *Multorum enim habentium spiritus immundi clamantes exibant.* Vnde Pagnin. & Tigurina vertunt: *Spiritus enim immundi è multis, qui illis tenebantur, exibant.* Sed sensus omnium eodem redit. Est Hebraismus. Hebræi enim sæpe rei magis quàm verbis intenti, verbum aliquod ex iis quæ præcedunt, vel sequuntur, intelligendum relinquunt.

Simon qui antè fuerat (& etiamnum erat, vt mox patebit; sed exteriùs simulabat se velle conuerti fierique Christianum) *in ciuitate Magus.*] Græcè, μαγεύων, id est, *magiam exercens, magica patrans opera, magicas præstigias ostentans, & seducens.* Est hendiadys. q. d. magicis suis artibus erat seducens
D multos. Græcè est, ἐξιστῶν τὸ ἔθνος, id est, *obstupefaciens & quasi in exstasin rapiens vulgus.* Noster v. 11. vertit *dementans.* VERS. 9.

Dicens se esse aliquem magnum.] Putà Prophetam, vel Angelum, aut semideum, imò Deum & Dei filium. Vnde S. Hieron. in c. 24. S. Matthæi, ait Simonem hunc in tãtam prorupisse superbiam, vt diceret: *Ego sum sermo Dei, ego sum speciosus, ego paracletus, ego omnipotens, ego omnia Dei.* Et S. August. lib. de hæres. cap. 1. ait eum se vocasse Christum & Iouem, id est, Messiam Iudæorum & Deum gentium, vt ab vtrisque haberetur Deus. Addit S. August. *Dixerat*, inquit, *se in monte Sina legem*
E *Moysi in persona Patris dedisse Iudæis: tempore Tiberij in Filij persona putatiuè apparuisse: postea se in linguis igneis Spiritum S. super Apostolos venisse. Christum autem nec venisse, nec à Iudæis quicquam pertulisse.* Vbi aduerte, quædam ex his diuisse post auditum Euangelium & susceptum baptismum. Nam ante illud nesciebat, vtpote Iudæus & Samarita, imò nec audierat nomen Paracleti, aut Verbi vel Sermonis Dei; sed vtrumque didicerat à Philippo & Apostolis euangelizantibus, à quibus baptizatus, factus est Apostata & Hæreticus, imò Hæresiarcha, isque omnium qui post Christum extiterunt, primus. Vnde à S. Ignatio Epist. ad Tralianos, vocatur primogenitus Satanæ; ac à S. Augustino, Epiphanio, Philastrio, & aliis qui scribunt

ſcribũt de hæreſibus, inter Hæreſiarchas primo loco collocatur. Illo ergo Mago qui cum dæmone rem habebat, duce & chorago glorientur Lutherus, Caluinus, cæterique Hæreſiarchæ, qui pariter dæmones partim viſibiliter, partim inuiſibiliter familiares habuerunt, ab eóque ſua dogmata hauſerunt, vti oſtendi 1. Timoth. cap. 4. verſ. 1. Hinc & à priſcis Hæreticis Simonis aſſeclis, putà Marco, Menandro, Baſilide, Carpocratianis, Gnoſticis, cultam fuiſſe magiam, teſtatur Irenæus lib. 1. cap. 8. Epiphan. contra Gnoſticos, Tertul. lib. de Præſcript. æquè ac à modernis noſtris eadem laudatur & defenditur. Sanè Lutherus hæreſum huius æui pater & princeps, lib. de Miſſa Angulari Saxonicè ſcripto, palàm profitetur ſibi notum & familiarem eſſe malum ſpiritum, ſéque cum eo plus quàm modium ſalis comediſſe. Idem refert Iacobus Laingæus in vita Lutheri.

Superbia fons hæreſis.

Rurſum nota hic, ſuperbiam eſſe fontem hæreſis. Hæc enim Simonem impulit, vt talia & tanta de ſe iactaret, ſéque faceret Deum. Eadem impulit cæteros Hæreſiarchas ad comminiſcendum nouos errores, vt eorum haberentur inuentores, in eóſque poſt ſe ducerent diſcipulorum agmina. Proprium ergo ſignum & quaſi ſtigma Hæretici, eſt ſuperbia, æquè ac orthodoxi, præſertim Doctoris, eſt humilitas. Hic enim ſequitur S. Petrum & Paulum, qui fuerunt humillimi; imò Chriſtum, qui *cùm in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo*, id eſt, non rapuit diuinitatem, vti fecit Simon; *ſed ſemetipſum exinaniuit in ſimilitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo.* Philipp. 2. 7. Denique vide hic odium Diaboli in Chriſtum & Eccleſiam, & ex aduerſo Chriſti virtutem omnia eius tela ſuperantem. Diabolus enim hoſtes Chriſto ſuſcitauit, Annam, Caipham, Scribas & Phariſæos: æmulos verò, Theodam in Iudæa, Iudam Galilæum in Galilæa, Simonem hunc in Samaria, Apollonium Thyanæum in Aſia; ſed hos omnes ſupplantauit ſua ſapientia, ſanctitate & miraculis Chriſtus eiúſque Apoſtoli. Idem expectet vir ſanctus & zelotus qui magna molitur, cogitet ſe Diabolum totúmque infernum ad duellum prouocaſſe: virtutis enim comes eſt inuidia, tum Diaboli, tum hominum maleuolorum. Vbi rectè aduertit Baronius dæmonem eſſe Simiam Chriſti. Sicut enim Chriſtus primum Apoſtolorum ſuorum creauit Simonem, quem deinde vocauit Petrum: ita Diabolus primum ei antagoniſtam, ſuum pſeudoapoſtolum oppoſuit Simonem Magum, ideóque Simon Petrus à Chriſto & Apoſtolis deſtinatus eſt Samariam, vt Simonem Magum profligaret.

Symbol. Simon Magus, putà ſuperbus & inſipiens ſe iactat eſſe aliquem, cùm ſit nullus & nihil. Ex aduerſo humilis & ſapiens dicit ſe eſſe nullum & nihil, cùm per Deum ſit omnia. Sapuit hoc prudens Vlyſſes, qui vocando ſe Nullum, Cyclopum manus euaſit. Nam, vt narrat Homerus Odyſſ. 9. Vlyſſes cum ſociis captus à Polyphemo Cyclope, peténſque ab eo gratiam liberè redeundi in patriam, rogatus à Polyphemo *quod eius eſſet nomen?* reſpondit: Οὖτις, id eſt, *Nullus vocor.* Cui Polyphemus: *Ego*, inquit, *Nullum ſocierum ſuorum vltimum comedam, alios verò prius: hoc noſtrum munus habeto.* Vlyſſes ergo Polyphemum inebriauit, ebriúmque exoculauit. Euigilans ille exclamat, aduocátque alios Cyclopes dicens: *Adiuuate, Nullus me per dolum excecauit.* Cui illi: *Si nullus tibi ſoli exiſtenti vim affert, morbum magnũ Iouis non eſt euitare.* q.d. ſi nullus hominum, ſed Iupiter te ferit, nolumus contra Iouem pugnare, vt tibi opem feramus. Ita euaſit Vlyſſes tectus pelle arietis. Simili modo humilis Cyclopum, id eſt, dæmonum manus euadit. Vnde S. Antonius cùm vidiſſet totum mundum vſque ad cœlum plenum laqueis dæmonum, & anxius rogaret: *quis hoc laqueos euadet?* audiuit: *Humilitas.* ita S. Athanaſ. in eius vita.

Hic eſt virtus Dei quæ vocatur magna.] Tigurina: *Iſte eſt potentia Dei illa magna.* q.d. Simon eſt Dei potentia, non qualis qualis, ſed maxima & ſublimiſſima. Vnde Theod. l. 1. de fabulis Hæret. aſſerit, Simonem ſe vocaſſe infinitam potentiam, id eſt, Deum omnipotentem. Et Clemens Roman. lib. 2. Recogn. *excelſam virtutem ſupra Creatorem Deum.* Audi Tertul. lib. de Præſcript. cap. 46. *Simon Magus*, inquit, *auſus eſt ſummam ſe dicere virtutem, id eſt, ſummum Deum: Mundum autem ab Angelis ſuis inſtitutum*, &c. *Poſt hunc Menander, diſcipulus ipſius, ſimiliter Magus eadem docens quæ Simon ipſe: quicquid ſe Simon dixerat, hoc ſe Menander eſſe dicebat, negans habere poſſe quenquam ſalutem, niſi in nomine ſuo baptizatus ſuiſſet.* Et Irenæum lib. 1. cap. 20. *Hic* (Simon Magus) *à multis quaſi Deus glorificatus eſt, & docuit ſemetipſum eſſe qui inter Iudæos quidem quaſi Filius Dei apparuerit, in Samaria quaſi Pater deſcenderit, in reliquis verò gentibus quaſi Spiritus S. aduenerit. Eſſe autem ſe ſublimiſſimam virtutem, hoc eſt, eum qui ſit ſuper omnia Pater. Hic Selenem quandam ſecum circumducebat, dicens hanc eſſe primam mentis eius conceptionem, per quam inuiſo mente concepit Angelos facere, & Archangelos*, &c. Vide hic ingenium Hæreſiarcharum, nimirum quàm carnales ſint & mulieroſi. Pergit Iren. de Simone docente, *cùm Angeli malè moderarentur mundum, eo quòd vnuſquiſque eorum concupiſceret principatum, ſe veniſſe ad rerum emendationem, & deſcendiſſe transfiguratum & aſſimilatum virtutibus, & poteſtatibus, & Angelis, vt & in hominibus homo appareret, cùm non eſſet homo; & paſſum in Iudæa putatum, cùm non eſſet paſſus. Prophetas autem a mundi fabricatoribus Angelis inſpiratos, dixiſſe prophetias: quapropter nec vlteriùs curarent eos hi, qui in eum & Selenem eius ſpem habeant, & vt liberos agere quæ velint: ſecundùm enim illius gratiam ſaluari homines, ſed non ſecundùm opera iuſta.* Hæc fecit poſt ſuſceptum baptiſmum, ſéque pro Chriſto ipſo ſubſtituit. Hunc faſtum didicit Simon à patre ſuo Diabolo, de quo S. Antonius apud S. Athanaſ. *Vidi*, inquit, *aliquando Diabolum excelſum corpore, qui ſe Dei virtutem & prouidentiam auſus eſt dicere, & ait ad me: Quid vis vt à me tibi donetur Antoni? At ego ſpiritum vi maxima iras eius ingeminans, totum me Chriſti nomine armatum in eum ingeſſi: & ſtatim ille procerus aſpectu inter medias manus exoleuit.*

VERS. 10.

Propter quod.] Id eſt, eo quòd, propterea quòd. patet ex Græco.

VERS. 11.

De regno Dei.] Regnum Dei eſt Eccleſia, tum militans, in qua Deus per gratiam regnat in fidelibus: tum triumphans, in qua Deus in iiſdem regnat per gloriam. Vtrumque prædicauit Philippus & Apoſtoli.

VERS. 12.

In nomine Ieſu Chriſti baptizabantur.] Ita Romana. q. d. baptizabantur baptiſmo, non Ioannis, non Phariſæorum, ſed Chriſti, in quo inter cæteras perſonas S. Trinitatis, inuocatur nomen Filij Dei, putà Ieſu Chriſti. Vide dicta cap. 2. v. 38.

Alter

Aliter hæc legunt & dispungunt Græci Codices moderni, nimirum: *Cum vero credidissent Philippo euangelizanti de regno Dei & de nomine Iesu Christi, baptizabantur*: ita Tigur. Pagnin. & alij. Sic quoque accipi & dispungi potest nostra versio Latina, si ante *baptizabantur*, ponas comma. Tunc enim erit sensus, q.d. cùm credidissent Philippo euangelizanti de regno Dei, scilicet illud acquirendum esse in nomine, id est, per fidem & invocationem nominis Iesu Christi, baptizabantur.

Vers. 13. *Credidit.*] Fictè, id est, simulavit se credere, tum ne à suis discipulis Philippo credentibus deseretur; tum vt potestatem loquendi variis linguis & faciendi miracula acciperet, sicut videbat eam accepisse Philippum & fideles in baptismo. Audi Euseb. lib. 2. Histor. c. 1. *Simon callidè se in Christi religionem insinuavit, & vsque eò fidem in Christum veteratorè simulavit, quoad baptismatis lavacro tinctus est*; addit que idem suo adhuc tempore factitari solitum ab eius assecla Simonianis. Hinc S. August. tract. 6. in Ioan. ait quòd Simon vt corvus ingressus sit in Ecclesiam. Idem censent S. Hier. scribens in c. 16. Ezech. Iren. lib. 1. c. 20. S. Greg. in psal. 4. pœnit. Ambr. lib. 2. de Pœnit. c. 4. Cyril. Ierosol. Catech. 3. Chrysost. hom. 60. ad populum: qui ait, Simonem accessisse ad fidem & Ecclesiam, sicut Iudas in vltima cœna accessit ad Eucharistiam.

Nota, Scriptura sæpe loquitur more hominum; iis enim se accommodat: homines autem iudicant, & loquuntur de rebus & personis prout exteriùs apparent: interiora enim & arcana cordis perspicere nequeunt. Sic ergo Simon hic dicitur credidisse, quia exteriùs profitebatur se credere; esto id fingeret, & reverà interiùs in corde non crederet.

Virtutes.] Δυνάμεις id est, opera potentia & miraculosa. Vide dicta c. 2. 22.

Admirabatur.] Tum quia maiora faciebat Philippus, quàm ipse Simon: tum quia miracula Philippi vera erant & realia; Simonis autem pleraque erant præstigiæ, quibus oculis hominum illudebat, vt videretur facere quod reverà non faciebat: tum denique quia videbat in baptismo Philippi, D visibiliter in baptizatos descendere Spiritum S. in specie ignis, linguarum, &c. quod sanè vti novũ & divinum, summè erat stupendũ & reverendum. Quid enim mirabilius, quid maioris dignationis, quid optabilius, quàm Deum omnipotentem in hominẽ descendere, in eo inhabitare, loqui, operari?

Vers. 14. *Miserunt.*] Mittitur hic Petrus, non tanquam minor, cui iubeatur; sed vt caput & Superior, qui rogatur, vt hoc iter tam sanctum & arduum, ad Dei gloriam & Ecclesiæ propagationem capessat, quomodo Resp. rogat Regem, vt proficiscatur ad legationem maximi momenti; vt cum S. Leo Pont. vt votis fidelium satisfaceret, profectus est ad Attilam, eiúsque furorem à Romana Ecclesia avertit. E Sic Pater misit Filium in mundum, & cum eo misit Spiritum S. in Pentecoste, esto omnes tres personæ in divinis, auctoritate & gloria sint pares. Vnde Cajet. *Petrum*, inquit, *Apostoli mittunt non imperio, sed fraterna charitate ac impulsione, vt multi fratres mittunt quandoque maiorem; & Capitulares mittunt Episcopum ad Papam; vel Cæsarem.* Porrò mittitur Petrus potiùs quàm alius; tum vt quasi Pastor Ecclesiæ, in eam gentem exteram recipiat: tum vt quasi caput omnium, Samaritas vniat Iudæis, à quibus antè implacabili schismate dissidebãt: tũ vt se opponat Simoni Mago & primo Hæresiarchæ futuro.

Orauerunt pro ipsis.] Vt scilicet ipsi congruè se A disponerent ad Sacramentum Cõfirmationis, vtq; in eo super eos visibiliter descenderet Spiritus S.

Vt acciperent Spiritum S.] Putà plenitudinẽ Spiritus S. per signũ visibile, de quo mox: alioqui enim iam in baptismo invisibiliter acceperãt Spiritum S. per gratiam sanctificantem. Vnde sequitur. Vers. 15.

Nondum enim in quenquam illorum venerat.] Græcè, ἐπ' οὐδενὶ γὰρ ἦν, id est, *erat illapsus*, putà per signum visibile: licèt enim Spiritus S. visibiliter illapsus sit in baptismo super primos credẽtes, ad primas conciones S. Petri, c. 2. 41. & c. 4. 4. atque in Cornelium eiúsque familiam, mox vt crediderant ante baptismum, cap. 10. 44. tamen id non fuit baptismo proprium, ideóque raro, nec, forte concessum dumtaxat S. Petro ob primatus apicem. Vnde nec hic in baptismo B In Confirmatione datur Spiritus Sanctus. Samaritarum, nec v. 38. in baptismo Eunuchi, nec alibi legimus in baptismo visibiliter datum fuisse Spiritum S. sed id reservatum est Sacraméto Confirmationis, vtpote in qua confertur robur & plenitudo Spiritus S. ad liberè profitendum & prædicandum fidem Christi, vt patet v. sequenti, & c. 19. 1 v. 5. & 6.

Notat Epiphan. lib. 1. hæresi 9. Samaritarum hæresim fuisse, non esse Spiritum S. itaque eò mitti Petrum, vt eam euellat, non tam argumentis, quàm reipsa per Confirmationis Sacramentum, visibiliter conferendo eis Spiritum S.

Tunc imponebam manus super illos.] Conferendo Vers. 17. C illis Sacramentum Confirmationis. ita passim Doctores contra Caluinum, qui negat Confirmationẽ esse Sacramentum. Est Sacramentum. aitque hanc manus impositionem fuisse meram orandi pro aliquo cæremoniã. Vide Bellarm. de hoc Sacramento. Et patet: quia per hanc manus impositionem accipiebant Spiritum S. qui est effectus Sacramenti.

Nota hic primò, solius Episcopi esse conferre hoc Sacramentum. Vnde Philippus Diaconus id non poterat, sed ad hoc vocavit Episcopos, putà Petrum & Ioannem. ita definit Conc. Florent. in formula vnionis Armenorum; & Trident. sess. 7. can. 3. In necessitate tamen Summus Pontifex potest presbyterum auctorare, faceréque ministrũ Sacramenti Eius minister est Episcopus. D Confirmationis, vti S. Gregorium fecisse legimus lib. 4. Epist. 33. Vide Franc. Suarez de Sacram. Confirmationis.

Porrò in tribus Sacramentis imponitur manus, scilicet in Ordine, Pœnitentia, & Confirmatione; de qua hic agi patet ex eo, quòd conferebatur recens baptizatis. Nota secũdò, dubium est an Petrus & Ioannes hic adhibuerint chrisma, an verò per solam manus impositionem contulerint hoc Sacramentum. Vtrumlibet est probabile: nonnulli Doctores propendent in hoc, quòd non adhibuerint chrisma, dispensante in hoc Deo, eo quòd tunc loco chrismatis esset ipsum visibile signum, per quod illabebatur in confirmandos Spiritus S. Ita S. Thomas, Bonauen. Scotus, Durandus, Gabriel, Richardus, Paludan. & Soto in 4. distinct. 7. Suarez & alij. Fauere videtur Conc. Floren. dum ait, Sacramentũ Cõfirmationis successisse loco manus impositionis Apostolicæ. Verùm longè probabilius est, imò quasi certum, nunquam Apostolos hoc Sacramentum sine chrismate exhibuisse, vt docet Hugo de S. Victore l. 2. de Sacr. p. 7. §. 2. & Waldens. to. 2. c. 113. Et probatur primò, quia in cæteris Sacramẽtis non habuerunt istam libertatem, neque alia Sacramenta sine sua ordinaria materia administrauerunt. Secundò, quia nullus veterum dicit illos hoc Sacramentum vario modo administrasse, nempe nunc per solam manus impositionem, nunc Apostolos adhibuisse chrisma. Prob. 1. 2.

per chriſmatis vnctionem,cùm tamen multi dicãt illos vſos fuiſſe chriſmate,vt S.Dionyſius c.4.Eccl. Hier.Clem.Rom.lib.7.Conſtit.Apoſtolic.c.44.Fabianus Papa Epiſt.2.Denique ipſe S.Tho.3.p.q.72. art. 2. Tertiò, quia ſub nomine impoſitionis manuum commodiſſimè ſimul comprehendimus vnctionem, etiamſi non exprimatur, vt docent Hugo & Wald.ſup. Nam qui inungit, manus imponit: quia manus imponere, phraſi Hebraica ſignificat tangere. Vnde Marci 3.2. cùm quidam petiiſſent à Domino,vt lunatico manus imponeret, ipſe id fecit digito tangens linguam eius & aures. Vide Pagninum in verbo סמך *ſamach*, quod ſignificat vngere, imponere, confirmare, fulcire, ſtabilire, ſeu tangere ad fulciendum. Sic dicitur Sapien. 8. 12. *Manus ora ſuo imponent*, id eſt,apponent. Quartò, quia Patres qui vno loco dicunt Spiritum S. dari manus impoſitione,iidem alio loco dicunt dari vnctione chriſmatis, tanquam hæc duo pro eodem habentes, vel alterum in altero per compendium intelligentes,vt patet in teſtimonio Tertul.mox citando,vbi meminit vnctionis,ſignationis & manus impoſitionis.Idem autem lib.1.contra Marcionem ſolùm exprimit vnctionem. Cypr.Epiſt.70. ſolùm meminit vnctionis, Epiſtola autem 72. vocat manuum impoſitionem;& tamen idem ſignificat.Accedit, quòd Apoſtoli facilè potuerint habere oleũ, & balſamum, vtpote quod in Iudæa naſcitur, illique eſt proprium: ex oleo autem & balſamo conficitur chriſma. Cur ergo illud à Chriſto ſancitum omiſiſſent, vbi nulla vrgebat cauſa, vel neceſſitas? Secus eſt de libro Euangeliorum:hunc enim adhibere non potuerunt in Ordinatione primorum Diaconorum, eo quòd ille necdum eſſet conſcriptus. Quintò,quia Patres quando dicunt ſolos Epiſcopos dare Spiritum S. per vnctionem chriſmatis, id probant ex hoc loco Act.8. & 19.vbi ſoli Apoſtoli manus imponebant: ergo apertè ſignificant in illa manus impoſitione fuiſſe comprehenſam chriſmatis vnctionem.Vide Cypr.Epiſt.73.Innoc.Epiſt. 1.& Damaſ.Epiſt.4. Sextò,quia familiare eſt Scripturæ res multas coniungi ſolitas,per compendium perſtringere,vna tantùm expreſſa, vt Act.8.& 19. dicit Lucas Apoſtolos baptizaſſe in nomine Chriſti, relinquẽs nobis alias perſonas comtelligẽdas.Act.8. dicit Eunuchũ à Philippo baptizatum,cùm dixiſſet: *Credo filium Dei eſſe Ieſum*; tamẽ non eſt dubitandũ, quin de aliis multis fuerit interrogatus Eunuchus.

Dices,Conc.Florent.in inſtruct.Armen.dicit loco impoſitionis manuum Apoſtolorum, dari nunc in Eccleſia Confirmationẽ;& Inn. III. c.*cùm veniſſet.* tit. *de S. Vnctione*, dicit per frontis chriſmationem deſignari manus impoſitionem Apoſtolorum. Reſp.non diſtinguunt iſti ritum à ritu, ſed tantùm modum loquendi à modo loquẽdi:nam ſolùm volunt dicere,idipſum quod Apoſtoli faciebant, cùm dicebãtur manus imponere,nunc facere Epiſcopos, cùm dicuntur confirmare:quod.n.tunc vocabatur manus impoſitio,nunc vocatur Confirmatio;quanquam ſit idem prorſus Sacramentum. Quod hoc velint dicere clariſſimum eſt, ſi loca inſpiciantur, alioquin dicerent tempore Apoſtolorum non fuiſſe Sacramentum Confirmationis.

Et accipiebant Spiritũ S.] Nam Sacramẽto Confirmationis datur plenitudo gratiæ acceptæ in baptiſmo.Vnde S.Cypr.Epiſt.73.ad Iubaianum,illud vocat *ſignaculum Dominicum quo Chriſtiani conſummentur*,vt qui antea erant fideles,iam fiant milites, athletæ & pugiles Chriſti. Et S.Melchiades Ep. ad Epiſc.Hiſp.*In baptiſmo*, inquit, *regeneramur ad vitam,in Confirmatione armamur ad pugnam*.Et S.Vrbanus in Epiſt.Decret.*Omnes*,inquit,*fideles per manuum impoſitionem Epiſcoporum, Spiritum S.poſt baptiſmũ accipere debent,vt pleni Chriſtiani inueniãtur.* Quocirca S.Cornelius Pont.Ep.ad Fabianum Antioch.apud Euſeb.lib.6.Hiſt.c.33.agẽs de Nouato: *Non fuit*, inquit, *ſignaculo chriſmatis conſummatus: vnde nec Spiritum S. potuit promereri.* Et S. Dionyſ. Eccleſ.Hierar.c.2.p.3. *Perficiens*,ait,*illa vnctio facit perfectum*.Pulchrè verò Tertul.lib.de Reſur.carnis c.8.paucis totum Sacramenti huius ritum,putà vnctionem,ſignum Crucis,& manus impoſitionẽ perſtringit:*Caro*,inquit,*vngitur,vt anima cõſecretur:caro ſignatur,vt anima munitur:caro manus impoſitione adumbratur,vt anima Spiritu illuminetur.*

In Sacramẽto Cõfirmationis datur Spiritus S. primò,quia datur augmẽtum gratiæ acceptæ in baptiſmo,ac conſequẽter virtutum omniũ. Vnde Euſeb.Emiſſen.(vel quiſquis eſt Auctor, certè priſcus eſt & grauis) hom.de Pentecoſte:*Spiritus S.*inquit, *qui ſuper aquas baptiſm ſalutifero deſcendit illapſu, in fonte plenitudinem tribuit ad innocentiam, in Confirmatione augmentum præſtat ad gratiam.*

In Confirmatione datur Sp. S. quomodo? Reſp.1.

Secundò,quia datur in eo plenitudo ſeptem donorum Spiritus S.ac præſertim ingens robur ad luctandum cum Diabolo.Audi S.Cypr.(vel quiſquis eſt Auctor)tract. de Cardinalib. Chriſti operibus: *Huius vnctionis beneficio & ſapientiæ nobis,& intellectus diuinitùs datur,conſilium & fortitudo cælitùs illabitur,ſcientia,& pietas,& timor inſperationibus ſupernis infunditur. Hoc oleo vncti cum ſpiritualibus nequitijs colluctamur.* Vnde forma Sacramenti Confirmationis eſt hæc:*Conſigno te ſigno Crucis,& confirmo te chriſmate ſalutis,in nomine Patris,& Filii,& Spiritus S.* Quocirca in Hiſtoriis legimus,ſæpe Energumenos in ſuſcepeione huius Sacramẽti à dæmone fuiſſe liberatos.Idipſum quoque teſtatur Nazian.Orat.1.in Iulian. Lactant.lib.4.c.17. Prudent. in Apotheoſi. Quin & S. Bern. in vita S. Malachiæ, ſic ſcribit de eius præceptore Malcho Epiſc.*Puerũ mente captum ex his quos lunaticos vocant, inter confirmandũ ſacra vnctione curauit.*Ex aduerſo Euſeb.lib.6.Hiſt.c.35. vel iuxta aliam editionem 33.ſcribit,Nouatum reiicientem hoc Sacramentum,à dæmone fuiſſe correptum;& cùm eſſet preſbyter,in perſecutione præ metu negaſſe ſe eſſe preſbyterum. Rurſum Greg. Turon. lib. 1. de gloria martyr. c.41. narrat,artes magicas per præſentiã cuiuſdã Chriſtiani qui chriſmate confirmatus erat, fuiſſe irritatas & diſcuſſas.

Tertiò, datur animus & fortitudo ad intrepidè profitendum fidem, præſertim in perſecutione & martyrio.Vnde eius virtute martyres de Tyrannis, tormentis & morte triumpharunt: qua de re inter alia illuſtre eſt exemplum Apronani,qui cùm eſſet Commentarienſis,& Siſinnium Diaconum Præſidi examinandum iſteret,vocem è cœlo audiuit:*Venite benedicti Patris mei,percipite regnum quod vobis paratum eſt à conſtitutione mundi.*qua voce conuerſus, à Siſinnio baptizatus, & à Marcello Papa confirmatus,ad martyriũ vocatus, fortiter eius agonẽ obiit, vti habent eius Acta apud Suriũ 16.Ianuarij.S.Bonifacius Germanorum Apoſtolus in Friſia,dum à ſe baptizatos Confirmationis Sacramẽto munire parat,à Friſiis trucidatus,eius fidem prior ipſe eo confirmarus,ſuo ſanguine confirmauit. ita habet eius vita apud Surium die 5. Iunij

Quartò,ſæpe Deus per hoc Sacramentũ patrauit miracula,quæ ſunt opera Spiritus S.& gratiæ gratis datæ.Præter ea quæ iam recenſui,S.Rembertus ſecundus Bremenſis Archiepiſcopus, ante annos 800. cùm

y Google

800. cùm in Sueciam profectus esset, & ibi Pontificali more sacro chrismate cæcum inunxisset, illi visum restituit. ita habet eius vita apud Surium 4. Februarij. Sic & Faro Meldensis Episcopus, puerum cæcum confirmans illuminauit, vt habet eius vita apud Surium 5. Octobris. Memorabile est quod scribit Optatus Mileuit. lib. 2. contra Donatistas, nimirum ampullam sacri chrismatis à Donatistis impiè violatam, & per fenestram præcipitatam, ab Angelis fuisse exceptam, ne frangeretur aut læderetur.

Fideles ergo maturè curent suos filios confirmari, vt hæc Spiritus Sancti dona percipiant: Episcopi vicissim diligentes sint, vt illud suis impertiant, illóque suas, imò Christi oues obsignent & confirment. Celebre est exemplum S. Maurilij Episcopi Andegauensis, qui vocatus ad quendam puerum moribundum confirmandum, paululum tardans reperit puerum iam defunctum. Quare hanc suam, vt ipse dicebat, negligentiam multis annis luxit, ac relicto Episcopatu, secretò fugiens longam & molestam peregrinationem suscepit, vti refert Venantius Fortunatus in eius vita.

VERS. 18. *Cùm vidisset.*] Rectè hinc infert S. Chrysostomus, visibili signo, putà ignis, linguarum igneārum, columbæ, aut quo simili, tunc in fideles confirmatos descendisse Spiritum Sanctum: vndè & visibiles, id est, sensibiles eius effectus emanabant, vt quòd loquerentur variis linguis, quòd prophetarent, quòd iubilarent, psallerent, concionarentur supra captum hominum, quasi enthusiasmo Spiritus S. acti & impulsi. Quocirca Simon Magus pecunia voluit idipsum emere ab Apostolis, scilicet vt non tantùm ipse reciperet Spiritum S. sed vt & aliis quoque eundem communicare, imò vendere posset, longè vtique maiori tum pecuniæ, tum honoris & gloriæ pretio. ita Oecumen. & S. Cyprian. Serm. de ieiunio & tentatione. Multi enim ingens ei dedissent pretium, si per impositionem manus conferendo Spiritum Sanctum contulisset pariter ipsis donum loquendi variis linguis, reuelandi arcana & futura, explicandi S. Script. (hæc enim multi ambiunt magnique æstimant) vti faciebant Apostoli.

Simon parens Simoniæ.

Hinc sequitur, Simonem saltem implicitè (fortè etiam explicitè) ambiuisse & voluisse emere Episcopatum: quia solorum Episcoporum est imponere manus, & hac impositione conferre Spiritum Sanctum in Sacramento Confirmationis & Ordinis: hanc autem potestatem conferendi Spiritum Sanctum emere volebat Simon. Rursum cupiebat superbus Simon inter suos Samaritas excellere, & eminere quasi Propheta & vir diuinus, vti hactenus per magicas artes excelluerat. Quare videtur voluisse à Sancto Petro creari Hierarcha & Episcopus Samariæ: vnde ab eo hodie qui emunt Episcopatus & beneficia, vocantur Simoniani vel Simoniaci. ita Bellarminus libro 4. de notis Eccles. cap. 13. *Constat*, ait, *ex Actor. & Simonem Episcopalem auctoritatem ambiuisse, & data pecunia emere voluisse: vbi verò exclusus fuit, hæresim nouam excogitasse, vt qui in Ecclesia non poterat, saltem extra eam principatum gereret.* Simili enim modo Arrius, Valentinus, Marcion, Montanus, Nouatianus, Lutherus, cæteríque Hæresiarchæ, quia ab Episcopatu, similíve officio & gradu, quem ambiebant, repulsi sunt, noua dogmata & hæreses adinuenerunt, nouásque cathedras extra Ecclesiam sibi erexerunt, vti ostendam 2. Pet. 2.

En tibi primum post promulgatum Euangelium (nam ante illud Simoniaci fuerunt, Balaam, pretio volens vendere sua oracula, benedictiones & maledictiones. Numer. 22. 7. Et Esau, vendens ius primogenituræ, eíque annexum Sacerdotium, fratri Iacobo: Hebr. 12. 16. & Giezi, à Naaman exigens pretium miraculosæ curationis à lepra. 4. Reg. 5. 20. & Iason, emens ab Antiocho Pontificatum. 2. Machab. 4. 8. æquè ac Annas & Caiphas, eundem redimentes à Romanis, Simoniæ paretem: en primum sacrilegum Spiritus S. institorem, Simonem Magum. Tradit S. Clemens lib. 6. Constit. capite 7. Diaboli consilium fuisse, per Simonem Apostolos, *pecunia delinitos & captos, dono Dei priuare; sicut Adamum post degustatum cibum interdictum, promissa immortalitate priuarat.* Rectè notat Tharasius 1. quæst. 1. cap. *eos qui*, peiorem esse Simoniam hæresi Macedonianorum: *Illi enim*, inquit, *creaturam & seruum Dei Patris & Filij Spiritum delirando faciunt: isti verò eundem Spiritum efficiunt suum seruum*, imò quasi pecus & peculium à se emptum, quod aliis diuendere ad libitum possint. Quocirca Simonia propriè est peccatum contra Spiritum S. Hinc refert Petrus Damian. Epist. 5. cap. 7. Simoniacum quendam scelus suum parui pendentem, iussum pronuntiare doxologiam Trinitatis: *Gloria Patri & Filio, & Spiritui S.* nequiuisse dicere, *& Spiritui S.* sed tantùm, *Gloria Patri & Filio*, etiamsi secundò & tertiò idem iterando, conatus fuisset addere, *& Spiritui S.* sed frustrà. Nam vt subiicit Damianus: *Meritò Spiritum S. dum emit, amisit, vt qui exclusus erat ab anima, procul etiam consequenter esset a lingua.* Porrò Vrbanus II. Pont. anno Domini 1099. vt grassantem illo sæculo Simoniæ pestem reprimeret, contra eam scripsit Epistolam Decretalem, ad Lucium Præpositum S. Iuuentij apud Turonum, qua inter alia docet, Simoniam esse emere, vel vendere beneficium Ecclesiasticum, aut aliam rem sacram, eo quòd Simon idem hic fecerit. Audi eum: *Obijcitur, vtrùm vendere Ecclesiasticam rem, Simoniacum sit? Hoc Simoniacum esse patenter colligitur ex hoc, quod B. Petrus Apostolus ait Simoni: Pecunia tua tecum sit in perditionē, quia donum Dei existimasti pecunia possideri. Donum quippe Dei est Spiritus S. & donum Dei est res ipsius Ecclesiæ oblata. Et si bene aduertis, Simon Magus quia fictè ad fidem accessit, non Spiritum S. propter Spiritum S. quo ipse indignus erat (quoniam scriptum est: Spiritus S. disciplinæ effugiet fictum) sed ideo quantùm in ipso est emere voluit, vt ex venditione signorum quæ per eundem fiebant multiplicatam pecuniam quam obtulerat lucraretur. Nec Apostolus emptionem Spiritus S. quam bene nouerat fieri non posse sed ambitionem talis quæstus, id est, auaritiam, quæ est Idolorum seruitus, in eodē Simone exhorruit, & maledictionis iaculo perculit. Quisquis itaque res Ecclesiasticas quæ Dei dona sunt, quoniam a Deo fidelibus & a fidelibus Deo donantur, quæq; ab eodem gratis accipiuntur, & ideo gratis dari debent propter sua lucra vendit vel emit, cum eodem Simone donū Dei pecunia possideri existimat, &c. cùm principalis intentio Simonis fuerit, sola pecuniæ auaritia, id est idololatria, vt ait Apostol. I aulus.* Hinc rursum Henricus II. Imp. anno Dom. 1047. ob Simoniæ labem à Spiritu S. desertus, professus est se toto triduo dæmones infestos vidisse, flammam in se per fistulam iaculantes, adeò pertinacem, vt noster ignis in comparatione illius iocus putetur, & nihil calere; sed liberatum fuisse à iuuene semiustulato, scilicet à S. Laurentio, cuius Ecclesiā restaurauerat. ita ex Wilelmo Malmesburiēse & Matthæo Westmonasteriense refert Baron. to. 11. an. Christi 1047.

Simoniacus nequit proferre nomē Spiritus S.

VERS. 20. *Pecunia tua tecum sit in perditionem.*] Maledicit hic Petrus Simoni, ex zelo iustitiæ, non vindictæ, tanquam iudex vindexque sceleris, putà Simoniæ, ad cæterorum exemplum & terrorem. Ex charitate ergo id fecit, & studio religionis, vt primi Christiani discerent, quantum esset Simonis & Simoniæ flagitium. q. d. pereas & damneris ô sacrilege, cum tuis numinis sacrilegis. Iustam enim in scelus profert sententiam, eique debitam pœnam irrogat. Subaudi, nisi pœnitentiam agas, téq; emendes. Vnde paulo pòst ad illam eum hortatur dicens: *Pœnitentiam itaque age.* Magis ergo minando, quàm feriendo id dicit. q. d. dignus es qui pereas morte præsenti & æterna: minor tibi, & ex parte Dei denuntio, te periturum iturúmque in gehennam, nisi ab hoc crimine resipiscas. Alioqui enim si absoluta & efficax fuisset hæc Petri sententia, non autem comminatoria, vtique subitò occidisset Simonem, eúmque trusisset in Tartara, vti occidit Ananiam & Sapphiram cap. 5. qui tamen longè minùs peccárant quàm Simon. Sed voluit Deus seruati Simonem, ad maiores S. Petri cum eo Romæ coram Nerone agones, & triumphos. Addit Beda & Glossa, hæc verba Petri non tam esse imprecationem, quàm prophetiam & prædictionem, quòd scilicet Simon in hoc suo scelere, aliisque esset periturus & damnandus; esto ex officio suo horterur eum ad pœnitentiam v. 22. Sic maledicit Psaltes impiis ex eodem zelo psal. 68. *deleantur de libro viuentium.* Sic & isidem maledicit Christus, non minando, sed feriendo in die iudicij, dicendo: *Ite maledicti in ignem æternum.* Porrò maledicit Petrus non tantùm Simoni, sed & eius pecuniæ, non quà pècunia est; sic enim est Dei creatura, & consequenter res bona; sed quatenus pretium erat Simoniæ, & sceleris materia. Sic enim pecunia hæc erat impia & sacrilega, dignàque perire, æquè ac impius & sacrilegus eius nundinator Simon. Vnde S. Hieron. in c. 3. Michææ: *oblatam*, inquit, *pecuniam cum offerente damnauit.* Et S. Chrysost. sic explicat, q. d. *peccatum tuum tecum sit in perditionem.* Et S. Bern. Epist. 237. citatis hisce Petri verbis, exclamans ait: *O vox tonitrua! ô vox magnificentiæ & virtutis ad cuius terrorem confundantur & conuertantur retrorsum omnes qui oderunt Sion.* Vide de maledictione, & quomodo creaturæ maledicere liceat, differentem S. Thomam 2.2. quæst. 76. Narrat Baron. anno Christi 1047. quo sæculo ob tres Pseudopontifices valdè grassata est Simonia; cui proinde præ aliis validè se oppositit B. Petrus Damiani) ex Desiderio Abbate Cassinensi, Episcopum quendam Galliæ à Leone IX. Pontifice à sacris suspensum, furtim data pecunia à Cancellario Leonis absolutionem, & restitutionem officij Episcopalis impetrasse. Intellecta fraude Leo, vocato presbytequi pecuniam nomine Episcopi dederat, ait: *Pecunia tua tecum sit in perditionē, quia donū Dei furtim tentasti pecunijs possidere.* Cuius sermonem diuina mox vltio est secuta, ita vt amissa mente ab illa die vsque nunc, inquit Auctor, vbique vagabundus incedat, nec vlla domus, vel claustra, vltra duos dies, vel tres eum retinere valeat.

Quoniam donum Dei.] Nomen proprium Spiritui S. est quòd sit donum, quia ipse est donum primum increatum, & notionale: procedit enim à Patre & Filio quasi amor vtriusque: amor autem est primum optimúmque donantis donum, quo gaudet ille cui donatur, & à quo cætera dona largiter profluunt, eóque largiùs, quo maior est amor. ita ex S. August. S. Thom. 1. p. q. 38. art. vlt. ibique Scholastici ad vnum omnes. Simon ergo volebat emere Spiritum S. vt eum aliis venderet, putà dona & gratias Spiritus S. non tam gratum facientes, quàm gratis datas: hæ enim ostentationem, gloriam, & quæstum apud homines pariunt; quales sunt, loqui linguis, prophetare, morbos curare, &c. ita Vrbanus II. cuius verba paulo antè recitaui.

VERS. 21. *Non est tibi pars, neque sors in sermone isto.*] Id est, in re ista. Tigurina vertit, *in hoc negotio*, putà in receptione & donatione Spiritus S. Est Metonymia. Sermo enim ponitur pro re, quam suo sermone expresserat Simon, æquè ac Petrus. Syrus legit: *Non est tibi pars, nec sors in fide ista.* Clemens lib. 6. Constit. c. 7. *Non est tibi pars in sermone hoc, neque sors in fide hac.* Sic quoque legunt S. August. tract. 6. in Ioannem, & Ambr. lib. 2. de Pœnit. c. 4. q. d. tu non habes fidem veram Christi, sed fingis te eam habere, ac proinde Christianæ religionis & Ecclesiæ non es particeps, atque consequenter Spiritus S. non es capax. Rursum Vatab. propriè accipit sermonem pro prædicatione. q. d. prædicatio nostra nihil ad te pertinet: neque enim es ex eorum numero, qui reuerà credunt: vel, non es dignus qui admitteris in consortium Euangelistarum, quorum est conferre Spiritum S. Addunt aliqui, S. Petrum hac voce Simonem expulisse ex Ecclesia, ideóque iure Canonico Simoniacos excommunicari. ita Turrianus in lib. 1. Constit. cap. 11. Quin & S. Petrus in Canon. Apostol. can. 28. *Si quis*, ait, *Presbyter*, &c. *per pecuniam hanc obtinuerit dignitatem*, &c. *à communione modis omnibus abscindatur; sicut Simon Magus à me Petro abscissus est.* Memorabile est quod scribit S. Hieron. in vita S. Hilarionis, nimirum eum cùm plurimos miraculosè curaret, nihil vnquam ab eis oblatum gratitudinis ergo, voluisse recipere, illúdque Christi obtendisse: *gratis accepistis, gratis date.* Cúmque Orionus vir primarius, quem à legione dæmonum liberauerat, veniret ad eum quasi gratiam redditurus, dona afferens, dixit ei Sanctus: *Non legisti quid Giezi, quid Simon passi sint, quorum alter accepit pretium, alter obtulit, vt ille venderet gratiam Spiritus S. hic mereretur? Cúmque Orionus flens diceret: Accipe, & da pauperibus, respondit: Tu melius potes tua distribuere qui per vrbes ambulas & nosti pauperes: ego qui mea reliqui, cur aliena appetam? Tristi autem & in terra iacenti: Noli, inquit, contristari fili: quod facio, pro me & pro te facio. Si enim hæc accepero, & ego offendam Deum, & ad te lego reuertetur.* Disce hic, quàm Deus velit sua gratis dari, Sanctósque, præsertim thaumaturgos, ab auaritia esse puros, & ab acceptione munerum esse liberos.

S. Hilarion respuit dona pro gratis.

VERS. 21. *Cor enim tuum non est rectum coram Deo.*] Quia distortum per auaritiam & ambitionem, & fictum per hypocrisin.

VERS. 22. *Si fortè remittatur.*] Dices, ergóne dubitat Petrus num Simoni, si verè pœniteat, remittendum sit peccatum? Resp. nequaquã. Nam primò, *vè fortè* non est dubitantis, sed potiùs expletiua confirmantis particula. Græcè enim est ἴσα, quod non tãtùm *fortè* sed & *vtique, sanè, profectò* significat, estq; sæpe expletiua particula apud Homerum, vt notat Gaza lib. 2. Grãmat. Sic Christus ait Matth. 11. 23. *Si in Sodomis factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in te* (ô Capharnaum) *fortè mãsissent vsque in hanc diem*, vbi *vè fortè*, non est dubitantis (sciebat. n. determinatè Christus, quid in hoc casu futurum fuisset) sed confirmantis: Græcè enim est ἀν. i. *vtique*. Pluribus exemplis id demonstrat S. Ambr. lib. 2. de Pœnit. c. 4. & 5. vbi docet, nullũ esse tam graue peccatũ, quod pœnitẽtia non

VERS. 22. Fortè est vox confirmantis.

non deleat. Secundò, *τὸ fortè* significat dubium euentum & effectum remissionis, ex ibia causa: licèt enim certum esset quòd Simon, si ageret pœnitentiam, veniam consequeretur; tamen quia anceps & incertum erat, an esset acturus pœnitentiam, hinc pariter anceps & incertum erat, an veniam consequeretur. Liberi enim erat arbitrij, ex eóque liberè poterat pœnitere, vel non pœnitere: ac videtur Petrus per *τὸ fortè* hic innuere, quòd non esset acturus pœnitentiam, ac proinde veniam non consecuturus, vti reuera non egit, nec consecutus est. Sic *fortè* Latini vsurpant in rebus quæ euenerunt, sed incerta de causa: *fortè* enim idem est quod contingenter, casu, & velut per sortem. Sic Terentius in Andria: *Fortè*, inquit, *aspicio militem, aggredior hominem.* Et Liuius lib. 1. *fortè euenit.* Et infrà: *fortè ita acciderat.* Tertiò, *τὸ fortè* significat fortuitam remissionem non culpæ, si pœniteat, sed pœnæ, v.g. mortis temporalis. Deus enim sæpe pœnitentibus licèt condonet culpam, non tamen condonat pœnam, vt patuit in Dauide pœnitente. 2. Reg. 12.14. *Non morieris, verumtamen, &c. filius qui natus est tibi, morte morietur.* Simile fuit in Niniuitis, quibus intonabat Ionas: *Adhuc quadraginta dies & Ninive subuertetur* egerunt enim pœnitentiam, etsi non essent certi se per eam euasuros excidium. Vnde S. Augustin. in psal. 50. v. 8. *Niniuitæ*, inquit, *de incerto egerunt pœnitentiam, & certam misericordiam inuenerunt.*

Cogitatio.] Ἐπίνοια, id est, *consilium, conceptus, excogitatio, machinatio.* Syrus, *dolus.*

Vers. 23. Fel quadruplex.

1. *In felle enim amaritudinis.*] Id est, in felle amarissimo. Iam primò, per hoc fel accipi potest ira & inuidia. Iræ enim sedes & materia est fel. q.d. Video te vehementer iratum, esse amaro & inuido corde, eo quòd videas te à tuis despici, tuósque discipulos à te ad nos transire: inuides ergo nobis excellentiam, tum gratiarum, tum auctoritatis & æstimationis. ita Vatab.

2. Secundò, per fel hoc accipi potest hypocrisis. Sicut enim fel colore est simile melli, sed sapore dissimillimum; ita hypocritæ os habent melleũ, sed felleum cor. q.d. Tu simulas bonitatem, & ambis columbam fellis expertem, id est, Spiritum S. suauissimum, eiúsque dona; at intus plenus es malitia & impietate: os ergo habes melleum & columbinum, sed cor felleum & serpentinum.

3. Tertiò, per fel accipi potest Simonia: hoc enim fuit proprium Simonis peccatũ. Simonia enim vocatur fel, quia ipsa est sacrilegium felleum. i. pessimũ & amarissimum. Porrò Simon videtur non tantùm voluisse emere & vendere Spiritum S. sed & pertinaciter sensisse hoc esse licitum, quæ est hæresis. Fuit ergo ipse hæreticus, vt habetur 1. q. 5. can. *Petrus.* Hæresis ergo est fel amaritudinis.

4. Quartò, fel significat quodlibet peccatum, quod amaricat conscientiam, & exacerbat Deum ac Spiritũ S. qui totus suauis est & melleus. Hinc in Scriptura peccatores dicuntur Deum suis peccatis exacerbare, amaricare, potare felle & aceto, vt patet psal. 68. 22. Osee 12.14. & Deut. 32. 32. & maximè Deut. 29. 18. *Ne fortè, &c. sit inter vos radix germinans fel & amaritudinem*, quò hic alludit S. Petrus. Huius rei symbolo Iudæi fellei, Christo in Cruce propinarunt fel & myrrham. Matth. 27. 31. Peccator ergo habet cor felleum, id est, pessimè affectum erga Deum, erga legem, erga virtutem & honestatem: hæc enim omnia odit.

Nota, pro fel, locis citatis Heb. est רֹאשׁ *ros*, quod tam toxicum, quàm fel significat. Peccatum ergo est fel & toxicum, primò occidens ipsam animam, quæ peccat. Nam *anima quæ peccauerit, ipsa morietur.* Ezech. 18. 20. Secundò, Deo & hominibus noxium, inuisum & exosum, adeóque est Deicidium & Christicidium. Si enim veneno, vel telo aliquo perimi & occidi posset Deus, non alio quàm peccato occideretur, vti de facto eodem occisus est Christus. Hinc vicissim Deus peccatis & peccatoribus erga se felleis, est felleus, eíque fel iræ & vindictæ suæ propinat, iuxta illud Iob. 20. 14. *Panis eius in vtero illius vertetur in fel aspidum.* Et Ierem. 8. 14. *potum dedit nobis aquam fellis.* Et c. 23. 15. *Cibabo eos absynthio, & potabo eos felle.* Et Thren. 3. 5. *circumdedit me felle & labore.* Hoc fel gehennæ longè amarius est omni felle terræ, quod eius respectu pictum tantùm est & fictum. Cogitent hoc fel guloſi & peccatores, qui hic cupiditatis suæ exiguum mel sorbent, dicántque, tanti pœnitere non emo: non ita demens ero, vt modico melle æternum & amarissimum fel mihi accersam.

Peccatũ est fel triplicitet.

Denique pro *in felle amaritudinis*, Græcè est, εἰς χολὴν πικρίας, id est, *in fel acerbitatis video te esse: in fel*, id est, in felle, vt vertit Noster. Sæpe enim εἰς ponitur pro ἐν: vtrumque enim respondet Hebræo *beth*, id est, *in*; nisi subaudias τῆς ὄντα, id est *currentem*, vel *ruentem.* Vnde noster Lorinus suspicatur, Petrum per reuelationem Dei vidisse & cognouisse Simonem fore reprobum, & addicendum pœnis æternis, vtpote in quas hoc suo scelerum felle sponte rueret, quæque sunt fel omnis amaritudinis. Vnde & subdit.

Et in obligatione iniquitatis.] Græcè, εἰς συνδεσμὸν, id est, *in colligatione.* q.d. Video te multis peccatis, quasi funibus & catenis, vndique colligarum esse. Syrus: *in vinculis iniquitatis te esse video.* Significat Simonem multis peccatis obstrictum, in iisque obstinatum esse, scilicet immersum esse superbiæ, auaritiæ, inuidiæ, magiæ, hypocrisi, Simoniæ, sacrilegio, &c. Talibus intonat Isaias cap. 5. 18. *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, & quasi vinculum plaustri peccatum.* Vide ibi dicta. Ecce quàm acri censura Simonia in suo auctore Simone, à S. Petro perstricta est & damnata; quam proinde Concionatores in eius affectas, putà Simoniacos, pari ratione & iure intorqueant. Denique noster Mariana per fel & obligationem iniquitatis, accipit pœnam, non culpam. q.d. Video te felli & obligationi, id est, graui supplicio & vinculis destinari: quia enim irretitus es peccatis, hinc video quòd te maneat fel & supplicium.

Vers. 24. *Precamini.*] Simon fingit se pœnitere, vt pœnam euadat. Timebat enim ne morte mulctaretur, vti Ananias mulctatus erat ab eodem Petro, quem in signis terribilem & thaumaturgum videbat, & metuebat. Nam post discessum Apostolorum multos Samaritanos seduxit, & à fide Christi auertit, vti indicat Irenęus lib. 1. c. 20. Refert S. Clem. lib. 6. Constit. c. 7. S. Petrum rursus cum Simone Cæsaream cõgressum, eum disputando cõuicisse, ac ad fugam in Italiam coëgisse. Inde ergo proficiscens Petrũ prævenit, & Neronem circumuenit, cui ob suas præstigias in admiratione fuit, adeò vt illi in Insula Tiberina, vbi nunc est templum S. Bartholomæi, statua posita fuerit hoc titulo: *Semoni Deo Sancto*, teste Eusebio lib. 2. Histor. c. 13. Sed tandem certans cum S. Petro, & volans per aëra, eius precibus deiectus & ad saxum afflictus, crura confregit, teste Epiph. hær. 22. Qua de causa Nero ægrè ferens, suas in Simone curiosas delicias sibi ereptas, S. Petrum cum S. Paulo morte damnauit, vti habent eius Acta.

VERS. 25. *Et illi quidem teſtificati.*] ἐξομαρτυράμενοι, id est, ſuo teſtimonio confirmantes ea quæ de Chriſto prædicata fuerant à Philippo, dicendo, ſe eadem vidiſſe & audiſſe à Chriſto, eſſéque teſtes non tantùm auritos, ſed & oculatos. Sic in iudicio & tribunali ἐξομαρτυρεῖν dicebatur is, qui affirmabat & teſtificabatur quiddam non in ſua, ſed in aliena cauſa, in qua exceptionem intendens liti ſe offerebat, quo facto litem ſuam faciebat teſtificando, qui ſi mendacij conuinceretur, ψευδομαρτυρεῖν, id eſt, falſi teſtimonij crimine damnabatur, ait Budæus in Comment.

Et multis regionibus.] Græcè, κώμας, id eſt, *oppidis, villis, caſtellis.* Syrus, *pagis.* Pagnin. *vicis.* nec enim in Samaria erant multæ regiones, id eſt, prouinciæ; ſed ipſa vnica erat regio integra, ſiue prouincia. Apoſtolicum ergo eſt euangelizando obire pagos & villas, & ruſticos docere res fidei & ſalutis. Id enim fecerunt hic S. Petrus & Ioannes, imò Chriſtus dicens, *pauperes euangelizantur*, vti rectè aduertit S. Chryſoſt.

VERS. 26. *Vade contra meridianum.*] Vade verſus meridiē. ita Tigurina & Pagnin. Samaria enim, vnde veniebat Philippus, erat ad Septentrionem Gazæ.

Hæc eſt deſerta.] *Hæc*, ſcilicet non via, vt vertit Syrus; ſed vrbs Gaza. Addit hoc Lucas ad diſtinctionem. Duplex enim fuit Gaza: vna in Perſide, ita dicta, quòd in ea, vtpote munitiſſima, Cambyſes omnes ſuas opes congeſſerat, ait Curtius lib. 13. altera Philiſtinorum, quæ planè euerſa & vaſtata fuit ab Alexandro Magno, teſte Curtio lib. 4. ideóque vocatur deſerta. ita Beda, Hugo, Caiet. Gagneius & alij. Perperam ergo Beza putat τὸ *hæc eſt deſerta*, irrepſiſſe in textum, eſſéque delendum: vnam enim tantùm eſſe Gazam, ſcilicet quintam Satrapiâ Philiſtinorum, quæ nunquam planè fuerit deleta, vt dici poſſit deſerta. Hoc enim falſum eſt. Audi Adrichomium in deſcriptione terræ Sanctæ, in Gaza: Alexander Magnus ſtatim atque Tyrum expugnauit, Gazam poſt bimeſtrem obſidionem occupans, in ſempiternum vertit tumulum: vnde ob id deſerta appellatur. Noua verò Gaza non lógè à veteri ædificata, tempore Machabæorum, Ioſephi & Hieronymi magnopere floruit: vnde iuxta eâ vixit S. Hilarion, ſicut olim & Sampſon in Gaza veteri, mirũ ſui roboris decus, viuens, auferendo eius portas; & moriens, colliſione columnarum domum cum tribus hominum millibus eũertens & occidens oſtendit. Iudic. 16. 21. & 29. Quæ, qualis, & quanta fuerit Gaza, dixi Ierem. 47. 1.

VERS. 27. *Æthiops.*] Abyſſinus, vbi nunc regnat Preto-Ioannes. Vnde liquet eum fuiſſe Gentilem genere; an etiam religione, dubium eſt. Affirmat Beda, Hugo, Caiet. noſter Lorinus & Sanchez. Veriùs negãt Iren. lib. 4. c. 40. Baron. Carthuſ. & alij, cenſéntque eum religione fuiſſe Iudæum, putà Proſelytum; tum quia legebat Iſaiam: tum quia venerat adorare in Ieruſalem: tum quia primo Gentili, putà Cornelio Centurioni, Euangelium prædicauit S. Petrus Act. 10. tum quia magna fuit Æthiopibus cum Iudæis familiaritas, & in religione conſenſio, teſte Strabone lib. 17. Vnde & circumcidebantur, æquè ac Iudæi, teſte Ioſepho lib. 8. cap. 4. præſertim quia Reges Æthiopiæ ſcribunt ſe filios Salomonis & Dauidis, vtpote prognatos à Regina Saba ex Salomone, vti fusè narrat Damianus Goës libro de moribus Æthiopum.

Æthiopum Proſelytus?

Hic adimpletum eſt illud pſal. 67. 32. *Æthiopia præueniet manus eius Deo: præueniet*, id eſt, prima veniet, prima extendet *manus eius*, id eſt, ſuas (vt patet ex Hebræo) *Deo*, ſcilicet ad fidem, obedientiam, fœdus & munera ei offerenda. Vnde S. Hier. vertit: *Æthiopia feſtinet dare manus Deo.* Pagnin. *currere faciet manus ſuas Deo.*

Myſticè S. Auguſtin. credendo præueniet manus, id eſt, opera ſua: fides enim præcedit bona opera. Per hunc enim Æthiopem Principem, æquè ac paulò pòſt per S. Matthæum Apoſtolum eodem miſſum, Æthiopia fidem Chriſti recepit. ita S. Hilar. Baſil. & alij in pſalmum 67. ac S. Hieron. in Abdiam.

Eunuchus.] Id eſt, Princeps, Reginæ & gynecæi cuſtos: quia enim feminarum regiarum pudicitia commendabatur Eunuchis, hinc illi effecti ſunt Aulæ Principes, adeò vt Eunuchus idem fuerit quod Princeps, vt dixi Daniel. cap. 1. Nam, teſte Ariſtotele, cùm cætera animalia manſueſcant ſi caſtrentur, ſolus homo eo fit ferocior. Vnde Euthym. in pſal. 167. ſcribit, hunc Eunuchum in Imperio Æthiopiæ, poſt Reginam fuiſſe primum.

Candaces.] Nazianz. Orat. in S. Baptiſma, & Euthym. in pſal. 67. cenſent, hoc eſſe nomen Eunuchi. Verùm alij omnes cenſent, eſſe nomen Reginæ Æthiopum: nam hi regebantur à feminis quaſi Reginis, quas Candaces nuncupabant. ita Plinius lib. 6. cap. 29. Strabo lib. 17. & Euſeb. lib. 2. Hiſtor. c. 1. Poſt Reginam enim Saba quæ venit ad Salomonem, videtur receptum vt Reginæ regnarent, ait Mariana. Sic Pharao, & poſtea Ptolomæus, fuit commune nomen Regum Ægypti; Antiochus, Regum Syriæ; Cæſar, Imperatorum Roman. Tradunt Æthiopes, hanc Candacem, ſiue Reginam Æthiopiæ, vocatam fuiſſe Indich, eámque ab Eunucho conuerſam ad Chriſtum, cõuertiſſe pariter Æthiopiam. Sic enim aiunt apud Damianum Goës c. 16. de Æthiopum moribus: *Nos fermè priùs cæteris Chriſtianis omnibus, baptiſmum ab Eunucho Candacis Regina Æthiopiæ, cui nomen erat Indich, accepimus.* Idem refert Ortelius in Theatro Orbis, in Abyſſia, qui pro *Indich*, ait eam vocaram *Iudith.*

Qui erat ſuper omnes gazas eius.] Qui præerat theſauro regio, quaſi Reginæ Theſaurarius; ſicut Romæ dignitas erat quæſturæ, & quæſtorum, qui præerant theſauro Reipublicæ.

Venerat adorare in Ieruſalem.] Scilicet Deum verum Iudæorum, tum propriè dicta oratione & adoratione, tum ſacrificio. Hoc enim ex legis præſcripto nullibi peragi poterat, niſi in templo Ieroſolymitano; cùm oratio & adoratio in Æthiopia, & quouis alio loco fieri poſſet. Sic adorare ſumitur pro ſacrificare Ioannis 4. 20. *Patres noſtri in monte hoc adorauerunt, & vos dicitis, quia Ieroſolymis eſt locus vbi adorare oportet.* Simile eſt Ioannis 12. 20. Sophon. 2. 11. & alibi.

VERS. 28. *Legenſq; Iſaiam Prophetam.*] Videtur ergo calluiſſe linguam Hebraicam, ait Hugo & Gloſſa, quaſi Proſelytus; niſi dicas Iſaiam fuiſſe conuerſum in linguam Æthiopicam. Notat S. Chryſoſt. diligentiam & deuotionem huius Eunuchi, qui etiam per iter in curru lectitarit Iſaiam. Et S. Hieronymus Epiſt. 103. ad Paulinum: *Reliquit* inquit, *Aulam regiam, & tantus amator legis diuinæque ſcientiæ fuit, vt etiam in vehiculo ſacras literas legeret.* Sic hoc ſæculo Cardin. Hoſius Conc. Tridentini Præſes, ne quid temporis in itinere perderet, ſolebat in curru lectitare, ac nominatim lectitabat paraphraſim Oſorij in Iſaiam, quæ tunc recens prodierat, ait Protonotarius Reichius in eius vita.

VERS. 29. *Dixit autem Spiritus Philippo.*] Scilicet Spiritus S. per

per internam inspirationem & locutionem. ita Beda, Hugo & Dionysi licèt Caiet. & noster Lorinus accipiant Angelum. Hic enim vocatur Spiritus Domini v. 39.

VERS. 31. *Quomodo possum, si non aliquis ostenderit mihi?*] Græcè, ὁδηγήσει, id est, *dux via mihi fuerit*, vt vertit Pagnin. & Tigurina. Ergo verba intelligebat, non sensum abditum, cuius ducem & interpretem postulat. Notent hoc Hæretici, qui S. Scripturam intellectu facilem & cuilibet apertam pronuntiant. Audiant S. Hieron. Epist. 103. iam citata: *Nec sanctior sum hoc Eunucho, nec studiosior, qui, &c. ignorabat eum, quem in libro nesciens venerabatur. Venit Philippus, ostendit ei Iesum, qui clausus latebat in littera, &c. vt intelligeres te in Scripturis sanctis, sine previo & monstrante semitam non posse ingredi.* Idem senserunt, & fecerunt S. Basil. & S. Nazian. apud Ruffinum lib. 11. Histor. cap. 9. Et S. August. Epist. 119. cap. 21. *In ipsis*, ait, *S. Scripturis multo nescio plura, quàm scio.* Idem lib. 12. Confes. cap. 14. *Mira*, ait, *profunditas eloquiorum tuorum, Deus meus, mira profunditas: horror est intendere in eam, horror honoris, & tremor amoris.* S. Ambros. Epist. 44. ad Constantin. *Mare*, inquit, *est in se Scriptura divina, habens in se sensus profundos, altitudinem propheticorum enigmatum.* Quocirca S. Hieron. Præf. in Epist. ad Ephes. *Nunquam*, ait, *ab adolescentia aut legere, aut doctos viros qua nesciebam interrogare, cessavi, aut meipsum habui magistrum. Denique nuper Alexandriam perrexi, vt viderem Didymum, & ab eo in Scripturis omnibus qua habebam dubia scisciterer.* Idem dicunt alij, quos citavi Proœmio in Pentateuchum.

VERS. 32. *Locus autem Scripturæ.*] Direxit Spiritus S. oculos Eunuchi in cap. 53. Isaiæ, quod totum est de Christo eiúsque passione, vt ex eo, explicante Philippo, Christum agnosceret, in eúmque crederet. Vnde discimus, quàm vtile sit legere libros pios, præsertim S. Scripturam. Huic enim lectioni interserit se Spiritus S. eorum auctor, piásque rerum lectarum cogitationes intellectui, & affectiones voluntati instillat, quibus homo conuertatur, vel ad maiorem sanctitatem prouchatur. Ita ex lectione vitæ S. Antonij, conuersi sunt duo illi Aulici Imper. ipséque S. August. vti ipse refert lib. 8. Confes. cap. 6. & 7. Imò cùm S. Athanasius fugiens Arianos, vitam S. Antonij à se scriptam Romam detulisset, eámque legendam dedisset, multi Romani nobiles, viri & feminæ, spreto mundo vitam religiosam instar S. Antonij amplexi sunt, quorum dux fuit S. Marcella, teste S. Hieron. in eius Epitaphio Epist. 16. ad Principiam eius filiam. Sic Societatis nostræ fundator S. Ignatius, ex vulnere decumbens, cùm casu, vel potiùs Dei nutu & ductu, vitam Christi & Sanctorum lectitaret, ex milite sæculari factus est dux militiæ sacræ & religiosæ, vti narrat Ribaden. initio vitæ eius.

Lectio piorum librorum vtilissima.

Qui ergo suæ salutis & perfectionis, æquè ac diuinæ inspirationis & gratiæ est auidus, sequatur & exequatur hoc S. Basilij, imò Spiritus S. placitum: *lectioni pia succedat oratio, orationi lectio.* Et illud S. Augustini Serm. 112. de Tempore: *Qui vult cum Deo semper esse, frequenter debet orare & legere. Nam cùm oramus, ipsi cum Deo loquimur: cùm verò legimus, Deus nobiscum loquitur.* Fecit hoc S. Marcella, de qua S. Hieron. Epist. 16. jam citata: *Diuinarum*, inquit, *Scripturarum ardor erat incredibilis, semperque cantabat: In corde meo abscondi eloquia tua, vt non peccem tibi. Et illud de perfecto viro: Et in lege Domini voluntas eius, & in lege eius* A *meditabitur die ac nocte; meditationem! legis non in replicando qua scripta sunt, vt Iudæorum existimant Pharisæi, sed in opere intelligens, iuxta illud Apostolicum: sive comeditis, sive bibitis, sive quid agitis, omnia in gloriam Domini facientes. Et Prophetæ verba dicentis: A mandatis tuis intellexi, vt postquam mandata complesses, tunc se sciret merere intelligentiam Scripturarum.* S. Ambros. Serm. 35. *Quod*, inquit, *sacrarum literarum lectio vita sit Dominus testatur, dicens Ioan. 6. Verba qua ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt.* Idem lib. 1. Offic. c. 20. *Cur*, ait, *non illa tempora, quibus ab Ecclesia vacas, lectioni impendas? cur non Christum reuisas, Christum alloquaris, Christū audias? illum alloquimur cùm oramus, illum audimus cùm diuina legimus oracula.* B S. Chrysost. homil. 35. in Genesin; *Magna*, inquit, *diligentia diuinarum Scrip. lectioni vacemus. Nam licèt desit nobis hominis magisterium, ipse Dominus supernè corda nostra intrans illustrat mentem, rationis intuitum infundit, deregit occulta, doctórque fit eorum qua ignoramus*, &c. *Igitur lectioni vacemus magna pietate & attentione, vt possimus à S. Spiritu ad scriptorum intelligentiam duci, & multum inde fructum percipere.* Id deinde probat exemplo nostri huius Eunuchi, quod fusè explicat & perurget.

Tanquàm ouis.] Vide hæc explicata in ipso Isaia.

VERS. 33. *Aperiens autem Philippus os suum.*] Id est, orsus loqui, docere & prædicare Iesum. Hæc enim phrasis significat rem, quam quis ore suo prolocuturus est, esse grauem & sublimem, eámque cum pondere, & auctoritate eloqui. Symbol. Beda: appositè, ait, hæc apertio oris alludit ad nomen Philippi. *Philippus* enim Hebraicè idem est, quod *os lampadis*, quæ scilicet hic obscuritatem prophetiæ Isaiæ illustret, & conuertat in lucem scientiæ. Porrò Philippus hic catechizauit Eunuchum, eúmque docuit mysterium Incarnationis & redemptionis Christi, illi antea inauditū. Sic & Apostoli omnes fuerunt Catechistæ, eorúmque conciones erant catecheses, vti ait Paulus Galat. 6. v. 6. Hisce ergo ducibus glorientur nostri Catechistæ, sciántque suum munus esse Apostolicum. Alacriter ergo & strenuè rudes, putà pueros, plebeios, rusticos catechizent. Hoc fecit Christus, hoc Apostoli. Vide dicta Galat. 6. 6.

Apostoli erant Catechistæ.

VERS. 36. *Ecce aqua.*] Modestè petit baptismum. q. d. baptiza me, *fides plena est aqua prope, baptizator presens*, ait Glossa. Inde hæc aqua vocata est fons Æthiopis, de quo ex S. Hieron. & Saligniaco audi Adrichom. in descript. tribus Dan: *Fons Æthiopis*, inquit, *est in medio itinere, qua itur ab Ierusalem in Gazã contra Bethsuram, vigesimo ab vrbe lapide, ad radices montis ebulliens, & eadem qua gignitur sorbetur hamo, in quo Philippus Eunuchum Æthiopem baptizauit, qui dum in curru vetus instrumentum relegeret, fontem reperit Euangely.*

Credo Filium Dei esse Iesum Christum.] Multa alia credenda sunt, vt quis dignè suscipiat baptismum; vt mysterium S. Trinitatis, Ecclesia Catholica, remissio peccatorum, resurrectio, & cætera quæ Symbolo Apostolico continentur. Quare dubium non est ea euangelizasse Philippum, & credita esse ab Eunucho. Præcipuum ergo articulum de Christi diuinitate dumtaxat hic nominat Lucas, & sub eo cæteros intelligit; quia is vnus toti Orbi erat nouus & penè incredibilis, ac recenter peractus: cum ergo vbique præ cæteris prædicabant & inculcabant Apostoli. Similiter non est dubium Philippum exegisse, & Eunuchum exhibuisse signa doloris, & contritionis de peccatis admissis. Hic

enim dolor requiritur ante baptiſmum, vt quis ſit capax remiſſionis eorundem & iuſtificationis. ita S.Auguſt lib.de fide & oper.cap.8.& 9.

Vers.39. *Spiritus Domini.*] Putà Angelus,qui nominatus eſt v.26.ita Salmeron, Sanchez, Lorinus,& innuit Hieron.in c.63. Iſaiæ.

Philippus raptus ab Angelo ob tres cauſas. *Raptus Philippum.*] Sicut rapuit ſubitóque ex Iudæa in Babylonem tranſtulit Habacuc, vt ferret prandium Danieli,cap.14.35.ſic hic ſubitò ex via Gazenſi tranſtulit Philippum in Azotum, quæ à Gaza diſtat quadraginta milliaribus.ita S.Chryſoſt. Oecum. & alij. Idque primò, vt per hunc raptum ſciret Eunuchus, Philippum eſſe virum admirabilem & diuinum,ait S.Chryſoſt.Secundò, vt ſciret Philippum à Deo, ad ipſum catechizandum & baptizandum, eſſe miſſum: vnde eo facto, ab eodem abripi.ita Lyra. Tertiò, quia aliàs Eunuchus diutiùs detinuiſſet Philippum, quem Deus volebat aliis quoque euangelizare. ita Oecum. Porrò hæc omnia contigerunt paulo poſt cædem S.Stephani, vt patet ex v.4. Vnde Chronicon Alexand. aſſerit,ſecundo anno ab aſcenſu Chriſti in cœlum, conuerſum eſſe Eunuchum à Philippo,& Cornelium à S.Petro,de quo cap.10. Idem ſentit Gaſpar Sanchez tract.1.de prædic. S.Iacobi in Hiſpan.c.9.

Ibat autem per viam ſuam gaudens.] Gaudium enim eſt fructus Spiritus S. quem in baptiſmo receperat.Meritò gaudebat de tam magno Dei dono, tam mira & ſpeciali eius prouidentia ſibi collato.

Sanctis Chriſtus eſt gaudium. Verè S.Auguſt. in Sententiis Senten.90. *Non poteſt* ait,*quiſquam frustrari delectationibus ſuis,cui Chriſtus eſt gaudium. Æterna enim exultatio eſt ei, qui bono lætatur æterno.* Et Sentent.131. *Chriſtiano rectè gaudendi cauſa, non præſens ſæculum eſt, ſed futurum.* S.Hieron.in cap.53.Iſaiæ,ſcribit hunc Eunuchum prædicaſſe Chriſtum in Æthiopia, factúmque Apoſtolum Æthiopum,ac de diſcipulo magiſtrum. Idem teſtatur Irenæus lib.3.cap.12. Cyrillus Catecheſi 17.& Euſeb.lib.2.Hiſt.cap.1. Fertur ipſe ſuſcepiſſe S. Matthæum in Æthiopiam miſſum, in vrbe Nadaber, inquit Gagneius. Addit Dorotheus in Synopſi Sanctorum, & ex eo Nicephor. lib.2. cap.6. & 7.hunc Eunuchum in Arabia Felici, Taprobana, & vniuerſa Erythra Euangelium prædicaſſe, tandémque martyrio coronatum ibidem ſepultum: inſuper cœmeterium ipſius fidelibus eſſe munimentum inſuperabile, barbaros & ſceleſtos fugans, morbos depellens, & ſanationes operans vſque ad præſentem diem.

Eunuchi vita.

Vers.40. Cæſarea quæ? *Donec veniret Cæſaream.*] Cæſarea vrbs Palæſtinæ ſita inter Doram & Ioppen, priùs dicta eſt turris Stratonis; ſed ab Herode Aſcalonitâ in honorem Auguſti Cæſaris, cui eam dedicauit, dicta eſt Cæſarea: diuerſa fuit à Cæſarea Philippi, quæ ſcilicet à Philippo Herodis filio,in honorem Tiberij Cæſaris, ad radices Libani ædificata, inde nomen vtrumque accepit, ac poſtea ab Herode Agrippa in honorem Neronis, dicta eſt Neronias. Porrò in hac noſtra Cæſarea Philippus hic Diaconus domum habuit, in qua & habitauit cum quatuor ſuis filiabus Prophetiſſis, de quibus c.21. In eadem Herodes Agrippa ſenior, cùm quinquennalia celebraret, neque adulatores compeſceret,qui ei peroranti acclamabant: *Vox Dei, non hominis*, ab Angelo percuſſus interiit. Actor.12.In eadem Cornelius Centurio à S. Petro baptizatus, primus in ea Epiſcopus fuiſſe traditur. Actor. 10. Hic quoque Agabus Propheta zona Pauli ſe aſtringens, eius vincula prædixit: vnde paulo pòſt Ieroſolymæ Paulus vinctus miſſus eſt Cæſaream,vbi coram Rege Agrippa & Felice Præſide cauſam ſuam egit, ac detentus in vinculis à Feſto Cæſarem appellauit. Actor. 23.& ſequent. Huius vrbis Epiſcopus poſtea fuit Euſebius Eccleſ. Hiſtoriæ Scriptor, qui inde Cæſareenſis eſt dictus; ſicut S.Baſilius alterius Cæſareæ, quæ eſt in Cappadocia,fuit Epiſcopus.ita Adrichomius in deſcriptione terræ Sanctæ.

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS.

Deſcribitur hic primò conuerſio S.Pauli. Secundò, duo miracula S. Petri, ſcilicet curatio Æneæ paralytici v.32.& Dorcadis defunctæ ſuſcitatio v.38.

Verſ. 1. Saulus autem adhuc ſpirans minarum,& cædis in diſcipulos Domini, acceſſit ad Principem Sacerdotum,

2. Et petiit ab eo Epiſtolas in Damaſcum ad Synagogas: vt ſi quos inueniſſet huius viæ viros,ac mulieres,vinctos perduceret in Ieruſalem.

3. Et cùm iter faceret, contigit vt appropinquaret Damaſco: & ſubitò circumfulſit eum lux de cœlo.

4. Et cadens in terram audiuit vocem dicentem ſibi: Saule, Saule, quid me perſequeris?

5. Qui dixit: Quis es Domine? Et ille: Ego ſum Ieſus, quem tu perſequeris.durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare.

6. Et tremens, ac ſtupens dixit: Domine, quid me vis facere?

7. Et Dominus ad eum: Surge,& ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi quid te oporteat facere. Viri autem illi, qui comitabantur cum eo, ſtabant ſtupefacti, audientes quidem vocem, neminem autem videntes.

8. Surrexit autem Saulus de terra, apertiſque oculis nihil videbat. Ad manus autem illum trahentes, introduxerunt Damaſcum.

9. Et erat ibi tribus diebus non videns, & non manducauit,neque bibit.

10. Erat autem quidam diſcipulus Damaſci,nomine Ananias:& dixit ad illum in viſu Dominus: Anania. At ille ait: Ecce ego Domine.

11. Et

Digitized by Google

11. Et Dominus ad eum: Surge, & vade in vicum, qui vocatur rectus: & quære in domo Iudæ Saulum nomine Tarsensem: ecce enim orat.

12. Et vidit virum Ananiam nomine, introëuntem, & imponentem sibi manus vt visum recipiat.

13. Respondit autem Ananias: Domine, audiui à multis de viro hoc; quanta mala fecerit Sanctis tuis in Ierusalem:

14. Et hic habet potestatem à Principibus Sacerdotum alligandi omnes, qui inuocant nomen tuum.

15. Dixit autem ad eum Dominus: Vade, quoniam vas electionis est mihi iste, vt portet nomen meum coram gentibus, & Regibus, & filiis Israël.

16. Ego enim ostendam illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati.

17. Et abiit Ananias, & introiuit in domũ: & imponens ei manus, dixit: Saule frater, Dominus misit me Iesus, qui apparuit tibi in via qua veniebas, vt videas, & implearis Spiritu Sancto.

18. Et confestim ceciderunt ab oculis eius tanquam squamæ, & visum recepit: & surgens baptizatus est.

19. Et cùm accepisset cibum, confortatus est. Fuit autem cum discipulis, qui erant Damasci, per dies aliquot.

20. Et continuò in Synagogis prædicabat Iesum, quoniam hic est Filius Dei.

21. Stupebant autem omnes qui audiebant, & dicebant: Nónne hic est, qui expugnabat in Ierusalem eos, qui inuocabant nomen istud: & huc ad hoc venit, vt vinctos illos duceret ad Principes Sacerdotum?

22. Saulus autem multo magis conualescebat, & confundebat Iudæos, qui habitabant Damasci, affirmans quoniam hic est Christus.

23. Cùm autem implerentur dies multi, consilium fecerunt in vnum Iudæi vt eum interficerent.

24. Notæ autem factæ sunt Saulo insidiæ eorum. Custodiebant autem & portas die ac nocte, vt eum interficerent.

25. Accipientes autem eum discipuli nocte, per murum dimiserunt eum, submittentes in sporta.

26. Cùm autem venisset in Ierusalem, tentabat se iungere discipulis, & omnes timebant eum, non credentes quòd esset discipulus.

27. Barnabas autem apprehensum illum duxit ad Apostolos: & narrauit illis quomodo in via vidisset Dominum, & quia locutus est ei, & quomodo in Damasco fiducialiter egerit in nomine Iesu.

28. Et erat cum illis intrans & exiens in Ierusalem, & fiducialiter agens in nomine Domini.

29. Loquebatur quoque gentibus, & disputabat cum Græcis: illi autem quærebant occidere eum.

30. Quod cùm cognouissent fratres, deduxerunt eum Cæsaream, & dimiserunt Tarsum.

31. Ecclesia quidem per totam Iudæam, & Galilæam, & Samariam, habebat pacem, & ædificabatur ambulans in timore Domini, & consolatione Sancti Spiritus replebatur.

32. Factum est autem, vt Petrus dum pertransiret vniuersos, deueniret ad Sanctos, qui habitabant Lyddæ.

33. Inuenit autem ibi hominem quendam, nomine Æneam, ab annis octo iacentem in grabato, qui erat paralyticus.

34. Et ait illi Petrus: Ænea, sanat te Dominus Iesus Christus: surge, & sterne tibi. Et continuò surrexit.

35. Et viderunt eum omnes, qui habitabant Lyddæ & Saronæ: qui conuersi sunt ad Dominum.

36. In Ioppe autem fuit quædam discipula, nomine Tabitha, quæ interpretata dicitur Dorcas. Hęc erat plena operibus bonis, & eleemosynis, quas faciebat.

37. Factum est autem in diebus illis, vt infirmata moreretur. Quam cùm lauissent, posuerunt eam in cœnaculo.

38. Cùm autem propè esset Lydda ad Ioppen, discipuli audientes quia Petrus esset in ea, miserunt duos viros ad eum, rogantes: Ne pigriteris venire vsque ad nos.

39. Exurgens autem Petrus venit cum illis. Et cùm aduenisset, duxerunt illum in cœnaculum: & circumsteterunt illum omnes viduæ flentes, & ostendentes ei tunicas & vestes, quas faciebat illis Dorcas.

40. Eiectis autem omnibus foras, Petrus ponens genua orauit: & conuersus ad corpus, dixit: Tabitha, surge. At illa aperuit oculos suos: & viso Petro, resedit.

41. Dans autem illi manum, erexit eam. Et cùm vocasset Sanctos, & viduas, assignauit eam viuam.

42. Notum autem factum est per vniuersam Ioppen: & crediderunt multi in Domino.

43. Factum est autem, vt dies multos moraretur in Ioppe, apud Simonem quendam Coriarium.

SAVLVS.

Digitized by Google

VERS. 1. Saulus dictus est à Saul Rege.

SAVLVS.] Ita dictus est à Saul, primo Rege suæ tribus Benjamin. Qui enim Hebr. dicitur Saul, Latinè vocatur Saulus. Vnde v. 4. pro *Saule, Saule*, Græca & Syra habent, *Saul, Saul*. Hinc censent S. Chrysost. & S. Hieron. Epist. 27. quosdam è tribu Benjamin seruatos esse in communi eius strage & excidio. Iudic. 20. 45. vt ex ea Saulus hic, futurus Paulus, nasceretur. Sicut ergo Saul, ita Hebraicè vocatus est, quasi שָׁאוּל *Schaul*, id est, postulatus, scilicet Rex à populo, & commodatus à Deo; ita dictus est Saulus, *quod ad vexandam Ecclesiam fuisset à Diabolo postulatus*, ait S. Hieron. in Epist. ad Philemon. Rursum sicut Saul persecutus est Dauidem, ita Saulus persecutus est Christum Dauidis antitypum, ait S. Augustin. in psal. 51.

Symbolicè, Saul & Saulus alludit ad שְׁאוֹל *scheol*, id est, infernum, ita dictum, quòd semper postulet, & nunquam satietur, iuxta illud: *Infernus insatiabiliter cana guttura pandit*. Saulus enim fuit quasi infernus semper hians ad sanguinem & cædes fidelium, sed conuersus in Paulum factus est cœlum virtutum omnium, hians ad gentium salutem. Ita Arator agens de lapidatoribus S. Stephani:

Ad Saulī inquit, *posuêre pedes velamina sæui,*
Infernum quod Hebræus ait.———

Saulus Græcè σαῦλος. i. fluctus.

Rursum Saulus appositè Græca voce & etymo alludit ad σαλεύεσθαι, id est, *iactari*, & *agitari*, vt Saulus idem sit quod inquietus, omnia agitans, turbans & vexans, quasi σάλος, id est, *fluctus & concutatio maris*; vnde Latinum *salum*, id est, mare & fretum æstuosum. ita Ambrosiaster in cap. 1. ad Roman. v. 1. Denique Saulus fuit σαῦλος, id est, *vitiosus. fluxus. delicatus. lenis.*

Adhuc.] q. d. Necdum suam sæuitiam & auiditatem sanguinis Christiani expleuerat nece Stephani, & aliorum Christianorum, virorum & mulierum, quos trahebat ad vincula & tribunalia, cap. 8. v. 2.

Spirans minarum & cædis.] Pagnin. *spirans minas & cædem*, scilicet instar Leonis furentis proloquens, & eructans minas atrociſſimas & lethiferas. Hic mysticè impletum illud Iacobi de Benjamin (ex eo enim prognatus est Saulus) varicinium: *Benjamin lupus rapax manè comedet prædam & vespere dividet spolia*, vt ex S. Chrysost. Hieron. Ambrosio & Beda dixi Genes. 49. 27. Sæuit ergo vt lupus. Vnde matri Ecclesiæ fuit Benoni, id est, filius doloris; sed mutatus in Paulum, factus est Benjamin, id est, filius dexteræ. Hæc enim eius mutatio fuit opus dexteræ Excelsi: ac renascens in Christo, matri Synagogæ mortem intulit, æquè ac Benjamin matri Racheli. Rursum sicut Benjamin inter duodecim fratres Patriarchas fuit minimus & vltimus, ita & Paulus inter Apostolos: & sicut Benjamin à Iosepho multis priuilegiis fratribus fuit prælatus, Genes. 43. 34. ita & Paulus à Christo donatus fuit præ aliis Apostolis. Vnde S. Chrysost. miratur Dei potentiam & gratiæ Christi virtutem, vtpote quæ Paulum ferocientem & furentem, in ipso æstu furoris stitit, fregit & immutauit; nec expectauit donec furor hic sæuiendo subsideret: *vt ostenderet*, inquit, *potentiam suam vincens, & superans persecutorem in media insania. Sic enim Medicum maximè admiramur, quando febrim, cùm infestior; & flammam morbi, cùm vehementior est, extinguere & penitus abolere potest*: nimirum hæc fuit vis orationum Sancti Stephani & fidelium, ac maximè B. Virginis pro Saulo, vti dixi cap. 7. vers. 57. & 59. Causa finalis fuit, vt Deus per Saulum hostem acerrimum Christianorum iam conuersum, confunderet Iudæorum incredulitatem, eámque per ipsum reuinceret. Quis enim non credat Christo & Christianismo, cui hostis Saulus tam luculentum perhibuit testimonium? ita S. Chrysost. Oecum. & alij. Porrò hic ardor sæuiendi in Paulo, oriebatur tum ex zelo legis Mosaicæ, vti ipse ait Galat. 1. 19. tum ex ardore iuuentutis & indolis; tum ex inuidia gloriæ Sancti Stephani, Barnabæ aliorúmque fidelium. Hæc enim inuidia in cædes erupit, nimirum φθόνος in φόνον, vti nomine, ita re sibi affinem.

Cur à Deo conuersus?

Minarum & cædis.] Hinc patet Saulum præter Stephanum, plures alios fideles occidisse. Vnde ipse pœnitens ait Actor. 22. 4. *Hanc viam* (vitam Christianorum) *persecutus sum vsque ad mortem*. Et cap. 26. 10. *Et cum occiderentur, detuli sententiam.*

Ad Principem Sacerdotum.] Qui tunc erat Annas, vel expleto anno Caiphas, aut aliquis ex Annæ filiis, vti dixi c. 4. 6.

VERS. 2.

Epistolas in Damascum.] Damascus erat caput Syriæ, sita ad latus Libani, distans à Ierusalem itinere quinque dierum, putrà 50. leucis Gallicis. Vnde sicut Syria, sic & Damascus Iudæis non erat subdita, sed suum habebat Regem Aretam. 2. Corinth. 11. 31. Habebant tamen Iudæi suas plateas Damasci, vbi suis ius dicebant & exercebant. Id enim eis concessit Benadad Rex Syriæ. 3. Reg. 20. 34. Adde, Aretam à Iudæis persuasum, eis consensisse in persecutione Christianorum, vt patet 2. Corinth. 11. 31. Nota hic ardorem Pauli, quo grassatus in fideles Ierosolymæ cæteráque Iudææ loca, furorem suum extendit in eos Damascum vsque. Hoc est quod ipse ait cap. 26. 11. *Et amplius insaniens in eos, persequebar vsque in exteras ciuitates: in quibus dum irem Damascum*, &c. Addit S. Iustinus contra Tryphonem, Principes Sacerdotum alios quoque in alias regiones misisse, qui Christianos caperent & persequerentur, fortè Pauli exemplo & instinctu. Porrò Damasci potiùs, quàm in aliis vrbibus Saulus persecutatus est Christianos, eo quòd dispersos in nece Stephani eò confugisse audisset; vtpote qui in vrbe Gentili & regia Iudæis non subdita, ac remota, putarent se immunes fore à persecutione Iudæorum; nec in aliis vicinis vrbibus, vtpote Iudææ subditis, vel confœderatis, tutos ab ea se fore arbitrarentur.

Paulus fuit Benoni & Benjamin ob quatuor analogias.

Hvius viæ.] Id est, huius instituti, putà Christianismi sectatores & professores. Vide dicta cap. 2. 38.

Vinctos perduceret.] Ergo multos secum adducebat comites, vel milites, vel satellites, vt patet v. 7. plures periturus ab Archisynagogo Iudæorum Damasci, si iis opus haberet.

In Ierusalem.] Tum quòd maiori auctoritate hæc fieri vellet, inquit S. Chrysost. tum quòd Ierosolymis sciret Annam, Caipham, cæteróſque Iudæorum Principes Christo & Christianis esse infensissimos: Damasci autem adhuc obscurum, & penè incognitum erat Christianorum nomen, eorúmque hostilitas in Iudaismum, vti Saulus censebat, ideóque metuebat ne ibidem mitiores in eos forent Synagogæ Principes.

VI

Vers. 3. *Vt appropinquaret Damasco.*] Primò, vt Damasci clariùs conuersionis ipsius miraculum, ac prouentus appareret, ait Glossa, dum non initio, sed in termino itineris & persecutionis suæ, subitò cœlitùs feritur & immutatur. Secundò, vt cæcitate percussus, illicò Damascum introduci posset ad Ananiam, qui eum iuuaret, catechizaret & baptizaret. Denique Damascus insigniter nobilitata est conuersione S. Pauli. Porrò hic locus, in quo conuersus est S. Paulus, distat Damasco dimidium milliare; atque in eius conuersi memoriam, posteri in honorem S. Pauli templum ibidem erexerunt; ibidem etiamnum Christiani qui Damasci habitant, sepeliri solent. Locus hic à Syris Mergisafer dicitur. Atque Christianorum exercitus in bello sacro, Duce Godefrido Bullonio Damascum petens, ipso conuersionis S. Pauli die eodem peruenit, ac ibidem biduo commoratus est. ita ex Ludouico Romano, Bredembachio, & Guilielmo Tyrio Adrichom. in descriptione terræ Sanctæ, in Damasco: qui & graphicè locum hunc in tabula geographica delineat. Idem mihi retulerunt Romæ viri graues oculati testes, qui Damascum & loca sancta visitarunt.

Subitò circumfulsit eum lux de cœlo.] Auget miraculum tempus, luciſque magnitudo. Nam in meridie hoc contigit cùm Sol est lucidissimus, ac proinde lux hæc suo fulgore vicit splendorem Solis, vti Paulus ipse testatur c. 26. 13. Fuit ergo hæc lux instar fulguris & coruscationis, ait Lyra. nec tantùm S. Pauli, sed omnium comitum eius oculos perstrinxit, vt ipse ait cap. 26. 31. Idque primò, vt lux hæc furorem oculorum animique eius repercuteret & sterneret, itáque mente serenata vocem Christi attentiùs perciperet, ait S. Chrysost. hom. de ferendis reprehens. Secundò, vt tanquam lupus nocturnis oberrans tenebris, effusa luce cæcaretur, ait S. Ambros. lib. de Benedict. Patriarch. in benedict. Benjamin. Tertiò, vt lux hæc exterior interiores mentis tenebras ei panderet, iuxta illud Sophon. 1. 17. *Tribulabo homines, & ambulabunt vt cæci, quia Domino peccauerunt.* Quartò, vt lux exterior repræsentaret lucem internam, quam Deus Pauli menti infundebat; quáque ei tam semetipsum, quàm persecutionis ipsius scelus patefaciebat, iuxta illud quod ipse ait: *Deus qui dixit de tenebris lumen splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris.* 2. Corinth. 4. 6. Et illud: *Omnia quæ arguuntur, à lumine manifestantur: omne enim quod manifestatur, lumen est. Propter quod dicit: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus.* Ephes. 5. 13. Idem intonat Deus cuilibet peccatori, cum in mente eius fulgurat coruscationem & cogitationem mortis, iudicij, gehennæ, &c. Quintò, vt ex hac luce disceret, deinceps sibi ambulandum esse in luce Euangelij, gratiæ & bonorum operum, iuxta illud quod ipse scribit ad Ephes. c. 5. 8. *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: vt filij lucis ambulate. Fructus enim lucis est in omni bonitate, & iustitia, & veritate.* Sextò, hæc lux erat symbolum doctoratûs Pauli, quo illuminaturus erat omnes gentes luce doctrinæ, & vitæ Christianæ, vti ipse Actor. 26. 18. Christum sibi dixisse significat. Porrò hanc lucem spargebat corpus Christi glorioſum. Christus enim hic apparens Saulo, vt patebit vers. 5. quasi duellator cum luce sua sideraBat, cæcabat & sternebat, iuxta illud Habacuc 3. 11. *Sol & Luna steterunt in habitaculo suo: in luce sagittarum tuarum ibunt, in splendore fulgurantis hastæ tuæ.* Sic in Transfiguratione, splendor corporis Christi radios suos afflauit Mosi & Eliæ, quin & Apostolis. Lucæ 9. 31.

Lux superat solem. Cur? Resp. 1. 2. 3. 4. 5. 6. Vade?

Et cadens in terram.] Quasi perculsus & sideratus à luce Christi fulgurante, vti iam dixi. Fulmen enim sternit homines, imò animalia, arbores, domos, & templa. Lucem hanc adiuuit vox Christi terribilis, instar tonitrui: *Saule, Saule, quid me persequeris?* Nam vt ait Iob cap. 26. 14. *Quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?* Sic Seraphinis alterna voce Deo conclamantibus, *Sanctus, Sanctus, Sanctus, commota sunt superliminaria cardinum à voce clamantis.* Isaiæ 6. vers. 3. & 4. Porrò non tantùm Saulus, sed & omnes eius comites hac luce prostrati sunt in terram, vti narrat Paulus cap. 26. 14. S. Gregor. hom. 8. in Ezech. opinatur S. Paulum in faciem cecidisse: pœnitentes enim & sanctificandos in faciem cadere, quasi mox per pœnitentiam resurrecturos; impios verò & impœnitentes resupinari in dorsum, vt nunquam resurgant, vti cecidit Iudas & satellites Christum comprehensuri. Ioan. 18. 6. Hæc tamen distinctio non est perpetua. Nam & Goliath infidelis moriens in faciem cecidit. 1. Reg. 17. 49.

Vers. 4.

Paulus an eques, an pedes?

Nonnulli Paulum censent peditem venisse & cecidisse; sed communis opinio (quam passim exprimunt picturæ) est eum fuisse equitẽ, & ex equo cecidisse: tum quia longum faciebat iter, scilicet quinque vel sex dierum à Ierusalẽ in Damascum: tum quia veniebat quasi Prætor stipatus satellitibus. ita Sanchez, Lorinus & alij. Tertiò, idipsum suadet Sauli generositas & animositas: fastu enim & ira tumens spirabat minas & cædes, esto ex zelo legis, vt sibi videbatur. Quartò, idem innuit eius ruina & prostratio: nam cum Christo quasi duellans, ab eo deiectus equo, grauique casu collisus, sed eodem ictum moderante & infringente non elisus, nec oppressus, sentiens potentem eius manum, toto corpore conquassatus & afflictus, illicò suos spiritus cristásque deposuit, & humiliatus ac supplex Christo victori se dedidit, dicens: *Domine, quid me vis facere?* Si enim pedes fuisset, exiguus & leuis fuisset eius casus, nec sufficiens ad eius ferociam edomandam. Contrarium tamen sentit noster Salmeron, & alij, & innuit S. August. dicens eum ambulasse peditem, estque probabile: tum quia Scrip. nusquam eius equi, vel equitis meminit: tum quia Iudæi religiosiores, vti Pharisæi, qualis erat Paulus, vix equis vtebantur, vti dixi Deuteron. 17. 16. tum quia ipse erat iuuenis vti manu acer, ita pedibus celer.

Audiuit vocem.] Hebraica lingua, vt refert Paulus Actor. 26. 14. Et c. 22. 9. asserit se solum hanc vocem audisse, non comites suos: corpus enim glorioſum per Dei virtutem sibi assistentem potest facere, vt ab vno videatur & audiatur, non à cæteris: quia sui suæque vocis speciem potest diffundere ad vnum, non ad cæteros, vti docent Scholastici. *Vox de cœlo Saulo allata est, vt ostenderetur prædicationem quæ ipsi committebatur esse cœlestem*, ait Isidor. Pelus. lib. 1. Epist. 400.

Mor. Paulus hic est schema peccatorum pœnitentium.

Moraliter, Deus in Paulo dedit schema & typum conuersionis peccatorum. Lux enim repræsentat gratiam excitantem, & internam mentis illuminationem: prostratio in terram, aduersitatem: vox, reprehensionem Concionatoris, Magistri, socij, &c. stimulus, conscientiæ remorsum: Ananias, Confessarium: cæcitas, clausuram oculorum & animi ad res terrenas, ac considerationem æternarum & cœlestium: triduanum ieiunium, satisfactionem pro peccatis per ieiunia & preces: casus

squamarum ab oculis, est depositio excusationum: baptismus, est pœnitentia & confessio, quæ est secunda post naufragium tabula, & quasi alter baptismus: cibus, est Eucharistiæ frequentatio: versari cum discipulis, est agere cum probis. Vide S. Bernar. Serm. de quatuor orandi modis. ita Salmeron hic. Fulgura ô Domine coruscationem, Paulinæ similem, in animas nostras, vt ad te toto corde conuertamur. Fac nos vasa electionis, ad tuam gloriam toto orbe celebrandam.

Saule Saule. Græcè & Syrè, *Saul, Saul.* Sic enim Hebraicè vocabatur Saulus, & Christus hic Hebraicè loquebatur, vti iam dixi. Geminatio hæc index est, tum alti somni, quo in peccato suo dormiebat Saulus; tum ingentis amoris & commiserationis, æquè ac efficacis, & ad intima Pauli penetrantis, vocationis Christi, vt durum & obstinatum cor Sauli feriret & molliret. Clamat Christus, vt Sauli à se remotissimi aures mentémque perstringat. Audi S. August. hom. 14. inter 50. *Quantum distat Ortus ab Occidente, longè fecit à nobis iniquitates nostras. Quantum distat Oriens ab Occidente, auertere ab Occidente, conuertere ad Orientem. Occidunt ibi peccata, oritur inde iustitia. In Occidente vetus, in Oriente nouum. In Occidente Saulus, in Oriente Paulus.* Clamauit ergo Christus in Oriente, vt in Occidente audiret & obediret Saulus.

Quid me persequeris?] Christus caput habet in cœlo, corpus in terris. Corpus enim mysticum Christi est Ecclesia, membra sunt fideles. Saulus Christum in cœlo persequi non poterat, hinc eum in terra, putà in fidelibus suis persequitur. Audi S. August. in Epist. S. Ioannis tract. 10. *Non expauescis, ait, vocem capitis de cœlo clamantem pro membris suis: Saule, Saule quid me persequeris? persecutorem suum, vocauit persecutorem membrorum suorum.* Idem Serm. 14. de Sanctis: *membris adhuc positus in terra caput clamabat in cœlo, & non dicebat: quid persequeris fideles meos? sed, quid me persequeris?* Adeò Christus diligit Ecclesiam & fideles, adeò cum eis se vnit, vt eorum velit esse caput, spiritus, anima & vita, vti dixi 1. Corinth. 12. 12. Et S. Bern. Serm. de Conuersione S. Pauli: *Verè deprehensus est Saulus: non est dissimulandi locus, non est facultas vlla negandi. In manibus sunt Epistolæ crudelissimæ legationis, auctoritatis execrandæ potestatis iniquæ. Quid me persequeris? inquit. An non persequebatur Christum, qui Christi membra trucidabat in terris? An verò persecuti sunt Christum, qui sacratissimum illud corpus Crucis affixêre patibulo; & non persequebatur eum, qui aduersus corpus eius, quod est Ecclesia, odio furebat iniquo? Denique si proprium sanguinem dedit in pretium redemptionis animarum, non tibi videtur grauiorem ab eo sustinere persecutionem, qui suggestione maligna, exemplo pernicioso, scandali occasione auertit ab eo animas quas redemit quam a Iudæo, qui sanguinem illum fudit? Agnoscite dilectissimi, & expauescite consortia eorum, qui salutem impediunt animarum. Horrendum penitus sacrilegium, quod & ipsorum videtur excedere facinus, qui Domino maiestatis manus sacrilegas iniecerunt.* Nota hoc dogma morale S. Bernardi de scandalo.

Malitia scãdali quanta.

Iam si singula Christi verba ponderes & premas, magnum habent pondus, magnum pathos: *Saule, Saule quid me persequeris* ad necem, qui te persequor ad vitam, vt ex Saulo efficiam Paulum? Ego sum dulcis, mellcus, tuique amantissimus: nulla in re te læsi; ne vel verbulo vnquam offendi: quid me quasi hostem persequeris? Ego intimus tui sum amicus: in manibus & corde meo deferebam

Pathos vocis Christi.

te, satagóque vt in intima cordis mei te traiciam, & recondam, vt in eius centro inhabites: quid me persequeris? Ego propter te in terram descendi, factus homo: iam rursum propter te solum è cœlo ad te descendo. Ego pro te lacrymas, eásque in horto sanguineas effudi: pro te sudaui & alsi: pro te sanguinem & vitam dedi, millies adhuc daturus, si opus esset: quid me persequeris? Ego pro te manus in Cruce extendi ad Patrem, clauis confixus sum, spinis coronatus, flagellis concisus: quid me persequeris? Ego te elegi in meum ducem, destinaui te Apostolum & vas electionis: me persequeris? In passione & Cruce tot probris & tormentis affectus, non querelam, non gemitum, non vocem emisi: do te queror, & iustè queror: de te gemo, de te vocem lugubrem emitto: quid me, id est, meos fideles, qui mihi vita chariores sunt, persequeris? quid eos à me auellere & perdere satagis? Me persequeris, qui sum Iesus, id est, tuus Saluator, tua salus? Cur in me teipsum, tuámque salutem exitialiter impugnas? vt ego peream, vis teipsum perimere? Hæc, & longè plura interiùs in mente Pauli loquebatur, & quasi fulgurabat Christus.

Quocirca Saulus iam conuersus, hanc Christi post se quasi currentis dignationem, & amorem immensum ponderans, passim hanc eius in se clementiam intimo animi sensu deprædicat, vt 1. Timoth. 1. 15. *Fidelis sermo*, inquit, *& omni acceptione dignus, quòd Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere, quorum primus ego sum.* (Nam vt ait S. August. Serm. 10. de verbis Apostoli: *Nemo acrior inter persecutores: ergo nemo prior inter peccatores.* Hunc compunctionis, & humilitatis S. Pauli spiritum imitetur & induat, totáque vita conseruet, quicunque aliquando peccauit Deúmque offendit. ita S. Chrysost. lib. 2. de Compunct. & S. August. lib. de vera & falsa pœnitentia cap. 13.) *Sed ideo misericordiam consecutus sum, vt in me primo ostenderet Christus Iesus omnem patientiam, ad informationem eorum qui credituri sunt illi in vitam æternam: vt dicant sibi omnes*, ait S. August. Serm. 9. de verbis Apost. *si Paulus sanatus est, ego quare desperoi Si tanto Medico iam desperatus ager sanatus est, ego cur meis vulneribus illas manus non opiabo, ad illas manus non festinabo? vt hoc dicerent homines, ideo Saulus factus est ex persecutore Apostolus.* Similia habet 1. Corinth. 15. 9. ad Ephes. 3. 8. & alibi. Vide ibi dicta. Denique S. August. in psal. 72. *Ipse*, inquit, *primò Saulus, postea Paulus. id est, primò superbus, postea humilis & modicus. Saul enim, vnde dictum est nomen Sauli, nostis quia Rex superbus & infrenis fuit: Paulum autem, modicum est. Audi quomodo fuerit Saulus, & quomodo sit Paulus. Quid fuit prius? Quid? blasphemus, & persecutor, & iniuriosus. Audisti Saulum, audi & Paulum. Ego enim sum, inquit, minimus Apostolorum. Quid est minimus, nisi ego sum Paulus? Et sequitur: qui non sum dignus vocari Apostolus. Quare? quia fui Saulus. Quid est fui Saulus? Ipse dicat: quia persecutus sum Ecclesiam Dei. Sed gratia Dei sum id quod sum.* Quocirca Ecclesia quotannis celebrat festum Conuersionis S. Pauli, primò, vt eum omnibus peccatoribus in exemplum pœnitentiæ proponat. Secundò, vt Deo gratias agat, quòd Ecclesiæ dederit Paulum Doctorem gentium. Tertiò, vt Paulum conuersum inuocet, vt è cœlo peccatores conuertat. Adhuc enim, licèt translatus in cœlum, plurimos conuertit suo exemplo, precibus, Epistolis. Tradit ex Lazello Alanus Copus lib. 3. cap. 28.

Conuersionem S. Pauli celebrat Ecclesia ob tres causas.

Dialog.

Dialog. eos qui nascuntur in festo Conuersionis Sancti Pauli, venenatis morsibus sua salua mederi.

Paulus vidit Christum.

Qui dixit : quis es Domine?] Paulus luce Christi perstrictus, & audiens vocem Christi audiebat; sed eum ingenti splendore vndique circumfusum distinctè videre, & agnoscere non poterat. Rogat ergo, quis sit, an Angelus, an Deus; eique tacitè se quasi seruum subiunxit, vocans eum *Domine*: ita S. Chrysost.

Nota, Saulus hic vidit Christum, esto confusè. Hoc enim de eo asserit Ananias v. 17. dicens: *Saule frater; Dominus misit me Iesus, qui apparuit tibi in via.* & vers. 27. *narrauit illis quomodo in via vidisset Dominum.* Quin & Paulus ipse 1. Corinth. 15. 8. *Nouissimè*, ait, *omnium tanquam abortiuo visus est mihi*: esto enim sæpius deinceps viderit Christum, hic tamen dumtaxat fuit abortiuus, quia violenter conuersus & renatus in Christo. ita Tertul. lib. contra Praxeam cap. 15. Primasius, S. Thom. & Glossa in 1. Corinth. 15. licèt Ambrosiaster, Sedulius & Haymo id accipiant de visione Christi, quam Paulus habuit in templo, de qua Actor. 22. 17. Porrò Christus videtur hic descendisse de cœlo, eo tamen non relicto, ad aërem Paulo vicinum: inde enim vocem emittebat (quam Paulus clarè & distinctè audiuit, ita vt cum eo colloqueretur) ac lucem tantam, quæ eum cæcaret & comites sterneret. ita S. Ambros. lib. de Benedict. Patriar. c. vltimo, S. Thom. 3. par. quæst. 57. art. 6. ad 3. & alij. Vide dicta cap. 3. 21. Fuit ergo Christi corpus tunc in duobus locis, putà in cœlo & in aëre, quod nota contra Caluinum & Sacramentarios, qui negant Christi corpus posse esse in cœlo & in Eucharistia simul.

In aëre vicino.

Vers. 5.

Ego sum Iesus.] Nazarenus, vti addit Syrus hic, & Paulus Actor. 22. 8. Non dicit, ego sum Deus & Dei filius, sed Iesus, quia diuinitatem credebat Paulus, sed incarnationem, id est, Iesum impugnabat. q. d. *humilitatis meæ infima suscipe, & tuæ superbiæ squamas depone*, ait ex S. Greg. Beda.

Durum est tibi contra stimulum calcitrare.] Est adagium sumptum à bobus ceruicosis, qui cùm ab aratoribus, vel aurigis stimulo (qui ex eo *Bouistæ* vocantur) punguntur, illi recalcitrant; sed eo magis stimulum induunt, eóque acriùs punguntur: significans, simili modo eum qui potentiori obluctatur, vti Paulus Christo; frustrà id facere & cum damno proprio: prouocat enim potentioris iram, vt ictus & plagas grauiores & crebriores illi infligat. Innuit Christus Paulum hactenus contra se quasi stimulum calcitrasse: stimulis enim miraculorum, sanctitatis & disputationum S. Stephani, ac adhortationum S. Barnabæ (vt habet eius vita) crebrò Christus pupugerat mentem Sauli, vt in se crederet; sed ille recalcitrans impegit in stimulum validiorem, quem illi hic impegit Christus, prosternens eum humique affligens. *Verba enim sapientium sicut stimuli, & quasi claui in altum defixi, quæ per magistrorum consilium data sunt à pastore vno*, ait Eccles. cap. 12. 11. Porrò durus conscientiæ peccantis stimulus est, ipse eius remorsus & oblatratio: *Durus animo ipse accusator, Iudex, carnifex, vermis remordens*, ait Quintil. lib. 5. Instituţ. Nec dubium hunc conscientiæ stimulum non rarò Saulum sensisse. Ergo *durum est tibi contra stimulum calcitrare*, hoc est, durum est tibi contra Deum pugnare: eum enim prouocas, qui lacessitus plagas acres & ineuitabiles infligit; perinde ac qui stimulo recalcitrat, non stimulum, sed scipsum lædit, iuxta illud Plauti in Trucul. *Si stimulos pugnis cædis, manibus plus dolet.* Quocirca sapienter Euripides in Bacchis ait:

Potius sacra illi fecerim, quàm calcibus
Stimulos ferire coner, vrasundia
Citus in Deum, mortalis ipse cùm siem.

Et tremens ac stupens.] Ad tantam lucem, vocem, gloriam, potentiam & majestatem præsentis Christi, qua se cæcari & ad terram affligi sentiebat, præsertim quia ob præteritas persecutiones malè sibi conscius, videns se à Christo comprehensum, ac in eius esse potestate & manibus, metuebat ne acres & meritas do eo exigeret scelerum pœnas. Solet enim Deus primò peccatoribus incutere timorem pœnarum, mortis, iudicij & gehennæ; ac ex eo mouere eos ad dolorem & detestationem scelerum; inde ad spem veniæ, Deique amorem & obedientiam. Timor enim est velut acus, vel seta, quæ filum amoris introducit, vt ait S. August. tract. 9. in Epist. 1. S. Ioannis. Porrò tanta est majestas Angelorum, & multo magis Dei, vt illicò homo eam videns corruat. Ita Daniel capite 10. 16. viso Angelo: *Domine*, inquit, *in visione tua dissoluta sunt compages meæ; & nihil in me remansit virium.* Et Ezechiel cap. 2. 2. visa Dei gloria: *cecidi*, ait, *in faciem meam.* Quin & Manue pater Sampsonis: *Morte*, inquit, *quia vidimus Deum*, putà Angelum Vicarium Dei. Iudic. 13. 22.

Vers. 6.

Dixit: Domine, quid me vis facere?] Sunt verba hæc animi plenè compuncti, humilis, resignati, deuoti, tradentis & dedentis se Deo. Vnde Sanctus Augustinus Serm. 14. de Sanctis: *Iam*, inquit, *parat se ad obediendum, qui priùs sæuiebat ad persequendum. Iam formatur ex persecutore Prædicator, ex lupo ouis, ex hoste miles. Ouis audiat, quid facere debeat.* Vnde patet, Paulum tunc per contritionem tantam non tantùm iustificatum, sed & eximiè instar Sanctæ Magdalenæ Lucæ 7. sanctificatum fuisse. Ita passim Interpres, ac nominatim S. Gregor. 11. Moral. cap. 6. vel 7.

Paulus contritione iustificatus.

Notat hic primò Sanctus Chrysostomus Paulum non coactè & necessariò, sed sponte & liberè se conuertisse. Hoc enim eius verba significant. Negant id Lutherus, Caluinus, & alij, qui hominis arbitrium non liberum, sed seruum esse volunt; ac gratiam Paulo datam fuisse tam efficacem, vt violenter eum ad Christum raperet, sicut rapiuntur fures à Prætore ad carcerem: quos damnat Concil. Trident. sess. 6. can. 4. 5. & 6. & S. Augustinus lib. de spiritu & litera cap. 13. Vbi docet, Deum internis externisque suasionibus mentem pulsare, vt se conuertat; sed consentire vocationi vel dissentire, proprium hominis voluntatis esse.

Paulus liberè conuersus.

Nota secundò magnitudinem & efficaciam gratiæ, qua attractus & conuersus est Paulus. Nam ea subitò ex acerrimo persecutore factus est summus amicus Christi. Vnde S. August. eam sæpe vocat efficacissimam. Audi eum lib. 1. ad Simplic. quæst. 2. *Quam rabida*, ait, *voluntas, quam furiosa, quam cæca in Saule? qui tamen vna desuper voce raptus est, occurrente vtique tali viso, quo mens illa & voluntas refracta feruida reterqueretur, & corrigeretur ad fidem.* Hinc Sanctus Gregorius libro 3. Dialogorum capite 17.

Efficacissima eius gratia.

Maior, ait, *est miraculum prædicationis verbo, & orationis solatio peccatorem conuertere, quàm carne mortuum suscitare. Lazarum quippe carne Dominus suscitauit, Saulum mente*, quia mentem eius immutauit totam, vt ex diabolica fieret plusquàm angelica, vti ibidem ostendit Sanctus Gregorius. Hæc ergo gratia fuit tam potens, vt primò summam Pauli hostilitatem in summum Christi obsequium conuerteret. Secundò, vt non tantùm peccata, sed & peccatorum radices habitúsque prauos ilicò aboleret: secus fit in aliis peccatoribus. Si quis enim ebriosus, vel libidinosus conuertatur, esto peccata præterita ei per pœnitentiam & absolutionem dimittantur, tamen manent habitus ebrietatis & libidinis, qui eum pungere & sollicitare ad pristinam crapulam & libidinem non cessant, donec longo tempore per multos contrarios actus euellantur, vel potiùs refringantur & sopiantur. S. Paulus verò, quia efficacissimam habuit gratiam, eique heroicè cooperatus est dando totum suum cor Deo, ac dicendo: *Domine, quid me vis facere?* hinc omnes vitiorum habitus, & quasi memoriam è mente sua abstersit. Quocirca hæc lux & impetus gratiæ diuinæ subitò eum totum in alium, imò contrarium hominem immutauit, vt ex Leone fieret agnus, ex lupo pastor, ex persecutore Apostolus. Hinc tertiò hæc gratia ei tantum Christi amorem indidit, vt qui paulo antè Christum & Christianos volebat occidere, iam pro iis optaret mori, vitámque omnem pro iis expenderet, offerens se omnibus itineribus, laboribus, persecutionibus, fami, siti, carceribus, tormentis, mortibus, vt Christi gloriam, & Ecclesiam propagaret; adeóque totus videbatur transformatus in Christum. Vnde ait: *Mihi viuere Christus est, & mori lucrum.* Et: *Viuo autem, iam non ego, viuit verò in me Christus.* Hinc non aliud sciebat, non aliud sapiebat, non aliud spirabat corde, ore & opere, quàm Christum crucifixum, qui tradidit, inquit, semetipsum pro me: cætera omnia quæ in mundo sunt, arbitrabatur vt stercora. Hinc ille zelus lucrandi animas Christo, vt omnibus omnia fieret; vt totum Orbem Christum prædicando percurreret; vt omni ætati, sexui, conditioni leges vitæ Christianæ præscriberet; vt infatigabilis, nocte & die non cessaret docere & euangelizare Christum. In hac ergo prima sui conuersione Saulus accepit gratiam, non tantùm Christianam communem cæteris fidelibus, sed & Apostolicam propriam Apostolis; atque cœlitùs à Christo electus & creatus est Apostolus, vti patebit v. 15.

Duellum Christi cum Saulo.

Nota tertiò, Christus hic quasi duellum init cum Saulo, eúmque vincit & sternit: vnde iure duelli poterat eum occidere, sed eius miserens vitam ei condonat: quocirca Paulus gratias agens, ei seruum perpetuum se mancipat. Hinc & initio Epistolarum ferè omnium, hunc titulum præfert: *Paulus seruus Iesu Christi.* ita Ruper. Similis fuit vox superbi Turni duello victi & prostrati ab Æneæ, quam graphicè exprimit Virgil. 12. Æneid. in fine:

Ille (Turnus) *humilis supplexque oculos, dextrámque precantem*
Protendens: Equidem merui, nec deprecor, inquit,
Vtere sorte tua. (occide me si libet) *miseri te si qua parentis*
Tangere cura potest, oro (*fuit & tibi talis*
Anchises genitor) *Dauni miserere senectæ,*
Et me, seu corpus spoliatum lumine mauis,
Redde meis: vicisti, & victum tendere palmas
Ausonij vidêre: tua est Lauinia coniunx.
Vlterius ne tende odys. Stetit acer in armis
Æneas voluens oculos, dextrámque repressit, &c.

Sed mox vt agnouit balteum sui Pallantis, quo se accinxerat Turnus, indignans & vlciscens eum trucidauit. Longè ergo mitior & clementior fuit Christus in Saulo, quàm Æneas in Turnum. Paulus igitur fuit quasi rhinoceros superbus & ferus, quem Deus sibi subiugauit, imò suum præconem effecit, iuxta illud Iob. 39. *Numquid volet rhinoceros seruire tibi? numquid alligabis rhinocerotem ad arandum loro tuo?* in quem locum vide S. Gregor. 31. Moral. c. 2. & 3.

Mor. vocati Deo quid cum Saulo respondendum.

Moral. docet hic nos S. Paulus, cùm sentimus diuinas inspirationes, Deúmque ad emendationem & sanctitatem, vel perfectionem nos vocántem, quid ei respondere debeamus, nimirum: *Domine, quid me vis facere?* Hac enim submissione, resignatione, deuotione, promptitudine, alacritate animi ad omnia parati, totúmque se Deo offerentis, disposuit se, & meruit de congruo euehi ad Apostolatus apicem, fierique Doctor gentium. Ita Abraham vocatus à Deo Genes. 22. 1. respondit: *Adsum.* Sic & Iacob Genes. 31. 11. Et Moses Exodi 3. 4. Et Ananias hic v. 10. *Ecce ego Domine.* Et Isaias c. 6. 8. *Ecce ego, mitte me.* Sic & Samuel vocanti Deo respondit: *Loquere Domine, quia audit seruus tuus.* 1. Reg. 3. 10. Et Psaltes: *Paratum cor meum Deus paratum cor meum: cantabo & psallam in gloria mea.* psal. 107. 2. Solebat S. Franciscus audiens Deum in corde loquentem, etiamsi in itinere esset, gradum sistere, mentémque intra se colligere, vt totus illi intenderet, ac mox id quod audierat, opere exequebatur. ita ad apicem sanctitatis peruenit, vti refert S. Bonauent. in eius vita.

Denique S. Bern. Ser. 1. de Conuersione S. Pauli: *Hæc planè fratres*, ait, *perfectæ conuersionis est forma. Paratum inquit, cor meum Deus, paratum cor meum: Domine, quid me vis facere? O verbum breue, sed plenum, sed vnum, sed efficax, sed dignum omni acceptione*, &c. *Heu plures habemus Euangelici illius cæci, quàm noui Apostoli imitatores. Quid vis (ait Dominus ad cæcum illum) vt faciam tibi? Absit hoc Domine: tu magis dic, quid me facere velis? Sic enim decet, sic omnino dignum est, non meam à te, sed à me tuam queri & fieri voluntatem*, &c. *Sic profectò, sic multorum vsque hodie pusillanimitas & peruersitas exigit, vt ab eis queri oporteat quid vis vt faciam tibi? non ipsi quærant: Domine, quid me vis facere?*

Surge.] *Sta super pedes tuos*, vt habetur capite 26. vers. 16.

Et ingredere ciuitatem (Damascum) *& ibi dicetur tibi, quid te oporteat facere.*] Dices, Actor. 26. 18. dicitur, Christum Saulo id dixisse: *Ad hoc enim apparui tibi, vt constituam te testem, & ministrum eorum quæ vidisti*, &c. *ego mitto te aperire oculos eorum, vt conuertantur de tenebris ad lucem*, &c. Respondeo, Christus Saulo in genere dixit, se velle eum constituere suum prædonem; sed in particulari de baptismo instrui eum voluit ab Anania. Hoc enim habet suauis Dei dispositio, vt sicut Angeli ab Angelis, ita homines ab hominibus edoceantur: qua de re illustre exstat exemplum apud Sophronium, vel potiùs Ioannem Moschum in Prato Spirit. capite 199. idque ne quis phanaticus suos errores & somnia tueatur, obtendendo internum instinctum Spiritus S. vti faciunt Anabaptistæ. ita Cassian.

Cassian. Collat. 2. cap. 15. Secundò hic, ait S. Bern. Serm. 1. de Conuersione S. Pauli, *socialis vitæ commendatur vtilitas, vt edoctus per hominem discat & ipse secundum datam sibi gratiam hominibus subuenire.* Tertiò, Paulus triduo ieiunans & cæcus, Damasci edoctus fuit à Deo; sed ad Ananiam mittitur, non tam vt edoceatur, quàm vt ab eo baptizetur, & à cæcitate curetur. Vnde signanter ait: *quid te oporteat facere*, nimirum suscipere baptismum, de quo plura v. 9.

Vers. 7. *Stabant.*] Dices, cap. 26. 16. ait Paulus comites suos secum fuisse prostratos: ergo non stabant. Resp. primò, *stabant*, id est, ibi erant, ibi sistebantur, ibi manebant: statio enim hic opponitur, non sessioni aut prostrationi, sed motui & progressioni. Sic Magdalena dicitur stans retrò secus pedes Iesu, lauisse eius pedes: *stans*, id est, procumbens, genuflexa. Lucæ 7. 38. Secundò, *stabant*, quia post prostrationem se terra leuarunt & in pedes erexerunt, vt Saulum erigerent. Solus enim Saulus in terra iacens Iesum videbat, & cum eo colloquebatur, mentémque sibi mutari sentiebat. Permisit ergo Deus comites Sauli in Iudaismo permanere, vt essent testes Iudæis omni exceptione maiores, huius miraculosæ conuersionis S. Pauli, omniúmque mirabilium quæ in ea acciderant. ita S. Chrysost. & Oecum.

Stupefacti.] Syrus, Pagnin. & Tigurina, *attoniti.* Alij, *muti*; qui enim stupent, obmutescunt: pauor enim & stupor vocem eripit, æquè ac mentem & memoriam: & Græcum ἐνεοὶ, etiam *mutos* & *surdos* significat.

Audientes quidem vocem, neminem autem videntes.] Dices, Actor. 22. 9. contrarium dicitur, nimirum *lumen quidem viderunt, vocem autem non audierunt.* Respondeo, additur ibidem, *eius qui loquebatur mecum*, id est, Christi. q. d. meam vocem audierunt, non Christi. ita S. August. in psal. 67. Lyra. Hugo, Vatab. & alij hic. Secundò dici potest, eos quoque vocem Christi audisse, sed confusè dumtaxat: quia attoniti vocem eius articulatam distinctè audire, & intelligere non poterant.

Vers. 8. *Surrexit autem Saulus.*] Partim sponte sua obediens nixúsque voci Christi, dicentis, *surge*; partim adiutus & erectus à comitibus.

Nihil videbat.] Noster Interpres legit οὐδὲν, id est, *nihil*: iam legunt οὐδένα, id est, *neminem*: quod aliqui restringunt ad Christum. q. d. Christum non vidit amplius, quem paulo antè iacens in terra viderat. Verùm eum nihil vidisse & cæcum fuisse, patet ex eo, quòd à comitibus in vrbem trahi debuerit, vt sequitur. Christus enim sua luce magis ferit oculos Pauli, quàm comitum: ille enim cæcatus fuit, non hi, ad hoc scilicet, vt eum ducere possent in vrbem. ita S. Chrysost. & Oecum. Quare non est probabile quod ait Dionys. Paulum nihil vidisse, quia mens eius à sensibus abrepta erat in extasin. Nam Paulum non tantùm fuisse priuatum vsu oculorum, sed & potentia videndi, patet, quia ex oculis eius ceciderunt squamæ, cùm paulo pòst miraculosè curatus est ab Ananía. Vnde sequitur, immanem fuisse lucem, quæ oculos eius instar fulguris ita perstrinxit, vt visum ei ademerit; non humorem crystallinum siccando, aut tunicas oculares lædendo, sed pelliculas quasi squamas eis obducendo, de quo v. 14. Vbi aduerte, Christum hanc lucem initio temperasse, vt Paulus eum aliquo modo confusè, vtpote glorioſum & luce circundatum conspicere posset: ait mox subducens se, eam intendit, vt Paulus surgens sensit ea se planè cæcatum; idque primò vt ex eo coniiceret Paulus, quanta esset Christi claritas, potestas, majestas & gloria. ita Ruper. Secundò, vt exteriùs cæcatus, intus oculos mentis colligeret, ad considerandum ea quæ suæ salutis erant, quæque Deus ab eo poscebat. Tertiò, vt per cæcitatem corporis lueret cæcitatem mentis, quam sponte induerat claudens oculos, imò resistens luci Euangelij. Vnde S. Bern. Serm. 1. de Conuers. S. Pauli: *Felix, ait, cæcitas, quæ malè prouidos illuminat in præuaricatione, tandem in conuersione oculi salubriter excecarit.* Quartò, vt disceret oculos claudere rebus bonisque terrenis, & aperire cœlestibus. q. d. despice terram, suspice cœlum.

Ad manus autem trahentes.] En trahitur quasi captiuus Christi, qui Christianos tracturus venerat ad carceres, ait S. Chrysostomus. Quale spectaculum sui præbuit hic Paulus Iudæis & Damascenis ciuibus? quale verò & quàm iucundum Deo, Angelis, Ananiæ, Apostolis, omnibúsque Christianis?

Vers. 9. *Et erat tribus diebus non videns, & non manducauit.*] Orationis & pœnitentiæ causa. Nam vt ait S. Chrysost. *compungebat se propter ea quæ fecerat, confitebatur, precabatur, orabat Deum.* Vnde in hoc triduo didicit à Deo mysteria fidei Christianæ & Euangelij: nam illa paulo pòst publicè cœpit prædicare v. 20. Quare initio Epist. ad Galat. *Paulus*, inquit, *Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum.* Et vers. 12. ait se Euangelium non didicisse ab homine, sed per reuelationem Iesu Christi. Hinc Beda, Hugo & Glossa censent, Paulum hoc triduo fuisse raptum in tertium cœlum. 2. Corinth. 12. v. 2. Verùm ibidem ostendi posteriùs illum raptum contigisse. Quod ergo Paulus ad Ananiam sit missus, non tã doctrinæ, quàm curationis à cæcitate, & baptismi causa fuit, vt scilicet ab eo illuminaretur & baptizaretur, ait S. Chrysostomus. Idem hom. 4. de Laudibus S. Pauli: *Pauli*, ait, *cæcitas, totius Orbis illuminatio effecta est. Quoniam enim videbat malè, cum excecauit Deus, vt viliter iam videret in reliquum.*

Tropol. S. Bern. Serm. 1. de Conuers. S. Pauli: *Sanè*, ait, *quòd triduo Paulus sine cibo manet perstitens in oratione, ad eos maximè pertinet, qui nouiter sæculo abrenuntiantes, necdum in cœlesti consolatione respirant. Sustineant ergo Dominum & ipsi in omni patientia, orent sine intermissione, quærentes, petentes, pulsantes: quia exaudiet eos Pater cœlestis in tempore opportuno.*

Vers. 10. *Ananias.*] Fuit hic inter fideles insignis, ait S. Chrysost. imò ipse Paulus cap. 22. 12. S. Augustinus lib. 2. quæst. Euang. quæst. 47. censet eum fuisse presbyterum; Oecumen. verò Diaconum dumtaxat, sed vnum è 72. Christi discipulis. Idem habet Dorotheus in Synopsi, qui & addit, eum postea creatum fuisse Damasci Episcopum. De eo sic legimus in Romano Martyrol. die 25. Ianuarij: *Apud Damascum natalis S. Ananiæ, qui eundem Apostolum baptizauit. Hic cum Damasci, & Eleutheropoli alibique Euangelium prædicasset, sub Licinio Iudice nervis cæsus & laniatus, demum lapidibus oppressus martyrium consummauit.*

Mysticè, mittitur Benjamin lupus rapax, putà Saulus ad Ananiam, id est, ad gratiam & misericordiam Dei, vt ab ea veniam obtineat,

& transformetur in ouem. Aliter S. Auguſt. Serm. 14. de Sanctis : *Adductus eſt*, inquit, *ad Ananiam, & Ananias interpretatur ouis.* (neſcio qua lingua: ſanè non Hebræa, nec Syra, nec Græca.) *Esse lupus rapax adducitur ad ouem ſequendam, non rapiendam : & ne rapientem ouis expaueſceret lupum, ipſe Paſtor de cœlo, qui omnia faciebat, nuntiauit lupum venturum oui, ſed non ſeuiturum : & tamen tam immanis fama lupum illum præceſſerat, vt non poſſet ouis audito eius nomine non conturbari.* Et mox : *Lupo ſeuitia interdicitur. Lupus ad ouem captiuus ducitur. Ab agno prò ouibus mortuo, fit ouis ſecura de lupo.* A

VERS. 12. *Vade in vicum.*] In plateam. Vrbs enim diuiditur in regiones, regiones in vicos ſiue plateas, vici in domos. Vnde à vico dicitur vicinus, qui in eodem vico habitat. B

Rectus.] Quia erat longus & rectus, vti Romæ trans Tiberim eſt platea quæ vocatur *Longara*, quia longiſſima & rectiſſima.

Saulum nomine Tarſenſem.] *nomine* refer ad Saulum, non ad Tarſenſem. Pauli enim nomen erat Saulus, cognomen verò Tarſenſis à patria, quia natus erat Tarſi, quæ eſt Metropolis Ciliciæ. Vnde Tigurina, æquè ac Græca ponunt comma poſt *nomine*. q. d. quære in domo Iudæ virum quendam, cui nomen eſt Saulus, patria verò eſt Tarſenſis. His enim indiciis Ananiæ indicat Saulum, ne pro eo alius quis ei ſe C offerat, vel ingerat. Porrò Tarſus nauigationibus, mercibus & opibus adeò fuit celebris, vt ab ea mare vicinum, & aliud quodlibet ab Hebræis vocatum ſit Tharſis : quocirca Solinus Polyhiſt. capite 47. Tarſum vocat matrem vrbium.

Ecce enim orat.] Nota, *vè enim* dat cauſam cur iubeat adiri Saulum, omnémque metum Ananiæ adimit. q. d. ne timeas Anania adire Saulum, paulo antè perſecutorem fidelium: iam enim non eſt Saulus, qui fuit : iam non perſequitur, ſed orat, vt ſe ad meliorem vitam & baptiſmum diſponat. ita S. Chryſoſt. Hugo & Lyran. Aliter Syrus, qui hæc nectit ſequentibus. Sic enim D vertit : *Ecce enim dum ipſe oraret, vidit per viſionem virum Ananiam nomine.* Verùm Græcus textus noſtræ Latinæ verſioni conſentit & aſtipulatur.

VERS. 12. *Et vidit virum.*] Hic verſus in Bibliis Romanis & Græcis parentheſi includitur : continet enim verba, non Chriſti loquentis ad Ananiam, ſed Lucæ Hiſtorici ea referentis. q. d. eo tempore quo Ananias à Deo miſſus eſt ad Saulum, ipſe Saulus orans per viſionem, non corporalem (erat enim cæcus) ſed imaginariam vidit Ananiam ad ſe venientem, ſeque curantem ; idque ad hoc, vt mox veniente Anania, ex eius voce, & ſpecie quam in viſione viderat, ab eo illuminatus eum agnoſceret, & reciperet quaſi à Deo ad ſe miſſum. E

Domine audiui.] Tanta erat Sauli ſæuitia, tanta furoris fama, vt ad ſolum Sauli nomen Ananias, licèt à Deo ad eum miſſus, cohorreſceret. Vnde ſe excuſat, q. d. ait S. Chryſoſt. *timeo eum, ne fortè me in Ieruſalem ducat. Quid me proycis in os Leonis ? Cur me huic prodis ?* Timet ouis ire ad lupum, neſciens lupum mutatum in ouem, vti paulo antè dixi ex S. Auguſtino.

VERS. 14. *Et hic habet poteſtatem.*] Id eſt, hoc in loco, putà Damaſci. Græcè enim eſt ὧδε. *Hic* ergo eſt aduerbium, non pronomen.

Vas electionis.] Id eſt, inſtrumentum ſingulariter electum, *eſt mihi iſte* Saulus. Hebræi enim כְּלִי *keli*, id eſt, vas vocant quodlibet inſtrumentum. Sic *vaſa Cantici* Amos 6. 5. ſunt inſtrumenta muſica : *vaſa belli* Geneſ. 49. 5. ſunt arma & armati, quibus bellatur : *vaſa mortis* pſal. 7. 14. ſunt gladij & tela, quibus mors infertur. Hinc Tigurina vertit : *Organum electum*, hoc eſt, homo ſelectiſſimus & præſtantiſſimus, *eſt mihi iſte*, ait Varab. Quæres, cur Paulus vocatur vas, id eſt, inſtrumentum electum ? Reſp. Primò, quia Deus eum ex tot millenis hominum millibus præ cæteris, etiam Apoſtolis, elegit ad euangelizandum vbique, tam Iudæis, quàm gentibus. Vnde hanc eius electionem explicans ſubdit : *vt portet nomen meum coram gentibus, & Regibus, & filijs Iſrael.* Hinc patet Saulum in prima ſui conuerſione accepiſſe Apoſtolatum & gratiam Apoſtolicam, ac à Chriſto creatum eſſe Apoſtolum. VERS. 15. Paulus vas electionis. 1.

Secundò, *vas electionis*, id eſt, prædeſtinationis. q. d. Paulus ab æterno à Deo ad magnam gratiam & gloriam fuit prædeſtinatus, iuxta illud Galat. 1. v. 15. *Cùm autem placuit ei qui me ſegregauit ab vtero matris meæ, & vocauit per gratiam ſuam.* ita S. Hieronymus ibidem. Simili modo Apoſtolus prædeſtinatos vocat vaſa in honorem, putà aurea & argentea ; reprobos vaſa in contumeliam, putà lutea & fictilia. 2. Timoth. 2. 20. 2.

Tertiò, S. Chryſoſtomus cenſet electionem hanc reſpicere tum indolem acrem & ardentem, tum zelum legis diuinæ in Saulo. q. d. Deus elegit Saulum ardentem & zelantem, vt hunc ardorem & zelum corrigeret & transferret ad Chriſtum, vt ſcilicet acer eſſet & zeloſus Chriſti propugnator & præco. Ad tam arduum enim Euangelij & Apoſtolatus munus requirebatur indoles heroica, quæ adiuta & imbuta gratia Dei, omnes difficultates, pericula & perſecutiones ſuperaret. Frigidi enim & phlegmatici, eſto ſancti, ad tam ardua perfringenda minùs idonei ſunt. Vnde S. Chryſoſt. quærens, cur electus ſit ſit à Deo Saulus ſæuus & ferus ? Reſpondet, vt homo ad cædes compoſitus Chriſtianorum, conuerteretur ad cædes errorum, vt ſcilicet iugularet Iudaiſmum & Gentiliſmum. 3.

Quartò, vas electum, id eſt, ſanctum fuit Paulus: tum quia virginitatem virgineúmque animum iugiter in corpore illibato, quaſi in vaſe ſancto conſeruauit, vt patet 1. Corinth. c. 7. 7. ita S. Gaudentius tract. 8. tom. 1. Bibliothecæ S. Patrum. Nam vt ait Cicero Tuſcul. 1. *Corpus eſt quaſi vas & aliquod animi receptaculum* : tum quia fuit organum Spiritus S. Sicut enim in organo reſonat ſpiritus, & flatus follibus illi inſpiratus, in eóque ſuauem edit melodiam ; ſic in Paulo eiúſque ore reſonabat Spiritus S. & cœleſtem edebat harmoniam, quæ homines, etiam feros & barbaros ad ſe raperet, & ipſos Angelos oblectaret. *Mouit Amphion*, at longè magis Paulus, *lapides canendo.* Orpheum celebrat Virgil. 4. Georg. ſua voce & cantu 4.

Mulcentem tigres, & agentem carmine quercus. Orpheus verus, Paulus inquam, modulante per eum Spiritu S. ferina & quernea, ſaxeáque hominum corda molliuit & cicurauit. Ipſe ergo fuit vas, id eſt, organum, cithara, tibia, tuba & chelys melodа & canora Spiritus S. Vnde S. Hieronymus Epiſtola 61. ad Pammach. *Vbi*, inquit, *electionis vas, tuba Euangelij, rugitus Leonis noſtri,*

tenitra

tonitrus gentium, flumen eloquentiæ Christianæ, qui mysterium retrò generationibus ignoratum, & profundum diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei magis miratur, quàm loquitur.

5. Quintò, fuit vas electionis, quia strenuè & ardenter vocationi & electioni diuinæ cooperatus est, iuxta illud: *Gratia eius in me vacua non fuit, sed abundantiùs illis omnibus laborauí.* 1. Corinth. 15. 10. Et illud: *Si quis se emundauerit ab istis, erit vas in honorem sanctificatum & vtile Domino, ad omne opus bonum paratum.* Labor & amor sunt gemelli, ait Plato: quia quem quis amat, pro eo laborat, nec vllum pro amato laborem recusat, vti Paulus pro Christo quem summè amabat, nullum recusauit, sed omnem ambiuit. Fuit ergo Paulus prodigium naturæ, miraculum gratiæ, stupor gentium, terror Iudæorum, portentum vniuersi, Dei seruus electus, Christi Apostolus selectus & dilectus. Sic heri seruos electos & dilectos vocant eos, qui omnia eorum iussa statim exequuntur, omniaque opera & negotia ilicò conficiunt.

6. Sextò, sicut Sol Ecclesiastici 43. 2. vocatur *vas admirabile opus Excelsi*, quia Sol est vas lucis, quo Deus totum mundum illuminat; ita & S. Paulus, ipse enim fuit quasi Sol Orbis. Vnde S. Chrysost. in cap. 1. ad Roman. *Pauli*, inquit, *lingua supra ipsum etiam Solem illuxit, cæteros omnes verbi doctrina exuperans. Vnde à Gentilibus Mercurius esse credebatur.* Act. 14. 11. Et lib. 1. de Prouidentia: *Nullus Paulo maior est, aut etiam æqualis.* Vnde

7. Septimò, S. Hieron. in cap. 8. Osee: *Vas electionis*, inquit, *est Paulus, quia est vas legis, & S. Scripturarum armarium.* Sicut S. Antonius de Padua ob peritiam S. Script. à Pontifice vocatus est *Arca testamenti.*

8. Octauò, alij S. Paulum propriè vocari volunt vas electum, quia plenus fuit sapientia & gratia, adeò vt de eius plenitudine omnes gentes biberint. ita Origenes libro 3. Periarchon, & S. Ambros. Serm. 11. de S. Petro & Paulo. Hoc est quod ait Sapiens Prouerb. 20. 15. *Est aurum, & multitudo gemmarum, & vas pretiosum labia scientiæ.*

9. Nonò, S. Thom. Præfatione in Epist. S. Pauli, de eo explicans illud, quod ab Ecclesiastico c. 50. 10. dictum est de Simone Magno Pontif. *quasi vas auri solidum, ornatum omni lapide pretioso. Paulus*, ait, *fuit vas auri ob sapientiam, solidum ob charitatem, ornatum cæteris omnibus virtutibus.* Vide apud eum plura.

10. Decimò, Paulus fuit vas electionis, quia electus & destinatus fuit ad multos labores, persecutiones, & tribulationes patiendum pro Christo & Euangelio. Hanc enim caulam subdit Christus dicens: *Ego enim ostendam ei, quanta oporteat eum pro nomine meo pati*, de quo ibi plura.

Denique vis scire ad quanta, & quàm sublimia electus à Deo & euectus sit Saulus? audi S. Chrysostomum hom. 18. in cap. 11. ad Rom. in Morali, vbi eum cœlo comparat & anteponit: *Cœlum namque*, inquit, *licèt tanto sit tempore visum, non tamen adorandum permanet: Paulus verò exiguo concionatus tempore, totum Orbem attraxit. Cœlum enim suum seruans terminum & canonem, eadem statione consistit: mentis vero Paulinæ sublimitas omnes cœlos transcendit, ipsique Christo conuersatur. Esi autem tantæ eius pulchritudo, vt & Deus illam deprædicet. Astra quidem cùm fierent admirabantur Angeli: hunc verò Deus ipse admiratus est, dicens: Vas electionis iste mihi est. Cœlum istud sæpe à nube obtegitur: Pauli verò mentem nulla obnubilauit tentatio, sed in medijs quoque tempestatibus ipsam meridiei claritudinem suo splendore superauit. Sol enim iste qui in Paulo luxit, tales radios non emittebat, qui tentationum concursu potuerint obumbrari, sed tum potissimum elucescebant. Vnde & dicebat: Sufficit tibi gratia mea. Nam virtus mea in infirmitate perficitur. Æmulemur itaque illum, & nihil erit etiam nobis collatum cœlum istud, neque Sol, neque vniuersus iste mundus.* Idem lib. 2. de Compunctione cordis: *Paulus*, ait, *super terram incedens, ipsum tenebat cœli verticem*, &c. *Amor autem eius, & desiderium quod habebat erga charitatem Christi, non solùm tres penetrauerat cœlos, sed etiam omnes omnino transcenderat, & vsque ad ipsum peruenerat Christum, instar flammæ immensæ, quæ vniuersam repleret terram, & inde ascendens, repletis omnibus, vsque ad ipsa perueniret cœli fastigia; sed & inde superans omnia, etiam illum qui super cœlum est aërem transcenderet: atque vbi & quæ ibi sunt spatia compleret, ascenderet vsque ad tertium cœlum, & omnia hæc vno atque eodem igne compleret; ita vt nec terræ vllum, nec cœli, imò nec cœlorum spatium vacuum relinqueret.* Vide eundem in fine Epist. ad Rom. & homilijs octo quas de laudibus S. Pauli scripsit in fine tomi 3. vbi in octaua Paulum confert, & præfert omnibus non tantùm Patriarchis, Prophetis, & Sanctis, sed & Angelis, Cherubinis & Seraphinis. An non hic est vas electionis? Quàm felices in quos cadit hæc Dei electio? Térque quatérque beati, quos Deus ab omni æuo destinauit sibi vasa electionis. Vtinam & nos dignetur rara sua electione, & sancta vocatione Christus amor noster; ac vicissim nos vocationi & gratiæ eius ex æquo respondeamus, itaque eam iugiter augeamus & transcendamus. Hæc enim est vnica via ad eximiam virtutem & sanctimoniam. Ora pro nobis S. Paule, vt admirabilis tuæ electionis & vocationis participes effici mereamur. Amen.

Paulus cælo maior.

Vt portet nomen meum.] Primò, sicut Præco suo præconio audacter præfert, & portat nomen sui Principis legislatoris, cuius leges ac edicta promulgat. Secundò, sicut Propheta suis oraculis portat & præfert nomen Dei, dicens: *Hæc dicit Dominus.* Tertiò, sicut Legatus liberè portat & præfert nomen Regis, à quo mittitur. Quartò, sicut miles & vexillifer intrepidè ac fortiter portat, præfértque nomen & insigne sui Ducis. Quintò, sicut Doctor portat & præfert nomen sui Auctoris, cuius libros & doctrinam docet & explicat. Porrò Paulus portauit Christi nomen in corde per amorem ardentissimum, in ore per eloquium efficacissimum, in opere per labores & passiones continuas & grauissimas, in Epistolis per sapientiam & zelum feruentissimum. Vnde ait: *Ego stigmata Domini Iesu in corpore meo porto.* Galat. 6. 17. hæc enim stigmata sunt quasi characteres nominis Iesu.

Paulus portat Christũ quintupliciter.

Coram gentibus.] Hinc eius titulus est, *Doctor gentium.* 1. Timoth. 2. 7.

Et Regibus.] Vt coram Agrippa Rege Iudææ, Actor. 26. Nerone, & aliis prouinciarum, quas plurimas euangelizando obiuit, Regibus. Similis fuit electio & vocatio S. Ioannis Chrysostomi. Flauiano enim Patriarchæ manè oranti apparuit Angelus, iussitque adire Monasterium in quo Monachum agebat

ugebat Chryſoſtomus, eúmque conſecrare Sacerdotem; *ille enim*, inquiebat, *inſtar Pauli futurus eſt vas electionis, & verbo comprehenſurus totum Orbem.* Cúmque Chryſoſtomus ſilentij & monaſtices adamator, illum honorem onúſque ſubterfugeret, ei quoque apparuit Angelus, iubens vt Flauiano non repugnaret, ſed acquieſceret, dicens: *Qua Deus ſtatuit, quis poterit vitare?* ita habet vita S. Chryſoſtomi.

Et filys Iſrael.] Hi vltimo ponuntur loco, quaſi digniores gentibus, vtpote qui erant filij Abrahæ, & conſequenter eis propriè promiſſus & miſſus erat Chriſtus: hos tamen infenſiſſimos ſui, æquè ac Chriſti hoſtes expertus eſt Paulus.

VERS. 16. *Ego enim oſtendam illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati.*] Oſtendit hoc Deus Paulo, tum per internam inſpirationem (ſolet enim Deus inſtantia mala grauia Sanctis ſuggerere, & quaſi præſagire, vt ad ea pratiores & animoſiores accedant) tum per externam, vt cùm per Agabum prædixit ei vincula, quæ paulo pòſt ſubiit Ieroſolymis. cap. 21. verſ. 11. tum per experientiam quotidianam, cùm ſcilicet eum quotidie nouas & maiores experiri, & ſubire fecit perſecutiones & cruces. Sic ſæpe in Scriptura oſtendere, idem eſt quod reipſa exhibere, præſtare, facere, vt cùm toties orat Pſaltes: *Oſtende nobis Domine miſericordiam tuam.* *Oſtende*, id eſt, exhibe, præſta, fac. Et Daniel. cap. 3. 44. *Confundantur omnes qui oſtendunt* (id eſt, faciunt) *ſeruis tuis mala.* Et pſal. 4. 7. *Quis oſtendet* (dabit) *nobis bona?* Et pſal. 59. *Oſtendiſti* (feciſti) *populo tuo dura.* Et pſal. 70. 20. *Quantas oſtendiſti* (immiſiſti) *mihi tribulationes.*

Apoſtoli magis eſt pati, quàm agere ob ſex rationes.

Nota, *vè enim* dat cauſam præcedentium, cur ſcilicet Paulus futurus ſit vas electionis, & quomodo portaturus ſit nomen Chriſti coram Iudæis & gentibus. q. d. Paulus erit mihi vas electionis, quia portando nomen meum coram gentibus & Regibus, multa magnáque pro me generosè & conſtanter patietur. Vnde liquet Paulum, aliósque electos Dei ſeruos, magis à Deo eligi & deſtinari ad multa pro eo patienda, quàm agenda. Seruimus enim Dei, æquè ac Apoſtolatus, magis conſiſtit in multa paſſione, quàm operatione; nimirum: *Fortia agere Romanum eſt; fortia pati Chriſtianum eſt*, imò Apoſtolicum & Paulinum. 1. Nam primò Paulus & Apoſtoli euangelizantes nouam fidem & paradoxam, nimirum Chriſtum crucifixum eſſe Deum & Saluatorem mundi; ſeruandam eſſe continentiam, ſobrietatem, mortificationem cupiditatum, &c. multos ſenſerunt irriſores, contradictores & perſecutores. 2. Secundò, meritò hanc pœnam Saulo pro peccatis inflixit Deus. Audi S. Auguſt. Serm. 14. de Sanctis: *Oſtende*, ait, *perſecutori non ſolùm benitatem, verùm etiam ſeueritatem tuam: patiatur, quod fecit illos & pati: qui faciebat, ſentiat & ipſe quod alijs inferebat. Ego, inquit, illi oſtendam, quæ illum oporteat pati pro nomine meo: qui faciebat contra nomen, patiatur pro nomine. O ſæuitia miſericors! Vides illum præparare ferrum, ſecturus eſt, non perempturus.* 3. Tertiò, quia Chriſtus multo plura pro eo, & ab eo paſſus erat: decuit ergo, vt & ipſe vicem rependeret Chriſto, & multa pateretur pro eo. 4. Quartò, quia decuit Prædicatorem Chriſti crucifixi, eum magis prædicare exemplo, quàm verbo: hoc enim efficacius eſt, magiſque perſuadet. 5. Quintò, quia actus maioris fortitudinis eſt fortia pati, quàm agere, vtpote longè difficilior. Sextò, quia amor ille ardens, ipſi à Chriſto inditus, ſatiari non poterat, niſi magnis multiſque laboribus & tribulationibus pro eo toleratis. Vnde ipſe ait: *Gloriamur in tribulationibus.* Rom. 5. 3. præſertim quia videbat ſe à Chriſto tantopere diligi, tot beneficijs affici, ac nominatim diuinis conſolationibus affluere in mediis perſecutionibus. *Quoniam*, vt ipſe expertus ait 2. Corinth. 1. 5. *ſicut abundant paſſiones Chriſti in nobis, ita & per Chriſtum abundat conſolatio noſtra:* quantum ergo creſcebat tribulatio & deſolatio, tantum quoque creſcebat Dei conſolatio. Porrò quanta, & quàm grauia aſſiduè pro Chriſto paſſus ſit Paulus, patet tum ex ſequẽtibus capitibus huius libri vſque ad finem, tum ex Epiſtolis S. Pauli, ac præſertim toto cap. 11. Epiſt. 2. ad Corinth. Chriſtus enim ei magnam præpararat in cœlis gloriam & coronam, quæ ei promerenda erat per magnos labores & dolores. *Non enim ſunt condigna paſſiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.* Rom. 8. 18. Quocirca ſumma dignitas & gloria eſt, multa magnáque pati pro Chriſto: quam Deus non omnibus, ſed ſelectis & dilectis ſuis dat, vti S. Paulo & ſimilibus. Vide dicta c. 5. 41. Simili viſione & multa patiendi ſymbolo S. Franciſcus Xauerius cœlitùs euocatus, & quaſi auctoratus eſt Indorum Apoſtolus. Dum enim Romæ in hoſpitali domo ægris miniſtraret, in ſomnis reuelauit & repræſentauit ei Deus ingentes labores & ærumnas, quos in India pro ſui nominis gloria erat ſubiturus: quos intuens Xauerius alacer: *plus*, inquit, *Domine, plus, plus*; idque iterauit voce tam alta, vt P. Simonem Rodericum cubiculi ſocium è ſomno excitaret, & percelleret. Idem ſibi viſus eſt in ſomnis ſæpius, humeris geſtare Indum atrum inſtar Æthiopis, adeò grauem, vt ſub tanto onere non poſſet caput attollere. Id ipſe referens P. Iacobo Laynes, tum ſocio ſuo: *Adhuc*, inquit, *ex hoc ſomnio tantam corporis fatigationem & quaſi contuſionem in membris perſentiſco ac ſi reipſa cum Indo illo luctatus eſſem.* Ita inter alios refert P. Lucena grauis Theologus, lib. 1. vitæ Xauerij cap. 7.

Imponens ei manus.] Caluinus cenſet Ananiam Saulo impendiſſe Sacramentum Confirmationis. Hoc enim vocatur impoſitio manuũ. Vnde infert, illud non à ſolis Epiſcopis, ſed & à preſbyteris aliiſque (talis enim erat Ananias) poſſe conferri. Sed errat: nam necdũ baptizatus erat Saulus: ergo hæc impoſitio manuũ non fuit Confirmatio, quæ ſequi debet baptiſmum; ſed partim fuit curatio & illuminatio Sauli, iuxta illud Chriſti Marci vlt. *Super ægros manus imponent, & bene habebunt:* partim fuit diſpoſitio & præparatio ad baptiſmum. Sic enim Catechumenis olim manus imponebantur à Sacerdote, vt pro eis oraret, eíſque Dei benedictionem imprecaretur: cuius cæremoniæ teſtes ſunt S. Dionyſ. Eccleſ. Hierar. cap. de Baptiſmo, S. Cyprian. Epiſt. 56. S. Auguſt. lib. de fide & oper. cap. 4. & Conc. Carthag. IV. Can. 85. Adde, peculiaria multa fuiſſe in Saulo: vocatus enim è cœlo, edoctus à Chriſto, rem Sacramenti percepit ſine Sacramento, putà repletus eſt Spiritu S. qui eſt effectus Sacramenti Confirmationis, ſine hoc Sacramento. Denique repletus eſt Spiritu S. non per manuum Ananiæ impoſitionem, vt vult Caluin. ſed per baptiſmum, vti mox dicam.

VERS. 17.

Impoſitio manus Ananiæ qualis?

Saule frater.] Olim Chriſtiani inuicem vocabant ſe fratres, & feminas ſorores, ſcilicet ſpiritu,

non

non carne : nam omnes eodem baptismo renati, eundem habebant Patrem Christum, & eandem Matrem Ecclesiam, in qua magis amicè & concorditer viuebant, quàm germani fratres in eadem paterna domo. Esto enim Paulus necdum reipsa esset Christianus, quia necdum baptizatus, voto tamen erat, eóque ardentissimo : iam enim planè fidem, amorem & spiritum Christi induerat.

Dominus misit me Iesus.] *Nomen Iesu interponit, vt significet illius virtute afferri sanitatem. sicut significauit Petrus, cùm claudo gressum restituit* cap. 3.6. ait S.Chrysost. Manum ergo Saulo imponens, nominando & tacitè inuocando Iesum, cæcitatem discussit, eique visum restituit.

Vt videas.] Per hanc manuum mearum impositionem, Iesúque inuocationem: *& replearis Spiritu S.* in baptismo, quem mox tibi conferam. Id ita esse patet ex eo, quod proximè sequitur : *Et confestim ceciderunt ab oculis eius tanquam squamæ, & visum recepit.* Vbi nihil additur de Spiritu S. sed de eo subdit.

Et surgens baptizatus est.] Nec enim ante baptismum repletus fuit Spiritu S. præsertim cùm hic descensus & repletio Spiritus S. illo tempore fieret per signum visibile ignis, aut linguarum igncarum. Hoc autem signum ordinariè non dabatur nisi in Confirmatione, & subinde in baptismo ; vti hic in gratiam Pauli, in eo dedit illud Deus. Alia fuit ratio in descensu Spiritus S. ad concionem Petri super Cornelium, antequam baptizaretur, cap. 10.44. vt ibi dicam. Addit Nyssenus Orat. de S.Basilio, & S.Hieron. in 1.Ezech. Paulum visum recepisse, non per impositionem manuum Ananiæ, sed per baptismum ; vt sit hoc loco hysterologia. Verùm contrarium est verius, vti iam dixi : id enim exigit ordinata series contextus. ita passim Interpretes. Addit Paulus Actor. 22.14. Ananiam sibi exhortando dixisse : *Deus Patrum nostrorum præordinauit te, vt cognosceres voluntatem eius, & videres Iustum* (Christum) *& audires vocem ex ore eius : quia eris testis illius ad omnes homines, eorum quæ vidisti & audisti : Exurge & baptizare, & ablue peccata tua.*

Vers. 18. *Et confestim ceciderunt ab oculis eius tanquam squama.*] Similes squamis piscium, inquit Lyran. & Caietan. Hinc videtur, quòd cæcitas Pauli non fuerit intrinseca, nimirum sita in læsione organi, putà in deficcatione vel extinctione humoris crystallini, vel tunicæ ocularis ; sed extrinseca, scilicet quòd oculi eius obducti fuerint pelliculis, quasi squamis. Similis fuit Tobiæ cæcitas, quæ naturaliter felle piscis dissussa est. Vnde de ea c. 11. 14. *Et cæpit*, inquit, *albugo ex oculis eius quasi membrana ovi egredi, quam apprehendens Tobias traxit ab oculis eius, statimque visum recepit.* Sicut ergo stercus hirundinum cadens in oculos Tobiæ, ibique cum affluente ex cerebro humore, siue pituita concrescens, eos pellicula obduxit & cæcauit ; ita & hic lux illa ferens oculos Pauli, suo calore & occulta vi humores ex cerebro in oculos deduxit, ibique eos epagulauit, vt in pelliculas instar squamarum duras concrescerent, itáque oculos obtegerent & cæcarent. Similis cæcitas multis hodie obuenit ex humore defluente, in pelliculam concreto, oculósque velante, quam periti Chirurgi sæpe arte sua curant, acu pelliculam auferentes. Verùm in Paulo pelliculæ & cæcitatis ablatio fuit miraculosa, quia sola impositione manuum Ananiæ, & inuocatione nominis Iesu ilicò facta : nec enim Ananias felle piscis exergente, vel acu educente pelliculam & squamam exemit.

Cæcitas Pauli vnde?

Tropol. S.Gregor. 33. Moral. c. 24. per squamas accipit velamen carnalis sapientiæ, aut excusationum & hypocriseos. *Carnalis tegumenti duritia* (inquit) *illum* (Saulum) *presserat, & idcirco radios veri luminis non videbat. Sed postquam superbæ repugnationes eius victæ sunt, defensionum eius squamæ ceciderunt corporis, sed antè iam sub Dominica increpatione ceciderant ab oculis cordis, cùm prostratus dixit : Domine, quid me vis facere ? Repulsis videlicet squamis, iam ad cordis viscera veritatis sagitta pervenerat, quando deposita elatione superbiæ, eum quem impugnauerat Dominum confitens, & quid ageret nesciens requirebat. Vnde audiuit : Ego sum Iesus.* q.d. *humilitatis meæ infirma suscipe, & tuæ superbiæ squamas amitte. Sciendum tamen est, quòd istæ defensionum squamæ, quamuis penè omne humanum genus contegant, hypocritarum tamen specialiter & callidorum hominum mentes premunt. Ipsi enim culpas suas tanto vehementiùs confiteri refugiunt, quanto se citius videri ab hominibus peccatores erubescunt. Correpta itaque sanctitatis simulatio, & malitia occulta deprehensa, squamas obycit defensionis, & veritatis gladium repellit.* Hypocritæ ergo, & sui amatores cæci sunt. Simulatio enim squama est, calua excusatio squama est, amor sui squama est, quæ eis velat oculos mentis, visúmque veritatis adimit. Sed has squamas Iesus per Ananiam, id est, per gratiam Dei, pérque Concionatores, Confessarios, aliósque varios spirituales dissoluit & discutit.

Moral. de squamis excusationũ.

Et baptizatus est.] Licèt enim iam antè cùm diceret, *Domine, quid me vis facere ?* per contritionem ei dimissa essent peccata ; tamen hæc contritio includebat votum & obligationem baptismi : qua proinde hic se exsoluit Saulus. Rursum baptizatus est, vt Christianismo initiaretur, vtque fieret capax Confirmationis, Ordinationis, cæterorúmque Sacramentorum : horum enim ianua est baptismus.

Censet S.Ambr. Serm. 31. Saulum in baptismo mutasse nomen, vocatúmque esse Paulum. Verùm contrarium verius est, de quo cap. 13.9.

Porrò per baptismũ Saulus recepit Spiritum S. eiúsque plenitudinem. In baptismo enim omnia peccata, & omnes peccatorum pœnæ abluuntur, ac infunditur gratia, charitas, omnésque virtutes & dona Spiritus S. Quare non est verisimile, Saulum horum plenitudinem recepisse per nudam impositionem manuum Ananiæ, quæ non erat Sacramentum, sed mera cæremonia & orationis symbolum. Ergo recepit eam per baptismum, qui est primum & præcipuum Christi & Ecclesiæ Sacramentum. Porrò ex speciali Dei dono Saulus, vtpote Apostolus, & mox futurus Prædicator, longè maiorem in eo recepit plenitudinem, quàm cæteri fideles.

Et cùm accepisset cibum, confortatus est.] Nam vt ait S.Chrysost. *debilitatus erat ex itinere, & ex mœrore, & ex inedia, & ex tristitia*, putà compunctione animi. Quæres, quoto anno à natiuitate & passione Christi, conuersus est Paulus ? Respondent aliqui, conuersum esse anno proximo à passione Christi, qui fuit ab eius natiuitate 35. anno enim 34. passus est Christus in Martio, & eodem in Decembri die 26. lapidatus est Stephanus : inde ferè post mensem, putà anno 35. Christi die 25. Ianuarij conuersus est S. Paulus. Fauet, quòd precibus S. Stephani dum lapidaretur, conuersus sit Paulus : ergo mox à lapidatione eius : alioqui enim preces eius per annum integrum quo permissus est in Ecclesia grassari Saulus, fuissent inefficaces & quasi irritæ. Ita Euseb. in Chronico, Guilielmus Durádus lib. 7.

Vers. 19.

Quo anno Saulus cõuersus?

Rationalis diuinor. officio.c.4.Chriſtoph.à Caſtro in Chronol. Deiparæ, & Adrichom. in Chronolo. qui ait Paulum conuerſum anno 35. Chriſti feria quarta, ſiue die Mercurij. Huc etiam reduci poſſunt Hippolytus Tebanus & Euodius, qui dicunt Stephanum ſeptimo anno à morte Chriſti paſſum,& mox ab eius nece conuerſum eſſe Paulum: ibi enim pro *anno* videtur legendum *menſe*, vt dixi cap.7.57.Porrò paradoxum eſt quod ſcribit Chronicon Alexandrinum, Stephanum lapidatum eſſe anno primo Claudij Imp. & Paulum conuerſum anno ſecundo eiuſdem. Annus enim primus Claudij incidit in annum à Chriſti natiuitate 43. qui fuit à morte & aſcenſu Chriſti nonus.

Reſp. anno ſecundo à paſſione Chriſti.

Ex aduerſo alij putant Paulum conuerſum eſſe anno ſecundo à morte Chriſti, qui ab eius natali fuit 36.ita vt præcisè à die mortis Chriſti vſque ad diem conuerſionis S.Pauli,interceſſerit biennium, exceptis duobus menſibus,qui fluxerunt à die 25. Ianuarij, quo conuerſus eſt Paulus,vſque ad diem 25.Martij, quo paſſus eſt Chriſtus, vti eodem ante 34. annos fuerat annuntiatus & conceptus, factus homo in vtero Virginis. ita centent Oecumen. Sanchez, Lorinus, Baron. & Perer. in Prolegom. Epiſt.ad Roman. diſp.1.num.24. Fauet Martyrol. Romanum, & Vſuardi, & Iſidorus lib. de vita & morte Sanctorum c. 71. qui dicunt Paulum conuerſum anno ſecundo ab Aſcenſione Chriſti: licèt enim alij ad hoc reſpondeant, hos Auctores computare annum primum ab Aſcenſione eum, qui immediatè ab Aſcenſione fluxit vſque ad Calendas Ianuarij, quibus inchoabatur nouus annus, iſque ſecundus: tamen communiter aliter loquuntur & computant homines, & per annum ſecundum ſignificant biennium.Fauet & ratio quia quæ narrat Lucas poſt necem S. Stephani de perſecutionibus Sauli, de conuerſione Samariæ, de itineribus & geſtis Philippi, déque Eccleſia iam collecta Damaſci,non videntur fieri potuiſſe vno menſe,ſed facilè vnum annum requirunt, niſi quis dicat,multa ex illis poſt conuerſionem S.Pauli contigiſſe, Lucam verò ea præpoſuiſſe, vt ſimul geſta Philippi,qui S.Stephano ſucceſſit, pertexeret. Hæc ſententia, vti communior & Martyrologiis conformior, ita & verior videtur. Permiſit ergo poſt preces Stephani Deus,adhuc annum integrum ſæuire Paulum, vt totum malitiæ virus expromeret, itáque faciliùs curaretur, vtque eo maior ipſius gratia & potentia in eo conuertendo toto Orbe ſplendeſceret: ſuorum enim preces eſto exaudiat Deus, non tamen ſtatim adimplet, ſed tempore ſuis conſiliis & decretis opportuno & commodo. Vnde priùs permiſit eum graſſari in Chriſtianos per totam Iudæam, antequam iret & vexaret exteros; putà Damaſcenos, vti ipſe inſinuat c. 26. 11. vbi ait ſe per omnes Synagogas eos eſſe perſecutum. Idem inſinuatur c. 8. 2. Hoc autem facere non potuit vno menſe, ſed vno anno. Iudæa enim eſt ampla & vaſta, præſertim quia, vt ibidem dicitur v. 3. Saulus ſeruiebat ſingulorum domos, & fideles occiſo Stephano diſperſi ſunt per omnes regiones Iudææ & Samariæ, quos omnes Saulus ſpirans minarum capere & extirpare ſatagebat.

Hinc ſequitur, Saulum conuerſum eſſe anno ætatis 34. ac totidem deinde annos ſeruiſſe Chriſto: defunctus enim eſt anno ætatis 68. ait S.Chryſ. quem citaui Procem. in S. Paulum. Quare quod quidam citant S.Chryſoſt. hom.de Princip.Apoſt. dicentem de Paulo: 35. *annis ſeruiuit Domino cum*

A *omni promptitudine*, indéque colligunt, Paulum conuerſum eſſe anno Chriſti 35. ineunte,non 36. ego hucuſque in S.Chryſ. non reperi. Sed ſi id dicat S. Chryſ. ſecutus videtur Chronicon Euſebij tunc recens editum, quod necem Pauli conſignat anno Neronis 14. qui fuit Chriſti 70. Si enim numeres annos Chriſti à 36. quo conuerſus eſt Paulus,vſque ad 70. quo in Chronico Euſebij ponitur occiſus, inuenies annos Pauli poſt conuerſionē 35. Verùm errat hic Chronicon. Nam S. Petrum & Paulum occiſos eſſe anno Neronis 13. non 14. conuincit ex eo Baronius, quòd anno 14. die 29. Iunij, quo occiſi ſunt Apoſtoli, Nero non erat in viuis: occiſus enim eſt ſub initium Iunij eiuſdem
B anni 14.Hoc ergo Baronij computu dicendum eſt, Paulum 34. non 35. annos ſeruiiſſe Chriſto.

Fuit autē cum diſcipulis qui erant Damaſci per dies aliquot.] S.Chryſ. legit,*per dies tres*: pro τινὰς enim, id eſt, *aliquot*, legit τρεῖς, id eſt, *tres*; qui & cauſam huius manſionis ſubdit. *Conſolatio*, ait, *iſta adducto* (conuerſo) *Paulo, compenſabat mœrorem quem ex morte Stephani fideles conceperant: nec facilè poteſt eſtimari, quanto cunctis gaudio triumpharent, & quas Deo gratias agerēt, & Saulo gratulationes exhiberent.*

Et continuo (εὐθέως, id eſt, *confeſtim*) *in Synagogis prædicabat Ieſum.*] Hinc patet, Paulum illo triduo quo cæcus manſit Damaſci, à Chriſto fuiſſe edoctum, & accepiſſe ſcientiam infuſam & in-
C telligentiam Scripturarum de Chriſto: ilicèd enim cœpit eum prædicare, & cum Iudæis doctiſſimis diſputare, eóſque conuincere. Nota hic miram mutationem Pauli, animos & ignes ſubitos. *Non erubeſcebat*, ait Chryſoſt. *mutationem, neque formidabat deſtruere ea in quibus antea claruiſſebat.* Hæc nimirum eſt vis & energia Spiritus S. de qua præclarè S.Gregor. homil. 30. in Euang. *Ecce aperte*, inquit, *oculis fidei Dauid, Amos, Danielem, Petrum, Paulum, Matthæum intueor, & Sanctus iſte Spiritus qualis ſit artifex conſiderare vole; ſed in ipſa mea*
D *conſideratione deficio. Implet namque citharœdum puerum* (Dauidem) *& Pſalmiſtam facit. Implet paſtorem armentarium ſycomoros vellicantem, & Prophetam facit. Implet abſtinentem puerum, & Iudicem ſenum facit. Implet piſcatorem, & Prædicatorem facit. Implet perſecutorem, & Doctorem gentium facit. Implet publicanum, & Euangeliſtam facit. O qualis artifex eſt iſte Spiritus! nulla ad diſcendum mora agitur in omne quod voluerit. Mox enim vt tetigerit mentem, docet; ſolúmque tetigiſſe, docuiſſe eſt. Nam humanum animum ſubitò vt illuſtrat, immutat; abnegat hoc repentè quod erat, exhibet repentè quod non erat. Penſemus ſanctos Prædicatores noſtros, quales hodierna die reperis, quales fecit, &c.*

Vers.20. Vis Spiritus S.

Quoniam.] ὅτι, id eſt, *quòd is eſſet filius Dei.* ita Tigurin. Pagnin. & alij.

Stupebant autem omnes.] Iudæi ſcilicet, & Gen- Vers.21.
E tiles infideles, ait S. Chryſoſt. quin & fideles ac Chriſtiani mirabantur tantam, & tam ſubitam in Saulo mutationem, vt ſicut de Saule prophetante dicebant: *Num & Saul inter Prophetas?* 1.Reg.10. ſic & de Saulo dicerent: *Num Saulus inter Apoſtolos? Nunquid ille Ieſum prædicat, qui Ieſum perſequi ſolebat?* ait S.Gregor.lib.4.in lib.1.Reg.c.10.

Qui expugnabat.] ὁ πορθήσας. Tigurina: *Qui graſſabatur.* Vatab. *Qui vaſtabat*, vel *populabatur. Expugnabat* ergo, id eſt, oppugnabat, expugnare & extinguere ſatagebat; ſumitur enim in actu inchoato,non perfecto: nec enim Eccleſia, nec fideles in fide conſtantes vlla perſecutione expugnari, vel

euer-

eueni possunt. Sic ait Psaltes psal. 128. 1. *Sepe expugnauerunt me a iuuentute mea*, id est, oppugnauerunt; nam sequitur: *etenim non potuerunt mihi.* q. d. oppugnarunt me, sed non prævaluerunt, non expugnarunt. Mirantur meritò, quòd Saulus paulo antè acer oppugnator Ecclesiæ, illicò fiat acrior eiusdem propugnator.

A Apostolus, imò electus in vas electionis.

Vers. 22. *Saulus autem multo magis conualescebat.*] Id est, *invalescebat*, vt vertit Tigurina, valentior fiebat, maiores vires & animos sumebat, validiùs oppugnabat Iudæos.

Et confundebat Iudæos.] συνέχυνε, id est, *conturbabat.* Syrus, *terrebat.* Confundere ergo hic propriè non significat pudore afficere, sed commouere, conturbare, perplexos reddere, vt nescirent quomodo se expedirent, & Pauli argumenta soluerent.

B

Affirmans.] συμβιβάζων, id est, *conferens aptánsque*, nempe tempora promissi Messiæ, & oracula Prophetarum inter se comparans, & componens, confirmánsque ex omnium collatione atque conuenientia, Christum crucifixum esse semen illud benedictum Abrahæ & Prophetis promissum, in quo benedicendæ, id est, iustificandæ & saluandæ erant omnes gentes, hoc est, Christũ esse Messiam, Saluatorem & Redemptorem mundi. Congerebat enim Saulus testimonia de Christo ex Mose, Isaia, Ieremia, aliisque Prophetis, ac ostendebat omnia inter se congruere; nec aliud dicere, quàm *quoniam*, id est, *quòd hic* Iesus à Iudæis crucifixus, *est* Messias, siue *Christus.*

C

Vers. 23. *Cum autem implerentur dies multi.*] Putà post triennium. Nam Saulus Damasco abiit in Arabiã, inde rediit Damascum, vbi hæ ipsi positæ sunt insidiæ, quas effugiens profectus est Ierosolymam, vti ipse narrat Galat. 1. v. 17. & 18. Vide ibi dicta. Nam si hæc electio Sauli è Damasco contigisset ante hoc triennium, putà ante eius abitum in Arabiam, vti nonnulli volunt, ita vt tunc è Damasco occultè debuerit fugere, imò dimitti per murum in sporta; certè eodem palàm post triennium non fuisset reuersus: coniecisset enim se in manifestum vitæ periculum. ita Baron.

Vers. 24. *Custodiebant autem & portas.*] Persuaserant D enim Iudæi Aretæ Regi Damasci, Saulum esse proditorem & exploratorem, vti dixi 2. Corinth. 11. 32. Vide ibi dicta.

Vers. 26. *Cum autem venisset in Ierusalem, tentabat se iungere discipulis.*] Id est, Christianis, præsertim Petro & Apostolis: videndi enim Petri, vtpote Apostolorum & Ecclesiæ Principis, causa fatetur se iuisse Ierosolymam Galat. 1. 18. Pro *iungere* Græcè est κολλᾶσθαι, id est, *se agglutinare*: sicut enim charta chartæ glutino, ita Christianus Christiano charitate agglutinatur: licèt enim triennium iam à Pauli conuersione esset exactum, tamen quia ipse toto eo tempore delituerat in Arabia, ideirco eius conuersio & mens multis adhuc erat incognita & suspecta ob priorem eius vitam, acrémque fidelium E persecutionem; ne fortè fingeret se conuersum, ad explorandos & diuexandos Christianos, vti faciunt proditores Christianorum in Anglia.

Vers. 27. *Barnabas autem.*] Qui nouerat intimè Sauli indolem & mores, certóque cognouerat eius conuersionem, vtpote Saulo à puero familiaris & condiscipulus sub Gamaliele Magistro, quique continuò eum ad conuersionem sollicitabat, vt habet eius vita. Hic ergo duxit Saulum ad Apostolos, vt ab eis non tantùm inter Christianos, sed & inter Apostolos admitteretur, vtpote à Deo creatus Apostolus, imò electus in vas electionis.

Et quomodo in Damasco fiducialiter egerit in nomine Iesu.] παῤῥησιάσατο, id est, manifestè, liberè, fidenter egisset in nomine Iesu, hoc est, magna libertate, fiducia, audacia & fortitudine in Synagogis Iudæorum docuisset, & demonstrasset Iesum esse Christum, siue Messiam. Vide de hoc verbo ea quæ notaui cap. 4. 29. Notà, *in nomine Iesu*, hoc est, nomine Iesu, pro Iesu. ita Tigurina. Vel *in*, id est, *de* nomine Iesu, docens scilicet eum esse Iesum, id est, Saluatorem mundi. Tertiò verti potest: *quomodo fiducialiter docuerit in nomine Iesu*, id est, nomen Iesu, putà Iesum verè esse Iesum, id est, Saluatorem mundi. Verba enim contactus, tum corporalis, tum spiritualis, qualis est docere, vox enim Doctoris tangit aures mentémque discipuli, apud Hebræos construuntur cum ablatiuo mediante præpositione *in*, vt, tangere in manu, est tangere manum: percutere in capite, est percutere caput: sic docere in nomine Iesu, est docere nomen Iesu, putà Iesum: nomen enim metonymicè pro re cuius est nomen, putà pro persona nominata ponitur.

Vers. 28. *Et erat cum illis intrans & exiens.*] Id est, familiariter, iugiter & vbique commanens & conuersans: intrare enim & exire, Hebræis significat quælibet actum. q. d. quicquid ageret, hoc agebat cum illis; continuò & perpetim versabatur cum illis. Vide dicta cap. 1. 21.

Vers. 29. *Loquebatur quoque gentibus.*] Vox *gentibus* non est in Græco, nec Syro, nec Latino Gothico, teste Mariana, nec Beda, nec in Chrysost. aliisque Græcis Interpretibus. Vnde Mariana censet eam redundare. Romani tamẽ Codices iussu Clementis VIII. emendati eam habent, vti & cæteri Latini. Porrò non est verisimile Saulum hic prædicasse Gentilibus: hoc enim primùm iussu Dei fecit Petrus Cornelio Centurioni, vt audiemus cap. sequenti: nec Iudæi, etiam ad Christum conuersi, passi fuissent eum euangelizare gentibus, vti hac de causa expostularunt cum S. Petro cap. 11. 3. Dici ergo potest primò, eosdem hic esse Græcos & gentes: voluit enim Lucas explicare, quænam essent hæ gentes, vocando eas Græcos. Pro Græcis autem Græcè est non ἕλληνας, sed ἑλληνιστάς, id est, *græcisantes*, hoc est, Iudæi in Græcia, putà inter gentes nati, vel educati & conuersati; aut vt Syrus vertit: *Iudæi qui sciebant Græcè.* Idem ergo est *loquebatur gentibus*, quod *disputabat cum Græcis*, putà cum Iudæis è Græcia venientibus. Gentes ergo hic vocantur Iudæi inter gentes nati, vel conuersati. Hi enim vocantur Græci, Græcè ἑλληνισταί: illo enim tempore Græcus idem erat quod Gentilis, vti dixi cap. 6. 1.

Secundò respondet Bellarm. lib. 1. de Romano Pontif. cap. 22, Saulum disputasse cum gentibus, non eas ad fidem pertrahendo, sed fidem Christianam ab earum calumniis defendendo.

Tertiò, gentes hic accipi possunt Gentiles Proselyti, hoc est, conuersi ad Iudaismum: illi enim vtpote religione iam Iudæi, capaces erant Christianismi.

Quartò, si omnino velis hic accipere Gentiles manentes in Gentilismo, dicito cum Sanchez, hæc contigisse post conuersionem Cornelij à S. Petro cap. 10. qui aperuit ostium fidei & Ecclesiæ Gentilibus. Nam hæc contigerunt post triennium à conuersione S. Pauli: triennio enim egit in Arabia, vt dixi v. 23, inde rediens Damascum, ob insidias Iudæorum fugit Ierusalem, ibique locutus est gentibus, vt hic dicitur. Quare cùm Paulus conuersus

sit

ſit anno Chriſti 36. adde triennium, habebis annum Chriſti 39. quo, vel poſt quem hæc contigerunt: ante quem videtur conuerſus à Petro Cornelius, de quo cap. ſequenti. Eſt ergo hic hyſterologia. Voluit enim Lucas pertexere res Pauli continuo filo, deinde aggredi geſta S.Petri.

Illi autem quærebant occidere eum.] *Propter adeò acrem efficacémque diſputationem eius pro nomine Chriſtiano*, ait S.Chryſ. Veriſimile enim eſt eum diſputaſſe cum ſua Synagoga Iudæorum qui erant è Cilicia, de quâ cap. 6. 9. qui vti lapidarant Stephanum, ita & lapidare cogitabant Saulum, eo magis, quòd is quaſi Synagogæ transfuga & proditor, Chriſtianorum acerrimus eſſet propugnator. Ipſe enim, vtpote Tarſenſis & Cilix, olim cum S.Stephano fuerat è Synagoga Cilicum.

Vers.30. *Deduxerunt eum Cæſaream.*] Quæ à Philippo Tetrarcha cognominata eſt Philippi. Syrus ait nocte deductum, vt ſcilicet nocte ſilenti ſecuriùs abiret. Porrò videtur abiiſſe iuſſu Dei, ſibi apparentis in templo, vti ipſe ait cap. 22. v. 17. illa enim eius viſio quæ illo cap. enarratur, videtur hoc tempore contigiſſe. Porrò fugit Paulus, non ex metu, ſed ex fortitudine. *Fortis enim Prædicator Dei teneri intra clauſtra noluit, quia certaminis campum quæſiuit*, ait S.Greg. 2.Dial. 3.

Vers.31. *Eccleſia.*] Græcè, ἐκκλησίαι, id eſt, *Eccleſiæ* in plurali: plures enim erant particulares per Iudæam, Galilæam & Samariam Eccleſiæ, quæ vnam conflabant totalem & vniuerſalem.

Habebat pacem.] Iam enim à perſecutione & nece Stephani, qui occiſus eſt anno Chriſti 34. in fine, agebatur annus quintus, putà annus Chriſti 39. vti paulo antè dixi: quo pariter anno, Imperij ſui vltimo Tiberius Cæſar, teſte Euſebio in Chron. audiens mira quæ Chriſtus geſſerat in Syria, eum vt Deum habendum & colendum cenſuit, qua de re retulit ad Senatum: *Senatus quia non prior probauerat, reſpuit. Cæſar in ſententia manſit, comminatus periculi accuſatoribus Chriſtianorum*, ait Tertul. Apol. cap. 5. Atque hæc non parua pacis Eccleſiæ fuit cauſa: ita Deus perſecutioni pacem, triſtibus læta ſubmittit, nimirum *poſt nubila Phœbus*.

Ædificabatur.] Creſcebat numero & virtute fidelium: hi enim quaſi lapides viui ædificant domum Dei, quæ eſt Eccleſia. Epheſ. 2. 20.

Ambulans in timore Domini.] Timor hic filialis eſt idem cum charitate. Charitas enim ſicut vniè amat Deum, ita ſummè timet & cauet ne quâ re eum offendat. Hic eſt timor Sanctorum, de quo Pſaltes: *Timete Dominum omnes Sancti eius: quoniam nihil deeſt timentibus eum.* Et pſal. 2. *Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore.* Prouerb. 14. *Timor Domini fons vitæ.* Eccleſ. 1. *Timor Domini, gloria & gloriatio.* Et cap. 21. *conſummatio timoris Dei ſapientia.* Et cap. 25. 15. *Timor Dei ſuper omnia ſe ſuperpoſuit. Beatus homo, cui donatum eſt habere timorem Dei: qui tenet illum cui aſſimilabitur? Timor Dei initium dilectionis eius.* Et cap. 40. 28. *Timor Domini ſicut paradiſus benedictionis, & ſuper omnem gloriam operuerunt illum.*

Et conſolatione.] Græcum παρακλήσεως tria ſignificat, ſcilicet *conſolationem, exhortationem*, & *patrocinium*: inde Spiritus S. eſt & dicitur Paracletus, quia hæc tria Sanctis præſtat. Vnde Græca & Syra habent: *Et conſolatio Spiritus S. multa erat*, iuxta illud pſal. 30. 20. *Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abſcondiſti timentibus te?* Hoc eſt manna abſconditum vincenti promiſſum & datum. Apoc. 2. 17. Vide ibi dicta. His diuinis ſolatiis abundabat in Indicis laboribus B.Xauerius, quando clamabat: *Satis eſt Domine, ſatis eſt: neq; enim cor humanum in hac vita tantum voluptatis tuæ torrentem capit.* Et Pſaltes pſal. 76. *Renuit conſolari anima mea: memor fui Dei, & delectatus ſum.* Præclarè S.Bern. Serm. de verbis Apoſtoli: *non eſt regnum Dei eſca & potus. Gaudium* inquit, *de regno Dei*, &c. *eſt gaudium in Spiritu S. Vnde autem hoc gaudium, niſi de iuſtitia & pace procedit? Ipſa ergo procedant tanquam cellulæ melis.* Et mox: *Hoc eſt duplex gaudium quod habet in Spiritu S. de memoria futurorum bonorum, & malorum præſentiũ tolerantia.* Idem in Vigilia Natiuit. Serm. 4. *Gaudete in Domino ſemper, iterum dico gaudete. Gaudete de exhibitione, iterum gaudete de promiſſione: quoniam & res plena gaudio, & ſpes plena gaudio eſt. Gaudete quia iam percepiſtis dona ſiniſtra: gaudete quia expectatis præmia dextera. Læua inquit, eius ſub capite meo, & dextra illius amplexabitur me. Læua quidem lenat, dextera ſuſcipit. Læua medetur & iuſtificat, dextera amplectitur & beatificat. In læua eius merita, in dextera verò præmia continentur.* Plura vide apud S. Auguſt. Conc. 20. in pſal. 118. S.Gregor. hom. 36. in Euang. Chryſoſt. hom. 1. in 2. ad Corinth. Caſſianum Collat. 4. cap. 5. Bernardum in Cant. Serm. 1. 2. 3. 74. &c.

Conſolatio Spiritus S. quæ

Vers.32. *Dum tranſiret vniuerſos.*] Tanquam caput fidelium luſtrans vniuerſos, ſicut Princeps perambulat regiones ſibi ſubiectas omnia luſtrans, omnibus prouidens & ius dicens. Perambulare enim in Scriptura eſt Principum, & denotat auctoritatem & ius regendi, vti oſtendi Zachar. 1. 10. & 11: *Sicut dux in exercitu*, inquit Chryſoſt. *obambulans conſiderabat quæ pars ſit coadunata, quæ ornata, quæ ſuo aduentu egeat: vide illum vbique circumcurſare & primum inuenire.*

Moral. diſcant hic Paſtores à Principe Paſtorum, obire & viſitare ſuos ſubditos, vti inter alia mandat Concilium Trident. ſeſſ. 24. cap. 3. de Reformat. nimirum: *A bone maiori diſcat ædare minor.*

Nota, multa hic omittit Lucas, vt quòd S.Petrus in hoc tranſitu (quem ad biennium duraſſe cenſet Baron.) deuenerit Antiochiam, ibique quaſi in Metropoli Syriæ, ad quam magnus erat Iudæorum confluxus, & ad quam multi Chriſtiani in diſperſione facta poſt necem Stephani, profugerant, fixerit cathedram Pontificiam, fundando Eccleſiam Antiochenam (quam poſtea prædicando auxerunt Saulus & Barnabas, ita vt diſcipuli primùm Antiochiæ cognominati ſint Chriſtiani, c. 11. 26.) quòd S.Hieron. in c. 2. ad Galat. & Euſeb. in Chron. eum feciſſe cenſent anno vltimo Tiberij, qui fuit Chriſti 38. licèt Baron. & alij anno ſequenti, qui fuit Caij Caligulæ Imp. primus, & Chriſti 39. idipſum factum putent. Sedit autem S.Petrus ibidem Pontifex per ſeptem annos, ſcilicet vſque ad annum ſecundum Claudij, qui fuit Chriſti 44. quo Romam pergens, ibique Romanam Eccleſiam erigens, eò cum ſua perſona cathedram Pontificiam, omnéque ius ſummi Pontificij tranſtulit, vti ex S. Gregorio, Damaſo & aliis oſtendit Baron. anno Chriſti 39. Vbi & refellit Onuphrium Panuinum, qui contra veterum conſenſum, cenſet S. Petrum primùm fundaſſe Eccleſiam Romanam, deinde Antiochenam. Porrò dicitur fixiſſe ibi cathedram, non quòd illi vrbi affixus fuerit, & nunquam ex ea pedem extulerit. Hoc enim falſum eſt: circumibat enim viſitando fideles aliarum vrbium, & euangelizando infidelibus; ſed quòd illam Eccleſiam primam fecerit Orientalium omnium,

S. Petrus poſt cathedrã Antiochiæ anno Chriſti 38.

omniũ, vtpote cuius ipse erat Episcopus, qui simul erat Pontifex Orbis. Illius ergo Episcopatui annexuit Pontificatũ, donec vtrũque Romã transtulit.

Ad Sanctos.] Olim omnes Christiani vocabantur Sancti, quia vocati ad sanctitatem, & sanctificati in baptismo, viuebant vitam sanctam, vti dixi sæpe in Comment. Epist. S. Pauli.

Lydde.] Ciuitas erat ad mare sita inter Ioppen & Ierusalem, vna ex vndecim Iudææ toparchiis, ordine quinta. Tempore S. Hieronymi vocabatur Diospolis, id est, Iouis ciuitas. In hac, ait Guiliel. Tyrius lib. 7. belli sacri cap. 22. vsque hodie egregij martyris Georgij gloriosum sepulchrum ostenditur, in quo secundùm exteriorem hominem in Deo creditur conquiescere: ad cuius honorem Iustinianus Imp. Ecclesiam multo studio & deuotione ædificari præcepit. Erat enim in ea vrbe decollatus S. Georgius: vnde etiam nunc *ad S. Georgium* dicitur, vti ex Vitriaco, Bredens. & aliis scribit Adrichom. in descriptione terræ Sanctæ.

Vers. 33. *Æneam.*] Syrus, *Aniam.* Anias enim Hebræum & Syrum est nomen, significans pauperem, humilem, mansuetum Domini: Æneas Latinum.

Sanat te.] Ita assertiuè legunt Græca, Latina Rom. & Syrus. Certa enim fide & spe asserendo, & assertione sua curando in virtute Christi, Petrus sanat Æneam. S. Gregor. tamen 23. Moral. cap. 13. vel 15. Glossa & Interpretes legunt optatiuè: *Sanet te.* Eodem tes redit. Assertio enim Petri tacitam continet optationem, precem & inuocationem Christi, cuius virtute sanatus est Æneas.

Vers. 34. *Et sterne tibi.*] q.d. stratum tuum non extende, sed collige: tolle grabatum tuum & ambula: non enim iubet sternere, id est, componere lectum vt in eo decumbat, cùm eum sanet & è lecto erigat.

Mysticè: *Surge & sterne tibi, q. d. torporem in quo fessus iacuisti discute, & bona opera in quibus requiescere valeas, para.* ita Beda. Et S. Greg. 23. Moral. cap. 15. *Quid est dicere, surge, nisi mala quæ perpetrasti, derelinque? Et quid est dicere, sterne tibi nisi mercedis causa in quibus requiescere debeas, operare? vt & deferat resurgendo quæ fecit, & inueniat sternendo quod fecerit. Quod vtrumque Propheta breuiter comprehendit dicens: Declina a malo, & fac bonum: Declinare quippe a malo, est ab eo quo iacuit surgere: bonum vero facere, est mercedis opera, in quibus requiescere debeat præparare.*

Nota, Christus sæpe exegit fidem ab iis quos sanabat, dicens: credis me hoc posse facere? quia ipsi ægri, vel ægrorum parentes aut amici rogabant Christum, vt eos sanaret: vnde vice versa iure ab eis poscebat hanc fidem. Hic verò Petrus ab Ænea non fuit rogatus, sed ipse eum præuenit, vt eo illustrius esset miraculum, quo liberalius erat beneficium. Addit S. Chrysostom. hoc Petrum patrasse, non tam ad paralytici priuatum commodum, quàm ad commune bonum, vt scilicet eo credentes in fide confirmaret, & non credentes ad eam inuitaret; eáque de causa illum vltrò & liberaliter curasse, non exigendo ab eo fidem; vllámve præparationem vel conditionem.

Vers. 35. Saron quid? *Sarone.*] Saron, Sarona, & Lasaron, Græcè Assaron, mons est, & vrbs egregia, quam cepit Iosue cap. 12. Rege illius interfecto. Inde tota regio campestris, quæ à Cæsarea Palæstinæ vsque ad Ioppen protenditur, dicitur Saron, estque pinguis & fertilissima, ideóque saginandis pecoribus apposita: quocirca ibi pascebantur Regis animalia. Hæc *iuxta soli qualitatem, Petro prædicanti fidei coronam fructus germinauit*, inquit S. Hieron. in locis Hebr. & ex eo Adrichom. omnes enim Lyddenses & Saronenses viso hoc Petri miraculo, conuersi sunt ad Dominum, vt subdit hic Lucas. Tunc impletum est illud Isaiæ, de Ecclesiæ flore & felici propagine vaticinantis, oraculum cap. 35. 2. *Gloria Libani data est ei, decor Carmeli & Saron: ipsi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei nostri.*

Vers. 36. Ioppe descriptio. *In Ioppe.*] Ioppe, inquit ex S. Hieron. Iosepho & aliis Adrichomius, quæ & Japho dicitur, id est, pulchritudo, aut decor, vrbs antiquissima, à Iaphet filio Noe ante diluuium condita, sita ad mare in edito promontorio; littore saxoso, alto & arduo, arce ac mœnibus munita valdè. Est portus Ierosolymæ, & Iudææ totius, ad quem ligna & lapides pro templi structura de Libano ratibus transferebantur, atque hinc terreno itinere curribus perue-hebantur Ierosolymam. Portus autem impetuosissimus est: ob id ad excursus piraticos commodus: in quem vsum Machabæorum tempore sæpe est occupatus. Hic Ionas nauem intrauit, cùm fugeret à facie Domini in Tharsis, hoc est, Ciliciam. Hanc Machabæi sæpe occuparunt & munierunt. In hac D. Petrus Tabitham à mortuis suscitauit: hic hospitatus apud Simonem Coriarium (cuius domus erat sub rupe posita iuxta mare, quo loci postea Sacellum S. Petro constitutum est) recepit viros de Cæsarea à Cornelio Centurione, ad Angeli monitum eò transmissos. In huius littore monstrantur saxa, ad quæ catenis religata fuisse dicitur Andromeda, deuoranda à bellua marina, nisi Perseus illã liberasset. Denique in Ioppe exscendũt peregrini, & sesquidiei itinere terrestri perueniunt Ierosolymã.

Andromeda.

Discipula.] i. Christiana, sicut discipuli s. Christi & Apostolorum, primitus vocabantur Christiani.

Tabitha.] Hebr. טבית *tsebi* idem est quod gloria, decor, res iucunda, dilecta & desiderabilis: qua de causa terra Israël vocatur *tsebi* Daniel. 11. 15. & Ierem. 3. 19. *Quomodo*, inquit, *ponam te in filios, & tribuam tibi terram desiderabilem* (Hebr. *tsebi tsibot*) *hereditatem præclaram exercituum gentium?* Vide vtrobique dicta. Inde *tsobi & tsebia*, est capreolus, damula, caprea. Syri mutantes literam *tsade* in *tau*, pro *tsebia* dicunt *Tabitha*. Græcè dicitur δορκὰς, ἀπὸ τῦ δέρκεσθαι, id est, *à videndo*. Dorcades enim, siue capreæ acutissimo pollent visu. Sic quoque Syrohebræum Tabitha alludit ad טבא *nabat*, id est, cerno, video; quòd hoc animal acri sit oculorum acie. Vnde Plinius lib. 28. c. 11. docet, Dorcades, vti & capras, non lippire: adhæc noctu æquè cernere ac die. Innuit ergo Lucas hanc discipulam appositè vocatam Tabitham, id est, Dorcadem, quia Dorcadi erat similis, nimirum primò eam fuisse vigilantem & sobriam, vti sunt Dorcades, ait S. Chrysost. Secundò, eam in montana virtutum conscendisse cum B. Virgine, vti Dorcades petunt saliúntque in montes. ita S. Hieron. in Ezechiel. cap. 45. Tertiò, fuisse castam, timidam & verecundam, ac fugisse conspectus virorum, qualis est Dorcas, iuxta illud Cantic. 8. 14. *Fuge dilecte mi, & assimilare caprea hinnulóque cerworum super montes aromatum.* Quartò, mentis fideique acie penetrasse cœlos, ac deditam orationi penetrasse cœlestia. Quintò, fuisse amabilem, plenámque operibus charitatis & misericordiæ. Capræa enim est symbolum gratiæ, amoris & beneuolentiæ, iuxta illud Cantic. 2. 9. *Similis est dilectus meus caprea hinnulóque cerworum.* & Prouerb. 5. 19. *cerua charissima & gratissimus hinnulus.* Tales sint nunc puellæ, & erunt Dorcades. Talis Dorcas fuit S. Margareta Regina Scotiæ; tota in eleemosynas pauperum effusa, & in

Dorcadis quinque dotes.

oratione

oratione perennans, de qua S. Adalredus Abbas in eius vita apud Surium 10. Iunij: *Nihil*, ait, *illum fide firmius, vultu constantius, patientia tolerantius, consilio grauius, sententia iustius, colloquio iucundius:* quæ dum moreretur, audiens maritum suum Regem cum filio in prælio cecidisse: *Gratias*, inquit, *tibi ago Domine, quia hoc dolore me crucias, & hanc iustam peccatis meis pœnitentiam impones.*

A

VERS. 37. *Posuerunt eam in cœnaculo.*] In altiore scilicet & publica domus parte: *quippe quæ bonis operibus ad summa conscenderat* ait S. Hieron. in c. 41. Ezech.

Ne pigriteris.] Tigurina & Pagnin. *ne grauere.* Alij, *ne cunctere, ne tardas.* Hæc enim omnia significat ἐνέγκαι. Non enim verisimile est eos S. Petrum insimulasse pigritiæ; aut eum vocaturos fuisse pigrum, si vocatus statim non venisset.

VERS. 39. *Exurgens autem Petrus.*] *Impigrè pro Apostolica humanitate venit*, ait S. Cypr. lib. de oper. & eleemos. cap. 2.

Ostendentes ei tunicas.] Ad ostendendam tum charitatem & pietatem Tabithæ, tum suam orbitatem, quòd tali curatrice & quasi matre destitutæ essent, vt vtraque mouerent S. Petrum ad eam invitam reuocandam. ita S. Chrysostom. Simile est quod scribit Abdias in vita S. Ioannis Euang. scilicet viduas ostendisse ei ex Pathmo reuerso vestes, quas eis faciebat Druisiana Ephesina iam defuncta; qua re commotum S. Ioannem, eam ad vitam reuocasse. Ita S. Martinus in porta Ambianensi dimidium chlamydis discindens, dansque pauperi nudo, meruit nocte sequenti videre Christum, illud ipsum chlamydis frustum ostentantem, eúmque audire coram Angelorum choris gloriantem: *Martinus adhuc catechumenus hac me veste contexit*, vti refert Sulpitius in eius vita cap. 2. Ita Martyrius suo pallio inuoluens leprosum, & humeris asportans, sensit se Christum inuoluisse & portasse. Ab eo enim audiuit: *Martyri tu non erubuisti me super terram, ego te non erubescam super cælos*, vti fusè narrat S. Gregor. hom. 39. in Euang. Ita S. Franciscus suis vestibus se exuens, inque induens pauperem, nocte sequenti vidit Palatium spectosum & magnum cum militaribus armis, Crucis Christi signaculo insignitum, audiuitque hoc suum fore militúmque suorum, vti refert S. Bonauent. cap. 1. vitæ eius. S. Catharina Senensis tunica se spolians, eámque dans pauperi, nocte proxima vidit Christum gestantem hanc tunicam, margaritis iam & coruscantibus gemmis conspicuam, ab eóque audiuit: *Dabo tibi vestem inuisibilem, quæ à te arceat omne noxium vtriusque hominis frigus.* Ab eo tempore nunquam hyemis intemperiem sensit: quare iisdem hyeme, quibus æstate, vestibus vtebatur; atque eiusdem promisso cognouit, se præcellenti in cœlis gloria fine fine perfruiturum. ita habet eius vita. Quare meritò dicebat S. Iob cap. 31. 19. *Si despexi pereuntem eo quòd non habuerit indumentum, & absque operimento pauperem. Si non benedixerunt mihi latera eius, & de velleribus ouium mearum calefactus est.*

Christus ostentat eleemosynas S. Martini.

S. Martyrij.

S. Francisci.

S. Catharinæ Senensis.

B

C

D

Quas faciebat illis Dorcas.] Tum pannũ emendo, tum ex eo vestes conficiendo, eásque consuendo, vti pauperibus feciſſe feminas, etiam Principes & Reginas, putà S. Elisabetham filiam Regis Hungarorum, & S. Elisabetham Reginam Lusitaniæ, & similes, in earum vita legimus; quas multæ hoc sæculo strenuè imitantur magno pauperum bono, & maiore Orbis exemplo. Græca addunt, μετ' αὐτῶν ὢσα, id est, *dum esset cum ipsis*, dum inter eas versaretur & viueret: quibus verbis notat Lucas humilitatem & benetuolam familiaritatem Dorcadis, quòd ipsa diues & eleemosynaria, inter viduas pauperes degeret, agerétque quasi mater cum filiabus, vel quasi soror cum sororibus, cum iis amicè colloquens, operans, sarciens, earúmque opera vtens ad vestes pluribus pauperibus conficiendas. ita S. Chrysost. *Vnde sensit Petrus impetrari posse, quod sic petebatur, nec defuturum Christi auxilium viduis deprecantibus, quando esset in viduis ipse vestitus*, ait S. Cypr. loco iam citato.

VERS. 40. *Eiectis autem omnibus.*] Vt Deum secretiùs efficaciúsque oraret, ait Lyra.

Tabitha surge.] *In nomine Iesu Christi*, vti addit S. Cypr. non enim suo, sed Christi nomine, vel voce, vel mente inuocato, eam suscitauit.

At illa aperuit oculos.] Qui mortuis solent claudi. *Aperiendo oculos, mortem instar somni esse ostendit*, ait S. Chrysost.

Resedit.] q.d. Quæ iacebat quasi mortua, iam suscitata se erexit & viua resedit.

VERS. 41. *Dans autem illi manum erexit eam.*] In pedes, vt quæ in lecto resederat quasi viua, sed adhuc debilis, iam à Petro erecta è lecto surgeret, & firma pedibus consisteret. Dando ergo ei manum, primò significauit se sua manu, id est, ope & auxilio eam suscitasse, sicut Christus puellam manu tenens, eam ad vitam reuocauit. Matth. 9. 25. Secundò, eam quæ resurrexerat, sed adhuc debilis resederat, firmam & validam reddidit, vt stare & ingredi posset. Tertiò, apprehensa manu eam viduis & Christianis viuam assignauit. Moral. Arator:

Illa manus meruit Petri contingere dextram,
Pauperibus quæ larga fuit. ——

Inde Petrus eam tangendo, tacitè eius beneficentiam commendauit.

Cum vocasset Sanctos.] Putà Christianos.

Assignauit eam viuam.] παρέστησεν, id est, *stitit*, & vt Tigurina, *exhibuit eam viuam.* Verisimile est Tabitham, vtpote misericordem & piam feminam, in statu gratiæ decessisse, ac proinde cœlo, vel certè Purgatorio destinatam: quocirca reuocatam à Petro ad vitam, certam fuisse de sua salute: alioqui enim Petrus ei non beneficium, sed potiùs maleficium intulisset, si à certo salutis statu ad dubium eam reuocasset. Vnde rectè censet noster Lorinus, & fusè Bellarm. lib. 2. de Purgatorio cap. 8. certum videri, eum qui semel euaserit periculum damnationis, illud denuò non subire. Rursum, nec de numero damnatorum, nec de beatis quemquam suscitari. Tabitham ergo vel è Purgatorio fuisse reuocatam; vel si nihil purgandum habebat, suspensam fuisse eius beatitudinem, quia destinabat Deus eam remittere ad vitam mortalem, orante S. Petro. Ita S. Saluius, qui postea fuit Episcopus Albigensis, cùm defunctus raptus esset ad cœlum, ibique vocem Dei audisset: *Reuertatur hic in sæculum; quoniam necessarium est Ecclesiis nostris*, ingemuit: *Heu, heu Domine, inquit, cur mihi hæc ostendisti, si his frustrandus eram? Ecce hodie ejcis me à facie tua, vt reuertar ad sæculum fragile, & huc vltrà redire non valeam: Ne quæso Domine auferas misericordiam tuam à me, sed deprecor vt permutas me hic habitare, ne illuc decidens peream. Et ait vox quæ loquebatur ad eum: Vade in pace: ego enim sum custos tuus, donec reducam te in hunc locum.* ita Greg. Turon. lib. 7. Histor. Francor. cap. 1. Hinc in vita S. Staniſlai Episcopi Cracouiensis & martyris legimus, quòd cùm ipse à morte suscitasset Petrum quendam, eúmque quasi testem

Tabitha suscitata certa de salute.

Sic & S. Saluius.

E

venditi

venditi à se agri ad tribunal Boleslai Regis iniqui produxisset, dato à Petro testimonio, ab eo quæsierit: *Visne Petre, vt gratitudinis ergo petam à Domino, vt liceat tibi nobiscum ad annos aliquot in terris commorari?* Cui respondit Petrus: *Ego Pater Sancte nolim in hac vita permanere, quam ego rectius mortem appellandam censeo; sed illam peto verè beatam, in qua videtur præsens Dei vultus. Versor in Purgatorio, spero me breui ad superos migraturum. Tu quæso mi Pater pro me ora, vt id citò fiat.* Promisit Stanislaus se curaturum quod petebat, & ille rediens ad

Et S. Christina. sepulchrum, animam rursus expirauit. Sic S. Christina mirabilis, defuncta, & deducta ad Purgatorium, videns horrendas animarum pœnas, optionem accepit à Deo: *Optionem*, inquit, *tibi facio, vel nunc in æternum apud me permanere in gloria, vel redire ad terras, ibique harum animarum pœnas lucre, eásque illis liberare, efficeréque vt homines tuæ pœnitentiæ & vitæ exemplis ad me conuersi, à suis facinoribus abstineant & resipiscant; ac peractis omnibus, ad me multis aucta meritorum cumulis reuerti.* Illa verò ilicò respondit, se ad corpus velle reuerti; ac reuersa admirabiles pro animabus illis subiit cruces & pœnitentias, quibus peractis gloriosè ad Deũ transiit. ita habet eius vita apud Surium die 23. Iunij cap. 3. & sequent. quam laudat Iacobus de Vitriaco Episcopus & Cardinalis. Memorabile est

S Ignatij geome. quod in Actis Canonizationis B. P. N. Ignatij legimus, cum P. Iacobo Laynez, qui ei in Generalatu successit, proposuisse hanc quæstionem: *Si Deus daret tibi optionem, vel statim eundi ad cœlum, vel manendi in hac vitã cum dubio salutis, ostenderéque tamen, te in hac vita præclarũ aliquod ipsi obsequium posse præstare, vtrum eligeres?* cumque Laynez respondisset: *Eligerem ire ad cœlũ, & assecurare meam salutem. Ego verò*, inquit S. Ignatius, *eligerem manere in vita, vt explerem Dei desiderium, eique obsequium ab eo cupitum præstarem. Non enim dubito, quin ipse, qui longè me est fidelior & liberalior, salutis meæ curam habiturus esset, nec permissurus, vt hæc mea electio facta ad eius gloriam cum meæ salutis incertitudine & periculo, mihi fraudi foret, sed longè magis eam cumulaturet & assecuraret. Hæc mea de diuina bonitate est sententia & confidentia*, vtique heroica, digna Ignatio, imò digna Deo.

Vers. 43. *Apud Simonem quendam Coriarium.*] Non curialem, vt vult Hugo & Dionys. sed *Coriarium* qui scilicet coria macerabat vel cõcinnabat, vt inde ocreæ & calcei, vel thoraces & vestes confici possent. Hic enim Græcè vocatur βυρσεὺς. Notat S. Chrysost. modestiam Petri, qui non apud Tabitham aliósque diuites, sed apud plebeium Coriarium hospitiũ elegit. Cùm enim esset Princeps Ecclesiæ, pauperes non est dedignatus, sed cum illis commorari præelegit, quasi eorum socius & conuiua, vt illis animum adderet. Tabithæ domum declinauit, ne videretur pro miraculo hospitij gratiã recipere, sed vt purum purum suum esset beneficium. Fortè etiam, quia Virgo erat aut vidua, apud quam non decebat virum, præsertim Apostolorum Principem, commorari. Simonis ergo domum elegit, quia ei notus erat Simon, vel quia ardentiùs ab eo inuitabatur. Adde, quia domus hæc Coriarij erat extra vrbem iuxta mare, vt dicitur cap. 10. 6. vbi etiamnum peregrinis, eius ex ruinis residuum ostenditur, ait Gagneius (imò ibidem Sacellum S. Petro fuit erectum, vt dixi v. 36.) *Segregata enim ab vrbibus loca sectabantur Apostoli, vtpote solitudinis & quietis amici*, ait Oecumen. Coriarij enim, ne pellium maceratarum fœtore publicum aërem inficerẽt, solebãt olim extra vrbes, vel ad loca semota relegari, vti etiamnũ fit. Audi Artemidorum lib. 1. c. 15. *Coriarum exercere malum omnibus: corpora enim mortua tractat Coriarius, ideóque ab vrbe secluditur.*

Rursum nota magnitudinem amoris & animi in Simone, qui licèt Coriarius, ausus est inuitare & excipere mensa & hospitio continuo, ipsum summum Ecclesiæ caput & Pontificem, cúmque liberaliter pro dignitate personæ, quantum vires & opes ferebant, alere & tractare. Præclarè S. Leo Serm. 2. de Quadrag. *Nulla*, ait, *parum est census, cui magnus est animus; nec de rei familiaris modo mensura miserationis pendet ac pietatis. Nunquam merito caret etiam in tenui facultate, bonæ voluntatis opulentia.* Voluntas hæc opulentissima est, quæ à possibilitate non pendet, sed egisse putatur, quicquid efficaciter cupit. Hac pauperes largas eleemosynas erogant; imbecilles seipsos minimè tangentes, quia præ infirmitate non valent, multis corporis afflictionibus macerantur; indocti doctrinam Euangelicam per totum Orbem prædicant: quia pro operibus quæ præstare non possumus, abundè substituitur efficax bonæ voluntatis affectus. Et vnusquisque vnus cùm sit, sola voluntate fit multiplex: quia per eam potest multorum labores & ministeria complecti. Deinde hic affectus excitat ardentem orationem, qua petimus à Deo, vt per alios id præstet, quod nos optamus, & præstare non possumus: ardens autem oratio id quod petit, impetrat. Vnde S. Bern. Serm. 16. in psal. *Qui habitat. Meritò*, ait, *non exauditur qui clamare dissimulat, aut omnino non postulans, aut tepidè postulans & remissè. Siquidem in Dei auribus desiderium vehemens, clamor magnus: è regione autem remissa intentio, vox submissa.*

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS.

Cornelius Centurio Romanus à S. Petro iussu Dei, per visionem lintei & quadrupedium, id significantis, in fide Christi instruitur & baptizatur; itáque gentibus omnibus palàm aperitur ostium ad Euangelium & Ecclesiam.

Vers. 1. Vir autem quidam erat in Cæsarea, nomine Cornelius, Centurio cohortis quæ dicitur Italica,

2. Religiosus, ac timens Deum cum omni domo sua, faciens eleemosynas multas plebi, & deprecans Deum semper:

3. Is vidit in visu manifestè, quasi hora diei nona, Angelum Dei introëuntem ad se, & dicentem sibi, Corneli.

4. At ille intuens eum, timore correptus, dixit: Quid est, Domine? Dixit autem illi: Orationes tuæ, & eleemosynæ tuæ, ascenderunt in memoriam in conspectu Dei.

5. Et nunc mitte viros in Ioppen, & accersi

certi Simonem quendam, qui cognominatur Petrus:

6. Hic hospitatur apud Simonem quendam Coriarium, cuius est domus iuxta mare: hic dicet tibi quid te oporteat facere.

7. Et cùm discessisset Angelus, qui loquebatur illi, vocauit duos domesticos suos, & militem metuentem Dominum, ex his qui illi parebant.

8. Quibus cùm narrasset omnia, misit illos in Ioppen.

9. Postera autem die iter illis facientibus, & appropinquantibus Ciuitati, ascendit Petrus in superiora vt oraret circa horam sextam.

10. Et cùm esuriret, voluit gustare. Parantibus autem illis, cecidit super eum mentis excessus:

11. Et vidit cœlum apertum, & descendés vas quoddam, velut linteum magnum, quatuor initiis submitti de cœlo in terram,

12. In quo erant omnia quadrupedia, & serpentia terræ, & volatilia cœli.

13. Et facta est vox ad eum: Surge Petre, occide & manduca.

14. Ait autem Petrus: Absit, Domine, quia numquam manducaui omne commune & immundum.

15. Et vox iterum secundò ad eum: Quod Deus purificauit, tu commune ne dixeris.

16. Hoc autem factum est per ter: & statim receptum est vas in cœlum.

17. Et dum intra se hæsitaret Petrus, quidnam esset visio, quam vidisset: ecce viri, qui missi erant à Cornelio, inquirentes domum Simonis, astiterunt ad ianuam.

18. Et cùm vocassent, interrogabant, si Simon, qui cognominatur Petrus, illic haberet hospitium.

19. Petro autem cogitante de visione, dixit Spiritus ei: Ecce viri tres quærunt te.

20. Surge itaque, descende, & vade cum eis nihil dubitans: quia ego misi illos.

21. Descendens autem Petrus ad viros, dixit: Ecce ego sum, quem quæritis: quæ causa est, propter quam venistis?

22. Qui dixerunt: Cornelius Centurio, vir iustus, & timens Deum, & testimonium habens ab vniuersa gente Iudæorum, responsum accepit ab Angelo sancto, accersire te in domũ suam, & audire verba abs te.

23. Introducens ergo eos, recepit hospitio. Sequenti autem die surgens profectus est cum illis: & quidam ex fratribus ab Ioppe comitati sunt eum.

24. Altera autem die introiuit Cæsaream. Cornelius verò expectabat illos, conuocatis cognatis suis, & necessariis amicis.

25. Et factum est, cùm introisset Petrus, obuius venit ei Cornelius, & procidens ad pedes eius adorauit.

26. Petrus verò eleuauit eum, dicens: Surge, & ego ipse homo sum.

27. Et loquens cum illo intrauit, & inuenit multos qui conuenerant:

28. Dixitque ad illos: Vos scitis quomodo abominatum sit viro Iudæo, coniungi, aut accedere ad alienigenam: sed mihi ostendit Deus, neminem communem aut immundum dicere hominem.

29. Propter quod sine dubitatione veni accersitus. Interrogo ergo, quam ob causam accersistis me?

30. Et Cornelius ait: A nudiusquarta die vsque ad hanc horam, orans eram hora nona in domo mea, & ecce vir stetit ante me in veste candida, & ait:

31. Corneli, exaudita est oratio tua, & eleemosynæ tuæ commemoratæ sunt in conspectu Dei.

32. Mitte ergo in Ioppen, & accersi Simonẽ, qui cognominatur Petrus: hic hospitatur in domo Simonis Coriarij iuxta mare.

33. Confestim ergo misi ad te: & tu bene fecisti veniendo. Nunc ergo omnes nos in conspectu tuo adsumus, audire omnia quæcunque tibi præcepta sunt à Domino.

34. Aperiens autem Petrus os suum dixit: In veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus:

35. Sed in omni gente, qui timet eum, & operatur iustitiam, acceptus est illi.

36. Verbum misit Deus filiis Israël, annuntians pacem per Iesum Christum: (hic est omnium Dominus.)

37. Vos scitis quod factũ est verbum per vniuersam Iudæã: incipiens enim à Galilæa, post baptismum quod prædicauit Ioannes,

38. Iesum à Nazareth: quomodo vnxit eũ Deus Spiritu Sancto, & virtute, qui pertransiit benefaciẽdo & sanãdo omnes oppressos à Diabolo, quoniam Deus erat cum illo.

39. Et nos testes sumus omnium, quæ fecit in regione Iudæorum, & Ierusalẽ, quem occiderunt suspendentes in ligno.

40. Hunc Deus suscitauit tertia die, & dedit eum manifestum fieri,

41. Non omni populo, sed testibus præordinatis à Deo; nobis, qui manducauimus & bibimus cum illo, postquam resurrexit à mortuis.

42. Et præcepit nobis prædicare populo, & testificari, quia ipse est, qui constitutus est à Deo Iudex viuorum & mortuorum.

43. Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorũ accipere per nomen eius omnes, qui credũt in eum.

44. Adhuc loquente Petro verba hæc: cecidit Spiritus Sanctus super omnes qui audiebant verbum.

45. Et

45. Et obstuperunt ex circumcisione fideles, qui venerant cum Petro: quia & in nationes gratia Spiritus Sancti effusa est.

46. Audiebant enim illos loquentes linguis,& magnificantes Deum.

47. Tunc respondit Petrus:Nũquid aquã quis prohibere potest, vt non baptizẽtur hi, qui Spiritũ Sanctũ acceperunt, sicut & nos?

48. Et iussit eos baptizari in nomine Domini Iesu Christi. Tunc rogauerunt eum vt maneret apud eos aliquot diebus.

Vers. 1.

IN *Cæsarea.*] Non Philippi, sed Palæstinæ, quæ sita erat in littore maris mediterranei,erátq; munitissima:hinc & turris Stratonis dicta est. Erat enim quasi arx & antemurale Palæstinæ: vnde à Romanis firmo præsidio custodiebatur, in quo Centurio erat Cornelius. Cæsarea conuersa ad Christum, facta est Ecclesiarum Palæstinæ Metropolis,sub se continens Ecclesiam Ierosolymitanam : tum quia Cæsareæ conuerso Cornelio , apertum fuit ostium Ecclesiæ gentibus: tum potiùs , quia Cæsarea primitus sub Romanis erat Palæstinæ Metropolis , & maxima ciuitatum Iudææ,teste Iosepho lib. 3.de bello c. 14.Sed postea anno Christi 553.Vigilius Papa in Concilio Constantinopol. Ierosolymitanam Ecclesiam fecit Patriarchalem , eique subiecit Cæsareensem. ita Baron.anno iam dicto.

Nomine Cornelius.]Videtur hic fuisse Italus(erat enim Centurio cohortis Italicæ)& Romanus.Romæ enim illustres celebréque fuêre Cornelij , & domus, imò gens Corneliorum nobilissima : sicut in Belgio ampla est familia Corneliorum , ex qua ego progniatus sum:vnde omnes ex illa oriundi cognominantur Cornelij. Romæ enim illustris fuit Cornelius Cossus Tribunus militum,qui Tolumnium Lærtem Veientium Regem occidit, secundóque opima spolia Ioui Feretrio retulit , teste Liuio lib.4.decad.1. Et Cornelius Centimalus , qui cùm Annibal mœnibus appropinquaret,trepidante vrbe,ei occurrens,extra vrbem castra posuit , teste Plutarcho.Et Cornelius Merula Consul,qui cõtra Boios in Galliam missus,duodecim millia hostium cæcidit,teste Liuio de bello Maced. lib.5. Et Cornelius Merula,superioris nepos, flamen Dialis,qui ingresso vrbem Mario,ne in eius,vtpote hostis,potestatẽ veniret,in Iouis æde venis succisis sibi mortem conscíuit,Sacerdotísque sui sanguine foci vetustíssimi maduêre,inquit Valerius Max.lib.9.c.12. Similes fuêre plurimi:inter quos emicuêre Cornelij Scipiones,præsertim P.Cornelius Scipio,cognomento Africanus à deuicta Africa, bis consularis, & censorius,ac triumphalis,ter Princeps Senatus, qui fratrem habuit consularem & triumphalem, nepotem verò filij adoptione bis consularem , bis triumphalem,& censorium,& Augurem:cuius soror Cornelia mater Gracchorum , virago fuit magni animi,prudentiæ & eloquentiæ , quam laudat Quintil.lib.1. cap.1.& Cicero in Bruto. Fuit ergo Romæ Corneliorum familia nõ vna, sed plurimæ, adeò vt gentem integrã conflare posset. Eius enim familiæ,& quasi partes erant Scipionum,Lentulorum,Cinnarum,Balborum, Merularum , Rutulorum,Cethegorum, Mamercorum, Dolabellarum, Mammularum,Seuerorũ,& aliæ plures , quas fusè recenset Antonius Augustinus lib.de familiis Romanorum.Ex his ergo oriundus videtur hic Cornelius Centurio. A primo enim illustri Cornelio, filij, nepotes & posteri omnes dicti sunt Cornelij. Porrò nonnullis eruditis ita dicti vidẽtur à cornu, quasi cornei,robusti & constantes.Vnde S.Cornelius Romanus Pont.& martyr, S.Cypriano per literas familiaris,pingitur cum cornu in manu : quia Decio & Volusiano Imp.constantissimè restitit,vti narrat S. Cypr. cornu enim est robur animalium: vnde cornu symbolum est fortitudinis, victoriæ, regni,gloriæ,& triumphi,iuxta illud de Ioseph,*cornua rhinocerotis cornua illius.* Deut.33.17. Et psal. 43.6. *In te inimicos nostros vẽtilabimus cornu.*Exod. 91.11.*exaltabitur sicut vnicornis cornu meũ.*Et psal. 131.17.*illuc producam cornu Dauid.*Et psal.111.9. *cornu eius exaltabitur in gloria.*Et Zachar.1.21.*Hæc sunt cornua quæ ventilauerunt Iudam.*Hinc psal.97. *Psallite Domino,* ait, *in tubis ductilibus & voce tubæ cornex,*hoc est mysticè,in robore virtutis. *Duas,*ait ibidem S.Hier. *habetote tubas,& argenteam,& corneam. Argenteam,vt habeatis sermonem: corneam,vt habeatis virtutem. Legimus in Leuitico: Nullum animal offeratur,nisi quodcunque cornutum est* , &c. *Et nos ergo quãdu habemus cornu,meremur victima esse Dei. Si autem cornu nostrum fuerit excussum , quasi debiles sumus,& inter Sacerdotes Dei venire non possumus.*Et S.August.ibid.*Cornu,*ait,*excedat carnem, necesse est vt carnem superando sit firmum ad perdurandum,& capax vocis. Qui vult esse tuba cornea,superet carnem, transcendat carnales affectus.* Et inferiùs:*Tuba cornea te erigat aduersus Diabolum, nã tuba carnea aduersus fratrem tuum.* Quocirca S.Cornelius quasi roboris Antistes, & martyrum primipilus,ad robur,æquè ac ad decus martyrij impetrãdum,à fidelibus inuocari solet. Ita,vt alios taceam, eum sibi cognominem martyrij causa inuocare solebat Cornelius Musius,apud Belgas Poëta laureatus,qui proinde hunc ei hymnum sæpe cõcinebat:

Beate Christi Pontifex,Christique Martyr inclyte,
Hanc gratiam Cornelio Tuo benignus impetra;
Vt exprimo quem nomine,Te charitate, Te fide,
Et asserenda audaciã Te veritatis exprimam.

Ac ab eo voti compos effectus est. Nam Lugduni Batauorum sub annum Domini 1572. à Caluinistis naso,auribus,manuum pedúmque digitis truncatus , trabi in foro affixus & laqueo strangulatus anno ætatis 72. glorioſum obiit martyrium , vti refert Aubertus Miræus in Elogiis Belgicis. Vel certè Cornelius dicitur à corde,quasi cordatus.q.d. Corneli *cor ne linque solo* ; cor sit in æthere,non in ære ; in Sole & cœlo,non in solo & salo.Talé enim decuit esse hunc Cornelium, primipilum Ecclesiæ Gentilis, qui Gentilibus omnibus quasi dux & anteſignanus viam ad Ecclesiam ,imò iter in cœlum panderet ; nimirùm nobilem Romanum , militum ducem,qui nobilibus Romanis, militibus & Principibus fidei & virtutis exemplum daret:vnde cum paulo pòst secuta sunt tot agmina Romanorum, præsertim militum & nobilium,non tantùm ad fidem , sed & ad martyrium. Fuit ergo ipse gloria Gentilitatis,& gentium primitiæ, ait Origen.hom. 11.in Numer. & S.Hieron. ad Saluinam : *Primus,* ait,*Cornelius salutem gentium dedicauit.*

Corneliorũ familia.

Dicta à cornu.

Vel à corde.

Centurio.] Qui centuriæ militum præerat, quæ primò constabat centum militibus : sed variis de causis subinde adauctus est hic numerus. Caietan. opinatur Cornelium hunc fuisse Centurionem primæ cohortis ex decem, quibus constabat legio,

Centurio quis?

qui proinde primipilus dicebatur, cui præferebatur vexillum Aquilæ, quod erat Romanorum insigne, ac 400. milites in prima acie gubernabat, quasi primi ordinis ductor, teste Vegetio lib. 2. cap. 6. Vnde & equestribus ornamentis censuique decorabatur, vti docet Lipsius lib. 2. de militia Romana.

Cohors quæ

Cohortis.] Græcè, ἐκ σπείρης, id est, *ex cohorte*. Cohors enim plures habebat centurias & Centuriones, è quibus vnus fuit Cornelius. Cohors enim primitus erat decima pars legionis, constans quinquaginta manipulis: manipulus autem 25. militibus: quare cohors constabat 1250. militibus: legio duodecim millibus & quingentis, vt patet ex Cæsare lib. 6. de bello ciuili, Velleio lib. 2. & aliis. Iam cohors vulgò à Gallis vocatur regimentum, & qui ei præest dicitur Tribunus, siue Chiliarcha. Verùm postea vti legionis, ita & cohortis numerus imminutus est, idque variè pro varietate temporum & locorum. Legio tandem redacta est ad sex millia & sexcentos.

Italicæ.] Ab Italis militibus quibus constabat. Opinatur Baron. hanc cohortem ordine fuisse sextam, & cognominatam Ferratam: hanc enim ab Augusto collocatam fuisse in Iudæa scribit Dio.

Vers. 2. An Cornelius iã fuerit iustus

Religiosus ac timens Deum.] Vatab. *pius & religiosus erga Deum*. Est hic problema: An Cornelius antequam accerseret Petrum fuerit iustificatus, necne? Negat S. Chrysost. Oecum. & Stapletonus hic, & S. Basil. in regulis breuior. reg. 224. Fauet S. Augustl. lib. de prædest. Sanct. cap. 7. Huic sententiæ fauent ea quæ dicuntur v. 5. 43. 44. & cap. sequenti v. 14.

Resp. affirmatiuè.

Longè verius affirmant S. Gregor. hom. 9. & 19. in Ezech. Beda, Dionysius & Lorinus hic, Magister in 3. distinct. 25. ibique Albertus, Bonauen. & S. Thom. ibidem, ac 3. p. q. 69. art. 4. ad 2. Ruardus Tapper artic. 7. Alphonsus à Castro verbo *Baptismus*. hæresi 10. Gregor. de Valentia 2. 2. disp. 1. quæst. 2. puncto 4. Fauet S. Hieron. in cap. 5. Epist. ad Galat. Probatur primò, quia Cornelius hic vocatur religiosus ac timens Deum: ergo non tantùm erat iustus, sed & pius ac religiosus. Secundò, quia vers. 4. dicuntur opera & eleemosynæ eius ascendisse in memoriam in conspectu Dei. Tertiò, quia id diserte videtur asserere S. Petrus vers. 34. dicens: *In veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus; sed in omni gente qui timet eum, & operatur iustitiam, acceptus est illi*: loquitur autem de Cornelio. Ergo Cornelius acceptus & gratus erat Deo: ergo erat iustus. Nullus enim est gratus Deo, nisi iustus. Primus enim effectus gratiæ iustificantis est, facere hominem gratum & acceptum Deo. Deinde, qui operatur iustitiam est iustus: Cornelius autem, teste S. Petro, operabatur iustitiam; ergo erat iustus. Quartò, quia v. 22. de eo dicitur: *Cornelius vir iustus & timens Deum, & testimonium habens ab vniuersa gente Iudæorum, responsum accepit ab Angelo sancto accersire te*. Denique v. 2. de eo dicitur: *faciens eleemosynas multas plebi, & deprecans Deum semper*. Hæc autem duo consistere nequeunt cum peccato, sed præsupponunt gratiam sanctificantem. Quare Cornelius ante aduentum S. Petri, à Iudæis quibuscum Cæsareæ versabatur, didicit hausitque fidem explicitam vnius Dei, & implicitam Christi mediatoris, coluitque verum Deum; sicut & Iob eiúsque amici: non enim soli Iudæi ante Christum, sed & nonnulli Gentiles coluerunt verum Deum; qui seruantes legem naturæ & charitatis, iustificati sunt, indéque eleemosynas aliáque pia opera præstiterunt. Hæc autem facere non potuerunt per vires solius naturæ, vti censebant Pelagiani, sed ad hoc egebant gratia Dei excitante & cooperante, vti rectè docet S. Prosper lib. de libertate arbitrij.

Cur ergo missus est ad eum S. Petrus? Resp.

Dices: si erat iustus, quid opus erat ad eum mittere S. Petrum? Resp. opus erat ad hoc, vt per eum disceret explicitam fidem Christi, omniúmque eius mysteriorum: nam implicita fides non sufficiebat. Iam enim facta erat promulgatio nouæ legis, & fidei explicitæ de Christo mediatore in Pentecoste Ierosolymis; illáque sensim serpebat ad alias vicinas vrbes, ita vt de illa inaudierit Cornelius, vt patet vers. 22. Quare eius obligatio incipiebat vbique induci, & consequenter obligare Cornelium, qui hactenus laborarat eius ignorantia inuincibili: sed illa iam incipiebat fieri vincibilis, ideóque culpabilis; qui si illam depellere, & obligationi iam dictæ satisfacere neglexisset, peccasset, & amisisset iustitiam. Vnde vt eam non amittat, sed retineat & augeat, iubetur ab Angelo accersere Petrum, qui explicitè eum doceat illa, quæ de Christo scire & credere necessarium erat, non tantùm ad acquirendam, vel augendam, sed & ad retinendam iustitiam: necessarium inquam, non tantùm necessitate præcepti, vt vult Andreas Vega lib. 6. in Conc. Trident. cap. 20. & Dominicus Soto lib. 2. de natura & gratia cap. 21. & 22. sed etiam necessitate medij. Nam post sufficientem Euangelij promulgationem, nemo potest iustificari & saluari, nisi per explicitam fidem Christi mediatoris, vt habet verior & communior Theologorum sententia. Perperam enim Melchior Canus, & ex eo Domin. Bannes 2. 2. q. 2. art. 8. separant salutem à iustitia, dicúnteque Cornelium, & similes sine fide explicita Christi potuisse iustificari, sed non saluari. Salus enim indiuiduè adhæret iustitiæ: iustitia enim & gratia est semen gloriæ, vt quicunque moritur in gratia, certus sit de salute & gloria æterna. Hoc est quod ait S. Gregor. loco citato, Cornelium *per bona opera meruisse fidem*, scilicet explicitam de Christo; & simul *per fidem*, scilicet implicitam, *venisse ad bona opera*. Rursum per fidem venisse ad bona opera, sed per opera esse solidatum in fide. Porrò baptizauit Cornelium Petrus, vt eum Christianismo initiaret, gratiámque acceptam augeret & confirmaret: iam enim baptismus incipiebat eum, omnésque alios obligare. Non ergo baptizatus est, vt remissionem peccatorum acciperet, quam antè iam acceperat, nisi fortè venialium, si quæ irremissa habebat, vti & pœnarum peccatis mortalibus præcedétibus debitarum, si quæ adhuc remittendæ restabant. Adde, culpam peccatorum mortalium ei remissam fuisse per contritionem, quæ includebat votum implicitum baptismi: vnde debebat baptizari, vt hoc voto se exoneret; illius enim intuitu remissa ei erant peccata.

Dices secundò: ad verba S. Petri v. 44. descendit in eum Spiritus S. ergo antè non descéderat. Resp. tunc visibiliter descendit, qui priùs in eum inuisibiliter descenderat; cumulitque ei augmentum gratiæ, & insuper gratias gratis datas, vt donum linguarum, &c. de quo vers. 44. Minùs rectè ergo aliqui eum tunc primò iustificatum censent. Argumenta aduersariorum petita ex versibus citatis, in illorum explicatione dissoluentur.

Deprecans Deum semper.] Quantum scilicet per negotia domestica & militaria licebat: *semper* ergo, id est, frequenter, assiduè. Nota hic quatuor virtutes Cornelij, cuiuis Christiano, præsertim Superiori imitandas, si suæ vocationi atque officio satis

satisfacere velit. Prima est religio: fuit enim ipse vir religiosus erga Deum. Secunda est timor Dei. Tertia est misericordia & eleemosyna: qui enim in proximum misericors est, vicissim Deum in se misericordem experietur, iuxta illud pomissum Christi: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Matth. 5. Vnde Nazian. Orat. de cura pauperum: *Esto*, inquit, *calamitoso Deus, ut vicissim Deus ut tua calamitate sit tibi Deus.* Ita Cornelius per eleemosynas meruit visitari ab Angelo, & à S. Petro, ab eóque percipere fidem Christi, vt ait ei Angelus vers. 4. Quarta est oratio frequens: hæc enim est quasi fistula, è coelo eliciens omnem gratiarum imbrem.

A

Tropol. S. Hieron. Epist. 9. ad Saluinam, hæc omnia applicat Nebridio, eius marito iam defuncto, qui fuerat Imperatorum nepos, natus ex sorore Augustæ. *Quicquid*, inquit, *de illo* (Cornelio) *dicitur, hoc nomine commutato, in Nebridio meo video dico. Sic religiosus fuit, & amator pudicitiæ, vt virgo sortiretur vxorem: sic timens Deum cum omni domo sua, vt oblitus dignitatis omne cõsortium cum Monachis haberet, & Clericis; tantásque eleemosynas faceret in populis, vt fores eius pauperum ac debilium obsiderent examina: certè sic semper orans Deum, vt illi, quod optimum esset, eueniret. Raptus est, ne malitia mutaret mentem eius; quia placita erat anima illius Deo.* Et mox. *Nihil nocuit maluanti paludamentum, & balteum, & apparitorum caterua: quia sub habitu alterius alteri miluabat. Legimus & in Euangelio Matth. 8. de alio Centurione Domini testimonium: Nec in Israël tantam fidem inueni. Ioseph post Pharaonem regijs ornatus insignibus, sic Deo charus fuit, vt super omnes Patriarchas duarum tribuum Pater fieret. Daniel & tres pueri sic præerant Babyloniæ opibus, vt habitu Nabuchodonosor, Deo mente seruirent. Mardochæus & Hester inter purpuram, fericum & gemmas, superbiam humiliate vicerunt; tantique fuere meriti, vt captiui victoribus imperarent.* Et inferiùs. *Mirum dictu est: nutritus in Palatio, contubernalis & condiscipulus Augustorum, quorum mensa ministrat Orbis, & terra ac maria seruiunt, inter rerum omnium abundantiam, in primo ætatis flore tanta verecundiæ fuit, vt virginalem pudorem vinceret, & ne leuem quidem obscœni rumoris de se fabulam daret. Deinde purpuratorum propinquus, socius, consobrinus, isdem cum ambabus studijs eruditus, non est inflatus superbia; sed cunctis amabilis, ipsos Principes amabat vt fratres, venerabatur vt Dominos. Ministros autem eorum sic sibi charitate sociarat, vt qui merito inferiores erant, effici eis se pares arbitrarentur.* Notent hæc Principes, aulici, duces, milites, notent & imitentur.

B

C

D

Vers. 3. *Et vidit in visu manifestè.*] Fuit ergo hæc visio corporalis & ocularis: hæc enim sola est manifesta. Adde, factam esse non noctu, sed per diem hora nona in vigilia, cùm oraret Cornelius: ergo fuit corporalis: nam quando per visionem dumtaxat imaginariam quid videtur, solet id fieri noctu. Angelus ergo in corpore assumpto apparuit Cornelio. Causæ fuerunt quatuor. Prima, ne Cornelius, aut eius domestici putarent fuisse illusionem nocturnam. Secunda, ne Iudæi putantes ad se solos pertinere Messiam, fidem & Euangelium, obiicerent S. Petro, surreptitiam fuisse visionem, & vocationem Cornelij ad fidem, vti hac de re expostularunt cum eo cap. 11. 3. Tertiò, vt Gentiles ex Cornelio scirent certò & manifestè, sibi apertum esse ostium Euangelij. Quartò, quia gentibus manifestè reuelandus erat Christus, Christique fides; Iudæi verò exæcandi erant, & ad sux legis vmbras relegandi.

E

Angelus corporaliter visus Cornelio 4. de causis.

Quasi hora diei nona.] Quæ incipit à tertia pomeridiana, & protenditur vsque ad vesperam. Vnde hora nona, erat hora orationis vespertinæ, sicut prima erat matutina, vt dixi cap. 3. 1. Videtur ergo Cornelius more Iudæorum, inter quos agebat, vtrumque orandi tempus obseruasse; cúmque vespertinam horæ nonæ orationem obiret, apparuit ei Angelus. Orantibus enim se interserunt, astant & apparent Angeli, quorum opus & deliciæ est oratio. ita Cassian. lib. 3. de instit. Renun. cap. 3. Et S. Chrysost. qui & causam dat, cur potiùs vespertina hora apparuerit Angelus, quàm matutina: *quia postrema hora hæc erat*, inquit, *quando cura diuinitus tuntur, & vacatur precibus atque compunctioni.* Cor enim curarum expers & compunctione saucium, capax est illustrationum rerumque cœlestium, optiméque ad eas dispositum.

Mysticam causam dat Beda: *quoniam*, inquit, *in morte illius* (Christi) *baptizandus erat, qui spiritum tradidit hora nona.* Hinc Alcuinus lib. de diuinis offic. cap. de Sabbatho sancto, docet catechumenos baptizari hora nona: quia ea hora ad primum è gentibus catechúmenú, putà ad Cornelium, venit Angelus iubens vocari Petrú, qui eum baptizaret.

Tropol. S. Chrysost. *Cornelius*, inquit, *vitæ religiosæ sibi tempora constituit: non enim est vir pius, qui sibi statu orandi, & bonis operibus vacandi tempora non præfigit.* Et S. Hieron. Epist. ad Saluinã viduam, hoc ei dat monitum: *Semper in manibus tuis sit diuina lectio, & tam crebræ orationes, vt omnes cogitationum sagittæ, quibus adolescentia perire solet, huiusmodi clypeo repellantur.* Inter Apophthegmata S. Thomæ Aquinatis primarium hoc recensetur: *Religiosus non est qui non semper versatur cum Deo, aut cogitat de Deo.* Quocirca ipse ita assiduus erat in oratione, vt omnem suam scientiam illi potiùs, quàm studio, cui tamen sedulò vacabat, attribueret, dicereique scientiam suam magis esse cœlitùs infusam, quàm humanitùs acquisitam. Rursum, *anima*, inquiebat S. Thomas, *sine oratione non proficit. Religiosus sine oratione est velut miles nudus, qui pugnat sine armis;* idcóque inermis facilè ab hoste vincitur.

Angelum Dei.] Lyra. & Dionys. probabiliter opinantur, Angelum hunc fuisse custodem Cornelij. Angeli enim custodis officiú est curare sui clientis catechesin, baptismum & salutem. Quare falsum est quod censuit Origen. hom. 6. in Matth. Angelum custodem incipere custodire clientem suum à tempore baptismi. Nam & infideles non baptizati habent custodem Angelum, qui eos à peccatis auocet, & ad virtutes, præsertim fidem & baptismum deducat, vti habet cõmunis Theologorú tententia.

Timore correptus.] Angeli enim majestas & gloria videntem percellit, vti dixi c. 7. 32. Vers. 4.

Quid est Domine?] Ita Roman. Græcus & Syrus. q. d. quid à me poscis Domine? quid me vis facere? Aliqui Codices Latini legunt: *Quis es Domine?* vti dicebat Saulus cap. 9. 5. Sed priorem lectionem esse genuinam, patet ex responsione Angeli. Ait enim: *Orationes tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam.* Græcè, εἰς μνημόσυνον, vt scilicet quasi memoriale à te submissum ad Deum, seruentur, & semper obuersentur conspectui Dei. Vatab. *Recordatus est Dominus orationum & eleemosynarum tuarum*, ideóque eas digno præmio remunerari volens, mittit me ad te, vt ostendam tibi viam ad fidem & salutem. Tertul. lib. de Ieunio c. 8. addit, *& ieunia*: eleemosyna enim & ieunium sunt quasi duæ alæ, quibus oratio euehitur & euolat

in cœlum ad Deum. Credibile enim est Cornelium A miscuisse orationi & eleemosynis ieiunium. A Iudæis enim didicerat illud Angeli consilium datum Tobiæ cap. 12,8. *Bona est oratio cum ieiunio & eleemosyna, magis quàm thesauros auri recondere: quoniam eleemosyna a morte liberat, & ipsa est quæ purgat peccata, & facit inuenire misericordiam & vitam æternam.*

Nota, τὸ *ascenderunt* alludit ad ritum sacrificiorum, præsertim holocausti, quod totum per ignem & fumum ascendebat ad Deum, indéque dictum est עֹלָה *ola*, id est, ascensio. Orationes enim sunt instar holocausti: inde enim vocantur vituli labiorum, sacrificium laudis, &c.

Vers. 5. *Et nunc mitte.*] Non dicit, *vade tu ad Petrum:* B quia volebat cum eo totam eius familiam catechizari, & baptizari. Hæc autem tota domo abire non poterat. ita Hugo. Rursum Angelus per se hæc non præstat, quia homines à Deo ordinati sunt ministri verbi Dei & baptismi, non Angeli. Sic Saulus ab Anania baptizatus est, Eunuchus Candaces à Philippo. Porrò voluit Deus accersiri Petrum, non Ioannem, vel quem alium, quia decebat, vt Petrus quasi caput Ecclesiæ, sicut primus omnium post Christum prædicauerat Iudæis, Actor. 2. & 3. ita primus prædicaret & gentibus, putà Cornelio, eiúsque familiæ. Ipse enim quasi totius Ecclesiæ Pastor, debebat in eam quasi in vnum ouile Christi, congregare tam gentes quàm Iudæos, vt vtri- C que eum quasi communem Patrem agnoscerent, colerent, obedirent & sequerentur; in eóque vtrique, licèt inter se diuersi, imò aduersi, vnirentur.

Vers. 5. *Misit illos in Ioppen.*] Perquirere & accersere Petrum, non imperando, sed rogando, vt dignaretur venire ad domum Cornelij.

Vers. 9. *Ascendit Petrus in superiora.*] εἰς τὸ ὑπερῶον, id est, in tectum domus: tecta enim in Palæstina sunt plana, vt in iis ambulare, sedere, orare possint, quæ Græcè domata, Romæ solaria, vel mœniana appellantur, ait S. Hieron. Epist. 135. ad Suniam. Ascendit ergo & secessit, vt liberiùs cœlum intueretur, eóque à terra oculos & mentem oraturus attolleret. Oratio enim est ascensus mentis ad Deum, D quem iuuat ascensus corporis. Hinc Christus, Moses, Elias, Elisæus, S. Franciscus, aliique Sancti oraturi ascendebant in montes, vt sicut loco, sic & cogitatione cœlo vicini efficerentur, ait S. Ambros. Serm. 11.

Sancti orarunt in locis excelsis. Cur?

Circa horam sextam.] Nota hic horam sextam orationis: quia ea vti homo creatus est, & peccauit; ita & recreatus est à Christo Cruci affixo: & quia ea hora solet sumi prandium, cui exemplo Petri & Ecclesiæ præmittenda est oratio. Vide dicta 1. Timoth. 4. v. 3. & 4.

Vers. 10. *Et cum esuiret.*] Cibum corporalem: huius enim fames solet obuenire aduentante tempore prandij. Quare quod S. Ambros. Serm. 10. Beda & E alij accipiunt de esurie spirituali animarum, eo quòd videret paucos Iudæos conuerti ad Christum, mysticum est, non literale, vt patet ex sequentibus.

Voluit gustare.] Vox *gustare* notat sobrietatem S. Petri, quasi cibo non se opplere, sed eum dumtaxat pro necessitate degustare, & summis, vt dicitur, labris delibare voluerit. Rursum, quòd in hac vita sit tantùm gustus & delibatio voluptatis, in futura verò saties, iuxta illud psal. 16. 15. *Satiabor cum apparuerit gloria tua.* Quocirca vir sapiens dixit, cor nostrum esse pyramidale, ita situm in homine, vt eius basis sursum, conus deorsum vergat, ad significandum, quòd terram & terrena quæ deorsum sunt, tantùm obiter & leuissimè, quasi in puncto dumtaxat tangere & gustare, totum verò cordis mentísque sinum & capacitatem sursum ad cœlestia erigere, & expandere debeamus. Vnde mystícè S. Hieron. ad Rusticum Epist. 4. *Petrus, ait, esuriens in Iudæis, Cornelij fauoratur fide; & famem incredulitatis eorum, gentium conuersione restinguit; atque in vasis Euangeliorum quadrangulis, quod de cœlo descendit ad terram, docetur & discit omnes homines posse saluari: rursúmque quod viderat in specie candidissimi linteaminis in superna transferetur, & credentium turbam ad cœlum rapit, vt pollicitatio Domini compleatur: Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.*

Cecidit super eum mentis excessus.] q. d. Raptus est in exstasin. Vox *cecidit*, significat hanc exstasin non fuisse naturalem, qualis est ea quæ ex vehementi ira, pauore, amore, studio & contemplatione nascitur, sed diuinam, nimirum cœlitùs S. Petro immissam fuisse hanc visionem & raptum. Vide quæ de exstasi dixi præfatione in Minores Prophetas Canone 19.

Vers. 11. *Et vidit cœlum apertum.*] *Vidit*, scilicet in mentis excessu, de quo præcessit. Vnde sequitur, hanc visionem non fuisse oculorum, sed imaginationis & mentis. Symbolicè, significatur hic primò, arcanum mysterium in cœlis & Dei prædestinatione reconditum, de gentium vocatione ad Christum, C iam toti mundo referandum & patefaciendum esse, ait Beda. Secundò, Petro quasi cœli clauigero, datas esse claues ad aperiendum & claudendum cœlos. Matth. 16. 19.

Et descendens vas quoddam.] *Vas*, id est, receptaculum, non æneum, nec ferreum, nec ligneum, sed lineum. Vnde sequitur, *velut linteum magnum.* Erat ergo hoc linteum siue linteamen, velut vter lineus, continens omnis generis escas, infernè concauus & clausus, supernè apertus, qui quatuor suis angulis è cœlo demittebatur ad Petrum, eíque esurienti omnes has escas ad manducandum offerebat.

Quæres, quid ad literam significat hoc vas, siue linteum? Resp. primò Glossa interlin. significare corpus Christi, quod est vt linteum, quoniam sine semine conceptum, candorem castitatis custodit; & quia mortuum: magnum verò, propter Deitatis consortium, & quia resurrexit. ita & Cassian. lib. 3. de Instit. Renun. c. 3.

Secundò, meliùs alij accipiunt Dei sermonem, & prædicationem Euangelij, in qua molliter quiescunt peccatorum animæ in cœlestis gratiæ illapsu, & supernæ gloriæ spe. ita S. Ephem Serm. de S. Basil. tomo 3. & S. Gregor. lib. 35. Moral. cap. 16. vel 20.

Vas est Ecclesia Christi.

Tertiò & apertissimè, S. August. Serm. 26. de diuersis, S. Ambros. Serm. 10. Cyrillus, vel potiùs Origenes homil. 7. in Leuit. S. Hieron. in Epist. 89. ad S. August. Gregor. loco iam citato, Beda & alij accipiunt Ecclesiam Christi. Hæc enim est quasi vas lineum, id est, purum, propter incorruptibilem veritatem & fidem: quia purissima & sanctissima est tum in fide, tum in vita & moribus, non habens maculam, neque rugam. Ephes. 5. 27. Hæc de cœlo demittitur, quia ipsa est Ciuitas sancta, Ierusalem noua descendens de cœlo à Deo. Apocal. 21. 2. Quatuor anguli sunt quatuor Euangelia, quibus per quatuor plagas mundi, & quatuor partes terræ disseminatur Ecclesia. Hoc vas ter è cœlo demittitur, quia fide & Sacramento S. Trinitatis fideles innouantur, & in Ecclesiam admittuntur. In eo sunt

immundæ

immundæ & ferę bestiæ,id est,quæuis gentes,quę priùs erant turpibus & ferinis moribus,atque à legali Iudæorum munditie alienæ. Audi S. Gregor. *Quid*,ait,*signatur linteo sindonis,nisi subtilis intextio sanctæ prædicationis, in qua molliter quiescunt, quia mens in illa fidelium superna spe refouetur?*

Tropol.vas est Religionis status.

Tropol. per vas hoc multi accipiunt statum Religionis, qui constat lino,id est,maceratione carnis & mortificatione appetituum. Linum enim variè maceratur & carminatur, vt fiat linum : quatuor initia sunt quatuor regulæ quatuor priscorum Ordinum,putà regula S.Basilij, S.Augustini, S.Benedicti & S. Francisci:in eo sunt animalia immunda, id est,peccatores, qui vt peccata in sæculo admissa expient, pœnitentiæ causa se mancipant Religioni, ita Glossa. Porrò quomodo lineum & linteum sit symbolum puritatis,pœnitentiæ,patientiæ,fortitudinis,religionis, &c. dixi Exodi 28.39. & Ieremiæ 13.1.Simile est hoc vas lineum vasi intemerato, de quo noster Causinus Parabol.Hist.lib.12.c.71. ex Pausania. Tradit enim Pausanias in Arcadia esse Stygem fluuium, cuius aqua adeò acris & potens est,vt omnia vasa siue ærea,siue ferrea, siue lapidea disrumpat, excepto vase quod fit ex vngula equi, quod proinde vas intemeratum dicitur,estque hieroglyphicum B. Virginis, quæ nullo peccato, vel originali,vel actuali (cuius symbolum est Styx)infici aut lædi potuit.Simili modo Religio est vas intemeratum,quia omnia peccata & peccatorum occasiones amouet & excludit,quantum fragilitas humana patitur.

Symbol. est mundus & homo.

Symbol. Oecum. Vas, inquit, linteum denotat totum Orbem,qui ad Christum vocatur : quatuor initia sunt quatuor elementa, quibus hic inferior mundus constat.& propagatur: animalia varia sunt varij hominum status. Consequenter vas linteum est homo, qui est microcosmus constans quatuor elementis : quare cogitet se,vti ex iis conflatus est, ita breui in ea resoluendum, & per mortem rediturum.Quocirca Antistites in Æthiopia,cum Cruce sibi præferri curant vas cinerum,quod eos iugiter memores reddat suæ mortalitatis, tacitéque eis inclamet: *Memento homo,quia cinis es,& in cinerem reuerteris.* ita Nicolaus Causinus lib. 5. Parab. Histor.c.4.ex Sabellico lib.4.c.4.

Quatuor initys.] Syrus & Vatab.*quatuor angulis.* Tigurina,*quatuor extremitatibus*.Græcè additur δεδεμένον, id est, *alligatum* : cùm enim linteamen hoc esset quadratum,nec esset expansum instar straguli, sed instar vasis, vel vtris constrictum ad capienda animalia, necessariò debebat in quatuor sui extremitatibus constringi & colligari,ne animalia diffluerent,vel dilaberentur.Hi quatuor anguli significant quatuor Euangelia, spargenda per quatuor Orbis plagas,vti iam dixi.

Vers. 12.

In quo erant omnia quadrupedia.] Id est, omne genus quadrupedum.ita Syrus.Est enim hic distributio pro generibus singulorum, non autem pro singulis generum : nec enim omnia individua omnium animalium capi poterant vnico vase & linteo.Græcè additur θηρία, id est, *fera*. S. Hieron.in c.38.Ezech. & Origen. hom.2. in c.2.Genes.censent,in hoc linteo fuisse animalia tam munda,quàm immunda, sicut fuerunt in arca Noe:munda significabant Iudæos,immunda gentes:ex vtrisque enim vna conflatur Ecclesia.Probabiliùs censet Iustinus quæst. 89. ad Orthod. in hoc linteo fuisse sola animalia immunda:nam si munda fuissent,Petrus non exhorruisset; sed ea accepisset relictis immundis. Iam autem videns omnia immunda, exhorrescens dixit : *vnquam manducaui omne commune & immundum.* Significabant enim gentes immundas. Vnde volatilia denotant superbos & ambitiosos; serpentia inuidos & iracundos; quadrupedia auaros,gulosos & lubricos:hi enim oculos,mentémque in terram & terrena proiectam gerunt. ita Lyran. Sic ferè & S.Basil.in c.14. Isaiæ,nisi quòd per volatilia intelligat leues & instabiles. Erant tamen in hoc vase munda nonnulla,sed perpauca & sub immundis abscondita : nam munda significabant Iudæos cum immundis,id est,gentibus,capiendos esse Ecclesia Christi.

Vers. 13.

Et facta est vox.] Non realis & sonora,sed imaginaria vel mentalis; talis enim solet fieri in extasi.

Occide.] Θύσον verti potest primò *occide*,secundò, *sacrifica*.vel *immola*.ita Beda. olim enim manducabant,etiã laici,ex victima occisa,& immolata Deo. Vnde appositè S.Ambr.Serm.10. *In Ecclesia*, ait, *primum Deo animal ex gentibus, Centurio Cornelius est immolatus.* Hæc occisio & immolatio significabat, in gentibus occidendam esse infidelitatem & vitia,vt in eis viueret Christus,fides & virtus.Vnde S.Hier.vel quisquis est Auctor, in Threnos cap.3. censet, Petro quasi capiti Ecclesiæ dictum esse de gentibus : *macta & manduca, id est, vetustatem earum contere, & in corpus Ecclesiæ ac tua membra conuerte.* Comparat Petrum Leoni, qui quasi Rex animalium ea mactat & comedit;ac Leænæ, id est, Ecclesiæ ea transcribit. Vnde S.Gregor.18.Moral. c.20.vel 22. *Ipsi*,ait,*primo Pastori*(Petro)*quasi huius Leænæ ori dicitur : macta & manduca. Quod mactatur quippe, a vita occiditur : id verò quod comeditur,in comedentis corpore commutatur. Macta ergo & manduca dicitur,id est,à peccato eos qui vitium interfice, & à seipsis illos in tua membra conuerte.* putà *in nouam vitam societatu Ecclesiæ*, vt ait S.Aug.Serm. 26.de diuersis c.7.

S. Petrus q. Leo comedit gentes.

Hinc patet minùs esse verisimile quod censent aliqui, animalia hæc in linteo visa fuisse, non integra & solida, sed in ipso linteo quasi in charta depicta, vel impressa. Probant id ex S. Cyrillo lib. 9. contra Iulian.vbi docet animalia hæc in linteo non fuisse vera,sed effigiata & expicta. Verùm S.Cyril. tantùm vult dicere ea non fuisse realia & viua,sed instar statuarum fuisse exsculpta & effigiata, ita vt effigiem verorum & viuorũ haberent.De his enim, non autem de impressis pictisque in ipso linteo, aptè rectéque in visione Petro dicitur : *Occide & manduca.*

Trop. Prælatus sit leonino stomacho.

Tropol.Prælatus & Prædicator cogitet se debere esse Leonem, fortem ac magnanimum in iugulandis erroribus, prauis moribus & amoribus,sibique æquè ac S.Petro,dictum esse : *Occide & manduca*.ita S.Gregor. 30.Moral.c.7.vel 11. Quocirca leonino & calidissimo debet esse stomacho, vt instar struthionis ferrum digerat, quin & serpentes aliáque venenata animalia in bonum Ecclesiæ succum conuertat. Medici triplicem statuunt stomachum.Primum debilem & infirmum,qui escas boni succi in malum,putà in bilem aut phlegma conuertit. Secundum bonum, qui cibos boni succi in bonam alimoniam conuertit. Tertium optimum, qui vi caloris res mali succi in bonum commutat. Ita symbolicè, debili charitate sunt & virtute, qui volentes sæculares conuertere,ab eis peruertuntur, moréque eorum induunt.Secundò, alij sunt, qui bonos in bonitate conseruant. Tertiò,optimi sunt, qui vi charitatis malos,serpentinos, imò saxeos homines in bonos,ouinos & cereos conuertunt.Talis

fuit Christus,qui Magdalenam & Saulum conuertit. Talis Paulus,cæterique Apostoli. Talis ergo sit vir Apostolicus, animarum & Dei gloriæ zelator.

Vers. 14. *Ait autem Petrus : Absit Domine ; quia nunquam manducaui omne commune & immundum.*] *Commune*, id est, impurum & profanum, vt legit S.Cyril.lib. 9.contra Iulian.quod scilicet communiter comedi poterãt à quibuslibet Gentilibus & immundis Iudæi enim ne gentes offenderent,cibos eorum.lege Mosis vetitos,& immundos,non vocabant immundos,sed communes.Hinc communicare, siue commune facere,est inquinare,vel immundum reddere; vt Matth.15.11. *Non quod intrat in os,coinquinat hominem*,Græcè, κοινοῖ, id est, *communicat*. Dicit hoc Petrus,quia adhuc cũ fidelibus,vtpote Iudæo-Christianis, seruabat legem Mosis,& differentiam ciborum mundorum & immundorum ea præscriptam Leuit.11.cuius differentiæ rationes & causas ibidem assignaui. Nota Hebraismum, *non omne*,id est,nullum:non manducaui omne commune,id est, nullum commune.

Vers. 15. *Commune.* id est, pollutum. *Quod Deus purificauit,tu commune* (id est,profanum, pollutum & immundum) *ne dixeris.*] q.d. Deus purificauit omnes cibos hoc ipso, quo legem veterem vetantem aliquos cibos quasi legaliter immundos,per nouam Christi legem aboleuit. Vnde R. Moyses & R.Salomon apud Lyran. Genes.9.4. tradunt, tempore Messiæ nulla animalia fore immunda,vti prius sub Mose,sed omnia fore munda, perinde ac fuerunt tempore Noe, qui proinde tam immunda quàm munda induxit in arcam. Genes. 7.2.8.

Symbolicè, Irenæus lib.5. cap.12. censet omnia purificata esse per sanguinem Christi : quia scilicet sanguis Christi abstersit legem veterem cum omni sua immunditie.Et S.Ambros.lib.7. in Lucæ c.10. censet ea purificata per baptismum:per illum enim inserimur Christo, Ecclesiæ & legi nouæ, in qua omnia sunt munda ; sicut tempore diluuij omnia in arca Noe fuerunt munda, etiam ea quæ postea Moses sanxit immunda.

Ne dixeris.] Græcè, μὴ κοίνου, id est, *ne commune facias*, hoc est, ne contamines, ne polluas,id est,ne contaminatum & pollutum dixeris, aut censueris. Est Hebraismus : ponitur enim factum pro dicto, vel censura.Sic Leuit.13. sæpe dicitur de leproso, *contaminabit eum Sacerdos*, id est, contaminatum eum iudicabit & pronunciabit.

Ter visio repetita. Cur? *Hoc factum est per ter.*] q.d. Ter in extasi vidit Petrus vas è cœlo ad se demitti. Ter audiuit;*Occide & manduca.* Ter respondit:*Nunquam manducaui omne commune & immundum.* Ter iterum audiuit: *Quod Deus purificauit, tu commune ne dixeris.* ita S.Cyril.lib.7.in Leuit.Ternarius primò confirmat visionem, ostenditque eam esse veram, verèque à Deo immissam,non somniatam,ait Cyril.loco iam citato. Secundò, symbolum est S. Trinitatis, in cuius nomine baptizandæ & regenerandæ erant gentes.ita S.August.Ambr. & alij suprà citati. Vnde in vita huius S. Cornelij, quæ extat apud Surium 13.Septemb.dicitur,per visionem hanc ter repetitam, adumbratam fuisse trinam immersionem Cornelij,& cæterorum in baptismo

Vers. 16. *Et statim receptum est vas in cœlum.*] Vnde primitus demissum erat, vt significaret, Ecclesiam Christi in quam cooptandæ erant gentes, è cœlis descendere, suósque fideles in cœlum ducere & transcribere. ita Lyra. & alij.

Vers. 17. *Ecce viri.*] Deus suaui sua prouidentia ita hæc dirigebat, vt Petro indaganti significationem suæ visionis, illicò occurrerent viri quos significabat hæc visio,simúlque indicaret illi, propter eos hanc visionem illi immissam, eosque repræsentare. Vnde & eorum gressus ita direxit, vt nesciens rectà pergeret ad domum Simonis, in qua erat Petrus: *ubi, assistentes ad ianuam : quia vilis erat domus*, ait S.Chrysost.*intra rogabant non audebant.* Notat S.Gregor. hom.1. in Ezechielem 5 varios esse prophetiæ modos & species,ac inter eos vnum, cùm mentem Prophetæ ex parte tangit, & ex parte non tangit; vti hic mentem Petri tetigit visione linteï, & mittendo ad eum legatos Cornelij, sed quid hæc sibi vellent,ei non indicauit, nisi ipso rei euentu. Spiritus S.enim sensim per occasiones & euentus,more humano, voluit docere Petrum & Apostolos. Vult enim Ecclesiam imitari puerum Iesum, qui ætate crescebat & sapientia,ait S.Hilarius.

Vers. 18. *Et cum vocassent.*] Aliquem ex incolis domus,siue ex domesticis : vel *vocassent* id est pulsassent ianuam : qua phrasi vulgò Hispani vtuntur, ait Mariana.

Vers. 19. *Dixit Spiritus.*] Putà Spiritus S. per internam inspirationem.ita S.Chrysost.S.Cyril.Catechesi 17. S.Ambros.lib.2. de Spiritu S.cap.11. & S.Gregor. 28.Moral.c.2.Aliter Dionysius & Glossa : per Spiritum enim accipiunt Angelum Vicariũ Spiritus S. qui exteriùs sensibili voce dixerit:*ecce viri tres quærunt te.* Verùm sic Angelus apparuisset Petro in corpore assumpto, cuius hic nulla fit mentio, imò contrarium innuitur,cùm vocatur *Spiritus.Spiritus enim carnem & ossa non habet.* Lucæ 24.39.& cùm subditur : *ego misi illos.* Spiritus S. enim mittebat illos.

Vers. 20. *Vade cum eis.*] Iubetur Petrus ab oratione & Deo, transire ad opera vitæ actiuæ cum proximo, æquè ac Moses Exodi 32. 7. vt doceat idem nos facere,ac cùm officium, necessitas vel charitas poscit,à Maria transire ad Martham, id est,à contemplatione ad actionem.

Ego misi illos.]Ego moui Cornelium vt mitteret illos.

Vers. 21. *Ecce ego sum quem quæritis.*]Instinctu Spiritus S. descendit Petrus, offertque se ignotis antequam eorum quæsitionem audisset,vt ipsi sciant eum virum esse diuinum & Prophetam à Deo edoctum, ac proinde ei credant. Insuper mirentur & imitentur eius promptitudinem,humilitatem,beneuolentiam, charitatem ad obsequendum. ita S. Chrysostomus.

Vers. 22. *Et testimonium habens ab vniuersa gente Iudæorum.*] q.d. Omnes Iudæi testantur Cornelium esse virum probum,iustum & timentem Deum,vti præcessit, ideóque eum,licèt Gentilem (à quo naturaliter Iudæi abhorrere solent) amant & venerantur. Dicunt hoc,vt suæ assertionis,quòd sit iustus & timens Deum.proferant testes.2.vt Petri, vtpote Iudæi,gratiam Cornelio Gentili concilient. 3. vt Iudæo-Christiani qui cum Petro venerant, aliique qui Ierosolymis erant, audituri Cornelium Gentilem admissum esse ad fidem & Ecclesiam, id non ægrè ferant, vtpote quem Iudæi cæteri diligant & colant.

Responsum accepit.]Putà oraculum:hoc enim est χρηματισθῆναι. Sic sæpe alibi responsum capitur pro oraculo.

Et audire verba abs te.] *Verba*, scilicet Christi, Euangelij, salutis & vitæ æternæ, vti explicatur cap. sequenti v.14. Hæc enim antonomasticè & per excellẽtiam sunt verba.Vnde verbum in Epist. Sancti Pauli sæpe capitur pro Euangelio, eiúsque prædi

prædicatione, æquè ac Scriptura capitur pro sacra & diuina.

Vers. 23. *Recepit hospitio.*]ξένισεν, id est, *hospitio excepit*, lautè habuit, xeniis & muneribus quasi hospites donauit. Nota hic hospitalitatem insignem S. Petri, quâ ipse hospes & peregrinus, in peregrinos aliena in domo exercuit, ac cæteros fideles verbo & exẽplo docuit; sed maximè in Romanam Ecclesiam transfudit, in qua proinde etiamnum hospitalia & nosocomia visuntur tot & tanta, vt vnum hoc vrbis Orbisque prodigium videatur. Ita olim ibidem similia erexerunt Pammachius, gener S. Paulæ, Fabiola & Gallicanus, gener Constantini Magni, qui suis manibus peregrinis seruiebat, totámque vitam & opes hospitibus, & hospitalitati consecrauit: qua de causa martyrij lauream sub Iuliano Apostata meruit. Meritò ergo hoc elogium Ecclesiæ Romanæ dat Martinus Papa I. Epist. 16. quòd quisquis miserabilis homo ad eam veniat, illum hospitio recipiat, omnia ad vsum ei præbeat, nec vllum repellat, dérque panem mundissimum, & vinum diuersum. Eandem hospitalitatis laudem Romanæ Ecclesiæ dat Dionysius Corinthi Episcopus, apud Euseb. lib. 4. c. 23. Ita sanè hoc anno 1612. quo Italia fame primùm, deinde morbis afflicta est, Roma non tantùm suos indigenas, sed & omnes ex cætera Italia, aliisque prouinciis turmatim affluentes hospitio excepit, aluit, curauit; cúmque vetera xenodochia & nosocomia turbam non caperent, noua instituit, Cardinalibus, aliisque sumptus liberaliter præstantibus. Hæc ergo charitatis & misericordiæ dos, ab initio à S. Petro Romæ aspirata, etiamnum in ea perdurat, estque veræ fidei & virtutis priscæ ingens indicium. Plura de hospitalitate dixi Genes. 18. 1. & Heb. 13. v. 2.

Hospitalitas S. Petri in Romam transfusa.

Et quidam ex fratribus.]Vt minimum sex, vti habetur c. 11. 12. Quidam Codices addunt, *vt Petro testes sint*: sed hæc explicationis causa à quopiam ad marginem addita, postea in textum irrepserunt. ita Glossa.

Vers. 24. *Altera autem die introiit Cæsaream.*] Hæc enim distat à Ioppe itinere quindecim leucarum, siue horarum, vt patet ex tabulis Adrichomij: quare commodè hoc spatium biduo confici potuit à Petro & comitibus, etiam peditibus, vt videtur.

Moral. de prædicando paucis & rudibus.

Moral. notent hic Concionatores, Doctores & similes, se non debere spectare copiam & nobilitatem auditorum, sed eadem alacritate adire & docere paucos ac multos, rusticos ac nobiles, barbaros ac ciuiles. En tibi S. Petrus Summus Pontifex, non dedignatur adire vnum Cornelium Gentilem militem, & hoc nomine Iudæis inuisum. Nomine enim Romanorum Iudæos sub iugo detinebat. In eius domo coram eo & paucis è familia, docet & concionatur. Ratio est multiplex. Primò, quia in paucis subinde & rudibus maior fructus fit, quàm in multis diuitibus. Et Deus humilitatem & charitatem Doctoris remunerare solet, & facere vt è paucis fructus in multos spargatur. En tibi per Cornelium apertum est ostium Euangelij ad gentes: mox enim cæteri Apostoli secuti exemplum S. Petri, in gentes se dispersérunt, eásque conuerterunt. Vnius ergo Cornelij conuersio fuit initium, & causa conuersionis tot millionum in gentibus. Narrant Annales Hispaniæ, S. Iacobum sub idem hoc tempus, in ea nouem, vel, vt alij referunt, septem dumtaxat conuertisse: sed per hosce sparsa est fides, ac sensim tota Hispania conuersa, quæ deinde per alias prouincias, Indiásque vtrasque eamdem fidem propagauit, & etiamnum propagat, vt meritò columna & columen Ecclesiæ nuncupari possit. Ita Christus vni mulieri Samaritanæ prædicauit, sed per eam Samariam conuertit. Ioan. 4.

1.

Secundò, esto nullus, vel paruus concionis esset fructus, tamen integram laboris, & charitatis suæ mercedem Concionator à Deo recipiet, qui reddet vnicuique secundùm opera sua, non secundùm fructũ ex operibus secutum. Hic enim sæpe in manu est Dei, non nostra. Qua de causa S. Franciscus, ait S. Bonau. in eius vita, eadem spiritus alacritate concionabatur paucis ac multis, plebeiis ac nobilibus.

2.

Tertiò, ad Dei & Ecclesiæ magnificentiam spectat, multos habere Doctores & Concionatores, qui Deum celebrent, esto pauci sint auditores; sicut ad decorem ciuitatis facit, vt in ea plures sint fontes semper scaturientes, etiamsi pauci ex iis aquam hauriant. Non cessat fons aquam eadem copia emanare, etiamsi nemo hauriat: & tu eodem spiritu ructa verbum Dei, esto pauci audiant. Alioqui per omnem vitam inquietus eris & miser, vtpote pendulus ab auditorum phantasia, & mutabilitate.

3.

Quartò, tales iustificant Deum, eiúsque causam agunt: satagunt enim nomine Dei omnes docere, omnésque peccatores conuertere. Quare si non conuertantur, ipsorum est culpa, & inexcusabiles sunt. Deus enim in iudicij die iustificabit se per hosce Doctores, dicétque: Ecce ego dedi vobis tot tantósque Concionatores: feci quicquid potui, vt vos à peccatis auellerem. At vos tam illos, quàm me spreuistis. Igitur digni estis maledictione & igne æterno. Quare solentur se Concionatores dum paucos, vel refractarios habent auditores exemplo Christi, qui tales habuit; & Dei, qui Solem facit oriri super bonos & malos, pluit super iustos & iniustos qui tot tantáque bona indies in homines effundit, etiamsi pauci ad ea aduertant, pro iisq; Deo gratias agant. Noli ergo animum deiicere, ne sinas tibi ligari linguam, cùm auditorium minuitur, imò tunc valentiùs concionare: ostende te Dei gloriam quærere, non hominum. Si vni Deo placere & satisfacere in animum inducas, non curabis an multi, an pauci audiant. Signum minùs rectæ intentionis est, cupere, vel quærere cathedras honoratas, & frequentes, nimirum quòd quæras plausum hominum magis, quàm vni Deo placere. Et hoc vanitas est, à qua nos liberet veritas. Verum est illud Gallorum prouerbium: *Beaucoup de bruit, peu de fruict.* Ea quæ plausum habent, parum habent planctus & fructus. Videmus in multis Academiis, Professores Medicinæ & Iuris paucos habere auditores, & tamen animosè docere per multos annos, imò per totam vitam, hoc nomine, quòd Academia requirat tales, & quòd integra semper percipiant stipendia. Idem apud se statuat Concionator. Plato vno Aristotele discipulo contentus, cùm is in Scholis adesset, etiamsi cæteri abessent, docebat dicens: *Auditorium est.* Nos magnum habemus auditorem Deum, quid vltrà requirimus? Stratonicus Musicus cùm in ludo suo haberet pictas Musas nouẽ, Apollinem vnum, discipulos autem tãtùm haberet duos, rogatus à quodam quot haberet discipulos? Cum Diis, inquit, duodecim. ita Athenæus, & ex eo Brusson. lib. 5. c. 2. Tu si sex habeas, cogita te totidem auditores habere Angelos, eorum custodes.

4.

Auditor noster est Deus.

Quintò, Deus non tam considerat quantum, quàm ex quanto faciamus, putà ex quanta humilitate, charitatè & zelo: ex iis enim opus suam vim, valorem & meritum sortitur. Qua in re errant plerique:

5.

plerique: putant enim meritum consistere in magnitudine operum, cùm in eo non consistat, sed in magnitudine charitatis. Fac opus paruum magna charitate, plus mereberis quàm is, qui facit opus magnum ex parua charitate. Radix enim, norma & mensura meriti est charitas. Hæc magis puriúsque exercetur coram paucis, quàm multis; coram plebeiis & rusticis, quàm diuitibus & nobilibus, vbi sæpe se miscet carnalitas & cupiditas, cùm in illis sit mera puráq; charitas. Sicut Mathematicus considerat lineam in se, & abstrahit ab eo quòd sit aurea, vel ærea, nec libentiùs auream quàm æream speculatur: ita sanctus Doctor & Prædicator vnum Deum spectat, illi soli placere intendit, illius voluntatem explere satagit, nec curat an id fiat in officiis & pulpitis splendidis, vel vulgaribus; an corá multis, vel paucis. Denique S. Monica vnum discipulum habuit, filium S. Augustinum, quot quantósque pro eo vno formando labores & dolores subiit? At per vnum Augustinum quot quantósq; docuit, & etiamnum docet & conuertit? Anachoretæ plerique vnum alterúmve dumtaxat habebant discipulum, in eo poliendo & perficiendo totam vitam insumebant, vt eum suæ vitæ & doctrinæ, æquè ac cellæ, relinquerent hæredem. At vnus ille altérve in virum perfectum euadebat, erátque instar mille, qui proinde multos alios ad vitam religiosam & perfectam instituebat, vti videre est in vitis Patrum.

Apposita exemplum Mathematici.

Ac necessarijs amicis.] q.d. amicis non omnibus, sed magis intimis, putà necessitudine & propinquitate coniunctis.

Adorauit.] Non latria, sed adoratione ciuili & religiosa, sicut Abraham adorauit filios Heth. Genes. 23. 7. & Alexander Magnus laddum Pontificem Iudæorum, teste Iosepho lib. 11. Antiq. cap. 8. & sicut modò exemplo Cornelij fideles adorant Pontificem, eúmque genuflexi osculo pedis venerantur; quod norent Hæretici. Addit vir doctus, Cornelium propriè adorasse Petrum: putasse enim in Petro esse quid numinis, cúmque esse quid super hominem, imò super Angelos, vtpote ad quem ab Angelo missus esset, auditurus ab eo verba salutis, & maiora quàm ab Angelo audiisset. Vnde & S. Hieron. lib. contra Vigilantium ait, Cornelium eo errore laborasse quo Lycaonij, qui Paulum esse Mercurium opinabantur, Barnabam verò Iouem. Actor. 14. 11. Sic enim Gentiles, præsertim Platonici, Heroes censebant esse Deos quosdam inferiores, terrestres, & medios inter Deum & homines cæteros. Verùm hoc de Cornelio vnum Deum cognoscente & colente, imò religioso, iusto & sancto, parum videtur credibile, præsertim cùm ipse hæc omnia faceret Deo astante, ducente, gubernante. Sciebat enim vnum esse Deum, non plures, vti rectè aduertit Salmeron hic, & Suarez 3. p. tomo 1. disput. 53. sect. 1. & Vasquez lib. 1. de Adorat. c. 3. num. 161.

Vers. 25.

Cornelius adorat Petrum. Quo modo?

Dices, cur ergo Petrus hanc adorationem recusat, causam allegans dicénsque: *Surge, & ego ipse homo sum*? Resp. id facit humilitatis & modestiæ studio, ad exemplum fidelium, præsertim quia apud Iudæos vnum Deum adorantes, inusitata & suspecta erat hominis quælibet adoratio: qua de causa Mardochæus noluit adorare, id est, genua flectere coram Aman. Vnde Petro in primis illis tenuibus sui Pontificatus initiis, hic honor visus est æquo maior & immoderatior, vt ait S. Greg. 21. Moral. c. 10. vel 11. Sensus est ergo, q.d. Surge Corneli: ego enim homo sum tui similis; ac proinde nolo vt te ante me prosternas. Hæc enim prostratio nobis Iudæis est insolita, nec ferè fieri solet nisi Angelo, aut Deo, qualis ego non sum. Itaque licèt tua erga me, id est, Patrem tuum spiritalem, reuerentia & veneratio bona sit & sancta, tamen hoc tempore eam mihi adhiberi nolo; tum vt dem humilitatis exemplum; tum ne Iudæos comites meos, quibus illa nimia, nec homini, sed Angelo, vel Deo debita videri potest, offendam: tua enim tam profunda mentis, vultus & corporis ante me demissio, eis videtur numini potiùs, quàm homini competere: quare ego hunc honorem, modestiæ & scandali vitandi causa, déclino, fatéorque me hominem esse, ac vt hominē comiter & familiariter velle tecū agere. Simili de causa noluit Angelus à Ioanne adorari genuflexione. Apoc. 19. 10. vt ibi dixi. Tolerabiliùs dici posset, Cornelium putasse Petrum esse Angelum incarnatum, & vt talem adorasse, ideóque prohibitum à Petro dicente, *& ego homo sum.* Verùm Cornelium sciuisse Petrum esse hominem, non Angelū, patet ex dictis, & ex circumstantiis notisque Petri, quas ei indicauit Angelus, iubens eum vocari v. 5. & 6. Adorauit ergo eum vt hominem, sed Prophetam & Spiritu Dei plenum: Petrus verò modestè hunc honorem recusauit, de quo vide S. Basilium in Moral. c. 59.

Abominatum est.] Græcum βδελυκτὸν, id est, *illicitum* (vt habent Biblia Gothica, teste Mariana) *iniquum, nefarium, abominabile*, deducitur à βδέω, id est, *lex, ius, fas*, & α priuatiuo. q.d. contra ius & fas est. Iudęi enim abominabantur & auersabantur alienigenas, id est, gentes, quasi infideles, impias, exleges, impuras, pollutas; vti vicissim gentes spernebant Iudæos, quasi viles, singulares, & lege ac religione diuersos, & separatos à cæteris populis; eósque per contemptum vocabant verpas, recutitos, Apellas.

Vers. 28.

Sed mihi ostendit Deus neminem communem aut immundum dicere.] Neminem scilicet vt immundū & pollutum, abominandum esse & auersandum. Ostendit autem id Deus per visionem vasis lintei, & animalium immundorū, quæ significabant Gentiles, dicendo: *Occide & manduca: quod Deus purificauit, tu commune*, id est, pollutum & immundum, *ne dixeris.*

Sine dubitatione.] ἀναντιῤῥήτως, id est, *citra contradictionem*, vt vertit Tigurina. Syrus, *expeditè*. Pagnin. & Vatab. *incunctanter.*

Vers. 29.

Interrogo.] Sciebat Petrus ex visione lintei, & ex instinctu Spiritus S. & ex nuntiis præmissis, quid vellet Cornelius. Interrogat tamen eum, vt plenius Cornelij animum perscrutetur, acuátque eius desiderium audiendi res fidei & salutis, ita S. Chrysost.

A nudius quarta die.] ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας, id est *die abhinc quarta*. ita Tigurina, Pagnin. & Syrus. *Prima die viderat Angelum, & miserat nuntios. Secunda hi peruenerūt Ioppen: tertia ijdem inde cum Petro profecti sunt: quarta reuerterunt Cæsaream*, inquit Lyran.

Porrò Græca & Syra sic habent: *Die abhinc quarto vsque ad hanc horam eram* (hoc est enim ἤμην, licèt Tigurina & alij apud Gagneium legant ἰήμην. i. *sedebam*) *ieiunus, & hora nona precabar domi meæ*; quorum verborum sensus clarus est hic, q.d. quarto abhinc die eram ieiunans vsque ad horam hanc vespertinam, quando more meo orans hora nona, vidi Angelum. Aliter vertit S. Chrys. scilicet: *à quatuor diebus eram ieiunans cùm hora nona orans vidi Angelum.* Censet enim ipse quatuor hosce dies ieiunij Cornelij, præcessisse apparitionem Angeli, quasi eā meruerit Cornelius per præuium quatriduanū ieiunium. Aliter quoque ex versione nostra vulgari interpretátur alij, q.d. ab hora nona nudiusquartus, quando

Digitized by Google

quãdo mihi oranti apparuit Angelus,hucusq; mansi ieiunus & orans. Hunc enim sensum exigere videtur *τὴ à nudiusquarta die*. Vnde sequitur,Cornelium in oratione ieiunũ (vt habent Græca & Syra) perstitisse per quatriduũ, scilicet vsque ad aduentũ S.Petri,itáque se præparasse ad recipiendam Christi fidem & baptismum.Dicit verò *eram*,potiùs quàm sum,vel mansi,aut maneo,quia maximè vrget initiũ orationis suæ,quando ei apparuit Angelus: & quia iam paulo antè ab oratione cessarat,scilicet mox vt aduenit Petrus.Verùm hic sensus dissentit à Græco & Syro:quare vt ei consentiat versio nostra Latina, sic exponenda est, q.d. nudiusquarta die.i.nudiusquartus eram orans hora nona vsque ad hanc horã, scil.vespertinam:videtur enim Petrus vespere peruenisse Ioppen,& ingressus domum Cornelij,vt itinerantes facere solent. Primus ergo sensus est genuinus.*Nudiusquartus* enim,inquit Festus,componitur ex *nunc* & *die quarto*, q.d.nunc est dies quartus.Vnde *à nudiusquarta die*,idem est quod,ex nunc quarta die, siue quarta abhinc die, vt habent Græcus & Syrus:*nudius* enim idem est quod, *nunc dies*.

Orans eram hora nona.] Notat Beda & Gloss.nõnullos Codices Latinos & Græcos sic legere,*adorãs erã à sexta vsque ad nonã*.Vnde & Oecum.cẽset,eũ orasse per tres horas antequã Angelus veniret;sed vera lectio & expositio est ea,quá paulo antè dedi.

In veste candida.] Græcè,λαμπρᾷ.i.*splendida*:color enim candidus est lucidus & splendidus. Vnde olim vestis candida erat nobilium, & ambientium magistratus, qui inde vocabantur candidati.

Vers.31. *Exaudita est oratio tua.*] Qua orasti pro salute tua & tuorum:vnde suggero tibi,vt voces Petrum, hic te docebit fidem Christi, quæ te ad salutem & beatitudinem perducet.

Et eleemosynæ tuæ commemoratæ sunt.] q.d.Deus recordatus est eleemosynarum tuarum, ac propter eas impertiet tibi lucem Euangelij. Vide dicta v.4.

Vers. 33. *Nunc ergo omnes nos in conspectu tuo adsumus.*] Quasi prompti & parati audire,& facere quæcunq; ex Deo iusseris.Græca iam habent,*in conspectu Dei*: quod Tigurina vertit, *teste Deo*. Vatab.*conspicio Deo omnes adsumus*.q.d.testamur Deum,& iuramus nos paratos audire, & facere ea quæ tibi præcepta sunt à Deo.

Vers.34. *In veritate comperi.*] κατελαμβάνομαι,id est,*comperio,deprehendo,video*.

Quia non est personarum acceptor Deus.] Græcè eleganter dicitur vna voce,ὁτι ὐκ ἐστι προσωπολήπτης,q.d. *Deus non est personaceps*, vt scilicet Iudæos (vt ipsi putant) præ gentibus,sicut ad Synagogam Mosis,ita & ad Ecclesiam Christi elegerit;sed paratus est omnes in Christum credere volentes in gratiam recipere,siue Gentiles sint,siue Iudæi.Hoc enim nationis discrimen in electione hac ad gratiam,Ecclesiã & salutem,non respicit Deus.Nota,hæc personarũ acceptio hoc loco non est illa,quæ est vitiũ oppositum iustitiæ distributiuæ. Deus.n.hac iustitia nõ ligatur: quia homines ad Dei gratiã,fidem & salutẽ nullum ius habẽt.Vnde Deus sine vlla iniuria,& sine vitio acceptionis personarũ potuisset eligere Iudæos ad Christianismũ,& ab eo excludere gentes. Ergo hæc acceptio personarũ hoc loco est illa,quæ fit in rebus gratuitis,quæ ex mera donãtis libertate pendẽt,vt ti-dliues velit facere eleemosynã,sed certis personis duntaxat,v.g.suis ciuibus,vel subditis. q.d. Deus in distribuẽdis suis fidei & gratiæ donis non respicit personam, an videlicet Iudæus sis an Gentilis,sed vtrilibet eã offert,ac præsertim *in omni gente qui timet Deum, & operatur iustitiam, acceptus est illi*,vti tu ô Corneli,licèt Gẽtilis,quia times Deũ & operaris iustitiam(hoc ipso.n.dignior es Iudæis) acceptus es illi,ideóq; per me tibi fidem explicitã Christi, baptismum & Christianismum impertiet. Vide quæ de personarũ acceptione dixi Rom.2.11.

Et operatur iustitiã.] Iustitia hic primò accipi potest generaliter,vt virtutes omnes contineat,sitque earum complexio, à qua denominatur iustus. Sic etiam accipitur ab Arist.5.Ethic.c.1. Vers. 35. Iustitia triplex. 1.

Secundò, iustitia accipi potest pro eleemosyna. Cornelij .n. iustitia maximè sita erat in erogandis eleemosynis.Sic accipitur psal.111.9. *Dispersit,dedit pauperibus:iustitia eius manet in seculũ seculi:iustitia*, id est,eleemosyna,quã dispersit in pauperes. Ratio est,quia per eleemosynã explemus triplex ius & debitum;nimirũ id quod debemus proximo,nobis & Deo:homo.n.homini debet humanitatẽ:sibi debet, vt suæ naturæ consortẽ ac concorporalẽ,& consanguineum, quasi suum fratrem adiuuet:Deo debet, vt cùm ipsi in se benefacere non possit,id faciat eius imagini,putà homini,quẽ Deus creauit ad suã imaginem & similitudinem, vt esset quasi Deus quidã terrestris;præsertim cùm Deus in tota Scriptura id tantopere iubeat & commendet,sibiq; id fieri æstimet;atque huius rei rationẽ exacturus sit in die iudicij,ac misericordes cœlo,immisericordes inferno adiudicaturus.Matth.25.35. Hinc Heb.affines sunt voces, & per metathesin penè eædem חסד *chesed*.i. pietas,misericordia;& צדק *tsedec*.i.iustitia; adcóque sæpe חסיד *chasid*.i.pius misericors,idem est quod iustus & sãctus.Causas dedi 2.Cor.9.9.& Dan.4.24. Eleemosyna soluit ius Deo, sibi,& proximo.

Tertiò, iustitia hic accipi potest antonomasticè, sc.non qualis qualis,sed illustris,eximia & heroica. Sic capitur Eccl.20.30. *Qui operatur iustitiam ipse exaltabitur*.Et Heb.11.33.*Sancti per fidem vicerunt regna,operati sunt iustitiam*:ibi enim Apost. heroica Patrum facta,quasi fidei illustres effectus & elogia cõmemorat. Pari modo Cornelius non tantùm iustus erat,sed illustria iustitiæ & eleemosynæ facinora edebat.Vnde præ cæteris meruit visitari ab Angelo,primúsq; Gentilium publicè à S. Petro Christianismo initiari.Quocirca S.Chrysomnibus Cornelium in exemplum iustitiæ & bonorum operum, æquè ac remunerationis diuinæ proponit. 3.

Verbum misit Deus.] Hic Petrus finita præfatione rem orditur,ac Centurionem cum suis catechizat, ait Tertul.lib.de corona militis c.11. primæ enim Apostolorum conciones fuerũt catecheses: de quo glorientur nostri Catechistæ, sintque eorũ æmuli. Docet.n.Petrus Iesum Christum à Patre missum in carnẽ,ad redimendũ homines, ideóq; passum,crucifixum,resurrexisse,venturũ Iudicem;per eius merita remitti peccata,dari gratiã & salutẽ.Nota,*verbum* hoc accipi potest primò pro sermone,& prædicatione Euangelij.Secundò,pro Verbo æterno.i. filio Dei incarnato, hoc est, Iesu à Nazareth, vti se explicat Petrus: v.38.Sic enim de eo ait Ioan.in initio Euang. *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum,& Deus erat Verbum*,&c.*Et Verbum caro factũ est*.ita Hugo,Gloss.& Dionys.hic,ac S.Athanas.Orat.contra Arrian.in illud,*Deus de Deo*. Tertiò & planè,*verbum* hic accipias pro re verbo significata, putà pro rebus à Christo dictis & factis, de quo mox plura. Alludit Petrus ad illud Isaiæ 9.8. *Verbum misit Dominus in Iacob,& cecidit in Israel*. Est enim vtrobique eadem phrasis, sed dispar scopus & sensus. Vide ibi dicta. Vers. 36. Verbũ triplex.

Annuntians pacem per Iesum Christum.] Putà pacem & reconciliationem cum Deo, ipdéque cum proximis,æquè ac pacem cõscientiæ. Vnde Angeli Christo nato ilicò cecinerunt: *Gloria in altissimis Deo,& in terra pax hominibus bonæ voluntatis*.Luc.2.

Hanc

Hanc pacem allatam à Christo sæpe commendat Apost.ae præsertim Ephes.2.14. *Ipse enim est pax nostra,qui fecit vtraque vnum*,&c. Vide ibi dicta.

Hic est omnium Dominus.] *Hic*,scil.Iesus Christus,qui proximè præcessit. Vnde Christi diuinitatem contra Arrianos ex hoc loco probat S. Athanas.loco iam citato,& alij.

Vers.37. *Vos scitis.*]Id est,rumore audistis,ex fama cõmuni confusè(nã distinctè & particulatim ignorabant: vnde edocentur hic à Petro)cognouistis,*quod factũ est verbum*. Verbum hic paulo aliter à nõnullis capitur,quàm versu præcedenti: ibi enim Græcè erat λόγ☉,hic verò est ῥῆμα. Verbum enim æternũ,putà Dei filius,in Scriptura vocatur λόγ☉,non ῥῆμα. ῥῆμα ergo significat Euangelij prædicationem factã à Christo per totã Iudæam.ita Hugo,Gloss.& Dionys.Secundò & planiùs, *verbum* hic capitur metonymicè pro re, putà pro summa dictorũ & factorũ Christi, quam Græci vocant œconomiam Christi: hanc.n.in sequentibus explicat & enarrat S.Petrus. ita Lyra.Caiet.Gagneius & noster Lorinus.q.d.audistis famã prædicationis, miraculorum & gestorũ Christi.Hũc esse sensum patet ex textu Græco,qui sic habet, ὑμεῖς οἴδατε τὸ γενόμενον ῥῆμα καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας, ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας,μετὰ τὸ βάπτισμα ὃ ἐκήρυξεν Ἰωάννης;Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρὲτ,ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ θεὸς πνεύματι ἁγίῳ, &c.i.*Vos scitis verbum quod factum est per totam Iudæam,exortum a Galilæa,post baptismum quem prædicauit Ioannes,Iesum à Nazareth, quomodo vnxerit eum Deus Spiritu S.*ita Pagn.Tigurina,Vatab.Gagneius,& alij passim.Vnde patet primò,*verbum* hoc esse *Iesum a Nazareth*,putà dicta & gesta Iesu Nazareni,quæ scil.ipse post susceptum à Ioanne baptismum,accepto ab eo testimonio quòd ipse esset Messias, cœpit docere & facere incipiens à Galilæa,& prosequens per vniuersam Iudæã.Vnde id explicans Petrus subdit: *Quomodo vnxit eum Deus Spiritu S. & virtute,qui pertransiit benefaciendo,& sanando omnes oppressos à Diabolo*.Quare Vatab.per metathesin vnius vocul æ *quomodo*,sic exponit:*Vos scitis verbũ quod factum est*,scil.*quomodo vnxit Deus Iesum Nazarenum Spiritu S.*&c.vt pronomen *eum*.per pleonasmum Hebræũ redundet.Patet secundò, *verbum* hoc versu idem significare quod v.præcedenti,scil.dicta & facta Christi.Patet tertiò, vò *incipiens*.vel vt alij vertunt,*exortum*,referre *verbum*, quod præcessit, non *Deum*: licèt ergo Latina versio habeat,*incipiens enim à Galilæa*. subaudi *fuit*; tamen Græca non habent *vò enim*: eo enim omisso sensus planè fluit.

Post baptismũ quod prædicauit Ioannes.]Pronomẽ *quod*, refert *baptismum*, quia sicut Græcis βάπτισμα dicitur in neutro genere,& βαπτισμὸς in masculino, sic & Latinè dicitur baptismus masculinè,& baptismũ neutrè, vti neutrè vsurpat sæpe S.Aug.S.Hier. & alij. Aliter hæc legunt Rabanus & Beda,nimirũ sic:*Vos scitis vt prædicauit Ioãnes Iesum a Nazareth.*

Vers.38. *Iesum à Nazareth.*] Scil.scitis esse verbum iam dictum:inde.n.connexè hæc omnia pendent, vti iã ostẽdi ex Græco.De nomine Nazareni dixi c.2.22.

Quomodo vnxit eum Deus Spiritu S.]De hac vnctione dixi c.4.27.Vide Eusseb.lib.4.de Demonstr. c.15.vbi docet gratiam Spiritus S.rectè vocari oleũ & vnctionem,quia instar olei nitidos facit,lucidos, fortes,vegetos & hilarẽs.

Et virtute.] Δυνάμει.i.*potentia*. Hanc enim Christus diuinam ostendit in patrandis miraculis, eiiciendis dæmonibus, conuertendis animis.

Christus Euergetes. *Qui pertransiit benefaciẽdo.*]διηλθεν εὐεργετῶν.i.*benefaciẽs*; vt rectè Christus cognominari posset Euergetes.i. benefactor, vtique longè verùs quàm Ptolomæus ille Rex Ægypti,ordine tertius.Propriũ ergo Christi,eiúsque assectarum est,nemini malè,sed cuilibet benefacere;vt vbicunque degit, spargat radios suæ beneficentiæ instar Solis, qui iugiter currit & pertransit,vt lucem,calorem & influxum suum cõmunicet hominibus, animalibus & plantis toto Orbe dispersis.Verè S.Bern.Ep.253.ad Guarinum: *Pertransiit*, inquit, *sicut non infructuosè,ita non remissè: non pigrè,non lento gressu,sed quemadmodũ de eo scriptum est:Exultauit vt Gigas ad currendã viam. Porrò currentẽ non apprehendit,qui & ipse pariter non curris.Et quid prodest Christũ sequi,si non contingat consequi?Ideo Paulus aiebat:Sic currite vt cõprehendatis. Ibi tu Christiane fige tui cursus profectũ,& metam,vbi Christus posuit suam.Factus est,inquit,obediens vsque ad mortem,mortem autem Crucis.* Idem Ser.11.inter paruos:*Iustitia*,inquit,*est in duobus, in innocentia & in beneficentia.Innocentia iniustitiam inchoat,beneficentia consummat*.Idem Epist.181.ad Haimericum:*Benevolus nil sibi charius ipsa æstimat benevolẽtia,qua & benevolus nominatur,& beneficus est*.S.Chrys.homil. 27.in Genes.*Benefacere*,ait *homini,est beneficium magnum apud Deum deponere*. Dei enim proprium est benefacere,sicut Diaboli malefacere.Deũ ergo Patrem suum imitantur benefici. Audi Christũ Matt. 5.44.*Benefacite his qui oderunt vos,& orate pro persequentibus & calumniantibus vos,vt sitis filij Patris vestri qui in cœlis est, qui Solem suum oriri facit super bonos & malos,& pluit super iustos & iniustos*.Quare Gentilis, non Christiana,est ista Ciceronis vox:*Beneficium nec in iuuenem, nec in senem conferendũ est: in hunc,quia peru antequã gratiæ referendæ detur opportunitas:in illum,quia non meminit*. Pientius Titus Vespas.Imper,aiebat:*non licere quenquã à vultu Imperatoris tristem discedere*.Idem recordatus se eo die nemini benefecisse:*amici*.inquit,*diem perdidimus*.ita Sueton.in eius vita.Pythagoras rogatus,*qua ratione homines Dijs similes haberi possent?* respondit,*si veritatem amplecterentur, & cunctis benefacerent*. ita Ælian.lib.12.Theophrastus rogatus, *quidnam vitæ humanam conseruaret?* respondit,*beneficentia*.ita Stobæus Serm.41.Anaxilaus interrogatus, *quid esset in regno beatum?* respondit,*nihil tam*. Publius Mimus:*Beneficium* ait,*quod cuncti vitæ petunt*.Alexander Seuerus Imp.rogatus,*quos sibi optimos?* respondit *qui amicos nunc habent,nunc & inimicos beneficos ambiunt sibi*. concitat ita Maximus Ser. 9.de Magistr.Epictetus:*sicut Sol*,inquit,*nõ expectat preces vt exoriatur, sed illico fulget ac salutatur ab omnibus;ita neq;tu expectauerit plausus,crepitus & laudes vt benefacias sed fonte conser veneficia,& aqua ac Sol ambieris*, teste Stobæo Serm.44. de Magistrat. Præclariùs S.Greg.Nyssen.Orat.de pauperibus ait: *Beneficentia*,inquit, *est omnium virtutum ornatarum præstantissima. Hæc est felicitatis comes. Hæc assidet Deo,& magna est cũ ipso necessitudine*[illegible].

Mor.de beneficentia.

Et sanando omnes oppressos à Diabolo.]κατὰ δυναστείαν.i.potentia & tyrãnide Diaboli in potestatem eius redactos,oppressos, & sub iugum mittos, possessos scil.a Diabolo,vel corpore,vel anima, vel vtroque. Diabolus.n.erat princeps mundi,sed eum suo principatu tyrãnico deiecit Christus.Luc.11.22.

Deus in Christo triplicter.

Quoniam Deus erat cum illo.] Primo per vnionẽ hypostaticam. Secundò,per gratiam eximiam, singularem & capitalem, qualis decebat vnigenitum Dei.Tertiò,per potentem operationem miraculorũ & sanitatum,pérque efficacem prædicationem,qua mentes hominum illuminabat,& ad Deum cõuertebat.Inde vocatus est Emmanuel.i.*nobiscum Deus*. Isaiæ 7.14.Facessat ergo Nestorius,qui ex hoc loco & similibus inferebat,Christũ esse merũ hominem,

non

non Deum; quia Deus erat cum illo, scil. homine Christo: alia ergo erat persona hominis Christi, alia Dei, qui erat cum illo homine. Respondeo. n. negãdo consequentiam: nam τὸ *illo*, significat hominem Christum existentem, non subsistentem in propria persona, sed in persona Verbi, ac proinde nõ significat personam hominis, sed naturam, & existẽtiam hominis in concreto: in hac. n. erat Deus per vnionem hypostaticam, ac consequenter ei suam hypostasin & subsistentiam diuinã communicabat. Aliter ergo Deus est in nobis, aliter in Christo: in nobis enim tantùm est per gratiam & operationem, in Christo etiam per subsistentiam.

VERS. 41. *Non omni populo.*] *Suscitatum Christum nemo vidit impiorum*, ait S. August. tract. 76. in Ioannem.

Qui constitutus (ὡρισμένος .i. *definitus, destinatus, designatus*) *est à Deo Iudex.*] Nimirũ quà homo, *quia filius hominis est*, vt ait Ioan. c. 5. 27. vt scil. in humana natura gloriosa, visibiliter iudicet omnes homines in valle Iosaphat in vltimo mũdi die. Hæc enim potestas iudiciaria debita est humanitati Christi ob vnionẽ cum Verbo: loquitur S. Petrus primariò de iudicio vniuersali, secundariò de particulari: hoc. n. vniuersali annexum & subordinatum est. Christus enim particulatim singulos homines iudicat, dum moriuntur, non quòd singulorum animæ deferãtur in cœlum, Christóque Iudici iudicandæ sistantur, vt velle videtur S. Aug. de vanitate sæculi c. 1. S. Chrys. hom. 46. ad popul. & S. Bern. in Medit. c. 2. nec enim decet peccatores in cœlum eleuari: non etiã quòd Christus personaliter in terrã descendat, vt quemq; morientem iudicet, vti videtur velle Innoc. III. lib. 2. de contemptu mundi c. 43. sic. n. Christus quolibet momento deberet è cœlo ad terrã, imò in varia terræ loca simul descẽdere: sed quòd animæ defuncti statim post mortẽ intellectualiter loquatur, eíq; sua facta repræsentet, ac pro meritis, vel demeritis cuique sententiam quasi Iudex dictet, & proferat. Sicut enim Angelus in Oriente potest loqui alteri Angelo, qui est in Occidente, per mẽtalem locutionem; ita Christus glorioſus in cœlo, mentaliter potest loqui animæ existẽti in terris. ita Franc. Suarez 3. p. tom. 2. disp. 52. sect. 2. licèt nonnulli sentiant, Christum particulare cuiusque iudicium pẽragere per Angelum eius custodem, vt dixi c. 7. 58.

Quomodo Christus agat particulare cuiusque iudicium.

Nota, hanc potestatem iudiciariam habuit Christus in actu primo, à primo instanti cõceptionis suæ, & vnionis cum Verbo. Ex tunc enim habuit ius & potestatem iudicandi omnes, æquè ac dominiũ vniuersi & creaturarum omnium: sed vsum & exercitium huius potestatis accepit in resurrectione: tunc enim accepit gloriam regnantis statúmque dominantis; dum enim viueret habuit statum se humiliantis & patientis, merentis & morientis.

VERS. 42. *Viuorum & mortuorum.*] Id est, iustorum & iniustorum, ait S. Chrys. hom. 1. de Symbolo, & S. Aug. Enchir. c. 51. animarum & corporum ait Ruffinus in Symbolo. Verùm hæc mystica & symbolica sunt. Dico ergo ad literã, viuos hic vocari eos, qui in die iudicij viui reperientur, cæteros vocari mortuos, nõ quòd & illi viui morituri non sint, sed quòd è morte illicò sint resurrecturi, ita vt mors eis sit potiùs transitus ad vitã, quàm interitus. Vide dicta 1. Thess. 4. v. 15. Hinc patet, omnes omnino homines resurrecturos, præsentes fore Christo in die iudicij, ab eóque iudicandos, etiam paruulos sine baptismo in peccato originali mortuos, vti docet S. Greg. 9. Moral. c. 12. vel 16. & S. Aug. lib. 1. de libero arb. c. 23. & plerique Scholastici in 4. dist. 47. omnes n. subditi sunt Iudici Christo, ticut pro omnibus idẽ natus & mortuus est. Christus itaq; in paruulos proferet sententiam mediam: nõ enim admittet eos in cœlũ, vt beatos; nec damnabit ad ignem gehẽnæ, vt damnatos. Puniet ergo eos pœna damni, id est, priuatione cœlestis gloriæ ob peccatum originale, non verò pœna sensus: hæc enim respondet peccato actuali, quod paruuli non habent.

VERS. 43. *Remissionem peccatorũ accipere.*] Id est, *quòd remissionem peccatorũ accepturus sit per nomẽ eius, quisquis crediderit in eum*, vt vertit Tigurina; qui scil. in eum crediderit fide, non mortua, sed viua, quæ in spei, timoris, inuocationis, charitatis & cæterarum virtutũ actus se exerit; vt scil. credat Christũ esse mediatorem inter Deum & homines, eiúsq; passionis merito Deum remittere peccata, ac vt talem inuocet, amet, veneretur, eiúsq; legi & præceptis per omnia obediat. ita cõtra Hæreticos huius temporis explicat & docet S. Iacobus c. 2. 24. Cur Apostoli passim inculcant beneficiũ remissionis peccatorum, causas dedi c. 5. 31. & c. 2. 38. licèt. n. Cornelius iam esset iustificatus, tamen etiam iustus septies in die cadit, saltẽ in peccatum veniale. Adde, in domo Cornelij multos fuisse, qui necdum remissionem peccatorum acceperant, sed iã à S. Petro erant accepturi per fidem Christi. Denique docet hic S. Petrus vim baptismi, quòd nimirum remittat peccata; adeóque nemo iustificetur nisi eum actu suscipiat, vel habeat in voto, vti habuit Cornelius.

VERS. 44. Cecidit Spiritus S. Quomodo?

Cecidit Spiritus S.] Visibili specie, scil. in igneis linguis, incumbẽs capiti Cornelij & domesticorũ eius. Hac. n. specie descenderat in Apostolos. Id patet ex cap. seq. v. 15. vbi dicitur: *Cecidit Spiritus S. super eos, sicut & in nos in initio*, putà in Pentecoste, per linguas igneas. Vnde & sequitur: *Audiebant enim illos loquentes linguis.* Porrò cecidit Spiritus Sanctus in eos antequam baptizarentur: vnde sequitur, eos ad catechesim S. Petri fidem in Christũ concepisse, ac contritionẽ de peccatis, cùm audirẽt remissionem peccatorum sperandã, & petendã à Christo, per eámq; esse iustificatos. Ita disposuit Deus, vt Iudæi Petrum non possent arguere, quòd eos, vtpote Gentiles, baptizasset & Christianismo initiasset, vtpote cùm vidissent in eos iam antè descendisse Spiritum S. qui suo descẽsu eos sibi in filios adoptabat, itáque significabat eos in Ecclesiã suã esse cooptandos. ita S. Chrys. Quare imperitè hoc loco argumentur Hæretici: Cornelius ante baptismũ recepit Spiritum S. ergo eum non cõfert baptismus; sed is tantùm est signũ iustitiæ & gratiæ per fidem acceptæ: perinde. n. est ac si sic argumentarẽntur: contritio cõfert Spiritum S. ergo eum non cõfert baptismus. Inepta enim est vtraque consequẽtia. Idem enim effectus, putà gratia Spiritus S. à pluribus causis promanare potest, putà à contritione, & à baptismo. Adde, contritionem includere votum baptismi, & sine eo non conferre Spiritum S. vti superiùs dixi. Denique hic illapsus Spiritus S. in Corneliũ ante baptismũ, fuit priuilegiũ speciale ei soli concessũ, quod regulæ legique communi, iuxta quã per baptismum datur remissio peccatorũ & gratia Spiritus S. nõ præiudicat.

VERS. 45. *Ex circumcisione.*] Ex Iudaismo *fideles*. Est Synecdoche: ponitur. n. circumcisio pro tota lege Mosis, quia ipsa eius erat initiũ & professio, vti est baptismus legis nouæ & Christianismi. Secundò, *ex circumcisione*, id est, circumcisi, putà Iudæi fideles & Christiani. Est Græcismus, de quo dixi Rom. 4. 12.

Quia & in nationes (ἔθνη .i. *gentes & Gentiles*) *gratia Spiritus S. effusa est.*] Putabant. n. Iudæi Christũ Christíq; gratiã, & Ecclesiam, Iudæis solis esse promissã & destinatã à Deo, & gẽtes ab ea excludẽdas.

Gratia.] ὑψηλὰ .i. *donum gratuitum*, ideóque gratia.

VERS. 46. *Et magnificabant Deum.*] Loquentes magnalia Dei,

Dei,tum Orbi toti,tum sibi præ cæteris Gentilibus per Christum præstita,ideóq; ex intimo cordis,devotionis,& gratitudinis sensu. Vide dicta c.2.v.11.

Tunc respondit Petrus.] Id est,cœpit dicere. Nã respõdere in Scriptura est ordiri sermonẽ, etiãsi nulla præcesserit interrogatio, vti hic nulla præcessit.

Vers.47. *Numquid aquam quis prohibere potest.*] Cõtradicit Petrus prohibentibus Iudæis, ait S.Chrys.q.d. Vos ô Iudæo-Christiani putatis ad solos Iudæos pertinere Christum, Christique baptismũ,ideóq; vultis prohibere gentes,ne eo abluantur: at non potuistis prohibere Spiritum S.quominus illaberetur in eas: ergo nec potestis prohibere,quominus eius baptismo baptizentur. Baptismus.n.est Sacramentũ Spiritus S. Vnde S.Aug.hom.23.inter 50. *Ipsa* inquit, *attestatione rei magne quasi acclamatum est* (à Spiritu S.& Christo) *ad Petrum: quid de aqua dubitas? iam ego hic sum.* Hinc secũdò per metathesin vocis *aquã*, ita planè vertit Pagnin.& Tigurina: *num quis prohibere potest, quominus aqua baptizentur*,&c. vt scilicet per hoc Sacramentum inuitentur Christianismo, fiantque ciues Ecclesiæ.

Sicut & nos?] Visibiliter per lingnas igneas, accipiendo donum linguarum.

Vers.48. *Et iussit eos baptizari.*] A suis comitibus: Apostolorum enim erat euangelizare,minorum Sacerdotum baptizare, vt docet Paulus 1.Cor.1.17. Sic Christus per se prædicabat,per Apostolos baptizabat. Lucæ 4.18. & Ioan.4.2.

In nomine Domini Iesu.] Pũtà baptismo Christi. Vide dicta c.2.38. Cornelium hunc post Zachæũ, creatum esse à S. Petro Episcopum Cæsareensem, testatur Martyrol.Roman.2.Febr. & Clem. lib.7. Constit.c.46. Adhæc Cornelij domum conuersam esse in Ecclesiam, eámque adhuc extitisse tempore S.Hier.docet ipse Epist.27. vbi describens nauigationem & iter S.Paulæ ait,ipsam Cæsareæ inuisisse domum Cornelij iam Christi factam Ecclesiam. Porrò Sanctorũ catalogo asscriptus est Cornelius 2.Februarij, vbi sic habet Martyrol. Rom. *Cæsareæ in Palæstina S.Cornely Centurionis, quẽ B.Petrus Apostolus baptizauit, & apud præfatam vrbem Episcopali honore sublimauit.* Vita huius S.Cornelij extat apud Surium ex Metaphraste 13. Septemb. sed in qua quædam apocrypha contineri censet noster Lorinus,& tale quid redolent.

S.Cornelius Episcopus Cæsareæ.

An Cornelius primus ex gentibus fit conuersus?

Quæres hic primò, an Petrus & Apostoli vsque ad Cornelij vocationem,ignorarint gentes vocãdas esse ad Christum,eisq; prædicandum esse Euangelium? an Cornelius omnium omnino Gentiliũ primus sit conuersus & baptizatus? Affirmãt nonnulli, quia id videtur visio & narratio huius capitis significare. Verùm contrariũ multi moderni viri docti sustinẽt,idque videtur verius. Primò,quia Christus

Resp. negatiuè.

Prob. 1. ascensurus in cœlũ disertè dixerat,& iusserat Apostolis, vt euangelizarent gentibus: *Euntes*, inquit, *in mundum vniuersum prædicate Euangelium omni creaturæ*.i.omni homini. Matth.28. Et: *Eritis mihi testes in Iudæa & Samaria, & vsque ad vltimũ terræ.* Act.1.

2. Secundò,quia Apostoli viderant Gẽtiles deduci ad Christum,ab eóque suscipi. Ioan.12.20. rursum ab eo sanari filiam Chananææ vtique Gentilis. Matth. 15.22. Adhæc audierant primitùs tres Magos ex Oriẽte à Deo,duce stella,vocatos ad præsepe Christi: hi autem erant primitiæ Gentilium. Insuper viderant curatum à Christo seruum Cẽturionis Romani. Matth.8.5. quem Lucius Dexter in Chronico,scribit origine fuisse Hispanũ, & Hispanis prædicasse Christum. Sic enim ait: *C.Cornelius Centurio Capuæ naumensis dominus serui, quem Dominus sanauit, pater etiã C.Oppij Centurionis, erat Hispanus: mirè floret in Hispania.* Et de eius filio: *C.Oppius*, inquit, *Centurio Hispanus, credit Christo moriẽti in Cruce. Ex Gentilibus hic primus a Christi morte credidit, qui fuit ciuis Romanus, baptizatusque à S.Barnaba factus est rector Mediolanẽsis Episcopus. Vir quidẽ Apostolicus, qui Christi mortẽ & eclipsin admirabilẽ primus omnium Hispanis genti suæ, cum audientiũ stupore refert.* Tertiò, quia ad hoc Apostoli in Pentecoste receperant Spiritum S.in linguis igneis, vt iis irent prædicatum gentibus omnibus totius Orbis. Hoc est.n.quod ex Ioële citat & profitetur ibid.v.17. & 21.S.Petrus: *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem,&c. Et erit: Omnis quicunque inuocauerit nomẽ Domini, saluus erit.* Vnde & verisimile est,in Pẽtecoste,inter tot nationes tot linguarũ & regionũ quot recensentur Act.2.fuisse aliquos Gẽtiles immixtos, qui ad concionem S. Petri cum Iudæis & Proselytis conuersi sint ad Christũ,æquè ac in altera concione S.Petri, in qua ipse quinque hominũ millia conuertit,Act. 4.4.probabile est nonnullos ex eis fuisse Gentiles. Rursum Eunuchus Cãdaces Reginę Æthiopũ conuersus à Philippo c.8.à multis putatur fuisse Gẽtilis, vtpote Æthiops & Æthiopum Princeps. Huc facit quod Saulus iam conuersus, *loquebatur quoque gentibus, & disputabat cum Græcis*, vti audiuimus c.9.29. Et c.11.2. dicuntur fideles ex circumcisione.i.circumcisi & Iudæi murmurasse contra Petrũ, quòd ad Cornelium Gentilem diuertisset: quo satis significat, fuisse alios fideles ex præputio.i.incircumcisos & Gentiles, qui factũ Petri laudarunt,& Cornelio, vtpote Gentili & suæ gentis ac sortis, applauserunt. Eodem c.v.20.dicuntur Cyprij & Cyrenæi euãgelizasse Græcis.i.Gentilibus. Quartò, quia idem Lucius Dexter asserit, Apostolos inter se diuisisse Orbis prouincias ad iis euangelizãdum, anno Christi 34. paulo post eius ascensum in cœlum, nimirum die vltima Iunij, 36. diebus post Pentecosten & receptũ Spiritum S.Iacobũ anno Christi 37. qui fuit annus tertius à morte, resurrectione & ascensione Christi, profectum esse in Hispaniam, ibique euangelizasse: esto enim eo tempore ibidẽ multi fuerint Iudæi, vt idem asserit, quis tamen neget eum gentibus quoque, quæ longè plures erant, prædicasse?

Publica prædicatio gentibus cœpit à Cornelio.

Dices, quomodo ergo vulgò asseritur, quòd per conuersionem Cornelij, primò gentibus apertũ fuerit ostiũ Euangelij & Ecclesiæ? Resp. id accipiendũ & limitandum esse ad publicã solemnem,& ex professo apud gentes Euangelij prædicationem, quam Petrus visione cœlesti acceptã, iussus est publicè Iudæo-Christianis denuntiare, ne ipsi Apostolis ad gentes ituris obsisterent, & gentes ab Ecclesia repellerent. Docet id disertè hoc loco S.Chrys.scilicet S.Petrum secretò sciuisse se,& Apostolos debere prædicare gentibus, sed id non fecisse, ne Iudæos offenderet, donec visione cœlesti admonitus, hanc esse Dei voluntatẽ Iudæis persuasit, præsertim cùm ipsi viderunt visibilẽ Spiritus S. descensum in Cornelũ,& domesticos eius. Ita & L.Dexter in Chronico an.Christi 40. qui fuit sextus ab ascẽsu Christi in cœlum: *Cornelius*, inquit, *Centurio Italicẽsis, Petro prædicante repletur Spiritu S. Ierosolymisq; dimittitur solemni Gentium ad fidem Christi conuersione. Cornelius baptizatus floret.* (Idem fusè docet Gaspar Sanchez in Appendice ad Acta Apost. siue tractatu 1. de prædic.S.Iacobi in Hispania c.9.) Porrò hic Flauius L.Dexter, fuit Præfectus Prætorio, qui Chronicon hoc dicauit S. Hieron. vti ipse refert lib. de Scrip. Eccl. sed eo morte præcepto, dicauit illud S. Paulino: vicissim S.Hier. Dextro huic interpsit librum de Scrip.Eccl. in quo eundem ponit & dilaudat. Chronicon hoc Dextri nuper Fuldæ repertũ citat & laudat noster

noſter Gaſpar Sanchez lib.2. de profect. S. Iacobi in Hiſpan. cap.2. & Chriſtoph. à Caſtro in Hiſtor. Deiparæ cap.18. Vide dicta in fine Chronotaxis.

Quoto anno Chriſti Cornelius conuerſus?

Quæres ſecundò, quoto anno à morte & aſcenſu Chriſti conuerſus ſit Cornelius, & apertum publicè gentibus Euangelium? Reſp. id definiri non poſſe. Variát enim Chronologi. Primò enim Chronicon Alexandrinum, & Gaſpar Sanchez tract.1. de profect. S. Iacobi in Hiſpan. cap.10. cenſent Cornelium conuerſum anno Chriſti 36. qui fuit à morte eius ſecundus. Secundò, Adrichomius in Chronolog. cenſet eum conuerſum anno Chriſti 38. qui fuit à morte eius quartus. Tertiò, alij moderni cenſent anno Chriſti 39. qui fuit à morte eius quintus. Quartò, L. Dexter in Chronico, ſcribit Cornelium conuerſum anno Chriſti 40. qui fuit à morte eius ſextus: anno verò Chriſti 41. Apoſtolos iuiſſe in ſuas prouincias: anno denique Chriſti 42. S. Iacobum ab Herode occiſum. Quintò, Baronius & noſter Gordonus in Chronol. cenſent Corneliũ conuerſum anno Chriſti 41. qui fuit à morte Chriſti ſeptimus, & Caij Caligulæ Imp. ſecundus, quo & S. Matthæus ſcripſit Euangelium. Veriſimilius videtur, Cornelium conuerſum ſub ann. Chriſti 37. illo anno enim S. Petrus fundauit Eccleſiam Antiochenã, vtpote aperto iam gentibus publicè oſtio fidei & Eccleſiæ. Vnde & in vita huius S. Cornelij habetur, quòd ipſe conuerſus profectus ſit cum S. Petro Antiochiã. Licèt enim Chronicon Alexand. tradat, S. Petrum poſuiſſe cathedrã Antiochiæ anno 4. poſt morté Chriſti, qui fuit annus à natiuitate Chriſti 38. vel 39. idémque de anno Chriſti 39. cenſeat Baron. omnéſque eius ſequaces, & multi alij, tamen mox oſtendam id factum eſſe anno 37. Quis autem credat S. Petrum in Antiochia, vtpote vrbe Gentili, poſuiſſe cathedram, ante apertum gentibus fidei oſtium, quod factum eſt per conuerſionem Cornelij? Aut quomodo Iudæi id æquis oculis & animis aſpexiſſent, auelli nimirum à ſe

Reſp. anno Chriſti 37.

A capur Eccleſiæ, itéque ad gentes, ac ad eas Eccleſiæ primatum, & Pontificatum transferre? præſertim cùm S. Clemens lib.10. Recogn. tradat, S. Petrum cathedrã hanc Antiochiæ poſuiſſe in domo Theophili, cui S. Lucas dedicat hæc Acta cap.1. v.1. qui Gentilis fuit, nõ Iudæus, vt patet ex nomine. Theophilus enim eſt nomen Græcum, ſignificans Dei amantem: & quia Theophilus hic magiſtratu Antiochiæ fungebatur, teſte Oecumenio. Eodem quoque anno Chriſti 37. videtur S. Iacobus profectus in Hiſpaniam, vti dicam cap.12. Sic enim omnia optimè cohærent. Nam conuerſo iam Cornelio à S. Petro, ſine nota & contradictione Iudæorum potuit S. Iacobus publicè prædicare Hiſpanis Gentilibus, ac poſt quinque annos rediens Ieroſolymã, B anno Chriſti 43. vel vt volunt alij, 44. occidi ab Herode. ita Recentiſſimi quidam, ſed magni iudicij Chronologi. Hinc & nonnulli cenſent ſub eundẽ annum Chriſti 37. Apoſtolos profectos eſſe in ſuas prouincias, vtpote qui per Petrum cœlitùs admonebantur ad prædicandum gentibus. Vnde Caiet. Actor.9. v.32. & aliis, ſcribit Apoſtolos per Orbem fuiſſe diuiſos intra triennium quo in Arabia fuit Paulus; hoc autem triennium cœpit mox à conuerſione eius, quæ facta eſt anno Chriſti 36. & terminatur anno Chriſti 39. licèt Baron. quem multi ſequuntur, cenſeat Apoſtolos per Orbẽ eſſe diſperſos poſt occiſum ab Herode Iacobum, anno Chriſti 44. de quo plura Actor.12. v.1. Itaque hæc ſententia à poſteriori valdè confirmatur ex eo, quòd C omnes conſentiant S. Petrum Antiochiæ ſediſſe per annos ſeptem, ſcilicet vſque ad annum ſecundum Claudij, qui fuit Chriſti 44. quo ſedem tranſtulit Romam. Computa enim hos ſeptem annos retrorſum ab anno Chriſti 44. inuenies primum eorum annum, quo ſedere cœpit Antiochiæ, incidere in annum Chriſti 37. Ergo eodem, vel certè præcedente, putà 36. conuerſus eſt Cornelius. Hæc magìs patebunt ex iis quæ dicam cap.12.1.

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS.

Iudæo-Chriſtiani expoſtulant cum S. Petro, quòd Cornelium Gentilem induxerit in Eccleſiam. Petrus narrando ſuam & Cornelij viſionem, eis ſatisfacit. Secundò, v.20. narratur incrementum fidei, præſertim Antiochiæ: vnde eò mittitur Barnabas, qui cum Saulo totum annum ibi euangelizans multos conuertit: quocirca ibidem primò diſcipuli cognominantur Chriſtiani. Tertiò, v.27. Agabus prædicit famem toti Orbi inſtantem: quare fideles Antiocheni faciunt collectam, quam fidelibus Ieroſolymitis per Saulum & Barnabam tranſmittunt.

*Verſ.*1. Audierunt autem Apoſtoli, & fratres D qui erant in Iudæa, quoniam & gentes receperunt verbum Dei.

2. Cùm autem aſcendiſſet Petrus Ieroſolymam, diſceptabant aduerſus illum, qui erant ex circumciſione, dicentes:

3. Quare introiſti ad viros præputium habentes, & manducaſti cum illis?

4. Incipiens autem Petrus exponebat illis ordinem, dicens:

5. Ego erã in ciuitate Ioppe orans, & vidi in exceſſu mentis viſionem, deſcendens vas quoddã velut linteum magnũ quatuor initiis ſummitti de cœlo, & venit vſque ad me.

6. In quod intuens conſiderabam, & vidi quadrupedia terræ, & beſtias, & reptilia, & volatilia cœli.

7. Audiui autem & vocem dicentem mihi: Surge Petre, occide & manduca.

8. Dixi autem: Nequaquam, Domine: quia commune aut immundum numquam introiuit in os meum.

9. Reſpondit autem vox ſecundò de cœlo: Quæ Deus mũdauit, tu ne cõmune dixeris.

10. Hoc autem factum eſt per ter: & recepta ſunt omnia rurſum in cœlum.

11. Et ecce viri tres confeſtim aſtiterunt in domo, in qua eram, miſſi à Cæſarea ad me.

12. Dixit autem Spiritus mihi, vt irem cum E illis, nihil hæſitans. Venerunt autẽ mecũ & ſex fratres iſti, & ingreſſi ſumus in domũ viri.

13. Narrauit autem nobis, quomodo vidiſſet Angelum in domo ſua, ſtantem & dicentem ſibi: Mitte in Ioppen, & accerſi

Simonem, qui cognominatur Petrus,

14. Qui loquetur tibi verba, in quibus ſaluus eris tu, & vniuerſa domus tua.

15. Cùm autem cœpiſſem loqui, cecidit Spiritus S. ſuper eos, ſicut & in nos intio.

16. Recordatus ſum autem verbi Domini, ſicut dicebat: Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu S.

17. Si ergo eandem gratiam dedit illis Deus, ſicut & nobis, qui crédidimus in Dominum Ieſum Chriſtum: ego quis eram, qui poſſem prohibere Deum?

18. His auditis, tacuerunt, & glorificauerunt Deum, dicentes: Ergo & gentibus pœnitentiam dedit Deus ad vitam.

19. Et illi quidem, qui diſperſi fuerant à tribulatione, quæ facta fuerat ſub Stephano, perambulauerunt vſque Phœnicen, & Cyprum, & Antiochiam, nemini loquentes verbum, niſi ſolis Iudæis.

20. Erant autem quidam ex eis viri Cyprij, & Cyrenæi, qui cùm introiſſent Antiochiam, loquebantur & ad Græcos, annuntiantes Dominum Ieſum.

21. Et erat manus Domini cũ eis: multúſq; numerus credẽtiũ cõuerſus eſt ad Dominũ.

22. Peruenit autem ſermo ad aures Eccleſiæ, quæ erat Ieroſolymis, ſuper iſtis: & miſerunt Barnabam vſque ad Antiochiam.

23. Qui cùm perueniſſet, & vidiſſet gratiam Dei, gauiſus eſt: & hortabatur omnes in propoſito cordis permanere in Domino:

24. Quia erat vir bonus, & plenus Spiritu S. & fide. Et appoſita eſt multa turba Domino.

25. Profectus eſt autem Barnabas Tarſum, vt quæreret Saulum: quem cùm inueniſſet, perduxit Antiochiam.

26. Et annum totum conuerſati ſunt ibi in Eccleſia: & docuerunt turbam multam, ita vt cognominarentur primùm Antiochiæ diſcipuli, Chriſtiani.

27. In his autem diebus ſuperuenerunt ab Ieroſolymis Prophetæ Antiochiam:

28. Et ſurgens vnus ex eis nomine Agabus, ſignificabat per ſpiritum famem magnam futuram in vniuerſo Orbe terrarum, quæ facta eſt ſub Claudio.

29. Diſcipuli autem, prout quis habebat, propoſuerunt ſinguli in miniſterium mittere habitantibus in Iudæa fratribus:

30. Quod & fecerunt, mittentes ad ſeniores per manus Barnabæ & Sauli.

A xiſſet in templum. Actor. 21.28. Sic murmurarant priùs Iudæi contra Chriſtum, quòd manducaret cum publicanis. Lucæ 19.6. & 7. hi enim ferè erant Gentiles. Porrò Cherinthus Iudaizãs pugnabat pro Iudaiſmo, vt excluderet Chriſtianiſmum: vnde docebat omnes homines debere circumcidi, & ſeruare legem Moſis, idcóque contra eum promulgatum eſt primum Concilium Ieroſolymis. Act. 15. ita Epiph. hær. 28. & Philaſtrius lib. de hæreſ. c. 87.

Manducaſti cum illis?] Notat S. Chryſoſt. eos non dicere, quare prædicaſti illis Chriſtum? hoc enim quaſi impium & iniurium Chriſto omnes exhorruiſſent, ſed quare manducaſti cum eis? hoc enim Iudæo illicitum videbatur. Hi enim ſi cum gentiB bus communicarent in menſa, cenſebantur à Iudæis hoc conuictu contaminari fierique immundi. Sed pariter hæc cẽſura frigida erat, Iudaica & Phariſaica, iámque per Chriſtũ cum lege vetere ciúſque immũditie, & irregularitate ſublata & abolita. VERS. 3.

Incipiens autem Petrus.] Vatab. *Rem ab initio repetens Petrus.* VERS. 4.

Vidi in exceſſu.] Græcè, *in exſtaſi.* Pagnin. *in raptu.* Vatab. *in abſtractione, ſcilicet ſpiritus, id eſt, ſpiritus meus abductus* (non realiter, ſed intellectualiter) *à corpore meo vidit.* Tigurina: *raptus extra me vidit viſum.* Petrus hic retexit & repetit totam ſeriem rei geſtæ, enarratam cap. præcedenti vſque ad v. 18. quare eam hic non repetam. VERS. 5.

C *Vos autem baptizabimini Spiritu Sancto.*] In Pentecoſte. Vide dicta cap. 1. 5. VERS. 16.

Eandem gratiam.] ἴσην δωρεὰν. Tigurina, *par donum*, vel *æqualem gratiam*: par ſcilicet in ſubſtantia, licèt in quantitate pro diſpoſitione vel Dei, vel hominis diſpar, & maius, vel minus. VERS. 17.

Ego quis eram, qui poſſem prohibere Deum?] Vt ſcilicet gratiæ Dei deſcenſum, & illapſum in Cornelíũ inhiberem, ſiſterẽ & auerterem. Hoc. n. impoſſibile eſt, æquè ac impium & Satanicũ. q. d. ſicut non potui impedire deſcẽſum Spiritus S. ſic nec baptiſmũ eiuſdem. Spiritus S. n. ſuam Cornelio communicans gratiã, ſignificabat ſe pariter velle conferre ei per me ſuũ baptiſmũ, vt cæteris ſuis fidelib. ſuæD que Eccleſiæ aggregaretur. q. d. ſi ego Gẽtiles arcere nõ potui à Chriſtianiſmo, nec vos poteritis. ita Gloſ.

Moral. mirare hic S. Petri modeſtiam, qua cùm eſſet ſuperior, imò Summus Pontifex, fidelium de ſe querelas non reſpuit, nec imperiosè refutat dicendo: Ego ſcio quid agam, non teneor vobis rationem facti mei reddere: veſtrũ eſt obedire & tacere, &c. ſed modeſtè & humiliter ſeriem rei geſtæ enarrãs, eis ſatisfacit. Idem imitari debere Prælatos cũ ab inferioribus reprehenduntur, vt ſcilicet eis ex ratione, non ex poteſtate ſatisfaciant, docet S. Greg. lib. 9. Epiſt. 39. *Nam ſi in querela fidelium* inquit, *aliquid de ſua poteſtate diceret* (S. Petrus) *profectò Doctor manſuetudinis non fuiſſet. Humili ergo eos ratione placauit, atque in cauſa reprehenſionis ſuæ etiam teſtes exhibuit. Si ergo Paſtor Eccleſiæ Apoſtolorũ Princeps, ſigna & miracula ſingulariter faciens, non dedignatus eſt in cauſa reprehenſionis ſuæ rationem humiliter reddere, quanto magis nos peccatores cùm de re aliqua reprehendimur, reprehenſores noſtros ratione humili placare debemus?* Sapienter Climachus gradu 26. hoc dat ſignũ opus eſſe ex Deo, nóſque operari ſecundùm Deum, *ſi ex eius actione plus humiliatis in anima accipiamus, quàm prius habuerimus.* Si enim ex eo ſuperbiamus, ſignum eſt, nos id feciſſe non ex Deo, ſed ex Diabolo, putà ex faſtu, vanitate, &c.

Glorificauerunt Deum.] Ergo, ait Chryſ. horum exẽplo bonis proximorũ non inuidere, ſed gaudere debemus, iiſque gratulari, & Deum glorificare; VERS. 18.

eſto

VERS. 1. APOSTOLI, *& fratres.*] *Fratres*, id eſt, cæteri fideles, Apoſtolis inferiores & ſubditi.

VERS. 2. Cherinthus auctor murmuris. *Diſceptabant.*] συνεῖχον. Syrus, *litigabãt.* Chryſ. *tanquam valdè offenſi expoſtulabant.* S. Epiphan. hæreſi 28. tradit, auctorem & incentorem huius expoſtulationis & murmuris fuiſſe Cherinthum, qui proximus poſt Simonem Magum fuit Hæreſiarcha, eundémque ſuſcitaſſe Iudæos contra Paulum, vt eum caperent, quaſi qui Gentiles indu-

esto ipsi nos superent & transcendant, vti Gentiles superarunt Iudæos in fide & Christianismo.

Pœnitentiam.] Id est, tempus & locum pœnitentiæ, ait Lyra. 2. *pœnitentiam*, id est, gratiam & impulsum ad pœnitentiam. ita Glossa. 3. *pœnitentiam*, id est, effectum & fructum pœnitentiæ, putà remissionem peccatorum. Vtrobique est Metonymia: in 2. enim sensu ponitur effectus pro causa; in 3. causa pro effectu.

Ad vitam.] *Vt viuant*, ait Vatab. scilicet hic vita fidei & gratiæ, in futuro vita gloriæ & felicitatis æternæ.

VERS. 19. *Sub Stephano.*] ἐπὶ Στεφάνῳ, quod primò verti potest, *propter Stephanum*. ita Syrus. 2. *post Stephanum*. ita Vatab. Vtrumque complectitur Noster vertens, *sub Stephano*, id est, tempore Stephani, ob eius zelum & libertatem arguendi Iudæos.

Phœnicen.] Phœnice, vel Phœnicia regio est Syriæ (vnde & incolæ Syrophœnices vocantur) cuius Metropolis erat Tyrus: præcellit nunc Tripolis, ita dicta à trium vrbiũ obtentu, scilicet Sidonis, Aradi, & Tyri, ait Strabo, Plinius & Mela lib. 1. Vide Salmeron. tom. 1. proleg. 41. Phœnices, præsertim Tyrij, nauigatione fuerunt celeberrimi: vnde ab eis condita est Carthago in Africa, & Afri vocati sunt Pœni, quasi Phœni & Phœnices. Hinc & Pœnorũ lingua Syræ & Hebrææ fuit affinis, teste S. Hieron. lib. 5. in c. 25. Ierem. & S. Aug. in psal. 136.

Antiochiam.] Hæc, ait S. Hieron. in c. 6. Amos, *est Syriæ Metropolis, tertium inter omnes Romani orbis vrbes locum obtinens, hoc est, post Romam & Alexandriam.* Hinc & S. Petrus ibi primò cathedram suam constituit. Vnde Antiochena Ecclesia facta est secunda sedes Patriarchalis. Prima enim est Roma-

Origo, & ordo sediũ Patriarchalium. na, tertia Alexandrina, quia eam fundauit S. Marcus missus à S. Petro. Atque hæ tres solæ fuerunt primæ Patriarchales, quibus postea accessit quarta, scilicet Ierosolymitana: hæc enim facta est Patriarchalis expliciè, à Vigilio Papa in Conc. Rom. anno Dom. 553. vt docet Baron. implicitè verò à Conc. Chalcedon. Act. 7. quod ei subiicit tres Palæstinas, vt eius litem cum Antiochena dirimeret. Accessit quinta, scilicet Constantinopolitana, tempore & opera Iustin. Imp. ibidem residentis: postea adiectæ sunt & aliæ, vti Aquileensis, & Veneta. Vide Sigonium lib. 1. de regno Italiæ.

VERS. 20. *Loquebantur ad Græcos.*] πρὸς Ἑλληνιστάς, id est, *ad Græcistas*, hoc est, ad Iudæos inter Græcos, id est, Gentiles natos, vel educatos, vel habitantes. ita Vatab. Verùm quia Græcistæ hic opponuntur Iudæis degentibus in Phœnicia, Cypro & Antiochia, hoc est, in regionibus & vrbibus Gentilibus, hinc per Græcistas hoc loco, non Iudæi inter gentes nati, vel viuentes, sed Gentiles significantur: Ἑλληνισταὶ ergo hic idem est quod ἐν ἔθνεσι, hoc est, Græcistæ sunt Græci, putà Gentiles. ita Lyra. Hugo & Caiet. Vnde patet, hosce Cyprios Euangelistas euangelizasse Gentilibus ante conuersum Cornelium, scilicet paulo post necem S. Stephani, vti dictum est v. 19. qua de re plura dixi in fine c. 10. Fortè Lucas eos vocat Ἕλληνας, id est, *Græcistas*, quia cùm essent Syri & Phœnices, loquebantur tamen Græcè, hoc est, imbuti erant sapientia & eloquentia Græcanica: tunc enim Græcorũ sapientes & oratores erant celebres, adeò vt Isocrates in Panegyrico dicat, nomen Græcorum iam non nationis gentisque, sed rationis esse ac mentis. Vnde & Apostolus Rom. 1. 14. Græcos vocat sapientes, barbaros insipientes. Et 1. Cor. 1. 22. *Græci*, inquit, *sapientiam quærunt.*

VERS. 21. *Et erat manus Domini cum eis.*] *Manus*, id est, assistentia, potentia & cooperatio. q. d. Deus suæ potenti manu aderat eis ad faciendum miracula in confirmationem fidei, ad prædicandum tanta sapientia & efficacia, vt multos Gentiles conuerterent ad Christum. ita S. Chrysost. & Oecum.

Multúsque numerus credentium conuersus est ad Dominum.] *Credentium* id est, incipientium credere: sumitur enim in actu inchoato. Nam ante Cypriorum prædicationem erant Gentiles, id est, infideles, non credentes, imò ignorantes Christum. Vnde Syrus vertit: *multíque crediderunt, & conuersi sunt*. id est, credendo conuersi sunt à Gentilismo ad Christianismum. Est hendiadys. Et Tigurina clarè vertit: *multúsque numerus recepta fide conuersus est ad Dominum.*

VERS. 22. *Miserunt Barnabam.*] *Rectè*, ait Caiet. *Cyprys prædicatoribus Cyprium item prædicatorem adiunxerunt.* Erat enim Barnabas oriundus ex Cypro. Docet S. Chrysost. non iussisse eò ipsos Apostolos, propter Iudæos, ne eos offenderent, conuersando cum Gentilibus Cypriis & Antiochenis.

VERS. 23. *Cum vidisset gratiam Dei.*] Quòd scilicet Gentiles Antiochiæ per gratiam Dei excitati, tam auidè arriperent fidem Christi, in eáque tam essent constantes, deuoti & feruentes. Rursum *gratiam*, id est, gratias gratis datas, putà loquendi linguis, prophetandi, interpretandi Scripturas, celebrandi magnalia Dei, &c. Antiochenis à Deo cum fide & baptismo communicatas.

Hortabatur omnes in proposito cordis permanere in Domino.] Hoc est, in Domini Iesu Christi fide, amore, gratia, Ecclesia, putà in Christianismo. Græca habent: *Exhortabatur eos, vt proposito cordis sui permanerent Domino.* Syrus: *vt toto corde suo adhærerent Domino.* Pagnin. *vt proposito cordis perseuerarent in Domino.* Pro *hortabatur*, Græcè est παρεκάλει, quod multa significat. 1. cohortabatur. 2. excitabat. 3. consolabatur. 4. obsecrabat. 5. efflagitabat, ita Syrus. 6. aduocabat, & quasi aduocatus causam eorum agens consulebat omnibus. S. Chrysost. *hortabatur*, inquit, *omnes cum præconio & laudibus: & forsan in eo quòd laudabat & approbabat turbam, plures conuertit: virtus enim laudata crescit.*

Dogma de perseuerantia. Dogmaticè disce hic, perseuerantiam, licèt sit donum Dei, tamen pendere à libero arbitrio; adeóque in cuiusuis fidelis & iusti potestate & arbitrio esse, cum Dei gratia in fide & charitate perseuerare vsque ad finem vitæ, itáque saluari. *Deus enim, nisi ipsi illius gratiæ defuerint, sicut cœpit opus bonum, ita perficiet operans velle & perficere*, inquit Conc. Trident. sess. 6. cap. 13. Et cap. 11. *Deus namque sua gratia semel iustificatos non deserit, nisi ab eis prius deseratur.* Piè verò S. August. in Soliloquiis c. 14. *In toto tempore*, ait, *totum me simul semperque considera: ac si nihil aliud considerare habeas. Sic super custodiam meam stas, sicut si omnium oblitus sis, & mihi soli intendere velis. Quocunque ergo, tu me Domine non deseris, nisi prior ego te deseram.* Rursum duplex est donum perseuerantiæ. Prius, quo quis in fide & gratia Dei perseuerare potest, si velit. Hoc habent omnes iusti in actu primo, habituri & in actu secundo, si assiduè gratiam Dei inuocent, éique strenuè cooperentur. Posterius, quo quis in fide & gratia vsque ad mortem actu perseuerat: hoc habent omnes & soli prædestinati, siue electi ad gloriam. Hi enim à Deo accipiunt gratiam efficacem, siue congruam, qua scilicet præuidet Deus eos non tantum posse perseuerare, sed & actu perseueraturos; eo quòd libero arbitrio ita sit contemperata, vt illud ad cooperandum pelligiat, & flectat,

flectat, ideóque liberum arbitrium ei ſponte & continuè vſque ad mortem cooperetur. ita S. Aug. toto lib. de bono perſeuerantiæ, & lib. de prædeſt. Sanctorum. Et Conc. Trid. ſeſſ. 6. can. 16. *Si quis*, inquit, *magnum illud vſque in finem perſeuerantiæ donum ſe certò habiturum abſoluta & infallibili certitudine dixerit, niſi hoc ex ſpeciali reuelatione didicerit, anathema ſit.* Vnde hoc donum non cadit ſub meritum, ſed merum eſt Dei donum, qui illud dat quibus voluerit; per orationes tamen feruidas & continuas illud poſtulando, pérque aſſidua bona opera illud à Deo impetrare, & quaſi de congruo emereri poſſumus. Quocirca qui hoc donũ ambit, vti quilibet ſalutis ſuæ cupidus ambire debet, ſequatur monitum S. Petri Epiſt. 2. c. 1. v. 10. *Satagite, vt per bona opera certam veſtram vocationem, & electionem faciatis: hæc enim facientes non peccabitis aliquando.* Et c. 3. 14. *Satagite immaculati & inuiolati ei inueniri in pace.*

Moral. de perſeuerantia.

Moral. diſce, quantum donum ex parte Dei, & quanta virtus ex parte hominis ſit perſeuerantia. S. Hieron. Epiſt. 10. ad Furiam: *non quæruntur in Chriſtianis initia*, inquit, *ſed finis. Paulus malè cæpit, ſed bene finiuit. Iudæ laudantur exordia, ſed exitus proditione damnatur.* Idem lib. 1. contra Iouinian. *Incipere*, ait, *plurimorum eſt, perſeuerare paucorum. Vnde & grande præmium eorum, qui perſeuerauerint.* Senior ille in vitis Patr. lib. 5. cap. 7. de patientia num. 55. *Sicut canis venaticus*, inquit, *videns leporem ſequitur, nec impeditur propter illos canes qui poſt ſe reuertuntur, ſed neque de præcipitijs, neque de ſyluis, neque de vepribus cogitans, raditur & pungitur, & non quieſcit donec comprehendat: ita & qui Dominum Chriſtum quærit, Crucifixo indefinenter intendit, quæ occurrunt ſcandala omnia prætereat, donec ad Crucifixum perueniat.* Ibidem lib. 4. n. 21. *Perſeuerantia boni*, inquit, *victoria eſt. Certa, & coronaberis.* Nulla enim re magis vincuntur tentationes carnis & Diaboli, quàm perſeueranter eis reſiſtendo, vacandóque orationi. Hinc inter virtutes ſola perſeuerantia coronatur. *Nam qui perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit*, ait æterna Veritas Matth. 10. Quocirca perſeuerantia vti virtutum eſt maxima, ita ſummum eſt Dei donum, vt docet S. Auguſt. lib. de bono perſeuerantiæ, & Concil. Trident. ſeſſ. 6. can. 16. *Incæſſum quippe bonum agitur, ſi ante vitæ terminum deſeratur: quia & fruſtrà velociter currit, qui priuſquàm ad metas venerit, deficit*, ait S. Gregor. & habetur de pœnitent. diſtinct. 3. can. *Incæſſum.* Quocirca S. Paulus: *Quæ retrò*, inquit, *ſunt obliuiſcens, ad ea verò quæ ſunt priora extendens meipſum, ad deſtinatum perſequor, ad brauium ſuperna vocationis Dei in Chriſto Ieſu.* Philip. 3. 14. Animalia ſancta Ezech. cap. 1. 9. *non reuertebantur cum incederent, ſed vnumquodque ante faciem ſuam gradiebatur.* Ita Victor Proconſul Carthaginis, ad fidei negationem ſollicitatus à Legatis Regis Arriani: *Dicite*, inquit, *Regi veſtro, vt ſubijciat me ignibus, adigat beſtijs, excruciet omni genere tormentorum. Si conſentio, fruſtrà ſum baptizatus in Eccleſia Catholica.* ita Victor Vtic. lib. 3. Wandal. Hiſtor. *Perſeuerantia ergo*, ait S. Bernard. Epiſt. 129. *eſt vigor virium, virtutum conſummatio, nutrix ad meritum, mediatrix ad præmium, ſoror patientiæ, conſtantiæ filia, amica pacis, amicitiarum nodus, vnanimitatis vinculum, propugnaculum ſanctitatis.* Vide eundem Epiſt. 253. ad Guarinum. Denique audi Chriſtum Apocal. 2. 10. *Eſto fidelis vſque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.* Et cap. 3. 11. *Tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.* Vide ibi dicta.

Gentilium gnomæ de perſeuerantia.

Idem viderunt Gentiles. Socrates apud Stobæum Serm. 1. de Prudentia: *Vt ſtatua baſi*, inquit, *ita vir bonus inſtituto innixus, ab honeſto nullatenus diſcedere debet.* Ibidem Chilon ait, tardè quidem aggredienda omnia, verùm cùm ſemel iam inceperis, conſtantiſſimè in agendo perſeuerandum eſſe. Liuius lib. 5. decad. 1. *Ad diſciplinam militiæ*, inquit, *plurimùm intereſt, inſueſcere militem non ſolùm parta victoria frui, ſed ſi res etiam lentior ſit, pati tædium, & quamuis ſera ſpei expectare exitum: ſi non ſit æſtate perfectum bellum, hyemem operiri: nec ſicut æſtiuas aues, ſtatim autumno tectare receſſum circumſpicere.* Addit, vrbes inexpugnabiles ſola obſidionis perſeuerantia, per famem & ſitim expugnari. Sertorius, teſte Plutarch. in eius vita: *Perſeuerantia*, inquit, *eſt efficacior vi, multáque quæ vno impetu confici non poſſunt, paulatim abſoluuntur: eſt enim aſſiduitatis vis inuicta, quæ omnem ſuperat excindíque potentiam.* Seneca Epiſt. 1. *Nihil*, ait, *eſt quod non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura.* Idem Epiſt. 65. *In excelſo eſt vita beata, ſed perſeuerantia penetrabilis.* Idem alibi: *Turpe eſt cedere oneri, & luctari cum officio, quod ſemel recepiſti. Non eſt vir fortis ac ſtrenuus, qui laborem fugit, nec creſcit illi animus ipſa rerum difficultate.* Ergo

Perfer & obdura: dolor hic tibi proderit olim.
Sæpe tulit laſſis ſuccus amarus opem.

Quia erat vir bonus, & plenus Spiritu Sancto.] VERS. 24. Inſtar ſui condiſcipuli Sancti Stephani cap. 6. 5. Tales enim aptiſſimi, imò neceſſarij ſunt, vt alios exhortentur, impellántque ad omne bonum. Aqua enim non generat ignem, ſed aquam: ſic tepidus & frigidus frigidos facit, non calidos & feruidos ſpiritu. Plenus ergo Deo ſit oportet vir Apoſtolicus, qui frigida hominum corda Dei amore ſuccendat. Vnde tales ſingulis ſæculis Eccleſiæ ſuæ ſubmittere ſolet Deus, vti olim ſubmiſit S. Auguſtinum, S. Baſilium, S. Chryſoſtomum, S. Gregorium, S. Bernardum, S. Dominicum, S. Franciſcum, &c. ita hoc ſæculo ſubmiſit S. Ignatium, eiúſque ſocios à Deo ignitos, qui refrigeſcentem in mundo charitatem accenderent. Vnde de iis P. Petrus Caniſius à vidua quadam Arnhemij celebris ſanctitatis, ante Societatis noſtræ auditum nomen, afflata diuino Spiritu, vaticinium hoc accepit: *Tu*, inquit, *filis cooptaberis in nouum quendam Sacerdotum Ordinem, quem in Eccleſia ſua ad reformationem eius, ac multorum ſalutem parat Deus. Ego eos per viſum vidi, & te ad eos adiungi. Graues erunt viri, docti, modeſti, Deo pleni, & animarum charitate prediti.* Talem mox Moguntiæ Caniſius vidit P. Petrum Fabrum, primum S. Ignatij ſocium, ilicóque ei & Societati nomen dedit, vti refert P. Sacchinus in eius vita lib. 1. Ad hanc ideam & normam ſe examinet, formet & perficiat vir Religioſus & Apoſtolicus, vt alios inflammet, Deóque impleat. Sapienter S. Bernard. Serm. 18. in Cant. *Si ſapis*, inquit, *concham te exhibebis, & non canalem. Hic ſiquidem penè ſimul & recipit & refundit: illa verò donec impleatur expectat, & ſic quod ſuperabundat ſine ſuo damno communicat*, &c. *Verùm canales multos hodie habemus in Eccleſia, conchas verò perpaucas, vt antè effundere quàm infundi velint, prompti docere quod non didicerunt, & alijs præeſſe geſtientes, qui ſeipſos regere neſciunt.* Et mox: *Concha imitetur fontem. Non manat ille in riuum, nec in lacum extenditur, donec ſuis ſatietur aquis. Denique ipſe fons vica plenus in ſeipſo, primùm ebulliens in proxima ſecreta cælorum, deinde erupit in*

terras,

terras, ac de superfluo homines & iumenta saluauit. Ergo & tu fac similiter. Implere prius, & sic cursato effundere.

Et apposita est multa turba Domino.] q. d. Per exhortationes Barnabæ multi conuersi sunt ad Christum, & ad Ecclesiam eius aggregari: qui enim apponitur & aggregatur corpori, putà Ecclesiæ, aggregatur & capiti, putà Christo.

Vers. 25. *Vt quereret Saulum.*] Saulus enim vetus fuerat amicus Barnabæ, eiúsque condiscipulus sub Gamaliele Magistro; longè iam ei amicior in Christo & Christianismo. Præclarè S. Chrysost. *Venit*, inquit, *Barnabas ad athletam, ad ducem belli, ad certantem singulari duello: venit ad canem venaticum Leones occidentem, ad tantum fortem, ad facem claram, ad os Orbi sufficiens.* Addit deinde, Pauli virtutis & zeli fuisse, quòd tanta fidelium multitudo Antiochiæ sit Ecclesiæ aggregata, quódque ibidem ortum sit nomen Christianorum. Vrbem ergo illam celebrat, quòd prima omnium ore Pauli frui meruerit, cum tanto suo fructu, laude & gloria, æquè ac postea fruita est ore aureo, ipso inquam Chrysostomo Pauli discipulo & æmulo.

Vers. 26. *Conuersati sunt.*] συναχθῆναι, id est, vt exponit Syrus, *congregati sunt*, hoc est, sacras synaxes, sacros conuentus, sacros cœtus egerunt, conuocando & congregando populum in Ecclesiam, ibíque edocendo fidem Christi & prædicando Euangelium. Pagnin. *egerunt cum ea congregatione.* Tigurina: *consuetudinem egerunt cum ea congregatione.* Græcum enim συνάγω idem est quod *congrego, colligo, consocio.* Vnde συναγωγὴ, id est, Synagoga, congregatio, collectio, cœtus, concio, Ecclesia.

Ita vt cognominarentur (Tigurina, *nuncuparentur*) *primùm Antiochiæ discipuli Christiani.*] A Christo, sicut Platonici à Platone, Aristotelici ab Aristotele duce & Magistro. Suidas verbo *Christiani*, censet id factum, cùm S. Petrus abiturus Romam Euodium sibi successorem in Sede Antiochena declarauit: tunc enim, inquit, Christiani vocari cœperunt, qui priùs vocabantur Nazareni & Galilæi. Genebrardus id factum putat anno Christi 49. qui fuit à morte eius décimus sextus. Verùm id anteriùs factum esse, sub eum annum quo Antiochiæ prædicarúnt Paulus & Barnabas, satis innuit hic Lucas. Vnde Baron. opinatur hoc nomen inditú anno Christi 43. qui fuit à morte eius decimus: qui & addit, perperam à Gentilibus Christianos vocatos Chrestianos, & Christũ Chrestum. Sub annum enim 43. S. Petrus Antiochia abiit Romam versus.

Porrò Gentiles partim per ignorantiam, partim per irrisionem Christum vocabant Chrestum, & Christianos Chrestianos. Vnde Tertullianus: *Si nominis odium est, quis nominum reatus? quæ accusatio vocabulorum? nisi si aut barbarum sonat aliqua vox nominis, aut infaustum, aut maledicum, aut impudicum: Christianus verò, quantum interpretatio est, de vnctione deducitur. Sed & cùm perperam Chrestianus pronuntiatur à vobis (nam nec nominis certa est notitia penes vos) de suauitate vel benignitate compositum est. Odium ergo in hominibus innocuis etiam nomen innocuum.* Et paulo pòst: *Ante odium nominis, competebat priùs de auctore sectam recognoscere, vel auctorem de secta. At nunc vtriusque inquisitione & agnitione neglecta, nomen detinetur, nomen expugnatur, & ignotam sectam, ignotum & auctorem vox sola prædamnat, quia nominantur, non quia reuincuntur.* Eodem modo loquitur Lactantius: *Ignari*, inquit, *rerum nostrarum Christum Chrestum, & Christianos Chrestianos vocabant: χρηστὸς autem bonus & commodus dicitur.* Sic & Iustinus Martyr: *Nominis sanè quidem appellatione neque bonum quicquam, neque malum sine factis sub nomen ipsum cadentibus iudicatur. Et quantum ad nomen ipsum pertinet, quod criminis loco nobis obijcitur, optimi certè χρηστότατοι sumus.* Sic & Theophilus Antiochenus: *Mihi*, ait, *crimen vertis quòd sim Chrestianus* (ita enim Latinè Græca vox redditur) *& insigne præclarúmque hoc nomen geram. At libere confiteor me esse Chrestianum, & nihil magis in votis habeo, quàm vt sim χρηστός, id est, bonus erga Deum: non enim mihi molestum aut odiosum illud nomen est.* Certè Suetonius: *Iudæos*, ait, *impulsore Chresto assiduè tumultuantes Roma expulit.* Et mihi valdè verisimile fit, apud Tacitum legendum esse Chrestianos, & Chrestum. *Vulgus*, inquit, *Chrestianos appellabat: auctor nominis eius Chrestus, qui Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat.*

S. Chrysost. hom. 3. ad populum, mirè extollit & celebrat suam vrbem, putà Antiochiam, quòd in ea primùm auditum sit nomen Christianum. Hoc enim nomen vti fidelium proprium, ita illustre est & eximium. Vnde id præuidens in spiritu Isaias exultauit, dicens cap. 43. 1. *Vocaui te nomine tuo: meus es tu*, putà Christianus à me Christo. Et cap. 62. 2. *vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominabit.* Illustrius ergo est esse & vocari Christianum, quàm esse & vocari Regem vel Principem. Christianus enim est Christi discipulus, imò filius & hæres regni cœlestis. Quocirca iurè queritur Saluianus lib. 4. de Prouidentia sub initium, Christianos perdere vim tanti, & tam sancti nominis vitio prauitatis. *Nam qui Christiani nominis opus non agit, Christianus non esse videtur. Nomen enim sine actu atque officio suo, nihil est. Quid est aliud principatus sine meritorum sublimitate, nisi honoris titulus sine homine? aut quid est dignitas in indigno, nisi ornamentum in luto? Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra & fatua.* Prouer. 11. *Et in nobis itaque Christianum vocabulum quasi aureum decus est: quo si indignè vtimur, fit, vt sues cum ornamento esse videamur.*

Mor. de dignitate nominis Christiani.

Huc pertinet illud Musonij apud Gellium lib. 9. cap. 2. de hominibus improbis, qui se Philosophos vocabant: *Mihi*, inquit, *dolori & ægritudini est, quòd istiusmodi animalia spurca atque probra, nomen vsurpent sanctissimum, & Philosophi* (Christiani) *appellentur. Maiores autem mei Athenienses, nomina iuuenum fortissimorum Harmodij & Aristogitonis, qui libertatis recuperandæ gratia Hippiam Tyrannum interficere adorsi erant, ne vnquam seruis indere liceret, decreto publico sanxerunt, quoniam nefas ducerent, nomina libertati patriæ deuota, seruili contagio pollui. Cur ergo nos patimur nomen Philosophiæ* (Christianæ) *illustrissimum, in hominibus deterrimis exsordescere?* Domitianus Imp. Merium Pomposianum interemit, quòd nomina Magonis & Annibalis, vtpote illustrium ducum, seruis indidisset, ait Sueton. in eius vita cap. 10. Alexander Magnus ignauum militem Alexandrum vocari vetuit, ni se Alexandri animos & decora imitaturum promitteret, teste Curtio. Cur ergo Christiani vocentur, qui Christi vel fidem, vt Hæretici; vel mores & vitam, vti improbi Christiani, lacessunt, traducunt, violant, dedecorant, infamant? Christianus es, Christum imitare: viue vt vixit Christus: viue vt vixerunt primi Christiani Actor. 3. & 4. viue vitam S. Petri, S. Pauli, S. Ioannis, &c. Præclarè S. Hieron. Epist. 10. ad Furiam: *Pater*

tum, quem honoris causa nomine, non quia consularis A *& patricius, sed quia Christianus ampleat nomen suum.* Idem ad Paulinum: *Noli respicere ad phaleras & nomina vana Catónum. Esse Christianum grande est, non videri.* Inuidit hoc nomen fidelibus Iulianus Apostata, *Galilæos pro Christianis nominans, atque vt ita vocaremur publica lege decernens. Ex quo perspicuè ostendit, Christi appellationem perhonorificam esse, maximique ad gloriam momenti; quoniam eam nobis eripere cogitauit. Nisi fortasse hoc ea ratione fecit, quòd huiusce nominis vim & potestatem instar dæmonum reformidaret*, ait Nazian. Orat. 3. contra Iulian.

Christiani officia.

Ex eodem accipe hæc Christiani partim officia, partim elogia & axiomata. Primum, Orat. 20. quæ B

1. est de Laudibus S. Basilij, hanc eius vocem celebrat: *Non personarum dignitate, sed fide Christianissimus insignitur. Cæteris in rebus mansueti & placidi sumus, atque omnium abiectissimi; verùm vbi Deus nobis periclitatur ac proponitur, tum demum alia omnia pro nihilo putantes, ipsum solum intuemur. Ignis autem, & gladius, & bestiæ, & vnguis carnem lacerantes, voluptati ac delicijs nobis potius sunt, quàm terrori. Mors beneficij loco mihi erit: citiùs*

2. *enim me ad Deum transmittet, cui viuo.* Secundum, Orat. 3. *Solent Christianorum fortes & generosi animi, ei qui vim afferre parat, contumaciter obsistere, non secus ac flamma quæ à vento excitatur, quo amplius perflatur, eo vehementius accen-* C *ditur. Sic persecutiones Christianam Religionem potius illustrarunt quàm debilitarunt, animas nimirum ad pietatem robbrantes, ac periculis, vt aqua calens*

3. *ferrum, obdurantes.* Tertium, in Iambic. Iambico 15. Christianismus *est lex, mysterium, & professio Crucis Christi. Humanitas Christi, mea est refectio.*

4. *Mors eius, mortis meæ est extinctio.* Quartum, Orat. 31. *Cur Christiani*, ait, *nomen venerabile est? An non quia Christus Deus? Petrum honore prosequor, nec tamen Petrianus vocor; & Paulum, nec tamen Paulianus nominatus sum. Non fero me ab hominibus nomen ducere, qui à Deo sum creatus. Proinde si quia Deum ipsum existimas, ideo Christianus vocaris, vocaris sanè & manes in nomine atque* D *adeò in re. Si autem Deum credis, rebus ipsis quod*

5. *credas, ostende.* Quintum, Orat. 12. Christianos

6. *Deus pro diuitijs habet, & diuites reddit.* Sextum ibidem: Christiani *eodem fidei & spei charactere*

7. *formati, & consignati sunt.* Septimum, Orat. 20. *Cùm alijs alia quædam cognomenta sint, vel à parentibus accepta, vel ex seipsis, hoc est, ex proprijs vitæ studijs institutisque comparata, nobis contrà magna res & magnum nomen erat, Christianos & esse & nominari: atque ea re magis efferebamur, quàm Gyges pale annuis conuersione (si quidem hoc fabulosum non esset) per quam Lydiorum tyrannidem occupauit: aut Midas auro, quod ipsi interitum accersiuit. cùm vota sui compos factus, nihil præter aurum* E *possideret; quæ & ipsa Phrygia est fabula. Nam quid Hyperborei Abaridis sagittam, aut Arginum Pegasum dicam, quibus non tantum erat per aërem ferri, quantum nobis mutua opera, & simul ad Deum as-*

8. *cendi?* Octauum, Iambico 18.

Nos (Christiani) *ab omni re proba omnem gloriæ*
Auram fugamus: vt quibus nil sit prius,
Quàm ne sinistra, dextra quid faciat, sciat.

9. Nonum, in Præceptis ad Virgines:

Quid rarum in medio si fixus corpore Christus,
Humanos omnes pellat violentus amores?

10. Decimum, ibidem:

Christicolis animus circum præcordia maior
Exilit, infestus quoties mouet arma Tyrannus.
Tum dulces hymnos noctisque diuque canentes,
Sidera summa petunt, mundóque & carne relictis.

Vndecimum, ibidem: 11.

Vt Phœnix moriens primos renouescit ad annos,
In medijs flammis post plurima lustra renascens:
Haud secus egregia reduuntur morte perennes,
Dum pia diuinis ardescunt pectora flammis

Duodecimum, ibidem: 12.

Corpore in afflicto sita vis robúrque piorum est.
Hæc quisquis bene perspiciet, cum corpore fœdus
Non feriet, postquam meliore exærserit igni.

Decimum tertium, in Beatitudin. & Spiritualis 13.
B vitæ regulis:

Felix qui Christum fortunis omnibus emit,
Cunctorúmque Crucem, quam gerit, instar habet, &c.
Felix qui primos inter numerandus ouilis
Christicolæ, sacrum se tenet inter oues.
Felix qui Christum manibus non segnis honorat,
Multisque est vitæ regula lexque piæ.
Felix qui multis vnctus, non plurima versans
Distrahitur, pectus sed dedit omne Deo.

Decimum quartum, Orat. 3. *Nos* (Christiani) 14.
inquit, *externam speciem ac velut picturam parum admodum curamus: in interno autem homine multo plus operæ studijque ponimus: idque potissimùm studemus, vt spectatorem ad ea quæ animo cernuntur retrahamus: qua etiam ratione vulgus magis erudimus.*

Decimum quintum, Orat. 3. *Christianis iucundius est pietatis causa pati, etiamsi nemo id resciturus sit, quàm alijs cum impietate florere, atque in gloria versari. Hominibus quippe placere parum admodum curamus, id vnum expetentes, vt honorem à Deo consequamur.* 15.

Decimum sextum, ibidem explicante Billio nu- 16.
mero 96. *Sicut iuxta Pythium oraculum, equa Thessala reliquis omnibus antecelsit, & mulier Spartana omnibus alijs mulieribus, & viri Siculi omnibus viris: ita etiam Christiani in religiosis ritibus, atque sanctimonijs mortales omnes antecellunt, ac principem* D *honoris locum merentur.*

Decimum septimum, Orat. 3. contra Iulianum; 17.
Nos, inquit, *non in virtute proficere, nec ex veteribus subinde nouos effici sed eodem statu herere, in vitio ponimus.* q. d. Christiani est quotidie proficere in melius. Rationem dat: *Ita enim nobis idem quod trochis accideret, quos in orbem volui, non autem progredi videmus.*

Decimum octauum, in Carm. de vita sua: *Chri-* 18.
stianus improbus, pessimùm si sit Sacerdos, affi- E *cit probro fidem.*

Decimum nonum, Orat. 4. contra Iulian. *Si-* 19.
cut nec cataractæ Nili ab Æthiopia in Ægyptum cadentes, vlla arte inhiberi possunt; nec Solis radius, etiamsi nube aliquantisper obducatur; sic nec Christianorum lingua vincula injici, res vestras insectanti ac proscindenti. 20.

Vigesimum, Iambico 18.

Non turbulento tempori vnquam cessimus:
Quin pax habebat languidi si quippiam,
Aut si quis alijs moribus prauis erat,
Hic (in persecutione) cuncti ad vnum pectus ob-
firmauimus,
Atque solidati flammeo zelo hostium
Tulimus furorem splendidè & victi sumus.
Nemo salutem nam cupit libentius,
Pericla quàm nos, vera laus quibus comes.

Ita

Exempla.

Ita nimirum S. Polycarpus vrgenti Præsidi, vt iuraret per fortunam Cæsaris, vnum hoc respondit: *Christianus sum*, cui id non licet. testis Euseb. lib. 4. cap. 5. Idem responderunt martyres Lugdunenses & Viennenses, de quibus Euseb. lib. 5. cap. 1. ac imprimis S. Blandina, in tormentis falsis criminationibus interrogata, non aliud respondit quàm: *Christiana sum, nec mali quippiam à nobis committitur.* Et alius nomine *Sanctus*, ad cuncta interrogata respondebat: *Christianus sum. Hoc ille & nominis sui, & cognatis, & generis, & omnium aliorum loco frequenter confitebatur, nec aliam vocem ex illo audiebant Gentiles.* ait Eusebius. *Nihil enim terribile, vbi Patris dilectio: neque triste, vbi Christus est gloria.* Christianus ergo est, cui Christus semper est in corde, ore & opere.

A

B

Vers. 27. *In his autem diebus.*] Illo anno quo Antiochiæ docuerunt Saulus & Barnabas, ait Glossa.

Supervenerunt ab Ierosolymis Prophetæ.] Ecclesia enim à sui initio habuit Prophetas: prophetia enim erat vnà è gratiis gratis datis Spiritus S. ac consequenter & veræ Ecclesiæ, quam regit Spiritus S. index, vt patet 1. Corinth. 14. Vnde & hi missi sunt Antiochiam, vt illam Ecclesiam iam efflorescentem suæ prophetiæ dote confirmarent, & illustrarent.

Vers. 28. Agabus. i. locusta, Cur?

Agabus.] Quem Doroth. in Synopsi Sanctorum, ait fuisse vnum è 72. Christi discipulis. Beda nomen *Agabus*, interpretatur *nuntius tribulationis.* Alij, *locusta*: חגב *chagab* enim est locusta. Apositè: locustæ enim depascendo germina & segetes, sunt causa & prænuntij famis, quam prædixit Agabus. Alij, *organista*, ab עגב *vgab*, id est, organum. Alij Agabi nomen deducunt ab עגה *vga*, id est, torta, vel panis subcineritius, qui tempore famis à pauperibus fieri solet, vt ilicò comedatur. Alij Agabum interpretantur *enthusiastem*, vel *amatorem*: אגב *agab* enim significat amare, insanire, agi enthusiasmo. ita Pagnin. in interpret. nom. Hebr. Relatus est Agabus inter Sanctos in Martyrol. Rom. die 13. Febr.

C

Significabat per spiritum famem magnam futuram in vniuerso Orbe.] Voluit Spiritus S. ait Oecum. hanc famem per Prophetas Christianos prædici, ne Gentiles eam imputarent Christianismo, quasi propter eum Dij irati, illam in Orbem immitterent. Secundò, vt Antiocheni fideles facerent collectam, qua Ierosolymitanorum egestati & fami instanti subuenirent: vti & fecerunt. Verisimile est Deum hac fame vniuersali totius Orbis, voluisse punire tum alia eius scelera, tum recentem idololatriam Caij Caligulæ Imper. qui Claudium antecessit. Caius enim eò dementiæ venit, vt vbique adorari voluerit vt Deus, adeò vt nec Ioui cederet, sed Iouis Olympij effigiem in suam commutare destinaret, teste Suetonio in eius vita c. 22. & Dion. l. 59. qui & addunt, eum salutatum fuisse Iouem Latialem, templáque ei erecta, in quibus exquisitissimæ hostiæ, putà phœnicopteri, pauones, meleagrides, phasiani quotidie ei sacrificarentur. Quin & à Iudæis adorari voluit in imagine, quam poni iussit in templo Ierosolymitano: qua de causa Iudæi ad eum legatum miserunt Philonem, qui id deprecaretur, vti ipse fusè refert Legat. ad Caium: vbi, æquè ac Iosephus & Euseb. in Chronico, diserte asserit toto Orbe Romano, præterquàm in Synagogis Iudæorum, statuas, imagines & aras Caio Cæsari fuisse consecratas. Hanc ergo idololatriam Caij toto Orbe adorati, Deúmque sua diuinitate quasi spoliantis, æquè ac totius Orbis Caio vel applaudentis, vel obedientis, generali totius Orbis fame plectere, & punire decreuerat Deus. Porrò eadem fame afflixit Iudæos, Caij idololatriæ resistentes; quia ipsi persequebantur Christum & Apostolos, ait Chrysost. Porrò quantum malum sit fames, ostendi Thren. 4. 9. Certè fames adducit pestem, nimirum λιμὸς λοιμὸν, vti hoc anno Domini 1622. Romæ, & per totam Italiam experimur. Ex fame ergo homines didicerunt; vel discere debuerunt, panem, victúmque & vitam non dari à Caio, sed à Deo; ac proinde ab eo solo petendum, eúmque solum colendum & adorandum esse.

D

Fames ob idololatriã Caij Cæsaris.

Quæ facta est sub Claudio.] Anno secundo Claudij, qui fuit annus Christi 43. & ex parte 44. ait Baron. & Dio Cassius lib. 60. Alij tamen cẽsent famem hanc contigisse post biennium, scilicet anno Claudij quarto, qui fuit Christi 45. fortè quia vsque ad annum quartum perdurauit. ita Iosephus lib. 20. cap. 1. Euseb. in Chron. Orosius lib. 7. c. 6. qui duo vltimi addunt, Helenam Adiabenorum Reginam (quam ad Christum conuersam esse scribit Orosius) Iudæis in hac fame magna munificentia succurrisse. Quare hæc Agabi prophetia de fame, videtur facta sub annum Claudij primum, Christi 42. Porrò Caio Caligula anno quarto regni sui à militibus occiso, in Imperium successit hic Tiberius Claudius Drusus Germanicus, Drusi Neronis & Antoniæ filius; Liuiæ Augustæ, Augusti Cæsaris vxoris, nepos, annos natus quinquaginta, creatus Imperator factione militum prætorianorum, regnauitque annos tredecim: cui successit Nero, quem Claudius in filium adoptarat. ita Suetonius & alij. Primus ergo post Iulium Cæsarem, Romæ & Orbis Imperator fuit Octauius Augustus, Iulij nepos: secundus, Tiberius: tertius, Caius: quartus, Claudius: quintus, Nero: sub quibus contigerunt ea, quæ in Actis scribit Lucas. Denique Claudius ob hanc famem in medio foro, ait Sueton. cap. 18. vitæ eius, *à turba conuicijs, ac simul fragminibus panis ita infestatus est, vt egrè, nec nisi postico euadere in Palatium valuerit: nihil non ex eo cogitauit ad inuehendos, etiam in tempore hiberno, commeatus.*

Claudius Imp. quis?

E

Vers. 29. *In ministerium.*] εἰς διακονίαν, quod Pagnin. Syrus & Tigurina vertunt: *in subsidium*; hoc enim est diaconia, nimirum ministerium eleemosynæ, qua egentibus ministrantur necessaria ad vitam.

Habitantibus in Iudæa fratribus.] Tum religionis ergo: agnoscebant enim eos quasi patres suos, vtpote primos fideles: tum quia fideles in Iudæa spoliati bonis à Iudæis, maiori indigentia laborabant, vti dixi Heb. 10. 34. tum quia ipsi sponte se bonis abdicarant, posuerántque eorum pretia ad pedes Apostolorum, vt vidimus c. 4. 34. quare præ cæteris merebantur iuuari. ita S. Hieron. in Epist. ad Galat. cap. 2. 10.

Vers. 30. *Mittentes ad seniores.*] Ad Apostolos, ait Oecum. Alij, ad presbyteros & primores fidelium, præsertim Diaconos: horum enim erat eleemosynas distribuere, vt dixi c. 6. Nam verisimile est Apostolos iam Ierosolymis discessisse, de quo cap. 12.

CAPVT

CAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS.

Herodes Agrippa occidit S. Iacobum, & S. Petrum incarcerat: ſed ille ab Angelo liberatur. Secundò, verſ. 20. Herodes à populo Deus acclamatus, occiditur ab Angelo.

Verſ. 1. Eodem autem tempore miſit Herodes Rex manus, vt affligeret quoſdam de Eccleſia.

2. Occidit autem Iacobum fratrem Ioannis gladio.

3. Videns autem quia placeret Iudæis, appoſuit vt apprehenderet & Petrum. Erant autem dies azymorum.

4. Quem cùm apprehendiſſet, miſit in carcerem, tradens quatuor quaternionibus militum cuſtodiendum, volens poſt Paſcha producere eum populo.

5. Et Petrus quidem ſeruabatur in carcere. Oratio autem fiebat ſine intermiſſione ab Eccleſia ad Deum pro eo.

6. Cùm autem producturus eum eſſet Herodes, in ipſa nocte erat Petrus dormiens inter duos milites, vinctus catenis duabus: & cuſtodes ante oſtium cuſtodiebant carcerem.

7. Et ecce Angelus Domini aſtitit: & lumen refulſit in habitaculo: percuſſóque latere Petri, excitauit eum, dicens: Surge velociter. Et ceciderunt catenæ de manibus eius.

8. Dixit autem Angelus ad eum: Præcinge, & calcea te caligas tuas. Et fecit ſic. Et dixit illi: Circumda tibi veſtimentum tuum, & ſequere me.

9. Et exiens ſequebatur eum, & neſciebat quia verum eſt, quod fiebat per Angelum: exiſtimabat autem ſe viſum videre.

10. Tranſeuntes autem primam & ſecundam cuſtodiam, venerunt ad portam ferream, quæ ducit ad Ciuitatem: quæ vltrò aperta eſt eis. Et exeuntes proceſſerunt vicum vnum; & continuò diſceſſit Angelus ab eo.

11. Et Petrus ad ſe reuerſus, dixit: Nunc ſcio verè, quia miſit Dominus Angelum ſuum, & eripuit me de manu Herodis, & de omni expectatione plebis Iudæorum.

12. Conſideránſque venit ad domum Mariæ matris Ioannis, qui cognominatus eſt Marcus, vbi erant multi congregati, & orantes.

13. Pulſante autem eo oſtium ianuæ, proceſſit puella ad audiendum, nomine Rhode.

14. Et vt cognouit vocem Petri, præ gaudio non aperuit ianuam, ſed intrò currens nuntiauit ſtare Petrum ante ianuam.

15. At illi dixerunt ad eam: Inſanis. Illa autem affirmabat ſic ſe habere. Illi autem dicebant: Angelus eius eſt.

16. Petrus autem perſeuerabat pulſans. Cùm autem aperuiſſent, viderunt eum, & obſtupuerunt.

17. Annuens autem eis manu vt tacerent, narrauit quomodo Dominus eduxiſſet eum de carcere, dixítque: Nuntiate Iacobo, & fratribus hæc. Et egreſſus abiit in alium locum.

18. Facta autem die, erat non parua turbatio inter milites, quidnam factum eſſet de Petro.

19. Herodes autem cùm requiſiſſet eum, & non inueniſſet, inquiſitione facta de cuſtodibus, iuſſit eos duci: deſcendénſque à Iudæa in Cæſaream, ibi commoratus eſt.

20. Erat autem iratus Tyriis, & Sidoniis. At illi vnanimes venerunt ad eum, & perſuaſo Blaſto, qui erat ſuper cubiculum Regis, poſtulabant pacem, eo quòd alerentur regiones eorum ab illo.

21. Statuto autem die, Herodes veſtitus veſte regia, ſedit pro tribunali, & concionabatur ad eos.

22. Populus autem acclamabat: Dei voces, & non hominis.

23. Confeſtim autem percuſſit eum Angelus Domini, eo quòd non dediſſet honorē Deo: & cōſumptus à vermibus, expirauit.

24. Verbum autem Domini creſcebat, & multiplicabatur.

25. Barnabas autem & Saulus reuerſi ſunt ab Ieroſolymis expleto miniſterio, aſſumpto Ioanne, qui cognominatus eſt Marcus.

VERS. 1. *Eodem autem tempore.*] Putà inchoato anno 2. Claudij, & Chriſti 43. quo cœpit fames, vt dixi in fine cap. præcedentis.

Herodes.] Non Aſcalonita, qui infantes in ortu Chriſti occidit: nec Antipas, qui Ioannem Baptiſtam decollauit, & Chriſtum illuſit: ſed Agrippa, filius Ariſtobuli, filij Herodis Aſcalonitæ. ita Syrus & Euſebius libro 2. capite 10. Vocatur Rex, non Tetrarcha, quia regnum, Regíſque nomen à Caio Caligula Imper.

Digitized by Google

Imper. obtinuerat, eo quòd sub Tiberio Cæsare Caio familiaris, Tiberio celerem mortem, vt Caius nepos ei in Imperio succederet, optasset, ideóque à Tiberio in carcerem detrusus esset: vnde mox moriente Tiberio, succedens Caius Agrippam carcere liberatum Regem Iudææ creauit, vti narrat Iosephus lib. 18. cap. 8. & lib. 19. cap. 5. Nota, quatuor fuerunt Herodes: primus Ascalonita: secundus Antipas, filius Ascalonitæ: tertius hic Agrippa, Antipæ ex fratre nepos: quartus Agrippa iunior, huius senioris filius, de quo cap. 25. 16. qui fuit tempore excidij Ierosolymitani, cui Iosephus suam historiam Iudaicam dedicauit.

Herodes varij.

Vt affligeret.] Quia, teste Iosepho, Iudaismi & Iudæorum erat studiosissimus, atque à Caio eum regno ius etiam in res sacras, templum & Sacerdotium obtinuerat. Adeò enim Caio ob optatum & prædictum ei Imperium, erat charus, vt Caius creatus Imperator, mox Agrippæ donarit catenam auream, pondere parem ferreæ, qua eum onerarat & vinxerat Tiberius, ait Iosephus lib. 19. cap. 5. Videtur Agrippa Romæ didicisse crudelitatem à Tibetio Cæsare, à quo coniectus in vincula à Caio euectus fuit ad regnum: perinde ac Tiberius ab exilio Rhodiensi vocatus est ad Imperium, de quo Suetonius in eius vita cap. 59. *Multa*, inquit, *ita saeuè & atrociter facta iauit, vt nonnulli versiculis quoque & praesentia exprobrarent, & futura denuntiarent mala:*

Asper & immitis, breuiter vis omnia dicam?
Dispereas, si te mater amare potest.
Aurea mutasti Saturni saecula, Caesar:
Incolumi nam te, ferrea semper erunt.
Fastidit vinum, quia iam sitis iste cruorem:
Tam bibit hunc auidè, quàm bibit antè merum.
Aspice Felicem sibi, non tibi Romule Syllam:
Et Marium, si vis, aspice, sed reducem.
Necnon Antoni ciuilia bella mouentis,
Nec semel infectas aspice cade manus.
Et dic, Roma perit: regnabit sanguine multo,
Ad regnum quisquis venit ab exilio.

Occidit autem Iacobum.] Cur Iacobum præ cæteris Apostolis? Resp. Primò, quia hic Iacobus maior frater Ioannis, erat vnus è primariis tribus Apostolis, adeóque è columnis Ecclesiæ. Secundò, quia, vt ait S. Chrysost. & Theoph. in cap. 17. S. Matth. Iacobus hic quasi Boanerges, id est, filius tonitrui, in prædicatione Euangelij erat igneus quasi fulmen; ac Iudæis terribilis & grauis quasi tonitru confutando Iudæos & Iudaismum, ideóque ab eis postulatus ad necem. Tertiò, quia ex Hispania obita celebris, rerúmque gestarum gloria clarus, oculos omnium in se conuertebat, ac nominatim quòd duos famosos Magos, Philetum & Hermogenem, ad Christum conuertisset: fortè etiam Iudæi, qui plurimi tum in Hispania degebãt, eius prædicatione & gestis offensi, literas ad suos Ierosolymitas dederant, vt Iacobum è medio tollerent. Denique probabile est cæteros plerosque Apostolos abfuisse Ierosolymis, imò abiisse in suas prouincias, vt proinde eos comprehendere non potuerit Herodes, de quo mox plura. Occidit autem Herodes Iacobum, tum vt Iudæos magis sibi conciliaret, tum quia Iudaismi, quem S. Iacobus impugnabat, erat amantissimus. Vnde Iosephus lib. 19. Antiq. cap. 7. *Quapropter*, inquit, *libenter & continuè degebat Ierosolymis, institutorum ac rituum patriae seruator religiosissimus. Purus enim erat à contaminamentis omnibus, nec vlla dies ei praeteribat absque sacrificio.* Porrò occisus est S. Iacobus à Iudæis paulo ante Pascha, putà ante 14. Lunam primi mensis Nisan, vel paulo post, vt volunt alij. Vide Rom. Martyr. 25. Iulij ait, *prope Pascua* non definiens ante, an post. Nam paulo post eius necem, voluit Herodes occidere quoque Petrum post dies azymorum, id est, post octauam Paschatis. S. Hieron. in cap. 43. Ezech. scribit S. Iacobum immolatum altera die Paschatis, scilicet decima quinta Luna, in qua Christus occisus est. Ado Treuirensis in Martyr. & Callixtus Papa lib. de miraculis S. Iacobi, scribunt eum occisum 25. Martij, quo pariter die ante decem annos, putà anno Christi 34. occisus fuerat Christus. Christoph. tamẽ à Castro in Hist. Deip. cap. 18. censet eum occisum in Aprili in diebus azymorum: festum tamen eius celebratur die 25. Iulij, quia eo die translatum est eius corpus Compostellam, vbi miraculis plurimis coruscans magna Hispanorum, imò peregrinorum è toto Orbe confluentium confluxu colitur, quæ peregrinatio celebrari cœpit anno Domini 1220. teste S. Antonino 1. p. Histor. tit. 6. c. 7.

Vtra. 1. Causa necis S. Iacobi. 1. 2. 3. 4.

Gladio.] Quia licèt in veteri Testamento vix legamus, Iudæos vsos gladio in pœnis reorum, tamen postquam in Romanorum potestatem venerunt, eo, more Romanorum, vsi sunt eorum Tetrarchæ & Reges: vnde & Herodes Antipas, huius Herodis patruus, gladio occidit S. Ioannem Baptistam. Porrò S. Iacobus vadens ad mortem, suum accusatorem, nomine Iosiam, sua constantia & sanctitate ita obstupefecit, vt eum ad Christum conuerterit, martyrémque effecerit. Audi ex S. Clemente Euseb. lib. 2. Histor. cap. 9. *Is sanè qui eum ad tribunal duxerat, cùm martyrium subiturum cerneret, ea re motus, & se Christianum esse vltrò confessus est. Duãi sunt igitur simul vterque. Ille verò in itinere petijt, vt ignosceretur sibi à Iacobo. Hic cùm parumper deliberasset: pax tibi, inquit, & osculatus est eum: atque ita simul vterque decollatus est.* Addit S. Isidorus, S. Iacobum euntem ad martyrium, paralyticum suam opem inclamantem membris, & sanitati restituisse.

Priuilegia S. Iacobi. 1.

Nota, S. Iacobi laus & gloria prima est, quòd primus omnium Apostolorum pro Christo martyrium generosè obierit, cæterisque ad illud dux & choragus fuerit. Ex aduerso frater eius, S. Ioannes agmen Apostolorum claudit, & vltimus omnium defunctus est grandæuus anno Christi 101. post Christi passionem 68. post Iacobi necem 58. Quare hi duo fratres cæterorum omnium Apostolorum vitam & mortem sua morte, quasi initio & fine complectuntur, inchoant & terminant, eorúmque sunt quasi α & ω.

2.

Secunda, quòd cognatus fuerit Christi, natus ex patre Zebedæo, & matre Maria Salome, quæ Sanctorum catalogo asscripta, religiosè colitur Verulis in Italia, vbi eius corpus requiescit.

3.

Tertia, quòd à Christo mutatum sit ei nomen, ac cum fratre Ioanne vocatus sit Boanerges, id est, filius tonitrui, id est, tonitru & fulmen: fulmineus enim fuit zelo, actione, prædicatione, miraculis. Nulli alteri Apostolo Christus mutauit nomen, nisi Simoni, quem vocauit Cepham, id est, Petrum, eo quòd illum Ecclesiæ suæ destinaret basin & Primatem.

4.

Quarta, quòd à Christo præ cæteris Apostolis electus fuerit & dilectus: hi enim tres, Petrus, Iacobus & Ioannes, quasi triumuiri Christi, soli interfuerunt eius Trãsfigurationi in monte Thabor, & orationi vltimæ in horto paulo ante mortem, in qua sudauit aquam & sanguinem. Insuper semper

manſit Virgo, æquè ac frater eius Ioannes. Vnde de vtroque loquens Epiphan. hæreſ. 78. *Quinam ergo,* inquit, *hi fuerint, quàm generoſi Apoſtoli, & monaſticam vitam degentes, ac deinceps Virgines.*

5. Quinta, quòd Chriſti fuerit amantiſſimus, eiúſque honoris zeloſiſſimus. Vnde Lucæ 9.54. cùm Samaritæ Chriſtum ſpernerent, indignans, & Chriſti iniuriam vlciſci volens, ingenti zelo, etſi adhuc rudi & impolito, dixit: *Domine vis dicimus, vt ignis deſcendat de cælo, & conſumat illos?* q.d. vis vt inſtar Eliæ eos igne cœleſti & fulmine afflemus? *Surrexit enim Elias Propheta quaſi ignis, & verbum ipſius quaſi facula ardebat.* Eccleſ. 48.1.

6. Sexta, quòd B. Virgini chariſſimus fuerit. Vnde ipſa adhuc viuens Ieroſolymæ, eidem apparuit B Cæſarauguſtæ, inſiſtens columnæ, iuſſitque ibidem Oratorium ſibi extrui, prædicens illam Hiſpaniæ partem ſibi fore deuotiſſimam. Quare S. Iacobus eidem Sacellum, omnium in Orbe primum, exædificauit: ita referunt Annales Hiſpaniæ.

7. Septima, quòd Hiſpaniam à Mauris & Sarracenis liberauit, viſibiliter præiens aciem Ramiri Regis, dum ille anno Domini 834. cum innumeris Sarracenis è recenti victoria inſolentibus, ſibique inſultantibus monitu & inuocatione S. Iacobi confligens, eos omnes vel cæcidit, vel cepit, vel in fugam egit. Vnde & Hiſpani in præliis eum iugiter inuocant, & eius ope illuſtres contra fidei hoſtes obtinuerunt & obtinent victorias. Quare in C eius honorem inſtituerunt Ordinem militarem equitum S. Iacobi, qui cœpit ſub Alphonſo IX. Rege Hiſp. anno Domini 1158.

8. Denique S. Iacobo debet Hiſpania, quòd à Chriſto hucuſque in vera & orthodoxa Chriſti fide conſtans perſtiterit, vt meritò Reges eius Catholici cognominentur, ipsáque ſit baſis & columen fidei & Eccleſiæ, quódque fidem Chriſti cum æterna nominis ſui gloria per Indias, tam Orientis, quàm Occidentis, longè latéque propagarit, & indies magis magíſque propager.

Cenſet S. Iſidorus, & Lucius Dexter in Chronico; idque habet Liturgia Mozarabum, & verſio Arabica, S. Iacobum hunc, fratrem S. Ioannis, ſcri- D pſiſſe Epiſtolam Canonicam, quæ vulgò S. Iacobi dicitur. Euſebius tamen, S. Hieron. & alij multi, cenſent eam ſcriptam à Iacobo minore, qui frater Domini dictus, primus fuit Epiſcopus Ieroſolymorum; quod in ipſa eius Epiſtola diſcutiendum erit.

9. Denique ſicut S. Ioan. Baptiſta occiſus eſt ab Herodiade, quæ erat ſoror huius Herodis Agrippæ, eo quòd inceſtas eius nuptias cum Herode Antipa, patruo ſuo, culpaſſet; ita & S. Iacobus occiſus eſt à fratre eius Agrippa: nimirum S. Ioannem martyrij ſocium merebatur S. Iacobus; atque Herodias Ioannicida fratrem Herodem, & Herodes Iacobicida ſororem Herodiadem, velut dignum patella operculum poſcebat, nimirum vterque mali E corui malum fuit ouum. Vterque enim prognatus eſt ex Herode Aſcalonita, qui fuit infanticida, & in eis Chriſticida. Hic enim vtriuſque fuit auus: genuit enim Ariſtobulum, qui fuit pater Herodis Agrippæ & Herodiadis. Addit L. Dexter in Chronico anno Chriſti 41. *Ex Hiſpania rediens Iacobus Gallias inuiſit, ac Britannias, ac Venetiarum oppida, vbi predicat ac Ieroſolymam reuertitur de rebus grauiſſimis conſulturus B. Virginem & Petrum.* Et mox anno Chriſti 42. *Predicans acerrimè Iudæis, priùs interfuit hoc anno conſecrationi ædis ſacræ Nazareth* (quæ Lauretum ab Angelis tranſlata, inde nunc Lauretana dicitur) *in qua Virgo Deum concepit pre-*

A *ſentibus nonnullis Apoſtolorum, ſucceſſo ab Herode capite, recens Ieroſolymam reuerſus, nobile martyrium 25. die Martij* (quo & Chriſtus crucifixus eſt) *glorioſè pertulit. Diſcipuli S. Iacobi Dei monitu, Virgíniſque conſilio, corpus Magiſtri Ioppe in nauí deponentes, Iriam Flauiam Gallæciæ ciuitatem felici nauigatione peruenerunt. Altare ſuper ſacrum corpus erigunt, & more ſacro, Baſilius, Athanaſius, Chryſogonus, Agathodorus, Elpidius* (qui nuntio accepto de corpore ſui Parentis in Hiſpanias allato, mox Iriã accurrunt) *ſacrant, & Apoſtolo dicant.* Subdit anno Chriſti 50. S. Petrum Hiſpanias adiiſſe multis eum comitantibus, inde in Africam & Ægyptum tranſiſſe. Horum omnium fides ſit penes Auctorem, quæ quanta ſit dixi in fine Chronotaxeos.

Quæres, quoto Chriſti annno occiſus eſt S. Iacobus? Primò, Euſeb. in Chronico, ait eum occiſum anno Chriſti 36. qui fuit Tiberij Imp. 20. à morte Chriſti ſecundus. Verùm irrepſit error in Chronicon hoc. Nam eo tempore necdum regnabat Herodes Agrippa, qui eum occidit: cœpit enim regnare cum Caio ſucceſſore Tiberij. Vnde idem Euſeb. lib. 2. Hiſt. cap. 8. & 9. ait eum occiſum, æquè ac Petrum incarceratum, ſub Claudio Imp. Quo anno occiſus Iacobus? Reſp. 1.

Secúdò, alij Iacobi necem cõtigiſſe putant anno Claudij octauo, Chriſti 49. qui fuit à morte eius 15. eo quòd Herodes Agrippa paulo poſt eum occiſum, & Petrum incarceratum, ſit occiſus ab Angelo, c. 12. Mortuus eſt autem Agrippa anno nono Claudij, ait Tacitus lib. 12. Annal. Sed errat Tacitus: nam Agrippa tertio Claudij anno defunctus eſt, vti paſſim tradunt Hiſtorici. 2.

Tertiò, Baronius putat S. Iacobum decollatum anno Claudij 2. Chriſti 44. qui fuit à morte eius vndecimus: Herodem verò percuſſum ab Angelo anno Claudij 4. Chriſti 46. Verùm cæteri tradunt eum tantùm tres annos regnaſſe ſub Claudio, & quatuor ſub Caio, hoc eſt, vniuerſim ſeptem annos. 3.

Quartò, Onuphrius in Chron. & Mariana Hiſt. Hiſpan. lib. 4. cap. 2. S. Iacobi necem conſignant anno Chriſti 42. qui fuit Claudij Imp. primus. Nam anno ſequente, putà ſecundo Claudij, Petrus ſtatim à nece Iacobi incarceratus, ab Angelo liberatus profectus eſt Romam, vti omnes tradunt. Sic & L. Dexter in Chronico, tradit S. Iacobum occiſum anno Chriſti 42. die 25. Martij. 4.

Quintò, Genebrar. in Chronol. lib. 2. eam ponit anno Chriſti 46. qui, inquit, fuit Claudij tertius, Agrippæ ſeptimus & vltimus: ſeptennium enim eum regnaſſe docet Ioſephus loco mox citando; nam paulo poſt occiſum Iacobum occiſus eſt, ita vt quatuor annos regnarit ſub Caio, tres ſub Claudio. Verùm non ſtatim à nece Iacobi ab Angelo percuſſus eſt Agrippa: nam, vt ait Lucas in fine huius cap. Agrippa occiſus eſt Cæſareæ: eò autem aſcendit poſt moram aliquam actam Ieroſolymæ à nece Iacobi. Rurſum non ſtatim vt aſcendit Cæſaream, ibi percuſſus eſt. Nam Lucas narrat interim funem accidiſſe prædictam ab Agabo. Tyrij enim & Sidonij facto concurſu, per Blaſtum conati ſunt Agrippam ſibi reconciliare, eo quòd alerentur eorũ regiones ab illo, vt ait Lucas v. 20. Non ergo paucis diebus Agrippa Cæſareæ commoratus eſt, ſed partem anni ſexti regni ſui, & totum ſeptimum ibi tranſegit. Quocirca 5.

Sextò, alij cenſent S. Iacobum occiſum, & S. Petrũm incarceratum fuiſſe in Paſchate, anno Claudij ſecundo incipiente, qui fuit Chriſti 43. nonus ab eius morte. Tunc enim Agrippa Roma, vbi à 6.

Claudio

[illegible] [illegible] [illegible] [

Saulus conuersus est ad Christum anno Christi 36.

Cornelius conuersus à S.Petro, patefecit ostium fidei gentibus initio anni 37.

S. Petrus posuit cathedram Antiochiæ eodem anno 37. in eáque sedit septem annos. Hic annus fuit quartus ab Ascensu Christi, vt habet Chronicon Alexandrinum.

S.Iacobus in Hispanias profectus est, cæterique Apostoli in suas prouincias, eodem anno Dom. 37.

Fames prædicta ab Agabo toto Orbe cœpit anno Domini 42.

S. Iacobus rediens Ierosolymam occisus est ab Herode Agrippa circa Pascha, anno Domini 44.

S.Petrus vinctus est ab Herode, & liberatus ab Angelo, anno Christi 44.

S. Petrus post septennem sedem Antiochiæ, liberatus è vinculis Herodis, multis locis peragratis Romam ingreditur, ibique cathedram collocat die 18. Ianuarij, finiente anno 2. Claudij Imp. sub initium anni Christi 45.

Eodem anno 45. Paulus cum Barnaba missus, iturúsque ad gentes rapitur in tertium cœlum, de quo cap. seq. v. 2.

Vers. 3. *Apposuit vt apprehenderet & Petrum*] τὸ &, æquè ac *apposuit*, emphasin habent. q.d. occiso Iacobo creuit animus & improbitas Herodi, vt etiam in ipsum Ecclesiæ Primatem, putà S.Petrum, auderet manus sacrilegas inijcere. Causam dat S.Chrys. vel potiùs Proclus in Encomio vinculorum S.Petri, apud Surium die 1. Augusti. *Nam putabant* (Iudæi) *illud futurum*, inquit *vt si Petrum Apostolum de medio sustulissent, facile reliquos Apostolos superarent. Ille enim erat qui contrarias voces emittebat quique in concilijs, in iudicijs & in Synagogis cum aduersarijs certabat, & Iesu nomen palam prædicans inuocato eius nomine præcipua quædam miracula faciebat.* Et inferiùs hosce S.Petro dat titulos: *Ve e ius est Apostolorum firmamentum, & sacratius cœlorum Magister arcanorum interpres, mutantium confirmator lapsos erigens, firmos conseruans, pœnitentiæ dux ardentissimus, Petrus denique, magnũ illud Orbis terrarum miraculum, Ecclesiæ iactatio, discipulorum decus, eorum qui rectè sentiunt ornamẽtum, Theologorum pulchritudo, Christi os, mens cœlestis, Trinitatis pulcherrimum tabernaculum. lapsorum reconciliator, honestè viuentium ductor, rectè currentiũ propugnator, omni cœlesti & humana laude, omni præconio dignissimus. Cuius si vmbra & lintei morbos profligarunt, certè catena quæ venerandum Apostoli corpus contigerunt, quanto propiorem tactum habuerunt, tanto abundantiorem miraculorum vim participarunt*, &c. Subdit hac catena Diabolum fugari: *Non enim ferre potest Spiritus S. gratiam hac catenas obumbrãtem, neque scintillas ex diuino illarum igne exilientes sustinet, sed ab ipsis incenditur atque comburitur.*

S.Petri elogia.

Erant autem dies azymorum] Qui per septẽ dies continuos à Paschate celebrabantur, ita dicti, quòd in iis nullis panibus nisi azymis, id est, fermento carentibus vesci Iudæis liceret. Addit hoc Lucas, tum vt denotet tempus necis S.Iacobi & careeris S.Petri; tum vt indicet causam, cur non illicò occisus sit S.Petrus, sed dilatus post Pascha, quia scilicet erant dies festi azymorum, quos sanguine effuso maculare, & funestare nolebat Herodes: tum denique vt indicet peruersitatem Herodis & Iudæorum, qui in diebus azymorum, quibus debebant vacare Deo, essẽque azymi, carentes omni fermento malitiæ & nequitiæ, vt ait Apost. 1. Cor. 5. 8. exarserunt odio & inuidia in Ecclesiam, summúmque scelus in eius caput, S.Petrum, designarunt. Ita & hodie sæpe fit, vt homines suis cupiditatibus addicti, in maioribus festis maiora designent scelera, tum quia festo se suámque malitiam abscondere, & latere posse putant: tum quia ad hoc eos instigat Diabolus, vt festi sanctitatem atroci scelere profanet & violet. De diebus azymorum & Paschate dixi Exodi 12.

Vers. 4. *Tradens quatuor quaternionibus.*] Syrus: *tradidit eum sedecim militibus custodiendum.* Causam dat Oecum. *Vt singulis noctis vigilijs, hoc est, ternis mequalibus horis quatuor adaugularent custodes* vt scil. prioribus fessis & dormiturientibus noui & vigiles succederent. Tam arctè S.Petrum custodiunt, quia audierat eum facere miracula, ne per ea elaberetur è carcere, præsertim quia eum olim ex carcere, cum S.Ioanne per Angelum euasisse audierat. Act. 5. 19.

Post Pascha.] Hinc videtur, quòd Agrippa S.Iacobum occiderit ante Pascha, ne dies paschales eius nece & sanguine funestaret. Erat enim ipse Iudaismi studiosissimus, ideóque in iis noluit occidere S. Petrum, sed causam eius distulit post Pascha, id est, post dies paschales, siue post octauam Paschæ; Pascha enim celebrabatur per septẽ dies. Secus sentit S.Hier. in c. 43. Ezech. Christoph. à Castro, Mariana & alij, quos initio citaui, scil. S.Iacobum occisum esse die primo, vel secundo azymorum; simili enim modo Iudæi Christum crucifixerunt primo die azymorum: Petrum verò distulisse post Pascha in gratiam Iudæorum, ne illos cultu & religione dierum & sacrificiorum paschalium occupatos, ab iis vel tantillum distraheret, sed iis elapsis plenius Petri, vtpote Primatis, causam cognosceret, pleniúsque & iucundius in eius nece, populo iam à sacris ferianti spectaculum daret. Addit S.Chrysin Encomio vinc. S.Petri apud Surium 1. Augusti id eum fecisse, vt diuturniore cruciatu carceris, catenarum, famis, metus mortis, vexationis militum &c. S.Petrum torqueret, quomodo Tiberius Cæsar *vinctorũ causas ideo se aiebat seruis cognoscere, ne affectis supplicijs citò leuarentur malis quæ meruerant antecactis sceleribus: nunc dum longiores moras terunt, multo grauius reddi illorum infortunium* ait Iosephus l. 18. Antiq. c. 8. Sed S. Petrus, ait Chrys. hisce omnibus fortior euadebat, adeò vt iucunda & secura hilaritate milites confunderet, & in ruborem cõuerteret. Ergo in Paschate vinctus fuit Petrus, & tamen festum vinculorum horum celebratur ab Ecclesia die prima Augusti: causam dabo v. 6.

Producere.] Primò, in publicum tribunal, vt coram populo causam Petri discuteret, eúmque publica sententia ad mortem damnaret. Secundò, in theatrum, in quo publicè spectante & gaudente populo, eum excruciaret & morte mulctaret. Græcè est ἀναγαγεῖν, quod potest verti, *offerre.* Vnde Syrus vertit: *volens eum tradere populo.* Lyran. *volens eum exponere morti ad voluntatem populi.* Vnde aliqui censent, Herodem, vt magis gratificaretur populo, voluisse ei tradere S.Petrum, vt ad libitum eo genere mortis quo luberet, illum cruciaret & enecaret.

Vers. 5. *In carcere.*] Intimo, ait S.Chrys. hom. 8. in Epist. ad Ephes. Adrichom. in Theatro terræ Sanctæ, censet hunc carcerem non fuisse Ciuitatis & Magistratus, in quem inclusit Petrum & Apostolos c. 4. 3. sed Regis, eúmque situm fuisse in Stratopedo, id est, in area regiam Herodis vndequaque ambiente, vbi regij milites excubias agebant. Alij alio loco eum collocant. Ita Romæ ad radices Capitolij videmus carcerem Mamertinũ, profundum & tenebrosum, in quem à Nerone cõiectus fuit S.Petrus cũ S.Paulo, ex eóque eductus ad martyrium: quem nunc conuersũ in Sacellũ piè veneramur, præsertim quia in eo

fontem miraculosum S. Petri precibus elicitum, ad baptizandum S.Processum & Martinianum carceris custodes, etiamnum perennibus & salutiferis aquis manantem intuemur & haurimus.

Ab Ecclesia.] Tota ergo Ecclesia orabat pro S.Petro,quasi pro capite & Pontifice suo, quem intimè diligebat & colebat;æstimans si Petrus capite multaretur,non tam illi, quàm sibi caput truncádum. Id etiamnum imitatur Ecclesia,quæ in canone Missæ semper , & crebrò in collectis orat pro Summo Pontifice.Ipse enim quasi Atlas Ecclesiæ,totũ eius pondus humeris suis sustinet.Porrò hæc oratio fuit efficax,& per miraculum S.Petrum è carcere eduxit: tum quia erat densa & communis omnium fidelium,qui tunc ferè erant Sancti,imò in sanctitate eximij:tum quia erat feruida, & continua,etiam noctu:nam noctu veniens è carcere Petrus,fideles orantes inuenit.Ad cuius imitationem institui solet oratio quadraginta horarum,in honorem sepulturæ Christi,qui totidem horis in sepulchro decubuit.

Oratio cõtinua pro S.Petro.

Vers. 6.

Cum autem producturus eum esset.] Disce hic,Deũ finere S.Petrũ, & fideles adigi ad extrema, vt probet eorum in se confidentiam, vt tunc illustriori ope eos liberet,etiam per miraculum, si opus sit. Quocirca de eius ope nunquam desperandum,imò quo magis crescunt pericula & afflictiones,eo magis augenda spes in Deum. Ipse enim dixit & promisit: *Cum ipso sum in tribulatione.* psal. 90. 15. Et: *Cùm transieris per aquas,tecum ero,& flumina non operiẽt te:cum ambulaueris in igne,non combureris,& flamma non ardebit in te.* Isaiæ 43.2.

Deus in arctis adest.

Erat Petrus dormiens.] Quasi securè quiescens in Dei prouidentia, cui se curæ esse sciebat, paratúsque vel viuere,vel mori,prout Deus norat expedire ad maiorem sui nominis gloriam, & Ecclesiæ bonum. *Dormit corpore Petrus,corde ad Deum vigilat: Deus verò custos ipsius nec dormitat, nec dormit,* ait S.Chrysost.hom.8.in Epist.ad Ephes.

Moral. dormit securè in sinu Dei, qui cum illo sentit & dicit: *Quò fata trahunt retrahuntq;, sequamur. Quicquid erit,superãda omnis fortuna ferẽdo est.*

Vinctus catenis duabus.] *Quatuor difficultates emulant custodiam,carcer,milites, catena, custodes,* ait Glossa:eo illustrius fuit Dei auxilium & miraculũ, hæc omnia momento dissiciens & superãs,Petrúmque liberans. Addit Arias,binos milites,inter quos medius vinctus erat Petrus , singulos singulas Petri tenuisse catenas , ne quo modo dormientes fallere,& elabi posset.

Vincula S. Petri honorauit Deus.

Nota,has catenas , vtpote à S. Petro, Principe Apostolorum & Ecclesiæ,quasi sacratas,præ cæterorum Apostolorum & Sanctorum catenis honorauit & honorat non solùm Ecclesia , sed & ipse Deus ; vt cuius est in ligandis & soluendis alienis vinculis præcipua in Ecclesia potestas, eius etiam vincula à cunctis fidelibus præcipuo in honore habeantur, iuxta id quod S.Petro occinimus in festo S.Petri ad vincula:

Solue iubente Deo terrarum Petre catenas,
Qui facis vt pateant cœlestia regna beatis.

Deus enim eas honorauit,primò ex eis miraculosè eripiendo S.Petrum per Angelum. Secundò,catenam Herodianam cum Neroniana miraculosè cõnectens, de quo mox. Tertiò, multa per eas miracula operando,quæ recenset Baron.Ribadeneira & alij die 1.Augusti.

Et Ecclesia. 1.

Ecclesia & fideles eas honorant primò,celebrãdo magno vrbis confluxu festum vinculorũ S.Petri Calendis Augusti,non Pauli (quæ tamẽ hic Romæ in Ecclesia S.Pauli videmus & veneramur) non aliorum Apostolorum.Cuius festi occasionẽ dedit, non Eudoxia vxor Arcadij Imp. quæ persecuta est S.Chrysostomũ,vti putauit Beda,sed Eudocia vxor Theodosij iunioris,qui fuit filius Arcadij & Eudoxiæ.Eudocia enim sub annum Domini 437. Ierosolymam voti causa profecta,ibidẽ à Iuuenale Patriarcha accepit duas hasce catenas,quibus S.Petrũ vinxerat Herodes:vnam detulit Constantinopolim, alteram misit Romam ad Eudoxiam Augustã suam filiam,Valentiniani iunioris Imp.coniugem : vtrobique autem festa dies statuta est,& quasi catenarũ dedicatio:vnde paulo pòst anno Domini 438. Eudoxia filia Eudociæ,Romæ basilicam in earum honorem erexit, quæ etiamnum exstat in monte Esquilino,vocatúrque S. Petri ad vincula, vel titulus Eudoxiæ;æquè ac mater eius Eudocia similẽ Constantinopoli exstruxit.Porrò cùm Eudoxia Pontifici Romano catenam S.Petri Herodianam ostenderet, Pontifex ei vicissim eiusdem Neronianam ostendit, quam cùm inter se conferunt , ecce ilicò vna cum altera coaluit;qualem etiamnum quotannis intuemur,& reuerenter osculamur.

Secundò, Alexander Pontifex & martyr,ordine sextus à S.Petro, incarceratus, S. Balbinæ & sociis eius vincula deosculantibus dixit: *Define has osculari boias* (id est,catenas iam dictas, quasi boum iugũ, ait Festus & Isidor.lib.5.Orig.) *inquire autem Domini mei Petri Apostoli vincula , & ea potiùs osculare. Balbina his auditis cum multo studio ac desiderio perueniens tandem ad illa beata vincula,ipsaque inuentis gratias egit Domino nostro Iesu Christo , prosternénsque se in oratione dixit : benedictum sit nomen tuum omnipotens Deus , qui per famulum tuum Alexandrum mihi ancillæ tuæ thesaurum spiritualem indicasti , cœpitque illa vincula cum multo timore osculari,& gratias agere Regi cœlorũ.* ita habent Acta S.Alexandri die 3.Maij. 2.

Tertiò , vincula S. Petri encomio insigni celebrat S.Chrysost. (vel potiùs S.Proclus,aut Germanus : nam tempore S. Chrysost. necdum Eudocia hæc vincula repererat) quod exstat apud Surium die 1.Augusti,vbi præter alia ex eo iam citata: *Has,* ait , *catenas composuit Dei Patris Verbum , eiusdem æternitatis & principij particeps,vt eius de Deo confessionis præmium essent. Ab his damonum praui spiritus iligati enecantur , ab his princeps huius mundi captiuus ducitur , à fidelibus hominibus illuditur.* Subdit, hisce Ecclesiam cingi , & contra hostes inuictam reddi , iisdem Christianorum vertices coronari , vt ab inimicis sint intacti : *His catenis Apostolus ornabatur , his exultans ac gestiens se oblectabat , & tanquam regalem aliquem ornatum circumferens exultabat.* Subdit modum quo illæ seruatæ sunt,nimirum per aliquos Herodis ministros , qui occultè erant Christiani. *Has,* inquit,*in carcere derelictas ipsi Herodis ministri , quibus diuinæ cognitionis lumen affulserat, clàm sustulerunt,& apud seipsos velut thesaurum conseruarunt.* Et inferiùs venerationis causam assignans:*Catenas hasce videntes, Petrum ipsum,* inquit, *mente inspicere nobis videmur,& eas tangentes, Apostolum à nobis tangi existimamus. Nam has & illum mente formantes , & per fidem ipsam in vnum copulantes,ad eum ipsum qui per hæc passus est,totum referimus.* Ac in fine inuocans S.Petrum : *His catenis,* inquit,*nostrarum animarum vulnera quæso liges. His barbaros ipsos deuincias , captiuos ducas,& Ciuitati te venerantis hostiles eorum exuuias conferas. His catenis Imperatorem nostrum armes,munias, victorijs & trophæis corones.* 3.

Quartò, solebat olim limatura catenarum Sancti Petri, pro ingenti dono ad Reges & Principes à Romanis 4.

Romanis Pontif. mitti, ac per eam Deus multa edebat miracula. Moris enim erat eam includere aureæ claui, ab altari S. Petri acceptæ, sicque eam ad absentes transmittere, vti eamdem ad Childebertum Francorum Regem mittere se scribit S. Greg. lib. 5. Epist. 6. & lib. 6. Epist. 23. Eãdem ab Hormisda Papa petiit & impetrauit Iustinianus, postea Imperator.

Moral. vide S. Chrysost. hom. 8. in Epist. ad Ephes. magnis mirisq; laudibus celebrantẽ vincula S. Pauli, vbi ea præfert regnis & sceptris, Regibus & Imperatoribus, imò Angelis & Archangelis, adeóque miraculis & suscitationi mortuorum.

VERS. 7. *Angelus Domini.*] In corpore assumpto, quod in nouo Testamento post, & per resurrectionẽ Christi, assumere solent glorioſum. i. fulgidum & splendidum; adeò vt hoc splendore suo carcerem totum illustrarit. Vnde sequitur: *& lumen refulsit in habitaculo.* Ita in natali Christi *Angelus Domini stetit iuxta illos* (pastores) *& claritas Dei circumfulsit illos.* Lucæ 2. 9. Et de Angelo post resurrectionem Christi apparente in eius sepulchro, ait Matth. c. 28. 3. *Erat autem aspectus eius sicut fulgur.* Nonnulli probabiliter opinantur hunc Angelum fuisse S. Michaëlem: ille enim est præses Ecclesiæ: vnde sicut eius curam gerit, ita & capitis eius, putà S. Petri. Ita Pantaleon Chartophylax in encomio S. Michaëlis, quod recitat Surius die 29. Septemb. Censet S. Chrysost. & Glossa, hoc lumen resplenduisse soli Petro; quia scilicet solus ille excitatus fuit ab Angelo: custodibus enim, inter quos medius vinctus tenebatur Petrus, Angelus immisit grauem soporẽ, vt nec lumen eius viderent, nec vocem colloquentis cum Petro, nec strepitum catenarum cadentium audirent: alioqui lumen corporis adeò fulgidi refulsit per totum carcerem, quod vtique vidissent custodes, si fuissent vigiles, nisi ab Angelo fuissent impediti. Hinc Gerson 3. p. tract. 8. super *Magnificat*, hunc Angelum ab effectu vocat *Vriel*. i. *fulgor Dei*: hunc enim produxit in carcere: alioqui idem addit, hunc Angelum fuisse custodem S. Petri, quod & alij multi censent, putà S. Michaëlem, vti paulo antè dixi: sicut Principes Ecclesiæ non Angelum, sed Archangelum, aliúmve Principem Angelum custodem habent.

S. Michaël liberat S. Petrum.

Percussoq́, latere Petri.] Quia altè dormiebat, ait S. Chrysost. quod signum erat animi securi & intrepidi, vtpote in Dei prouidentiam resignati, & placidè quiescentis.

Surge velociter.] Non quòd metueret Angelus, ne si moras necteret, excitarentur custodes: ipse enim in eis soporem continuabat, quamdiu volebat: sed quia Angeli sunt veloces, alacres & agillimi, vtpote spiritus, & velociter Dei iussa peragunt, iuxta illud: *Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammã ignis.* Heb. 1. 7. Vnde pariter à Petro, aliisq; elicitibus velocem exigunt actionem, & obedientiam. Rursum ait *velociter*, quia somnum Petri executere volebat: somnolenti enim sunt lenti & tardi. Denique τὸ velociter, significat desiderium incitatum Angeli ad liberandum Petrum.

Mor. de velocitate. Moral. docet hic Angelus illud Eccles. 31. 27. *In omnibus operibus tuis esto velox, & omnis infirmitas non occurret tibi.* Velox enim & expeditus excutit acediam, torporem, languorem, induitque robur, valorem & vigorem angelicum. Sic de Ionathan & Saule ducibus Israëlis in prælio cæsis, canit Dauid 2. Reg. 1. 23. *aquilis velociores, leonibus fortiores.* Et de Asaël vno fortium Dauidis dicitur ibid. c. 2. 18. *Porrò Asaël cursor velocissimus fuit, quasi vnus de capreis quæ morantur in syluis.* Et Gaditæ profugientes ad Dauidem, *erant viri robustissimi, & pugnatores optimi tenentes clypeum & hastam: facies eorum quasi facies Leonis & veloces quasi capreæ in montibus* 1. Paralip. 12. 8. Hinc Prouerb. 22. 29. dicitur: *Vidisti virum velocem in opere suo? coram Regibus stabit nec erit ante ignobiles* Reges enim delectantur ministris, qui velociter iussa exequuntur: multo magis Deus. Ieremias c. 4. 13. describens robur & impetum Nabuchodonosoris, & Chaldæorum inuadentium Iudæam: *Ecce*, inquit, *quasi nubes ascendet & quasi tempestas currus eius: velociores aquilis equi eius.* Vnde & subdit: *Væ nobis, quia vastati sumus.* Et de iisdem Thren. 4. 19. *Velociores*, inquit, *fuerunt persecutores nostri aquilis cæli: super montes persecuti sunt nos.* Et de iisdem ait Habacuc 1. 8. *Leuiores pardis equi eius, & velociores lupis vespertinis.* Denique Isaias c. 18. 2. *Ite*, ait, *Angeli veloces ad gentem conuulsam & dilaceratam.* q. d. ito ô Petre, ite ô Apostoli velociter ad gentes, ad barbaros à dæmone conuulsos & viriis dilaceratos, vt eos liberetis & saluetis. Ita mysticè Vatab., nam alius eius loci est sensus literalis, vt ibi dixi.

Et ceciderunt catenæ de manibus eius.] Quia eas frangendo, vel aperiendo & soluendo excussit Angelus. Videtur Petrus solis manibus fuisse vinctus: nam pedum hic nulla fit mentio.

VERS. 8. *Præcingere.*] *Propter carceris rigorem* ait Beda, *ligamenta ad horam laxauerat, vt tunica circa pedes demissa, frigus noctis vtcumque tẽperaret.* Non enim interiorem vestem, v. g. interulam & induſium, exuerat Petrus, vt nudus inter milites iaceret (hoc enim fuisset indecens & inuerecundum) sed tantùm tunicam extimam: hanc ergo induere, eáque se cingere iubetur. Vnde Proclus in Encomio vincul. S. Petri: *ad exumendum*, inquit, *Petro metum, quomodo per dispositas militum custodias pertranseret, tanto Angelus illum auxilio & præsidio confirmat, vt otiosè pallia induere, atque sandalia & laxatam astringere vestem possit.* Orientales enim, quales sunt Iudæi, longas gerunt vestes, quas ituri, vel operaturi cingũt quieturi discingunt & soluunt. Ita faciunt Sinæ & Turcæ, qui non nisi tunicis se accingunt, & femoralibus carent. S. Augustin. in psal. 92. distinguit hęc quatuor, cingi, succingi, præcingi, accingi; vt primũ sit operaturi, secundum ituri, tertiũ ministraturi quartum pugnaturi: sed præcingi hic, & alibi idem est, quod cingi & succingi.

Et calcea te caligas tuas.] Ὑπόδησαι τὰ σανδάλιά σου, id est, *subliga sandalia tua.* ita Pagnin. & Tigurina. Iam sandalia esse tibialia (quæ vulgus Germanorũ caligas inferiores vocat) censet Ioannes Ferdinãdus in Thesauro S. Script. verbo *calceus.* Verùm alij passim censent sandalia esse calceos, siue munimenta pedum, non tibiarum vel crurum. Idque ita esse patet primò, ex verbo *calcea*: calceamus enim pedes calceis, non tibias tibialibus. Secundò, quia veteres Hebræi, Græci & Romani non vtebãtur tibialibus (imò nec femoralibus, vti dixi Habacuc 2. 15.) sed tibiis & genibus nudis incedebãt. Vnde Iulius Cæsar cùm occideretur, *togam manu demisit, vt inferior pars corporis tecta collaberetur*, ait Valer. lib. 4. c. 5. Sic Romæ in columna Traiani, videmus ipsum & milites eius nudis tibiis exsculptos. Idẽ de Augusto docet Sueton. in vita eius c. 82. Sic Plato, ait S. Hier. in c. 10. S. Matth. *præcepit duas corporis summitates non esse velandas, nec assuefieri debere molliei capitis & pedum.* Idem Spartanis præcepit Lycurgus, & Athenienſibus Phocion, ait Plutarch. in eorum vita. Achillem, Aiacem, Cratetem, & alios Philosophos nudipedes incessisse, docet Philostratus: idem Christianis suadet Clemens Alexand. lib. 2. cap. 11.

Sãdalia esse calceos

Prob. 1.

2.

Et ita priſcos feciſſe docet Lucianus, dum habitum Chriſtiani deſcribens in Philopatro ait: *pallium pu-tre, ſine calceis & tegmine, capite nudo incedens, deiõſa coma.* Denique Pompeio faſcias tibiales geſtanti, cauſámque vlceris prætendenti, *Fauonius inquit: non refert qua parte corporis ſit diadema*; vocans eum in ſuſpicionem affectati regni, ait Valer. lib.6.cap.2. Tertiò, quia expreſsè S.Marcus c.6.9.ait, *calceatos ſandaliis.* Vnde Petrus Faber in Agoniſt.lib.2.c.34. aſſerit ſandalia eſſe *caligulas, ſiue galliculas, vt habet Gloſſarium Græcolatinum: vnde noſtrum Gallioches deductum.* Et Synodus à S.Bonifacio celebrata c.209. iubet, *vt vnuſquiſque presbyter Miſſam ordine Romano cum ſandaliis celebret*, id eſt, cum calceis. Iudæi enim ſacrificabãt nudipedes, vti dixi Exod.3.& 28.

Caligam vocari calceum. Prob.1.

Quæres hic primò, cur ergo Noſter vertit *caligas*? Reſp.quia caliga olim Latinis ſignificabat calceum. Probatur id primò, ex Genes.14.23.vbi ait Abraham Regi Sodomæ: *à filo ſubtegminis vſq; ad corrigiam caligæ* (id eſt,calcei: hic enim habet corrigiam,nõ tibiale) *non accipiã ex omnibus quæ tua ſunt.*

2. Secundò,Caius Imp.à calceo cognominatus eſt Caligula: *quia natus in exercitu fuerat cognomentum calceamenti militaris* (à quo milites caligati vocabantur) *id eſt caligula fortunis eſt*, ait Aurelius Victor in Caligula. Vnde Auſonius in Monoſtichis:

Caius cognomen Caligæ cui caſtra dederunt.

Hinc & paræmia, vt de nimis procero & longolio dicatur: *Caligæ Maximini*, id eſt,calceus Maximini. *Maximinus enim*, inquit Capitolinus in eius vita, *quia erat pedum octo & propè ſemis, calceamentũ eius regium conſtat pede maius fuiſſe hominis veſtigio, atq; menſura.*

3. Tertiò, S.Iſidorus Hiſpal.lib.19. Orig.c.34.recẽſens omnes calceorum ſpecies: *Caligæ*, inquit, *vel à callo pedum dictæ, vel quia ligantur: nam ſoccis non ligantur ſed tantùm intromittuntur.* Et S.Greg. lib.1. Dialog.cap.4.ait S.Equitium cùm fœnum ſecaret, calceatum caligis clauatis: ſolebant enim calceis affigere clauos, vt fortiores eſſent, vti etiamnum eos inclauant ruſtici. Et eruditè noſter Alphonſus Salmeron hic: *Caligæ*, inquit, *à ligando calce, id eſt, imo pede dicuntur, quaſi calciligæ. Et cum calx à calcando dicatur, & calceus à calce, liquet propriè caligas non eſſe tibialia. ſed ſoleas, aut genus calceorum, quod plantas, aut calces muniret.*

4. Quartò, idem patet ex S. Hier. ad Ageruchiam Epiſt.11. *Apoſtoli*, inquit, *toto Orbe peregrini, nõ ex in zona, non virgam in manu, non caligas* (id eſt, calceos plenos) *habuêre in pedibus.* Et S.Auguſt. in Epiſt.1. S.Ioannis c.5. *Fortè*, inquit, *caligis* (id eſt, calceis) *clauatis conteret pedes tuos.* Et Caſſian.lib.1.Inſt.c.10. *tantummodo caligis* (id eſt, calceis) *ſuos muniũt pedes.* S.Benedictus in regula c.55. *Indumenta pedum*, inquit, *pedules & caligas*: pedules vocat ſoleas, quæ plantas pedum muniunt. Fuſiùs idipſum probat noſter Iulius Nigronius in erudito libello de Caliga, vbi c.4.n.6.docet,caligam,id eſt,calceũ militarem, non aſcendiſſe ad mediam vſque tibiã, vti nonnulli cenſent, ſed ſoleam dumtaxat fuiſſe plãtæ inhærentem, pedis calcaneo alligatam loris, ſiué habenis, eiúſque effigiem in fine libri exhibet. Talis enim viſitur in columna Traiani, & arcu Conſtantini: vnde perones, & calcei talares dicebantur, quòd talos tegerent.

Sandalium erat ſolea.

Quæres ſecundò, qua forma fuerint calcei, vocati ſandalia? Putant aliqui fuiſſe forma communi, ita vt totum pedem tam ſuperne, quàm infernè cõtegerent. Tales enim fuiſſe Apoſtolorum, vt iis per totum Orbem inoffenſo pede poſſent diſcurrere.

A Verùm alij paſſim cenſent, ſandalium dumtaxat infernè pedem texiſſe inſtar ſoleæ, quæ ſupernè pedi per ligamina aſtringebatur, quales modò geſtant Cappuccini. Tales enim ſoleas geſtaſſe Chriſtum, docet Clemens lib. 2.c.11. Vnde etiamnum calcei Apoſtolici vocantur: talibus enim calceati pinguntur Apoſtoli in antiquis picturis, etiam in templis Græcorum & Ruthenorum, vti mihi Romæ oculati teſtes affirmarunt: imò Treuiris in templo cathedrali, à R.D.Præpoſito oſtenſum eſt mihi ſandalium S.Andreæ Apoſtoli, quod planè formam habebat ſoleæ. Sic & imago Deiparæ, quæ Romæ exſtat in Baſilica S.Marię Maioris, picta à S.Luca, puerum Ieſum exhibet cum ſandaliis, id eſt, ſoleis, quæ

B ſupernè per ligacula circúligantur pedi, ita vt Chriſti pedes, & digiti pedum prorſus intecti ſint & nudi, vti ego ipſe accuratè ſæpe inſpexi.

Prob.2. Secundò, ita planè cũ ſandaliis, id eſt, ſoleis pingitur Iſaias, Ezechiel, aliique Prophetæ in antiquis Imaginibus Baſilij Porphyrogeniti Imp. quæ exſtãt in Vaticano, quas curaui depingi & præfigi Prophetis. Talibus ergo vſi videntur Petrus & Apoſtoli, ex præcepto Chriſti Marci 6.9. *calceatos*, inquit, *ſandaliis*: nam calceamẽta eis vetuit Matth.10.10. ſaltem in Iudæa, regione calida & ſaris aſpera: ſoleæ enim pedes ſaris muniebant, ne in ſaxa impingeret. An verò proficiſcentes & diſcurrentes per Orbem, contra frigora, fatigationẽ, imbres, & cæteras aëris

C terræque iniurias, non mutarint ſandalia & ſoleas in calceos plenos & integros, meritò quis non tantùm quærere, ſed & ſuſpicari opinarique poteſt, ac dicere, illud de ſandaliis Chriſti præceptum tẽporaneum tantùm fuiſſe, pro eo ſcilicet tempore, quo in Iudæa degerent. ita S.Auguſt. & S.Chryſoſt. in c.10.S.Matth. Idem de ſandaliis docet Beda, qui pro iis vertit *ſoleas*, imò S.Aug.lib.2.de conſenſu Euãg. c.30. *ita vt pes neque tectus ſit*, inquit, *neque nudus.* Idem docent Salmeron verbis paulo antè citatis, Lyran.Gagneius, Dion. & alij.

3. Tertiò, idem indicat Græcum ὑπόδημα, id eſt, *ſubliga*: non enim calcei integri, ſed ſoleæ dum calceantur, pedi ſubligantur.

D 4. Quartò, idem patet ex imagine antiqua caligæ, id eſt, calcei militaris, quam exhibet noſter Nigronius paulo antè citatus. Nam in arcu Conſtantini, & in columna Traiani milites pinguntur cum ſolea, ita vt ſuperior pars pedis ſit nuda, ſed ei ſolea per corrigiam illigetur, ſitque calceus feneſtratus.

Myſticè. Myſticè Beda: *iubetur*, ait, *Petrus reſumere inſignia prædicationis, quæ ſunt cingulum & calcei.* Matth. 10. Porrò myſticam cauſam, & ſignificationem duplicem ſandaliorum, ſiue calceorum feneſtratorum dat Iuo Carnot. Serm. de ſignific. indum. Sacerd. Durandus in Rationali, Alcuinus, Beda, & ex iis Stephanus Durantus lib.2.de ritibus Eccleſiæ c.9.n.21. Prior eſt: quia greſſus Prædicatoris ſubter

E debent eſſe muniti, ne polluantur terrenis, ſecundùm illud: *Excutite pulverem de pedibus veſtris*; & ſurſum aperti, quatenus ad cognoſcenda cœleſtia reuelentur. Poſterior: ſicut ſandalia partem pedis tegunt, partem relinquunt apertam; ſic & Euangelij Doctores partim Euangelium operire, partim aperire debent: ita videlicet, vt fidelis & deuotus ſufficientem habeat doctrinam; infidelis verò & contemptor non inueniat blaſphemandi materiam.

Circumda tibi veſtimentum tuum.] ἱμάτιον, id eſt, *pallium*, q.d. tunicæ iniice pallium. Hunc habitum S.Petri imitantur Clerici & Religioſi, qui ſupra tunicam induunt pallium: imò pallium olim erat veſtis & inſigne Chriſtianorum. Vnde prouerbium:

à toga

Act, or any Act or Acts of Parliament relating to the Customs, or any Matter or Thing relating thereto, shall be liable to any Action or Suit, Prosecution, Information, Molestation, or Disturbance, for any Thing done or omitted to be done in the Execution of this Act, or any Act or Acts of Parliament relating to the Customs, or any Matter or Thing relating thereto, unless Notice in Writing of such Action, Suit, Prosecution, Information, Molestation, or Disturbance, and of the Cause thereof, shall be given to the Person intending to bring the same, or left at his Usual Place of Abode, One Calendar Month at least before the Commencement of such Action, Suit, Prosecution, Information, Molestation, or Disturbance; and in any such Action, Suit, Prosecution, Information, Molestation, or Disturbance, the Defendant or Defendants may plead the General Issue, and give this Act and the special Matter in Evidence at any Trial to be had thereupon, and that the same was done in the Execution of this Act, or any Act or Acts of Parliament relating to the Customs, or any Matter or Thing relating thereto; and if it shall appear so to have been done, or that any such Action, Suit, Prosecution, Information, Molestation, or Disturbance, was brought after the Time limited for the Commencement thereof, or that Notice in Writing of such Action, Suit, Prosecution, Information, Molestation, or Disturbance, and of the Cause thereof, was not given as aforesaid, or that the Plaintiff or Plaintiffs shall become Nonsuit, or discontinue his or their Action, Suit, Prosecution, Information, Molestation, or Disturbance, after Issue joined, or if Verdict shall pass against the Plaintiff or Plaintiffs, or if upon Demurrer or otherwise Judgment shall be given against the Plaintiff or Plaintiffs, the Defendant or Defendants shall recover Treble Costs, and have the like Remedy for the same as any Defendant or Defendants hath or have in other Cases by Law.

Limitation of Actions.

XCIII. And be it enacted, That all Actions, Suits, Prosecutions, Informations, Molestations, or Disturbances, for any Thing done or omitted to be done in the Execution of this Act, or any Act or Acts of Parliament relating to the Customs, or any Matter or Thing relating thereto, shall be commenced within Three Calendar Months after the Cause of Action shall arise, and not otherwise.

Limitation of Actions.

XCIV. And be it enacted, That all Actions, Suits, Prosecutions, Informations, Molestations, or Disturbances, for any Thing done or omitted to be done in the Execution of this Act, or any Act or Acts of Parliament relating to the Customs, or any Matter or Thing relating thereto, shall be commenced within Three Calendar Months after the Cause of Action shall arise, and not otherwise.

Limitation of Actions.

XCIV. And be it enacted, That all Actions, Suits, Prosecutions, Informations, Molestations, or Disturbances, for any Thing done or omitted to be done in the Execution of this Act, or any Act or Acts of Parliament relating to the Customs, or any Matter or Thing relating thereto, shall be commenced within Three Calendar Months after the Cause of Action shall arise, and not otherwise.

Et continuò diſceſſit Angelus ab eo.] Nimirum diſparuit, dimittendo corpus aſſumptum, illúdque in aërem & ſua elementa reſoluendo. Sicut enim natura & Deus nec deſunt in neceſſariis, nec redundant in ſuperfluis; ſic & Angeli. Satis erat Angelo Petrum in tuto collocaſſe, ſibique reſtituiſſe: non ergo vlteriùs cum eo progreditur, ſed quaſi officio & legatione ſua perfunctus diſcedit; reliquum Petri induſtriæ committit. ita S. Chryſoſt.

VERS. 11. *Et Petrus ad ſe reuerſus.*] Græcè, γενόμενος ἐν ἑαυτῷ, id eſt, *factus in ſeipſo*, quaſi qui extra ſe fuiſſet, mente à ſe alienata raptus quaſi in exſtaſin. Miſticè Richar. de S. Victore lib. 5. de Contempl. c. 13. Petrus, ait, id eſt, mens ſancta piis exercitiis ſublimata, ne ſuperbiat incarceratur ab Herode, id eſt, à ſtimulis carnis & concupiſcentiæ. Herodes enim Hebr. idem eſt, quod *conceptionem triturans*, vel *pellis glorians*, ait Pagninus. Hæc ſuis & aliorum orationibus liberatur ab Angelo, vel propriè dicto, vel myſtico, putà à verbo Dei, Deique gratia, quam menti immittit Deus, vt humiliata & in ſe reuerſa, relegat veſtigia priſtinæ puritatis, orationis, & contemplationis. Plura vide apud Innocen. III. & Petrum Bleſenſem Serm. de vinculis S. Petri.

Miſit Dominus Angelum ſuum.] Ita inuiſibiliter fideles ſuos à periculis, & afflictionibus liberat Deus per Angelos, quaſi ſuos adminiſtros & noſtros cuſtodes, vt iis grati ſimus, eorúmque beneficia celebremus. Id multis exemplis oſtendi Exodi 23. 23.

Et de omni expectatione.] Syrus, *machinatione plebis*, id eſt, populi *Iudæorum*. præſertim Scribarum & Pontificum, qui in Petro quaſi in capite conabantur excindere nouam Eccleſiam & Chriſtianiſmum. Hæc enim erat eorum machinatio & expectatio: hi proinde hic nomine plebis cenſentur. Sed Deus eorum conſilia & ſpes euertit, ac conuertit in maius Eccleſiæ bonum, & maiorem Petri gloriam, mittendo Angelum è cœlo qui eum liberaret. Ita humanis omnibus præſidiis deficientibus, in extrema neceſſitate & quaſi deſperatione ſuis adeſt Deus; ſicut Dauidem è manibus Saulis, Eliſæum à latrunculis Syriæ, Danielem è lacu leonum, Ezechiam è manu Sennacherib, Suſannam à falſis teſtibus & Iudicibus, &c. miraculosè eripuit.

VERS. 12. *Conſideránſque.*] Scilicet Dei hoc per Angelum beneficium & miraculum, perrexit ad fideles congregatos in domo Mariæ, vt eos de ſe ſuſpenſos anxietate liberaret, gaudium ſuum in eos transfunderet, omnéſque ad Dei laudem & gratiarũ actionem excitaret. Secundò, conſiderans ſuum periculum, séque iam ab Angelo ſibi relictum, ita conſideratè greſſus ſuos direxit, vt caueret ne rurſus in Herodianorum manus incideret, ideóque rectà iuit ad domum Mariæ, vt inter ſuos tutus eſſet.

Moral. de prouidentia in actionibus. Moral. diſce hic, ſapientis eſſe, priùs conſiderare ſuas vias, opera & verba, antequam ea proloquatur, vel exequatur. *Verba*, ait S. Bern. *bis ad limam veniant, quàm ſemel ad linguam.* Hoc eſt quod monet Sapiens: *palpebræ tuæ præcedant greſſus tuos. Dirige ſemitam pedibus tuis, & omnes viæ tuæ ſtabiliantur.* Prou. 4. 25. Omnis enim error, omne vitium, omne peccatum oritur ex defectu conſiderationis. Si enim peccator conſideraret circunſtantias, effecta, pœnas & damna peccati, vtique illud non perpetraret. Vnde Prou. 14. 22. dicitur: *Errant qui operantur malum. Errant*, quia non conſiderant malitiam mali, quod perpetrant. Vide S. Thom. 1. 2. q. 77. ar. 2. in corpore. Præclarè S. Bern. lib. 1. de Conſideratione ad Eugen. c. 7. *Conſideratio*, ait, *mentem purificat, regit affectus, dirigit actus, corrigit exceſſus, componit mores, vitam honeſtat & ordinat. Poſtremò, diuinarum pariter & humanarum rerum ſcientiam confert. Hæc eſt quæ cõfuſa diſterminat, hiantia cogit, ſparſa colligit, ſecreta rimatur, vera veſtigat, veriſimilia exáminat, ficta & fucata explorat. Hæc eſt, quæ agenda præordinat, acta recogitat, vt nihil in mente reſideat aut incorrectum, aut correctione egens. Hæc eſt quæ in proſperis aduerſa præſentit, in aduerſis quaſi non ſentit; quorum alterum fortitudinis, alterum prudentiæ eſt.*

Venit ad domum Mariæ.] In qua erat Eccleſia & cœtus fidelium orantium pro Petro, de qua dixi cap. 1. 13.

Qui cognominatus eſt Marcus.] Alius eſt Marcus Euangeliſta, qui comes S. Petri Romæ ſcripſit Euangelium, inde Alexandrinam fundauit Eccleſiam, ab hoc Ioanne Marco, qui fuit ſocius peregrinationis S. Pauli & Barnabæ, de quo ſæpe inferiùs. ita S. Baſil. lib. 5. contra Eunom. c. vlt. S. Hier. lib. de Scrip. Eccleſiaſticis, Doroth. in Synopſi, Iſidorus lib. de obitu Sanctorum, & ex iis Baronius. Perperam ergo Origen. Euthym. Victor Antioch. Oecum. & alij, quos citat Sixtus Senenſis lib. 1. & 2. Biblioth. cenſent hos duos eſſe vnum eundémque. Ioannes Marcus aſſcriptus eſt catalogo Sanctorum: de eo enim ſic legimus in Martyr. Rom. die 27. Septemb. *Bibli in Phœnicia S. Marci Epiſcopi, qui & Ioannes à B. Luca nominatur.*

Vbi erant congregati & orantes.] Hinc videtur, quòd fideles nocturnas egerint vigilias in oratione: noctu enim liberatus è carcere Petrus ad eos venit, & orantes inuenit. Vnde hæ primæ ſunt fidelium vigiliæ, quas deinde Eccleſia eorum exemplo in feſtis maioribus olim celebrauit, ſed tandem ob abuſum aboleuit: perdurant tamen eæ in officio Eccleſiaſtico trium nocturnorum quod noctu decantant Cœnobitæ, de quo vide Francolinum Trac. de Horis Canon. c. 2. Vide & S. Chryſoſt. hic, & S. Hier. contra Vigilantium vigilias improbantem, quem proinde Dormitantium appellat.

VERS. 13. *Pulſante autem eo oſtium ianuæ.*] Græcum πυλῶνος, & *ianuæ*, & *veſtibuli* cum Syro & Pagnino verti poteſt. Domus enim maiores, vti Palatia, ſolent in ingreſſu habere veſtibula & atria, quæ ſuas habent ianuas, ſiue portas maiores, per quas primus fit in domum ingreſſus, putà in veſtibulum, & inde in domum.

Proceſſit puella.] παιδίσκη & *puellam* ſignificat, quaſi femininum à παῖς, id eſt, *puer*. & *ancillam*, vti vertit Chryſoſt. & Pagninus: oſtiariæ enim eſſe ſolent ancillæ. Noſter tamen Interpres, æquè ac Syrus, *puellam* vertentes, ſubindicant non fuiſſe ancillam, ſed honeſtam, fortè filiam, vel neptem domus. Vnde & nomen eius exprimit Lucas, quòd vocata ſit Rhode: illa ergo vel ex curioſitate, vel inſtinctu diuinitùs, anne fortè eſſet Petrus, pro quo fiebat communis in domo oratio, præſertim quia is noctu veniebat & pulſabat, proceſſit ad videndum quis pulſaret.

Ad audiendum.] Ita Rom. idque ſignificat Græcum ὑπακοῦσαι: aliqui tamen Codices legunt, *ad videndum*, id eſt, ad audiendum. Viſus enim pro quouis ſenſu ſumitur, vt alibi dixi. Nec enim noctu pulſanti aperiri ſolent fores, vt videatur quis ſit, ſed interrogari quis pulſet, vt ex voce audiatur an amicus ſit, an inimicus.

Nomine Rhode.] *Rhode* Hebr. idem eſt quod *viſio fortitudinis*, ait Gloſſa. Verius eſt Rhode eſſe nomen

Rhode, id est, rosa.

nomen Græcum, & *rosam* significare. Sic enim Rhodus Insula, ita dicta est à rosa, vel quòd rosæ speciem referat, vel quòd amœna rosis abundet. Vnde & Soli sacra fuit, ait Diodor. lib. 6 qui puellam nomine Rhodiam, siue Rhodem amans, ab ea Rhodum nominauit. Nam, vt scribit Solinus, nunquam ita cœlum nubilum est, vt in Sole Rhodus non sit. Aut quòd capulo rosæ illic inuento sit ædificata, ait Strabo. Licèt Pagnin. ex Nica, Rhodum dictam putet à ῥόδε, id est, fluxu vertentis pelagi, quòd antequam Insula appareret, multus ibi pelagi fluxus volueretur. Porrò rosa est flos florum, quia purpurâ punicat, candore nitet, & flammeo colore rutilat. Quare si quis omnibus laudibus sit cumulatus, rosa nuncupatur. Vnde S. Hieron. lib. 1. Epist. 15. de puella laudatissima: *Vniuersa*, inquit, *propinquitas rosam ex se natam gaudeat.* Talis fuit hæc Rhode, de qua sic scribit Helecas Episcopus Cæsaraug. in Addit. ad Chronicon Lucij Dextri & M. Maximi, quod nuper inuentum & editum est: *Rhode, quæ Rosulia dicta est, in persecutione Traiani (vt idem refert Maximus super Acta) passa est pro fide, cum aliis martyribus in Sardinia.* Similis ei & nomine & martyrio fuit S. Rosula, quæ cum S. Cypriano Episcopo Carthag. sub Valeriano Imp. glorioſum obiit martyrium die 14. Septem. vt habet Roman. Martyr. Et S. Rosa Virgo Franciscana, quæ velut rosa inter spinas resplenduit virginitate, virtutibus & miraculis, migrauitque ad Dominum anno Christi 1254. Viterbij prope Romam, vbi etiamnum eius virgineum corpus non tantùm integrum, sed & flexile (quod proinde vestiri se sinit) ostenditur, quæ proinde in Martyr. Romano Sanctis asscripta legitur die 4. Septembris. Rosa enim suo odore & colore roseo, typus est Virginis & virginitatis. Hæc quippe inter cæteros hominum flatus est, quod rosa inter flores, nimirum *florum pyropus, hortorum purpura, odorum sapphirus, Aprilis oculus, veris Phœnix, naturæ pompa*, vt ait Orator. Et Sympsius Poëta hoc dat ænigma rosæ:

Rhodus vnde dicta?

Rosa symbolum virginitatis.

Purpura sum terræ pulchro perfusa rubore,
Septáque ne violer, telis defendor acutis.
O felix, longo si possim viuere fato.

Est ergo rosa Virgo, nimirum

Virgineus roseo cernitur ore pudor.

Sappho apud Achillem Tacium lib. 2. de Leucippe, *rosam* indigitat *florum reginam, terræ ornamentum, plantarum decus, oculum florum, prati ruborem, pulchritudinem coruscantem, terræ risum.* Quocirca S. Dorothea Virgo, martyrium obiens in hyemis rigore, putà sexta Februarij, misit ad Theophilum rosas, quibus quasi rhododaphne, id est, rosario, siue rosacea corona coronanda erat eius virginitas à Sponso Christo in Paradiso, vti habet eius vita. Et S. Ludouicus primogenitus Caroli II. Siciliæ Regis, ideóque nepos S. Ludouici Regis Franciæ, spreto regno Ordinem S. Francisci amplexus, indéque à Bonifacio VIII. creatus Episcopus Tolosanus, moriens visus est rosam ex ore emittere ob meritum virginitatis, quæ tanti in eo fuit, vt nec matrem osculari, nec feminam in vultu aspicere vnquam voluerit, vt habet eius vita 19. Aug. apud Ribadeneiram. Et S. Ioscio, vel Iosbertus, Monachus Sancti Bertini, moriens anno Domini 1161. quinque rosas è vultu emisit, vnam ex ore, cui inscriptum erat nomen B. Virginis Mariæ, eo quòd viuens quotidie rosarium quinque psalmorum inchoantium à literis nominis Maria, in honorem eiusdem recitaret, vti habent Annales eius Monasterij, quos ibidem vidi, & ex iis asserunt S. Antonin. Thomas Cantiprat. & Ioannes Molanus in Sanctis Belgij die 30. Nouemb. Ipsa enim est *rosa mystica*, vt canit Ecclesia in Litaniis, & vt ait S. Bern. in deprecatione ad B. Virginem pag. 64. E. *ipsa est viola humilitatis, lilium castitatis, rosa charitatis.* Ergo

Nectę rosas generosa,
Plectę flores, Virgo rosa,
Rosarum pulcherrima.

Præ gaudio non aperuit ianuam, sed intrò currens nuntiauit.] Primò, vt mœrentes, & mœrore penè absorptos ob carcerem Petri, eius liberati nuntio exhilararet, & quasi ad vitam reuocaret. Secundò, vt omnes obuiam Petro procederent reuerentiæ causa, illi liberationem tam inexpectatam gratulaturi; simúlque vt suæ verecundiæ virginali, quam nomine præferebat, consuleret. Nam vt ait S. Hieron. ad Rusticum: *Ostendam tibi variorum pulchritudinem florum, quid in se lilia habeant puritatis, quid rosa verecundiæ possideat, quid viola purpura promittat in regno.* Idem ad Saluinam, eius filiolam vocat *rosarum & liliorum calathum, eboris & Africæ commercium.*

VERS. 14.

Insanis.] Deliras. Syrus, *perterrita perculsa es*, scilicet ex imaginatione vehementi, qua putas te vidisse spectrum, vel vmbram Petri: terror enim facit hominem emotæ mentis, indéque delirum & insanum.

Angelus eius est.] Hinc liquet communem tum fidelium opinionem fuisse, quòd quilibet à Deo haberet sibi deputatum Angelum custodem, vti ex hoc loco euincit S. Chrysost. homil. de Ascensione: quod nota contra Hæreticos nostri temporis, qui id negant, ac perperam pro Angelo accipiunt nuntium à Petro missum. Vnde & Isidor. Clarius vertit *nuntium.* Aut per Angelum impertinenter & contortè accipiunt visionem angelicam Petro, vel aliis de Petro factam. ita Beza, qui visionem hanc ex suo cerebro effingit, cùm nullum eius hic sit indicium. Quid enim hæc visio facit ad hanc historiam? Æquè insulsè Caluinus lib. 1. Instit. cap. 14. num. 7. respondet, hunc Angelum fuisse datum custodem Petro tempore carceris dumtaxat, non per omnem vitam. Sed vnde hoc tam audacter asseueras, imò fingis Caluine? Vnde fideles sciebant ei in carcere dumtaxat, à Deo destinatum esse Angelum? Quis eum viderat? Cui Petrus eum ostenderat, vel reuelarat? Tu nihil admittis, nec credendum censes nisi in S. Script. expressum, vbi hoc scriptum vel expressum legisti?

VERS. 15.

Nota hic, Angelos subinde induere speciem & personam suorum clientum, similiúmve hominum, vt eorum res curent & negotia peragant. Sic Raphaël comes, imò dux Tobiæ, induit speciem Azariæ: *Ego sum*, inquit, *Azarias Ananiæ magni filius*, c. 5. 18. Sic cum tribus pueris in fornacem Babyloniam descendit Angelus *similis filio Dei*, putà Christo, qui eos ab igne illæsos seruauit. Daniel. 3. 92. Celebre est in Annalibus Hispanorum miraculũ Paschalæ Viuas, qui Mauros in prælio visus est profligare, cùm tamen ipse prælio non interesset, sed sacrificio Missæ, nimirum Angelus eius personam suscepit, & eius vice pugnauit ac vicit. Ita audiente te deuotè sacrum, Angelus negotia tua geget, meliùs quàm tu. Simile est in Chronicis Fratrum Minorum lib. 1. cap. 57. de Fratre Ioanne Parmẽsi, qui cùm Generalatu Ordinis contemplatiuæ vitæ studio se abdicasset, Religioſum sui Ordinis habebat

habebat Miſſæ adminiſtrum. Contigit eum tempore Miſſæ obdormiſcere : quare Angelus eius ſpecie & habitu Miſſæ miniſtrauit. Sic quando defuncti viuis apparent, crebrò id fit per Angelos, qui defunctorum formam aſſumunt, vti docet S. Auguſt. lib. de cura pro mortuis, & noſter Thyræus libro 1. de ſpirit. Apparit. cap. 12. Sic S. Placidus cùm mergeretur aquis, vidit S. Benedictum (qui abſens miſerat S. Maurum ad Placidum liberandum) aſtantem, séque ex aquis educentem, teſte S. Greg. lib. 2. Dial. cap. 7. Sic S. Nicolaus abſens apparuit nautis ſe inuocãtibus in tempeſtate, eámque ſedauit, vt habet eius vita. Idem in ſomnis apparuit Conſtantino Magno, iuſſitque vt tres viros iniuſtè incarceratos dimitteret. Sic S. Antonius de Padua exiſtens in Italia, viſus eſt in Luſitania patrem ſuum calumnia & morte liberans. Sic S. Franciſcus abſens apparuit fratribus in curru igneo. Hæc enim omnia facta ſunt per Angelos, qui ſimulachrum & ſpeciem Sanctorum dictorum efformarunt, aliiſque repræſentarunt, vti docet Thyræus lib. 2. c. 10. præſertim quia ipſi qui exhibentur, plerumque ſe exhiberi ignorant. Vnde liquet, eos non replicari, nec animam è corpore egredi, vt alibi appareat, vti nonnulli putarunt. Sic noſtro æuo S. Ignatius fundator Societatis noſtræ, Romæ exiſtens, apparuit Coloniæ R. P. Leonardo Keſſelio, qui ſociorum erat Superior. Sic S. Franciſcus Xauerius in naui exiſtens, apparuit in ſchapha vi tempeſtatis à naui auulſa, eámque cum vectoribus ad nauim reduxit, vtique per Angelum. Ita habet vita & Proceſſus Canonizationis eorundem. Memorabile eſt exemplum apud Ioannem Moſcum in Prato Spirit. cap. 207. de puella Alexandrina, quæ cùm ſua in pauperes erogaſſet, indéque depauperata, ex fornicatione victum quærere cogeretur, tandem facti pœnitens, baptiſmúmque poſcens, cùm nemo eius vellet eſſe patrinus & ſponſor, Angeli Aulicorum quorundam formam aſſumentes, ſponſores ſe pro ea præbuerũt. Simile eſt in vita Sancti Stephani primi Regis Hungarorum. Cùm enim Conradus Imperator ei bellum moueret, iámque exercitus procederet, Angeli nuntiorum ſpecie literas detulerunt, quaſi à Conrado ſcriptas, quibus iubebat ſuos pedem retrò referre, domúmque redire. Similia ſunt in vita S. Venceſlai Principis Boëmiæ, apud Dubrauium lib. 4. & 5. Hiſtor. Boëmicæ. Hæc Angelorum ſunt erga fideles & Sanctos officia & beneficia.

A

B

D

VERS. 17. *Vt tacerent.*] *Tacere iubet*, ait Gloſſa, *ne clamore gaudentium aduentus eius in Ciuitate agnoſcatur.*

Nuntiate Iacobo.] Minori (nam maior iam erat occiſus v. 1.) qui erat Epiſcopus Ieroſolymorum. Vnde videtur, quòd cæteri Apoſtoli iam abierant in ſuas prouincias, vti dixi initio capitis : alioquin E enim eis pariter ſuam liberationem nuntiari iuſſiſſet Petrus.

Egreſſus abiit in alium locum.] Nimirum Cæſaream, Sidonem, Berythum, Tripolim, Aradum, Antaradum, Antiochiam : inde in Galatiam, Cappadociam, Pontum, Aſiam, Bithyniam, vbique euangelizans, confirmans fideles, & inſtituens Epiſcopos, ac tandem iis peragratis hoc eodem anno peruenit Romam, vti ex S. Hieron. lib. de Script. Eccleſ. & S. Leone Serm. 1. de Apoſt. Petro & Paulo, docet Baronius. Hic enim annus eſt ſeptimus ab initio cathedræ Antiochenæ : in eá enim ſedit ſeptem annos, poſt quos eam tranſtulit Romam,

§. Petrus è carcere Romam proficiſcitur.

vti habet communis Doctorum ſententia. Hoc ergo anno Petrus primus ex Apoſtolis adiit Romam, Imperij Orbiſque caput, vt ibi pariter Eccleſiæ caput ſtatueret, eique Orbem, conuerſis Romanis Principibus, ſubiugaret. Quare minùs verum videtur, quod Simeon Metaphraſtes in vita S. Barnabæ tradit, eum primum omnium Euangelium Romæ prædicaſſe. Vnde & S. Clemens initio lib. Recognit. teſtatur ſe S. Barnabam Romæ prædicantem audiuiſſe, & ab eo deductum Cæſaream ad S. Petrum. Verùm hic liber multa fabuloſa continet, nec eſt Clementis, vel certè ab Ebione (hic enim, teſte Epiphan. hæreſi 30. ſcripta Clementis corrupit) corruptus; ideóque à Gelaſio inter Apocryphos eſt reiectus. Porrò Deum iuſſiſſe S. Petro vt Romam ſe conferret, docet S. Marcellus Pont. Epiſt. ad Antioch. & S. Leo Serm. 1. de S. Petro & Paulo, ac S. Athanaſ. Apol. pro fuga, S. Ambroſ. Orat. contra Auxent. S. Maximus Serm. 1. de S. Petro & Paulo. Hoc autem fuit vrbis Romanæ Epiſcopatum ad ſummum Orbis terræ Pontificatum euehere, atque certo in loco, qui ad Orbem regendum commodior eſſet, collocare, non autem maiori minorem Epiſcopatum adiungere. Denique S. Petrus Romæ diuertit in domum Pudentis Senatoris Romani, eúmque cum filiis Timotheo & Nouato, ac filiabus Pudentiana & Praxede, ad Chriſtum conuertit, vti habent eorum Acta. Vnde C domum eius in Eccleſiam (quæ prima fuit Romæ) conſecrauit, quæ poſtea dicta eſt Titulus Paſtoris, vbi etiamnum Altare in quo S. Petrus celebrauit, oſtenditur. Sedere ergo cœpit Petrus Romæ anno 2. Claudij finiente, qui fuit Chriſti 45. ſeditque per annos 25. ſcilicet vſque ad 13. Neronis, Chriſti 69. quo à Nerone cum S. Paulo martyrio eſt coronatus. Inſuper Sanctum Petrum ſecum felicitatem Reip. Romam induxiſſe, docet Paulus Oroſius lib. 7. cap. 6. nam eo ingreſſo vrbem ceſſarunt inteſtini tumultus, inuecti à crudelitate Caij Caligulæ. Claudius enim ei ſuccedens indixit omnibus ἀμνηστίαν & iniuriarum oblitionem. Rurſum Deus compreſſit Furium Camillum Legatum Dalmatiæ, cum per milites occidendo, ne tyrannicè inuaderet Imperium. Adhæc Britanniam Claudio ſubiecit ſine prælio & ſanguine, intra pauciſſimos dies. Plura habet Dio lib. 60. Verùm cùm idem Claudius anno regni ſui nono, Chriſtianos cum Iudæis vrbe expulit, mox fames vrbem inuaſit, vt populus in Claudium inſurrexerit, qui furorem populi per poſticum fugiens, ægrè euaſit in Palatium, ac paulo poſt 35. Senatores & trecentos equites Romanos minimis cauſis interfecit : ipſe autem manifeſtis veneni ſignis eſt mortuus. Hæc Oroſius.

VERS. 18. *Quidnam factum eſſet de Petro.*] Græcè, τί ἄρα ὁ Πέτρος ἐγένετο, id eſt, *quid tandem Petrus factus eſſet.* Tigurina : *quonam deueniſſet Petrus*, an vi magica, vel diuina è carcere euaſiſſet, vel in auem, ſpiritum, aliámve rem eſſet conuerſus; vel aliò raptus. Incertum eſt, an Angelus aperiens ianuas carceris, & portam ferream Palatij Herodis, eas educto Petro poſt ſe clauſerit, an verò apertas reliquerit; vt vt fuerit, vtrinque ingens erat prodigium. Chryſ. hom. 9. in Matth. ſentit omnia clauſa fuiſſe, ac duorum militum, qui cum Petro dormiebant, manus eadem catena, qua cum illo conſtricti fuerant, colligatas manſiſſe.

VERS. 19. *Inquiſitione facta de cuſtodibus.*] Græcè, ἀνακρίνας τοὺς φύλακας· ἀνακρίσεως multa ſignificat, ſcilicet *inquirere, examinare, tortura admouere* : item *inducere*

indicare & condemnare. Vnde Syrus vertit, *condemnauit custodes.*

Iussit eos duci.] In carcerem, ait Raban. aut Cæsaream, quò Herodes erat venturus: vbi paulo post occiso Herode, custodes dimissi sunt, ait Caier. Deo ita animum Herodis emolliente, ne Petri solutio alicui noceret, aut custodibus necis esset causa. Melius S. Chrysost. *iussit eos duci*, scilicet ad supplicium. Vnde Syrus: *iussit eos necari.* Petrus Alexand. can. 13. apud Theod. Balsamonem, tradit eos suffocatos, siue strangulatos fuisse.

Descendensque à Iudæa in Cesaream.] Quæ prius Stratonis turris dicta est: vbi solemnes ludos celebrauit Herodes Agrippa pro salute Cæsaris, ad quam magna multitudo nobilium & procerum ex tota prouincia conuenerat, ait Iosephus lib. 19. Antiq. cap. 8. Simul vt se vindicaret de Tyriis & Sidoniis, vt sequitur.

VERS. 20. *Iratus.*] θυμομαχῶν. q. d. *animo moliens bellum.* Tigurina, *bellum animo agitabat in Tyrios.* Alij, *pugnacem & infensum gerens animum.* Causa iræ Herodis nos latet. Baron. suspicatur fuisse, quòd Sidonij Petrum è carcere elapsum suscepissent, ab eóque facti Christiani, Episcopum ab eo accepissent. Verùm id aliis minùs placet.

Blasto, qui erat super cubiculum Regis,] Putà præfectus cubiculi, primus Regis Cubicularius, ideóque ipsi familiarissimus.

Eo quòd alerentur regiones eorum ab illo.] Græcè, ἀπὸ τῆς βασιλείας, scilicet χώρας, vti præcessit, id est, *ex regione*, vel *ditione Regis* Herodis. ita Syrus. Ex Iudæa ergo subministrabatur eis frumentum, omnisque annona. Pacem ergo petunt, ne hanc frumenti exportationem prohibeat Herodes, itáque eos fame conficiat.

VERS. 21. *Statuto autem die.*] Syrus, *die percelebri.* Erat enim dies secundus ludorum pro Cæsaris salute, ait Iosephus loco iam citato. Illo ergo die Herodes in magnificentia regia sedit pro tribunali, vt Tyriorum & Sidoniorum causam & postulationem, aut potiùs satisfactionem & submissionem cognosceret, déque iis ad libitum statueret. Vnde & concionabatur ad eos, scilicet Tyrios & Sidonios, vti præcessit. ita Lyra.

Vestitus veste regia.] Vestis regia complectitur purpuram, sceptrum & coronam; hisce Induti iudicabant: hæc enim regni, æquè ac iudiciariæ potestatis sunt symbola. Vnde Iosephus lib. 17. Antiq. c. 11. de Herode ad sepulchrũ elato sic scribit: *Erátque ipse mortuus circumamictus purpureis vestimẽtis, caput eius diademate coronatum, sceptrum quoque in manu eius, velut si à vino teneretur, erat appositum.* Porrò hæc Agrippæ vestis ex argento erat, mirabili opere contexta, ait Ioseph. quæ radiis Solis percussa diuinum fulgorem emittebat. Gestabat ergo purpuram, coronam auream in capite, & sceptrum, quæ sunt Regum insignia, eáque supra modum splendida. Quare modum & modestiam vestitus excessit superbus Herodes, ansámque dedit Tyriis & Sidoniis supplicibus, adulantibus ei, acclamandi dandique diuinos honores. ita Isid. Peluſiota lib. 1. Epist. 74. Quocirca sapienter Iustinus Imp. moriés Tiberium successorem monuit, dicens: *Ne te in errorem ducat vestis splendor, neque illustris ornatus illarum rerum quæ sub aspectum cadunt, te decipiat, quibus ipse in fraudẽ impulsus, meipsum grauissimis supplicijs obnoxium reddidi. Non eleues te habitu, sicut me. Ecce Deus qui benefecit tibi, hunc habitum dedit tibi, non ego. Honora illum, vt tu quoque honoreris, ab eo.* Testis est Euagr. lib. 5. cap. 13. Æquè sapienter S. Bern. lib. 2. de Consid. ad Eugenium cap. 12. eum monens, ne ex Monacho factus Pontifex, in tanto culmine sibi applaudat: *Magnus*, inquit, *cui prosens felicitas si arrisit, non irrisit. Hæc enim incautis ad disciplinam relaxandam est, quod ignis ad ceram, quod Solis radius ad niuem vel glaciem.*

Populus autem acclamabat: Dei voces, & non hominis.] q. d. Agrippæ Regis vestium fulgor, & orationis majestas ita nos perstringit, vt videamur Deum videre & audire, non hominem. Acclamatio hæc orta à Tyriis & Sidoniis, qui gratiam Herodis aucupabantur, proserpsit ad reliquum Cæsareensium populum. Vide hìc quantum malum sit adulatio, quæ ex Rege facit Deum, ideóque ex homine cadauer: ipsa enim Regem occidit. Frequens hoc malum in aulis Principum: vnde adulator est adulator, sed & κόλαξ est κύραξ, id est, adulator est coruus, effodiens oculos eorum, quibus adulatur. Præclarè Curtius lib. 8. *Pernicioſa adulatio perpetuum Regum malum est, quorum opes assentatio sapius, quàm hostis euertit.*

VERS. 22.

VERS. 23. *Confestim* (Syrus, *eadem hora*) *autem percussit eum Angelus Domini.*] Zelotes & vindex honoris diuini, qui hic à Deo abreptus, sacrilegè dabatur Herodi. Vnde videtur fuisse Angelus hic bonus, licèt noster Lorinus censeat fuisse malum, & dæmonem.

Percussit.] Id est, plaga lethali illum feriit. Plaga hæc fuit dolor viscerum & tormina, ait Iosephus: item corporis putrefactio & fœtor; inde enim vermes ebullierunt. Sic auus eius Herodes Ascalonita, infanticida, qui S. innocentes occidit, à pediculis consumptus interiit. Addit Iosephus, bubonem visum fuisse super caput Herodis, quasi calamitatis nuntium, vti ei olim Romæ prædixerat Germanus quidam, teste eodem Iosepho lib. 18. c. 3. Oecum. verò pro bubone, Angelum fuisse visum scribit.

Morbus Herodis quis?

Bubo mortis præsagos.

Eo quòd non dedisset honorem Deo.] Id est, eo quòd non defendisset honorem Dei; sed eum sibi arrogasset, consentiendo insanæ assentationi & acclamationi populi. Narrat hanc Herodis punitionem S. Lucas occasione occisionis S. Iacobi, & incarcerationis S. Petri: hæc enim duo eius immania in Christum & Ecclesiam scelera meruerunt eius excæcationem, & prolapsum in hanc idololatriam, ob quam à Deo, sui honoris & diuinitatis iusto zelote & vindice, punitus est morte, vt appareret esse mortalis, imò mortuus, qui concupierat esse Deus. Sic Lucifer ambiens diuinos honores, ex primo Angelo factus est teterrimus Cacodæmon. Sic Alexander Magnus occisus est à suis, quòd vellet ab eis adorari vt Deus, vti Hermolaus quidam è coniuratis ei exprobrat apud Curtium lib. 8. Sic Nabuchodonosor, qui in statua aurea à se erecta Daniel. 3. adorari voluit, à Deo mutatus est in bestiam. Daniel. 4. 28. Sic Antiochus Epiphanes, qui ex fastu Deum terrestrem se putabat, percussus dolore viscerum & à vermibus corrosus, æquè vt hic Herodes, interiit. 2. Machab. 9. 12. Quare omnes hi fuerunt typi Antichristi, qui sedebit in templo, volétque adorari vt Deus, ideóque à Deo adigetur in Tartara. Apocal. 13.

In vltionẽ S. Petri & Iacobi.

Nota, peccauit Herodes tacendo. Sic enim tacitè assensus est blasphemæ acclamationi: debebat enim Dei honorem tutari, ideóque eum à se amoliri, populúmque graviter reprehendere, quòd Deo hanc tam insignem iniuriam intulisset, vti fecerunt S. Paulus & Barnabas, quos Lycaonij adorare volebant, hunc vt Iouem, illum vt Mercurium: *Scissis* enim *tunicis suis exiluerunt in turbas, clamantes & dicen-*

& dicentes : Viri, quid hæc facitis ? & nos mortales sumus, similes vobis homines. Actor. 14. 13. Tali enim casu verum est istud : *Qui tacet, consentire videtur*, præsertim si sit Superior, aut vir sapientia & auctoritate pollens.

Et consumptus à vermibus (Græcè, *factus esca vermium*) *expiravit.*] Sic superbos deiicit sideráque Deus. Iustè Herodes volens esse Deus, fit esca vermium, vt humiliatus se non tantùm mortalem, sed & putidum discat, dicátque illud Iobi cap. 17. 14. *Putredini dixi : Pater meus es : mater mea & soror mea, vermibus.* Per vermes accipe pediculos, qui è corpore putido & fœtido per singula membra ebulliunt; de quo morbo vide Galenum lib. de compos. medic. secundùm loca c. 7. Addit S. Chrysost. homil. 26. in Epist. ad Hebr. *quod crepuit & effusa sunt viscera eius.* Hac phtiriasi, id est, morbo pediculari & vermium, morte punire solet Deus blasphemos, hagiomachos, fidelium persecutores; sed maximè diuinitatis appetitores, vti Antiochum Epiphanem, Herodem infanticidam, de quibus paulo antè dixi, Humericum Regem Arrianum persequentem Orthodoxos, de quo Victor Vticen. lib. 3. Wand. Hist. Eodem modo periit Pherecides Pythagoræ præceptor, atheus & omnis numinis contemptor, de quo ex Aristot. Plutarcho, Æliano & Plinio Rhodiginus lib. 19. cap. 30. & Maximianus, in Imperio & persecutione socius Diocletiani, de quo Euseb. lib. 8. cap. 28. & Iulianus Apostata, de quo Sozomenus lib. 5. cap. 7. & blasphemus Nestorius, teste Nicephoro lib. 14. cap. 36. & impius Caluinus, teste Bolseco in eius vita. Præclarè Drogo Cardinalis tract. de Sacram. Domini. Passion. tomo 2. Biblioth. S. Patrum : *Quid veste,* inquit, *nitida gloriaris ? subter te sternetur tinea, & operimentum tuum vermis est. Hæc tua vestis est. Illuserunt tibi, qui chlamyde coccinea circundederunt. Sic Antiochus, & Herodes duo, alienis vestibus depositis, in suis vestibus expirarunt.*

Denique historiam mortis huius Herodis graphicè describit Iosephus lib. 19. cap. 8. vbi tamen in honorem suæ gentis & Regis, eam emollit, & parum fideliter æquanimitatem Herodis commendat : ac tacet eius vermes, solùmque tormina, quæ nimirum vermes erodentes viscera causabant, commemorat. Sic enim ait : *Iámque tertium Iudææ totius regni annum exegerat* (Herodes) *cùm perueniit in vrbem Cæsaream, quæ priùs Stratonis turris dicta fuit : vbi solemnes ludos celebrauit pro salute Cæsaris ; ad quam festiuitatem magna multitudo nobilium ac procerum conuenerat ex tota prouincia. Eius celebritatis die secunda processit mane in theatrum, amictus veste tota ex argento, mirabili opere contexta, quæ radijs exorientis Solis percussa, & mirandum quendam fulgorem emittens, venerationem cum horrore incutiebat spectantibus. Móxque adulatores alius aliunde acclamantes, Deum consalutabant, rogantes vt faueret propitius. Hactenus enim vt hominem reuerebamur, nunc agnoscere & fateri in eo quiddam mortali natura excellentius. Hanc impiam adulationem ille nec castigauit, nec repulit : paulóque pòst suspiciens vidit supra caput suum bubonem, funi extento insidentem : móxque vt sensit hunc esse calamitatis nuntium, qui olim felicitatis fuerat, ex intimis præcordijs indoluit. Secuta sunt ventris tormina statim à principio vehementia. Conuersis igitur in amicos oculis : En, inquit, ego ille vestra appellatione Deus, vitam relinquere iubeor, fatali necessitate coarguente vestrum mendacium, & quem immortalem salutastis ad mortem rapior. Sed ferenda est voluntas cœlestis numinis. Neque enim malè viximus, imò tanta felicitate, vt omnes me beatum prædicarent. Hæc locutus, crescente dolore discruciabatur. Properè igitur relato in regiam, rumor sparsus est breui esse moriturum. Quamobrem confestim totus populus vna cum vxoribus atque liberis sacrum indutus, more patrio supplicabat Deo pro salute Regis, omnia miscens lamentis & eiulatibus. Rex autem in celsiore decumbens cubiculo, & in faciem stratos humi prospiciens, ne ipse quidem temperabat sibi à lacrymis. Cruciatu deinde per continuos quinque dies nihil se remittente, confectus vitam finit annum natus quartum supra quinquagesimum, postquam regnasset per septennium. Quatuor enim annos sub Caio Cæsare obtinuit regnum, primùm in Philippi tetrarchia per triennium, cui quarto demum anno accessit & Herodis tetrarchia : tribus deinde annis sub Claudio Cæsare, præterea dictam ditionem, in Iudæa quoque regnauit, & Samaria simúlque Cæsarea.*

Mors Herodis Agrippæ.

Subdit deinde huic Herodi in regno successisse filium, scilicet Herodem Agrippam iuniorem annorum 17. coram quo Paulus captus causam suam egit cap. 25. 22. in quo Herodis Ascalonitæ stirps desiit, æquè ac Reges regnúmque Iudææ, euersum à Tito & Vespasiano : insuper eum superstites reliquisse tres filias, Mariamnem, Bernicem, quæ nupsit Felici Præsidi, & Drusillam, quarum mentionem facit Lucas cap. 24. 24. & cap. 25. 13. Addit Iosephus, Cæsareenses & Sebastenos mortuum Herodem conuiciis impetiuisse, æquè ac viuentem, præsentem & videntem impetiuerant in publica Comœdia Alexandrini : in qua iisdem ludibriis eum affecerunt, quibus Iudæi, quorum Rex erat Herodes, paulo antè affecerant Christum præponentes ei Barabbam, coronantes spinis, vestientes chlamyde purpurea, & irrisoriè Regem Iudæorum salutantes. Insanum enim quendam, nomine Carabbam (Baron. suspicatur legendum *Barabam*) qui Herodis personam referret, in Theatrum induxerunt, cuius capiti diadema imposuerunt papyraceum, pro paludamento induerunt storea, pro sceptro frustum arundinis in manum dederunt, Marim, id est, Dominum eum acclamantes, vti narrat Philo in Flaccum cap. 5. 1. ita Deus iusto suo iudicio, Agrippæ & Iudæis talionem irrisi Christi reddidit.

Verbum autem Domini crescebat.] q. d. Persecutione Herodis Agrippæ adeò non decreuit, vt vehementer creuerit Christianorum numerus & virtus, præsertim vbi viderunt persecutorem à Deo punitum, & vermibus consumptum. Rectè Sanctus Nilus homilia 2. de Christi Ascensione, Ecclesiam comparat viti, quæ quo diligentiùs putatur, eo fit feracior. *Succidebantur*, inquit, *Ecclesiæ palmites, & fidei fructus augescebat, & florem non marcescentem proferebat. E radice enim illa hi palmites nati sunt, qua verissimè dixit : Ego vici mundum : Ego sum vitis, vos palmites. Stephanus tanquam ramus excidebatur, & alius martyrum palmes pullulabat. Iacobus & Petrus resecabantur, & alius rursum martyr exoriebatur, & hoc resecto, alius rursum multifer palmes è radice hac emittebatur. Vindemiabatur Paulus, & alius martyrij racemus marcescens Thomas apparebat :*

Vers. 24.

& vnde

& vndique radix vindemiata, copiam vberiorem, pre eo quod isti vindemiarant, ac germen durabilius efferebat. Et quidem isti excisores breui marcescentes exterminati sunt: hæc verò semper granata fructibus, terræ fines suis germinibus complexa est. Præclarè Tertul. Apologet.cap.27. *Et illos dæmones*, inquit, *nunquam magis detriumphamus, quàm cùm pro fidei obstinatione damnamur.* Et cap.vlt. *Plures efficimur, quoties metimur à vobis. Semen est sanguis Christianorum.* Ita crescebant Hebræi persecutione Ægyptiorum, *quantóque opprimebant eos, tanto magis multiplicabantur.* Exodi 1. Vnde S.Chrysost.hom. 40. in Iuuentinum & Maximinum martyres: *Sicut planta irrigata*, inquit, *magis crescunt, ita & fides nostra oppugnata magis floret, & vexata plus exuberat; neque ita hortos aquarum irrigatio reddere fœcundos solet, vt martyrum sanguis irrigare natus est* A *Ecclesiæ.* Et S.Leo Ser.1.in Natali S.Petri & Pauli: *Non minuitur persecutionibus Ecclesia, sed augetur. Et semper Dominicus ager segete diuersa vestitur, dum grana, quæ singula cadunt, multiplicata nascuntur.* Idem à pari, vel suppari, fit in quouis fideli. Hic enim in tentatione & aduersitate, virtute & viribus crescit, instar palmæ.

Sanguis martyrum est semen Christianorum.

Barnabas autem & Saulus reuersi sunt ab Ierosolymis.] *Reuersi*, scilicet Antiochiam, vt habet Syrus, vnde missi fuerant, vt eleemosynam deferrent Ierosolymitis pauperibus & fame laborantibus, vti dictum est cap.11.28. Vers.25.

B *Assumpto Ioanne, qui cognominatus est Marcus.*] Hinc colligit Salmeron, Saulum & Barnabam latuisse in domo huius Ioannis Marci eo tẽpore, quo Herodes plexuit Iacobum, & incarcerauit Petrum. Vnde veniens è carcere Petrus eosdem ibi reperit.

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

SYNOPSIS.

Saulus & Barnabas iussu Spiritus S. mittuntur vt euangelizent gentibus: vnde in Cypro Saulus conuertit Sergium Paulum Proconsulem, & Elymam Magum excæcat. Inde Antiochiæ Pisidiæ in Synagoga concionatur Paulus, sed per Iudæos expulsus, excusso puluere pedum cum Barnaba pergit Iconium.

Vers. 1. Erant autem in Ecclesia, quæ erat C Antiochiæ, Prophetę, & Doctores, in quibus Barnabas, & Simon, qui vocabatur Niger, & Lucius Cyrenensis, & Manahen, qui erat Herodis Tetrarchæ collactaneus, & Saulus.

2. Ministrantibus autem illis Domino, & ieiunantibus, dixit illis Spiritus Sanctus: Segregate mihi Saulum & Barnabam, in opus ad quod assumpsi eos.

3. Tunc ieiunantes, & orantes, imponentésque eis manus, dimiserunt illos.

4. Et ipsi quidem missi à Spiritu Sancto D abierunt Seleuciam; & inde nauigauerunt Cyprum.

5. Et cùm venissent Salaminam, prædicabant verbum Dei in Synagogis Iudæorum. Habebant autem & Ioannem in ministerio.

6. Et cùm perambulassent vniuersam Insulam vsque Paphum, inuenerunt quendam virum Magum, pseudoprophetam, Iudæum, cui nomen erat Barieſu,

7. Qui erat cum Proconsule Sergio Paulo viro prudente. Hic, accersitis Bar- E naba & Saulo, desiderabat audire verbum Dei.

8. Resistebat autem illis Elymas Magus, (sic enim interpretatur nomen eius) quærens auertere Proconsulem à fide.

9. Saulus autem, qui & Paulus, repletus Spiritu Sancto, intuens in eum,

10. Dixit: O plene omni dolo, & omni fallacia, fili Diaboli, inimice omnis iustitiæ, non desinis subuertere vias Domini rectas?

11. Et nunc ecce manus Domini super te, & eris cæcus, non videns Solem vsque ad tempus. Et confestim cecidit in eum caligo, & tenebræ, & circuiens quærebat qui ei manum daret.

12. Tunc Proconsul cùm vidisset factum, credidit admirans super doctrina Domini.

13. Et cùm à Papho nauigassent Paulus, & qui cum eo erant, venerunt Pergen Pamphyliæ. Ioannes autem discedens ab eis, reuersus est Ierosolymam.

14. Illi verò pertranseuntes Pergen, venerunt Antiochiam Pisidiæ: & ingressi Synagogam die Sabbathorum, sederunt.

15. Post lectionem autem legis, & Prophetarum, miserunt Principes Synagogæ ad eos, dicentes: Viri fratres, si quis est in vobis sermo exhortationis ad plebem, dicite.

16. Surgens autem Paulus, & manu silentium indicens, ait: Viri Israëlitæ, & qui timetis Deum, audite:

17. Deus plebis Israël elegit Patres nostros, & plebem exaltauit cùm essent incolæ in terra Ægypti, & in brachio excelso eduxit eos ex ea,

Digitized by Google

& dicentes : Viri, quid hæc facitis ? & nos mortales ſumus, ſimiles vobis homines. Actor. 14. 13. Tali enim caſu verum eſt iſtud : *Qui tacet conſentire videtur*, præſertim ſi ſit Superior, aut vir ſapientia & auctoritate pollens.

Et conſumptus à vermibus (Græcè, *factus eſca vermium*) *expiravit.*] Sic ſuperbos deiicit ſiderárque Deus. Iuſtè Herodes volens eſſe Deus, fit eſca vermium, vt humiliatus ſe non tantùm mortalem, ſed & putidum diſcat, dicátque illud Iobi cap. 17. 14. *Putredini dixi : Pater meus es : mater mea & ſoror mea, vermibus.* Per vermes accipe pediculos, qui è corpore putido & fœtido per ſingula membra ebulliunt ; de quo morbo vide Galenum lib. de compoſ. medic. ſecundùm loca c. 7. Addit S. Chryſoſt. homil. 26. in Epiſt. ad Hebr. *quòd crepuit & effuſa ſunt viſcera eius.* Hac phtiriaſi, id eſt, morbo pediculari & vermium, morte punire ſolet Deus blaſphemos, bagiomachos, fidelium perſecutores ; ſed maximè diuinitatis appetitores, vti Antiochum Epiphanem, Herodem infanticidam, de quibus paulo antè dixi, Humericum Regem Arrianum perſequentem Orthodoxos, de quo Victor Vticen. lib. 3. Wand. Hiſt. Eodem modo periit Pherecides Pythagoræ præceptor, atheus & omnis numinis contemptor, de quo ex Ariſtot. Plutarcho, Æliano & Plinio Rhodiginus lib. 19. cap. 30. & Maximianus, in Imperio & perſecutione ſocius Diocletiani, de quo Euſeb. lib. 8. cap. 28. & Iulianus Apoſtata, de quo Sozomenus lib. 5. cap. 7. & blaſphemus Neſtorius, teſte Nicephoro lib. 14. cap. 36. & impius Caluinus, teſte Bolſeco in eius vita. Præclarè Drogo Cardinalis tract. de Sacram. Domini. Paſſion. tomo 2. Biblioth. S. Patrum : *Quid veſte*, inquit, *nitida gloriaris ? ſubter te ſternetur tinea, & operimentum tuum vermis eſt. Hæc tua veſtis eſt. Illuſerunt tibi, qui chlamyde coccinea circundederunt. Sic Antiochus, & Herodes duo, alienis veſtibus depoſitis, in ſuis veſtibus expirarunt.*

Denique hiſtoriam mortis huius Herodis græphicè deſcribit Ioſephus lib. 19. cap. 8. vbi tamen in honorem ſuæ gentis & Regis, eam emollit, & parum fideliter æquanimitatem Herodis commendat : ac tacet eius vermes, ſolúmque tormina, quæ nimirum vermes erodentes viſcera cauſabant, commemorat. Sic enim ait : *Iámque tertium Iudææ totius regni annum exegerat* (Herodes) *cùm peruenit in vrbem Cæſaream, quæ priùs Stratonis turris dicta fuit : vbi ſolemnes ludos celebrauit pro ſalute Cæſaris ; ad quam feſtinitatem magna multitudo nobilium ac procerum conuenerat ex tota prouincia. Eius celebritatis die ſecunda proceſſit mane in theatrum, amictus veſte tota ex argento, mirabili opere contexta, quæ radijs exorientis Solis percuſſa, & mirandum quendam fulgorem emittens, venerationem cum horrore incutiebat ſpectantibus. Móxque adulatores alius alundè acclamantes, Deum conſalutabant, rogantes vt faueret propitius. Hactenus enim vt hominem reuerebamur, nunc agnoſcere & fateri in eo quiddam mortali natura excellentius. Hanc impiam adulationem ille nec caſtigauit, nec repulit : paulóque póſt ſuſpiciens vidit ſupra caput ſuum bubonem, funi extento inſidentem : móxque vt ſenſit hunc eſſe calamitatis nuntium, qui olim felicitatis fuerat, ex intimis præcordijs indoluit. Secuta ſunt ventris tormina ſtatim à principio vehementia. Conuerſis igitur ad amicos oculis : En, inquit, ego ille veſtra appellatione Deus, vitam relinquere iubeor, fatali neceſſitate coarguente veſtrum mendacium, & quem immortalem ſalutaſtis ad mortem rapior. Sed ferenda eſt voluntas cæleſtis numinis. Neque enim malè viximus, imò tanta felicitate, vt omnes me beatum prædicarent. Hæc locutus, creſcente dolore diſcruciabatur. Properè igitur relato in regiam, rumor ſparſus eſt breui eſſe moriturum. Quamobrem confeſtim totus populus vnà cum vxoribus atque liberis ſaccum indutus, more patrio ſupplicabat Deo pro ſalute Regis, omnia miſcens lamentis & eiulatibus. Rex autem in celſiore decumbens cubiculo, & in faciem ſtratos humi proſpiciens, ne ipſe quidem temperabat ſibi à lacrymis. Cruciatu deinde per continuos quinque dies nihil ſe remittente, confectus vitam finit annum natus quartum ſupra quinquageſimum, poſtquam regnaſſet per ſeptennium. Quatuor enim annos ſub Caio Cæſare obtinuit regnum, primùm in Philippi tetrarchia per triennium, cui quarto demum anno acceſſit & Herodis tetrarchia : tribus deinde annis ſub Claudio Cæſare, præter iam dictam ditionem, in Iudæa quoque regnauit, & Samaria ſimúlque Cæſarea.*

Mors Herodis Agrippæ.

Subdit deinde huic Herodi in regno ſucceſſiſſe filium, ſcilicet Herodem Agrippam iuniorem annorum 17. coram quo Paulus captus cauſam ſuam egit cap. 25. 22. in quo Herodis Aſcalonitæ ſtirps deſiit, æquè ac Reges regnúmque Iudææ, euerſum à Tito & Veſpaſiano : inſuper eum ſuperſtites reliquiſſe tres filias, Mariamnem, Bernicem, quæ nupſit Felici Præſidi, & Druſillam, quarum mentionem facit Lucas cap. 24. 24. & cap. 25. 13. Addit Ioſephus, Cæſareenſes & Sebaſtenos mortuum Herodem conuiciis impetiuiſſe, æquè ac viuentem, præſentem & videntem impetiuerant in publica Comœdia Alexandrini : in qua iiſdem ludibriis eum affecerunt, quibus Iudæi, quorum Rex erat Herodes, paulo antè affecerant Chriſtum præponentes ei Barabbam, coronantes ſpinis, veſtientes chlamyde purpurea, & irriſoriè Regem Iudæorum ſalutantes. Inſanum enim quendam, nomine Carabbam (Baron. ſuſpicatur legendum *Barabam*) qui Herodis perſonam referret, in Theatrum induxerunt, cuius capiti diadema impoſuerunt papyraceum, pro paludamento induerunt ſtorea, pro ſceptro fruſtum arundinis in manum dederunt, Marim, id eſt, Dominum eum acclamantes, vti narrat Philo in Flaccum cap. 5 1. ita Deus iuſto ſuo iudicio, Agrippæ & Iudæis talionem irriſi Chriſti reddidit.

Verbum autem Domini creſcebat.] q. d. Perſecutione Herodis Agrippæ adeò non decreuit, vt vehementer creuerit Chriſtianorum numerus & virtus, præſertim vbi viderunt perſecutorem à Deo punitum, & vermibus conſumptum. Rectè Sanctus Nilus homilia 2. de Chriſti Aſcenſione, Eccleſiam comparat viti, quæ quo diligentiùs putatur, eo fit feracior. *Succidebantur*, inquit, *Eccleſiæ palmites, & fidei fructus augeſcebat, & florem non marceſcentem proferebat. E radice enim illa hi palmites nati ſunt, quæ veriſſimè dixit : Ego vici mundum : Ego ſum vitis, vos palmites. Stephanus tanquam ramus excidebatur, & alius martyrum palmes pullulabat. Iacobus & Petrus reſecabantur, & alius rurſum martyr exoriebatur, & hoc reſecto, alius rurſum multifer palmes è radice hac emittebatur. Vindemiabatur Paulus, & alius martyrij racemus matureſcens Thomas apparebat :*

Vers. 24.

& vndi

& vndique radix vindemiata, copiam vberiorem, pre eo quod isti vindemiarant, ac germen durabilius efferebat. Et quidem isti excisores breui marcescentes exterminati sunt: hac verò semper granata fructibus, terra fines suis germinibus complexa est. Præclarè Tertul. Apologet.cap.27. *Et illos damones*, inquit, *nunquam magis detriumphamus, quàm cùm pro fidei obstinatione damnamur.* Et cap.vlt. *Plures efficimur, quoties metimur à vobis. Semen est sanguis Christianorum.* Ita crescebant Hebræi persecutione Ægyptiorum, *quantóque opprimebant eos, tanto magis multiplicabantur.* Exodi 1. Vnde S.Chrysost.hom. 40. in Iuuentinum & Maximinum martyres: *Sicut planta irrigata*, inquit, *magis crescunt, ita & fides nostra oppugnata magis floret, & vexata plus exuberat; neque ita hortos aquarum irrigatio reddere fœcundos solet, vt martyrum sanguis irrigare natus est* A *Ecclesias.* Et S.Leo Ser.1.in Natali S.Petri & Pauli: *Non minuitur persecutionibus Ecclesia, sed augetur. Et semper Dominicus ager segete diuersa vestitur, dum grana, quæ singula cadunt, multiplicata nascuntur.* Idem à pari, vel suppari, fit in quouis fideli. Hic enim in tentatione & aduersitate, virtute & viribus crescit, instar palmæ.

Sanguis martyrum est semen Christianorum.

Barnabas autem & Saulus reuersi sunt ab Ierosolymis.] *Reuersi*, scilicet Antiochiam, vt habet Syrus, vnde missi fuerant, vt eleemosynam deferrent Ierosolymitis pauperibus & fame laborantibus, vti dictum est cap.11.28. VERS.25.

Assumpto Ioanne, qui cognominatus est Marcus.] Hinc colligit Salmeron, Saulum & Barnabam latuisse in domo huius Ioannis Marci eo tẽpore, quo Herodes plexuit Iacobum, & incarcerauit Petrum. Vnde veniens è carcere Petrus eosdem ibi reperit.

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

SYNOPSIS.

Saulus & Barnabas iussu Spiritus S. mittuntur vt euangelizent gentibus: vnde in Cypro Saulus conuertit Sergium Paulum Proconsulem, & Elymam Magum excæcat. Inde Antiochiæ Pisidiæ in Synagoga concionatur Paulus, sed per Iudæos expulsus, excusso puluere pedum cum Barnaba pergit Iconium.

Vers. 1. Erant autem in Ecclesia, quæ erat C Antiochiæ, Prophetę, & Doctores, in quibus Barnabas, & Simon, qui vocabatur Niger, & Lucius Cyrenensis, & Manahen, qui erat Herodis Tetrarchæ collactaneus, & Saulus.

2. Ministrantibus autem illis Domino, & ieiunantibus, dixit illis Spiritus Sanctus: Segregate mihi Saulum & Barnabam, in opus ad quod assumpsi eos.

3. Tunc ieiunantes, & orantes, imponentésque eis manus, dimiserunt illos.

4. Et ipsi quidem missi à Spiritu Sancto D abierunt Seleuciam: & inde nauigauerunt Cyprum.

5. Et cùm venissent Salaminam, prædicabant verbum Dei in Synagogis Iudæorum. Habebant autem & Ioannem in ministerio.

6. Et cùm perambulassent vniuersam Insulam vsque Paphum, inuenerunt quendam virum Magum, pseudoprophetam, Iudæum, cui nomen erat Barieſu,

7. Qui erat cum Proconsule Sergio Paulo viro prudente. Hic, accersitis Bar- E naba & Saulo, desiderabat audire verbum Dei.

8. Resistebat autem illis Elymas Magus, (sic enim interpretatur nomen eius) quærens auertere Proconsulem à fide.

9. Saulus autem, qui & Paulus, repletus Spiritu Sancto, intuens in eum,

10. Dixit: O plene omni dolo, & omni fallacia, fili Diaboli, inimice omnis iustitiæ, non desinis subuertere vias Domini rectas?

11. Et nunc ecce manus Domini super te, & eris cæcus, non videns Solem vsque ad tempus. Et confestim cecidit in eum caligo, & tenebræ, & circuiens quærebat qui ei manum daret.

12. Tunc Proconsul cùm vidisset factum, credidit admirans super doctrina Domini.

13. Et cùm à Papho nauigassent Paulus, & qui cum eo erant, venerunt Pergen Pamphyliæ. Ioannes autem discedens ab eis, reuersus est Ierosolymam.

14. Illi verò pertranseuntes Pergen, venerunt Antiochiam Pisidiæ: & ingressi Synagogam die Sabbathorum, sederunt.

15. Post lectionem autem legis, & Prophetarum, miserunt Principes Synagogæ ad eos, dicentes: Viri fratres, si quis est in vobis sermo exhortationis ad plebem, dicite.

16. Surgens autem Paulus, & manu silentium indicens, ait: Viri Israëlitæ, & qui timetis Deum, audite:

17. Deus plebis Israël elegit Patres nostros, & plebem exaltauit cùm essent incolæ in terra Ægypti, & in brachio excelso eduxit eos ex ea,

Digitized by Google

18. Et per quadraginta annorum tempus A mores eorum ſuſtinuit in deſerto.

19. Et deſtruens gentes ſeptem in terra Chanaan, ſorte diſtribuit eis terrã eorum,

20. Quaſi poſt quadringentos & quinquaginta annos:& poſt hæc dedit Iudices vſque ad Samuel Prophetam.

21. Et exinde poſtulauerunt Regem:& dedit illis Deus Saul filium Cis,virum de tribu Benjamin,annis quadraginta.

22. Et amoto illo,ſuſcitauit illis Dauid Regem:cui teſtimonium perhibens,dixit:Inueni Dauid filium Ieſſe, virum ſecundùm cor B meum,qui faciet omnes voluntates meas.

23. Huius Deus ex ſemine ſecundùm promiſſionem eduxit Iſraël Saluatorem Ieſum,

24. Prædicante Ioanne ante faciem aduentus eius baptiſmum pœnitentiæ omni populo Iſraël.

25. Cùm impleret autem Ioannes curſum ſuum, dicebat: Quem me arbitramini eſſe? non ſum ego, ſed ecce venit poſt me C cuius non ſum dignus calceamenta pedum ſoluere.

26. Viri fratres, filij generis Abraham,& qui in vobis timent Deum,vobis verbum ſalutis huius miſſum eſt.

27. Qui enim habitabant Ieruſalem, & Principes eius, hunc ignorantes, & voces Prophetarum, quæ per omne Sabbathum leguntur, iudicantes impleuerunt:

28. Et nullam cauſam mortis inuenientes in eo,petierunt à Pilato, vt interficerent eum.

29. Cúmque conſummaſſent omnia,quæ de eo ſcripta erant, deponentes eum de ligno,poſuerunt eum in monumento. D

30. Deus verò ſuſcitauit eum à mortuis tertia die:qui viſus eſt per dies multos his,

31. Qui ſimul aſcenderant cum eo de Galilæa in Ieruſalem:qui vſque nunc ſunt teſtes eius ad plebem.

32. Et nos vobis annuntiamus eam, quæ ad Patres noſtros repromiſſio facta eſt:

33. Quoniam hanc Deus adimpleuit filiis noſtris,reſuſcitans Ieſum, ſicut & in pſalmo ſecundo ſcriptum eſt:Filius meus es tu: ego E hodie genui te.

34. Quòd autem ſuſcitauit eum à mortuis, ampliùs iam non reuerſurum in corruptionem,ita dixit:Quia dabo vobis ſancta Dauid fidelia.

35. Ideóque & aliàs dicit:Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem.

36. Dauid enim in ſua generatione cùm adminiſtraſſet, voluntati Dei dormiuit: & appoſitus eſt ad patres ſuos, & vidit corruptionem.

37. Quem verò Deus ſuſcitauit à mortuis, non vidit corruptionem.

38. Notum igitur ſit vobis viri fratres, quia per hunc vobis remiſſio peccatorum annuntiatur:& ab omnibus,quibus non potuiſtis in lege Moyſi iuſtificari,

39. In hoc omnis,qui credit,iuſtificatur.

40. Videte ergo ne ſuperueniat vobis quod dictum eſt in Prophetis:

41. Videte contemptores, & admiramini, & diſperdimini: quia opus operor ego in diebus veſtris, opus quod non credetis, ſi quis enarrauerit vobis.

42. Exeuntibus autem illis, rogabant vt ſequenti Sabbatho loquerentur ſibi verba hæc.

43. Cúmque dimiſſa eſſet Synagoga, ſecuti ſunt multi Iudæorum, & colentium aduenarum, Paulum & Barnabam: qui loquentes ſuadebant eis vt permanerent in gratia Dei.

44. Sequenti verò Sabbatho penè vniuerſa Ciuitas conuenit audire verbum Dei.

45. Videntes autem turbas Iudæi, repleti ſunt zelo, & contradicebant his,quæ à Paulo dicebantur,blaſphemantes.

46. Tunc conſtanter Paulus & Barnabas dixerunt: Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei:ſed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternę vitæ,ecce conuertimur ad gentes.

47. Sic enim præcepit nobis Dominus: Poſui te in lucem gentium, vt ſis in ſalutem vſque ad extremum terræ.

48. Audientes autem gentes gauiſæ ſunt, & glorificabant verbum Domini: & crediderunt quotquot erant præordinati ad vitam æternam.

49. Diſſeminabatur autem verbum Domini per vniuerſam regionem.

50. Iudæi autem concitauerunt mulieres religioſas,& honeſtas,& primos Ciuitatis,& excitauerunt perſecutionem in Paulum & Barnabam:& eiecerunt eos de finibus ſuis.

51. At illi, excuſſo puluere pedum in eos, venerunt Iconium.

52. Diſcipuli quoque replebantur gaudio, & Spiritu Sancto.

Ntiochia.] Ad Orontem, Vers. 1. quæ erat Metropolis Syriæ, & à Iuſtiniano Imp. vocata eſt Theopolis:vnde antonomaſticè vocatur Antiochia; cæteræ verò cum addito, Antiochia Piſidiæ, Antiochia Epiphaniæ, &c.

Prophetæ.] Propriè dicti.Spiritus S.enim in Eccleſiæ exordiis,inter alia chariſmata dabat donum prophetiæ,vt patet Ioël.2.28.Actor.2. 17. 1. Corinth. 14. licèt noſter Lorinus Prophetas cenſeat eoſdem eſſe cum Doctoribus, putà explanatores S.Script.

S. Scripr. Turrian. verò lib. 1. de Hierar. Ordinat. capite 20. per Prophetas accipit Episcopos: per Doctores presbyteros. Episcopi enim, vt air S. Dionys. cap. 6. Eccles. Hier. sunt diuinorum iudiciorum denuntiatores, quia nihil agere debent hierarchicum, nisi vt à Deo acti. Et nos rursus in iis quæ illi hierarchicè operantur, ad eos tanquam à Deo actos accedere debemus. Vnde & à S. Clemente lib. 2. Constit. vocantur Prophetæ laicorum; imò Ordinatio Episcopi vocatur prophetia à S. Paulo 1. Timoth. 4. 14.

Simon, qui vocabatur Niger.] A colore atro, vt videtur, sicut à flauo vocabantur Flauij, ab albo Albini, à rufo Rufi apud Romanos.

Lucius Cyrenensis.] Quem Cyrenæ fuisse Episcopum tradit Beda, Ado, Vsuardus, imò Martyrol. Roman. die 6. Maij, vbi Sanctorum catalogo asscribitur. B

Manahen.] De quo in Rom. Martyr. die 24. Maij sic legimus: *Antiochiæ S. Manahen, Herodis Tetrarchæ collactanei, Doctoris & Prophetæ sub gratia noui Testamenti, in eadem vrbe quiescentis.*

Herodis Tetrarchæ.] Herodis Antipæ, qui fuit filius Herodis Ascalonitæ, & patruus Herodis Agrippæ, de quo c. 12. 1. Hic Antipas Christum induit veste alba & irrisit, ac Ioannē Baptistā occidit.

Collactaneus.] Quia puer cum puero Herode fuerat enutritus, & eiusdem nutricis lacte lactatus. Significat Manahen fuisse insignis & illustris familiæ, vtpote qui Herodi fuerit collactaneus. C

Vers. 2. *Ministrantibus autem illis Domino.*] Græcè, Λειτουργούντων, id est, *sacrificantibus*, vt vertit Erasmus. Et Tigurina, *cùm operarentur Domino.* Sacris enim, vel Deo operari, est sacrificare. Sacrificium enim est opus Deo soli debitum & proprium: licèt Scholia Vatablo asscripta, *operari Domino*, exponant per *prædicare Euangelium*, vti & Oecumen. ac Caietan. quod auidè arripit Caluinus & Beza, qui negant Missæ sacrificium. Syrus, *cùm preces auspicarentur Deo*, putà publicas & solemnes, quæ fiunt in sacrificio. Inde enim sacrificium Missæ vocatur Liturgia: licèt enim Liturgia significet ministerium in genere, tamen antonomasticè significat sacrificium, vt patet ex Liturgia S. Iacobi, S. Basilij, S. Chrysostomi, Mozarabum, &c. Idem euincit vox *Domino*: nullum enim ministerium tam propriè Domino exhibetur, quàm sacrificium. Euangelium enim prædicatur hominibus, non Deo. Vnde & sequitur, *imponentésque eis manus*, scilicet in Missæ sacrificio per impositionem manuum ordinando eos Episcopos, vti Apostolos facere solitos tradit S. Dionys. Eccles. Hierar. p. 1. c. 2. Vide Bellar. lib. 1. de Missa cap. 13. Liturgia. D

Dices, per sacrificium hic accipi posse Aaronicum, putà immolationem ouis, aut vituli. Adhuc enim fideles seruabant legem Moysi, non ex obligatione, sed vt Iudæos non offenderent. Resp. id dici non posse: nam sacrificium hoc oblatum est Antiochiæ, cùm Aaronicum non nisi Ierosolymis in templo Salomonis offerri posset, iuxta legem Deuter. 16. 6.

Ieiunantibus.] Ieiunium enim ex Apostolorum vsu & traditione solet præmitti Ordinationi, tum vt fideles Dei gratiam, ad idoneos ministros Ecclesiæ ordinandos, ieiunio implorent: tum vt ordinandi ieiunio se disponant ad recipiendam Ordinationis gratiam. ita S. Chrysost. hic.

Dixit.] Instinctu interno, quem Prophetis & primoribus Ecclesiæ ingessit.

Segregate mihi Saulum ac Barnabam in opus.] Segregare Saulum quasi vas electionis, id est, selectum & eximium per singulare iudicium Dei, quo ab æterno decreuit, & segregauit Saulum in Apostolum gentium & Orbis Doctorem. ita S. Chrysost. Vnde & Paulus vocat se segregatum Galat. 1. 15. *Segregate* ergo eum per executionem & missionem, quem Deus ab æterno segregauit per electionem ad hanc missionem.

Porrò Saulus iam ab initio suæ conuersionis à Deo designatus, & auctoratus erat Apostolus gentium Actor. 9. 15. sed in actu primo & secretè: hic verò in actu secundo & publicè designatur Apostolus earundem, vt eas euangelizando obeat & percurrat. Hactenus enim Damasci, & Antiochiæ dumtaxat prædicauerat.

Segregatus fuit quoque Barnabas, & sublimatus ad Apostolatum, ob insignem eius virtutem & zelum, quo omnes suas facultates ad pedes Apostolorum posuerat c. 4. 36. vt expeditus esset ad vbique euangelizandum. Quocirca S. Barnabam hisce elogiis ornat Alexander Monachus initio vitæ eius: *Barnabas*, inquit, *magnus Ecclesiæ Orator, Euangelicæ prædicationis tuba magna, Christi vox, Spiritus S. cithara diuinæ gratiæ plectrum, Christi miles robustissimus, Christiani ouilis dux certus, Dei paradisus, fidei germen charitatis rosa suauissima odorem emittens, puri flos incorruptus, immortalitatis racemus mel distillans, patientiæ propugnaculum. Barnabas consolationis filius, pietatis magister, fidei columna ac fastigium, turris firma & immobilis fundamentum stabile, crepido indissolubilis, fluctuantium portus, architectus nobilissimus, qui cœlestem in terris tenuit seminam, & parem Angelis vitam duxit, adiutor pauperum, viduarum consolatio, orphanorum procurator & pater. Barnabas Christi mysteriorum thesaurus, orthodoxorum minister, ægrotantium medicus, Christiani gregis custos vigilantissimus, gentium dux, Ecclesiarum preco, virtutum cœlestium odorem spirantium rosetum, Christi gratiarum ager fertilissimus, virginitatis margarita, castitatis beryllus, temperantiæ gemma Christum in se loquentē habens electum Dei vas, S. Trinitatis templum.* Elogia S. Barnabæ.

In opus.] Scilicet euangelizandi vbique gentium.

Ad quod assumpsi eos.] προσκέκλημαι, id est, *accersiui eos.* ita Pagnin. & Tigurina. Alij, *in auxilium aduocaui eos.* Meminerint ergo Apostoli & viri Apostolici, se in auxilium vocari à Spiritu S. ad animas sanctificandas, ideóque Dei in opere diuino & nobilissimo esse cooperatores & adiutores, vt ait S. Paulus 1. Corinth. 3. 9. Porrò Spiritus S. Saulum & Barnabam accersiuit hac ipsa vocatione, & iussione dicens: *Segregate mihi Saulum*, &c. nec enim aliam vspiam leginus. Secundò planiùs, *assumpsi*, id est, assumere decreui, & ab æterno prædestinaui. Verbá enim realia apud Hebræos, sæpe per mentalia exponenda sunt.

Tunc ieiunantes.] Græcè sunt aoristi, quos Syrus sic vertit: *postquam igitur ieiunassent, ac preces auspicati fuissent, imposuerunt* (meliùs, *& imposuissent*) *eis manus, & dimiserunt eos.* ita Pagnin. Vatab. & alij. Vers. 3.

Imponentésque eis manus.] Quæritur, an hæc impositio manuum fuerit Sacramentum Ordinis, putà consecratio in presbyteros vel Episcopos? Negat Arias hic, & Caiet. cap. 6. v. 6. quin & Franciscus Suarez tomo 3. in 3. par. disp. 34. sect. 1. (& alij) vbi hanc impositionem manuum asserit fuisse precatoriam, non ordinatiuam. Ratio est. Prima, quia iam antè à Deo Saulus erat ordinatus Apostolus Act. 9. 15. Vnde Galat. 2. 6. ait, quòd cæteri An Saulus hic ordinatus sit Episcopus?

Digitized by Google

Apoſtoli nihil ſibi contulerunt. Hic ergo tantùm A Ieroſolymorum, S. Ioannes, S. Mathias, aut quis
imponitur ei Apoſtolatus executio, putà mittitur alius vicinior Apoſtolus. Vnde S. Leo loco iam
ad euangelizandum: ad quod non opus erat nouæ citato ait, eos ordinatos ab Apoſtolis.
Ordinatione. Simili modo Paulus 2. Corint. 8. 19. Quæres ſecundò, quo anno ordinatus fuit Saulus Quo anno?
ait de ſocio ſuo, quòd ordinatus, id eſt, conſtitutus eum Barnaba, ac Apoſtolatum ſuum ad gentes eſt
ſit comes peregrinationis ſuæ. Secunda, quia Pau- auſpicatus? Reſp. Beda cenſet id fuiſſe anno 13.
lus videtur ordinatus presbyter & Epiſcopus à ab aſcenſione Chriſti, qui fuit à Chriſti natiuitate
Sancto Petro & Apoſtolis, quorum nemo hic 47. Secundò, Chronicon Alexand. ſiue Faſti Si-
nominatur. culi, ſcribunt id contigiſſe anno quinto Claudij
Reſp. affir- Verùm meliùs alij affirmant, dicúntque Saulum Imp. qui fuit Chriſti 46.
matiuè. & Barnabam hic ordinatos eſſe Epiſcopos. Nam Verius eſt eum ordinatum fuiſſe anno Chriſti
planè veriſimile eſt, eos iam antè ordinatos fuiſſe 45. concurrente cum anno tertio Claudij Imp.
presbyteros. Iam enim per annum Antiochiæ tur- nam initio huius anni 45. Petrus è carcere liber
bam multam docuerant, vt ait Lucas cap. 11. 26. venit Romam, ibique cathedram conſtituit, vti
hoc autem eſt proprium presbyterorum, vt rectè B oſtendi cap. præcedenti verſ. 1. Hæc enim præce-
aduertit Turrianus lib. 1. de Hierar. Ordinat. cap. denti capiti ſubnexa, paulo poſt carcerem Petri
20. Ratio eſt. Prima, quia id circunſtantiæ vi- contigiſſe videntur. ita Baron. & alij: nimirum
dentur exigere, ſcilicet Liturgia, ieiunium præ- congruebat, vt quo anno Paulus adibat gentes
uium, & impoſitio manuum. Inde enim quaſi eas ſubiugaturus Chriſto, eodem Petrus Apoſto-
ex vſu & exemplo Apoſtolorum, Eccleſia ſolet lorum Princeps peteret Gentiliſmi arcem, putà
præmittere ieiunia & preces ante impoſitionem Romam, eámque Chriſto ſubderet. Addit S. Leo
manuum, id eſt, ante conſecrationem ordinan- Epiſt. citata ad Dioſcor. Alex. Epiſcopum, Saulum
dorum, eámque peragere in Liturgia Miſſæ. Se- & Barnabam ordinatos fuiſſe die Dominico, ideó-
cunda, quia nuſquam legimus Saulum & Barna- que ſancit, vt idem deinceps fiat. Vnde hæc Leonis
bam ordinatos fuiſſe Epiſcopos, niſi hic: vnde & ſanctio relata eſt in ius Canonicum, & habetur
mox cap. 14. & ſequen. Epiſcopalia munia obie- diſtinct. 75. can. 5. *Quòd die Dominico Ordinationes*
runt, ordinando per ciuitates presbyteros. Ter- *Sacerdotum celebrentur*, &c.
tia, quia hæc impoſitio manuum facta eſt ſub an- Denique notat S. Hieron. Epiſt. 85. ad Euagr.
num Chriſti 45. vt deducit Baron. & liquet ex C hanc Ordinationem miniſtrorum Eccleſiæ adum-
dictis cap. 12. 1. quando Paulus raptus eſt in ter- bratam fuiſſe in veteri Teſtamento, ex eóque vſur-
tium cœlum, & audiuit arcana verba quæ non patam in nouo. Quod enim, inquit ipſe, Aaron
licet homini loqui, vti oſtendi 2. Corinth. 12. 1. & filij eius, ac Leuitæ in templo fuerunt; hoc
nimirum quia decebat, vt Saulus iam proximè fu- Epiſcopi, presbyteri & Diaconi vendicant in Ec-
turus gentium Doctor, & legationem ſuam ad cleſia: vnde etiam Aaron & filij eius impoſitione
eas auſpicaturus, in cœlum raperetur, vt quaſi manuum Moſis ordinati ſunt. Exodi 29. 9. &
cœleſtis Doctor, inſtar Moſis è cœlo ad eas mitti ſequent.
videretur. Quare congruum fuit tunc quoque *Abierunt Seleuciam.*] Quia hæc vicina erat An- Vers. 4.
ei vltimam manum Ordinationis, per conſecra- tiochiæ, vnde mittebantur, erátque vrbs frequens
tionem in Epiſcopum imponi. Quarta, quia Chri- & celebris. Condita & nominata eſt à Seleuco Ni-
ſtus ordinauit Apoſtolos Epiſcopos, hi alios & canore, vno è ducibus Alexandri Magni, qui pri-
alios: Ergo & Paulus ab iis ordinatus eſt: hoc enim mus poſt Alexandrum, anno ſcilicet duodecimo
poſtulat ordo hierarchicus à Chriſto inſtitutus; vt poſt mortem eius, diadema Aſiæ ſibi impoſuit, in-
cùm ipſe Petrum & Apoſtolos ordinarit, cæteri D déque incipiunt & numerantur anni Græcorum
omnes ab eis, vel eorum ſucceſſoribus ordinen- (id eſt, Macedonum, poſterorum Seleuci) in libris
tur. Sic multi cenſent S. Iacobum minorem or- Machabæorum. Tradit Volaterranus lib. 11. Geogr.
dinatum eſſe Epiſcopum Ieroſolymorum à S. Pe- Seleucum vrbes ſedecim vocaſſe Antiochias, in
tro, Ioanne & Iacobo maiore. Citat eos Henri- honorem patris ſui Antiochi; à ſe, nouem Seleu-
quez lib. de Ordinat. Sacram. cap. 3. Nuſquam cias; à matre Laodice, quinque Laodiceas; ab vxore
autem apparet quòd ab hominibus ordinatus ſit Apamea, tres Apamias.
Saulus, niſi hic. ita docet S. Chryſoſtomus hic, & *Et inde nauigarunt Cyprum.*] Quia ex Seleucia
S. Leo Epiſt. 81. vel iuxta aliam editionem 79. ad commodus eſt traiectus in Cyprum.
Dioſcorum Alex. ſancit vt ieiunium præmitta- *Salamina.*] Quæ poſtea à Conſtantio Imp. Vers. 5.
tur Ordinationi, eo quòd illud hic præmiſerint dicta eſt Conſtantia, cuius Epiſcopus fuit S. Epi-
Apoſtoli Ordinationi Sauli & Barnabæ. phanius; nunc Famagoſta, quaſi fama auguſta
Dices primò, quomodo ergo ait Paulus de cæ- dicitur, à cenrum annis expugnata à Solymo Tur-
teris Apoſtolis, *mihi nihil contulerunt?* Gal. 2. 6. carum Imp[illegible]
Reſp. id intelligi de doctrina & Euangelio: hoc E *In Synagogis Iudæorum.*] A Iudæis ordinantur, ne
enim ipſe à Chriſto didicit, non ab Apoſtolis. Nam hi contentioſiores fierent, ait S. Chryſ. ſi vidiſſent
alioqui Ananias contulit ei baptiſmum, Apoſtoli gentes ſibi in Euangelio præponi.
Confirmationem & Ordinem. *Habebant autem & Ioannem* (cognomento Mar-
A quo? Dices ſecundò, quis hic Apoſtolus & Epiſcopus cum, de quo cap. 12. 25.) *in miniſterio.*] Græcè,
eos ordinauit? Non Petrus, vt vult Araror: quia *ὑπηρέτην*, id eſt, *miniſtrum*, q. d. Ioannes Marcus
iam abierat Romam. Non Iacobus Zebedæi, quia miniſtrabat Sauło & Barnabæ, præſertim in cura
iam occiſus erat ab Herode. Non cæteri Apoſto- victus, veſtitus rerúmque temporalium, eóſque ad-
li, quia iam diſceſſerant in ſuas prouincias. Reſp. iuuabat, vt facilliùs & plenius euangelizarent.
Lyran. Antiochiæ fuiſſe Epiſcopos ab Apoſtolis *Cui nomen erat Bar-Iesu.*] Multi Codices legunt Vers. 6.
ordinatos, qui eos ordinarunt. Oecum. cenſet Lu- *Barieu* vel *Bariehu*, q. d. Bar Iehoua, id eſt, filius Dei,
cium & Manahen eis manus impoſuiſſe. Potuit putà Iouis. Sicut Simon Magus vocabat ſe virtu-
quoque è Iudæa aduocari S. Iacobus Epiſcopus tem Dei, cap. 8. v. 10. Vnde Paulus hunc alludens

v. 10.

v. 10. idque refellens, vocat eum filium, non Dei, sed Diaboli. Verùm legendum est *Bar Iesu* (ita enim legunt Græca, & Romana correcta) id est, filius Saluatoris, hoc est, Saluator. Hoc enim nomen impostor sibi arrogabat, eo quòd per magiam multos ægros sanaret. Adde, videtur quòd pater eius vocatus sit Iesus. A Iosue enim primo Hebræorum duce percelebri, qui eos induxit in terram promissam, multi vocati sunt Iosue, siue Iesus. ita Sanchez. Quare minùs rectè Syrus pro *Bar Iesu*, legit *Bar Schoumo*, id est, filius nominis, hoc est, nominatus, celebris & famosus, quasi *Elymas* inuersè idem sit quod *Schoumo*, de quo mox.

Bar Iesu quis?

VERS. 7. *Qui erat cum Proconsule.*] Proconsul erat quasi Vicarius Consulis, quia scilicet nomine Consulis Romani, potestate Consulari prouinciam administrabat: vnde & eius Præses, vel Præfectus dicebatur. Rursum Proconsules Romæ vocabantur Exconsules, qui scilicet præcedenti anno fuerant Consules. Hi enim obitæ dignitatis nomen ex parte retinebant, & sæpe vt Proconsules mittebantur ad regendas prouincias. Vide Sigonium de Magistrat. Roman.

Desiderabat audire verbum Dei.] ἐπιζητεῖν, id est, *studiosè quæsiuit & expetiit*: vnde & meruit fieri voti compos. Solet Deus eis quibus fidem & gratiam destinat, priùs illius desiderium iniicere, vt per hoc se ad donum tantum præparent, illúdque efflagitent, & obsecrando quasi emereantur. Vnde S. Chrysost. miraculo deputat, quòd Sergius Paulus præoccupatus à Mago, adeò desiderarit audire Apostolos.

Elymas Magus. Sic enim interpretatur nomen eius.] Varij hoc variè exponunt. Primò, Caiet. pro αὐτῷ, id est, *eius*, vertens *suum* (Hebræi enim idem habent pronomen reciprocum, quod absolutum) sic transfert & explicat, q. d. Bar Iesu voluit dici *Elymas*, id est, *Dei mensura*, vel *census*, fingens & mentiens id significare *Bar Iesu*. Sic enim ipse interpretabatur nomen suum Hebræum apud Græcos; sed quasi Magus & impostor mentiebatur, & fallebat eos. Nam *Bar Iesu* vocabatur quasi *filius Iesu*; quod nil commune habet cum Elyma, id est, censu Dei. Alij minùs improbabiliter sic explicant: *interpretatur*, id est, alio nomine vocatur, q. d. Bar Iesu alio nomine vocabatur Elymas Magus. Sicut si dicas, Petrus interpretatur, id est, alio nomine vocatur Simon.

Elymas. i. Magus. qua radice? Resp. 1.

1. Secundò, alij volunt Bar Iesu Hebr. significare Magum; sed hoc est ignorantium linguam Hebræam, in qua Bar Iesu idem est quod filius Saluatoris.

3. Tertiò, Gagneius Elymam interpretatur cæcum: hic enim, inquit, Hebr. dicitur Elimana, vel Eliman; quia Elymas excæcatus fuit à S. Paulo. Sed & hoc falsum est, æquè ac impertinens: quia S. Lucas Elymam interpretatur

4. Magum, non cæcum. Quartò, Arias ex Syro: *Elymas*, inquit, inuersè idem est quod *Samuel*, id est, nomen Dei, vel nomen forte & magnificum, qualia in suis incantationibus adhibere

5. solent Magi. Quintò, Mariana: Elymas, inquit, dicitur Magus, ab Elymaide regione Persidis, in qua abundant Magi: sicut Chaldæus idem est quod Astrologus, vel Magus; quia Chal-

6. dæi astrologiæ erant dediti. Sextò, Vatab. Elymas, inquit, Græcè idem est quod præstigiator, incantator, impostor: sed à quo themate? & quo auctore? Aliqui deducunt ab ἐλυμὸς, id est, niger, vt niger sit idē quod Magus; sicut Germani & Belgę artes nigras vocāt magicas, quin & magia vulgò *nigromantia* dicitur, sed fortè pro *necromantia*. Alij, Elymas vertunt corruptor, perditor, vastator, quales sunt Magi; vt sit idem quod λυμεὼν, id est, *perditor*, à λύμη, id est, *pernicies*: verbum enim λυμαίνω significat *perdere*, *corrumpere*, *vastare*, idque videtur plausibile. Septimò, alij censent Elymas esse non Hebræum, sed variè: nam 1. S. Hieron. in nomin. Hebr. & ex eo Beda: *Elymas*, inquiunt, idem est quod *ad transgressionem*, vel *transgressionem faciens*. 2. Beza, Elymas deducit ab עֵל *El noets*, id est, Dei consiliarius. Magi enim erant Persarum sapientes & consiliarij. Et Mahomet impostor finxit se esse consiliarium Dei. Verùm Elymas longè distat ab *El noets*. 3. Lyran. Elymas, inquit, idem est quod *Elimas*, id est, Dei tributum, Dei census, Dei mensura. 4. Bibliander apud Bullingerum, censet Elymas per metathesin idem idem esse quod Elias, vel Elisæus, aut Elia Moses: hoc enim innuit vox μεθημμένον, scil. hoc nomen per aliquam literarum transpositionem, vel commutationem exponendum esse: μετὰ enim significat *trans*; quasi Elymas finxerit se esse Eliam, aut habere animam Eliæ & Mosis. Verùm quid hæc ad nomen Magus, quo vocem *Elymas* interpretatur Lucas? 5. Alij volunt esse nomen Syrum: Elyma enim Syrè significat iracundum, ira ebrium & quasi furiosum, vti Magi & energumeni furiis dæmonis aguntur. 6. Elias Hutterus in versione Hebraica noui Testamenti, hoc loco pro *Elymas* vertit אֵלִי מַשְׁכֵּחַ *Eli maschnach*, id est, *Elimessias*, hoc est, Deus meus Messias, quasi Magus hic finxerit se esse Deum Messiam, siue Christum, ac pro *Elimessias* per crasin vocarit se *Elymas*; ideóque nomen suum *Bar Iehu*, vel *Bar Iesu* interpretatus sit per *Elymas*, id est, *Elimessias*. *Bar Iehu* enim, est filius Dei; *Bar Iesu*, est filius Saluatoris, id est, Saluator; qui vtique non est alius quàm Elimessias, id est, Deus Christus; sicut nos Iesum interpretamur, addendo & indigitando Christum. Verùm perperā pro *Elymas* substituit *Elimaschiach*, quod habet literam *Chet*, qua caret *Elymas*. Rursum *Eli* scribitur per *iod*, *Elymas* per *ypsilon*. Nullus enim per Elymas intellexit, aut intelligit significari Messiam. Nusquam enim Messiæ nomen per crasin contrahitur, sed vbique integrum ponitur & pronuntiatur. Adde nomen proprium eius fuisse Elymas, quod interpretatur *Magus*. Bar Iesu enim eius cognomen fuit à parente. q.d. Elymas filius Iesu. Sic Simon cognominatus est Bar Iona, id est, filius Ionæ. Septimò & verosimillimè Sanchez: Elymas, ait, videtur esse barbarum nomen, ac fortè Cyprium priscum, significans Magum; sicut Barnabas olim Cypria lingua significabat filium consolationis, vti dixi capite 4. 36. Certè Hebræi טָלַם *alam* vocant abscondere & occultare; & inde Græci ἀλύειν vocant inuoluere, implicare, & ἄλυμα vel ἄλυμμα vocant inuolucrum, occultum: atque Arabes ab Hebr. *alam*, sapientiam vocant *alilm*, vel *talim*, id est, rem arcanam; ac *alim* vocant scientem, literatum, doctum, quasi similiter Elymas apud Cyprios idem fuerit quod impostor, præstigiator, Magus, mystes, qui occultorum scientiam, mysteria, artésque arcanas profitetur. ita nonnulli linguarum periti. Sic & Pagninus in interpret. nom. Hebr. nomen Elymas, ait, significat Magū, siue corruptorem,

7.

Genuinè.

rem, vel pernicioſum, aut tegmen & inuolucrum, ab εἰλύω, id eſt, *inuolvo, in limo implico*: vnde & εἰλυὸς, id eſt, *latibulum, luſtrum, ſpelunca*, vbi cum dæmone colloqui, & magica ſua tractare ſolent Magi; & εἰλυοπάδην, id eſt, *ad modum ſerpentis moueri*. Dæmon enim ſæpe in forma ſerpentis Magis apparet. Sanè Elymas videtur ex peregrina lingua, vti & alia multa irrepſiſſe in Græcum. Græcè enim loquuntur Cyprij, vti & olim locuti videntur, vt mihi Romæ aſſeruerunt Cyprij, & indicat Ariſtot. lib. de Poëtica cap. 21. vbi tamen innuit eos propriam habuiſſe dialectum. Porrò ſicut S. Petro certamen fuit cum Simone Mago, S. Ioanni cum Apollonio Thyanæo pariter Mago, ſic & hic Paulo cum Elyma Mago. Diabolus enim per ſuos Magos validiſſimè ſe oppoſuit Chriſto, Apoſtolis & Eccleſiæ, vti etiamnum opponit. Valdè enim creſcit Magorum & ſagarum ſecta, quæ in fidelium corpora animáſque graſſatur.

Vers. 9. *Saulus autem, qui & Paulus.*] Hic primùm Saulus vocatur Paulus, quod nomen deinceps ſemper ei tribuit Lucas. Vnde videtur, quòd occaſione Sergij Pauli Proconſulis, & Apoſtolatus ſui ad gentes, nomen Hebræum Saulus, in Romanum & Græcum Paulus commutarit, vt faciliùs & blandiùs ſe Romanis & Græcis, quaſi re & nomine Romanus, inſinuaret. Vide dicta Romanor. 1. 1.

Repletus Spiritu S.] Nouum ſenſit hic Paulus Spiritus S. ardorem, & inſtinctum ad opus arduum & miraculum aggrediendum, nimirum ad Elymam Magum confutandum excæcandúmque, eáque ratione conuertendum Sergium Paulum Proconſulem. Vide dicta c. 2. 4.

Intuens in eum.] Iracundis & ardentibus oculis Elymæ arcanam malitiam penetrans, percellens & caſtigans. *In oculis*, inquit Plinius lib. 11. c. 37. *animus inhabitat. Ardent, intenduntur, nictant, coniuent. Animo videmus, oculi ceu vaſa quædam, viſibilem eius partem accipiunt atque tranſmittunt.* In oculis ergo cernitur animus, eiúſque paſſiones & motus iræ, indignationis, amoris, benignitatis, &c. Idque veriùs in Sanctis, & Apoſtolis, quorum animos, indéque oculos inhabitat regítque Spiritus S.

Vers. 10. *O plene omni dolo* (interno) *& omni fallacia.*] externa. Pagnin. & Tigur. *omni verſutia.* Syrus, *omnibus flagitijs*: hæc enim facilè inſtigante Diabolo perpetrant Magi; & Græcum μαστιφία ſignificat propenſionem ad quoduis facinus patrandum, ait Vatab.

Fili Diabolı.] *Fili*, non generatione, ſed inſtinctu & imitatione; quia eius contra Chriſtum ſuggeſtiones, & dolos opere perficis. Diabolus enim quaſi ſerpens, doloſiſſimus & vaferrimus eſt. Nam vt ait S. Cyril. in cap. 6. Ioannis lib. 4. c. 30. *Sicut qui adhæret Deo, vnus ſpiritus fit cum illo; ita qui Diabolo, Diabolus quodammodo efficitur.* Vnde & Iudas, quia doloſus, & proditor Chriſti, ab eo Diabolus vocatur. Ioan. 6. 70. Verè S. Iuſtinus apud Damaſcenum lib. 1. Paral. cap. 24. *Vita*, ait, *à ratione auerſa dux & gubernator, dæmon eſt.*

Inimice (non caſu, non lapſu infirmitatis; ſed ſtudio, propoſito, firma malitia, & deſtinata voluntate) *omnis iuſtitiæ.*] Primò, quia Elymas aduerſabatur Euangelio Chriſti, quod tradebat Paulus, in quo continetur omnis iuſtitia. ita S. Chryſoſt. Secundò, *omnis*, id eſt, humanæ & diuinæ; quia impediebat fidem Chriſti, per quam ſolam vera iuſtificatio datur, quæ nos iuſtos facit tam coram Deo, quàm coram hominibus. Tertiò, *iuſtitiæ*, id eſt, virtutis: nam vt ait Ariſtot. lib. 5. Ethic. iuſtitia generalis eſt virtus, quæ in ſeſe virtutes continet omnes: omnis enim vera virtus nititur fide & gratia Chriſti, cui reſiſtebat Elymas. ita Arias. Quartò, *iuſtitiæ*, id eſt, æqui & iuſti, putà legis diuinæ, quæ præſcribit id quod iuſtum eſt. q. d. tu es hoſtis legis Euangelicæ, quæ in ſe omnem legem, ſcilicet naturæ & Mosaicam, diuinam & humanam complectitur. ita Dionyſ. Quintò, omne ſubinde idem eſt quod integrum, perfectum: vt Eccleſ. 12. 13. *Deum time, & mandata eius obſerua. Hoc eſt enim omnis homo: omnis*, id eſt, totus, perfectus, vel quicquid eſt homo. Sæpe enim Hebræi per catachreſin, totum vniuerſale ſumunt pro toto integro, id eſt, omne pro toto. q. d. omne bonum, omne officium, omnis perfectio, finis & felicitas hominis in hac vita conſiſtit in timore Dei, eiúſque legis obſeruantia. Aut: hoc eſt quod ſpectare debet omnis homo quantus quantus eſt, in dictis factiſque ſuis omnibus & tota vita, vt ſibi iugiter & vbique ob oculos ponat Dei timorem, indéque impellatur ad ſeruanda eius præcepta. Nam, vt ait ibidem Salonius, qui aliter viuit & facit, non homo eſt, ſed beſtia: quia non rationaliter, quæ eſt natura hominis, ſed beſtialiter viuit; nimirum ſi gulosè, vt lupus; ſi doloſè, vt vulpes; ſi ſuperbè, vt Leo; ſi crudeliter, vt Tigris; ſi libidinosè, vt porcus; ſi acediosè, vt aſinus.

Iuſtitia quadruplex.

Non deſinis ſubuertere vias Domini rectas?] Neruoſiùs Græca & Syrus habent, *non deſines?* q. d. quouſque non deſines ſubuertere, & vt Tigurina, inuertere vias Domini rectas? Viæ Domini ſunt Euangelium, fides, lex & gratia Chriſti, cui reſiſtebat Elymas, pro eis ſupponens & opponens ſuas artes magicas, quibus colebatur Diabolus. Illis enim quaſi viis animam ingreditur, eámque quaſi templum ſuum inhabitat.

Ecce manus.] Id eſt, vindicta & punitio, quæ fit manu. Eſt Metonymia. Myſticè S. Chryſoſt. Erat, inquit, hæc manus medica Dei, quia dirigebatur non ad vltionem, ſed ad ſanationem Elymæ, vt ille excæcatione oculorum percuſſus aperiret oculos mentis, Chriſtúmque per fidem agnoſceret. Vers. 11.

Et eris cæcus.] Quia enim alios in mentis cæcitatem & errorem inducis, iuſtè & congruè punit te Deus cæcitate oculorum, ait Beda.

Non videns Solem vſque ad tempus.] Temporariam, non perpetuam, vt vult Gloſſa, cæcitatem illi inflixit Paulus, vt reſipiſceret. Cenſent aliqui eum ad tempus reſipuiſſe, Paulo credidiſſe, & à cæcitate curatum eſſe. ita Iſidorus Peluſ. libro 1. Epiſt. 354. Sed poſtea ad Iudaiſmum & magiam rediiſſe liquet: nam S. Dionyſius cap. 8. de diuin. nom. aſſerit, Elymam poſtea rurſum reſtitiſſe Paulo, ac nominatim arguiſſe eius dictum: *Deus ſeipſum negare non poteſt.* 2. Timoth. 2. 13. quaſi inde ſequeretur, quòd Deus non eſſet omnipotens. Vnde Beda Elymam æternæ Dei vltioni ſubiicit, ob inſanabile peccatorum pondus.

Caligo.] Quæ inſtar nubis, vaporis, vel nebulæ oculos velaret, eiſque vim vsúmque cernendi adimeret: vnde ea poſtea à Deo ſublata, rurſus rectè vidit.

Tunc

VERS. 11. *Tunc Proconsul cùm vidisset factum.*] Putà Elymæ exæcationem, & in eo superatum à Paulo Diabolum, *credidit admirans*, ἐκπλησσόμενος, id est, *perculsus, attonitus, sacro horrore perfusus, super doctrina Domini*, nimirum eam esse tam potentem, eámque thaumaturgam, vt illicò eî resistentem Elymam, licèt Magum & mirabilium opificem, cæcitate percutiat. Porrò hic Proconsul, quasi illustres primitiæ spoliorum Pauli è gentibus, ei nomen suum dedit, vt pro Saulo vocaretur Paulus. Fuit enim à Paulo creatus Episcopus, ac spiritu Apostolico claruit, ideóque inter Sanctos relatus est. De eo imprimis sic scribit Lucius Dexter in Chronico ad annum Christi 76. *Sergius Paulus Hispalis, Corduba, Barcinone, Cæsaraugustæ, Secuntiæ, & in plurimis alijs Hispaniæ vrbibus prædicat, totásque Hispaniæ provincias peragrat.* Rursum eum factum esse Episcopum Narbonæ in Gallia, docet Prudent. Peri Stephan. hymno 4. *Surget & Paulo speciosa Narbo.* Et Martyrol. Rom. die 22. Martij de eo sic habet: *Narbonæ in Gallia natalis S. Pauli Episcopi, Apostolorum discipuli, quem tradunt fuisse Sergium Paulum Proconsulem, qui à Paulo Apostolo baptizatus, & cùm in Hispaniam pergeret apud Narbonam relictus, ibidem Episcopali dignitate donatus est: vbi prædicationis officio non segniter expleto, clarus miraculis migravit in cœlum.*

Paulus Proconsul Episcopus Narbonæ.

VERS. 13. *Ioannes autem* (cognomento Marcus) *discedens ab eis, reuersus est Ierosolymam.*] Ex pusillanimitate aliqua, nolens tot itinera conficere, & tanta subire pericula, ait S. Chrysost. & Baron. Hinc ortum est dissidium & diuisio Pauli & Barnabæ, de qua cap. sequenti.

VERS. 14. *Die Sabbathorum.*] Id est, die Sabbathi, siue vno die è Sabbathis: varia enim per annum & menses singulos occurrebant Sabbatha.

VERS. 15. *Post lectionem legis & Prophetarum.*] Lectione enim peracta aliquis vel è Synagoga, vel aduena habebat concionem, vti in Ecclesiis parochialibus post lectionem Epistolæ & Euangelij in Missa habetur concio, idque ex instituto Apostolorum, vti testatur S. Clemens lib. 8. Constit. cap. 4. Hinc & in horis canonicis post Psalmos, Epistolas & Euangelia leguntur Homiliæ Patrum. Porrò solebant aduenas, si idonei videbantur, ad hanc concionem faciendam ex humanitate inuitare, vti hic inuitant Paulum. Idem de Episcopis, cùm alium Episcopum aliámque Ciuitatem adeunt, vt ad concionem inuitentur, sancit Concil. Carthag. IV. can. 33. & S. Clemens lib. 2. Constit. cap. 58. Exempla in vitis Sanctorum hac de re passim sunt obuia.

Si quis est in vobis sermo exhortationis.] Tigurina: *Si est vobis in animo sermone exhortari populum*, si lubet sermocinari & exhortari.

VERS. 16. *Manu silentium indicens.*] Sic ait Persius: *Fecisse silentia turba Maiestate manus.* Hoc enim gestu olim verba facturi silentium indicebant.

Viri Israelitæ.] Hic est primus sermo S. Pauli descriptus à S. Luca, plenus sapientia & spiritu Apostolico, imò Paulino, cuius summa est hæc, ait Lyran. Deus ille qui tot Patribus antiquis contulit beneficia, olim vobis in semine Dauid redemptionem promisit, hanc nunc in Iesu Nazareno adimpleuit: illi ergo vt Redemptori credite & adhærete.

Et qui timetis Deum.] Primò, quasi hoc sit expositio & epitheton Israëlitarum, sensus est, q. d. Vos qui estis Israëlitæ, posteri Israëlis, siue Iacobi Patriarchæ, ideóque timetis Deum. ita Chrysost. Secundò simplicius, vt hoc sit disparatum ab Israëlitis: illud enim indicat copula &, q. d. Et vos ô Proselyti, siue Gentiles conuersi ad Iudaismum, qui timetis, id est, reueremini & colitis Deum verum. Timor enim in Scripturis significat Dei cultum. Nam Proselyti cum Iudæis in Sabbathis conueniebant in Synagogam ad audiendam legem. ita Arias, Lorinus & alij.

Elegit Patres nostros.] Ex omnibus gentibus, vt essent populus & Ecclesia Dei. Elegit autem in Abraham, Isaac & Iacob, vocando eos ad sui cultum, & promittendo eis sese fore eorum Deum, ac ex semine eorum productum Christum: atque in Mose, qui in Sina accepit legem à Deo, & ritum sacrorum, quibus Israëlitæ colerent Deum. VERS. 17.

Et plebem exaltauit.] Per Mosen, qui decem plagas Pharaoni in Ægypto inflixit, quibus eum coëgit Israëlitas è seruitute liberos dimittere; quíque populi ex Ægypto exeuntis fuit dux potens, & glorioſus, vtpote ductus & directus à Deo, ab eóque instructus & ornatus oraculis, & prodigiis cœlestibus.

Brachio excelso.] Maximo robore & potentia.

Mores eorum (inconditos, rudes, duros, rebelles) *sustinuit.*] Erat enim populus duræ ceruicis: perinde ac mater sustinet non tantùm pueriles, sed & malitiosos mores & gestus sui filioli, quem vnicè diligit. Vide Deuteron. 32. 10. & Numer. 11. 11.

Terram eorum.] Earum, scilicet gentium. VERS. 19.

Quasi post 400. & 50. annos.] Variè hos annos subducunt Abulensis, Iulius Hilarion, Gagneius, Caietan. Arias, Ioannes Benedictus. Dico breuiter, eos inchoandos esse à natiuitate Isaac: nam ille fuit hæres promissionum à Deo factarum Abrahæ, patri suo, de terra promissa, non Ismaël eius frater ex Agar. Inde enim vsque ad egressum ex Ægypto fluxerunt anni 405. quibus adde 40. annos, quibus Hebræi vagati sunt in deserto, & quinque, vel septem, vt multi volunt, annos bellorum Iosue, quibus finitis diuisa est Hebræis terra per sortes, habebis annos 450. aut 452. solet enim Scriptura negligere paruos numeros excrescentes, & consignare numeros integros & rotundos, quales sunt 450. ita Beda, Glossa, Lyra. Hugo, Dion. & alij. VERS. 20.

In Græcis & Syris hîc est error, vt fatetur etiam Lutherus & Beza. Habent enim sic: *Et post hæc annis circiter 450. dedit eis Iudices.* Hoc enim falsum esse, liquet ex libro & Chronologia Iudicum: constat enim eos non præfuisse 400. annis. Vnde nonnulli pro 450. legendum censent 350. tot enim circiter præfuerunt Israëli Iudices. Vide de his annis dicta Exodi 32. 40.

Saul, &c. *annis 40.*] In his 40. annis includuntur anni Samuelis, quibus ipse ante Saulem præfuit Israëli. ita Iosephus 13. Antiq. in fine, Euseb. in Chronico, Seuerus Sulpitius lib. 1. Historiæ Sacræ, Abulensis in 1. Paral. cap. 19. vers. 9. & alij passim, excepto Melchiore Cano lib. 11. de locis cap. 5. & sequent. qui post Samuelem soli Sauli assignat annos regni 40. secutus Eusebium lib. 10. Præpar. cap. 3. Sed Eusebius id retractat in Chronico. Paulus enim hic Samuelem non inter Iudices, sed inter Prophetas reponit, adeóque tempus Iudicum finit in morte Heli, qui Samuelem præcessit. Ait enim: *Et post hæc dedit Iudices vsque ad Samuel Prophetam.* Ergo tempus Samuelis non Iudicibus, sed Regibus, qui Iudices secuti sunt, annumerat: ac proinde totum illud tempus quod ab exitu Iudicum, seu à morte Heli fluxit vsque ad VERS. 21.

finem regni Saulis (in quo vtique Samuelis Iudicis tempus comprehenditur) quadraginta annis definit. ita Torniellus anno mundi 2979.

VERS. 22. *Qui faciet omnes voluntates meas.*] Id est, omnia volita, putà omnia præcepta mea, *excepto sermone Vriæ Hethæi*, vti additur 2. Reg. 11. 2. scilicet excepto adulterio & homicidio Dauidis: in quo tamen rursum fecit voluntatem Dei, cùm illud humiliter confessus est, amarè planxit, & per pœnitentiam aboleuit. ita S. Augustinus ad Dulcitium quæst. 8. tomo 4. Nam peccatum numerationis populi, vti & alia nonnulla, nec tantum fuit; nec tam Dauidis, quàm populi, de quo 2. Reg. 24. 1. *Omnes* ergo, id est, pleraſque, penè omnes: cùm enim in magno cumulo, v. g. hominum, vnus alterve tantùm deest, dicimus omnes adesse.

VERS. 23. *Eduxit Israël.*] Suscitauit Israëli Saluatorem Iesum. Græcè enim est dativus τῷ Ἰσραὴλ.

Ante faciem aduentus (Græcè, *introitus*) *eius.*] Id est, ante aduentum eius, id est, ante eum aduenientem, vel etiam coram eo adueniente, & introëunte ad Israël. Ioannes enim fuit præcursor Christi, & ante Christum prædicauit pœnitentiam, vt venienti Christo viam aptaret, populúmque præpararet ad gratiam, iustitiam & salutem à Christo recipiendam. Sicut ergo Lucifer præit Soem, ita Ioannes Christum.

VERS. 24. *Baptismum pœnitentiæ.*] Id est, baptismum qui erat symbolum & incitamentum pœnitentiæ, ad remissionem peccatorum & iustitiam baptismo Christi recipiendam. Baptismus ergo Ioannis fuit pœnitentiæ, Christi verò iustitiæ. Vide Matth. 3. 11. & Actor. 19.

VERS. 25. *Cursum suum.*] Scilicet tam vitæ, quàm sui ministerij; quod erat, Christo dare testimonium, eúmque Israëli ostendere, ac corda hominum ad eum recipiendum præparare.

Quem me arbitramini esse?] q. d. Vos putatis me esse Messiam, siue Christum: fallimini, ego non sum Christus; sed ecce Christus post me ilicò veniet, quem ego non sum dignus discalceare.

Nota hic humilitatem S. Ioannis, qua non tantùm recusauit Messiæ nomen & honorem sibi à Iudæis oblatum, sed & infra pedes Christi se abiecit, dicens, se non esse dignum Christi calceos tangere, vtpote qui esset non tantùm homo, sed & Deus omnipotens, atque hac humilitate meruit exaltari, nec tantùm pedes, sed & caput Christi tingere, cúmque baptizare, imò esse eius paranymphus & Sponsi amicissimus.

VERS. 27. *Iudicantes.*] Id est, condemnantes Iesum ad crucem, *impleuerunt*, scilicet, *voces Prophetarum*, qui vno ore prædixerunt Christum pro salute nostra passurum & moriturum. ita Syrus. Vide dicta cap. 3. 18.

VERS. 32. *Quæ ad Patres repromissio facta est.*] De Christi Incarnatione & redemptione mundi.

VERS. 33. *Hanc Deus adimpleuit filijs nostris.*] Græcè, *filijs eorum*, putà Patrum nostrorum, scilicet *nobis*. ita Pagnin, Vatab. Erasmus & alij. *Nostris* ergo, id est, Patrum nostrorum, putà nostræ generationi, nostræ genti, nostro sæculo. Alij legunt, *filijs vestris*. Eodem omnes hæ lectiones recidunt.

In psalmo secundo.] Quidam Græci Codices legunt *primo*: quia nonnulli psalmum secundum cum primo in vnum conflant. Meliùs alij legunt *secundo*. Nam communiter alij psalmum secundum à primo dispescunt, vti fusè docet Lorinus & Franc. Lucas hic in Annot.

Dominus dixit ad me.] Obiiciebat olim Eunomius, quo verbo dixit? Filius enim est primum vnicúmque Dei verbum, per quod creauit omnia. Ergóne eodem verbo dixit ad ipsum verbum? Resp. omnino: verbum enim est id quod dicitur, & dicendo producitur gignitúrque; ac simul est id cui dicitur: *Filius meus es tu.* Nam, vt dixi, dicendo gignitur: est enim verbum mentis, quod intelligendo dicendóque gignitur, non seminando, vti creaturæ suos filios & fœtus producunt. Nec alio verbo dicitur, cùm sit primum (alioqui enim esset progressus in infinitum) sed seipso. Simili modo Pater & Filius non alio, sed eodem amore amant Spiritum Sanctum quo ipsum spirant & producunt.

Ego hodie genui te.] Hunc vers. psalmi 2. tripliciter exponunt Interpretes. Primò & optimè de diuina Christi generatione. Secundò, de eiusdem Incarnatione. Vide dicta Hebr. 1. 5. Tertiò, de eiusdem à morte resuscitatione. Hæc enim in Scriptur. vocatur regeneratio. Vnde & Christus vocatur primogenitus mortuorum. Apostolus enim hisce verbis videtur velle probare resurrectionem Christi: in ea enim totus est. Nec malè congruit hic sensus iis quæ dicuntur psalmo 2. de gentibus & populis contra Christum insurgentibus, eum scilicet occidendo. q. d. etsi Iudæi insurgant in Christum, eúmque occidant, & conentur eius nomen abolere; ego tamen eum resuscitabo, & secundò quasi gignam, ac resuscitato ob meritum passionis eius & mortis, dabo gentes in hæreditatem, vt habeat regnum & nomen æternum. ita S. Hilar. Chrysost. Iansen. Vatab. Flaminius, Varlenius in psal. 2. & S. Ambr. lib. 3. de Sacerd. cap. 1. Quocirca triplicem huius loci esse sensum, primum de generatione diuina, secundum de Incarnatione, tertium de resurrectione, concedunt Suarez tom. 2. de Incarn. disp. 4. sect. 1. Viegas in c. 1. Apoc. Gregorius de Valentia 1. p. de ipsa Theol. disp. 1. quæst. 1. puncto 5. Molina 1. p. quæst. 27. art. 1. disp. 2. & alij, vt sensus sit. 1. ego hodie, id est, in æternitate, quæ est quasi punctum semper durans, & quasi vnum idémque hodie, te filium meum Deum genui. 2. ego pariter generatione humana in B. Virgine, te ô Christe hominem genui hodie, putà in hoc die Incarnationis & natiuitatis. 3. ego hodie, id est, hoc die Paschatis, resuscitaui te. Verùm quia aliis dura videtur hæc tertia expositio, & quia Apostolus Hebr. 1. 5. explicat hunc locum de æterna Christi generatione, faciliùs dici potest, de eadem hic eundem exponere. Hæc enim verba non est necesse referre ad τὸ *resuscitans*, quod immediatè præcessit; sed remotiùs ad τὸ *annuntiamus eam, quæ ad Patres nostros repromissio facta est*: hæc enim repromissio est Christus, siue Christi filij Dei missio in carnem & mundum. Christum enim Dei filium aduenisse Redemptorem, & iam natum esse, vbique probandum erat Paulo & Apostolis. Alterum verò de eius resurrectione, probat in sequentibus. Id ita esse indicat id quod sequitur.

Triplicitèr Pater genuit Filium.

Quòd autem suscitauit eum à mortuis, &c. ita dixit.] Vbi nota τὸ *autem*, q. d. probaui Christum esse verum & naturalem Dei filium ex psal. 2. *Filius meus es tu: ego hodie genui te.* Quòd autem idem à Iudæis occisus, à Deo Patre sit resuscitatus, probo ex Isaiæ 55. 3. *Quia dabo vobis fœdera David fidelia.* Tertiò, quia per τὸ *ego hodie genui te*, tantùm probat & explicat id quod præcessit, *Filium meum es tu*, q. d. Filius meus es tu, quia ego hodie, id est, in instanti æternitatis genui, & semper gigno

VERS. 34.

gigno te. Christus autem non est filius Dei constitutus per resurrectionem, sed per primæuam generationem. Christi enim diuinitatem vbique inculcant Apostoli, ne videatur fuisse merus homo, vti credebant Iudæi, idémque postea crediderunt Nestorius, Arrius, aliique Hæretici. ita Oecum. S. August. Beda, Caiet. Lyran. Dionys. Ribera ad Hebræos 1. Genebrardus in psal. 2. Bellarminus libro 1. de Christo cap. 5. Et huc tandem accedit S. Ambros. qui sic exponit, q. d. ego hodie propriè genui te, & rursum hanc tui generationem hodie confirmaui, cùm te peremptum in vitam reuocaui, iterúmque quasi hodie genui te. Resuscitatio enim Christi fuit index diuinitatis eiusdem, quia vi diuina resuscitauit se Christus, nobisque eandem resurgendi potestatem & gratiam elargitus est. Qui sensus medius est, & vtramque expositionem conciliat, imò iungit. Sæpe enim verba actiua Hebræorum non actionem, sed actionis probationem, ostensionem & confirmationem significant, vt illud tunc fieri dicatur, cùm factum esse demonstratur. ita Sanchez, & Vasquez 1. p. quæst. 1. disp. 18. num. 6. Sic ergo *genui te*, id est, ostendi te genitum ex me, siue ostendi quòd ego genuerim te. Verùm prior sensus de ipsissima æterna Christi generatione, vti simplicior, ita germanior est. De illa enim propriè dicitur: *Ego hodie genui te.* Nam in æternitate & in æterna generatione, *vbi dies nec hesterni fine inchoatur, nec initio crastini terminatur, semper hodiernus est*, ait S. August. Hodie ergo propriè competit æternitati. Nam *hodie præsentiam significat, atque in æternitate nec præteritum quicquam est, quasi esse desierit; nec futurum, quod nondum sit; sed præsens tantùm: quia quicquid æternum est, semper est*, ait S. August. in psal. 2. Idem tamen competit humanitati, siue Christo homini, tam primùm ex B. Virgine genito, quàm postea à morte resuscitato, quatenus per resuscitationem rursum factus est hic homo, qui hypostaticè vnitur Deo, estque filius Dei. De eo enim verè dicitur, quòd sit ab æterno à Deo genitus, quòd sit Dei filius, omnipotens, immensus, &c. per communicationem idiomatum, vti rectè docet Molina loco iam citato. Per hanc ergo communicationem, hic locus referri potest ad Christum resurgentem.

Quòd autem suscitauit.] Hic probat Christi resurrectionem, sicut paulo antè diuinitatem.

Amplius iam non reuersurum in corruptionem.] Id est, in mortem: mors enim est corruptio hominis & naturæ humanæ. Christus enim semel mortuus & resurgens, amplius non morietur: alioqui nec in prima morte corruptus, id est, putrefactus & incineratus est, vti mox dicetur.

Dabo vobis sancta Dauid fidelia.] *Sancta*, id est, sanctas, pias & munificas promissiones Dei factas Dauidi, faciam fideles, id est, ratas, firmas & stabiles: quia eas opere complebo, præstando quicquid ei promisi de Christo ex semine eius nascituro. Inter alia autem quæ de Christo ei promisi, est resurrectio, & regnum æternum illius, & omnium fidelium per illum. psal. 15. 10. *Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem.* Citat Isai. 55. 3. *feriam vobiscum pactum sempiternum*, per Christum, *misericordias Dauid fideles. Misericordias* vocat promissa, quæ scilicet Deus misericorditer promisit de Christo, quæ Septuag. vocant ὅσια, id est, *sancta, pia, religiosa*, vti vertit Tertul. Vbi nota Hebr. חסדי *chasid*, quod Septuag. vertunt ὅσιον, id est, *sanctum*, significare pium, misericordem, & per metalepsim, sanctum, quia signum & causa sanctitatis est pietas, seu misericordia & eleemosyna, vti alibi dixi. Vide dicta Isaiæ 55. 3.

Non dabis Sanctum tuum (Christum, Christique corpus) *videre corruptionem.*] Id est, putrefactionem & incinerationem, vti dixi cap. 2. 31. Vnde R. Isaac vertit: *Non dominabitur post mortem scelex, aut vermis.* Aliter hic sumitur corruptio quàm v. præcedenti: ibi enim mortem significat, hic putrefactionem: mors enim est initium corruptionis, & via ad putrefactionem. Vers. 35.

Dauid enim in sua generatione (sua ætate, sua vita & sæculo) *cùm administrasset*, id est, inseruiisset, *voluntati Dei.*] Fuit enim vir secundùm cor Dei, faciens omnes voluntates eius, vers. 22. Tigurini, Pagninus & Vatab. vertunt: *Dauid cùm suæ generationi ministrasset*, id est, rexisset populum suæ ætatis, *voluntate Dei dormiuit.* Meliùs vertit Noster: meliùs enim dicitur Dauid seruiisse voluntati Dei, quàm suæ generationi. Vers. 36.

Dormiuit, & appositus est ad patres suos.] Id est, mortuus est, relatus in numerum patrum iam mortuorum, aggregatus mortuis, quasi in tumulum & cumulum; quod alibi dicitur, dormiuit cum patribus, vel appositus est ad populum suum, vel ingressus est viam vniuersæ carnis: hæc enim via est mors, quæ fideles ducit ad immortalitatem.

Quem verò Deus suscitauit (putà Christus) *non vidit corruptionem.*] q. d. Ergo locus ille psalmi: *Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem*, ad Christum pertinet, non ad Dauidem, vtpote qui mortuus sit & corruptus. Vers. 37.

Et ab omnibus.] q. d. Annunciatur vobis remissio à peccatis, æquè ac ab omnibus cæremoniis & legis veteris oneribus, *quibus non potuistis iustificari.* q. d. Christus liberauit vos non tantùm à peccatis, sed etiam ab omnibus cæremoniis, quæ quia innumeræ & graues, erant onera legis, non commoda. Nam ea vos iustificare & saluare non poterant, sed solus Christus, eiúsque fides, gratia & Sacramenta. Vers. 38.

In hoc.] Id est, per hunc, vel in hunc, scilicet Christum, *omnis qui credit*, fide non mortua, sed viua, quæ per charitatem operatur, *iustificatur*, non per imputationem meritorum & iustitiæ Christi, vt argutatur Caluinus, sed per gratiam & iustitiam infusam, quam scilicet Deus animæ ob merita Christi infundit & indit. Vers. 39.

In Prophetis.] In vno è Prophetis minoribus, qui apud Hebræos simul in vno Codice iungi, ac proinde simul quoque citari solent, putà in Habacuc cap. 1. 5. Vers. 40.

Videte contemptores.] Paulus secutus Septuag. legit בוגדים *bogedim*, id est, præuaricatores, contemptores: sed Noster, Aquila, Symmach. Theodot. & Chald. legunt בגוים *baggoim*, id est, in gentibus. Vide dicta Habacuc 1. 5. Vers. 41.

Disperdimini.] Ita lege cum Rom. non *dispergimini.* Sic & Græca habent ἀφανίσθητε: ἀφανίζω enim idem est quod *euanesco, destruor, disperdor, è conspectu aufero.*

Opus operor.] Ad literam opus hoc fuit vindicta, quam Deus per Chaldæos exercuit in gentes impias, impióque Iudæos. Mysticè, hoc opus est excæcatio, reprobatio & perditio Iudæorum, fidei & Apostolis rebellium; ac vocatio & electio gentium. Minùs rectè Theoph. & Hugo accipiunt Christi Incarnationem, Lyran. passionem & resurrectionem, Caiet. baptismum.

Exeuntè

Vers. 42. *Exeuntibus autem illis.*] E Synagoga, vt habent Græca.

Rogabant.] Græci plerique Codices habent, *rogabant eos gentes.* Per gentes Gagneius & Caiet. accipiunt Gentiles, sed Chrysost. Theoph. & alij accipiunt turbam & multitudinem Iudæorum. Ad hos enim pertinebat Synagoga. Verisimile est τὸ *gentes* è margine in textum irrepsisse. Nam illud omittit Noster, Syrus & multi Græci.

Vt sequenti Sabbatho.] Ita quoque vertit Syrus, Oecum. Pagn. Tigurina. Accedit & Vatab. qui vertit, *intercurrente, vel intermedio Sabbatho* Perperā ergo Scaliger in emend.temp.lib.6. pag.259. corrigit textum Græcum, sicque legit: εἰς τὸ μεταξὺ σαββατον τουτο, id est, *in medio Sabbatorum*, q.d. diebus ferialibus, qui intercurrunt inter duo Sabbatha.

Vers. 43. *Colentium aduenarum.*] Id est, Proselytorum, vt habent Græca, qui Deum verum colebant, non Idola, quæ priùs coluerant cum cæteris gentibus. Vnde vocantur σεβόμενοι, id est, *pij, religiosi, colentes Deum.* Aliqui σεβόμενοι passiuè vertunt *culti, honorati, celebres*, quasi fuerint viri illustres.

In gratia Dei.] Qua præuenti cœperant sequi fidem Christi & Apostolorum.

Zelo.] Inuidia & indignatione.

Vers. 46. *Indignos vos iudicatis.*] Et iudicando facitis. Dum enim iudicatis spernendam esse Christi fidem, tacitè pariter iudicatis vos indignos vita æterna. Illa enim nemo dignus est, nisi qui fidem Christi capessit.

Vers. 47. *Præcepit.*] Dum enim prædixit per Isaiam se decreuisse & velle, vt Christus sit lux & salus gentium, consequenter hoc ipso decreuit & voluit, præcepitque Apostolis, quos Christi præcones destinauit, vt gentibus Christum prædicent, itáque eius lucem & salutem illis impertiant. Apostoli enim à Deo electi fuerunt ad hoc, vt essent eius in hoc opere administri, & voluntatis eius executores.

Posui.] Certò ponam. propheticè enim ponitur præteritum pro futuro, ob futuri certitudinem, quasi iam non esset futurum, sed præteritum. Vide dicta Isaiæ 49. 6.

Vers. 48. Præordinati ad vitam æternam qui? *Et crediderunt quotquot erant præordinati ad vitam æternam.*] Ex hoc loco Dionys. Carth. & alij probare contendunt, electionem efficacem hominum ad gloriam, factam esse à libera & mera Dei voluntate, non ex meritis electorum, imò ante eorum præuisionem. Sensum enim esse, q.d. quotquot crediderunt, ideo crediderunt, quia ab æterno à Deo absolutè præordinati, & prædestinati erant ad vitam æternam. Efficax enim intentio finis causat efficacem electionem mediorum, quæ ad finem intentum assequendum sunt necessaria. Quia ergo Deus efficaciter eos præordinarat ad gloriam, hinc vt finem hunc assequerentur, dedit eisdem efficacia media, putà fidem & gratiam congruam, quibus hoc fine potirentur.

Resp. 1. Verùm quicquid sit de hac sententia, certè illa ex hoc loco efficaciter probari, aut euinci nequit. Nam primò pro *præordinati*, Græcè est τεταγμένοι, id est, ordinati & dispositi erant, veluti milites in acie & ordine suo, vt videlicet eo tempore ponerentur in ordine & via ad vitam æternam. Sic enim τάξεις vocantur ordines militares. Et Leo Imp. scripsit τακτικὰ, id est, præcepta & modum instruendi aciem ad prælium; vt sensus sit: crediderunt, quotquot iam ordinati & dispositi erant ad vitam æternam, quotquot scilicet habebant verum vitæ æternæ desiderium sibi à Deo iniectum, quotquot studebant suæ saluti, quotquot vestigabant modum & iter quo se saluare, & ad vitam æternam pertingere possent. Hi enim videntes hoc iter manifestè à Paulo ostendi esse fidem in Christum, ilicò illam capessiuerunt & amplexi sunt. Vnde non videtur obstare, quòd Noster verterit *præordinati*, quia illud ex Græco exponi potest, vt sit idem quod prædispositi, scilicet ex libera sua dispositione sibi à Deo indita, quæ erat, ex salutis suæ desiderio, & sincero veritatis studio attendere prædicationi S. Pauli, illam examinare, & videre bene probatam, consonámque oraculis Prophetarum, rationi & veritati. ita Isidorus Clarius, Salmeron & alij. Vox enim τεταγμένοι militaris est, eósque significat, qui in censum, numerum, & classem militum quasi asscripti, sub Christi Ducis vexillo, recta via & ordine contendebant in cœlum, & enitebantur ad vitam æternam.

Secundò, τὸ *præordinati ad vitam æternam*, non exprimit, nec definit an hæc præordinatio fuerit generalis, conditionata, inchoata, & communis omnibus fidelibus, an verò specialis, absoluta, completa & propria solis electis. Vide can.13. in S. Paulum. Rursum, non significat an facta sit per fidem & post merita, an sine fide & ante merita præuisa. Vnde Doctores qui tenent, electionem efficacem ad gloriam factam esse ex præuisis meritis, accipiunt hic præordinationem generalem, conditionatam, & inchoatam, quæ est omnium fidelium, húncque dant sensum: Crediderunt, quotquot ab æterno à Deo præordinati erant, vt in tempore, prædicante S. Paulo, per vocationem gratiæ congruæ & efficacis ponerentur in ordine, via & cursu ad vitam æternam, vtque iter ad illam, gratiæ Dei cooperando, capesserent & inirent. Hoc enim iter est, credere & obedire Euangelio, aggregari Ecclesiæ, censeri inter fideles. Simili modo dicas de duodecim Apostolis: secuti sunt Christum vocantem ad Apostolatum, quotquot præordinati erant (vt ponerentur in ordine & via) ad lauream Apostolicam in cœlis; & tamen vnus ex iis fuit Iudas, qui culpa sua ab hac præordinatione & laurea excidit, eámque irritam fecit dum enim Christum prodidit, Apostolatu, gratia Dei, suo ordine & salute priuatus est. Sic rectè dicitur: omnes fideles præordinati sunt ad vitam æternam: quia Deus per fidem & gratiam suam omnes eò vocat & ordinat, omnésque certò ad illam perueniunt, si continuò vsque ad finem vitæ, gratiæ & vocationi Dei obsequantur: sed quia multi non obsequuntur, hinc ea excidunt & pereunt. 2.

Porrò per ordinationem hic, non absolutam & completam, sed conditionatam & inchoatam accipiendam esse, colligunt primò ex eo, quòd non sit verisimile S. Lucam hic, vbi tantùm de fide & initio salutis agit, velle dicere, hos omnes vsque ad vnum, perseuerasse in fide & gratia Dei, eósque saluatos, multo minùs eum voluisse omnes illos certos & securos reddere de sua salute. Quocirca nonnulli aduersæ sententiæ sic exponunt, q. d. crediderunt, quotquot præordinati erant ad vitam æternam, scilicet per piam opinionem, coniecturam & confidentiam, q.d. crediderunt, quotquot dabant signum & initium suæ prædestinationis. Sed incertum est, an hoc signum & initium fuerit efficax, vt in omnibus de facto causarit salutem. Rursus id colligunt ex eo, quòd non videatur Lucas velle dicere, neminem præter eos qui iam crediderunt, esse saluatum; quod ex prima illa Prob. 1.

exposi

expositione sequitur: nam multi postea crediderunt, & saluati sunt. statim enim subdit Lucas: *Disseminabatur autem verbum Domini per vniuersam regionem.*

2. Secundò, quia sic erit manifesta antithesis cum vers. 46. quam hic spectare videtur Lucas, q. d. Vos ô Iudæi repellitis fidem, ideóque indignos vos facitis vitæ æternæ, & ab eius via omnino deuiatis & aberratis, Gentiles verò qui credunt in Christum, ea se dignos faciunt; vnde à Deo ab æterno prædordinati sunt ad eam: sed inchoatè dumtaxat & conditionatè, si videlicet continenter credere, & secundùm dictamé fidei viuere pergant vsque ad finé vitæ; alioqui si ipsi sponte vel à fide, vel à vita quam fides dictat, recedant, recedent pariter à via cœli & vitæ æternæ, & viam quæ eos rectà ducit ad infernum, inibunt. Sic S. Paulus Ephes. 1. omnes Christianos Ephesios vocat prædestinatos & electos, scilicet inchoatè per fidem & gratiam, non completè: alioqui enim omnibus assecurasset salutem. ita S. Prosper lib. de lib. arbitrio, Salmeron, Stapletonus & Sanchez hic, Gabriel Vasquez tomo 1. in 3. part. disp. 33. cap. 12. Qui & addunt, *vitam æternam* hic metonymicè posse accipi pro via ad vitam æternam, vti accipitur Ioannis 17. 3. *Hæc est autem vita æterna* (id est, via ad vitam æternam) *vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum.* Et 1. Ioannis 3. 15. *Omnis homicida non habet vitam æternam* (id est, gratiam, quæ est via ad vitam æternam) *in semetipso manentem.* Sic sæpe in Euangeliis regnum cœlorum vocatur Ecclesia, quia hæc per Sacramenta, fidem & gratiam nos dirigit ducitque ad cœlum. Verùm id dicere non est opus, cùm hæc via & ordo includatur in voce *prædordinati.*

Vita æterna vocatur fides.

Porrò perperam ex hoc loco colligit Caluinus, omnes fideles esse prædestinatos, eo quòd fides semel accepta, non possit amitti: multi enim à fide excidunt, fiúntque infideles; plures fideles infideliter viuunt. Denique Arias sic legit & explicat: *crediderunt ij* (scilicet Gentiles) *qui* (non minùs quàm Iudæi) *prædordinati erant ad vitam æternam.* Videtur enim Lucas agere hic de vocatione gentium. Verùm Græcè est ὅσοι, id est, *quoquot*, vt vertit Noster, Tigurina, Pagnin. & passim alij: *quotquot* autem innuit, non omnes credidisse, sed eos dumtaxat, qui prædordinati erant ad vitam æternam.

Addit hoc S. Lucas, vt demonstret dignitatem fidei & Christianismi per eius finem, scopum & præmium, nimirum fideles omnes qui credunt & obediunt Christo, ab æterno prædordinatos, & in tempore ordinatos, vocatos & destinatos esse ad vitam æternam; beatam & glorioſam in cœlis. q.d. Christianismus est vocatio ad vitam cœlestem & æternam. Christianismus est sublimatio fidelium à terra in cœlum. Christianismus exaltat fideles à vita humana ad euangelicam, beatam & diuinam, iuxta illud 2. Petr. 1. 3. *Qui vocauit nos propria gloria & virtute, per quem* (Christum) *maxima & pretiosa nobis promissa donauit, vt per hæc efficiamini diuina consortes naturæ.* Et Epistola 1. c. 1. 3. *Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui secundùm misericordiam suam magnam regeneranit nos in spem viuam, per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis, in hæreditatem incorruptibilem, & incontaminatam, & immarcescibilem, conseruatam in cœlis in vobis, qui in virtute Dei custodimini per fidem in salutem, paratam reuelari in A tempore nouissimo.* Et cap. 2. 9. *Vos genus electum, regale Sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, vt virtutes annuncietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen suum.*

Mulieres religiosas.] Putà zelosas pro Gentilissimo, vel Iudaismo, id est; superstitiosas, quæ à Gentilibus & Iudæis religiosæ videbantur, & vocabantur. Mulieres enim sunt blandiloquæ, pertinaces, illices, zelosæ pro sua fide, vel perfidia, in pietatem, vel pietatis speciem pronæ: vnde Euangelium valdè vel promouere, si ei credant; vel impedire, si non credant, possunt, vti hic Paulum impediuerunt, imò expulerunt. Audi Anastasium Nicænum tomo 6. Biblioth. S. Patrum quæst. 62. §. B *Omnis qui aspexeris. Quid est*, inquit, *mulier? cordis lancea, Sanctorum calumnia, quies serpentis, fornax succensa, os effrenatum, dux tenebrarum, magistra delictorum, vestita vipera, domus tempestas, viri naufragium, immitis fera*, &c. Quocirca S. Hieron. ad Ctesiphontem tomo 2. docet, omnes hæreses propagatas esse per mulieres. *Simon Magus*, inquit, *hæresim condidit, adiutus auxilio Helenæ meretricis. Nicolaus Antiochenus omnium immunditiarum conditor, choros duxit femineos. Marcion quoque Romam præmisit mulierem ad maiorem lasciuiam. Apelles Philomenem comitem habuit. Montanus Priscam & Maximillam primùm auro corrupit, deinde hæresi polluit. Arrius vt Orbem deciperet, sororem Principis antè decepit. Donatus Lucilla opibus adiutus est. In Hispania Agape Helpidium, mulier virum, cæcum cæca duxit in foueam, successerémque sui Priscillianum habuit, cui iuncta Gallæ alterius & vicinæ hæreseos reliquit heredem.*

Vers. 50. Mulieris descriptio.

At illi, excusso puluere pedum in eos.] Iusserat Christus Apostolis, vt id facerent apud eos, qui Euangelium admittere nollent. Matth. 10. 14. Idque primò, in signum contempti ab eis Euangelij. Secundò, vt significarent se frustrà pro iis tantum iter, tot molestias & fatigationes suscepisse. Tertiò, vt nihil è terra hominum impiorum, quasi maledicta & anathematizata, secum efferrent, neque in vllo cum illis participarent. Sic 3. Reg. 13. 9. Propheta à Deo missus in Bethel ad idololatras, iussus est alia via redire, quasi propria & recta via in Bethel esset polluta; néve vir fidelis & sanctus vel viam cum infidelibus haberet communem. Sic hic excutiunt puluerem, quasi impium, vtpote Ciuitatis impiæ, idque in incolas impios, vt hoc signo denotent eos esse quasi anathema, execratos, & condemnationis æternæ obnoxios, ac proinde se eorum nihil, ne puluerem quidem velle habere sibi adhærentem. Quartò, vt hic puluis in aërem excussus, quasi in cœlum vindictam clamet, ac in die iudicij contra infideles quasi testis & accusator insurgat. Vnde subdit Christus, *in testimonium supra illos.* Lucæ 9. 5. Et: *Tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicij, quàm illi Ciuitati.* Matth. 10. 15. ita S. Hieron. Hilar. Chrysost. Ambr. Beda & alij ibidem. Ita S. Franciscus Xauerius Malacensi Præfecto, eo quòd iter suum in Sinas impediret, excommunicato, ilicò *Malaca discedit. In vrbis porta puluere de calceis* (vti Christus Apostolis præceperat) *excusso, Ciuitati cœlestem iram, multásque & graues denuntiat clades. Et denuntiationi respondit euentus. Nam breui fame, bellis, morbis vrbs exhausta est, vt ferè ad solitudinem redigeretur*, ait Turselin. lib. 5. vitæ eius cap. 7.

Vers. 51. Excussio pulueris quatuor de causis.

Iconium.] Vrbs est famosa in Lycaonia ad Taurum montem, de qua Plinius lib. 5. cap. 27. Altera eiusdem

eiuſdem nominis eſt in Cilicia. De priore hic A agitur.

Vers. 51. *Diſcipuli quoque replebantur gaudio.*] Hoc enim Deus fidelibus aſpirare ſolet in perſecutione, præſertim cùm vident Doctorum ſuorum (vti hic Pauli & Barnabæ) in ea conſtantiam & alacritatem.

Et Spiritu Sancto.] Putà robore fidei, ſpei & charitatis, aliorúmque donorum Spiritus S. Nam *creſcit aduerſis agnata virtus*: tum quia aduerſa ſunt ſtimuli ad acriorem luctam, robúrque colligendum: tum quia Deus congruum hoc merito patientiæ præmium rependit, vt athletæ ſuo generosè certanti animos addat, viréſque adaugeat.

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

SYNOPSIS.

Paulus & Barnabas Iconij multos conuertunt: inde pulſi à Iudæis fugiunt Lyſtram, vbi ſanantes claudum, honores diuinos Iouis & Mercurij, ſibi à gentibus delatos refutant: hic rurſum opera Iudæorum lapidati, fugiunt Derben, ac tandem relegentes ſunm iter, confirmatis fidelibus ordinatiſque presbyteris, redeunt Antiochiam.

Verſ. 1. Factum eſt autem Iconij, vt ſimul B introirent in Synagogam Iudæorum, & loquerentur; ita vt crederet Iudæorum & Græcorum copioſa multitudo.

2. Qui verò increduli fuerunt Iudæi, ſuſcitauerunt, & ad iracundiam concitauerunt animas gentium aduerſus fratres.

3. Multo igitur tempore demorati ſunt, fiducialiter agentes in Domino, teſtimonium perhibente verbo gratiæ ſuæ, dante ſigna & prodigia fieri per manus eorum. C

4. Diuiſa eſt autem multitudo Ciuitatis: & quidam quidem erant cum Iudæis, quidam verò cum Apoſtolis.

5. Cùm autem factus eſſet impetus Gentilium, & Iudæorum cum principibus ſuis, vt contumeliis afficerent, & lapidarent eos,

6. Intelligentes confugerunt ad Ciuitates Lycaoniæ, Lyſtram & Derben, & vniuerſam in circuitu regionem, & ibi euangeli- D zantes erant.

7. Et quidam vir Lyſtris infirmus pedibus ſedebat, claudus ex vtero matris ſuæ, qui nunquam ambulauerat.

8. Hic audiuit Paulum loquentem. Qui intuitus eum, & videns quia fidem haberet vt ſaluus fieret,

9. Dixit magna voce: Surge ſuper pedes tuos rectus. Et exiliuit, & ambulabat.

10. Turbæ autem cùm vidiſſent quod E fecerat Paulus, leuauerunt vocem ſuam, Lycaonicè dicentes: Dij ſimiles facti hominibus, deſcenderunt ad nos.

11. Et vocabant Barnabam Iouem, Paulum verò Mercurium: quoniam ipſe erat dux verbi.

12. Sacerdos quoque Iouis, qui erat ante Ciuitatem, tauros & coronas ante ianuas afferens, cum populis volebat ſacrificare.

13. Quod vbi audierunt Apoſtoli, Barnabas & Paulus, conſciſſis tunicis ſuis exilierunt in turbas, clamantes

14. Et dicentes: Viri, quid hæc facitis? & nos mortales ſumus, ſimiles vobis homines, annuntiantes vobis ab his vanis conuerti ad Deum viuum, qui fecit cœlum, & terram, & mare, & omnia quæ in eis ſunt.

15. Qui in præteritis generationibus dimiſit omnes gentes ingredi vias ſuas.

16. Et quidem non ſine teſtimonio ſemetipſum reliquit, benefaciens de cœlo, dans pluuias & tempora fructifera, implens cibo & lætitia corda noſtra.

17. Et hæc dicentes, vix ſedauerunt turbas ne ſibi immolarent.

18. Superuenerunt autem quidam ab Antiochia & Iconio Iudæi: & perſuaſis turbis, lapidantéſque Paulum, traxerunt extra Ciuitatem, exiſtimantes eum mortuum eſſe.

19. Circumdantibus autem eum diſcipulis, ſurgens intrauit Ciuitatem, & poſtera die profectus eſt cum Barnaba in Derben.

20. Cúmque euangelizaſſent Ciuitati illi, & docuiſſent multos, reuerſi ſunt Lyſtram, & Iconium, & Antiochiam,

21. Confirmantes animas diſcipulorum, exhortantéſque vt permanerent in fide: & quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei.

22. Et cùm conſtituiſſent illis per ſingulas Eccleſias presbyteros, & oraſſent cum ieiunationibus, commendauerunt eos Domino, in quem crediderunt.

23. Tranſeuntéſque Piſidiam, venerunt in Pamphyliam,

24. Et loquentes verbum Domini in Perge, deſcenderunt in Attaliam:

25. Et inde nauigauerunt Antiochiam, vnde

Digitized by Google

vnde erant traditi gratiæ Dei, in opus quod compleuerunt.

26. Cùm autem venissent, & congregassent Ecclesiam, retulerunt quanta fecisset Deus cum illis, & quia aperuisset gentibus ostium fidei.

27. Morati sunt autem tempus non modicum cum discipulis.

Vers. 1.

FACTVM *est Iconij vt, &c. loquerentur.*] Id est, euangelizarent Christi fidem & legem, *ita vt crederet Iudæorum & Græcorum*, id est, Gentiliũ, *copiosa multitudo*. ita S. Chrysost. Inter Græcos hic cõuersos illustrissima fuit S. Thecla, miris laudibus à Patribus celebrata, & nuncupata Apostolica, ac primogenita S. Pauli. Hæc enim desponsa iuueni nobilissimo, ditissimo, & formosissimo, ait S. Epiphan. hæresi 78. audito Paulo ardenter de virginitate differente, sponso relicto, ad castum Christi cœlestis sponsi thalamum aduolauit, eique sese voto virginitatis sacrauit, ideóque à matre & sponso accusata, plurima & maxima tormentorum genera constanter subiit, ac illæsa superauit, nimirum ignes, serpentes, leones, vrsos, tauros, &c. in quibus astitit ei Christus, præ se ferens vultum Sancti Pauli, eam confortans. Tradit S. Chrysost. hic homil. 25. Theclam, vt custodem carceris, quo Paulus Iconij detinebatur inclusus, sibi conciliaret, gemmis ac mundo muliebri distractis, pecuniam inde acceptam illi donasse, vt ad Pauli colloquium admitteretur. *Audi*, ait, *de B. Thecla illa, vt Paulum videret, aurum suum dedit: eu autem vt Christum videat, nec obolum dat.* Addit S. Hier. Epist. ad Oceanum tom. 9. *Thecla*, ait, *post tentationem passionis Antiochiæ, à Paulo prohibetur pariter pergere.* Nam vt habetur in Actis S. Theclæ, quæ probat Baron. Thecla à tormentis libera, verbi cupida, magistri auida, profecta est Antiochiam Pisidiæ ad Paulum: sed ipse, ne quod offendiculum daret Euangelio, eam dimisit. Præclarè S. Ambros. lib. 2. de Virgin. eas exhortans: *Thecla*, inquit, *docear immolari, quæ copulam fugiens nuptiarum, & sponsi furore damnata, naturam etiam bestiarum veneratione virginitatis mutauit: namque parata ad feras, cùm aspectus quoque declinaret virorum, ac vitalia ipsa sæuo offerret Leoni, fecit, vt qui impudicos detulerant oculos, pudicos referrent. Cernere erat ingentem pedes bestiam cubitare humi, muto testificante sono. quòd sacrum Virginis corpus violare non posset. Ergo adorabat prædam suam bestia, & propriæ oblita natura, naturam induerat quam homines amiserant.* Et S. Zeno Episcopus Veronensis Serm. de Timore: *Aduersus Theclam*, inquit, *accusator acerrimus eximit linguæ gladium, cum suis sibi ministris publica leges inseruiunt. Stimulis acuitur feritas in ferocitatem, & tamen mitior hominibus inuenitur. Ne quid sanè tam diræ inhumanitatis deesse videatur, immittuntur & marina monstra. Lacinijs omnibus expoliatur puella, vestitur incendio. Inter tot instrumẽta mortis, spectatore metuente, secura calcat genera vniuersa terrorum. Incolumis quasi Orbe subacto, de illo feralis cauea loco iam non miserabilis, sed mirabilis funereo habitu excedit, victi sæculi triumphum reportans, quam tot supplicijs omnes crediderant perituram.* Et S. Nazianz. in Præcep. ad Virgin.

Quis Theclam necis eripuit flammæq; periclo?
Quis validos vngues vinxit rabiémque ferarum?
Virginitas. ô res omni mirabilis æuo!
Virginitas fulnos potuit sopire leones.

Conuersio S. Theclæ.

Quocirca ab Isidoro Pelus. Epist. ad Tharasium, & ab aliis, Thecla vocatur Protomartyr, eo quòd inter feminas prima pro Christo in theatrum descenderit, impietatem per tormenta prostrauerit, & triumphum fidei ac virginitatis egerit. Vnde idem Isidorus Pelus. lib. 1. Epist. 160. *Adde*, inquit, *muliebrium victoriarum ac tropheorum caput, hoc est, illam omnibus laudibus celebratam Theclam, quæ tanquam immortalis pudicitiæ columna prostat, quæque è media turbidarum affectionum tempestate, tanquam fax incensa, ad portum ab omnibus fluctibus immunem appulit.* Hinc S. Hieron. in Chron. celeberrimam illam Melaniam comparat Theclæ. Et S. Greg. Nyssen. frater S. Basilij, Epist. ad Olympium Monachũ, asserit sororem suam Macrinam, ob egregium sanctitatis meritum, dicendam esse Theclam, idque ex cœlesti prænuntio. Defuncta est Thecla anno ætatis circiter 90. sepulta Seleuciæ, vbi miraculis clara, totius Orientis concursu olim visitabatur. Relata inter Sanctos in Martyr. Romano legitur die 23. Septembr. Præter alios scripsit vitam S. Theclæ Basilius Seleuciæ Episcopus, sub annum Domini 450. qui Conc. Constantinop. & Chalcedonensi interfuit, cuius exemplar Græcum Romæ exstat in Biblioth. Sfortiana, quam nuper lustraui, quod in Latinũ idioma transtulit Petrus Pantinus Decanus Bruxellensis. In ea multa Basilius narrat de S. Paulo, quæ Lucas prætermisit, vt, quòd Christus Pauli specie Theclæ ad ignem damnatæ astiterit, eámque confortarit, & ab igne intactam seruarit: quòd Paulus ob Theclam à se conuersam fuerit incarceratus, flagellatus, & in exilium actus delituerit cum Onesiphoro cúsque filiis in sepulchro, ibique plures dies cibo abstinens orauerit pro Thecla ad rogum damnata; quæ liberata ad Paulum accessit, cum eóque Antiochiam perrexit: vbi bestiis obiecta, sed à Deo erepta, Paulum requirens, ab eo Iconium remissa fidei propagandæ causa, postquam multos ibidem & Seleuciæ ad Christum conuertisset, post multos agones, & miracula, *haudquaquam vita defuncta est, sed viua subsidens, in terram ingressa, quæ Deo ita volente in eius gratiam discessit, seque illi aperuit eo in loco, quo diuina ac sacra Liturgia mensa constructa, in orbe columnis argentóque vndique fulgente cincto est constitura. Vnde tanquam ex canali virginales suæ beneficentiæ, copiosè ibidem profluentis, contra omnem dolorem atque ægritudinem salutares remediorum fontes egentibus postulantibúsque emittit; ita vt locus ille publica iam medicinæ officina, vt commune terrarum Orbis propitiatorium sit effectus.* Hæc Basilius, quem laudat Baron. in Martyr. die 23. Septembr. Eadem habẽt Aldelmus, Metaphrastes & alij in vita S. Theclæ. Non quòd S. Thecla non sit mortua, sed quòd instar S. Ioannis, in locum subterraneum sibi à Deo destinatum descendens, ibi animam virgineam vni Christo dicatam debitámque reddiderit. Adiicit deinde Basilius librum secundum de miraculis S. Theclæ. Simili modo Deus Mosi in monte Nebo, S. Clementi in mari, S. Catharinæ in Sina, S. Agathæ, & aliis per Angelos parauit & adornauit sepulchrum, imò Mausolæum. Denique Basilius S. Theclam quoque vocat Protomartyrem, quia prima multoties martyriũ passa est, esto Deus eam miraculosè à morte præseruarit. Eandem vocat Apostolam, quia fidem Christi disseminauit. Eadem Virginum fuit dux & primiceria. Horum omnium

Doctor & inceptor fuit S.Paulus,qui & S.Theclæ abiunti, vltimúmque ſanctitatis & perfectionis monitum à ſe poſcenti, hoc dedit: *Bene ſe habent rationes tuæ, ô Virgo. In omnibus fidei robur tuæ excelſum, & iam Apoſtolicos labores curriculáque ſuperaſti, &c. Abi igitur, & verbum doce, euangelicumque curſum perfice, & in partem mei pro Chriſto laboris veni. Eo enim te Chriſtus mea opera ſelegit, vt ad Apoſtolicum te etiam munus promoueret, & vrbem aliquam nondum Chriſtiane Religionis præceptis imbutam tibi committeret. Nam & tibi tua talenta multiplicanda ſunt.* Hæc & plura Baſilius, qui ſubdit, Theclam profectam Seleuciam, ibi multos conuertiſſe ac tandem ibidem in pace quieuiſſe. Quocirca S.Chryſoſt.dilaudans S.Theclam,eam ob tot tantóſque agones fortiter ſuperatos *magnum, ante victoriam martyrij, martyrium* appellat.

Iconij quoque Paulus conuertit S.Tryphænam & Trypholam, quas proinde ſalutat & laudat, quòd laborent in Domino, putà in promouenda fide & pietate Chriſtiana, Rom.16.12. de quibus in Romano Mart. die 20. Nouembr. ita legimus: *Iconij in Lycaonia S. mulierum Tryphene & Tryphoſæ, quæ S. Pauli prædicatione, & exemplo Theclæ, in Chriſtiana diſciplina plurimum profecerunt*, de quibus habentur plura in Actis S.Theclæ.

VERS. 2. *Ad iracundiam concitauerunt.*] ἐκάκωσαν, id eſt, *malignitate impleuerunt, fecerunt malos*,hoc eſt,maleuolos,auerſos, offenſos, iracundos *contra fratres*, id eſt, Chriſtianos, præſertim Apoſtolos, quaſi nouatores eſſent & turbatores Reipub. inducentes nouum Deum crucifixum, eiúſque nouam fidem & Religionem. Nonnulli Græci Codices, teſte Beda, & Latini manuſcripti addunt: *Deus autem pacem fecit*, q. d. Deus malignitatem hanc & maleuolentiam diſcuſſit, conuertitque in beneuolentiam, ac Gentiles benignos & beneuolos Apoſtolis effecit, iuxta illud Prouerb.16.7. *Cùm placuerint Domino via hominis, inimicos quoque eius conuertet ad pacem.* Idem per omnia hodie experiuntur viri pij, præſertim Apoſtolici,& qui animas Deo lucrifaciunt. Idem experta B. Tereſia in propagando ſuo Ordine, dicebat ſe comperiſſe, illa Monaſteria fuiſſe vtiliſſima, quæ initio plus contradictionis & perſecutionis ſuſtinuiſſent. Quocirca neminem debere animo cadere, cùm in primordiis magnorum operum odia inſurgunt: hoc enim euidens eſſe ſignum ſecuturi fructus;ſicut aſpera hyems & niues ſignum, imò cauſa ſunt copioſæ frugis & meſſis ſecuturæ.

VERS. 3. *Multo igitur tempore demorati.*] Vox *igitur* reſpicit verſum primum,eſto remotiorem, ſcilicet τὸ *vt crederet Iudæorum & Græcorum copioſa multitudo:* hæc enim cauſa, ſcilicet copioſa conuerſio, fecit Saulum & Barnabam diutiùs ibidem demorari. Aut certè reſpicit id quod eſt in Græcis nonnullis: *Deus autem pacem dedit.* Pax enim ſinebat Apoſtolos ibidem commorari, & fiducialiter euangelizare. Denique ad proximè præcedentia referas hoc ſenſu, q. d. quia Iudæi auerterant animos Gentilium à Paulo & Barnaba, hac de cauſa iidem ibidem diutiùs commorati ſunt, vt ſua patientia, conſtantia, ſanctitate, zelo & miraculis eos ad ſe & ad Chriſtum conuerterent. Vnde & ſequitur verſ. 4. *Diuiſa eſt autem multitudo Ciuitatis*, &c.

Fiducialiter agentes in Domino.] Confidenter, liberè & intrepidè euangelizantes verbum Domini: hoc enim eſt παῤῥησία, de qua dixi c. 4. 29. *in Domino*, id eſt, in negotio Domini, putà in Chriſti A Euangelio propagando: vel *in Domino*, id eſt, ope Domini. Vide can.25. in S. Paulum.

Verbo gratiæ ſuæ.] Euangelium vocatur verbum gratiæ hic, & cap.20. verſ.24. & 32. Primò, quia ſummam gratiam annuntiat, & affert, nimirum Dei amicitiam, iuſtitiam, ſalutem & vitam æternam. Secundò, quia doctrina eius & præcepta ſunt gratioſa, nimirum blanda, ſuauia & efficacia, quæ animos etiam duros & ferinos flectunt, molliunt, incuruant.

Diuiſa eſt.] ἐσχίσθη, id eſt, *ſciſſa eſt, ſchiſmate ſecta & diuiſa eſt.* VERS. 4.

Cum Apoſtolis.] Paulo & Barnaba, qui à Spiritu Sancto cap.13.2. miſſi ſunt euangelizare, æquè ac B duodecim illi primi à Chriſto.

Vt contumelijs afficerent.] Meliùs tranſtulit Interpres Græcum ὑβρίσαι, quàm Pagnin. Eraſmus & Vatab. qui vertunt, *vt vim facerent*; quia Apoſtoli contumelias non timebant, hinc eis vim intentant, ait Eraſmus: ſed neque vim, lapidationem aut mortem timebant: & Græcum ὕβρις proprie ſignificat iniuriam & contumeliam verborum, non vim verberum. VERS. 5.

Et lapidarent eos.] Quaſi blaſphemos.

Intelligentes.] Apoſtoli hanc Iudæorum & Gentilium contra ſe conſpirationem. Vnde Tigurina vertit, *re intellecta.* VERS. 6.

Infirmus pedibus.] ἀδύνατος, id eſt, *impotens,* VERS. 7.
C *inualidus*, qui ſcilicet pedibus non poterat conſiſtere, nec ambulare: vnde perpetim ſedebat, vel iacebat. Similem claudum ſimili modo ſanauit S. Petrus cap.3.1.

Qui intuitus eum.] ἀτενίσας αὐτῷ, id eſt, *cùm in eum oculos defixiſſet, cùm intento & fixo obtutu eum eſſet intuitus.* VERS. 9.

Et videns quia fidem haberet, vt ſaluus fieret.] Nimirum quòd crederet dictis Pauli, ſperáretque ſe ab eo curandum & ſanandum, ac tacitè ſanitatem ab eo peteret & efflagitaret. *Nam eius deſideria vultus, oculi, geſtus, attentio in audiendo, facis prodebant*, ait Beda. Rurſum ſpiritu prophetico Paulus penetrauit in animum claudi, viditque eius fidem, ſpem & deſiderium ſanitatis. Simili dono diſcretionis ſpirituum S.Hilarion videbat ſecreta cordium, teſte S. Hier. in eius vita. Idem donum habuit S. Antonius, S. Franciſcus, S. Catharina Senenſis, S.Ignatius, S. Xauerius, &c & alij.Hinc infert S.Chryſoſt.animam huius claudi priùs ſanatam eſſe per fidem,quàm corpus.

Dixit magna voce.] Vt tota multitudo, & claudus qui longiùs aberat, eam audirent, ſciréntque non eſſe magicam muſſitationem & incantationẽ. Rurſum magna vox indicium & effectus erat magnæ fidei & ſpei, qua Paulus hoc miraculum patrauit. Myſticè,magna voce euocandus eſt,qui per prauam conſuetudinem malitiam ferè vertit in naturam,cuius ſymbolum fuit Lazarus mortuus quatriduanus,quem Chriſtus valido clamore & lacrymis è ſepulchro euocauit,dicens: *Lazare veni foras.* Ioannis 11.43. ita ex S.Aug.Beda.

Surge.] Græca, Syra, & nonnulli Latini Codices addunt: *Tibi dico, in nomine Domini Ieſu Chriſti, ſurge*, &c. Vbique enim Apoſtoli Ieſum Chriſtum prædicabant,eóque inuocato miracula patrabant, vt populis oſtenderent ipſum eſſe Saluatorem mundi.

Exiliuit.] Ilicò in pedes ſe erexit, tum ex agilitate pedum ſibi à Paulo reſtituta, tum ex lætitia, iuxta oraculum Iſaiæ cap. 35.16. *Tunc ſaliet ſicus cervus claudus.*

Dij

Vers. 10. *Dij similes facti hominibus* (Græcè, ὁμοιωθέντες, id est, *assimilati*, putà assumentes speciem humanam) *descenderunt ad nos.*] Sicut Christiani è S. Script. & historiis norunt, Angelos sæpe hominibus apparuisse in corpore assumpto; sic idem de suis Diis credebant Gentiles. Vnde Poëtæ multa fabulantur de Iouis, Saturni, Mercurij, aliorúmque Deorum descensu in terram, amoribus, prælijs, facinoribus & gestis. Porrò ignorarunt Gentiles Filij Dei descensum in carnem per vnionem hypostaticam, quo factus est homo. Hinc patet, Paulum & Barnabam supra hominem, diuinum quid spirasse in vultu, voce, moribus, miraculis, vt viderentur non tam homines esse, quàm Angeli, imò Dij de cœlo lapsi. Vide Euseb. lib. 3. Præpar. Euang. cap. 9. Vir ergo Apostolicus eos imitetur, vt inter homines, ajt S. Chrysost. quasi Angelus angelicè viuat, & Angelorum sanctitatem, spiritum, beneficentiam, suauitatem & gratiam imitetur. Hinc Apostolus ad Galatas scribens cap. 4. 14. *Sicut Angelum Dei*, inquit, *excepistis me, sicut Iesum Christum.* Sic S. Petrum quasi Angelum Dei veneratus est Cornelius, Actor. 10. 25. ita S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus colebantur à populis quasi homines cœlo delapsi. Vide dicta Malach. 2. 7. vbi Sacerdos vocatur Angelus Domini exercituum. Sic & Alexander Magnus Iudæis licèt infensus, adorauit Iaddum Pontificem eorum, eique omnia postulata concessit.

Vers. 11. Barnabas vocatur Iupiter ob tres causas. 1. *Et vocabant Barnabæ Iouem.*] Primò, quia Barnabas statura, & fortè ætate erat grandior, ait Lyran. Paulus verò paruo, contracto & incuruo corpore. Vnde de eo ait Sanctus Chrysostomus, *triubitalis est, & cœlos transcendit.* Idem tradit Niceph. formam & figuram Pauli describens lib. 2. Histor. cap. 37. 2. Secundò, quia Barnabas, ait Sanctus Chrysostomus, vultu erat pulchro & iouiali, æquè ac moribus liberalis, benignus, beneficus; sicut Iupiter dicitur à iuuando, ait Varro, quasi iunans pater: ac Græci eum vocant ζῆνα, quòd vitæ sit auctor. Vnde Cicero lib. 2. de natura Deorum: *A Poëtis*, inquit, *dicitur Diuûm atque hominum pater, à maioribus autem nostris optimus maximus. Et quidem antè optimus, id est, beneficentissimus, quàm maximus; quia maius est, certèque gratius prodesse omnibus, quam opes magnas habere.* Nihil enim ita diuinitati est proprium, atque benefacere: ipsa enim est velut mare bonorum, in omnia exundans; & quasi Sol radiis suis omnia quaquauersum illustrans, calefaciens, fœcundans. Quocirca nil hominem ita similem Deo reddit, ac beneficentia in omnes. Hinc Nazianz. Orat. de cura pauperum: *Esto*, ait, *calamitoso Deus.* Quapropter Gentiles Iouem coronabant corona ex olea, quæ semper est virens, pinguis, benefica, & multæ vtilitatis. Nam vt de eo canit Orpheus:

Iuppiter omnipotens est primus & vltimus idem.
Iuppiter est caput & medium: Iouis omnia manant.
Iuppiter est fundamen humi, ac stellantis Olympi.

3. Tertiò, quia Barnabas sua specie & grauitate filens assistebat Paulo, eique quasi nuntio & præconi suo annuebat, vti Iupiter annuit Mercurio, eóque præcone vtitur. Vnde nonnulli putant Iouem ab Hebræo Iehoua, & per crasin Ioua, qui per Mosen & Prophetas est locutus, esse nuncupatum. Certè Varro Iouem Iudæorum Deum esse putauit, ait S. Aug. lib. 1. de consensu Euang. c. 24. Sic Moses fuit quasi Deus Pharaonis & Ægypti, cuius Mercurius, id est, os & interpres fuit Aaron. Audi Deum ad Mosen loquentem Exodi 7. 1. *Ecce constituite Deũ Pharaonis, & Aaron frater tuus erit Propheta tuus.* Modum subdit & explicat: *Tu loquèris ei omnia quæ mando tibi, & ille loquetur ad Pharaonem, vt dimittat filios Israël de terra sua.*

Paulus Mercurius. *Paulum verò Mercurium, quoniam ipse erat dux verbi*] Mercurius fuit Iouis filius, ex Maia Atlantis filia genitus; habitus est Deus sermonis & facundiæ: dictus est Mercurius, quasi medicurrius, id est, medius inter homines currens, inquit Arnobius, & S. Augustin. lib. 1. Ciuit. cap. 14. eo quòd sermo inter homines currat medius. Græcè dictus est ἑρμῆς, *Hermes* (isque Trismegistus, id est, ter maximus) ἀπὸ τοῦ ἐρεῖν ἢ μήσασθαι, quòd loqui excogitauerit & machinatus sit, ait Plato in Cratylo, & ibidem Proclus: vel vt Phauorinus, ἀπὸ τοῦ ἔρου, id est, *annuntio.* Vnde & Iris dicta, quasi nuntia Deorum, cœli & pluuiæ. Hinc Horat. lib. 1. Carm. Ode 10.

Mercuri facunde nepos Atlantis,
Qui feros cultu hominum recentum
Voce formâli catus, & decora
More palæstræ.
Te canam magni Iouis, & Deorum
Nuntium, curuæq; lyræ parentem.

Vnde & mercibus præerat: inde Mercurium nuncupatum esse censet Festus, quasi mercium curam, eo quòd inter vendentes & ementes sermo sit medius, quo paciscuntur & contractum ineunt. Ideo & alas in capite & pedibus ipsi addunt, volentes signare velocem ferri per aëra sermonem: ideo & nuntius dicitur, quia per sermonem omnia enuntiantur, ait S. August. lib. 7. Ciuit. cap. 14. Hinc secundò, Mercurius dictus est Deus Oratorum, mercatorum, negotiorum, palæstræ, viarum & itinerum dux: vnde pedibus eius dant talaria, eúmque Alitem & Alipedem vocant. Denique dictus est cordis & sermocinationis Dominus, rationis & veritatis Deus. Hinc victimarum linguas offerebant Mercurio, teste Homero. ita Pierius Hierogl. l. 33. c. 40. & 42. Vbi addit, Mathematicos docere, linguam regi à stella Mercurij; sicut splen regitur à Saturno, hepar à Ioue, sanguis à Marte, cor & cerebrum à Sole, renes & genitura à Venere, stomachus à Luna. Tertiò, Cicero, Aristides & alij tradunt, Mercurium inuenisse non tantùm literas, sed & Musicam & palæstram, luctámque ac Geometriam. Vnde à Galeno in Suasoria, Mercurius vocatur artium omnium parens. Idcirco Maiæ & Iouis filius dicitur, hoc est, τοῦ νοῦ καὶ ἐκ τοῦ νοεῖν, eo quòd ex mente & prudentia oratio ducatur: vel vt Phurnutus ait, ideo Maia natus est, id est, ex speculatione & inquisitione: μαῖα enim, id est, obstetrix, quæ obstetricandi officium parturientibus gerit, ita dicta est, quòd scrutando & inquirendo fœtus in lucem producat. Iuniorem quoque effingebant Mercurium, eo quòd non senescat oratio, & quadratum, propter firmitatem & veri sermonis robur. Quartò, Mercurius erat caduceator, interpres, præco & nuntius Deorum ad homines: vnde ab Orpheo vocatur Iouis angelus, & ab Hesychio Διάκτορος: quia euangelium, id est, bonum nuntiũ affert. Hinc & pingitur cũ caduceo ac duobus draconib. virga implicatis, quòd hoc initiũ fuerat Mercurio pacis. Quocirca Martialis de eo sic canit l. 7.

Cyllenes, cœlique decus, facunde minister,
Aurea cui torto virga draconе viret.

Isidorus verò: Mercurius, inquit, virgam tenet, quæ serpentes diuidit, id est, venena: nam bellantes & dissidentes interpretum oratione sedantur. Virgil. autem 4. Æneid. sic de eo canit;

Tum virgam capit : hac animas ille euocat Orco. Vnde à Laërtio vocatur quæstor animarum, quòd eas post mortem suscipiat, quasi potestatem habens tam in cœlum, quàm in infernum. Hinc & Nomius, id est, legifer, quòd leges ferat, appellatur, æquè ac χαριδοτὴς, id est, *gratiæ dator*. Hæc Giraldus Syntag. lib. 9. & Pierius Hierog. lib. 33. Denique prouerbium est, *κοινὰ τὰ φίλων*, id est, *communia Mercurius*, significans opes & bona in commune esse conferenda, publicæque vtilitati studendum, de quo Lucianus in Votis.

Cur Resp 1. Paulus ergo vocatur Mercurius : Primò, quia Barnabæ non tantùm erat interpres, sed & dux
2. verbi : facundia enim præcellebat Barnabam. Secundò, quia non tantùm eloquens erat, sed & efficax in dicendo. Vnde S. Hieron. Apolog. ad Pammach. pro lib. contra Iouin. *Quotiescunque*, inquit, *Paulum Apostolum lego, videor mihi non verba audire sed tonitrua*. &c. *quocunque respexeris fulmina sunt*. Tertiò, quia pollebat sapientia, eámque verbis exprimebat : vnde Festus Præses eam admirans, dicebat : *Insanis Paule ; multæ te litteræ ad insaniam conuertunt*. Actor. 26. 24. Quartò, quia in
4. tertium cœlum raptus, cœlestis videbatur Orator, & Nuntius è cœlo ad homines missus qui non nisi cœlestia spirans, homines Orco addictos reuocare, cœlestes efficere, & in cœlum transmittere satagebat ; ideóque draconum, id est, dæmonum suggestiones discussit, bella & litigia sustulit, pacem plenam induxit, legem & gratiam Christi propagauit, totique Orbi communem fecit.

Vers. 13. *Sacerdos quoque Iouis, qui* (scilicet Iupiter, vt patet ex Græco, non Sacerdos) *erat ante Ciuitatem.*] q. d. Qui (Iupiter) in suburbiis suam habebat aram & templum, æquè ac suum Sacerdotem & sacrificulum. ita Græca & Syrus.

Tauros & coronas.] Id est, tauros coronatos. Est hendiadys, qualis est illa Virgilij 2. Georg. *Victori velatum auro vittisque iuuencum*, id est, velatum aureis vittis.

Victimas coronabat. Cur? *Et coronas.*] Quas capiti victimæ, putà tauri imponebant, iísque illum coronabant, vt significarent victimam hanc dari Ioui, qui est Rex Regum. Vnde & apud Persas, non tantùm Sacerdotes eius coronas gestabant in capite, sed & quotquot præsentes aderant : quin & templi fores, aras, columnas, &c. serris & coronis exornabant. Idem fecêre Iudæi parta victoria 1. Machab. 4. 57. Idem fecerunt olim, & etiamnum faciunt Christiani. Vnde S. Paulinus in Natali 3. S. Felicis ait :

Spargite flore solum, præexite limina sertis.

Porrò corona primitus soli Ioui & Diis dabatur. Corona enim symbolum est absolutæ perfectionis, cumuli bonorum, regni, victoriæ, triumphi, felicitatis & gloriæ, quæ soli Deo competit. Audi Plinium lib. 16. c. 4. *Antiquitus nulla corona nisi Deo dabatur* : postea heroibus quoque data est. Vnde subdit Plinius : *ferúntque primum omnium Liberum patrem imposuisse capiti suo ex hedera ; postea Deorum honori sacrificantes sumpsêre, victimis simul coronatis.* Idè lib. 12. c. 19. *Coronas ex cinnamo intertasili auro inclusas, primus omnium in templis Capitolij & Pacis dicauit Imper. Vespasianus.* Ita Pausanias in Eliacis, memorat Iouem ex auro & ebore factum, ac olea coronatum in sede sua sedere. Vide Tertul. lib. de corona militis. Hoc exemplo Samij ob placatum sibi ab Æsopo (vt habet eius vita) Crœsum, Æsopo ad eos redeunti, velut salutari cuidam numini, coronas attulerunt. Hinc Iussus fuit Metellus Pius, *qui se in Hispania Deum*

A *faciebat, dum patiebatur sibi in transenna sedenti à demisso Victoriæ simulachro, cum tonitruum machinato strepitu, sicuti capiti cœlesti coronam imponi, sibique adeò supplicari*, ait Valer. Max. lib. 9. cap. 1. & Macrob. lib. 3. Saturn. cap. 13. Victimas ergo coronabant, quia Deo coronato non nisi coronata, id est, absoluta, selecta, perfecta & eximia offerenda sunt. Vnde Ouid. 15. Metamor.

Victima labe carens, & præstantissima forma
Stiturur ante aras, vittis præsignis & auro.

Idem lib. 1. Fastor.

Stante coronati plenum ad præsepe iuuenci.

Ita Iphigenia Agamemnonis filia, cùm immolanda duceretur ad sacrificium, coronata fuit, teste
B Euripide in Iphigenia. Plutarch. quoque in Paulo Æmilio : *Post hæc*, inquit, *ducebantur auratis cornibus armentales boues centum vaginis, mitris ornati & corollis.* Insuper sæpe coronæ hæ erant ex illa herba, vel flore, qui Deo, cui sacrificabatur, erat sacer ; putà ex hedera, si Baccho ; ex pino, si Pani ; ex olea, si Mineruæ, &c. sacrificaretur : communiter tamen erant ex cupressu, quia hæc erat feralis, indéxque mortis. Vnde Prudent. in Apoth.

Pontificum festis ferienda securibus illic
Agmina vaccarum steterant, viualque reuincta
Fronte coronatas vmbrabat terra cupressus.

C *Ante uanas.*] Tigurina, *ad vestibula* ; vtrumque enim significat Græcum προπύλαια : & vestibula, siue atria domorum, sunt in introitu earum iuxta ianuas. Syrus : *ad fores atrij vbi commorabantur*, scilicet Paulus & Barnabas in Ciuitate. Sacerdos ergo Iouis habitans extra Ciuitatem iuxta phanum Iouis, non ibi voluit sacrificare Paulo & Barnabæ, vpote absentibus & degentibus in Ciuitate, sed comitatus turba populi cum pompa ingressus est Ciuitatem, adiitque domum, in quam peracto miraculo fugientes humanas laudes, ait Caiet. se receperant Apostoli, ibique ante ianuam voluit eis sacrificare : quod illi videntes, è domo exilierunt, & sacrificium, imò sacrilegium prohibuerunt.

D *Volebat sacrificare.*] Tam Mercurio, quàm Ioui, id est, tam Paulo, quàm Barnabæ : vtrumque enim credebant esse Deum. ita Syrus. Sic Nabuchodonosor Danielem, cùm ei exposuisset suum somnium, *adorauit, & hostias & incensum præcepit vt sacrificarent ei.* Daniel. 2. 46.

Quod vbi audierunt.] Scilicet tam voces clamantium : *Dij similes hominibus ad nos descenderunt* ; quàm strepitum & apparatum sibi sacrificare volentium. Habebant enim donum linguarum, æquè ac cæteri Apostoli, ac proinde Lycaones Lycaonicè loquentes rectè intelligebant ; esto id negare videatur S. Chrysost. **Vers. 14.**

E *Conscissis tunicis suis.*] Solebant enim Iudæi audientes blasphemiam & sacrilegium (quale hoc erat sacrificare Apostolis quasi Diis) in eius detestationem & execrationem scindere vestes, vt hoc signo sibi cor intimo dolore tangi, & quasi scindi testarentur ; ac blasphemiam cum blasphemo dignam esse quæ planè dirumperetur, & discinderetur. Quocirca vestes frequentiùs scindebant à collo secundùm humeros vsque ad pectus, vbi est cor & doloris sensus, vt tradunt Hebræi in libro Misnaioth de volumin. paruo cap. 3. Idem fecisse Æneam tradit Virgil. Æneid. 5.

Tum pius Æneas humeris abscindere vestem,
Auxilióque vocare Deos, & tendere palmas.

Exilierunt.]

Exilierunt.] ἐξεπήδησαν, id est, insilierunt in turbam, vt eam compescerent, sicut herus insilit in domum incendio flagrantem, vt illud extinguat.

Moral. disce hic, quàm Apostoli alieni fuerint ab honoris ambitu, ac vicissim quàm zelosi honoris diuini, vt illum à se amolirentur, inuiolatúmque Deo, quasi debitum & proprium conseruarent. Vide hic S. Chrysost. amplè de humilitatis laude disserentem.

VERS. 14. *Mortales sumus, similes vobis homines.*] Græcè, ὁμοιοπαθεῖς ἐσμὲν ὑμῖν ἄνθρωποι, id est. *nos similibus passionibus & malis obnoxij, quibus vos. sumus homines*: inter has autem passiones & mala, præcipua est mors. Vnde Noster aptè vertit, *mortales.* q. d. sumus homines mortales, non Dij immortales; præsertim quia tota hominis vita est cursus ad mortem, imò perpetua & longa quædam mors. Nam vt ait S. Greg. hom. 37. in Euang. *Ipse quotidianus defectus corruptionis, quid est aliud quàm quædam prolixitas mortis?*

Moral. remedium superbiæ est meditatio mortis.

Hinc Moral. disce, contra superbiam efficax remedium esse, memoriam & meditationem mortis. Ita Salomon in omni sua gloria dicebat Sap. c. 1. *Sum quidē & ego mortalis homo, similis omnibus.* &c. Et Antiochus humiliatus & percussus à Deo: *Iustum est*, inquit, *subditum esse Deo, & mortalem non paria Deo sentire.* 2. Machab. 9. 12. Alexander Magnus, teste Curtio, in morte agnouit se hominem infirmum & imbellem: *En*, inquit, *morior, quem falsò Deum esse dicebatis.* Constantius Imp. Romam ingressus, Hormisdæ Persæ ostendens eius magnificentiam, petiit quid sibi de ea videretur? Cui ille: *Romæ, aquè ac alibi, homines moriuntur.* q. d. Mors omnem hanc magnificentiam tecum, cum magnificis tuis sepeliet. ita Fulgos. lib. 7. cap. 2. Alphonsus Arag. Rex rogatus, *quæ res Reges & priuatos, diuites & pauperes, claros & obscuros, denique omnes prorsus exæquaret?* respondit, *cinis.* Quis enim ex cineribus, aut ossibus humanis terra erutis dignoscat, dicárque, hic fuit Rex, ille plebeius; hic diues, ille pauper? ita Panorm. lib. 4. de gestis Alphonsi. Nam vt Secundus Philosophus, rogatus ab Adriano Imp. *quid esset mors?* respondit: *Mors est æternus somnus, dissolutio corporum, diuitum pauor, pauperum desiderium, ineuitabilis euentus, incerta peregrinatio, latro hominis, somni pater, fuga vitæ, viuorum discessio, resolutio omnium.* ita Laërtius. Quocirca Musonius interrogatus, *quis optimè extremum diem claudere posset?* ait: *Qui semper postremum vitæ diem sibi instare proposuerit.* ita Maxim. Serm. 36. *Facilè enim contemnit omnia, qui semper cogitat se morturū,* ait Hieron. ad Paulinum. Hinc Ægyptij cadauer ligneum in conuiuio circumferebant, dicentes: *In hunc intuens pota & oblectare, talis post mortem futurus*, teste Herodoto lib. 3.

Annuntiantes ab his vanis.] Aique, Mercurio, aliisque Idolis, quæ non sunt aliud quàm vani & mendaces Dij, *conuerti ad Deum vnum*, viuum, & verum. Nam vt ait Lactant. lib. 1. de falsa religione cap. 11. *Iupiter mortalis fuit, imbecillis & nihil: quippe qui potius & tunc cum nasceretur extinguī* (à patre Saturnio) *sicut frater eius antè genitus extinctus est, qui si viuere potuisset, nunquam minori concessisset Imperium: ipse autem furto seruatus, furtimque nutritus, ζεὺς, sine ζεν appellatus est, non vt ipsi putant à feruore ignis cœlestis* (quasi ἀπὸ τῦ ζεῖν, id est, *feruere*, quasi ipse sit igneus & feruida substantia, vti censuit Tertul. lib. 1. contra Marc. cap. 13.) *vel quod vita sit dator, vel quòd animantibus inspiret animas: quam enim possit inspirare animam, quam ipse accipit aliunde? sed quòd primus ex liberis Saturni maribus vixerit, latitans in specu.* Vnde Seneca in Herc. furente:

Iupiter dicitur ζεὺς. Cur? q. viuens è filiis Saturni.

Quid? qui gubernat astra, qui nubes quatit,
Num latuit infans rupis excelsæ specu?

Subdit Lactantius Iouis libidines, fraudes, rapinas, &c. Similiter *Mercurius fur ac nebulo, quid ad famam sui reliquit, nisi memoriam fraudium suarum? Cœlo scilicet dignus, quia palæstram docuit, & lyram primus inuenit*, inquit Lactant. ibidem cap. 10. Vnde Mercurius à Poetis vocatur furum, furtorum, somni & fraudum Deus. Vide S. August. lib. 7. Ciuit. cap. 9. & sequent.

Dimisit gentes ingredi vias suas.] Sequi suas concupiscentias, errores & ficta numina. *Dimisit* autem, non quasi eis omne virtutis & veritatis auxilium abstulerit. Sic enim necessariò errassent, & impiè egissent, ac proinde non peccassent. Nam vsque adeò peccatum voluntarium est malum, vt nullo modo sit peccatum, si non sit voluntarium, ait S. Aug. lib. de vera relig. cap. 14. Sed quòd generalia & modica dumtaxat, gratiæ & fidei præsidia eis elargitus sit; specialia & magna reseruans Christo & legi gratiæ; idque ex arcano eius iudicio & beneplacito. Ita se explicat Apostolus, dum subdit *Et quidē non sine testimonio semetipsum reliquit*, &c. & Rom. 1. 20. docet, Gentiles potuisse & debuisse Deū ex creaturis agnoscere, imò multos agnouisse: *Deus enim illis manifestauit. Inuisibilia enim Dei, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque eius virtus & diuinitas, ita vt sint inexcusabiles: quia cum cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, nec gratias egerunt: propter ea* inquit, *tradidit illos Deus in desideria cordis eorum* &c. Vide ibi dicta, & S. August. Epist. 49. c. 2. & S. Prosperum lib. 1. de vocat. gent. c. 4. 5. & sequent.

VERS. 15.

Impiè & imperitè Caluinus hæc adaptat Ecclesiæ, quasi illam pari modo permiserit Deus ire in errores, donec veniret Caluinus, qui illos suæ luce dispelleret: aliud enim est Gentilismus & Paganismus, aliud Christianismus & Ecclesia, quæ est domus Dei, columna & firmamentum veritatis, vt ait Apost. 1. Timoth. 3. 15. cum qua Christus se mansurum promisit vsque ad consummationem sæculi. Matth. vlt. vers. vlt.

VERS. 16. *Dans pluuiam.*] Quæ terram fœcundet, ad producenda omnia fructuum genera. Porrò in Ægypto, vbi non pluit, Deus loco pluuiæ dat Nilū, qui statis temporibus exundans, eam facit fertilissimā, adeò vt olim horreum Romanorū vocaretur. Memorabile est quod scribit Socrates lib. 1. Hist. c. 14. *Cum Gentiles*, inquit, *affirmarent Serapidem esse, qui Nilum ad agros Ægypti irrigados introduceret, propterea quòd vlna quadam, id est mensura aquæ inundantis, ut templū Serapidis esset deportata Imperator* (Constantinus Magnus) *vlnam illam ad Ecclesiam Alexandrinā transferri iubet*, quasi mensurā exundantis Nili Serapidi adimens, & Deo, cuius erat, ascribens. *Cum autem sermo percrebresceret, Nilum pro Serapidis ira deinceps minimè inundaturum, non modò flumen anno sequenti extra ripas diffluxit, sed etiam inde reipsa planum factum est, Nilum non propter huiusmodi superstitiosam religionem, sed propter diuina prouidentiæ decreta inūdare consueuisse.* Simile est quod scribit Sozomenus lib. 7. c. 20. *Cum Theodosius Imp.* inquit, *Idolorum, ac consequenter Nili* (quem quasi Deum suum, ob fœcundationem agrorum, colebant Ægyptij) *cultum publico edicto sustulisset, Nilus tunc solito tardius ad primum exundationis gradū constitit. Indignabantur ergo Ægyptij,*

Nili exundatio à Deo.

quòd non liceret sibi more solito Nilo sacrificare, vt ab eo exundationem impetrarent. Verùm paulo pòst adeo præter solitum intumuit & exundauit, vt Ægyptij metuerent, ne Alexandropolim, quæ Libyæ pars erat, inundaret. Vnde in theatris exclamabant, quòd fluuius, velut senex ac delirus, emunxisset: ac ex eo plurimi Ægyptij patriâ superstitione damnata, ad Christianismum transierunt.

Tempora fructifera.] Suis enim temporibus sibi inuicem succedentibus, varios fructus & fruges producit Deus, quibus homini fastidium adimat, & perpetua nouitate appetitum acuat & oblectet. Sic cerasis succedunt ficus, ficubus pruna, prunis pyra, pyris poma, pomis vuæ, &c. Vnde Ioannes Alba Electorum c. 94. per hypallagen sic exponit: *Dans tempora fructifera*, hoc est, dans fructus temporibus suis. Vide similes cap. 1. 18.

Vers. 17. *Vix sedauerunt turbas.*] Sacerdotis Iouis nulla hic fit mentio. Vnde suspicatur Dionys. Carthus. eum, cùm audiret Iouem suum à Paulo despici & vanum vocari, venerationem in odium Pauli conuertisse, eóque relicto domum abiisse.

Superuenerunt autem.] Studio id fecerunt ex zelo Iudaismi, & odio Christianismi ac Pauli, vt illum euerterent.

Vers. 18. *Persuasis turbis,*] Quòd Paulus & Barnabas quasi nouorum, non Deorum, sed dæmonum essent præcones, ideóque exitium vrbi allaturi, forent lapidandi & occidendi, vti Iconij, quasi Magi, paulo antè lapidati fuerant. Vnde Græci quidam Codices sic habent: *Et cùm illi fortiter disputarent, persuaserunt turbis, vt ab eis desciscerent, dicentes, quod nihil veri dicerent, sed omnia mentirentur.*

Lapidantésque Paulum.] λιθάσαντες, id est, *cùm lapidassent Paulum.* Vnde videtur Paulus solus, quia dux erat verbi, lapidatus, non Barnabas, idque intra Ciuitatem: nam paulo pòst *traxerunt extra Ciuitatem, existimantes eum mortuum esse.* Syrus: *propterea quòd putarent eum mortuum esse.* Cadauera enim efferebant extra Ciuitatem, ne eam contaminarent, & in agris sepeliebant. Lapidatur hic Paulus, quia priùs lapidarat ipse Stephanum: congruè ergo patitur id quod alteri irrogauit. Sed irrogauit vt Saulus, patitur vt Paulus.

Moral. disce hic vulgi mobilitatem & inconstantiam: paulo antè, imò eodem vt videtur die, Paulum vt Mercurium adorare volebat, mox ad sibilum Iudæorum, eum vt sacrilegum lapidat. Vide dicta Numer. 11. 4. & Numer. 20. 3.

Vers. 19. *Circumdantibus autem eum discipulis.*] Vt vel mortuum sepelirent, vti vult Caiet. vel viuum tegerent & Iudæis absconderent. ita Lyra. & Hugo.

Surgens.] Miraculo Deus ilicò restituit sanitatem & vires Paulo, vt qui lapidibus obrutus, confractus & quasi enecatus iacebat, ilicò surgeret, ac postridie quasi valens validúsque pergeret in Derben. ita Lyra. Dionys. & Lorinus. Sic S. Sebastianus sagittis confixus, ac pro mortuo relictus, ilicò Dei virtute conualuit, adiénsque Diocletianum eius impiam crudelitatem redarguit, vt habent eius Acta.

Vers. 20. *Cùmque euangelizassent.*] Ecce persecutione crescit, non decrescit animus virtúsque Paulo, vt ilicò valentiùs & audaciùs iisdem in locis, quibus lapidibus fuerat appetitus, euangelizet. Vnde S. Gregor. 31. Moral. cap. 15. vel iuxta aliam editionem 25. Paulum vocat equum generosum Dei:

Pauli fernot. *Ecce*, inquit, *lapidibus obruitur, nec tamen à veritatis sermone remouetur. Occidi potest, superari non*

A *potest, velut extinctus extra vrbem proijcitur, sed intra vrbem die alio illapsus predicator inuenitur. O quam fortis huic viro inest infirmitas! ô quàm victrix pœna! ô quàm dominatrix patientia! Ad arguendum repulsione prouocatur, ad prædicandum salutem plagis erigitur, ad propellendum laboris lassitudinem pœna refouetur.* Ita S. Abraham Eremita, vti refert S. Ephrem in eius vita, missus ad conuertendum paganos, feros & barbaros, ab eis assiduè irrisus, vexatus, verberatus, sed fortior assurgens, & maiorem amorem semper ostendens, per triennalem hanc patientiam, amorem & constantiam tandem eos conuertit. Ergo *tu ne cede malis, sed contra audentior ito.*

B *Quoniam per multas tribulationes.*] Crux enim Vers. 21. à Deo statuta est via Paradisi, quam Christum inire, & nobis præire voluit. Infert hinc S. Hier. Epist. ad Ocean. de ferendis opprob. *Si*, inquit, *per multas tribulationes quibusdam cœlestis regni aditus aperitur, illis vtique clauditur, qui nolunt sustinere vel paucas.* Idem Epist. 1. ad Heliodorum: *Delicatus*, inquit, *es, si & hic vis gaudere cum seculo, & postea regnare cum Christo.* Scripsit hâc de re totum caput vlt. lib. 2. de Imitat. Christi noster Thomas Theodidactus (falsò Gerson indigitatus) aureis refertum gnomis, illúdque hac sententia concludit: *Omnibus ergo perfectis & seruatis, sit ista finalis conclusio: quoniam per multas tribulationes*

C *oportet nos intrare in regnum Dei.* Porrò dixit hoc Paulus occasione persecutionis suæ, quam assiduè patiebatur à Iudæis, ne Gentiles conuersi ea offensi, resilirent à fide, præsertim cùm similia eis ob fidem pati contingeret. Præmunit ergo eos, vt sciant sibi causa fidei multa esse toleranda.

Nota τὸ *oportet*, q. d. necesse est, ita fieri debet, aliter fieri nequit: idque primò, quia ita sanxit & decreuit Deus. q. d. æterna & irreuocabili Dei lege sancitum est, vt via ad cœlum sit tribulatio: & ab hoc decreto neminem excepit, sed eo omnes

D inclusit: ergo nemo ab eo se excipiendum putet: velis, nolis, crux ab æterno à Deo decreta, tibi subeunda est: subi ergo eam volens; ne si nolens, pœnam tibi duplices, ac meritum & coronam amittas. Secundò, *oportet*, quia decet & congruit, vt tantum Dei regnum emereamur heroicis operibus, agendo & patiendo multa ardua pro Deo & cœlo? nec enim datur corona, nisi post agonem. *Non enim sunt condignæ passiones huius temporis, ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis.* Quocirca Ioannes Abbas dixit, *portam cœli esse iniuriarum perpessionem. Hæc*, inquit, *est porta Dei, per quam patres nostri per multas tribulationes & iniurias, gaudentes ingressi sunt Ciuitatem Dei.* ita Vitaspatr. lib. 3. num. 84. auctore Ruffino. Et num. 85. narratur de alio, qui rogans dicénsque: *Da mihi Pater vnam rem quam custodiam, & saluer per eam,*

E audiuit: *Si potueris inuniari & affici conuicijs, & portare ac tacere, magna est hæc res, & super alia mandata.* Tertiò, *oportet*, quia Christus caput nostrum per crucem ingressus est in cœlum: membra autem decet conformari suo capiti. *Si enim compatimur, & conglorificabimur.* Rom. 8. 17. Quartò, *oportet*, quia Patriarchæ, Apostoli, Martyres, Virgines, Anachoretæ, Sanctique ad vnum omnes hac via ingressi sunt in cœlum: nos ergo diuersam ingredi non conuenit. Quintò, *oportet*, quia tribulatione veluti nitro & lixiuio peccata expianda sunt, & concupiscentiæ motus restinguendi, & expurgandi. Sextò, *oportet*, quia vita hæc plena est miseriis, tentationibus, persecutionibus,

aibus, &c. quas nemo euadere potest. Quocirca Ptolomæus, vt habetur in Præfatione Almagesti, inter alias gnomas hanc edidit: *Qui in mundo permanere voluerit, cor patiens aduersitatibus præparet.* Et Menander: *Necesse est mortalem multa perpeti mala.* Solon verò Crœso Regi ditissimo beatum se æstimanti: *O Crœse*, inquit, *homo est quædam grauis calamitas. Quare ante mortem nemo beatus censendus est.* Ægrè accepit id Crœsus, sed reipsa id verum esse didicit, quando captus à Cyro, rogóque adiudicatus, *Solon, Solon*, inquit, *quam vera dixisti!* ita Herodotus lib. 1. Quocirca Seneca lib. de vita beata cap. 15. *Ad hoc sacramentum*, inquit, *adacti sumus, ferre mortalia, nec perturbari his quæ vitare nostræ potestatis non est. In regno nati sumus: Deo parere libertas est.* Septimò, *oportet*, quia qui pietati studet hostes habet infensissimos, nimirum dæmones omnes, mundum, carnem, ac sæpe amicos, cognatos, fratres & parentes, qui eum tentant, vexant, tribulant, iuxta illud: *Omnes qui piè volunt viuere in Christo Iesu, persecutionem patientur.* 2. Timoth. 3. 12. Octauò, *oportet*, quia dulcia non meruit qui non gustauit amara: nemo enim sentit quàm dulce sapiat, nisi qui sensit quàm amarum despiat. Hinc Christus *fauos post fel a gustasse*, ait Tertul. de corona militis cap. 14. post gustatum enim fel, optimè sapit mel. Sic œnopolæ vt vina sua hospitibus commendent, eis libanda dant nonnulla insipida & acerba. Cùm proficiscerer Romam per Germaniam, vir prudens hoc mihi dedit consilium: In hospitiis hospiti vinum propinanti, rogantique num bonum sit, respondeto, esse bonum, illúdque laudato: tum enim melius & melius dabit, vt ostendat se optimis vinis abundare. Si enim dicas esse malum, illúdque vituperes, hospes dabit peius semper & peius, vt cogaris repetere prius, dicereque illud fuisse longè melius. Itaque mihi res euenit. Sic & Deus congruè suis electis dat hic fel, & vinum austerum tribulationis, vt post illud eis meliùs sapiat mel, & nectar consolationis & fruitionis Dei in cœlo. Vide dicta de tribulationis vtilitate Genes. cap. 22. 1. & c. 33. in fine, & cap. 42. vers. 21. Rom. 8. 17. Daniel. 11. 35. & alibi. Ita Sanctus Vrbanus Pontifex magister S. Cæciliæ, cùm eum in carcere inclusum visitarent Fortunatus & Iustinus presbyteri, flentésque dicerent: *Ora pro nobis Sanctissime Pater, quia tempus persecutionis imminet*, respondit: *Nolite ex hoc flere, sed magis gaudete; per multas enim tribulationes oportet nos introire in regnum Dei*, ac paulo pòst productus ad tribunal glorioſum martyrium, obiit anno Christi 233. ita habent eius Acta.

Vers. 22. χειροτονία est Ordinatio Episcopi, non laici.

Et cùm constituissent illis per singulas Ecclesias presbyteros.] Græcè, χειροτονήσαντες, quod Erasmus, Pagnin. & Tigurina (& innuit Syrus) vertunt, *cùm per suffragia elegissent, vel creassent eis presbyteros*, quasi hi presbyteri creati sint à laicis, putà suffragiis populi: χειροτονία enim est manus extensio. Solebat enim populus manum eleuando, ferre suffragium. Hoc verum est in creatione Magistratuum ciuilium, at non Ecclesiasticorum: hi enim non à laicis, sed ab Ecclesiasticis; putà ab Episcopis creantur & ordinantur.

Prob. 1. Id ita esse patet primò, quia τὸ χειροτονήσαντες spectat Paulum & Barnabam, non populum, vt patet intuenti textum. Ergo Paulus & Barnabas erant χειροτονήσαντες, id est, *manus extendentes*, siue *manus imponentes* super presbyteros, atque hac manuum impositione eos sacro ritu ordinantes, non populus.

Secundò, quia Paulus 1. Timoth. 4. 14. *Noli*, ait, *negligere gratiam, quæ tibi data est per impositionem manuum presbyterij*, id est, cœtus presbyterorum. Presbyteri ergo manus imponebant ordinandis, non laici. Et cap. 5. 22. *Manus citò nemini imposueris.* Et 2. Timoth. 1. 6. *Admoneo te vt resuscites gratiam Dei, quæ est in te per impositionem manuum mearum*, non populi. 2.

Tertiò, quia χειροτονία in nouo Testamento est χειροθεσία, id est, *manus impositio*, hoc est, sacra Ordinatio, vt patet ex locis iam citatis: idque diserte docet S. Chrysost. hom. 10. in Epist. 1. ad Timoth. S. Hieron. in cap. 58. Isaiæ, Theodor. lib. 1. Histor. cap. 9. & Græci passim, qui χειροτονίαν vocant Ordinationem, qua Episcopi manus non eleuant ad dandum suffragium, sed imponunt ordinando, vt eum Episcopum vel Sacerdotem consecrent. Idem patet ex can. 1. Apostol. & ex Conc. Nicæno, quod citat Theod. loco iam dicto, & Conc. Laodicen. cap. 5. 3.

Quartò, idem patet ex continua & immemorabili praxi Ecclesiæ, quæ Ecclesiæ ministros constituit per impositionem manuum Episcopi, non per suffragia populi; esto aliquando Episcopi ex indulgentia concesserint populo ius eligendi & præsentandi ordinandos, vti etiamnum multi Principes habent ius patronatus præsentandi Abbates & Episcopos: verùm ita, vt eos non constituant, nec ordinent, sed constituendos & ordinandos offerant Pontifici. 4.

Quintò, quia ita Christus per se ordinauit Apostolos in Episcopos & presbyteros, sine vllo populi suffragio. Atque idem facere iussit Apostolis, non solùm suo exemplo, sed & verbo, dicens in vltima cœna, cùm eos ordinauit Sacerdotes: *Hoc facite.* Christus enim instituit modum ordinandi, æquè ac conferendi reliqua Sacramenta. 5.

Presbyteros.] Tum summos, id est, Episcopos; tum minores, id est, Sacerdotes. Episcopi ergo nomine presbyterorum comprehenduntur, vti dixi 1. Timoth. 3. vers. 1. & 8.

Et oraſſent cum ieiunationibus.] Est hysterologia: oratio enim & ieiunium præmissum fuit Ordinationi presbyterorum, æquè vt præmissum fuit in Ordinatione Pauli & Barnabæ cap. præcedenti vers. 2. & 3. atque etiamnum præmittitur Ordinationi, quæ proinde fit præuio ieiunio quatuor temporum. Idipsum liquet ex Græco, vbi non est coniunctio &, sed tantùm aoristus προσευξάμενοι, id est, *postquam oraſſent*, q. d. cùm post orationem & ieiunium constituissent eis presbyteros. Porrò Lyran. per orationem accipit hic sacrificium Missæ: in ea enim est solemnis & publica oratio, in qua proinde ordinari solent Ecclesiæ ministri. Vide dicta capite præcedenti vers. 2. & 3.

Commendarunt (putà Paulus & Barnabas *eos*, fideles Lystrenses, Iconienses, &c. cum presbyteris quos eis constituerant) *Domino, in quem crediderunt.*] Vt is eos in fide suscepta conseruaret & promoueret. Minùs rectè ergo nonnulli inuersè sic explicant. q. d. fideles conuersi commendarunt Paulum & Barnabam Domino, vt is eorum iter & prædicationem dirigeret & secundaret, vtpote *in quem crediderunt*, id est, cuius prouidentiæ totos se commiserunt & tradiderunt.

Attaliam.] Perperam Vatab. legit, *Italiam.* Sic & Interpres Syri malè legit & vertit, *Litaleia*, cùm alio puncto legere & vertere debuisset *Lattalia*, id est, *in Attaliam.* Longè enim aberant hi Apostoli Vers. 24.

ab Italia : nec Paulus venit in Italiam ante annum A mendatus Deo, qui omnis gratiæ liberaliſſimus eſt
ſecundum Neronis, quo Romam ad eum vinctus donator viris Apoſtolicis.
miſſus eſt à Feſto. Actor. 27. 1. Errant ergo qui
aliter ſentiunt. Attalia vrbs eſt & regio in Pam-
phylia. ita Ptolomæus lib. 5. c. 6. & Strabo lib. 14.
Vel certè iuxta Pergamum, cuius Rex fuit Atta-
lus : vnde veſtes Attalicæ, quæ ibi fiebant. Opus
enim Attalicum eſt, in quo ſtaminibus ſericis au-
rea ſubtegmina intexuntur : nos telam auream vo-
camus : de quo Plinius lib. 3. cap. 48. *Acum facere*
Phryges inuenerunt, ideóque Phrygiones appellati
ſunt. Aurum intexere in eadem Aſia inuenit Atta-
lus Rex : vnde nomen Attalicis. Colores diuerſos pi-
ctura intexere, Babylon maximè celebrauit, & no-
men impoſuit. Plurimis verò licijs texere, quæ poly-
mita appellant, Alexandria inſtituit. Scindi dimi-
dere, Gallia.

Vers. 25. *Vnde erant traditi gratiæ Dei.*] Putà traditi Spi-
ritui S. eos expoſcenti ac dicenti cap. 13. 2. *Segre-*
gate mihi Saulum & Barnabam in opus, ad quod
aſſumpſi eos. Spiritus S. enim eſt Spiritus gratiæ,
qui gratis & copiosè ſuis, præſertim præconibus,
dona qualibet gratiarũ ad miniſterium hoc oppor-
Gratia tri- tuna aſpirat, & ſubminiſtrat. Gratia ergo Dei hic
plex. ſignificat Spiritus S. directionem, roborationem,
illuſtrationem, quibus animabat Paulum & Bar-
nabam, eóſque ſuo ſpiritu & zelo ignibat ad effi-
caciter & ardenter euangelizandum, & ad patran- C
dum miracula, quibus conuerterentur Gentiles.
Secundò, *traditi gratiæ*, id eſt, gratuito Apoſtola-
tui & legationi ad gentes. Apoſtolatus enim in-
gens eſt gratia. Vnde nonnulli per hypallagen ſic
exponunt : vbi traditi erant gratiæ Dei, id eſt, vbi
tradita erat eis gratia Ordinationis & Apoſtolatus,
hoc eſt, vbi ordinati erant Epiſcopi, & conſtituti
Apoſtoli iuſſu Dei. Tertiò, *τὸ gratiæ*, notat fau-
ſtas Antiochenſium presbyterorum & fidelium
apprecationes, quibus Paulo & Barnabæ abeunti-
bus ad Apoſtolatum omnia fauſta, omnémque
Dei gratiam & benedictionem apprecabantur,
commendantes eos Deo eiúſque miſericordiæ &
gratiæ. Vnde hanc gratiam explicans Lucas v. 26.
ait, *quanta feciſſet Deus cum illis.* Deus enim, eiúſ-
que gratia, erat quaſi pædagogus & auriga Pauli.
Hic ſenſus videtur planiſſimus, vt Paulus dicatur
traditus gratiæ Dei per hypallagen, hoc eſt, com-

In opus (ad opus Apoſtolatus) *quod compleue-*
runt.] Id eſt, fideliter, plenè & perfectè obiuerunt.
Sic Paulus iubet Timotheo Epiſt. 2. cap. 4. 5. di-
cens : *miniſterium tuum imple.* Et Chriſtus Ange-
lo, id eſt, Epiſcopo Sardenſi arguens dicit Apo-
cal. 3. 2. *Eſto vigilans, & confirma cætera quæ mo-*
ruura erant. Non enim inuenio opera tua plena co-
ram Deo meo. Vide ibi dicta. Baronius cenſet, Bar-
nabam & Paulum in hoc opere peregrinationis &
Apoſtolatus fui poſuiſſe quinque annos. Exiſſe
enim Antiochia ad prædicandum anno Chriſti 44.
qui fuit Claudij Imp. 2. vel 3. rediſſe verò anno
Chriſti 49. qui fuit Claudij ſeptimus, & maiori ex B
parte octauus.

Et quia aperuiſſet gentibus oſtium fidei.] Hoc Vers. 26.
eſt, gentes per prædicationem vocaſſet ad fidem,
ac per fidem & baptiſmum vocaſſet, & admiſiſſet
in ſuam Eccleſiam & cœtum fidelium. Eccleſiæ
enim oſtium eſt fides & baptiſmus. Oſtium ergo
fidei, eſt prædicatio Euangelij & fidei, tum exter-
na per Paulum, tum interna per Spiritum S. qua
Spiritus S. intellectum & voluntatem mouet, vt
intendat prædicationi externæ, eique credat &
obediat; per prædicationem enim quaſi per oſtium
auritum, ſermo fidei fideíque ingreditur in animam,
ac ſeptam animæ inſinuat & perſuadet : atque vi-
ciſſim anima ingreditur in fidem, ei ſe ſubmitten-
do, credendo & tradendo in obſequium Dei, Chri-
ſti & Apoſtolorum eius. Sic moraliter Deus fide-
libus aperit oſtium humilitatis, patientiæ, charita-
tis, vitæ religioſæ & Apoſtolicæ, dum eis inſpirat
pias affectiones, motus & deſideria humilitatis,
patientiæ, charitatis, vitæ religioſæ & Apoſtolicæ,
iuxta illud quod ait Chriſtus de ſua paſſione &
obedientia vſque ad mortem Crucis, Iſaiæ 50. 5.
Dominus Deus aperuit mihi aurem : ego autem non
contradico retrorſum non abij.

Morati ſunt autem tempus non modicum cum Vers. 27.
D *diſcipulis.*] Antiochiæ. Baron. cenſet Paulum &
Barnabam poſt reditum Antiochiæ manſiſſe bien-
nium, putà anno Chriſti 49. & 50. vſque ad Con-
cilium primum Ieroſolymitanum, quod celebra-
tum eſſe aſſerit anno Chriſti 51. de quo capite
ſequenti.

CAPVT DECIMVMQVINTVM.

SYNOPSIS.

Antiochia oritur quæſtio, an Gentiles Chriſtiani debeant circumcidi & ſeruare legem Moyſi? Ad
eam ſoluendam mittitur ad Apoſtolos Ieroſolymam Paulus cum Barnaba. Apoſtoli cogunt pri-
mum Concilium, in quo reſpondent & definiunt, Chriſtianos non obligari lege Moſis. Reſpon-
ſum. hoc Antiochiam refert Paulus & Barnabas; qui paulo pòſt ſeparati, Paulo aſſumente Silam,
Barnaba Ioannem Marcum, pergunt euangelizare gentibus.

Verſ. 1. Et quidam deſcendentes de Iudæa, E docebant fratres : Quia niſi circumcidamini ſecundùm morem Moyſi, non poteſtis ſaluari.

2. Facta ergo ſeditione non minima Paulo & Barnabæ aduerſus illos, ſtatuerunt vt aſcenderent Paulus & Barnabas, & quidam alij ex aliis, ad Apoſtolos & presbyteros in Ieruſalem, ſuper hac quæſtione.

3. Illi ergo deducti ab Eccleſia, pertranſibant Phœnicen & Samariam, narrantes conuerſionem gentium : & faciebant gaudium magnum omnibus fratribus.

4. Cum autem veniſſent Ieroſolymam, ſuſcepti ſunt ab Eccleſia, & ab Apoſtolis, & ſenioribus, annuntiantes quanta Deus fecisset

Digitized by Google

feciſſet cum illis.

5. Surrexerunt autem quidam de hæreſi Phariſæorum, qui crediderunt, dicentes: Quia oportet circumcidi eos, præcipere quoque ſeruare legem Moyſi.

6. Conuenerúntque Apoſtoli & ſeniores videre de verbo hoc.

7. Cùm autem magna conquiſitio fieret, ſurgens Petrus dixit ad eos: Viri fratres, vos ſcitis, quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit, per os meum audire gentes verbum Euangelij, & credere.

8. Et qui nouit corda Deus, teſtimonium perhibuit, dans illis Spiritum Sanctum, ſicut & nobis,

9. Et nihil diſcreuit inter nos & illos, fide purificans corda eorum.

10. Nunc ergo quid tentatis Deum, imponere iugum ſuper ceruices diſcipulorum, quod neque Patres noſtri, neque nos portare potuimus?

11. Sed per gratiam Domini Ieſu Chriſti credimus ſaluari, quemadmodum & illi.

12. Tacuit autem omnis multitudo: & audiebant Barnabam & Paulum, narrantes quanta Deus feciſſet ſigna & prodigia in gentibus per eos.

13. Et poſtquam tacuerunt reſpondit Iacobus, dicens: Viri fratres, audite me.

14. Simon narrauit quemadmodum primùm Deus viſitauit ſumere ex gentibus populum nomini ſuo.

15. Et huic concordant verba Prophetarum, ſicut ſcriptum eſt:

16. Poſt hæc reuertar, & reædificabo tabernaculum Dauid, quod decidit: & diruta eius reædificabo, & erigam illud:

17. Vt requirant cæteri hominum Dominum, & omnes gentes, ſuper quas inuocatum eſt nomen meum, dicit Dominus faciens hæc.

18. Notum à ſæculo eſt Dominó opus ſuum.

19. Propter quod ego iudico, non inquietari eos qui ex gentibus conuertuntur ad Deum,

20. Sed ſcribere ad eos vt abſtineant ſe à contaminationibus ſimulachrorum, & fornicatione, & ſuffocatis, & ſanguine.

21. Moyſes enim à temporibus antiquis habet in ſingulis ciuitatibus qui eum prædicent in Synagogis, vbi per omne Sabbathum legitur.

22. Tunc placuit Apoſtolis, & ſenioribus cum omni Eccleſia, eligere viros ex eis, & mittere Antiochiam cum Paulo & Barnaba, Iudam, qui cognominabatur Barſabas, & Silam, viros primos in fratribus,

23. Scribentes per manus eorum. Apoſtoli & ſeniores fratres, his, qui ſunt Antiochiæ, & Syrię, & Ciliciæ, fratribus ex gentibus, ſalutem.

24. Quoniam audiuimus quia quidam ex nobis exeuntes, turbauerunt vos verbis, euertentes animas veſtras, quibus non mandauimus:

25. Placuit nobis collectis in vnum, eligere viros, & mittere ad vos, cum chariſſimis noſtris Barnaba & Paulo,

26. Hominibus, qui tradiderunt animas ſuas pro nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti.

27. Miſimus ergo Iudam & Silam, qui & ipſi vobis verbis referent eadem.

28. Viſum eſt enim Spiritui Sancto, & nobis, nihil vltrà imponere vobis oneris, quàm hæc neceſſaria:

29. Vt abſtineatis vos ab immolatis ſimulachrorum, & ſanguine, & ſuffocato, & fornicatione: à quibus cuſtodientes vos, bene agetis. Valete.

30. Illi ergo dimiſſi, deſcenderunt Antiochiam: & congregata multitudine tradiderunt Epiſtolam.

31. Quam cùm legiſſent, gauiſi ſunt ſuper conſolatione.

32. Iudas autem & Silas, & ipſi cùm eſſent Prophetæ, verbo plurimo conſolati ſunt fratres, & confirmauerunt.

33. Facto autem ibi aliquanto tempore, dimiſſi ſunt cum pace à fratribus, ad eos qui miſerant illos.

34. Viſum eſt autem Silæ ibi remanere: Iudas autem ſolus abiit Ieruſalem.

35. Paulus autem & Barnabas demorabantur Antiochiæ, docentes, & euangelizantes cum aliis pluribus verbum Domini.

36. Poſt aliquot autem dies, dixit ad Barnabam Paulus: Reuertentes viſitemus fratres per vniuerſas ciuitates, in quibus prædicauimus verbum Domini, quomodo ſe habeant.

37. Barnabas autem volebat ſecum aſſumere & Ioannem, qui cognominabatur Marcus.

38. Paulus autem rogabat eum (vt qui diſceſſiſſet ab eis de Pamphylia, & non iſſet cum eis in opus) non debere recipi.

39. Facta eſt autem diſſenſio, ita vt diſcederent ab inuicem, & Barnabas quidem aſſumpto Marco nauigaret Cyprum.

40. Paulus verò electo Sila profectus eſt, traditus gratiæ Dei à fratribus.

41. Perambulabat autem Syriam, & Ciliciam, confirmans Eccleſias: præcipiens cuſtodire præcepta Apoſtolorum, & ſeniorum.

Digitized by Google

VERS. 2. *QUidam descendentes de Iudæa.*] Iudæi ergo huius litis & quæstionis fuêre auctores: nam pro suo Iudaismo certantes, prætendebant solis Iudæis promissum & missum esse Messiam, eiúsque gratiam & salutẽ;ac proinde Gentiles non esse capaces Messiæ & Christianismi,nisi priùs fiant Iudæi.Horum auctor fuit Cherinthus,teste Epiphanio hæresi 28.& Philastrio lib.de hær.8.*Hic*,inquit, *sub Apostolis quæstionem seditionis commouit, dicens debere circumcidi homines: cuius causa contra ipsum & in reliquum cœtum decreuerunt de suis Actibus Apostoli sententiam, non debere iam homines Iudaismo, id est, circumcisioni, aliisque talibus superstitionis vanæ patere carnalibus, qui de gentibus venientes credebant in Christum Dominum nostrum Saluatorem.* Idem habet S.August. in catalogo hæresum, & S.Hier. Epist. 89. Vnde & Cherinthus fideles concitauit contra S.Petrum,eo quòd baptizasset Cornelium, vt vidimus cap.10.& rursum concitauit Iudæos,vt Paulum quasi Iudaismi hostem caperent,vti audiemus c.21. Cherinthi asseclа fuit Ebion, qui mentiebatur Paulum esse Gentilem; sed factum esse Proselytum, vt Ierosolymis filiam Sacerdotis in vxorem ducere posset: verùm hac spe deiectum, factum esse hostem Iudæorum & Iudaismi.ita Epiphanius hæresi 30.

Quia nisi circumcidamini.] Sub circumcisione per Synecdochen, totam legem Mosis & Iudaismi intelli ge: huius enim initium, ingressus & professio erat circumcisio,æquè ac baptismus legis nouæ & Christianismi, vt docet Apostolus Galat.5.3.

Secundùm morem Moysi.] A Mose præscriptum in lege. Vnde Syrus vertit, *ritu legis.*

VERS. 2. *Facta ergo seditione.*] Græcè, στάσεως γὴ ἐκζητήσεως, id est, *facta contentione & disceptatione.* στάσις enim significat non tantùm *seditionem* sed & *secessionem, dissensionem, discordiam, certamen, contentionem*: & sic noster Interpres sumit hic seditionem pro secessione & acri contentione. q. d. Paulus & Barnabas secessérunt, & dissenserunt à Cherintho & Iudaizantibus, atque contra eos acriter contenderunt,Gentiles non debere circumcidi & seruare legalia.Vnde Syrus vertit: *ortus est tumultus plurimus & disceptatio.* Ex clamosa enim contentione partium litigantium oritur tumultus,schisma & seditio. Est Catachresis & Metalepsis: seditio enim ponitur pro contentione, ex qua consequi solet: alioqui Paulus propriè seditiosus dici nequit, sed potiùs Cherinthus & Iudaizantes; cum seditiosis autem seditiosè agendũ:sicut enim bellum non nisi bello propulsatur, sic & tumultus non nisi tumultu,seditio non nisi seditione,cõtentio non nisi contentione superatur & sedatur. Nisi enim hæreticis fortiter sese opponant Catholici, suósque omnes in partem suam ad resistendum euocent,à factione & furore hæreticorum opprimentur.Dicitur enim *seditio* quasi *seorsum ito*. Vnde Cicero lib.6.de Repub.c.7. declarat seditionem à dissensione ciuium dictam esse, quòd seorsum eunt alij in alium.Idem Actione 3.in Verrem: *Malus ciuis*, inquit, *improbus Consul, seditiosus homo Cn. Carbo fuit.* Seditio ergo bona,vel mala est, prout causa bona, vel mala est. Denique seditio hæc potiùs populo tribuenda est, quàm Paulo.q.d.populus fidelis audito iugo legis, quod ei imponere volebant Iudaizantes,concitauit tumultum & seditioné, ac tumultuans adortus est Paulũ &Barnabá,eósq; coëgit insurgere contra Iudaizántes,ac populi libertatẽ Christianá propugnare.

Vt ascenderet Paulus.] Cum Tito, ait Theodor. quem maximè impetebat Cherinthus,eiúsque asseclæ, eo quòd cùm esset Gentilis, & conuersus ad Christum à Paulo,non tamen fuisset circũcisus,vti ait Apost.Gal.2.1.Vbi & asserit,se non tantùm missum ab Antiochenis, sed & *secundùm reuelationem*, id est, accepto oraculo iussúque Dei ascendisse in Ierusalem,vt Euangelium,quod prædicabat gentibus, conferret cum Apostolis, ne Iudæi criminari possent, eum quasi Christi posthumum distentire ab Apostolis,qui cum Christo vixerant, ab eóque edocti erant.

Et quidam alij ex aliis.] Ex parte aduersa Cherinthi & Iudaizantium,vt vtraq; dissidentium pars suas rationes proponeret Apostolis, quibus audiris ipsi pronuntiarent sententiam,litémque decideret. Minùs rectè aliqui per alios accipiunt Titũ & alios Paulo & Barnabæ adhærentes.Nam *vè alij ex aliis*, significat eos fuisse ex parte aduersa;atque in iudicio debet vtraque pars audiri. ita Mariana.

Ad Apostolos.] S.Petrum, Iacobum & Ioannem, vt patet Galat. 2. 9. cæteri enim Apostoli dispersi erant per Orbem. Ioannes enim facilè Epheso poterat euocari,vti & Mathias,& si qui alij in locis vicinis degebant. Iacobus aderat, vtpote Episcopus Ierosolymorum. Alter enim Iacobus Zebedæi, frater Ioannis,iampridem erat occisus:S.Petrus Roma expulsus cum cæteris Iudæis à Claudio, vt patet c.18.2.pariter in Ierusalem quasi fidelium matricem,nutu Dei redierat.Hoc ergo Concilium tribus primariis Apostolis constabat. ita Baronius. Addit S.Clemens l.6.Const.c.12.omnes duodecim Apostolos per Orbem dispersos,instinctu Dei in Ierusalem conuenisse,& quæstionẽ hanc definiuisse.Verùm id magnam habet difficultatem.Nam Iacobus Zebedæi, qui erat vnus è duodecim Apostolis, quémque mox c.14. expressè nominat Clemens, huic Concilio interesse non potuit,vtpote iampridé occisus ab Herode.Quare liber hic à Baronio,Bellarmino & aliis censetur apocryphus. Nam &l.3. c.6.distinguit Mariam Magdalenam à Maria sorore Lazari,cùm constet vnam eamdémq; fuisse.l.3.c.2. quartas nuptias vocat libidinem & manifestam impudicitiam.l.7.c.24.iubet seruari festum Sabbathi, æquè ac Dominicæ.l.6.c.14.Iacobum fratrem Domini & primum Episcopum Ierosolymorum,constituit extra numerum duodecim Apostolorum; ponítque tres Iacobos,primum Zebedæi,secúdum Alphæi, quos ait fuisse Apostolos, tertium fratrem Domini,quem negat fuisse Apostolum,sed Episcopum dumtaxat fuisse asserit. Esto hæc mitigare,& excusare contẽdat noster Turrianus,qui censet hos libros germanos esse S.Clementis & incorruptos.

Et presbyteros.] Tum Sacerdotes,tum Episcopos. Episcopi enim soli sunt Iudices,habéntque ius suffragij in Concilio: presbyteri autem intersunt vt consiliarij & Doctores, qui controuersiam in vtramque partem agitant & explicant,vt Episcopi deinde eam decidant.Vide Bellarm.lib.1.de Conciliis cap. 15. & 16.

VERS. 5. *Surrexerunt autem quidam.*] Hæc verba accipi possunt vel vt Pauli & Barnabæ, vel vt Lucæ: vt Pauli & Barnabæ, si cum Syro subaudias, *sed inquiunt*,quasi hic incipiant ipsi proponere suam cum Iudæis controuersiam: vt Lucæ,si dicamus Paulo perorante, & gentium conuersionem celebrante, exsurrexisse eius aduersarios eum criminantes, quòd gentes admitteret ad Christianismum, nec tamen cogeret eas circumcidi, fierique priùs Iudæos.Hunc secundum sensum videntur præ se ferre plana Lucæ verba: & verisimile est Pauli accusatores

tores & hostes,eo loquente causámq; suam agente, non tacuisse. Priorem tamen exigere videtur ipsa narratio,& connexio historiæ.Planè enim videtur Paulus loquens, simul statum controuersiæ, ob quam mittebatur, exposuisse. Idque exposcit vox *eos*,cùm subdit,*dicentes: quia oportet circumcidi eos:* quos?Vtique Gentiles, quorum conuersionem celebrabat Paulus.Sæpe enim Hebræi suppositum,vel nomen substantiuum intelligendum relinquunt ex historiæ circumstantia.Idem exposcit narratio huius historiæ,quam facit S.Petrus apud S.Clementem lib.6. Constit. Apost.cap.12.

De hæresi (secta) *Pharisæorum.*] Erat hæc primaria secta Iudaismi, quæ proinde acriùs pugnabat pro Iudaismo, etiam post conuersionem ad Christum,vt nobilitatem suam,quam habuerat & acceperat ex Iudaismo,tueretur.Pharisæi hi litem mouerant Paulo Antiochiæ,futuri pariter actores contra eundé,vel per se, vel per suos apud Apostolos. Sin iuxta secundùm sensum iam datum mauis eos fuisse in Ierusalem,dicito subornatos fuisse à Iudæis Antiochenis, Pauli hostibus, vt Iudaismi causam contra Paulum Ierosolymis agerent.Pharisæi enim erant honorati inter Iudæos,ac consequéter & inter Christianos, vtpote qui ex Iudæis prodierant.

Circumcidi eos.]Gentiles,quorum causa hic agebatur,quósq; nominauit v.3.& c.præcedenti v.26.

Præcipere quoque seruare.]Id est,vt seruent Gentiles *legem Moysi*, æquè ac seruant Iudæi.

VERS. 6. *Conuenerúntque Apostoli & seniores.*]Putà presbyteri,de quibus vers.2.Hic ergo fuit primus conuentus Ecclesiæ, primúmque Concilium, in quo acta est causa Christianismi contra Iudaismum. Porrò hoc Concilium celebratum fuit anno 14. à conuersione S.Pauli,vt ipse ait Galat.2.1. qui fuit annus à passione Christi 16. ab eius natiuitate 51. Claudij Imp. nonus: quo anno à Claudio Iudæos expulsos fuisse Roma, & consequenter S.Petrum, tradit Orosius lib.7.Histor.c.6.Ita Baron.Bellarm. in Chronol. Lorinus & Perer.Præfatione in Epist. ad Roman.disp.1.n.34. licèt S.Hieron. & alij numerando illos annos 14. non à conuersione S.Pauli, sed à triennio post eam acto Damasci in Arabia, de quo Galat.1.vers.18. censeant hoc Concilium celebratum triennio tardiùs, nimirum anno 17. à conuersione S. Pauli, qui fuit annus Christi 54. Claudij Imp.12.vel 13.Vide dicta Galat.2.1. Sic post trecentos ferè annos, putà anno Christi 325. secundum Concilium celebratum est, nimirum Nicænum primum, sub Constantino Imp. & Syluestro Pont.in quo acta est causa diuinitatis Christi contra Arrium. Deinde post annos 56. putà anno Christi 381.sub Theodosio seniore celebratum est tertium Concilium Oecumenicum, putà Constantinopolitanum primum, in quo acta est causa diuinitatis Spiritus S. contra Macedonium. Quartum Concilium generale fuit Ephesinum, celebratum anno Domini 430. in quo acta est causa vnius personæ in Christo contra Nestorium. Quintum fuit Chalcedonense sub Leone I. Pont. & Marciano Imp. anno Domini 451. in quo acta est causa duarum naturarum in Christo contra Eutychetem. Hisce vltimis quatuor Conciliis S. Gregorius quasi quatuor Euangeliis honorem haberi voluit.

VERS. 7. *Surgens Petrus.*] Quasi Princeps Apostolorum & Primas Ecclesiæ, qui audita controuersiæ in vtramque partem disceptatione, hic eam primus, quasi Iudex definit.Vnde mox eius sententiam sequitur S. Iacobus, & cæteri omnes. ita S.Hieron. Epist.89.quæ 11. est inter Epistolas S.Augustc.3. vbi ait, Petrum fuisse Principem huius decreti. Et Theodor.Epist. ad Leonem Papam: *Si Paulus*,inquit, *præco veritatis tuba S.Spiritus,ad magnum Petrum cucurrit,vt ijs qui Antiochiæ de legalibus institutis contendebant,ab ipso afferret solutionem; multo magis nos qui abiecti sumus & pusilli, ad Apostolicam vestram Sedem currimus, vt Ecclesiarum vulneribus medicinam à vobis accipiamus. Vobis enim per omnia primos esse conuenit.*

Quoniam ab antiquis diebus.] Id est,iampridem, iamdiu, ab olim, putà primò in actu exercito à conuersione Cornelij, quæ contigit sub annum Christi 37. vti ostendi cap.10. in fine: inde enim computando vsque ad annum Christi 51.quo hæc dixit Petrus, fluxerunt anni 14. de quibus rectè dici potest, *ab antiquis diebus*, putà ab initio nascentis Euangelij, & prædicationis apud gentes. Secundò,in actu signato Matth.16.18. vbi Petrus audiuit à Christo: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Id autem dixit Christus sub annum vitæ 33. hoc est, ante octodecim annos. Aliqui exponunt, *à diebus antiquis*, id est, ab æterno. ita Prosper lib.2. de vocat. gent.cap.18. Verùm minùs genuinè.

Deus in nobis elegit, per os meum.] q. d.Deus inter nos me primum & Principem elegit Apostolum, per cuius os gentes audiant Euangelium & credant.S.Chrysost. pro *in nobis* legit,*in vobis*,explicátque, *in Palæstina*, vel *præsentibus vobis.*

Et qui nouit corda Deus.] ὁ καρδιογνώστης θεὸς, id est,*Deus qui est cardiognostes*,hoc est,arcanorum cordis scrutator & inspector, scilicet, nouit corda Gentilium credentium Euangelio sincerè quærere Deum,& salutem suam, ac proinde capacia esse gratiæ, iustitiæ & salutis allatæ à Christo; ac consequenter eos admittendos esse ad Ecclesiam & Christianismum. Vnde & huius sinceritatis & capacitatis *testimonium perhibuit, dans illis Spiritum S.* in visibili specie ignis vel linguarum igneārum, *sicut & nobis*, vti dedit Cornelio eiúsque familiæ. Actor.10.44.

VERS. 9. *Et nihil discreuit inter nos & illos.*] Scilicet inter Iudæos & Gentiles, quoad gratiam, iustitiam & salutem.q.d.Deus non est acceptor personarum,vt Iudæos in Christianismo præferat Gentilibus.

Fide purificans corda eorum.]Occurrit obiectióni Iudaizantium; dicebant enim: Gentiles sunt impuri, vtpote idololatræ & scelerati: ergo non sunt admittendi ad puritatem Christianismi. Respondet Petrus, Gentiles in Gentilismo fuisse impuros; sed Deum per fidem eos purificasse tum ab idololatria, tum à sceleribus: per fidem enim agnouerunt Idola esse falsos Deos, Deúmque verum esse vnum in essentia, & trinum in personis. Rursum per fidem purificati, id est,iustificati sunt à peccatis. Intellige fidem, non nudam, sed sese exerentem in actus spei, contritionis, charitatis, obseruationis mandatorum & bonorum operum; siue, vt ait Paulus, fidem quæ per charitatem operatur.Vide canones 2. & 3. in S.Paulum.

VERS.10. Tentare triplex. *Nunc ergo quid tentatis Deum.*] Tentat Deum, qui eius clara certáque dicta & iussa in dubium reuocat. Talis enim tentat Deum, an verè & seriò, non ioco hoc dixerit & iusserit; aut certè an in dictis & iussis suis sit firmus & constans. q. d. Deus clarè & certò manifestauit suam voluntatem esse, vt Gentiles admittantur ad Christianismum, cùm in eos visibiliter misit Spiritum S. quid ergo, ô Iudaizantes, eam in dubium reuocatis, itáque Deum

Deum tentatis,an ſeriò hoc velit,aut in voluntate ſua ſibi conſtet & perſeueret?illud enim eſt facere Deum ludionem & ridiculum, hoc leuem & inconſtantem. Secundò, tentatis Deum : quia conatumini eius voluntatem agnitam ad veſtram,quæ contraria eſt,inflectere,vt contra id quod decreuit, imponat iugum legis Gentilibus,quia id vos vultis & cupitis.Tertiò,addit Caiet.*tentatis Deum*,id eſt, ad iram & vindictam prouocatis, dum vultis experiri an ipſe incredulitatem & iniuriam, quam non credendo ei irrogatis, vleiſci poſſit & velit.

Imponere.] ἐπιθεῖναι. Tigurina & Pagnin. vertunt, *vt imponatur*, ſcilicet à Deo, ſiue vt imponat eis Deus iugum legis penè importabile, quod S.Auguſt. Serm.9. de verbis Domini vocat ſarcinam innumerabilium obſeruationum, qua dura ceruix Iudæorum premenda erat, ne ad Idola & idololatras reſpiceret.R.Moſes lib.3.Ductoris dubiorum cap.6. numerat præcepta legis affirmatiua 218. tot quot ſunt membra in homine ; negatiua verò 365.tot ſcilicet,quot ſunt dies in anno.Porrò Chriſtus non aboleuit Decalogum, putà præcepta moralia & naturalia legis,ſed tantùm cæremonialia & iudicialia : quia pro cunctis lacinioſæ legis cæremoniis dedit verbum abbreuiatum, id eſt, breuiſſimum fidei & dilectionis præceptum, ait S. Hieron. in Iſaiæ cap.10.

Neque nos portare potuimus.] Hoc eſt,ægrè,difficulter portauimus : impoſſibile ergo moraliter hic cape pro valdè difficili. Deus enim phyſicè impoſſibilia non præcipit : hoc enim faciunt Tyranni.Quocirca multi hoc legis iugum portarunt, vt Elizabeth & Zacharias,de quibus dicitur Lucæ 1. 6. quòd *erant iuſti ante Deum, incedentes in omnibus mandatis & iuſtificationibus Domini ſine querela*.Idem dicitur de Dauide Actor.13.22.de Ioſue cap.11.15. de Ioſia 4.Reg.23.25. & aliis.

Vers.11. *Sed per gratiam Ieſu Chriſti credimus ſaluari, quemadmodum & illi.*] Scilicet Patres noſtri Iudæi: ergo multo magis Gentiles non niſi per gratiam Chriſti ſaluari poſſunt. Hinc patet, neminem ab Adæ lapſu fuiſſe iuſtificarum, niſi per gratiam Chriſti. Errarunt ergo Pelagiani, qui docuerunt, *homines ante legem ſaluos factos eſſe per naturam, deinde per legem, poſtremò per Chriſtum. euacuantes quod dictum eſt* 1.Timoth.2.5. *Vnus Deus, & vnus mediator Dei & hominum homo Chriſtus Ieſus*, ait S.Auguſt.lib.2. contra 2. Epiſt.Pelag.cap.21.

Vers. 12. *Tacuit autem omnis multitudo.*] Hoc ſuo ſilentio reuerens Petrum,eiúſque dicta approbans, ipſius ſententiæ & definitioni acquieuit:eámque confirmarunt Paulus & Barnabas,*narrantes quanta Deus feciſſet ſigna & prodigia in gentibus per eos.*

Reſpondit Iacobus.] Id eſt,orſus eſt poſt Petrum primus ſententiam dicere,Petrique ſententiam roborare.Erat enim ipſe Ieroſolymorum(vbi Concilium hoc agebatur) Epiſcopus. Vnde decebat eum primum poſt Petrum loqui.Quare incautè & falsò Abul. in cap.17. Matth. q.13.ad 1.quem ſequitur Caluinus, cenſet Iacobum quaſi Epiſcopum Ieroſolymorum præfuiſſe huic Concilio,& quaſi maiorem Petrò definitiuam pronuntiaſſe ſententiam. Hanc enim ante Iacobum pronuntiarat Petrus, quam Iacobus ſecutus eſt, adiungens tamen paucula,quæ ſuadeos,quorum ipſe erat Epiſcopus,placarent, & gentibus conciliarent. Porrò Ruper.l.1. in Cant. meritò cenſet B. Virginem, quaſi magiſtram Apoſtolorum,omnem hanc quæſtionem definiuiſſe ; non quòd ipſa Concilio interfuerit (hoc enim feminam non decebat) ſed quòd priuatim

B. Virgo reſoluit quæſtionem legalium.

A conſulta ab Apoſtolis,prima ſententiam hanc pronuntiauit.

Simon.] Petrus:qui enim antea dicebatur Simon, à Chriſto vocatus eſt Cephas,id eſt,Petrus.Ioannis 1.42. Græcè eſt Συμεών. Quare idem eſt nomen Simon & Simeon. Hebræi enim dicunt שָׁמוּעַ per *ſcena* quieſcens ; ſed Septuag. *ſcena* illud faciunt mobile,dicúntque Σαμεών, vt patet Geneſ.29.33. Porrò Hebr. *Simon* idem eſt,quod *audiens,obediens*, à radice שָׁמַע *ſcama*, id eſt,audiuit,obediuit. Tolet. verò in cap.1.Ioannis annot.64. deducit à rad. שָׁמַן *ſcaman*, id eſt, impinguauit, vt *Simon* idem ſit quod pinguis, vel impinguatus oleo & gratia Spiritus Sancti. Vers.14.

Primùm.] Id eſt, primitus, ſiue ab antiquis diebus,vt dixit Petrus verſ.7.

Deus viſitauit ſumere ex gentibus populum nomini ſuo.] Eſt Hebraica metatheſis ſiue tranſpoſitio vocum;illæ enim ſic ordinandæ videntur:Deus viſitauit in gentibus, id eſt,gentes, vt ex iis ſumat populum nomini ſuo. Alludit ad Zachariæ Canticum : *Benedictus Dominus Deus Iſrael, quia viſitauit & fecit redemptionem plebis ſuæ.* Lucæ 1.68. Deus enim gentes miſeras, cæcas & perditas viſitauit, quaſi Doctor,Medicus,& Saluator,cùm per Petrum & Apoſtolos eas imbuit fide & gratia Chriſti, qua à peccatis iuſtificarentur & ſaluarentur. S.Cyprianus lib.2. contra Iudæos cap.7. pro *viſitauit*, legit *proſpexit*. Alij, *prouidit*. Alij, *cogitauit*, deſtinauit. Alij, *conſideranit*, inſpexit. Hæc omnia enim ſignificat Græcum ἐπεσκέψατο, & Hebræum פָּקַד *pakad*.

Nomini ſuo.] Id eſt, ſibi ipſi.Nomen enim Dei, eſt Deus nominatus,per metonymiam. Sic dicitur Prouer. 18. 10. *Turris fortiſſima nomen Domini*, id eſt, Dominus nominatus & inuocatus. Vnde & ſubdit : *ad ipſum currit iuſtus, & exaltatur* : currit enim ad Deum, ab eóque exaltatur,non à nomine Dei. Secundò, *nomini ſuo* qui ſcilicet inuocat nomen Dei, & viciſſim vocatur nomine Dei, putà Eccleſia & populus Dei. ita Gloſſa, Hugo & Vatab. Tertiò, *nomini ſuo*, id eſt, ad nomen, laudem & gloriam ſuam, per quem ſcilicet laudetur, & glorificetur nomen Dei.

Prophetarum.] Prophetæ Amos c.9.v.11.& 12. Vers.15. Eſt enallage numeri pluralis pro ſingulari.

Reædificabo tabernaculum Dauid.] Id eſt, Eccleſiam,in qua habitat & regnat Chriſtus filius Dauidis,cuius olim typus fuit tribus Iuda cum Benjamin, in qua tabernaculum & ſedem quaſi Rex & moderator fixit Dauid. Iuda enim adhæſit Deo, cùm cæteræ tribus ad Idola & vitulos aureos deflexerunt. Hoc tabernaculum cecidit in Iudæis incredulis,qui Chriſtum recipere noluerunt,ſuſcitatum eſt in Apoſtolis & aliis credentibus è Iudæa; ſed planè reſtauratum ex gentibus, quæ loco Iudæorum huic tabernaculo & domui Dei, ex toto Orbe quaſi viui lapides inædificatæ ſunt.ita S.Hier. in Amos 9.v.11.Vide ibi dicta. Vers.16.

Notum a ſeculo eſt Domino opus ſuum.] q.d.Deus ab æterno ſapientiſſimè præcogitauit, prædiſpoſuit & prædeſtinauit hoc opus fabricæ tabernaculi Dauidis,id eſt,Chriſti,putà Eccleſiæ Chriſtianæ ædificandæ ex gentibus, etiamſi vobis, ô Iudæi,nouum id & paradoxum videatur:acquieſcite ergo in Dei ſapientiſſima ordinatione & prædeſtinatione, nec gentes repellite à Chriſtianiſmo cogendo eas ad Iudaiſmum, quaſi per illum capaces fieri debeant Chriſtianiſmi : quia ſi id feceritis, reſiſtetis Deo, Deique prædeſtinationi ; ſed fruſtrà. Deus enim Vers. 18.

vobis

vobis inuitis & malè mulctatis, perficiet ſuum hoc opus, quod ab æterno facere decreuit. Nota, ſæculum non ſignificat hic ſpatium centum annorum,

Sæculum à ſenio.

quod ſæculum dicitur à ſenio, quaſi ſpatium ſeneſcendorum hominum, ait Varro lib. 5. de lingua Latina; ſed ſæculum hic eſt æternitas, quod Hebr. *olam* dicitur, Græcè αἰὼν.

Vers. 19. *Non inquietari.*] μὴ συνοχλεῖν, id eſt, *non turbandos*, vel *obturbandos eſſe.* ita Pagnin. & Tigur. Aut *non adhibendam eſſe moleſtiam*, vel *non eſſe exhibendum eis negotium.* ita Vatab.

Vers. 20. *Sed ſcribere ad eos, vt abſtineant ſe à cõtaminationibus ſimulachrorum.*] Hoc eſt, ab idolothytis, putà & carnibus, & cibis qui immolati erant Idolis, ideóque contaminati cenſebantur, quos qui comedebat, cenſebatur immolationis & idololatriæ eſſe particeps, ac conſequenter eſſe idololatra. Vide dicta 1. Corint. 8. initio capitis.

Fornicationem putabant gentes non eſſe peccatum.

Et fornicatione.] Quia gentes putabant fornicationem ſimplicem non eſſe peccatum, ſaltem mortale: vnde idipſum expreſsè dedocendi erant. Eumdem errorem Græcis tribuit Guido Carmelita, quin & Durandus in 4. diſt. 33. quæſt. 2. docet, fornicationem non eſſe peccatum mortale iure naturæ, ſed iure poſitiuo, tam diuino, quàm humano. Verùm certum eſt, eam etiam iure naturę eſſe peccatum mortale, tum ob alias cauſas, tum quia repugnat bonæ prolis educationi, ipsique matrimonio. ita D. Thom. 2. 2. q. 154. art. 2. & alij paſſim.

Suffocata vetantur. Cur?

Et ſuffocatis.] Tum quia Gentiles cenſebant ſuffocata eſſe dæmonum cibum, ait Orig. lib. 8. contra Celſum: tum quia in ſuffocatis non eſt expreſſius, ſed adhuc ineſt ſanguis, cuius eſus vetatur, ob cauſas mox afferendas: tum quia Iudæi à ſuffocatis ex legis præſcripto abhorrebant. Vt igitur Iudæi non abhorrerent à gentibus, iubentur & hæ à ſuffocato & ſanguine abſtinere. Vbi nota vetari hic Chriſtianis eſum ſuffocati & ſanguinis, non ideirco quòd lex Moſis Iudæis illa vetarit, quaſi lex illa adhuc obligaret, & ad Gentiles quoque extenda eſſet: vtrumque enim eſt falſum; nam paulo antè edixit tam Petrus, quàm Iacobus, legem & legalia non obligare Chriſtianos: ſed quòd illorum eſus vetitus eſſet à Deo ante legem Noe & poſteris eius, paulo poſt diluuium, Geneſ. 9. 4. Hoc ergo præceptum poſitiuum à ſe datum olim toti mundo, hic renouat Deus Gentilibus, vt eos cum Iudæis illud obſeruantibus conciliet. ita S. Auguſt. lib. 32. contra Fauſtum c. 13. Alioqui, vti dixi, lex de animalibus immundis non comedendis, vel tangendis, lata Leuit. 11. in lege noua à Chriſto fuit abrogata. Vnde & Rabbini in Midras Tehillim, id eſt, in explicatione Pſalmorum, ad illum verſum pſal. 145. *Dominus ſoluit compeditos*, ſcribunt in aduentu Meſſiæ Hebræos cibos omnes ſine delectu comeſturos.

Et ſanguis. *Et ſanguine.*] Cauſam dat Cyril. Ieroſ. Catecheſi 4. vt fideles recedant à more barbarorum. *Multi enim*, inquit, *homines feri & immanes, more canum viuentes, ſanguinem lingunt inſtar beluarum*, &c. *tu verò Domini Dei ſeruum, cùm veſceris, veſcere cum religione*, quaſi hic tantùm veterur lingere ſanguinem more canum. Sic & Iuſtin. in quæſt. c. 145. *vt ſepararet*, inquit, *nos Deus à beluarum ſimilitudine.* Scythæ enim & Tartari ſolent in ſiti, equo cui inſident venam aperire, eiúſque ſanguinem potare. Vnde Martial. in Amphitheatro.

Venit & epoto Sarmata paſtus equo.

Et Claudianus in Ruffinum:

Et qui cornipedes in pocula vulnerat audax
Maſſagetes. ——

A Et Plinius lib. 18. c. 10. *Sarmatæ*, ait, *hac pulte aluntur, & cruda etiam farina equino lacte vel ſanguine è cruris vena admixto.* Quin & Romani in ſanciendo fœdere mutuum hauriebant ſanguinem, vti de Catilina ſcribit Salluſtius. Alias cauſas dedi Geneſ. 9. 4. vbi & dixi, omnem omnino ſanguinis eſum, vel hauſtum hic prohiberi, quomodocúque is fiat.

Tropolog. per ſanguinem vetatur homicidium (imò illud hic ad literam vetari cenſet Tertul. lib. de Pudicitia, & Cyprian. lib. ad Quirinum legit, *à ſanguinis effuſione*,) per ſuffocatum vis & rapina; per idolothyta idololatria. Vnde cùm olim Gentiles criminarentur Chriſtianos, quòd infantes occiderent, eorúmque ſanguinem haurirent, eo quòd B aliquid de Euchariſtia, in qua ſub ſpeciebus panis & vini editur & bibitur caro & ſanguis Chriſti, inaudiſſent, illúdque crudè & carnaliter intelligerent, æquè ac Capharnaitæ Ioan. 6. 60. & 61. Chriſtiani eos hac lege confutant & conuincunt. Audi S. Blandinam martyrem apud Euſeb. lib. 5. cap. 1. *Multum*, inquit, *erratis ô viri, quòd pueris infantium carnibus veſci eos, qui ne mutorum quidem animalium ſanguine vtuntur.* Et Minutius Felix in Octauio: *Nobis*, inquit, *homicidium nec videre fas, nec audire: tamſimque ab humano ſanguine cauemus, vt nec edulium pecorum ſanguinem in cibum nouerimus.* Vſu abolita fuit hæc lex, ceſſante diſſidio Iudæorum & gentium, cùm vtrique planè in vnam Eccleſiam C coaluerunt. Vnde S. Auguſt. loco iam citato, ſcribit eam ſuo tempore non amplius fuiſſe in vſu, ſcilicet apud ſuos Hipponenſes, aliósque vicinos Africanos: nam nonnulli poſt ætatem S. Auguſt. ad reuerentiam Apoſtolorum qui eam tulerant, illam obſeruarunt, præſertim Græci (qui etiamnum eam obſeruant) vt patet ex Conc. Gangrenſi cap. 2. & Leone Imper. in Nouel. Conſtit. 78. vbi hanc Apoſtolorum legem renouat: quin & Latini aliqui, vt Aurelianenſes, quibus hoc edicitur in Conc. Aurelian. II. cap. 20. ac Wormatienſes, Moguntini, aliíque Germani, vt patet ex Conc. Wormatienſi c. 65. & ex Zacharia Papa in Epiſt ad Bonifacium. Verùm nunc à multis centenis annis lex iſta vbique gentium (exceptis Græcis) vſu contrario abolita eſt. Vnde nunc ſanguinem in farciminibus, quæ fiunt ex inteſtinis porcorum & boum ſanguine infartis, comedimus.

Lex hæc vſu abolita.

Moyſes enim.] Hoc dicit Iacobus ad placandam Vers. 21. partem aduerſam, putà Iudaizantes pugnantes pro Moyſe & lege. q. d. non eſt quòd nos Chriſtiani ſolliciti ſimus de honorando Moyſe & lege: Moyſes enim & lex ſatis honorantur & celebrantur à Iudæis in Synagogis ſuis. Iudæi ergo qui Moyſis honorem zelant, eius Synagogas adeant, ibíque eum celebrent: nobis enim Chriſtianis ſufficit in Eccleſia Chriſtum, ad quem Moſes nos remiſit Deut. 18. 18. eiúſque legem celebrare. Præcones ergo Moſis ſint Iudæi, Chriſti verò Chriſtiani. ita S. Chryſ.

Cum omni Eccleſia.] Quæ decretum Concilij Vers. 22. non condidit, ſed ab Apoſtolis conditum probauit & ſparſit. Vnde & Epiſtola nomine Apoſtolorum ſcribitur, in eáque ipſi loquuntur, non Eccleſia.

Cum Paulo & Barnaba.] Qui in controuerſia hac pars vna fuerant: vnde vt eis credat pars aduerſa, iunguntur eis Silas & Iudas, qui decretum Apoſtolorum perferant, Paulóque & Barnabæ cauſam ab eis adiudicatam ſignificent.

Iudam, qui cognominabatur Barſabas.] Alius eſt hic Iudas à Ioſeph; fortè eius fuit frater: namque vterque cognominatur Barſabas; Iudas hic, Ioſeph cap. 1. 23.

Et Silam.] *Silas* Hebr. ſignificat Apoſtolum, ait

Digitized by Google

S.Hier. Epist. 143. vbi & eumdem esse censet cum Siluano comite S.Pauli 2.Corinth.1.1.Nam hunc Silam socium fuisse Apostolatus S. Pauli, patebit v.40.& capite sequenti v.19.& c.17.4. Asscriptus est catalogo Sanctorum in Martyr. Rom. die 13. Iulij,vbi hæc ei elogia dantur:*In Macedonia B. Sila, qui cùm esset de primis fratribus, & ab Apostolis ad Ecclesias gentium vna cum Paulo & Barnaba destinatus, prædicationis officium gratia Dei plenus instanter consummauit, atque in passionibus suis Christum clarificans post modum requieuit.*

Viros primos.] ἡγουμένους, id est, *primarios, præcedentes, præeminentes, & quasi duces cæterorum.* ita Pagnin.Tigur.& alij. Sic Paulus Rom.16.7. vocat *nobiles in Apostolis*,id est, inter Apostolos.

VERS. 23. *Scribentes per manus eorum.*] Non quòd manus & digiti Sauli & Silæ has literas scripserint, dictantibus Apostolis, sed quòd scriptas ab Apostolis quasi nuntij detulerint ad fideles Antiochenos. Sic scribimus per tabellarium,id est, scriptam epistolam mittimus. Est Metalepsis.

VERS. 24. *Turbauerunt vos.*] Syrus,*terruerunt*,vel *terrorem incusserunt*, quasi in Christianismo non sit tuta salus,nisi simul suscipiatur Iudaismus.

VERS. 25. *Euertentes animas vestras.*] Id est, destruentes pacem & quietem animarum vestrarum,quam habetis in Christo eiúsque fide; dum Christum & Euangelium dicunt non sufficere ad salutem, nisi ei addatur Moses & lex. Vnde Græcus & Syrus addunt:*iubentes vos circumcidi & seruare legem.* Hæreticorum & Schismaticorum proprium est euertere & perdere animas. Talis fuit Nouatianus Antipapa & æmulus S. Cornelij Pontif. quem S. Cyprian. Epist.1.ad Cornel. his titulis insignit, *desertor Ecclesiæ, misericordiæ hostis, interfector pœnitentiæ, doctor superbiæ, veritatis corruptor, proditor charitatis.*

VERS. 26. *Tradiderunt animas suas.*] Id est,seipsos, suasque vitas,vt eas vel laborando & prædicando, vel moriendo impendant & expendant pro Christo eiúsque gloria. Sic ait Psaltes psal. 118. 109. *Anima mea in manibus meis semper* hoc est,vt exponit Chaldæus: *Anima mea periclitatur, ac si in superficie manus meæ esset*,obuio cuilibet expolita in prædã. Qui ergo amat sincerè & ardenter Christum,debet esse prodigus animæ,vt pro eo vitã & valetudinẽ periculo exponat, imò prodigat & perdat cùm res poscit.

VERS. 28. *Visum est enim Spiritui S. & nobis.*] Id est, visum est nobis inspiratis & directis à Spiritu S.Est hendiadys.Hinc liquet, Spiritum S.in Concilio adesse & præesse,illúdque dirigere,vt in decernendo non erret. Vnde dicere solent Patres in Concilio: *Hæc S.Synodus in Spiritu S.legitimè cõgregata decernit &c.*

Nihil vltrà.]Ex lege Mosaica:nam à Decalogo, siue iure naturæ,æquè ac à lege Christi eos absolucre nec voluit,nec potuit.

VERS. 29. *Bene agetis.*] Id est, rectè & Christianè facietis, vel feliciter viuetis. Vnde Syrus vertit: *Cúmque conseruauerius animas vestras, bene se habebunt*, scilicet animæ vestræ.Addit S.Clemens lib.6.Constit. c.12.Apostolos congregatos multa alia constituisse.Sic enim ait in eorum persona: *His igitur literis missis, remansimus nos pluribus diebus Ierosolymis, conquirentes vna quæ in communem vtilitatem ad correctionem spectabant*; quæ ipse deinde enarrat.Addit S.Paulus Galar.2.9.se dextras societatis dedisse S.Petro,vt ipse peculiarem Iudæorum gereret curam,Paulus verò gentium. Porrò post hoc decretum mansisse adhuc aliquid simultatis inter Iudæos & Gentiles conuersos ad Christum, indicat ibidem Paulus, cùm ait se Petro venienti Antiochiam in faciem restitisse,eo quòd timens Iudæos, subduceret se à gentibus, itáque suo exemplo eos cogeret Iudaizare. Vide ibi dicta.

Gauisi sunt super consolatione.] Quam eis dederunt Apostoli, amouentes ab eis onus & iugum graue legis Mosaicæ.Syrus:*gauisi sunt & consolationem acceperunt.* VERS. 31.

Cùm essent Prophetæ.] Tum propriè dicti, vt ait Miltiades apud Eusеb.lib.5.Histor. cap.16.vel 17. tum metaphoricè, scilicet Prophetæ,id est, doctores,prædicatores & exhortatores: horum enim est consolari & confirmare fratres. Vide dicta 1.Corinth.14.initio. VERS. 32.

Verbo plurimo.] διὰ λόγου πολλοῦ,id est, *verbo multo*, putà copioso, vehementi & efficaci. Syrus,*sermone diuite.*

Cum pace.] q.d. Controuersia de legalibus iam sopita, cùm omnes in decreto Apostolorũ acquiescerent, itáque pacem mutuam colerent. Aut *cum pace*, id est, valedicendo imprecantes eis pacem & prosperitatem,dicentes:ite in pace, vel, Deus pacis pacificè reducat vos, vel,pax vobis.Hæc enim fuit salutatio Christi, à quo eam didicerunt & vsurparunt Apostoli, aliique fideles. VERS. 33.

Ad eos qui miserant.] Ad Apostolos in Ierusalẽ.

Visitemus fratres.] Non enim sufficit parere filios Christo,sed & oportet eosdem lactare ac enutrire,vt in fide & virtute crescant.Ita Episcopi debent crebrò visitare suas parochias.Nã vt ait Arist. 1.Oeconom.c.6.*Domini oculus pascit equum,& vestigia pinguefaciunt agrum.*De visitatione hac multa vtilia congessit hic noster Lorinus. VERS. 36.

Paulus autem rogabat.] ἠξίου,id est, *æquum & dignum censebat.* VERS. 38.

Vt qui discessisset.] Vel metu persecutionis, vel fuga laboris, vel amore matris degentis in Ierusalem.Græcè efficaciùs dicitur, τὸν ἀποστάντα, id est, *qui defecisset*,vel *defecisset*:inde enim ἀποστάτης vocatur desertor,defector.ita Pagnin. Tigur.& alij.

Facta est autem dissensio.] παροξυσμὸς. Pagnin.& Vata.*exacerbatio.* Tigurina, *acris disceptatio.* Alij, *ira*, vel *animi incitatio*, siue primus iræ motus primáque bilis commotio.Ira vtrinque bona esse potest, cùm vtraque pars legitima ratione mouetur, & pro suo iure vel desiderio ardenter contendit & disceptat,vti hic fiebat; esto in excessum venialem facilis sit lapsus.Id factum est nutu Dei, vt Barnabas à Paulo diuideretur, itáque separati diuersis & plurибus euangelizarent,ait S.Chrysost. Secundò, vt Ioannes, cognomento Marcus, hac disceptatione & seueritate S.Pauli notatus ignominia, suam culpam inconstantiæ & ignauiæ agnoscens,animosior & constantior euaderet; vti factum est. Vnde & Paulus eum resumpsit,charúmque & fidum comitem habuit. ita idem Chrysost. Præclarè S.Hieron.Apol.contra Ruffinum:*Vnne* inquit,*Apostoli salutis inter se amicitijs dissenserunt, cùm Paulus & Barnabas propter Ioannem, cognomento Marcum, stomachati sunt, & separauit eos nauigatio, quos Euangelium copulabat?* Talis dissensio fuit inter S. Petrum & Paulum Gal.2.inter S.Hieronymum & Augustinum, inter S. Chrysostomum & Epiphanium,inter S.Cornelium & Cyprianum circa baptismum Hæreticorum non iterandum,&c. VERS. 39.

Et Barnabas quidem assumpto Marco nauigauit Cyprum.] Lucas deinceps Barnabæ non meminit, sed solius Pauli, cuius discipulus & comes fuit, acta persequitur. Ex peregrinatione S. Barnabæ cum S.Paulo,quam hucusque descripsit Lucas, liquet esse falsum quod ait Clemens in Recognit. & Alexander Monachus in vita S.Barnabæ,Barnabam scilicet primò omnium euangelizasse Romæ, indéque

indéque Clementem abduxisse Cæsaream ad S. Petrum. Verùm post hæc S. Barnabam in Italiam venisse, in Liguria prædicasse, Ecclesiam Mediolanensem erexisse, longè latéque fidem propagasse, firmæ traditiones, eiusdémque Ecclesiæ monumenta, pluréſque scriptores fidem certam faciunt, ait Baron. Tandem Barnabas rediit in Cyprum, ibíque glorioſum pro Christo obiit martyrium. De eo sic legimus in Rom. Martyr. die 11. Iunij: *Natalis S. Barnabæ Apostoli, qui natione Cyprius, à discipulis cum Paulo gentium Apostolus ordinatus, multas regiones cum eo peragrauit, Euangelicæ prædicationis iniunctum sibi opus exercens: postremo Cyprum profectus, ibi Apostolatum suum glorioso martyrio decorauit: cuius corpus tempore Zenonis Imp. ipso reuelante repertum est, una cum Codice Euangelij S. Matthæi suæ manu descripto.* Porrò eum fuisse vnum è 72. discipulis Christi, tradit Euseb. lib. 2. Hist. c. 1. Epiphan. in Panar. lib. 1. sub finem, Beda in Actor. caput 4. & alij.

S. Barnabæ exitus.

Traditus gratiæ Dei.] Vide dicta c. 14. v. 26. VERS. 40.

Præcipiens custodiri præcepta Apostolorum.] Ergo non tantùm Dei, sed & hominum, putà superiorum præcepta seruanda sunt, quod negant Hæretici. Hæc verba desunt hic in Græco, & Syro, sed eadem habentur & reperiuntur c. sequenti v. 4. VERS. 41.

CAPVT DECIMVMSEXTVM.

SYNOPSIS.

Paulus ob Iudæos circumcidit Timotheum, eúmque socium suæ prædicationis assumit in Asia & Bithynia, ac per visionem euocatur in Macedoniam. Philippis ergo conuertit Lydiam purpurariam, damonémque è puella ejicit: quare virgis cæsus, cum Syla nocte orans & laudans Deum ciet terræ motum, quo ostia carceris panduntur. His visis custos carceris conuertitur, Paulúsque à Magistratu liber cum honore dimittitur.

Vers. 1. Peruenit autem Derben, & Lystram. Et ecce discipulus quidam erat ibi nomine Timotheus, filius mulieris Iudææ fidelis, patre Gentili.

2. Huic testimonium bonum reddebant, qui in Lystris erant & Iconio fratres.

3. Hunc voluit Paulus secum proficisci: & assumens circumcidit eum, propter Iudæos qui erant in illis locis. Sciebant enim omnes quòd pater eius erat Gentilis.

4. Cùm autem pertransirent ciuitates, tradebant eis custodire dogmata, quæ erant decreta ab Apostolis & senioribus, qui erant Ierosolymis.

5. Et Ecclesiæ quidem confirmabantur fide, & abundabant numero quotidie.

6. Transeuntes autem Phrygiam, & Galatiæ regionem vetati sunt à Spiritu Sancto loqui verbum Dei in Asia.

7. Cùm venissent autem in Mysiam, tentabant ire in Bithyniam: & non permisit eos Spiritus Iesu.

8. Cùm autem pertransissent Mysiam, descenderunt Troadem:

9. Et visio per noctem Paulo ostensa est: vir Macedo quidam erat stans, & deprecans eum, & dicens: Transiens in Macedoniam, adiuua nos.

10. Vt autem visum vidit, statim quæsiuimus proficisci in Macedoniam, certi facti quod vocasset nos Deus euangelizare eis.

11. Nauigantes autem à Troade, recto cursu venimus Samothraciam, & sequenti die Neapolim;

12. Et inde Philippos, quæ est prima partis Macedoniæ Ciuitas, colonia. Eramus autem in hac vrbe diebus aliquot, conferentes.

13. Die autem Sabbathorum egressi sumus foras portam iuxta flumen, vbi videbatur oratio esse: & sedentes loquebamur mulieribus, quæ conuenerant.

14. Et quædam mulier nomine Lydia, purpuraria Ciuitatis Thiatyrenorum, colens Deum, audiuit: cuius Dominus aperuit cor intendere his quæ dicebantur à Paulo.

15. Cùm autem baptizata esset, & domus eius, deprecata est dicens: Si iudicastis me fidelem Domino esse, introite in domum meam, & manete. Et coëgit nos.

16. Factum est autem euntibus nobis ad orationem, puellam quandam habentem spiritum Pythonem obuiare nobis, quæ quæstum magnum præstabat dominis suis diuinando.

17. Hæc subsecuta Paulum, & nos, clamabat dicens: Isti homines serui Dei excelsi sunt, qui annuntiant vobis viam salutis.

18. Hoc autem faciebat multis diebus. Dolens autem Paulus, & conuersus, spiritui dixit: Præcipio tibi in nomine Iesu Christi exire ab ea. Et exiit eadem hora.

19. Videntes autem Domini eius quia exiuit spes quæstus eorum, apprehendentes Paulum & Silam, perduxerunt in forum ad Principes:

20. Et offerentes eos Magistratibus, dixerunt: Hi homines conturbant Ciuitatem nostram, cùm sint Iudæi:

Digitized by Google

21. Et annuntiant morem, quem non licet nobis ſuſcipere, neque facere, cùm ſimus Romani.

22. Et cucurrit plebs aduerſus eos: & Magiſtratus, ſciſſis tunicis eorum, iuſſerunt eos virgis cædi.

23. Et cùm multas plagas eis impoſuiſſent, miſerunt eos in carcerem, præcipientes cuſtodi vt diligenter cuſtodiret eos.

24. Qui cùm tale præceptum accepiſſet, miſit eos in interiorem carcerem, & pedes eorum ſtrinxit ligno.

25. Media autem nocte, Paulus & Silas orantes, laudabant Deum: & audiebant eos, qui in cuſtodia erant.

26. Subitò verò terræ motus factus eſt magnus, ita vt mouerentur fundamenta carceris. Et ſtatim aperta ſunt omnia oſtia: & vniuerſorum vincula ſoluta ſunt.

27. Expergefactus autem cuſtos carceris, & videns ianuas apertas carceris, euaginato gladio volebat ſe interficere, æſtimans fugiſſe vinctos.

28. Clamauit autem Paulus voce magna, dicens: Nihil tibi mali feceris: vniuerſi enim hîc ſumus.

29. Petitóque lumine, introgreſſus eſt: & tremefactus procidit Paulo & Silæ ad pedes:

30. Et producens eos foras, ait: Domini, quid me oportet facere, vt ſaluus fiam?

31. At illi dixerunt: Crede in Dominum Ieſum: & ſaluus eris tu, & domus tua.

32. Et locuti ſunt ei verbum Domini, cum omnibus qui erant in domo eius.

33. Et tollens eos in illa hora noctis, lauit plagas eorum: & baptizatus eſt ipſe, & omnis domus eius continuò.

34. Cúmque perduxiſſet eos in domum ſuam, appoſuit eis menſam, & lætatus eſt cum omni domo ſua credens Deo.

35. Et cùm dies factus eſſet, miſerunt Magiſtratus lictores dicentes: Dimitte homines illos.

36. Nuntiauit autem cuſtos carceris verba hæc Paulo: Quia miſerũt Magiſtratus vt dimittamini: nunc igitur exeũtes, ite in pace.

37. Paulus autem dixit eis: Cæſos nos publicè, indemnatos, homines Romanos miſerunt in carcerem, & nunc occultè nos eiiciunt? Non ita: ſed veniant,

38. Et ipſi nos eiiciant. Nuntiauerunt autem Magiſtratibus lictores verba hæc. Timuerũntque audito quòd Romani eſſent:

39. Et venientes deprecati ſunt eos, & educentes rogabãt vt egrederẽtur de vrbe.

40. Exeuntes autem de carcere, introierũt ad Lydiam: & viſis fratribus conſolati ſunt eos, & profecti ſunt.

A

B

C

D

E

Ioudaïſ. Romana, Græca & Syrus. Aliqui pro *Iudæa* legunt *Iudæ*. Vocabatur ea Eunice, id eſt, Victoria, quam æquè ac auiam Timothei, nomine Lodem, laudat Apoſtolus 2. Timoth. 1. 5.

Fidelis.] Id eſt, Chriſtianæ, quæ ſcilicet à Iudaiſmo conuerſa erat ad Chriſtianiſmum.

Patre Gentili.] Vetita erant Iudæis matrimonia cum Chananæis Exodi 23. 32. at non cum aliis Gentilibus. Vnde Gentiles vxores duxerunt Iacob Geneſ. 29. 23. Ioſeph Geneſ. 41. 45. Moſes Exodi 2. 21. & poſt datam Moſi legem, Dauid 2. Reg. 3. 3. Salomon 3. Reg. 3. 1. Eſther Iudæa nupſit Gentili Aſſuero c. 2. 17. Sic primitus Chriſtiani contrahebant matrimonia cum Gentilibus, eáque ſeparari vetat Apoſtolus 1. Corinth. 7. 12. Poſtea tamen Eccleſia irritauit hæc matrimonia: vnde impedimentum hoc matrimonij vocatur diſparitas cultus: cùm hæreticis verò coniugium non irritauit, ſed prohibuit, ob periculum peruerſionis. Vide Sanchez de matrimon. tract. de diſparitate cultus.

Huic teſtimonium perhibebant.] Fidei non fictæ, virtutis, & bonæ educationis in ſtudio ſacrarum literarum, vt patet 1. Timoth. 6. 12. & 2. Timoth. 1. 3. Vnde Paulus Timotheum vocat filium chariſſimum, & præ cæteris peregrinationis ſuæ adiutorem, & adminiſtrum fidelem & ſtrenuum, ac Epheſinæ Eccleſiæ Epiſcopum ordinauit. 1. Corin. 4. 17. Philipp. 2. 20. & 23. Rom. 16. 21. Vide dicta in vtraque Epiſt. ad Timoth.

Circumcidit eum propter Iudæos.] Sponte id fecit Paulus, ne quod illi negotium faceſſerent Iudæi, eo quòd Timotheum Gentilem aſſciuiſſet in ſocium prædicationis, vtque eos demereretur, faciliúſque ad Chriſtum traduceret: legalia enim erant mortua, ſed nondum mortifera. Titum verò, æquè Gentilem, Paulus non eſt paſſus circumcidi: quia Iudæi eum ad id volebant compellere, ne videretur eorum ſententiæ falſæ ſubſcribere, qua docebant circumciſionem eſſe neceſſariam ad ſalutem. Vide dicta Galat. 2. 3. Laudat diſcretionem S. Pauli S. Gregor. 28. Moral. cap. 6. vèl 12. *Plerumque enim*, inquit, *virtus eam indiſcretè tenetur, amittitur: cùm diſcretè intermittitur, retinetur.* Et S. Chryſoſt. tantam conuerſionem quanta ſecuta eſt verſ. 5. aſcribit ſtudio concordiæ S. Pauli.

Erat Gentilis.] ἦν Ἕλλην. Syrus, *fuerat Gentilis.* Putant enim nonnulli patrem Timothei hoc tempore fuiſſe mortuum; itáque dicendum eſt, ſi mater eius erat vidua, vti dixi aliquos legere v. 1.

Dogmata.] Non fidei, ſed legum, id eſt, præcepta. Vnde explicans ſubdit: *quæ erant decreta ab Apoſtolis.* Ergo obligant leges Apoſtolorum, Epiſcoporum, Paſtorum, &c. quod negant Hæretici.

Vetati ſunt à Spiritu S. loqui verbum Dei in Aſia.] Cur? Perperam aliqui reſpondent: quia, inquiunt, Aſiani erant è Deo reiecti & reprobati. Deus enim vult omnes homines ſaluos fieri. Vnde & paulo pòſt Aſianis fidem per S. Ioannẽ & Paulum cõmunicauit. Primò ergo Oecum. reſpõdet, quia Paulus præuidebat famem futuram in Aſia, quæ hominum curas à fide ad panem quærendum diuertit. Vnde Beda & Origen. hom. 9. in Leuit. cauſam dant, quòd Paulus præuidebat Aſianos contempturos verbum Dei. Et S. Greg. hom. 4. in Euang. ne grauiùs, inquit, de contempta prædicatione mali auditores iudicari mereren

Vers. 2.

Vers. 3.

Vers. 4.

Vers. 6. Veratur Paulus prædicare in Aſia. Cur?

Reſp. 1.

2. mererentur. Secundò & meliùs S. Chrysost. quia Asia, inquit, seruabatur S. Ioanni, sicut Bithynia
3. S. Lucæ, ait Gagneius. Tertiò, quia Asiani adhuc imparati erant & indispositi ad recipiendum Euangelium, paratiores verò erant Macedones, vt patet v. 9. ita Sedulius in c. 1. ad Roman. Sicut ex aduerso iussit Deus Paulum prædicare Corinthi: *quoniam* ait, *populus est mihi multus in hac Ciuitate.* Act.
4. 18. 10. Quartò, S. Prosper lib. 1. de vocat. gent. c. 3. censent arcanam hic fuisse causam, quæ nos latet, ob quam non negata, sed dilata est Asianis gratia prædicationis. Sic Paulus Roman. 1. 13. scribit se sæpe proposuisse venire ad eos, sed prohibitum fuisse. Vbi rectè notat S. Chrysost. & Ambr. à Dei nutu pendere tum verba, tum itinera Prædicatorum suorum: hæc enim illi summæ esse curæ.

Moral. Moraliter, Moyses Abbas apud Cassian. Collat. 1. c. vlt. notat sæpe se expertum, quòd sibi volenti exhortari defecerit sermo, & quasi arefacta fuerit lingua: *quibus indicijs*, inquit, *euidenter agnoscitur, Domini gratiam pro merito* (intellige ex virtute eiusdem gratiæ) *ac desiderio audientium disputantibus aspirare sermonem.* Viri ergo Apostolici & Prædicatores toti à Deo pendeant, eique assiduè se commendent, vt iter linguámque eorum dirigat eò, vbi maior erit Dei gloria & animarum fructus: ac vicissim fideles orent, vt tales sibi mittat Pastores, Doctores, Confessarios & Prædicatores, qui magis eorum salutem promouebunt.

In Asia.] Minori, non tota, quæ complectitur Phrygiam, Pamphyliam, Lycaoniam, Ciliciam, Galatiam, &c. totáque mari cingitur, præter eam partem quæ spectat Orientem; sed quæ finitima est Epheso: hæc enim propriè Asia minor dicitur, in qua paulo pòst Paulus prædicauit per biennium. Act. 19. v. 1. & 10. ac deinde S. Ioannes Apostolus.

Vers. 7. *In Mysiam.*] A S. Hieron in locis Hebr. vocatur Mesia. Ptolomæus duplicem facit Mysiam, maiorem & minorem, & vtramque extra Bithyniam in Asia, non procul ab Ida. Mysos alij Thraces, alij Lydos fuisse dixerunt. Et quia Lydi fagum acetosam (quæ multa nascitur in Olympo) Mysam vocauêre, ab eo Mysos dictos putauerunt, quibus sermo fuit ex Lydo Phrygióque permistus. Hæc ergo Mysia fuit in Asia. Alia Mysia est in Europa, quam aliqui vocant Bosnam. Porrò Mysi adeò fuêre viles & despecti, vt in prouerbium abierint, ac de homine vilissimo dicatur, *Mysorum vltimus.* Vbi vide charitatem & humilitatem Pauli, qui vilibus, æquè ac honoratis euangelizat, memor illius dicti Isaiæ & Christi, *pauperes euangelizantur.*

Non permisit eos (ob causas paulo antè datas) *Spiritus Iesu.*] Putà Spiritus S. qui à Patre & Filio, putà à Christo Iesu procedit, & vtrique est proprius & consubstantialis. Vnde colligas, Spiritum S. non solùm à Patre, vt voluêre Græci, sed etiam à Filio procedere, ac consequenter verè esse Deum. ita S. Cyril. lib. 2. in Ioannem c. 3. & S. Aug. tract. 99. in Ioannem, ac Conc. Ephesinum c. de resurrectione Christi. Ideirco enim vocatur Spiritus Iesu, æquè ac Spiritus Dei Patris.

Vers. 8. Troas regio & vrbs. *Descenderunt Troadem.*] Troas Asiæ est regio, Hellesponto adiacens, ita dicta à Troianis, ait Pompon. Mela lib. 1. Ptolomæus minorem Phrygiam appellat. In ea vrbes nobiliores fuêre, Troia, Antandrus, Smyrna, Clazomene, Pergamus, Thyatira, Philadelphia, Laodicia, Ida & Tmolus. Porrò S. Hieron. in locis Hebr. ac Baron. censent Troadem fuisse vrbem in Asia, alio nomine Antigoniam appellatam. Verùm Syrus & alij censent esse regionem eam, quam iam descripsi. Vtrúque est probabile. Sanè c. 20. 6. Lucas indicat Troadē esse vrbem.

Et visio per noctem.] Hæc ergo visio fuit somnium à Deo Paulo immissum per Angelum. Angelus enim in imaginatione Pauli formauit, & pinxit virum habitu Macedonico, eiúsque vocem, vt videretur Macedonicè loqui & dicere: *Transiens in Macedoniam adiuua nos*; vel certè ipse Angelus viri Macedonis speciem & vocem assumpsit. Videtur hic Angelus fuisse tutelaris & præses Macedoniæ. Simili visione S. Franciscus Xauerius cognouit se vocari in Indiam. Visus est enim sibimet sæpe per quietem, humeris Indum aliquamdiu vectare, adeò grauem, vt ipso pondere fatigatus excitaretur à somno, nimirum hoc præsagium erat grauium ærumnarum & laborum, quos pro Indorum salute subiturus erat. Ita Horat. Tursellinus in vita Xauerij lib. 1. c. 8. Simili modo ad Africanos, Indicos & Æthiopicos propagandæ fidei agones vocatus est Ioannes Nunnius, ex illustri Guismanorum familia oriundus, is qui primus Patriarcha in Æthiopiam destinatus à Pontifice Maximo, multis exantlatis laboribus magnam suæ virtutis, veræque sanctitatis opinionem posteris reliquit. Cùm enim annum integrum supplicasset B. Virgini, vt sibi indicáret quis vitæ status sibi capessendus foret, in somnis apparuit ei B. Virgo, comitata duobus è Societate Iesu, Petro Fabro scilicet & Francisco Strada, dixítque: *Vis seruire filio meo vsque ad defatigationem?* Cui Nunnius: *Omnino Domina. Sequere ergo*, ait illa, *hos viros.* Mox ille eis obuius factus, in Societatem eorum admitti petiit & impetrauit, ac primùm in Hispania, deinde in Africa, demũ in India pro Christo laborauit vsque ad defatigationẽ. ita P. Maffeius in vita S. Ignatij de Loiola lib. 2. c. 6.

Vers. 9. Visio Pauli. Nunnij visio.

Moral. Moral. nota somnia esse indicia vigilantis animi, & virtutis aut vitij. Quæ enim in vigilia animus cogitat, agit & frequentat, hæc & somniat: naturaliter enim ea noctu recurrunt. Somnium ergo est signum rei amatæ, & per frequentem actionem, aut meditationem animo penitus insitæ & infixæ. Quocirca Plutar. lib. de profectu morum, assignans duodecim signa acquisitæ virtutis, vnum ex Zenone dat ex somniis. Si enim somnies de Deo, de amore Dei, de conuertendis animabus, certum est interdiu te crebrò de Deo Deique amore, & conuertendis proximis cogitare, agere & satagere; ac consequenter ardere amore Dei & proximi. Ita Paulus iugiter intentus prædicationi & saluti gentium, de eadem re somniat. Deus tamen illud somnium ita direxit & attemperauit, vt de Macedonia somniaret, potiùs quàm Galatia, vel Asia, ideóque vir Macedo vocans in Macedoniam ei appareret; quia eò illum destinabat. Idem signum dat S. Aug. lib. 12. de Gen. ad liter. c. 15. vbi & addit exemplum Salomonis, qui in somnis petiit sapientiam à Deo. 3. Reg. 3. quia in vigilia crebrò eam desiderabat. Idem alibi: *Memores*, ait, *Domine mandatorum tuorum, etiam in somnis peccatis resistimus.* Hinc signum est eximiæ castitatis, si in somnis nunquam occurrat turpis imaginatio; aut si occurrat, statim ei phantasia resistat, vti fecit B. Franciscus Xauerius, resistendo ei vsque ad emissionẽ sanguinis. Sicut enim equi viam sæpe à se initã & tritam incunt, etiã dum auriga dormit: sic idẽ facit sensus, caro & phantasia, etiam dum mens sopita est & ratio dormit. Perinde ergo ac in repentinis secũdùm habitum operamur, v. g. si tentatio aut periculum occurrat, ilicò generosè eam depellimus, si aliàs eam soliti simus repellere; sic & in somnis. Nam

vt ait Aristot. 3. Ethic. c. 8. *Ars perfecta non deliberat: tam sibi facilis est actus suus.* Vis ergo cum Paulo pia somniare de Deo, Christo, cœlo, &c. eadem vigilans frequenter & ardenter cogita, ac rumina. Cùm enim huius cogitationis habitum indueris, is quasi naturaliter, etiam noctu, in actum suum sese exeret, præsertim si eam sub somnum renouet, eique indormiat.

VERS 10. *Statim quæsiuimus.*] Scilicet ego Lucas, Paulus, Silas & Timotheus: hic enim adhæsit Paulo v. 5. vt per plures magis spargeretur Euangelium. Sic S. Vincentius Ferrerius, sui æui Paulus, prouincias Europæ euangelizando obiens, ducebat secum multos Sacerdotes & fratres, tum sui Ordinis, tum aliorum, qui eum adiuuarent, ac præsertim pœnitentium confessiones exciperent, ait auctor vitæ eius lib. 2. cap. 7. Solerter notat Baron. & alij, Lucam hic loqui in prima persona, dicendo, *quæsiuimus*, ac proinde seipsum comprehendere, cùm hactenus locutus sit in tertia persona: vnde videri, quòd Lucas primùm adhæserit Paulo Troade, indéque indiuiduus fuerit Pauli comes, vt ait S. Hieron. lib. de viris illustr. in Luca, ac proinde deinceps non tam audita, quàm visa à se Pauli gesta enarret. Hinc infert Baron. Lucam scripsisse Euangelium anno Christi 58. illo enim Paulus fuit in Achaia & Bœotia (vbi Lucã scripsisse Euangelium asserit S. Hieron.) non antè. Verùm alij probabilius censent, Lucam aliquando abfuisse à Paulo. Primò, quia ab hoc versu deinceps per quatuor capita, scilicet vsque ad cap. 20. 5. Lucas mutat personam, & à prima redit ad tertiam. Cùm enim hoc cap. mutasset tertiam personam in primam dicendo v. 10 *quæsiuimus*, &c. *certi facti quòd vocasset nos Deus.* Et vers. 11. *venimus Samothraciam.* Et v. 12. *Eramus autem.* Et vers. 13 *egressi sumus, loquebamur.* Et vers. 16. *euntibus nobis ad orationem*, &c. *Pythonem obuiare nobis.* Et vers. 17. *subsecuta nos*; vt significet se tunc fuisse comitem Pauli: idem tamen sub finem capitis huius mutat rursum personam primam in tertiam, vt significet se tunc à Paulo abfuisse; idque facit constanter vsque ad cap. 20. 5. Vnde ait hoc cap. vers. vlt. de Paulo & Sila: *Visis fratribus consolati sunt eos, & profecti sunt.* Et cap. 17. 1. *Cùm autem perambulassent Amphipolim, venerunt Thessalonicam*, &c. quibus euidenter significat se tunc non fuisse in comitatu Pauli. Videtur ergo ab eo abfuisse, vsque dum Paulus perambulando regiones, rediit in Græciam, nauigaturus in Syriam cap. 20. 3. tunc enim Paulus inter alios socios huius itineris, qui illo versu nominantur, assumpsit & Lucam. Vnde de iis, æquè ac de se subdit ibidem Lucas vers. 5. *Hi cùm præcessissent, sustinuerunt nos Troade: nos verò nauigauimus post dies azymorum.* Et vers. 15. *venimus contra Chium*; ac deinceps semper eadem persona prima vtitur, vt seipsum includat. In illa ergo ex Græcia in Syriam, indéque Romam nauigatione, longa & periculosa, Lucas indiuiduus fuit comes Pauli, non antè. Secundò, quia esto fuisset Lucas antè comes Pauli firmus & stabilis (quod tamen non liquet) non ideireo firmiter ei adhæsisset. Crebrò enim Paulus suos comites aliò amandabat, ad Ecclesias à se erectas confirmandas, vti Titum & Lucam amandauit Corinthum. 2. Corin. 8. 18. Silam Athenas, Titum in Cretam, Timotheum Ephesum, Erastum in Macedoniam. Act. 19. 22. Tertiò, quia 2. Corin. 8. 18. per fratrem cuius laus est in Euangelio, quem Paulus ait se mittere Corinthum, S. Hieron. Tertul. Ansel. imò S. Ignatius (quos ibidem citaui) intelligunt S. Lucam. Vnde sequitur anno Christi 58. (illo enim scripsit Paulus Epistolam 2. ad Corin.) vulgatum iam, & celebre fuisse Lucæ Euangelium, ac proinde aliquot annis antè illud à Luca fuisse conscriptum, nimirum inter annum Christi 51. quo Lucas hic cœpit adhærere Paulo, & annum Christi 58, quo illud ore omnium laudari asserit Paulus. Ex dictis sequitur, pluribus annis Lucam à Paulo abfuisse. Vbi nota insignem modestiam S. Lucæ, vtpote qui nullam sui Euangelij, laborum, & opis quam nauauit S. Paulo, mentionem facit; cùm tamen eam dilaudet Paulus in suis Epistolis. Sua ergo alto premit silentio, ac ingesta Pauli se totum effundit: vice versa Paulus Lucam suum adiutorem vocat & celebrat Epist. ad Philem. vers. 24. ac charissimum nuncupat Colos. 4. 14. Et in vinculis Romæ agens: *Lucas*, inquit, *est mecum solus*; cùm tamen de aliis suis sociis mox subdat: *omnes me dereliquerunt: non illis imputetur.* 2. Timot. 4. v. 11. & 16.

Lucas vbi adhæserit Paulo, & an continuè?

Proficisci in Macedoniam.] Quam cùm descripsisset Plinius lib. 4. cap. 10. subdit. *Hæc est Macedonia terrarum Imperio potita quondam. Hæc Asiam, Armeniam, Iberiam, Albaniam, Cappadociam, Syriam, Ægyptum, Taurum, Caucasum transgressa: hæc in Bactris, Persis, Medis dominata, toto Oriente possesso. Hæc etiam India victrix per vestigia Liberi patris atque Herculis vagata. Hæc eadem est Macedonia, cuius vno die Paulus Æmilius Imperator noster 72. vrbes direptas vendidit. Tantam differentiam fortis præstitêre duo homines.* Hanc nunc S. Paulus Christianus Alexander, & alter Paulus Æmilius, non Romanis, sed Deo & Christo subiecit.

VERS. 11. *Samothraciam.*] Ita dicta est regio à Samiis & Thracibus vicinis & accolis, vel etiam incolis, teste Diodor. lib. 5. cap. 11. Vnde Virgil. 7. Æneid.

Threiciámque Samon, quæ nunc Samothracia fertur.

Neapolim.] Vrbs erat, non in Caria, vt vult Dionys. sed in confinio Thraciæ, & Macedoniæ contra Thesum Insulam. Hæc enim, non illa, vicina erat Samothraciæ. ita Gagneius, Caietan. & Arias. Oecum. ait suo æuo nuncupatam Christopolim.

VERS. 12. *Philippos.*] Ita dicta est vrbs à Philippo patre Alexandri Magni, qui eam instaurauit; conuersa est ad Christum à S. Paulo.

Pars sumitur quadrupliciter.

Quæ est prima partis Macedoniæ Ciuitas.] *Partis*, id est, primò, regionis, vel prouinciæ. Secundò, propriè *partis*, id est, portionis illius Macedoniæ, quæ è Thracia & Samothracia (vnde veniebat Paulus) venientibus occurrit: ampla enim erat Macedonia, aliásque habebat vrbes aliis prouinciis conterminas. Tertiò, μέρος, id est, *pars*, sumitur pro principio. Sic sumit Virg. 7. Æneid.

Pars mihi pacis erit dextram tetigisse Tyranni.

Ita Budæus in Commen. linguæ Græcæ. q.d. Philippi est prima Ciuitas principij Macedoniæ, siue à qua incipit, & principium capit Macedonia. Ita Syrus vertit: *quæ est principium Macedoniæ.* Et Erasmus: *quæ est in prima parte Macedoniæ.* Vnde quis suspicari posset, in Nostro pro *prima*, legẽdum *primæ*: *quæ est prima partis Macedoniæ Ciuitas.* Sic enim sensus est clarus. Verùm exemplaria Bibliorum Græca & Latina constanter habent *prima.* Quartò ergo planus sensus est hic, q.d. Philippi est prima Ciuitas in confinio Thraciæ, quæ ad partem, id est, sortem & ditionem Macedoniæ pertinet: aliæ enim vlteriores pertinent ad partem, id est, ad sortem, ius & ditionem Thraciæ; imò Philipporum vrbis pars vna ad Thraciam, pars altera, cáque potior ad Macedoniam pertinebat.

Colonia.

Digitized by Google

Coloniæ origo & causa.

Colonia.] Romanorum, vt patet v. 21. ideóque iure Romanorum ciuium gaudens, sicut nobilis Vbiorum Ciuitas Belgio vicina, dicta est Colonia Agrippina; quia Agrippina vxor Claudij Imper. & mater Neronis, eò coloniam Romanorum deduci curauit. Coloni enim dicebantur ciues Romani ad aliquam vrbem habitandam missi, qui non propriis, sed populi Romani legibus viuebant, ait Cicero lib. 3. de natura Deorum. Porrò colonias ducebant Romani, tum ad exonerandam Romam populis oppletam, eorum examina aliò deducendo: tum ad pauperes vrbis alendos; his enim alibi diuidebant iugera terræ: tum vt iis militibus stipendia soluerent, vel præmia largirentur: tum maximè vt illi Romanorum ius & Imperium iis in locis, ad quæ mittebantur, tuerentur. ita Cicero de lege Agraria: *Maiores*, inquit, *colonias sic idoneis in locis contra suspicionem periculi collocarunt, vt non oppida Italiæ, sed propugnacula Imperij esse viderentur.* Et pro Fonteio de Gallia prouincia loquens: *Est in eadem prouincia Narbo Martius, colonia nostrorum ciuium, specula populi Romani, ac propugnaculum istis ipsis nationibus oppositum & obiectum.* Colonia quoque dicebatur vrbs donata iure & priuilegiis coloniæ, etiamsi ex colonis aliunde missis non esset conflata.

A qua dixi Apocal. 1. v. 18. ex ea ergo oriunda erat Lydia.

Colens Deum.] Lydia erat Gentilis: cognouit ergo & coluit Deum vel lumine naturæ, ex creatione & gubernatione vniuersi; vel ex institutione maiorum; vel ex familiaritate cum Iudæis, vti & Cornelius Centurio Actor. 10. Vnde Lyra. Hugo, Glossa & Carth. censent eam fuisse Proselytam.

Cuius Dominus aperuit cor.] Putà illuminauit intellectum, & mouit voluntatem eius, vt intenderet iis quæ dicebantur à Paulo, eáque vera esse intelligeret, itáque Christum cognosceret & diligeret. Oret Prædicator, vt Deus auditorum corda aperiat: idem orent auditores, si fructum ex concione B referre cupiunt.

Si iudicastis me fidelem Domino.] *Si*, id est, quia, q. d. quia censuistis me dignam baptismo & fide Christiana, quia me fecistis fidelem & Christianam, diuertite ad me, vt ego vestro alloquio, & vos mea hospitalitate gaudeatis. Nec enim decet Christianos, præsertim Apostolos, nisi apud Christianos hospitari. Vers. 15.

Et coëgit nos.] Hinc colligit S. Gregor. hom. 23. in Euang. quòd peregrini ad hospitium non solùm inuitandi sint, sed etiam trahendi. Et S. Ambr. lib. 1. de Abraham, à Christianis, præsertim Episcopis, requirit vt præstò sint aduenientibus, occurrant obuiam, itinera explorent, adsint non quærentibus, rapiant prætergredientes, vti fecit Abraham. Sic & C discipuli duo coëgerunt Christum secum diuertere in Emaus, ideóque eum in fractione panis agnoscere meruerunt. Lucæ 24. 29.

Ad orationem.] Ad locum orationis, ad proseucham, vti dixi v. 13. Vers. 16.

Habentem spiritum Pythonem.] Syrus, *spiritum diuinationis*, putà dæmonem familiarem, imò obsidentem, ait Caiet. & Hugo (nam Paulus illum ex ea expulit) qui de futuris oracula reddebat. Apollo enim cognominatus est Pythius, vel à draconc Pythone, quem in Delo occidit; vel à πύθεσθαι, id est, *consulere*, putà à dandis responsis & oraculis. Inde spiritus ille quo afflati prædicebant futura, Pytho D vocari cœptus est. Inde etiam πύθιοι dicebantur, qui Delphos ad consulenda oracula mittebantur, qui publicè cum Regibus cibaria habebant, & vescebantur vnà, teste Herodoto lib. 6. Vide dicta Isaiæ 8. 19. Pytho quis?

Isti homines serui Dei excelsi sunt.] Non ait, Iesu Christi; quia hic illi exosus est, vtpote qui eum regno suo dispoliauit. Dixit hoc dæmon per puellam, vel coactus à Deo. ita Beda, Glossa, Hugo & Dionys. Vel sponte, vt hac arte ad se plures pelliceret, quasi qui spiritus esset diuinus, vtpote seruos Dei indicans & dilaudans. ita S. Chrysost. Oecum. Lyra. & Caiet. Addit Chrysostom. vt Paulum adulando sibi conciliaret, ne se à puella expelleret, eúmque E laudando titillaret, & ad vanam gloriam incitaret. Verùm potior causa petenda videtur ex euentu, quem dæmon sagacissimus vti præuidebat, ita & malitiosissimus intendebat, nimirum præuidebat Paulum non laturum hasce suas voces, sed eum expulsurum, se verò libenter cessurum, vt heros Pythonissæ iam priuatos suo diuinationis quæstu accenderet in Paulum, vt eum malè mulctarent vel occiderent. Pauli enim caput petebat Diabolus, vt eius prædicationem, & conuersionem gentium inhiberet. ita factum est: nam Paulus ab eis captus, flagellatus & incarceratus est. Sciebat enim, si Paulum perderet, se plurimos perditurum. Vers. 17.

Dolens autem Paulus.] Tum puellæ miseriam, tum Vers. 18.

Vers. 12. *Conferentes.*] Ita legunt Roma. id est, differentes, disputátes: Græcè enim est διατριβοντες. Vnde scholasticæ disputationes vocantur diatribæ, idque probat Erasmus. Alij legunt *consistentes*. Vnde Vatab. & Pagnin. vertunt, *commorantes*. Hoc enim quoque significat Græcum διατριβοντες. Eodem res redit. Nec enim commoratio Pauli fuit otiosa, sed intenta ad disputandum & prædicandum.

Vers. 13. *Vbi videbatur oratio esse.*] Græcum προσευχὴ & *orationem*, & *Oratorium*, siue *locum orationis* (vt vertit Syrus) significat, putà Synagogam: hæc enim Iudæis erat locus orandi & prædicandi. Vnde & Paulus in eo prædicare cœpit. Talia loca extra ciuitates crebrò habuisse Iudæos & Samaritas, tradit Epiph. hæresi 80. Sic Philo ad Caium, Iudæorum Synagogas vocat proseuchas. Et Iuuenal. Satyra 5.

Ede vbi consistas, in qua te quero proseucha.

Sic cœnatio vocatur cœnaculum, in quo fit cœnatio; ambulatio vocatur ambulacrum, in quo ipsa fit; cœtus, consilium & Ecclesia vocatur locus, in quo fit cœtus & congregatio populi, vel consiliariorum. Vnde liquet locum hunc orationis fuisse Iudæorum, præsertim quia eò conuenit Lydia, quæ colebat Deum, vt dicitur v. 14. Salmeron tamen censet fuisse Idolium, vbi gentes suos Deos colebant, & inuocabant.

Vers. 14. Lydia quæ? *Nomine Lydia.*] Censent aliqui Lydiam dictam, quia oriunda erat è Lydia prouincia, cuius Rex fuit Crœsus tempore Cyri. Fauet quod scribit Plinius lib. 7. c. 56. *Lydos Sardibus primos rationem inuenisse lanas purpuras inficiendi.* Verùm obstat τὸ *nomine*. Nomen ergo proprium erat Lydia, non cognomen à patria. Adde cognomina non sumi à prouinciis tam amplis, vt regna sint, qualis erat Lydia: potiùs ab vrbe dicenda erat Thyatirena. Lydia Sanctorum catalogo ascripta est in Martyrol. die 3. Augusti.

Purpuraria. *Purpuraria.*] Aliqui ita dictam censent, quòd purpura vestiretur, vtpote nobilis & prognata è stemmate regio. Regum enim est purpura. Alij, quòd purpuram tingeret. Verùm Græcè est πορφυρόπωλις, id est, *purpuræ venditrix*, quales solent esse diuites: imò opes & gloria Tyri consistebant in conficienda & vendenda purpura, vti dixi Isaiæ 23.

Ciuitatis Thyatirenorum.] Ciuitas est Lydiæ, de

tum Diaboli fraudem, qui diuinando populos ad se, & ad magicas artes attrahebat. Græcè pro *dolens* est ἀγανακτῶν, id est *molestè ferens & indignans*. Erasmus, *sedio affectus*. Noluit hanc laudem & hoc testimonium recipere à Diabolo Paulus, tum vt ostenderet eum patrem esse mendacij; & verum subinde dicere, vt deinceps mentienti crederetur: tum vt ostenderet omnem cum Diabolo communicationem nobis esse interdictam. *Nam beneficia eius omnibus sunt nocentiora vulneribus*, ait S. Leo Serm. 19. de Passione. *Dum enim beneficia præstat, magis nocet*, ait S. August. 8. Ciuit. c. 24.

A

Paulus statua virtutis.

dè decorari. Et mox: *Paulus ait, fuit statua virtutis, qui bona voluntatis in naturæ firmitatem certauit adducere. Dolebat quidem ille corpus, sed non inferior incorporeis potestatibus, ipsos contemnebat dolores. Quando enim dicit mundo crucifixus sum, quid aliud videtur dicere, quàm quod etiam ex corpore ipso animi virtute migrauerit?*

Vers. 19. *Ad Principes.*] Syrus, *ad primores Ciuitatis*, inter quos multi erant è magistratu: magistratui enim puniendum obtulerunt Paulum, vt sequitur.

Vers. 14. *Struxit ligno.*] Numella, vel cippo, cui seorsim singuli pedes inserebantur.

Vers. 25. *Media autem nocte Paulus & Silas orantes laudabant Deum.*] Vide hic Pauli & Silæ, in flagellatione & incarceratione constantiam & lætitiam, qua exultantes Deo, quasi pro ingenti dono gratias agunt. Idem fecerunt olim martyres. Rursum quàm breuis somni fuerit Paulus, scilicet dormiuit

B

Paulus breuis somni, noctu orat.

vsque ad mediam noctem. Tertiò, eum solitum media nocte consurgere ad orationem, instar Dauidis dicentis psal. 118. 62. *Media nocte surgebam ad confitendum tibi*; & Isaiæ c. 26. 9. *Anima mea desideranit te in nocte*. Hinc fideles olim media nocte solebant ad orationem surgere: tum quia sub id tempus natus est Christus, æquè ac passus: tum quia credebát Christum noctu venturum ad iudicium, inquit Lactant. lib. 7. cap. 19. *Quocirca*, inquit Clemens Alex. 2. pædag. cap. 9. *Sæpe noctu è lecto surgendum est, Deúsque laudandus: beati enim, qui in ipsum vigilarunt, seipsos assimilantes Angelis, quos nos ἐγρηγόρους, id est, vigilantes vocamus*. Idem exemplo Pauli hoc loco, faciendum esse docet S. Basil. in reg. interrog. 37. & S. Hieron. ad Demetriadem, post alias diurnas orandi horas: *Ad vesperam*, inquit, *media nocte, & manè semper est exercendum*. Quin & Plinius de Christianis apud se accusatis, ita scribit ad Traianum lib. 10. Epist. 97. *Affirmabant autem hanc fuisse summam vel culpæ suæ, vel erroris, quòd essent solui stato die ante lucem conuenire, carmenq; Christo, quasi Deo, dicere secum inuicem*. Vnde liquet non tantùm Clericos, sed & laicos olim noctu ad orationem & hymnos conuenisse. Atque hinc orti sunt Nocturni, quos quotidie legimus in officio Ecclesiastico; idque exemplo Pauli & Silæ, qui ὑμνουν, id est, *hymnizabant, hymnos dicebant*, ait Lucas. Vnde

C

Et primi Christiani. Cur?

D

Ecclesia in hymno Feriæ 4. ad Matutinũ sic canit:

Mentes manúsq; tollimus,
Prophetæ sicut noctibus
Nobis gerendum præcipit,
Paulúsque gestis censuit.

Hinc & S. Hieron. Eustochio scribit & præscribit dicens: *Esto cicada nocturna*. Noctu enim canit cicada. Ita S. Vincentius Ferrerius, S. Petrus Martyr Prædic. S. Xauerius, aliique viri Apostolici per diem prædicabant, noctu orabant, exemplo Christi qui *erat pernoctans in oratione Dei*. Lucæ 6. 12. Plura vide apud Cassianum lib. 2. Francolinum lib. de Horis Canon. cap. 2. Baronium hic, & in Martyrol. ad diem 1. Ianuarij.

Vers. 16 *Subitò verò terræ motus factus est magnus.*] Vt eo ostenderet Deus, se preces Pauli & Silæ exaudisse, eorúmque curam gerere, seque eos è carcere liberaturum, ac pro eis terram, omniáque elementa concussurum, si opus esset. Vide dicta c. 4. 31. Hic terræ motus videtur fuisse non tantùm in carcere, sed etiam in vrbe, eo enim territus magistratus, ilicò iussit eos dimitti. v. 35.

E

Vniuersorum vincula soluta sunt.] Vel vi terræ motus, vel potiùs operatione secreta Angeli: nemo tamen effugit, quia perculsi erant omnes, adeoque non aduertebant incarcerati se vinculis esse solutos, ait Chrysost.

Custos carceris.] Occum. censet hunc custodem fuisse

Vers. 23. *Et cùm multas plagas eis imposuissent.*] Per virgarum flagellationem. Vnde Syrus vertit: *Et cùm multum eos flagellassent*. Alij præter virgas, putant Paulum & Silam partim à populo furente, partim à lictoribus, fustibus & pugnis fuisse appetitos: hisce enim propriè plagæ infliguntur. Præclarè S. Chrysost. hic sub finem hom. 39. *Paulus*, inquit, *verberabatur, & nihil dicebat. Hunc & nos imitemur. Referiamus percutientes mansuetudine, silentio, longanimitate. Difficiliora sunt hæc vulnera: maior plaga & amarior. Grauius enim est percutere animam, quàm corpus. Multos percutimus, sed vt amici, & delectantur: sed quem percusseris cum contumelia, quoniam cor tetigisti, valdè contristasti. Ita magis cor illorum percutimus. Quod autem mititas magis verberet quàm temeritas, age demonstremus*, &c. Idem hom. 6. de Laudibus S. Pauli, docet Paulum eidem cui nos infirmitati carnis subiacuisse, sed eam virtute transcendisse. *Non enim*, inquit, *habere naturam infirmitatibus subditam, sed seruire infirmitatibus, criminosum est; vt meritò magnus ille habeatur atque mirabilis, qui imbecillitatem naturæ voluntatis virtute superauit; & hoc ipso ostendit, quanta sit libera voluntatis potestas, obstruatq; ora dicentium, cur non natura boni facti sumus, nec cum ipsa virtute progeniti? Quid enim refert natura esse, quod potes effici voluntate? imò præstat sponte coronus, & ampliſſima lau-*

Mititas magis verberat quàm temeritas.

fuisse Stephanum, cuius se domum baptizasse scribit Paulus 1. Corinth. 1. 16. quémque inter primitias Achaiæ commemorat; ibidem cap. vlt. v. 15. Sed obstat, quòd hæc Philippis sint gesta in Macedonia, non in Achaia; nisi dicas, custodem hunc oriundum ex Achaia, migrasse Philippos, ibique conuersum à Paulo, rediisse Corinthum in Achaia.

VERS. 29. *Introgressus est.*] εἰσπηδήσας, id est, vt Tigurina & Pagnin. *irruptu, insiliit.*

VERS. 30. *Quid me oportet facere.*] Conuersus est hic custos per terræ motum, quódque Paulus & Silas soluti vinculis, in iis tamen perstitissent laudantes Deum: inde enim videbat Deum pro Paulo & Sila, quasi legatis suis pugnare.

VERS. 31. *Crede in Dominum Iesum.*] Multa alia credenda erant de Patre & Spiritu S. de Ecclesia, aliisque Symboli articulis, quæ profinde sigillatim ei exposuit Paulus vers. 32. sed horum omnium caput & summa, erat fides in Christum: hæc enim includit & docet cætera omnia. Fides enim Christiana credit traditque Symbolum Apostolorum, quo reliqua credenda continentur.

VERS. 35. *Dimitte homines illos.*] Magistratus præcipitarat sententiam contra Paulum & Silam: vnde rediens ad se, & causa meliùs examinata, nimirum quòd obpulsum è muliere Pythonem dæmonem, id est, ob beneficium in eam totámque vrbem collatum, eum tam malè excepissent; fortè etiam sentientes, vel à custode per nuntium edocti de miraculo terræ motus, Paulique innocentia & lætitia; quódque à Deo solutus vinculis, carcere egredi noluisset, eum ilicò iussit dimitti, Deo ad id ipsum impellente, ne prædicationis Pauli cursus inhiberetur. ita Lyra. Hugo & Dionys. Vnde quidam Græci Codices addunt: *Die autem facto conuenerunt Magistratus in consilium, & memores terræ motum factum, timuerunt ac miserunt lictores*: quæ verba significant terræ motum non tantùm fuisse in carcere, sed per totam vrbem, vti dixi v. 26.

VERS. 37. *Indemnatos*] Taxat iniustitiam Magistratus, quòd præcipitarit tam sententiam, quàm pœnam causa inaudita. Syrus vertit, *innocentes.*

Homines Romanos.] In Pandect. lege 5. tit. 26. lege Iulia, de vi publica damnatur, qui ciuem Romanum, antè ad populum, nunc ad Imperatorem appellantem, necarit, torserit, verberarit, in vincula duci iusserit. Exaggerat Cicero Actione 5. in Verrem, quòd Gauium ciuem Romanum Verres flagellarit: nec vlla vox alia, inquit, istius miseri inter dolorem crepitúmque plagarum audiebatur, nisi hæc: *Ciuis Romanus sum.* Recens erat Rhodiorum exemplum, qui cùm peccassent in aliquos Romanos ciues, Claudius eos libertate planè priuarat. vti narrat Dio lib. 60. Antiquo enim iure Romanorum nefas erat, ciuem Romanum subiicere flagellis, seu virgis. Id primùm statuit lata lege Valerius Publicola apud Valer. Max. lib. 4. c. 1. Idipsum confirmatum est lege Porcia, & lege Sempronia, teste Cicerone pro Rabirio. Vide Sigonium lib. 1. de antiquo iure Roman. c. 6.

Non ita, sed veniant & ipsi nos eiciant.] ἐξαγαγέτωσαν, id est, *educant.* Hinc patet, Paulum post cibum in domo custodis sumptum, rediisse ad carcerem, vbi eum Magistratus inueniret, & innocentem pronunciaret ac dimitteret. Vide hîc magnanimitatem Pauli, qua carcere egredi non vult, nisi Magistratus sententiam ferat de eius innocentia, idque publicè. Simili consilio Socrates noluit è carcere fugere, ne illa fuga reum potiùs se conuinceret, quàm innocentem, ait Plato in Crito. Idem eadem causa & virtute fecit Ignatius, fundator Societatis nostræ. Lege Ribad. lib. 2. vitæ eius c. 14. Sapienter Melania à Præside Palæstinæ incarcerata, vt ab eo aurum, quod copiosè in Monasteria erogabat, exprimeret: *Ego*, inquit, *illius fui filia, huius verò vxor, qui in terra fuit genere clarus, nunc autem sum Christi ancilla. Neque meum vilem habuum despexeris: possum enim me, si velim, extollere: ne ergo fortè ignorans in crimen aliquod incidas, quanam sum tibi declarani.* Additque documentum: *Oportet enim aduersus stolidos, tanquam canes & accipere vti animi elatione, & in tempore superbiæ in ipsos immittere. Tunc Iudex se excussauit, & eam adorauit, & iussit eam absque vllo impedimento cum sanctis suis versari.* ita Palladius in Lausiaca c. 117. Hac de causa Paulus subinde animos, quin & iram assumpsit. Ira enim est cos virtutis. *Iram*, inquit Chrysost. hom. 6. de Laudibus S. Pauli, *prouidus Creator nobis inseruit, vt dormientes ac otio resolutas animas ab inertia ac desidia susciteret. Quasi enim gladio aciem, ita menti nostræ ira acumen imposuit, vt eo cùm oportet vtamur. Propterea igitur & Paulus hoc sæpe vsus est affectu, & modestè loquentibus erat melior iratus, cum tempore omnia faciens opportuno, pro lucro & commodo prædicandi.*

Ira est cos & acies mentis.

Deprecati sunt eos.] Ecce Paulus suos Iudices facit sibi supplices. Vnde Gagneius & Dion. veniam, inquiunt, deprecati sunt pro iniuria, violatóque iure ciuilitatis Romanæ. Græci Codices nonnulli addunt, Magistratum venisse cum amicis, ac dixisse: *Ignorauimus statum vestrum, & quòd estis iusti. Et educentes eos rogauerunt dicentes: exite ex hac vrbe, ne fortè rursus irruant in vos, & vociferentur contra vos.*

VERS. 39.

Introierunt ad Lydiam.] Purpurariam v. 14. mœstam, & orantem pro Pauli liberatione.

VERS. 40.

Et visis fratribus.] Luca, Timotheo, & si qui alij socij erant Pauli. Solus enim Paulus & Silas incarcerati fuerant. Vnde pro eo sollicitus erat Lucas, & Timotheus. Hinc Paulus consolatus est eos, narrando terræ motum, & cætera, quæ Deus in carcere pro se operatus erat ad gloriam Christi. Vnde quidam Græci Codices addunt: *Narrauerunt quæcunque fecit Dominus illis.* Nam Philippis hac vice Paulus tantùm legitur conuertisse Lydiam, & custodem carceris; sed hi sparserunt in alios fidei semen. Vnde ad eos scripsit postmodum Paulus Epistolam ad Philippenses, zelo & desiderio martyrij ardentem.

Moral. discamus à Paulo, eadem alacritate & contentione prædicare paucis ac multis, pauperibus ac nobilibus, feminis & pueris ac viris. Idem dico de doctrina, audiendis confessionibus, catechesi, & quauis alia occupatione ac labore. Esto enim initio paruus sit fructus, Deus tamen suo tempore inde maiorem eliciet.

Debile principium melior fortuna sequetur.

Ad magna non scanditur nisi per paruum: ab iis ergo inchoandum tendenti ad magna. Vide dicta Zachar. 4. 10.

CAPVT

CAPVT DECIMVMSEPTIMVM.

SYNOPSIS.

Philippis exiens Paulus contendit Theſſalonicam, vbi multos conuertit; ſed Iudæis eum perſequentibus abijt Beræam, inde Athenas: vbi ex ara Ignoto Deo *dicata, demonſtrans hunc Deum eſſe Chriſtum, multos ad eius fidem traduxit, ac inter eos Dionyſium Areopagitam.*

Verſ. 1. Cùm autem perambulaſſent Amphipolim, & Apolloniam, venerunt Theſſalonicam, vbi erat Synagoga Iudæorum.

2. Secundùm conſuetudinẽm autem Paulus introiuit ad eos, & per Sabbatha tria diſſerebat eis de Scripturis,

3. Adaperiens & inſinuans quia Chriſtum oportuit pati, & reſurgere à mortuis: & quia hic eſt Ieſus Chriſtus, quem ego annuntio vobis.

4. Et quidam ex eis crediderunt, & adiuncti ſunt Paulo & Silæ, & de colentibus Gentilibúſque multitudo magna, & mulieres nobiles non paucæ.

5. Zelantes autem Iudæi, aſſumentéſque de vulgo viros quoſdam malos, & turba facta, concitauerunt Ciuitatem & aſſiſtentes domui Iaſonis quærebant eos producere in populum.

6. Et cùm non inueniſſent eos, trahebant Iaſonem & quoſdam fratres ad Principes Ciuitatis, clamantes: Quoniam hi, qui vrbem concitant, & huc venerunt,

7. Quos ſuſcepit Iaſon, & hi omnes contra decreta Cæſaris faciunt, Regem alium dicentes eſſe, Ieſum.

8. Concitauerunt autem plebem, & Principes Ciuitatis audientes hæc.

9. Et accepta ſatisfactione à Iaſone, & à cæteris, dimiſerunt eos.

10. Fratres verò confeſtim per noctem dimiſerunt Paulum & Silam in Beræam. Qui cùm veniſſent, in Synagogam Iudæorum introierunt.

11. Hi autem erant nobiliores eorum, qui ſunt Theſſalonicæ, qui ſuſceperunt verbum cum omni auiditate, quotidie ſcrutantes Scripturas, ſi hæc ita ſe haberent.

12. Et multi quidem crediderunt ex eis, & mulierum Gentilium honeſtarum, & viri non pauci.

13. Cùm autem cognouiſſent in Theſſalonica Iudæi, quia & Berææ prædicatum eſt à Paulo verbum Dei, venerunt & illuc commouentes & turbantes multitudinem.

14. Statímque tunc Paulum dimiſerunt fratres, vt iret vſque ad mare: Silas autem & Timotheus remanſerunt ibi.

15. Qui autem deducebant Paulum, perduxerunt eum vſque Athenas, & accepto mãdato ab eo ad Silam & Timotheum, vt quàm celeriter venirent ad illum, profecti ſunt.

16. Paulus autem cùm Athenis eos expectaret, incitabatur ſpiritus eius in ipſo, videns idololatriæ deditam Ciuitatem.

17. Diſputabat igitur in Synagoga cum Iudæis, & colentibus, & in foro, per omnes dies, ad eos qui aderant.

18. Quidam autem Epicuræi, & Stoici philoſophi diſſerebant cum eo, & quidam dicebant: Quid vult ſeminiuerbius hic dicere? Alij verò: Nouorum dæmoniorum videtur annuntiator eſſe: quia Ieſum, & reſurrectionem annuntiabat eis.

19. Et apprehenſum eum, ad Areopagum duxerunt, dicentes: Poſſumus ſcire quę eſt hæc noua, quæ à te dicitur, doctrina?

20. Noua enim quædam infers auribus noſtris: Volumus ergo ſcire quidnam velint hæc eſſe.

21. (Athenienſes autem omnes, & aduenæ hoſpites, ad nihil aliud vacabant, niſi aut dicere, aut audire aliquid noui.)

22. Stans autem Paulus in medio Areopagi, ait: Viri Athenienſes per omnia quaſi ſuperſtitioſiores vos video.

23. Præteriens enim, & videns ſimulachra veſtra, inueni & aram, in qua ſcriptum erat: IGNOTO DEO. Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuntio vobis.

24. Deus, qui fecit mundum, & omnia quæ in eò ſunt, hic cœli & terræ cùm ſit Dominus, non in manufactis templis habitat,

25. Nec manibus humanis colitur indigens aliquo, cùm ipſe det omnibus vitam, & inſpirationem, & omnia:

26. Feciſque ex vno omne genus hominum inhabitare ſuper vniuerſam faciem terræ, definiens ſtatuta tempora, & terminos habitationis eorum,

27. Quærere Deum, ſi fortè attrectent eum, aut inueniant, quamuis non longè ſit ab vno quoque noſtrûm.

28. In ipſo enim viuimus & mouemur, & ſumus: ſicut & quidam veſtrorum Poëtarum

rum dixerunt: Ipsius enim & genus sumus.

29. Genus ergo cùm simus Dei, non debemus æstimare auro, aut argento, aut lapidi sculpturæ artis & cogitationis hominis, Diuinum esse simile.

30. Et tempora quidem huius ignorantiæ despiciens Deus, nunc annuntiat hominibus vt omnes vbique pœnitentiam agant,

31. Eo quòd statuit diem, in quo iudicaturus est orbem in æquitate, in viro, in quo statuit, fidem præbens omnibus, suscitans eum à mortuis.

32. Cum audissent autem resurrectionem mortuorum, quidam quidem irridebant, quidam verò dixerunt: Audiemus te de hoc iterum.

33. Sic Paulus exiuit de medio eorum.

34. Quidam verò viri adhærentes ei, crediderunt: in quibus & Dionysius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alij cum eis.

VERS. 1. VT *autem perambulassent Amphipolim.*] Ciuitas est Macedoniæ, vel Thraciæ vicina Philippis: ita dicta, quòd aquis vndequaq; sit circumdata, isthmo tantùm terræ cohærens. ita Pollux lib. 9. Hæc Philippo Macedoni & Athenienſibus bellorum causam dedit. Hanc Brasides Lacedæmoniorum dux bello Peloponnesiaco occupauit. ita Thucydides lib. 4.

Apolloniam.] Hæc vicina est Thessalonicæ. Aliæ enim plures alibi fuerunt vrbes eodem nomine.

Thessalonicam.] Hæc prima, vel inter primas fuit Macedoniæ Ciuitas, ita dicta à *νίκη*, id est, *victoria*, quam de Thessalis ibidem obtinuit Philippus Macedonum Rex. Nunc per apocopen Salonica vocatur, in qua Iudæi suam habent Synagogam, typographiam, imò dominium. ita Strabo lib. 7. & Stephanus lib. de vrbibus.

VERS. 2. *Secundùm consuetudinem.*] Consueuerat enim Paulus, ait Chrysost. vbique primò adire Synagogas Iudæorum, ibique prædicare, etiamsi sæpius ab eis offensus, expulsus & lapidatus; vt constantem in suam gentem amorem ostenderet, bonúmque pro malo redderet, itáque multos ex eis conuerteret, reliquos nolentes conuerti faceret inexcusabiles; ne si primò gentibus prædicaret, Iudæi prætenderent, vel obiicere possent, ipsum non annuntiare verum Messiam, eo quòd hic promissus esset Iudæis, non gentibus.

Disserebat eis de Scripturis.] διελέγετο αὐτοῖς ἀπὸ τῶν γραφῶν, id est, *è Scripturis.* ita Tigurina, & Pagn. E Scripturis enim probat Iesum Christum esse Messiam & Saluatorem mundi, cuius fide omnes iustificari & saluari debeant. Melius & neruosius vertit Noster. *de Scripturis.* Solebant enim Iudæi in Synagogis non aliud tractare, quàm Scripturas: vnde si Paulus aliud tractasset, ac præsertim directè & expresè egisset de Christo crucifixo, explosissent eum Iudæi. Thema ergo Pauli erat Scriptura, sed ita, vt ex ea opportunis locis semper ingereret & insinuaret Christum, vti sequitur. Vbi nota solertiam & dexteritatem Pauli, qua Christum artificiosè, quasi aliud agens Iudæis inuitis & Christum auersantibus insinuat, & prædicat. Idem faciendum est iis qui venantur animas vitiis immersas, & sermonem omnem de virtute abhorrentes, vt primò de aliis rebus, quas illis gratas esse sciunt, sermonem faciant, deinde latenter ad vitia & virtutes descendant. Noster fundator S. Ignatius hoc suis dabat axioma: *Ingrediamur cum eo quod est illorum, sed exite cum vestro*; significans initio nos hominibus sæcularibus accommodare debere, & omnibus omnia fieri, vt omnes lucrifaciamus, ac tandem virtutem, quam intendimus, eis persuadeamus. Ita venatores auium & ferarum, ac piscatores piscium, eis escam obiiciunt, sed sub esca retia & hamos abscondunt, quibus eos illaqueant & capiunt: idem faciat venator & piscator animalium rationalium, quæ instar ferarum & piscium viuentia, terrenis inhiant. Ita S. Barlaam Eremita fingens se gemmarium, gemmámque afferre eximij splendoris & valoris (purà fidem Euangelicam) aditum sibi patefecit, conuertitque Iosaphat Regis Indiæ filium, vti refert Damascenus in eorum historia. Ita S. Abrahamus neptem suam Mariam lapsam in fornicationem, fingens se mercatorem, reduxit in viam salutis, vti refert S. Ephrem in eius vita. Ita in vita Astionis martyris legimus, Vigilantium parentes adhuc Gentiles de Astione filio perquirentes, mortem eius celasse, dixisseque eum viuere in regione fortium, putà in cœlo, itáque eos consolatum esse, ac tandem dexterè martyrium eius nobile enarrasse, cóique ad Christum conuertisse. Ita S. Xauerius à concubinariis auellebat concubinas, insinuans se in eorum amicitiam, & nunc vnam, nunc alteram alio prætextu eis adimens, donec ad vnam omnes adimeret. Lege Turselinum in eius vita lib. 6. cap. 10. sub finem.

Adaperiens.] q.d. Sensim & opportunè aperiens eis Christum in Scripturis latentem, & ex iis ostendens Christum debuisse pati & crucifigi. VERS. 3.

Et insinuans.] παρατιθέμενος, id est *proponens explicans, ostendens.* Pagnin. & Tigurina, *allegans.* Alij, *componens & conferens* gesta, & passiones Christi cum verbis Prophetarum, qui illa ipsa prædixerunt; sed occultiùs & obscuriùs. Noster solertiùs & profundiùs vertit *insinuans*, ob causam iam dictam: fortè etiam legit παρεντιθέμενος, id est, *inferens, interiiciens, obiter & quasi per parentheſin insinuans.* Sic S. Petrus Epist. 1. cap. 5. v. 5. ait: *Omnes autem inuicem humilitatem insinuate*, id est, in sinum immittite quasi occultè & aliud agendo, vtpote inuitis & reluctantibus. Sic Rhetores vtuntur insinuatione, præsertim in re odiosa, vt Iudicum, vel auditorum animos auersos sibi concilient, & quasi aperiant, de qua Cicero lib. 1. de Inuent. *Insinuatio*, ait, *est oratio quadam dissimulatione, & circuitione obscurè subiens auditoris animum.* Et vt Seruius in 11. Æneid. *est callidus & subtilis aditus ad persuadendum.* Sic insinuare se in amicitiam alterius dicitur is, qui non rectà, sed per quosdam sinus & diuerticula latenter in amicitiam ingreditur, & quasi irrepit.

Et quia hic est Iesus Christus, quem, &c.] q.d. Quia hic, scilicet Christus ita celebratus in Script. & expectatus à Patribus, non est alius, quàm Iesus Christus, quem ego annuntio vobis. Aut vt Græca: *quia hic est Christus*, nimirum *hic Iesus quem ego annuntio vobis.* Iudæi enim negant Iesum esse Christum, siue Messiam, quem dicunt venturum in fine mundi. Alij ex eis fingunt duos Christos: vnum pauperem, patientem & afflictum, & hunc esse nostrum. Vnde

R. Iacob

R. Iacob in Collectaneis è Thalmud, dicit quòd Christus hic sedeat Romæ inter pauperes miser & dolens, (vti refert Lyra. lib. contra Iudæos) alterum nobilem & splendidum instar Salomonis; hunc fore Messiam Iudæorum. & venturum in fine mundi. Ita Iudiones isti nugantur, aut somniant; cùm ex aduerso Script. veteres Rabbini, & Patres omnes, vnum tantùm commemorent Messiam, siue Christum, scilicet Iesum à Iudæis crucifixum.

Vers. 4. *Et quidam ex eis* (Iudæis, de quibus sermo præcessit) *crediderunt*, &c. *& de colentibus. Gentibusq́, multitudo magna.*] Colentes hic vocantur Proselyti, putà Gentiles ad Iudaismum conuersi: opponuntur enim Iudæis gente & genere, ac Gentilibus in Gentilismo viuentibus. Dicit ergo ex Iudæis aliquos fuisse conuersos; ex Proselytis verò & Gentilibus multos. ita Beda, Hugo, Glossa, Lyra. & Carthus. Græci Codices & Syrus faciunt hunc versum bimembrem, non trimembrem: eosdem enim faciunt Gentiles & colentes. Sic enim habent: *Et de colentibus Gentilibus multitudo magna*, vt colentes vocentur pij & religiosi Gentiles vnum Deum colentes. Vnde Syrus vertit: *multique ex Græcis illis qui timebant Deum.* Quocirca Apostolus postea scribens ad Thessalonic. eorum in credendo promptitudinem, alacritatem & constantiam dilaudat. Sic enim scribit 1. Thessal. 1. & 2. *Euangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantùm, sed in virtute & Spiritu S. & plenitudine multa, sicut scitis quales fuerimus in vobis propter vos. Et vos imitatores nostri facti estis, & Domini, excipientes verbum in tribulatione multa cum gaudio Spiritus S. ita vt facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia & in Achaia*, &c. Vide ibi dicta.

Colentes qui?

Vers. 5. *Zelantes autem Iudæi.*] *Incredduli*, vt addunt Græca; & vt Syrus, *scelerati.* Vide Paulum Iudæorum horum zelum, inuidiam & prauitatem describentem 1. Thessal. 2. 14. & sequent.

Assumentésque de vulgo viros quosdam malos.] Pro *de vulgo*, Græcè est τῆς ἀγορᾶς, id est, *ex circumforaneis.* ita Tigurina & Erasmus. Porrò circumforaneos vocat eos, qui in foro versari solent, ait Vatab. quos proinde Pagnin. vocat *forenses*, quales sunt vendentes & ementes; ad hæc baiuli, homines inertes & otiosi; item pauperes qui herum quærunt, suámque operam ad omne vel fas, vel nefas offerunt; quales multi sunt è vulgo in ciuitatibus amplis, vti erat Thessalonica. Nam vt ait Sallust. in Iugurtha: *Egentissimo omnia cum pretio honesta videntur.* Et Silius Italicus lib. 13. *Sceleri proclivis egestas.* Diuinùs verò Salomon Prouerb. 30. 9. *Mendicitatem*, inquit, *ne dederis mihi, ne egestate compulsus furer, & periurem nomen Dei mei.* Otij malũ. Porrò multi Thessalonicæ erant inertes & otiosi, inde pauperes, inde inquieti, turbulenti, rapaces & fures. Quare hanc eorum inertiam otiúmque acriter castigat Apostolus 2. Thessal. 3. 7. & sequent. Præclarè Diogenes Cynicus apud Laërtium lib. 6. *otiosorum negotium dicebat esse amorem & cupiditatem*; quòd hic affectus potissimùm occupet otio deditos. Ita enim fit, vt dum otio indulgent, in rem negotiosissimam, qualis est cupiditas & desiderium rei alienæ, incidant. Et Appius Claudius, teste Valerio Max. dicebat: *longè melius populo Romano communis negotium, quàm otium*; quia turba bellis excitatur ad virtutem, in pace & otio defluit ad voluptates & luxum, ex quibus nascitur seditio, cædes, rapinæ, & Reipub. exitium.

Malos.] Græcè, πονηρὰς, id est *prauos, nebulones, flagitiosos*, item *egenos, inopes, miseros, erumnosos.* Improbitas, ait Chrysost. homil. 7. in Act. dicitur πονηρία, eo quòd πόνον, id est, laborem & molestias multe auctori afferat. Adde, quòd sæpe oriatur ex πενία, id est, ex paupertate, & inopia, vti iam dixi. Idipsum verbo & exemplo docuit Bulas famosissimus latro, qui sub Seuero Imp. per totam Italiam comparata manu sexcentorum latronum, biennio maximas prædas egit. Cùm autem Centurionem vitæ suæ insidiantem cepisset, eumdem raso capite ad Seuerum Imp. remisit dicens: *Nuntia Dominis tuis, vt seruos suos alant, ne latrocinentur.* Habebat enim Bulas multos apud se Cæsarianos, partim exigua mercede conductos, partim nullo stipendio. ita Xiphilinus in vita Seueri.

Assistentes domui.] Vt in eam vi facta irrumperent, ex eáque in populum producerent *eos*, scilicet Paulum & Silam. Vnde Græcè est ἐπιστάντες, id est, *adorti domum*, siue *vrgentes, instantes & imminentes domui.* ita Tigur. Pagnin. Vatab. & alij.

Iasonis.] Apud quem hospitabantur Silas & Paulus. Iason quis? Vnde Beda censet hunc Iasonem fuisse Christianum, nimirum conuersum à Paulo, per tria Sabbatha in Synagoga Thessalonicensi disputante de Christo è Scripturis vers. 2. Videtur hic Iason esse idem de quo Apostolus Rom. 16. ait: *Salutat vos Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater, cognati mei.* Videtur enim Iason cum Paulo Thessalonica iuisse Corinthum, vnde illa Paulus scripsit ad Romanos anno Christi 58. ita Baron. Genebr. in Calendario Græcorum quod Psalmis præfixit, Sixtus Senensis lib. 2. Biblioth. & alij. Quod si verum est, patet hunc Iasonem fuisse Christianum, Pauli cognatum, discipulum & familiarem. Rursum hic Iason videtur esse is, qui adscriptus catalogo Sanctorum legitur in Martyr. Romano die 12. Iulij his verbis: *In Cypro S. Iasonis, antiqui discipuli Christi*: nam alium Iasonem Christianum, Sanctúmque, illo ævo nusquam legimus, nisi hunc. Ex quibus verbis probabiliter coniiciunt auctores iam citati, hunc Iasonem eumdem esse cum Mnasone, de quo Act. 21. 16. dicitur: *adducentes secum apud quem hospitaremur Mnasonem quendam Cypriũ, antiquum discipulum.* Hæc enim verba planè consentiunt cum verbis Martyrologij, nisi quòd pro Iasone vocent eum Mnasonem, sed nonnulla exemplaria pro Mnasone legunt Iasonem. Vnde liquet, Iasonem fuisse oriundum è Cypro, domum tamen habuisse tam Thessalonicæ, quàm Ierosolymæ. Menologiũ Græcorum 29. Aprilis, & Dorotheus in Synopsi, asserunt Iasonem fuisse Episcopum Tarsensem; Hippolytus verò lib. de 72. discipulis, eis annumerat Iasonem, facitque Episcopum in Syria. Baronius tamen in Martyr. die 12. Iulij, Iasonem illum Martyrologio adscriptum censet esse eumdem cum Mnasone Act. 21. 16. fuisseque Episcopum Tarsensem, diuersum verò ab hoc Iasone Thessalonicensi, qui fuit Pauli hospes & discipulus. Vtrumque est probabile: nihil enim hic est certum & euidens.

Quærebant eos producere in populum.] Vt scilicet à populo, per Iudæos concitato & furente, lapidarentur, vel malè mulctarentur Paulus & Silas. Vides hic morem Iudæorum similem esse mori Hæreticorum, qui per tumultus populi expellunt Catholicos vel vrbe, vel Senatu: quia sciunt si ex iure & veritate causam suam quietè agerent in tribunali, apud Iudices se causa casuros.

Trahebant Iasonem.] Tumultuatiè, vt tumultu furentis populi eum opprimerent apud primores Ciuitatis Vers. 6. Quare minùs rectè vertit Syrus: *hinc intendebant*

inuendebant Iasoni: tumultu enim res agebatur à Iudæis, non lite iudiciali, esto id prætenderent; idcirco enim ad Principes vrbis, quasi ad Iudices traxerunt eum.

Et quosdam fratres.] Putà Christianos.

Quoniam.] quòd: hoc enim est ὅτι.

Hi (scilicet sunt) *qui vrbem concitant.*] Græca pro *vrbem* legunt οἰκουμένην, id est, *Orbem*, siue *totam terram*. Sic & Syrus, Complut. Clarius, Vatab. & alij. Sed eodem res redit: per Orbem enim intelligunt vrbem vastam & amplam hyperbolicè. q. d. Hi sunt qui tota vrbe turbas mouent, & totum populum ad seditionem concitant. Sic Pharisæi de Christo prædicante in sola Iudæa dicunt Ioannis 12. 19. *totus mundus post eum abyt.* Et Athenæus lib. 1. Romam vocat *mundi populum*. Romanæ enim vrbis populus, videtur esse Orbis totius, quia è toto Orbe Romam confluxit. Potest tamen Græca lectio alium commodiorem habere sensum, q. d. Hi sunt qui vbique in Orbe concitant tumultus, atque huc etiam venerunt vt eosdem suscitent. Alioqui si legas cum nostro *vrbem*, tunc id quod additur, *& huc venerunt*, sic accipe q. d. Sunt extranei & aduenæ, non ciues & indigenæ: vnde ab eis quasi incognitis, nouatoribus & turbatoribus omni modo nobis cauendum est. Reddunt enim eos suspectos dicendo, quòd aliunde venerint, sintque extranei, ignoti, errones & vagabundi.

VERS. 7. *Quos suscepit.*] ὑποδέδεκται, id est, *clanculùm & furtim excepit*, quasi facinorosos, nouatores & turbatores. ita Tigurina, Pagninus, Gagneius & alij.

Regem alium dicentes esse Iesum.] Crassa hæc calumnia est: aliqua enim specie id Christo viuo obiicere potuerunt Pharisæi Ioannis 19. 1. at non Christo mortuo iam in cœlis regnante, qui è terra & humanis sublatus, omnia hæc sub pedibus velut exilia despicit & calcat, quémque edicta Cæsaris ligare & tangere nequeunt.

VERS. 8. *Concitauerunt autem plebem.*] Hæc enim inquietur solo nomine noui Regis, siue Tyranni, qualem hic criminabantur esse Christum; nec apprehendit, aut quærit an is viuus sit, an mortuus, an in terra, an in cœlo: fortè etiam cogitabant è cœlo posse redire in terram, vt eam totam occupet, eique dominetur, præsertim quia hoc tempore regnabat Claudius Imperator, qui timidissimus, ad solas vmbras & rumusculos noui regni & tyrannidis totus percellebatur, vti fusè narrat Suetonius in eius vita cap. 35. & 36.

VERS. 9. Satisfactio quadruplex. *Et accepta satisfactione.*] Qualis ea fuerit, Scriptura non narrat. Syrus explicat, aitque fuisse fideiussores. *Sed acceperunt*, inquit, *fideiussores à Iasone*, qui scilicet fideiuberent eos fideles fore Cæsari & Romano Imperio, nihilque noui contra illud moturos, ait Caietanus. Budæus verò, & ex eo Gagneius & Sanchez per satisfactionem accipiunt satisdationem, id est, fideiussionem, qua Iason seipsum pro Paulo sponsorem dedit, vel sistendi illum tribunali, vel pro eo satisfaciendi, si in aliquo deliquisse conuinceretur. Tertiò, Dionysius & Lorinus per satisfactionem accipiunt excusationem & purgationem, qua Iason ostenderit Paulum non esse seditiosum, nec inducere nouum Regem terrenum, putà Christum, vtpote qui iampridem sit mortuus, cuiusque regnum sit spirituale, non corporale. q. d. cùm Iason sufficienter satisque ostendisset Paulum non concitasse turbas, dimissus est. Quartò, Petrus Alexan. Serm. de Pœnitentia, per satisfactionem accipit mulctam, putà pecuniam, quam Iason pro se redimendo dederit. Verùm hoc parum videtur probabile; nec satis dignum generositate & integritate Pauli & Euangelij. Priores ergo sententiæ sunt probabiliores. Miratur Chrysost. Iasonis virtutem, qui se capúrque suum pro Paulo periculo obiecerit.

Beræam.] Vrbs est Macedoniæ, non longè à Pella, Alexandri Magni patria. VERS. 10.

In Synagogam Iudæorum introierunt.] Mirare hic animos zelumque Pauli. A Iudæis enim iterum & tertiò malè mulctatus, ad eos rursus ingreditur: non cedit persecutionibus, sed fortior iis exurgit, *ac vehementiùs in aduersarios fertur, & incrementa persecutionis maioris illi fiunt causa constantiæ, instar flammæ, quæ vento agitata magis inardescit*, ait S. Chrysost. hom. 7. de Laudibus S. Pauli. ita certat virtus cum vitio, amor cum odio, beneficentia cum maleficiis: certat, & vincit. Hic est mos amantis, hic animus fortis & generosi, vt sibi dicat: *Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.* Præclarè Sanctus Bernardus Epist. 156. ad Eugenium Pont. *Legi*, ait, *apud quendam sapientem: Non est vir fortis, cui non crescit animus in ipsa rerum difficultate. Ego autem dico: fideli homini magis est inter flagella fidendum.*

Hi autem.] q. d. Berœa erat nobilior Thessalonica, & ciues Berœenses erant nobiliores Thessalonicensibus. ita S. Chrysost. Gagneius & Vatab. At verò aptiùs Syrus, Lyra. Hugo & Caietan. hæc restringunt ad Iudæos, de quibus proximè præcessit, q. d. Iudæi Berœæ habitantes, erant nobiliores Iudæis habitantibus Thessalonicæ: his enim solis competit id quod sequitur, *quotidie scrutantes Scripturas.* Hæ enim propriæ erant Iudæorum, non Gentilium. Idem confirmat vers. 12. vt ibi patebit. VERS. 11.

Nobiliores.] Id est, nobilissimi, tum genere & prosapia, tum generositate & indole. Sæpe enim nobilitas generis secum affert nobilitatem animi, putà magnanimitatem, sinceritatem, ciuilitatem, probitatem, humanitatem, liberalitatem. ita Chrysost. Oecum. Lyra. & alij. Dicit hoc Lucas, vt ostendat Berœenses nobili indole præditos, magis fuisse dociles, magisque capaces & promptos ad capessendam doctrinam Euangelij. Vnde de iis subdit.

Qui.] Scilicet Berœenses, non Thessalonicenses, *susceperunt verbum* Euangelij prædicatum à Paulo, *cum omni auiditate.* Græcè, προθυμίας, id est, *cum animi promptitudine*, siue *libenter & propensis animis.*

Scrutantes Scripturas.] Non enim tenebantur credere, imò prudenter credere non poterant initiis Euangelij & Paulo nouo Prædicatori, nouum Deum annuntianti, nisi re examinata comperissent, hanc prædicationem esse consonam verbo Dei & oraculis Prophetarum. Quocirca idem de se dixit Christus Iudæis Ioannis c. 5. 39. *Scrutamini*, ait, *Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam habere æternam: & illæ sunt quæ testimonium perhibent de me.* Secus est iam cùm Euangelium, & fides primitus sat superque examinata, tot sæculis probata & recepta est; & tamen etiamnum possumus scrutari Scripturas, non vt fidem examinemus, sed vt in ea nos confirmemus, eiúsque mysteria meliùs & profundiùs penetremus, nobisque & aliis imprimamus; imò idipsum dumtaxat fecisse Berœenses

Digitized by Google

est verisimile. Iam enim susceperant verbum Dei cum omni auiditate : non ergo scrutabantur Scripturas, vt primitus crederent, sed vt in fide susceptа se confirmarent, singula Scripturarum testimonia de Christo à Paulo citata examinando, & cum dictis Pauli conferendo. Quare perperam Hæretici contendunt ex hoc loco, hæreses suas esse examinandas ad Script. Cùm enim constet eas esse hæreses, id est, errores, fidei & traditioni Patrum repugnantes, non examinandæ, sed ilicò damnandæ & explodendæ sunt.

Vers. 12. *Et multi quidem crediderunt ex eis.*] Scilicet Iudæis Beroænsibus : hos enim opponit Gentilibus mulieribus & viris, quorum pariter non pauci crediderunt in Christum. Vide dicta initio vers. 11.

Vers. 14. *Vt iret vsque ad mare.*] Græcè, ὡς ἐπὶ θάλασσαν, id est, *quasi ad mare* : noluerunt enim fratres, ait Caietan. vt Paulus apertè fugeret, sed declinaret, tanquam iturus ad mare. Verùm Noster pro ὡς, id est *quasi*, legit ἕως, id est, *vsque*. Nam hoc itinere perrexit continuè Paulus, & peruenit Athenas.

Silas autem & Timotheus remanserunt ibi.] Vt Beroœnsibus fidei auidis fidem annuntiarent, & eos qui iam crediderant in ea confirmarent. Solius enim Pauli, quasi choragi, caput petebant Iudæi.

Vers. 15. *Qui autem deducebant Paulum.*] Tum honoris, tum securitatis causa, ne quas insidias, vel periculum à Iudæis subiret. Hoc enim est Græcum καθιστῶντες, id est, *comitatu suo eum confirmantes & securitatem præstantes.* Id etiamnum faciunt suis Prædicatoribus feruentes Catholici in Anglia, Hollandia, Iaponia, India.

Athenas.] Vbi erat schola eloquentiæ & sapientiæ, ac consequenter Poëtarum, Oratorum, & Philosophorum multitudo ; insuper Idolorum abundantia, idque patet ex Poëtarum de suis Diis præconiis & encomiis. Vnde Theodor. de curan. Græc. affect. primatum idololatriæ inter cunctas Orbis vrbes Athenis defert, idémque insinuat Paulus vers. 16. & 22. Nunc Athenæ sepultæ iacent, & in vicum redactæ. Erat ergo Athenis Apostolo magna messis, præsertim quia ex Athenis quasi ex capite sapientiæ, in reliquam Græciam erat deriuanda. Vnde celeriter eò vocauit adiutores suos, Silam & Timotheum. Hinc Tertul. lib. de anima cap. 3. Athenas vocat linguatam Ciuitatem, atque ibi caupones fuisse sapientiæ, & facundiæ. Græci verò eam vocant ἰωνίδα & ἰωνίαν, id est, *Græcia Græciam*; sicut Athenæus lib. 1. Dipnosoph. Romam vocat Ἑστιοῦχον & ἐμπόριον, id est, *compendium*, siue *vrbem Orbis.*

Athenæ quantæ?

Vers. 16. *Incitabatur spiritus eius in ipso.*] παρῳξύνετο, id est, *irritabatur, excandescebat.* ita Pagnin. Tigur. & Vatab. Syrus *mœrore afficiebatur.* S. August. lib. 1. contra Crescen. cap. 12. legit, *irritabatur Spiritus S. intra se.* q.d. æstuabat Pauli animus, hinc dolore & compassione tam doctæ, & tam cæcæ miseræque Ciuitatis ; inde desiderio & zelo eam iuuandi, erudiendi & saluandi ; aliunde ira & indignatione in idololatriam, eiúsque auctorem Diabolum. Sic Ierem. cap. 20. 9. de sermone Dei ait: *Et factus est in corde meo quasi ignis exæstuans, clausúsque in ossibus meis, & defeci ferre non sustinens.* Vbi S. Hieron. *conceptus animo sermo diuinus*, inquit, *nec ore prolatus, ardet in pectore. Vnde Paulus Athenis videns idololatriæ deditam Ciuitatem, tota mente feruebat.*

Vers. 17. *Colentibus.*] Proselytis, ait Chrysost. hoc est, A Gentilibus ad Iudaismum conuersis, aut suæ salutis & veræ religionis studiosis.

In foro.] Syrus, *in platea.* Ita primi Societatis nostræ Patres & fundatores, instar Pauli in plateis & foris concionabantur, vti etiamnum Romæ faciunt nostri, spiritus patrum suorum æmuli, magno confluxu & fructu.

Vers. 18. Epicurus qualis? *Quidam autem Epicurei.*] Epicurus Xenocratis discipulus, puer 14. annorum philosophari incipiens in hortis, omne bonum & felicitatem hominis ponebat in voluptate. Hinc negabat numen & prouidentiam Dei : quocirca plurimos habuit sectatores : esto enim à nonnullis frugalis fuisse dicatur, & parcus à pluribus, tamen voluptuarius B nuncupatur & porcus, ait S. August. de vtil. credendi cap. 4. Vnde illud Horatij : *Epicuri de grege porcus.* Negabat enim animæ immortalitatem, & consequenter resurrectionem, dictitabátque : *Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas.* Vnde Sidonius in Epithalamio Polemij : *Aſt Epicureas eliminat vndique vrtus.* Timocrates apud Laërt. lib. 10. in vita Epicuri, asserit Epicurum bis quotidie præ crapula vomere solitum, ideóque corpore miserabiliter affectum, sic vt per multos annos è lecto surgere non posset : minam quotidie in mensam impendisse : tandem calculo obiisse. Nausiphanes Epicurum ob crapulam appellabat pulmonem, & indoctum, & circumscriptorem, & scortum. Porrò C natus est Epicurus tertio anno centesimæ nonæ Olympiadis, septem annis postquam mortuus est Plato : vixit 72. annos. Hæc eius axiomata recenset Laërtius : *Quod beatum est & immortale, id neque ipsum negotij quicquam habet, neque alteri exhibet, vt neque ira, neque gratia moueatur : in quo enim eiusmodi insunt, omne hoc imbecillum est.* Vnde inferas, Deum non curare res humanas, nec malos punire. *Mors nihil ad nos pertinet. Quod enim dissolutum est, id sensus est expers : quod verò sensus est expers, nihil ad nos pertinet.* Vnde colligas, animam post mortem nil sentire ; vnáque cum corpore interire. *Felicitatem sitam esse in voluptate : hanc enim esse initium & finem bene viuendi, vitaque beate.* D *Mundos esse innumerabiles, eósque ex atomis inter se coëuntibus coaluisse : atomos ergo esse principium rerum omnium, esséque infinitas* ; quod hausit à Democrito suo Magistro. Vnde S. August. lib. 3. contra Academicos cap. 10. *Quomodo*, inquit, *inter Democritum, & superiores Physicos, de vno mundo & innumerabilibus lucem diiudicabimus, eiúsne interipsum, hæredémque eius Epicurum, concordia manere non potuerit ? Nam iste luxuriosus, eiús atomos quasi ancillulas suas, id est, corpuscula quæ in tenebris lætus amplectitur, non tenere viam suam, sed in alienos limites passim & sponte declinare permittis, totum patrimonium etiam per iurgia dissipanis.* Itaque Paulo & Christianis acre semper contra Epicuræos fuit E certamen, κατ' ἐπικούρου & στωϊκῶν.

Axiomata Epicuri.

Et Stoici.] Philosophi fuêre ita dicti à στοὰ, id est, porticu, in qua docere & differere solebat Zeno eorum parens, seueri & rigidi, ideóque Epicuræis oppositi. Vnde Cicero pro Murena: *At enim*, inquit, *agit mecum austerè & Stoicè Cato.* Stoicorum paradoxa, & errores Paulo comuellendi fuêre hi. Primus : fatum esse, omniáque regi fato : fatum ergo esse Deum. Deum itaque tollebant Deíque prouidentiam, & pro Deo substituebant fatum ac naturam : omnia enim fluere censebant naturæ cursu & necessitate. Naturam, inquit Lactant. l. 3. c. 28. dixerunt esse rerum omnium matrem, quasi dicerent omnia sua sponte esse

Stoicorum paradoxa.

esse nata. Præclarè S.Eucherius Epist.ad Valerianum sub finem: *Fatum non esse*, inquit, *interrogent gentes vel leges suas, quæ vtique non punuunt, nisi factorum voluntatem.* Factum ergo cuiusque elidit fatum, putà libertas necessitatem.

2. Secundus: virtutem, in qua summum bonum ponebant, esse in potestate & industria cuiusque: vnde non esse eam petendam à Deo, vtpote quæ sita sit in arbitrio hominis: quare cuique in sua virtute esse gloriandum. ita S.Augustt.tomo 6.tractatu de Epicur. & Stoicis cap.4. & sequent. Docebant ergo sapientem sibi sufficere,ac se solo contentum esse: eum solum esse diuitem, liberum, regem,beatum, impeccabilem,apathem,imperturbabilem,& Deo parem. Vide Lipsium Manuduct. ad Stoicam Philos. lib.3.cap.14.

3. Tertius:omnes virtutes esse pares,& omnia vitia paria;ac qui vnum habet, vel vitium,vel virtutem, omnia, & omnes cæteras habere. Rursum vitia Dei prouidentia existere, ad varietatem & ornamentum vniuersi. ita Cicero in paradoxis, & Plutarchus contra Stoicos.

4. Quartus: non esse ignoscendum reo qui offendit, non esse miserendum, eo quòd misericordia sit passio & ægritudo animi,quæ in sapientem non cadit; quódque iustitiæ suus dandus sit locus, vt rei puniantur.Vnde Cicero pro Murena ex Stoicis ait,*neminem misericordem esse, nisi stultum & leuem.* Et Seneca lib.2.de Clementia cap.4. damnat misericordiam quasi vitium. Et cap. 6. *Misericordia*, inquit, *vicina est miseriæ: habet enim aliquid trahitque ex ea. Misericordia vitium est animarum nimis miseriæ fauentium.* Vide Lipsium loco citato cap.19.

5. Quintus:sapientem sumere aliquando mortem posse, imò decere & debere,ne scilicet miserè viuat.Vnde Seneca in Aiace: *Aut honestè viuere,aut statim mori generosum oportet.*Ita Cleanthes Stoicus, vlcere in ore nato,cùm suasu Medicorum cibo abstinuisset ad biduum,meliúsque iam factum esset, illis ad cibum reuocantibus, abnuit, *nec maiore vie parta confecta,esse rediturum* asseruit.Ita inedia obiit. Zeno ipse 98. annos natus,cùm valens & integer è schola veniẽs pedẽ offendisset,lapsúsq; esset,manu terram pulsans,illud Euripidis occinuit: *Venio,quid appellas me?* Vide Senecam Philosophum lib.3.de ira c.15.& Epist.70.Idem in Senten.*Bona*,ait,*mors est homini, vitæ quæ extinguit mala.* Vnde ipse moriens, vxorem suam mori volentem secum, eam ferro incidi permisit, & ad id animauit.

6. Sextus:omnes Deos mortales esse,excepto Ioue, & in Iouem transituros: sic in conflagratione mundi, Sol, inquiebant,Lunam, & cæteras stellas in se transmutabit. ita Plutar. lib. contra Stoicos. Vbi etiam addit, Stoici Deum aiunt esse corpus mente præditum, mentémque in materia versantem; non simplicem esse,neque purum,sed ex alio & per aliud esse pronuntiantes.Vide eumdem lib. de Stoicorum repugnantiis.

7. Septimus: Deum esse spiritum & animam mundi. Itaque spiritum qui vegetat mare, esse & vocari Neptunum: qui terram,Cererem:qui aëra, Iunonem:qui vites, Bacchum: qui oleas, Mineruam:qui Solem & sidera, Apollinem:qui herbas & pharmaca,Æsculapium: qui linguas, Mercurium; qui æthera,Iouem. ita Plutar.lib.de Iside & Osiride.Quia enim videbant res omnes spiritu & calore nasci, foueri & crescere; hinc hunc spiritum & calorem, quem vocarunt ignem, censuerunt esse æternum & increatum rerum omnium principium & causam,ideóque esse Deum. Idem ante Stoicos censuit Hippocrates de Princip. *Videtur mihi*, inquit, *quod calidum, siue ignem dicimus, immortale esse, & intelligere omnia, & videre, & audire,& scire omnia, præsentia & futura.* Quid absurdius dici potest? nam æternitatem, sensum, intellectum, scientiam & præscientiam tribuit igni. Hinc Posidonius apud Stobæum, Deum definit esse spiritum igneum. *Deus*, inquit, *est spiritus inteligens & igneus, formam ipse non habens, sed in omnes se vertens, & omnibus assimilans.* Et Democritus: *Deus*, inquit, *est mens in igne sphærico.* Et Athenagoras: *Deus est*, inquit, *feruens substantia iuxta Stoicos.* Et Pythagoras de Stoicis prognatus censuit, ait Cicero lib. 1. de natura Deorum, *Deum esse animum, per naturam rerum omnem intentum & commeantem.*

8. Octauus: mundum esse animal animatum, viuum & rationale: ratione enim regi, spiritu vegetari & irrigari. Denique mundum esse Deum. Audi Manilium lib.1.

——*Viuere mundum,*——
Et rationis agi motu, cùm spiritus vnus
Per cunctas habitet partes, atque irriget Orbem
Omnia peruolitans, corpúsque animale figuret.

Et rursum:

Qua pateat mundum diuino munere verti,
Atque ipsum esse Deum.——

Et Seneca Stoicorum acutissimus Epist.92.*Totum*, ait,*hoc quo continemur,& vnum est,& Deus est; & socij eius, & membra sumus*: quem refutans Lactant. lib. 7. cap. 3. *Si hæc omnia*, inquit, *quæ videmus, Dei membra sunt, iam insensibilis ab his constituitur Deus.* Quin & Varro Romanorum doctissimus, idem censuit. Audi S.Augustt. lib.7.de Ciuit.c.6. *Varro*, inquit, *de naturali Theologia præloquens,dicit Deum se arbitrari animam mundi, & hunc ipsum mundum esse Deum.*

Philosophi athei.

Ex dictis liquet,tam Stoicos, quàm Epicuræos, habuisse suos atheismos, & in re fuisse atheos,imò polytheos,ideóque magis atheos. Qui enim plures Deos ponit, hic vnum Deum verum,qui solus est, è medio tollit. Hi, aliique errores Stoicorum & Epicuræorum conuellendi erant Paulo, docendo omnem nostram virtutem,bonum & salutem consistere in Christo crucifixo,cuius gratia & potentia resuscitandi simus in vitam immortalem & beatam; ideóque eum solum esse mediatorem Dei & hominum, eorúmque Saluatorem: cuius proinde doctrina, & vita sobria, casta, iusta, pia & sancta nobis sit capessenda.

Moral. de pernicie voluptatis.

Moraliter: ita hodie nulli magis Christianæ disciplinæ & virtuti aduersantur, quàm Epicuræi, id est, voluptuarij & deliciis carnis immersi; ac Stoici, id est, arrogantes, suæ sapientiæ & iudicio præfidentes, quales sunt Hæretici. Vnde experientia constat,Hæresiarchas omnes fuisse Epicuræos, vel Stoicos,id est, ventrosos & venereos, vel superbos, ideóque in hæresim esse prolapsos. Nunquam enim hæresis est primum peccatum,sed alia ei sunt prævia,quæ hominem ad hoc malorum barathrum sensim deducunt. Appositè Barlaam apud Damascen.in Histor. cap. 12. Iosaphat Regi dat parabolam Monocerotis,id est,mortis, qui hominem insequitur: ille fugiens apprehendit arborem, in qua modicum est mellis,id est,voluptatis; quo se pascens, in subiectum barathrum,putà gehennam corruit.

Heu quàm dulce malum mortalibus addidum,
Mellis dulcis amor.

Et Boëthius lib. 3. metro 7.

Habet omnis hoc voluptas,
Vbi grata mella fundit,
Fugit, & nimis tenaci
Ferit icta corda morsu.

Quocirca Deus Iudæis in sacrificio vetuit mel, vti dixi Leuit. 2. 11.

Verè S. Bern. Serm. 30. in Cant. *Epicurus*, inquit, *voluptatem, Hippocrates autem bonam valetudinem prafert: Christus verò utriusque contemptum praedicat, dicens: Qui amat animam suam, perdet eam. Perdet, vel ponendo eam vt martyr, vel affligendo vt pœnitens. Quanquam genus martyrij est, spiritu facta carnis mortificare, illo nimirum quo membra cæduntur ferro, horrore quidem maius, sed diuturnitate molestius.* Quin & Seneca lib. de vita beata cap. 7. *Altum quiddam*, inquit, *est virtus, excelsum & regale, inuictum, infatigabile; voluptas, humile, seruile, imbecillum, caducum, cuius statio ac domicilium fornices & popinæ sunt. Virtutem in templo inuenies; in foro, in curia, pro muris stantem, pulueulentam, coloratam, callosas habentem manus: voluptatem, latitantem sæpius, ac tenebras captantem.*

Differebant cum eo.] συνέβαλλον, id est, *congrediebantur & conflictabantur cum eo*. ita Pagnin. Vatab. & Tigurina.

Spermologus quis

Quid vult seminiverbius.] Græcè eleganter dicitur σπερμολόγος, id est, *spermologus, verbisator*, putà *seminator verborum*, vti legit S. Augustin. tract. contra Epicur. & Stoicos. Oecumen. censet alludi ad σπερμολόγον auem quandam vilem è genere graculorum, quæ semina colligit, quam proinde vertere & vocare possis *seminilegam*, de qua Arist. lib. 8. Histor. animal. cap. 3. Vnde Eustathius in Odyss. lib. 5. censet ab hac aue vocari spermologos, homines inopes & abiectos, qui in foro colligunt grana è saccis excidentia & neglecta, indéque victitant. Propriè Epicurei Paulum hic vocant spermologum, id est, verbosum, garrulum, qui nil nisi verba effutiat, & ad quæstum quiduis garriat, vti faciunt rabulæ forenses, & agyrtæ, siue circumforanei, qui suas nugas verbis appretiant & venditant. Verè S. Augustin. loco paulo antè citato: *Dictum est quidem*, inquit, *ab irridentibus, sed non respuendum est à credentibus: erat enim reuera ille seminator verborum, sed messor morum.* Verba enim eius, non erant verba aërem ferientia, sed tela mentem fauciantia. Spermologi sunt Prædicantes Hæreticorum, qui verè se vocant Ministros verbi, quia reipsa non nisi verba dant, non Dei, sed Diaboli.

Nouorum.] ξένων, id est, *peregrinorum, nouorum, inauditorum, absurdorum dæmoniorum*. Syrus: *Deos alienos prædicat iste*. Gentiles enim dæmones censebant esse Deos minores. Porrò cùm sint calodæmones & cacodæmones, id est, dæmones boni & mali (dæmon enim Græcè idem est quod sciens, ait Plato in Cratylo; vnde vocatur dæmon Socrates: luce Euseb. 4. Præp. c. 3. nomen *dæmon* deriuet à δαίεσθαι, id est, *percellere, metum injicere*. Alij à δαὴς ἀεὶ, id est, *regere*, eo quòd homines regant) hinc tam de bonis, quàm de malis hæc sententia accipi potest. ita Syrus, Vatab. & alij. Apuleius apud S. Augustin. 8. Ciuit. cap. 16. *dæmones* definit *esse genere animalia, animo passiua, mente rationalia, corpore aërea, tempore æterna. Horum*

Dæmon, id est, sciens.

A *verò quinque tria priora illis esse nobiscum communia, quartum proprium, quintum eos cum Dijs habere commune.* Sed duo vltima falsa sunt, æquè ac primum, nisi per æterna accipias æuiterna in futurum, non in præteritum.

Quia Iesum, & resurrectionem annuntiabat.] Iesum, quasi Deum ἀναστάσεως, id est, *resurrectionem*, quasi Deam, resurrectionis præsidem, quæ sibi deuotos faceret à morte resurgere. ita S. Chrysost. Oecumen. & Sanchez. Sic enim Romani fortunam, felicitatem, salutem, honorem, &c. colebant vt Deas, quæ hæc suis cultoribus aspirarent. Vide S. Augustin. lib. 4. Ciuit. cap. 11. & sequent. Verùm simpliciùs, *τὸ nouarum dæmoniorum annuntiator est*, referri potest ad Iesum, quem B annuntiabat Paulus: τὸ verò *seminiverbius*, ad resurrectionem. Gentiles enim cùm lumine naturæ non caperent resurrectionem, eo quòd ipsa sit supra naturam & miraculum, ac proinde per Dei omnipotentiam, non per vim naturæ futura, dicebant Paulum eam prædicantem, ferere verba, id est, prædicare nugas, fabulas, res impossibiles, essèque impostorem, qui præsentia lucra caperet, promittendo montes aureos in futura resurrectione, vti faciunt Bonzij apud Iapones.

Vers. 19. Areopagus quis?

Ad Areopagum duxerunt.] Areopagus Græcè idem est quod Martis vicus, Martia Curia. *Ares* enim vocatur Mars. Græcè est, ἐπὶ τὸν Ἄρειον πάγον, C id est, *ad Martium vicum*: sicut Romæ erat Campus Martius. Athenæ enim distributæ erant in quinque pagos, siue vicos, è quibus vnus erat Areopagus, ita dictus à templo Martis, in quo primum iudicium capitis actum fuisse scribit Plinius lib. 7. cap. 56. Hoc enim Areopagi iudicio nihil erat constantius, nihil seuerius, nihil fortius, ait Cicero lib. 1. ad Attic. Epist. 9. vt tot Martes esse viderentur, quot erant Iudices. Hinc dicti sunt Areopagitæ, Iudices seueriſsimi, qui in templo, vel iuxta templum Martis iudicabant. Nam cùm Mars homicidij insimularetur, iudicantibus duodecim Diis in eo pago, sex sententiis absolutus est, vt tradunt Græci: cùm enim D pares erant sententiæ, absoluebatur reus, vtpote cui in dubio, & in pari faucndum est potiùs, quàm actori: nam condemnandus est nemo, nisi conuincatur esse reus & nocens. Refellit hanc sententiam Varro apud S. Augustinum 18. Ciuit. cap. 10. Vnde Oecumen. & Isidorus Pelus. lib. 1. Epist. 91. ex Pausania tradunt, Martem eo loci accusatum à Neptuno de stupro, capitis damnatum fuisse, indéque dictum Areopagum. Demosthenes verò Orat. contra Aristocr. censet Areopagum dictum esse, quòd in eo causæ Martiæ, de pugnis & homicidiis voluntariis, tractarentur: nam forensis agebantur in Palladio tribunali. Institutum est Areopagi tribunal à Cecrope, ait Aristot. 2. Polit. & Eusebius in Chronico, anno mundi 3694. sempérque etiam sub E Tyrannis perdurauit. Solon verò decreuit, Areopagitas esse rerum omnium speculatores, & custodes: vnde eos deligi voluit ex iis dumtaxat, qui Archontes, id est, Principes & Reipub. præfecti fuissent. ita Plutarch. in Solone. Erant ergo Areopagitæ fama integerrimi, virtute spectatissimi, & vsu rerum perspicacissimi. Vnde iudicabant noctu in tenebris, ne reorum mouerentur lacrymis, & aspectu: qui proinde iubebantur simplicibus verbis causam enarrare, & ab omni verborum gestuúmque fuco abstinere.

Porrò

Porrò sententiam ferebant non loquendo,sed calculum, vel absolutionis, vel damnationis dando. Vnde prouerbium: *Areopagita taciturnior.* Quocirca grauissimæ causæ toto Orbe, etiam à Romanis,teste Gellio lib.12.cap.7.ad Areopagitas iudicandæ deferebantur,eorúmq; tanta erat grauitas & majestas,vt Aristides in Panat.asserat,eorum sententias oraculis fuisse adæquatas, nefásque duxisse omnes, præ reuerentia Areopagi, in eius ridere conspectu. Vnde & ter tantùm in mense, in Areopagum iudicaturi conscendebant, nimirum quarto Calen. tertio & pridie. Hæc & plura Budæus in Pandectas lege vlt. de Sen.

Ductus est ergo Paulus ad Areopagum, vt ibi quasi nouæ religionis assertor iudicaretur,& si reus esset,puniretur.Sic enim Socrates Athenis damnatus est ad mortem 281. sententiis, eo quòd nouos Deos, vel dæmones induxisset.Vnde S.Chrysost. *Ad Areopagum*, ait, *duxerunt Paulum, non vt quippiam cognoscerent, sed vt punirent, & supplicijs afficerent: ibi enim capitalia exercebantur iudicia.* Sed Dei prouidentia hæc in contrarium vertit,fecitque vt magna dignitas Euangelio & religioni accresceret in Areopago,eo quòd ibi eam probasset Paulus, adeóque Iudicem ipsum,putà Dionysium Areopagitam ad eamdem conuertisset.

Symbol. Areopagus significat eos, qui sincerè & rectè de re quapiam iudicare volunt,debere induere animum virilem & Martium,vt nulla cupiditate,vel passione effeminari,& corrumpi se sinat. Ideo enim fœminæ sæpe de rebus malè iudicant, quia fœminæ sunt,& passionibus aguntur, quæ rectum iudicium obscurant.Nam vt ait ille: *Femina aut amat, aut odit*: atque amor & misericordia, in quam pronæ sunt fœminæ, non minùs iudicium perturbant,quàm odium & sæuitia.

Possumus.] Astutè, ciuiliter & humaniter interrogant quasi postulando,dicúntque *possimus*. q.d. placétne tibi hæc noua nobis edissererè?mox deinde animum suum produnt,dum eum vrgent,& vi penè responsum extorquent,dicendo:*volumus ergo scire, quidnam velint hæc esse.*

Vers.20. *Noua.*] ξενίζοντα, id est, *peregrina*, putà peregrinam fidem,peregrinum Deum, peregrina dogmata, quæ Athenis inaudita, tu aliunde eò inducis & prædicas.

Vers.21. *Et aduenæ hospites.*]Tigur.*& qui illic versabantur hospites.* siue peregrini.

Ad nihil aliud vacabant,nisi aut dicere aut audire aliquid noui.] Sic & Plutar. tract. de Garrulitate, tradit Athenienses mirè fuisse nouorum auidos, dárque exemplum consoris cuiusdam,qui cùm magnam Athenienſium in Sicilia acceptam cladem, quam ex seruo inde fuga elapsò cognouerat,relicta officina primus in vrbe annuntiasset, nec rumoris huius tristis producere posset auctorem,ipse quasi eum confinxisset,rotæ alligatus ad publicum ludibrium fuit expositus. Mox adfuêre nuntij, qui ex ipsa clade profugerant:itaque omnes dissipati sunt ad suos luctus, miserum consorem rotæ alligatum relinquentes.Atque is serò solutus, è lictore quæsiuit: *Audiusséne ne etiam de Nicia duce exercitus,quo is modo perierit?* Adeò inexpugnabile & inemendabile malum sit consuetudine,nouorum auiditas. Idem tract.de Gloria Athenienſium,ait eos plus in Comœdias nouitatis officinas,quàm in bella insumere solitos. *Laco ille*, inquit, *non inepte dixit:graviter peccare Athenienses res seriæ in ludicrum impendentes, hoc est, magnarum classium & exercituum commeatum & sumptus in theatrum prodigentes.*Hæc A Plutarchus, qui vixit sub ætum S.Pauli & Lucæ, nimirum sub Domitiano Imp.Tales & hodie nonnulli sunt. Curiositas enim noui quippiam videndi,vel audiendi, hominibus innata est: noua enim placent, noua delectant. Et quia noua vera non semper suppetunt,hinc multi noua fingunt,nugásque & fabulas narrant,eásque sæpe infames,quibus famam proximi lacerant, eúmque aliis ridendum obiiciunt. Quare pernicioſa est curiositas, æquè ac verbositas. Quocirca Euclides rogatus, quales essent Dij, & qua re delectarentur? *Cetera quidem ignoro*, inquit, *at curiosos illis odio esse certò scio.* ita Maximus Serm.21. Socrates semper de moribus disserebat, non de astris, aut de meteorologis: rogatus cur? respondit, *quæ supra nos, nihil ad nos.* Idem crebrò vsurpabat illud Homeri: B

Ædibus in nostris quæ prava, aut recta gerantur.

Ita Laërtius in eius vita.Zeno adolescentem quendam curiosiùs quiddam scisciantem, adduxit ad speculum, vtque se contemplaretur admonuit. Mox rogitauit, an videretur tali vultui conuenire tales quæstiones proponere? ita Laërt.lib.7.cap.1. Demonax cuidam roganti, an mundus rotundus esset & animatus? *Vos*, inquit, *de mundo solliciti estis, & vestram ipsorum immunditiem non curatis.* ita Maximus Serm.21.Narratur de Ægyptio baiulo, qui gestans quiddam velis opertum, cuidam C scisciranti, quid portaret? sapienter respondit:*ideo obuelatum est, ne scires: tu verò cur curiosè vestigas quod occultatum est?* Gorgias audiens quendam inepta quærentem, & alterum ineptè respondentem, ait: *Vter stultior, qui mulget hircum, an qui cribrum supponit?* Argutè quidam dixit,Athenienses virtutem habere in labris, non in factis, ait Plutar. in Lacon. quia loquaces non sunt operosi. Vnde qui multum garriunt,parum faciunt:animus enim eorum totus est in lingua,non in manu.Vide dicta in illud Sophon.3.18. *nugas qui à lege recesserant congregabo.* Sanè tales sunt tempiperdæ, verbiperdæ, lucriperdæ, autiperdæ, & sæpe animæperdæ; quibus intonat Christus: *Dico vobis: Quoniam omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicij.* Matth.12. 36. Quid noua quæris, cùm nil noui sit sub Sole? Eccles. 1.10. *Non satiatur oculus visu, nec auris impletur auditu.* Ibidem vers. 8. Celebre est exemplum Machetis apud Cassian. lib. 5. de Instit. renunc.cap.29 qui in collatione spirituali longissima nunquam, sed in narratione otiosa & curiosa ilicò incidebat in somnum. Et cap.31. docet dæmonem facere,vt audientes spiritualia obdormiscamus,audientes fabulas expergiscamur, & attendamus. Mor.contra curiosos.

Quasi superstitiosiores.]Mitigat reprehensionem Vers. 22. rò *quasi*, & comparatiuus *superstitiosiores*: magis enim pupugisset, vocando eos in positiuo superstitiosos. Syrus vertit: *Video vos nimios esse in cultu dæmonum.* Græcè enim δεισιδαίμων est,qui δέδιε τὰ δαιμόνια,id est, *timet dæmonia*, ait Oecum.Adde δεισιδαιμονίαν,æquè ac superstitionẽ sæpe in bonum capi pro religione, vti capit Plutar. lib. περὶ δεισιδαιμονίας, Cicero Actione 4.in Verrem (cùm de Siculis ait,totam prouinciam religionem occupasse,& mentes omnium Siculorum superstitionem peruasisse) & alij:alioqui superstitio differt à religione per excessum, quòd sit inanis & minima religio. *Nam qui totos dies precabantur & immolabãt,vt sibi sui liberi superstites essent superstitiosi sunt appellati*,ait Cicero lib.2.de natura Deorum.Sic & Seruius:*A superstite*,inquit,*superstitio dicta,quæ aniculæ* Superstitio vnde dicta?

eularum proprie eſt, quæ multis per ætatem ſuperſtites ſunt, & quæ rebus inanibus addicta, dum volunt nimis eſſe religioſæ, ſuperſtitioſæ ſunt, & ita deliranᵗ. Hinc ſubinde ſuperſtitioſus vocatur religioſus, vt apud Terent. in Heaut. *Vt ſtulta & miſera omnes*
2. *ſumus religioſæ.* Meliùs Lactantius lib. 2. cap. 28. aſſerit dici ſuperſtitionem de colentibus ſuperſtitem memoriam defunctorum, tanquam Deorum; aut de iis qui parentes ſuos ſuperſtites co-
3. lebant. Iſidorus verò lib. 8. Etym. cap. 3. *Superſtitio*, inquit, dicta eſt quaſi ſuperſtaruta, & ſuper-
4. flua obſeruatio. Et Lucretius apud Seruium in 8. Æneid. *Superſtitio*, ait, eſt timor inanis ſuperſtantium rerum, putà cœleſtium & diuinarum quæ
5. ſuper nos ſtant. Denique Nonius Marcellus ſuperſtitioſos nuncupari cenſet, quòd præ cultura Deorum cætera ſuperſedeant, id eſt, negligant; ſicut religioſos, quaſi relinquoſos, quòd cæteris relictis, ſolis ſacrificiis deſeruiant. Veriùs S. Aug. lib. de vera religione in fine, religionem nuncupari cenſet à religando: quia ea ſit, *vt ipſis* (Angelis) *adunantibus ad vnum Deum tendentes, & ei vni religantes animas noſtras, vnde religio dicta creditur, omni ſuperſtitione careamus. Ecce vnum Deum colo, vnum omnium principium, & vnam ſapientiam qua ſapiens eſt, quæcunque anima ſapiens eſt: & ipſum manens quo beata ſunt, quæcunque beata ſunt. Quiſquis Angelorum hunc Deum diligit, certus ſum quod etiam me diligit.* Dicit ergo Paulus: video vos, ô C Athenienſes, vbique nimis religioſos & ſuperſtitioſos: quia vbique video veſtros Deos, vota, ſacrificia, lumina: illi autem Dij primò ſunt falſi. 2. nimis multi. 3. incogniti. Nemo enim prudenter colit id quod non cognoſcit, quódque ignorat. Ego ergo huc veni, vt ſuperſtitionem veſtram commutem in veram religionem, vt pro Diis falſis agnoſcatis & colatis verum, pro multis vnum, pro incognitis certum & notum. Præclarè S. Auguſt. lib. 4. de Ciuit. cap. 30. *Agamus*, inquit, *Domino Deo noſtro gratias, qui has ſuperſtitiones per altiſſimam Chriſti humilitatem, per Apoſtolorum prædicationem, per fidem martyrum pro veritate morientium, & cum veritate viuentium, non ſolùm in cordibus religioſis, verùm & in ædibus ſuperſtitioſis libera ſuorum ſeruitute ſubuertit.* Idem lib. 8. c. 17. *Quæ igitur cauſa eſt, niſi ſtultitia errórque miſerabilis, vt ei* (Ioui, Veneri, &c.) *te facias venerando humilem, cui te cupias eſſe viuendo diſſimilem: & religione colas, quem imitari nolis; cùm religionis ſumma ſit imitari quem colis?* Et cap. 23. citans Mercurium Triſmegiſtum docentem, ſtatuas inanimes & inſenſibiles non eſſe Deos, ac proinde earum cultum caſurum, dicentémque: *An ignoras*, ait, *ô Aſclepi, quòd Ægyptus imago ſit cœli, ac verius terra noſtra mundi totius eſt templum?* &c. *omnis eorum* (Ægyptiorum) *ſancta veneratio, in irritum caſura fruſtrabitur.* Subdit Auguſt. *In quo videtur hoc tempus prædicere, quo Chriſtiana religio quanto eſt veracior atque ſanctior, tanto vehementius & liberius cuncta fallacia figmenta ſubuertit, vt gratia Saluatoris liberet hominem ab his Dijs, quos fecit homo, & ei Deo ſubdat, à quo factus eſt homo.* Quin & Plato in Timæo docet, animos humanos ab opifice Deo temperatos in eodem cratere, ex iiſdémque elementis, cum cœleſtibus animis, putà cum Angelis & dæmonibus: vnde cauendum, ne nos illorum ſeruos velimus, quibus nos fratres Deus & natura coæquauit.

VERS. 23. *Videns.*] ἀναθεωρῶν, id eſt, *attentiùs inſpiciens & conſiderans.*

A *Simulachra veſtra.*] Simulachrum vſu Eccleſiaſtico in malam partem ſumitur, pro imagine falſi Numinis, ſiue Idolo. Ita dictum à ſimulando, quia ex deſiderio mortuorum, eorum adinſtar effictum eſt, vt qui iam defecerant, viuere viderentur. Vnde Plautus in Moſtel. *Quando natus eſt, ſimilem eſſe arbitrarer, ſimulachrúmque habere.* Sic Idolum eſt ſimulachrum, quia ſimulat & mentitur ſe eſſe Numen. Lactantius tamen lib. 2. Inſtit. cap. 2. ſimulachrum deducit à ſimilando, quòd ſit ſimile rei cuius eſt imago: ſed ſic potiùs dicendum eſſet ſimilachrum per i.

Inueni & aram in qua ſcriptum erat: Ignoto Deo.] Sic Lucianus in Philopatro ait, Gentiles iuraſſe
B per ignotum Athenis.

Quæres, quis hic Deus ignotus? Reſp. primò S. Chryſ. & fuſiùs Oecum. cuius hic verba notatu digna aſſcribam: *Duas*, inquit, *cauſas referunt, cur apud Athenienſes inſcriptum fuerit ara: Ignoto Deo. Siquidem aliqui dicunt, quòd Athenienſes Philippidem miſerant ad Lacedæmonios de ferendo auxilio, cùm Perſa exercitum ducerent in Græciam. Quorum nuntijs iuxta Parthenium montem Panis ſpectrum obuiam factum, Athenienſes accuſabat, quòd ſe neglecto alios Deos colerent; & auxilium promiſit. Cum itaque victoria potiti eſſent, templum illi erexerunt, aramque adificarunt, & tanquam obſeruantes, ne vel idem ſanè, vel aliud ſimile ipſis accideret, ſi quempiam*
C *ignotum ſibi Deum præterirent, aram illam erexerunt inſcribentes: Ignoto Deo; dicentes: Si quis adhuc alius à nobis ignoretur, in eius honorem hæc ara a nobis erecta eſto, quò nobis propitius ſit, licèt, cùm ignoretur, non colatur. Alij verò aiunt, peſtem quondam Athenis graſſatam fuiſſe, adeóque illos exuſſiſſe, vt neque ſindones tenuiſſimas poſſent tolerare. Cùm igitur colerent eos, qui apud ipſos Dij habebantur, nihil adiumenti ſenſerunt. Intelligentes itaque quendam fortaſſis eſſe Deum, quem ipſi abſque honore reliquiſſent, qui peſtem immiſiſſet, nouam extruxerunt aram, ac inſcripſerunt: Ignoto Deo. Cúmque ipſi ſacrificaſſent, ſtatim curati ſunt. Hunc ergo Chriſtum Ieſum eſſe, Deum omnium, dicit Paulus,*
D *quem ſe illis annuntiare dicebat. Tota autem aræ inſcriptio hæc eſt:* Θεοῖς ἀσίας καὶ εὐρώπης καὶ λιβύης, θεῷ ἀγνώστῳ καὶ ξένῳ, *hoc eſt, Dijs Aſiæ & Europæ ac Libyæ, Deo ignoto & peregrino.*

Verùm, vt bene obſeruat Baron. Athenis multæ fuerunt aræ Diis ignotis in plurali inſcriptæ; ſed vna in ſingulari inſcripta fuit: *Ignoto Deo.* Id enim aſſerit Paulus.

Secundò, Hugo, Lyra. & Sanchez hic, ac Mi- 2.
chaël Syngelius in laudatione S. Dionyſij, cenſent ignotum Deum Athenis fuiſſe Chriſtum crucifixum. Cùm enim eclipſim factam in morte & ob mortem Chriſti videret Dionyſius, exclamauit: *Deus ignotus in carne patitur, ideóque mundus hic tenebris obſcuratur*, ait Syngellus. Deum ergo ignotũ
E eſſe Deum patientem, putà Chriſtum crucifixum. Huic enim præ cæteris aram erexiſſe Athenienſes, quia magnum putabant illum Deum, cui natura admirabili mutatione luctúque cœleſti parentaſſet.

Tertiò, probabiliùs Baron. Lorinus & alij cen- 3.
ſent, Athenienſes à Philoſophis & Sibyllis, fortè etiam à Iudæis intellexiſſe Deum verum eſſe inuiſibilem, abſconditum, ſublimem, inacceſſum & incomprehenſibilem, ideóque illi aram ſtatuiſſe hoc titulo: *Ignoto Deo.* Idcirco enim Hebræi nomen Dei *Iehoua*, dicebant eſſe ἀῤῥητον & ἀκατονόμαστον, id eſt, *ineffabile*, vti dixi Exodi 6. 3. Quocirca Clemens Alex. lib. 1. Strom. c. 9. & S. Auguſt. lib. 1. contra Creſcon. cap. 29.

Resp. 1. Ignotus Deus quis?

cap. 29. docent, Athenienſes vnum Deum verum, licèt ſib. ignotum, coluiſſe. Et S. Hieron. in caput 16. Ezech. ait, Dei Majeſtatem obſcurè ſaltem Gentilibus iſtis incognitam non fuiſſe, vt non erat Iudæis vtentibus ineffabili nomine tetragrammaeo. Vnde Lucan. lib. 2. *Incerti natura Dei: incerti*, id eſt, incogniti. Quòd enim Deus hic ignotus fuerit verus, non falſus aliquis ex Diis gentium, innuit Paulus cùm ſubdit: *Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuntio vobis.*

Dices, cur ergo eos vocat ſuperſtitioſos? Reſp. Primò, eo quòd cum Deo ignoto colerent ſimulachra gentium, eáque illi æquarent, iuxta illud Iſaiæ 40. 25. *Cui aſſimilaſtis me & adequaſtis? dicit Sanctus.* Secundò, quòd eum vocarent ignotum: nemo enim colit vel amat id, quod non nouit. Nam *ignoti nulla cupido.* Tertiò, quòd verè eum non noſſent, vti poterant & debebant. Non enim agnoſcebant eum eſſe creatorem cœli & terræ, datorem pluuiæ, meſſis, frugum rerúmque omnium: eum eſſe præſentem vbique: in ipſius manu eſſe noſtram vitam & halitum: vnde de his eos inſtruit Paulus. Denique poterat ſub nomine ignoti Dei latere, & abſcondere ſe Diabolus; vti Nicephor. lib. 7. cap. 50. indicat, Argonautas Numini eos dirigenti ſimulachrum poſuiſſe, ac poſtea S. Michaelem Archangelum Conſtantino Magno ſignificaſſe, ſe eos direxiſſe. Sic Chriſtus Ioan. 4. v. 22. arguit Samaritas dicens: *Vos adoratis quod neſcitis, nos adoramus quod ſcimus.* Egregius planè locus de Deo ignoto extat apud Arnobium lib. 1. contra Gentes, ante medium, his verbis: *Prima*, inquit, *in cauſa eſt, locus rerum ac ſpatium, fundamentum cunctorum quæcunque ſunt, infinitus, ingenitus, immortalis, perpetuus, ſolus quem nulla delineat forma corporalis, nulla determinat circumſcriptio qualitatis, expers quantitatis, ſine ſitu, motu, & habitu, de quo nihil dici & exprimi mortalium poteſt ſignificatiuis verborum; qui vt intelligaris, tacendum eſt; atque vt per vmbram te poſſit errans inueſtigare ſuſpicio, nihil eſt omnino mutiendum. Da veniam Rex ſumme tuos perſequentibus famulos, & quod tua benignitatis eſt proprium, fugientibus ignoſce tuis nominis & religionis cultum. Non eſt mirum, ſi ignoraris; maioris eſt admirationis, ſi ſcIaris.*

Præclarè & Tertullianus in Apologetico aduerſus Gentes cap. 17. *Quod colimus nos*, inquit, *Deus vnus eſt, qui totam molem iſtam cum omni inſtrumento elementorum corporum, ſpirituum, verbo, quo iuſſit; ratione, qua diſpoſuit; virtute, qua potuit; de nihilo expreſſit in ornamentum Majeſtatis ſuæ. Vnde & Graci nomen mundo κόσμον accommodauerunt. Inuiſibilis eſt, etſi videatur: incomprehenſibilis, etſi per gratiam repræſentetur: inæſtimabilis, etſi humanis ſenſibus æſtimetur. Adeò verus, & tantus eſt. Cæterùm quod videri communiter, quod comprehendi, quod æſtimari poteſt; minus eſt & oculis, quibus occupatur; & manibus, quibus contaminatur; & ſenſibus, quibus inuenitur. Quod verò immenſum eſt, ſoli ſibi notum eſt hoc quod eſt: Deum æſtimari facit, dum æſtimari non capit. Ita enim vis magnitudinis & notum hominibus obtegit & ignotum. Et hæc eſt ſumma delicti nolentium recognoſcere, quem ignorare non poſſunt.* S. Cyril. lib. 1. contra Iulian. *Hermes Triſmegiſtus*, inquit, *dicit, Deum intelligere quidem difficile, eloqui autem impoſſibile. Incorporeum enim corpore ſignificare impoſſibile, & perfectum imperfecto comprehendere non poſſibile, & ſempiternum conferre cum momentaneo difficile. Proinde ſi quis incorporeus oculus egrediatur a corpore ad contemplationem pulchri, & ſubuolet ac contempletur, non figuram, non corpus, non ſpecies intueri quæ ens, ſed illud potius, quod omnia facere poteſt, quod quietum, quod tranquillum, quod ſolidum, quod inconuertibile, quod ipſum omnia & ſolum, quod vnum, quod ipſum ex ſeipſo, quod ipſum in ſeipſo, quod ſibi ipſi ſimile, neque alij ſimile. Omnis enim virtus ipſe eſt, neque in aliquo ipſum cogites eſſe, neque iterum quaſi extra aliquem. Ipſe enim eſt qui ſine termino, omnium eſt terminus: & qui à nullo comprehenditur, omnia in ſe comprehendit.* Et paulo pòſt: *Adhæc & ſapientiſſimus Xenophon: Igitur manifeſtum quòd magnus ſit & potens, omniaque concutiat & confirmet, ignotum autem qualis ſit figura: neque enim videtur eſſe lucidiſſimus Sol: neque hic videtur permittere, vt ipſe cernatur: ſed ſi quis impudenter eum ſpectet, oculis priuatur.* Hæc Cyril.

Simonides ab Hierone Tyranno rogatus, quid eſſet Deus? petiit diem ad cogitandum, mox biduum, deinde quatriduum, poſtea octiduum, &c. Mirante Hierone, cauſamque rogante: *Quia*, inquit, *quanto diutius conſidero, tanto mihi res videtur obſcurior.* ita Cicero lib. 1. de natura Deorum.

Quartò, per Deum ignotum aliqui accipiunt Deum in carne apparirurum, putà Chriſtum incarnandum. Potuerunt enim Athenienſes ex Sibyllis, & ab Hebræis diſcere futuram Chriſti Incarnationem, illique aram ſtatuere hoc titulo: *Ignoto Deo.* Chriſtus enim ante eam hominibus fuit ignotus & incognitus. Id verum eſt, ſi vera ſunt quæ ſcribit Hilduinus Archiep. Rhemenſis in vita Sancti Dionyſij. Sic enim ait: *Dum Paulus ſingula altaria & ſimulachra falſorum Deorum perluſtraſſet, inter cæteras aras reperit altare vnum cui erat titulus ſuperſcriptus: Deo ignoto; & conuerſus ad eum Paulus interrogauit illum dicens: Quis eſt ille Deus incognitus? Ad quem Dionyſius: Adhuc, inquit, non eſt ipſe Deus demonſtratus inter Deos, ſed eſt incognitus nobis, & ſæculo venturo futurus. Ipſe enim eſt Deus qui regnaturus eſt in cœlo & in terra, & regnum eius non accipiet finem. Subiungens itaque Paulus ait: Homóne erit an ſpiritus? Reſpondens Dionyſius dixit: verus Deus & verus homo, & ipſe renouaturus eſt mundum; ſed adhuc incognitus eſt hominibus: quoniam apud Deum in cœlo eius conuerſatio eſt. Et ait Paulus: Illum Deum prædico vobis, quem incognitum appellatis. Natus enim ex Maria Virgine, paſſus ſub Pontio Pilato, pro ſalute humana mortuus reſurrexit, cœlóſque aſcendens ſedet a dextris Dei Patris: verus Deus & verus homo, per quem facta ſunt omnia: & venturus eſt in fine ſæculi iudex omnium quæ geruntur: Qui notus eſt tam in Iudæa Deus, & magnum in Iſrael, & ſanctum nomen eius. Quamobrem quem incognitum vſque nunc habuiſtis, modò cognoſcite: quia ipſe eſt Deus ſolus, & præter eum non eſt alter: qui nos de morte ſanguinis ſui pretio reduxit ad vitam: qui cœlum & terram, hominem ſcilicet & Angelos in vnitate regni ſui coniunxit: qui mortificat iuſtus, & viuificat pius: qui claudit & nemo aperit, aperit & nemo claudit.* Subdit Hilduinus, hiſce aliiſque Pauli verbis Dionyſium fuiſſe conuerſum, & Chriſti amore accenſum, præſertim vbi vidit cæcum à Paulo illuminari. Verùm huius narrationis fides ſit penes Hilduinum: nonnullis enim videtur apocrypha.

Moraliter diſce hic Dei celſitudinem, qua omnium Angelorum hominúmque aciem ſuperat & tranſcendit. *Inhabitat* enim *lucem inacceſſibilem: quem nullus hominum vidit, ſed nec videre poteſt* (per

Mor. de incomprehenſibilitate Dei.

(per oculos aciémque mentis & naturæ) 1. Timoth. 6. 16. præsertim si S. Trinitatem in vna indiuidua essentiæ vnitate spectemus, si mysterium Incarnationis, Passionis, Eucharistiæ consideremus. Vnde Isaias cap. 45. 15. *Verè tu es Deus absconditus, Deus Israel Saluator.* Et Psaltes psal. 17. 12. *Quo posuit tenebras latibulum suum.* Quocirca Seraphini velaris oculis acclamant ei: Sanctus, Sanctus, Sanctus. Isaiæ 6. 3. Causas duas dat Seneca lib. 7. natur. quæst. cap. 31. Prior est: *quia*, inquit, *illi tanta subtilitas & claritas est, quantum consequi aones humana non potest.* 2. *quia in sanctiori secessu Majestas tanta delituit.* Adde 3. ex Damasceno: *Cognitio*, inquit, *eorum est, quæ sunt: at Deus super ipsum esse est. Ergo & super atque extra notitiam, quia super essentiam.* Et 4. quia quaquauersum infinitus est & immensus, siue substantiam, siue potentiam, siue sapientiam, siue cætera attributa spectes. Audi Senecam lib. 2. quæst. cap. 45. *Vis illum fatum vocare? non errabis. Hic est ex quo suspensa sunt omnia, causa causarum. Vis illum prouidentiam? rectè dices: est enim cuius consilio huic mundo prouidetur, vt inconcussus eat, & altus suos explicet. Vis naturam vocare? non peccabis: est enim ex quo nata sunt omnia, cuius spiritu viuimus. Vis mundum? ipse enim est totum quod vides, totus suis partibus inditus & se sustinens vi sua.* Diuinius S. Dionys. cap. 15. cœlestis Hieron. asserit Deum comparari vento, imò ambulare super pennas ventorum, propter vim mouendi & animandi, ac celerem insuperabilémque discessum, atque nobilium principiorum & finium incognitas & inuisibiles latebras. Et S. August. lib. 10. Confess. cap. 6. *Domine*, inquit, *amo te. Percussisti cor meum verbo tuo, & amauisti. Sed & cælum & terra, & omnia quæ in eis sunt, ecce undique mihi dicunt, vt te amem. nec cessant dicere omnibus, vt sint inexcusabiles. Altius autem tu misereberis, cui misertus eris; & misericordiam præstabis, cui misericors fueris. Alioquin cælum & terra surdas loquuntur laudes tuas. Quid autem amo, cùm te amo? non speciem corporis, nec decus temporis, nec candorem lucis ecce istis amicum oculis, non dulces melodias suauium cantilenarum omnimodarum, non florum, & vnguentorum & aromatum suauolentium, non manna & mella, non membra acceptabilia carnis amplexibus. Non hæc amo, cùm amo Deum meum: & tamen amo quandam lucem, & quandam vocem, & quendam odorem, & quendam cibum, & quendam amplexum, cùm amo Deum meum, lucem, vocem, odorem, cibum, amplexum interioris hominis mei: vbi fulget animæ meæ, quod non capit locus; & vbi sonat, quod non rapit tempus; & vbi olet, quod non spargit flatus; & vbi sapit, quod non minuit edacitas; & vbi hæret, quod non diuellit satietas. Hoc est quod amo, cùm Deum meum amo. Et quid est hoc? Interrogaui terram, & dixit: Non sum: & quæcunque in eadem sunt, idem confessa sunt. Interrogaui mare & abyssos, & reptilia animarum vivarum, & responderunt: Non sumus Deus tuus, quare super nos.* Vidit id per vmbram Valerius Max. lib. 2. cap. 7. *Quicquid*, inquit, *in excelso fastigio positum est, humili & trita consuetudine, quò sit venerabilius, vacuum esse conuenit.* Et Iamblicus Protrep. cap. 3. *Dei cognitio*, inquit, *est perfecta felicitas*, quam in hac vita nancisci non possumus. Clemens Alex. lib. 5. Strom. citat & laudat hæc Orphei de Deo carmina:

Vnus perfectus per se, ex vno omnia facta.
——Nullus & ipsum
Mortalis cernit, verum omnes aspicit ipse.

Non video hunc, solidus positus nam nimbus en orbem est.

Et Cleanthis Stoici, qui Deum ita pingit:

Quod ordinatum est, religiosumque ac pium,
Iustum, sui potens, decorum ac vtile:
Quod est fœcrum, graue, semper conducibile,
Expers metus, doloris & molestiæ,
Iuuans, placens, pulchrè sibi consentiens,
Clarum nec insolens; modestum & vehemens,
Quod permanet, potest nec quis imitarier.

Hæc est diuina caligo, quam graphicè depingit S. Dionys. lib. de mystica Theol. cap. 1. & sequent. Vbi & summum animæ in Deum ascensum vocat caliginem & lumen: caliginem animæ, lumen Deo. Ex quo Taulerus, Suso, Ruisbrokius, & alij contemplatiui, sua contemplationis dogmata de intranda Dei caligine hauserunt.

Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuntio vobis.] q. d. Non sum nouorum dæmoniorum annuntiator, vti vos obiicitis, sed Deum vestrum vobis annuntio, atque ex ignoto facio notum. Hinc patet Deum ignotum Athenis, fuisse Deum verum: alioqui enim eum refutare debuisset Paulus, eique substituere Deum verum: sicut Constantinus Magnus Imper. phanum ab Argonautis erectum Numini salutifero, indéque Sosthenium appellarum, conuertit in Michaëlium, id est, S. Michaëlis templum, teste Nicephoro lib. 7. cap. 50. eo quòd S. Michaël Argonautas iuuisset, non Iupiter, aut aliud Numen, vti Argonautæ putabant. Id enim S. Michaël apparens Constantino asseuerauit.

Deus qui fecit mundum.] Taxat Epicuræos, negantes Deum Deique prouidentiam; & Stoicos, qui mundum fato aut natura existere censebant. Vtrique enim negabant, Deum liberum liberè creasse mundum. ita Chrysost. Ex creatione ergo & opificio mundi agnosci potest, & coli debet Creator eius Deus. *Cœli* enim *enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum.* psal. 18. 1. Quin & Euripides: *Stellæ*, ait, *in cœlo, sunt varietas sapientiæ fabri*, nimirum Dei. Vide S. August. lib. 7. Ciuit. cap. 29. vbi præcipua Dei opificis opera enumerat & celebrat. Vers. 24.

Non in manufactis templis habitat.] Quasi corporeus templis corporeis delectetur, iisque sit alligatus, concluſus & circumscriptus; sicut Rex habitat in regio Palatio, eiúsque ambitu circumscribitur. Deus enim loco non alligatur, multo minùs terminatur; sed super omnes cœlos per immensa vacui spatia se extendit. Ita S. Iustinus Philosophus & Martyr, centum annis S. Paulo posterior (obiit enim martyrium anno Domini 165. teste Baronio) rogatus ab vrbis Præfecto, quem in locum solerent Christiani conuenire? respondit, eò conuenire quemque, quò vellet & posset. *Christianorum enim Deus*, inquit, *nullo loco circumscribitur: sed cùm sit inaspectabilis, cœlum & terram implet, & vbique à fidelibus adoratur, & eius gloria celebratur.* Adiecit tamen, se diuersari in Thermis Timothinis, siue Nouatianis (quæ erat domus Pudentis Senatoris, & commune hospitium aduenarum Christianorum, nunc est Ecclesia S. Pudentianæ. Pudens enim fuit pater S. Timothei, Nouati, Praxedis & Pudentianæ.) *Quòd si quis*, ait, *ad me venire voluit, cum eo veritatis doctrinam communicani.* Ita habet eius vita & martyrium, quod ex Actis publicis recenset Baron. anno Christi 165. licèt Chronicon Alexand. quod post mortem Baronij edidit noster Raderus, asserat Iustinum martyrium

tyrium obiisse anno ab ascensione Christi 125. qui fuit à natiuitate eiusdem 168. Clemens Alexand. lib. 5. Strom. citans hanc Pauli sententiam, eam confirmat dicto Euripidis:

Constructa ab architectis, quæ queat domus
Corpus Dei plexu cohibere mœnium?

Et Zenonis, dicentis *non oportere templa facere, nec imagines: nihil enim quod sit compositum esse Dijs dignum.* Et Platonis, dicentis *Deum eminus habitare in Idearum regione, ac mundum esse Dei templum: quare prohibuit, vt nemo priuatim haberet Deorum imagines. Nam aurum & argentum*, ait, *priuatim, & in sacris est res inuidiosa: ebur autem quod amisit animam, est nefarium donarium: ferrum verò & as, sunt instrumenta bellorum. Ex ligno autem quod vno ex ligno est compactum, quodcunque volueris offerat: similiter etiam ex lapide quoque ad sacra communia.* Hæc Plato.

Vers. 25. *Nec manibus humanis colitur.*] Vt ei per manus hominum fabricentur, erigantur & dedicentur statuæ, idola, aræ & phana, in quibus ei sacrificia carnea offerantur: quasi idola sint membra & corpus Dei; aræ & phana sint eius domus & palatia; sacrificia sint eius cibus & deliciæ, vti censebant Gentiles. His tamen non obstat, quin Deus ritè à Christianis coli possit in imagine & statua: quia sciunt Christiani Deum non pendere ab imagine; sed imaginem merè esse imaginem, quæ Deum hominibus qui sensu ducuntur, repræsentet. Vide dicta Deuter. 5. 8. Olim tamen cùm Gentiles transirent ad Christianismum, Patres studiosè cauebant imagines, ac magis statuas Dei, ne Gentiles recens conuersi, ex pristina consuetudine colerent eas vt Deos. Vnde imaginem Dei fieri vetat Lactant. lib. 2. cap. 2. & Iustin. Apolog. 2.

Syrus vertit: *Nec per manus hominum ministratur ei.* Solebant enim Gentiles suis Diis exhibere talia ministeria, qualia famuli exhibent suis heris, præsertim Regibus, excitando eos, vestiendo, comendo, lauando, cibum potúmque porrigendo, perinde ac si Dij eorum homines fuissent, vti reuera Iupiter, Venus, Mars, Mercurius, & cæteri homines fuerunt potentes, sed Tyranni & scelerati. Vide S. August. lib. 6. de Ciuit. cap. 10. Deus ergo hoc manuum ministerio non indiget, nec officiis humanis colitur, sed angelicis ministeriis, iuxta illud Daniel. 7. 10. *Milia multum ministrabant ei, & decies millies centena millia assistebant ei.* Quocirca Christus Ioannis 4. 24. *Spiritus est Deus*, inquit, *& eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare.*

Indigens aliquo, cùm ipse det omnibus vitam & inspirationem (spiritum, siue halitum vitalem) *& omnia.*] *Omnibus*, intellige accommodè, putà eis quæ habent vitam: nec enim Deus dat vitam saxis. Rursus *vitam* accipe amplè pro qualibet vita, etiam vegetariua & sensitiua. Minùs ergo rectè Lyran. vitam limitat ad angelicam & spiritalem. Per *inspirationem*, Græcè πνοὴν, accipe halitum, spiritum, vel vt Syrus, animam sensitiuam: quæ enim hanc habent, respirant. ita Caiet. Porrò rectè Chrysostomus id limitat ad animam rationalem, quam Deus inspirauit Adæ Genes. 2. 7. Eò enim alludit Paulus. Agit enim de hominibus, vti iam dixi. Simili modo Plato, Speusippus & Apuleius apud Rhodiginum lib. 12. cap. 2. Deum ita definiunt: *Deus est viuens immortale, per seipsum ad beatitudinem sufficiens, essentia sempiterna, ipsius boni causa, ens incorporeum, aperimitren,* A *beatum, beatificum, omnium pater, optimum, nulla re indigens, cuncta conferens.* Porrò Deus omnium entium est causa, 1. efficiens, 2. finalis, 3. exemplaris. Hinc Timæus Pythagoricus Deum vocat mundum exemplarem: quia ipse est maximus mundus sapientiæ, sanctitatis, intelligentiæ, vitæ, rationum, formarum, specierum & rerum, quas omnes in se complexus seruat & continet; non secus ac mundus nos, & omnia rerum genera suo ambitu cingit: cuius rei pulchrum Ægyptiorum hieroglyphicum affert Euseb. lib. 3. de Præparat. Euangel. cap. 3. Quamobrem mundus est Dei liber, vt aiebat Sanctus Antonius, Dei tabula, Dei carmen & canticum, vt ait Sanctus Paulinus Natali 9. Sancti Felicis, Deum assiduè laudans, & B omnibus gentibus eius majestatem & beneficentiam deprædicans: quò fit, vt nemo tam rudis sit & barbarus, qui si in cœlum suspexerit, Deum rectorem non videat, non sentiat, eúmque velut ex vngue Leonem, ex linea Apellem deprehendat. Deus enim est quasi Sol immensus & beneficentissimus, qui omnia suo lumine illustrat, omnia suo calore vegetat, omnia sua omnipotentia creat & producit. Hac de causa Hebr. vocatur *Saddai*, id est, mammeus, cornucopiæ, sufficientissimus, liberalissimus. Vide dicta Genes. 17. 1. Idem viderunt Gentiles, qui Isidem Deam mammosam, id est, totam ex vberibus confectam pingebant, vt C terræ omnium parentis & altricis fœcunditatem repræsentarent. Errarunt: nec enim Isis est Dea, nec terra ex se mammosa; sed omne quod habet, accipit à Deo. Deus ergo est totus vber, totus mamma, assiduè lacte beneficentiæ suæ alens terram, plantas, animantes & homines. Hinc Apuleius Metam. lib. 11. *Deus*, inquit, *dulcem matris affectionem miserorum casibus tribuit, nec dies, nec quies vlla, ac ne momentum quidem tenue eius transcurrit beneficijs otiosum.* Rursum Ægyptij, ait Horus Apollo lib. 1. Hierogl. cap. 6. Deum volentes significare pingebant accipitrem: tum quòd fœcundum sit, ac diuturnæ vitæ hoc animal: tum quòd Solis sit simulachrum, vtpote intentissimis D oculis in eius radios prospiciens. Sol autem est visibile Dei hieroglyphicum. Pulchrè Horat. lib. 1. Carm.

——*Qui res hominum ac Deorum,*
Qui mare & terras, variisque mundum
Temperat horis.

Sublimiùs noster Boëthius lib. 3. de Consol. metro 9.

O qui perpetua mundum ratione gubernas,
Terrarum cœlique sator, qui tempus ab æuo
Ire iubes, stabilisque manens das cuncta moueri.

Et S. Dionys. de diuin. nom. cap. 9. *Magnus*, ait, *Deus dicitur, tum ex sua magnitudine, qua se & cum omnibus quæ magna sunt communicat, & per omnem magnitudinem diffundit atque extendit; tum omnem continet, omnem numerum superat, omnem infinitatem transilit: tum ex summa vi actionisque magnitudine, ac muneribus, quæ ipse quasi fonte manant, quatenus cum omnibus infinita profusione communicata, tamen integra manent, eumdémque habent multitudinis exuberantiam, nec communionibus minuuntur, sed potiùs etiam redundant & superant.*

Et omnia.] Græcè, κατὰ πάντα, id est, *secundùm omnia*, scilicet principia & organa requisita ad vitam & respirationem, ait Caiet. Verùm pro κατὰ legendum ἃ vel. Sic enim legit S. Chrysost. vertens

vertens vt Noſtet, *& omnia.* Quocirca Clemens Alexand. lib. 5. Pædagogi: *Laudemus,* inquit, *vnum Patrem & Filium vna cum Spiritu Sancto, qui vnus eſt omnia, in quo omnia, per quem omnia, qui eſt vndequaque bonus, vndequaque pulcher, vndequaque ſapiens, vndequaque iuſtus: cui gloria nunc & in ſæcula.* Et S. Auguſt. Serm. 19. in Ioannem: *Deus tibi totum eſt: ſi eſuris, panis: ſi ſitis, aqua tibi eſt: ſi in tenebris es, lumen tibi eſt: ſi nudus es, immortalitatis tibi veſtis eſt* Idem in pſal. 26. *Quicquid præter Deum eſt, dulce non eſt. Quicquid mihi vult dare Dominus meus, auferat totum, & ſe mihi det.* Sapidè Pſaltes pſal. 144. *Magnus Dominus & laudabilis nimis, & magnitudinis eius non eſt finis. Generatio & generatio laudabit opera tua, & potentiam tuam pronuntiabunt. Magnificentiam gloriæ ſanctitatis tuæ loquentur, & magnitudinem tuam narrabunt. Memoriam abundantiæ ſuauitatis tuæ eructabunt, & iuſtitia tua exultabunt. Suauis Dominus vniuerſis, & miſerationes eius ſuper omnia opera eius. Confiteantur tibi omnia opera tua, & Sancti tui benedicent tibi.* Omnia enim ſua ſponte Auctorem repetunt ſuum. Natura enim duce referuntur ad Deum à quo naſcuntur, vt vnde vitam hauſerunt, vitæ etiam, & gloriæ alimenta percipiant, origini ſemper inhærentia ſuæ. Quocirca appoſitè Deum definiens Caſſiod. in pſal. 47. *Deus*, ait, *eſt virtus inexplicabilis, pietas incomprehenſibilis, ſapientia ineffabilis, cuius definitio eſt finem in Sanctorum laudibus non habere.* Hæc eſt ergo Chriſti & Pauli Philoſophia, ac Theologia vera & pia, quæ docet nos ex nobis nihil habere, ſed omnia à Deo; quam calluit S. Franciſcus, qui crebrò orando ingeminabat: *Domine quis tu? quis ego? Tu omnia, ego nihil: tu abyſſus entis & boni, ego abyſſus nihili & mali. Tibi ergo me abyſſali humilitate & reuerentia proſterno, Deus meus & omnia.*

Vers. 26. *Fecitque ex vno.*] Græca addunt *ſanguine:* quia ex vno ſanguine & carne Adæ protoplaſti, propagati ſunt & deſcendunt omnes homines: *ſanguine* ergo, id eſt, homine, per Synecdochen. Sanguis notat modum propagationis, videlicet per generationem, quæ fit per ſemen, quod non eſt aliud quàm ſanguis magis concoctus, ideóque purior & nobilior. Cur Deus voluerit omnes naſci ex vno, cauſam dat S. Auguſt. lib. 12. Ciuitat. cap. 21. *Vt eo modo vehementius homini commenderetur ſocietatis vnitas vinculúmque concordiæ, ſi non tantùm inter ſe natura ſimilitudine, verùm & cognationis affectu homines necterentur*; ideóque Euam ex Adamo produxit.

Inhabitare ſuper vniuerſam faciem (id eſt, ſuperficiem) *terræ.*] Tota enim terra eſt habitabilis & habitata: vnde aduerſam nobis terram incolunt Antipodes. Vide dicta Geneſ. 10. q. d. Deus non tantùm creauit homines, ſed & eos aſſiduè gubernat, locúmque & tempus vitæ cuilibet definit.

Definiens ſtatuta tempora.] q. d. Deus præfiniuit cuique homini, genti & regno ſuam temporis & ætatis menſuram, vt videlicet homo viuat ſeptuaginta aut octoginta annis, pſal. 89. 10. vt hi homines primò naſcantur & imperent, deinde illi & illi: vt primam Monarchiam obtinerent Aſſyrij, ſecundam Perſæ, tertiam Græci, quartam Romani. Notat Paulus Athenienſes, qui ſe omnium hominum antiquiſſimos & primos iactitabant, vocabánteque *αὐτόχθονας* id eſt, *terrigenas, è terra ſua prognatos,* ita Cicero Oratione pro Flacco.

Et terminos habitationis eorum.] q. d. Deus præſcripſit cuique genti terminum tam temporis, quàm loci in quo habitet, ne vicini locum occupet, vel inuadat. Hoc eſt quod canit Moſes Deuter. 32. 8. dicens: *Conſtituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Iſrael.*

Quærere Deum] q. d. Hoc fine homines ita Vers. 27.
diſtribuit, & moderatur per tempora & loca Deus, vt eum inueſtigent & quærant, cognoſcant, ament & colant. Mundus enim eſt quaſi animal, cuius ſpiritus & velut anima eſt Deus; oculi ſunt Luna & Sol: hepar, venæ, ſanguis & phlegma ſunt fontes, venæ & flumina: proles ſunt arbores, herbæ, flores, animalia, homines: quæ omnia viuificat, vegetat, fouet alitque Deus. Vnde ex iis facilè inueniri & cognoſci poteſt. Vide Theodor. Sermonibus decem, quos eruditè ſcripſit de Dei Prouidentia, ſiue de Numine; & noſtrum Leſſium de eodem argumento; & Ciceronem lib. 2. de natura Deorum; ac Sanctum Anſelmum in Monologio & Proſologio. Plato in Cratylo ait ἥλιον, id eſt, *Solem*, vocari à conuerſione, quòd ſuis radiis, luce, calore, efficacitate, omnes res omniúmque oculos ad ſe conuertat: multo magis id facit Deus, qui eſt Sol immenſus tum lumine, tum calore, tum beneficentia in omnes & omnia. Verè Sanctus Iuſtinus apud Damaſcenum libro primo Paralip. cap. 65. *Vt corporis bonum*, inquit, *eſt ſanitas, ſic animæ bonum, eſt Dei cognitio? quæ eſt velut quædam animæ ſanitas, per quam diuina ſimilitudo comparatur.* Idem apud Antonium in Meliſſa lib. 2. Serm. 43. *Finis philoſophantis eſt, Deo, quoad eius fieri poteſt, aſſimilari.*

Si forte attrectent eum.] Græcè, ψηλαφήσειαν, id eſt, *palpent eum*, ſicut cæcus in tenebris palpando prætentat iter & locum. ita Pagnin. Vatab. & alij. Significat Deum à nobis in hac vita videri & clarè cognoſci non poſſe, nóſque quaſi cæcos palpando veſtigia Dei, putà creaturas, ad eius notitiam peruenire. Sicut enim cæcus palpando peruenit ad locum quò tendit, ita nos palpando & veſtigando creaturas, peruenimus ad Deum earum Creatorem. Verè Sanctus Auguſtinus Epiſtol. 120. ad Honoratum cap. 3. & tract. 1. in Ioannem: *Quomodo* inquit, *homo poſitus in Sole cæcus, præſens eſt illi Sol, ſed ipſe Soli abſens eſt: ſic omnis ſtultus, omnis iniquus, ſic omnis impius cæcus eſt in corde; præſens eſt illi ſapientia, ſed cùm cæco præſens eſt, oculis illius abſens eſt: non quia ipſa illi abſens eſt, ſed quia ipſe ab illa abſens eſt* Idem proportionaliter dicas de quouis homine, etiam iuſto: omnis enim reſpectu Dei cæcus eſt. Licèt enim Deus totus ſit lux, tamen ſibi ſoli eſt lux, qua omnia clariſſimè perſpicit, nobis verò eſt lux tranſcendens & inacceſſibilis. Tiberius Cæſar ita lucidos habebat oculos, vt in tenebris per eorum lucem videret omnia vicina, ait Suetonius in eius vita: longè lucidiores oculos habet Deus: omnia ergo videns à nemine videtur. Senſus ergo eſt, ſi fortè homines Deum attrectent, non tactu corporeo, ſed metaphorico & mentali, hoc eſt, ſi mente attingant, inueniant & cognoſcant Deum, vt eum venerentur, ament & innocent: cognoſcant, inquam, ex eius operatione, & productione frugum rerúmque omnium. Sicut enim cæcus ſi in ſyluis denſiſſimis, vel in domo pleniſſima ſit, ſi vel leuiter ſe commoueat, in arbores, parietes, réſve alias impinget: ſic vbique homini occurrat, nisi

incurſat

incurſat Deus. Quis enim ſi penitiùs ſuum corpus, eiúſque membra & organa, tot támque varia; ſi ſuam animam, eiúſque ſenſus, potentias, motus & actiones; ſi ſuum eſſe, tam mirum & multiplex conſideret, maximè cùm qua ratione hæc facta ſint & fiant, non intelligat, ilicò non colligat, eſſe numen intra ſe, quod fabricam hanc inſtar horologij, tot machinis & organis inſtructam fabricarit, ordinarit, tueatur & moderetur; quod admirabiles illos motus cieat, quod harmoniam illam ſtupendam corporis & animæ, ſenſuum & membrorum, mentis & carnis inter ſe diuina arte miſceat, conſemperet & arctiſſimè in vnum compoſitum conſocier? ita Sanchez. In omni enim re motúque ad aliquod principium immobile, quaſi ad primam cauſam deueniendum eſt. Vnde Plato in Timæo, Deum definit eſſe vnum idem, & ſemper ſui ſimile, vnum omnium principium ingenitum. Si enim eſſet genitum, vtique non eſſet principium; ſed ab alio principio productum. Vide S. Auguſt. 8. Ciuit. cap. 6.

Quamuis.] καίτοιγε, id eſt, *quamuis*, vel *nam*. Vnde Syrus vertit *quandoquidem*, illúdque hic valdè eſt appoſitum. q. d. facile eſt inuenire Deum, quandoquidem ipſe non longè eſt ab vnoquoque noſtrûm. Noſter tamen, Pagnin. Tigur. & alij vertunt *quamuis*: hoc ergo ſequamur & exponamus.

Quamuis non longè ſit ab vnoquoque noſtrûm.] Ne quis putaret ex eo quod dixerat Paulus, *quærere Deum, ſi fortè attrectent eum, aut inueniant*, Deum eſſe à nobis abſentem; abſentia enim quærimus & inuenimus, quaſi corrigendo id explicat ſubdens, Deum non longè abeſſe ab vnoquoque noſtrûm, tum ſitu & loco, tum potiùs operatione: ex hac enim facile eſt attrectare & cognoſcere Deum, vtpote qui nobis det vitam, motum, alimenta & omnia, vt ſequitur. q. d. Sicut mare non longè eſt à piſcibus, quia piſces in eo & ex eo generantur, aluntur & viuunt; vnde illud ſentiunt: ita Deus non longè eſt à nobis, quia in eo, & ex eo quaſi mari bonorum omnium haurimus vitam, motum & omnia: ex quo facile eſt eum attrectare & cognoſcere. Eſto enim ipſe ſit ſpiritus inuiſibilis, tamen per effectus hoſce ſuos ſe hominibus cæcis cognoſcendum & quaſi palpandum exhibet. *Deus*, inquit S. Auguſtinus lib. 7. Ciuitat. cap. 30. *vbique totus nullis includitur locis, nullis vinculis alligatur, in nullas partes fœdilis, ex nulla parte mutabilis, implens cœlum & terram præſente potentia, non abſente natura. Ab hoc vno & vero Deo vitam ſperamus æternam.* Solerter notat Gabriel Vaſquez prima part. diſputatione 28. cap. 4. numero 17. Paulum hic directè & ex proposito non agere de immenſitate Dei, ſed quàm facilè à nobis ex operibus ſuis attrectari, non manibus, ſed mente, hoc eſt, cognoſci & coli poſſit. Eſt enim Deus nobis operatione ſua vicinus, imò intimus, ſicut ait, in quo viuimus, quémque reſpirando attrahimus. Sicut ergo aërem reſpirando quaſi palpamus & ſentimus, dum ille nos refrigerat; ita Deum in nobis operantem cognoſcimus, & quaſi attrectamus. Quare minùs rectè Caiet. & alij ex hoc loco colligunt, quòd Deo ratio & fundamentum exiſtendi in rebus, ſit ipſa eius operatio, ſicut in corporibus quantitas eſt ratio replendi locum. Operatio enim eſt ſignum & effectus præſentiæ Dei & Angeli, non cauſa. Prius enim eſt Deum, vel Angelum alicubi eſſe præſentem, quàm ibi operari, imò ſæpe eſt præſens Angelus, & nihil operatur. Paulus ergo agit hic potiùs de præſentia operationis diuinæ. q. d. Sentimus Dei in nobis operationem: nam ipſe operatur in nobis vitam, motum & exiſtentiam: in ipſo enim viuimus, mouemur & ſumus: ergo non eſt nobis ignotus, vt vos Athenienſes putaris, ſed facillimè ex operatione ſua cognoſci & attrectari poteſt. Verum tamen eſt, operationem Dei coniunctam eſſe cum præſentia ſubſtantiæ diuinæ, eámque præſupponere: quia enim Deus eſt immenſus, hinc vbique eſt præſens ſecundùm ſubſtantiam, nec vſquam operari poteſt, niſi ſit præſens, eo quòd id exigat, non operatio, vel modus operandi Dei, ſed eius immenſitas. Si enim operaretur alicubi, vbi non eſt, non eſſet immenſus, ac conſequenter non eſſet Deus, nec operari poſſet vt Deus. Porrò ex operatione ſentiri & attrectari poteſt Deus, non ex præſentia, cùm ſit ſpiritus & inuiſibilis. Omnia hæc ſignificat hic Paulus. Senſus ergo eſt, q. d. Deus adeſt nobis, etſi à nobis non videatur. Eſt enim immenſus & vbique: vnde & vbique operatur, omnibúſque ſe cognoſcendum exhibet. Ex operatione ergo cognoſcere poteſtis Deum, id eſt, primam cauſam, primum & immenſum ens. Hoc enim ſicut vbique eſt, ita vbique operatur. Secus eſt de Sole, qui abſens in diſtantia operatur, quia non eſt immenſus. Adde, ſicut locum, putà aërem ſentimus per reſpirationem, refrigerium vel calorem; ita & Deum. Deus enim eſt locus locorum. Hunc ſenſum mox magis explicabo.

In ipſo enim viuimus, mouemur & ſumus.] Non quaſi in ipſa Dei ſubſtantia ſiti ſimus, eiúſque ſimus pars, vti quidam ſtolidè imaginati ſunt, ait S. Cyril. lib. 9. in Ioannem cap. 40. S. Auguſtinus lib. 4. de Geneſ. ad liter. cap. 12. Sed primò: *in ipſo*, id eſt, per ipſum, ait S. Cyril. Probat enim Paulus Deum dare omnibus vitam, inſpirationem & omnia ex eo, quòd in ipſo, id eſt, per ipſum viuamus, moueamur & ſimus. Ergo ſumus in ipſo tanquam in cauſa efficiente, & conſeruante, hoc eſt, continuò quaſi creante: conſeruatio enim eſt continuatio creationis, & continua creatio. Deus enim conſeruat animam, vitam, motum, ſenſum & eſſentiam noſtram, ea ſemper in nos influendo, ſicut primitus ea creauit; perinde ac Sol ſuos radios conſeruat, iugiter eos emanans & producens.

Vers. 28.

In Deo ſumus primò.

Secundò, concomitanter *ſumus in ipſo*, tanquam in continente & loco diuino, vti iam dixi. *Propè eſt*, ait Seneca Epiſt. 41. *à te Deus: & cùm eſt, intus eſt. Sacer intra nos ſpiritus ſedet.* Deus enim ſicut eſt æuum æuorum, ita eſt & ſpatium ſpatiorum, & locus locorum, ſine quo nullus locus eſt, vel eſſe poteſt. Sicut enim omne eſſe manat ab eſſentia Dei, & omne tempus omníſque duratio manat ab æternitate Dei; ita & omne ſpatium omníſque locus manat ab immenſitate Dei, vti eruditè docet noſter Leſſius lib. de attributis diuin. agens de immenſitate Dei. Deus ergo eſt quaſi mare quoddam immenſum per infinita ſpatia extenſum, in quo mundus & omnia quæ in eo ſunt, innatant, quaſi ſpongia in Oceano, ait S. Auguſtinus lib. 7. Confeſſ. cap. 5. Quocirca doctè & eleganter S. Gregorius Dei immenſitatem deſcribens lib. 2. Moral. cap. 8. *Ipſe*, inquit, *manet intra omnia, ipſe extra omnia, ipſe ſupra omnia, ipſe infra omnia: & ſuperior eſt per potentiam,*

2.

An operatio ſit ratio præſentiæ Dei?

Immenſitatis Dei deſcriptio.

potentiam, & inferior per ſuſtentationem, exterior per magnitudinẽ, interior per ſubtilitatem: ſurſum regens, deorſum continens, extrà circumdans, interiùs penetrans: nec alia ex parte ſuperior, alia inferior, aut alia ex parte exterior, atque alia manet interior; ſed vnus idémque totus vbique præſidendo ſuſtinens, ſuſtinendo præſidens, circumdando penetrans, penetrando circumdans: vnde ſuperiùs præſidens, inde inferiùs ſuſtinens; & vnde exteriùs ambiens, inde interiùs replens: ſine inquietudine ſuperiùs regens, ſine labore inferiùs ſuſtinens, interiùs ſine extenuatione penetrans, exteriùs ſine extenſione circumdans. Eſt itaque inferior & ſuperior ſine loco, eſt amplior ſine latitudine, eſt ſubtilior ſine extenuatione. Et Minutius Felix in Octauio reſpondens Gentilibus, obiicientibus Chriſtianos Deum colere, quem non videbant: *Imò*, inquit, *ex hoc Deum credimus, quòd eum ſentire poſſumus, videre non poſſumus. In operibus enim eius, & in mundi omnibus virtutem eius ſemper præſentem aſpicimus, cùm tonat, fulgurat, fulminat, cùm ſerenat.* Et mox: *Qui ipſum Solis artificem, ipſum luminis fontem poſſis ſuſtinere, cùm te ab eius fulgoribus auertas, à fulminibus abſcondas?* Et inferiùs: *Vbique non tantùm nobis proximus, ſed infuſus eſt. In Solem adeò rurſus intende: cœlo affixus, ſed terris omnibus ſparſus eſt: pariter præſens vbique intereſt, & miſcetur omnibus (nuſquam enim claritudo violatur) quanto magis Deus auctor omnium, ac ſpeculator omnium, à quo nullum poteſt eſſe ſecretum, tenebris intereſt, intereſt cogitationibus noſtris, quaſi alteris tenebris? Non tantùm ſub illo agimus; ſed cum illo, vt propè dixerim, viuimus.* In Deo ergo, quaſi in æthere infinito viuimus & mouemur, intra illum ſtamus & habitamus: ille nos penetrat ſua eſſentia & ſubſtantia, penetrat totum corpus & totam animam noſtram, omnéſque eius ſinus, angulos & latebras: extra illum exire non poſſumus, quia vbique eſt: & quia eſt immutabilis, vbi ſemel eſt, ſemper eſt. Hac de cauſa ſignanter ait Paulus: *in ipſo viuimus*, non *per ipſum*, vt ſignificaret Deum ita eſſe cauſam efficientem noſtræ vitæ, vt ſit etiam localis & quaſi materialis, vt pote qui omnem corporis vitæ & eſſentiæ materiam, totúmque ſubiectum nobis ſubminiſtrat, perinde ac mare ſuppeditat piſcibus, ſed longè potiori ratione. Deus enim materiam creauit ex nihilo, & conſeruando quaſi continuò creat: mare verò creatam à Deo accipit, & piſcibus impertit. Sicut ergo piſces ita viuunt in aqua, & ex aqua per naturalem ſympathiam & dependentiam, vt extra eam viuere nequeant: ſic nos in Deo & ex Deo viuimus, vt extra eum viuere non poſſimus, adeò vt ſi per impoſſibile Deus non exiſteret in nobis, ſiue in loco in quo ſumus, nos in eodem exiſtere & ſubſiſtere non poſſemus. Sicut enim noſtra ſubſtantia pendet à ſubſtantia Dei; ſic noſtra exiſtentia in loco pendet à Dei exiſtentia in eodem loco, quaſi radius à Sole, quaſi embryo à matre & matrice, quaſi auis ab aëre, quaſi homo à reſpiratione; & planiùs ſicut corpus ab anima viuit, mouetur, eſt & ſuſtentatur. Sicut ergo de anima dici poteſt, quòd in ipſa viuamus, moueamur & ſimus; ita multo magis idem dicitur de Deo: ipſe enim eſt anima non tantùm corporis, ſed & animæ cuiuſque, vbique illi præſens, eámque viuificans, mouens & ſuſtentans. Vide ergo quàm Deo iuncti ſimus phyſicè, & moraliter iungi debeamus, vt quoties auram attrahimus, toties Deum attrahamus, cogitemus & inuocemus, in quo ſicut in aura viuimus, mouemur & ſumus. Ità S. Chryſoſtomus: *Sicut*, inquit, *impoſſibile eſt ignorare aërem vbique diffuſum, & non longè ab vnoquoque noſtrùm exiſtentem, ita profectò & omnium opificem. Vide quomodo omnia illius dicit eſſe; prouidentiam eſſe illius; conſeruationem eſſe ab illo; operandi vim; actum habere, & non perire.* Profundè Lyra. Ipſe, ait, eſt nobis intimior quàm nos ipſi: quoniam ipſe coniungit principia intrinſeca, quibus nimirum vnuſquiſque noſtrùm conſtituitur ſubſtantialiter. Porrò Deus eſt in nobis, & nos viciſſim in Deo, ſicut lumen eſt in aëre, & aër in lumine. Vide S. Auguſt. lib. 4. de Geneſi ad literam cap. 12. & lib. 14. de Trinit. cap. 12. & S. Cyril. lib. 9. in Ioan. cap. 40.

Si Deus nõ eſſet in loco, nos in eo eſſe non poſſemus.

Deus eſt quaſi aura quã reſpiramus.

Tertiò, in Deo viuimus, mouemur & ſumus, quaſi in circulo, vel rota nos concludente & ambiente. Vnde Empedocles: *Deus*, ait, *eſt circulus, cuius centrum eſt vbique, circumferentia nuſquam.* Et circulus ſymbolum eſt perfectionis & æternitatis Dei, vt docet Pierius Hierogl. lib. 39. Diuinè S. Dionyſ. cap. 7. de diuin. nom. ait, diuinam monadem, ſiue vnitatem in tribus perſonis, ſe à cœleſtibus in omnia, etiam ima diffundere, *vt quæ ſit primum*, inquit, *omnis eſſentiæ principium & causa, eamdémque omnia eximio modo complexu ſuo, qui inuictus ſit, continere.* 3.

Quartò, iuridicè: in Deo, id eſt, in Dei dominio & iuriſdictione viuimus, cóque cingimur, vt eius ius & manus euadere non poſſimus, iuxta illud pſal. 138. 7. *Quò ibo à ſpiritu tuo, & quo à facie tua fugiam? ſi aſcendero in cœlum, tu illic es: ſi deſcendero in infernum, ades*, &c. ſed ipſe quaſi figulus nos formet, moueat, regat, mutet, prout voluerit. Vnde S. Auguſt. in illud Matth. 6. *Pater noſter*, &c. *Deus*, inquit, *eſt in ſeipſo, ſicut æ & u: in mundo, ſicut rector & auctor: in Angelis, ſicut ſapor & decor: in Eccleſia, ſicut paterfamilias in domo: in anima, ſicut ſponſus in thalamo: in iuſtis, ſicut adiutor & protector: in reprobis, ſicut pauor & horror.* Et Ariſtot. vel quiſquis eſt auctor lib. de mundo: *Quod*, ait, *in naui eſt gubernator, in curru auriga, in choro præcentor, in Ciuitate lex, in exercitu Imperator, hoc idem in mundo eſt Deus*: ac conſequenter mundus viciſſim eſt in Deo, ſicut regnum in Rege à quo regitur. 4.

Significat ergo hæc præpoſitio *in*, nos intimè à Deo pendere, Deúmque eſſe quaſi animam & vitam noſtram, iuxta illud S. Auguſt. Serm. 18. de verbis Apoſtoli: *Vita corporis anima eſt, vita animæ Deus eſt.* Magis enim pendet homo & res quælibet à Deo, quàm à ſeipſa: quia & materia, & forma ipſius ex ſe non eſt, ſed omne ſuum eſſe habet à Deo, illúdque tamdiu habet, quamdiu placet Deo. Si enim ille manum ſuam retrahat, illicò res omnis recidit in ſuum nihilum, vnde à Deo per creationem educta eſt. Magis ergo pendemus à Deo, quàm radij à Sole, lumen à luce, calor ab igne, vita ab anima, reſpiratio ab halitu. Et hæc eſt cauſa, cur magis Deum quàm nos ipſos, id eſt, vitam & animam noſtram diligere debemus: quia ſcilicet à Deo, quaſi à fontali principio, magis pendemus nos, totúmque vniuerſum, cuius nos ſumus pars, quàm à nobis ipſis. ita D. Thom. & Scholaſtici 2. 2. quæſt. 26. art. 3.

Moral. *in ipſo viuimus*, ſignificat primò, nos ex vita & anima noſtra facili gradu aſcendere ad Deum. Vnde S. Auguſt. lib. 7. Confeſſ. cap. 10. citatis his Pauli verbis: *Et inde*, inquit, *admonitus redire ad memetipſum, intraui in intima mea duce te, & potui,* Moral. 1.

Digitized by Google

& potui, quoniam factus es adiutor meus. Intrauí, A *& vidi qualicunque oculo animæ meæ, ſupra eumdem oculum animæ meæ, ſupra mentem meam, lucem Domini incommutabilem, non hanc vulgarem & conſpicuam omni carni, nec quaſi ex eodem genere. Grandior erat, tanquam ſi iſta multo multóque clarius clareſceret, totámque occuparet magnitudine. Non hoc illa erat, ſed aliud, aliud valdè ab iſtis omnibus. Nec ita erat ſupra mentem meam, ſicut oleum ſuper aquam, nec ſicut cælum ſuper terram, ſed ſuperior: quia ipſa fecit me, & ego inferior, quia factus ſum ab ea. Qui nouit veritatem, nouit eam, & qui nouit eam, nouit æternitatem. Charitas nouit eam. O æterna veritas, & vera charitas, & chara æternitas! Tu es Deus meus, tibi ſuſpiro die ac* B *nocte.*

2. Secundò, *vè in ipſo* ſignificat, Deum in manu ſua habere noſtram vitam, noſtrum halitum, noſtrum eſſe, ac conſequenter noſtram gratiam & gloriam, noſtram felicitatem & damnationem æternam. *In manibus tuis ſortes meæ*, ait Dauid pſal. 30. 16. Hoc eſt quod Daniel intonat Baltaſari Regi, interitum ei denuntians: *Deos*, inquit, *argenteos & aureos*, &c. *laudaſti. Porrò Deum qui habet flatum tuum in manu ſua, & omnes vias tuas, non glorificaſti.* Daniel. 5. 23.

Symbolicè, in Dei idea viuimus. Symbolicè, in Deo ipſo viuimus & ſumus, tanquam in cauſa exemplari: noſtrûm enim omnium ideæ, iuxta quas conditi ſumus, propriè ſunt in C Deo: in eo enim, ait Sanctus Auguſtinus, viuunt ſempiternæ rerum omnium rationes. In Deo ergo ſum & viuo, quia mei idea & exemplar propriè eſt, & viuit in Deo. Vide D. Thomam & Scholaſt. 1. p. q. 15.

Et in eius prouidẽtia. Rurſum in Deo, id eſt, in Dei mente, ſapientia, voluntate, cura & prouidentia viuimus, mouemur & ſumus. Ille enim ſemper cogitat de nobis, curat res noſtras, regit, dirigit, nobiſque prouidet de omnibus. Si ergo grati eſſe volumus, iugiter de Deo noſtro viciſſim cogitare debemus, illi obſequi & per omnia placere. Sicut enim nullum eſt momentum quo non fruamur Dei beneficiis, ſic nullum debet eſſe momentum quo non D de eo cogitemus. Quis enim obliuiſcatur animæ ſuæ, vel halitus ſui in quo viuit, mouetur & eſt? Ita Sanctus Dominicus, Sanctus Thomas aliique Sancti iugiter de Deo, vel cum Deo loquebantur. Ita Sanctus Auguſtinus in Soliloquiis cap. 18. *Omni momento*, inquit, *me tibi obligas Domine, dum omni momento mihi tua magna beneficia præſtas. Sicut ergo nulla eſt hora, vel punctum in omni vita mea, quo tuo beneficio non vtar, ſic nullum debet eſſe momentum, quo te non habeam ante oculos in mea memoria, & te non diligam ex omni fortitudine mea.* Quocirca Deus ſicut eſt centrum animæ noſtræ, ita debet eſſe & centrum omnium cogitationum, intentionum & actionum noſtrarum. Idipſum eleganter docet Caſſianus Collat. 24. cap. 6. exemplo teſtudinis, ſiue concamerationis, cuius rotunditas coire & ſtringi debet in centro, E alioqui corruet: *ita etiam*, inquit, *mens noſtra niſi ſolam Domini charitatem, velut centrum immobiliter fixum, per vniuerſa operum molitionúmque noſtrarum momenta, circumagens circino charitatis, omnium cogitationum vel aptarit, vel repulerit qualitatem, nequaquam ſtructuram illam ædificij ſpiritalis, cuius Paulus eſt architectus* 1. *Corinth.* 3. *probabili arte molietur, nec pulchritudinem domus illius poſſidebit, quam B. David in corde ſuo Domino ſuo cupiens exhibere: Domine, inquit, dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ.* Et Sanctus Auguſtinus libro de ſpiritu & anima cap. 17. vel quiſquis eſt Auctor. Nam non eſſe S. Auguſtini, ſed alicuius eo poſterioris, liquet ex capite 37. vbi citat Boëthium, qui à Theodorico Rege Gothorum occiſus eſt anno Chriſti 526. cùm Sanctus Auguſtinus vixerit anno Chriſti 420. Et cap. 48. multa citat ex Gennadio lib. de Eccleſ. dogmat. qui pariter Auguſtino recentior eſt. Hic inquam Auctor, piè & eleganter deſcribens Dei beneficia communia & propria, curámque & prouidentiam, ſubdit: *Hæc & multa alia fecit mihi Deus meus, de quibus dulce eſt mihi ſemper loqui, ſemper cogitare, ſemper gratias agere, vt pro omnibus beneficijs ſuis poſſim ſemper eum laudare & amare. Cum enim cunctis ſit præſidens, ſingulos implens, vbique præſens, vniuerſorum curam gerens, & tam ſingulis quàm omnibus prouidens, ita totum ad cuſtodiam meam occupatum video, vt ſi ego ſuper cuſtodiam meam ſtabo, quaſi omnium oblitus ſit, & mihi ſoli intendere velit. Semper ſe præſentem exhibet, ſemper ſe paratum offert, ſi me paratum inuenerit. Quocunque me vertero, non me deſerit, niſi ego prior eum deſeram. Vbicunque fuero, non recedit à me, quoniam vbique eſt, vt quocunque iero inueniam eum, cum quo poſſim eſſe. Quicquid fecero, pariter aſſiſtit, vtpote perpetuus inſpector omnium cogitationum, intentionum & actionum mearum. Cum hæc diligenter conſidero, timore pariter & ingenti rubore confundor, quia illum vbique mihi præſentem, & omnia occulta mea videntem intueor. Multa enim ſunt in me, de quibus coram oculis eius erubeſco, & pro quibus ei valde diſplicere timeo. Nec pro his omnibus quid illi rependam habeo, niſi tantùm vt diligam eum. Non enim melius, nec decentius quàm per dilectionem rependi poteſt, quod per dilectionem datum eſt.* Quocirca Sanctus Bernardus libro de modo bene viuendi cap. 19. hoc ſorori dat dogma pium & ſalutare: *Ibi pecca, vbi neſcis eſſe Deum. Nihil enim celatur ante Deum. Videt occulta, qui fecit abſcondita. Dominus vbique præſens. Spiritus totum implet. Majeſtas omnipotentis Dei penetrat omnia elementa, nullus locus eſt extra Deum. Dominus ſcit cogitationes hominum.* Rurſum Sanctus Auguſtinus Serm. 255. de Temp. *In nobis*, ait, *duo altaria ſunt conſtituta, corporis ſcilicet & cordis noſtri. Duplex à nobis ſacrificium quærit Deus, vnum, vt ſimus caſto corpore, aliud, vt mundo corde eſſe debeamus. Ergo in exteriori altari, id eſt, in corpore noſtro offerantur opera bona, in corde odorem ſuauitatis redoleat cogitatio ſancta, vt cor tanquam altare thymiamatis ſuauiter ex Deo exhalet thymiama laudis & gratiarum actionis.* Idem libro 14. de Trinitate capite 12. *Magna*, ait, *hominis miſeria eſt cum illo non eſſe, ſine quo non poteſt eſſe, id eſt, ſubſiſtere. In quo enim eſt, procul dubio ſine illo non eſt: & tamen ſi eius non meminit, eúmque non intelligit, nec diligit, cum illo non eſt.* Hæc phyſicè de eſſe naturali, quo naturaliter viuimus, mouemur & ſumus in Deo.

Myſticè. Myſticè, hæc veriora ſunt in eſſe & gradu ſupernaturali. Supernaturaliter enim in Deo viuimus per gratiam, mouemur per charitatem aliáſque virtutes, ſumus per ſummam vnionem cum Deo, qua diuinæ conſortes naturæ, facti ſumus noua & ſupernaturalis creatura. Nam per iuſtificationem nouo modo fit præſens Deus in anima iuſti, adeò vt ſi per impoſſibile priùs in ea non fuiſſet præſens per eſſentiam, præſentiam & potentiam, illicò virtute gratiæ & iuſtitiæ fieret præſens per eſſentiam,

præſentiam & potentiam, vti ex Diuo Thoma, A Suarez, aliiſque Scholaſticis oſtendi Oſee 1. 10. Vnde S. Ambroſ. lib. de Bono mortis c. vlt. *Mouemur*, inquit, *in Deo quaſi in via; ſumus quaſi in veritate; viuimus quaſi in vita æterna.* Et S. Cypr. lib. de baptiſmo Chriſti, hæc applicat S. Trinitati: *In Patre*, ait, *ſumus, in Filio viuimus, in Spiritu S. mouemur & proficimus.* Hoc eſt quod Iſaias ait cap. 26. 12. Deum in nobis operari omnia opera noſtra; item omnia in omnibus, vt ait Paulus 1 Corinth. 12. 6. ac cum operari in nobis velle & perficere. Philip. 2. 13. Hoc eſt quod diſertè aſſerit Chriſtus Ioannis 14. 23. *Si quis diligit me, ſermonem meum ſeruabit, & Pater meus diliget eum: & ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus.*

In te ergo, ô Domine, viuimus, mouemur & ſumus, ſicut infans in ſinu, imò in ventre matris, à qua gignitur, formatur, alitur, omnéque ſuum eſſe accipit: ſicut piſciculus in mari: ſicut auis in aëre: ſicut herbæ & gramina in terra: ſicut nauigantes in naui, ſicut equitantes in curru. Tu enim es currus Iſraël, & auriga eius: tu vt currus nos ſuſtines, & vehis; vt auriga moderaris, dirigis & ducis rectis itineribus ad cœlum. *Quid peto vt veniat in me, qui non eſſem, niſi eſſes in me? An potiùs non eſſem, niſi eſſem in te?* ait S. Auguſt. 1. Confeſ. c. 2.

In te, hoc eſt, in tua memoria, intellectu & voluntate ſemper viuimus: tu de nobis aſſiduè memoraris, cogitas, diſponis & ordinas. Da vt viciſſim C in memoria, intellectu & voluntate noſtra ſemper viuas, vt nihil niſi te memoremur, ſapiamus, velimus, amemus, vt te indies magis magiſque veſtigando cognoſcamus, & diligamus. *Quid enim*, ait Sanctus Auguſtinus libro 1. Confeſ. capite 4. *es Deus meus? quid rogo niſi Dominus Deus? Quis enim Dominus præter Dominum, aut quis Deus præter Deum noſtrum? Summe, optime, potentiſſime, omnipotentiſſime, miſericordiſſime & iuſtiſſime, ſecretiſſime & præſentiſſime, pulcherrime & fortiſſime, ſtabilis & incomprehenſibilis, immutabilis mutans omnia, nunquam nouus, nunquam vetus, innouans omnia, & in vetuſtatem perducens ſuperbos, & neſciunt. Semper agens, ſemper quietus: colligens & non egens: portans, & implens, & protegens: creans, & nutriens, & perficiens: quærens, cùm nihil deſit tibi: amas, nec æſtuas: zelas, & ſecurus es: pœnitet te, & non doles: iraſceris, & tranquillus es: opera mutas, nec mutas conſilium: recipis quod inuenis, & nunquam amiſiſti: nunquam inops, & gaudes lucris: nunquam auarus, & vſuras exigis; & ſupererogatur tibi vt debeas, & quis habet quicquam non tuum? Reddis debita nulli debens, donas debita nihil perdens. Et quid dicimus Deus meus, vita mea, dulcedo mea ſancta, aut quid dicit aliquis cùm de te dicit? Et væ tacentibus de te, quoniam loquaces muti ſunt.*

Atque ex his collige & metire quanta ſit bonitas & beneficentia diuina, tum præſens, tum potiùs futura, quantáque ſint bona & gaudia, quæ Deus in cœlis præparauit diligentibus ſe. Ea hac menſura & vlna metire. Nam vt ait S. Eucherius Epiſt. ad Valerianum: *Cùm Deus in hac vita tam præclara iuſtis pariter & iniuſtis tribuat, qualia ſunt putanda quæ iuſtis reſeruat? Conſideremus qui tanta dedit, quanta reſtituet: qui tam magnus eſt in donis, quàm magnus erit in præmijs. Si tam inæſtimabilis eſt munerantis benignitas, quæ illa remuneratis? Ineffabilia ſunt quæ præparauit Deus his qui diligunt eum: quàm magna rependet bonis, qui tam magna largitur ingratis?*

Quàm ergo Deum ſemper præſentem in mente habere debemus, & eius præſentiam nobis ſemper repræſentare, vt nil eo indignum, quod eius oculos offendat, agamus, velimus, cogitemus: quàm ſanctos eſſe nos conuenit, qui in ipſa ſanctitate, in Deo, inquam, quaſi in templo increato viuimus, mouemur & ſumus? Dicebat viciſſim Philo, & ex eo Lactantius lib. de ira Dei cap. 14. *mundum eſſe totum templum quoddam ſanctiſſimum, & Deo dignum:* multo magis microcoſmus, putà homo, præſertim fidelis & ſanctus, eſt templum Dei animatum & viuum, in quo ſubſtantialiter Deus inhabitat, ac proinde in eo ſemper eum contemplari, reuereri, colere poteſt, & B debet. *Perpetuum*, ait Nazianz. in Sententiis, *tibi hoc ſit ſtudium, vt mentem tuam templum Deo extruas: ſic enim pro ſpirituali ſtatua eum in intima corde habebis.* Ita S. Gorgonia ſoror Nazianzeni, ſeipſam viuum Deo templum exhibuit, ac proinde moriens hanc cygnæam edidit vocem: *In pace in idipſum dormiam & requieſcam*, vti ipſe teſtatur Orat. 11. quæ eſt de S. Gorgonia.

In ipſo viuimus, mouemur & ſumus.] Hæc tria quaſi antiſtropha reſpondent, & confirmant tria, quæ homines accipere à Deo dixit Paulus verſ. 25. dum ait: *Cum ipſe det omnibus vitam, & inſpirationem, & omnia.* q. d. Deus dat nobis vitam, quia in ipſo viuimus: dat reſpirationem, quia in ipſo mo- C uemur: ipſa enim reſpiratio eſt motus: eſt enim continua inſpiratio & exſpiratio aëris, quæ fit per contractionem & dilatationem pulmonum, quaſi follium, ad refrigerandum cor. Rurſum reſpiratio coniuncta eſt cum motu: quæ enim habent vim motiuam, reſpirant: vnde & dum fortiùs ſe mouent, magis reſpirant: motu enim excitatur calor, qui reſpiratione refrigerandus & temperandus eſt. Ipſe denique dat omnia, quia in ipſo ſumus, id eſt, ab ipſo ſugimus & haurimus omne eſſe noſtrum, omnia quæ habemus, totum quod ſumus: præter enim vitam & motum, multa alia habemus à Deo.

Sanctè in Deo quaſi in ipſa ſanctitate viuendum.

Nota, in Deo viuimus, non formaliter, quaſi ipſe D ſit cauſa formalis vitæ noſtræ, vti nonnulli cenſuerunt, ac Hæretici Apollinariſtæ Chriſto homini adimebant mentem & animam, dicentes eius vice fungi diuinitatem. Rurſum nonnulli Scholaſtici cenſuerunt, vitam quæ conſiſtit in viſione Dei, fieri per ſolum diuinitatis, vel luminis gloriæ illapſum in animam, ita vt ipſa nil agat, nec actiuè eliciat actum viſionis beatificæ, ſed merè paſſiuè ſe habeat, eum dumtaxat recipiendo. Hæc enim & Philoſophiæ & Theologiæ repugnant, quæ docet, actus vitales, qualis eſt viſio, intellectio, amor, &c. eſſentialem ordinem dicere ad animam viuentis in quo ſunt, ita vt ab ea vitaliter manare & produci debeant: alioqui non vitales actus erunt, ſed mortuæ qualitates & actiones. In hoc enim actus vitalis à non vitali ſecernitur, quòd ille à principio intrinſeco vitaliter procedat, hic non.

In Deo viuimus, non formaliter, ſed effectiuè.

Nota ſecundò *vt in quo mouemur.* Inde enim patet, Deum immediatè concurrere ad omnem motum noſtrum, æquè ac ad omnem operationem cauſæ ſecundæ, ideóque ex eo rectè concludit Apoſtolus, Deum non longè abeſſe à nobis, ſed vbique eſſe præſentem; quia ſcilicet vbique immediatè non tantùm nos, ſed & motus, actionéſque noſtras omnes contingit, iiſque cooperatur, adeò vt ſine eius concurſu & cooperatione, nec digitum extendere, nec minimum nutum, vel motum producere poſſemus. ita paſſim contra

Deus concurrit ad omnes actiones.

Duran

Durandum in 2. d. 1. q. 5. (vbi docet, Deum tantùm dare & conseruare vim motiuam, non verò concurrere ad ipsum motum) docent Scholastici cum D. Thoma 1. p. quæst. 18. art. 4. ad 1. Omnis enim res pendet & manat à Deo: ergo & actio. Est enim ipsa res & ens quoddam.

Sicut & quidam vestrorum Poëtarum (Syrus, *sapientum*: Poëtæ enim erant Gentilium sapientes & quasi Prophetæ) *dixerunt.*] Virgil. 4. Geor.

——Deum namq; ire per omnes
Terráſq; tractúſque maris cœlúmque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros genus omne ferarum,
Quémque ſibi tenues naſcentem arceſſere vitas.

Plato, & ex eo Virgil. Æneid. 6.

Spiritus intus alit, totámque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.
Inde hominum, pecudúmque genus, vitæque volantum.

Si Deus est anima mundi & macrocosmi, multo magis idem est anima microcosmi, putà hominis. Lucanus lib. 2.

Iuppiter est quodcunque vides, quocunque moueris.

Rursum:

---Iouis omnia plena.

Ennius apud Ciceronem lib. 2. de natura Deorum:

Vides ſublime fuſum immoderatum æthera,
Qui tenero terram circumuallu amplectitur,
Hunc ſummum habeto diuum: hunc perhibeto Iouem.

Similia habet Aratus, de quo mox.

Ipſius enim & genus ſumus.] Sunt verba Arati in Phænomenis. Aratus fuit Poëta antiquus & celebris, Antiocho Regi in deliciis, Olympiade 125. anno à Roma condita 472. patria Solensis, non longè à Tarso: ac proinde Pauli penè conciuis. Præclarè scripsit de stellis & signis cœlestibus: vnde eius versus in Latinum transtulit lib. 2. de natura Deorum Cicero. Aratus ergo sic orditur:

A Ioue principium, quem nunquam mittimus ipſi
Infatum: plena verò Ioue omnia quidem compita,
Omnes verò hominum cœtus, plenum verò mare,
Et portus: vbique autem indigemus Ioue omnes.

Alij pro *indigemus*, vertunt *vtimur*, vel *fruimur*, quasi κεχρήμεθα deriuetur à χράομαι, id est, *vtor*, non à χρήζω, id est, *indigeo*. Sed χράομαι construitur cum datiuo, χρήζω cum genitiuo, qualis hic est Διὸς, id est, *Iouis*.

Huius etenim genus ſumus.——

Quod hemistichium breuitatis causa tantùm citat Paulus; & quia illud sufficit ad confirmandum id quod dixerat: *In illo viuimus, mouemur & sumus.* Subdit Aratus, Iouem prouidisse stata tempora serendi, germinandi, metendi, &c. Vnde concludit: *Salue Pater, magna admiratio, magna hominibus vtilitas.* Moral. exemplo Pauli disce, Ethnicorum sententias Christiano Concionatori rarò & sobriè citandas esse, de quo multa noster Lorinus hic.

Genus, id est, opus.

Gabr. Vasquez, & ex eo Sanchez, genus sumunt non pro prole, sed pro opere, q.d. sumus opus & creatura Dei. Vnde Clemens Alex. lib. 5. Strom. sub finem: *ipſius genus ſumus*, inquit, scilicet creationem: γονὰν enim non tantùm *gignere*, sed & *producere* significat. Vnde liber Geneseos vocatur, quo rerum creatio & productio enarratur. Sic Iob. 38. Deus dicitur pluuiæ pater, id est, productor, vt sensus sit q.d. Si nos qui sumus genus, id est, opus Dei, longè præstamus Idolis ligneis & lapideis, imò simulachra hæc manu hominis formata sunt; multo magis iis præcellit Deus: quare illa Deo æquari, aut pro Deo coli, nefas est.

Genus, id est, proles.

Verùm alij passim genus accipiunt pro progenie & sobole. Sic Græci Poëtæ vocant Heroës διογενεῖς, διοτρεφεῖς, & δῖος, hoc est, *à Deo genitos, à Deo nutritos, & diuinos.* Homo ergo est genus Dei, quia creatus est ad imaginem & similitudinem Dei, quasi Dei proles & filius; qui proinde ab eo participat eius essentiam præ cæteris creaturis, summúmque entis gradum, putà naturam rationalem. Vide dicta Genes. 2. Longè excellentius & perfectius sumus genus, id est, filij Dei, per gratiam, qua adoptamur in filios Dei, imò simus diuinæ consortes naturæ, vt ait S. Petrus 2. Epist. cap. 1. 4. Vnde S. Gregor. 20. Mor. c. 16. & Beda: Genus, inquiunt, sumus Dei, non quia de substantia Dei, pársve illius, sed quia per Spiritum illius, & voluntariè per adoptionem recreati: nam in iustificatione non tantùm qualitas aliqua, putà gratia & charitas, sed ipsissimus Spiritus S. ac tota S. Trinitas nobis datur, vti paulo antè dixi, quæ nos substantialiter sibi vnit, & quasi in se transformat, vt simus eius congeneres & concorporei, ideóque vnum genus cum eo, imò vnus spiritus, vt dicitur 1. Corinth. 6. 17. ita S. Gregor. Nyssen. scribit de suo fratre S. Basilio Magno in Orat. funebri: *Genus quidem illi* (Basilio) *& necessitudo cum Deo: patria autem. virtus.* Porrò ex eo quòd sumus Dei genus, rectè confirmat suum dictum Apostolus, quòd in ipso viuamus, moueamur & simus, vtpote qui ita simus genus Dei, vt illi, eiúsque substantiæ intimè simus vniti, ab eáque toti penetremur & possideamur; ac consequenter quòd Deus non sit à nobis remotus, nec ignotus, vt Athenienses putabant, sed cognitus & vicinus, non tantùm loco, sed & cognatione ac substantia: quia nos sumus è genere & stirpe Dei, quasi eius soboles & propago. Aratus enim, vt patet ex versibus eius paulo antè citatis, ita dicit nos esse genus Dei, vt ille quaquauersum omnia (putà macrocosmum, & multo magis microcosmum, id est, homines) se suóque numine, id est, sua substantia, præsentia, operatione beneficentia continua implear & compleat; omnésque eo indigeamus, vtamúr & fruamur perpetim, dum scilicet in illo viuimus, mouemur & sumus, vti explicat Apostolus. Deus enim est velut anima mundi, quæ se per eum totum diffundit, in eóque homines quasi filios ex seipsa & in seipsa producit, sicut mare in se & ex se producit pisces; ita vt instar piscium in Dei & Deitatis Oceano viuamus, natemus, moueamur & simus.

Quare licèt in hominibus & animalibus filij à parentibus suis fint separati, in Deo tamen & loco & operatione cum eo sunt coniuncti; eo quòd ipse sit immensus, omniáque implear, penetret & occupet. Hinc rursum, licèt homo semel genitus à patre, ab eo amplius non generetur, nec corpus aut vitam accipiat; in Deo tamen secus est. Ab eo enim assiduè pendemus, vti radius à Sole. Ita ergo sumus genus Dei, vt ipse assiduè nos, quasi generet, conseruando & iugiter influendo in nos vitam, motum, omnéque esse nostrum.

Denique rectè probat Aratus, Deo nos omnes indigere, ex eo quòd eius genus, id est, propago & filij sumus. Filij enim indigent ope patris, vtpote à quo accipiunt vitam, victum, vestitum, hæreditatem, & omnia: præsertim verò egent ope patris diuini, ipsiúsque Dei, qui est pater totius entis, omnísque esse & essentiæ, ideóque in eo viuimus, mouemur & sumus, vti ratiocinatur Apostolus.

Secundò, posset τὸ *ipſius enim & genus ſumus*, referri

referri altiùs more Hebræo ad priorem partem v. 27. *quærere Deum, si forte attrectent eum, aut inueniant*, vt huius sit probatio, potiùs quàm eius quod proximè præcessit, *in ipso enim viuimus, mouemur & sumus*. q.d. Sumus genus Dei, eius cognati & filij: ergo facilè possumus eum inuenire & cognoscere: filius enim naturaliter suum agnoscit patrem, cognatus cognatum, consanguineus consanguineum, congener sibi congenerem, perinde ac bos bouem, philomela philomelam, equus equum, Leo Leonem agnoscit & amat. Vulgò dicitur: *Simile gaudet simili: Cicada cicadæ chara, formica formicæ: Asinus asino, sus sui pulcher: Semper graculus assidet graculo.*

Tertiò, alij censent esse argumentum à maiori ad minus. q.d. mirum vobis, ô viri sapientes, videri non debet quod dixi, nos scilicet in Deo viuere, moueri & esse, cùm vester Poëta etiam amplius illi tribuat, maiorémque nostri cum illo doceat esse coniunctionem, dum dicit nos Dei esse genus, seu progeniem; quia scilicet ipse nos, æquè ac Angelos, creauit ad sui imaginem, suæque libertatis, rationis & spiritalis essentiæ fecit esse participes.

Verùm primus sensus est genuinus, vt patet intuenti Aratum. Hinc veteres Philosophi & Poëtæ, vt Orpheus in hymnis, Soranus, Varro & Philo dicunt, Deum creaturis esse patrem & matrem, nimirum esse μητροπάτορα & πατρομήτορα. i. *matripatrem & patrimatrem*. Primò, quia sicut homo à patre & matre accipit suum esse & bona omnia, sic multo magis eadem ipse, & quælibet alia creatura accipit à Deo. Secundò, quia, vt ait Philo lib. de temulen. patris nomen denotat potentiam, matris scientiam, putà ideam, quæ rei fabricam concipit & efformat quasi mater. Deus ergo est pater per omnipotentiam, est & mater per omniscientiam, & ideam rerum omnium, quæ attribuitur Verbo, putà Filio. Hic ergo est quasi mens, & mater omnium. Tertiò, quia Deus est pater per productionem & creationem vniuersorum: est & mater per bonitatem & beneficentiam, qua cuncta creat, conseruat, pascit, gubernat. Vnde Deus Pater, cui attribuitur creatio, est pater: Spiritus S. cui attribuitur bonitas, est quasi mater omnium. Quartò, quia Deus in mundo, & per mundum, semina rerum producendarum emittit quasi pater: eadem quoque recipit quasi mater. ita Varro & Soranus, qui tamen in eo errarunt, quòd censerent mundum ipsum esse Deum. Audi eos citantem & refutantem S. August. lib. 7. de Ciuit. cap. 9. *Iouem* inquit, *vniuersum solent tribuere. Vnde est illud. Iouis omnia plena. Ergo & Iouem, vt Deus sit; & maximè vt Rex Deorum, non aliud possunt existimare quàm mundum: vt in Dys exterus secundum istos suis partibus regnet. In hanc sententiam etiam quosdam versus Valery Soram exponit idem Varro in eo libro, quem seorsum ab istis de cultu Deorum scripsit, qui versus hi sunt:*

Iuppiter omnipotens, Regum Rex ipse Deúsque
Progenitor, genitrixque Deûm, Deus vnus & omnis.

Exponuntur autem in eodem libro ita, vt eum marem existimarent, qui semen emitteret; fœminam que acciperet: Iouémque esse mundum, & eum omnia semina ex se emittere, & in se recipere; qua causa, inquit, scripsit Soranus; Iuppiter progenitor, genitrixque, nec minùs eum causa vnum & eundem omnia esse. Mundus enim vnus in eo vno omnia sunt. Quintò, valde appositè Verbum caro factum est πατρομήτωρ. Deitas enim est quasi pater, humanitas in Christo est quasi mater nostra. Ideo enim Deus factus est homo, vt qui erat pater, esset nobis & mater, de quo plura 1. Ioannis cap. 1. vers. 1.

Moral. disce hic, quanta sit nobilitas animæ, nimirum quòd sit cœlestis, diuina, proles & propago Dei; ac proinde indignum esse, si illa ad brutas cupiditates se abiiciat: quare debere eam diuinam, cœlestem & angelicam vitam agere, vt Deum patrem suum imitetur, ad eúmque beanda redeat. Quocirca idem quod Aratus hic, dixerunt Poëtæ cæteri, nimirum *animam* hominis esse *diuinæ particulam auræ*. Ouid. lib. 1. Metamor.

Sanctius his animal, mentisq; capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset:
Natus homo est, sive hunc diuino semine fecit
Ille opifex rerum, mundi melioris origo.

Manilius lib. 4.

An dubium est habitare Deum sub pectore nostro,
In cælúmq; redire animas, cælóq; venire?

Virgil. lib. 6. Æneid.

Igneus est ollis (illis, sc. animabus) *vigor, & cælestis origo.*

S. Paulinus Ausonio Epist. 14.

Mens quippe lapsis quæ superstes artubus,
De stirpe duras cælitis.

Iuuenal. Satyra 15.

Sensum à cœlesti demissum traximus arce.

Claudian. Paneg. 4. Honorij ait, quòd Prometheus, vt fingeret homines, eósque animaret, *sinceram patri mentem furatus Olympo*, eam quasi animam indiderit homini.

Hesiodus & Homerus crebrò dicunt, quòd Iupiter sit πατὴρ ἀνδρῶν θεῶν τε, hoc est, vt Virgil. Homerum more suo sequens, vertit Æneid. 11. *hominum sator atque Deorum.*

Genus ergo cùm simus Dei, non debemus æstimare auro, &c.] Hoc est argumentum Apostoli: Homo non est conflatus ex auro, argento, vel lapide, sed ex carne, & anima rationali, quæ longè superat omne aurum & argentum. Atqui homo est genus, soboles, & imago Dei. Ergo & Deus non est conflatus ex auro, vel argento, sed spiritus purus, increatus, omnipotens. Si enim homo viuus longè præstat simulachro aureo, vtpote muto & inanimi; multo magis eo præstat Deus. Rursum Deus non potest fabricari ab homine, sed potiùs vice versa factus est à Deo, estque eius genus & propago. Atqui simulachra sunt fabricata ab homine. Ergo nequeunt esse Dij. Aut potiùs hæc est argumentatio Apostoli: Anima nostra, iuxta quam sumus genus Dei, non potest pingi, vel effigiari in auro, argento, aut lapide sculpto, cùm sit incorporea & spiritalis; ergo multo minùs in iisdem pingi, effigiari aut repræsentari potest diuinitas, quæ purissimus est spiritus, omniúmque spirituum fons & origo. Denique hac sententia perstringit Paulus Epicuræos & Antropomorphitas, qui dicebant Deum esse corporeum. Nos enim sumus genus Dei secundùm animam rationalem, non secundùm corpus. Ergo vt ait Cato:

Si Deus est animus, nobis vt carmina dicunt,
Hic tibi præcipuè pura sit mente colendus.

Non debemus æstimare.] νομίζειν, *existimare, putare.*

Sculpturæ artis & cogitationis hominis.] Vox *sculpturæ* non est nominatiui casus, q.d. aurum, argentum,

Deus est pater & mater.

Animæ cœlestis origo.

Vide 19.

argentum, aut lapis, quæ sunt sculpturæ, siue simulachra arte sculpta; sed dariui: Græcè enim est χαράγματι. Est ergo Appositio, vel Epexegesis, q. d. Non debemus existimare auro, argento, aut lapidi, putà sculpturæ per artem & excogitationem hominis efformatæ, Deum & diuinitatem esse similem. Vnde Pagninus & Tigurina vertunt: *Non debemus existimare auro & argento, aut lapidi arte sculpto, aut inuento hominis numen esse simile.*

Cogitationis.] ἐνθυμήσεως, id est, *cogitationis, meditationis, conceptionis, imaginationis*, putà ideæ, quam imaginatus est, concepit & excogitauit artifex & sculptor. Irenæus lib. 3. cap. 12. vertit *concupiscentiæ: lapidi*, inquit, *per artem vel concupiscentiam hominis deformato.*

Diuinum.] τὸ θεῖον, id est, *diuinitatem.* ita Syrus: siue *numen*, vt vertit Pagninus & Tigurina.

Vers. 30. Despicere quadruplex.

Et tempora quidem huius ignorantiæ (Syrus, *idolatriæ*) *despiciens Deus.*] *Despiciens*, id est, ex alto culmine deorsum aspiciens, & miserans, iuxta illud Lucæ 1. 78. *Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitauit nos Oriens ex alto.* Hoc enim propriè est ὑπεριδεῖν, id est, *despicere*, nimirum deorsum aspicere, vt notant Latini. Et sic accipitur psalmo 53. 9. *Quoniam ex omni tribulatione eripuisti me, & super inimicos meos despexit oculus meus.* Sic Sancti Francisci gnome erat: *Despice terram, suspice cœlum.* ita Emmanuel Sà.

Secundò, alij ὑπεριδών, id est, *despiciens*, interpretantur contemnens, vel dissimulans. q. d. Deus hucusque hanc Patrum vestramque ignorantiam neglexit, & dissimulauit conniuendo, nec vos puniendo, vt hac sua longanimitate vos per meam prædicationem, qua verum Deum vobis annuntio, resipiscatis, pœnitentiam agatis, & ad eum conuertamini. ita Chrysostomus & Oecumen. q. d. Hactenus tacuit Deus, suámque iniuriam dissimulauit: at nunc non amplius dissimulabit: vnde per me loquitur, iubétque simulachra aboleri, & se verum Deum coli.

Tertiò, Lyra. τὸ *despiciens* refert, non ad homines, sed ad Deos & Idola, q. d. Deus despiciens & abominans Idola, statuit iam eis finem imponere, eáque euertere, vt amplius pro Diis non habeantur, nec colantur.

Quartò, & genuinè, ὑπεριδών est aoristus, significans *cùm despexerit* in præterito. q. d. Hactenus Deus despexit, id est, neglexit gentes idololatras, permittendo eas Idolis seruire, quasi eas non curaret, illæque ad eius paternam prouidentiam non pertinerent: at nunc post Christum, & per Christi merita, eas non despicit, sed oculis paternis respicit, statuítque suam in eas curam ostendere: quocirca annuntiat per me vobis veram vnius Dei fidem, gratiam & salutem. Idem enim hic dicit Paulus, quod in simili concione dixit Lycaoniis cap. 14. 15. *qui in præteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas.*: quod enim ibi dicit *dimisit*, hic dicit *despexit*. ita Sanchez. Causas, cur Deus gentes dimiserit, dat S. Augustinus Epist. 49. cap. 2. vbi respondet Porphyrio idipsum cauillanti. Notat Paulus infelicitatem priorum temporum, & felicitatem præsentis, putà legis nouæ, quæ est quasi aureum sæculum, & iuge iubilæum gratiæ, lætitiæ, virtutum & bonorum omnium; vt infinitas Deo gratias agere debeamus, quòd nos fecerit nasci hoc tempore fulgẽtis Euangelij, quo facilè beatitudinem adipisci possumus;

Aureū sæculum legis nouæ.

cùm maiores nostri nati fuerint in tempore ignorantiæ Dei & idololatriæ, ideóque cum cæteris idololatris perierint, & damnati sint. Gloriabatur Socrates se natum Athenis, quasi in schola sapientiæ. Gloriabatur Philippus Rex, natum sibi Alexandrum tempore Aristotelis, vt ab eo instrui posset: multo magis glorietur Christianus se natum tempore Christi, quo in eius Ecclesia, Dei fidem & sapientiam edidit: ac tantæ Dei gratiæ non sit ingratus, nec eam in vacuum recipiat, sed ei strenuè cooperetur ad suam & aliorum salutem.

Vt omnes pœnitentiam agant.] De sua ignorantia, id est, idololatria aliisque peccatis.

Vers. 31.

Eo quòd statuit diem in quo iudicaturus est Orbem.] Idem prædicauit Paulus Felici Præsidi Actor. 24. 25. & Petrus Cornelio Actor. 10. 42. *Præcepit nobis*, inquit, *prædicare populo, & testificari, quia ipse est qui constitutus est à Deo Iudex viuorum & mortuorum*, vt nimirum in eum Redemptorem credant, eique obediant, quem Iudicem expectant. Idem crebrò prædicet Concionator. Magis enim minæ & terrores, quàm blanditiæ & promissiones feriunt, & percellunt dura peccatorum corda. Audiui in Belgio insignem potentémque Concionatorem, qui in omnibus concionibus multis efficacibúsque verbis populo refricabat & inculcabat memoriam iudicij, motúsque animorum vehementes ciebat, & multos conuertebat. Præclarè S. Iustinus apud Damascenum in Paralip. libro 2. capite 77. *Quemadmodum*, inquit, *corporibus omnibus à Deo procreatis hoc insitum est, vt vmbram habeant; sic Deum quoque qui iustitia præditus est, tum ijs qui virtutem sibi colendam proposuerint; tum ijs, qui vitium amplexari maluerint, pro cuiusque merito præmia pœnásque tribuere consentaneum est.* q. d. Sicut vmbra indiuulsè sequitur corpus, ita Deum comitatur prouidentia & retributio.

In viro in quo statuit.] Pagninus & Tigurina: *per eum virum, per quem decreuerat*, putà per Christum. Hinc patet Christum secundùm humanitatem, quà homo est & vir, non quà Deus, fore Iudicem. Decet enim hominum Iudicem esse hominem, vt ab iis videri, sentiri & audiri possit. Christus ergo est vir futurus à Deo Iudex. Vnde Concilium Ephes. cap. 31. in fine: *In eo*, inquit, *qui forinsecus apparebit, & ab omnibus qui iudicandi sunt palàm cernetur, diuina natura occultè latitans iudicium exercebit.* Notat Sanctus Ambrosius libro 6. in cap. 9. Lucæ, prudenter Paulum primò prædicasse solùm Christi humanitatem, & sensim per eam gradum fecisse ad eius diuinitatem, ne si statim eum Deum & hominem esse dixisset, à Sophis Athenienſibus explosus & irrisus fuit ob resurrectionem Christi. Idem imitandum Prædicatori, & Doctori apud rudes, auersos & contrariis erroribus imbutos, quales sunt Pagani, Hæretici, &c. Denique S. Dionysius de diuin. nominib. capite 2. & 3. *Cùm*, inquit, *summus ille Deus substantiam nostræ carnis accepit, & vir est appellatus*, &c. *in naturalibus nostris supernaturalis erat, in ijs quæ nostra sunt essentiæ super essentiam, omnia nostra ex nobis & super nos possidens excellenter.*

Christus erit Iudex quà homo.

Fidem præbens omnibus.] q. d. Fidem faciens, & publicè Iudicem eum fore declarans, per eius resuscitationem ad vitam immortalem & gloriosam. Hoc enim est testimonium sufficiens ad fidem faciendam, quòd ipse ideo resuscitatus sit, vt

gloriosè dominetur, síque Iudex Orbis. ita Chryſoſt. & Caiet. Secundò, alij ſic exponunt, q.d. Deus fidelem ſe in promiſſis exhibuit, quando Chriſtum à mortuis excitauit: quia id ſe facturum pſal. 15. 10. promiſerat. Tertiò, Lyra. & Hugo, q.d. Deus fidem præbuit reſurrectioni noſtræ per reſurrectionem Chriſti, quòd ſcilicet nos ſimiliter ſuſcitabit, ſicut ſuſcitauit Chriſtum. Quartò alij, q. d. Deus per Chriſtum fidem fecit eorum quæ credi voluit de ſe, de iudicio, de pœnitentia, & aliis quæ præceſſerunt. Sed primus ſenſus maximè eſt præcedentibus connexus, ideóque genuinus. Fides ergo hic non fidem Chriſtianam, ſed probationem, vel argumentum ſignificat, quo modo Ariſtoteles 1. Topicorum capite 7. ait: *Vna fides per inductionem eſt, alia per ſyllogiſmum*, &c. q. d. Deus fidem fecit, hoc eſt, ſufficienter probauit hominibus, Chriſtum eſſe virum illum per quem iudicaturus ſit Orbem, quandoquidem in eius rei probationem & cõfirmationem, reſuſcitauit ipſum omnium primum ad vitam immortalem. Nam vt ait Apoſtolus Rom. 14. 9. *In hoc Chriſtus & mortuus eſt, & reſurrexit, vt & mortuorum & viuorum dominetur.*

A *& conuertitur.* Addit S. Dionyſ. Epiſt. ad Apolloph. ſe tunc fuiſſe 25. annorum: quare cùm Paulus prædicarit Athenis anno decimo nono à paſſione Chriſti, qui fuit ab eius natiuitate 52. & Claudij 10. ſequitur eodem tunc Dionyſium fuiſſe conuerſum, cùm annum ageret ætatis 44. Inde per triennium adhæſit S. Paulo, vt myſteria religionis Chriſtianæ penitus perdiſceret: mox creatus ab eo primus Athenarum Epiſcopus, mirè ibidem fidem Chriſti propagauit: inde cum Paulo aſcendens Ieroſolymam, morti & funeri B. Virginis Deiparæ interfuit, vti ipſe aſſerit libro de diuin. nom. cap. 3. poſt hæc S. Ioannem Apoſtolum relegatum à Domitiano in Pathmos, anno Chriſti B 97. conſolatus eſt per Epiſtolam, qua ei celerem reditum prædicit: ſequenti enim anno occiſus eſt Domitianus: mox ab exilio rediit S. Ioannes, cuius hortatu S. Dionyſius profectus eſt Romam ad S. Clementem: à quo miſſus in Gallias cum Ruſtico & Eleutherio, poſt magnos longóſque labores, quibus fidem propagauit, & Eccleſiam Gallicanam fundauit, tandem nobili martyrio coronatus eſt Pariſiis ſub annum Domini 119. imperante Adriano, cùm annum ætatis ageret 110. vti oſtendit Baronius, quando prodigium à ſæculis inauditum contigit, nimirum quòd ipſe caput ſuum à carnifice reſectum in manus acceperit, illúdque portarit comitantibus & canentibus Angelis per duo milliaria, quaſi triumphans de morte C & Tyranno. Ita habet eius vita, & traditio Eccleſiæ Gallicanæ. Aſſecla S. Dionyſij tum in eruditione & ſapientia, tum in virtute & vita, tum in martyrio & miraculoſa capitis geſtatione fuit magnus ille Seuerinus Boëthius, Symmachi ſocer, cum eo occiſus à Theodorico Rege Arriano, anno Domini 526. Audi Iulium Martianum in eius vita, & ex eo Baronium: *Ticini incolæ ſemper à maioribus traditum conſtanter aſſeuerant, Seuerinum, cùm regium ſpiculator lethale vulnus intuliſſet, vtraque manu dimulſum caput ſuſtinuiſſe; interrogatúmque à quonam ſe percuſſum exiſtimaret? ab impijs, reſpondiſſe: atque ita cùm in vicinum templum veniſſet, & flexis genibus ante altare ſacra* (S. ſynaxin) *percepiſſet, paulo pòſt expiraſſe. Extinctus diuinos honores* (illos qui martyribus exhiberi ſolent) *à noſtris conſecutus eſt, quòd pro Catholicis contra perfidiam Arrij mortem ſuſtinuerit.* Ticini eius carcer, & ſepulchrum, in æde S. Auguſtini viſitur.

Conuerſus anno ætatis 44.

Synopſis vitæ S. Dionyſij.

Similis S. Dionyſio Boëthius.

Vers. 34. *Quidam verò adhærentes ei crediderunt.*] Miratur Arator hanc Sophorum per Paulum conuerſionem, ſtupénſque exclamat:

O Lupe Paule rapax, quid iam remanebit in Orbe,
Quod non ore trahas, poſtquam ſolertia Græca
Ceſſit, & indoctus in dogmate vincis Athenas?

S. Dionyſius Areopagita quis?

In quibus & Dionyſius Areopagita.] Græcè eſt articulus *ὁ*, q.d. ille Areopagita famoſus, & celebris Iudex Dionyſius, in Areopagitarum Senatu primarius. Hic eſt ille, qui ſublimes illos libros ſcripſit de cœleſti & Eccleſ. Hierar. de diuin. nomin. de myſtica Theol. &c. in quibus cœleſtem Angelorum Ciuitatem, Deíque attributa ita graphicè deſcribit; ac ſi ea in cœlis oculis ſpectaſſet. Quocirca à S. Chryſoſtomo vocatur *πίλαιος ἢ ἀετὸς*, id eſt, *volucris cæli*: ab aliis, *diuiniſſimus, patrio prænomine Ionicus, & cognomine Chriſtiano Macarius, Galliæ Apoſtolus.* A Paulo creatus eſt Athenarum Epiſcopus. D Vnde propter eum mirè floruit Eccleſia Athenienſis, ait Orig. lib. 3. contra Celſum, protulítque viros doctrina & ſanctitate perilluſtres, Quadratum, Athenagoram, Publium, quem ſibi in Epiſcopatu Athenienſi ſubſtituit iturus Romam, &c. Libros eius à calumniis Hæreticorum Scaligeri & Eraſmi, eruditè defendit Baronius, Delrio, & olim Maximus, Anaſtaſius, Hincmarus, Hilduinus, & alij. Sanè ipſa eorum profunditas, eloquíique ſublimitas & majeſtas, quà omnium Theologorum Patrúmque ſcripta tranſcendunt, Auctorem indicant virum fuiſſe Paulinum & diuinum. Rurſum hunc Dionyſium eſſe eumdem cum Dionyſio Pariſiorum Epiſcopo, non diuerſum, vti aliqui ex Adone E volunt, demonſtrat Baron. in Martyrol. die 9. Octob.

Porrò magna cauſa, vel occaſio conuerſionis S. Dionyſij fuit, viſio eclipſis miraculoſæ anno Chriſti 34. in Paraſceue, dum Chriſtus crucifigeretur, quam ipſe vidit Heliopoli in Ægypto, cum Apollophane, vti ipſe teſtatur Epiſt. ad eumdem Apolloph. & Epiſt. 11. ad Polycarpum. Tunc enim ſtupens exclamauit: *Aut Deus naturæ patitur, aut mundi machina diſſoluitur*: vel vt narrat Suidas, & Michaël Syngellus in encomio S. Dionyſij, dicens ſe id accepiſſe à ſuis maioribus: *Deus ignotus patitur in carne, ideóque mundus hiſce tenebris obſcuratur,*

Et mulier quædam nomine Damaris.] Hanc fuiſſe vxorem Dionyſij cenſet Sanctus Chryſoſtomus libro 4. de Sacerdotio, & Hilduinus in vita Sancti Dionyſij, ac inſinuat Sanctus Ambroſius Epiſt. ad Eccleſ. Vercel. Et Græcum *γυνὴ* tam *vxorem*, quàm *mulierem* ſignificat. Verùm ſic addidiſſet Lucas *ἴδιος*, dixiſſetque *mulier eius*: iam autem abſolutè dicit in genere *γυνὴ*, id eſt, *mulier*: vnde ſignificat eam non fuiſſe Dionyſij vxorem, ſed mulierem primariam. ita Pagnin. Tigur. & alij paſſim.

Et alij cum eis.] Multi cenſent vnum ex eis fuiſſe Hierotheum. Eum enim Athenienſem fuiſſe tradunt Græci, & ex iis Ambroſius Morales in Hiſtoria Hiſpaniæ, & Ioannes Mariana libro 4. de rebus Hiſpaniæ capite 3. & nomen ipſum indicat eum fuiſſe Græcum: *ἱεροθεὸς* enim Græcè idem eſt quod *ſacer*, vel *conſecratus Deo*. Vnde & in Martyrol. Rom. die 4. Octobris ſic de eo legimus: *Athenis S. Hierothei diſcipuli S. Pauli.* Et eodem die Menologium Græcorum ſic habet:

Hierotheus quis?

Natalis

Natalis S. Patris nostri Hierotbei, qui fuit vnus è numero Areopagitarum, qui ab Apostolo Paulo est instructus vnà cum magno illo Dionysio, & cum religiosè vixisset, migrauit ad Dominum. Addunt aliqui, Hierotheum fuisse Episcopum Athenarum: sed nil tale habet Menologium. Hispani tamen censent Hierotheum fuisse Hispanum, aut potiùs Hispaniæ Præfectum, ibique à Paulo esse conuersum. ita Morales, & Ribadeneira in vita S. Dionysij. Porrò mirificè Hierotheus passim deprædicatur à S. Dionysio. Nam cap. 2. de diuin. nom. ab eo vocatur *mysticus præceptor noster*, ὁ μόνον μαθὼν, ἀλλὰ καὶ πεῖραν τῶν θείων, id est, *non solùm discens, sed & patiens diuina, consummatus*, &c. Et cap. 3. proximo post Apostolos loco eum constituit: *Omnes Doctores*, inquit, *superauit, totus excedens, totus extra se positus, diuino numine afflatus, occupatus à Deo, diuinus laudator ab omnibus indicatus, ideóque ἱεροθέτης, id est, sacer quidam Deus, ac diuinus præceptor noster.*

CAPVT DECIMVMOCTAVVM.

SYNOPSIS.

Paulus Athenis pergit Corinthum. Ibi iussu Dei pollicentis multorum conuersionem, prædicat per sesquiannum: inde vers. 12. accusatus à Iudæis, se purgat apud Proconsulem, in cuius conspectu Iudæi furentes Sosthenem impunè verberant. Post hæc vers. 18. Paulus prædicando peragrat Ephesum, Cæsaream, Antiochiam, Galatiam & Phrygiam. Denique vers. 24. Apollo eruditus ab Aquila, fortiter contra Iudæos fidem Christi propugnat & propagat.

Vers. 1. Post hæc egressus ab Athenis, venit Corinthum:

2. Et inueniens quendam Iudæum nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, & Priscillam vxorem eius, (eo quòd præcepisset Claudius discedere omnes Iudæos à Roma) accessit ad eos.

3. Et quia eiusdem erat artis, manebat apud eos, & operabatur: (erant autem scenofactoriæ artis.)

4. Et disputabat in Synagoga per omne Sabbathum, interponens nomen Domini Iesu, suadebátque Iudæis, & Græcis.

5. Cùm venissent autem de Macedonia Silas & Timotheus, instabat verbo Paulus, testificans Iudæis esse Christum Iesum.

6. Contradicentibus autem eis, & blasphemantibus, excutiens vestimenta sua, dixit ad eos: Sanguis vester super caput vestrum: mundus ego, ex hoc ad gentes vadam.

7. Et migrans inde, intrauit in domum cuiusdam, nomine Titi Iusti, colentis Deum, cuius domus erat coniuncta Synagogæ.

8. Crispus autem archisynagogus credidit Domino cum omni domo sua: & multi Corinthiorum audientes credebant, & baptizabantur.

9. Dixit autem Dominus nocte per visionem Paulo: Noli timere, sed loquere, & ne taceas:

10. Propter quod ego sum tecum: & nemo apponetur tibi vt noceat te: quoniam populus est mihi multus in hac Ciuitate.

11. Sedit autem ibi annum & sex menses, docens apud eos verbum Dei.

12. Gallione autem Proconsule Achaiæ, insurrexerunt vno animo Iudæi in Paulum, & adduxerunt eum ad tribunal,

13. Dicentes: Quia contra legem hic persuadet hominibus colere Deum.

14. Incipiente autem Paulo aperire os, dixit Gallio ad Iudæos: Si quidem esset iniquum aliquid, aut facinus pessimum, ô viri Iudæi, rectè vos sustinerem.

15. Si verò quæstiones sunt de verbo, & nominibus, & lege vestra, vos ipsi videritis: Iudex ego horum nolo esse.

16. Et minauit eos à tribunali.

17. Apprehendentes autem omnes Sosthenem Principem Synagogæ, percutiebant eum ante tribunal: & nihil eorum Gallioni curæ erat.

18. Paulus verò cùm adhuc sustinuisset dies multos, fratribus valefaciens, nauigauit in Syriam, (& cum eo Priscilla, & Aquila) qui sibi totonderat in Cenchris caput: habebat enim votum.

19. Deuenítque Ephesum, & illos ibi reliquit. Ipse verò ingressus Synagogam, disputabat cum Iudæis.

20. Rogantibus autem eis vt ampliori tempore maneret, non consensit,

21. Sed valefaciens, & dicens, Iterum reuertar ad vos Deo volente, profectus est ab Epheso.

22. Et descendens Cæsaream, ascendit, & salutauit Ecclesiam, & descendit Antiochiam.

23. Et facto ibi aliquanto tempore profectus est, perambulans ex ordine Galaticam regionem, & Phrygiam, confirmans omnes discipulos.

24. Iudæus autem quidã, Apollo nomine,

Alexandrinus genere, vir eloquens, deuenit Ephesum, potens in Scripturis.

25. Hic erat edoctus viam Domini, & feruens spiritu loquebatur, & docebat diligenter ea quæ sunt Iesu, sciens tantùm baptisma Ioannis.

26. Hic ergo cœpit fiducialiter agere in Synagoga. Quem cùm audissent Priscilla & Aquila, assumpserunt eum, & diligentiùs exposuerunt ei viam Domini.

27. Cùm autem vellet ire Achaiam, exhortati fratres, scripserunt discipulis vt susciperent eum. Qui cùm venisset, contulit multum his qui crediderant.

28. Vehementer enim Iudæos reuincebat publicè, ostendens per Scripturas, esse Christum Iesum.

VERS. 1. POST *hæc egressus ab Athenis.*] Quia Athenienses nouitatis studiosi, noua Pauli doctrina statim exsaturari, aliis nouis de more suo audiendis & dicendis intendebant, ait S. Chrysost. Hæc enim est nouitatis amantium indoles, vt nouis auditis statim illa quasi vetera fastidiant, móxque noua alia & alia capterit: nam quasi febricitantes, insatiabili nouitatis siti laborant.

Venit Corinthum.] Quia Corinthus, ait S. Chrysost. erat vrbs plena Philosophis & Oratoribus. Erat hæc Metropolis Achaiæ, siue Peloponesi, quæ nunc Morea dicitur, de cuius situ, opibus, moribus, vide dicta in Præfat. Epist. ad Corinth. Hic Paulus scripsit Epist. ad Thessalonicenses, quæ omnium Epistolarum S. Pauli est prima, si tempus scriptionis spectes. Paulus enim Silam & Timotheum euocatos ad se Athenas, miserat Thessalonicam: illi ad eum redierunt Corinthum, statúmque Thessalonicensis Ecclesiæ ei retulerunt: quo audito primam ad eos dedit Epistolam. ita Baron. Vide dicta 1. Thessal. 3. 6.

VERS. 2. *Ponticum genere.*] Oriundum ex prouincia Ponti. Perperam aliqui legunt *Pontificum genere*, quasi fuerit oriundus ex Pontificibus. Alius hic est Aquila ab Aquila pariter Pontico, qui primus post Septuag. vetus Testamentum ex Hebræo in Græcum conuertit, vixitque sub Adriano Imp. factus ex Gentili Christianus, ex Christiano Iudæus, de quo Epiph. lib. de mensuris, & Philastr. hæresi 90. Nam noster hic illo Interprete fuit prior, magnúsque Euangelij propagator. Vnde eum mirè laudat Paulus Epist. 2. ad Timoth. cap. 4. 19. & 1. Corinth. 16. 19. Quocirca Aquila hic cum vxore Priscilla, siue Prisca, Sanctorum catalogo adscriptus legitur in Martyrol. die 8. Iulij. Vbi vide Baron.

Qui nuper.] προσφάτως, id est, *recenter.* Syrus, *eo tempore.*

Eo quòd præcepisset Claudius discedere omnes Iudæos à Roma.] Causam dat Suetonius in Claudio cap. 25. quòd Iudæi Romæ assiduè tumultuarentur; sed in eo quod addit, *impulsore Christo*, splendidè mentitur, vti solent Gentiles Historici in rebus Iudaicis. Videtur ergo, quòd Romæ increbrescente religione Christiana, Iudæi se ei more solito apposuerint, & cum Christianis assiduè de Messia, id est, Christo, eiúsque regno altercati sint; affirmantibus Christianis Christum iam venisse, negantibus Iudæis. Claudius metuens, ne quis inde tumultus existeret, quo ipse Imperio pelleretur per Christum & Christianos (erat enim timidissimus, & vmbras noménque noui Regis exhorrescebat, vti superiùs ex Suetonio dixi) iussit omnes Roma excedere. Nam non solùm Iudæos, sed & Christianos è Iudæis oriundos, quasi genere Iudæos, Roma excessisse, patet hic exemplo Priscillæ & Aquilæ, ac S. Petri, qui ea de causa Roma discedens venit Ierosolymam, ibique celebrauit primum Concilium Ierosolymitanum, vti dixi cap. 15. Audi nuperum Poëtam Claudium suis coloribus pingentem:

Vecors, stupidus, prudentibus stultus, stultis prudens visus.
Clarior erat, si fuisset obscurior.
In angulo gladium fugiens sceptrum inuenit.
Dominium sub Domino gessit, Liberti libertus, vxoris seruus:
Omnia in Imperio habuit præter Imperium.

Aliam causam expulsionis Iudæorum dat Hugo & Lyra. nimirum quòd ipsi Agrippinâ, Claudij vxorem pellexissent ad Iudaismum, sicut paulo antè Tiberius eosdem Roma proscripserat, eo quòd Fuluiam Saturnini Senatoris vxorem ad Iudaismum traduxissent, ab eáque aurum & purpuram extorsissent, vti narrat Iosephus 18. Antiq. cap. 1. & 5. Porrò hæc expulsio contigit anno Claudij 9. Christi 51. vti ex Paulo Orosio, Beda, Adone & aliis demonstrat Baronius.

VERS. 3. *Et operabatur.*] Idque per sesquiannum, continuè prædicans, & sibi suisque operans, vt victum compararet. Vide hic generositatem Pauli; poterat alimoniam & stipendium prædicationis à Christianis exigere, eóque se sustẽtare, vti faciebant alij Apostoli; sed noluit, vt omnibus liqueret eum non lucra, sed animas venari, itáque plures ad Christum conuerteret. Vide S. Greg. hom. 12. in Ezech. & ea quæ dixi 1. Corinth. 9. Præclarè S. Chrysost. laboriosam arduámque vitam Pauli commendans: *Sic enim palæstra*, inquit, *pugili magis vtilis, quàm molles lecti; & militi ferreus gladius magis, quam aureus probatur. Et operabatur prædicans. Erubescamus nos, qui etiam absque prædicatione vinimus otiosè.*

Erant autem scenofactoriæ artis.] Putà tabernaculorum factores. Syrus, *opifices conopæorum*; Vatab. & alij, *aulæorum*, quæ scilicet fiunt ex consutis pellibus, vti sunt aulæa Turcica. Hæc enim omnia sunt eiusdem artis, scilicet sutrinæ pellium. Origen. lib. 4. contra Celsum, Paulum vocat Phrygionem, quem vulgus Recamatorem appellat. Appositè Paulus fuit scenifex, vtpote qui tota vita peregrinatus, omnes doceret hic viuere vt peregrinos, ac ciues Sanctorum & domesticos Dei: peregrini enim non habent domum, sed hospitantur in tabernaculis, vti fecerunt filij Israël peregrinantes per desertum, & etiamnum faciunt milites in castris. ita Chrysost. Porrò hæc tabernacula & conopæa fiebant ex pellibus. Vnde Paulus ab Origene hom. 17. in Numer. vocatur *pellium sutor, qui a terrenorum tentoriorum sutura, ad eterna consuenda vocabatur.* Vbi, & quo consilio hanc artem mechanicam didicerit, & exercuerit Paulus dixi 2. Thessal. 3. 8. Ita S. Franciscus, Pauli discipulus, & paupertatis professor, illam sui Ordinis fundamentum iaciens, inquit S. Bonauent. suos iubebat construere & inhabitare domos pauperes, non vt proprias, sed vt alienas, quasi peregrinos: quorum leges

Iudæi à Claudio vrbe pulsi. Cur?

leges ſunt, *ſub alieno colligi tecto, ſitire ad puteum, pacificè pertranſire.* Ita veteres Monachi operabantur manibus, indéque viuebant. Vide S. Auguſt. tract. de opere Monachorum tomo 3. Idem exemplo Pauli factitaſſe multos Sacerdotes & Prælatos Eccleſiæ, teſtatur S. Epiphan. hæreſi 80. Porrò miratur Paulum Chryſoſt. hom. 4. de eius Laudibus. *Humo enim ignobilis*, ait, *abiectus & circumforaneus, qui artem exercebat in pellibus, in tantum virtute progreſſus eſt, vt vix triginta annorum ſpatio & Romanos, & Perſas, & Parthos, & Medos, & Indos, & Scythas, & Æthiopes, & Sauromatas, & Sarracenos, & omne prorſus humanum genus ſub iugum miſeret veritatis. Reſponde igitur: vnde iſte opifex vilis ac publicus, ſtans in loco artis ſuæ, ac ſcaſellum in manu gerens, ita vt ipſe philoſophatus ſit, & alios docuerit philoſophari, gentes ſcilicet, vrbes atque regiones; nec vim in ſe ſermonis oſtenderit?* Hæc Rhetorica amplificatione dicit os aureum: nam non legimus Paulum Indis, Æthiopibus & Sauromatis prædicaſſe. Addit cauſam: *Ipſe enim velut ignis in ſpinum, aut in ſtipulas immiſſus, omnia dæmonum opera conſumpſit, atque in quod voluit omnia conuertit. Virtutem venerare Crucifixi.* Et inferiùs, recenſens gentes & Iudæos, quaſi feras vbique in Paulum inſurgentes: *Beatus tamen Paulus*, inquit, *in tantos ignes inſiliens, atque in medio talium luporum conſiſtens, quanquam ictus omnium exciperet, non modò tamen obtritus ipſe non eſt, ſed etiam omnes illos in partem tranſtulit veritatis*, &c. *ac ſicut igne ſuccenſo paulatim ſpina conſumuntur, & cedunt flammiſque ſuperantur; ſic etiam inſonante Pauli lingua, & omni igne vehementiùs irruente, cedebant omnia, fugiebant dæmonum cultus, mores patrij, populorum furores, Tyrannorum minæ, inſidiæ domeſticorum, pſeudoapoſtolorum operationes malignæ. Magis autem, ſicut radijs Solis orientibus & tenebræ fugantur, & fera latitant, & latrones, homicidæ, fures ad antra ſuffugunt, lucidáque efficiuntur omnia, terra, pelagus, montes, vrbes, regiones; ſic etiam tunc prædicatione fulgente, & vbique Euangelium diſſeminante Paulo, fugabatur error, veritáſque remeabat.* Concludit hortando, vt ſatagamus Paulo fieri ſimiles. *Neque illud*, ait, *impoſſibile putemus: nam tale illi, quale etiam nobis corpus fuit, talis anima, tales cibi; ſed voluntas in eo mirabilis & præclara deuotio: & illud eſt prorſus, vnde ille talis effectus eſt.*

Pauli magnanimitas.

Interponens nomen Domini Ieſu Chriſti.] Hæc verba deſunt in Græco & Syro. Senſus eſt, q. d. Paulus in Synagoga differendo more Iudæorum de Script. paſſim inferebat mentionem de Chriſto. Scopus enim eius erat prædicare Ieſum Chriſtum. Vide dicta c. 17. 3.

Vers. 4.

Cum autem veniſſent de Macedonia (Beræa, & Theſſalonica. Vide dicta vers. 1.) *Silas & Timotheus, inſtabat verbo* (prædicationis) *Paulus.*] q. d. Inſtanter & crebrò prædicabat núc per ſe, nunc per Silam, nunc per Timotheum. Græcè eſt συνείχετο τῷ πνεύματι, id eſt, *coarctabatur ſpiritu*, præ moleſtia quam illi faceſſebant Iudæi, ait Chryſoſt. vnde Syrus vertit: *Conſtrictus erat in ſermone Paulus, quia inſurgebant in eum Iudæi.* q. d. Iudæi ſuis perſecutionibus ligabant quaſi os & linguam Pauli, vt vix poſſet proloqui & prædicare: præſentiebat enim ſe luturum operam. Meliùs alij: *coarctabatur ſpiritu*, id eſt, zelo, inquiunt, adeò ardente, vt fere enim non caperet: vt ſit idem quod de eodem Athenis dixit cap. 17. 16. *incitabatur ſpiritus eius, videns idololatriæ deditam Ciuitatem.* Vnde

Vers. 5.

A alij vertunt: *comprimebatur ſpiritu*, quaſi Spiritus S. premeret, & vrgeret cor & os Pauli ad prædicandum. Hæc omnia complexus Noſter aptè vertit: *inſtabat verbo.*

Teſtificans.] E teſtimoniis S. Script. efficaciter oſtendens *Iudæis eſſe Chriſtum Ieſum*, quòd ſcilicet Ieſus Nazarenus crucifixus, eſſet verus eorum Meſſias, id eſt, Chriſtus.

Blaſphemantibus.] Conuiciantibus tum Chriſtum, tum Paulum. Notanda eſt hic aurea gnome S. Chryſoſt. *Conuicium*, ait, *ſine contumelia eſt quaſi furax ancilla, quæ vas immundum è domo heri furatur* (v.g. matulam) *eámque in publico proponit: quare magis ſe confundit, quàm herum: idem facit conuiciator: immundus enim verbis magis ſe coinquinat, quàm ſuum hoſtem. Idem enim fit, quando cum malis pugnamus, ac ſi quis ſterquilinio obuolutum percutiat, qui dimiſſis in ſtercus manibus, dum illum ferire ſtudet, ſeſe coinquinat.* Vers. 6.

B

Excutiens Paulus veſtimenta ſua.] Iiſdem de cauſis, quibus excuſſit puluerem pedum cap. 13. 51. Eadem enim vtriuſque excuſſionis eſt ratio. Vide ibi dicta.

Sanguis veſter ſuper caput veſtrum.] q. d. Exitium & mors ſempiterna capiti veſtro, ob hoſtilitatem in Chriſtum & fidem, imminens, vobis imputetur: culpa veſtra peribitis, non mea, nec alterius cuiuſpiam. Ego enim à vobis hoc exitium

C amoliri conatus ſum: at vos mihi contradicitis, & Chriſtum blaſphematis. Vos ergo veſtri eſtis peremptores & homicidæ.

Mundus ego.] A veſtro ſanguine & exitio: quia quod mei muneris erat, prædicare ſcilicet vobis ſalutem per Chriſtum, hoc feci: at vos Chriſtum, & conſequenter ſalutem veſtram impugnatis. Mundus enim non eſſem, ſi vobis non prædicaſſem. Hinc infert Chryſoſt. *Ergo & nos rei ſumus ſanguinis eorum qui nobis committendi ſunt, ſi illos negligamus.*

Ex hoc.] ἀπὸ τοῦ νῦν, id eſt, *ex nunc*, ex hoc tempore & momento ad gentes vadam prædicatum. Idem dixit & fecit cap. 13. 46.

D *Titi* (cognomento) *Iuſti.*] Fortè à iuſtitia qua præcellebat, inquit Beda. Vox *Titi* iam non eſt in Græco, ſed in Syro. Vnde veriſimile eſt olim fuiſſe in Græco: inde enim tranſlata eſt verſio Syra. Alius eſt hic Titus à Tito Pauli diſcipulo, quem Cretæ conſtituit Epiſcopum, ad eúmque ſcripſit Epiſt. inſcriptam ad Titum. ita Beda, Hugo & alij. Vers. 7.

Colentis Deum.] Putà Gentilis, ſed Deum verum colentis, non Idola, vti cæteri Gentiles, idque vel ex inſtitutione parentum, vel ex familiaritate cum Iudæis: vnde & eorum Synagogæ vicina erat domus Titi. ita Gloſſa & Hugo.

Criſpus autem Archiſynagogus.] Princeps & præfectus Synagogæ Iudæorum Corinthi *credidit Domino*, eúmque ſolum cum Caio & Stephana, Corinthi ſe ſua manu baptizaſſe ſcribit Paulus 1. Corinth. 1. 14. Aſſcriptus eſt Criſpus Sanctis die 4. Octobris. Miratur S. Chryſoſt. hom. 7. de Laudibus S. Pauli, eius virtutem & efficaciam, qua Proconſules, Iudices, Principes Iudæorum ſibi infenſiſſimorum, ad ſe & Chriſtum repentè conuertit. Vers. 8.

E

Sicut enim ignis, inquit, *in diuerſas materias incidens, augetur magis, & ex ſubiecta ſibi ſubſtantia incrementa ſortitur; ſic etiam lingua Pauli quibuſcumque fuiſſet admota, ad ſeipſum continuò transferebat. Impugnatores quoque eius celeriter ipſius verbo capti, pabulum quoddam ſpirituali huic eſſi ebantur ignipérque ipſos magis Euangelij fama creſcebat.* Efficacia vocis Pauli.

Dixit

Vers. 9. *Dixit autem Dominus nocte per visionem* (in somno) *Paulo: Noli timere.*] Poterat enim iure timere Paulus, ne propter Crispum Archisynagogum à se conuersum, tota Synagoga Iudæorum contra se insurgeret. Præclarè S. August. Serm. 6. de verbis Euang. secundùm Matth. *Quid times hominem*, inquit, *homo, in sinu Dei positus? Tu de illius sinu noli cadere, quicquid tibi passus fueris, ad salutem valebit, non ad perniciem. Laniatus membrorum martyres perulerunt, & timent Christiani iniurias temporum Christianorum?*

Loquere (prædica Euangelium) *ne taceas.*] Hæc negatio priorem affirmationem more Hebræo confirmat, & auget, q. d. loquere palàm, liberè & intrepidè, aperto ore, sonora voce, constanti corde. Qui enim timens loquitur, non diducit os, hæsitat, mussitat, ac verba non tam promit, quàm premit, frangit magis quàm pangit, ait noster Lorinus.

Propter quod.] διότι, id est, *propterea quòd, quia ego sum tecum*, vt te defendam, propugnem, animos & verba suggeram, ac te hostibus omnibus, omnique mundi & inferni potentia superiorem efficiam. Sic Angelus ait Gedeoni, mittens eum contra castra numerosissima Madian: *Dominus tecum, virorum fortissime*, &c. *Vade in hac fortitudine tua, & liberabis Israel de manu Madian: scito quòd miserim te.* Iudic. 6. 12. & 14.

Vers. 10. *Et nemo apponetur tibi.*] Græcè, ἐπιθήσεταί, quod actiuè verti potest, *nemo imponet*, vel *injiciet tibi*, manus scilicet; nemo adorietur, vel inuadet te.

Vt noceat te.] Tibi: olim enim *noceo* regebat accusatiuum. Græcè, τοῦ κακῶσαί σε, id est, *vt affligat te.*

Quoniam populus mihi multus est.] q. d. Multi Corinthij tua prædicatione conuertentur, fientque meus populus, meáque Ecclesia.

Vers. 11. *Sedit.*] Resedit, commoratus est.

Vers. 11. Gallio frater Senecæ. *Gallione autem Proconsule.*] L. Iunius Gallio, Proconsul Achaiæ, fuit frater germanus L. Annæi Senecæ, præceptoris Neronis, vti testatur ipse Seneca in præfat. lib. 4. quæst. natur. qui & eidem inscripsit librum de remediis fortuitorum, & alterum de vita beata. ita Baron. Hic enim Gallio fuit coæuus Paulo, non alius senior, vt vult Delrio præfat. in Senecam cap. 3. Nec enim senior, putà iunioris huius Gallionis pater, legitur fuisse Proconsul Achaiæ, sed iunior, siue filius. Hi enim tres fuerunt fratres, videlicet M. Annæus Nouatus, L. Annæus Seneca Neronis præceptor, & L. Annæus Mela, qui pater fuit Lucani Poëtæ. Nouatus autem mox nomen mutauit, & in Iunij Gallionis familiam transiit, ab eo adoptatus. Vide Lipsium Prooemio in Senecam cap. 2. de vita Senecæ. Quocirca ab vtraque familia in Eusebij Chronico, hic Gallio cognominatur *Iunius Annæus Seneca Gallio, frater Senecæ, egregius declamator.* Fuit, quòd Seneca Epist. 104. asserat, Gallionem fratrem suum seniorem & primogenitum, quem idcirco (& quia Proconsul erat Achaiæ) Dominum suum vocat, ait Lipsius, in Achaia fuisse; sed inde ob febrim discessisse, quòd diceret non corporis, sed loci esse morbum. Per Senecam autem videtur Gallio factus Proconsul. Cùm enim Seneca à Messalina Augusta Claudij vxore (vt tradit Dio lib. 60.) iniustè damnatus exilio, post illius necem ab Agrippina, altera Claudij vxore, & Neronis matre, restituetur, ac Neroni, quem Claudius in filium adoptarat, præceptor datus esset, in eius gratiam Achaia prouincia Gallioni, eius germano est tributa. Hinc per Gallionem, cui causam suam probauit Paulus, videtur conciliata amicitia inter Paulum & Senecam: vnde vtriusque ad alterum circumferuntur literæ; sed viris doctis meritò de suppositione suspectæ, nec satis dignæ grauitate & Pauli & Senecæ: scripsisse tamen Paulum ad Senecam, & vicissim ab eo accepisse literas, testatur S. August. Epist. 54. S. Hieron. lib. de Script. Eccles. & alij. Errant verò, qui Senecam censent fuisse Christianum: vixit enim Stoicus, & mortuus est Stoicus, ac proinde scripta eius nil Christiani, sed Stoica dogmata continent, vti patet ex dictis cap. 17. 18. Denique moriens sanguinem suum Ioui libauit: nimirum inflatus opinione sapientiæ, quasi primus illius æui Philosophus & Neronis magister, dedignatus est fieri discipulus Pauli & Christi crucifixi, alioqui Paulum Romæ videre & alloqui potuit: nam biennio ante Paulum occisus est à Nerone. Hoc est quod ait Paulus 1. Corinth. 1. 26. *Non multi sapientes*, &c. *sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus.* Hic Gallio cum fratre Seneca à Nerone damnatum, *propria somnum interfecit, mortem eius Nerone in suam præsentiam differente*, ait Euseb. in Chron. anno Christi 66.

Sedtes Stoicus, nō Christianus.

Porrò Paulus iam egerat Corinthi sesquiannum, ait S. Chrysost. (licèt aliqui ante exactum sesquiannum, tumultum hunc contigisse putent) eo exacto cùm nouus Proconsul in Achaiam veniret Gallio, ad eius tribunal Paulum Iudæi traxerunt, fortè quòd putarent Gallionem suum esse amicum & fautorem, æquè ac Messalina Augusta nuper Iudæis amica & familiaris Iudaizarat.

Vers. 13. *Quia contra legem.*] Tum Iudæorum, quæ colit vnum solum Deum incorporeum; tum Romanorum, quæ vetat sine Senatusconsulto nouos inducere Deos.

Persuadet (Paulus) *hominibus colere Deum.*] Putà Christum hominem à nostris Pontificibus crucifixum. Gallio autem Iudex legem Romanorum neglexit, sciens, vel interpretans illam solùm Romæ locum habere, non in prouinciis exteris: legem autem Iudæorum, de qua propriè contendere Iudæos cum Paulo Iudæo suspicabatur, contempsit, aut certè ad se non pertinere censuit. Vnde dixit, *Iudex ego horum nolo esse.*

Vers. 14. *Si quidem esset iniquum*, &c.] q. d. Si Paulo obiiceretur crimen iniquitatis, v. g. quòd esset fur, homicida, seditiosus, turbator Reipub: audirem vos & iudicarem: nunc autem, cùm eum violatæ legis & religionis vestræ accusetis, nolo huic liti me immiscere: tum quia ego legem vestram non intelligo: tum quia ego sum Iudex politicus, cuius est iudicare causas ciuiles, non Ecclesiasticas. Sic Augustus causas religionis aperto foro cognoscere noluit, ait Suetonius in eius vita cap. 39. Ex aduerso Reges Ægypti, vt de iis iudicare possent, creabantur Pontifices, ait Dio lib. 53. Idem aliarum gentium Reges factitasse tradit Arist. 3. Polit. cap. 10.

Vers. 15. *Si verò quæstiones sunt de verbo & nominibus, & lege vestra.*] Id est, *de verbo & nominibus legis vestræ*, vti legunt nonnulli Codices. Est hendiadys. Paulus enim contendebat, Christum in re esse eumdem Deum, quem colebant Iudæi: Iudæi verò eum diuersum & alium vocabant. Rursum Paulus asserebat, Iesum vocandum esse Messiam & Christum: negabant Iudæi. Vnde Gallio censebat esse quæstionem de voce & nomine. Insuper contendebat Paulus cum Iudæis de legis & S. Script. sensu, an videlicet is esset de Christo, quem prædicabat Paulus; an alius, vt volebant Iudæi: quare

Gallio

Gallio rectè censuit hoc iudicium esse legis Iudaicæ, ac proinde ad se non pertinere. Hoc liberum Gallionis iudicium consentit cum iis, quæ de indole, integritate, & adulationis odio Gallionis fratris sui, scribit Seneca initio lib. 4. quæstionum natur.

Vers. 16. *Et minauit.*] Id est, abduxit, vel potiùs abduci iussit. Aliud est minare, aliud minari. Nam *Pastor ouem baculo minat, Ingens ore minatur.* Græcè ἀπήλασεν, id est, *depulit, abegit.* Syrus, *emandauit.*

Vers. 17. *Percutiebant Sosthenem Principem Synagogæ.*] Qui videlicet Crispo conuerso ad Christum v. 8. in principatu & primatu Synagogæ successerat. Minùs enim probabile est quod opinatur Chrysost. scilicet Sosthenem eundem esse cum Caio; fuisse enim binomium. Nam Martyrologia distinguunt faciúntque duos. Porrò Beda, Hugo, Caiet. & Carth. censent Sosthenem adhuc fuisse Iudæum: itaque percussum à Græcis, vt addunt Græca, putà à ministris Proconsulis, vt iuxta eius sententiam, eum cum suis Iudæis à tribunali pugnis abigerent: aut potiùs percussum instigantibus Iudæis per Græcos, id est, Gentiles, eo quòd frigidiùs causam eorum egisset, Paulóque fauere videretur, eúmque à Iudæorum, volentium eum occidere, manibus eripuisset. Incredibile enim est quod ait Hugo, Sosthenem verberatum à Christianis, eo quòd Paulo & Euangelio resisteret. Verius est Iudæos, cùm spe sua Paulum necandi apud Proconsulem excidissent, furorem suum euomuisse in Sosthenem, præsertim cùm à Proconsule audissent, *vos videritis*: putarunt enim hac voce sibi permissam esse suæ legis vindictam. Sosthenes enim Pauli prædicatione conuersus, animo erat Christianus, adeóque Paulo fauit, eúmque defendit: quare eum quasi causæ & legis suæ proditorem, Iudæi vel per se, vel per Græcos, id est, Gentiles verberant. Vnde S. Paulum quoque hoc tumultu Iudaico verberatum fuisse, scribit S. Chrysost. hic, & præfatione in 1. Epist. ad Corinth. Id ita esse liquet ex eo, quòd Sosthenem hunc laudat, sociúmque suum facit S. Paulus initio Epist. 1. ad Corinth. Adhæc Menologium Græcorum die 7. Decembris facit eum Colophonis Episcopum. Denique Martyr. Rom. die 28. Nouem. clarè hæc de eo habet: *Apud Corinthum natale S. Sosthenis discipuli B. Pauli, cuius mentionem facit idem Paulus Corinthijs scribens. Hic ex Principe Synagogæ conuersus ad Christum, ante Gallionem Proconsulem acriter verberatus, præclaro initio fidei suæ primordia consecrauit.* Vtrè ergo fuit Sosthenes, id est, salutator robustus, scilicet Pauli: σῴζω enim est saluo, σθένος est robur: robustam enim eius (& cuiusuis patientis) patientiam & mansuetudinem, qua plagas acriores animis Iudæorum inflixit, quàm ipse ab eis in corpore recipiebat, egregiè laudat hic S. Chrysost.

Sosthenes verberatur. Cur?

Et nihil eorum Gallioni curæ erat.] Vel quòd contemneret Iudæos, eorúmque rixas; vel quòd metueret, ne si eas dirimeret, in ipsummet iras suas verterent: alioqui non satis dignitati suæ, nec Sosthenis innocentiæ, nec Reipub. quieti hac dissimulatione consuluit, vti ex officio debebat. Erat enim Proconsul & Præses prouinciæ.

Vers. 18. *Paulus verò cùm adhuc substitisset* (Tigurina, *commoratus esset*) *dies multos.*] Post turbas illas Iudæorum intrepidè & constanter euangelizans. Aliqui hos dies includunt sesquianno, de quo v. 11. per prolepsin; ita vt vniuersum sesquiannum tantùm Corinthi egerit Paulus. S. Chrysost. verò eos separat, & post sesquiannum exactos hos dies censet: vtrumlibet est probabile. Porrò Paulum multa magna patrasse, & miracula edidisse, quæ subticet Lucas, docet idem scribens postea ad Corinth. Epist. 2. cap. 12. *Signa*, inquit, *Apostolatus mei facta sunt super vos in omni patientia, in signis & prodigijs, & virtutibus. Quid est enim quod minùs habuistis præ cæteris Ecclesijs?* Denique Corinthi sicut anno priore (sedit enim ibi sesquiannum) scripsit priorem Epistolam ad Thessalonicenses, ita anno posteriore scripsit posteriorem ad eosdem. ita Baron.

Qui sibi totonderat.] τὴν qui, ad Aquilam refert Isidorus lib. 2. offic. cap. de tonsura, & Baron. imò quidam Codices legunt *totonderam*, scilicet Aquila & Priscilla. Verùm τὴν *qui* referre Paulum, censet S. August. Epist. 19. & S. Hieron. Epist. 111. quæ extat tomo 2. Epist. S. August. Beda & alij passim. Vnde Romani Codices Priscillam & Aquilam parenthesi intercipiunt, ita vt ad eos hæc tonsio pertinere nequeat.

Quæres, quænam hæc tonsio, & quale votum? Vota Pauli quod? Resp. 1.

Primò, aliqui censent fuisse votum Pauli peculiare, distinctum à voto Nazaræorum (illud enim fieri & expleri debuisset Ierosolymæ) à Paulo editum Dei cultus & mortificationis studio. Secundò, alij censent fuisse votum Nazaræatus, sed editum à Paulo ante conuersionem in Iudaismo: vt enim euerteret Christum & Christianismum, vouisse eum se fore Nazaræum, id est, à vino abstemium & alentem comam, donec Christianam religionem extinxisset. Sicut nostro æuo nonnulli nobiles ex iis, qui suscitarunt primos rebellionis tumultus in Belgio, iurarunt se non posituros cæsariem, donec vlti essent necem aliquot Principum Belgarum, à Rege Hispaniæ capite plexorum, eo quòd Hæreticis fauissent. Verùm hoc votum, æquè ac iuramentum, est impium, & consequenter eius executio in Paulo fuisset impia: illa enim professus fuisset, se votum illud Iudaicum probare, essèque Iudæum & Iudaismi vindicem; ac per votum hoc Deo supplicare, vt Christianismum euerteret.

Dico ergo, votum hoc Pauli fuisse votum Nazaræatus, quòd scilicet abstineret vino & aleret comam, non tota vita, sed ad certum tempus à se præfinitum, de quo dixi Numer. 6. Probatur primò, quia hoc erat commune & ordinarium votum apud Iudæos, adeóque antonomasticè vocabatur votum; perinde ac apud Christianos est votum religionis, cuius Nazaræatus erat typus & præludium: quare cùm nominabant votum, intelligebant Nazaræatum. Secundò, quia votum Nazaræorum propriè consistebat in coma capitis, vt eam alerent, & finito voto tonderent. Tertiò, quia ideo nauigauit Paulus in Syriam, vt scilicet Ierosolymis illud expleret. Dat enim causam Lucas, cur Paulus nauigarit in Syriam, quia scilicet totonderat sibi caput, id est, obstrinxerat se voto Nazaræatus, quod expleri debebat in templo Ierosolymitano. Quartò, quia præcisè tonsionem capitis vouere leuiculum est, & indignum religione voti, præsertim Paulini: ergo hæc tonsio erat annexa Nazaræatui. Quintò, quia votum hoc Nazaræatus, vel simile, expleuit Paulus in templo cap. 21. 24. Ex quo loco magna lux huic versiculo affulget. Ibi enim S. Iacobus dicit S. Paulo: *Audierunt de te* (Iudæo-Christiani) *quia discessionem docens à Moyse eorum, dicens non debere eos circumcidere filios suos, neque secundùm consuetudinem ingredi, &c. Hoc ergo fac quod tibi dicimus. Sunt nobis viri*

1. genuinè.

Prob. 1.

1.

3.

4.

5.

viri quatuor, votum (Nazaræatus) *habentes super se. His assumptis sanctifica te cum illis, & impende in illis vt radant capita, & scient omnes, quia quæ de te audierunt falsa sunt; sed ambulas & ipse custodiens legem.* Idipsum iam antè viderat & præuiderat Paulus. Itaque vt Iudæos & Iudæo-Christianos sibi, quasi vetanti legalia seruari offensos reconciliaret, ac ne eos, quos à Iudaismo ad Christianismum conuertebat, scandalizaret, vtpote qui Iudaismo assueti, tam citò eum deponere non poterant, multo minùs eius abolitionem audire; fecit votum Iudaicum, ac vt Nazaræus comatus incessit, & abstemius vixit. Nazaræi enim summè erant legis Mosaicæ obseruantes, in eáque erant id quod apud nos sunt Mònachi & Religiosi. Vnde vocabantur Corban, id est, Dei donum; eo quòd seipsos Deo dicassent & donassent, teste Iosepho lib. 4. Antiq. cap. 4. Nazaræatus autem consistebat in abstinendo à vino & alenda coma: in hac enim erat sanctitas rudis illius sæculi. Quòd si illa contaminaretur per funus aliquod, aut contactum morticini, debebat Nazaræus tondere comam quasi pollutam, & de nouo Nazaræatus sui tempus inchoare: quod quia sæpe contingebat, hinc ille, illiúsque votum subinde per plures annos protrahebatur. Expleto autem voto, debebat adire templum, tondere comam, Deóque sacrificia lege Numer. 6. statuta offerre. Videtur ergo quòd Paulus habens votum Nazaræatus, ideóque alens comam, funere aliquo fuerit pollutus, ideóque iuxta legem totondit comam, vt rursum Nazaræatum inchoaret, & comam aleret, vsque ad voti sui expletionem, tunc eam positurus Ierosolymis in templo, quod fecit vers. 22. vt ibi dicam, aut certè cap. 21. 24. ita Baron. Caietan. Sanchez & alij.

Dices, Nazaræus si pollueretur super mortuo, conderi debebat, & simul offerre victimas expiatorias, vt præscribitur Numer. 6. 9. Paulus autem nullas victimas hic obtulit, nec offerre potuit, vtpote quæ solùm in templo Ierosolymis offerri poterant & debebant. Resp. victimas hasce offerre debebant illi, qui erant Ierosolymæ, eíque vicini: remoti enim ab ea, vti erat Paulus, id facere non poterant. Nemo enim tenetur ad impossibile. Vnde hi solùm tondebant caput. Porrò id fecit Paulus Corinthi, quia ibi erat Iudæorum multitudo, vt eis ostenderet se legem non aspernari, sed venerari & colere. Hinc patet Paulum vino & siceta, id est, omni eo quod inebriare potest, abstinuisse. Hoc enim faciebant Nazaræi. Ecce sobrietatem Pauli in tantis laboribus. Ecce charitatem, qua omnibus omnia fit, Iudæis Iudæus, Gentilibus Gentilis, vt omnes lucrifaciat.

In Cenchris.] Cenchræ, vel Cenchreæ est natale, ait Strabo lib. 8. & portus Corinthi ad Orientem, cui vicinus est alter, dictus Lechæ. Ab his duobus portubus Græci Corinthum vocant bimarem, & amphithalassum, vti dixi in Præfat. Epist. ad Corinth.

Vers. 19. *Deuenitque Ephesum.*] Ephesus erat Metropolis Asiæ minoris, in qua erat nobile Dianæ templum, de quo cap. 19. ac Oratorum & Philosophorum multitudo: quare Apollonius Thyanæus celebris Philosophus, vel potiùs Magus, Ephesi resedit. Eius Episcopum Paulus postea constituit Timotheum, cui successit Onesimus. Ephesi quoque frequentiùs morabatur S. Ioannes Apostolus cum B. Virgine, eius curæ à Christo concredita, dum totius Asiæ fundaret & gubernaret Ecclesias, vti asserunt Patres Conc. Ephesini cap. 17. ad Cler. Constant. vnde & Ephesi mortuus est.

Illos (Aquilam & Priscillam) *ibi reliquit.*] Vt Ephesios fide Christi imbuerent.

Dicens.] Græca addunt: *Oportet omnino festum quod instat, me agere Ierosolymis.* ita quòque legit S. Chrysost. Oecum. Caietan. Vatabl. & alij passim. Vers. 21.

Reuertar ad vos Deo volente.] Hoc, exemplo Pauli & S. Iacobi cap. 4. 13. vsurpant pij Christiani, vt cùm aliquid se facturos dicunt, addant, *Deo volente*, vel *si Deus voluerit*. Credunt enim, sperántque se suáque omnia regi à Deo, quo præeunte omnia succedunt prosperè, iuxta illud Nazian. in Distichis: *Deo annuente nihil potest labor. Deo abnuente nihil potest labor.*

Et descendens Cæsaream.] Cappadociæ, inquiunt Raban. Beda, Lyra. Gagneius & alij, quia necdum in Syriam peruenerat Paulus. Caiet. verò, Baron. Arias & alij intelligunt Cæsaream Palæstinæ. Censent enim eò veniisse Paulum, indéque perrexisse Ierosolymam, ibíque salutasse Ecclesiam, putà Ierosolymitanam, quasi matricem, vtpote è qua cæteræ prognatæ erant. Id exigunt verba Græca paulo antè citata, itémque profectio Pauli in Syriam, & votum Nazaræatus, de quo vers. 18. hoc enim explendum erat Ierosolymæ in templo. Quod si verum est, hæc est tertia (licèt aliqui quartam velint) Pauli post conuersionem profectio in Ierusalem. Multa enim breuitatis studio subtrahit, vel præteruolat Lucas. Nam prima fuit post triennium à conuersione sua, Actor. 9. 26. & Galat. 1. 18. putà anno Christi 39. Secunda post 14. annos, putà anno Christi 51. tunc enim ob quæstionem legalium adiit Apostolos, interfuítque Cócilio Ierosolymitano, Actor. 15. Tertia est hic. Quartam audiemus cap. 21. 17. Porrò Paulus salutans Ecclesiam, imprimis salutauit B. Virginem Deiparam, Ecclesiæ matrem & principem, consilia sua cum ea communicans, eámque vicissim in dubiis consulens, ac poscens eius opem & preces apud filium in tantis suis laboribus, difficultatibus & persecutionibus, vti par est credere. Vide dicta c. 1. 14. & cap. 10. 22. Paulus quater fuit Ierosolymis.

Et descendit Antiochiam.] Pisidiæ, vtpote vicinam Cæsareæ Cappadociæ, aiunt Beda & auctores prioris sententiæ iam citati, qui per Cæsaream acceperunt eam quæ est Cappadociæ. At verò Chrys. Baron. & alij passim accipiunt Antiochiam Syriæ. Hæc enim absolutè vocatur Antiochia, vtpote caput Syriæ; reliquæ verò cum addito, vt Antiochia Pisidiæ. Amabat Paulus, inquit Chrysost. Antiochiam, vtpote vbi creatus erat Apostolus gentium, imò vbi primùm iis prædicarat tanto fructu, vt ibi primùm discipuli cognominati sint Christiani.

Perambulans ex ordine Galaticam regionem & Phrygiam.] Vide Apostolum instar fulguris celerrimè per Asiæ regiones discurrentem. Verè S. Chrysost. hom. 8. de Laudibus S. Pauli: *Sol quidam*, ait, *est hominibus Paulus, qui totum prorsus Orbem fulgentibus linguæ suæ radiis illuminauit, quique vniuersas circumeundo gentes, cursum omnino Solis imitatus est, ac mundi regiones omnes quasi libero à corpore animo peruolauit; & hoc cùm amara ei vulnera crebriùs obuiarent*: ac mox confert & præfert eum Patriarchis, Prophetis, Angelis & Archangelis. Porrò Galatæ Paulum quasi Angelum de cœlo lapsum susceperunt, vti testatur Paulus ad eosdem scribens cap. 4. 14. Vers. 23. Paulus est Sol.

Apollo.

Vers. 24. Apollo quis?

Apollo.] Quidam apud Oecum. censent hunc esse Apellem, Pauli discipulum, & ab eo creatum Episcopum Corinthi, de quo idem scribit ad Roman. cap. 16. vers. 10. *Salutate Apellem probum in Domino.* Verùm alij passim distinguunt Apollo ab Apelle. Hic est Apollo de quo Apostolus ait: *Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit.* 1. Corinth. 3. vers. 6. Ascriptus est Sanctis in Martyr. die 22. Aprilis. Porrò Apollo Græcè Ἀπολλώς est nomen indeclinabile, ac proinde diuersum ab Apolline gentium Deo.

Vir eloquens.] λόγιος. Vatab. vertit, *eruditus.* Alij, *prudens.* Alij, *disertus.* Alij, *historie & antiquitatis peritus.* Hæc enim omnia significat λόγιος.

Potens in Scripturis.] Putà versatus & efficax in iis citandis, explicandis, vrgendis ad reuincendos aduersarios. Putant aliqui quòd Apollo Alexandriæ (erat enim ipse Alexandrinus) in schola Sancti Marci inter Essæos eruditus fuerit, & exercitatus in sacris literis. Verùm obstat id quod sequitur, *sciens tantùm baptisma Ioannis.* Vatab. vertit: *hic erat doctissimus librorum veteris Testamenti.* Vnde Apollo idem est quod vibrans radios, ait Pagnin. in interpr. nom. Hebr. aut perdens & exterminans, vt sit idem quod Apollyon Apocal. 9. vers. 11. Nam sua doctrina vehementer Iudæos reuincebat vers. 28. & Iudaismum exterminabat.

Vers. 25.

Hic erat edoctus.] κατηχημένος, id est, *catechizatus, institutus vt catechumenus, initiatus, doctus primordia fidei Christiana:* nam necdum erat baptizatus baptismo Christi, sed tantùm Ioannis Baptistæ, vt sequitur, ac proinde necdum erat Christianus.

Feruens spiritu.] Vnde videtur, quòd ante baptismum per actum contritionis & charitatis fuerit iustificatus. ita Chrysost.

Docebat ea quæ sunt Iesu.] Scilicet Iesum crucifixum esse Messiam, siue Christum à Prophetis promissum, ex illis ipsis ostendebat.

Sciens tantùm baptisma Ioannis.] Cuius professio & quasi forma erat, vt crederent in venturum Iesum, de quo cap. 19. vers. 1. & 4. Fortè olim baptismo Ioannis erat baptizatus, in eóque audierat Iesum esse Christum; ac deinde ratiùs viderat, vel audierat Christianos, vt baptismum Christi, aliáque eius mysteria ignoraret: vnde ea didicit ab Aquila, móxque Christi baptismum susceepit.

Vers. 26.

Hic ergo cœpit fiducialiter agere in Synagoga.] q. d. Liberè & intrepidè cœpit Iudæis prædicare Iesum Christum.

Assumpserunt eum] In domum suam, pleniùs in Christiana fide erudiendum. Notat Chrysost. laudárque sinceram fidem & charitatem Aquilæ & Priscillæ, vtpote qui non suam, sed Christi gloriam quæsiuerunt, ideóque Apollo instruxerunt, vt ille eloquens & potens in Scripturis, melius & efficaciùs prædicaret Christum. Sicut, inquit Chrysost. *in cithara & tibia quidem nobis voces, sed nam autem harmoniam; & vnus Musicus est qui citharam in manum sumit: sic hoc in loco cithara quidem est charitas ipsa, voces, loquentes verba quæ ad charitatem conciliandam pertinent; omnes in vnam suauem consurgunt consonantiam. Musicum verò est coactus vir, illa dulcem melodiam pulsando affert. Hæc melodia & Deum & Angelos lætificat. Hæc totum in cœlo spectaculum excitat: hæc & dæmonum furorem compescit, & affectionum demulcet impetus, imò eis silentium indicit: sicut musico choro personante, omnes audientes quantumuis garruli & turbidi silent & auscultant. Nihil sic facit amicum, vt anima gratitudinis studiosa os bene loqui solens, anima sine fastu, contemptus vanæ gloriæ, contemptus honoris.* Charitas est cithara.

Et diligentiùs exposuerunt ei viam Dei.] Putà institutum Christianissimi à Deo sancitum. Nota hic humilitatem & docilitatem Apollo, qui vir eloquens poténtsque in Scripturis, erudiri se finit ab Aquila & Priscilla. Cicero in Catone Maiore Laudat hanc Solonis sententiam: *Quotidie addiscens plurima, fio senex.* Tale est & illud Saluij Iuliani Iurisconsulti: *Etsi alterum pedem in sepulchro haberem, adhuc addiscere vellem.* Diogenes Cynicus ab Antisthene baculo repulsus: *Cæde*, ait, *si vis, at nullum inuenies baculum tam durum quo me abs te abigas, dum aliquid dixero.* ita Laërtius lib. 6. c. 2.

Zeno oraculum consulens, *quo pacto optimè vitam institueret*, audiuit: *si mortuis conclor fieret.* Ille sentiens se vocari ad veterum lectionem, contulit se ad Philosophiam. Et studium ac victus parsimonia maciem, & pallorem homini conciliat. ita Laërtius lib. 7. cap. 1. Ita S. Hieronymus natu grandior adiit Constantinopolim, vt S. Gregorium Nazianz. audiret, eóque præceptore sæpe gloriatur. Ita S. Augustinus sua dubia in Scripturis, proposuit S. Hieron. vt ab eo doceretur. Idem fecit S. Damasus Pontifex.

Vers. 27.

Exhortati fratres.] προτρεψάμενοι. Syrus, *præuenerunt eum fratres*, exhortando scilicet eum, vt pergeret in Achaiam, putà Corinthum, ac fideles sua sapientia & facundia in fide & pietate confirmaret. Noster rectè vertit, *exhortati*: nam λόγος προτρεπτικὸς vocatur oratio exhortatoria.

Contulit multum his qui crediderant.] Græca addunt, διὰ τῆς χάριτος, id est, *per gratiam* verbi, spiritus ac feruoris sibi à Deo aspiratam.

Vers. 28.

Vehementer.] ἐυτόνως, id est, *acriter, magna contentione, nerusè & efficaciter.*

Esse Christum Iesum.] Quòd Iesus esset Christus. Est anastrophe.

Digitized by Google

CAPVT DECIMVMNONVM.

SYNOPSIS.

Paulus redit Epheſum: ibi duodecim circiter diſcipulos Ioannis baptizat & confirmat. Secundò, verſ. 7. in Synagoga tres menſes, mox in ſchola tyranni per biennium prædicat, & dicta ſua miraculis confirmat, adeò vt ſolis ſudarijs ſuis ægros ſanet, & dæmones pellat; quod dum imitari tentant Iudæi Sceuæ filij, inuaduntur à dæmone: quare multi magiam damnant, & magicos libros comburunt. Tertiò, verſ. 23. Demetrius argentarius Dianæ tumultum concitat contra Paulum, quem ſedat Scriba.

Verſ. 1. Factum eſt autem, cùm Apollo eſſet Corinthi, vt Paulus peragratis ſuperioribus partibus veniret Epheſum, & inueniret quoſdam diſcipulos:

2. Dixítque ad eos: Si Spiritum Sanctum accepiſtis credentes? At illi dixerunt ad eum: Sed neque ſi Spiritus Sanctus eſt, audiuimus.

3. Ille verò ait: In quo ergo baptizati eſtis? Qui dixerunt: In Ioannis baptiſmate.

4. Dixit autem Paulus: Ioannes baptizauit baptiſmo pœnitentiæ populum, dicens: In eum, qui venturus eſſet poſt ipſum, vt crederent, hoc eſt, in Ieſum.

5. His auditis baptizati ſunt in nomine Domini Ieſu.

6. Et cùm impoſuiſſet illis manus Paulus, venit Spiritus Sanctus ſuper eos, & loquebantur linguis, & prophetabant.

7. Erant autem omnes viri ferè duodecim.

8. Introgreſſus autem Synagogam, cum fiducia loquebatur per tres menſes, diſputans, & ſuadens de regno Dei.

9. Cùm autem quidam indurarentur, & non crederent, maledicentes viam Domini coram multitudine, diſcedens ab eis, ſegregauit diſcipulos, quotidie diſputans in ſchola tyranni cuiuſdam.

10. Hoc autem factum eſt per biennium, ita vt omnes, qui habitabant in Aſia, audirent verbum Domini, Iudæi atque Gentiles.

11. Virtutéſque non quaſlibet faciebat Deus per manum Pauli:

12. Ita vt etiam ſuper languidos deferrentur à corpore eius ſudaria, & ſemicinctia, & recedebant ab eis languores, & ſpiritus nequam egrediebantur.

13. Tentauerunt autem quidam & de circumeuntibus Iudæis Exorciſtis, inuocare ſuper eos, qui habebant ſpiritus malos, nomen Domini Ieſu, dicentes: Adiuro vos per Ieſum, quem Paulus prædicat.

14. Erant autem quidam Iudæi Sceuæ Principis Sacerdotum ſeptem filij, qui hoc faciebant.

15. Reſpondens autem ſpiritus nequam dixit eis: Ieſum noui, & Paulum ſcio: vos autem qui eſtis?

16. Et inſiliens in eos homo, in quo erat dæmonium peſſimum, & dominatus amborum, inualuit contra eos, ita vt nudi & vulnerati effugerent de domo illa.

17. Hoc autem notum factum eſt omnibus Iudæis, atque Gentilibus, qui habitabant Epheſi: & cecidit timor ſuper omnes illos, & magnificabatur nomen Domini Ieſu.

18. Multíque credentium venicbant, confitentes & annuntiantes actus ſuos.

19. Multi autem ex eis, qui fuerant curioſa ſectati, contulerunt libros, & combuſſerunt coram omnibus: & computatis pretiis illorum, inuenerunt pecuniam denariorum quinquaginta millium.

20. Ita fortiter creſcebat verbum Dei, & confirmabatur.

21. His autem expletis, propoſuit Paulus in ſpiritu, tranſita Macedonia & Achaia ire Ieroſolymam, dicens: Quoniam poſtquam fuero ibi, oportet me & Romam videre.

22. Mittens autem in Macedoniã duos ex miniſtrantibus ſibi, Timotheum & Eraſtum, ipſe remanſit ad tempus in Aſia.

23. Facta eſt autem illo tempore turbatio non minima de via Domini.

24. Demetrius enim quidam nomine, argentarius, faciens ædes argenteas Dianæ, præſtabat artificibus non modicum quæſtum.

25. Quos conuocans, & eos qui huiuſmodi erant opifices, dixit: Viri, ſcitis quia de hoc artificio eſt nobis acquiſitio:

26. Et videtis, & auditis, quia non ſolùm Epheſi, ſed penè totius Aſiæ, Paulus hic ſuadens auertit multam turbam, dicens: Quoniam non ſunt Dij, qui manibus fiunt.

27. Non ſolùm autem hæc periclitabitur nobis pars in redargutionem venire, ſed & magnæ Dianæ templum in nihilum reputabitur, ſed & deſtrui incipiet majeſtas eius, quam tota Aſia & Orbis colit.

28 His

Digitized by Google

28. His auditis, repleti sunt ira,& exclamauerunt dicentes: Magna Diana Ephesiorum.

29. Et impleta est Ciuitas confusione, & impetum fecerunt vno animo in theatrum, rapto Gaio & Aristarcho Macedonibus, comitibus Pauli.

30. Paulo autem volente intrare in populum, non permiserunt discipuli.

31. Quidam autem & de Asiæ Principibus, qui erant amici eius, miserunt ad eum rogantes ne se daret in theatrum:

32. Alij autem aliud clamabant. Erat enim Ecclesia confusa; & plures nesciebant qua ex causa conuenissent.

33. De turba autem detraxerunt Alexandrum, propellentibus eum Iudæis. Alexander autem manu silentio postulato, volebat reddere rationem populo.

34. Quem vt cognouerunt Iudæum esse, vox facta vna est omnium, quasi per horas duas clamantium: Magna Diana Ephesiorum.

35. Et cùm sedasset Scriba turbas,dixit: Viri Ephesij, quis enim est hominum, qui nesciat Ephesiorum Ciuitatem cultricem esse magnæ Dianæ, Iouisque prolis?

36. Cùm ergo his contradici non possit, oportet vos sedatos esse, & nihil temerè agere.

37. Adduxistis enim homines istos, neque sacrilegos,neque blasphemantes Deam vestram.

38. Quòd si Demetrius, & qui cum eo sunt artifices,habent aduersus aliquem causam, conuentus forenses aguntur, & Proconsules sunt,accusent inuicem.

39. Si quid autem alterius rei quæritis: in legitima ecclesia poterit absolui.

40. Nam & periclitamur argui seditionis hodiernæ: cùm nullus obnoxius sit (de quo possimus reddere rationem) concursus istius. Et cùm hæc dixisset, dimisit ecclesiam.

Vers. 2. DISCRETIS *superioribus partibus.*] Galatia & Phrygia, postquam Ierosolymis rediisset Antiochiam, de quo cap. præced. vers. 23.

Quosdam discipulos.] Opinatur Caietanus hos fuisse conuertos, & baptizatos baptismo Ioannis ab Apollo. Hic enim ante Paulum fuerat Ephesi, solúmque sciebat baptisma Ioannis, cap. præced. v. 24. & 25. Sed obstat, quòd Ephesi Apollo instructus fuerit plenius de Christo, & Christi baptismo ab Aquila cap. 18. vers. 26. quare si hi fuissent eius discipuli, vtique ipse eos plenius de Christo instruxisset, & baptismo Christi baptizari curasset. Adde, baptismum Ioannis durasse tantùm vsque ad Christum: ad illum enim ducebat & tendebat, ideóque à solo Ioanne collatus est, non à discipulis, vel posteris eius, vti docet S. August. tract. 5. in Ioannem, & S. Cyrill. in Ioan. lib. 2. cap. 57. & sat colligitur Ioannis 1. 33. & cap. 3. 23.

Dico ergo, hos ante annos viginti, ab ipso Ioanne Baptista fuisse baptizatos in Iudæa. Dum enim ex Asia Ierosolymam de more ad diem festum ascendissent, audientes prædicationem Ioannis, eius baptismum susceperunt, eóque didicerunt, credendum esse in Christum mox venturum. Mox in Asiam domum redeuntes, nihil amplius de rebus in Iudæa à Ioanne & Christo gestis audierant: quare ea hic audiunt à Paulo. ita S. Chrysost. & alij mox citandi.

Vers. 2. *Si Spiritum Sanctum accepistis.*] q.d. Estisne confirmati Sacramento Confirmationis? in eo enim primitus visibiliter dabatur Spiritus Sanctus, vti dixi cap. 8. Quia enim dicebant se esse discipulos Christi, ad quem missi erant à Ioanne, putabat Paulus eos baptizatos esse baptismo Christi; sed dubitabat an essent confirmati, eo quòd Ephesi nullus fuisset Episcopus, cuius solius est conferre Sacramentum Confirmationis. Vnde addit.

Credentes.] Græcè, πιστεύσαντες, id est, *postquam credidistis*, & consequenter baptizati estis. ita Pagnin. Tigur. & alij.

Sed neque si Spiritus Sanctus est, audiuimus.] Hinc patet, baptismum Ioannis diuersum fuisse à baptismo Christi; vti contra Caluinum, & Hæreticos definit Conc. Trident. sess. 7. cap. 1. de baptismo. Baptismus enim Christi confertur inuocatione S. Trinitatis, dicendo: *Ego te baptizo in nomine Patris, & Filij, & Spiritus Sancti.* Ioannis verò in nomine Christi venturi dumtaxat, vt patebit v. 4. ideóque hi non audierant nomen Spiritus Sancti. Vide Bellarm. tract. de baptismo cap. 19. & 21. Perperam ergo S. Cyprian. Epist. 73. ad Iubaianum, ex horum rebaptizatione sumpsit argumentum de rebaptizandis Hæreticis: quem errorem *passionis falce purgauit*, ait S. August. Epist. 48. Peiùs fingunt Centuriatores lib. 2. cap. 4. tit. de baptismo, & Kemnitius in Exam. Conc. Trident. cap. de baptismo, Ioannem Baptistam baptizasse in nomine S. Trinitatis; hos verò non recepisse verum Ioannis baptisma, sed mutilum & vitiatum. Nam ipsi diserté asserunt se baptizatos baptismate Ioannis, nec Paulus de eius veritate dubitat, quin potiùs verum fuisse præsupponit: sed addit, Ioannis baptismum fuisse tantùm symbolum pœnitentiæ, ideóque insufficientem ad remissionem peccatorum: eam enim solum præstare Christum in suo baptismo.

Error S. Cypriani.

Vers. 3. *In quo.*] ἐις τί, id est, *in quid*, id est, in quo, scilicet baptismate: respondent enim, *in Ioannis baptismate*: sæpe enim εἰς sumitur pro ἐν. Alioqui propriè *in quid*, id est, in quem, putà cuius nomine inuocato *baptizati estis*? Imperitè & ineptè Beza & Bucerus hic, baptismum interpretantur doctrinam Ioannis à baptismo seclusam, q. d. in quo baptizati estis, id est, cuius doctrinam edocti estis, à quo instituti estis? respondent illi, *in Ioannis baptismate*, id est, in Ioannis schola & disciplina eruditi sumus, non tamen ab eo baptizati. Id faciunt, quia censent baptismum Ioannis fuisse eumdem cum baptismo Christi. Ne ergo Paulum, qui eos baptizari curauit baptismo Christi, faciant Anabaptistam, dicunt eos non fuisse baptizatos baptismo Ioannis, siue Christi, vt ipsi opinantur. Vbi vide quis spiritus agat Hæreticos, videlicet inuidi Luciferi, qui eos excæcat & in vertiginem agit.

Beza per baptismum accipit doctrinam Ioannis Baptistæ.

Vt enim Christum, eiúsque Sacramenta extenuent, confundunt ea cum veteribus & S. Ioannis, imò hæc illis adæquant & identificant.

Confutatur 1. Verùm nusquam in Script. vel Patribus doctrina vocatur baptismus: aliud enim est docere, aliud baptizare. Quis vnquam baptizari baptismo, censuit idem esse quod doceri doctrinam? Secundò, 2. propriè hic baptismum accipi, patet ex sequentibus. *Dixit autem Paulus: Ioannes baptizauit baptismo pœnitentiæ populum.* Rursum: *His auditis baptizati sunt in nomine Domini Iesu*; vbi clarum est propriè baptismum accipi pro ablutione sacramentali, non pro doctrina. Ergo & paulo antè, cùm ait eos baptizatos baptismo Ioannis, propriè baptismum accipit. Opponit enim baptismum Christi, baptismo Ioannis, & baptizatos baptismo Ioannis, iubet baptizari baptismo Christi. Ergo clarum est, baptismum Ioannis fuisse alium à baptismo Christi, eóque longè inferiorem, ni- 3. si Paulum velimus facere Anabaptistam. Tertiò, ita docent & explicant S. Chrysost. hic, S. August. lib. de vnico baptismo cap. 7. S. Hieronymus in cap. 2. Ioëlis, Tertull. lib. de baptismo cap. 10. 4. Origen. tomo 8. in Ioannem, & alij passim. Quartò, quia Græcè est ἀλλὰ, quod expressam, vel tacitam exigit antithesin. Vnde post se poscit δὲ, q. d. Ioannes quidem baptizauit baptismo pœnitentiæ, Christus verò baptizat baptismo remissionis peccatorum, iustitiæ & salutis. Perperam enim Beza τὸ μὲν refert ad δὲ, quod habetur vers. 5. in Græco, vbi dicitur: ἀκούσαντες δὲ, id est, *audientes verò baptizati sunt*. Nam Pauli erario imperfecta expleri nequit per historiam rei gestæ per alios, putà baptizatos, sed eiusdem Pauli oratione tacita suppleri debet: alioqui dicendum est τὸ μὲν esse encliticum, & redundare, vti redundat cap. 1. 1. & alibi. Vide Bellarm. de baptismo cap. 22. vbi alia aliorum effugia confutat.

Vers. 4. *Ioannes baptizauit baptismo pœnitentiæ.*] Id est, baptismo qui erat symbolum, excitatio & protestatio pœnitentiæ, ad remissionem peccatorum baptismo Christi recipiendam. Vide dicta cap. 1. vers. 5. Hinc sequitur, infantes & pueros rationis & pœnitentiæ impotes, non fuisse baptizatos baptismo Ioannis, sed solos adultos, vtpote rationis & pœnitentiæ capaces. ita Suarez & alij passim. Secus est de baptismo Christi, qui confertur paruulis ad remissionem peccati originalis.

Dicens: In eum qui venturus esset post ipsum, *vt crederent.*] Hinc colligunt S. Hieronymus in Ioëlis cap. 2. D. Thom. Magister Sent. Bonauent. Palacius & alij in 4. distinct. 2. hanc fuisse formulam baptismi Ioannis: *Ego te baptizo in eum qui venturus est vt credas, hoc est, in Iesum Christum*, quem vobis mox ostendam. Christum verò baptizans dixit: *Ego te baptizo in nomine tuo, qui venturus es*, ait Palacius. Vbi aduerte hanc formulam esse exhortatoriam, ideóque non propriè fuisse formam Sacramenti (hoc enim est proprium Sacramentis legis nouæ, quæ quia perfecta sunt, coalescunt ex materia & forma) sed instar formæ. Erat enim propriè adhortatio ad pœnitentiam & fidem in Christum. ita docet Durandus, Gabriel, Sotus, & ex his Franc. Suarez tertia part. quæst. 38. disput. 25. sect. 1. Nota, *vt qui venturus est*, est periphrasis Messiæ siue Christi, vt dixi Genes. 49. vers. 12. Vnde Græca & Syra addunt: *hoc est, in Iesum Christum.*

Forma baptismi Ioannis.

Vers. 5. *His auditis baptizati sunt.*] Beza contendit hæc esse verba non Lucæ, sed Pauli: eius enim narrationem cœptam v. præcedenti hic expleri. q. d. Paulus, multi è populo auditis verbis Ioannis, ab eo baptizati sunt in nomine Christi. Verùm hæc esse verba non Pauli, sed Lucæ, planè exposcit tota rei gestæ series, quæ historica est narratio, quòd scilicet hi duodecim Ephesij baptizati baptismo Ioannis, audientes à Paulo baptismum Ioannis esse insufficientem, & compiendum per baptismum Christi, eodem mox baptizati sint. Idem euincunt sequentia vers. 6. *Et cùm imposuisset illis manus, venit Spiritus Sanctus super eos.* q. d. baptizati sunt, & mox à Paulo confirmati receperunt Spiritum Sanctum: alioqui enim nulla erit horum versuum connexio, sed erunt scopæ dissolutæ, & *arena sine calce*, vt dicebat Caius Imper. de scriptis & sententiis Senecæ, teste Lipsio in eius Proœmio.

Vers. 6. *Et cùm imposuisset illis manus.*] Imperciendo eis Sacramentum Confirmationis, *venit* in visibili ignis, vel linguarum specie, *Spiritus Sanctus super eos.* Vnde & *loquebantur linguis, & prophetabant*, vel propriè futura prædicendo, vel impropriè celebrando magnalia Dei. Hi enim erant effectus Sacramenti Confirmationis, non baptismi, vti ostendi cap. 2. 4. & cap. 8. 17.

Vers. 8. *De regno Dei.*] Putà de regno cœlorum, déque modis & viis quibus ad illud tendere debemus, vti dixi cap. 1. 3. nimirum per fidem, obedientiam & cultum Christi crucifixi.

Vers. 9. *Cùm autem quidam.*] Iudæi (erant enim è Synagoga, in qua prædicabat Paulus) *non crederent.* Syrus, *excandescerent.*

Maledicentes viam Domini.] Conuiciantes institutum Christianissimi, Christúmque crucifixum blasphemantes. *Hinc discimus*, ait Chrysost. *quòd non debemus nos immiscere maledicentibus, sed ab eis discedere. Cùm maledicerentur, non maledixit etiam ipse, sed potius quotidie disputabat: & ob hanc causam familiarissimum sibi familiares faciebat, quòd quamuis malè audiret, non tamen recederet, neque resiliret.*

Tyrannus quis? Resp. 1. *Disputans in schola tyranni cuiusdam.*] Syrus, Dionys. Arias & Mariana censent, *Tyrannus* esse nomen proprium viri sic appellati; imò Arias censet nomen Tyranni mutatis punctis idem esse quod Tyrni, vel Turni. Sic Tyrannio dictus est Grammaticus ille, quem laudat Strabo lib. 13. Fortè hic est ille Tyrannus Sophista, quem scribit Suidas libros decé edidisse de statu & diuisione orationis. ita Baron. Alij tyranni nomen accipiunt vt appellatiuum, pro principe, primate aut viro potente: vnde & in Romanis Bibliis scribitur per i minusculum. ita Lyra. Caiet. Vatab. Gagneius & alij; quasi studio hunc locum viri potentis elegerit Paulus, vt is eum sua potentia contra Iudæorum audaciam tueretur. Vnde & biennium ibidem resedit & docuit. Fortè erat ex stirpe Androchi, quem Strabo lib. 14. asserit fuisse Codri Athenarum Regis filium, Ephesúmque condidisse, eámque fecisse regiam Ionum, additque: *etiamnum omnes ex hoc genere Reges vocantur, & quibusdam regys fruuntur honoribus, vt qui primo loco sedeant in certaminibus & spectaculis, purpuram habeant, scipionem quoque pro sceptro.* Tunc schola pro aula, vel porticu, in quam otij causa hic tyrannus, id est, vir potens secedere solebat, accipi debet: σχολάζω enim idem est quod otior, requiesco, ferior, immoror: vnde σχολὴ est otium, vacatio, cessatio, mora, secessus: inde ludus literarius vocatur schola, eo quòd literæ otium poscant. Studiosi enim & scholares

2.

scholares cæteris rebus omissis, toti debent vacare liberalibus studiis. Vide Brissonium lib. 17. de verborum significat.

Vers. 10. *Hoc autem factum est per biennium.*] Adde tres menses, quos Paulus prædicando exegit in Synagoga vers. 7. habebis duos annos expletos, & tertium inchoatum per tres menses. Vnde c. 20. 31. ait Paulus, se Ephesi tres annos resedisse, scilicet incompletè, quia tertium dumtaxat inchoauit. Porrò Paulus venit Ephesum anno Christi 55. Claudij 13. inde recessit anno Christi 57. Neronis primo post Pentecosten. Hoc enim scribit Corinthiis Epistola 1. cap. 16. 8. *Permanebo*, inquit, *Ephesi vsque ad Pentecosten.* ita Baron. qui & rectè aduertit, Paulum hoc biennio non semper hæsisse Ephesi, sed & excurrisse ad alias Asiæ ciuitates, iis euangelizando. Causa, cur tamdiu Ephesi hæserit Paulus, fuit Ciuitatis frequentia, idololatria, Philosophia, magia. Erat enim Ephesus Asiæ Metropolis, in eáque Dianæ templum celeberrimum: hanc ergo idololatriæ arcem expugnandam suscipit Paulus, vt ea subacta, facilè reliqua omnia expugnet. Ephesi enim scholam magiæ instituit sub hoc tempus Apollonius Thyanæus impostor, Christi Paulique hostis. Hanc causam dat Paulus Ephesо scribens ad Corinth. Epist. 1. cap. 16. 8. *Permanebo*, inquit, *Ephesi. Ostium enim mihi apertum est magnum & euidens, & aduersary multi.* Hac etiam de causa scribens postea ad Ephesios, stylum attollit, profundè loquitur, sublimia speculatur, vt ostendat se profunditate sapientiæ non cedere, sed superare Magos & Philosophos, vti dixi Proœmio in Epistolam ad Ephesios. Quocirca Haymo ibidem: *Sicut cor*, inquit, *in medio ventris, ita ista in medio corpore Epistolarum constitit.*

Apollonij schola magica Ephesi.

Omnes.] Plerique omnes, plurimi.

In Asia.] Minore: vndequaque enim ex Asia hac confluebant Ephesum, tum ob vrbis, tum ob templi Dianæ celebritatem. Hinc rectè docet Baron. anno Christi 97. Ephesinam Ecclesiam primitus non à Sancto Ioanne, dum is cum cæteris fidelibus iussus abire Ierosolymis, vnà cum Dei genitrice venit Ephesum, sed à Paulo fuisse fundatam: hoc enim moris sui fuisse scribit Paulus Roman. 15. 20. Vnde & S. Ignatius scribens ad Ephesios, Paulum Ioanni in ædificatione Ephesinæ Ecclesiæ præponit. Et Epiphan. hæres. 51. ait, S. Ioannem in senectute curasse Asianam Ecclesiam: ergo post Paulum.

Vers. 11. *Virtutésque non quaslibet.*] Non vulgares, sed maximas, ait Syrus, putà miracula grandia.

Vers. 12. Semicinctia quæ?

Semicinctia.] Quidam putant esse idem cum sudariis, aut eorum speciem: vnde ait Lucas, *sudaria, vel semicinctia* Oecum. autem sudaria censet fuisse vittas capitis, semicinctia verò strophiola, quæ nos sudaria vocamus, quòd iis sudorem abstergamus. Alij semicinctium interpretantur velamen lineum, vel pelliceum, quo opifices pectus & femora præcingunt. ne operando vestes commaculent. Erat enim Paulus opifex & scenopegus. Dicuntur semicinctia, quia non totum corpus, sed dimidium cingunt & velant. ita Salmeron & Lorinus. Denique appositè per semicinctia accipies breuiora vel arctiora cingula, aut zonæ siue cinguli partes, q. d. semizonas, semicingula. Vnde Isidorus lib. 19. *Cinctus*, ait, *est lata zona, & minùs lata semicinctium. & verisque minima cingulum.* Sic Nicephorus Episcopus Constantinopol. inter alias vestes Sacerdotales, quas A mittit Leoni III. Pontif. nominat *semicinctia*, id est, cingula, *auro variegata*, vti patet in Actis Concil. Ephesini cap. 22. Et Petronius, dum quendam se suspendere parantem describit, asserit eum ad hoc parasse semicinctia, id est, cingula. Quocirca Martialis in Apophoreto 153. cuius titulus est *Semicinctium*, illud ita describit:

Det tunicam locuples, ego te præcingere possim.
Essem si diues, munus vtrumque darem.

Hæc & plura Sanchez. Accedit Nicephor. lib. 2. c. 24. qui semicinctia interpretatur fascias tenues. Nota, in textu Græco sunt Latinæ voces, *sudaria* & *semicinctia*, quia multæ similes ex lingua Romana (vtpote dominantibus in Græcia Romanis) B in Græcam Apostolorum ætate transierant, vt *libertini* Actor. 6. *Prætorium* Matth. 27. *custodia* ibidem. *Niger, Euroaquilo, Centurio, titulus*, Ioannis 19. *denarius, quadrans, legio, spiculator, linteum, colonia, flagellum*, Ioannis 2. *membrana, census*, Matth. 17. *perperam* 1. Corinth. 13. *artemon, sicarij*, Actor. 22. ita Mariana.

Nota pro reliquiis.

Recedebant ab eis languores.] S. Chrysostomus hæc Rhetoricè exaggerans homil. 8. in Epist. ad Roman. & homil. 6. in Epist. 1. ad Corinth. addit, vmbra Pauli reuixisse mortuos. Hinc patet antiquus vsus, vis & energia S. reliquiarum, nec tantùm corpora Sanctorum, sed & sudaria, vestes, C aliáque corpori adiacentia esse salutifera; vti de floribus ferearum S. Stephani tangentibus narrat S. August. lib. 22. Ciuitat. cap. 8. iis plures ægrotos esse sanitati restitutos. Sic S. Gregorius Constantiæ Augustæ lib. 3. Epist. 30. & aliis pro sacris reliquiis misit brandeum, id est, velum quod Apostolorum & martyrum reliquias texerat, vel tetigerat. Theodoretus in Philotheo cap. 21. asserit, oleum in lychnis ante sepulchra martyrum ardens, multis sanitatem per miraculum attulisse. Plura vide apud Baron. hic anno Christi 55.

Vers. 13. Exorcistæ Iudæorũ,

Iudæis Exorcistis.] Iudæos ante Christum suos habuisse Exorcistas ad expellendum dæmones, hinc liquet, & ex illo Matth. 12. 27. *Filij vestri in quo eiciunt?* & ex Iosepho lib. 8. Antiq. cap. 2. & D lib. 7. belli cap. 25. & ex Epiphan. hæresi 30. vbi asserit eos vsos nomine tetragrammato Iehoua. De exorcismis Salomonis vide Iosephum loco citato, & Delrio in Magicis: quamquam S. Thom. q. 6. de potentia artic. 10. ad 3. & ex eo Franc. Victoria relectione de magia, num. 28. censent exorcismos Salomonis per certam rádicem cum adiuratione, ab eo compositos esse postquam factus est idololatra. Sanè hos Exorcistas magicis artibus vsos, suspicari licet ex eo quod ait Lucas vers. 19. *Multi autem ex eis qui fuerant curiosa sectati*, &c. Iam soli Christiani habent & ordinant Exorcistas, quorum exorcismi, id est, adiurationes dæmonum, sunt spiritualia eorum *flagra & verborum tormenta*, ait Sanctus Cyprianus Epist. ad Demetrianum. Hanc enim potestatem E eiiciendi dæmones Christus dedit Apostolis & Ecclesiæ, Lucæ 10. 19. Errat ergo Origenes tract. 35. in Matth. vbi docet Iudaicum esse exorcizare dæmones, non Christianum, hoc argumento: Christiano homini ex lege Christi non licet omnino iurare, Matth. 5. 34. ergo nec quempiam adiurare, siue exorcizare. Verùm sicut falsum est antecedens, ita & consequens, siue conclusio inde deducta.

Nomen Iesu pellit dæmones.

Adiuro vos per Iesum.] Nã, vt ait S. Chrys. hom. 4. de Laudibus S. Pauli, *si Iesum nouerit Nazarenum,*

velut ab igne repentè diffugit dæmon. Et S. Iustin. de verit. Christ. relig. *Eius nomine* (Iesu) *potentiam dæmones tremunt & reformidant; & hodie quoque illi per nomen Iesu Christi crucifixi adiurati, nobis parent.* Et Prudentius in Apotheosi contra Iudæos:

——Torquetur Apollo
Nomine percussus Christi, nec fulmina verbis
Ferre potest: aguam miserum tot verbera linguæ,
Quot laudata Dei resonant miracula Christi.

Ratio est, quia à Iesu victus & prostratus est dæmon. Iesum ergo & Crucem eius horret, sicut canis horret baculum quo percussus est, & multo magis percussorem, qui baculum in eum vibrat. Testatur S. Dionys. Eccles. hierar. cap. 3. Christianos cùm post baptismum in peccatum aliquod mortale incidissent, vexari à dæmonibus consuevisse. Et S. Cypr. Epist. 76. *Sæpe*, inquit, *nonnulli de illis qui sani baptizantur, si postmodum peccare cœperint, spiritu immundo redeunte quatiuntur; ut manifestum sit, Diabolum in baptismo fide credentis exclusi, si fides postmodum defecerit, regredi.* Hæc Cyprian. agens de iis qui à fide & Christo apostatant.

Olim peccantes mortaliter corripiebantur à dæmone.

Quem prædicat Paulus.] Videntur hi Exorcistæ ex præsumptione voluisse imitari Paulum in expellendis dæmonibus per nomen Iesu, vt inde sibi plausum & quæstum facerent apud populum. Vnde S. Chrysost. & S. Cyprian. Serm. de baptismo Christi, vocant eos quæstuarios. Verùm quia suis viribus diffidebant prætexunt nomen Pauli, quem videbant dæmonibus esse terrori, eósque expellere. Potrò quia erant Iudæi, idcóque incredduli Christo, idcirco non ipsi Diabolo, sed ipsis Diabolus prævaluit, in eósque insiliit. Addunt aliqui, Id eos astutè dolo malo fecisse, nimirum vt à Paulo eiúsque doctrina homines auerterent, & ad se ac Iudaismum traducerent. Si enim ipsi expellerent dæmones, cùm ipsi essent Iudæi, dicturi erant se virtute Iudaismi & fidei Iudaicæ id facere; ac proinde Iesum, siue Saluatorem & Christum esse eum, quem Iudæi expectant, non quem Paulus iam venisse prædicat. Si non expellerent, dicturi erant Iesu nomen esse inane & inualidum ad expellendos dæmones; ac proinde frustrà coli & inuocari, frustráque à Paulo prædicari, & suis exorcismis prætexi.

VERS. 14. *Principis Sacerdotum.*] Vnius è Principibus, siue Pontificibus. Erant enim 24. Principes, siue Pontifices, putà primogeniti totidem familiarum Sacerdotalium, vti dixi cap. 4. 6.

VERS. 15. *Vos autem qui estis?*] q. d. Vos non estis serui Christi, nec Pauli assecłæ, sed nostra mancipia, vtpote Christo increduli & infideles, lucrum plausúmque ex Christi nomine captantes: indignum autem est vt mancipium suo hero & Domino imperet, eúmque domo sua expellat. S. Cyprianus Serm. de baptismo, sic explicat: *Christum scimus & Paulum nouimus, & in nomine Christi quem Paulus prædicat adurati, egredimur; vos autem penitus ignoramus.* Chrysostomus verò, q. d. Vos non creditis Christo, sed eius nomine abutentes, hæc verba fingitis: vos non estis huius nominis præcones, quia mei estis. Christi ergo & Pauli herile imperium agnosco, non vestrum: puniam ergo vestram audaciam & temeritatem, atque vt seruos meos mihi insultantes malè mulctabo. *Quare*, inquit Chrysostomus, *non dixit spiritus malus: Quid est Iesus? Terrebatur, ne & ipse pœnam det. Scubus enim concedi ei, vlcisci illos, quos huius nominis illatores fecerat.* Simili modo Lutherus volens exorcizare dæmonem, ab eo inuasus in extremas angustias redactus est, vti narrat Staphylus contra Smidelinum pag. 404. & Bredembachius Collat. 7. cap. 40. Ex aduerso Sanctus Hilarion, qui, teste S. Hieron. in eius vita, præ cæteris Sanctis dominatus est dæmonibus, plurimósque expulit, hoc in eos imperium acquisiuit contemptu sui, fuga opum & honorum: aurum enim pro luto habebat. *Crebrò*, inquit S. Hieron. *mutabat locum, non ex leuitate, sed honorem fugiens & importunitatem. Semper enim silentium & vitam ignobilem desiderabat. Singulos hortabatur prætereire figuram huius mundi, & eam esse veram vitam, quæ vita præsentis emeritur incommodo.* Videns omnium ordinum ad se concursum flebat. Rogatus cur? *Rursum*, ait, *ad sæculum redy, & recepi mercedem meam in vita mea. Mirentur alij signa quæ fecit, mirentur incredibilem abstinentiam, scientiam, humilitatem: ego nihil ista stupeo, quam gloriam illum & honorem calcare potuisse. Concurrebant enim ad eum Episcopi, presbyteri, Monachi, matronæ quoque. Christianorum grandis tentatio; at ille nihil aliud nisi solitudinem meditabatur. Dæmones in energumenis vbique eum latere cupientem prodebant; sed ille dolens, & quodammodo in sui vltionem sæuiens, tanta eos orationum instantia flagellabat, vt omnes ab energumenis expelleret. Nihil in eo cunctis ita admirantibus, quàm quòd post tanta signa & miracula, ne fragmen quidem panis a quoquam illis in locis accepisset. Accensus enim fiducia pauperis conscientiæ, in eo magis lætabatur, & quòd nihil haberet secum, & quòd ab accolis illius loci mendicus putaretur.* Habebat hanc gratiam, vt ex odore corporum, vestium, & earum rerum quas quis tetigerat, sciret cui dæmoni, vel vitio subiaceret. Appositio cicere cuiusdam auari: *non sentis*, ait, *putorem terrimum, & in cicere hærere auaritiam? Da bobus.* Dedit alter: at illi illicò ruptis loris fugerunt. Terribili camelo & feroci procedens obuiam: *Non me*, ait, *terres Diabole tanta mole corporis: & in vulpecula, & in camelo vnus atque idem es.* Orionus vir potens à legione dæmonum ab eo liberatus, obtulit ei multa dona. Recusanti ait: *Da pauperibus.* Cui Sanctus: *Tu*, ait, *melius potes tua distribuere, qui per vrbes ambulas & nosti pauperes. Ego qui mea reliqui, cur aliena appetam?* Cúmque ille doleret sua respui: *Noli*, ait, *contristari ô fili. Quod facio pro me & pro te facio. Si enim hæc accepero, & ego Deum offendam, & legio ad te reuertetur.* Adducta est ad Sanctum puella energumena, qui irridens dæmonem: *Grandis*, ait, *fortitudo tua, qui licio & lamina strictus teneris. Dic quare ausus es ingredi puellam Dei?* Respondit dæmon, *vt seruarem illam Virginem.* Cui Sanctus: *Tu seruares, prodiror castitatis. Cur non potius in eum qui te mittebat es ingressus? Vt quid*, respondit dæmon, *intrarem in eum, qui habebat collegam meum amoris dæmonem? Splendente Luna cernit ex improuiso vbedam feruentibus equis super se irruere: cúmque inclamasset Iesum, ante oculos eius repentino terræ hiatu pompa omnis absorpta est. Tunc ille ait: Equum & ascensorem proiecit in mare. Et: Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine Dei nostri magnificabimur.* Puer penè existens, incidit in latrones, qui ad eum conuersi: *Quid*, inquiunt, *faceres, si latrones ad te venirent? Quibus ille respondit: Nudus latrones non timet. Et illi: Certè*, aiunt, *occidi potes. Possum*, inquit, *possum: & ideo latrones non timeo, quia mori paratus sum.*

Hilarion pellit dæmones. Cur?

Et

Et insiliens in eos.] Pugnis plagisque eos contundendo, vestésque eorum dilacerando, dentibus vnguibúsque laniando, calcibus impetendo, itáque vulnerando: nam nudi & vulnerati de domo effugerunt. Vide hic, ait Chrysost. quantam vim habeat dæmon in corpora infidelium & irrisorum, indéque collige eumdem similia, imò maiora exercere in animam peccatoris, quam per peccatum obsidet, possidet, agitat & exagitat, vt victor quasi vile suum mancipium. Additque, *peccatum grauius est dæmone. Nam ille quidem humiles facit, peccatum autem superbos: insuper vitiosum habitum in animam inducit. Sic irasci familiarem apud se alunt victorem se torquentem, vlciscendi inquam cupiditatem. Sicut enim putredo quædam ac tinea, ita mentis nostræ radicem arrodit. Quare bestiam intra viscera tua includis? Melius esset viperam & serpentem in corde positam esse, quàm iram, vel inuidiam.*

A consulant, eiúsque salutem in tuto collocent.

Dices, Gentiles vocantur *credentes*, quia incipiebant credere & aspirare ad baptismum. Resp. id dici nequit, quia in Græco est præteritum πεπιστευκότων, id est, multi eorum qui iam crediderant, & consequenter baptizati erant. Secundò, quia nulla hic baptismi fit mentio, quam vtique feciſſet Lucas, si Gentilium conuersionem & initiationem (hæc enim fit baptismo) significare voluisset. Præsupponit ergo eos fuisse baptizatos. Adde, primitus ante baptismum vix vllos confessos esse in particulari sua peccata. Sufficiebat enim contritio. Et vnus Paulus cum Sila & Timotheo, non suffeciſſet audiendis tot tantorum confessio-

B nibus.

Dices secundò, incredibile videtur Christianos à Paulo instructos, retinuisse adhuc libros magicos & magiæ vacasse, quod tamen de his confitentibus asserit Lucas vers. sequenti. Resp. primò, in primis illis fidelium à Gentilismo ad Christianismum conuersionibus, non omnia statim à Paulo dici, nec à fidelibus disci & practicari poterant; sicut etiamnum in Gentilibus recens conuersis remanent multi mores gentilitij, sensim dedocendi & euellendi: quinimò etiammum apud segnes frigidósque, vel rudes Catholicos, libros superstitiosos, magicos & hæreticos est inuenire. Secundò, alij sunt hi confitentes ab illis magiæ deditis &

C magicorum librorum possessoribus. Id patet ex voce aduersatiua *autem. Multi autem ex eis qui fuerant curiosa sectati*, &c. ita Sanchez.

Porrò Stapletonus hic censet, hosce confitentes primò secretam confessionem peregisse, deinde publicam aliquorum saltem peccatorum. Id enim olim in publica pœnitentia fieri solitum, patet ex facto Nectarij, qui publicam hanc confessionem Constantinopoli, ob exortum ex ea scandalum sustulit, teste Socrate lib. 6. cap. 19. Idipsum innuit vox ἀναγγέλλειν, id est, *palam, publicè annunciare.* Verùm non est necesse id asserere: nam ἀναγγέλλω idem est quod *annuntio*, vt vertit Noster & alij, siue publicè id fiat, siue priuatim &

D secretò: ἀναγγέλλω enim idem est quod *renuntio, indico, prodo recito, profiteor, pronuntio.* Neque in primis illis rudibus Ecclesiæ initiis, publica pœnitentia videtur fuisse in vsu, sed serò ad sarcienda scandala, quæ crescente numero fidelium sensim oboriebantur, est introducta & ab Episcopis injuncta. Hic verò fideles liberè confessi sunt, vt dæmonis manus & vindictam euaderent; ad quod vtilis erat secreta & sacramentalis confessio, non publica: sic enim suffeciſſet, & præstitisset Deo corde contrito confiteri.

Moraliter notent hic fideles, se contra omnes Satanæ insultus munire sacra confessione. Ipsa enim omnes eius vires eneruat, omnes eius fraudes detegit, omnes dolos aperit, omnes perplexitates discutit. Vnde S. Hieron. in Ecclesiast. c. 10. *Si quem*, inquit, *serpens Diabolus occultè momorderit, & nullo conscio eum peccati veneno infecerit, si tacuerit qui percussus est, & non egerit pœnitentiam, nec vulnus suum fratri & magistro voluerit confiteri, magister qui linguam habet ad curandum, facilè ei prodesse non poterit. Si enim erubescat vulnus Medico confiteri, quod ignorat medicina, non curat.* In vita S. Epicteti & Astionis hæc legimus: *Vidit B. Astion puerum quendam nigrum cum ignea facula de sinu suo egredientem, ac talia sibi dicentem: Confessio tua Astion magnas meas contriuit hodie vires, & vna oratio vestra me inermem in omnibus reddidit*

Mot. Confessio Diaboli vires frangit.

VERS. 16. *Dominatus amborum.*] E septem ergo duo hic exercebant exorcismum, cæteris absentibus vel quiescentibus: vnde in duos solùm insiliit dæmon. Græca tamen iam pro *amborum* habent αὐτῶν, id est, *eorum*, quasi in omnes septem dæmon insilierit. Verùm quidam Græci Codices habent ἀμφοτέρων, id est, *amborum*, vti notat Velesius.

VERS. 18. *Confitentes & annuntiantes actus suos.*] Perperam Lutherus pro *actus suos*, vertit *miracula sua*: miracula enim non sunt actus nostri, sed Dei, qui solus est omnipotens, ideóque & thaumaturgus. Vnde Syrus clarè vertit: *Renuntiabant offensas suas, & confitebantur quod fecerant.*

Hæc de confessione, quæ fit in Sacramento pœnitentiæ, accipit Oecum. Salmeron, Sanchez & Gagneius hic, Bellarmin. lib. 3. de pœnitentia cap. 4. Baron. Gregor. de Valentia, Hosius, Ruardus Tapperus & alij, qui hinc probant necessitatem confitendi contra Hereticos. Nam τὰ *actus suos*, significat hanc confessionem non fuisse generalem & publicam, dicendo, fateor me esse peccatorem, vt vult Caluinus & Beza, sed particularem, ideóque secretam: in hac enim, non in illa, enarrantur specialim & particulatim singuli actus mali à pœnitente. Alij tamen hæc accipiunt de confessione prævia baptismo. Hi enim videntur fuisse Gentiles & Iudæi, de quibus dixit vers. præcedenti, quòd perculsi illa strage Exorcistarum magnificarint nomen Domini, ac consequenter crediderint in Christum. Hi ergo ante baptismum compuncti, ostenderunt signa veræ compunctionis publicè enuntiando sua peccata, quæ in Gentilismo commiserant; sicut de Ioannis baptismo dicitur Ioannis 1. 5. *baptizabantur ab illo in Iordanis flumine, confitentes peccata sua*; vbi Græcè idem est verbum ἐξομολογούμενοι, quod hic. ita Arator, Caietan. & Lorin. Euseb. 3. Demonst. cap. 8. Beda in Marci 1. Andreas Vega lib. 13. de Iustif. cap. 28. & alij.

Agi hic de confessione sacramentali. Prob. 1.

Prior sententia videtur verior & germanior. Primò, quia hos confitentes non fuisse Gentiles, vel Iudæos, sed Christianos, patet ex eo, quòd vocentur *credentes*; quod primo illo sæculo erat proprium nomen Christianorum. Est enim hic altera pars, & alter effectus, quem causauit ignominia & plaga Iudæis Exorcistis à dæmone inflicta. Nam vers. præcedenti dixit Lucas, quòd in Gentilibus & Iudæis causarit timorem & doxologiam, hoc verò dicit, quòd in Christianis causarit pœnitentiam & exomologesin, vti etiamnum causat. Nam Christiani timore aliquo & terrore diabolico perculsi, ilicò ad exomologesin confugiunt: vt animæ suæ

ac desolatum. Narrat Ruffinus lib. 3. in vitis Pat. num. 57. quendam tentatione blasphemiæ, eius reuelatione & confessione leuatum. Idem de tentatione fornicationis legimus in vitis Pat. lib. 5. num. 13. *Nihil enim*, inquit, *sic extædiat dæmonem fornicationis, quomodo si reuelentur stimulationes eius. Et nihil eum sic lætificat, quomodo si abscondantur cogitationes.* Serapion Abbas apud Cassianum Collat. 2. cap. 10. & 11. narrat se tentatione gulæ & consuetudine furandi panem, liberatum per publicam huius furti confessionem. *Ea enim peracta statim*, inquit, *velut lampas accensa de meo sinu procedens, tanto fœtore cellam replevit, vt vix in ea residere possemus.* Erat hic dæmon qui eum ad furtum & gulam tentabat. Verè Sapiens Prouer. 28. 13. *Qui abscondit scelera sua, non dirigetur.* Addit Cassianus hoc fuisse commune Abbatum & Seniorum dogma: malam cogitationem statim vt irrepit, reuelandam esse suo Seniori. Vnde S. Antonius in vitis Pat. par. 2. num. 104. *Si potest fieri*, inquit, *quot passus ambulat Monachus, vel quot calices aquæ bibit in cella sua, habet declarare Superioribus, vt non detineatur in ipsis.* Quocirca Climachus gradu 4. de obedientia, scribit Monachos prisci ævi in cingulo gestasse libellum, in quo cogitationes per diem occurrentes scribebant, vt eas reuelarent Pastori. Idem vitæ spiritualis dogma & quasi principium assignant S. Basil. in Constitut. Monast. & in Regulis fusiùs disput. respons. 26. S. Ambros. lib. 3. offic. cap. 16. S. Hieron. regul. Monach. cap. 34. S. Bern. tract. de ordine vitæ. Qui etiam appositis similitudine rem declarant, imò demonstrant. Sicut, inquiunt, aër nubibus densus & obtenebratus, iis per pluuiam effusis serenatur & albescit; sic & per confessionem, qua afflictio quasi effundirur in sinum alterius, exinanitur ægritudo animi. Vide D. Thomam 1. 2. quæst. 38. art. 2. Ita S. Dorotheus Serm. 5. narrat se in iugi fuisse animi pace & lætitia, eo quòd omnes animi cogitationes reuelaret suo Patri spirituali. Memorabile est quod scribit Dom. Soto in 4. dist. 18. quæst. 1. art. 1. Norimbergenses misisse legatos ad Carolum V. Imp. qui peterent ab eo publico decreto sanciri præceptum confessionis: se enim expertos esse, quòd postquam illa exulasset, multæ fraudes, vitia & scelera irrepsissent in vrbem & Rempublicam. *Tamdiu*, ait Cassian. loco iam citato, *suggestiones eius* (Diaboli) *dominantur in nobis, quamdiu celantur in corde: illicò enim vt patefacta fuerit cogitatio maligna, marcescit, & antequam discretionis iudicium proferatur, serpens teterrimus velut è tenebroso ac subterraneo specu, virtute confessionis pertractus ad lucem, & tractatus quodammodo ac deboneſtatus discedit.* Vnde idem lib. 4. de Instit. renunc. cap. 4. *Generale*, inquit, *& euidens indicium diabolicæ cogitationis esse pronuntiant, si eam Seniori confundamur aperire. Omnis* enim *iniquitas oppilabit os suum.* psal. 106. 42. S. Gregor. lib. 7. Mor. cap. vlt. & lib. 3. Pastor. admon. cap. 15. *Vulnera clausa*, ait, *plus cruciant, quia cum putredo quæ intrinsecus fœtet, ejicitur ad salutem, dolor aperitur*, &c. *Quid est peccatorum confessio, nisi vulnerum ruptio?* Vnde Psaltes psal. 31. vers. 3. *Quoniam tacui*, ait, *inueterauerunt ossa mea.*

VERS. 19. *Multi autem ex eis qui fuerant curiosa sectati.*] Vatab. *qui curiosas artes exercuerant.* Vox *autem* significat aliam hanc esse narrationem à præcedenti confitentium, vti dixi. Vnde cùm illi fuerint Christiani, hi videntur fuisse Gentiles magiæ dediti, aut certè Christiani rudes, qui timentes ne à dæmone Magorum hero malè mulctarentur, vti illi Exorcistæ, magiam abdicarunt, magicósque libros exusserunt, ita Chrysost. Oecum. Beda & Syrus, qui vertit: *Multi porrò etiam ex Magis.* Et Euseb. lib. 3. Demonstr. cap. 8. Porrò Ephesij magicis artibus erant dediti, teste S. Hieron. Præfat. in Epist. ad Ephes. Vnde Apollonius Thyanæus Ephesi publicè magicæ artis ludum aperuit, & ab Ephesiis statua donatus inter diuos relatus est, teste Philostrato lib. 4. in vita eiusdem, qui & lib. 5. addit id contigisse primis Neronis annis, quando Paulus Ephesi agebat, cui proinde acre contra eum certamen fuisse non est dubium. Hinc & prouerbialiter *Ephesia grammata*, vel *nota*, vocantur signa magica, ad obtinendam victoriam & depellenda pericula, teste Suida; quin & ad expellendos dæmones, teste Plutarcho in Sympos. lib. 7. quæst. 5. Hæ enim notæ, inquit Eustathius in Odyss. e. erant verba obscura instar ænigmatum, quæ in pelliculis consutilibus gestabantur inscripta in pedibus, zona & corona Dianæ. Magiæ studiosissimus fuit Iulianus Apostata, qui per eam Imperium, vitam & animam perdidit. Valerianus quoque Imp. à Mago seductus, ex amico Christianorum factus eorum hostis & persecutor, à Sapore Persarum Rege captus & caueæ ferreæ inclusus, Orbi ludibrio fuit, æquè ac Baiazetes Turcarum Imp. Tamberlano.

Secundò, Mariana censet per *curiosa* hic accipi libros & opifices chalchymiæ, id est, permutandi metalla, v. g. ex ære conficiendi aurum, ex stanno argentum. Huius enim artifices, vt ait Suidas in voce χυμία, Diocletianus in Ægypto comburi iussit, ne ditati abuterentur pecunia. Optandum esset, vt Magistratus hanc artem eliminarent. Nihil enim est aliud quàm perditio pecuniæ & temporis, & sæpe impostura.

Curiosa quæ? Resp. 1.

Tertiò, alij per *curiosa* accipiunt astrologiam, & Astrologos iudiciarios & genethliacos, qui ex horoscopo diéque natali, constellatione & astris diuinant ea, quæ cuique in vita & morte sunt euentura; in quam inuehitur S. August. lib. 1. de doct. Christiana cap. 21. 22. 23. & passim alij Patres. Quocirca Aquila Ponticus, celebris S. Script. Interpres ab Ecclesia est eiectus, quòd genituratum inspectionibus & natiuitatum horoscopis vacaret, ait Epiphan. lib. de ponderibus & mens. imò Augustus Cæsar Mathematicos hosce vrbe expulit, ait Dio lib. 49. Rursum anno 12. Claudij Imp. Christi 54. factum est Romæ Senatusconsultum de pellendis Italia Mathematicis, occasione (vt videtur) Iunij Scriboniani, qui finem Claudij per Chaldæos scrutatus esset. *Genus hominum*, ait Tacitus lib. 17, *potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in Ciuitate nostra vetabitur semper, & retinebitur.* Verus fuit vates. Nam, vt ait Baron. humana curiositas mente pruriens, ac nouitatis auida hoc agit & satagit, vt quos Imperatores & Principes sæpius exagitarunt, reuocentur & renascantur. Sanè paucis annis quibus Romæ fui, vidi plures viros magnos ab Astrologis deceptos, dum huic vitam longiorem, illi Cardinalatum, alteri Papatum prædicunt & promittunt; quos omnes vana spe & mendacio delusos fuisse euentus docuit, magno eorum periculo & damno. Dum enim se non credunt morituros, nisi priùs adepti sint Prælaturam quam promiserunt Mathematici, etiam letali morbo icti, ad mortem se non parant: quare imparati & improuidi moriuntur; quæ sanè aperta est Diaboli fraus, qui per diuinationes

3.

hasce

hasce animabus ipsorum insidiatur, & quasi lupus inhiat, vt eas capiat & rapiat. Expergiscimini Prælati. *Filij hominum vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* imò sæpe interitum non tantùm corporis, sed & animæ. Id sapiebat Alphonsus Aragonum Rex verè sapiens, qui in omnes munificus, solos Astrologos ab aula sua arcebat. Rogatus est: Cur? respondit secretarum eius conscius: *Sidera stultos regunt impellúntque, sapientes verò astris imperant. Stultos ergo Principes honorare Astrologos consequens est, non sapientes, inter quos nomen suum Alphonsus obtinet.* ita Æneas Siluius lib. 4. de rebus Alphonsi cap. 3. Idem sensit Franciscus Fortia, qui Insubrium sibi sulsque parauit Imperium, cui semper Astrologi omnes vel odio fuêre, vel contemptui, tantùm abest vt eos in bellis rebúsque suis consuleret. Idem iudicium fuit Ioannis Pici Comitis Mirandulæ, vt videre est lib. 2. quem scripsit contra Astrol. cap. 2. Sanè Astrologi Reip. sunt pernicioſi, & turbant Principum regimen, dum breui eos morituros, & alios quibus adulantur, eis successuros prædicunt & venditant. Quis enim amet, obediat, colat Principem breui moriturum? & non potiùs captet gratiam alterius, quasi Solis noui mox orituri? Quocirca Vitellius Imper. Astrologos hosce morte mulctabat. Audi Sueton. in eo cap. 14. *Nullis infensior quàm diuinaculis & Mathematicis: vt quisque deferretur, inauditum capite punichat.*

Contulerunt libros, & combusserunt.] *Vt vitent ignibus ignes*, ait Arator. Idem magicis libris fecit Magus ille conuersus à S. Augustino, de quo ipse in psal. 61. sub finem sic scribit: *Perierat ille, nunc quæsitus inuentus adductus est: portat secum coduces incendendos, per quos fuerat incendendus; vt illis in ignem missis, ipse in refrigerium transeat.* Sic libros Mathematicorum comburendos in oculis Episcoporum sanxit Honorius Imper. & Theodosius l. *Mathemat.* cap. *de Episc. and.* Multo magis cremandi sunt libri Hæreticorum, vtpote nocentiores, vti sanxerunt iidem alíique Imper. l. vlt. *de Hæret.* Cod. Theodos. Idem sanxerunt Canones & Concilia, præsertim Trident. Vide Bellarm. lib. 3. de laicis cap. 20.

Inuenerunt pecuniam denariorum 50. millium.] Græca & Syrus: *Inuenerunt argenti quinque myriades.* hoc est, quinquagies mille nummum. Budæus lib. 5. de asse, & alij ex eo censent, hoc pretium fuisse quinque millium aureorum. Sic Romæ quinque millia aureorum valent quinquaginta millia Iuliorum, siue regalium Hispan. Aureus enim continet decem Iulios: quinquies autem decem faciunt quinquaginta. Porrò denarius pendebat drachmam, valebátque vnum Iulium, siue regalem Hispan. vti dixi in fine Pentateuchi. Discant hic Christiani, libros magicos, hæreticos, spurcos comburere, quantouis pretio æstimentur, etiamsi auro appendantur: quia noxa quam inferunt, nullo auro pensari potest. Quocirca Paulus & Apostoli Magorum, æquè ac Idolorum responsa sustulerunt, vel stiterunt. Huc facit quod scribit Plinius lib. 3. cap. 2. Neronem à Magis toto Orbe conquisitis, nullum responsum extorquere potuisse. Vnde & Plutarchus librum scripsit de Oraculorum defectu. Vide S. August. lib. de diuinat. dæmon. cap. 6.

Vers. 21.

Proposuit Paulus in spiritu.] Instinctus Spiritu S. ita Lyra. Vatab. Caiet. Dionys. & alij. Syrus verò vertit: *Proposuit in mente sua.*

Transita Macedonia & Achaia.] Transiuit hâc Paulus, tum vt Ecclesias ibidem à se fundatas visitaret & confirmaret, tum vt colligeret eleemosynas pro pauperibus Ierosolymitanis, vt patet 2. Corinth. 8. & 9.

Ire Ierosolymâ.] Tum vt eleemosynas iam dictas Sanctis deferret, tum pietatis ergo, ob loci reuerentiam, ait Dionys. sanctorúmque locorum & primitiuæ Ecclesiæ, præsertim S. Iacobi, visitationem. Amplius enim in hac vita nõ erat illa visurus.

Oportet me & Romam videre.] Quia Dei instinctu, ait Chrysost. Paulus agebatur Romam, vt Romanam Ecclesiam cum S. Petro in matricem & caput cæterarum erigeret, ac contra Simonem Magum & Neronem, primam persecutionem in Christianos adornantem, decertaret.

Mittens autem, &c. Timotheum & Erastum in Macedoniam.] Vt viam sibi secuturo pararent, & simul collectam eleemosynarum pro Ierosolymitis facerent, vt patet 1. Corinth. 4. vers. 17. Erastus hic vocatur arcarius, id est, quæstor Ciuitatis, scilicet Corinthi, Rom. 16. vers. 23. postea creatus fuit Philippensis Episcopus, ibique martyrio coronatus, Sanctis adscriptus legitur in Martyr. die 16. Iulij. Vers. 22.

Ipse remansit ad tempus in Asia.] Putà Ephesi. Vers. 23.

Turbatio.] τάραχος, id est, *tumultus plurimus*, ait Syrus. Vnde eius grauitatem explicans Paulus 2. Corinth. 1. 8. *Supra modum*, inquit, *grauati sumus, supra virtutem, ita vt taderet nos etiam viuere. Afflictiones enim*, ait Chrysost. *abstrahunt nos ab affectione erga præsentem mundum. Itaque statim mortem petimus, & non sumus amatores corporis, quæ sane maxima Philosophiæ pars est.* Additque multa commoda tribulationis, ac tandem concludit. *Magnum bonum est afflictio: nostler pædagogus est afflictio.*

De via Domini.] De instituto Christi & Christianismi.

Demetrius.] Erat hic cæterorum aurifabrorum caput & Princeps, ac fortè à Magistratu obtinuerat, vt nemo præter se & suos, posset cudere ædes Dianæ. Vers. 24.

Argentarius.] ἀργυροκόπος, id est, *cudens argentum.* ita Syrus, putà faber argentarius, ait Vatab. qui nunc vocatur aurifaber, vel aurifex. Qui enim cudunt aurum, cudunt & argentum. Est enim ἀργυροκόπος ab elaborando argento dictus, nisi mauis à κόπτω, id est, *incido*, deducere: vnde & monetam Græci vocant κόμμα. Vers. 25.

Faciens ædes argenteas.] Quænam hæ? Primò, aliqui censent fuisse vota & anathemata, quæ offerebant Dianæ ob depulsum periculum, vel acceptum beneficium. Secundò, alij censent cum Chrysost. fuisse arcas, siue thecas, in quibus gestabantur amuleta, putà signa Dianæ, siue literæ Ephesiæ, quas contra febres, morbos, pericula, aut pro felici sorte & fortuna, fallaces Sacerdotes Dianæ dabant aduentantibus. Aut potiùs vt Baron. hæ ædes erant ipsæ argenteæ statuæ Dianæ, cum suis ædiculis seu loculamentis. Tertiò & optimè, hæ ædes erant imagines, siue simulachra templi Dianæ. Ita enim eius templum venerabantur, vt illud in imaginibus effingerent, eiúsque similitudinem in statuis, putà in ædiculis argenteis conflarent, quibus effigiem, siue statuam Dianæ imponebant; eas deinde vel offerebant Dianæ in templo, vel ad collum, aut in pileis & vestibus appensas gestabant, sicut nostri peregrini gestant imagines B. Virginis Lauretanæ: aut certè domi in lararijs & Oratorijs eas reponebant, præsertim si solidæ essent, non planæ & in lamina. Id ita esse patet ex eo, Ædes Dianæ quæ?

eo, quòd eas Lucas Græcè vocet ναὸς, id est, *templa*, & Polybius ναΐδια, id est, *parua templa, templula*: putà delubra & ædiculas effigie templi, in quibus reponebantur statuæ Dianæ.

Diana est Luna.

Dianæ.] Dea ita dicta ἀπὸ τοῦ Διὸς, quasi Iouiana, quia Iouis filia ex Latona. Diana est Luna, sic appellata, quòd quasi diem noctu lucendo efficiat, aut Cicero lib. 2. de natura Deorum; sicut Luna dicta est quasi *lucens una*, quòd noctu sola luceat: vnde & Noctiluca vocata est. Quare Macrobius: Diana, inquit, dicta est quasi Iana, addita littera D. veteres enim Lunam vocabant Ianam, ait Varro lib. de re rustica. Hinc & Horatius:

Nec par aut eadem nocturnæ forma Dianæ,
Riuè crescentem face Noctilucam.

Alij tamen Dianam dictam putant quasi deuianam, quia venantes per syluas deuiare solent: vnde ipsa habita est viarum dux & Dea. Eadem dicta est Lucina & Iuno, ait Cicero: Iunō, à iuuando; Lucina, quòd partum in lucem prodat: quam proinde in partu inuocant. Vnde Virgil. *Casta fave Lucina, tuus iam regnat Apollo.* (Hinc Diana à Poëtis vocatur lucifera, clara, succincta, armata, nocturna, omnivaga, verecunda, integra, virginea, aëria.) Vel vt Plinius, quòd oculis præsit & luci, siue à luco quem Romæ in Exquiliis habebat. Plures, inquit Cicero, fuerunt Dianæ, sed illa nominatissima, quæ eodem partu cum Apolline, ex Ioue & Latona nata est. Hæc ob virginitatis amorem fertur hominum consortia fugisse; & vt libidinis tentationes euaderet, venando syluas & montes incolebat, paucarum Virginum comitatu contenta. Arcum ferebat & pharetram, succincta semper incedens, & cothurno induta: qua de causa syluarum & nemorum Dea credebatur. Cicero Actione 6. in Verrem: *Fuit*, inquit, *apud Segestanos ex ære simulachrum Dianæ, tum summa atque antiquissima religione præditum, tum singulari opera artificioque perfectum.* Et mox: *Erat admodum amplum & excelsum signum cum stola. Veruntamen inerat in illa magnitudine actus atque habitus virginalis: sagitta pendebant ab humero, sinistra manu retinebat arcum, dextra ardentem facem præferebat.* Porrò Diana Ephesiorum erat πολύμαστος, id est, *multimammia* ait S. Hieron. Præfat. in Epist. ad Ephesios; *vt ex ipsa effigie mentirentur, omnium eam bestiarum & viuentium esse nutricem.*

Diana Christianorum B. Virgo. 1.

Falsa ergo & mendax fuit Gentilium Diana: vera & verax Christianorum Diana, est B. Virgo Maria, virgineis stipata choris, quæ in montana abiit, vt Baptistam eremicolam consecraret. Hæc enim est æterni Patris filia, quæ lucem mundi peperit, ideóque maris stella in nocte huius sæculi cunctis fidelibus præfulgens, monstrat iter in cœlum. Eadem est multimammia, quia noua Eua mater viuentium, lac suæ gratiæ & consolationis omnibus se inuocantibus impertit. Ipsa est enim *mulier amicta Sole & Luna sub pedibus eius, & in capite eius corona stellarum duodecim.* Apocal. 12. 1. Quod enim in mundo est Sol, & Luna siue Diana, hoc in Ecclesia est Christus & Maria. Vnde B. Virgo hoc ipso anno, vel proximè sequenti, quo Dianæ cultus & templum à Paulo euerti cœpit, terras relinquens in cœ- 2.
lum abiit, vt inferiùs ostendam. Diana à Græcis dicta est ἄρτεμις, quasi ἀερτόμη, quòd Luna aërem, vel potiùs ætherem incedendo secet, ait Macrobius. secauit hoc tempore cœlos omnes penetrando, & super omnes Angelorū choros exaltata est B. Virgo. Plato verò in Cratylo: Diana, inquit, dicitur ἄρτεμις, διὰ τὸ ἀρτεμὲς, καὶ τὸ κόσμιον, διὰ δὲ τὴν παρθενίαν 3.
ἁβρομίαν, id est, *propter integritatem & modestiam, propter virginitatis desiderium*: vel quasi ἀρρενόμη, id est, *virtutis inspectrix & conscia*: vel vt Strabo lib. 14. διὰ τὸ ἀρτιαίους ποιεῖν, id est, *quòd integros & perfectos efficiat.* Quæ omnia non Dianæ Gentilium, sed Christianorum, Virgini inquam Deiparæ conueniunt: vti & illud quod de Dianæ templo olim 4.
Romæ in Auentino monte ædificato, nunc verò Deo in S. Sabinæ honorem dedicato, scribit Sextus Pompeius: *Seruorum*, inquit, *dies festus existimatus Idibus Augusti, quòd eo die Seruius Tullius natus fertur, eadem Diane dicauerit in Auentino, cuius tutela sunt cerui, à quorum celeritate fugitiuos vocant ceruos.* Hæc est ergo Opis nostra (sic enim dicta est Diana 5.
ab opitulando) cui competit illud Virgilij: *Opis ad æthereum pennis aufertur Olympum.* Denique Reges 6.
& Principes thesauros suos in templo Dianæ deponebant, quos nemo, ne hostis quidem vrbem diripiens, tangere audebat. Ira virtutis & salutis fida custos est Deipara; ita vt impossibile sit perire eum, qui se suáque ei sedulò commendat, vti docet communis omnium experientia, ac S. Bernard. hom. 4. super *Missus est*: *Ex ore tuo* (ô Maria, inquit) *pendet consolatio miserorum, redemptio captiuorum, liberatio damnatorum, salus denique vniuersorum filiorum Adam, totius generis tui.* Idem alibi sparsim: *Maria*, inquit, *est viola humilitatis, lilium castitatis, rosa charitatis. Mariæ nec facultas, nec voluntas dandi dona hominibus deesse potest. Mariæ pietati non desunt fides vocis gratiæ, efficacia voti. Mariæ commendare memento quicquid Deo offerre paras. Maria decus Paradisi, gaudium cœli. Maria gremium virgineum. Mariæ virginitas maior quàm angelica puritas. Mariam cogitans, non erras. Mariam rogans non desperas. Per Mariam cœlum repletum est, & infernus euacuatus. In Maria Deus posuit Solem & Lunam. Christum & Ecclesiam. In Maria Angeli lætitiam, iusti gratiam, peccatores veniam inuenerunt in æternum. In Maria, per Mariam, de Maria benigna manus omnipotentis quicquid creauerat, recreauit: sine Maria nihil refectum est, sicut sine Deo nihil factum per Mariæ manus transijt quod Deus nos habere voluit.*

Dianæ templum Orbis miraculum.

Iam quod ad Ephesinum Dianæ templum attinet, erat illud adeò augustum & magnificum, vt inter septem Orbis miracula numeraretur. Audi Plinium lib. 36. c. 14. *Magnificentiæ vera admiratio exstat templum Dianæ Ephesiæ, ducentis* (alibi habet *quadringentis*) *viginti annis factum a tota Asia. In solo id palustri fecere, ne terræ motus sentiret, aut hiatus timeret. Rursum ne in lubrico atque insiabili fundamenta tantæ molis locarentur, calcatis ea substrauêre carbonibus, deinde velleribus lanæ. Vniuerso templo longitudo est 425. pedum, latitudo 220. columnæ 127. a singulis Regibus factæ, sexaginta pedum altitudine, ex ijs 36. calatæ.* Et mox: *cætera eius operis ornamenta plurium librorum instar obtinent.* Eo die quo natus est Alexander Magnus, templum hoc Dianæ incendit Herostratus, vt ex hoc suo facinore nomen suum ad omnes posteros transmitteret. Vnde nomen eius ex omnibus libris deleuerunt, sed tamen mansit illud superstes. Ex hoc incendio coniectarunt augures, illo die natum esse, qui exitium afferret Asiæ. Tandem Gothi sub Gallieno Imp. inuadentes Asiam, hoc templum planè spoliarūt & concremarūt, ait Capitolinus in vita Gallieni.

Vers. 25.

Quos (artifices ædicularum Dianæ) *& eos qui huiusmodi erant opifices.*] καὶ τοὺς τοιοῦτα ἐργάτας, id est, *& eos qui circa eadem operabantur.* Præter enim ipsos artifices, erant alij opifices eorum administri. Alij enim argentum in laminas deducebant, alij liquabant, alij purgabant, alij polibant, alij

Digitized by Google

alij pingebant, alij inscribebant, alij exornabant. A Pagnin. & Vatab. vertunt: *& eos qui similium rerum erant opifices*, quasi omnes omnino aurifabros, sculptores, statuarios, &c. Demetrius conuocarit, vt maiorem cieret tumultum.

De hoc artificio est nobis acquisitio.] Tigur. *Ex hoc opificio nobis est quæstus.* Græcè enim est ἐργασία, id est, *lucrum, quæstus.*

VERS. 27. *Non solùm autem hæc periclitabitur nobis pars.*] Hæc sors nostra, hoc opificium nostrum, hic quæstus noster, *in redargutionem venire*, putà in reprobationẽ & contemptum, vt redarguta & confutata à Paulo quasi vana & superstitiosa ab omnibus negligatur, reprobetur & contemnatur; itáque ad paupertatem redigamur & fame moriamur. Aliqui B vertunt: *periclitamur hac parte.*

Magnæ Dianæ.] Gentiles magnos Deos numerabant duodecim, sex mares, totidem feminas, quos Ennius hoc disticho complectitur:

Iuno, Vesta, Minerua, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Iouis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

Cæteri Dij erant minorum gentium.

Destrui incipiet majestas eius.] Legit Interpres μέλλειν δὲ. Sic & Pagnin. Vatab. & alij. Nonnulli tamen legunt μᾶλλον δὲ, id est, *magis verò*. q.d. non tam angit nos perditio lucri, quàm Dianæ honor & cultus: acerbissimum enim nobis erit, & omnibus esse debet, si majestas eius apud vulgus depereat.

VERS. 29. *Confusione.*] Perturbatione, tumultu. C

Et impetum fecerunt.] ὥρμησαν, id est, *impetu uno concurrerunt in theatrum*, in illud rapientes Gaium & Aristarchum, vt illos, aliósq; Christianos ibidem reos, & sacrilegos publicè proclamarent, & mactarent. ita Arator, Beda, Hugo & alij. Gaius hic fuit Macedo, alius à Gaio Derbeo, de quo cap. sequenti v. 4. Aristarchum Paulus vocat concaptiuum suum Colos. 3. 10. Asscriptus est Sanctis die 4. Aug. vbi sic legimus: *Thessalonica S. Aristarchi, qui fuit individuus comes Pauli, & ab eo Thessalonicẽsiũ Episcopus ordinatus, post lõgos agones sub Nerone coronatus quieuit.*

VERS. 30. Pauli audacia. *Paulo autem volente.*] Extollit S. Chrys. hom. 7. de Laudibus S. Pauli, eius animi magnitudinem, quòd quæsitus ad necem, in populi furentis turbam D ingredi voluerit, eam vel sedaturus, vel pro Christo occubiturus. Hoc enim, inquit, decebat ducem fidelium, vt audacia cæteris præiret, ac reipsa ostenderet Christianis non esse timendam, sed ambiendam mortẽ pro Christo. Sic in bellis dux animosus animat totum exercitũ, timidus intimidat. Vnde illud: *Fortior est exercitus cernorum duce Leone, quàm Leonum duce cervo. Paulus enim*, ait Chrysost. *in prædicandi ardore ipso igne ebullientior, plurima in se flammam ipse succendit, non periculi timuit, non irrisiones erubuit, sed alios accipiens oculos, vtique charitatis, aliámque mentem, multo cum impetu instar torrentis irrupit, omnia pariter Iudæorum trahens, atque conuoluens*, &c. *& quasi semper satisfaceret Deo pro tẽpore iam peracto, sic lucra spiritualia vndique colligebat in locum, qui esset belli pars maxima, & laborum periculorúmque plena, fidenter insiliens. Hoc verò mirabile, quod cum esset tam audax, & quasi ad pugnam semper accinctus, & ignem quendam belli conspirans, ita rursum placabilem se præbebat magistris, vt nunquam in tanto alacritatis impetu offenderit.* Vnde & suis dissuadẽtibus ingressum in theatrum, ilicò acquieuit. Sic & S. Greg. 31. Moral. c. 14. vel 23. Paulum comparat equo generoso, qui in prælio exultat. *Iumenti*, inquit, *licet illum sessoris sui calcaribus excitatum contra armatos hostes, quantus Paulum feruor accenderet quando eum Ephesi ad irrumpendum theatri turbas zeli flamma rapiebat.*

Alij autem aliud clamabant.] Videtur esse aposiopesis, & aliquid esse supplendum, quod explicat Syrus, dum vertit: *Turbæ autem quæ erant in theatro, valdè tumultuabantur, & alij aliud clamabant.* Nam vt sequitur: *Erat ecclesia*, id est, populi cœtus & turba confusa, vti fit in seditione & tumultu, dum vnus hoc vult & clamat, alius aliud.

De turba autem detraxerunt Alexandrum.] Hic VERS. 33. Alexãder videtur fuisse Iudæus, peritus & eloquẽs, Paulo tamen amicitia coniunctus, quẽ Iudæi protraxerunt in locum aptum ad perorandũ pro communi causa. Nam Ephesios pro Diana certantes non tãtùm in Christianos, sed & Iudæos, Dianæ hostes, fuisse commotos & concitatos patet ex sequẽtibus v. 34. Vnde Syrus vertit: *Plebs autem Iudæorum, qui illic erant statuerunt ex seipsis virum Iudæum, cui nomen erat Alexander.* Nã pro *detraxerunt* Græcè est προεβίβασαν, id est, *prius instruxerũt*, vt vertit Vatab. Sic instruimus aduocatum, vel patronum causam nostram acturum: vnde quidam putant nostrum Interpretem legisse προεβίβασαν, id est, *protruserunt.* Verùm etiam προβιβάζεσθαι dicitur, qui cogitur prodire & protruditur. Alexandrum hunc putat Baron. Hugo & alij conuersum fuisse ad Christum, sed apostatasse, essèq; illum, quẽ Paulus cum Hymenæo ob blasphemiam tradidit Satanæ. 1. Tim. 1. 20. Verùm alij, vt Caiet. & Arias, censent fuisse diuersum.

Alexander autem manu silentio postulato.] κατασείσας τῇ χειρὶ, id est, *agitans manũ, mota manu.* Ita Persius: *Et calida fecisse silentia turba. Majestate manus.*

Et cùm sedasset Scriba turbas.] Scriba hic fuit Se- VERS. 35. cretarius Ciuitatis, vel consiliarius Magistratus, eiúsque quasi os & sensus, quales in Belgio sunt & vocantur Pensionarij. Vnde Græcè vocatur γραμματεὺς, id est *legis doctor*, qui iura Ciuitatis callet & tuetur, ac in iis Magistratũ informat & dirigit. Syrus vertit: *Princeps Ciuitatis*, quasi fuerit Cancellarius.

Putant aliqui Scribam hunc fuisse Alexandrum Iudæum. ita Baro. Veriùs alij censent alium fuisse, cúmque Gentilem. Nam Lucas eos videtur distinguere. Alexandro enim, vtpote Iudæo, occlamarunt turbæ Gentilium per duas horas. Vt ergo eas sedaret, successit Scriba Gentilis, qui laudans Dianam (quod non fecisset Iudæus) eas compescuit. Vnde Chrys. vocat eum infidelem. Sanè vir fuit politicus & prudens, qui statim turbas composuit, qualis fuit Demosthenes, *quem mirabantur Athenæ Torrentem, & pleni moderantem frena theatri*, ait Iuuen. Sat. 10.

Cultricem esse.] Syrus, ædituam esse. Græcè, νεωκόρου, id est, *templi ornatricem & administrã*. Sicut S. Paulinus optabat esse custos, & ædituus tẽpli S. Felicis, quẽ proinde celebrauit decẽ hymnis natalitiis.

Iouisque prolis.] Græcè, καὶ τῆς διοπετοῦς, id est, *à Ioue demissi*, vel *delapsi*, scilicet ἀγάλματος, id est, *simulacri* Dianæ. ita Syrus, Chrys. Pagn. Vatab. & alij. Fingebant enim Dianæ simulachrum non ab homine effictũ, sed cœlo delapsum, idque vulgò creditum fuisse docet Suidas in voce διοπετὲς. Ita mendacio aucta est superstitio. Sic Palladium Troianum, & Ancile Romanum cœlo lapsa finxerunt. Noster legit τῆς διοπετοῦς, id est, *à Ioue profecta*, vel *descendentis* Dianæ. Homerus enim Reges vocat διοτρεφεῖς, quasi à Ioue profectos & ortos. Fortè etiam legit διογενοῦς, id est, *à Ioue genita.* Palladium quod?

Neque blasphemantes Deam vestram.] Mentitur VERS. 37. officiosè ad sedandum populum, ait Chrys. Paulus enim docebat eam non esse Deam, sed Idolũ inane & fictum; quod apud Ephesios erat insignis blasphemia. Notat tamen insignem Pauli modestiã, qui conuiciis & maledictis Dianam non prosciderit, sed nudã eius veritatẽ dixerit & detexerit. Idẽ faciebant Iudæi,

Iudæi, putantes illud præceptum esse Exodi 22. A 28. *Dijs non detrahes*; licèt alius eius loci sit sensus, vt ibi dixi. Vnde Iosephus lib. 2. contra Appionem: *Nolter mos*, inquit, *est propria custodire, non aliena accusare, & vt neque ridere, neque blasphemare debeamus eos qui apud alios putantur Dij, apertè nobis legislator interdixit.* Huc facit illud S. Augustini monitum in Euang. secundùm Matth. Serm. 6. *prius Idola in cordibus hominum, deinde in idolys & templis esse confringenda.* Ex hisce verbis colligitur, Scribam hunc Paulo fauisse, eique fuisse amicum, vel benevolum.

VERS. 38. Conuentus forenses qui? Resp. 1.

Conuentus forenses aguntur.] Græcè, ἀγοραῖοι ab ἀγορὰ, sicut forenses à foro. Quinam hi? Primò, Syrus vertit, *artifices sunt*, quasi hi conuentus fuerint B artificum, in quibus à Decanis eiusdem artis quæstiones & lites deciderentur, vti passim in Germania fieri videmus. q. d. Iis hæc pertinet ad Collegium aurifabrorum: ibi decidatur.

2. Secundò, Oecum. *forenses* interpretatur vulgares & plebeios Iudices, qui plebeiorum causas decidebant, sicut diuitum Proconsules.

3. Tertiò, *forenses* vocantur, qui in publico loco & consessu, putà in foro fiunt. Sic vulgò causas forenses vocamus ciuiles. Apud Romanos enim, aliósq; iudicia publica exercebantur in foro, teste Cicerone, Quintil. lib. 3. & aliis. Vnde forensis opponitur domestico, quasi publicum priuato. Et scimus Ciceronem causas suorum egisse in foro, non rerum C venalium, sed causarum, quæ in publico loco, velut suo foro tractabantur.

4. Quartò, Baron. ex Dionysio Halicarn. lib. 4. conuentus forenses censet fuisse eos, quibus statis per annum diebus populus conueniebat ad sacra & ludos Dianæ: vbi deinde præstò erant Iudices, qui lites deciderent & componerent. Aut potiùs, inquit, apud Lucam conuentus forenses illi erant, cùm Proconsul in quibusdã prouinciæ ciuitatibus, quæ sibi ad hoc peragendum commodiores videbantur, certis diebus consistens, per se, vel legatos causas comprouincialium cognoscens, iudicia exercebat, & per sententiam definiebat. Meminit horum Cicero lib. 3. Epist. 6. & 8. & Iosephus 14. Antiq. cap. 10. Sic in Hungaria, aliisque regnis, lites & causæ grauiores differuntur vsque ad Comitia regni, in quibus à regni Proceribus deciduntur. Tertius sensus cæteris planior videtur & communior.

Si quid autem alterius rei quæritis.] Grauioris, ad bonum & quietem publicam spectantis.

VERS. 39. *In legitima ecclesia.*] In cœtu & Comitiis prouinciæ, vel populi legitimè à lege, vel Magistratu indictis, *poterit absolui*, id est, definiri, vel transigi & componi. *Legitimam* opponit tumultuariæ, quam hic ipsi per seditionem conflarant. ita Gagneius, Vatab. & alij. Addit Chrys. hos cœtus ter in mense fieri solitos. Baron. verò ex Epiphanio hæresi 30. per Ecclesiam accipit Synagogam Iudæorum. q.d. Si quid Iudaicæ quæstionis habetis circa Iudæos & legem Mosaicam, qualis videtur esse hæc quam Paulo Iudæo intentatis, adite Synagogam Iudæorum, ibi ea optimè decidetur. Iudæi enim Ephesi habitantes, eiusdem Ciuitatis municipes erant, ac proinde priuilegiis ciuium potiebantur, & Ephesij dicebantur, teste Iosepho lib. 2 contra Appionem. Verùm sic Scriba hic magis irritasset furentem populum: ille enim oderat Iudæos, quasi Dianæ suæ hostes. Prior ergo sensus est planior.

VERS. 40. *Nam & periclitamur argui seditionis.*] Percellit eos metu Imperatoris & Proconsulis, qui in auctores huius tumultuarij concursus & seditionis sit inquisiturus, de iisque pœnas sumpturus.

Cùm nullus obnoxius sit.] αἴτιος, id est, *reus*. q.d. cùm nemo sit in culpa, cùm nullus sit turbator, Reip. proditor, seditiosus, ob quem hic cõcursus sit factus, vt propterea cum excusare possimus, eiúsq; rationẽ reddere Proconsuli. Enorme enim crimen debet esse, ob quod totus populus concurrat & insurgat. Secundò, αἴτιος non ad hominem, sed ad rem causámque referri potest. q. d. cùm nulla sit causa, per quam excusare possimus hunc populi concursum. ita Gagneius, iuxtà illud Eustath. Odyss. α. αἴτιος ὁ γράψας ἄσπετα καλλιτεύχῳ. *Est reus asscribens crimina Callimacho.*

Dimisit ecclesiam.] Cœtum populi. Nota, multa & magna hic, & alibi omittit Lucas. Nam tantùm itinera Pauli, & capita rerum in iis gestarum summatim percenset. Sic c. 9. omittit profectionem Pauli recens conuersi in Arabiam, reditum in Damascum, post annos tres, accessum Ierosolymam, reprehensionem Petri, quæ tamen recenset Paulus Galat. 1. & 2. Sic 1. Cor. 11. 24. ait Paulus, *à Iudæis quinquies quadragenas vna minus accepi*, de quibus Lucas ne verbum quidem. Cúmque Paulus ter se cæsum virgis dicat, de vnica tantùm flagellatione facta Philippis, idem meminit c. 16. De terno naufragio itẽ, quo Paulus ait se nocte & die in profundo maris fuisse, nil habet Lucas: nam naufragium quod c. 27. recensetur, contigit post scriptam Epistolam ad Corinthios. Sic de cathedra Petri Antiochena, Romana, aliisque eius gestis altum silentium est apud Lucam. Pari modo hic Ephesi omisit pugnam Pauli cum bestiis, de qua Paulus 1. Corinth. 15. 32. ait: *Si secundum hominem* (id est, humana audacia, contentione & robore, siue quantum homini est possibile) *ad bestias pugnam Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt?* Nam quod Theoph. Oecum. Anselm. & ex eis alij recentiores (quorum vnus alũ, quasi ouis ouem sequitur) hanc pugnam metaphoricè accipiunt pro contẽtione, quam Paulus habuit cum Demetrio & argentariis, quos ob sæuitiam & furorem, atque ob carnalem & bestialem vitam (qua carni dediti ita viuebant, ac si non esset resurrectio & altera vita in cœlis) vocet bestias, certum est eos errare. Nam Epistola ad Cor. D in qua pugnæ huius meminit, scripta est Ephesi, vt patet ex eo quod ait 1. Corinth. 16. v. 8. *Permanebo autem Ephesi vsque ad Pentecosten.* Rursum scripta est ante contentionem cum Demetrio: post eam enim statim Epheso discessit, vt patet cap. 20. 1. ita Baron. & alij passim. Quocirca nõnulli, vt Arias, censent hanc pugnam Pauli cum bestiis, fuisse concertationem quam habuit cum Iudæis, & filiis Sceuæ Exorcistis, vers. 9. & 13. Verùm id minùs est probabile. Exorcistis enim fuit concertatio cum Diabolo, qui in eos insiliit, non cum Paulo, qui tacuit: cum Iudæis autem ad prædicationem Pauli se indurantibus non certauit ipse, *sed discedens ab eis segregauit discipulos, quotidie disputans in schola tyranni cuiusdam*, ait Lucas. Longè maius certamen fuit Paulo cum Iudæis in Derbe, Lystra, Corintho, vti audiuimus c. 14. 15. & sequen. & tamen nusquam eos vocauit bestias.

Pugna Pauli cum bestiis quæ? 1. sententia.

2.

Quare verius videtur, ad literam Paulum Ephesi obiectum fuisse bestiis. Primò, quia id propriè verba eius iam recitata sonant. Secundò, quia aliæ expositiones sunt impropriæ, nec solido fundamento nituntur. Tertiò, quia cùm plerique martyres, multique Pauli discipuli & discipulæ, inter quas fuit S. Thecla, obiecti fuerint bestiis, decebat vt & Paulus eorum antesignanus & dux, eis in hac re præiret, darétque exemplum. Fuit enim ipse tentatus & consummatus per omnia. Quartò, quia ita explicat

3. Paulus verè bestijs obiectus fuit.

2.

3.

4.

Theodor.

Theodor. Ambr. Arboreus & Mariana 1. Corinth. 15. Fauet quoque Chrysost. dum bestias non nisi bestias interpretatur, esto ambiguè loquatur. Ait enim: *Quid est secundùm hominem? quantum feritatis in homines cadit, depugnaui cum bestijs.* Vbi interpretatur τὸ *secundùm hominem*, non autem τὸ *pugnaui cum bestijs*, quasi per se clarum, & vt sonat accipiendum. Quintò, quia idcirco dixit 1. Corinth. 4. 9. *Spectaculum* (Græcè θέατρον, id est, *theatrum*) *facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus.* q. d. in theatro bestiis obiecti, facti sumus spectaculum hominum, Dei & Angelorum. In theatris enim spectabantur hominum & ferarum pugnæ, gladiatores, & bestiludia, vti S. Ignatius Pauli assecla, post cum Romæ à Traiano ad bestias damnatus, in amphitheatrum productus, videns circumfusam spectantium turbam, eámque salutans: *O Romani*, inquit, *in theatrum hoc prodeo, vobisque spectaculum fio, non ob crimen aliquod, cùm nihil morte dignum commiserim; sed vt per leones ad Deum perueniam, eóque fruar, cuius insatiabilis teneor desiderio.* Vnde & subdit Paulus: *Tanquam purgamenta* (ὥσπερ περικαθάρματα, id est, *tanquam anathemata & diris deuota capita*) *huius mundi facti sumus, omnium peripsema.* q. d. facti sumus vt piaculares hostiæ, retrimenta mundi & bestiarum pabula, quasi vita, luce, aëre & terra hac indigni, ideóque in ferarum ventres detrudendi & sepeliendi.

5.

Obiicitur 1. Dices primò, non est credibile Paulum propriè pugnasse, id est, dimicasse cum bestiis, vt ipse ait, esto eis sit obiectus. Resp. θηριομαχεῖν, id est, *pugnare cum bestijs*, idem est quod bestiis obiici: quia enim plerique reorum ita obiiciebantur bestiis, vt cum eis depugnarent ad spectantium voluptatem (populus enim magis spectare auebat has pugnas & bestiludia, quàm nudas hominum deuorationes) hinc pugnare cum bestiis, idem est quod bestiis obiici, vt pater ex Actis martyrum. Vnde S. Ignatius Epist. 11. ad Ephesios ait: *vt merear Romæ cum bestijs dimicare*, id est, bestiis obiici, ab eisque laniari.

2. Dices secundò, Paulus erat ciuis Romanus, ac proinde iure Romanorum non poterat ad bestias damnari. Resp. cum obiectum fuisse bestiis, non per legitimum iudicem & iudicium, sed per furorem populi. Rem gestam narrat Nicephorus lib. 2. c. 25. ex antiquis Pauli Actis, quæ citat probátque Origen. lib. 1. Periarch. c. 2. *Verumenimuerò*, inquit, *qui profectiones Pauli descripserunt, cum quamplurima alia simul & feciſſe & passum esse, tum hoc quoque cùm Ephesi esset, de eo memoriæ mandarunt. Cùm ibi principem locum Hieronymus obtineret, multa cum libertate Paulus est concionatus: quare Hieronymus illum bene quidem & diserè dicere, sed orationem eius non esse eorum temporum testatus est. Plebs quidem certè per insolentiam & furorem Paulo compedibus iniectis, carceri eum includit, vt leonibus vorandus obiceretur. Ibi tum Eubula & Artemilla, clarorum Ephesi virorum coniuges, fidem edoctæ à Paulo (noctu enim ad eum veniebant) diuini lauacri gratiam ab eo petunt. Itaque virtute diuina atque angelici satellitij ministerio, caliginem noctis exuberantia splendoris illustrante, Paulus ferreis compedibus liberatus, illas diuino baptismo ad littus maris initiat: & cùm id nemo omnium quibus custodia cura mandata fuerat, sensisset, ad vincula rursum sua in quibus esca leonibus asseruabatur, redit. Sed enim ingenti magnitudine & robore intolerando Leo contra ipsum immissus, in arenam quidem ille procurrit, sed ad Pauli pedes consedit. Et cùm itidem alia immanes fera immitterentur, ne tangere quidem vlla sacrum corpus ad orationem erectum, atque compositum sustinuit. His ita actis, derepentè fragore multo vehemens quædam supra naturæ ordinem grando decidens, multorum simul & virorum, & ferarum animalium comminuit capita, ipsiúsque Hieronymi aurem amputat: qui deinde cum suis per Paulum Deo conciliatus, salutiferum suscepit lauacrum: Leo autem ille profugus in montes proximos euadit: & Paulus inde in Macedoniam & Graciam transmisit; atque ita tandem Hierosolymam proficiscitur. Mirandum non est, Lucam hanc Pauli cum bellua pugnam reliquis eius actis non inseruisse: nam etsi ex Euangelistis solus Ioannes Lazari resuscitationem commemorat, minùs tamen de fide veritatéque eius ambigendum.* Hucusque Nicephorus.

CAPVT VIGESIMVM.

SYNOPSIS.

Paulus Epheso discedens, per varias Asiæ & Graciæ vrbes pergit in Macedoniam: inde Troadem, vbi Eutychum à morte reuocat: inde Miletum; quò Seniores Ephesi accersens, eis Ecclesiam commendans vltimum valedicit.

Nota, omnia quæ hoc capite & deinceps narrat Lucas vsque ad cap. 28. & vltimum, gesta sunt vno eodémque anno, scilicet Christi 58. Neronis 2. Vide Chronotaxin.

Vers. 1. Postquam autem cessauit tumultus, vocatis Paulus discipulis, & exhortatus eos, valedixit, & profectus est vt iret in Macedoniam.

2. Cùm autem perambulasset partes illas, & exhortatus eos fuisset multo sermone, venit ad Græciam:

3. Vbi cùm fecisset menses tres, factæ sunt illi insidiæ à Iudæis nauigaturo in Syriam: habuítque consilium vt reuerteretur per Macedoniam.

4. Comitatus est autem eum Sopater Pyrrhi Beroëensis, Thessalonicensium verò Aristarchus, & Secundus, & Gaius Derbeus, & Timotheus: Asiani verò Tychicus & Trophimus.

Digitized by Google

5. Hi cùm præceſſiſſent, ſuſtinuerunt nos Troade:

6. Nos verò nauigauimus poſt dies azymorum à Philippis,& venimus ad eos Troadem in diebus quinque, vbi demorati ſumus diebus ſeptem.

7. Vna autem Sabbathi cùm conueniſſemus ad frangendùm panem, Paulus diſputabat cum eis,profecturus in craſtinum, protraxítque ſermonem vſque in mediam noctem.

8. Erant autem lampades copioſæ in cœnaculo, vbi eramus congregati.

9. Sedens autem quidam adoleſcens nomine Eutychus ſuper feneſtram, cùm mergeretur ſomno graui, diſpueante diu Paulo, ductus ſomno cedit de tertio cœnaculo deorſum,& ſublatus eſt mortuus.

10. Ad quem cùm deſcendiſſet Paulus, incubuit ſuper eum : & complexus dixit: Nolite turbari,anima enim ipſius in ipſo eſt.

11. Aſcendens autem, frangénſque panem,& guſtans, ſatíſque allocutus vſque in lucem,ſic profectus eſt.

12. Adduxerunt autem puerum viuentem, & conſolati ſunt non minimè.

13. Nos autem aſcendentes nauem, nauigauimus in Aſſon, inde ſuſcepturi Paulum: ſic enim diſpoſuerat ipſe per terram iter facturus.

14. Cùm autem conueniſſet nos in Aſſon, aſſumpto eo, venimus Mitylenen.

15. Et inde nauigantes, ſequenti die venimus contra Chium, & alia applicuimus Samum, & ſequenti die venimus Miletum.

16. Propoſuerat enim Paulus tranſnauigare Epheſum, ne qua mora illi fieret in Aſia. Feſtinabat enim, ſi poſſibile ſibi eſſet, vt diem Pentecoſtes faceret Ieroſolymis.

17. A Mileto autem mittens Epheſum, vocauit maiores natu Eccleſiæ.

18. Qui cùm veniſſent ad eum, & ſimul eſſent,dixit eis: Vos ſcitis, à prima die, qua ingreſſus ſum in Aſiam, qualiter vobiſcum per omne tempus fuerim,

19. Seruiens Domino cum omni humilitate, & lacrymis, & tentationibus, quæ mihi acciderunt ex inſidiis Iudæorum:

20. Quomodo nihil ſubtraxerim vtilium, quominus annuntiarem vobis, & docerem vos publicè, & per domos,

21. Teſtificans Iudæis atque Gentilibus in Deum pœnitentiam & fidem in Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.

22. Et nunc ecce alligatus ego ſpiritu, vado in Ieruſalem; quæ in ea ventura ſint mihi, ignorans:

23. Niſi quòd Spiritus Sanctus per omnes ciuitates mihi proteſtatur, dicens; quoniam vincula, & tribulationes Ieroſolymis me manent.

24. Sed nihil horum vereor: nec facio animam meã pretioſiorem quàm me,dummodo conſummem curſum meum,& miniſterium verbi, quod accepi à Domino Ieſu, teſtificari Euangelium gratiæ Dei.

25. Et nunc ecce ego ſcio, quia ampliùs non videbitis faciem meam vos omnes, per quos tranſiui prædicans regnum Dei.

26. Quapropter conteſtor vos hodierna die, quia mundus ſum à ſanguine omnium.

27. Non enim ſubterfugi, quominus annuntiarem omne conſilium Dei vobis.

28. Attendite vobis,& vniuerſo gregi,in quo vos Spiritus Sanctus poſuit Epiſcopos, regere Eccleſiam Dei, quam acquiſiuit ſanguine ſuo.

29. Ego ſcio quoniam intrabunt poſt diſceſſionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi.

30. Et ex vobis ipſis exurgent viri loquentes peruerſa,vt abducant diſcipulos poſt ſe.

31. Propter quod vigilate, memoria retinentes, quoniam per triennium nocte & die non ceſſaui, cum lacrymis monens vnumquemque veſtrùm.

32. Et nunc commendo vos Deo,& verbo gratiæ ipſius,qui potens eſt ædificare, & dare hæreditatem in ſanctificatis omnibus.

33. Argentum & aurum, aut veſtem nullius concupiui, ſicut

34. Ipſi ſcitis: quoniam ad ea quæ mihi opus erant,& his,qui mecum ſunt,miniſtrauerunt manus iſtæ.

35. Omnia oſtendi vobis, quoniam ſic laborantes, oportet ſuſcipere infirmos, ac meminiſſe verbi Domini Ieſu,quoniam ipſe dixit: Beatius eſt magis dare quàm accipere.

36. Et cùm hæc dixiſſet, poſitis genibus ſuis orauit cum omnibus illis.

37. Magnus autem fletus factus eſt omnium:& procumbentes ſuper collum Pauli, oſculabantur eum,

38. Dolentes maximè in verbo, quod dixerat,quoniam ampliùs faciem eius non eſſent viſuri. Et deducebant eum ad nauem.

E

VERS. 1. XHORTATVS *eos.*] Græcè tantùm eſt παρακαλέσαντες; id eſt, *vocans*: vnde ex Græco excidiſſe videtur altera vox vicina, καὶ παρακαλέσαντες, id eſt, *& exhortatus*; vel vt Syrus, *conſolatus eos*: ideo enim vocauit eos, vt exhortaretur & conſolaretur in tanta Demetrij ſeditione & tumultu.

Valedixit.] ἀσπασάμενος. Syrus, *deoſculatus eos.* Pagnin. & Tigurina, *complexus eos.* Solebant enim Chriſtiani primitus ſe ſalutare in oſculo ſancto, id eſt, amplectendo ſeſe inuicem, vti etiamnum eorum exemplo faciunt Religioſi. Vide dicta ad illud:

illud: *Salutate invicem in osculo sancto.* 1. Corinth. 16,20. & 2. Corinth. 13. 12.

Profectus est.] Sapienter cedens furori Demetrij & argentariorum, ne in Christianos omnes insurgerant, eósque mactarent; se verò aliis prouinciis & laboribus reseruans. Ita S. Athanasius sciens se vnum quæri ab Arrianis, ac in suo capite verti rem Christianam de homusio, prudenter vbique fuga se subduxit, vitámque penè omnem in exilio & latebris egit; ac fugiendo, hostium furorem fregit & superauit.

Vt iret in Macedoniam.] Inde iturus Ierosolymam, vt ipse destinauit c. 19. 21.

Vers. 3. *Factæ sunt illi insidiæ à Iudæis.*] Nimirum obsederunt vias, vt eleemosynas, quas deferebat fidelibus in Ierusalem, eriperent, ait Dionys. & vt eum occiderent, ait Lyra.

Vers. 4. *Comitatus est autem eum.*] Græca addunt, *vsque ad Asiam.*

Sopater.] Nonnulli legunt *Sosipater.* Hic enim per crasin dicitur Sopater. Fuit hic cognatus Pauli, vt patet Rom. 16. 21. ita S. Chrysost. Theoph. Origen. & alij in Roman. c. 16. Asscriptus est Sanctis in Martyr. 25. Iunij.

Pyrrhi.] Scilicet *filius*, vel vt Sedulius legit, *pater.*

Beræensis.] Beda hoc cognomen ad Sopatrem refert, non ad Pyrrhum. q. d. Sopater patria erat Beræensis, siue natus Berææ: licèt Ado & Vsuardus in Martyrol. 25. Iunij legant *Pyrrhi Beræensis*, quasi Ciuitas hæc dicta sit *Pyrrhi Beræa.* Verùm de vrbe huius nominis, nihil vspiam reperi.

Tychicus.] Hic fuit administer Pauli in perferendis literis & mandatis ad absentes. Vnde Paulus eum vocat charissimum fratrem, fidelem ministrum & conseruum in Domino. Ephes. 6. 21. Colos. 4. 7. Sanctis asscriptus est in Martyrlo. Rom. die 29. Aprilis.

Trophimus.] Hic fuit Ephesius ex Gentilibus oriundus: vnde propter eum captus est Paulus, suspicantibus Iudæis, quòd Trophimum Gentilem induxisset in templum eorum. cap. 21. 29. De eo sic legimus in Martyt. Rom. 29. Decem. *Arelate natalis S. Trophimi, cuius meminit S. Paulus ad Timoth. scribens, qui ab eodem Apostolo Episcopus ordinatus, præfatæ vrbi primus ad Euangelium prædicandum directus est: ex cuius prædicationis fonte, vt S. Zozimus Papa scribit, tota Gallia fidei riuulos accepit:* qua de causa Arelatensis Ecclesia de primatu Galliæ contendit, vti fusè hic narrat Lorinus.

Vers. 6. *Nauigauimus post dies azymorum.*] Hinc patet, hoc tempore, putà anno Christi 58. adhuc apud Christianos viguisse legalia, saltem nomine & vmbra tenus. Esto enim Christiani celebrarent Pascha, non tamen dies azymorum: hi ergo erant Iudaici.

Nota, Lucas hic mutat personam tertiam in primam, dicens *nauigauimus*, idque facit vsque ad finem libri. Vnde liquet, Lucam hucusque abfuisse à Paulo; hic verò, cùm ad Græciam rediit Paulus, rursum ei adhæsisse: eum enim cum cæteris Paulus assumpsit socium itineris è Græcia Ierosolymam, indéque Romam. Vide dicta cap. 16. 10. Causam, cur Lucas hic rursum adhæserit Paulo, silet Lucas ex modestia, sed explicat Paulus 2. Corinth. 8. 19. scilicet quòd Lucas apud Græcos tum ex medicina, tum ex probitate & fide, tum ex scripto Euangelio celebris, ab Ecclesiis electus esset comes peregrinationis Pauli, ad perferendas eleemosynas fidelium Achaiæ & Macedoniæ in Ierusalem. Prudenter enim nolebat Paulus eas perferre, sed latorem designari ab Ecclesiis, ne quis suspicari posset, eum quid ex iis in suos, vel aliorum vsus conuertisse, vt ipse ibidem ait.

Vna autem Sabbathi.] Id est, prima die hebdomadæ (quæ à præcipua die vocatur Sabbathum) vel prima die post Sabbathum, putà Dominica: vnde in ea Paulus celebrauit Eucharistiam, ad quam fideles de more conuenerunt. ita S. Chrysost. Beda & S. August. Epist. 86. Vide dicta 1. Corinth. 16, 1. Fuit hæc Dominica vna ex iis, quæ inter 50. dies à Paschate vsque ad Pentecosten intercurrunt: & hoc respectu à Chrysost. vocatur Pentecoste: alioqui non fuisse ipsam Dominicam Pentecostes, patet ex v. 16. vbi festinat Paulus, vt Pentecosten celebret Ierosolymæ. Vers. 7.

Ad frangendum panem.] Non corporalem, vt vult Lyra. & alij; sed sacrum, putà ad celebrandam & sumendam Eucharistiam, & post eam Agapen. ita Syrus & S. August. Epist. 86. quin & Calunus & Bullingerus hic. Vide dicta cap. 2. 46. Nota hic primæuum morem celebrandi Missam in Dominica, ad quam conueniebant omnes fideles, in eáque communicabant: quod deinde præcepto vniuersali sanxit Anacletus Papa quartus à S. Petro, vt habetur in eius decretis 2. q. 7. cap. *Laici.*

Protraxitque sermonem vsque in mediam noctem.] Primitus enim exemplo Christi, Eucharistia celebrabatur vespere post sermonem siue exhortationem, erátque & vocabatur cœna Dominica. Paulus ergo vltimum valedicturus, protraxit sermonem in mediam noctem. Vbi nota feruorem Pauli in prædicando, & vice versa populi in audiendo deuotionem; *vt audirent tubam illam, & amabilem vultum intuerentur*, ait Chrysost. Porrò incertum est an hæc nox & vespera fuerit præuia, & principium diei & lucis Dominicæ, an sequens, diémque terminans: festum enim habebat duas vesperas, putà primam & secundam, vti etiamnum habet in Officio Ecclesiastico. Terminantem accipere videtur S. Hieron. Epist. 28. ad Lucinum, dicens: *Vtinam omni tempore ieiunare possemus, quod in Actibus Apostolorum diebus Pentecostes, & die Dominico Apostolum Paulum & cum eo credentes fecisse legimus. Nec tamen Manichæa hæresis accusanda sunt* (qui docuerunt die Dominico esse ieiunandum, etiamsi nemo sit communicaturus) *cùm carnalis cibus præferri non debuerit spiritualis.* Ieiunarunt ergo die Dominica, non ob præceptum, sed ob reuerentiam Eucharistiæ, quam sumpturi erant. Ieiunium autem nullum est die inchoante, sed finiente. Ergo finiente die Dominica celebrarunt Eucharistiam, non inchoante.

Lampades copiosa.] Tum ad pellendas noctis tenebras, tum ad decoranda mysteria & celebrationem Eucharistiæ; vti etiamnum cereis altaria collucent in Missa, de quo ritu vide Baron. hic. Vers. 8.

Ductus somno.] κατενεχθεὶς ἀπὸ τοῦ ὕπνου, id est, *victus à somno*, ait Budæus. Nam sermo Pauli protrahebatur in mediam noctem. Celebre est exemplum Machetis in Collationibus spiritalibus peruigilis, apud Cassianũ lib. 5. de Instit. renunc. c. 29. Vers. 9.

Cecidit de tertio cœnaculo.] Syrus, *de tertia contignatione.* Calus & mortis Eutychi S. Chrysost. auctorem facit Diabolum, vt festum hoc gaudiúmque Christianorum, & fructum concionis Pauli interturbaret, & tam tristi euentu funestaret.

Incubuit super eum.] Græca & Syrus: *Cecidit super eum*, instar Eliæ 3. Reg. 17. 21. & Elisæi 4. Reg. 4. 34. qui incumbentes puero mortuo, eum suscitarunt. ita Beda. Vers. 10.

Digitized by Google

Et complexus.] Vox Græca συμπεριλαβὼν, id est, *circumplexus*, notat arctissimum circumquaque Pauli complexum, vt viscera suæ compassionis, charitatis & misericordiæ in eum effundere velle viderentur. *S. Eutychum à S. Paulo resuscitatus secutus est S. Ioannem Euangelistam, Tela passus in Vaceis in Hispania, completo martyrio glorioso migrat ad Dominum anno Christi 112.* ait L. Dexter in Chronico.

Vers. 11. *Sic profectus est.*] Syrus: *Tunc profectus est.*

Vers. 12. *Et consolati sunt non viuimè.*] Id est, maximam consolationem acceperunt. Pulchrè Beda: *Inter verba*, ait, *prædicationis occurrit occasio curationis, vt dulcedine miraculi & doctrina sermo firmetur, & vigiliarum labor arceatur, & memoria Magistri iam discessuri arctius mentibus infigatur.*

Vers. 13. *Asson.*] Vrbs est in Æolide iuxta Troadem, alio nomine dicta Apollonia, ait S. Hieron. in locis Hebraicis.

Paulus pedes proficiscebatur. *Per terram iter facturus.*] Chrysost. *pedibus per terram ingressurus.* Hoc enim est πεζεύειν, nimirum pedibus incedere, vel pedestri itinere venire. Vnde notat Chrysost. Paulum pedibus iter fecisse, socios verò nauigare iussisse, ne laborem pedestris itineris subirent. Ita Sanctus Franciscus & vti Apostolici incedunt pedites, quantum possunt, exemplo Christi, qui pedibus magno labore & fatigatione obambulabat Iudæam & Galilæam, discurrebat per vicos & castella, vbique euangelizando regnum Dei: nec vnquam equitasse legitur, sed semel asino vectus, nimirum quando vt Messias Rex Iudææ, solemni pompa ingressus est Ierusalem in die Palmarum. Pedes ergo iuit Paulus, tum vt pedestri itinere amicos fideles salutaret, tum vt vbique euangelizaret, tum mortificationis studio & exemplo.

Vers. 14. *Assumpto eo.*] Paulo scilicet, *in nauim nostram.* ita Syrus. Omnia hæc narrat Lucas in prima persona, quia ipse omnibus his interfuit, & horum pars magna fuit.

Chium.] Insula est nota inter Samum & Lesbum, præstantis vini ferax, quod vulgò Maluasinum dicitur, de qua Plinius lib. 14. c. 7.

Samum.] Insula est in mari Ionio, patriâ Pythagoræ & Sibyllæ Samiæ, inuentrix vasorum fictilium, quæ inde Samia vocantur. Vnde illud Poëtæ:

Fictilibus cenasse ferunt Agathoclea Regem,
Atque abacum Samio sæpe oneratse luto.

Agathocles enim ex figulo factus Rex, in figulinis vasis cœnabat, vt semper meminisset se figulum fuisse & figuli filium.

Addunt Græca, Syrus & S. Chrysost. *ac diuersimus Trogyllum.* Porrò Trogyllum est promontorium contra Samum, habens iuxta se paruam Insulam, Trogyllum pariter appellatam. ita Strabo lib. 14.

Venimus Miletum.] Vrbs hæc fuit illustris Ioniæ, patria Thaletis, lanarum optimarum fertilis, quæ inde Milesiæ dicebantur. De ea ait Paulus 2. Timoth. 20. *Trophimum reliqui infirmum Mileti:* quod cùm verificari non possit de hoc Pauli aduentu Milerum; nam Trophimus Mileto comitatus est Paulum Ierosolymam vsque, ac propter eum ibidem captus est Paulus cap. 21. 29. neque etiam de ejus itinere quo Ierosolymis vinctus, missus est Romam ad Neronem, quæ prima fuerunt Pauli Romana vincula: in eo enim itinere non Miletum, sed Melitam, siue Maltam adnauigauit cap. vlt. v. 1. hinc sequitur, id contigisse post prima Romana Pauli vincula, postquam scilicet iis liber Hispaniam adiit, ac Miletum aliasque Asiæ vrbes reuisit: tunc ergo Mileti infirmum reliquit Trophimum. Vnde consequens est, Epistolam secundam ad Timotheum non è primis, vti multi volunt, sed è secundis vinculis Romæ à Paulo scriptam esse, vt ibidem docui.

Vers. 16. Paulus fugit. *Transmigrare.*] Præteruehi *Ephesum.* Vide hic Paulũ instar fulguris, imò instar Angeli tot vrbes, tot gentes, tanta terræ marisque spatia celerrimè peruolantem. Præclarè S. Chrysost. hom. 2. de Laudibus S. Pauli: *Paulus*, ait, *in terra gradiens sic se agebat in cunctis, quasi Angelorum societate frueretur. Nam passibus adhuc colligatus corpori illorum perfectione gaudebat, tantisque fragilitatibus subditus, in nullo inferior supernis virtutibus apparere certabat. Nam & tanquam pennatus totum docendo permeauit Orbem, & velut incorporeus labores omnes periculáque contempsit, & quasi iam cælum possidens cuncta prorsus terrena despexit; & tanquam cum ipsis iam incorporeis degeret, ita iugi mentis intentione vigilauit: & Angelis quidem sæpe diuersarum gentium cura commissa est, sed nullus eorum ita credituum sibi gubernauit populum, vt Paulus vniuersum gubernauit Orbem. Michaeli gens commissa est Iudæorum, Paulo verò terra ac maria, atque vniuersi Orbis habitatio.* Et mox: *Quomodo non admirabile hoc æque improuisum videtur, cùm ex tenera lingua sermo prosiliens mortem fugat, peccata dissoluit, tenebras cæcitatis illuminat, & mutatione mirifica terram conuertit in cælum?*

Pentecosten.] Christianam, & ritu Christianorum, ait Epiphan. hær. 75. Hugo, Lyra. Caiet. & alij; non Iudaicam ritu Iudæorum. Vide dicta cap. 2. 1. Hinc patet antiquitas festi Pentecostes, scilicet à tempore S. Pauli.

Vers. 19. *Seruiens Domino cum omni humilitate.*] Nihil enim admirabilius, quàm in tanta Pauli sublimitate tanta humilitas. Rara auis in terris. Præclarè S. Greg. lib. 2. Epist. 54. ad Ioannem Rauennatem Episcopum, pallium sibi arrogantem: *Decorari*, ait, *pallio volumus, forsan moribus indecori; dum nihil in Episcopali cervice splendidius fulget, quàm humilitas*, præsertim si iis se humiliat, à quibus exagitatur & contemnitur, vt idem ait lib. 2. Epist. 24. iuxta illud psal. 9. *Vide humilitatem meam de inimicis meis.* Vide S. Augustin. 10. Confes. cap. 4. & S. Bernard. Serm. 23. & 42. in Cant. Memorabile est quod scribit Sophronius, vel potiùs Ioannes Moschus in Prato Spirit. cap. 210. Duo, inquit, Episcopi erant in simultate: vnus ex eis vt illam discuteret, cum Clero processit ad alterum, ad eiúsque pedes procidit dicens: *Ignosce Domine, serui tui sumus.* Ille victus hac humilitate: *Tu meus*, ait, *& Dominus & Pater es.* Cõcludit Moschus: *Et vos cùm habetis inimicum, ita facite, & vincetis. Quare maiorem habet gloriam humilis, quàm Rex, quia ab omnibus laudatur.* Alia similia recensel cap. 202. & 218. & 219. Nota, Apostolus ait humilitatem esse seruitium Dei. Nulla enim re magis quis se profitetur seruum Dei, quàm si se profundè non tantùm ipsi, sed & hominibus quibusque propter Deum humiliet & substernat. *Magna potentia Dei solius, & ab humilibus honoratur*, ait Ecclesiasticus cap. 3. 21.

Mores humiliare.

Rursum nota τὸ *cum omni humilitate*: non enim sufficit se humiliare in vna re obiter & semel; sed in omnibus, profundè & semper. Humiliauit ergo se Paulus in corde, in verbo, in incessu, in salutatione, in victu, in vestitu, cæteríque omnibus.

Digitized by Google

omnibus. Adde τὸ *omni*, accipi potest pro plena & perfecta humilitate, vt sit enallage, qua totum vniuersale ponitur pro toto integro, putà omne pro perfecto, & omnibus partibus numerisque absoluto. Omnis ergo humilitas, est plena, profunda, ima humilitas. Sic Exodi 33.19. ait Deus Mosi: *Ego ostendam omne bonum*, id est, summum bonum, putà meipsum *tibi*. Hanc didicit Paulus à Christo, eámque verbo & exemplo docuit omnes fideles. Ephes. 4.1. Christus enim cùm esset in forma Dei, propter nos exinaniuit se per omnem vitam, nascens in præsepio, viuens in hospitio, non habens vbi caput suum reclinaret, moriens in patibulo. Quocirca accedens ad Ioannis baptismum, cùm Ioannes ex summa reuerentia eum prohiberet, diceréque: *Ego debeo à te baptizari, & tu venis ad me?* respondit: *Sine modò. Sic enim decet nos implere omnem iustitiam.* Matth. 3. 15. *Omnis iustitia est humilitas*, ait Glossa, quæ se non tantùm superioribus & æqualibus, sed & inferioribus subiicit: sicut ex aduerso omnis iniustitia est superbia, qua quis etiam superiori se præponit. Ius enim & subiectionem debitam ei adimit. Sicut ergo in omni actu virtutis interuenit humilitas, qua quis Deo eiúsque legi humiliter se subdit; ita in omni actu peccati se miscet superbia, qua quis superbè iugum legemque Dei excurit: humilitas itaque soluit, imò superat omnem iustitiam, omnéque debitum, quod debet Deo, proximo & sibi ipsi. Deo enim se subiicit per religionem, proximo per charitatem, corpus per continentiam subdit animæ, animam spiritui, spiritum Deo. Secundò, S. Ambros. lib. 2. in cap. 3. Luc. *Hæc*, ait, *est iustitia, vt quod alterum facere velis, prior ipse incipias, & tuo alios horteris exemplo. Si pro nobis Christus lauit, imò nos in corpore suo lauit, quanto magis nos nostra delicta lauare debemus?* Hoc est quod clamabat Christus: *Discite à me quia mitis sum & humilis corde.* Matth. 11. Tertiò, *omnem*, id est, summam *iustitiam* impleuit Christus, & Paulus. Nam magna humilitas & iustitia est subdere se superiori, maior subdere se æquali, maxima subdere se inferiori, vti Christus, cùm esset Sanctus Sanctorum, caput tamen inclinauit Ioanni ad baptismum, quasi petens ab eo purificationem & sanctificationem, tanquam peccator & pœnitens, vti faciebant cæteri, qui baptizabantur baptismo pœnitentiæ à Ioanne. Præclarè S. Gregor. *Hæc*, ait, *est summa iustitia & sanctitas, si virtutis merito summi, humilitate sumus infimi.* Hanc impensè & continuò docuit Christus Dominus, qui est æterna Patris sapientia, ideóque è sinu Patris & summo cœlorum in imum terræ, vterúmque Virginis descendit, ad hoc, vt refutaret erroneum mundi iudicium, quod falsò docet, si quid habeamus sapientiæ aut virtutis, vt id ostentemus, extollamus, ambiamus honorari & cæteris præferri. S. Thomas Aquinas rogatus, quo indicio verè Sanctus & perfectus dignosci posset respondit, humilitate, contemptu sui, fuga honoris & laudis. Si ex aduerso, inquit, videris aliquem dum negligitur, postponitur, irridetur, dare sensum doloris vel indignationis, deiicere vultum, nasum contrahere, rugare frontem, scito hunc non esse Sanctum, non esse magnum, etiamsi miracula faceret. Ostendit enim in sui contemptu suam superbiam, tristitiam, iram, impatientiam; ac proinde vilem se facit & contemptibilem. Ex aduerso S. Ambros. lib. 5. in Lucam, ad illud: *Beati pauperes: Humilitas spiritus*, inquit, *diuitiæ virtutum sunt.* Quartò, *omnem iustitiam*, id est, omne incrementum iustitiæ & humilitatis, vt scilicet quotidie magis magisque te humilies donec ad culmen, aut potiùs ad centrum humilitatis pertingas. Sic Christus descendit è cœlo in vterum, ex vtero in præsepium, ex præsepio in Iordanem, ex Iordane in crucem, ex cruce in infernum: vnde merito tanti descensus, ex inferno glorioſus ascendit & resiliit in cœlum, imò super omnes cœlos; nimirum docuit te & me, vt si ex vno loco, officio, gradu, in quo eminebas, colebaris, honorabaris ab omnibus, mittaris & deuoluaris ad alium locum, officium, gradum, in quo deprimaris, negligaris, despiciaris ab omnibus, libens eò descendas, dicásque cum Christo: *Sic decet nos implere omnem iustitiam.* Quod si feceris, certus esto, te cum Christo in summum honoris gradum conscensurum, vti in summum cœlorum sua humilitate conscendit S. Franciscus. Quocirca sapienter S. Augustinus Epist. 56. ad Dioscorum: *Huic* (Christo humili, inquit) *te mi Dioscore, vt tota pietate subdas velim. nec aliam tibi ad capessendam & obtinendam veritatem viam munias, quàm quæ munita est ab eo, qui gressum nostrorum tanquam Deus videt infirmitatem. Ea est autem prima humilitas, secunda humilitas, tertia humilitas, & quoties interrogares, hoc dicerem; non quod alia non sint præcepta quæ dicantur, sed nisi humilitas omnia quæcunque benefacimus & præcesserit, & comitetur, & consecuta fuerit, & proposita quam intueamur, & apposita cui adhæreamus, & imposita qua reprimamur: iam nobis de aliquo bono facto gaudentibus, tetum extorquet de manu superbia.* Appositum dat exemplum: *Itaque sicut Rhetor ille nobilissimus* (Demosthenes) *cùm interrogatus esset, quid ei primum videretur in eloquentia præceptis obseruari oportere, pronuntiationem dicitur respondisse: cùm quæreretur, quid secundò, eamdem pronuntiationem; quid tertiò, nihil aliud quam pronuntiationem dixisse. Sic si interrogares, & quoties interrogares de præceptis Christianæ religionis, nihil aliud respondere, nisi humilitatem liberet. Huic humilitati salubertimæ, quam Dominus noster Iesus Christus vt doceret, humiliatus est, aduersatur impertissima scientia, &c. vt docti eruditique videamur.*

Et lacrymis.] Græcè, *& multis lacrymis*; tum compunctionis, ob mea & omnium fidelium peccata: tum compassionis, ob tot Christianorum infirmitates & miserias: tum orationis, vt lacrymis à Deo impetrarem, & quasi emerem gratiam toti Ecclesiæ necessariam: tum zeli & charitatis, qua deflebam obstinationem Iudæorum & Gentilium, non tam Christo & mihi, quàm sibi & suæ saluti obluctantium. Vide de lacrymarum fructu S. Basil. homil. 4. de gratiarum actione, & eius familiarem S. Ephrem, qui totus fuit vir compunctionis & lacrymarum, tomo 2. in illud: *Attende tibi*, cap. 9. & ea quæ dixi Ierem. 9. 1. & Threnor. 1. 2. & cap. 3. 48. Pulchrè Chrysost. homil. 2. de Laud. S. Pauli: *Sicut*, inquit, *parentes qui mortibus filiorum vulnerantur, aliquid consolationis accipiunt, cùm fletibus madent; magisque dolent, cùm dolere prohibentur: sic Paulus nocte & die consolationem accipiebat ex lacrymis: nullus siquidem tanto affectu mala propria, quàm ille deflebat aliena.* Vnde ait Rom. 9. v. 2. *Tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem.* Et 2. Corinth. 2. 4. *Ex multa*

Omnis iustitia est humilitas.
1.
2.
3.
4.

tribulatione & angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas (madefaciens Epistolam) *non vt contristemini, sed vt sciatis quam charitatem habeam abundantius in vobis.* Nam vt ait Chrysost. *tanta est vis spiritualium in parturitione dolorum, vt malis sexcenties defatigari qui talem partum enititur, quam vnum ex his qui nati sunt, videre perditum ac corruptum.* Est hæc Pauli oratio vltima ad Ephesios, velut testamentum eius, quo eis vltima dat monita, ideámque vitæ suæ, quam sibi infigant, iugitérque ad imitandum ob oculos ponant. Similia dedit Apostolis Christus Ioannis 13. & 14. & 15. & 16. & 17. æquè ac Iacob, Moses, Samuel, Dauid & Tobias morituri. Sunt enim vltima verba parentum efficacia, hæréntque in mentibus filiorum, quasi *scrupulum abeunti*, ait Cicero lib. 4. de finibus.

Testamentum S. Pauli.

Et tentationibus.] Vexationibus, angustiis, afflictionibus. Sic sumitur tentatio pro tribulatione Hebr. 11. 37. *Lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladij mortui sunt.* Et Iacobi 1. 2. *Omne gaudium existimate fratres mei, cùm in varias tentationes inciderutis.* In tribulatione enim gaudendum est: de tentatione autem propriè dicta, vtpote peccati illice, non gaudendum, sed dolendum est & pauendum.

Nihil subtraxerim vtilium.] Putà eorum *quæ possent prodesse animabus vestris.* ita Syrus. *Sicut enim inuidiæ est quædam abscondere, ita insipientiæ est omnia dicere*, ait Chrysost. Vnde Deus non nisi vtilia eloquitur. *Ego Dominus Deus tuus docens te vtilia*, inquit ipse Isaiæ 48. 17. Hoc imitentur Doctores & Concionatores, vt non speciosa, non curiosa, non blanda, sed vtilia doceant, quæ animæ saluti conferant. Vide S. Basilium homil. 11. Hexam. Præclarè Sidonius Apol. lib. 8. Epist. 4. *Modò*, ait, *tempus est seria legi, seria scribi, déque vita perpetua potiùs, quàm memoria cogitari; nimiúmque meminisse, nostra post mortem non opuscula sed opera pensanda.*

VERS. 20.

Pauli zelus.

Secundò & magis genuinè, vt *vtilium* referas non tantùm ad doctrinam vtilem, sed & ad alia quæuis saluti vtilia. Vnde Pagnin. Tigur. & Vatab. vertunt: *Quomodo nihil suffugerim*, vel *detrectarim* (hoc enim est ὑποστειλάμην) *eorum quæ essent in rem vestram.* q.d. nihil detrectaui neque periculi, neque laboris, qui modò ad vestram pertineret vtilitatem.

Publicè, & per domos.] Hinc patet non sufficere Episcopo & Pastori, vt publicè in genere doceat, sed & debere priuatim singulos in particulari docere & monere, vbi res exigit, præsertim cùm rudes sunt, aut peccatis grauibus vel scandalosis irretiti. Imitari enim debet pastorem ouium, qui singulas oues in particulari agnoscit, fouet, pascit, curat, medetur si ægrotent, vti faciebat Iacob pascens oues Laban. Genes. 31. 39. Hoc est quod monet Sapiens Prouerb. 27. 23. *Diligenter agnosce vultum pecoris tui, tuósque greges considera.* Cura enim & prouidétia est rerum particularium, non vniuersalium. Ita in Belgio vidi vigilantes Pastores parœciam suam obire domatim, ac singulos salutare, compellare, solari, monere, hortari; quod mirum eis subditorum amorem, confidentiam, & reuerentiam conciliabat. Id feciſſe se ait Paulus vers. 31. *Per triennium*, ait, *nocte & die non cessaui cum lacrymis monens vnumquemque vestrùm.* Nam vt ait Chrysost. homil. 3. de Laud. S. Pauli: *Omnem prorsus hominem Deo exhibere cupiebat, & omnes quantum ad ipsum spectat exhibuit: quasi enim vniuersum mundum gentisset, sic perturbabatur, sic currebat, sic omnes in regnum Dei festinabat inducere docendo, pollicendo, meditando, tum pro ipsis etiam ipsis supplicando, & terrendo, & dæmones corruptores animarum fugando: aliquando Epistolis, aliquando pœnitentia, nunc sermone, nunc rebus, per discipulos, per semetipsum conabatur erigere labantes, stantes verò firmare, humi iacentes attollere, sanare contritos, torpentes oleo exhortationis animare, inimicis insonare terribiliter, hostes minaciter intueri, more optimi cuiusdam ducis ac Medici artis suæ instrumenta gestantis: protector ipse bellantium, ipse sedulus ægrotorum minister, & vnus omnium officiorum personas, & exercituum vbique custodiens.* Causam subdit: *Cùm celsus in omnium consisteret arce virtutum, omnem tamen flammam præcipuo charitatis ardore vincebat. Vt enim missum in ignem ferrum, totum profectò ignis efficitur; sic Paulus charitate succensus, totus factus est charitas: qui quasi communis totius mundi esset pater, ita in amore omnium ipsos eorum imitabatur parentes, imò cunctos non carnales solùm, sed & spirituales patres sollicitudine ac pietate superabat; & pecunias, & verba, & corpus, & animam, pro his quos diligebat impendens.*

VERS. 21.

Testificans.] Id est, publicè & liberè prædicans, ait Chrysost. Apostoli enim fuerunt publici testes Christi & Euangelij. Vide dicta c. 10. 42.

In Deum pœnitentiam.] Pœnitentia, etsi non sit virtus Theologica, putà fides, spes aut charitas, quæ directè & primariò Deum, quasi obiectum respiciunt; tamen indirectè suo quoque modo tendit in Deum. Sicut enim peccatum est offensa Dei, ita pœnitentia est reconciliatio Dei: quia ipsa est quasi satisfactio pro offensa Deo facta.

VERS. 22.

Alligatus spiritu.] Noster Mariana sic explicat, q. d. Spiritus prædicit fore, vt liger in Ierusalem. Alij, q. d. Scio mihi instare vincula: quare perinde habeo, atque si illis iam essem alligatus. Simpliciùs alij, q. d. Pergo Ierosolymam impellente me Spiritu S. cui quasi alligatus & deuinctus sum. Ipse enim me ita possidet, vt non tam agere, quàm ab eo agi videar, iuxta illud Rom. 8. 14. *Quicunque enim Spiritu Dei aguntur, ij sunt filij Dei.* Porrò Spiritus S. mihi indit spiritum, id est, impulsum, desiderium, ardorem eundi in Ierusalem; qui me ita validè eò impellit, vt ei alligatus, eóque ferri videar; sicut nubes ita aguntur vento quaquauersum, vt ei alligatæ videantur, iuxta illud Osee 4. 19. *Ligauit eum spiritus in alis suis.* Causa huius impulsus fuit. Prima, quia hoc eodem anno post paucos dies, B. Virgo Ierosolymis migratura erat in cœlum, vti dicam cap. 21. 17. Impulit ergo Spiritus S. Paulum in Ierusalem, vt ante migrationem B. Virginem salutaret, eique tam suos fideles, & Ecclesias, quàm instantes agones cum Iudæis, & Nerone commendaret. Secunda, quia volebat Spiritus S. Paulum Ierosolymis vinctum mitti Romam, vt cum S. Petro Romanam Ecclesiam fundaret & stabiliret.

VERS. 23.

Spiritus S. per omnes ciuitates protestatur.] Per ora fidelium prophetantium: primitus enim fideles multi accipiebant donum propheriæ, vt vidimus cap. 2. 17. & cap. 13. 1.

Vincula & tribulationes Ierosolymis me manent.] *Vt vbi aliquando persequebatur Ecclesiam, ibi nunc pro Ecclesia decertet*, ait Beda. Hoc enim gloriosum erat tum Christo, tum Paulo.

VERS. 24. Pauli ardor.

Sed nihil horum vereor.] οὐδενὸς λόγον ποιοῦμαι, id est, *nullius ex dictis rationem facio, nihili duco, non curo, non timeo. Paulus*, ait Chrysost. hom. 2. de eius Laud.

Laud. *ad confuſionem & iniurias, quarum predicandi ſtudium ſuſtinebat, magis quàm ad bonorum oblectamenta properabat; mortem potiùs quàm vitam appetens; paupertatem quàm opulentiam; & multo magis laborem deſiderans, quàm aly requiem poſt laborem: ac maroremmagis eligens, quàm aly voluptatem: ſtudioſius pro inimicis orans, quàm aly aduerſus inimicos. Conuerterat enim Orbem terrarum, quem nos peruertimus.* Cauſam ſubdit: *quia non tantùm vrbes, gentes, exercitus, prouincias, pecunias, poteſtates, velut arenam vilia reputauit; ſed & pro Chriſti dulcedine non Angelorum, non Archangelorum admiratus eſt dignitatem, nec quicquam ſimile concupiuit. Quod enim maius erat omnibus, Chriſti amore fruebatur: cum hoc beatiorem ſe cunctis putabat; ſine hoc autem neque dominationum, neque principatuum ſocius eſſe cupiebat: ſed cum hac dilectione magis eſſe extremus optabat; imò etiam ex numero punitorum, quàm ſine hac inter ſummos & honore ſublimes. Perfius enim charitate Chriſti, hoc illis vita, hoc mundus, hoc Angelis hoc præſentia, hoc futura, hoc regnum, hoc promiſſio, hoc bona videbantur innumera: præter hac verò nihil in triſtium parte ponebat. Horum enim quæ hic habentur, nihil aſperum, nihil etiam ſuaue reputabat. Sic deſpiciebat vniuerſa quæ cernimus, vt ſolet herba iam putrefacta contemni.* Illi ergo viuere Chriſtus erat, & pro eo mori lucrum.

Nec facio animam meam pretioſiorem quàm me.] *Animam*, id eſt, vitam, metonymicè. Legit Interpres τιμιωτέραν ἐμαυτοῦ, id eſt, *pretioſiorem me.* q.d. vitam non pluris facio quàm me: me autem conſecraui Chriſto & Euangelio: ergo & vitam; tam hanc, quàm me pro Chriſto prodigere & perdere paratus. Iam Græca habent τιμίαν ἐμαυτῷ, id eſt, *non habeo non duco animam mihi pretioſam*, aut *charam.* Syrus: *nihilo mihi habetur anima mea*, ſcilicet pro Chriſto. q.d. paratus ſum mori pro Euangelio. *Et tamen moriendo magis eam pretioſam faciebat, cui tantum meritum conquirebat*, ait S. Auguſt. quæſt. 57. in Leuit. Sic Dauid ait pſal. 118. 109. *Anima mea in manibus meis ſemper, & legem tuam non ſum oblitus.* q.d. pro lege tua animam meam omnibus periculis expono, eámque quaſi in manibus fero, cuiuis hoſti obuio eam libenter daturus. Heliogabalus Imper. teſte Lampridio in eius vita, dicebat: *Baſilicè moriendum eſt, vt mors parem non viderit.* Dixit: ſed non præſtitit: at Paulus dixit, & reipſa præſtitit. Moraliter vide S. Bern. Serm. 30. in Cant. Paulum imitentur viri Apoſtolici & Religioſi, vt prodigi valetudinis & vitæ, ſe perditos æſtiment, & vtramque libenter, imò exultanter offerant Chriſto, pro eóque prodigant. Hiſpanorum axioma eſt: *Caput aneum gloriæ auidum debere nihili ducere vitam.* Quid iam dicat miles, imò ſignifer Chriſti, ambiens gloriam cœleſtem & æternam, vt cum Chriſto regnet in omnia ſæcula? Nimirum Paulus præmeditatas in corde gerebat haſce aureas S. Nazianzeni ſententias: *Sola virtus ducenda eſt vita. Mortem velut præſentem ſemper tibi ob oculos pone: ita enim fiet, vt cùm ipſi occurrendum erit, ſuperior exiſtas. In ſempiternum ævum theſaurizа. Nil eſt vita hac quàm fumus, herba flos, inſomnium, rota ſemper volubilis. Nullus omnino vitæ pelagus ſulca. Labora, vt animus natura ſua volubilis, in te fixus ſit & conſtans. Sepulchris opes tuas ne relinquas. Nullus enim funebris honor cum præclara fama comparari poteſt.* Et illud eiuſdé Nazianzeni Orat. 19. *Vita & mors impropriè vocantur. Vita enim hæc eſt mater corruptionis, adeóq; continua mors: mors verò eſt ianua vitæ beatæ. Vna vita eſt, ad vitam reſpicere. Vna mors, peccatum: eſt enim anima interitus.* Denique Paulo viuere Chriſtus erat, & mori lucrum.

Dummodo conſummem curſum meum.] Græca addunt μετὰ χαρᾶς, id eſt, *cum gaudio.* Gaudebat enim Apoſtolus dari ſibi occaſionem martyrij, quo euolaret ad Chriſtum, quem magis quàm cor ſuum, & animam propriam diligebat. Vnde ait; *Deſiderium habens diſſolui, & eſſe cum Chriſto.* Philip. 1. 23. Et die mortis martyriique inſtante, exultans: *Bonum*, inquit, *certamen certaui, curſum conſummaui, fidem ſeruaui: in reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iuſtus Iudex.* 2. Timoth. 9. 7.

Euangelium gratiæ Dei.] Quia Euangelium eſt annuntiatio, & exhibitio gratiæ Chriſti, tum per prædicationem efficacem Apoſtolorum, tum per Sacramenta quæ gratiam conferunt ex opere operato, tum per exempla Sanctorum, tum per copioſam gratiam, quam ſponte ſua Chriſtus in fideles ſuos inſtillat. Vnde & vocatur lex gratiæ.

Et nunc ecce ego ſcio.] Per inſtinctum & reuelationem Dei. VERS 25.

Mundus ſum à ſanguine omnium.] q.d. Si quis veſtrùm pereat, ſua culpa peribit, non mea. Ego enim meo officio perfunctus ſum docendo, hortando, monendo. Hic verum eſt illud vulgò tritum: *A Paſtore requiritur cura, non curatio*, iuxta illud Angelorum Ierem. 51. 9. *Curauimus Babylonem, & non eſt ſanata.* Alludit Paulus ad Ezech. 3. v. 17. *Fili hominis ſpeculatorem dedi te domui Iſrael. Si dicente me ad impium, morte morieris, non annuntiaueris ei, &c. ipſe impius in iniquitate ſua morietur, ſanguinem autem eius de manu tua requiram.* Vide dicta cap. 17. 6. Patheticè S. Gregor. homil. 12. in Ezech. explicans illud: *Speculatorem dedi te domui Iſrael, &c. Sanguinem eius de manu tua requiram: quia*, inquit, *ipſe hunc occidit, qui eum tacendo morti prodidit. In quibus vtriſque penſandum eſt, quantum ſibi connexa ſunt peccata ſubditorum atq; præpoſitorum: quia vbi ſubiectus ex ſua culpa moritur, ibi is qui præeſt, quoniam tacuit, reus mortis tenetur. Penſate ergo fratres chariſſimi, penſate, quia & quòd nos digni Paſtores non ſumus, etiam ex veſtra culpa eſt, quibus tales prælati ſumus. Et ſi quando vos ad iniquitatem deſluitis, etiam ex noſtro hoc reatu eſt, quòd obſiſtentes atque reclamantes in prauis deſideriis non habetis. Vobis ergo & nobis parcitis, ſi à prauo opere ceſſatis: vobis & nobis parcimus, quando hoc quod diſplicet, non tacemus. O quàm liber à commiſſorum ſibi ſanguine fuerat Prædicator egregius, qui dicebat: Mundus ſum à ſanguine omnium. Non enim ſubterfugi, quominus annuntiarem omne conſilium Dei vobis. Si enim non annuntiaſſet, mundus à ſanguine non eſſet. Sed quibus omne conſilium Dei annuntiare ſtuduit, ab eorum ſanguine mundus fuit.* Deinde idipſum ſibi & ſuis applicans ſubdit. *In qua voce nos conuenimur, nos conſtringimur, nos rei eſſe oſtendimur, qui Sacerdotes vocamur, qui ſuper ea mala quæ propria habemus, alienas quoque mortes addimus: quia tot occidimus, quot ad mortem ire quotidie tepidi & tacentes videmus. Sanguis ergo morientis de manu ſpeculatoris requiritur, quia peccatum ſubditi culpa eſſe Prapoſiti, ſi tacuerit, reputatur. Eſt ergo quòd faciat, vt etiam moriente ſubdito ſe liberum reddat, ſurgat, inuigilet, malis actibus contradicat. ſicut ſcriptum eſt: Diſcurre feſtina, ſuſcita amicum tuum, ne dederis ſomnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ.*

VERS 26.

Omne conſilium.] Syrus, *omnem voluntatem*, ſcilicet omne quod Deus à vobis vult fieri, putà vtilia ad veſtram ſalutem, vt dixit v. 20. VERS 27.

Attendite vobis & vniuerso gregi.] q.d. Inuigilate A primò vobis, vestræque saluti & perfectioni, deinde cæterorum fidelium vestræ curæ commissorum. Pastor enim primam sui curam gerere debet, deinde sui gregis. Nam quo magis se curat & perficit, tanto magis curabit & perficiet gregem: sicut mater quo magis se curat, plúsque comedit, eo plus habet lactis quo lactet infantem. Vnde S. Gregor. ideam veri Pastoris pingens in Pastorali, primam eius dotem ponit munditiem cordis: *Tantum*, inquit, *debet actionem populi actio transcendere Præsulis, quantum distare solet à grege vita Pastoris. Sit ergo necesse est cogitatione mundus, actione præcipuus, discretus in silentio, vtilis in verbo: singulis compassione proximus, præ cunctis contemplatione suspensus: bene agentibus per humilitatem socius, contra delinquentium vitia per zelum iustitiæ erectus: internorum curam in exteriorum occupatione non minuens, exteriorum prouidentiam in internorum sollicitudine non relinquens.* Ita ipse initio Pastoralis, quæ deinde singula ordine toto libro prosequitur. Sapienter Philo in Legat. ad Caium: *Sicut*, inquit, *cœlos regunt Angeli, cœli elementa sic reguntur bestiæ ab homine, ab anima corpus, res omnis inferior à superiore.* Melius S. Chrysostomus lib. 3. & 6. de Sacerdotio, Episcopum in populo doctrina & sanctitate eminere debere docet, sicut Angelus eminet inter homines, Pastor inter oues, Magister inter discipulos; & vt ait Nazian. apolog. de fuga, sicut animus & caput in corpore. *Vita Principis debet esse censura populi*, ait Trebellius in Valeriano. Quocirca Archiepiscopi gestant pallium. *Illud enim*, ait Isidor. Pelus. *amictum ex lana contextum, quod illi gestant humeris, suis illius, quam Dominus aberrantem quæsiuit, inuentam q; humeris suis sustulit, pellem designat.* Vide dicta Ezech. 3. 4.

Idea Pastoris.

In quo vos Spiritus S. posuit Episcopos.] Episcopalis enim cura, officium, iurisdictio, potestas instituta est à Spiritu S. per Christum. Spiritus S. ergo singulis Episcopis dum Episcoparum incunt, hæc omnia largitur & imponit. Porrò Ephesi vnus erat Episcopus, scilicet Timotheus. Episcopos ergo vocat primarios presbyteros. Hi enim cum Episcopo quasi Episcopi inuigilabant Ecclesiæ, eámque regebant. Vnde vers. 17. vocauit eos *maiores natu*, id est, seniores & presbyteros. Vide dicta Philip. 1. 1. Iam verò Ephesinum Episcopum non aduocauit, quia is erat Timotheus, qui erat cum Paulo, vt patet vers. 4. & sequen. Adde, Paulum aduocasse plures reuera Episcopos, nimirum eos qui erant Episcopi ciuitatum prouinciæ Ephesiæ (Metropolis enim erat Ephesus.) Hoc est enim quod ait vers. 25. *Amplius non videbitis faciem meam, vos omnes per quos transiui prædicans regnum Dei.* Ita intellexit S. Irenæus lib. 3. cap. 14. dicens: *Paulus in Mileto conuocatis Episcopis & presbyteris, qui erant ab Epheso & à reliquis proximis ciuitatibus,* E *multa testificans eis adiecit*, &c.

Vers. 28.

Regere.] ποιμαίνειν, id est, *pascere*, iuxta illud quod à Christo dictum est Petro Principi Pastorum: *Pasce oues meas.* Ioannis vlt. *pasce verbo, pasce oratione, pasce exemplo*, ait S. Bern. ideo Christus ter Petro dixit: *Pasce.* Sic psal. 22. 1. *Dominus regit me.* Hebr. *pascit me.* Meminerint ergo Episcopi & Pastores, ipsorum regimen esse pastum, regere esse pascere, non se, sed oues.

Ecclesiam Dei.] Græcè, *Ecclesiam Domini & Dei.* Syrus, *Ecclesiam Messiæ*, siue Christi. Vnde sequitur, *quam acquisiuit* (Christus) *sanguine suo.* Hinc patet Christum esse Deum, contra Arrianos. Ipse enim existens Deus, in carne assumpta effudit sanguinem, quo emit & redemit Ecclesiam. Ineptè enim & distortè Erasmus Arrianis arma ministrans, sic exponit: *in quo vos Spiritus S. posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei* (Patris) *quam acquisiuit* (Christus) *sanguine suo.* Si hoc non est falsare Script. quid erit? *Porrò pretium tantum sanguinis Filij, vehementer sollicitat & flagitat Pastorum custodiam & curam, monétque fore, vt Princeps ipse Pastorum peculium diligentissimè tueatur & seruet*, ait Vigilius Episcopus lib. 2. contra Eutychem. Rursum hinc fideles monet Apostolus, dicens: *Empti estis pretio magno: glorificate & portate Deum in corpore vestro.* 1. Corinth. 6. 20.

Lupi rapaces.] Syrus, *feroces.* Hæretici sunt lupi, B Vers. 29. ait S. Ambros. lib. 7. in cap. 10. Lucæ, ad illud v. 3. *Mitto vos sicut agnos inter lupos. Lupi*, inquit, *bestiæ sunt quæ insidiantur ouilibus, circa pastorales versantur casas, habitacula domorum intrare non audent, somnum canum, absentiam aut desidiam Pastoris explorant, ouium guttur inuadunt, vt cito strangulent: feri, rapaces, ydemq; natura corporis rigidiores, vt se facilè non possint inflectere, impetu quodam suo feruntur, & ideo sæpe luduntur. Si quem priores hominem viderint, vocem ei quadam natura feruntur vi eripere: si autem homo prius eos viderit, exagitari memorantur.* Et mox hæc applicans: *Nónne lupis illis*, ait, *Hæretici comparandi sunt, qui insidiantur ouibus Christi, fremunt circa caulas nocturno magis tempore quàm diurno? Semper enim perfidis nox est, qui lucem Christi scenæ nebulis interpretationis fuscare conantur. Versantur ergo circa caulas: fabulæ tamen Christi intrare non audent. Explorant Pastoris absentiam, & ideo Pastores Ecclesiarum vel necare, vel in exilium agere contendunt: quia præsentibus Pastoribus oues Christi incursare non possunt. Mentis intentione duri ac rigidi, nequaquam solent à suo errore deflectere. Si quem versutæ mentis suæ circumscriptione præuenerint, faciunt obmutescere: si autem commenta impietatis eius agnoueris, iacturam piæ vocis timere non poterit. Animam petunt, guttur inuadunt, vitalibus vulnus affigunt. Graues sunt morsus Hæreticorum, qui ipsis graniores & rapaciores bestijs, nullum auaritiæ finem impietatis sua nouerunt. Vestitum ouis habent, facta prædonis: foris ouis, intus lupus est. Nónne vobis videtur lupus, qui humanæ necis insaturabili crudelitate, fidelium morte populorum rabiem suam explere desiderat? Vlulat iste, non tractat, qui negat vocis auctorem, & sacrilego sermone bestiale murmur interstrepit, qui non confitetur Dominum Iesum æterna præsulem vitæ. Audiamus eius vlulatus, cùm in Orbem gladius mitteretur, dentes asperos, ora tumida præferebat, & putabat quòd vocem omnibus abstulisset, quam solus amiserat.* Quocirca S. Clemens ex mente Apostolorum lib. 8. Constit. cap. 18. iubet eos extirpari vt insidiatores Ecclesiæ, gregis labefactatores, hæreditatis contaminatores, qui Iudæos falsa religione, Græcos impietate superent.

Hæretici lupi ob octo analogias.

Et ex vobis ipsis exurgent.] Paulus hic verus fuit Vers. 30. vates. Nam adhuc eo viuente, contra eum insurrexerunt Hymenæus, Alexander, Phygellus & Hermogenes, vti ipse testatur 1. Timoth. 1. 20. & Epist. 2. c. 1. 15.

Vt abducant.] τοῦ ἀποσπᾶν, *vt abripiant dolo & fraude* à Christo, qui vnus omniũ est Magister, Matth. 23. 10. *discipulos post se.* Fons enim hæreseos est ambitio, & ambitus magisterij ac discipulorum. *Omnes* (hæretici) *eumẽt*, ait Tertul. lib. de Præscript. c. 41. *Omnes scientiam pollicentur. Antè sunt perfecti catechumeni, quàm edocti. Ipsæ mulieres hæreticæ quàm procaces,*

precantes, quæ audeant decere, &c.

Vers. 31. *Per triennium.*] Non integrum & absolutum, sed duos annos integros, & tertium inchoatum per tres menses: tot enim resedit Ephesi, vt dixi c. 19. 10.

Vigilate.] *Oportet*, ait Antiochus hom. 111. *vt Pastor totus mens oculúsque, virgam seu baculum gestet oculatum & vigilantem*, instar Argi, *vt ne vna quidem concreditarum sibi pecudum reiecula fiat.* Sic Cherubini pleni erant oculis. Ezech. 1. 18. & Apocal. 4. 6. *Vita ergo Pastorum vigilia.* Vide S. Greg. lib. 2. Indict. 10. Epist. 33. & S. Bern. Ser. 76. & 77. in Cant.

Nocte & die non cessaui cum lacrymis monens vnumquemque vestrûm.] Vide hic ô Pastor, Pauli vigilantiam, assiduitatem, lacrymas in monendo & exhortando singulos, eámque imitare. Ita legimus S. Ambros. S. Bernardum, S. Dominicum pœnitentes audiuisse, & monuisse cum lacrymis. Quod cor tam saxeum vt hisce lacrymis non emolliatur? quis non fleat flente Paulo?

Nota *τὸ vnumquemque*: esto enim directè alloquatur Paulus maiores natu, tamen in illis alloquitur cæteros fideles, quos singulos habebat in corde

Lata charitas Pauli. & ore. q. d. ait Chrysost. hic in fine hom. 44. *Si liceret cor nostrum disrumpere ac ostendere, videretis intus esse in magna latitudine vos omnes, mulieres, pueros, ac viros. Tanta enim charitatis vis est, vt cælo faciat animam latiorem Capaces nostri estote, dicebat Paulus 2. Cor. 7. non angusti estis in nobis. Totam Corinthum habebat ille in corde suo, & dicebat: Dilatamini & vos.* P. Gaspar Barzæus, S. Franc. Xauerij discipulus & Vicarius, imò in spiritu Apostolico alter in India Xauerius, ad socios in Europam inter cætera hæc scribit: *Saluto omnes & singulos è Societate in visceribus charitatis Christi, singulorum imaginem menti impressam gero, adeò vnam, vt ipsi eam intuentes, ex ea sola se agnoscerent: si cui id non obtingeret, id inde fieret, quod ipse ex humilitate alium se sibi in animo efformaris, nimirum vilem, abiectum, inutilem, cùm ego eumdem mihi vt virtutibus donisque Dei conspicuum, illustrémque in meo corde pinxerim & sculpserim.* Idipsum præ Gaspare, Xauerio, aliisque omnibus factitabat Paulus, fideles omnes in memoria, mente & beneuolentiæ affectu, æquè ac beneficentiæ effectu, quasi mater & nutrix assiduè gerens & versans.

Vers. 32. *Et nunc commendo vos Deo.*] Orans vt ipse vos dirigat, custodiat, augeat. Discat hic Pastor à Paulo, sibi orandum esse pro ouibus sibi commissis.

Verbũ gratiæ quod? *Et verbo gratiæ ipsius.*] Id est, Spiritui S. inquit Glossa Interlin. Alij, Filio, per quem gratia & veritas facta est. Ioan. 1. 17. Alij, Euangelio, quod gratiam confert præ Mose & lege, vt sit Prosopopœia. Fingitur enim Euangelium quasi persona animata & spiritu plena, Spiritum & gratiam aspirare sui præconibus. q. d. Euangelium, eiúsque Spiritus vos dirigat & custodiat, formétque tales, vt digni sitis capessere hæreditatem inter sanctificatos. Hic sensus est plausibilis, placétque nostro Sanchez. Alij *verbo*, id est, Euangelio, eiúsque prædicationi, vt sit hypallage: *commendo vos verbo*, id est, commendo vobis verbum & prædicationem Euangelij, per quam via ad gratiam aperitur, tum quærendam, tum conseruandam & augendam; tum, si perdatur, recuperandam. Verùm hæc hiulca sunt & duriuscula. Sequitur enim: *qui potens est.* Ergo verbum gratiæ per Hebraismum est ipsa gratia, sicut verbum Euangelij est ipsum Euangelium. q. d. commendo vos Deo & gratiæ eius. Sic dixit Lucas cap. 14. 25. Paulum & Barnabam ab Antiochenis traditos fuisse gratiæ Dei.

A Gratiam vocat verbum: tum quia Hebræi omnem rem metonymicè vocant verbum: tum quia gratia verbo à Deo, per Christum nobis promissa est: tum quia verbo & iussu Dei datur. Sufficit enim vt Deus verbo dicat: Esto sanctus, patiens, humilis; & mox talis ero. Verbum enim Dei est efficax. Dei enim dicere est facere. Vnde sequitur: *qui potens est.* Vbi Syrus vertit, *quod potens est*: tum quia verbo, putà Euangelio, gratia exhibetur & annuntiatur. q. d. commendo vos Deo, eiúsque euangelicæ gratiæ, quæ verbo Dei promissa, verbo Prophetarum prædicta, verbo Christi exhibita, verbo meo vobis annuntiata est. ita Mariana, qui tamen ait *τὸ verbo* per Hebraismum redundare. Huc accedit
B Sanchez, qui sic explicat: *commendo vos verbo gratiæ* id est, diuinæ promissioni, quæ gratiam omnibus liberaliter offert. Ac si dicat: obsecro Dominum, vt ipse vobis tribuat, quod suis promisit, hæreditatem scilicet suam his, qui sanctificantur. Hoc verò nihil aliud est, quàm petere vt illi à quibus discedebat Paulus, ita sanctificentur, vt digni sint quibus Deus præstet verbum gratiæ, id est, gratiam verbo, id est, Euangelio promissam, seu verbum gratiosum. Denique verbum sæpe sumitur in Script. pro facto & opere, quod potenti Dei verbo iussúque fit. q. d. commendo vos Deo eiúsque potentiæ, & potenti
C operationi gratiæ ipsius: ipse enim potens est, & per gratiam suam potenter ædificabit Ecclesiam vestram, singulósque vestrûm, vt fiaris domus, imò templum Dei, hic per gratiam, in futuro per gloriam.

Qui potens est.] Græcum *τῷ* Syrus & alij referunt ad *λόγῳ*, id est, *verbum*. Planiùs Noster & alij referunt ad Deum.

Ædificare.] *ἐποικοδομῆσαι*, id est, *superædificare*. q. d. ego ædificaui fundamenta Ecclesiæ vestræ, rogo Deum, vt ille superstruat, & fabricam eius consummet, tum gratia, tum gloria & hæreditate cœlesti.

Hæreditatem.] In cœlis, quæ est ipse Deus, quam nobis quasi filiis suis dabit. *Hæredes Dei sic sunt*, ait S. August. Serm. 119. de Temp. *vt ipse Deus sit hæreditas nostra. Hæc hæreditas non minuitur copia possessorum, non fit angustior numerositate coheredum, sed tanta est multis, quanta paucis; tanta singulis, quanta omnibus. Non talis te fecit hæredem, cui mortuo succedas sed cum quo in æternum viuas*, imò vt ait S. Ambros. in psal. 118. *Manet emolumentum integrum, & eo magis singulis crescit, quo pluribus fuerit acquisitum.* Secus est in hæreditate terrena, quæ quo in plures diuiditur, eo singulis fit minor.

In sanctificatis omnibus.] Syrus, *in omnibus Sanctis*, id est, inter, vel cum omnibus Sãctis. Soli enim Sancti huius hæreditatis sunt capaces.

Vers. 33. *Argentum, aut aurum, aut vestem nullius concupiui.*] Idem fecit & dixit Moses Num. 16. & Samuel 1. Reg. 12. Hoc ergo Mosaicum, hoc Propheticum, hoc Apostolicum opus: *Gratis accepistis, gratis date*, ait Christus Matth. 10. Mira libertas, energia & au-

Prædicator munera respuat. E ctoritas persuadendi Prædicatori, & Confessario accedit, si omnia dona refutet. Præclarè S. Hier. ad Nepotianum: *nunquam*, ait, *petentes, parùm accipiamus rogati. Nescio enim quomodo, qui te precatur, vt tribuas, cùm acceperis, viliorem te iudicat: & mirum in modum si rogantem contempseris, plus te posteriùs venerabitur.* Ita S. Columbanus obiurgans Theodoricum Regem Gallorum de suis sceleribus, dapes regias ei à Rege submissas refutauit, dicens: *Munera impiorum reprobat altissimus.* Eccles. 33. Vix autẽ verba protulerat, cùm vasa omnia quibus

Exempla. dapes

dapes continebantur, diſrupta ſunt: qua re Rex terrirus, ſe in eius poteſtate in omnibus rebus fore pollicitus eſt. Similis fuit continentia & conſtantia S. Antonij de Padua. Ezelinus enim Tyrannus, quem grauiter ob cædes & rapinas increparat Antonius, miſit ad eum quoſdam ex ſuis cum præclaris donis, quibus ita mandarat, vt precibus & omni importunitate id ageret, vt ea acciperet: quod ſi faceret, ilicò eum obtruncarent. Sin non acciperet, patienter ferrent quicquid ab eo diceretur. Illis igitur ficta humilitate inſtantibus vt dona admitteret, Antonius voce liberrima: *Abite*, inquit, *ilicò cum veſtris impijs donis, ne vel ruente tecto, vel dehiſcente terra nos quoque exitio veſtro involuamur.* Ita illis dimiſſis, Ezelinus re cognita, ſemper illum deinceps vt hominem Sanctum veneratus eſt. Par fuit virtus S. Bernardini Senenſis, qui liberè in concione redarguens Ducem Mediolanenſem, cùm ab eo ſubmiſſum eſſet poculum aureum auro plenum, ipſe illud cum ſtomacho reiecit: cúmque legati inſtarent vt acciperet, & vrgendi finem non facerent, ſurgens Bernardinus, eóſque ſequi iubens ad carcerem perrexit quo obærati tenebantur, quos eo die omnes ære quod debebant perſoluto, vinculis exemit.

Vers. 34. *Et his qui mecum ſunt miniſtrauerunt manus iſtæ.*] Hæc excellentia, hæc gloria Paulo penè propria, quòd in tantis laboribus & Eccleſiarum omnium negotiis, manibus tamen victum parauit, non tantùm ſibi, ſed & ſuis omnibus, qui ſæpe erant multi, vt vidimus v. 4.

Vers. 35. *Omnia oſtendi vobis.*] *Omnia*, ſcilicet non tantùm abſtinentiam à donis, labores, lacrymas, ærumnas, prædicationem, ſed & opus manuum, vt doceam vos ſuſcipere infirmos, eorúmque infirmitati conſulere. Secundò, appoſitè Syrus & Vatab. reſtringunt τὸ *omnia*, ad opus manuum, vt per Græciſmum intelligatur κατὰ, id eſt, *per*. q. d. per omnia oſtendi vobis, quoniam ſic laborantes ſicut ego laboraui, oportet ſe accommodare infirmis in fide, nec ab illis quicquam accipere, ne ipſi pecuniæ ſuæ amantes, putent eam quæri, non ſe ſuámque ſalutem. De hac enim fidei infirmitate & animi puſillanimitate ad literam loquitur Apoſtolus. Præclarè S. Greg. hom. 18. in Ezech. *Quis*, inquit, *noſtrùm, ſi vnum huius mundi diuitem ad omnipotentis Dei ſeruitium conuertiſſet, ſéque egere conſpiceret, & illum ſibi vitæ ſubſidia non præbere, non protinus de eius vita deſperaſſet? Quis non incaſſum laborauſſe ſe diceret? Quis non ab eius exhortatione obmuteſceret, quem in ſemetipſum primum ferre fructum boni operis non videret? Sed Paulus per manſuetudinem in virtutum vertice ſolidatus perſtitit, prædicauit, dilexit, & bonum quod cœperat expleuit, eáque pertrahendo & perſibilando, diſcipulorum corda ad miſericordiam perduxit.* Vnde pro *ſuſcipere* Græcè eſt ἀντιλαμβάνεσθαι, quod, ait Vatab. propriè eſt porrecta manu retinere lapſurum alioqui, vel abiturum. Paulus ergo ne vllius omnino iacturam faceret, cauebat ne quam anſam præberet infirmis, & alienandis à Chriſto, quòd nollent grauari ſumptu, ſed potiùs eis porrigebat manum. Norent hoc Concionatores, & Confeſſarij. A pari tamen poteſt idipſum ad quamlibet infirmitatem, & quoſlibet infirmos extendi: quamlibet enim tolerare, imò ſuperare & ſanare debet Prædicator, & quicunque animabus mederi, eáſque ſaluare ſatagit: adeóque ſignum virtutis heroicæ eſt, quamlibet proximi infirmitatem, ſiue corporis, ſiue animi ſit, patienter & generosè ſufferre, vti multis oſtendi Galat. 6. Præclarè S. Chryſoſt. hic hom. 40. in fine: *Exhibeamus*, air, *nos ad colloquium facies, ne expectemus proximos; ne dicas, ſi videro aliquem expectantem, deterior eo efficiar: ſed magis quanto videris, aſſume, & extingue eius affectionem. Videt ægrotantem, & auges morbum? Hoc maximè faciamus, vt præueniamus inuicem honore. Itaque ſi præueneris honore, ſeipſum magno honore ornaſti, accelerans vt magis honoreris. Vbique primatus alijs concedamus: nihil eorum quæ erga nos facta ſunt malorum cogitemus, ſed ſi quid bonum. Nihil ſic facit amicum, vt lingua gratitudinis ſtudioſa, os bene loqui ſolens, anima ſine faſtu, contemptus vanæ gloriæ, contemptus honoris.* Et paulo antè dicit hanc charitatis dilatationem eſſe ſignum, quod certò oſtendat nos eſſe filios & diſcipulos Chriſti, *ſicut diadema & paludamentum oſtendit Regem.* Hæc magnitudo animi & dilectionis neceſſaria eſt Apoſtolo, vt ea abſorbeat omnes fidelium & infidelium mores inconditos & inſulſos, ſicut mater magnitudine amoris abſorbet omnes ærumnas & ineptias ſui infantuli.

Moroſos oportet præueniendo curare.

Ac meminiſſe verbi Domini Ieſu.] Hoc verbum nuſquam ſcriptum extat: illud ergo dixiſſe Chriſtum, Paulus Apoſtolorum traditione, vel reuelatione accepit, vt & Clemens, qui idem Chriſti dictum citat lib. 4. Conſt. c. 3. licèt S. Chryſoſt. Oecum. & Lyra. illud deducant ex illo Chriſti: *omni petenti te tribue.* Lucæ 6. 30. Et: *Mutuum date, nihil inde ſperantes.* Ibidem v. 35. Et: *cùm facis conuiuium, voca pauperes*, &c. *& beatus eris quia non habent retribuere tibi.* Lucæ 14. 13. Tale eſt & illud Chriſti dictum, quod nuſquam ſcriptum eſt, citat tamen Hieron. in cap. 5. ad Epheſios: *Nunquam lætus ſitis, niſi cùm fratrem veſtrum videritis in charitate.* Plura citat Clemens lib. 2. Conſt. c. 40. Iuſtin. contra Trypho. Ignatius Epiſt. ad Smyrnenſes. Vnde liquet non omnia Chriſti dicta eſſe ſcripta, ſed nonnulla per manus tradita; ac proinde traditiones eſſe admittendas.

Beatius eſt dare quàm accipere.

Beatius eſt magis dare quàm accipere.] Temporalia bona. Nam in ſpiritalibus, vt Sacramentis, gratiam recipit accipiens, non dans, ideóque dante beatior eſt. Syrus: *Beatior, vel melior eſt ille qui dat, quam qui accipit.* Primò, quia dare ſignum eſt abundantiæ, accipere verò ſignum eſt egeſtatis, ait Sanctus Auguſtinus libro 3. contra Maximin. cap. 14. Vbi & addit, hoc axioma non habere locum in diuinis. Eſto enim Pater det, Filius accipiat à Patre diuinitatem, tamen Filius tam beatus eſt quàm Pater: quia Filius, inquit, à Patre accipit omnia, ac conſequenter ipſam etiam copiam, & æqualitatem. 1.

Secundò, quia dare ſignum eſt liberalitatis, accipere neceſſitatis, aut cupiditatis. q. d. *beatior eſt impartientis largitas quàm accipientis penuria*, ait Caſſian. lib. 10. de Inſtit. renunc. cap. 18. & 19. 2.

Tertiò, quia maior eſt benefaciẽtis ad beneficiatum amor, quàm huius ad illum: quoniam ille nobiliùs operatur, ait Ariſtoteles 9. Ethic. Vnde & liberior eſt: qui enim accipit, ob donum acceptum obligatus, & quaſi alligatus eſt donanti. Quæ maior beneficij merces? quæ amplior compenſatio, quàm beatitudinis incrementum? Quocirca Seneca lib. 1. de Beneficiis cap. 5. *Beneficium*, ait, *eripi non poteſt: non enim res eſt, ſed actio.* Et inferiùs: *Poteſt eripi domus, & pecunia, & mancipium, in quo hæſit beneficij nomen; ipſum verò ſtabile & immotum eſt.* Hinc M. Antonius apud Rabirium Poëtam, cùm fortuna ſua excidiſſet, ac nihil ſibi reliquum videret exclamauit: *Hoc habeo quodcunque dedi.* Quem ſecutus Martialis: 3.

Extra

Extra fortunam est quicquid donatur amicis,
Quae dederis solas semper habebis opes.

Quamobrem Plinius in Panegyr. Traiani, eum celebrat, quòd acceptando Imperium à Nerua, tantum ei dederit, quantum acceperat: *imperatus*, inquit, *adoptione & accitus es*, q.d. Nerua tibi Imperium dedit, tu illi reddidisti. Solus ergo adhuc es, qui pro munere tanto, paria accipiendo feciſti, imò vltrà dantem obligasti: communicato enim Imperio sollicitior tu, ille securior factus est. Hinc Plutarch. lib. de præceptis gerendæ Reip. amicos dicit esse Reip. fulcrum, *quam tutatur amor*, ait Claudian. lib. 12. Quocirca Alexander Macedo rogatus vbi haberet thesauros, amicos ostendit, quòd ij soli veri thesauri censeri debeant. Hinc Hebræi hoc Christi & Pauli prouerbium sic paronomasticè efferũt: *Beatius est* נתון מקבל *tet misset*, id est, dare quàm accipere, tollere, auferre. Qui enim tollit, alium spoliat vel priuat re sua. Beati autem est beare & ditare; non priuare, & egenum miserúmque facere. Ita Franc. Vallesius sacræ Philos. cap. 88. Beatius, ait, est dare, quia liberalis largitionis extremum, non est bonorum vacuitas, sed adiectio potiorum, putà honestatis, & honoris. Acceptio verò est egestatis, vel illiberalitatis. Atque hac de causa censet Arist. plus amare eos qui beneficia conferunt, quàm in quos sunt collata, vtpote maius indè bonum consecuti. Ita etiam à parentibus magis amari filios, quàm ab eis redamentur. Contrà qui receperint, citiùs recedere ab amicis, quàm qui largiti sint, quòd scilicet amissa vtilitate, nihil illis restet in amicitia præter illiberalitatis memoriam; his verò restet semper suauis recordatio beneficiorum. Hæc
4. ex Arist Vallesius. Quartò, quia honorabilior est qui dat, vilior qui accipit, ait Sanctus Hieronymus ad Nepot. Celebre est illud P. Syri in mimo: *Beneficium qui accipit libertatem vendit*. Ex aduerso in malis & iniuriis, *beatius est eas accipere, quàm dare*. Vnde S. Chrysostomus scripsit homil. 78. ad popul. hoc titulo: *Quod melius est iniuriam pati quam inferre*. *Patiens enim*, inquit, *Deus totum reserat cœlum, Sanctorum ciuem efficit, à peccatis absoluit, coronat iustitia*. Et mox: *Non es affectus iniuria, sed coronatus, anima redditus sapientior, Deo similis constitutus, cura pecuniarum liberatus, cœlorum regnum adeptus*. Et anteriùs: *Hoc ergo fac, & in cœlum respiciens, cogita quòd nunc super Cherubim sedens factus es similis*. Hoc ergo Paradoxum Christi & Pauli, priori est an-
5. tistrophon. Quintò, quia dare est regale & diuinum, accipere plebeium & humanum. Deus enim omnia dat, & nihil accipit: atque in hoc consistit eius beatitudo, opulentia & bonitas immensa, qua vt mare redundans sua effundit in creaturas: defectus enim, miseriæ & infirmitatis est, accipere; plenitudinis verò, beatitudinis & magnificentiæ, dare, iuxta illud Psaltis: *Dixi Domino: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges*. psal. 15. 1. Hinc Deus Heb. vocatur *Saddai*, id est, cornucopiæ. Clemens Alexand. lib. 2. Strom. cap. 9. *Dei*. inquit, *imago est homo benefaciens*. Et Nazianz. Orat. 16. de cura pauper. *Nihil*, ait, *adeò diuinum habet homo, quam benefacere. Esto calamitoso Deus*. S. Leo Ser. 10. de Quadragesi. *Vbi*, inquit, *Deus curam misericordiæ inuenit, ibi imaginem suæ pietatis agnoscit*. Deus Pater dat Filio suam naturam: Pater & Filius eamdem dant Spiritui S. Filius se nobis dedit in præsepio, & in Cruce, ac quotidie se totum dat in Vener. Sacramento. Deum imitantur omnes eius creaturæ. Cœli enim dant lumen & influxum, ignis dat calorem, aër dat auram qua respiramus, terra dat fructus omnis generis, mare tot pisces, animalia dant lanam & carnes. Sol omnibus dat radios, vigorem & vitam. Vnde Leo Imp. homines beneficos comparabat Soli, qui cunctis suum splendorem & calorem impertit. Iupiter, Mars, cæteríque ob beneficia inter Deos relati sunt, ait Plinius libro 2. capite 7. Quin & Ptolomæus Philadelphus, secundus ab Alexandro Ægypti Rex, aiebat *regum magis esse ditare, quàm ditescere*, ait Ælian. Et Artaxerxes Longimanus Rex Persarum, teste Plutarcho in Apophtheg. Reg. dicebat sibi quasi Principi, manũ ad dandum, putà dextram, esse longissimam, alteram verò ad detrahendum, putà sinistram contractam esse & breuissimam: *Regalius enim esse addere, quàm adimere*. Ita Deus ad dandum est longimanus, ad accipiendum verò breuimanus, imò nullis manus. Sic Bion semper dicebat *esse optabilius suam messem alteri largiri, quàm alienam decerpere*, ait Laërtius lib. 4. cap. 7. Demosthenes rogatus, *quid Deo simile haberent homines?* respondit, *benefacere*. ita Maximus Serm. 8. Xenophon dicere solebat: *Multo præclarius ac laudabilius esse beneficiorum, quàm trophæorum multitudinem post se relinquere*. ita Stobæus Serm. 46. Agesilaus *sibi iucundius esse dicebat ditare suos milites quàm seipsum*. ita Plutar. in Lacon. Sextò, quia qui accipit, accipit tantùm temporalia; qui verò dat, à Deo recipit spiritalia, putà gratiam & gloriam; & ab accipiente recipit preces, benedictiones, gratiarum actiones, Deique laudes. Quocirca Agapetus Diaconus Rom. inter monita quæ dat Iustiniano Imp. tomo 2. Bibl. S. Patrum, hoc dat ordine 50. *Eos plus ama qui accipere abs te beneficia supplicant, quàm qui tibi contendunt offerre munera: his enim debitor referendi gratiam efficeris, illi verò Deum dant tibi vadem, vendicantem sibi pertinereque ad se putantem, quæcunque erga supplices contuleris, & remunerantem bonis retributionibus tuam tam piam, quam perhumanam intentionem. Solis profectò partes sunt illustrare radijs Orbem; Principis verò virtus est egenorum misereri*.

Apophtheg mata beneficorum.

6.

Dices: Ergo Religiosi mendicantes sunt infeliciores, vtpote qui accipiunt; sæculares verò & diuites sunt feliciores, vtpote qui eis dant eleemosynam. Resp. negando consequentiam. Primò, quia illi non mendicant ex concupiscentia, aut inopia coacti, sed ex virtute & libera electione. Elegerunt enim paupertatem volũtariam, vt sint similes Christo, qui eam verbo & exemplo suasit, quasi medium vtilissimum ad perfectionem.

Obiectio. Resp.

Secundò, quia Religiosi simul & semel omnia sua dederunt Christo & pauperibus, cùm ingressi sunt Religionem. Liberaliores ergo, & consequenter beatiores fuerunt diuitibus, qui sensum & parcè sua erogant, longéque plura sibi reseruant. Vnde S. Basilius Syncletio Senatori Monasterium ingresso, sed nonnulla sibi reseruanti, ne cui grauis esset, dixit: *Syncleti Senatorem perdidisti, & Monachum nõ fecisti*; vti refert Cassia. lib. 7. de Instit. renunc. c. 19. S. Hilarion, teste S. Hieron. in eius vita, recusans munera Orionis: *Nemo*, ait, *melius erogat, quam qui sibi nihil reseruat*. Vide Hieron. Platum lib. 3. de bono status Relig. cap. 10.

Tertiò, quia Religiosus plus dat diuiti, quàm ab eo accipiat, vt aiebat S. Franciscus: dat enim spiritualia, accipit corporalia: dat cœlestia, accipit terrena: dat æterna, accipit temporalia: dat cœlum, accipit solidum, iuxta illud Christi: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cùm defecerius, recipiant vos in æterna tabernacula*. Lucæ 16. v. 9. Præclarè Hermas Pauli discipulus lib. 3. cap. 3. *Sicut*, inquit,

vitis

vitis vlmo fulcitur, ſic diues oratione pauperis iuuatur. Liber hic titulo Paſtoris ſæpe à Patribus citatur, & celebratur; ſed à Nouatianis inſperſi videntur eidem errores de neganda relapſis pœnitentia. Vnde à Gelaſio Papa inter apocryphos reiectus eſt. Extat tomo 5. Bibl. S. Patrum, initio. Denique Paulus vtrumque habuit: fuit enim pauper, & tamen dedit vt diues, quod eſt perfectiſſimum & beatiſſimum. Nam vt ait Caſſian. lib. 10. de Inſtit. renunc. cap. 19. *Labore proprio non ſolùm ſuæ neceſſitatis ſufficientiam, verùm etiam quod tribuat indigenti pia ſollicitudine parare feſtinat, duplici gratia decoratus, quòd & perfectam nuditatem Chriſti vniuerſarum rerum ſuarum abiectione poſſideat, & munificentiam diuitis labore ſuo exhibeat & affectu.* Sunt qui Sanctos in multis imitentur, ſolum hoc pulcherrimum Pauli exemplum vix habet æmulos, vix aſſeclam. Citant hic nonnulli Sixti III. Pontif. lib. de diuitiis, vbi variè ad obiectionem iam factam reſpondet. Verùm ſciat Lector, hunc librum inſcribi Sixto III. Pont. cùm ſit editus à Pelagianis, contendentibus Chriſtianos omnes, etiam prolibus abundantes, debere à ſe abdicare diuitias, eſſeque pauperes, qui fuit error Pelagij. Sic enim ſextus hæreſum eius articulus, in Concilio Dioſpolitano condemnatus, habet: *Diuites baptizatos, niſi omnibus abrenuntient, ſi quid boni viſi fuerint facere, non reputari illis, nec eos habere poſſe regnum Dei.* Vide S. Auguſtinum lib. 2. de peccato origin. cap. 11. & Epiſt. 106. ad Paulinum. Id primùm de libro hoc notarunt Doctores Louan. ac Lindanus, Baron. Poſſeuinus. Vide Baron. anno Chriſti 440. c. 7.

Paulus pauper dicat alios.

Poſitis genibus.] Familiare fuit Apoſtolis, & priſcis Chriſtianis, crebrò per diem orare, idque flexis genibus, vti videtur feciſſe S. Stephanum Actor. 7. 59. & S. Petrum cap. 9. 40. S. Iacobus frater Domini ex genuflexione frequenti, genua habebat calloſa inſtar cameli. Addit S. Chryſoſtom. homil. 5. in Matth. eum calloſam quoque habuiſſe frontem, quòd eam orans proſtratus humo affigeret. In vita S. Marthæ apud S. Antoninum & alios legimus, eam centies per diem, & centies per noctem genibus flexis adoraſſe, & inuocaſſe Deum. Simile legimus de S. Bartholomæo, in eius vita apud Ribadeneiram & alios. Didicerunt hoc à Chriſto, qui *poſitis genibus orabat, dicens: Pater, ſi vis, transfer calicem iſtum à me.* Lucæ 22. 41. Idem ante Chriſtum fecit Daniel cap. 6. *Tribus temporibus in die*, inquit, *flectebat genua ſua & adorabat, confitebaturq; coram Deo ſuo.* Quin & Salomon Regum magnificentiſſimus. *Vtrumque enim genu* (notent hoc noſtri ignobiles & delicatuli, qui coram Deo vnum genu flectunt inſtar Iudæorum) *in terram fixerat, & manus expanderat in cælum.* 3. Reg. 8. Sic S. Petrus Simonem Magum per aëra in cœlum volantem, orans flexis genibus præcipitauit, eiuſque genua collifit, teſte S. Maximo hom. 5. de natali S. Petri & Pauli. Hic enim ſitus & geſtus eſt ſupplicis, rei, orantis & reuerentis Numẽ. Myſticam, phyſicámque cauſam dat Rupertus lib. 6. in Cant. quòd genua reſpondeant genis, eáſque per ſympathiam moueant ad lacrymas: *lacryma autem pœnitentium*, & orantium, *vinum ſunt Angelorum.* Audi Rupertum explicantem illud Cantic. 6. 7. *Sicut cortex mali punici ſic gena tua. In vitro*, inquit, *nos ita natura formauit, vt genua genis oppoſita ſint: vnde & à genis genua dicuntur. Ibi enim cohærent ſibi, & cognata ſunt eorum lacrymarum indicibus & miſericordiæ. Denique complicatum aiunt gigni formarique hominem, ita vt genua ſurſum ſint, quibus oculi formantur, vt caui fiãt ac recondiri. Inde eſt quòd homines dum ſe ad genua proſternunt, ſtatim lacrymantur. Voluit enim natura nos maternum rememorare vterum, vbi conſidebamus in tenebris, antequam veniremus ad lucem. Profectò qui cauſſam iſtam diligenter attendit, ille ſcienter atq; rationabiliter laudat & approbat, ſanctis & eruditis cogitationibus familiare eſſe, genua frequentius excelſo Deo curuare, & genas lacrymoſas genibus curuis applicare; vt reſpiciat ac recogitet, Creator habitans in excelſis, qualiter nos in vtero formauerit. Vnde & illud S. Iob commonefacit his verbis: Memento quæſo, quòd ſicut lutum feceris me, & in pulverem reduces me. Nónne ſicut lac mulſiſti me, & ſicut caſeum me coagulaſti?* Et paulo inferiùs ibidem: *Nec verò ſoli Deo, ſed & hominibus dulcis viſu, & amabilis eſt huiuſmodi compoſitio: tantóque magis quis reuerendus exiſtit, quanto frequentius atque affectuoſius genua curuans, genas ſuas, vel oculos, vel totum caput demiſerit.* Ita Rupertus.

Vers. 36. Mos genu flectendi vndè

Porrò Apoſtolis & Paulo id familiare fuit in abitu, vt valedicentes cũ ſuis genuflexi pariter orarent, tum vt oratione ſuam doctrinam obſignarent, tum vt Deum inuocarent ad eamdem in mentibus diſcipulorum conſeruandam, & confirmandam contra omnes tentationum & perſecutionum inſultus. Vnde Paulus idem fecit Tyri c. ſeq. verſ. 5. *Poſitis*, inquit Lucas, *genibus in littore orauimus.* Eſto enim tunc eſſet tempus paſchale (feſtinabat enim Paulus, vt Pentecoſten celebraret Ieroſolymæ v. 16.) quo ob honorem reſurrectionis Chriſti, ſtantes ſolent fideles orare, idque à tempore Apoſtolorum, vt tradit Iuſtin. q. 115. ad Orthodoxos; tamen tunc necdum introducta erat iſta conſuetudo. ita Baron. Adde conſuetudinem iſtam ſtandi tempore paſchali, magis eſſe in publicis Eccleſiæ precibus & officiis Eccleſiaſticis, vti ſanxit Conc. Nicænum can. 20. vel 19. quàm priuatis, quales fuerunt hæ Pauli. Vnde etiamnum multi fideles tempore paſchali in Eccleſia orant genuflexi. Pauli exemplo ſolent noſtri Olyſippone in Indiam Euangelij cauſa ſoluturi, & Europæ vltimum valedicturi, cum ſociis in littore orando extremum ſe ſalutare. Audi noſtrum Nicol. Trigautium oculatum teſtem, imò conſortem in vita Gaſparis Barzæi lib. 1. cap. 5. *Solenne*, inquit, *tunc erat, generoſos illos totius mundi cives, velut olim Chriſtianos Paulum, ad lutum vſque comitari, ac ſubinde poſitis genibus Dei, Virginis & Sanctorum auxilium implorare*; in ſignum communionis & charitatis, abeuntibus felix iter, ſibi eorum memoriam & imitationem, vtriſque vberem Dei gratiam comprecantes.

Procumbentes ſuper collum Pauli, oſculabantur eum.] Syrus: *complexi ſunt eum.* Amplexus ergo vocatur oſculum, quia caput capiti, & per illud quaſi os ori iungit. Vide dicta de oſculo ſancto 2. Corinth. 13. 12. Mirus fuit amor fidelium erga Paulum, vtpote qui eſſet Doctor, Apoſtolus, pater, cauſa ſalutis, omniſque boni eorum: nimirum magnes amoris eſt amor. Si vis amari, ama. Hinc ad Galat. 4. 14. ait: *Sicut Angelum Dei excepiſtis me, ſicut Chriſtum Ieſum*, &c. *quia ſi fieri poſſet, oculos veſtros eruiſſetis, & dediſſetis mihi.* Diſcant hic fideles, quo amore & reuerentia proſequi debeant ſuos Paſtores, Concionatores, Confeſſarios, &c.

CAPVT

CAPVT VIGESIMVMPRIMVM.

SYNOPSIS.

Paulus nauigat, Coum, Rhodum, Pataram, Tyrum, Ptolemaidem, Cæsaream; vbi Agabus ei vincula Ierosolymitana prædicit: pergit ergo intrepidus Ierosolymam; vbi suadente Iacobo purificans se in templo, à Iudæis capitur & penè occiditur; sed eripit eum Tribunus: à quo potestate facta populum alloquitur.

Vers. 1. Cùm autem factum esset vt nauigaremus abstracti ab eis, recto cursu venimus Coum, & sequenti die Rhodum, & inde Pataram.

2. Et cùm inuenissemus nauem transfretantem in Phœnicem, ascendentes nauigauimus.

3. Cùm apparuissemus autem Cypro, relinquentes eam ad sinistram, nauigauimus in Syriam, & venimus Tyrum; ibi enim nauis exposita erat onus.

4. Inuentis autem discipulis, mansimus ibi diebus septem: qui Paulo dicebant per spiritum ne ascenderet Ierosolymam.

5. Et expletis diebus profecti ibamus, deducentibus nos omnibus cum vxoribus & filiis vsque foras Ciuitatem: & positis genibus in littore, orauimus.

6. Et cùm valefeciſſemus inuicem, ascendimus nauem: illi autem redierunt in sua.

7. Nos verò, nauigatione expletâ à Tyro descendimus Ptolemaidam: & salutatis fratribus, mansimus die vna apud illos.

8. Alia autem die profecti, venimus Cæsaream. Et intrantes domum Philippi Euangelistæ, qui erat vnus de septem, mansimus apud eum.

9. Huic autem erant quatuor filiæ Virgines prophetantes.

10. Et cùm moraremur per dies aliquot, superuenit quidam à Iudæa Propheta, nomine Agabus.

11. Is cùm venisset ad nos, tulit zonam Pauli: & alligans sibi pedes & manus, dixit: Hæc dicit Spiritus Sanctus: Virum, cuius est zona hæc, sic alligabunt in Ierusalem Iudæi, & tradent in manus gentium.

12. Quod cùm audissemus, rogabamus nos, & qui loci illius erant, ne ascenderet Ierosolymam.

13. Tunc respondit Paulus, & dixit: Quid facitis flentes, & affligentes cor meum? Ego enim non solùm alligari, sed & mori in Ierusalem paratus sum, propter nomen Domini Iesu.

14. Et cùm ei suadere non possemus, quieuimus, dicentes: Domini voluntas fiat.

15. Post dies autem istos præparati, ascendebamus in Ierusalem.

16. Venerunt autem & ex discipulis à Cæsarea nobiscum, adducentes secum apud quem hospitaremur, Mnasonem quemdam Cyprium, antiquum discipulum.

17. Et cùm venissemus Ierosolymam, libenter exceperunt nos fratres.

18. Sequenti autem die introibat Paulus nobiscum ad Iacobum, omnésque collecti sunt seniores.

19. Quos cùm salutasset, narrabat per singula, quæ Deus fecisset in gentibus per ministerium ipsius.

20. At illi cùm audissent, magnificabant Deum, dixerúntque ei: Vides frater, quot millia sunt in Iudæis, qui crediderunt, & omnes æmulatores sunt legis.

21. Audierunt autem de te, quia discessionem doceas à Moyse eorum, qui per gentes sunt, Iudæorum: dicens non debere eos circumcidere filios suos, neque secundùm consuetudinem ingredi.

22. Quid ergo est? vtique oportet conuenire multitudinem: audient enim te superuenisse.

23. Hoc ergo fac quod tibi dicimus: Sunt nobis viri quatuor, votum habentes super se.

24. His assumptis, sanctifica te cum illis; & impende in illis vt radant capita: & scient omnes quia quæ de te audierunt, falsa sunt, sed ambulas & ipse custodiens legem.

25. De his autem, qui crediderunt ex gentibus, nos scripsimus, iudicantes, vt abstineant se ab idolis immolato, & sanguine, & suffocato, & fornicatione.

26. Tunc Paulus assumptis viris, postera die purificatus cum illis intrauit in templum, annuntians expletionem dierum purificationis, donec offerretur pro vnoquoque eorum oblatio.

27. Dum autem septem dies consummarentur, hi qui de Asia erant Iudæi, cùm

vidiſſent eum in templo, concitauerunt omnem populum & iniecerunt ei manus, clamantes:

28. Viri Iſraëlitæ, adiuuate: hic eſt homo, qui aduerſus populum, & legem, & locum hunc, omnes vbique docẽs, inſuper & Gentiles induxit in templum, & violauit ſanctum locum iſtum.

29. Viderant enim Trophimum Epheſium in Ciuitate cum ipſo, quem æſtimauerunt quoniam in templum introduxiſſet Paulus.

30. Commotáque eſt Ciuitas tota, & facta eſt concurſio populi. Et apprehendentes Paulum, trahebant eum extra templum: & ſtatim clauſæ ſunt ianuæ.

31. Quærentibus autem eum occidere, nuntiatum eſt Tribuno cohortis: Quia tota confunditur Ieruſalem.

32. Qui ſtatim aſſumptis militibus, & centurionibus, decurrit ad illos. Qui cùm vidiſſent Tribunum, & milites, ceſſauerunt percutere Paulum.

33. Tunc accedens Tribunus apprehendit eum, & iuſſit eum alligari catenis duabus: & interrogabat quis eſſet, & quid feciſſet.

34. Alij autem aliud clamabant in turba. Et cùm non poſſet certum cognoſcere præ tumultu, iuſſit duci eum in caſtra.

35. Et cùm veniſſet ad gradus, contigit vt portaretur à militibus propter vim populi.

36. Sequebatur enim multitudo populi, clamans: Tolle eum.

37. Et cùm cœpiſſet induci in caſtra Paulus, dicit Tribuno: Si licet mihi loqui aliquid ad te? Qui dixit: Græcè noſti?

38. Nónne tu es Ægyptius, qui ante hos dies tumultũ concitaſti, & eduxiſti in deſertum quatuor millia virorum ſicariorum?

39. Et dixit ad eum Paulus: Ego homo ſum quidem Iudæus à Tarſo Ciliciæ, non ignotæ Ciuitatis municeps. Rogo autem te, permitte mihi loqui ad populum.

40. Et cùm ille permiſiſſet, Paulus ſtans in gradibus, annuit manu ad plebem, & magno ſilentio facto, allocutus eſt lingua Hebræa, dicens.

principis: putant nonnulli ex Coo Salomonem emiſſe equos genoroſos: Hebr. enim eſt de Coa. 3. Reg. 11. v. 28. ſed hoc ibi examinabitur.

Rhodum.] Nota eſt Inſula, ſæculo præcedenti anno Domini 1522. à Selymo Turcarum Imper. Chriſtianis erepta; de qua Plinius lib. 2. c. 62. aſſerit, nunquam in ea tam nubilum eſſe diem, quin Sol appareat. Vnde in ea Coloſſus, ſiue ſtatua Soli ex ære erecta fuit altitudine pedum centũ & quinque, ita vt eius pollicem multi non poſſent ampleƈti. Quare hæc Coloſſus erat vnum è ſeptem mundi miraculis, de qua Plinius lib. 34. c. 7. Hinc ab hac Coloſſo nonnulli putarunt Rhodios vocari Coloſſenſes, eſſèque eos ad quos Paulus ſcripſit Epiſtolam: ſed falsò, vt ibidem dixi.

VERS. 3. *Cùm apparuiſſemus autem Cypro.*] ἀναφάναντες δὲ τὴν Κύπρον, id eſt, *aperientes*, vel *diſcooperientes Cyprum*, hoc eſt, cùm cœpiſſet nobis aperiri & apparere Cyprus. Eſt hypallage in multis linguis vſitata, eo quòd nauigantibus terra nunc aperiri & accedere, nunc abſcondi & recedere videatur: quia enim nauigans in naui quieſcit, hinc non ſentit ſe moueri & progredi, vnde putat cætera moueri.

VERS. 4. *Qui Paulo dicebant per ſpiritum* (propheticum) *ne aſcenderet Ieroſolymam.*] q.d. Dicebant Paulo ex ſpiritu prophetico, eum ſi iret Ieroſolymam, ibi fore capiendum. Suadebant ergo ex ſpiritu proprio, quo eum eiúſque ſalutem amabant, ne eò aſcenderet: alioqui Spiritus S. volebat eum eò tergere, ibique capi, vt captus mitteretur Romam. ita Lyra.

VERS. 5. *Deducentibus nos omnibus cum vxoribus & filijs.*] Impletum hic eſt oraculum pſal. 44. 13. de Tyri ad Eccleſiam acceſſu, ait Beda: *Filiæ Tyri in muneribus: vultum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis.* &c. Nulla enim Ciuitas maiori dulcedine Apoſtolum ſuſcepit, tenuit, dimiſit. Denique hodie monſtratur in arenis locus, vbi cum Paulo pariter orabant, quẽ Chriſtiani religioſè venerantur, tanquam maiorum ſuorum Tyriorum pietatis monumentum.

VERS. 8. *Philippi Euangeliſtæ.* Non quòd ſcripſerit, ſed quòd prædicarit Euangelium, *qui erat vnus de ſeptem* primis Diaconis. Vide dicta cap. 8. v. 5.

VERS. 9. Virginitatis præmiũ prophetia. *Huic autem erant quatuor filiæ Virgines prophetantes.*] Virginitatis enim præmium eſt ſapientia & prophetia, ait Oecum. Sic Sibyllas virginitate meruiſſe prophetiam, ideòque dictas Sibyllas, quaſi θεοβόλας, eo quòd ſola conſilium Dei norit virginitas, aſſerit S. Hier. lib. 1. contra Iouin. Ioannes Alba tamen Electorum c. 58. Virgines has prophetantes interpretatur, diuinas laudes celebrantes, vti nunc faciunt Moniales. Tunc enim harum conditio cœpiſſe videtur. Sic in libris Regum vocantur filij Prophetarum, qui pſalmis & diuinis laudibus vacabant. Gaudeant Virgines tam ſanctis & antiquis ſui ducibus. Extabant adhuc ævo S. Hieronymi, Cæſareæ domuncula & cubicula filiarum Philippi, quæ S. Paula itura Ieroſolymam, cùm veniſſet Cæſaream, pio inuiſit affectu, vti ipſe teſtatur in eius Epitaphio, qui & lib. 1. contra Iouin. *Poſt Crucem Chriſti*, inquit, *ſtatim in Actis Apoſtolorum, una domus Philippi Euangeliſtæ quadrigam producit Virginum filiarum, vt Cæſarea, in qua ex gentibus Eccleſia per Centurionem Cornelium fuerat dedicata, etiam Virginum puellarum præberet exempla.* Aſſcriptæ ſunt omnes catalogo S. Virginum. Legimus in Menologio ex eis vnam Hermionem nominatam, ſub Traiano grauiſſima paſſam, in Domino quieuiſſe die 4. Septembris.

VERS. 10. *Agabus.*] Hic eſt Propheta, qui famem ſub Claudio Imp. prædixit cap. 11. 28.

VERS. 1. ABSTRACTI *ab eis.*] ἀποσπασθῆναι, id eſt, *auulſi ab eis*, ſicut pater auellitur à filiis chariſſimis; qui proinde eũ, nauimque mare fulcantem oculis proſecuti ſunt, quoad acies eorum porrigere ſe poterat. ita Arator.

Coum.] Cous, Coa, & Cea, Inſula eſt è Cycladibus in mari Ægæo, alia à Chio. Nam inter Chium & Coum media eſt Samos. Porrò Cous patria fuit Hippocratis Medicorum, & Apellis pictorum

Alligans

VERS. 11. *Alligans sibi pedes & manus.*] Sic Ieremias c. 13. & 27. gestans catenas & vincula, iis reipsa adumbrauit,& vaticinatus est vincula iniicienda Iudæis, cæterisque gentibus à Chaldæis. Idem fecit Isaias cap.20. & Ezechiel cap. 4. & 12. Vide ibi dicta. Nota,pro *sibi* Græcè est ἑαυτῷ,quòd si legas per spiritum aspiratum, ἑαυτῷ, significat *sibi*,vt vertit Noster : sin legas spiritu leni ἑαυτοῦ,significat *ipsi*,scilicet Paulo. Vnde S.Gregor.hom.37. in Euang. & Dionys. hic, censent Agabum ligasse manus & pedes Pauli,vt ipsum ita ligandum Ierosolymis portenderet,& reipsa repræsentaret.Noster vertens *sibi*, significat Agabum sibi ipsi ligasse manus,vt in se Paulum eiúsque vincula repræsentaret : fortè vtrumque fecit, támque Paulo quàm sibi vincula iniecit, sed successiuè.

Et tradent in manus gentium.] Vti Iudæi tradiderunt Christum gentibus, putà Pilato & Romanis,ad flagellandum & crucifigendum;ita tradiderunt & Paulum gentibus,putà Tribuno & Præsidi Romano,ac tandem fero Neroni.

VERS. 12. *Qui loci illius erant.*] οἱ ἐντόπιοι, id est, *inquilini*, putà Christiani Cæsareæ habitantes.

VERS. 13. *Quid facitis flentes.*] Ergo cum lacrymis obtestabantur Paulum,ne pergeret Ierosolymam.

Et affligentes cor meum?]Græcè,συνθρύπτοντες etc.Syrus, *contundentes*.Alij,*contribulantes*.Alij,*confringentes,conterentes*.Alij,*discerpentes cor meum*.Nota hic viscera charitatis & miserationis S. Pauli. *Obsecrabat illos*, inquit Chrysost. *dolens super lacrymis ipsorum, & qui in proprys tentationibus non patiebatur, dolebat pra amore,quia videbat lacrymantes, & læsi se conquerebatur ab ipsis,quasi censerent eum periculis,que prædicebantur, ægrè affici. Non soliuus reluctari fratrum postulatis, vt eum se permisit Damasci per fenestram demitti, eum Epheso non se dedit in theatrum* cap.19.31.*nunc obnixè obnititur,certus de Dei voluntate*. Sic Christus repulit Petrum reuocantem se à passione. *Vade*, inquit, *post me Satana*. Matth.16. vers.23.

Ego enim non solùm alligari, sed & mori in Ierusalem paratus sum propter nomen Domini Iesu.] Hæc vox est antesignani fidelium & martyrum, digna Paulo,qua cæteros inuitat,& quasi classicum canit ad carceres & martyria.Hoc signum est eminentis amoris,propulsantis ab se iusta quadam ira inimicum, & indignantis aduersus impedimenta perfectionis, ait Abbas Isaias Orat. 21. tomo 2. Biblioth. S.Patrum.

VERS. 14. *Et cum is suadere.*] In actu consummato,id est, persuadere, *non possemus. quieuimus*.

VERS.15. *Præparati.*] ἐπισκευασάμενοι. Vatab. *sublatis sarcinis*. Oecum. *viatico & rebus necessarijs instructi*. Adde, *præparati*, id est, resoluti subire cum Paulo vincula & mortem, omnéque id quod Deus nos pati vellet.

VERS. 16. *Adducentes secum apud quem hospitaremur.*]Non in via,vt vult Lyra.hæc enim exigua superarat;sed Ierosolymæ, vbi propter instantem Pentecosten, qua Iudæi vndique in Ierusalem ad templum confluebant, iuxta legem Exodi 23. vers.17.penuria hospitiorum futura erat;& ne grauaremus fideles, qui in Ierusalem persecutionem & rapinam bonorum à Iudæis passi,erant pauperes;quibus proinde Paulus collectam eleemosynarum deferebat.

Mnasonem.]Alij legunt *Iasonẽ*.Vide dicta c.17.5.

VERS. 17. *Et cum venissemus Ierosolymam.*] Indicat Chrys. Paulum appulisse Ierosolymam post Pentecosten: eam enim celebrasse Cæsareæ, vt Cæsareenses eum detinentes solaretur,eíque aliqua ex parte morem gereret.Probabiliùs Baron.censet Paulum Ierosolymam appulisse ante Pentecosten : tum quia id ipse certò destinarat cap.20.v.16.tum quia Cæsareensibus eum retinere volentibus non acquieuit, sed fortiter oblucratus est:tum quia Lucas studiosè enumerat dies à Paschate, vt significet Paulum diem quinquagesimam,putà Pentecosten egisse Ierosolymæ.Nam cap.20.1.narrat Paulum cum suis in Paschate, post septem dies azymorum soluisse Philippis, & diebus quinque Troadem appulisse, ibíque septem dies commoratum esse,indeque tribus diebus peruenisse Miletum.Ibi cùm aliquandiu hæsisset,properasse vt Pentecosten ageret Ierosolymæ:quare inde recedentè prima die venisse Coum, secunda Rhodum,inde Pataram,inde Tyrum ; ibi septem egisse dies:inde Ptolemaide diem vnam:inde venisse Cæsaream ; ibi hæsisse aliquot dies, ac mox Ierosolymam concessisse. Numera hosce dies omnes,& pertinges circiter ad quinquaginta, ita vt quinquagesimam, siue Pentecosten egerit Ierosolymæ.

Nota, Paulus peruenit Ierosolymam sub Pentecosten anno Christi 58.Petri in Romana Sede 14. Neronis 2.quo pariter anno B. Virgo Deipara die 15.Augusti ex Ierusalem terrestri concessit ad cœlestem. Licèt enim in Chronico Eusebij habeatur, B.Virginé vita & terra decessisse anno Christi 48. ætatis verò suæ 61. vel 63. tamen id verum esse nequit,eo quòd S.Dionys.lib.de diuin.nom.cap.3. scribat se cũ Hierotheo eius funeri interfuisse. Dionysius autẽ anno Christi 48.necdum viderat Paulum, ac proinde necdum erat conuersus. Paulus enim Athenas venit anno Christi 52.Ierosolymam verò adiit anno Christi 58. quando illum eò comitatus videtur S.Dionys.& funeri Virginis interfuisse.Esto enim probabile sit,Paulũ quoque anteriùs, putà anno Christi 54. ascendisse Ierosolymam, vt dixi c.18.22.tamen hic subitus fuit excursus dum-taxat,isque adhuc incertus & dubius. Quare Cedrenus in Compen.in Tiber. Epiphanius presbyter Ser.de Deipara,Baron.anno Christi 48.c.4. Suarez 3.p.q.37. art.2. disp.21.sect.1. Canisius, & Christophorus à Castro in Historia Deiparæ, censent B.Virginem decessisse anno Christi 58. ætatis suæ 72. qui fuit annus à passione Christi 24. die 15. Augusti,ac die tertio,putà 18. Augusti resurrexisse (licet nonnulli, sed pauci, censeant eam defunctam die 13.Augusti,& resurrexisse die 15. & gloriosam tam in corpore quàm in anima ab Angelis, imò à Christo suo filio cum triumpho assumptam in cœlum,ibique supra omnes Angelorum ordines in solio iuxta filium collocatam,cœli & terræ Reginam esse coronatam. Atque hæc fuit causa, cur Spiritus S. impulerit Paulum festinare Ierosolymam, nimirum vt ante eius obitum abitúmque in cœlum, eamdem saluaret, eique suas Ecclesias suósque agones, præsertim quos Romæ cum Nerone & Simone Mago propediem subiturus erat, commendaret.Morienti tamen adesse non potuit, vtpote qui paulo post suum Ierosolymam aduentum,putà paulo post Pentecosten, in templo à Iudæis captus,in vinculis degeret.

B.Virgo migrat in cœlum anno Christi 58. ætatis 72.

Aliqui tamen suspicantur Paulum Virginimorienti adfuisse.Si enim verum est quod tradunt Iuuenalis,Damasc. & alij mox citandi,ad illam cæteros ex toto Orbe per miraculum traductos conuenisse Apostolos, cur id vni Paulo vicino, Virginis amantissimo, eiúsque benedictione, consilio & precibus egentissimo, vtpote in vinculis, iam iuro Romam & cum Nerone certaturo, de-

negemus? Tam enim Angelus Paulum è vinculis, quàm Petrum Actor. 12. 7. & 8. eximere ad modicum tempus poterat, idque insensibiliter, & mox reducere. Licèt enim Epiphanius hæres. 78. contra Antidicomarianitas, B. Virginem celebrans, indicare videatur, eam non esse mortuã, sed instar Enoch translatam, vel instar Eliæ curru igneo viuam raptam in cœlum; tamen certum est eam mortem obiisse, & resurrexisse, ac deinde in cœlum assumptam, vti tradit Ecclesia.

Porrò ad transitum B. Virginis, mira Dei prouidentia, conuenerunt omnes Apostoli toto Orbe dispersi, vt tradit Iuuenalis Episcopus Ierosol. apud Niceph. lib. 2. cap. 21. & sequent. Damascen. de dormit. Virg. & alij. Non ergo dubium est, quin omnes Apostoli Ierosolymam ad Virginem conuenientes, visitarint pariter Paulum in vinculis iam agentem, ac mirificè inuicem sint consolati, narrando alternatim suos labores ac conuersionem omnium gentium. Ex dictis liquet, omnia quæ narrat Lucas capite 20. vsque ad 28. & vltimum, à Paulo gesta esse hoc anno Christi 58. Hoc ergo anno B. Virgo deserit Ierusalem terrestrem, itque in cœlum, quo Paulus Ierosolymæ truditur in vincula, vt Ecclesiæ decus à Ierusalem & Iudæa transferat Romam ad gentes. Dum enim viueret B. Virgo in Iudæa, Ecclesiæ decus ibidem sua vita & meritis sustentabat; ea mortua, quasi fulcro sublato ruit Ecclesia Iudaica.

Vers. 18. *Introibat Paulus nobiscum ad Iacobum.*] *Detulit*, inquit Chrysostomus, *dignitati Episcopali, quam Iacobus frater Domini Ierosolymis gerebat, & eximiæ sanctitati & auctoritati, qua pollebat.* Vnde idem fecit Paulus Galat. 1. vers. 18. & Actor. 15. vers. 2. Iacobus hic post paucos, putà quinque annos, nimirum anno Neronis septimo, cùm triginta, vel potiùs 29. annos sanctissimè rexisset Ecclesiam Ierosolymitanam, è templi fastigio præcipitatus, & fullonis vecte percussus martyr occubuit, inquit Beda, Euseb. in Chronico, & alij; nimirum Iudæi iras in Paulum conceptas, eo Cæsarem appellante, & Romæ ab eo libero dimisso, euomuerunt in Iacobum sibi præsentem.

Omnésque collecti sunt seniores.] Tum ætate, tum potiùs dignitate & ordine, putà presbyteri, vt habet Græcus. Non fuit hic celebratum Concilium; nihil enim hic definitum: sed conuentus dumtaxat fuit salutantium Paulum, eique aduentum gratulantium. Impropriè ergo Beda ait, hoc fuisse quartum Concilium: primum enim coactum esse in electione S. Mathiæ. Actor. 1. vers. 15. secundum, in electione & ordinatione septem Diaconorum. cap. 6. vers. 2. tertium, & propriè dictum in quæstione de seruandis legalibus. Actor. 15. vers. 6. quartum hoc loco.

Vers. 19. *Quos cùm salutasset.*] Syrus: *dedimus eis pacem.* Salutatio enim Hebræorum, indéque & Christianorum, erat: *Pax tecum: Pax vobis.* Pax enim Hebræis omne bonum significat.

Vers. 20. *Quot millia.*] Græcè, μυριάδες. Myrias continet decem millia. Sed hic confusè sumitur, significátque multa millia: primi enim Christiani à Petro & Apostolis, per plures annos in Iudæa efficacissimè prædicantibus, conuersi fuêre Iudæi, sique plurimi, vt patet ex cap. 2. v. 41. & cap. 4. v. 4. Vnde liquet, Deum non ita reiecisse Iudæos, quin multos ex eis elegerit & saluarit.

Et omnes æmulatores sunt legis.] ζηλωταὶ. Tigurina, *studiosi*, *fœlatores*. q. d. Iudæi conuersi ad Christum, magno zelo certant pro Mose & lege, eiúsque honore & obseruatione: verentur autem, ne illa per te tuósque sermones negligatur & aboleatur; itáque ipsi quoque à gentibus ad Christum conuersis, vtpote numero & dignitate potioribus, contemnantur & proterantur. S. Iacobus agit causam Iudæorum, quasi eorum Pastor & Episcopus. Licèt enim lex Mosis iam esse mortua à 24. annis, putà à prima Pentecoste, in qua facta est promulgatio legis nouæ anno Christi 34. mox ab eius passione & resurrectione; tamen illa necdum erat mortifera. Vnde adhuc à Iudæis obseruari poterat, quasi honesta & religiosa, datáque à Deo; esto neminem iam obligaret; vt ab ea quasi nefaria, non essent prohibendi Iudæi; nec vicissim Gentiles ad eam quasi necessariam, compellendi, ait Sanctus Augustinus Epist. 19.

Vers. 21. *Quia discessionem doces à Mose eorum, qui per gentes sunt, Iudæorum.*] Clarè Tigurina: *quod defectionem doceas a Mose omnes, qui inter gentes sunt, Iudæos.* Hoc de Paulo spargebant Iudæi manentes in Iudaismo, ideóque Pauli hostes; sed falsò: nusquam enim veruit Paulus Iudæos circumcidi, & seruare legem Mosis; imò verò ipsemet Timotheum circumciderat, Actor. 16. v. 3. & votum Nazaræatus nuncuparat, Actor. 18. vers. 18. Vnde Græcè pro *discessionem*, est ἀποστασίαν. Paulum ergo vocant legis apostatam, vti eum vocauit Ebion Hæresiarcha, imò apostatarum incentorem & patrem, quasi qui legem damnaret vt sacrilegam. Occasio huius calumniæ fuit, quòd Paulus eleuabat Christum Christique gratiam, eóque tacitè deprimebat Mosen & legem, docens nos iustificari per Christi gratiam, non per legem Mosis: hanc enim illius vmbram & præambulum futile dumtaxat.

Non debere.] Id est, non licere eis *circumcidere filios suos*, quòd circumcisio sit abolita per Christum.

Neque secundum consuetudinem ingredi.] Tigurina: *neque secundùm institutæ, vel consuetudines* patrias & Iudaicas *viuere.* q. d. audierunt te non seruare ritus à Patribus instituros & traditos.

Vers. 22. *Quid ergo est?*] Quid consilij? quid factó est opus?

Vtique oportet conuenire multitudinem: audient enim te superuenisse.] q. d. Vtique conueniet multitudo Iudæorum legem zelantium, vt de te tuísque dictis contra legem inquirant, querantur, accusent, & fortè malè tractent & mulctent, nisi præuertas, téque legis studiosum ostendas.

Vers. 23. *Habentes votum.*] Nazaræatus, cuius terminus & consummatio erat sanctificatio, id est, detonsio comæ, lustratio, & sacrificij oblatio iuxta legem Num. 6. v. 13. & sequen. Addit S. Hier. Epist. 11. ad August. pedum nudationem. Nonnulli tamen per votum accipiunt votum sacrificandi, vti dicam inferiùs.

Vers. 24. *Sanctifica.*] ἁγνίσθητι, id est, *purificate* modo iam dicto, & plenius mox dicendo. Audierat iam antè Iacobus & alij Ierosolymitani, Paulum fecisse votum Nazaræatus. ita Baron. & alij, qui censent votum hoc Paulo fuisse familiare, crebrum & quasi continuum, ideóque perpetuò abstinuisse vino.

Et impende in illis vt radant capita.] Syrus, *pro illis.* Hinc censet Caiet. Paulum hic non fuisse Nazaræum, nec soluisse votum Nazaræatus: recens enim aduenerat, nec voti eius vlla facta est mentio.

Vers. 24. Paulos q. semper Nazaræus vino abstinuit.

Paulum

Paulum ergo tantùm Nazaræis se iunxisse, pro eis- A que expensas fecisse, & quasi patrinum eos præsentasse in templo. Hoc ipso enim publicè declarabat se Nazaræorum, Iudaismi & Iudæorum esse patrinum & patronum. Verùm Lyra. & alij censent, Paulum quoque hic fuisse Nazaræum, suúmque votum expleſſe; illúdque innuit *vò sanctifica te cum illis*. Hoc ergo votum fecit Paulus Actor. 18.v.18. Si dicas eum illud expleſſe Actor. 18.21. vt ibidem innui, necesse est asserere, eum illo expleto aliud nuncupasse, illúdque hic exoluisse: poterat enim quolibet die hoc votum nuncupari, & arctari etiam ad vnum diem, alteróque expleri. Quod ergo ait, *impende in illis*, id est, cum illis, vel potiùs pro: hoc enim significat Græcum ὑπὲρ illis, B vt magis ostendas te legis & rituum legalium esse studiosum. Fortè etiam cæteri erant pauperes, vt sumptus pro eis facere debuerit Paulus, vti censent Caiet. & Vatab. Pro *impende* Græcè est δαπάνησον, id est, *fac sumptus, expende, exolue*. Porrò sumptus hi necessarij erant, tum *vt radant capita sua*; vnde Arias vertit: *Impende rituales sumptus in lotionem & tonsuram capillorum* tum consequéter ad emendas, & offerendas hostias in rasura Nazaræorum lege Num. 6.12. & 14. præscriptas. Vide hic, quamdiu durarit legis, post eam abolitam, obseruatio, nimirum 24 annis. Hæc enim gesta sunt anno Christi 58. vt dixi in Chronotaxi: illo ergo anno lex, licèt esset mortua, necdum tamen erat mortifera, vt C scilicet peccaret is, qui eam seruaret.

Vers. 25. *De his autem qui crediderunt ex gentibus.*] Occurrit obiectioni: ne enim obtenderet Paulus Gentilium scandalum, scilicet eos exemplo suo existimaturos, se quoque debere seruare legalia, docet, aut potiùs refricat, iam ad eos scriptum esse, quòd lege Mosis non obligarentur, ac iussos esse abstinere tantùm idolothytis, sanguine & suffocato, vti sciebat Paulus, qui huic decreto interfuerat, imò eius causa extiterat. Actor. 15.

Vt abstineant se ab Idolis immolato.] Græcè, *ab idolothyto*, putà à carne & cibo Idolis oblato & immolato. Vide dicta c. 15. 20. & 29.

Vers. 26. *Tunc Paulus assumptis viris.*] Vide hic facilitatem Pauli, statim acquiescentis S. Iacobi consiliis, D ac studium non tantùm vitandi scandali, sed & conciliandi sibi Iudæos. Ita omnibus omnia factus est, vt omnes lucrifaceret. Insuper S. Chrys. hom. 5. de eius Laudibus, notat eius prudentiam, qua iuxta loca & tempora, vitæ modum variat, ac quasi ambidexter nunc Iudaicè, nunc Gentiliter viuit & agit. Sic Homerus initio Odysseæ celebrat Vlyssis versutiam, eúmque vocat ἄνδρα πολύτροπον, id est, *virum versatilem*, qui pro rerum, locorum & temporum exigentia, nosset se vertere & versare in omnem partem, ac cuilibet genti, personæ, loco, tempori cedere, séque accommodare. Hæc dos requiritur in viro Apostolico.

Paulus ambidexter.

Postera die purificatus cum illis intrauit in templum.] Vatab. *Simulans*, inquit, *se impleſſe tempus Nazaræatus sui*, quasi Paulus verè non fecerit votum Nazaræatus, sed finxerit se fecisse, vt satisfaceret Iudæis. Verùm hoc fuisset mendacium, quod abest à Paulo, vti rectè contra S. Hier. qui Paulum asserit simulatè tantùm reprehendisse Petrum Gal. 2.11. argumentatur S. Augustin. Epist. 19.

Purificatio Pauli quæ fuerit. Quæres, quænam fuit hæc Pauli purificatio? Vatab. & alij censent fuisse votum Nazaræatus, quod tum vel inchoarit, vel expleuerit Paulus; vt *purificatus* sit idem, quod purificationem inchoans, vel explens. Nazaræatus enim vocatur A purificatio, & sanctificatio: qui ita Nazaræi erant puri à vino & sicera, ac consecrati Deo. Adde, Nazaræatum suscipiebant, vt castigarent luxum præteritum, & ab eo se purificarent. Denique in fine Nazaræatus purificabant se, quia offerebant victimam pro peccato, vt scilicet expiarent defectus tempore Nazaræatus in voti obseruatione commissos. Numer. 6.14. Purgatio ergo hæc fuit lotio Pauli, præsertim comæ, expleto iam voto, cremandæ. ita Arias, q. d. Paulus purificauit, id est, lustrauit & lauit se, suámque cómam, vt eam mox purificaret, id est, Deo consecraret & cremaret in templo, iuxta legem Numer. 6. 18. Alij, vt Sanchez, planiùs & verisimiliùs censent, 2. B hanc purificationem fuisse propriè dictam: ita enim semper in Græco hic vocat eam Lucas; nimirum Paulum habentem votum Nazaræatus, contactu mortui fuisse pollutum, & ab hac immunditia legali se purificasse. Hoc enim propriè sonat vox *purificatus*, & hanc purificationem præscribit lex Numer. 6. 10. Vbi & septem dies ei constituit, ac totidem hic eidem impendit Paulus vers. 27. Eadem de causa Paulus totondit caput in Cenchris Actor. 18. vers. 18. Sensus ergo est, q. d. Paulus pollutus ex funere, ab hac pollutione se purificauit radendo ilicò caput, itáque purificatus adiit templum, vt ibi annuntiaret & expleret reliquos septem dies purificationis suæ præscriptos lege Numer. 6. 9. Alioqui enim si per purificationem votum ipsum Nazaræatus accipias, erit amphibolia in voce *purificatus*. Nam hic significat lustrationem, mox cùm dicit *annuntians expletionem dierum purificationis suæ*, significabit votum ipsum. Fauet Syrus, qui vers. 23. pro *votum habentes super se*, vertit, *voto obnoxij vt mundentur*. Vnde videtur colligi, quòd & hi quatuor Nazaræi Pauli socij, æquè vt ipse, purificati fuerint à simili immunditia legali, non autem expleuerint votum Nazaræatus. Idem colligitur ex eo quod sequitur: *annuntians expletionem dierum purificationis suæ, donec offerretur pro vnoquoque eorum oblatio*, scilicet in purificatione præscripta: erant ergo omnes impuri & polluti, ideóque purificandi.

Annuntians expletionem dierum purificationis suæ.] De hac annuntiatione nihil præscriptum legimus Numer. 6 Vnde Sanchez censet incertum esse, qualis ea fuerit; & an ea à Paulo facta sit Iudæis, quasi ipse eis annuntiarit suam legalem in Nazaræatus pollutione purificationem, vt iis ostenderet se legem Mosaicam non contemnere, sed seruare: an verò Nazaræis, quasi sociis, suum votum annuntiarit: an denique Sacerdotibus: quod vltimum passim censent alij. Ad Sacerdotes enim pertinebant purificationes & cæremoniæ Nazaræatus, vtpote in Nazaræis per eos explendæ. Iam si per *purificationem* accipias votum Nazaræatus, *vò expletionem* propriè in actu perfecto expletóque sumitur, quasi dicat, annuntians votum suum esse expletum, postulánsque vt cæremoniæ & oblationes pro se fiant, quæ in expletione voti huius præscribuntur Numer. 6. vers. 13. vbi dicitur: *Cum dies quos ex voto decreuerat* (Nazaræus) *complebuntur, adducet* (Sacerdos) *eum ad ostium tabernaculi fœderis, & offeret oblationem eius Domino agnum anniculum*, &c. Et versu 18. *Tunc radetur Nazaræus ante ostium tabernaculi fœderis cæsaric consecrationis suæ; tollétque capillos eius, & ponet super ignem, qui est suppositus sacrificio pacificorum.*

Capilli ergo eius velut facti, instar hostiæ offerebantur per ignem, & cremabantur Deo cum hostia pacifica. Vnde quod sequitur, *donec offerretur*, sic expone q.d. vsque dum offerretur, vel vt offerretur *pro vnoquoque eorum oblatio*. ita Mariana.

Ex hac expositione moraliter elice, Nazaræatum nostrum, putà statum Regionis esse statum assiduæ purificationis & sanctificationis, ac cõsequẽter Religiosos vsque ad finem voti & vitæ, iugiter purificationi cordis & affectuum studere debere. Sin purificationem propriè accipias pro expiatione immunditiæ legalis, *τὸ expletionem* sumas oportet in actu inchoato hoc præsenti tempore, sed explendo in futurum, q.d. annuntians sibi explendos esse septem dies purificationis, præscriptos Numer. 6. v. 9. vbi dicitur: *Si autem mortuus fuerit subitò quispiam coram eo, polluetur caput consecrationis eius; quod radet illicò in eadem die purgationis suæ, & rursum septima; & in octaua die offeret duos turtures, vel duos pullos columbæ Sacerdoti in introitu fœderis testimonij, faciétque* (immolabit) *Sacerdos vnum pro peccato, & alterum in holocaustum, & deprecabitur pro eo, quia peccauit super mortuo, sanctificabitque caput eius in die illo, & consecrabit Domino dies separationis illius offerens agnum anniculum pro peccato.* Et hæc est oblatio de qua ait Lucas, *donec offerretur pro vnoquoque eorum oblatio*. q. d. persistebat Paulus in templo, cum quatuor sociis Nazaræis per septem dies, donec die octaua fieret pro eis oblatio lege præscripta. ita Vatablus. Quod dico *in templo*, intellige iuxtà templum, in ædibus & cubiculis annexis templo: templum enim nemo ingredi poterat nisi purus. Vnde pro impuris erat Atrium ante templum, in quo degebant donec purificarentur. Hoc posterius videtur verius, vti paulo antè ostendi.

Religio est purificatio.

Tertiò, aliqui hic facillimè se expediunt, dicendo hæc vota & purificationes non fuisse Nazaræatus, aut similes lege sancitas, sed fuisse alias peculiares, ex deuotione populi & traditione maiorum introductas. Tales enim fuisse apud Iudæos, liquet ex Iosepho lib. 2. de bello capite 15. vbi agens de Berenice sorore Agrippæ Regis: *Venerat*, inquit, *Ierosolymam, vt vota Deo solueret. Hi enim qui morbo, vel alijs necessitatibus implicantur, mos est orare per triginta dies, antequam immolent hostias; abstinere quoque vino, & capillos radere. Quem morem Regina exercens illis diebus, nudipes etiam ante tribunal steterit, deprecans Florum.* Quæ verba Iosephi penè ad amussim consentiunt cum hisce Lucæ, & secundùm ea hæc Lucæ sic exponas, q.d. Paulus fecit votum sacrificandi, siue victimas offerendi: quare iuxta ritum maiorum purificauit se, id est, rasit caput, ac quotidie Deum precaturus in templum ascendit, annuntians expletionem dierum huius suæ purificationis, vt iis expletis sacrificium quod vouerat, Deo offerret. Nec obstat, quòd Iosephus numeret triginta dies purificationis, Lucas verò septem; quia cùm numerus hic dierum ex deuotione cuiusque penderet, poterat ob occupationes aliásve necessitates contrahi, præsertim ad septenarium, qui Iudæis ob religionem Sabbathi sacer erat & frequens; itáque Paulum Euangelij prædicatione occuparum eos contraxisse ad septem.

Vers. 27. *Dum autem septem dies consummarentur.*] In actu progrediente, aut potiùs inchoante, non perfecto, id est, dum pergerent, aut potiùs inciperent consummari: necdum enim erant consummati, vt mox patebit. Vnde Græca habent, ὡς δὲ ἔμελλον αἱ ἑπτὰ ἡμέραι συντελεῖσθαι, id est, *cùm futurum esset vt septem dies implerentur*, vel, *cùm iam imperent impleri*: μέλλω enim sæpe idem est quod incipio, vti ostendam Iacobi 2. 12. licèt Syrus sumat in actu penè perfecto, vertátque, *cùm aduenissent dies septimus*; sed minùs verè. Nam Paulus paulo pòst captus, missus est Cæsaream, ibique mansit quinque dies cap. 24. 1. quibus elapsis ductus ad tribunal Præsidis cap. 24. 11. ait, *non plus sunt mihi dies quam duodecim, ex quo ascendi adorare in Ierusalem.* Nam à Ierusalem vsque ad Cæsaream est iter bidui. Adde septem, quinque, & duos, habebis dies 14. non 12. Quare dicendum est, Paulum dum hæc diceret, non consummasse & expleisse dies septem, sed eos cœpisse explere, ita vt iam ageretur dies tertius ab aduentu suo in Ierusalem, qui erat primus purificationis Pauli, quo eam inchoans, ilicò captus est. Adde enim tres, quinque, duos, & duos alios, de quibus mox dicam, habebis præcisè dies duodecim, quos hic assignat Paulus. ita Beda. Porrò aliqui hos septem dies inchoant ab aduentu Pauli in Ierusalem. ita Lyra. & Vatab. Alij & meliùs à cœpta Pauli purificatione: hæc enim, vt dixi, durabat septem dies. ita Beda, Glossa, Dionys. & Sanchez. Hæc ergo est series Chronotaxis rei gestæ: Paulus appulit Ierusalem: postridie inuisit Iacobum: ille suasit purificationem: paret ilicò Paulus, ac postero die, vt dicitur vers. 26 purificationis causa ingressus templum, ibi capitur: quare captus est tertio die ab aduentu suo Ierosolymam: sequenti die, putà quarto, vt patet vers. 30. Paulus in concilio causam dicit: sequenti nocte confortatur à Christo cap. 23. 11. facto manè, putà die quinto, conspirant in eius necem Iudæi, ibidem vers. 12. Quare Tribunus vers. 23. sequenti nocte misit eum Antipatridem, quæ Ierosolymis distabat 17. horis: eò ergo peruenit Paulus die sexto ad vesperam: ac sequenti die, qui fuit septimus, peruenit Cæsaream (hæc enim ab Antipatride tantùm distabat octo horis) cap. 23. 32. post quinque dies Pontifex Cæsaream ingressus, Paulum coram Præside accusat cap. 24. 1. Paulus inter alia respondet ibidem vers. 11. se à duodecim diebus venisse Ierosolymam. Numera enim dies septem iam recensitos, & quinque venientis Pontificis, præcisè habebis duodecim, quos Paulus assignat: ideóque versibus iam citatis, sigillatim Lucas eos digerit eo modo quo iam recensui, vt ostendat Paulum verum dixisse, ac præcisè fuisse dies duodecim.

Vers. 28. *Gentiles induxit in templum.*] Iudæi enim Gentiles auersabantur vt alienigenas, idololatras & immundos; & si è Gentilismo conuersi essent ad Christianismum, vti erat hic Trophimus, nihilominus eos Gentilium nomine & probro censebant, imò peiùs oderant, quasi directos Iudaismi hostes. Hinc capitale erat Gentili ingredi templum, teste Iosepho lib. 5. Antiq. cap. 14. Templum hic vocat, non Sanctum; hoc enim solis Sacerdotibus ingredi licebat: multo minùs Sanctum Sanctorum: hoc enim soli Pontifici patebat, idque semel in anno dumtaxat, scilicet in die Expiationis: sed Atrium laicorum, quod ante Sanctum, & ante Atrium Sacerdotum erat sub dio, è quo populus spectabat Sacerdotes orantes, & sacrificantes in suo Atrio. Porrò ante hoc Atrium Iudæorum, adiectum est Atrium extimum pro Gentilibus & immundis: ipsi ergo illud dumtaxat ingredi poterant: quod proinde non habebatur locus sanctus, sed prophanus.

Trahebant

Vers.30. *Trahebant eum extra templum.*] Vt eum liberiùs & audaciùs occiderent, nec templum eius sanguine polluerent, ait Chrysostomus. Dices, in templo est ius asyli, vt reum ex eo extrahere non liceat, nisi sit insidiosus, homicida, aut publicus latro, vel publicus depopulator agrorum, vt habetur cap. *Immunitatem, extra de Immun.* quo iure ergo Iudæi Paulum è templo extraxerunt? Resp. Ius asyli & immunitatis, ex iure canonico & ciuili proprium est templo nouæ legis, non veteris, vti contra Canonistas docet Abulens. in caput 21. Exodi quæst. 16. nusquam enim in veteri Script. extat sanctio de hac templi immunitate. Ex reuerentia tamen templi, noluerunt Paulum ibidem vulnerare, vel occidere. Adde, censebant Paulum violasse sanctitatem templi, inducendo in illud Gentilem Trophimum, ideóque eo quasi indignum, extrahendum esse. Porrò templum cæde, alióve scelere pollutum, expiabatur communi ritu semel in anno in die Expiationis. Leuit. 16. 15. & sequent. nisi in eo perpetrata esset idololatria: tunc enim statim expiari debebat, nec ante expiationem licebat in eo sacrificare, vt colligitur 4. Reg. 23. vers. 4. & 2. Paral. 29. vers. 3.

Et statim clausæ sunt ianuæ.] Ne in hoc tumultu vel Gentiles in templum irrumperent, quasi Paulum, vel Trophimum Gentilem (ob quem seditionem concitarant Iudæi) liberaturi & defensuri: ac ne in hoc tumultu cædes aliqua committeretur in templo. Aliter Arias: censet enim ianuas templi diuinitus fuisse clausas, vt Paulus adhuc degens in eo maneret, & seruaretur, nec ab affluente populi furentis turba occideretur: quod si verum esset, vtique ingens fuisset miraculum, æquè ac Dei in Paulum patrocinium.

Vers. 31. *Confunditur.*] συγχέχυται, *commiscetur, conturbatur.*

Vers. 32. *Decurrit ad illos.*] Scilicet ex arce edita in subiectum ei templum, vbi Paulus à Iudæis raptabatur ad necem. Arx hæc non fuit in Sion, vt vult Caietan. sed fuit turris Antonia, quam ita ex Iosepho & aliis describit Adrichom. in descrip. Ierusalem: *Antonia arx firma & munita valdè, à Septentrione templo adiacens, qua olim ab Hyrcano Machabæo in rupe quinquaginta cubitis alta, & vndique abrupta extructa, & Turris Baris vocata est. Hanc Pontifices à Machabæis orti, vsque ad Herodem incoluêre: vbi in cella ad hoc ipsum structa, sacra Pontificis stola seruabatur, prefecto arcis accendente ibi lucernam quotidie. Herodes maior regnum adeptus, hanc arcem cùm opportuno loco cohibendis ciuibus, ne quid rerum nouarum per seditionem molirentur, sitam esse deprehenderet, eam magno sumptu instauranit: & intus regia magnifica instar Palatij & Ciuitatis formata, & per quatuor angulos quatuor turribus excelsis (quarum tres quinquaginta quarta verò septuaginta cubitis eminebat) communiuit; vnde totum templum videri poterat: eámque in gratiam M. Antonij triumuiri, amici sui, Antoniam denominauit. In qua Romani milites cum armis semper excubabant, observantes ne quid noui populus festis diebus in templo committeret. Et sic templum Ciuitati, templo autem Antonia castrum erat.* Eadem habet Aristæas lib. de 72. Interpretibus, Hegesippus lib. 1. de excidio Ierusalem cap. 6. & alij.

Arx Antonia qualis?

Vers. 33. *Catenis duabus*] Vna ligabat manus, altera pedes Pauli, vti ei prædixerat Agabus vers. 11.

Vers. 34. *In castra.*] Castra hæc erant præsidium Romanorum in arce Antonia, de qua iam dixi. Vnde Græcè est, εἰς τὸ παρεμβολὴν, id est, *in locum com-*

munium, militúmque stationibus & tentoriis interstinctum.

Gradus.] Quibus ascendebatur in arcem Antoniam.

Vers. 36. *Tolle eum.*] Ita clamarunt Iudæi contra Christum Ioannis 19. vers. 15. non mirum ergo si idem clament contra Paulum, qui non nisi Christum spirabat. Chrysost. & Oecum. aiunt aliquos exponere, q.d. *in signa eum tollendo injice*, putà in hastas & enses militum, sub signis in arce congregatorum.

Vers. 38. *Nónne tu es Ægyptius, qui ante hos dies tumultum concitasti?*] Putà ante triennium, nimirum anno Claudij imper. 13. Christi 55. hæc enim à Tribuno dicta & acta sunt anno Christi 58. Neronis 2. ita Euseb. in Chronico, qui & lib. 2. Histor. cap. 21. ex Iosepho lib. 20. Antiquit. cap. 20. hunc Ægyptium ita describit. *Eodem*, inquit, *tempore quidam ex Ægypto venit Hierosolyma, vatem se esse profitens, & plebi suadens vt secum se in montem Oliueti ascenderet, qui è regione vrbis ad quintum abest stadium: illic enim visuros suo iussu cadere Hierosolymorum mœnia. ita vt per eorum ruinas aditus in vrbem pateat. Quo cognito Felix iubet milites arma sumere: stipatúsque multis equitibus ac peditibus erumpens, inuadit turbam seductam ab Ægyptio: quorum quadringentis occisis, ducentos viuos cepit: Ægyptius ipse pugna elapsus disparuit. Post hæc latrones rursum ad rebellandum Romanis incitabant populum, dictitantes exequiendum illorum imperium, & non assentientium vicos direptos absumebant incendijs.*

Porrò Ægyptij olim malè audiebant, tanquam malarum auctores artium. Vnde prouerbium; *Nescitis stupendas machinas Ægyptij*, de versutis, & vt ait Plautus, consutis dolis dictitatum. Et: *Lydi improbi, post hos secundi Ægyptij, tertiúsque Cares perdissimi omnium.* Et: *Ægyptiæ nuptiæ*, inauspicatæ & infelices dicebantur. Sumptum à fabula Ægypti, qui filios quinquaginta totidem filiabus fratris maritos dedit. At hi præter vnum, omnes à sponsis iugulati sunt. Sic etiamnum errones illi, quos Itali Cingaros vocant, qui diuinando cuique fortunam, enacuant bursam, Ægyptij nuncupantur, & ex Ægypto se venisse iactitant. Ægyptij impostores.

Quatuor millia.] Tot initio eduxerat ex Ægypto, sed vt fit, affluente turba prædonum numerus excreuit ad triginta millia, vti narrant Iosephus & Eusebius iam citati.

Sicariorum.] Ita dicti qui sicas gestabant, ad secretò, occultè & expeditè alios trucidandum. Sica enim erat gladius breuior, sed aquior, ita dictus à secando, quasi seca. Vnde Cicero Orat. 2. & 3. in Catilinam: *Non iam*, inquit, *inter latera nostra sica illa versabitur, non in campo, non in foro, non in Curia, non denique inter domesticos parietes pertimescemus.* Ecce rursum Paulum similem Christo. Christus cum Barabba compositus, inter latrones quasi latro crucifixus est: ita Paulus hic censetur sicarius, imò sicariorum antesignanus. Sica q. seca.

Vers. 39. *A Tarso Cilicie.*] Est enim alia Tarsus in Bithynia, alia in India. Tarsus olim vocata est Tersus, quòd illic primùm à diluuio apparuerit terra sicca; vel quòd illic delapsus Pegasus talo fracto, quem illi ταρσὸν vocant, claudicationem contraxerit. ita Stephanus lib. de vrbibus: aut à serie remigij & remigum, quam Græci vocant ταρσὸν. Tarsus enim, vtpote maritima, remigibus & nauibus abundabat. Vnde in Script. celebrantur naues Tharsis.

Non ignota.] Id est, notæ, celebris. Est Miosis.

igitized by Google

Erat enim Tarſus Ciliciæ Metropolis. ita Stephanus lib. de vrbibus : nunc verò longè celebrior eſt, eo quòd illi Paulum Apoſtolum debeamus.

Municeps.] πολίτης, id eſt, *ciuis*. Syrus : *in qua natus ſum.* Municeps à munere, quaſi munus capiens, propriè is dicebatur, qui in Ciuitatem Romanam receptus, munerum particeps fiebat, quales fuerunt Tuſculani, Tiburtes, Prænestini, Arpinates, &c. quibus non licebat magiſtratum capere, ſed tantùm muneris partem. ita Feſtus. *Municipes dicti, quòd munera ciuilia capiant*, inquit Paulus in l. *Munus*, ff. *de verborum & rerum ſignificatione.* Poſtea tamen abuſiuè municipes dicti ſunt, cuiuſque Ciuitatis ciues, inquit Vlpianus in dicta l. 1. ff. *ad municipales.* Dicit hoc Paulus, q. d. Ego non ſum Ægyptius ille ſicariorum dux, vt tu putas Tribune ; quia ſum Tarſenſis, ac conſequenter Romanus municeps & ciuis.

Vers. 40. Celsitudo Pauli.

Alloquutus eſt.] Miratur hic meritò S. Chryſoſt. Pauli animum ingentem, qui in tanto tumultu & periculo ſibi præſens, imperturbatus, celſus & erectus, vtpote innocentiæ cauſæque ſuæ confiſus, ac Deo nixus, tam appoſitam, imò compoſitam ad populum furentem habuerit concionem, vt miro omnium ſilentio ſit auditus, nimirum *iuſtus vt Leo confidit*, dicitque cum Pſalte : *Dominus illuminatio mea & ſalus mea, quem timebo ? Si conſiſtant aduerſum me caſtra, non timebit cor meum. Si exurgat aduerſum me prælium, in hoc ego ſperabo.* pſal. 26. v. 1. vtique dicebat Paulus : *Mihi viuere Chriſtus eſt, & mori lucrum.*

Rurſum vide hic Pauli pectus ardens amore ſuæ gentis, licèt erga ſe ingratiſſimæ, ſibique inimiciſſimæ, quòd in tantis iniuriis adhuc de Iudæorum ſalute cogitat, ſi vel aliquos poſſit Chriſto lucrifacere, & ſaluare. Vnde optabat pro eis anathema fieri à Chriſto. Roman. 9. verſ. 1.

Zelus honoris diuini.

Tertiò, vide quantus fuerit in Paulo zelus honoris diuini, ad propagandum nomen & Eccleſiam Chriſti, eiúſque majeſtatem & gloriam amplificandi. Nam etiam in mediis vinculis & tumultibus, ipſóque agone mortis tacere non poteſt, quin Ieſum Chriſtum pro viribus prædicet, celebret, glorificet ; eſto auditores omnes obſtrepant & occlament.

Denique Paulus captus fuit circa Pentecoſten, vt dixi verſ. 17. & fortè ipſo feſto Pentecoſtes, quò alluſit dicens cap. 20. verſ. 22. *Ecce alligatus ego ſpiritu vado in Ieruſalem, & Spiritus Sanctus proteſtatur, quòd vincula, & tribulationes me manent Ieroſolymis.* q. d. alligat & impellit me Spiritus Sanctus in Ieruſalem, vt in eius feſto, putà Pentecoſte, pro ipſo vinculis alliger. Vnde ſicut Sanctus Petrus ante 24. annos, in prima Pentecoſte Chriſtiana habuit primam concionem ad populum Actor. 2. ita in eadem habet & Paulus hic ; ſed cauſa & euentu diſſimili. Petrus enim habuit auditores, ob prodigia Pentecoſtes, maximè capaces & benevolos, ideóque ilicò vi ſpiritus & lingua ignea conuertit tria hominum millia : Paulus verò concionatus eſt ad hoſtes ſibi infenſiſſimos, poſcentes eum ad necem : vnde fructum alium non retulit, quàm vt in eum iaciendo veſtes & puluerem, occlamarent : tolle eum de terra ; non enim fas eſt eum viuere.

CAPVT VIGESIMVM SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Paulus perorans ad populum, ſuam à cœlo vocationem, conuerſionem & miſſionem enarrat. Silenter audit eum populus, donec Paulus edicit, ſe miſſum ad gentes. Tunc enim veſtes & puluerem iacientes in aërem, vociferatur : tolle eum de terra. Quare Tribunus iubet Paulum flagellari, & torqueri : ille aſſerens ſe ciuem eſſe Romanum, flagris ſe eximit. Tribunus poſtero die eum ſolutum ſtatuit in concilio Sacerdotum & Primorum, vt cauſam ſuam agat.

Verſ. 1. Viri fratres, & patres, audite quam ad vos nunc reddo rationem.

2. Cùm audiſſent autem quia Hebræa lingua loqueretur ad illos, magis præſtiterunt ſilentium.

3. Et dicit : Ego ſum vir Iudæus, natus in Tarſo Ciliciæ, nutritus autem in iſta Ciuitate, ſecus pedes Gamaliel eruditus iuxta veritatem paternæ legis, æmulator legis, ſicut & vos omnes eſtis hodie :

4. Qui hanc viam perſecutus ſum vſque ad mortem, alligans & tradens in cuſtodias viros ac mulieres.

5. Sicut Princeps Sacerdotum mihi teſtimonium reddit, & omnes maiores natu, à quibus & Epiſtolas accipiens, ad fratres Damaſcum pergebam, vt adducerem inde vinctos in Ieruſalem vt punirentur.

6. Factum eſt autem, eunte me, & appropinquante Damaſco media die, ſubitò de cœlo circumfulſit me lux copioſa :

7. Et decidens in terram, audiui vocem dicentem mihi : Saule, Saule, quid me perſequeris ?

8. Ego autem reſpondi : Quis es Domine ? Dixítque ad me : Ego ſum Ieſus Nazarenus, quem tu perſequeris.

9. Et qui mecum erant, lumen quidem viderunt, vocem autem non audierunt eius, qui loquebatur mecum.

10. Et dixi : Quid faciam, Domine ? Dominus autem dixit ad me : Surgens vade Damaſcum : & ibi tibi dicetur de omnibus, quæ te oporteat facere.

11. Et cùm non viderem præ claritate luminis

Digitized by Google

luminis illius, ad manum deductus à comitibus, veni Damascum.

12. Ananias autem quidam, vir secundùm legem testimonium habens ab omnibus cohabitantibus Iudæis,

13. Veniens ad me, & astans dixit mihi: Saule frater respice. Et ego eadem hora respexi in eum.

14. At ille dixit: Deus Patrum nostrorum præordinauit te, vt cognosceres voluntatem eius, & videres iustum, & audires vocem ex ore eius:

15. Quia eris testis illius ad omnes homines, eorum quæ vidisti & audisti.

16. Et nunc quid moraris? Exurge, & baptizare, & ablue peccata tua inuocato nomine ipsius.

17. Factum est autem reuertenti mihi in Ierusalem, & oranti in templo, fieri me in stupore mentis,

18. Et videre illum dicentem mihi: Festina, & exi velociter ex Ierusalem: quoniam non recipient testimonium tuum de me.

19. Et ego dixi: Domine ipsi sciunt quia ego eram concludens in carcerem, & cædens per Synagogas eos qui credebant in te:

20. Et cùm funderetur sanguis Stephani testis tui, ego astabam, & consentiebam, & custodiebam vestimenta interficientium illum.

21. Et dixit ad me: Vade, quoniam ego in nationes longè mittam te.

22. Audiebant autem eum vsque ad hoc verbum, & leuauerunt vocem suam dicentes: Tolle de terra huiusmodi: non enim fas eum viuere.

23. Vociferantibus autem eis, & proiicientibus vestimenta sua, & puluerem iactantibus in aerem,

24. Iussit Tribunus induci eum in castra, & flagellis cædi, & torqueri eum, vt sciret propter quam causam sic acclamarent ei.

25. Et cùm astrinxissent eum loris, dixit astanti sibi Centurioni Paulus: Si hominem Romanum, & indemnatum licet vobis flagellare?

26. Quo audito, Centurio accessit ad Tribunum, & nuntiauit ei, dicens: Quid acturus es? hic enim homo, ciuis Romanus est.

27. Accedens autem Tribunus, dixit illi: Dic mihi si tu Romanus es? At illi dixit: Etiam.

28. Et respondit Tribunus: Ego multa summa ciuilitatem hanc consecutus sum. Et Paulus ait: Ego autem & natus sum.

29. Protinus ergo discessérunt ab illo, qui eum torturi erant. Tribunus quoque timuit postquam resciuit, quia ciuis Romanus esset, & quia alligasset eum.

30. Postera autem die volens scire diligentiùs, qua ex causa accusaretur à Iudæis, soluit eum, & iussit Sacerdotes conuenire, & omne concilium, & producens Paulum, statuit inter illos.

VIRI *fratres, & patres.*] Patres vocat Pontifices, Sacerdotes, & cæteros ætate, vel dignitate præstantes: reliquos appellat fratres. Vide dicta cap. 7. vers. 2. Nota hic modestiam, mansuetudinem & prudentiam Pauli, qua vbique decorum seruat, vt omnibus se insinuet. VERS. 1.

Reddo rationem.] Græcè, ἀπολογίας, id est, *defensionem* contra accusationem, mihi à Iudæis Asianis intentatam. Aliqui legunt *excusationem.*

Secus pedes Gamalielis.] Id est, discipulus Gamalielis. Discipulorum enim est stare, vel sedere ad pedes Magistri in altiori cathedra sedentis. Sic Magdalena *sedens secus pedes Domini, audiebat verbum illius.* Lucæ 10. vers. 39. Huc spectat illud Mosis Deuter. 33. vers. 3. *Et qui appropinquant pedibus eius* (putà discipuli Dei, qui eum audiunt, eiúsque pedes & vestigia sequuntur) *accipient de doctrina illius.* VERS. 3.

Eruditus iuxta veritatem.] κατ' ἀκρίβειαν, id est, *iuxta exactam rationem*, vel *iuxta rigorem patriæ legis.* Tigurina: *institutus accuratè in patria lege.* Fortè Noster pro ἀκρίβειαν, legit ἀλήθειαν, id est, *veritatem*; aut certè illam pro hac accepit: veritas enim rigida est, & in exacta ratione, adeóque in indiuisibili, & in puncto consistit.

Æmulator legis.] Græcè, ζηλωτὴς τοῦ θεοῦ, id est, *zelator Dei*, nimirum legis Dei: qui enim zelator est legis, zelator est Dei, qui auctor est legis.

Qui hanc viam.] Hunc viuendi morem, hanc vitæ rationem, consuetudinem & institutum (hoc enim significat Hebr. דֶּרֶךְ *derech*, id est, via) putà Christianismum *persecutus sum vsque ad mortem*, morti tradens Sanctum Stephanum aliósque Christianos. Aliter Hugo, q. d. adeò sectator eram legis, vt paratus essem mori pro ea. Verùm Græcè est ἐδίωξα, id est, *hostiliter persecutus sum* fideles Christi, vsque ad mortem & internecionem. VERS. 4.

Sicut Princeps Sacerdotum mihi testimonium reddit.] Hinc probabiliter Sanchez & alij censent, Paulum seruasse literas olim sibi à Pontifice & concilio traditas: tum quia eas ad hæc tempora periculosa & dubia, magno sibi vsui fore arbitrabatur: tum vt iis se aliósque accenderet ad Christi amorem, qui eum publicum persecutorem, publica fide auctoratum, tam benignè sit complexus, tantáque gratia donarit.

Ad fratres.] Iudæos scilicet, qui erant Damasci, vt mihi in capiendis Christianis os & manum, putà consilium & opem præstarent. Aliter Vatabl. *ad fratres*, inquit, id est, aduersus fratres, putà Christianos. VERS. 5.

Vt punirentur.] Syrus, *vt capite multarentur.*]

Circum

VERS. 6. *Circumfulſit.*] περιαστράψαι, id eſt, *circumfulgurauit*. Vnde lux hæc inſtar fulguris perculit oculos Pauli, eúmque cæcauit.

VERS. 9. *Et qui mecum erant, lumen quidem viderunt, vocem autem non audierunt.*] Articulatam ſcilicet & diſtinctam: nam confuſum vocis ſonum eos audiiſſe, patet ex illo cap. 9. verſ. 7. *audientes quidem vocem, neminem autem videntes:* licèt S. Chryſoſt. id explicet de Pauli voce, quaſi eius ſocij, vocem Pauli reſpondentis audierint, non Chriſti obiurgantis. Græca addunt: καὶ ἔκφοβοι ἐγένοντο. *& exterriti fuerunt:* vnde & omnes cum Paulo in terram corruerunt, vti aſſerit Paulus Agrippæ Regi cap. 26. 14.

VERS. 11. *Et cum non viderem pra claritate.*] Græcè, δόξης, B id eſt, *gloriæ lumnis*. Significat lucem hanc ingentem fuiſſe & auguſtam, vtpote quæ à diuino Chriſti corpore euibraretur, eiúſque majeſtatem & gloriam repræſentaret.

VERS. 12. *Timoratus ſecundùm legem.*] Græcè, εὐλαβὴς, id eſt, *reuerens, pius ſecundùm legem*. Syrus, *iuſtus in lege*. Senſus eſt q. d. religioſus legis obſeruator. Commendat Paulus Ananiam à tribus, ſcilicet à pietate, doctrina & bona fama.

VERS. 13. *Reſpice.*] ἀνάβλεψον, id eſt, *recipe viſum, attolle oculos, apertis oculis me intuere*. Hac enim voce Ananias cæcitatem Pauli diſcuſſit, eique oculorum vſum viſúmque reſtituit. Vnde ſequitur: *Et ego eadem hora reſpexi in eum.* Græcè, ἀνέβλεψα εἰς C αὐτὸν, id eſt, *recepto viſu vidi illum*, vel *intuitus ſum & reſpexi in eum*. Aliqui vertunt, *ſuſpice*, ſiue *ſurſum aſpice:* hoc enim innuit ἀνά. Solent enim cæcutientes ſurſum aſpicere, vt cœli lucem, vtpote clariorem cæteris, intueantur.

VERS. 14. *Præordinauit te.*] Legit Interpres προεκειρίσατο, iam legunt προεχειρίσατο, id eſt, *deſignauit*, vel *præparauit te*. Syrus, *conſtituit te*. Alij, *expediuit te*, vt eſſes Deo πρόχειρος, id eſt, *ad manum*, promptus & expeditus ad diſcurrendum, & euangelizandum per totum Orbem.

Et videres iuſtum.] Putà Chriſtum, qui eſt iuſtus antonomaſticè, putà formaliter in ſe iuſtiſſimus, & cauſaliter iuſtificans omnes, qui vnquam D iuſti fuerunt, ſunt, aut erunt. Vnde Chriſtus à Daniele cap. 9. verſ. 24. vocatur *iuſtitia ſempiterna, & Sanctus Sanctorum*. Hinc patet, Chriſtum Paulo fuiſſe vicinum, eique apparuiſſe, ac ſuo fulgore eum cæcaſſe. Vnde & vocem ex ore eius manantem auribus ſuis accepit & audiuit; quod vtique naturaliter fieri non potuiſſet, ſi Chriſtus fuiſſet in cœlo, non in aëre Paulo vicino.

Rurſum S. Chryſoſt. notat Paulum tacitè culpare Iudæos iniuſtitiæ, quòd Chriſtum iuſtum occiderint. Nota, pro τὸν δίκαιον, id eſt, *iuſtum* maſculinè, aliqui legunt τὸ δίκαιον, id eſt, *iuſtum* neutrè, putà id quod iuſtum eſt, iuſtitiam. q. d. vt videas Chriſti eiúſque legis iuſtitiam, quam antea E zelo excæcatus non videbas. Minùs rectè: eodem tamen redit ſenſus.

VERS. 16. *Ablue peccata tua.*] Per baptiſmum: licèt enim videatur Paulus iam antè totum ſe Deo dedens, per actum contritionis abluiſſe peccata ſua, eſſèque iuſtificatus; tamen is actus includebat propoſitum baptiſmi, & ab eo vim abluendi accipiebat, vti docet Concil. Trident. ſeſſ. 14. cap. 4. Inſuper baptiſmus abluebat peccata venialia, ſi quæ in Paulo erant reliqua, omnémque pœnam tam iis, quàm peccatis mortalibus, per contritionem iam remiſſis, debitam, vti communiter docent Doctores ſcholaſtici tract. de pœnit. & de baptiſmo.

Inuocato nomine ipſius.] Oportet enim baptizandos ante baptiſmum inuocare Chriſtum, à quo ſperant gratiam, iuſtitiam & ſalutem: hæcque Chriſti inuocatio eſt vna inter cæteras, congrua ad baptiſmum diſpoſitio.

Fieri me in ſtupore mentis.] Græcè, *in exſtaſi*. hæc VERS. 17. enim ſtuporem tam corpori, quàm menti inducit. Videtur hæc exſtaſis Paulo contigiſſe tertio anno à conuerſione & baptiſmo, cùm rediit Ieruſalem. Actor. 9. verſ. 26. Galat. 1. verſ. 18. Hoc enim videtur connexa Pauli narratio exigere. Tum enim conſtitutus eſt gentium Doctor: vnde & mox cœpit gentibus prædicare. ita Sanchez. Aliqui tamen cenſent eam contigiſſe diu poſtea, nimirum cùm iturus Apoſtolatum ad gentes, Actor. 13. verſ. 2. raptus eſt in tertium cœlum; 2. Couth. 12. verſ. 2. Verùm ille raptus videtur contigiſſe Antiochiæ, vbi Paulus ordinatus eſt Epiſcopus, & Apoſtolus gentium: hæc autem contigit Ieroſolymis in templo, vt ipſe hic aſſerit.

Exi velociter ex Ieruſalem.] Præuidebat Deus VERS. 18. Iudæos Paulo machinaturos carceres & mortem, ſi iis in Ieruſalem prædicaret, per ſuam omniſcientiam, qua præſcit omnia futura, etiam conditionalia, licèt nunquam futura, eo quòd conditio nunquam ſit futura, vti oſtendi Ieremiæ 38. verſ. 17. Iubet ergo Paulum è Ieruſalem excedere, quia eius vita & ſalus ſibi curæ erat, eáque vti volebat ad multorum conuerſionem.

Ipſi ſciunt.] Eſt modeſta Pauli ad manen- VERS. 19. dum Ieroſolymis, ibíque prædicandum, contra Deum egredi iubentem replica. q. d. Iudæi ſciunt quàm feruenter pugnarim olim pro Iudaiſmo: nunc cùm ab eo tam mirè à Deo conuerſus ſim ad Chriſtianiſmum, pro eóque feruentius decertem, vtique ſcire poſſunt & debent, me non priuato odio aut affectu id agere, ſed impelli à Deo, qui intellectum meum & voluntatem tam potenter immutauit, vt Chriſtum, quem priùs non cognitum ſummè oderam, iam agnitum ſummè diligam & prædicem: ac proinde mihi tanquam Iudæo, Chriſtianorum olim hoſti, ſed nunc à Deo illuminato, & de veritate certo credere debent. ita Lyra. Dionyſ. & alij. Commemorat hoc Iudæis Paulus, vt oſtendat ſummum eis amorem, quo, apud eos cupiuit manere, iiſque prædicare: quòd ergo iis relictis iuerit ad gentes, non ex ſuo voto, ſed Dei iuſſu compulſum feciſſe: ſimul terret eos, ne religionem Chriſtianam, quaſi ab hominibus inuentam perſequantur, quin potiùs eam vt diuinam, & à Deo reuelatam reuereantur.

Stephani teſtis tui.] Græcè, *Protomartyris tui*. Primus enim ex adultis Stephanus ſanguine fuſo, Chriſto teſtimonium perhibuit.

Ego aſtabam.] ἐφεστὼς, id eſt, *aſſiſtebam, inſtabam*, & quaſi ſuprà ſtabam, velut dux & choragus.

Et conſentiebam.] συνδοκῶν τῇ ἀναιρέσει, id eſt, *complacebam neci eius, comprobabam eius interfectionem*.

Moraliter diſce hic, quantus fuerit Pauli affectus in ſuam gentem & patriam, eúmque imitare. Rurſum, quàm eius ingratitudinem gratia, iram patientia, liuorem amore, maleuolentiam beneuolentia, inuidiam modeſtia, maleficia beneficiis & præteritis & præſentibus vincere, & obruere ſategerit. Multis enim idipſum, quod Paulo, accidit, vt cùm pro Repub. ſuiſque ciuibus ſe ſuáque impenderint, leui de cauſa eos ingratos, imò hoſtes experiantur. Celebrant Græci Epaminondam ducem

Moral. de charitate erga ingratos.

Digitized by Google

ducem Thebanorum, qui ab æmulis accusatus, quòd quatuor mensibus diutiùs quàm populus iusserat, gessisset imperium, rebus ita exigentibus, quod erat confessus est, neque pœnam mortis lege sancitam abnuit; sed vnum ab iis petiuit, vt in occisi sepulchro conscriberent: *Epaminondas à Thebanis morte multatus est, quòd eos coëgit apud Leuctra superare Lacedæmonios, quos ante se Imperatorem nemo Bœotiorum ausus fuit aspicere: in acie vno prælio non solùm Thebas ab interitu retraxit, sed etiam vniuersam Græciam in libertatem vindicauit.* Hæc cùm dixisset æmulis pudorem iniecit, ac risus omnium cum hilaritate coortus est, neque quisquam Iudex ausus est ferre suffragium. Sic à iudicio capitis maxima discessit gloria. ita Æmilius, Plutarch. & alij in vita Epaminondæ. Themistocles Athenienſibus ipsum contumelia afficientibus: *Quid tumultuamini*, inquit, *aduersus eos, à quibus sæpe magnis estis affecti commodis?* Dicebat autem se similem platanis, sub quarum vmbram accurrunt homines afflicti tempestate, & easdem simul vt rediit serenitas, vellunt: sic enim populus in belli periculis, virorum fortium implorat opem; in pace contemnit, conuiciis & iniuriis vexat. ita Plutarch. in Græc. Apopht. Hinc Antisthenes dicebat: *Regium est cùm benefeceris, audire malè*, teste Laërtio lib. 6. cap. 1. Demosthenes inter fugiendum respiciens subinde ad arcem Palladis, exclamauit: *O Pallas vrbium domina, cur tribus infaustissimis bestijs delectaris, noctua, dracone & populo?* Noctua cùm sit auium inauspicatissima, tamen Palladi erat sacra, vti & draconem habebat pro gestamine: populus autem bellua est multorum capitum, pessimam gratiam referre solita optimè de se meritis, vt Socrati, Phocioni, Lycurgo & aliis compluribus. ita Plutar in eodem. Alphonsus Aragonum Rex increpitus, quòd in Aluarum Lunam hominem sibi planè ingratũ, tanta beneficia contulisset: *An ignoratis*, inquit, *ingenti beneficio non nisi ingenti ingratitudine satis sempter fieri?* ita Panorm. lib. 2. de gestis Alphonsi. Scipio Africanus ab æmulis accusatus peculatus in rostris, liberè ita respondit: *Memini Quirites me tali die de Annibale & Pœnis egregiam victoriam consecutum: quare posthabitis iuribus, hinc eundum in Capitolium censeo, vt pro Republica felicissimè gesta diuno Numini gratias agamus.* Scipionem ergo in Capitolium secuta est tota concio, Magistratu cum solis ministris relicto. ita Plutarch. in Scipione. Hosce omnes longè superauit Moses, qui à populo sæpe lapidibus appetitus, eum tamen dilexit instar matris, adeóque pro eo se deuouit dicens: *Aut dimitte eis hanc noxam; aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti.* Exodi 32. vers. 32. Vnde & sibi reipsa à Deo iussum dictúmque censuit: *Porta eos in sinu tuo, sicut portare solet nutrix infantulum, & defer in terram pro qua iurasti patribus eorum.* Numer. 11. vers. 12. Hinc & à Deo hoc elogium meruit: *Erat enim Moses vir mitissimus super omnes homines qui morabantur in terra.* Numer. 12. vers. 3. Moſen emulatus est Paulus, cupiens anathema fieri pro suis ingratissimis Iudæis. Rom. 9. vers. 2. Vide illis locis dicta.

VERS. 21. *In nationes longè.*] Ad gentes remotas. Addit hoc Paulus, vt ostendat se inuitum, nec nisi Dei mandato à Iudæis diuertisse ad gentes, ac proinde Iudæos in hac re debere sibi veniam dare, diuinæ voluntati cedere, imò obsecundare; sed tantus erat Iudæorum suæ nationis amor, & tantum gentium odium, vt interpretantes hunc insignem esse sui contemptum, quòd nimirum gentibus postponerentur, quódque Paulus Messiæ gratiam Iudæis promissam ab eis transferret ad gentes (hoc enim contumelioſum eis videbatur, quasi ipsi indigni essent veritate, Euangelio, Messia & salute; iis autem dignæ essent gentes; ideóque promissionum Abrahæ, Iudæorum parenti factarum, futuræ hæredes) vt ilicò eum quasi Iudaismi transfugam, & Messiæ proditorem popoſcerint ad necem.

Moraliter, tales hodie multi sunt, qui tamdiu audiunt Concionatores, Superiores, Præceptores, Confessarios, Monitores, quamdiu nihil contra eos dicunt: vbi verò vitia reprehendunt, vlcúsque tangunt, ilicò aures animúmque auertunt. Miseri sanè & miserandi, qui cùm in corporalibus morbis Medicos admittant; pharmacáque amara libentes hauriant, in spiritualibus, qui multo maiores & damnosiores sunt, omnem Medicum & medicinam respuunt.

VERS. 22. *Tolle de terra huiusmodi.*] τοιοῦτον, id est, *talem*, Paulum scilicet apostatam, & suæ gentis hostem.

VERS. 23. Iactant Iudæi puluerem in Paulum quinque de causis. *Proijcientibus vestimenta sua, & puluerem iactantibus in aërem.*] Primò, in signum excandescentiæ & detestationis, quòd execrentur verba Pauli, ait Lyra. Secundò, vt vi quasi à Tribuno extorqueant sententiam damnationis Pauli. ita Chrysost. Tertiò, vt significent Paulum turbatorem esse non tantùm terræ, sed & aëris ac cœli, ait Caiet. Quartò, in signum furoris & turbulentiæ: est enim hoc signum, imò imago & principium seditionis & pugnæ. ita Dionys. Glossa verò Interlin. censet hoc signum fuisse mœroris. Quintò, Sanchez, vt significent, inquit, Paulum à Tribuno lapidibus esse obruendum, quasi blasphemum & religionis contemptorem: nam in lapidatione vestis ponitur, & lapides mittuntur, cuius optima imago est ventilatio puluęris: erat enim Paulus in turba & intra templi ambitum, vbi lapidibus appeti non poterat: pro iis ergo puluerem iactant, vt indicent se primos in eum missuros lapides, vbi id licebit; sicut ipse olim per suos fecerat in Stephanum, ipsomet hic narrante; vt quem persecutus est culpa, sequatur in pœna.

Moral. Hæ furiæ Iudæorum ipsosmet vexarunt, non Paulum. Nam vti docet S. Auguſt. in illud psal. 96. *Ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius: Furor magis cruciat animum furentis, quàm corpus patientis.* Et alibi: *Maledictum & maleficium patientia repercussum, in suum redit auctorem, illæso eo qui precabatur.* Porrò Paulus amore cum furore certabat; perinde ac Medicus conuiciis & pugnis phrenetici non irritatur, sed magis ad commiserationem, eiúsque curationem incitatur. Scit enim eum esse phreneticum, id est, sui impotem, mentíque non sanæ, sed insanæ. Phrenesi ergo conuicia tribuit, non homini.

VERS. 24. *Iussit Tribunus induci eum in castra.*] In arcem Antoniam, vbi erat præsidium Romanorum, vti dixi cap. præcedenti vers. 34. Consistebat enim Paulus in gradibus arcis, perorans ad populum inferiùs ad gradus consistentem: inde ergo in arcem induci iubetur, ne populus tumultuans Paulum, & per Paulum forte arcem inuadat.

Et flagellis cædi & torqueri.] Syrus & Græca: *vt per flagra interrogaretur*, vel *examinaretur*. Iniustè in Paulum hic agit Tribunus: nec enim ob furorẽ populi tumultuantis, licebat Paulum damnare ad torturam & flagra. ita Chrysost. Vnde rectè Paulus excipit, iisque se eximit. Nam vt ait Lucas,

Et

Vers. 25. *Et cùm astrinxissent eum lorис.*] Ad palum, vel columnam, vti Christus columnæ alligatus est dum flagellaretur, quæ Romæ in templo S. Praxedis religiosè seruatur & visitur. S. Ignatius, vti refert Antonius in Melissa part. 2. Serm. 89. dictitabat: *Dum caderis, firmiter quasi incus stato. Generosi athleta est cadi, & vincere: maximè verò propter Deum omnia nobis patienda sunt, vt & ipse nos patiatur.* ita Paulus stabat hic quasi incus pro Christo tundenda.

Dixit Paulus astanti.] ἑστῶτι, id est, *instanti, suprastanti*, quasi qui torturæ & flagellationi Pauli præesset, *Centurioni: Si hominem Romanum, & indemnatum licet vobis flagellare?* Duplex eis crimen obiicit. Prius, quòd ciuem Romanum: posterius, quòd indemnatum velint flagellare. Vide dicta cap. 16. 37. Dixit hoc Paulus, non quòd flagella pro Christo refugeret, qui in iis gloriabatur; sed ne probrum hoc in Christi fidem & religionem deriuaretur, quasi Christiani flagellandi & exterminandi essent. Rursum Tribuno consulebat, ne is hac iniquitate conscientiam læderet, & Deum offenderet, simúlque docuit Iudices, ne simplices, & pauperes in gratiam potentum opprimant, memores eorum vindicem fore Deum Iudicum Iudicem. Nam vt ait Psaltes: *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor.*

Vers. 28. *Ego multa summa ciuilitatẽ hanc consecutus sum.*] q. d. Ego multa pecunia ius Ciuitatis Romanæ, siue vt haberer ciuis Romanus, comparaui & emi. Græcum πολιτεία & *Ciuitatem*, & *ciuilitatem* significat. Sicut enim à πολιτεία πολίτης, ita à Ciuitate ciuis dicitur. Vnde aliqui Codices hic legunt *Ciuitatem*, id est, ius Ciuitatis, ius ciuitatum. Sic Iurisconsulti dicunt aliquid fieri ciuiliter, id est, iure ciuili, vel ciuico; item dari actionem ciuilem, petere officia ciuilia, &c. Ciuilitas ergo non significat hic vrbanitatem & concinnitatem morum, quæ rusticitati opponitur; nec etiam socialem inter ciues conuersationem, vel administrationem Reip. vt vult Beda, sed ius Ciuitatis, quo quis particeps fiebat priuilegiorum Romæ, siue prærogatiuarum quibus gaudebant ciues Romani: inter quas erat vna, vt verberibus cædi, & in crucem agi non possent: qua de causa cùm S. Petrus Romæ crucifixus est, S. Paulus, vt ciuis Romanus, non crucifixus, sed capite plexus est. Porrò iura & priuilegia ciuium Romanorum erant multa & magna, quæ recenset Brissonius lib. 1. Antiquit. iuris ciuil. cap. 13. Primum erat: Ex ciuium Romanorum testamentis soli ciues capiebant, ciuiúmque dumtaxat Romæ rata habebantur testamenta. Secundum: Inter solos ciues Romæ iustæ nuptiæ contrahebantur. Vnde Seneca lib. 4. de Benef. cap. 35. *Promisi*, inquit, *tibi filiam in matrimonium: postea peregrinus* (ita vocabatur qui non erat ciuis) *apparuisti; non est mihi cum extraneo connubium.* Tertium: In liberos habebant ius patriæ potestatis; hócque eis erat proprium. Quartum: Verberibus cædi ciues, aut in crucem agi, aut iniussu populi in eos animaduerti fas non erat. Quintum: In legionibus non alij quàm qui Ciuitatem accepissent, militabant. Sextum: Solis ciuibus licebat honores Romæ gerere, suffragium ferre, & toga vti: peregrinis enim fas non erat indui toga, sed pallio. Hominis enim Romani certissimum signum erat toga. Itaque apud Liuium à Q. Fabio in inuidiam P. Scipio eo nomine adducitur, quòd in Sicilia palliatus fuisset. Hinc etiam Regibus, quos amicos & socios appellabant, inter cætera togam muneri mittebant; & amicos populos iure togæ donabant, quod nouæ Carthagini concessum Tertul. lib. de Pallio significat. Inde togatæ Galliæ nomen, quam & ad honores aspirasse, & suffragiorum ius in vrbe habuisse, memorat Tacitus lib. 11. Hæc Brissonius, qui & addit, solis ciuibus Romanis prænominibus insigniri licuisse.

Moral. si tanti est, tantique emitur esse ciuem Romanum, quanti est esse ciuem cœli, quantóque pretio comparanda est Ciuitas cœlestis, vt simus ciues Sanctorum & domestici Dei? Nam vt ait Apostolus: *Accessistis ad Sion montem, & Ciuitatem Dei viuentis, Ierusalem cœlestem, & multorum millium Angelorum frequentiam, & Ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in cœlis*, &c. Hebr. 12. vers. 23.

Natus sum.] Non in vrbe Romana; sed ex patre & patria Ciuitate Romana donatis. Tarsus enim, vbi natus erat Paulus, hoc priuilegium, & ius Ciuitatis Romanæ obtinuerat, vti innuit Plinius lib. 5. cap. 27. & Dion Cassius lib. 47. Vide Baron. De Paulo ergo, quasi ciue suo, glorietur Roma & Romani, vtpote quo illustriorem non habuit, nec habitura sit.

Volens scire diligentiùs.] τὸ ἀσφαλὲς, id est, *certum scire volens.* ita Tigurina & alij. Vers. 30.

Soluit eum.] Quasi ciuem Romanum honorans, & præcedentia vincula iniustè ei iniecta, hac gratia & beneficio compensans. Si ita honoratur ciuis terræ, quomodo honorandus ciuis cœli? si illum nemo impunè lædit, quis hunc tangere audeat? *Nolite tangere Christos meos*, ait Deus psal. 104. Sic Deus puniuit Pharaonem & totam Ægyptum, propter vnam Saram Abrahæ vxorem, ab eo abreptam. Genes. 12. & Abimelech Regem, propter eamdem abductam. Gen. 20. Sichimitas deleuit ob violatam Dinam. Gen. 34. Tribum Beniamin penè abolcuit ob illatum stuprũ vxori Leuitæ Judic. 20.

Producens Paulum.] καταγαγὼν, id est, *demittens Paulum*, scilicet ex turri Antonia in locum concilij, qui erat inferior & in templo. Ibi enim erat locus Sanedrim, siue concilij magni primorum Iudææ, vt colligitur 1. Paral. 26. vers. 15. voluit enim Tribunus Paulum, vtpote Iudæum, in lite Iudaica causam suam agere coram primis Iudææ Senatoribus; ita tamen vt ipse totam hanc actionem dirigeret & moderaretur, quasi concilij Præfectus & Præses, nomine Imperatoris Romani: vnde & cap. sequenti vers. 10. Paulum abripuit, ne ab eis occideretur. Quam ob causam verisimilius est concilium hoc, non solito loco in templo (illud enim Tribuno, vtpote Gentili ingredi non licebat) sed in ima arce ab eo esse congregatum, ne Paulus à Iudæis abriperetur & necaretur, vti paulo antè in templo factum, & penè perfectum meminerat. ita Sanchez.

Ciuilitas est ius Ciuitatis.

Iura ciuium Roman.

CAPVT

CAPVT VIGESIMVMTERTIVM.

SYNOPSIS.

Paulus in concilio ſuam agere cauſam orſus, iubetur à Pontifice percuti. Cui ille: Percutiet te Deus, paries dealbate. *Inde ſe eſſe Phariſæum proclamans, iacténſque pomum diſcordiæ inter Sadducæos, & Phariſæos, ne occidatur, à Tribuno abducitur. Apparet ei Chriſtus, iubens eſſe conſtantem: oportere enim eum & Romæ predicare. Mox v. 12. Iudæi in Pauli necem coniurant; ſed coniuratione detecta, Paulus à Tribuno Cæſaream ad Felicem Præſidem mittitur.*

Verſ. 1. Intendens autem in concilium Paulus ait: Viri fratres, ego omni conſcientia bona conuerſatus ſum ante Deum vſque in hodiernum diem.

2. Princeps autem Sacerdotum Ananias præcepit aſtantibus ſibi percutere oſ eius.

3. Tunc Paulus dixit ad eum: Percutiet te Deus, paries dealbate. Et tu ſedens iudicas me ſecundùm legem, & contra legem iubes me percuti?

4. Et qui aſtabant, dixerunt: Summum Sacerdotem Dei maledicis?

5. Dixit autem Paulus: Neſciebam fratres quia Princeps eſt Sacerdotum. Scriptũ eſt enim: Principem populi tui non maledices.

6. Sciens autem Paulus, quia vna pars eſſet Sadducæorum, & altera Phariſæorum, exclamauit in concilio: Viri fratres, ego Phariſæus ſum, filius Phariſæorum, de ſpe & reſurrectione mortuorum ego iudicor.

7. Et cùm hæc dixiſſet, facta eſt diſſenſio inter Phariſæos & Sadducæos, & ſoluta eſt multitudo.

8. Sadducæi enim dicunt, non eſſe reſurrectionem, neque Angelum, neque Spiritũ: Phariſæi autem vtraque confitentur.

9. Factus eſt autem clamor magnus. Et ſurgentes quidam Phariſęorum, pugnabant, dicentes: Nihil mali inuenimus in homine iſto: quid ſi Spiritus locutus eſt ei, aut Angelus?

10. Et cùm magna diſſenſio facta eſſet, timẽs Tribunus ne diſcerperetur Paulus ab ipſis, iuſſit milites deſcendere, & rapere eum de medio eorũ, ac deducere eum in caſtra.

11. Sequenti autem nocte aſſiſtens ei Dominus, ait: Conſtans eſto: ſicut enim teſtificatus es de me in Ieruſalem, ſic te oportet & Romæ teſtificari.

12. Facta autem die collegerunt ſe quidam ex Iudæis, & deuouerunt ſe dicentes, neque manducaturos, neque bibituros, donec occiderent Paulum.

13. Erant autem plus quàm quadraginta viri, qui hanc coniurationem fecerant:

14. Qui acceſſerunt ad Principes Sacerdotum, & Seniores, & dixerunt: Deuotione deuouimus nos nihil guſtaturos, donec occidamus Paulum.

15. Nunc ergo vos notum facite Tribuno cum concilio, vt producat illum ad vos, tanquam aliquid certius cogniturí de eo. Nos verò priùs quàm appropiet, parati ſumus interficere illum.

16. Quod cùm audiſſet filius ſororis Pauli inſidias, venit, & intrauit in caſtra, nunciauítque Paulo.

17. Vocans autem Paulus ad ſe vnum ex Centurionibus, ait: Adoleſcentem hunc perduc ad Tribunum, habet enim aliquid indicare illi.

18. Et ille quidem aſſumens eum, duxit ad Tribunum, & ait: Vinctus Paulus rogauit me hunc adoleſcentem perducere ad te, habentem aliquid loqui tibi.

19. Apprehendens autem Tribunus manum illius, ſeceſſit cum eo ſeorſum, & interrogauit illum: Quid eſt, quod habes indicare mihi?

20. Ille autem dixit: Iudæis conuenit rogare te, vt craſtina die producas Paulum in concilium, quaſi aliquid certius inquiſituri ſint de illo:

21. Tu verò ne credideris illis, inſidiantur enim ei ex eis viri ampliùs quàm quadraginta, qui ſe deuouerunt non manducare, neque bibere, donec interficiant eum: & nunc parati ſunt expectantes promiſſum tuum.

22. Tribunus igitur dimiſit adoleſcentem, præcipiens ne cui loqueretur quoniam hæc nota ſibi feciſſet.

23. Et vocatis duobus Centurionibus, dixit illis: Parate milites ducentos, vt eant vſque Cæſaream, & equites ſeptuaginta, & lancearios ducentos, à tertia hora noctis:

24. Et iumenta præparate, vt imponentes Paulum, ſaluum perducerent ad Felicem Præſidem.

25. (Timuit enim ne fortè raperent eum Iudæi, & occiderent, & ipſe poſtea calumniã ſuſtineret: tanquam accepturus pecuniam)

26. Scribens Epiſtolam continentem hæc: CLAVDIVS Lyſias optimo Præſidi, Felici, ſalutem.

27. Virum hunc comprehenſum à Iudæis, & incipientem interfici ab eis, ſuperueniens cum exercitu eripui, cognito quia Romanus eſt:

28. Volénſque ſcire cauſam, quam obiiciebant illi, deduxi eum in cõcilium eorum.

29. Quem inueni accuſari de quæſtionibus legis ipſorum, nihil verò dignum morte aut vinculis habentem criminis.

30. Et cùm mihi perlatum eſſet de inſidiis, quas parauerant illi, miſi eum ad te, denuntians & accuſatoribus vt dicãt apud te, Vale.

31. Milites ergo ſecundùm præceptum ſibi aſſumentes Paulum, duxerunt per noctem in Antipatridem.

32. Et poſtera die dimiſſis equitibus vt cum eo irent, reuerſi ſunt ad caſtra.

33. Qui cùm veniſſent Cæſaream, & tradidiſſent Epiſtolam Præſidi, ſtatuerunt ante illum & Paulum.

34. Cùm legiſſet autem, & interrogaſſet de qua prouincia eſſet: & cognoſcens quia de Cilicia.

35. Audiam te, inquit, cùm accuſatores tui venerint. Iuſſítque in Prætorio Herodis cuſtodiri eum.

Vers. 1. INTENDENS *autem in concilium Paulus.*] ἀτενίσας. Gr. id eſt, *figens oculos, fixiſq; oculis concilium intuens.* Hæc vox notat Pauli primò cõfidentiam. 2. innocẽtiam, quòd ipſe ſibi optimè conſcius eſſet. 3. libertatem. 4. prudẽtiam, & prudẽtem circumſpectionem, vt ſe ſuámque orationem & geſtum auditorum, putà hoſtium ſuorum mentibus & auribus attemperaret. 5. animoſitatem. 6. beneuolentiam. Solent enim Oratores hilari vultu intuentes in cœtum populi, vel Iudicum, eum ſibi conciliare. Maxima enim vis dicendi conſiſtit in obtutu, & ardore oculorum. Hos ergo in Paulo, æquè ac Stephano, inhabitans acuebat & accendebat Spiritus S. vt ſcintillas diuinæ ſapientiæ & amoris vibrare viderentur. Vnde & vultus obtutúſque Stephani erat inſtar Angeli. Actor. 6. 15. Quin & Auguſtus Cæſar naturali oculorum fulgore percellebat intuentes. Nam vt in eius vita ſcribit Suetonius cap. 79. *Oculos habuit claros ac nitidos: quibus etiam exiſtimari volebat ineſſe quiddam diuini vigoris: gaudebátq, ſi quis ſibi acriùs contuenti, quaſi ad fulgorem Solis vultum ſubmitteret.* Sic & Tiberij Imp. oculos lucem euibraſſe, idem teſtatur in eius vita c. 68. Hinc Varro oculos dictos cenſuit, quòd eos tegminibus ſuperciliorum Deus occuluit. Aut, quòd occulta cordis pandant; nam vt ait Demoſthenes, *oculi morum ſunt indices.*

Oculorum vis.

Viri fratres.] Non addit, *& patres*, vti addidit c. 22. 1. ſiue quia dicendi libertas animúſque ei in vinculis accreuerat; ſiue quia orationem conuertit ad Phariſæos, quos in ſecta ſimiles, compellatione fratrum ſibi conciliare ſatagebat, vti reuera eos ſibi conciliauit v. 9.

Ego in omni conſcientia bona conuerſatus ſum ante Deum.] Tum in Chriſtianiſmo, tum ſuo quodam modo in Iudaiſmo: in eo enim æmulator fui legis Moſi à Deo datæ, in eóque ſecutus ſum conſcientiam meam, licèt errantem. Hæc enim mihi dictabat perſequẽdos eſſe Chriſtianos, vt Iudaiſmus ſtabiliretur. Fuit ergo hæc conſcientia Pauli bona, id eſt, ſincera, ſine adulatione & hypocriſi, ait Vatab. Secundò, bona ex obiecto & fine bono: quia intendebat propugnare legem Deique cultum; ſed non ſecundùm ſcientiam, ideóque ignorans & errans. Denique fuit bona ciuiliter & politicè reſpectu Iudæorum & Iudicum, qui putabant Iudaiſmũ eſſe bonum, Chriſtianiſmum malum. Senſus ergo eſt q.d. Non ſum mihi conſcius, quòd in Chriſtianismo, multo minùs in Iudaiſmo, vos læſerim; quòd quicquam mali vobis veſtræque legi irrogarim; ac proinde nihil dignum hiſce vinculis commiſi, inquit Chryſoſt. Sic & Dionyſ. & Caiet.

Nota, pro *conuerſatus ſum ante Deum*, Græcè eſt πεπολίτευμαι τῷ Θεῷ, quod primò Vatab. vertit: *geſſi que Dei erant.* Secundò Gagneius: *munere meo functus ſum Deo*, id eſt, munere mihi à Deo commiſſo, iuxta eius voluntatem, ritè ad eiuſdem gloriam perfunctus ſum. Nam vt ait Budæus in Comment. linguæ Græcæ, πολιτεύεσθαι non ciues, ſed magiſtratus reſpicit, ſignificátque officium ſibi cõcreditum adminiſtrare. Munus hoc in Paulo erat Apoſtolatus & prædicatio Euangelij; ſicut in Iudaiſmo erat cura & propugnatio legis Moſaicæ: vtrumque ſuo tempore fideliter & ſtrenuè peregit.

Princeps autem Sacerdotum Ananias.] Incertum eſt, quis ſit hic Ananias. Aliqui putant eſſe Annam ſocerum Caiphæ, ad quem primò ductus eſt Chriſtus captus & vinctus. Ioannis 18. 13. Fauet, quòd Paulus c. 22. 5. innuit ab hoc Pontifice ſibi olim ante annos 24. datas eſſe literas ad perſequendum Chriſtianos. Si ita eſt, vtique annoſus fuit Annas, 70. vel 80. annorum. Alij fortè probabiliùs, putant Ananiam eſſe Ananum, vltimum Annæ iam dicti filium. Habuit enim Annas quinque filios, omnéſque ex ordine vidit Pontifices: vltimus eorum fuit Ananus, qui poſt quinque annos, putà anno Chriſti 63. occidit Iacobum fratrem Domini, ideóque ita diſplicuit populo, & Agrippæ Regi, vt eum Pontificatu priuarit. Fauet, quòd hic Ananus fuerit audax, ſæuus, ferus, & ſecta Sadducæus, teſte Ioſepho 20. Antiq. c. 8. Tertiò, Sigonius lib. 5. de Rep. Hebr. cap. 1. Ananiam hunc Nebedæi filium, ab Agrippa Rege Chalcidiæ Pontificem datum & remotum ſcribit, de quo Ioſephus lib. 20. cap. 3. Quartò, alij cẽſent Ananiam alio nomine dictum fuiſſe Iſmaëlem, I habęi filium: hunc enim vltimis annis Felicis Præſidis, ad quem Paulus vinctus miſſus eſt, Pontificatum geſſiſſe docet Ioſephus lib. 20. cap. 6. licèt Baron. & alij cenſeant errare hic Ioſephum.

Vers. 2. Ananias quis? Reſp. 1. 2. 3. 4.

Præcepit aſtantibus ſibi percutere os eius.] Cur? Reſp. Primò, quia plenus erat maleuolentia, felle & odio Chriſti & Pauli, quaſi hoſtium ſui Iudaiſmi & Pontificatus; præſertim quia paulo antè totus populus contra Paulum, quaſi gentis ſuæ proditorem, ſuccłamarat, Tolle eum. cap. 22. v. 22. Quare non ſuſtinet audire Pauli vocem, præſertim qua ſuam innocentiam ſuámque conuerſationem bonam proteſtatur: iubet ergo os eius, quaſi impium & blaſphemum ignominioſè percuti & obturari, vti olim martyrum multorum ora, ob dicendi, & increpandi libertatẽ, à Præſidibus iuſſa ſunt verberari & obturari, quòd ſua dicta & edicta, ſuóſq; Deos ſpernerẽt. Hoc enim illi ſibi contumelioſum, & Diis blaſphemum interpretabantur: ora ergo eorum quaſi blaſphema, rebellia, contumacia & maledica verberando, & obturando puniebant. Vnde ſecundò Dionyſ. cenſet, Pontificem hunc ſuperbia inflatum, non tuliſſe libertatẽ Pauli, præſertim quòd

ſe om

se omnésque Pontifices vocasset fratres,non patres & Dominos,ac proinde debitum sibi honorem demisse salutando nõ detulisset.Putabat impius Pontifex,Paulum ex percussione territum, cessaturum: è contrà Paulus vel ipsa voce indicat, se in eadem fortitudine permansurum. Aduersa enim pati,non semper est virtutis. Multi enim ex pusillanimitate patiuntur,non audentes resistere.Christiana autem patientia coniunctam habet animi fortitudinem, iuxta illud:*Tu ne cede malis,sed contra audentior ito.*

Vers.3. Pauli imprecatio qualis?

Percutiet te Deus,paries dealbate.]Sic vocat eum, quòd esset hypocrita:ita vt nomine & stola Pontificia forinsecus niteret,intrinsecus luteis concupiscẽtiis,liuore & odio sorderet,ait S.Aug.lib.de mendacio c.15. Dixit hoc Paulus auctoritate Apostolica, ex zelo iustitiæ intentans, & prædicens iniusto Iudici iustam Dei vltionem & plagam, præsertim vt coram Tribuno,qui eum à flagris exemerat,suum ius & decus tueretur.ita S.Chrys.& Oecum.Mysticè S.Aug.lib.1.de Serm.Dom.in mõte c.19.docet, hanc Pauli vocem non tam contumeliam sonare, quàm prophetiam,vt illi qui saperent,intelligerent destruendum esse per aduentum Christi parietem dealbatum,hoc est,hypocrisin Sacerdotij Iudæorũ. Minùs probabiliter S.Hier.lib.3.cõtra Pelag agnoscit hic lapsum Pauli ex infirmitate humana,quòd non tam clementer responderit ac Christus,dicens danti sibi alapam:*Si malè locutus sum,testimoniũ perhibe de malo:si autem bene quid me cedis?*Paulũ enim sedatè hæc dixisse,liquet ex eo,quòd mox tã mansuetè responderit,dicens:*Nesciebã quia Princeps est Sacerdotum.*Hoc enim tam citò ab indignantibus & perturbatis fieri non potest,ait S.Aug.lib.1.de Ser. Dom.in monte c.19.Aliqui pro *percutiet*,vt habent Romana & Græca, legunt *percutiat* optatiuè, vt sit maledictum,hoc est,mali non tantùm prædictio & comminatio,sed & imprecatio, quam Paulus in se agnoscere videtur v. 5. Et sæpe apud Hebræos est enallage modi, vt futurum ponatur pro optatiuo, optatiuum pro futuro, vel indicatiuo, vti docet S.Augustin.in psal.78.& S.Hieron.in psal.11.

Porrò,*paries dealbatus*,vel *mensstatus*,est parœmia,significãs hominẽ fictũ & fucatũ. Sic Christus Scribas vocat sepulchra dealbata,quæ foris apparẽt pulchra intus autem referta sunt ossibus cadauerũ, omníque spurcitia.Sic Seneca asserit Philosophos, qui cùm docerent honesta,turpiter tamen viuerẽt, similes esse quorumdam pharmacopœorũ pyxidulis, quarum tituli remedium pollicẽtur,cùm intus venenum occultarent. Ex aduerso qui meliores sunt intus, quàm fronte & sermone præ se ferunt, hos Plato in conuiuio Socratis,assimilabat Silenis Alcibiadis.Sileni erant imagunculæ fictiles,quę clausę ridiculam & mõstrosam tibicinis speciem habebãt, apertę subitò numen ostendebant.Talis,inquit,erat Socrates,quem si de summa cute vidisses,non æstimasses esse : facies.n.erat rusticana, taurinus aspectus,nares simæ & stillantes, cultus neglectus,sermo simplex & plebeius,fortuna tenuis,vxor vilis & maledica:rogatus quid sciret?respõdit,se nihil scire. Et tamen hic mentem habebat sapientia & virtute illustrem,adeò vt Apollinis oraculo mortalium sapientissimus sit indigitatus.Tales Sileni potiùs fuêre Apostoli,illiterati,rudes,pauperes,ignobiles,imbecilles foris,sed intus Spiritu S.eiúsque charismatibus pleni:item Anachoretæ,Silentiarij,similésque Sancti, iuxta illud Col.3.3.*Mortui estis,& vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.*Vide ibi dicta. Hypocritæ ergo & impij sunt parietes & sepulchra dealbata,simplices verò & Sancti sunt basilicæ denigratæ & templa atrata. Sic Lucian.in Gallo,Regum Principúmque pompas comparat Idolo quod exteriùs aureum est, coronatũ sceptróque insignitum,intus luteum plenúmque araneis & muribus. Vita enim Regum forinsecus splendida,intus amara est,vt putà plena curis, suspicionibus, molestiis, ærumnis.

Sileni qui?

Moral.S.Greg.lib.7.Moral.c.15.notat mirã fuisse Pauli,aliorúmque Propherarum & Apostolorum animi,licèt exteriùs oppressi,celsitudinem,indéque dicendi & Principes redarguendi libertatem. *Nam*, inquit, *super se interius rapti, in alto animum figunt, quęq; in hac vita patiuntur,quasi longè infrà labentia, atque à se aliena conspiciunt atque,vt ita dixerim,dum mente extra carnem fieri decertant,penè ipsa quæ tolerant,ignorant. In horum profectò oculis quicquid temporaliter eminet,altũ non est:nam velut in magni vertice montis siti,præsentis vitæ gaudia plenè despiciunt: séque ipsos per spiritualem celsitudinem transcendẽtes, subiecta sibimet intus vident,quicunque per carnalem gloriam foris tument.Vnde & nullis contra veritatem potestatibus parcunt,sed quos attolli per elationẽ conspicunt, per spiritus auctoritatem premunt. Hinc est quòd Moyses ait ad Pharaonem: Hæc dicit Dominus: Vsquequò non vis subijci mihi? Et Nathan ad Dauid: Tu es ille vir,qui fecisti hanc rem. Et Elias ad Achab: Non ego turbaui Israël,sed tu & domus patris tui. Et Elisæus ad Ioram Regem: Quid mihi & tibi est? Vade ad Prophetas patris tui. Et Petrus ad Principes:Si iustum est in conspectu Dei vos potiùs audire quàm Deũ, iudicate. Non enim possumus quæ vidimus & audiuimus non loqui. Et Paulus ad Pontificem: Percutiet te Deus,paries dealbate. Et Stephanus ad Iudæos: Dura cervice & incircumcisi cordę & auribus, vos semper Spiritui S.restitistis.Sed quia sancti viri ad verba tãta altitudinis zelo veritatis,non autem vitio elationis exiliunt,ipsi patenter indicant, qui suam humiliatem & charitatem manifestant.*Id deinde per singulos ostẽdit,ac nominatim in Paulo,ex eo quod dicit: *Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Dominum nostrum Iesum Christum; nos autem seruos vestros per Iesum.* 2.Corinth.4.

Celsitudo Pauli,

Et contra legem iubes me percuti?]Lex enim naturæ, diuina & humana iubet, neminem percuti aut puniri,nisi priùs audiatur,auditúsque damnetur: at ego necdum auditus,multo minùs damnatus sum: quia ergo tu iniustè iubes me percuti,iustè puniet & percutiet te Deus.S.Chrysait Põtificem hoc Pauli tam iusto responso quasi fulmine ictum obstupuisse, & elinguem ac semimortuum, ne verbum quidem respondere potuisse:vnde alios astantes id pro ipso fecisse,ac dixisse.

Summum Sacerdotem Dei maledicis?] λοιδορῖτε, id est,*conuiciaris.* ita Tigur. S.Cypr. legit lib.1.Epist. 3.ad Cornelium:*Sic infilis in Sacerdotem Dei maledicendo?*Maledictum ergo hic vocatur conuicium, scilicet quòd Paulus Pontificem vocarit parietem dealbatum.Potest secundò maledictum accipi pro mali imprecatione,scilicet si legas,vel intelligas per optatiuum,hoc modo:*Percutiat te Deus*,vti iã dixi, q.d. maledicis.i.malum non tantùm prædicis, sed & precaris,intentas & cõminaris summo Pontifici.

Nesciebam fratres quia Princeps est Sacerdotum.] Potuisset Paulus regerere:Pontifex me non tractat vt ciuem,nec ego tracto eum vt Pontificem:hypocritam & scurram agit; hypocrita & scurra audit; iuxta illud S.Hieronymi ad Nepot. *Scitum est istud Domitij:cur ego habeam te vt Principem, cùm tu non habeas me vt Senatorem?* Et illud Crassi apud Cic. lib.3.de Orat.dicentis:*non esse sibi Consulem,cui ipse*

non eſſet Senator. Et illud S. Hier. Epiſt. 63. ad Theophilum, contra errores Ioannis Ieroſolymitani Epiſcopi: *Aut quaſi Pontifex cunctis aqualiter imperet, aut quaſi imitator Apoſtoli vniuerſorũ ſalui ex aqua ſeruat: ſi talem ſe præbueris, vltrò præbemus manus. Sentiat in Chriſto ſicut omnibus Sanctis, ita & nos ſibi eſſe ſubiectos*, &c. *Sed contenti ſint honore ſuo: Patres ſe ſciant eſſe, non dominos, maximè apud eos qui ſpretis ambitionibus ſæculi, nihil quieti & otio præferunt*. Sed noluit id dicere Paulus, voluitq; modeſtiæ & reuerentiæ erga Prælatos, etiam impios & tyrannos, publicum tam præſentibus, quàm poſteris dare exemplum; ne Iudæi eum vt arrogantem criminarentur, acriúſque in eum concitarentur, & furibundis animis & manibus in eum inſilirent. Vnde S. Cypr. lib. 1. Epiſt. 3. ad Cornelium, quæ in editione Pamelij eſt 55. *Si ita*, inquit, *Paulus reuerutus eſt Pontificem, qui tantùm inane nomen & vmbram Pontificis gerebat, quomodo reuerendi ſunt Pontifices Catholici & Romani quibus Sacerdotalis auctoritas & poteſtas de diuina dignatione firmatur? Neque enim aliunde hæreſes obortæ ſunt, aut natæ ſunt ſchiſmata, quàm inde, quòd Sacerdoti Dei non obtemperatur, nec vnus in Eccleſia ad tempus Sacerdos, & ad tempus Iudex vice Chriſti cogitatur: cui ſi ſecundum magiſteria diuina obtemperaret fraternitas vniuerſa, nemo aduerſum Sacerdotum collegium quicquam moueret, nemo poſt diuinum iudicium, poſt populi ſuffragium, poſt Coepiſcoporum conſenſum, Iudicem ſciam non Epiſcopi, ſed Dei faceret: nemo diſſidio vnitatis Chriſti Eccleſiam ſcinderet: nemo ſibi placens ac tumens, ſeorſim foris hæreſim conderet*. Perſtringit Nouatum & Nouatianum, contra Cornelium & Eccleſiam inſurgentes. Ruminent hoc Nouatores.

Quomodo Paulus non agnouit Pontificem? Reſp. 1.

Quæres, quomodo Paulus in Ieruſalem eruditus & verſatiſſimus, non agnouit ſummum Pontificem, præſertim ex ipſo ſedendi ordine? Sedebat enim primus in ſolio auguſtiore. Reſpondet primò Oecum. Paulum eum agnouiſſe, ſed ignorationem ſimulaſſe ob ædificationem aſtantium. Verùm ſic mentitus eſſet Paulus, dicendo: *Neſciebam fratres, quia Princeps eſt Sacerdotum*. Secundò Beda: neſciebam, inquit, eum eſſe Pontificem, eo quòd per Euãgelium iam ceſſaſſet Sacerdotium Moſaicum: & tamen ità ſe corrigit Paulus, quaſi peccaſſet, vt alios doceret reuerentiam deberi iis, in quorum poteſtate ſumus. Sic & S. Aug. lib. 1. de Serm. Domini in monte c. 19. q. d. Ego non alium agnoſco Pontificẽ quàm Chriſtum, cui maledicere fas non eſt; & vos tamen maledicitis, cùm in me nihil aliud, quàm eius odiſtis nomen. Vnde idem Epiſt. 5. ad Marcellinum, & ex eo Lorinus cenſet Paulum hic ironicè & irriſoriè loqui. q. d. neſciebam eum eſſe Pontificem, quia ex modo loquendi furioſo, non videtur eſſe Pontifex, ſed tyrannus. Verùm prius eſto ſit verum, potiùs tamen argutum & myſticum videtur, quàm genuinũ & literale; poſterius non ſatis ſimplicitati & candori Pauli reſpondet. Sed ad hoc commodè reſponderi poſſet, Paulum prudenter cũ vulpibus vulpinari, nimirum cum verſutis verſutè agere, ac callidis & irriſoribus callidè & irriſoriè reſpondere, iuxta illud pſal. 117. 27. *Cum electo electus eris, & cum peruerſo peruerteris*, pro quo Genebrardus & Tigurina vertunt: *Cum candidis candidè ages, & cum verſutis verſutè*: hoc enim ſignificat Hebr. עִקֵּשׁ *itpatal*. Et illud: *Reſponde ſtulto iuxta ſtultitiam ſuam*. Prouerb. 26. 5. Quare hic ſenſus argutus & acer, moribus Pauli nõ indignus, imò eius genio & ingenio amœno & verſatili congruus videtur, & appoſitus. Scitum eſt illud, quod apud Plutarchum in vita Syllæ Carbo dixiſſe memoratur. Cùm enim Sylla non ſolùm aperto Marte, ſed dolis bellum gereret, ait: *bellum gero cum vulpe & Leone* (quorum vtrumq; habitabat in animo Syllæ) *ſed à vulpe vehementiùs angor*. Et illud Lyſandri apud eumdem: *Si leonina pellis non ſatis eſt, vulpina addenda*: quo ſignificabat bellum magis ſtratagemate, quàm aperta vi conficiendum. Nam vt ait Virgil. *Dolus an virtus, quis in hoſte requirat?* Tertiò, Baron. reſpõdet, præter ſummum Pontificem, fuiſſe alium ordine ſecundũ cæteris præpoſitum, qui Princeps Sacerdotũ dicebatur; húncque ex aduerſo ſummi Pontificis latere ſediſſe primũ; ita vt Paulus dubitarit, vter eſſet ſummus Pontifex. Verùm de hoc ſecundo Pontifice nihil vſpiam legimus. Primogeniti enim familiarum Sacerdotaliũ erant Pontifices inter ſe æquales, quibus ſolus præerat ſummus Põtifex. Quartò ſimpliciùs reſpondet Chryſ. Lyran. & Dionyſ. Paulũ non agnouiſſe Pontificem, quia diutiùs Ieroſolyma abfuerat, & nouus erat hic Pontifex, ac multis aſtãtibus cingebatur. Addit Sanchez & alij, Paulum audiſſe vocem Pontificis, ſed præ turba neſciſſe à quo vox eſſet emiſſa, præſertim quia concilium hoc coactum videtur non in loco ordinario, putà in templo, ſed in arce Antonia; vbi tumultuariè & confusè ſedebatur, ac proinde ſummus Pontifex non conſidebat in ſolio, ſed in ſede aut ſcamno, miſtus aliis Pontificibus & Iudicibus.

4. genuinè.

Principem populi tui non maledices.] Non detrahes, non conuiciaberis, non vilipendes: hoc enim eſt Heb. קָלַל *kalal*. Vide dicta Exod. 22. 28. Ita S. Cypr. lib. 4. Ep. 9. ad Florentiam, aſſerit ſe in viſione hanc vocem à Deo audiſſe: *Qui Chriſto nõ credit Sacerdotem faciẽti, poſtea credere incipiet Sacerdotẽ vindicãti.*

Sadducæorum.] *Quod genus eſt omnium Iudæorum in iudicando crudeliſſimum*, ait Ioſephus lib. 20. Antiq. c. 8. vbi & addit, Ananiam (quẽ multi volunt eſſe hũc Ananiam) Pontificem fuiſſe Sadducæum.

Ego Phariſæus ſum.] Hæc. n. erat ſecta Iudæorum melior & honoratior. Credebat. n. animæ immortalitatem, abſtinebat deliciis, vacabat legi & ſapiẽtiæ. Hoc eſt pomũ diſcordiæ, quod prudenter iacit Paulus inter Phariſæos & Sadducæos, vt eos inter ſe cõmittat; vtrique. n. in necẽ Pauli iniquè conſpirabãt, ac proinde cauſam eius, non vt æqui Iudices indagabant, ſed vt teſtes furioſi præcipitabãt. Melius ergo erat eos inter ſe diuiſos contẽdere, quàm vnanimiter veritatẽ impugnare. Quocirca piè & prudẽter impiam eorum concordiam, ſerendo ſchiſma rumpit Paulus, vt per hoc vtraque pars eo infirmior ad malum perpetrandum reddatur, quo validiùs inter ſe diſſidet & diſceptat.

Nota, diſcordiam inter ciues ſerere impium eſt. Quare impium eſt axioma politicum Machiauelli: *Si vis regnare, diuide*. Hoc enim nõ eſt Principis, ſed tyranni. Verùm ſi hoſtes & impij inter ſe iniquè in malum meũ, vel Reip. putà in ſeditione, hæreſi, impietate, alióve ſcelere conſpirent, licet inter eos diſſenſionem ſerere, imò hoc vnicum eſt medium impiam factionem & conſpirationem diſſoluendi, vti docet S. Th. 2. 2. q. 37. art. 1. ad 2. Et S. Greg. lib. 34. Moral. c. 4. Noxia, inquit, eſt malorum vnitas, ideóque ſcindenda, iuxta illud pſ. 54. 10. *Præcipita Domine, & diuide linguas eorũ*. Sic Deus diuiſit linguas fabrorum Babel, itáque inſanam eorum fabricam & turrim diſcuſſit. Sic diuiſit impiam vnionẽ Abimelech fratricidæ cum Sichimitis. Iudic. 9. 24. Sic diuiſit Roboam & Ieroboam, ſiue Iuda ab Iſraël. 3. Reg. 12. Sic Cato, teſte Plut. in eius vita, ſerebat diſſentiunculas inter ſeruos, ne in furta, aliáve heri dãna con

Impiorum vnio ſcindenda.

ma conſpirarent. Idem patet in Hæreticis: hi.n. quaſi vulpes Sampſonis caudis conſpirant, incendúntque Eccleſiam, capite verò abeunt in diuerſa: quocirca diſcordia & *bellum Hæreticorum eſt pax Eccleſiæ.* Id ſapienter vidit & edixit Cardin. Hoſius, magni illius Hoſij Cordubẽſis in fide tuenda æmulus. Cùm enim in Polonicis Comitiis, Parcouiæ Lutherani & Caluiniſtæ vrgerent, vt Trideiſtæ & Anabaptiſtæ regno pellerentur, reſtitit Hoſius: *Comedant*, inquit, *potiùs inuicem, vt conſumantur ab inuicem bellum enim Hæreticorum, pax eſt Eccleſiæ. Aut ſimul omnes qui ab Eccleſia diſceſſerunt proſcribantur, aut ſimul omnes tolerentur. Veritas enim falſitatem, non falſitas pellere debet veritatem. Solos enim Trideiſtas & Anabaptiſtas eiicere, eſt Lutheriſtas & Caluiniſtas canonizare, eorúmque potentiam augere & audaciam nutrire. Si libet inſanire, hanc potius domi natam, impy Trideiſtæ Gregorij perfidiam recipite, & Polonicam quoq; fidiculam appellate: vel ſi vultis ad perfectionem Lutherani Euangelij citiùs, & ſine moleſtia peruenire, vniuerſæ fidei Chriſtianæ ſimul abrenunciate, & dicite: Edamus, bibamus: cras enim moriemur. Quorſum enim tot ambages? quorſum iſta tot circumſitiones? Lutherani Euãgelij perfectio, Atheiſmus eſt, & Epicureiſmus. Nec enim aliud Satanæ propoſitum fuit, dum Lutherum ab inferis ſuſcitauit, quàm vt per eum fidem in Deum ex animis mortalium exturparet. Sed noluit ſtatim cornua ſua prodere, ne homines rei turpitudine illicò ab eo abſterreret. Tam eſt anathema, tam ethnicus & publicanus, qui Eccleſiam in multis, quàm qui in paucis non audit: ſicut tam mergitur qui palmo aqua, quàm qui abyſſo maris conſegitur. Hinc ille impoſtor nequiſſimus librum edidit de tribus Orbis impoſtoribus, Moyſe, Chriſto & Mahometo. Ita à paruis initijs ad ſummum impietatis gradum aſcenditur. Si de regni pace laborarent primi expellendi ſunt Lutherani & Caluiniſtæ. Hi enim in Gallia, Anglia, Germania bella ciuilia ſuſcitarunt. Et ex his nati ſunt Trideiſtæ & Anabaptiſtæ. Semina hæc bellorum & motuum extirpanda ſunt. Dolemus pacem Eccleſiæ ſciſſam? ſcidit Lutherus. Dolemus templa diruta, incenſa, prophanata; Monaſteria euerſa, agros, pagos, vrbes vaſtatas? diruit euertit, vaſtauit Lutherus. Dolemus bella ciuilia ſuſcitata? ſuſcitauit Lutherus. Deſideramus Moros, Roſſenſes, Carthuſianos? eripuit Lutherus.* Vide Staniſlaũ Reſcium in vita Hoſij lib. 2. cap. 21.

Bellũ Hæreticorũ, eſt pax Eccleſiæ.

De ſpe & reſurrectione mortuorum ego iudicor.] Aliqui diſtinguunt ſpem à reſurrectione, quòd ſpes reſpiciat felicitatem alterius vitæ, cuius obiectum eſt Deus, Deíque viſio & fruitio; reſurrectio verò ſignificet ſtatum corporum denuò copulandorum, tam damnatorum, quàm beatorum. Alij per ſpem accipiunt rem ſperatam, putà Chriſtum Iudæis promiſſum; quem proinde Paulus Actor. 28. 20. vocet ſpem Iſraël, dicens: *propter ſpem Iſraël catena hac circumdatus ſum.* Simpliciùs & germaniùs Syrus hæc duo coniungit, ſicque per hendiadyn vertit & explicat: *De ſpe reſurrectionis mortuorum ego iudicor.* Spes enim Chriſtianorum non eſt alia, quàm reſurrectio mortuorum, vt ait Tertul. Nec enim Iudæi litem mouebãt Paulo de ſpe felicitatis æternæ, ſed de reſurrectione Chriſti & Chriſtianorum. Vnde & Vatab. ſic explicat, q.d. *propterea accuſor, quòd defendam & aſſeram ſperandam eſſe omnium reſurrectionem:* Iudæi enim, & præſertim Sadducæi negantes reſurrectionẽ, quorum caput eſt Ananias Pontifex, me perſequuntur, quòd doceam Chriſtum, quem ipſi occiderunt, vt eum extinguerent, eiúſque nomen & ſectam abolerent, reſurrexiſſe, ac redituru ad iudicium, vt ſit eorum omniúmque Iudex & vindex, arque ab eo expectandam eſſe reſurrectionem noſtram, non à Moyſe, non à lege, vel aliunde. Ergo non mentitur hic Paulus, ſed tacet ea quæ ſuppleui; quæ prudenter tali loco & tempore tacenda erant. τ῾ ergo *mortuorum.* intellige Chriſti & Chriſtianorum, qui ex morte, & per mortẽ ſperant tranſire ad reſurrectionem & immortalitatem. Impertinens ergo eſt Hugonis expoſitio, quæ talis eſt: *Mortuorum*, id eſt, pro mortuis qui ſunt in Purgatorio, aut cœlo: nec enim hac de re quæſtio erat inter Iudæos & Paulum. Rurſum qui ſunt in cœlo, non habent ſpem, ſed rem & certitudinem tam felicitatis æternæ, quàm reſurrectionis æternandæ.

Iudicor.] Græcè, κρίνομαι, quod aliqui accipiunt pro διακρίνομαι, id eſt, *ſecerner, ſeparor*, quaſi Phariſæus credens reſurrectionem, à Sadducæis eam negantibus; de qua expoſitione aliiſque multa habet hic Sanchez. Verùm planè & genuinè vertit Syrus, *in iudicium vocor.* Vatab. *accuſor.* Alij, *condemnor*, & inauditus, quaſi præiudicio damnatus, verberor. Nota hic rurſum libertatem & animum Pauli in vinculis, inter medios hoſtes, eóſque Iudices. Quare ei verè applices elogia, quibus Celerinum Confeſſorem celebrat S. Cyprian. lib. 4. Epiſt. 5. ad preſbyteros, Diaconos, & plebem. *Hic ad temporis noſtri prælium primus, hic inter Chriſti milites anteſignanus, hic inter perſecutionis initia feruentia cum ipſo infeſtationis principe & auctore congreſſus, dũ inexpugnabili firmitate certaminis ſui aduerſarium vincit, vincendi cæteris viam fecit: non breui compendio vulnerum victor, ſed adhærentibus diu & permanentibus pœnis, longa colluctationis miraculo triumphator. Per decem & nouem dies cuſtodia carceris ſeptus, in nerno ac ferro fuit: ſed poſito in vinculis corpore, ſolutus ac liber ſpiritus manſit. Caro famis ac ſitis diuturnitate conſumebat, ſed animam fide & virtute viuentem nutrimentis ſpiritalibus Deus pauit. Iacuit inter pœnas pœnis ſuis fortior, incluſus includentibus maior, ſtantibus celſior, vincientibus firmior vinctus, ſublimior indicantibus iudicatus; & quamuis ligati nerno pedes eſſent, calcatus ſerpens, & obtritus & victus eſt. Lucent in corpore glorioſo clara vulnerum ſigna, eminent & apparent in neruis hominis, membris longa tabe conſumptis, expreſſa veſtigia. Sunt magna, ſunt mira, quæ de virtutibus eius ac laudibus fraternitas audiat.*

Idem lib. 5. Epiſt. 9. ad Succeſſum: *Hæc peto*, inquit, *per vos & collegas veſtros innoteſcant, vt hortatu eorum poſſit fraternitas corroborari, & ad agonem ſpiritualem præparari, vt ſinguli ex noſtris nõ magis mortem cogitent, quàm immortalitatem; & plena fide ac tota virtute Domino dicata gaudeant magis, quam timeant in hac confeſſione, in qua ſciunt Dei & Chriſti milites non perimi, ſed coronari.*

Et ſoluta eſt multitudo.] Diſcedendo, nõ domum, ſed in varias ſentẽtias & factiones. Græcè enim eſt, ἐγένετο (Noſter legit ἐλύθη, id eſt, *ſoluta eſt*) σχίσμα, id eſt, *diſſecta eſt multitudo.* ita Tigur. & Syrus, *diuiſus eſt populus.* Vers. 7.

Sadducæi enim dicunt non eſſe reſurrectionem.] Vnde contra illos eamdem probat Chriſtus Matth. 22. 23. & 32. ex illo Exodi 3. 15. *Ego ſum Deus Abraham, Deus Iſaac & Deus Iacob: non enim eſt Deus mortuorum, ſed viuentium.*

Neque Angelum, neque Spiritum.] Ergo Sadducæi negarunt 1. animam rationalem eſſe ſpiritualem & immortalem. 2. eſſe dæmones. 3. eſſe Spiritum S. ita Nazian. Orat. 5. quæ eſt de Spiritu S. 4. S. Trinitatẽ. Generatio.n. Verbi eſt ſpiritualis, ſitque in ſpiritu. 5. Deum eſſe ſpiritũ: cenſebãt enim in Deo vnã tantùm eſſe perſonã, æquè ac naturã, eámq; corporeã, Quinque errores Sadducæorum.

qualis est hominis. Sic Tertullianus censuit Angelos esse corporeos, animâ pariter hominis esse corpoream, imò ipsam esse corpus effigiatum & coloratum, aërei scilicet coloris & lucidi; quod suos habeat sensus, *oculos, aures, & cæteros artus per quos in cogitationibus vtitur, & in somnis fungitur*. húncque esse hominem interiorem, quem sæpe nominat & celebrat S. Paulus, ita de Tertulliano refert S. Aug. lib. 10. de Genes. ad literam, duobus vltimis capitibus. Ratio Tertulliani erat hæc, quòd anima videatur esse ex traduce. Cùm enim pater generat filiũ, videtur quòd anima patris ex se traducat, & proseminet animam filij, sicut planta vna proseminat aliã: atqui id quod proseminat & proseminatur, est corpus, non spiritus. Addit S. Augustinus. Tertullianum putasse Deum esse corporeum, adeóque nihil in mundo esse incorporeum, quod fuit hæresis Vadianorum, qui inde dicti sunt Anthropomorphitæ. Hinc & Tertul. dicit animam hominis, putà Adæ, esse ex materia Dei, lib. 4. contra Marc. c. 37. Pamelius tamen in Paradoxis Tertulliani, eum ab hoc errore excusat, quòd ipse per corpus intellexerit substantiam, quæ in Deo & Angelis est spiritalis, in hominibus corporalis.

Errot Tertul. animã esse corpoream. Vndei

VERS. 8. *Pharisæi autem vtraque confitentur.*] Syrus pro *vtraque*, vertit *omnia*: sunt enim hic tria quæ negabant Sadducæi, confitebantur verò Pharisæi, scilicet resurrectio, Angelus & Spiritus. Sed Lucas Angelum & Spiritum quasi vnum quid, & eiusdem rationis ac generis coniungit, opponitque resurrectioni, quæ est corporum. ita Chrysost. & Oecum. Quare minùs rectè Caiet. spiritum, id est, animam rationalem, censet vnum censeri cum resurrectione, & opponi Angelo.

VERS. 9. *Quidam Pharisæorum.*] Græcè, οἱ γραμματεῖς τοῦ μέρους τῆς φαρισαίων, id est, *Scribæ qui erant ex parte Pharisæorum*. q.d. literati & doctores Pharisæorum.

Pugnabant.] Certabant, contendebant, non studio veritatis, sed sectæ suæ tuendæ.

Quid si Spiritus (putà Deus, vel Spiritus S.) *aut Angelus locutus est ei?*] Supple, quis culpet, vel incusset Paulũ? Alludunt ad extasin, qua Paulus se à Deo abreptum, edoctum, & missum dixit c. 22. 17. simúlque perstringũt aduersarios suos & Pauli, Sadducæos, qui negabant Angelos & spiritus. q.d. nos Pharisæi cũ Paulo credimus esse Angelos & spiritus, æquè ac resurrectionẽ, quã Angeli nos docuerunt, ipsáque natura animæ euincit. Si.n. anima est spiritus: ergo immortalis; ergo resurget, rursúmque corpus assumet: naturali enim pondere propẽdet ad illud, & sine eo in æternum esse nequit: sic enim in æternum esset in statu innaturali & violento. Quid si ergo idipsum, cæteráque quæ docet Paulus, ei in extasi reuelarit Angelus aut Spiritus Dei, quid habetis, ô Sadducæi, quod in ipso carpatis eique obiiciatis? Quod enim ipse sentit & docet, nos quoque sentimus & docemus. Si ipsum accusatis, nos accusatis. Si ipsum tangitis, nos tangitis. Vnde Græca addunt, μὴ θεομαχῶμεν, id est, *ne cum Deo*, Deique Spiritu *pugnemus*, sicut superbi illi Olitani Gigantes, quos proinde Deus disperdidit. Verùm hæc additio irrepsisse videtur ex nota marginali, desumpta ex simili sententia Gamalielis, qua Apostolos defendit cap. 5. 39. Ecce quid facit amor patriæ sectæ. Pharisæi pro aris & focis pugnant pro Paulo, aliàs suo hoste, eo quòd ipse Pharisæum se professus sit, & filium Pharisæi.

VERS. 10. *Descendere.*] Ex superiore loco arcis Antoniæ in inferiorem vbi erat consessus Pontificum, vt ex eo abriperent Paulum, quasi ciuem Romanum, ne à Sadducæis discerperetur.

Sequenti autem nocte assistens ei Dominus.] Hinc videtur Christus per Angelum apparuisse in visione Paulo dormienti, ac proinde Paulus hic realiter non vidit, nec audiuit Christum. ita Dionys. VERS. 11.

Constans esto.] Θάρσει παῦλε, id est, *aude Paule*, iuxta illud Ioannis 16. v. 33. *confidite, ego vici mundum*. Syrus, *obfirmate*. Verè dicebat S. Pantaleon martyr in tormentis: *Cùm tu sis mecum Domine, quid est quod timeam? Quid enim times, ô homo, in sinu Dei?* ait S. Augustinus.

Facta autem die.] Syrus, *cùm factum esset manè*.

Deuouerunt se.] Deierantes & dicentes, velle se perdi à Deo, & deleri instar anathematis, nisi Paulum occiderent, ait Vatab. Græcè enim est ἀνεθεμάτισαν ἑαυτὸς, q.d. se velut anathema deuouerunt. Sic Decij pro patria se deuouerunt. VERS. 12.

Secundò, deuouerunt se fami & morti, scilicet se non gustaturos quicquam cibi, donec occiderent Paulum, adeóque fame morituros, nisi illum è medio tollerent: ita enim hoc eorum deuouere explicatur verbis sequentibus. Ita Beda, Lyranus & alij.

Tertiò & genuinè, nectendo vtrumque sensum, q.d. diris se deuouerunt, deierantes & execrantes, dicendo, v.g. Deus nos perdat, si aliquid comedamus aut bibamus, antequam occidamus Paulum. Hoc enim est quod aiunt v. 14. *Deotione deuouimus nos nihil gustaturos, donec occidamus Paulum*; vbi Græca habent: *anathemate anathematizauimus nos*, putà execrando execrauimus nos nihil comesturos, quoad necemus Paulum.

Suspicatur Baronius anno Christi 58. cap. 136. hosce quadraginta coniuratos in necem Pauli fuisse Sacerdotes illos, quos Iosephus in vita sua scribit à Felice leui de causa vinctos missos esse Romam, acturos causam apud Cæsarem. *Quos*, inquit, *vt periculo eriperẽ, præsertim cùm audirem ne in calamitate quidẽ constitutis curã pietatis excidisse, & ficis & nucibus eos vitam sustentare; veni Romam, vbi per Aliturum Iudæum Poppææ vxori Cæsaris innotui, & confestim per eam impetrani absolutionem illis Sacerdotibus; magnisque præterea donatus ab ea muneribus, in patriam reuersus sum.* Suspicatur Baron. eos, eo quòd iurassent se non manducaturos nisi occidissent Paulum, cùm minùs voti compotes facti essent, abstinuisse pane, tantúmque arida comedisse, ne penitus interirent. Sed ambigua & obscura est hæc coniectura, præsertim quia Paulo, à Festo Felicis successore Romam misso, Iudæi qui Romæ erãt dixerunt, se nihil de eo inaudisse. Actor. 28. v. 21. qui vtique multa de eo audissent à Sacerdotibus illis, si ipsi ob Paulum vincti fuissent destinati Romam.

Vt producat illum ad vos.] Græca addunt αὔριον, id est, *cras*, idque disertè habent Latina & Græca v. 20. Cupiebant enim ilicò rem conficere, itáque iuramento votóque absolui. ita Lyra. VERS. 15.

Quod cùm audisset filius sororis Pauli insidias.] Scilicet à Iudæis strui Paulo. Vnde Græca planè habent: *Cùm autem audisset filius sororis Pauli insidias.* An casu audierit, an de industria, eo quòd sollicitus de auunculo clanculũ indagarit consilia, quæ Iudæi contra eum agitabant, vti censet Lyra. incertum est. VERS. 16.

Expectantes promissum tuum.] Non factum, sed faciendum, q.d. expectant vt eis promittas, te cras producturum Paulum in eorum cœtum. VERS. 21.

Parate milites ducentos, vt eant vsque Cesaream, & equites septuaginta, & lancearios ducentos.] Videntur ducenti milites esse diuersi à ducentis lanceariis: fortè milites communi nomine VERS. 23.

vocantur

vocantur leuis armaturæ, vt velites, fundibulatij & similes, qui iaculis & arcubus certabant: lanceatij verò qui lanceis, vel hastis oblongis depugnabant: hi enim Græcè vocantur δεξιολάβοι, perinde ac nunc in exercitu sunt sclopetarij, & lanceatij siue hastati, qui loricati longas hastas gerunt, sùntque quasi triarij, robúrque exercitus: vtrique ergo videntur fuisse pedites, quia hic ab equitibus secernuntur. Alij tamen censent lanceatios fuisse equites, quia iis iunguntur; sed ab equitibus vulgaribus hic secerni, quòd hi iaculis, arcubus, aliisve armis certarent; lanceatij verò lanceis; perinde ac iam equites alij sunt sclopetarij, alij lanceatij, vti Epirotæ siue Albani, quorum auctor & dux fuit Georgius Castriota, Turcarum terror & flagellum, qui proinde à Turcis Scanderbeec, id est, Alexander Magnus est cognominatus. Huc ergo Paulus deductus fuit à 470. præsidiariis. Timebat enim Tribunus, ne illi quadraginta, qui in necem Pauli conspirarant, secum traherent multa populi agmina. Aliqui tamen censent, ducentos milites eosdem esse cum ducentis lanceariis, vt τὸ &, sit διηνεκὲς, explicétque τὸ *milites ducentos*. Fauet vers. 32. vbi præter equites, soli nominantur milites, quasi iidem sint cum lanceariis: sed ad id respondent alij, lanceatios fuisse pedites, vel equites, verùm lanceis armatos, ponique vltimo loco, quia vltimi erant in acie quasi triarij, vti etiamnum sunt vltimi.

Lanceatij qui

Cæsaream.] Cæsarea erat tunc sedes Præsidis, quia Iudææ caput. ita ex Tacito lib. 18. Mariana, præsertim quia Herodes eam exornaram, in gratiam Cæsaris Cæsaream nominarat, in eáque Prætorium exædificarat, vt patet vers. 35. Sic Rauenna fuit sedes Exarchorum Italiæ, non Roma.

Vide hic, quàm Gentiles & Romani æquiores, sinceriores, & humaniores sint Iudæis in Paulum contra ius furentibus. Ecce tibi Centurionis comitatem, qua Paulo vincto obsequitur, eiúsque nepotem ad Tribunum deducit. Tribunus pari comitate eum manu apprehendit, seorsim audit, silentium indicit, ac ex eius indicio, vt Paulum à Iudæorum insidiis tueatur, cum 470. militibus stipatum ad Præsidem Cæsaream mittit. Notent hoc illi, qui magistratu intumescunt & insolescunt; ideóque non nisi potentes & diuites ad colloquium admittunt. Magistratus enim est omnes benevolè audire, misericordiam cum iustitia coniungere, ob potestatem non superbire, agnoscere se ministrum aliorum; orphanos, viduas & pauperes contra iniurias potentum tueri: contrarium faciunt tyranni. Laudat Sueton. Augustum Cæsarem, in eius vita cap. 33. & 72. quòd perstaret in noctem in audientia, etiam sub porticibus, lectica quoque vtens pro tribunali, si parum corpore valeret, vel etiam domi cubans. Plinius in Paneg. celebrat Traianum, quòd assiduus esset in tribunali, *adeò vt labore refici ac reparari videretur.* Demonax rogatus à quodam, quomodo prouinciam sibi commissam optimè administrare posset, respondit: *Si minimum loquens, plurima audieris.* Artaxerxes Cyri frater, cognomento Mnemon, id est, Memor, non solùm se facilem & affabilem præbuit adire volentibus, sed & vxorem iussit sublatis currus aulæis vehi, vt iis qui eam conuentum vellent, etiam in itinere pateret aditus. ita Plutar. in Regum Apophtheg. Celebre est Vespasiani dictum: *Non oportet quenquam à Cæsare tristem discedere.* ita Sueton. in eius vita. Aristippus cùm aliquando Dionysium interpellaret pro amico, nec ille preces admitteret, prostratus cœpit amplecti pedes Regis, & impetrauit. Id factum cùm quidam abiectius, quàm vt Philosophum deceret, culparent: *Non ego*, inquit, *sum in culpa, sed Dionysius, qui aures habet in pedibus.* ita Laërt. lib. 2. cap. 8. Legati Lacedæmonij venientes ad Lygdamin tyrannum, cùm ille eos differret, & infirmitatem obtenderet: *Per Iouem*, inquiunt, *non venimus huc cum illo luctaturi, sed collocuturi.* ita Plut. in Lacon. Anus à Philippo postulans vt causam suam cognosceret, cùm ille diceret, sibi non esse otium, inclamauit: *proinde ne Rex quidem esse velis.* Quare Philippus non tantùm illi, sed & aliis faciles aures præbuit. ita Plutar. in Apopht. Regum. Inter Christianos illustris fuit Gratianus Imp. de quo Ausonius: *Laudabile est*, inquit, *Imperatorem interpellantibus faciles præbere aditus, nec de occupatione causari: Tu confirmas adhuc cunctantes; etiam querimonijs explicatis, ne quid adhuc fileatur interrogas.* Celebrat facilitatem S. Ambrosij, eam expertus S. August. circumsessum enim eum fuisse *cæterus negotiosorum hominum, quorum infirmitatibus inseruiebat, nec vetitum quenquam ingredi, nec ei venientes nuntiari in more fuisse.*

Mor. de affabilitate Principum.

A tertia hora noctis.] Refer ad *eant*. q.d. vt tertia hora noctis incipiant ire, & proficisci cum Paulo Cæsaream. Porrò Romani, & ex iis Iudæi, vti diem in quatuor partes siue horas diuidebant, ita & noctem in quatuor vigilias siue horas, quarum quæque ternas nostrates comprehendebat; in quarum initio fiebat in castris, & excubiis mutatio vigilum & excubitorum. Sicut ergo tertia hora diei est tertia ab orto Sole, ita tertia hora noctis est tertia ab occasu Solis, quam Itali vocant tertiam noctis. Aliter Dionysius, qui tertiam interpretatur tertiam post mediam noctem, vel tertiam vigiliam noctis. Prior sententia planior est: nam sequitur vers. 31. *Paulum duxerunt per noctem in Antipatridem*, &c.

Et iumenta præparate.] Putà equos, asinos vel mulos, ad vehendum Paulum & socios eius. ita Dionys. Syrus vertit: *Parate iumentum, vt ei Paulum faciatis insequitare, & ereptum perducatis ad Felicem Præsidem.* Vide hic, quàm Deus Paulum non tantùm tueatur, sed & honoret. Ibat enim eques septus præsidio 470. equitum & peditum, qui ei ad corporis custodiam contra Iudæos erant assignati. Vnde δεξιολάβους, id est, *lanceatios* Suidas & alij vertunt παραφύλακας, id est, *corporis custodes*. Quis Princeps, aut Rex incedit stipatus 470. custodibus & stipatoribus? Ita incedit hic Paulus. Verè pretiosa in conspectu Domini non tantùm mors, sed & vita Sanctorum eius. Vers. 24.

Ad Felicem Præsidem.] Felix hic, teste Suetonio in Claudio cap. 28. erat frater Pallantis, qui è seruo factus libertus à Claudio Imp. apud eum gratia & potentia pollebat; adeóque matrimonium Agrippinæ matris Neronis cum Claudio conciliauit, itaque causa fuit vt Nero in Imperium Claudio succederet. Quocirca in gratiam Pallantis, Claudius Felicem eius fratrem Samariæ, ac postea Nero toti Iudææ præfecit. Verùm Felix ex seruo factus Præses intumuit, & prolapsus est, de quo cap. sequenti vers. 3. Sapienter Saluianus ad Eucherium: *Pedissequa plerumque nouo honoris est arrogantia.* Et Ausonius:

Fortunam reuerenter habe, quicunque repentè
Dues ab exili progredière loco.

Timuit enim.] Hic versus deest in Græco & Syro. Vers. 25.

Tanquam accepturus pecuniam.] Supple à Iudæis, permisisset ab eis occidi Paulum. In multis enim verum est istud Catonis apud Gellium lib. 11. cap. 18. *Fures privatorum furtorum in nervo & in compedibus vitam agunt; fures publici in auro & purpura.* Præclarè Nazianz. Iuliano Apostatæ in purpura insolescenti Orat. 3. *Annon*, inquit, *eam Tyrus abyciet, à quibus pastoralis ille canis prodijt, qui exeso murice labijsque cruore perfusis, pastori florem indicauit; ac per eos vobis Imperatoribus pannum illum, improbis luctuosum ac superbum porrexit?* Nam, vt explicat ibidem Elias, canis fuit inuentor purpuræ, eiúsque tincturæ. Cùm enim muricem deuorasset, indéque expresso succo os eius ruberet, pastor putans canem suum cæsum fundere sanguinem, succum lana excepit, quam videns eo purpurari, ac manare ex murice, rem euulgauit. Porrò Nazianz. purpuram vocat pannum luctuosum; quia purpura superbis Principibus fastum, quo miseros opprimunt, indéque miseris oppressis luctum, conciliat: tum quia purpureus color monet, vt promptis animis sanguinem suum pro subditorum salute fundant; quod cùm non meminerint qui minimè tales sunt, fastus inde & arrogantiæ ansam trahunt.

Canis purpuram docuit.

Vers. 26. Optimi titulus qualis?

Optimo.] κρατίστῳ, quod primò verti potest *potentissimo*, à κράτος, id est, *robur*, *imperium*. ita Vatab. 2. *præstantissimo*, vt sit superlatiuus comparatiui κρείττων, id est, *melior*, *præstantior*. ita Pagn. 3. *victoriosissimo*. ita Syrus; à κρατεῖν, id est, *vincere*. 4. *optimo*. ita Noster. Nota hoc epithetum solere tribui Præsidibus, Principibus & Optimatibus, qui ab Optimo nomen acceperunt, quod scilicet fortitudine, clementia, iustitia, meritis in Remp. omníque virtute optimi, & præstantissimi essent (tales enim olim eligebantur Præsides) aut esse deberent. Quocirca Dio in Traiano ait, eum præ omnibus honorum titulis, gaudisum nomine optimi. Vnde & Imperatoribus acclamari solitum: *Viuat Imperator Augusto felicior, Traiano melior.* Porrò sicut Candidati, teste Seneca lib. 1. Epist. 3. hoc titulo salutabantur, *boni viri*; ita magistratum iam adepti, iidem *optimi* dicebantur. Quocirca Paulus sine mendacio cap. 23. 3. ait, *optime Felix.* Et cap. 26. 25. *optime Feste*; licèt ipsi essent scelerati; quia *τὸ optimus* est titulus amplissimæ dignitatis, non laus personæ; significans tamen talem debere esse personam, quæ titè publica dignitate & magistratu fungi velit.

Vers. 27. *Eripui, cognito quia Romanus est.*] Mentitur Tribunus, vt ostendat se nominis Romani studiosum, itáque Præsidis & Romanorum gratiam capeet. Nam cùm Paulum è manibus Iudæorum eripuit, nesciebat eum esse ciuem Romanum; sed id ab eo postea didicit, cùm præter ius & morem vellet eum flagellare. ita Lyra.

Nihil.] Græcè, οὐδέν, id est, *nullum*, scilicet crimen. Nota hic quanta fuerit innocentia Pauli, adeò vt Tribunus Gentilis testetur se in eo, licèt Iudæis calumniis onerato, nullum inuenisse crimen. Vers. 29.

Duxerunt per noctem in Antipatridem.] Antipatris distabat Ierosolymis septemdecim leucis, siue horis, vt patet ex tabulis Geographicis: ergo vna nocte id iter confici non potuit, præsertim cùm tertia noctis hora proficisci cœperint v. 31. Quare per diem iter continuantes, post meridiem, imò sub vesperam appulerunt Antipatridem, ibique post longum iter fessi quiescentes & pernoctantes, *postera die dimissis equitibus vt cum eò irent Cæsaream*, quæ Antipatride octo circiter horis distabat, *reuersi sunt in castra*, quæ erant Ierosolymis in arce Antonia, vti iam sæpius dixi. Porrò Antipatris, priùs Capharsalama dicta, vrbs pulchra & amœna, sita in optimo campo, diuite arboribus & fluminibus, mari mediterraneo adiacebat, media inter Ioppen & Cæsaream, & ab vtraque æqualiter distans, putà octo circiter leucis, siue horis. Iuxta hanc Nicanor à Iuda Machabæo cæsus est. 1. Machab. 7. 31. Hanc Herodes Rex Iudææ extruens, à patre suo Antipatro Antipatridem nominauit. Tempore belli sacri obsessa à Godefrido Bullonio, sed frustrà, tandem capta est à Balduino, qui post Godefridum creatus est Rex Ierosolymæ: hodie villa est, quæ Assur dicitur, ait Brocard. Bredemb. & Adrichom. in descriptione terræ Sanctæ. Vers. 31.

Dimissis equitibus.] 70. cum ducentis lanceariis; si hi pariter erant equites, sed lanceis armati: sin autem lancearij erant pedites, cum cæteris militibus redierunt Ierosolymam, de quo dixi v. 23. Vers. 32.

Statuerunt ante illum & Paulum.] στήσαντες, id est, *fixerunt* ad eius, quasi summi Iudicis & Præsidis, tribunal. Meritò exclamat hic Dionys. *O Felix Præses, quàm verè felix fuisses, si agnouisses qualis & quantus fuerat iste tibi directus, & manibus tuis ad tempus subiectus. Quàm humiliter eum fuscepisses, & quàm reuerenter tractasses; sicut Cornelius Centurio Petrum. Et nunc quia id non nouisti, neque per Paulum conuerti meruisti, quem tamen pro tua conuersione sæpe orasse non ambigo, miser potiùs & infelix, quàm felix fuisti.* Vers. 33.

Iussitque in Prætorio Herodis.] Prætorium erat Palatium in quo habitabat Prætor, siue Præses loci, aut Princeps; qualis fuerat Herodes, qui ab Augusto Cæsare Rex Iudææ creatus, in eius honorem Turrim Stratonis dilatauit & exornauit, ac à Cæsare Cæsaream nuncupauit, atque inter alias fabricas, in ea Prætorium pro se & posteris ædificauit: in quo proinde causæ forenses agebantur, rei vincti seruabantur, & ius dicebatur: ibi ergo cum cæteris Paulus, quasi reus asseruatus fuit. Vers. 35.

CAPVT

Digitized by Google

CAPVT VIGESIMVMQVARTVM.

SYNOPSIS.

Paulus à Tertullo accusatus coram Felice Præside, suam causam agit & peragit, adeò vt vers. 24. Felix cupierit à Paulo fidem Christi audire. Disputante autem Paulo de iustitia, & castitate, & de iudicio futuro, tremefactus est Felix, qui tandem prouinciam cedens Festo, eidem Paulum vinctum assignat.

Vers. 1. Post quinque autem dies descendit A Princeps Sacerdotum, Ananias, cum senioribus quibusdam, & Tertullo quodam Oratore, qui adierunt Præsidem aduersus Paulum.

2. Et citato Paulo cœpit accusare Tertullus, dicens: Cùm in multa pace agamus per te, & multa corrigantur per tuam prouidentiam:

3. Semper & vbique suscipimus, optime Felix, cum omni gratiarum actione.

4. Ne diutiùs autem te protraham, oro, breuiter audias nos pro tua clementia.

5. Inuenimus hunc hominem pestiferum, & concitantem seditiones omnibus Iudæis in vniuerso Orbe, & auctorem seditionis sectæ Nazarenorum:

6. Qui etiam templum violare conatus est, quem & apprehensum voluimus secundùm legem nostram iudicare.

7. Superueniens autem Tribunus Lysias cum vi magna, eripuit eum de manibus nostris,

8. Iubens accusatores eius ad te venire: à quo poteris ipse iudicans, de omnibus C istis cognoscere, de quibus nos accusamus eum.

9. Adiecerunt autem & Iudæi, dicentes hæc ita se habere.

10. Respondit autem Paulus (annuente sibi Præside dicere:) Ex multis annis te esse Iudicem genti huic sciens, bono animo pro me satisfaciam.

11. Potes enim cognoscere, quia non plus sunt mihi dies, quàm duodecim, ex quo ascendi adorare in Ierusalem:

12. Et neque in templo inuenerunt me D cum aliquo disputantem, aut concursum facientem turbæ, neque in Synagogis,

13. Neque in Ciuitate: neque probare possunt tibi de quibus nunc me accusant.

14. Confiteor autem hoc tibi, quòd secundùm sectam, quam dicunt haresim, sic deseruio Patri & Deo meo, credens omnibus, quæ in lege & Prophetis scripta sunt:

15. Spem habens in Deum, quam & hi ipsi expectant resurrectionem futuram iustorum, & iniquorum.

16. In hoc & ipse studeo sine offendiculo conscientiam habere ad Deum, & ad homines semper.

17. Post annos autem plures, eleemosynas facturus in gentem meam, veni, & oblationes, & vota.

18. In quibus inuenerunt me purificatum in templo; non cum turba, neque cum tumultu.

19. Quidam autem ex Asia Iudæi, quos oportebat apud te præstò esse, & accusare si quid haberent aduersum me:

20. Aut hi ipsi dicant si quid inuenerunt in me iniquitatis, cùm stem in concilio,

21. Nisi de vna hac solummodo voce, qua clamaui inter eos stans: Quoniam de resurrectione mortuorum ego iudicor hodie à vobis.

22. Distulit autem illos Felix, certissimè sciens de via hac, dicens: Cùm Tribunus Lysias descenderit, audiam vos.

23. Iussitque Centurioni custodire eum, & habere requiem, nec quemquam de suis prohibere ministrare ei.

24. Post aliquot autem dies veniens Felix cum Drusilla vxore sua, quæ erat Iudæa, vocauit Paulum, & audiuit ab eo fidem, quæ est in Christum Iesum.

25. Disputante autem illo de iustitia, & castitate, & de iudicio futuro, tremefactus Felix respondit: Quod nunc attinet, vade: tempore autem opportuno accersam te.

26. Simul & sperans, quòd pecunia ei daretur à Paulo: propter quod & frequenter accersens eum, loquebatur cum eo.

27. Biennio autem expleto, accepit successorem Felix Portium Festum. Volens autem gratiam præstare Iudæis Felix, reliquit Paulum vinctum.

POST *quinque autem dies.*] Vers. 1. Non à captura Pauli, vt vult Caietan. sed à Pauli appulsu Cæsaream, ad quam postero die à discessu suo Ierosolyma Paulus peruenit, vt dixit Lucas cap. 23. 32. ideo enim omnes horæ Pauli dies diserte consignat Lucas, vt series

ſeries rei geſtæ & temporis conſtet, vtque oſten- A
dat fuiſſe duodecim, vti dicet Paulus verſ. 11. Vide dicta cap. 21. 27. vbi hoſce dies 12. ſigillatim per acta Pauli conſignaui. Quare *vè deſcendit*, non poteſt accipi in actu inchoato, vt ſignificet, deſcendere & proficiſci cœpit; ſed in actu perfecto ſiue finito, vt ſignificet, deſcendens vel proficiſcens appulit Cæſaream. Si enim accipias pro *cœpit deſcendere*, ſequetur eum non poſt quinque, ſed poſt octo dies (à Ieroſolyma enim vſque Cæſaream eſt iter tridui) appuliſſe Cæſaream: quibus adde ſeptem quos recenſui cap. 21. 27. habebis 15. cùm tamen Paulus v. 11. tantùm aſſignet duodecim. Sin accipias pro *deſcendens appulit*, habebis præcisè duodecim Pauli dies: quinque enim additi ſeptem, B
faciunt duodecim. Quocirca Tribunus miſſo nocte Paulo Cæſaream, ne Iudæos falleret, audirétque fraudulentus, ſequenti die monuit Pontifices, vt ipſi ex aduerſa parte actores mitterent Cæſaream, qui Paulum coram Felice accuſarent. Pontifices odio Pauli ardentes, ſibique metuentes, ne Paulus eos apud Felicem præueniret & denigraret, habito concilio ſecundo die cœperunt deſcendere iréque Cæſaream, eóque poſt tres dies peruenerunt; ita vt poſt quinque dies appulſus Pauli, ipſi quoque appulerint Cæſaream. Senſus ergo eſt, q. d. Lucas: Paulus peruenit Cæſaream, vti dixi cap. 23. 32. poſtero die à diſceſſu ſuo Ieroſolyma: eodem peruenerunt Pontifices quinto poſt Pau- C
lum die, vt eum accuſarent.

Deſcendit Princeps Sacerdotum, Ananias.] Tum quia Sadducæus, ardebat odio Pauli & Chriſti: tum quia ſibi metuebat, ne accuſaretur ſeditionis in Paulum commotæ, præſertim quia contra ius publicè in concilio iuſſerat os eius percuti, ne cauſam ſuam ageret. Sic enim idem Felix ſub idem tempus occidit Ionatham, de quo mox.

Et Tertullo quodam Oratore.] Hunc videtur aſſumpſiſſe Ananias quaſi aduocatum ſuum, tum facundiæ cauſa, tum quia linguæ Latinæ, cuius ipſe, vtpote Hebræus, ignarus erat, peritum. Apud Præſidem enim Romanum de more, cauſa hæc Latinè agenda erat. Vnde Tertullus ex nomine vi- D
detur fuiſſe Romanus, vel Italus. Præſides enim ſecum ducebant procuratores, & aduocatos Italos in prouincias, ad quas mittebantur, vt illi cauſas prouincialium ſuſciperent, & coram ſe Latinè agerent. Sic Tertullianus, qui à Tertullo dictus videtur, cauſas agebat in foro antequam eſſet Chriſtianus: ſed hoc officio factus Chriſtianus ſe abdicauit, ideóque à Gentilibus irriſus, quòd togam cum pallio commutaſſet, ſcripſit librum de Pallio, vbi c. 5. *Ego*, inquit, *nihil foro, nihil campo, nihil curiæ debeo: nihil officio aduigilo, nulla noſtra præoccupo, nulla prætoria obſerno, cancellos non adoro, ſubſellia non contundo, iura non conturbo, cauſas non clamo: receſſi de populo, imò vnicum negotium mihi eſt, nec aliud* E
nunc curo, quàm ne curem. Vita meliore magis in receſſu fruare. Nemo alij naſcitur, moriturus ſibi.

VERS. 2. *Cum in multa pace agamus.*] Partim verum dicit: Felix enim Ægyptium pſeudoprophetam cum ſuis factioſis compreſſerat; partim falſum. Felix enim Ionatham Pontificem per ſicarios interfecerat, ac deinde eos in alios impunè graſſari permiſerat, teſte Ioſepho lib. 20. Antiq. cap. 5. & 6. Tertullus ergo velut rabula garrit, & adulatur homini iniquo & rapaci. De hiſce enim rabulis verum eſt Italorum prouerbium: *Laudenſes multi, Veronenſes pauci*, nimirum laudatores & adulatores multi, veridici pauci.

Et multa corrigantur.] Græcus habet: *Et multa officia huic genti præſtentur per tuam prouidentiam.* κατόρθωμα enim idem eſt quod officium virtutis, recta effectio, præclarum facinus; item opus ritè correctum, emendatum, inſtauratum, promotum: denique κατορθώματα omnes numeros virtutis continent, ait Cicero lib. 3. de finibus. Sic Græci dicunt κατορθῶν τὰ ἐν σωφροσύνῃ, id eſt, *partes omnes temperantiæ implere*; & τὸν ἐν οἰκονομίαις κατορθωτικὸν, *qui frugaliter adminiſtrandæ rei œconomicæ peritus eſt*. ita Budæus Annot. in Epiſt. in verbo *Frugi*

Suſcipimus.] ἀποδεχόμεθα, quod Tigurina & VERS. 3.
Clarius vertunt, *comprobamus*. Alij, *amplectimur*, nimirum tua κατορθώματα, id eſt, officia iam dicta. Salmeron ſuſpicatur legendum *ſuſpicimus*, id eſt, admiramur, & celebramus. Verùm τὸ *ſuſcipimus* reſpondet Græco.

Optime.] De hoc titulo dixi c. 23. 26.

Felix.] Corn. Tacitus lib. 5. Hiſtor. dat ei prænomen *Antonius*: Ioſephus verò, Zonaras & Suidas, *Claudius*. Vtrumque ergo habuit, nimirum dictus eſt Antonius Felix, ab Antonia matre Claudij Imp. cuius fuerat ſeruus & libertus. Idem dictus eſt Claudius Felix, à Claudio Imp. cui à matre tranſcriptus erat. Erant enim liberti binomines: aliàs enim Principis, aliàs patronæ mortuæ nomen ferebant, ait Lipſius in lib. 12. Annal. Taciti.

Pro tua clementia.] Græcè, διὰ τῆς σῆς, id eſt, *man-* VERS. 4.
ſuetudine, æquitate, lenitate, modeſtia, facilitate, patientia, humanitate, clementia.

Hominem hunc peſtiferum.] Græcè, λοιμὸν, id VERS. 5.
eſt, *peſtem*. Sic exitialem vocant ὄλεθρον, id eſt, *exitium* per antonomaſiam. Nota, oratio Tertulli tot penè confuta eſt mendaciis, quot verbis, vt pateat ſingula expendenti.

Auctorem.] πρωτοστάτην, vel vt alij legunt πρωτοστάτας, id eſt, *præfectum, primipilarem, primum ſtantem in acie*. Auctor enim & inſtitutor Chriſtianiſmi erat Chriſtus, non Paulus; ſed hic inter Chriſti duces, putà Apoſtolos erat primipilaris, & præcipuus auctor propagationis Chriſtianiſmi, quaſi anteſignanus & primus ſtans in acie Chriſti, ad præliandum pro eo.

Catilina à Cicerone Conſule interrogatus in Senatu, de coniuratione in Remp. an eius eſſet auctor? vt ſociis audaciam amentiæ ſuæ oſtentaret, Conſulem hoc ænigmate deriſit. *Cùm duo corpora ſint*, ait, *quorum alterum tenue & ægrum ſit, caput tamen habeat; alterum validum & magnum, ſed ſine capite, quid mali facio, ſi ipſe me huic capiti ſuperimpono?* vti refert Plutar. in vita Ciceronis. Omnibus verò ei obſtrepentibus, hoſtémque & parricidam inclamantibus, furibundus ille: *Quandoquidem circumuentus*, inquit, *ab inimicis præceps agor, incendium meum ruina reſtinguam.* Teſtis eſt Salluſtius in bello Catil. Quàm diſpar Paulus, qui adeò à ſeditione & ambitu erat alienus, vt ne notæ quidem religionis & Eccleſiæ auctor dici, aut haberi vellet? nimirum agnoſcebat illò & prædicabat eius auctorem, & caput inuiſibile Chriſtum Dominum, viſibile verò S. Petrum; ſe autem Chriſti dumtaxat eſſe adminiſtrum, & S. Petri adiutorem.

Seditionis.] Hæc vox ſeparatim non eſt in Græco, ſed includitur in præcedenti πρωτοστάτην, ſi illud à στάσις, id eſt, *ſeditio*; & πρῶτος, id eſt, *primus*, deducas, imò confles. Probat enim Paulum eſſe concitantem ſeditiones, vti dixit, ex eo quòd ſit πρωτοστάτης, id eſt, præfectus ſeditionis, quaſi primus ſeditioſus, ſtans in prima acie ſectæ

Nazareno

Nazarenorum, quæ vbique seditiones concitat, dum contra Iudaismum & Gentilismum insurgit, & vtroque excluso se supponere & surrogare conatur. Cùm ergo ait, *seditionis secte*, est hypallage, q.d. *secte seditiose*, vel quæ est mater seditionis. Vide hic quanta, & quàm falsa calumnia oneratur Paulus, cùm potiùs ipsimet eius accusatores Iudæi essent seditiosi: nam in omnibus vrbibus contra eum seditiones populique tumultus excitarant, vt vidimus cap.9.25.cap.13.50.cap.14.5.cap.18.12. cap.21.30. Eius exemplo se solentur Religiosi, qui eum imitantes, etiamnum à sectariis & æmulis vocantur seditiosi & turbatores. Verè S. Ambros. Orat. de traden. Basil. *Semper*, inquit, *Christi laudes verbera perfidorum sunt: & nunc cùm laudatur Christus, dicunt Heretici quia seditio commouetur. Dicunt Heretici quia his mors paratur: & verè mortem habent in laudibus Christi.* Ita galero Campiani nostri, cùm eum vinctum Londinum ducerent, titulum vncialibus literis affixerunt: EDMVNDVS CAMPIANVS SEDITIOSVS IESVITA: sed ibat ille in affluente turba inuictus animo, vultu alacer, aucta ipsis in aduersis majestate, quæ & hostibus admirationem, ac reuerentiam iniiceret, vti habet eius martyrium.

Nazarenorum.] Ita à Christo Nazareno primitus vocabantur Christiani, vt dixi cap.2.v.22. Postea Nazaræi dicti sunt Hæretici, qui Christianismo volebant adiungere Iudaismum, quorum parens fuit Cherinthus: *sed dum volunt & Iudæi esse & Christiani, nec Iudæi sunt, nec Christiani*, ait Epiphanius hæresi 29. Porrò per contemptum Paulum vocant Nazarenum, æquè ac olim Christum vocarant Nazarenum, quasi ex vili oppidulo Nazareth oriundum. Verùm hæc summa est laus Christi & Pauli, quòd vterque sit Nazaræus, id est, separatus, sanctus, consecratus, coronatus; imò quòd auctor & doctor sit Nazaræorum, id est, eorum qui ab æterno à Deo conscripti Sanctorum ciues, impensè sanctitati student, vt in cœlestem Sanctorum & beatorum cœtum transferantur.

VERS. 6. *Qui etiam templum violare* (Græcè, βεβηλῶσαι, id est, *prophanare*) *conatus est.*] Introducto in illud Trophimo Gentili, de quo cap.21.29. Fallitur rursum & mentitur rabula, cùm Iudæi potiùs violassent templum, dum in eo violentas & sacrilegas manus iniecerunt in Paulum, eúmque verberarunt, & tantùm non occiderunt.

Secundùm legem nostram.] Iudaicam: licèt enim Tertullus videatur fuisse Gentilis, tamen Iudæorum nomen & legem sibi arrogat, quia eorum quasi patronus causam agebat.

Iudicare.] Iudicialiter damnare, ac damnatum tradere occidendum Præsidi Romano. Mentitur iterum: nam Iudæi Paulum tumultuariè occidere volebant, non secundùm legem iudicare. Hic versus deest in multis Græcis.

VERS. 7. *Eripuit eum.*] Syrus addit: *& ad te misit eum.* Idem habent nonnulli Græci Codices.

VERS. 8. *A quo.*] Tribuno. ita Dionys. & Hugo; aut potiùs Paulo. q.d. Paulus ipse crimen negare non poterit, si *examinet*, id est, *examinans, interrogans & dijudicans* eum, veritatem ab eo elicias, metúque & minis extorqueas. Nam vt ait Chrysost. *ne videatur mentiri, Paulum sui ipsius accusatorem adhibet.* ita effrons & audax est impudentia, vt rem percellat, adigátque ad criminis, licèt falsi, confessionem. Rursum effrons & impudens est impietas, dum sua scelera in pios transcribit. Iudæi enim hic omnium scelerum, de quibus accusabant Paulum, erant rei: ipsi enim contra eum seditionem concitarant, ipsi violarant templum, violentas in eum iniiciendo manus; ipsi auctores erant schismatum & sectarum, ipsi erant pestiferi. Ita communiter homines qui liuore, inuidia, similive passione acti alios accusant, vel iudicant de certis vitiis, vel defectibus, ipsi illis ipsis magis, quàm is quem accusant, vel iudicant, obnoxij sunt, vti solerter annotauit Cassianus lib.5. de Instit. renunc. cap.30. Vbi rursum nota modestiam Pauli, qui has calumnias verè potuisset regerere in accusatores, ac proferre in iudicio iniuriosa verba & verbera, quæ ab eis sustinuerat, sed noluit, omniáque alto silentio pressit.

Adiecerunt autem & Iudæi dicentes, hæc ita se habere.] Notat Chrysost. peruerti ordinem iudicij, dum Iudæi qui erant Pauli accusatores, se faciunt criminis testes, satagúntque sua auctoritate & multitudine opprimere eum. Moral. vide hic, quàm in periculoso statu sint Præsides & Iudices, qui ab impiis potentibus & Prælatis, quasi armata manu adiguntur ad iniquas sententias, nisi leoninum habeant animum, quo eis fortissimè resistant: tot enim arietibus pulsantur, quot sunt potentes & tyranni. Sapienter Eccles. cap.7.6. *Noli*, ait, *quærere fieri Iudex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates: ne fortè extimescas faciem potentis, & ponas scandalum in æquitate tua.* VERS. 9.

Respondit autem Paulus.] Solet reis, vtpote pauidis, anxiis, turbatis, consternatis dari aduocatus, adeò vt iure ciuili, si reus neminem habeat, ei dare debeat Prætor. Verùm Paulus Deo suæque causæ præsidens, ipse sibi aduocatus est; nimirum veritas & innocentia nec potentiam, nec eloquentiam timet. Iustus enim vt Leo confidit; Leo autem, æquè ac lupus, non timet multitudinem ouium, sed quærit & ambit. Iustus enim sceptrum Dei gestat in capite. Ipse enim dixit: *Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei.* Verè S. Nazianz. in Sententiis: *Deo dante*, ait, *nihil potest liuor; eodem abnuente nihil potest labor.* VERS. 10.

Ex multis annis te esse Iudicem.] Græci Codices & Chrysost. addunt *Nostrum*, id est, *iustum*; quod est epithetum proprium Iudicis, significans Felicem non esse talem, sed talem esse debere, si legitimus Iudex esse velit. q.d. moneo te ô Felix Iudex, tacitè hoc epitheto tui officij, scilicet vt cùm sis Iudex, iustitiæ rationem habeas, non fauoris, non turbæ Pontificum, qui iniustè contra me conspirant. Nota, Felix multis annis à Claudio Imp. præfectus fuerat Traconitidi, Batanææ & Gaulanitidi, quæ sunt vicinæ Iudææ, sed ipsi Iudææ à biennio tantùm ab eodem Claudio paulo ante mortem datus fuerat Præses. ita Iosephus lib.2.belli cap.11. Allegat hoc Paulus ad suam innocentiam, q.d. cùm tot annis huic genti præfueris, nec vnquam à Iudæis de me querelam vllam audieris, facilè colliges me nulli vnquam nocuisse.

Bono animo.] Legit Interpres cum nonnullis Græcis εὐθύμως: iam multi legunt per comparatiuum εὐθυμότερον, id est, *æquiore, tranquilliore, securiore, hilariore animo.* q.d. impauidè, intrepidè, liberè, securè & alacriter pro me respondebo: εὐθυμία enim est lætitia, iucunditas, recta animi

animi conſtitutio, ſecuritas, delectatio, alacritas, hilaritas, & vt Cicero lib.5.de finibus vertit, animi tranquillitas, in qua aſſerit Democritum poſuiſſe ſummum bonum; illud enim vocaſſe εὐθυμίαν, id eſt, *animum terrore liberum.*

Pro me ſatisfaciam.] τὰ εἰς ἐμαυτὸν ἀπολογοῦμαι, id eſt, *de his quæ me ſpectant reſpondeo, pro me apologiam inſtituo, accuſatus me defendo, cauſam meam ago.*

VERS. 12. *Quia non ſunt plus mihi dies, quàm duodecim.*] Sigillatim hoſce dies, eorúmque acta circa Paulum, tecenſui cap.21.27. Senſus eſt q.d.tam paucis diebus non potui ego aduena & ignotus, tot ſeditiones & tumultus, tot ſcelera conflare, quot & quanta Iudæi mihi obiiciunt.

Ex quo aſcendi adorare in Ieruſalem.] Adoratio generalis eſt, & complectitur varios actus & ſpecies, inter quas vna eſt ſacrificium. Hoc enim eſt adoratio non tam verbalis, quàm realis. Eſt enim proteſtatio diuinitatis ſummique numinis, quod vitæ & necis omnium habet poteſtatem; cui proinde victimas immolamus, occidimus, incendimus, ſacrificamus. Paulus enim aſcendebat in templum ſacrificaturus.

VERS. 12. *Aut concurſum facientem turbæ.*] Non congregantem turbas, ſcilicet ad ſeditionem, vt vertit Pagninus.

VERS. 13. *Neque probare poſſunt.*] παραστῆσαι, id eſt, *exhibere oſtendere, conuincere.* Vnde quidam Græci Codices addunt μὶ. q.d.non poſſunt me tibi ſiſtere, repræſentare & demonſtrare talem, qualem pingunt & fingunt, ſcilicet ſeditioſum, factioſum, ſacrilegum.

VERS. 14. *Secundùm ſectam.*] Ὁδὸν, id eſt, *viam*, hoc eſt, inſtitutum normámque viuendi, putà ſecundùm Chriſtianiſmum, quam ipſi vocant hæreſim, id eſt, ſectam & factionem, ſed parum æquè, & perperam.

Sic deſeruio.] λατρεύω, id eſt, *latria colo & adoro.*

● *Patri & Deo.*] Patri, tanquam filius; Deo, tanquam creatura & ſeruus latria deſeruio. Græcè, τῷ πατρῴῳ θεῷ, id eſt, *Patrio Deo*, quem ſcilicet patres noſtri, putà mei & Iudæorum, coluerunt. ita Syrus, Oecum. Tigur. & alij: quo oſtendit Paulus ſe non eſſe hoſtem legis, nec apoſtatam Synagogæ, vti obiiciebant Iudæi; ſed fidei & religioni patrum & auorum inſiſtere. Rurſum Patrius Deus erat cuſtos patriæ, proprius ac peculiaris Iudæis, quales à gentibus vocabantur penates, indigetes, lares.

VERS. 15. *Spem habens in Deum* (ſupple cum Tigurina, *fore*) *quam & hi ipſi expectant, reſurrectionem mortuorum.*] Si enim addas τὸ *fore*, plana eſt ſententia, quæ implicata eſt ſi per ſpem metonymicè accipias rem ſperatam, putà reſurrectionem: nec enim hanc habemus apud Deum, ſed à Deo faciendam ſperamus & expectamus.

VERS. 16. *In hoc.*] Hugo, *credens in hoc.* Syrus, *propter hoc.* Planiùs Tigurina, *quin & in hoc.* q.d.adeò non diſcedo à Patrio Deo, lege, religione, fide & ſpe, præſertim reſurrectionis, vt & in hoc Patrij Dei cultu, religione & inſtituto, ſtudeam puram habere conſcientiam ad Deum & ad homines.

Studeo.] ἀσκῶ, id eſt, *me exerceo, laboro, ſatago.* q.d.totus ſum in hac re. Sic olim Aſcetæ vocabantur Religioſi, qui toti vacabant ſibi & Deo, qui toti erant in domandis animi motibus, toti in exercitatione virtutũ. q.d. totus ſum in eo, vt inculpatè Deo ſeruiã, vt iudicio diuino & humano nihil in me reprehendi poſſit; vel, vt ne homines, nec Deum vlla in re offendam. Hæc nimirum eſt vera ſapientia, vera prudentia, verum officium Apoſtoli, & cuiuſque fidelis. *Deum time, & mandata eius obſerua: hoc eſt enim omnis homo*, ait Sapiens Eccleſ.12.13. Præclarè S. Gregor. Nazianz. in Sententiis: *Optimus*, inquit, *eſſe contende. Caue vnquam in via virtutis ſubſiſtas. Tibi enim qui a vitioſa vita exceſſiſti, perinde eſſe puto conſiſtere, ac ſi in imum vitij gurgitem labereris. Age verò deſerto vniuerſo hoc mundo, mundique ſarcinis excuſſis, ad viam cæleſtem vela pande: præſertim tibi Trinitas cura ſit.* Idem Epiſt.57. vel 63. Eudoxium exhortans, vt Rhetorica abdicata det ſe ſtudio ſapientiæ, virtutis & perfectionis Chriſtianæ: *Ne ſuſtineas*, inquit, *inter graculos excellere, cùm Aquila eſſe poſſis. Migremus hinc, efficiamur viri, ſemnia proijciamus. Alios occupatos teneant, iactent, ludificentur, inuidia, tempus & fortuna. Valeant throni, opes, ſplendores, vilis hæc & deſpicabilis gloriola, ac denique magna huius ſcenæ ludicra rugæque theatricæ. Nos verbum artiſſimè complectamur, ac pro omnibus rebus Deum habere optemus, ſolum inquam perenne illud bonum ſuum & noſtrum: quia virtutis præmium eſt, Deum fieri. Ad hæc contende, volita. Nuſquam ſpes tuas ſiſte, quoadusque ad illud ſummè expetendum & beatum bonum perueneris.*

Sine offendiculo.] Id eſt, inoffenſam. Syrus, *puram.* Moral. diſce hic à Paulo, quanta cuique eſſe debeat cura integræ & puræ conſcientiæ, de qua vide dicta 1.Timot.1. verſ.5. & 2.Timoth.1.v.3. Quin & hæc communis Philoſophorum fuit vox. Bias enim interrogatus, *quanam res in vita metu careret?* reſpondit, *bona conſcientia.* ita Maximus Serm.24. Socrates interrogatus, *quinam tranquillè viuerent?* *illi*, inquit, *qui nullius abſurditatis ſibi conſcij ſunt.* ita Antonius in Meliſſa par.2.Serm.77. Periander percontatus, *quid in minimo eſſet maximum? bona mens*, ait, *in corpore humano.* Agis Rex vltimus Lacedæmonum, ab Ephoris damnatus, ductus ad ſupplicium, videns quendam ſuam ſortem deflentem: *Noli*, ait, *flere propter me, quia præter ius & æquum ad dirum hoc ſupplicium ducor, meliórque ſum ijs qui ad mortem me damnarunt.* ita Plutar. in Lacon. Chilon grandæuus aſſerebat ſe ſibi nullius facti conſcium eſſe, cuius pœniteret, vno excepto, quòd cùm eſſet delectus arbiter, vt inter duos amicos litem dirimeret, nec quicquam vellet aduerſus leges facere, perſuaſerit alteri amico, vt ad alios deferret arbitrium. Hoc facto & legem ſeruauit, & amicum. Dicebat enim, ſe patronum legis facere debuiſſe, eóque offendere amicum. ita Laërt. in eius vita. Iulij Druſi domus patebat vicinorum proſpectibus. Suggeſſit faber, ſe eam ſublaturum quinque talentis. Cui Druſus: decem dabo ſi talem reddas domum meam, vt vndequaque pateat omnium oculis, vt omnes videant quomodo domi meæ viuatur. Plura congerit Stobæus Serm. 22. Audi ex multis pauca. Periander rogatus, *quid eſſet libertas?* dixit, *recta conſcientia.* Iſocrates dicebat: *omnino ſperandum non eſſe, ſi quid turpe feceris, te latiturum. Quamuis enim lateas alios, tute tamen tibi malè conſcius eris.* Pythagoras *neminem tam audacem eſſe dicebat, quem mala conſcientia non faceret timidiſſimum*: hæc enim ad ventum quemlibet expaueſcit, vti pulchrè in

Mor. de bona conſcientia.

Ægyptijs

Ægyptiis describit Sapiens capite 17. vers. 4. & sequent. Idem dicere solebat : *Virum impium plus mali pati afflictum conscientiæ, quàm eum qui corpore castigatur.* Multo enim grauiores sunt animi ægri, quàm corporis morbi, iuxta illud Poëtæ :

Euasisse putes, quos diri conscia facti
Mens habet attonitos, & dire verbere cædit,
Occultum quatiente animo tortore flagellum?

Quocirca Chilon asserebat, *damnum turpi lucro semper præferendum esse. Illud enim semel dolere, hoc semper.* ita Laërt. lib. 1. cap. 4. *Conscientia enim rectæ voluntatis, maxima rerum incommodarum est consolatio,* ait Cicero ad Torq.

Ad Deum, & ad homines.] Vt nec homines, nec Deus cardiognostes eam culpare possit. Deus enim intima mentis & conscientiæ acutissimis, & lucidissimis diuinitatis oculis inspicit & perspicit. Nam vt ait Clemens Alexand. lib. 7. Strom. post initium : *Sicut Sol non modò cœlum & Orbem vniuersum illuminat, terram & mare collustrans, sed per fenestras quoque & exiguum foramen, in abditissimos ædium recessus splendorem emittit ; sic Verbum quoquouersus diffusum vel minimas vitæ actiones respicit.* Quocirca Sanctus Leo Sermone quinto de Quadragesima suos monet, *vt non sibi blandiantur, quia nobis,* inquit, *conscientia singulorum patere non possint ; cùm oculos Dei simul vniuersa cernentis, non abdita locorum, non parietum septa concludant : nec solùm ei acta & cogitata, verùm & agenda & cogitanda sint cognita. Ista ergo scientia summi Iudicis, iste est tremendus aspectus, cui peruium est omne solidum, & apertum omne secretum ; cui obscura clarent, muta respondent, silentium confitetur, & sine voce mens loquitur.* Et Sanctus Bernardus de modo bene viuendi ad sororem : *Ibi pecca, vbi Deus non est,* non videt. Si autem Deum credis te tuáque vbique videre, quomodo in oculis tantæ majestatis, & Iudicis ac vindicis peccare audes ? Sanè si seriò Dei præsentiam & intuitum cogitaremus, impossibile foret coram eo peccare, cum ad iram prouocare, eum ad vindictam lacessere. Studeamus cum Paulo inoffensam habere conscientiam ad Deum, & ad homines semper. Dicamus cum Sancto Francisco Xauterio : *Vbicumque fuero, meminero me in Orbis terra theatro, in cœlestis Regis ac superùm oculis versari.*

Deus cardiognostes.

Semper.] Syrus, *perseueranter.*

Post annos autem plures.] Putà 24. à conuersione Pauli : ipse enim conuersus est anno Christi 36. hoc verò gessit & dixit anno Christi 58. Vide Chronotaxin quam Actis præposui. VERS. 17.

Eleemosynas facturus.] Putà quas in Asia à fidelibus collegerat pro Christianis pauperibus, qui erant Ierosolymæ, eas ipsis perlaturus. Vide 2. Corinth. cap. 8. & 9. Elidit suspicionem seditionis, q. d. adeò non sum seditiosus, vt beneficentiæ & eleemosynæ causa, faciendæ genti meæ, tantum iter Ierosolymam susceperim.

Oblationes & vota.] Hinc videtur, quòd Paulus priùs nuncuparit vota & oblationes quasdam Ierosolymæ in templo offerendas, antequam moneretur à Iacobo cap. 21. vers. 20. sed monitum à Iacobo ea accelerasse. Fecit id ad inuidiam Iudæorum vitandam, eorúmque gratiam captandam, ostendendo se templi & legis esse cultorem, non hostem.

Inuenerunt me purificatum in templo.] q.d. Ergo non violaui templum, vt ipsi obiiciunt, sed honoraui : quia purificatus sum in eo. Singula verba Pauli habent neruum & pondus, quo obiecta crimina infringit. VERS. 18.

Quidam autem ex Asia Iudæi.] Syrus & Vatab. *Quidam autem ex Asia Iudæi eum tumultum concitarunt, non ego, quos oportuit sistere mecum coram te.* q. d. accusatores mei concitarunt tumultum, non ego : illos ergo hic sistere oporteret, iudicare & punire, non me, qui seditionem & iniuriam passus sum, ab eisque plagas penè lethiferas excepi. VERS. 19.

Cùm stem in concilio.] Quasi reus accusatus à Iudæis : quare ipsorum est dicere, quam iniquitatem in me inuenerint, eámque probare & me conuincere. Syrus vertit, *cùm starem*, scilicet in concilio Ierosolymitano reus coram eis cap. 23. vers. 1. & ita legit Dionys. Caietanus & nonnulli alij. Græcum στάντος, cùm sit in aoristo, vtroque modo verti potest. Posteriori lectioni valdè congruè respondet id quod subdit Paulus, se clamasse in concilio : *quoniam de resurrectione ego iudicor.* VERS. 20.

Nisi de vna hac voce.] Est tacita ironia & sarcasmus. q.d. nullam seditionem concitaui, nisi si ita censere & nuncupare velint vocem meam, qua clamaui inter eos stans : *quoniam de resurrectione mortuorum ego iudicor hodie à vobis.* Ob illam enim vocem Pharisæi fecerunt schisma à Sadducæis, ac contra eos Paulum tutati sunt. Verùm huius schismatis vos ipsi fuistis causa, non egò, qui meam causam egi ac veritatem dixi, meámque de resurrectione Christi & Christianorum fidem palàm professus sum. Quid in hac mea apologia peccaui ? quod in hac fidei meæ professione crimen admisi ? Egi enim rem necessariam, laudabilem, veram, religiosam & piam. Vnde nonnulli Græcum ἢ, id est, *nisi, quàm*, vertentes *aut*, sic transferunt : Aut hi ipsi dicant, si quid inuenerint in me iniquitatis : aut de vna hac voce, qua clamaui inter eos stans. q. d. Si nihil aliud habent, vel hoc obiiciant crimen, quòd clamarim me ob fidem & professionem resurrectionis iudicari. Verùm hoc non est crimen, sed virtus & laus mea. Addit Glossa, voluisse Paulum rursum Iudæos inter se commissos à se auertere : refricando enim nomen resurrectionis, tacitè renouabat dissensionem inter Pharisæos & Sadducæos, quam paulo antè excitarat Ierosolymis. Pharisæi enim auidè nomen & fidem resurrectionis excipiebant, eámque contra Sadducæos palàm propugnabant. Denique resurrectionis meminit, vt Præses Gentilis sciat, Paulum à Iudæis non seditionis accusari, sed nouæ religionis, putà resurrectionis, quam Gentiles si non credebant, certè non damnabant, imò reuerebantur, metuebant & suspiciebant. Hæc enim fides signum est, causa & stimulus pietatis, vitæque timoratæ, innocentis & sanctæ. Vnde subdit Lucas.

Distulit autem illos Felix, certissimè sciens de via hac.] ἀκριβέστερον, id est, *certius sciens* ; sed comparatiuus ponitur apud Græcos & Latinos eleganter pro superlatiuo. Hinc illud Poëtæ : *Hesperi qui luces cœlo iucundior ignis*, id est, iucundissima stella. Platonici enim censebant stellas esse ignitas, adeóque esse ignes & faces cœlestes. Et illud Apostoli : *Maior autem horum est charitas.* VERS. 22.

Maior, id est, maxima inter fidem & spem. 1. Corinth. 13. vers. 13.

Porrò per viam aliqui accipiunt Iudaismum & ius Iudaicum. q. d. Felix, vtpote diu versatus inter Iudæos, sciebat quænam esset religio Iudaica, quantúmque distaret à Christiana quam prædicabat Paulus. Meliùs alij per *viam* accipiunt institutum, & religionem Christi & Pauli. q. d. Felix tum ex literis Lysiæ, tum ex audita Pauli tam sapienti, modesta & innocenti apologia, certò cognouit eius doctrinam, religionem & vitam non esse seditiosam, vti accusabant Iudæi; sed eos ex odio contra eum iniquè conspirasse, vti Pilatus agnouit Christi innocentiam, ac contra eam iniustè conspirasse Scribas & Pontifices. ita Sanctus Chrysostomus, Lyranus, Hugo, Dionysius & alij. Nota hic insigne testimonium innocentiæ & virtutis Pauli. Quare debuisset eum absoluere, ilicóque dimittere Felix; sed instar Pilati, ne Pontifices offenderet, & vt pecuniam à Paulo emungeret, eum in custodia iniquè detinuit. ita Chrysost.

Vers. 23. *Et habere requiem.*] ἄνεσιν, id est, *relaxationem*, laxiùs haberi, mitiùs tractari, dari ei plus libertatis & recreationis.

Vers. 24. *Cum Drusilla vxore.*] Drusilla erat filia Herodis Agrippæ senioris, qui Sanctum Iacobum occidit, & Sanctum Petrum incarcerauit cap. 12. vers. 1. ac consequenter erat ipsa soror Agrippæ iunioris, de quo cap. sequenti. Cornelius Tacitus lib. 5. Histor. scribit, Drusillam fuisse neptem Antonij & Cleopatræ, *vt eiusdem Antonij Felix progener, Claudius nepos esset*. Vnde videtur, quòd Cypris vxor Agrippæ, & mater Drusillæ, fuerit filia M. Antonij & Cleopatræ, ait Mariana in cap. 25. Actor. Hinc & videtur vocata Drusilla, à Liuia Drusilla vxore Augusti, eiúsque filio Druso, fratre Tiberij Imper. Drusus enim ex Antonia sorore M. Antonij genuit Claudium, qui Caio Caligulæ in Imperio successit. Agrippa enim Rex, pater Drusillæ, euectus fuit ad regnum à Caio Caligula & Claudio Imper. Vnde in Claudij gratiam, filiam Drusillam nominauit. Drusus enim cognomen fuit familiæ Claudiæ. Vnde & Liuia vxor Augusti Cæsaris, mater Drusi, & auia Claudij, cognominata fuit Drusilla, quam Caius Cæsar quasi Deam consecrauit habitu Veneris: sicuti eadem nomine Lunæ, consecrata fuerat Dea habitu Iunonis. Vnde ipsa vocata fuit Venus cœlestis, cognomento Panthea. ita Dio lib. 59. & ex eo Lipsius in lib. 5. Annalium Taciti sub initium. Porrò Drusilla hæc, teste Iosepho lib. 20. Antiquit. cap. 5. tres habuit sponsos. Primò enim desponsa fuit Epiphani, Antiochi Regis filio: sed hic eam recusauit, quia noluit subire circumcisionem, quæ conditio in nuptiis ipsius, vtpote Iudææ, petebatur. Secundus fuit Azizus Rex Emesæ, qui subiit circumcisionis conditionem, itáque cum ea matrimonium iniit. Tertius fuit Felix, qui eam ab Azizo marito ad se pellexit. Hinc Drusilla vocata est trium Regum vxor, & ter Regina, ideóque fortè à Suetonio in Claudio cap. 28. Felix dicitur trium Reginarum maritus. Denique Drusilla profligati pudoris & fidei femina, à marito Rege ad adulterum Præsidem, non solùm abdicata coniugali fide, sed & patria religione spreta, transiit, ac cum Felice Gentili facta est Gentilis.

Drusilla quæ?

Trium Regum sponsa.

Audiuit.] Incitante fortè Drusilla vxore, quæ cùm esset Iudæa, ex curiositate volebat audire, quænam esset noua secta, quæ à Iudæo Paulo prædicabatur, ac quid differret Christianismus à Iudaismo. Vnde curiosi hi auditores nullum ex ardenti Pauli concione fructum retulerunt, nisi maioris damnationis, ob maiorem post agnitam veritatem, in errore & vitio culpam & pertinaciam.

Fidem quæ est in Christum Iesum.] Quæ est de Christo Iesu, putà fidem Christi, siue Christianam.

Disputante autem illo de iustitia & castitate.] Vers. 25. Syrus, *de iustitia & sanctimonia*. Castitas enim est sanctitas, id est, puritas animæ & corporis, vti ostendi 1. Corinth. 7. vers. 34. Studio Paulus appositum hoc Felici thema dicendi accepit: sciebat enim eum esse adulterum & iniustum, vt eum ad castitatem & iustitiam reuocaret. Adulterum, quia Drusillam ob eximiam pulchritudinem, opera Simonis cuiusdam Magi ad se pellexerat, vt relicto priore matrimonio Azizi Regis Emesenorum, ad suas nuptias transiret: vnde ex ea suscepit filium, quem à patre Drusillæ Agrippam nominauit. Addit Tacitus, cum per omnem libidinem grassatum esse, cuius verba mox recitabo. Nec mirum: si enim regium thalamum inuadere ausus est, & à Rege Reginam ad se traducere, quid non tentarit in plebeios & subditos? Meritò ergo coram adulteris, Felice & Drusilla, Paulus disputauit de castitate. Paulus, inquam, Antistes virginitatis, qui, vt ait S. Augustin. homines Angelos, imò Deos efficere satagebat. Moral. docet hic Paulus, Iudices & Præsides debere esse continentes, tam à Venere, quàm ab auaritia, ne ob lucrum iustitiam, ob cupidinem castitatem & coniugia euertant. Vnde prisci Romani mirè ab vtraque se continuerunt, eáque ratione propagarunt Imperium, támque amplum, & tantum quantum in Historiis legimus, consecuti sunt, vti multis exemplis docet Valer. Max. lib. 4. cap. 3.

Felix adulter & tyrannus.

Iniustum, quia, vt ait Tacitus lib. 12. Annal. factus Præses Iudææ *insolescebat, cuncta maleficia sibi impunè ratus, tanta potentia subnixo*. Et mox: *Felix intempestiuis remedys delicta accendebat*. Idem lib. 5. Histor. *Felix*, inquit, *per omnem sæuitiam & libidinem, ius regium seruili ingenio exercuit*. Fuerat enim ipse seruus, æquè ac frater eius Pallas, à quo per Claudium Imper. libertate donato & euecto, Felix pariter Iudææ Præfecturam obtinuerat. Hic verum est illud Prouerb. cap. 30. vers. 21. *Per tria mouetur terra, & quartum non potest sustinere: per seruum cùm regnauerit, per stultum cùm saturatus fuerit, per odiosam mulierem cùm in matrimonium fuerit assumpta, & per ancillam cùm fuerit hæres dominæ suæ*. Quocirca Felicem, vt melius res Iudaicas administraret, sæpe admonuit summus Pontifex Ionathas, qui proindè monita & monitorem non ferens, eum curauit interfici per sicarios; qui deinde eius conniuentia in multos alios grassari, plura homicidia, imò latrocinia perpetrarunt, teste Iosepho lib. 20. Antiquit. cap. 6. *Inuitati*, inquit, *hac licentia sicarij, per singula festa venientes, & tela celantes, pari modo immixti turbis, alios confodiebant propter priuatas inimicitias, alios conducti pecunia, idque non modo in reliquis vrbis partibus, sed in ipso templo etiam. Vnde fit vt est credere,*

credere, Deum tanta impietate offensum, auersatum esse Ierosolymam, temploque, vtpote non amplius puro domicilio, Romanos induxisse, purificaturos id lustralibus flammis. Subdit deinde Iosephus tumultum Cæsareæ inter Iudæos & Syros exortum, in quo Felix multos Iudæorum immissis militibus occidit. Atque hæc semina fuerunt rebellionis, quæ paulo pòst in apertum bellum eruperunt, quo à Tito vastata & euersa est Ierosolyma. Pergit Iosephus cap. 7. *Caterùm*, inquit, *postquam Felici successor Portius Festus à Nerone missus est, Primores Iudæorum Cæsaream incolentium Romam profecti sunt Felicem accusaturi; dedissétque omnino pœnas iniuriarum quibus Iudæos affecerat, nisi Nero eum donasset Pallantis fratris precibus, qui tum in pretio erat apud Principem.* Vide eumdem lib. 2. belli cap. 12. vbi graphicè describit, quanta tum fuerit sicariorum & latronum copia, audacia & terror. Meritò ergo Paulus coram iniusto Præside de iustitia disseruit. Vbi rursum nota libertatem & magnanimitatem Pauli. Felicem enim tyrannum liberè tyrannidis arguit, sciens ea de causa ab ipso recenter occisum Ionatham Pontificem, ac proinde simili se neci pro Deo & iustitia offerens. Eumdem cum Drusilla arguit adulterij, memor & conscius Ioannem Baptistam accusantem adulterium Herodis (qui erat propatruus Drusillæ: erat enim patruus Herodis Agrippæ, patris Drusillæ) cum Herodiade, præmium suæ accusationis tulisse mortem & martyrium: nimirum hoc quærebat, hoc ambiebat Paulus. Verè S. Chrysost. homil. 2. de Laudibus Sancti Pauli: *Paulus*, inquit, *tyrannos ac populos spirantes furorem, velut esse quosdam culices existimabat. Mortem verò, & cruciatus, & mille supplicia, quasi ludum putabat esse puerorum, dummodo propter Christum aliquid sustineret. Etenim coarctatus carcere habitabat cælum, ac libentius verbera excipiebat & vulnera, quàm alij brauia diripiunt.* Et inferiùs: *Siquidem Paulus in terrâ gradiens, sic se agebat in cunctis, quasi Angelorum societate frueretur. Nam passibili adhuc colligatus corpori, illorum perfectione gaudebat, tantisque fragilitatibus subditus, in nullo inferior supernis virtutibus apparere certabat.* Rursum: *Magnanimi est in amore & odio apertum esse*, ait Elias Cretensis in Orat. 10. Gregorij Nazianzeni. Id hic cernimus in Paulo.

Libertas Pauli.

Et de iudicio futuro.] Hunc stimulum, qui acerrimus est, impuro & iniusto Præsidi adhibet Paulus, vt ad pœnitentiam eum adigat, & ad iustitiam, castitatem, fidem, vitámque Christianam traducat: aut saltem, vt frenum eius cupidini iniiciat, né tam grauia, ac solebat, committeret, néve in gratiam Iudæorum, contra iustitiam se innocentem condemnaret, memor Iudicem suum fore Deum & Christum, qui iustitias iudicabit. psal. 74. vers. 3. Discant Concionatores & Confessarij, hoc diuini iudicij stimulo pungere, & frangere dura impiorum corda. Ita eodem illa pungit & ferit Moses Deuteron. cap. 1. vers. 17. Dauid psal. 74. vers. 3. Salomon Eccles. 5. vers. 7. Ecclesiasticus cap. 7. vers. 40. Machabæi lib. 2. cap. 7. & Sanctus Paulus crebrò; vt 1. Corinth. cap. 3. vers. 13. *Vniuscuiusque opus manifestum erit. Dies enim Domini declarabit, quia in igne reuelabitur.* Et cap. 4. vers. 1. *Qui autem iudicat me, Dominus est.* Et Epistola 2. cap. 5. vers. 10. *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque propria corporis prout gessit, siue bonum, siue malum. Scientes ergo timorem Domini suademus hominibus.* Paulum secutus Sanctus Cyprianus libro 4. Epistola 9. ad Florentium: *Hæc*, inquit, *pro animi mei pura conscientia, & Domini & Dei mei fiducia rescripsi. Habes tu literas meas, & ego tuas: in die iudicij ante tribunal Christi vtraque recitabuntur.* Sic & noster Edmundus Campianus, Angliæ athleta & martyr, in libro decem rationum ratione vigesima. *Veniet*, inquit, *Elizabetha dies ille, ille dies, qui tibi liquidò commonstrabit, vtri te dilexerint, Societas Iesu, an Lutheri progenies.* Audiui in Belgio Concionatorem insignem, qui in singulis concionibus pathos vehemens ciebat intenratione, & exaggeratione iudicij diuini, magno audientium motu & fructu.

Tremefactus Felix.] Vox enim Pauli eum, vtpote adulterum & tyrannum, percellebat instar tonitrui. Talis enim est vox Virginum Apocal. cap. 14. vers. 2. Paulus autem fuit Virgo, vt patet 1. Corinth. cap. 7. vers. 7. Hinc & talis fuit vox Sancti Iacobi, & Sancti Ioannis intonantis: *In principio erat Verbum*; vterque enim fuit Virgo. Vnde & à Christo cognominati sunt Boanerges, id est, filij tonitrui. Marci cap. 3. vers. 17. Verè Sanctus Hieronymus Epist. 61. ad Pammachium: *Vbi*, inquit, *electionis vas, tuba Euangelij, rugitus Leonis nostri, tonitrus gentium.* Et Sanctus Augustinus Sermone 31. de verbis Apostoli: *Audiuimus*, ait, *de nube magna tonitrua: nubes enim Dei verba ista fuerunt, & tremere nos fecerunt.* Si impium Præsidem perculit Paulus, dum coram eo staret subditus, reus & vinctus, quomodo percellet eumdem, quando cum Christo & Apostolis sedebit super thronos duodecim, iudicans Felicem, adeoque omnes tribus Israëlis & totius Orbis, iuxta illud Sapient. cap. 5. vers. 1. *Tunc stabunt iusti in magna constantia aduersus eos qui se angustiauerunt, & qui abstulerunt labores eorum? Videntes turbabuntur timore horribili, &c.* Quocirca in Paulo verum est illud ænigma, & elogium antistrophum.

Vox Virginum est tonitru.

Imbellis ecce bellat, innocens nocet:
Inermis arma superat, immotus monet:
In pace pugnax, pacis in pugna tenax:
Clemens in ira: horrendus in clementia:
Rigidè seuerus, & seuerus comiter:
Iudicatus iudicat, & Iudicem percellit:
Vinctus vincit, vinciendo vincientem:
Reus fit Iudex, Iudicémque facit reum:
Supplex imperat, imperans supplicat:
Terror timet, timor terret.
O miram virtutis vim! ô virum, ô Angelum,
O nouum noui Pharaonis Deum!

Quod nunc attinet.] Perperam Dionysius legit; *Quid nunc attinet*, scilicet de istis loqui, & ita detonare? Græcè enim est, τὸ νῦν ἔχον, quod Pagnin. & Tigurina vertunt: *in præsentia*, abi scilicet ad liberam custodiam, inquit Glossa; ita vt libertatem daret eundi per Ciuitatem, ait Lyra. Sequitur enim per antithesin: *tempore autem opportuno accersam te*, vt tuam causam plenius audiam, examinem & iudicem.

Sperans quòd pecunia ei daretur à Paulo.] Græca addunt, ὅπως λύσῃ αὐτὸν, id est, *vt solueret eum*, quasi Paulus se lytro redempturus esset, ac pecunia empturus liberationem & libertatem.

Vera ad.

Digitized by Google

Audierat enim Felix à Paulo, ipſum pecuniam ar[illegible]liſſe Ieroſolymam ad faciendas eleemoſynas vers. 17. ac ſciebat fideles & diſcipulos pro eo redimendo [illegible] omnia impenſuros. Vide hic ſordidi[illegible] Felicis auaritiam. Rectus Præſes facit illud Tacit. lib. 13. Annal. *Nihil in Penatibus ſuis venale, aut ambitioni patuum.* Præclarè Sanctus Nazianzenus in Sententiis: *Auarus*, inquit, *quidem dixit: Fortunæ gutturem malo, quàm mentis* (ſapientiæ) *dolium. Huic ſapiens reſpoſuit: Mentis gutturem pluris facio, quam fortunæ dolium.* Verùm generoſus animo Paulus Deo fiſus, pro eóque patiendi auidus, ſordidam hanc nundinationem abominatus eſt, maluitque in carcere manere & mitti ad Neronem. Quid mirum? Socrates apud Platonem in Critone docet, non decere vt vinctus vinculis iniuſtis, dato pretio ſeſe eximat, decere potiùs vt pœnam mortémque innocenter & fortiter ſubeat. Nimis rigidè Tertullianus libro de fuga cap. 12. hoc Pauli exemplo concludere conatur, illicitam eſſe omnem in perſecutione fugam & redemptionem. Sanctè enim faciunt Catholici, qui ſuos Sacerdotes ab Hæreticis, vel infidelibus captos pretio redimunt, æquè ac *illi* qui redimi ſe ſinunt. Sanctiùs tamen & generoſiùs faciunt, qui Paulum imitantes redimi nolunt, tum vt plura pro Chriſto patiantur, tum ne Catholicos ſumptu grauent, tum ne infidelibus Catholicos expilandi, & Sacerdotes capiendi dent anſam, eis omnem lucri ſpem præcludendo, quod nonnullos è Societate noſtra mihi familiares, in Hollandia captos factitaſſe ſcio, magna Sacerdotalis conſtantiæ fama & gloria.

VERS. 27. *Biennio autem expleto.*] Scilicet à captiuitate & incarceratione Pauli, quam hucuſque enarrauit Lucas, inquit Oecumenius, Beda, Lyra. Gloſſa, Sanchez, Caietanus, & Dionyſius, hic, ac Onuphrius in Chronico: cenſent enim Paulum per biennium à Felice Cæſareæ in vinculis detentum fuiſſe. Verùm hoc difficile eſt creditu. Sic enim quadriennium integrum egiſſet Paulus in carcere, nimirum biennium Cæſareæ, & biennium Romæ. Quare alij paſſim cenſent, Paulum anno ſecundo Neronis, quo & captus eſt, ex Iudæa vinctum miſſum eſſe Romam ad Neronem. Quocirca Baronius, Lorinus & Scaliger biennium hoc inchoant à Neronis Imperio. Nam olim à Cumani temporibus, Felix à Claudio Imperatore in eam prouinciam miſſus fuerat Præſes. Verùm hoc generalius videtur, nec ſatis ad propoſitum. Quare magis pertinenter & appoſitè dicemus, biennium hoc inchoandum à Præfectura Felicis in Iudæa: nam ante illud præfuerat Traconitidi, Bataneæ & Gaulanitidi. Claudius enim ſub finem Imperij & vitæ, Felicem præfecit Iudææ, vt dixi vers. 10.

Porrò Onuphrius in Chronico, cenſet Felicem à Claudio miſſum eſſe Præſidem in Iudæam anno Chriſti quinquageſimo ſecundo: Paulum verò Ieroſolymæ captum eſſe anno Chriſti quinquageſimo quinto, qui fuit Claudij decimus quartus & vltimus, ac biennio captiuum apud Felicem manſiſſe, ita vt anno Chriſti quinquageſimo octauo à Feſto, qui Felici ſucceſſit, miſſus ſit Romam. Quæ ſententia non eſt incongrua, nec improbabilis. Ex qua colligas, Paulum integro quadriennio fuiſſe in carcere: nam poſt hoc biennium miſſus Romam, ibidem alterum biennium egit in carcere cap. 28. vers. 30. Mirum ſanè videtur, Deum permiſiſſe Paulum tanto tempore claudi, & ab Apoſtolatu impediri. Sed per paſſiones honoratur Deus magis, quàm per actiones, præſertim quia Paulus in carcere magis & ardentiùs, quàm liber, prædicabat Chriſtum tam literis, quàm verbis & exhortationibus, vt patebit in fine c. 28. Sed hic computus diſſentit à Chronologia & coordinatione annorum Pauli, quam conſignat Baron. & alij, egóque in Chronotaxi ſecutus ſum. Quare prius quod dixi, verius eſt.

Volens autem gratiam præſtare.] χάριτας καταθέσθαι, id eſt, *gratam rem facere*, vel *gratiam inire.* ita Vatab. ne ſcilicet à Iudæis, quos vexauerat, accuſaretur apud Neronem. Sed impius gratiam hominum quam quærebat, non acquiſiuit. Nam à Iudæis accuſatus, vinctus miſſus eſt ad Neronem à Feſto ſucceſſore, vt dixi vers. vigeſimo quinto. Porrò hic in Paulo vera eſt illa aurea Nazianzeni in Sententiis gnome: *Dies ad diem te tranſmittit, leuiſſiméque voluitur: conſtantis autem hominis ſententia ſempiternum diem habet.* Et illa ibidem: *Vt incus maxima ictus non pertimeſcit, ſic mens ſapiens omne detrimentum extrudit.*

CAPVT VIGESIMVMQVINTVM.

SYNOPSIS.

Iudæis poſcentibus Feſtus rogat Paulum, num cauſam dicere velit Ieroſolymis. Ille negat, & Romam ad Cæſarem appellat. Feſtus priuſquàm ad Cæſarem Paulum mittat, rogat Agrippam Regem vt eum audiat, & quid de eo faciendum ſit ſuggerat.

Vers. 1. Feſtus ergo cùm veniſſet in prouinciam, poſt triduum aſcendit Ieroſolymam à Cæſarea.

2. Adierúntque eum Principes Sacerdotum, & primi Iudæorum, aduerſus Paulum: & rogabant eum,

3. Poſtulantes gratiam aduerſus eum, vt iuberet perduci eum in Ieruſalem, inſidias tendentes vt interficerent eum in via.

4. Feſtus autem reſpondit, ſeruari Paulum in Cæſarea: ſe autem maturiùs profecturum.

5. Qui ergo in vobis (ait) potentes ſunt, deſcen

descendentes simul, si quod est in viro crimen, accusent eum.

6. Demoratus autem inter eos dies non amplius quàm octo, aut decem, descendit Cæsaream, & altera die sedit pro tribunali, & iussit Paulum adduci.

7. Qui cùm perductus esset, circumsteterunt eum, qui ab Ierosolyma descenderant Iudæi, multas & graues causas obiicientes, quas non poterant probare,

8. Paulo rationem reddente: Quoniam neque in legem Iudæorum, neque in templum, neque in Cæsarem quidquam peccaui.

9. Festus autem volens gratiam præstare Iudæis, respondens Paulo, dixit: Vis Ierosolymam ascendere, & ibi de his iudicari apud me?

10. Dixit autem Paulus: Ad tribunal Cæsaris sto, ibi me oportet iudicari. Iudæis non nocui, sicut tu melius nosti.

11. Si enim nocui, aut dignum morte aliquid feci, non recuso mori: si verò nihil est eorum, quæ hi accusant me, nemo potest me illis donare. Cæsarem appello.

12. Tunc Festus cum concilio locutus, respondit: Cæsarem appellasti? ad Cæsarem ibis.

13. Et cùm dies aliquot transacti essent, Agrippa Rex & Bernice descenderunt Cæsaream ad salutandum Festum.

14. Et cùm dies plures ibi demorarentur, Festus Regi indicauit de Paulo, dicens: Vir quidam est derelictus à Felice vinctus,

15. De quo cùm essem Ierosolymis, adierunt me Principes Sacerdotum, & Seniores Iudæorum, postulantes aduersus illum damnationem.

16. Ad quos respondi: Quia non est Romanis consuetudo damnare aliquem hominem, priùs quàm is qui accusatur, præsentes habeat accusatores, locúmque defendendi accipiat ad abluenda crimina.

17. Cùm ergo huc conuenissent, sine vlla dilatione, sequenti die sedens pro tribunali, iussi adduci virum.

18. De quo, cùm stetissent accusatores, nullam causam deferebant, de quibus ego suspicabar malum:

19. Quæstiones verò quasdam de sua superstitione habebant aduersus eum, & de quodam Iesu defuncto, quem affirmabat Paulus viuere.

20. Hæsitans autem ego de huiusmodi quæstione dicebam, si vellet ire Ierosolymam, & ibi iudicari de istis.

21. Paulo autem appellante vt seruaretur ad Augusti cognitionem, iussi seruari eum, donec mittam eum ad Cæsarem.

22. Agrippa autem dixit ad Festum: Volebam & ipse hominem audire. Cras, inquit, audies eum.

23. Altera autem die, cùm venisset Agrippa, & Bernice, cum multa ambitione, & introissent in auditorium cum Tribunis, & viris principalibus Ciuitatis, iubente Festo, adductus est Paulus.

24. Et dicit Festus: Agrippa Rex, & omnes, qui simul adestis nobiscum viri, videtis hunc, de quo omnis multitudo Iudæorum interpellauit me Ierosolymis, petentes & acclamantes non oportere eum viuere amplius.

25. Ego verò comperi nihil dignum morte eum admisisse. Ipso autem hoc appellante ad Augustum, iudicaui mittere.

26. De quo quid certum scribam Domino, non habeo. Propter quod produxi eum ad vos, & maximè ad te Rex Agrippa, vt interrogatione facta habeam quid scribam.

27. Sine ratione enim mihi videtur mittere vinctum, & causas eius non significare.

FESTVS *ergo cùm venisset in prouinciam.*] Tigur. *Festus ergo susceptæ prouinciæ*, putà curæ & regimine prouinciæ, nimirum Iudææ. Id fecit adeundo Cæsaream: hæc enim erat caput prouinciæ, si spectes Romanos; sin Iudæos, caput erat Ierosolyma: vnde mox eò ascendit Festus. VERS. 1.

Postulantes gratiam.] Non iustitiam: hanc enim in tribunali, coram Tribuno & Felice tentarant frustrà, Paulo causæ suæ iustitiam, & innocentiam clarè ipsis etiam hostibus demonstrante. Rursum postulant gratiam, vt scilicet Paulus Cæsaream, quò à Tribuno ob insidias Iudæorum missus erat, remitteretur Ierosolymâ, vt ei nouas insidias struerent. Solet enim à Præsidibus & Principibus, dum primò principatum capessunt, vel inaugurantur, peti gratia quæpiam. Iudæi hic non aliam petunt, quàm Pauli necem. Vbi vide quanti Paulum æstiment, putà quantum Iudaismi hostem, & Christianismi hyperaspisten, vt cùm multa longè maiora & publicum bonum spectantia petere possint & debeant, iis omissis vnum Pauli petant caput. ita inuidentes gloriæ Pauli, nescientes longè magis eam celebrant. Verè Nazianzenus in Monastichis: VERS. 3.

Gratum est inuidere: at inuidere ingens probrum.

Festus autem respondit seruari Paulum in Cæsarea.] Refutauit Festus petitionem Iudæorum de Paulo Ierosolymam accersendo: siue quia ex vultu, voce & gestu vidit maleuolentiam Iudæorum in Paulum: siue quia audierat de insidiis illi à Iudæis structis: siue quia tribunal Præsidis erat Cæsareæ, quò proinde ipse properabat. VERS. 4.

VERS. 5. *Potentes sunt.*] Ad conficiendum iter. q. d. qui possunt proficisci,& tantum iter (trium diætarum) peragere. Aliter Hugo & Vatab. q. d. qui possunt sine rerum suarum incommodo, quibus scilicet commodum est ire Cæsaream. Secundò, *potentes*, id est, validi Oratores, siue accusatores lingua pollentes, & validis argumentis armati ad Paulum accusandum & conuincendum. Hi enim vocantur δυνατοὶ, & hoc propriè ad rem præsentem facit.

Si quod est in viro crimen.] Pro *crimen* Græcè est ἄτοπον, id est, *absurdum, insolens, indecens, infame.*

VERS. 7. *Graues causas.*] αἰτιώματα, id est, *crimina & criminationes.* ita Tigur. Pagn. & alij.

VERS. 9. *Vis Ierosolymam ascendere?*] Non iubet, sed rogat. Impudens enim fuisset, si iussisset, & abduxisset illuc, vbi non erat redargutus, inquit Chrysost. præsertim quia Paulus erat ciuis Romanus, & stabat Cæsaræ ad tribunal Cæsaris Romani: nomen enim Romanum in reo veneratur Præses Romanus, ait Hugo.

VERS. 10. *Ad tribunal Cæsaris sto.*] q. d. Cæsar suum tribunal, quod tu nunc eius vice occupas ô Feste, habet hic Cæsaræ, quasi in Metropoli prouinciæ: ibi ergo me iudicari oportet, non Ierosolymæ. Porrò Cæsares nuncupati sunt Reges & Imperatores Romani, à Iulio Cæsare, qui primus Imperium occupauit, & vocatus est Cæsar à familia. Fuit enim Cæsarum familia Iuliis ascita, qui ex Iulo Ascanio Æneæ filio descenderunt, iuxta illud Virgil. Æneid. 6.

Iulius a magno demissum nomen Iulo.

Cæsaris etymon & origo. Cæsar autem primitus dictus est, vel à cæsiis oculis; vel à cæsarie, seu capillis cum quibus natus sit; vel à cæso matris vtero, quos ideo cæsones dici, & auspicatiùs nasci, quàm eos qui in pedes nascuntur, asserit Plinius lib. 7. cap. 9. ideóque Scipionem Africanum seniorem Cæsarem cognominatum esse. Spartianus verò & Seruius aiunt, primum qui Cæsar vocatus sit, fuisse Iulij Cæsaris auum, qui in Africa Elephantum interfecit. Elephas enim lingua Punica vocabatur Cæsar. Certè Iulius Cæsar à quo propagata est familia & nomenclatura Cæsarum, non est natus cæso vtero materno. Habuit enim ipse matrem Aureliam, quam amisit dum in Gallia bellum gereret. Adde, eius quoque pater nuncupatus est Cæsar, qui Prætura functus Pisis obiit.

Iulius Cæsar prodigium naturæ. Porrò ipse hoc nomen propagauit in posteros, ob rerum à se gestarum splendorem & gloriam, quam multi secuti sunt, nemo assecutus. Ipse enim omnem Galliam, quæ saltu Pyrenæo, Alpibúsque, ac Rhodano Rhenóque continetur, nouem annis in prouinciæ formam redegit. Ipse Germanos trans Rhenum habitantes, primus Romanorum ponte fabricato inuadens, subiugauit. Ipse Britannos antea ignotos deuicit. Ipse in Italia Picenum, Vmbriam, Hetruriam occupauit. Ipse validissimas Pompei copias, quæ sub tribus legatis, M. Petreio, L. Affranio & M. Varrone in Hispania erant, inuasit. In Macedonia superauit Pompeium, in Ægypto Ptolomæum, in Ponto Mithridatem, in Africa Scipionem & Iubam, in Hispania Pompeij filios; idque citissimè, instar fulminis omnia peruadens & sternens, vt meritò hoc sibi elogium vsurparit: *veni, vidi, vici.* Ipse quinquies triumphauit, primum de Gallia, postea de Alexandria, tertiò de Ponto, quartò de Africa, quintò de Hispania. Denique ipse Pompeium, Senatum, Romam, totúmque Imperium primus subegit & occupauit. Porrò ipse fuit liberalissimus, maximè post hos triumphos. ita Sueton. in eius vita. Quocirca Iulius Cæsar hisce elogiis à nupero Poëta celebratur:

Lux Cæsarum & pater,
Romanus Alexander, Terra Mars.
Victo Orbe, vrbem victricem Orbis vicit.
Ingratam patriam patrys armis puniit:
Eam vicit inuitus, quâ vixit inuitâ.

Primus Roman. Monarcha. Cur? Sanè videtur ipse fuisse naturæ, ingenij, prudentiæ, fortitudinis & felicitatis prodigium, adeóque Deus Romanam Atistocratiam per eum in Monarchiam conuertit, vt viam sterneret Christo supremo Monarchæ paulo pòst nascituro, & totum Orbem iam à Iulio quasi in Monarchiam redactũ, per S. Petrum Romanum Pontificem,& Constantinum Romanum Imperatorem sibi subiugaturo. Verè enim dixit Tacitus lib. 1. *Vnum Reipub. corpus vnius animo regendum est.* Et Thucydides lib. 6. *Inordinata res est plurium principatus.* Et Homerus Iliad. 2.& ex eo Aristot. lib. 12. Metaphys. *Non multos regnare bonum, Rex vnicus esto.* Verius S. Leo Serm. 1. in Natiuit. Sancti Petri & Pauli: *Cùm duodecim Apostoli*, inquit, *imbuendum Euangelio mundum, distributis sibi terrarum partibus suscepissent, beatissimus Petrus Princeps Apostolici ordinis, ad arcem Romani destinatur Imperij, vt lux veritatis, qua in omnium gentium reuelabatur salutem, efficacius se ab ipso capite per totum mundi corpus effunderet:* nimirum, sicut idem ibidem ait, *vt tot populos eùò peruias haberet praedicatio generalis, quos vnius teneret regimen Ciuitatis.*

Vbi me oportet iudicari.] Cautè dicit Cæsaræ se debere iudicari, non autem Cæsarem esse suum Iudicem; quia proprius Pauli Iudex & Superior erat S. Petrus; sed quia eum non agnoscebant Iudæi & Romani Gentiles, hinc coram Romanis Præsidibus accusatus à Iudæis Paulus, coram eis causam dicere debuit. Romani enim Iudæam & Iudæos sibi subegerant, eisque dominabantur. Adde, in ciuilibus Apostolos & Ecclesiasticos primis illis Ecclesiæ temporibus, debuisse parere Magistratui ciuili, vti insinuat Paulus Roman. 13. & ibidem expresè docet S. Chrysost. Theod. Theophyl.& S. Thomas. Necdum enim introducta erat exemptio & immunitas Ecclesiastica, quam posterioribus sæculis Pontifices & Concilia Oecumenica sanxerunt, ac Reges Principésque Christiani approbarunt & concesserunt. Cùm enim ipsi sint oues & subditi Pontificum, non decet vt ipsi iudicent suos Pastores & Superiores, etiam in ciuilibus. Verùm tempore Pauli Principes erant Gentiles, non Christiani, qui nullo modo tulissent Apostolos à sua iurisdictione eximi. Quocirca eis sponte se subiecerunt Apostoli, ne darent infidelibus scandalum, néve Principes contra se & fideles concitarent. Vide Lessium lib. 2. de iust. cap. 33. de tributis & vectigal. dubio 4. & Bellarmin. lib. 2. de Romano Pontif. cap. 29.

An Cæsar Iudex legitimus Pauli? Denique Paulus vim passus à Iudæis, licitè implorauit auxilium Cæsaris, cùm aliud tribunal, & remedium se vitámque suam tuendi non haberet, vti docet S. Augustin. Epist. 50. Paulum imitatus est S. Athanasius, qui oppressus ab Arrianis, implorauit auxilium Constantij Imper. Arriani. In Apologia enim ad Constantium sic ait: *Si apud alios accusatus essem, ad tuam Majestatem prouocarem, sicut Apostolus dixit, Cæsarem appello, & cessatum est ab insidijs contra eum.*

Iudæis

Iudæis non nocui, ſicut tu melius noſti.] *Melius*, quàm vt plenioris cognitionis cauſa oporteat te ire Ieroſolymam, ibíque meam cauſam inueſtigare, méq; iudicare. Teſtatus eſt tibi Lyſias, Felix, aliíque meam innocentiam. Tu eamdem ex accuſatione Iudæorum turbulenta, qua nihil probare potuerunt, meáque prudenti & vera defenſione cognouiſti. Sat ergo eam noſti.

VERS. 11. *Non recuſo mori.*]Nota ſincerum & intrepidum Pauli animum & vocem:adeò ius & tribunal non declinat, vt ſi quid contra id peccarit, pœnæ & morti vltrò ſe offerat.

Nemo poteſt me illis donare.] Tacitè perſtringit Præſidem,quòd nimis in gratiam Iudæorum pendulus, velit Paulum iudicare Ieroſolymæ. Hoc enim erat eum tradere Iudæis:tum quia ipſi Paulo in via parabant inſidias, vt patet vers. 3. tum quia Ieroſolymæ conſpirantes in eum communi ſtudio, tot tantáque contra eum machinari fuiſſent,vt manus eorum non potuiſſet effugere.

Paulus Cæſarem appellat 5. de cauſis.

Cæſarem appello.] Syrus: *protectionem Cæſaris inuoco.* Appellauit Cæſarem Paulus,primò,quia non vitæ ſuæ, ſed Eccleſiæ conſulebat, ait S.Auguſt. Epiſt.50. Secundò, quia eum vt ſeditioſum, & Cæſaris iura turbantem accuſarant Iudæi. Vnde S.Chryſoſt. notat miram Pauli generoſitatem,qua apud illum, quem accuſabatur læſiſſe,iudicari velit. Tertiò, quia oraculum à Deo acceperat c.23. verſ.11. ſe Romæ euangelizaturum : huius ergo occaſionem commodam captat appellando Cæſarem, ſciens id Deum velle, ideóque appellationis huius ſucceſſum Deo curæ & cordi fore. Quartò, quia experientia continua didicerat Paulus, ſe in Iudæa nuſquam & nunquam tutum fore, nec Iudæorum inſidias & manus euaſurum : ergo Romam & Cæſarem appellat. Quintò,vt hac appellatione Cæſarem, putà Neronem demereretur, ſibique & Chriſtianis conciliaret : aut certè ſi ab eo damnaretur, gloriosè vt martyr Romæ in Orbis theatro occumberet. Nam vt verè ait Dionyſ.Halicarn. lib.2. *Aut vita libera, aut mors glorioſa eligenda.* Potiſſima cauſa fuit, ad vitandos Iudæorum laqueos. Prudenter enim S.Gregor.Nazian. in Sententiis : *Sapiens*, inquit, *vitat omnia grauia ac periculoſa, æquè ac nauclerus tempeſtates.* Idem ad Boſporium Epiſt.49. vel iuxta alios 15. *Demens eſt, qui bis ad eumdem lapidem impingit.* Et Thucydides lib.1. *Inſidias anticipare potiùs,quàm inſidiantibus contra inſidiari oportet.* Et Demoſthenes Philip.1. *Rerum occaſiones tarditatem noſtram & ignauiam non expectant.* Et Seneca : *Sapiens nunquam potentium iras prouocat,imò declinat, non aliter quàm in nauigando procellam.*Porrò Neronem Poëta nuper hiſce coloribus pinxit:

Hic inter priuatos optimus, inter Principes peſſimus fuit.
Regno dignus, niſi regnaſſet.
Molles illius mores in duris, induruêre in mollitie.
Patriæ Dominus, non Princeps fuit.
Domum auguſtam fecit, anguſtam vrbem:
Patriam incendit, vt extingueret.
Huic defuit extincto regno:
Dedignatur terra tegere, qui terram dedignatur tangere.

VERS. 12. *Tunc Feſtus cum concilio(cum ſuis conſultoribus.*ita Syrus) *locutus.*] q. d. Feſtus audita accuſatione Iudæorum & defenſione Pauli, iuſſit eos ſecedere, ac ſecretò ſuos conſiliarios conſuluit, quid in hac cauſa facto eſſet opus,& an admittenda eſſet Pauli appellatio ad Cæſarem,an verò reiicienda.Si enim Paulus fuiſſet ſeditionum concitator, vti accuſabant Iudæi, debebat ilicò plecti, nec mitti ad Cæſarem, vti ſanxerunt iura ciuilia. Conſiliarij ergo declararunt eum non eſſe talem,ac proinde appellationem admittendã eſſe,tum vt Paulo appellanti; tum vt Iudæis qui Paulum in Iudæa viuum videre non poterant,aliqua ratione ſatisfieret;tum vt Cæſari hic appellationis honos à Præſide tribueretur, eóque ipſe profiteretur Cæſari ſe eſſe ſubiectum, eúmque ſuum eſſe Superiorem & Iudicem.

Cæſarem appellaſti;ad Cæſarem ibis.] q.d.Quandoquidem meum tribunal & iudicium videris recuſare, ab eóque ad Cæſarem appellas, ito ad Cæſarem, ac coram eo cauſam tuam age. Videntur enim hæc verba Præſidis manare ex animo nonnihil in Paulum concitato, & ſuboffenſo, quòd Paulus Præſidis iudicium ſuſpectum, & nimis in Iudæos propenſum hac appellatione arguere videretur.

Conſilium Dei in mittendo Paulum Romã.

Nota hic altum mirúmque Dei conſilium & prouidentiam, quo Paulum per vincula,criminationes,iniurias,vexationes non tantùm Iudæorum, ſed & Iudicum direxit Romam, vt cum S.Petro fundaret Eccleſiam Romanam,eámque inuito Nerone matricem cæteratum conſtitueret. Præclarè S.Nazian. Orat.18.de S.Cypriano:*Diuina*,inquit, *ſapientia magnarum rerum fundamenta multo antè iacere, ac contraria per contraria procurare nouit,vt maiorem ſui admirationem mortalibus excitet.*Exempla dat Ioſeph,Moſen & Hebræos. *Hæc ille*(*Deus*) inquit, *qui Ioſephum fratrum ſcelere & iniuria venalem, in Ægyptum duxit, & in femina explorauit, & in frumenti largitione nobilitauit, & per inſomnia eruditis, vt in extera regione fidem & auctoritatem obtineret, atque à Pharaone honore afficeretur,patérque maximarum illarum copiarum fieret, propter quas Ægyptus cruciatur,mare ſcinditur,panis inſtar pluuiæ funditur,Solis curſus inhibetur,promiſſa terra per ſortem diſtribuitur.* Ita Paulus hic per aduerſa extollitur & glorificatur, adeò vt per eius vincula ipſius fides, virtus & gloria in aula Neronis, omníque Prætorio celebrata ſit, vti ipſe aſſerit Philip. 1. verſ.13.

Paulus coſmopolita.

Moral. idem Nazian. ibidem docet, quòd Paulus & Sancti ſint coſmopolitæ ciuéſque mundi, quia patriam non habent Iudæam, nec Ieruſalem terreſtrem, ſed cœleſtem, pro qua omnia acerba mortémque ſubeunt alacriter.S.Cyprianus,inquit, hortabatur omnes fideles in perſecutione Decij ad conſtantiam & martyrium. *Hanc enim negotiationem omnium præſtantiſſimam eſſe, qua exigui ſanguinis pretio cœleſte regnum emitur,ac breuia & fragilia bona cum ſempiterna gloria commutantur.Vnam enim magnis & excelſis viris patriam eſſe, nempe Ieruſalem illam quæ mente percipitur, non eas quas hic anguſtis finibus circumſcriptas eſſe,atque ab alys aliíſque hominibus ſubinde incoli videmus:vnum item generis ſplendorem in eo conſiſtere, vt diuinam imaginem conſeruemus, atque exemplar noſtrum imitemur. Vnum verò principatum in hoc poſitum eſſe, vt aduerſus improbum illum palmam obtineamus, ac ne in iis certaminibus quæ pietatis cauſa ſuſcipiuntur, animos noſtros frangi, & expugnari ſinamus, vbi vitium cum virtute confligit, & fluxus ac fragilis mundus cum firmo & ſtabili ; & acerbus ac truculentus certaminis Præſes cum fortibus athletis ; & Belial aduerſus Chriſtum aciem inſtruit : ob eáſque cauſas & gladios contemnere, & frigidum ignem, ac feras quaslibet immanes & truculentas mites exiſti-*

mare, & famem pro ſummis delicijs ducere; amicorum autem & propinquorum lacrymas, & luctus ac gemitus, vt Diabolis tuccebrum, viaque ad Deum ferentis impedimenta, præterire ſuadebat. Hæc enim virilium & præuiarum animarum eſſe, grauiſque conſilij ac prudentis. Atque harum rerum propinquum exemplum ille ipſe erat, vtpote qui omnia pro ſtercoribus duxiſſet, vt Chriſtum lucraretur.

Vers. 13. *Agrippa Rex.*] Hic Agrippa non fuit ſenior ille, qui ab Angelo percuſſus interiit cap. 12. ſed eius filius, frater Druſillæ & Bernices. Agrippa enim ſenior habuit duos filios, Druſum & Agrippam iuniorem; ac tres filias, Druſillam, Bernicem & Mariamnem. ita Ioſephus lib. 18. Antiq. cap. 7. Agrippa iunior ad diſtinctionem ſenioris, ab Hebræis vocatur Agrippina. Hic moriente patre puer erat Romæ, & à Claudio Imper. creatus eſt Rex Chalcidis. Deinde tetrarchia Philippi, putà Traconitis, ei adiecta eſt; Iudæa verò manſit ſub Præſidibus Romanis. Quòd ergo Agrippa mutauit Iudæorum Pontificem, eorúmque ſacris ſe immiſcuit, vt ſcribit Ioſephus, id non tam iure quàm conniuentia Præſidum Roman. fecit, qui id ipſi tanquam religione Iudæo, & Iudææ Regis nepoti vltrò permiſerunt, præſertim quia ditio Agrippæ cenſebatur ad Iudæam & Iudæos pertinere. Porrò Agrippa vterque vocatus eſt, in gratiam M. Agrippæ, qui fuit gener Auguſti Cæſaris: ab Auguſto enim Herodes Aſcalonita, qui fuit Agrippæ auus, regnum Iudææ acceperat. Vnde Agrippa ſenior filiam vocauit Druſillam, in gratiam Liuiæ vxoris Auguſti, quæ Druſilla eſt cognominata, vt dixi cap. 24. verſ. 24. filium verò Druſum, in gratiam Druſi, filij Liuiæ, & fratris Tiberij Cæſaris. Agrippa enim non Hebræum, ſed Romanum eſt nomen, ita dictum ab ægro partu, vel ab ægritudine & pedibus. Audi Gellium lib. 6. cap. 16. Quorum in naſcendo non caput, ſed pedes primi extiterant, qui partus difficillimus ægerrimúſque habetur, Agrippæ appellati, ab ægritudine & pedibus. Confixos autem pueros in vtero Varro dicit, capite infimo nixos, ſurſum pedibus elatis: non vt hominis natura eſt, ſed vt arboris (vnde & homo vocatur arbor inuerſa.) Nam pedes cruráque, arboris appellat ramos; caput, ſtipem atque caudicem. Quando igitur contra naturam fortè conuerſi in pedes, brachiis plerumque diductis, retineri ſolent, ægriùs tunc mulieres enituntur. Et Plinius lib. 7. cap. 8. *In pedes*, inquit, *procedere naſcentem, contra naturam eſt: quo argumento eos appellauêre Agrippas, vt ægrè partos.* Vnde & M. Agrippa multas corporis animique ægritudines habuit. *Nam fuit aduerſa pedum valetudine, miſera iuuenta exercitu suo inter arma mortéſque ad noxia ſucceſſu, infelici terris ſtirpe omni, ſed per vtraſque Agrippinas maximè*: harum enim vna genuit Caium Caligulam Cæſarem, altera Neronem, *totidem faces generis humani. Preterea breuitate eius, 51. raptus anno, in tormentis adulteriorum coniugis, ſocerique pregraui ſeruitio, luiſſe augurium præpoſteri natalis exiſtimatur.* ita Plinius, & Sueton. in Auguſto cap. 63. 64. 65. Pari modo miſer, infelix & infauſtus fuit vterque Herodes Agrippa: ſub iuniore enim geſtum eſt bellum Iudaicum, ac euerſa Iudæa & Ieroſolyma à Tito. Addit Plinius: *Neronem quoque toto Principatu ſuo hoſtem humani generis, pedibus genitum parens eius ſcribit Agrippina. Ritu natura caput hominem gigni mos eſt, pedibus efferri.*

Nota hic idem Herodum ingenium & officium in iudicandis fidelibus & Chriſtianis, continua generatione propagatum. Primus enim Herodes Aſcalonita fuit Iudex & carnifex paruulorum innocentum, futurus & Chriſti, ſi eum nanciſci potuiſſet. Huius filius Herodes Antipas iniſtor fuit Chriſti, & carnifex S. Ioannis Baptiſtæ. Nepos verò Herodes Agrippa ſenior, fuit Iudex & incarcerator Sancti Petri, homicida verò Sancti Iacobi. Abnepos, putà Agrippa iunior, hic quaſi Iudex fuit S. Pauli.

Et Bernice.] Hoc nomine multæ fuêre illuſtres feminæ. Prima Berenice fuit vxor Ptolomæi Lagi, primi poſt Alexandrum Magnum Regis Ægypti, mater Ptolomæi Philadelphi, rarâ mulier formâ, & viro dilectiſſima. Secunda Bernice fuit filia Philadelphi, quæ deinde fratri ſuo Ptolomæo Euergeti nupſit, cuius crines in cœlum relati putantur perſuaſione Cononis Mathematici, de quibus Elegiam habet Catullus. Tertia fuit Bernice celeberrima apud Græcos, à quibus vocata eſt Pherenice, id eſt, ferens victoriam, vtpote filia, mater & ſoror Olympionicarum, id eſt, eorum qui in ludis Olympicis victoriam & palmam tulerant, teſte Plinio lib. 7. cap. 40. Quarta Bernice fuit filia Herodis Aſcalonitæ, quam Auguſtus Cæſar in honore habuit. Quinta fuit Sancta Veronica (hæc enim in Chronico L. Dextri, & ab aliis vocatur Bernice, Berenice, vel Beronice, quæ Chriſto eunti ad Crucem ſudarium dedit ad ſudorem extergendum, cui Chriſtus vultum ſuum impreſſit, quod Romæ in Baſilica Sancti Petri magna veneratione aſſeruatur, & quotannis in cœna Domini oſtenditur. Sexta fuit hæc Bernice, Herodis Agrippæ ſenioris filia, & iunioris ſoror, ita dicta à proamita, putà à Bernice Herodis Aſcalonitæ filia. Porrò Agrippæ iuniori hic eam iungit Lucas, vt ſignificet eam non tantùm ipſius fuiſſe ſororem, ſed & concubinam. Fuit enim ipſa, æquè ac ſoror eius Druſilla, incontinens & ſuſpecta de inceſtu cum fratre: vnde ita ſe inuicem diligebant, vt ſemper ſociati incederent, vt patebit verſ. 23. Hinc & Chryſoſt. eam vocat vxorem Agrippæ: quare Bernice vt hanc ſuſpicionem diluceret, nupſit Polemoni Ciliciæ, vel, vt volunt alij, Lyciæ Regi, quem tamen mox ex intemperantia reliquit; vnde inceſtam eam vocat Iuuenal. Satyra 6. *Barbarus inceſtæ dedit hunc* (adamantem) *Agrippa ſorori.* Tacitus autem lib. 1. & 2. Hiſtor. docet, eam placuiſſe Veſpaſiano, & nihil propiùs fuiſſe quàm vt nuberet Tito. Audi Ioſephum lib. 20. Antiq. cap. 5. *Porrò Bernice poſt Herodis obitum, qui idem maritus eius & patruus fuerat, aliquanto tempore in viduitate acto, cùm ſpargeretur rumor eum ſuam eam congredi, ſuaſit Polemoni Regi Ciliciæ, vt prius circumciſus ſe duceret, rata ſic ſe coarguturam mendacium. Nec recuſauit Polemon, inductus maximè mulieris diuitijs. Id tamen coniugium diuturnum non fuit, propter intemperantiam, vt fertur, diſcedente ab eo Bernice; qui mox deſertus ab vxore, & ipſe Iudaicæ religionis deſertor factus eſt.* Addit Ioſephus de Mariamne, altera ſorore Bernices, eiuſdem cum ea genij: *Eodémque tempore etiam Mariamne dedignata Archelaum, migrauit in thalamum Demetry, primi inter Alexandrinos Iudæos & Alabarchæ, ex quo filium Agrippinum ſuſcepit.* Ecce cum quàm impuris & inceſtis Paulo fuit certamen, & tamen eos, licèt Iudices ſuos, vehementia veritatis & orationis ſuæ perculit & obſtupefecit, vt patebit cap. ſequenti verſ. 24. & 27.

Agrippæ etymon.

Bernice ſoror & concubina Agrippæ.

Porrò Bernice, ſi Græcum etymon ſpectes, idem eſt quod φέρων νίκην, id eſt, *gratias*, vel *pondus victoriæ*,

victoria, siue *grauis & ponderosa victoria*: Pherenice verò idem est quod *ferens victoriam*. Macedones enim φ in β sæpe commutant, & pro Pherenice dicunt Berenice. Sin Hebræum etymon spectes, Bernice idem est quod *puritas innocentiæ*: בר *bar* enim est purus, נקי *naki* est innocens. ita Pagn. in interpret. nom. Hebr. Hæc etyma & significata optimè conueniunt S. Veronicæ: in cæteris verò, ac præsertim nostra hac, significant non quales fuerint, sed quales esse debuerint.

Ad salutandum Festum.] Quasi nouum Præsidem, felicem ei aduentum in prouinciam gratulaturi.

Vers. 15. *Postulantes aduersus illum damnationem.*] δίκην, id est, *sententiam, qua damnaretur ad mortem.* ita Vatab.

Vers. 16. *Non est Romanis consuetudo*, &c.] Eadem consuetudo fuit apud alios populos. Est enim iuris naturæ & gentium, vt reus accusatus non damnetur, nisi priùs audiatur, detúrque ei locus apologiæ. Vnde illud: *Audi alteram partem.* Ita Alexander, teste Plutarcho in Apophtheg. sedens pro tribunali Iudex, alteram claudebat aurem, vt integram seruaret reo. Refert Ammianus lib. 18. Delphidium, cùm Numerium accusaret furti, nec id probare posset, eo audacter negante, exclamasse: *Ecquis florentissime Cæsar nocens poterit esse vsquam, si negasse suffecerit?* Cui Iulianus: *Ecquis innocens esse poterit, si accusasse sufficiet?* Quocirca iura statuerunt, vt reus, nisi de scelere conuincatur, absoluatur. Satius est enim nocentem absoluere, quàm innocentem condemnare, ff. *de pœn.* l. *Absentem.* C. *de Accusat.* Qua de causa litigantes astuti & prudentes, in lite se reos faciunt, & hac ratione sæpe litem obtinent, quam aliàs perderent: facilius enim est gerere bellum defensiuum, quàm offensiuum; sicut facilius est vrbem propugnare, quàm expugnare. Accusatori enim incumbit probatio criminis, reo sufficit eiusdem negatio. Vnde si accusator deficiat in probatione, reus hoc ipso absoluitur. Vita enim innocenti semel erepta, nunquam restitui potest: vita verò nocenti condonata, quouis tempore repeti & auferri potest, vt ait Theodoricus Rex apud Cassiodorum lib. 7. Epist. 1.

Donare aliquem hominem.] ἐις ἀποκτεῖναι, *ad necem & interitum*, vt addunt Græca & Syrus. Vnde Biblia Romana rectè τὸ *donare* corrigunt, pro eóque legunt *damnare*. Donare enim aliquem ad necem, vt habent Græca, idem est quod damnare. Porrò Lucas ait χαρίζεσθαι, id est, *donare*, quia Iudæi petebant gratiam à Festo contra Paulum, vt scilicet is sibi donaretur quasi donum ad mortem, vt ait Paulus vers. 3. hoc est, damnaretur: quo satis agnoscebant infirmitatem & iniquitatem suæ causæ, scilicet se cupere damnari Paulum per gratiam & fauorem, quem reum mortis agere non poterant per iustitiam.

Vers. 18. *Nullam causam.*] Nullum delictum, nullum crimen *deferebant*. ita Syrus: hoc enim significat αἰτία. Vnde Noster causam hanc explicans subdit: *nullam causam deferebant in iis rebus, de quibus ego suspicabar malum.* Quare clarè vertit Pagnin. *Nullum crimen intendebant super hisce rebus, de quibus ego suspicabar*, suspicabar inquam, eo quòd viderem Iudæos tam ardenter eum accusare, & deposcere ad mortem.

Vers. 19. *De sua superstitione.*] Ita Festus, quia Gentilis, vocat Iudæorum religionem. Et verò illa iam per Christi legem & religionem abolita, incipiebat reuera esse superstitio.

Hæsitans autem ego de huiusmodi quæstione dicebam, si vellet ire Ierosolymam.] Mentitur Festus, vt suum factum coloret: nam non ob hæsitationem, sed in gratiam Iudæorum volebat eum ducere Ierosolymam. Et cùm paulo antè vocarit eam superstitionem, quomodo de ea hæsitabat? Vnde Chrysost. *Si hæsitas*, inquit, *& anxius es, cur in Ierusalem trahis? Sic dixit adumbrans suum peccatum.* Vers. 20.

Ad Augusti cognitionem.] Nero hic, vti alibi quilibet Imperator, vocatur Augustus, ab Octauio Augusto, qui Iulio Cæsari successit, sicut à Iulio vocatur Cæsar. Octauius enim infans vocatus est Thurinus, *postea*, inquit Suetonius in eius vita cap. 7. *C. Cæsaris, & deinde Augusti cognomen assumpsit: alterum testamento maioris auunculi; alterum Munatij Planci sententia, cùm quibusdam censentibus Romulum appellari oportere, quasi & ipsum conditorem vrbis, prænaluisset vt Augustus potiùs vocaretur, non tantùm nouo, sed etiam ampliore cognomine; quòd loca quoque religiosa, & in quibus auguratò quid consecratur, augusta dicantur, ab auctu, vel ab auium gestu gustúve. sicut etiam Ennius docet scribens: Augusto augurio postquam inclyta condita Roma est.* Inter multa enim præsagia Imperij, & felicitatis Octauij Augusti, quæ recenset Sueton. in eius vita cap. 94. & sequent. Aquila ei prandenti panem rapuit, & illicò reddidit. Rursum *Aquila tentorio eius superseden, duos cornos hinc & inde infestantes affixit, & ad terram dedit, mutante omni exercitu futuram quandoque inter collegas discordiam, qualis secuta est, ac exitum præsagiente*, ait Sueton. cap. 96. nimirum Aquila notabat Augustum, qui duos cornuos, id est, Lepidum & Antonium in triumviratu collegas debellauit, itáque se fecit Monarcham. Vers. 21. Augusti etymon & origo.

Hinc Augustus, Græcè σεβαστός, idem est quod venerandus, & numinis velut majestate quadam colendus. Est enim Rex, vel Imperator, viua Dei in terris imago, & quasi Deus quidam terrenus. Vnde illud tritum: *Principes fato dari.* Ita Virgil. 6. Æneid canit: *Augustus Cæsar Diuûm genus.* Et Seruius in lib. 4. Georg. Augustum, inquit, idem est quod augurio consecratum, abusiuè nobile & majestatis plenum. Et Statius lib. 4. Syluar. 2. & Ouid. 1. Fastor.

Sancta vocant augusta Patres, augusta vocantur
Templa, Sacerdotum rite dicata manu

Et Cicero libro 3. de natura deorum, de Diis ait, *quos augustè omnes sanctéque veneramur.* Abusi sunt Gentiles hisce elogiis & titulis, cùm suos Reges & Imperatores vel metu, vel adulatione pro Diis habuerunt, & diuinis honoribus, vt sacrificiis, coluerunt. Vnde Virgilius de Octauio Augusto Ecloga 1.

Namque erit ille mihi semper Deus, illius aram
Sæpe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.

Sanius Christiani Reges & Imper. Augustos nuncupant & venerantur, quasi diuinitus datos, & religiosa quadam veneratione, humana tamen, non diuina, ob merita in Rempub. obseruandos.

Volebam & ipse hominem audire.] Ex curiositate, quæ ingens videndi & audiendi Paulum, in Agrippa desiderium exacuerat. *Non enim*, inquit Chrysost. *nisi concupiuisset, quæsisset audire, neque vxorem* (sic vocat Bernicem, sororem & concubinam Agrippæ) *sociam fecisset audientiæ, nisi magna de illo sensisset.* Vers. 22.

Chris-

Google

Vers. 23. *Cum multa ambitione.*] φαντασίας, id est, *apparentia, ostentatione, pompa, comitatu, fastu*: fastus hic situs erat in multa famulorum & nobilium turba, splendore vestium, diademate, corona, sceptro, aliisque regalis dignitatis insignibus, incessu pompatico, &c. Sic Suidas: φαντάσασθαι, inquit, ἀντὶ τοῦ φαίνειν εἰπεῖν, scilicet pro apparare, pro apparatu & ostentatione. Artabanus Xerxi dissuadens bellum contra Græcos: *vt procera, inquit, & elata animalia fulminat Deus, nec finit ostentare se* (Græcè, μὴ ἐᾷ φαντάζεσθαι) *ac velut de se spectaculum præbere: parua verò ne scalpit quidem aut vellicat.* ita Herodot. in Polymnia. Quocirca sapienter Isocrates Paræneſi ad Nicoclem, docet Principum majestatem & custodiam non consistere in stipatorum armis, sed in virtute amicorum, beneuolentia ciuium, & prudentia Principis; & vt addit Plinius Panegyr. Traiani, in innocentia: *hanc enim velut arcem inaccessam & inexpugnabile munimentum, munimento non egere: frustra se terrore succingere, qui septus charitate non fuerit: armis enim arma irritari.* Hic impletur illud de Paulo oraculum: *vt portet nomen meum coram gentibus & Regibus.* Actor. 9. *Vide*, inquit Chrysost. *quale auditorium congregatur Paulo, cum viris principalibus Ciuitatis. Princeps enim & Rex stipatoribus suis omnibus congregatis occurrunt, & cum ipsis Tribuni & primi Ciuitatis affuerunt.* Pauli enim nomen & fama omnes ad eum videndum & audiendum exciuerat, & sanè quosuis alios exciuisset. Vnde optabat S. Augustinus tria, videre nimirum Paulum in cathedra fulminantem, Romam in flore triumphantem, Christum in carne conuersantem, vti dixi Proœmio in S. Paulum.

Tria vota S. Augustini.

In auditorium.] In Prætorij aulam, vbi audiebantur & agebantur causæ, & lites coram Præside pro tribunali sedente. In illud è carcere inducitur Paulus vinctus, sed Præside, Rege, totóque consessu celsior, vti audiemus ex eius oratione capite sequenti. Nimirum *voluit Deus*, inquit Chrysostomus, *clientis sui in tali theatro innocentiam patefacere, totque, támque locupletibus testimonijs testatam facere.* Vnde mox subdit Præses vers. 25.

Vers. 25. *Ego verò comperi nihil dignum morte eum admisisse.*] Comperi tum ex literis Lysiæ, tum ex testimonio Felicis ante me Præsidis, tum ex accusatione Iudæorum & apologia Pauli.

Ipse autem hoc.] Id est, ipsemet Paulo, vt patet ex Græco, αὐτὸς δὲ τοῦτο, *appellante ad Augustum, iudicaui mittere.* q.d. non ex meo sensu vtpote qui eum innocentem perspexi, ideóque liberum dimittendum censeo, sed ex ipsiusmet Pauli appellatione, statui eum mittere ad Neronem, præsertim ne Iudæi me apud eum criminentur, quòd reum dimiserim, & appellationem cognitionémque Cæsaris impedierim.

Vers. 26. *De quo quid certum scribam Domino.*] Neroni Cæsari. Cæsaris enim titulus erat Dominus, quem tamen Augustus Cæsar recusauit, ait Tertul. Apolog. cap. 34. & Dio lib. 55. quia occulto Dei instinctu, reipsa quasi præsagiebat instare ortum Christi, qui futurus erat Rex regum & Dominus dominantium cuius ipse typus tantùm erat & vmbra. Sic Turcæ suum Imperatorem vocant magnum Dominum; Tartari, Persæ aliique eumdem vocant Sultan, id est, Dominum. Porrò Imperatores Christiani pinguntur cum globo in manu, cui infixa est Crux, quomodo primò pictus fuit Iustinianus Imp. teste Procopio, & ex eo Suida verbo Iustinianus. Verùm noster Gretserus lib. 2. de Cruce cap. 54. ex Gregora & Glyca docet, ante Iustinianum eodem modo pictos fuisse Constantinum, Theodosium, & Eudoxiam vxorem Valentiniani 3. Imper. quo significatur Imperatorem non tam Orbis esse Dominum (exiguam enim Orbis partem sibi subiectam habet) quàm fidem Crucémque Christi toto Orbe propagare & propugnare debere.

Imperator cum Cruce in globo pingitur. Cur?

CAPVT VIGESIMVMSEXTVM.

SYNOPSIS.

Paulus è vinculis coram Agrippa & Festo ita ardenter perorat de sua conuersione ad Christum, prædicatione & persecutionibus Iudæorum, vt Festus exclamet eum insanire; Agrippa: In modico suades me fieri Christianum. *Cui Paulus optare se ait, vt ipse omnésque auditores sibi similes fiant, exceptis vinculis. Agrippa pronuntiat Paulum innocentem, sed quia appellarat ad Cæsarem, ad eum esse mittendum.*

Mysticè, Agrippa Rex Iudæus repræsentat mundum, Bernice eius concubina carnem, Festus, quia idololatra, Diabolum. Cum his congreditur Paulus, & quisque fidelis, præsertim Prædicator. Hi Paulum exagitant, tentant & indicant. Agrippa, id est, mundus, eum eiúsque conciones irridet. Bernice, id est, caro curiosa, eius aspectu & auditu se pascit. Festus, id est, dæmon, tentat eum, insanire dictitans. Paulus hos omnes despicit & refutat, ab eísque laudem innocentiæ & virtutis extorquet.

Vers. 1. Agrippa verò ad Paulum ait: Permittitur tibi loqui pro temetipso. Tunc Paulus extenta manu cœpit rationem reddere.

2. De omnibus, quibus accusor à Iudæis, Rex Agrippa, æstimo me beatum, apud te cùm sim defensurus me hodie,

3. Maximè te sciente omnia, & quæ apud Iudæos sunt consuetudines, & quæstiones: propter quod obsecro patienter me audias.

4. Et quidem vitam meam à iuuentute, quæ ab initio fuit in gente mea in Ierosolymis, nouerunt omnes Iudæi:

5. Præ

Digitized by Google

5. Præscientes me ab initio (si velint testimonium perhibere) quoniam secundùm certissimam sectam nostræ religionis vixi Pharisæus.

6. Et nunc in spe,quæ ad Patres nostros repromissionis facta est à Deo, sto iudicio subiectus:

7. In quam duodecim tribus nostræ, nocte ac die deseruientes,sperant deuenire.De qua spe accusor à Iudæis, Rex.

8. Quid incredibile iudicatur apud vos,si Deus mortuos suscitat?

9. Et ego quidem existimaueram, me aduersus nomen Iesu Nazareni debere multa contraria agere.

10. Quod & feci Ierosolymis, & multos Sanctorum ego in carceribus inclusi, à Principibus Sacerdotum potestate accepta: & cùm occiderentur,detuli sententiam.

11. Et per omnes Synagogas frequenter puniens eos, compellebam blasphemare:& ampliùs insaniens in eos, persequebar vsque in exteras ciuitates.

12. In quibus dum irem Damascum cvm potestate & permissu Principum Sacerdotum,

13. Die media in via vidi,Rex,de cœlo supra splendorem Solis circumfulsisse me lumen,& eos qui mecum simul erant.

14. Omnesque nos cùm decidissemus in terram, audiui vocem loquentem mihi Hebraica lingua: Saule, Saule, quid me persequeris? durum est tibi contra stimulum calcitrare.

15. Ego autem dixi:Quis es Domine?Dominus autem dixit: Ego sum Iesus,quem tu persequeris.

16. Sed exurge,& sta super pedes tuos:ad hoc enim apparui tibi, vt constituam te ministrum, & testem eorum quæ vidisti, & eorum quibus apparebo tibi,

17. Eripiens te de populo,& gentibus,in quas nunc ego mitto te,

18. Aperire oculos eorum,vt conuertantur à tenebris ad lucem, & de potestate Satanæ ad Deum, vt accipiant remissionem peccatorum,& sortem inter Sanctos, per fidem quæ est in me.

19. Vnde Rex Agrippa,non fui incredulus cœlesti visioni:

20. Sed his, qui sunt Damasci primùm, & Ierosolymis, & in omnem regionem Iudææ, & gentibus annuntiabam, vt pœnitentiam agerent, & conuerterentur ad Deum,digna pœnitentiæ opera facientes.

21. Hac ex causa me Iudæi, cùm essem in templo, comprehensum tentabant interficere.

22. Auxilio autem adiutus Dei, vsque in hodiernum diem sto, testificans minori atque maiori, nihil extrà dicens quàm ea quæ Prophetæ locuti sunt futura esse,& Moyses,

23. Si passibilis Christus,si primus ex resurrectione mortuorum, lumen annuntiaturus est populo, & gentibus.

24. Hæc loquente eo, & rationem reddente,Festus magna voce dixit:Insanis Paule,multæ te literæ ad insaniam conuertunt.

25. Et Paulus: Non insanio (inquit) optime Feste, sed veritatis & sobrietatis verba loquor.

26. Scit enim de his Rex,ad quem & constanter loquor: latere enim eum nihil horum arbitror. Neque enim in angulo quidquam horum gestum est.

27. Credis Rex Agrippa Prophetis?Scio quia credis.

28. Agrippa autem ad Paulum: In modico suades me Christianum fieri.

29. Et Paulus: Opto apud Deum, & in modico, & in magno, non tantùm te, sed etiam omnes qui audiunt, hodie fieri tales, qualis & ego sum, exceptis vinculis his.

30. Et exurrexit Rex,& Præses,& Bernice,& qui assidebant eis.

31. Et cùm secessissent, loquebantur ad inuicem,dicentes:Quia nihil morte,aut vinculis dignum quid fecit homo iste.

32. Agrippa autem Festo dixit: Dimitti poterat homo hic, si non appellasset Cæsarem.

VNC *Paulus extenta manu.*] Non vertus Agrippam,quasi hoc signo gratias egerit Agrippæ,de data sibi ab eo loquendi facultate,vt vult Caietan. sed primò more Oratorum extenta manu silentium inducens,vt ex Apuleio lib.2. de Asino aureo, Persio & aliis dixi cap.12. Secundò,in signum libertatis & confidentiæ,quòd innocentiæ suæ conscius, non dubitaret de victoria in hac sua causa & lite. Tertiò, in signum auctoritatis,quòd quasi Apostolus,Doctor & legatus Christi concionaturus esset: vnde extenta manu loquitur, quasi potestatem habens. VERS. 1.

Æstimo me beatum.] Quia, vt ait S. Hieron. Epist.101. *Paulus legerat illud Iesu Sirach* Eccl.25. 22. *Beatus qui loquitur in aures audientis, & nouerat tantum Oratoris verba proficere, quantum iudicis prouidentia cognouisset. Vnde & ego me beatum in hoc duntaxat negotio iudico, quòd apud eruditas aures* (tuas ô Pammachi) *imperitæ linguæ responsurus sum.* Ex aduerso, *vbi auditus non est, non effundas sermonem*, ait Eccles. cap.32. vers.6. Quocirca Xenocrates quendam Mathematicæ ignarum, à sua schola ad matheſin ablegans ait: *Apud me vellus non maceratur; scilicet lana rudis non statim traditur vestiario, sed fulloni.* ita Laërt lib.4.c.2. Porrò Paulus hic omnem sermonem conuertit ad Agrippam,non ad Festum. 1.quia coram Festo iam causam suam egerat. 2. quia Festus ad Agrippam VERS. 2.

Pauli

Pauli cauſam reiecerat, eáque de cauſa Paulum hic in conſpectum eius produxerat. 3. quia Agrippa auidus erat audiendi Paulum. 4. quia Agrippa erat Iudæus: vnde meliùs capiebat litem hanc Pauli cum Iudæis de Iudaiſmo, quàm Feſtus Gentilis. 4. quia ſperabat Paulus ſe Agrippam ad Chriſtum conuerſurum, demonſtrando ei è Moſe & Prophetis Ieſum eſſe Meſſiam. Erat enim Agrippa bonæ indolis, ſedatæ mentis, intelligens & prudens. Vnde & Iudæis bellum contra Romanos omni ratione diſſuadere conatus eſt, dictitans illud fore Iudæis ruinæ & excidio, vti exitus demonſtrauit. ita Ioſephus lib. 2. belli cap. 16.

VERS. 3. *Maximè te ſciente omnia.*] Maximè cùm ſciam te ſcire omnia, ſcilicet quæ ad rem præſentem & litigium meum cum Iudæis pertinent. Captat Paulus benenolentiam Agrippæ, non tamen adulando, vt faciunt rabulæ, ſed verè eum laudando, quia lucrari eum volebat, quod & ex parte conſecutus eſt, ait Chryſoſt. hom. 33. in 1. ad Corinth.

VERS. 4. *Vitam.*] βίωσιν, id eſt, *vitæ actus & mores*, putà conuerſationem meam, vt vertit Syrus.

In Ieroſolymis.] Ergo ibi docentem & concionantem Chriſtum vel oculo & aure, vel fama oculiſque & auribus aliorum viderat & audierat Paulus; ſed nimius zelator Moſis & legis, aures mentémque illi occluſerat, donec illas vi reſeranit Chriſtus, proſternendo eum in terram, & dicendo: *Saule, Saule, quid me perſequeris?* Act. 9.

VERS. 5. *Proſcientes me ab initio.*] προγινώσκοντές, id eſt, *præcognoſcentes me*, qui ſcilicet nouerunt me, & mea facta ante Chriſtianiſmum.

Quoniam ſecundum certiſſimam ſectam.] ἀκριβεστάτην, id eſt, *diligentiſſimam, exactiſſimam, religioſiſſimam* inter Iudæos. Talis enim erat ſecta Phariſæorum. Aliter Mariana: Erant, inquit, ſeptem ſectæ Phariſæorum, teſte Thalmud in tract. *Sota*. Paulus ex hiſce ſeptem amplexus erat optimam & perfectiſſimam. Et Arias: Paulus, inquit, à Gamaliele edoctus erat in domo Hillel, quæ ſelectior habebatur, quàm domus Samai, vti patet ex libro Miſnaioth.

VERS. 6. *In ſpe quæ ad Patres repromiſſionis facta eſt.*] q. d. Vocor in iudicium ob fidem & ſpem ſaluris aſſequendæ per Chriſtum Saluatorem, Patribus noſtris repromiſſum; ac proinde adeò non recedo à lege, fide & ſpe maiorum, vt illi prorſus inſiſtam, ac propter eam tot tantaque aſſiduè patiar. Apologia Pauli eſt efficax: probat enim ſe non eſſe ſeditioſum, nec apoſtatam à lege & fide Patrum, quòd prædicet fidem & ſpem in Chriſtum, quam omnes Patres habuerunt, per eámque ſaluati ſunt. Secundò & aptiùs, per metonymiam ſpem accipe pro re ſperata, putà pro iuſtitia & ſalute per Chriſtum parta: hæc enim Patribus promiſſa erat, & ob hanc prædicatam à Iudæis accuſabatur Paulus. Vnde & ſubdit.

VERS. 7. *In quam duodecim tribus noſtræ nocte & die* (Græca addunt, ἐν ὑπομονῇ, *in aſſiduitate*, vel *contentione*) *deſeruientes.*] Putà latria Deum colentes, adorantes & inuocantes; hoc enim eſt λατρεύοντες: Syrus, *precibus aſſiduis vacantes, ſperant deuenire.* Iudæi enim ſperabant iuſtitiam & ſalutem per Meſſiam, ſiue Chriſtum: verùm negabant eum iam veniſſe, eſſeque illum quem prædicabat Paulus; ſed adhuc expectari, eſſeque venturum. Hinc patet ſpem ſumi pro re & ſalute ſperata. Nec enim Iudæi ſperabant deuenire in ſpem, vtpote quam iam habebant, & ex qua ſperabant, ſed in ipſam rem ſperatam, putà ad ſalutem, reſurrectionem & beatitudinem æternam: in hanc enim ſperabant deuenire.

VERS. 8. *Quid incredibile iudicatur apud vos, ſi Deus mortuos ſuſcitat?*] Probauit Apoſtolus reſurrectionem Chriſti & noſtram ex teſtimonio Patrum, qui omnes illam crediderunt & ſperauunt; nunc eamdem probat ex omnipotentia Dei. q. d. Deus eſt Deus, id eſt, omnipotens, ac conſequenter Dominus vitæ & mortis: ergo credibile eſt, imò certum, eum poſſe mortuos ſuſcitare. Si enim potuit homines cùm non eſſent, ex nihilo creare, cur non poſſit eoſdem iam creatos, & per mortem diſſolutos redintegrare & reſuſcitare?

VERS. 9. *Et ego quidem exiſtimaueram.* Ἐμαυτῷ ἔδοξα πρὸς ἐμαυτόν, id eſt, *mihi ipſi perſuaſeram, prorſúſque decreueram.* Oſtendit ſe non ex leuitate à Iudaiſmo tranſiſſe ad Chriſtianiſmum, ſed illuſtratione & vi diuina immutatum & adactum.

Multos Sanctorum.] Multos Chriſtianorum.

VERS. 10. *Et cùm occiderentur detuli ſententiam.*] Latam à Iudicibus, putà à Principibus Sacerdotum: hanc enim ego detuli ad Officiales, quorum erat eam exequi, & Chriſtianos à Iudicibus damnatos occidere. Hinc videtur, plures tunc fuiſſe occiſos. Idem patet ex Actor. 9. v. 1. *Saulus autem adhuc ſpirans minarum & cædis.* Quod enim aliqui id ad vnum S. Stephanum arctant per Synecdochen, violentum videtur, præſertim quia Paulus in nece Stephani non detulit ſententiam, vtpote quæ tunc nulla fuit. Occiſus eſt enim Stephanus, non per ſententiam Iudicis, ſed per furorem populi. Addit Caiet. Paulum ſententiam mortis à Iudæis Iudicibus latam in Chriſtianos, detuliſſe ad Præſidem Romanum, vt is eam confirmaret, ſine cuius approbatione robur non habuiſſet, atque ab eo ſubſcriptam retuliſſe, vt executioni mandaretur.

Nota, pro *ſententiam* Græcè eſt ψῆφον, quod multa ſignificat, nimirum primò, *computum & rationem.* q. d. detuli computum & rationem damnatorum occidendorum, v. g. tot eſſe occidendos gladio, tot ſtrangulatione, tot ſuſpendio, &c. Secundò, *ſuffragium.* Vnde Syrus vertit: *ſuffragabar iis qui damnabant eos*, probando, laudando, & exequendo eorum ſententiam. Tertiò, *calculum.* q. d. cùm iudicarentur & occiderentur, ego inter Iudices meum quoque dedi calculum, eóque illos damnaui. Quartò, Noſter optimè vertit, *detuli ſententiam*, ſcilicet à Iudicibus ad Executores. Paulum enim non fuiſſe Iudicem, ſed Iudicum adminiſtrum, patet Actor. 9. verſ. 1. vbi dicitur: *Saulus autem adhuc ſpirans minarum & cædis in diſcipulos Domini, acceſſit ad Principem Sacerdotum, & petiit ab eo Epiſtolas in Damaſcum ad Synagogas, vt ſi quos inueniſſet huius viæ viros ac mulieres, vinctos perduceret in Ieruſalem*, iudicandos à Principibus Sacerdotum & populi.

Ψῆφος quadruplex.

VERS. 11. *Compellebam blaſphemare.*] Cogebam eos negare Ieſum, vt dicerent Ieſum non eſſe Meſſiam, ſiue Chriſtum, ſed iuſtè à Pontificibus damnatum & crucifixum. Hoc enim eſt blaſphemũ, vtpote Chriſto Deóque iniurium. Nota hic humilitatem Pauli, qua ſua ſcelera publicè confitetur & exaggerat.

VERS. 12. *In quibus.*] Ciuitatibus, vel operibus inſaniæ, ait Hugo. Vnde Pagnin. vertit: *quarum rerum ſtudio.*

Cum poteſtate & permiſſu.] Alij vertunt, *cum poteſtate & commiſſione*: ἐπιτροπὴ enim ſignificat non tantùm *permiſſionem*, ſed & *curationem procurationem, commiſſionem.* Vnde ἐπίτροπος eſt curator, tutor, procurator, Vicarius, Præfectus, cui quid committitur. Noſter ſolerter vertit *permiſſu*, vt

vt significet missionem hanc & commissionẽ Pauli ad persequendum Christianos, fuisse non tam à Principibus & Iudicibus spõte demandaram, quàm ab ipso Paulo sollicitaram, procuratam, & penè ab inuitis, vel certè non mittentibus, sed permittentibus extortam: quo significatur ingens zelus & ardor Pauli pro Iudaismo, contra Christum & Christianos. Vtroque ergo sensu crescit oratio Pauli.

VERS. 13. *Supra splendorem Solis circumfulsisse me lumen.*] Erat ergo hoc lumen ingens & eximium, vtpote referens majestatem Christi, ab eiúsque corpore glorioso, quod Solis splendorem longè superat, emanans. Sic de stella Magis missa à Christo, qui est lux mundi, vt eos ad se euocatet, canit Prudentius in hymno Epiphan.

Quem stella, quæ Solis rotam
Vincit decore ac lumine,
Venisse terris nuntiat,
Cum carne terrestri Deum.

Et S. Ignatius Epist. ad Ephesios, de stella hac ait: *Stella effulsit, exuperans omnes quotquot antè fuerant: lux enim illius inenarrabilis erat, & stuporem incussit omnibus aspicientibus eam rei nouitas: omnia autem reliqua astra cum Sole & Luna, chorus fuêre stellæ illius; ipsa verò claritate exuperabat omnes.* Hæc tanta lux Paulo, & Magis discussit infidelitatis & errorum tenebras, vt per eam cernerent Christum, qui est via, veritas & vita, ac verus Sol mundi. Vnde probabile est quod nonnulli censent, lumen hoc fuisse orbiculare instar Solis, vt quasi globus lucidus ambiret Paulum. Hoc enim innuit τὸ *circumfulsisse*, scilicet circumcirca in modum circuli fulsisse. Præclarè S. Augustin. Serm. 28. de Sanctis: *Dum portat*, inquit, *Saulus funereum contra milites Christi gladium, fulmineum de cœlo accepit testimonium. Dum grassatur, percutitur: dum Christi Sanctos persequitur, violento radio cœlestis luminis cæcatur.* Cætera de Pauli conuersione dixi vers. 9.

VERS. 14. *Decidissemus in terram.*] Sed ita vt comites Pauli ilicò è terra surgerent, staréntque attoniti, Paulus verò in terra prostratus iaceret, vt dixi cap. 9.

Hebraica lingua.] Vnde videtur Paulus hic non Hebraicè, sed Græcè, vti locutus erat Lysiæ cap. 21. vers. 37. vel certè Latinè esse locutus. Agebat enim causam coram Festo Præside Romano, & Latinè norat Agrippa, vtpote Romæ à puero versatus.

VERS. 16. *Ad hoc enim apparui tibi.*] Ergo Paulus tunc realiter vidit Christum sibi præsentem & astantem, idque ad hoc, vt ab eo edoctus & missus, oculatus posset eius esse testis.

Et eorum quibus apparebo tibi.] *Quibus*, id est, quorum causa, ait Sanchez. Pagnin. *in quibus.* Hinc liquet, Christum sæpius apparuisse Paulo, multáque ei reuelasse.

VERS. 19. *Non fui incredulus.*] ἀπειθὴς, *insuasibilis, incredulus, inobediens*, sed statim mihi persuaderi permisi fidem in Christum, statim credidi, statim illi obediui.

Cœlesti visioni.] Græcè, ὀπτασίᾳ, quæ, ait Oecumenius, est pura rei inspectio, quæ hominem excedit, & quam qui est in carne, videre nullo modo potest, nisi cœlitùs aperiantur ei oculi.

VERS. 22. *Nihil extrà* (id est, vt vertit Pagnin. *nihil aliud dicens*) *quàm ea quæ Prophetæ locuti sunt futura esse.*] Est hoc tertium argumentum apologiæ Pauli. Primum enim fuit ex testimonio Patrum vers. 6. Secundum ex visione Christi, oculos & mentem illuminantis vers. 13. Tertium est hoc loco ex oraculis Prophetarum, qui prædixerunt futura de Christo, quæ Paulus iam facta prædicabat. Nota, Prophetæ prædixerunt Christum venturum, ac nouam legem, Ecclesiam & Sacramenta sanciturum: quæ autem & qualia illa futura essent, non explicarunt, sed id Christo decernendum, & Paulo ac Apostolis explicandum reliquerunt. Quare euanescit sophisma Kemnitij, dum sic argutatur: Paulus ait, se non aliam pœnitentiam prædicare, quàm quæ à Prophetis suo æuo prædicata fuerat. Illa autem non erat Sacramentum: Ergo nec ea quæ à Paulo in lege noua prædicata est, est Sacramentum. Maior enim in rigore est falsa. Nam Paulus loquitur in genere, non in specie, de pœnitentia. Pœnitentia enim à Prophetis prædicata, fuit virtus pœnitentiæ: à Paulo verò prædicata, fuit virtus & Sacramẽtum pœnitentiæ; quod Prophetæ non prædicarunt, sed prædixerunt in genere, dum per Christum afferendam remissionem peccatorum, modúmque ea condonandi faciendum vaticinati sunt: quis autem ille modus in particulari futurus esset, nimirum per Sacramentum pœnitentiæ à Christo instituendum, non edixerunt, sed Christo edicendum resignarunt.

Si passibilis Christus.] τὸ *si* non est conditionale, VERS. 23. sed assertiuum, per Hebraismum significans *quòd.* q. d. Prophetæ prædixerunt quòd Christus futurus esset passibilis, moreretur, & primus à morte resurgeret, ac deinde per eum cæteri Christiani. ita Lyra. Hugo, Dionys. Sanchez & alij. *Quid mirum*, ait S. Greg. hom. 26. in Euang. *si ossa, neruos, carnem capillósque reducat ex puluere, qui lignum, fructus, folia in magna mole arboris, ex paruo quotidiè semine restaurat?*

Lumen veritatis (veræque religionis, fidei & salutis) *annuntiaturus est populo* Iudaico, *& gentibus.*] Hinc Simeon Christum vocat lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis Israël. Luc. 2. 32.

Insanis Paule.] Dixit hoc Festus, tum ob alti- VERS. 24. tudinem mysteriorum, putà passionis Christi filij Dei, & resurrectionis, quæ ipse, vtpote homo Gentilis, non capiebat, & delira censebat: tum ob visionem Christi, & lucis tam fulgidæ vers. 13. in qua eum delirare putabat: tum ob ardorem vini, & impetum dicendi in Paulo, qui tantus erat, vt videretur esse emotæ mentis. Verum dicebat Festus in sensu, non suo, sed mystico. Ebrius enim erat Paulus & insanus, non mero, sed vero; non furore, sed amore. Amor enim Dei faciebat eum stultum & insanum mundo. Audi S. Bern. tract. de natura diuini Amoris cap. 3. *Mirúmne*, ait, *erat, si insanire pronuntiabatur, qui in ipso mortis periculo ipsos Iudices, à quibus pro Christo iudicabatur, ad Christum conuertere nitebatur? Non hanc insaniam multæ litera in eo faciebant, sicut dicebat Rex veritatem intelligens, sed dissimulans; sed Spiritus S. ebrietas, in qua & in parno & in magno, similes eos sibi facere gestiebat, qui eum iudicabant.* Vide dicta Actor. 2. 13.

Paulus insanus amore.

Nota, Paulus hic in multis refert Christum. Christus vocatus est potator vini, & dæmonium habens: ita Paulus vocatur hic maniacus & insanus. Christus publicè docuit, idque Pontifici in passione respondit Matth. 26. vers. 55. ita Paulus ait vers. 26. *latere eum nihil horum arbitror: neque enim in angulo quicquam horum gestum est.*

Literati melancholici.

Multæ te litere ad insaniam conuertunt.] Studiosi enim & literati nimis literis addicti, facilè in melancholiam, phreneſin & maniam incidunt. Quin & Ariſtot. aſſerit, nullum magnum ingenium ſine mixtura dementiæ fuiſſe. Vide eum in Problem. ſect. 30. vbi docet, Platonem, Socratem, Empedoclem, Poëtas & Heroës laboraſſe melancholia, nonnullos etiam mania. Porrò Oecumen. *Feſtus*, inquit, *dixit hæc turbatus ac indignatus, quòd ſe deſipici crederet* (eo quòd Paulus vultum & vocem conuerteret ad Agrippam, non ad Feſtum) *quòd Regem, qui tantopere cupierat illum audire, ab illo adeò præfractis oculis conſpici cerneret; quòd non tam purgare calumniam videretur, quàm gloriari de ſua doctrina vel vita.* Moraliter nota, mundus ſui contemptores, viróſque zeloſos & diuinos cenſet inſanire, vocátque inſanos. Sic Propheta vnctus Iehu in Regem, audiit: *Quid venit iſte inſanus ad te?* 4. Reg. 9. Sic de Chriſto dicitur: *Et cùm audiſſent ſui, exierunt tenere eum, dicentes, quia in furorem verſus eſt.* Marci 3. 21. Sic hodie viri religioſi & contemplatiui à mundanis habentur ludibrio, & vocantur fatui: ſed in die iudicij ſuum errorem agnoſcent, ſeróque dicent: *Nos inſenſati vitam illorum æſtimabamus inſaniam*, &c. *Ecce quomodo computati ſunt inter filios Dei, & inter Sanctos ſors illorum eſt.* Sap. 5. 4.

Vers. 25. Sobrietas Pauli triplex.

Sed veritatis & ſobrietatis verba loquor.] Primò, q.d. non ſum ebrius & inſanus, ſed ſobrius, ſanæ mentis & veridicus. Sobrietas enim hic opponitur inſaniæ & furori. Hic enim facit hominem loqui clamosè, & turbulentè inſtar ebrij. Secundò, q. d. vera loquor, idque moderatè & ſobriè, non nimis ea exaggerando, & ſupra veritatem extollendo. q. d. in veritate prædicanda modum non excedo. Sic Paulus ait: *Siue mente excedimus, Deo: ſiue ſobrij ſumus, vobis.* 2. Corinth. 5. verſ. 13. Tertiò, q. d. *falſitas abeſt à dictis, petulantia à factis, quæ duo ſunt inſaniæ propria*, ait Gloſſa.

Vers. 27.

Credis Rex Agrippa Prophetis?] q. d. Si credis Propheris, vti credis, quia Iudæus es, ergo crede & Chriſto, iiſque quæ ego de Chriſto prædico: quia eadem de eo prædixerunt Prophetæ. Eſt in hac Apoſtrophe acer ſtimulus, quo pungit Agrippam, vt credat in Chriſtum.

Vers. 28. In modico & magno tripliciter.

In modico ſuades me Chriſtianum fieri.] Primò, q. d. modicum abeſt, quin ſuadeas & perſuadeas mihi, vt fiam Chriſtianus; modico negotio perſuaderes mihi Chriſtianiſmum. *Parum abeſt, quin me feceris Chriſtianum*, ait Cyrillus Ieroſol. Catechesi 17. Caietan. Sanchez & alij; quin & Chryſoſt. homil. 16. ad populum. *Sancti enim*, inquit, *in periculis non conſiderant quomodo ijs liberentur, ſed quomodo perſequentes lucrentur.* Vnde Gagneius & Salmeron cenſent, Agrippam occultè fuiſſe Chriſtianum. Verùm huic ſenſui non concordat reſponſio Pauli: *Opto apud Deum, & in modico & in magno*, &c. Vnde Chryſoſt. cenſet Paulum non ſatis aſſecutum eſſe mentem Agrippæ; quod parum videtur credibile.

Secundò, Oecum. q. d. modico tempore, labore & ſermone, quo mecum locutus es, ſuades me fieri Chriſtianum. Et Vatabl. & Lyra. q. d. ex parte & modicè ſuades me fieri Chriſtianum; ſed perfectè non ſuades, nec perſuades, vt ἐν ὀλίγῳ, ſit idem quod διὰ ὀλίγου, ſcilicet χρόνου καὶ λόγου, id eſt, *per modicum tempus & ſermonem.* Cui Paulus congruè opponit: *& in modico & in magno.* q.d. opto te non tantùm cum modico, ſed & cum magno tempore, labore & ſermone meo, fieri Chriſtianum.

Tertiò & genuinè, τὸ ἐν ὀλίγῳ, id eſt, *in modico*, ponitur pro παρολίγον, ac reſpondet Hebræo בְּמְעַט *kimat*, id eſt, modicè, parum, aliquantulum ſuades. Cui Paulus congruè opponit: *& in modico & in magno.* q.d. non tantùm modicè, ſed & multùm, toto corde, & affectu opto, ſuadeóque te fieri mei ſimilem, putà Chriſtianum: nec tantùm te, ſed & omnes qui me audiunt.

Zelus Pauli.

Nota hic zelum Pauli, quo Agrippam Regem Iudæorum, Iudicem ſuum, apud quem à Iudæis accuſabatur, quòd Iudæos à Iudaiſmo ad Chriſtianiſmum traduceret, ad eumdem traducere & conuertere ſatagit: ſed inceſtuoſus Rex, veniens cum tanta pompa & faſtu, parum aptus erat Euangelio, eiúſque continentiæ, modeſtiæ & humilitati. Vnde ilicò ſurgens, Pauli ſermonem incidit & abrupit.

Vers. 29.

Fieri tales, qualis & ego ſum.] Putà Chriſtianos, imò Apoſtolos & prædones Chriſti, qualis ego ſum. Præclarè S. Auguſt. tract. 8. in Epiſt. S. Ioannis: *Audi*, inquit, *Apoſtolum dicentem de viſceribus charitatis: Vellem omnes homines eſſe ſicut meipſum. Quomodo volebat omnes eſſe? Æquales. Ideo erat omnibus ſuperior, quia charitate optabat omnes æquales.*

Exceptis vinculis his.] Hinc liquet, Paulum vinculis conſtrictum & onuſtum peroraſſe, nimirum vincula pro Chriſto ei animos non minuebant, ſed augebant. Vnde in iis exultare & gloriari ſolet. Vide hæc vincula Pauli mirè celebrantem S. Chryſoſt. homil. 9. in Epiſt. ad Epheſios tomo 4. Sed hanc ſapientiam non capiebat Agrippa Rex pompaticus, ideóque Paulus vincula ab illo eximit, aitque, *exceptis vinculis his.* Capiebat eam S. Ignatius, fundator Societatis noſtræ, qui pro Chriſti prædicatione incarceratus, multis ei condolentibus, reſpondit: *Neſcuis quàm felix & glorioſum ſit, vinciri pro Chriſto: non ſunt tot compedes in vrbe, quin ego plures ferre pro Chriſto deſiderem.* Quocirca continua experientia edoctus, dicebat & docebat, compendioſam viam ad perfectionem eſſe, deſiderium multa patiendi pro Chriſto. ita Ribaden. in eius vita lib. 1. cap. 15. Vide S. Chryſoſt. hic homil. 52. vbi inter alia extollit Pauli animos & ignes, quòd hæc vincula quibus vinctus erat vt malefactor, nihili fecerit, ideóque in iiſdem toto affectu incubuerit ad conuertendum Agrippam, omnéſque aſtantes. *Talis*, inquit, *eſt anima cœleſti amore ſublimis: nam cùm ij qui fœdis amoribus capiuntur, nihil putant vel glorioſum, vel pretioſum, quàm quod ipſorum concupiſcentijs ſeruit; id enim ſolum glorioſum ac honeſtum putant, & amaſia ſit eis omnia: multo magis qui tali amore flagrant, nihili faciunt pretioſa. Si autem non conſideramus quæ dicuntur, haud mirum eſt. Imperiti enim ſumus huius philoſophiæ. Qui enim igne Chriſti captus fuerit, talis ſit, qualis eſſet homo ſolus ſuper terram habitans; adeò nihil curæ ei eſt gloria & ignominia: ſed quemadmodum ſi ſolus habitaret nihil curaret; ita & talis quoque non curaret. Tentationes autem ſic contemnit, ac flagella & carceres, quaſi in alieno corpore paterentur: vel quemadmodum ſi adamantinum poſſideret corpus. Ea autem quæ ſuauia ſunt in hac vita, ita videt, & non ſentit, ſicut nos, vel ipſi mortui, corpora mortua. Tantùm autem abeſt, ne ab affectione quadam capiantur, quantum aurum quod igne probatur, à macula*

macula abscedit. Et sicut muscæ in medium flammæ incidunt, sed fugiunt: ita & affectiones illis accedere non audent.

Vers. 32. *Dimitti poterat homo hic, si non appellasset Cæsarem.*] Imò dimitti poterat, etiamsi appellasset, quia appellarat coactus, & appellatione sua non nisi dimissionem quærebat: quare si eam præstitisset Præses, vltrò appellatione sua cessisset Paulus. Hoc ergo prætexit Rex, quia Iudæos offendere nolebat dimittendo Paulum, sed eis gratificari mittendo eum vinctum ad Cæsarem ad quem appellarat.

CAPVT VIGESIMVMSEPTIMVM.

SYNOPSIS.

Paulus Romam deducendus Centurioni traditur: Cretam appellit: prædicit tempestatem & naufragium, sed ab eo vectores omnes eripiendos, forèque salvos.

Vers. 1. Vt autem iudicatum est nauigare eum in Italiam, & tradi Paulum cum reliquis custodiis Centurioni nomine Iulio cohortis Augustæ,

2. Ascendentes nauem Adrumetinam, incipientes nauigare circa Asiæ loca, sustulimus, perseuerante nobiscum Aristarcho Macedone Thessalonicensi.

3. Sequenti autem die deuenimus Sidonem. Humanè autem tractans Iulius Paulum, permisit ad amicos ire, & curam sui agere.

4. Et inde cùm sustulissemus, subnauigauimus Cyprum, propterea quòd essent venti contrarij.

5. Et pelagus Ciliciæ & Pamphyliæ nauigantes, venimus Lystram, quæ est Lyciæ:

6. Et ibi inueniens Centurio nauem Alexandrinam nauigantem in Italiam, transposuit nos in eam.

7. Et cùm multis diebus tardè nauigaremus, & vix deuenissemus contra Gnidum, prohibente nos vento, adnauigauimus Cretæ, iuxta Salmonem:

8. Et vix iuxta nauigantes, venimus in locum quemdam, qui vocatur Boniportus, cui iuxta erat Ciuitas Thalassa.

9. Multo autem tempore peracto, & cùm iam non esset tuta nauigatio, eo quòd & ieiunium iam præteriisset, consolabatur eos Paulus,

10. Dicens eis: Viri, video quoniam cum iniuria & multo damno, non solùm oneris, & nauis, sed etiam animarum nostrarum, incipit esse nauigatio.

11. Centurio autem gubernatori & nauclero magis credebat, quàm his quæ à Paulo dicebantur.

12. Et cùm aptus portus non esset ad hyemandum, plurimi statuerunt consilium nauigare inde, si quomodo possent, deuenientes Phœnicem, hyemare, portum Cretæ respicientem ad Africum & ad Corum.

13. Aspirante autem Austro, æstimantes propositum se tenere, cùm sustulissent de Asson, legebant Cretam.

14. Non post multum autem misit se contra ipsam ventus Typhonicus, qui vocatur Euroaquilo.

15. Cúmque arrepta esset nauis, & non posset conari in ventum, data naue flatibus, ferebamur.

16. In Insulam autem quamdam decurrentes, quæ vocatur Cauda, potuimus vix obtinere scapham.

17. Qua sublata, adiutoriis vtebantur, accingentes nauem, timentes ne in Syrtim inciderent, summisso vase sic ferebantur.

18. Valida autem nobis tempestate iactatis, sequenti die iactum fecerunt:

19. Et tertia die suis manibus armamenta nauis proiecerunt:

20. Neque autem Sole, neque sideribus apparentibus per plures dies, & tempestate non exigua imminente, iam ablata erat spes omnis salutis nostræ.

21. Et cùm multa ieiunatio fuisset, tunc stans Paulus in medio eorum, dixit: Oportebat quidem, ô viri, audito me, non tollere à Creta, lucríque facere iniuriam hanc, & iacturam.

22. Et nunc suadeo vobis bono animo esse: amissio enim nullius animæ erit ex vobis, præterquàm nauis.

23. Astitit enim mihi hac nocte Angelus Dei, cuius sum ego, & cui deseruio,

24. Dicens: Ne timeas Paule, Cæsari te oportet assistere; & ecce donauit tibi Deus omnes qui nauigant tecum.

25. Propter quod bono animo estote viri: credo enim Deo, quia sic erit, quemadmodum dictum est mihi.

26. In Insulam autem quamdam oportet nos deuenire.

Digitized by Google

27. Sed poſteaquam quartadecima nox A ſuperuenit,nauigantibus nobis in Adria circa mediam noctem, ſuſpicabantur nautæ apparere ſibi aliquam regionem.

28. Qui & ſummittentes bolidem, inuenerunt paſſus viginti : & puſillum inde ſeparati, inuenerunt paſſus quindecim.

29. Timentes autem ne in aſpera loca incideremus, de puppi mittentes anchoras quatuor, optabant diem fieri.

30. Nautis verò quærentibus fugere de naui, cùm miſiſſent ſcapham in mare, ſub obtentu quaſi inciperent à prora anchoras extendere,

31. Dixit Paulus Centurioni, & militibus: Niſi hi in naui manſerint,vos ſalui fieri non poteſtis.

32. Tunc abſciderunt milites funes ſcaphæ,& paſſi ſunt eam excidere.

33. Et cùm lux inciperet fieri, rogabat Paulus omnes ſumere cibum,dicens: Quartadecima die hodie expectantes ieiuni permanetis,nihil accipientes.

34. Propter quod rogo vos accipere cibum pro ſalute veſtra:quia nullius veſtrùm C capillus de capite peribit.

35. Et cùm hæc dixiſſet,ſumens panem, gratias egit Deo in conſpectu omnium : & cùm fregiſſet, cœpit manducare.

36. Animæquiores autem facti omnes, & ipſi ſumpſerunt cibum.

37. Eramus verò vniuerſæ animæ in naui ducentæ ſeptuaginta ſex.

38. Et ſatiati cibo alleuiabant nauem, iactantes triticum in mare.

39. Cùm autem dies factus eſſet, ter- D ram non agnoſcebant : ſinum verò quemdam conſiderabant habentem littus, in quem cogitabant, ſi poſſent, eiicere nauem.

40. Et cùm anchoras ſuſtuliſſent,committebant ſe mari, ſimul laxantes iuncturas gubernaculorum : & leuato artemone ſecundùm auræ flatum tendebant ad littus.

41. Et cùm incidiſſemus in locum dithalaſſum,impegerunt nauem:& prora quidem fixa manebat immobilis, puppis verò ſoluebatur à vi maris. E

42. Militum autem conſilium fuit vt cuſtodias occiderent:nequis cum enataſſet, effugeret.

43. Centurio autem volens ſeruare Paulum, prohibuit fieri: iuſſitque eos,qui poſſent natare, emittere ſe primos, & euadere, & ad terram exire:

44. Et cæteros alios in tabulis ferebant: quoſdam ſuper ea, quæ de naui erant.Et ſic factum eſt, vt omnes animæ euaderent ad terram.

VT autem iudicatum eſt.] Præſide Feſto, qui ſecutus eſt iudicium Agrippæ ſuíque concilij. Vnde Syrus: *Decreuit de eo Feſtus, vt mitteretur ad Cæſarem in Italiam.* Porrò miſſus eſt Paulus Romam non ſolus, ſed cum ſociis : inter quos erat Lucas. Vnde pro *nauigare eum*,Græcè eſt,ἀνάπλεῖν ἡμᾶς, id eſt,*nauigare nos in Italiam.*ita Pagnin.Tigur. & alij. Lucas ergo ſocius & Achates Pauli, particeps fuit omnium eius afflictionum, eáſque hic vt oculatus teſtis deſcribit. VERS. 1.

Cum reliquis cuſtodijs.] Id eſt,vinctis, qui cuſtodiebantur in carcere,vel cuſtodia.Hos enim ſignificat Græcum δεσμώτας. Cuſtodia enim non tantùm carcerem, ſed & metonymicè ipſos incarceratos, ſiue cuſtoditos ſignificat. Ita Sueronius in Domitiano:*nec niſi ſecretò & ſolus*, inquit,*pleraſque cuſtodias,receptis quidem in manu catenis, audiebat.* Et ff.*de rerum cuſtodia* ſancitur, *ne quis receptam cuſtodiam ſine cauſa dimittat.*Et alibi: *Si cuſtodia*, id eſt, vinctus, *ſe inter fecerit, vel præcipitauerit, militis culpa aſſeritur.*Aliquando verè cuſtodia ſignificat ipſos cuſtodes & apparitores,vt cùm vocãtur acres, vel vigiles cuſtodiæ. ita Cæſar lib.4. de bello Gallico : *neque clàm tranſire propter cuſtodias Menapiorum poſſent.*Plautus Capt.*ita vinculis cuſtodiſque circummuniti ſumus.* Tacitus lib.1.*Acribus namque cuſtodijs domũ & vias ſepſerat Liuia.*Tibul.*Sed pretium ſi grande ferat, cuſtodia victa eſt.*Carul.*tuo aduentu vigilat cuſtodia.*Virgil.9. Æneid. *Noctem cuſtodia ducit inſomnem ludo.* Porrò hi vincti, vel ad Cæſarem, æquè vt Paulus, appellarant ; vel ob criminum enormitatem, aut difficultatem cauſæ, aliáve ratione ad Cæſarem mittendi erant. Vide hic rurſum Paulum aſſimilari Chriſto, qui cum iniquis deputatus, & inter latrones crucifixus eſt. B Cuſtodiæ vincti.

Cohortis Auguſtæ.] Incertum eſt, vnde hæc cohors dicta ſit Auguſta. Hugo ita dictam cenſet, quòd miſſa eſſet ab Auguſto. Dionyſ. quòd à Nerone:hic enim vocabatur Auguſtus, quia Imperator. Alij, quòd eſſet cohors Imperatoria. Sic enim vocantur milites Auguſtales apud Vegetium lib.2. cap.7.æquè ac Prætoriani, qui Prætorem ſtipant. Alij Auguſtæ, id eſt, Imperatricis cohortem hanc fuiſſe,aut ab ea denominatam autumant.

Nauem Adrumeſinam.] Syrus, *quæ erat ex Adrumeto* vrbe,& fortè ad eamdem redibat.Adrumetum vrbs eſt in Africa, de qua Plinius lib. 6. cap.34.& illam hic accipit S.Hieron.in locis Hebr. Verùm alij accipiunt vrbem in Aſia, putà in Æolide,ſiue Myſia,quam Stephanus lib.de vrbibus vocat Adramytteum. Perperam aliqui legunt *Rumentinam*, explicántque *Romam tendentem.* VERS. 2.

Sufflulimus.] Anchoras. Pagnin. *Soluimus, vela fecimus.* Probabile eſt nauim hanc ſoluiſſe è Ioppe. Ioppe enim non longè aberat Cæſarea, vnde vinctus mittebatur Paulus. ita Mariana.

Ariſtarcho Macedone.] Vt ille in Macedonia omnia, quæ circa Paulum acta erant, annuntiaret. ita Chryſoſt. Porrò Ariſtarchum vocat Theſſalonicenſem vrbe, qui erat Macedo prouincia. Theſſalonica enim erat vrbs in prouincia Macedoniæ.

Humanè autem tractans Iulius Paulum.] Captus eximia Pauli modeſtia,ſapientia & virtute. VERS. 3.

Subna

VERS. 4. *Subnauigauimus Cyprum.*] Id est, sub, vel iuxta Cyprum nauigauimus. ita Pagnin. & Tigur. non enim videntur ingressi Cyprum, sed mansisse in mari. Vnde & sequitur: *Et pelagus Ciliciæ & Pamphyliæ nauigantes venimus Lystram.*

Propterea quòd essent venti contrarij.] Imminente iam hyeme. Paulus enim sub Pentecosten appulerat Ierosolymam, vt dixi cap. 21. v. 17. mox captus multo tempore, gessit quæ hucusque narrata sunt; vt proinde iam instaret hyems, idque patet ex ieiunio, de quo vers. 9. ita S. Chrysost. qui & addit: *Iterum tentationes, iterum venti contrarij. Vide per omnia vitam Sanctorum sic contexi. Effugerunt tribunal, & faciunt naufragium, ac ferunt tempestatem.* Ita Sanctis texitur hic spinea patientiæ corona, vt pariter texatur in cœlis gemmeum gloriæ diadema.

VERS. 5. *Lystram.*] Græca, Syrus, S. Chrysost. Isidor. Hugo, Gagneius, Varabl. & alij legunt *Myram*: hæc enim est in Lycia; cùm Lystra patria Timothei, sit in Lycoania. Verùm Latina Biblia, etiam à Romanis emendata, constanter habent *Lystram*. Hæc enim licèt sit in Lycaonia, tamen quoque est in Lycia: hæc enim generatim sumpta Lycaoniam, aliásque regiones complectitur. ita Stephanus lib. de vrbibus.

VERS. 7. *Contra Gnidum.*] Gnidus est vrbs, aut promontorium Asiæ, Cretæ obiectum.

VERS. 8. *Et vix iuxta* (terram) *nauigantes.*] Id est, littus legentes.

Thalassa.] Græca & Syrus *Lasea*. Gagneius ait esse Ciuitatem in littore Cretæ, iuxta locum, qui dicitur Boniportus. Bonitas enim portus vrbem celebrat & locupletat: illum enim ambiunt mercatores & nautæ, vt merces & portoria eò inferant. Quatuor sunt quæ ditant, inquiunt Itali, & ex eis Tiraquellus, *il porto, morto, porco, horto.* Portus enim dat portoria: mortuus suas opes relinquit hæredibus: porcus pinguescit, caróque venditur: hortus dat herbas & fructus.

VERS. 9. *Et cùm non esset tuta nauigatio, eo quòd ieiunium iam præterijsset.*] Nonnulli cum Syro, & Oecum. putant hoc ieiunium fuisse Iudæorum, putà mense septimo in festo Expiationis. q. d. iam præterierat æquinoctium autumnale, vrgebátque hyems, quando nauigatio est periculosa. Multis id confirmat Sanchez. 1. quia ieiunium hoc fuit publicum & solenne: tale autem apud Iudæos erat in die Expiationis. Loquitur enim Paulus, & Lucas ex Paulo Iudæis, quibus plena erat nauis Iudaica. 2. quia post æquinoctium autumnale ingruunt venti & tempestates, solétque esse periculosa nauigatio. Vnde nautæ metuere solent diem S. Matthæi. 3. quia in solstitio hyberno sunt dies alcyonij & sereni, nimirum septem dies ante illud, & totidem post, teste Plinio lib. 10. c. 32. Vide Sanchez. Alij tamen opinantur, hoc ieiunium fuisse ante festum Tabernaculorum. Alij fuisse ieiuniú die sexto Marchesuan, id est, Octobris inchoatú, quod Iudæi ad aliquot dies protrahebant. ita Mariana. Verùm alij multi accipiunt ieiunium decimi mensis, siue quátuor temporum in Decembri. Illud enim apud Christianos antiquissimum est, vtpote in quo solebant ordinari Episcopi, Sacerdotes, & Diaconi, vt patet ex vitis Pontificum. Post hoc enim vrget hyems, estque periculosa nauigatio. Iampridem enim apud Christianos exoleuerant ieiunia & festa Iudaica, & pro illis successerant Christiana. Lucas enim hæc videtur scripsisse Christianis Christianè. Scripsit enim 24. annis post Christum, siue post promulgatam legem nouam. Actor. 2. ita Bellarm. lib. 2. de bonis oper. c. 19. qui hinc probat antiquitatem ieiunij quatuor temporum. Adde, ieiunium hoc Christianum decimi mensis, quasi coincidisse cum ieiunio Iudaico eiusdem mensis. Iudæis enim hoc mense indictum fuisse ieiunium, patet Zachar. 8. 19. Vide ibi dicta. ita Baron. Sic Pentecosten non Iudaicam, sed Christianam nominat, imò describit Lucas Actor. 2. 1. & sequent. Sanè verius videtur, hic ieiunium non Septembris, sed Decembris intelligi, siue Iudaicũ illud accipias, siue Christianum. Primò, quia in Decembri periculosissima est nauigatio (non in Septembri) qualis hæc fuit, vt patet ex horribili eius naufragio, & ex præmonitione S. Pauli. Secundò, quia S. Chrys. tradit S. Paulum multo post Pentecosten tempore profectum Cæsarea, & ipsa ferè hyeme in Cretam deuenisse. Tertiò, noster Octauius Caetanus in Isagoge c. 20. vrget illud c. 24. 27. *Biennio autem expleto accepit successorem Felix Portium Festum*, qui paulo pòst S. Paulum vinctũ misit Romam. Hoc enim biennium ab initio Imperij Neronis ordiendũ esse, censent Baron. Lorinus & Scaliger. Nero autem orsus est Imperiũ 3. Idus Octobris, vt Seneca, Suetonius & Tacitus tradunt. Quare de Septembri hæc Pauli nauigatio accipi nequit. Tunc enim necdum Nero expleuerat biennium Imperij, sed illud expleturus erat proximo Octobri. Verùm hæc ratio non planè concludit: nam, vti dixi c. 24. 27. verisimiliùs alij biennium hoc ordiuntur à Præfectura Felicis, quæ cœpit ante Neronem, sub finé Imperij Claudij. Quartò, magis vrget, quòd (vti dicam c. 28. 16.) multi tradunt Paulum Romam appulisse serò admodum, putà die sexta Iulij. Ergo serum fuit hoc ieiunium, & paulo post secutum naufragium, putà in Decembri. Si enim fuisset in Septembri, vtique in Ianuario, vt vult Scaliger, Romam appulisset. Quocirca videtur, ait noster Octauius, Paulus in Decembri Cæsarea discessisse, ita vt hæc eius nauigatio, longáque in mari iactatio contigerit proximè sequente Ianuario: tum enim solent flare venti nauigantibus infesti, ac tardam, molestam & periculosam (qualis fuit hæc) efficere nauigationem; ita vt naufragium S. Pauli inciderit in Februarium, quando aere est frigus, ob quod accensa pira eum naufragum cum sociis recrearunt Melitenses. Porrò Melitæ hyemauit Paulus, mansitque tres menses, vt ait S. Lucas: quibus expletis, in vere cœpit nauigare. *Ver enim*, teste Plinio lib. 2. cap. 47. *aperit nauigantibus maria, cuius in principio Fauonij hybernum molliunt cœlum.* Videtur autem Paulus non ineunte, sed adulto vere, sub initium Maij Melita discessisse, ita vt in nauigando Melita Syracusas, Syracusis Rhegium, Rhegio Puteolos, Puteolis Romam, mensem & amplius insumpserit. Adde tres dies Syracusis ab eo insumptos, vnum Rhegi, septem Puteolis, sic fiet, vt Romam appulerit die sexta Iulij; quod reuera ita contigisse, Beda & alij passim tradunt, vti dicam vers. 14.

Ieiunium septimi mensis.

Aut decimi.

Hæc noster Octauius appositè, cui in plerisque assentior, excepto exordio nauigationis, quod ipse Nouembri, vel Decembri assignat. Nam nautæ & nauigantes (qui multi hic erant, scilicet 276.) non solent ordiri nauigationem tam longam in Decembri, vtpote instáte hyeme & procellis in mari periculosis. Quare alij verosimiliùs cẽsent, nauem hanc soluisse Cæsarea sub Septembrem, vt ante hyemem posset in Italiam appellere: sed quia ipsa aduersos penè continuò habuit vẽtos, hinc sua spe frustrata, tardè admodum nauigauit, multósque menses in

mari insumpsit; nec Italiam attigit, sed Melitæ hyemauit. Hoc est enim quod disertè de ea ait Lucas hoc c.27.4. *Subnauigauimus Cyprum, propterea quod essent venti contrarij.* Et v.7. *Et cùm multis diebus tardè nauigaremus, & vix deuenissemus contra Gnidum, prohibente nos vento.* Deinde subdit vers.9. *Multo autem tempore* (putà multis mensibus) *peracto, & cùm non esset tuta nauigatio, eo quòd & ieiunium iam præteriisset*, &c. cùm scilicet iam esset Ianuarius: sub finem enim Ianuarij videtur sequens Pauli naufragium contigisse, ita vt ex eo euadens Melitam, in ea hyemarit, hæseritque tres menses, putà toto Februario, Martio & Aprili; ac inde ineunte Maio Romam versus discesserit, iuxta id quod ait Lucas cap.28. v.11. *Post menses autem tres nauigauimus.* Sic enim lentè nauigans, vti ostendam vers.12. Romam peruenit die sexta Iulij, quod constanter veteres affirmant.

Consolabatur.] παρήνει, id est, *hortabatur, suadebat.* Syrus, *consulebat*, eóque consolabatur eos in tam lenta molestáque, æquè ac periculosa nauigatione. Omnia hæc significat vox παρήνει.

VERS. 10. *Video.*] Non tam ex aëre aliisque naturæ prognosticis, quàm ex spiritu prophetico.

Iniuriæ.]q.d.Iniqui & iniurij sumus, non tantùm naui & mercibus, earúmque dominis, putà mercatoribus; sed & animabus, id est, vitis nostris: hæc enim perditionis & mortis periculo exponimus, si tempore hyberno & importuno nauigare pergamus. Minùs rectè aliqui per iniuriam accipiunt Dei offensam, & peccata à nautis & vectoribus commissa, quasi ex iis præsagierit Paulus imminentem ex Dei vindicta tempestatem.

VERS. 12. *Phœnicem.*]Phœnix hæc non est Phœnicia regio Syriæ, cuius caput est Tyrus & Sidon; sed vrbs & portus in Creta ad australe eius littus. ita Ptolomæus lib.3.c.vltimo, qui vrbem vocat φοινίκα, portum φοινικοῦντα. Et sic per appositionem explicat Lucas subdens, *portum Cretæ respicientem ad Africum & ad Corum.* Africus enim est ventus partim australis, partim occidentalis, nimirum medius inter Austrum & Occidentem: Corus verò est occidentalis, seu lateralis vergens in Austrum, de quo Iuuen. Satyr.14.

Atque habitas Coro semper tollendus & Austro.

Porrò Africus dictus est, quia flat ab Africa. Vnde alio nomine Libycus, Libs, & Notus vocatur, de quo Horat. lib.1. Carm. Ode 1. *Luctantem Icariis fluctibus Africum.* Et Plinius lib.18.cap.34. *Ex aduerso Aquilonis ab Occasu brumali Africus flabit, quem Græci Liba vocant.* Hinc turbidus est, procellosus, & tempestates ciet. Vnde Africæ procellæ, quasi ab Africo vento excitatæ, vocantur ab Horatio lib.3.Carm.Ode 19.Idem Epod.16.

Ire, pedes quocunque ferunt, quocunque per undas
Notus vocabit, aut proterua Africus.

Et Virg. 1. Æneid.

Vna Eurúsque Notúsque ruunt, creberq; procellis
Africus, & vastos volunt ad littora fluctus.

Hinc & Isaias: *Turbines*, inquit, *ab Africo veniunt.* ita ipse cap.21.1.

Hyemare.] In Phœnice, portu Cretæ iam dicto.

VERS. 13. *Cum fustulissent.*] Scilicet antennas & anchoras, hoc est, soluissent de Asson. Assos hæc non est illa vrbs iuxta Troadem de qua cap.20.13. sed erat vrbs, vel locus & portus Cretæ ad Septentrionem; ex quo soluentes, & Cretam præterlegentes versus Occidentem, ad portum Phœnicem, qui erat ad Meridiem, nauigare decreuerunt. ita Baron.

VERS. 14. *Misit se contra eum ventus typhonicus, qui vocatur Euroaquilo.*] Græcè, εὐροκλύδων, id est, Eurus tempestuosus & fluctuosus, excitánsque in mari fluctus & vortices, instar Aquilonis: vel qualis est Eurus ad Aquilonem vergens. Vnde Noster vertit *Euroaquilo*, ac nonnulli suspicantur Nostrum in Græco legisse εὐροκύδωνι, itáque omnino in Græco legendum contendit Philippus Cluuerius lib.2. de Antiqua Sicilia cap.16. Euroaquilo quis?

Eurus, siue Vulturnus, flat ab Oriente: vnde opponitur Zephyro, qui flat ab Occidente. Sin medius sit & mistus, hoc est, flet inter Orientem & Aquilonem, est Euroaquilo. Et talem hic fuisse indicat Noster, vertens *Euroaquilo*, idque collegit ex eo, quòd nauis ex Cretico littore, hoc vento partim Meridiem, partim Occidentem versus impulsa sit, putà Melitam, quæ inter Africam & Siciliam sita est.

Dices, Melite directè est ad Occidentem respectu Cretæ, & nullo modo vergit ad Meridiem. Ergo Euroaquilo nauim S. Pauli non poterat impellere versus Melitam, sed versus Africam. Respondet Phil.Cluuerius loco citato, Melitem esse ad Occidentem Cretæ, sed Gaulum siue Caudam, in quam nauim impulit Euroaquilo, esse Cretæ ad Meridiem versus Occidentem obiectam, teste Mela & Plinio. Hoc ergo vento à Creta infra dextram Gaulum abrepti, cùm metuerent ne vlteriùs eodem cursu in Syrtin impellerentur, *demisêre velis ita ferebantur*, nempe ex Ortu in Occasum versus Melitam, gubernaculi adiumento eam regionem tenentes. Verùm huic responsioni obstat primò, quòd Ortelius & alij Geographi Gaulum, siue Gozo ponant præcisè ad Occidentẽ Melitæ, æquè ac Cretæ. Rursum, quòd idem Euroaquilo nauim S.Pauli ex Gaulo impulerit Melitam. Insuper quòd hic Euroaquilo fuerit Typhon, vt ait S.Lucas; Aristoteles autem negat Typhonẽ fieri spirante Aquilone, eo quòd ille conflatus sit ex sicca calidáque exhalatione, ideóque frigus gelúque Aquilonis euincat, statímque extinguat. Fuit ergo hic ventus orientalis, putà Eurus, seu Euroclydon, quod Noster vertit *Euroaquilo*, non quòd ex Aquilone spiraret, sed quòd impetuosus esset & violentus instar vehementis Aquilonis. Typhonicus enim ventus Euroclydon dictus, Eurus est procellosus, vorticosúsque & cum impetu vibratus. Eurus autem ab Oriente hyberno spirat, vt Aristot. Seneca & Plinius docent: ex qua cœli plaga spirans ventus, si nauigantes in Adriatico mari deprehendat, in Melitam iuxta Siciliam rectè impellit, vt ex tabulis nauigationis & Geographiæ notum est. ita noster Octauius Caetanus in Isagoge cap.19.

Vtrumque conciliabis, si vtrumque iungas, dicáque Euroaquilonem vocari Eurum, qui procellosus erat, vt Aquilo, & simul nonnihil ad Aquilonem inclinabat, eráque lateralis, qui à Columella lib.3.cap.11.vocatur Euronotus, à Gellio lib.2. c.22. Vulturnus, flátque ab Oriente hyberno inter Eurum & Notum, siue Aquilonem, teste Plinio lib.2.cap.47.

Adde, in mari, præsertim hyeme, subitò sæpe nouos, imò contrarios exurgere ventos, eósque inter se vices alternare, adeóque confligere. Sic Euroaquilonem hunc non toto tempore iactationis nauis spirasse, sed cum Zephyro vices mutasse valdè est credibile, & penè certum. Nam ventus hic tandem nauim ex Caudâ Insula, quæ est ad Occidentem Melitæ, vti inferiùs dicam, impulit Melitam. Flauit ergo tunc ab Occidente, fuitque occidentalis, putà Zephyrus; non orientalis, putà Eurus.

Typhon

Typhon quis?

Typhon est ventus contortus & turbulentus, vortex seu vertex, & turbo, quem Græci orbe motum vocant, vel ecnephiam, id est, è nube erumpentem per exiguum nubis foramen; ideóque impetuosus est & procellosus, de quo Aristoteles lib. 3. Meteor. & Plinius lib. 2. cap. 48. de repentinis flatibus: *Sin verò*, inquit, *depresso sinu arctius rotati effregerint sine igne, hoc est, sine fulmine, vorticem faciunt, qui Typhon vocatur, id est, vibratus ecnephias. Defert hic secum aliquid abruptum è nube gelida convoluens, versánsque, & ruinam suo illo pondere aggrauans, & locum ex loco mutans rapida vertigine: præcipua nauigantium pestis, non antennas modo, verùm ipsa nauigia contorta frangens.* Signum imminentis Typhonis, siue ecnephiæ est nubecula quædam, quam vbi vident nautæ, ilicò vela demittunt & se in portum recipiunt. Frequens est Typhon Genuæ, vbi sæpe naues confringit, saxa, arbores, turres, stabula euertit, imò à fundamentis auellit, alióque transfert. Remedium Typhonis Plinius assignat acetum, vtpote frigidissimum, in aduenientem Typhonem, vtpote calidissimum, effusum. Vnde & dictus est Typhon à τύφω, id est, *inflammo*. Idem illisu sui ipsius repercussus, correpta secum in cœlum refert, sorbétque in excelsum.

Porrò hunc Typhonem & tempestatem excitatam esse à Diabolo, vt mergeret & perderet Paulum, innuit S. Chrysost. Vbi symbolicè nota, appositè Diabolum insinuasse se Typhoni; quia ipse sæpe Typhoni se immiscet, excitátque in mari & aëre tempestates. Vnde & Typhon ita naues aliásque res abripit, agit & rotat, vt animatus videatur. Dæmon ergo est spiritalis Typhon. Primò, quia typho superbiæ turget. Secundò, quia tentando homines Typhonem imitatur, turbationes in imaginatione & anima suscitando, sicut Typhon suscitat tempestates in mari, idque rotando animam ab vna cogitatione in aliam, ab vna passione in aliam, ab vno desiderio in aliud: iam enim metu, iam audacia; iam ira, iam pusillanimitate; iam tristitia, iam lætitia; iam suspicionibus, iam præsumptione; iam odio, iam amore hominem exagitat. Vnde S. Gregor. lib. 32. Moral. cap. 17. illud Iob. c. 40. 12. *Nerui testiculorum eius perplexi sunt*, mysticè explicat de multiplicibus argumentis Diaboli, quibus ipse animas prostratas sibi polluit & corrumpit. *Testiculi*, inquit, *eius sunt suggestiones praua, quibus in mentis corruptione feruescit, atque in consuprata anima iniqui operis prolem gignit. Sed horum testiculorum nerui perplexi sunt; quia suggestionum illius argumenta implicatis inuentionibus iuguntur, vt pleroſque ita peccare faciat, quatenus si fortasse peccatum fugere appetát, hoc sine alio laqueo peccati non euadant: & culpam faciant, dum vitant; ac nequaquam se ab vno valeant soluere, nisi in alia consentiant ligati.* Id deinde particularibus exemplis in quolibet statu, ad oculum demonstrat.

Dæmon est Typhon ob quinque analogias.

1.

2.

Tertiò, Typhon est fulmineus: per disruptam enim nubem laxiorem locum quærens, instar fulminis magno impetu deorsum ruit: imò subinde ex exhalationum & ventorum repercussu & arctatione ignem, & quasi fulmen cócipit, ita vt simul ignis & flatus deorsum ferantur: & tunc Prester dicitur (à πίμπρημι, id est, *incendo*) proxima quæque non solùm prosternens, sed & amburens: cuius etiam incendio nonnunquam mare efferuescit, vti docent Conimbric. tract. 6. in Meteora c. 7. Ita dæmon fulmineus est, imò fulmen, iuxta illud Christi: *Videbam Satanam sicut fulgur de cælo cadentem.* Lucæ 10. 18. ac fulminis instar homines inuadit, sternit, accendit ira, libidine, aliísque cupiditatibus, iuxta illud Iob. cap. 41. v. 10. *De ore eius lampades procedunt, sicut tedæ ignis accensæ. De naribus eius procedit fumus, sicut ollæ succensæ atque feruentis. Halitus eius prunas ardere facit, & flamma de ore eius egreditur.* Vbi vide S. Greg. 33. Mor. 21. cap. 21. Sic Seleucus Asiæ Rex Ceraunius, id est, fulmineus cognominatus est, ob ingenium acre & fulmineum.

Quartò, S. Gregor. in Cant. cap. 4. explicans illud: *Surge Aquilo, & veni Auster. Quid*, inquit, *per Aquilonem qui in frigore constringit, & torpentes facit, nisi immundus spiritus designatur, qui reprobos omnes dum possidet, à bono opere torpere facit? Per Austrum verò, calidum scilicet ventum, Spiritus S. figuratur, qui dum mentes electorum tangit, ab omni torpore relaxat, & feruentes facit, vt bona quæ desiderant, operentur.*

Quintò, aliquando flatus è diuersis nubibus, inquiunt Conimbr. loco citato, vel alia atque alia parte eiusdem nubis protrusi, inter se conglobantur, & dum in diuersa nituntur, durante pugna in se retorquentur, ac rotati vorticem efficiunt, similem ei quem videmus in aquis fluminum, quæ in saxum ad latus ripæ prominens incurrunt, & sine exitu in sese collectæ flectuntur: quo item modo aliàs, cùm ex lato in angustum in portis, aut viis ventus vi adigitur, vortex existit. Igitur flatus magna vi excussus è nube, si rectà descendat, propriè ecnephias dicitur: sin in gyrum torqueatur, turbo vel Typho vocatur, qui validissimè omnia secum abripit, contorquet, diffringit. Vnde Olympidorus Typhona dictum esse ait, ὅτι τὸ τύπτειν σφόδρα, id est, *quia validè & vehementer corpora, in quæ incidit, verberat & quatit.* Nautæ verò, inquit, σίφωνα appellant; quia instar σιφῶνος, id est, *tubæ*, maris aquam ad se trahit. Ita Diabolus homines instabiles & inconstantes validissimè quatit, & ad se suósque casses trahit, iuxta illud Abacuc 3. 14. *Maledixisti sceptris eius, capiti bellatorum eius, venientibus vt turbo ad dispergendum me.* Et Iob. 40. 18. *Ecce absorbebit fluuium, & non mirabitur; & habet fiduciam quòd influat Iordanis in os eius.* Vbi vide S. Gregor. lib. 32. Moral. c. 6.

Cúmq; arrepta esset nauis.] A vento typhonico, qui eam agebat & gyrabat instar turbinis. Vers. 15.

Cauda.] Iam Græca habent κλαύδην, id est, *Claudam*. A Plinio lib. 3. cap. 8. *Gaulos* vocatur, à Mela lib. 2. cap. 17. *Gaudos*, à Ptolomæo lib. 3. cap. 17. *Claudos*. Ab aliis vocatur Caudos, ab aliis *Caunos*. Syrus vertit *Cura*, vel *Cora*. Suidas indicat κλαύδη Insulam esse vicinam Cretæ, hoc nomine memorabilem, quòd illic generentur ingentes Onagri. Alij censent, hic intelligi eam, quæ nunc corrupto nomine Gaulo, Gaudico & Gozo dicitur, & vix tribus horis distat à Melita: tum quia paulo pòst nauis hæc Melitam appulit: tum quia eius incolæ profitentur se conuersos à S. Paulo cùm Melitam venit; addúntque per miraculum maiores suos ex sua Insula Paulum Melitæ concionantem audiuisse. Quid mirum? ita audita fuit vox S. Antonij de Padua, & S. Vincentij Ferètij ab absentibus & longè remotis. Verùm huic opinioni obstat, quòd nauis hæc vix post quatuordecim dies, vt dicitur v. 27. appulerit Melitam, cùm Gozo à Melita paucis horis distet; nisi quis dicat nauim contrariis ventis agitatam, nunc antrorsum, nunc retrorsum actam, circa Gozo iactatam per tot dies fuisse, vti fieri solet in tempestate. Ita Caudam esse eam quæ nunc Gozo dicitur, censet Philippus Cluuerius lib. 2. de Antiqua Sicilia cap. 16. multique alij. Vers. 16.

Potuimus vix obtinere scapham.] Id est, vix sca-

pham è mari ſubtrahere,& in nauim imponere potuimus. Solent enim naues onerariæ ſcapham ſibi adiungere, tum ad homines mercéſque inuehendos & euehendos, tum ad ſpeculandum piratas & vada,tum vt in naufragio per illam euadãt,tum ob alia plura commòda.Scapha dicitur à *σκάπτω*,id eſt, *excauo*. Primitus enim ſcaphas & naues faciebant ex truncis arborum excauatis, vti etiamnum faciunt Indi, apud quos naues ſunt lintres excauati. Beda aliter diſpungit & legit,nimirum ſic: *Tunc tranſcurrimus Inſulam, quæ dicitur Canda, quam occupare non potuimus; ſed ſcapha miſſa adiuuare cœperunt nauim.* Verùm hæc lectio planè diſcrepat à Græco & Latino vulgato.

Vers.17. *Quæ ſublata.*] In nauim.

Adiutoriis vtebantur accingentes nauim.] Caiet. per adiutoria accipit adiutores milites & vectores, qui erant in naui: hoſce enim adiuuiſſe nautas ad ſuccingendum nauim. Sic enim ſeruos & operarios vocamus operas in abſtracto. Alij planiùs per adiutoria intelligunt catenas,vncos, funes, aliáque inſtrumenta,quibus accinxerunt nauim.

Accingere nauim quid?

Quæres,quid ſit accingere nauim? & quomodo id factum? Caiet. cenſet factum per dolia vacua, quæ vtrimque naui appenſa eam ſuſtinebant, ne in arenam impingeret, aut hæreret. Verùm hæc dolia nauim onerariam ſuſtinere non potuiſſent.

Quare meliùs Beda, Gagneius,Arias & alij,cenſent id factum eſſe,tum per catenas,funes & vncos, quibus nauim conſtrinxerunt: tum per anchoras, ſaxa, aliáque pondera, quæ naui alligata in mare demiſerunt;partim ad retardandum curſum nauis, ne ventorum impetu acta in ſaxa & Syrtes diſſiliret, vti in mari Britannico refrenandæ naui, poſt tergum ingentia ſaxa ſubiungere ſolent, ait Beda; hæc enim & nauim deprimunt,vt minùs vim ventorum ſentiat,& eam degrauant,ne tam facilè vento agitari & rotari poſſit:partim ad præſentiendum Syrtes & ſcopulos: partim vt rectà rectóque libramine incederet nauis,ne vi venti acta in latus,euerteretur & mergeretur:partim vt funibus,catenis & vncis latera nauis ſibi inuicem aſtricta,firmiora eſſent,validiúſque ſcopulis reſiſterent:partim vt funibus nauis retineri à nautis, & dirigi aliqua ratione poſſet. Sic aurigæ in deſcenſu decliui & præcipiti, totam vltimam catena ſuccingunt, ne rotari poſſit, vt ita currus vehementiorem curſum & rotationem remorentur, ne in præceps actus euertatur vel frangatur.

Porrò tota nauis in longum circumcirca accingi nequiuit.Erat enim in longitudine ingens & vaſta, vtpote quæ præter onera continebat 276. homines. Quare in partibus nonnullis dumtaxat eam accinxerunt, v.g. in medio,latus vtrumque tranſuerſim colligando & conſtringendo, item proram ſiue partem nauis anteriorem:hanc enim in tempeſtate valida etiamnum accingere ſolent nautæ, ne in vada impingens diffringatur; & vt fluctibus in eam primò irruentibus validiùs reſiſtat, eóſque conſtanter ſecando iter peruium tutúmque naui faciat.Eſt enim prora quaſi roſtrum & lancea nauis, eiúſque clypeus,murus & antemurale.

Syrtis quæ? *Ne in Syrtim inciderent.*] Syrtis in ſingulari, vel Syrtes in plurali,ſunt loca arenoſa circa fines Africæ Ægyptum verſus, ideóque periculoſiſſima, ita dicta à *σύρειν*, id eſt, *trahere*; quòd naues trahat & ſorbeat. Vnde Sirenes in Syrtibus naues & nautas incantare, & ſorbere fabulari ſunt Poëtæ. Eſt enim in ea inæqualitas maris & terræ magna, & in vno loco profundiſſima, in alio verò vadoſa: ſpirantéque vento cumulus arenæ qui ſuper mare fuerat,in profundiſſimas reſidet valles;& qui deprimebatur, mox ſuper aquas egeritur.Inde arenoſa loca in mari quolibet,vocantur Syrtes,ait Seruius.

Vas quod? *Submiſſo vaſe.*] Primò,Syrus & Beda per vas accipiunt antennam,ſiue lignum tranſuerſum in malo,cui velum alligatur. q.d. ſubmiſimus antennam cum velo.ita Chryſoſt.& Mariana: vela enim ſubmittunt nautæ in tempeſtate, ne à furente vento nauis abripiatur & mergatur. Secundò, Vatab.accipit ſcapham. q.d. ſcapham in imam nauim demiſimus. Tertiò,Caiet.accipit dolia iam dicta. Quartò,Gagneius,Dionyſ.& alij multi accipiunt anchoram, id eſt, anchoras. Anchora enim eſt proprium vas,id eſt, inſtrumentum nauis & nautarum. q. d. ſubmiſſis in mare anchoris,vti paulo antè dixi, nauim retardarunt. Quintò, Salmeron accipit ipſam nauim,eiúſque ventrem & fundum.q.d.vas, id eſt, nauim depreſſimus in mare per anchoras, ſaxa, aliáque pondera,vt ipſa ſubmiſſior eſſet, minúſque vim & impetum venti ſentiret & exciperet: quæ expoſitio valdè eſt appoſita.

Vers. 18. *Iactum fecerunt.*] Sarcinas & merces proiecerunt in mare ad alleuiandam nauim,ne nauis adeò onerata venti impetu alliſa ad ſcopulos, ilicò diſſiliret. Vnde Syrus vertit:*Supellectilia noſtra proiecimus in mare.*

Vers.19. *Armamenta nauis proiecerunt.*] *Armamenta* vocat inſtrumenta nautica, quæ nauis quaſi ſunt arma,vti ſunt anchoræ,conti,remi,ſaburra,&c.

Tempeſtate non exigua.]Nubium,imbrium,procellarum, ventorum, tonitruorum, & fulminum. Horriſonum eſt eam in mari videre & audire. Habet enim ſpeciem perpetuæ noctis,erebi & inferni. Nam vt ait Silius lib. 4.

Hypotypoſis tempeſtatis marinæ.

Fertur ab immenſo tempeſtas horrida cœlo,
Nigrantéſque globos & turbida nubila torquens,
Inuoluit terras.———

Et Virgil. 1.Æneid.

Talem iactanti ſtridens Aquilone procella
Velum aduerſa ferit, fluctúſque ad ſidera tollit.
Franguntur remi,tum prora auertit,& vndis
Dat latus, inſequitur cumulo præruptus aqua
mons.
Hi ſummo in fluctu pendent:his vnda dehiſcens
Terram inter fluctus aperit,furit æſtus arenis.
Tres Notus abreptas in ſaxa latentia torquet;
In breuia & Syrtes urget tres Eurus ab alto,
Illiditque vadis, atque aggere cingit arenæ.

Et cùm multa ieiunatio fuiſſet.] ἀσιτία, id eſt, *inedia*, tum ob metum & pauorem naufragij, qui homini cogitationem cibi famémque adimit,facítque vt homo non aliud quàm periculum & mortem inſtantem cogiter:tum ad placandum & propitiandum Deum.

Stans Paulus.] Corpore,& magis animo & corde.*Nam nauis cordis eius in marinis fluctibus integra ſtetit*,ait S.Gregor.lib.7.Epiſt.127. quia anchoram ſpei fixerat in Deo. Notat Chryſoſt. Pauli lætitiam in tanto periculo;propoſuiſſe enim ſibi Romæ conuerſionem,pro præmio:modeſtiam, quòd non obiurget, non exprobret, ſe cùm tempeſtatem hanc prædiceret, non fuiſſe auditum: calamitoſis enim non eſt addenda calamitas:prudentiam, qua eis ſanum dat conſilium: miſericordiam & charitatem, qua vinctorum,qui mille facinorum rei erant, paternam curam geſſit,omnéſque ſaluauit,ac ſalutem omnibus prædixit & promiſit.Addítque,permiſſam eſſe hanc tempeſtatem à Deo, vt per eam Pauli virtus,

virtus, sanctitas & dignitas panderetur.

Lucrią facere.] κερδῆσαι, id est, *lucrari*, hoc est, accersere hanc iacturam siue damnum, & *iniuriam*. Syrus, *penuriam*. Hugo & Vatab. per iniuriam accipiunt maris & cœli tempestatem. Planiùs iniuriam hanc accipias pro iactura & damno. Hoc enim erat iniurium tam nautis & vectoribus, quàm heris mercium, quæ erant in naui, præsertim cùm Paulus id nautis prædixisset, ideóque ipsi illud cauere debuissent, vt dixi vers. 10.

VERS. 22. *Nullius anima.*] Id est, vitæ corporalis. Addit Lyran. & spiritalis, quasi omnes hæ animæ in Pauli gratiam, à Deo in æternum saluatæ sint. Verùm id non est genuinum, esto sit probabile, vti innuit S. Chrysost. de quo vers. 24.

Præterquàm nauis.] Tum vt nautæ sua naui multarentur, quòd non audissent sanum Pauli consilium: tum vt Deus eam permitteret cursui naturali; in naufragio enim solet præ cæteris nauis perire & perdi; tum vt maius appareret Dei beneficium & gloria Pauli, quòd sine naui omnes vectores saluasset. ita Chrysost.

VERS. 23. *Cuius sum ego.*] Minister, cultor & Apostolus. Dicit hoc, ne Gentiles qui erant in naui, suo Deo, aut Diis, hoc oraculum aut miraculum tribuerent.

Et cui deseruio.] λατρεύω, id est, *quem latria colo*.

VERS. 24. *Donauit tibi Deus omnes.*] Ergo omnes iam perditi erant, id est, certò perdendi, tum cursu naturæ, ob vim tempestatis, vti ait Oecum. tum vltione Dei, ob eorum scelera. Vnde Chrysost. sic explicat q.d. *digni quidem erant qui perirent, quoniam inobedientes fuerunt: verumtamen in tui gratiam seruabo eos.* Quocirca idem Chrysost. in Morali: *Si nauigantes*, inquit, *periclitantes & naufragium sustinentes, si & vincti per Paulum seruati sunt, cogita quid est esse virum sanctum in domo: multa enim tempestates etiam nobis incumbunt his multo grauiores, sed potest Deus etiam nos donare, modò credamus Sanctis, sicut illi, si fecerimus quæ præcipiunt. Non enim simpliciter seruantur, sed etiam ipsi fidem attulerunt: licèt vinctus esset Sanctus, maiora solutis operatur. Et considera hoc hic factum. Solutus Centurio vincto illo habebat opus: Gubernator peritus non gubernante egebat. Non enim Talem gubernabat scapham sed Orbis Ecclesiam; qui didicerat ab illo maris Domino non humana arte, sed spirituali scientia, in naui illa multa naufragia, multas procellas, spiritus malitiæ, intus pugnas, foris timores: atq; ita hic reuera Gubernator erat.* Simili modo S. Benedictus suis meritis & precibus obtinuit, vt Longobardi Monasterium suum vastantes, nullum hominem caperent vel necarent. Eis ergo Deus res tradidit, animas custodiuit. Similis ergo Paulo fuit Benedictus, ait S. Greg. 2. Dial. c. 17.

Moral. Sancti presentia peccatores fallit.

Subdit Chrysost. nostram vitam esse quasi continuam tempestatem, & ærumnarum vicissitudinem, ac proinde nos pariter indigere Paulo, ideóque eius opem nobis conciliare debere, credendo & obediendo eius Epistolis & præceptis; ac concludit: *Retineamus apud nos Sanctos, nec erit tempestas: imò etiam si fuerit tempestas, erit serenitas ac tranquillitas, & à periculis liberatio. Quoniam vidua illa Sanctum hospitio habebat, etiam filij eius mors soluta est, & reditum accepit puerum. Vbi pedes Sanctorum ingrediuntur nihil erit quod contristet; etiam si quid fiat, id ad probationem maioremque Dei gloriam pertinet. Assuesce, vt pauimenta domus à talibus calcentur pedibus, & non calcabit dæmon illic, & valdè meritò: nam sicut vbi fragrantia est, ibi non habet locum grauedo; ita vbi sanctum est vnguentum, ibi suffocatur dæmon, lætificat simul agentes, animam recreat, odorem diffundit: vbi spina, ibi bestiæ: vbi hospitalitas, ibi non sunt spinæ. Misericordia ingrediens quauis falce melius sentes exsecat, quouis igne violentius exurit. Ne timeas. Reuerentur Sanctorum vestigia, sicut Leonem vulpes. Iustus enim, inquit, vt Leo confidit. Introducamus hos leones in domum, & omnes exigentur bestiæ, non clamantibus, sed simpliciter loquentibus iis. Non enim Leonis rugitus bestias sic fugat, vt iusti oratio dæmones: si loquetur solùm, deuolant.*

Similia habet S. Ambros. lib. 1. de Abraham c. 6. Ex dictis meritò S. Hieron. lib. contra Vigilantium & hagiomachos colligit: si Paulus in hac vita salutem 276. animabus à Deo impetrauit; ergo multo plura poterit iam gloriosus impetrare, eodem fruës in cœlo. *Porrò propter Paulum hæc omnia vide fieri,* ait Chrysost. *vt credant vincti, milites, ac Centurio:* quos omnes innuit esse à Paulo ad Christum conuersos. *Nam etiamsi lapides fuissent, propter oracula, miracula & beneficia Pauli, de illo magna vtique cogitassent.* Et hoc innuit τὸ *donauit tibi Deus omnes*, scilicet tàm quoad animæ, quàm corporis salutem: illa enim hac longè est potior, propriaque S. Paulo.

VERS. 27. *In Adria.*] In mari Adriatico. ita Syrus. Ita dictum est ab Adria veteri oppido & portu, ad Padum Idumæum à Tuscis condito, teste Plinio lib. 3. cap. 16. Porrò Adriaticum mare subinde latè sumitur, nec tantùm sinum Venetum, sed & mare Siculum & Ionium complectitur, ait Strabo, cuius ferè æuo hæc contigerunt. ita hic sumitur.

VERS. 28. *Bolidem.*] Bolis est perpendiculum nauticum, putà plumbum ex fune dependens, quo in mare immisso nautæ explorant aluei profunditatem, ne in vada, arenas & scopulos nauis impingat. Dicta bolis quasi missilis, à βάλλειν, id est, *proijcere, mutere, iacere.*

Inuenerunt passus viginti.] Scilicet vsque ad alueum, siue fundum maris. Vnde *timentes* nautæ, ne *in aspera loca*, putà in arenas & scopulos nauis incideret, iecerunt de puppi *anchoras quatuor*, vt nauim sisterent & firmarent, donec dies illuxisset, vt viderent quo loco essent, & quò cursum flectere deberent.

VERS. 30. *Sub obtentu.*] Sub prætextu, scilicet fingentes quòd in scapham descenderent, non fugiendi causa, sed vt anchoras à prora, id est, priore nauis parte extenderent, vel in ipso mari, vel in terra & littore, vt vertit Syrus, quasi finxerint nauim iam ad littus appulisse, eslèque in tuto.

VERS. 33. *Quartadecima die hodie ieiuni permanetis.*] *Ieiuni*, non quòd nihil omnino comedissent, sed quòd perparum & obiter, quantum scilicet ad vitam tuendam erat necessarium. ita Hugo, Gagneius & alij. Nam Hippocrates lib. de carnibus & princ. aliique Medici docent, hominem sanum non posse sine cibo vltra septem dies viuere. Dico sanum: nam ægri, quibus calor naturalis languet, & abundat phlegma, quo calor pascatur, diutiùs inediam prorogare possunt. Quod ergo ait, *nihil sumentes*, id est, perparum & quasi nihil: vel *nihil* per modum stati iustique prandij, aut cœnæ, sed carptim quædam libantes potiùs, quàm comedentes.

VERS. 35. *Cepit manducare.*] Nota hic prudentiam charitatis Pauli: vt afflictos consoletur, & inedia penè confectos inducat ad sumendum cibum, ipse primus publicè gratiis actis Deo cœpit manducare. Hoc imitatus est vir quidam religiosus, mihi in Belgio notus, qui vt maniacum quendam, sibi ex læsa imaginatione persuadentem se esse mortuum, ideóque nolentem comedere & inedia se conficientem, quòd diceret mortuos non comedere, sanaret, mortui

tui habitum & ſpeciem induit, cœpítque comedere coram maniaco, itáque ei perſuaſit mortuos quoque comedere: qua ratione eum ad comedendum induxit, ſibique reſtituit.

VERS. 38. *Iactantes triticum.*] In iactu ergo quem iam antè verſ. 18. fecerant, non proiecerant triticum: quia ſcilicet hoc eis in cibum erat neceſſarium. Sic nec ea iactarunt, quibus enatarunt.

VERS. 40. *Laxantes iuncturas gubernaculorum.*] Gubernacula vocant clauum, quo nauarchus regit nauim, ſicut auriga habenis regit equos, & temone currum; ſicut arator ſtiua regit aratrum. Laxarunt ergo clauum, quaſi nauim ſibi & ventis permittentes, vt faciliùs ad littus vel terram inſtantem ferretur: vel potiùs, vt expeditiùs clauo vterentur, ad dirigendum eius impetum, quò vellent.

Artemone.] Artemonem alij throcleam, qua funes trahuntur; alij antennam, alij aliud eſſe cenſent. Verius eſt eſſe paruum arctúmque velum, ita dictum ab ἀρτάω, id eſt, *ſuſpendo*. ita Iulius Pollux. Paruum fuiſſe colligitur ex eo, quòd nauis properabat ad littus: & quia nautæ in tempeſtate magnum velum deponunt paruúmque exponunt, ne vi ventorum abripiantur, & agantur in exitium.

VERS. 41. *Dithalaſſum.*] Græcè, Latinè *bimarem*, vt vertit Tigurina. Ita vocatur locus inter duo maria, ſiue iſthmus, qui vtrimque mari alluitur, illúdque quaſi ſecat & diuidit, qualis eſt Corinthus, de qua Horatius lib. 1. Carm. Ode 7. *Aut Epheſum bimarisve Corinthi mœnia.* Porrò in dithalaſſo ob terram mare ſecantem certum ſolet eſſe naufragij periculum. Dithalaſſus hic adiacet Melitæ, & cauſatur à rupe vicina, à Melitenſibus nunc Selmon vocatur; in qua proinde etiam viſitur Sacellum, in memoriam huius naufragij, S. Pauli nomine dedicatum. In ſinu eius ſiniſtro viſitur in rupe concha rotunda, ſex palmos profunda, & totidem lata in diametro, quæ communiter plena eſt aqua dulci, licèt paucis paſſibus diſtet à mari eiúſque aqua ſalſa; vocaturque fons S. Pauli: creditur ipſe in exſcenſu illum miraculosè produxiſſe. Denique hic locus in medio ferè hoc littore etiam nunc vocatur vulgò *le Cale di S. Paolo*, id eſt, *portus ſiue appulſus S. Pauli*. ita Philippus Cluuerius lib. 2. de Antiqua Sicilia cap. 16. & noſter Octau. Caietanus Iſagoges cap. 19.

VERS. 42. *Cuſtodias.*] Id eſt, vinctos reos quos cuſtodiebant. Vide dicta verſ. 1. Eos ergo quaſi reos mortis, occidere voluerunt milites, *ne quis cùm euaſiſſet, effugeret.*

VERS. 44. *Super ea, quæ de naui erant.*] Putà ſuper ſarcinas, ligna & tigna. Vatab. *Super fragmenta.* quæ ſcilicet è naui diſcindebant: nam nauis erat integra, non fracta. Hoc eſt quartum Pauli naufragium. Tria enim priora recenſet ipſe 2. Corinth. 11. 25. dicens: *Ter naufragium feci: nocte & die in profundo maris fui.* Illa enim Epiſtola longè ante iter hoc Romanum ſcripta eſt. An ſæpius paſſus ſit, ignoramus.

Moral. 1. de maris periculis. Moral. diſce hic primò, quanta ſint maris pericula, in quo, vt ait Anacharſis apud Laërt. lib. 1. cap. 9. & Iuuenal. Satyra 12. vectores tantùm quatuor digitis (quibus ſcilicet nauis mari eminet) diſtant à morte. Hinc Bias nautam, neque inter viuos numerabat, neque inter mortuos, teſte Platone in Axiocho. Vnde Cato de tribus dolebat. 1. quòd ſuum ſecretum reuelaſſet mulieri. 2. quòd vel dies vnus ipſi per negligentiam abſque fructu effluxiſſet. 3. quòd eò naui vectus eſſet, quò poterat pedibus proficiſci. ita Plutarch. in vita Catonis. Eadem tria Alexandro tribuit Stobæus, Ariſtoteli verò Antonius in Meliſſa par. 1. Serm. 17. niſi quòd pro ſecundo ponat, quòd in vita hac tam dubia & incerta, vel vnum diem manſiſſet inteſtatus. Pittacus roganti *quid fidum eſſet?* reſpondit, *terra. Quid infidum, mare.* Laodamas inde Homericus nihil miſerius eſſe cenſebat, quàm virum forte in ponto exagitari. Callimachus dicebat iucundiſſimũ eſſe mare, ſed ſi quis illud de terra contempletur; quod imitatus Horatius ait:

Neptunum procul à terra ſpectare furentem.

Lucretius lib. 5. ſcribit, aureo Saturni ſæculo non fuiſſe vſum nauis & nauigationis. Quocirca vetus fuit fidelium conſuetudo, vt conſcenſuri nauim de peccatis confiterentur, & cum Deo in gratiam rediret, itáque vel ſe ad mortem componerent, vel mortis pericula euaderent.

1. Quàm Deus curet ſuos.

Secundò, quàm Deus ſuorum habeat curam, Paulum ecce Deus hic præſenti mortis periculo eripit, & propter eum vectores omnes, etiamſi infideles, numero 276. Verè Poëta:

Fauente Numine nauiges vel vimine.

Ita Deus ſeruauit Noe iuſtum cum octo animabus per arcam, in generali Orbis cataclyſmo: ita & Ionam in ventre ceti. Quin & Iulius Cæſar in tempeſtate nauarchum confortans: *Ne metuas*, inquit, *Cæſarem, eiúſq; fortunam vehis: illate tutabitur.* Eſt enim Cæſaris, *quem numina nunquam deſiituunt*, ait Lucan. lib. 4. & Plutarch. in Cæſare. Memorabile eſt exemplum, quod graphicè depingit S. Paulinus tota Epiſt. ad Macarium; vbi ſenem quendam mirè à Deo horrendo naufragio, ſociis omnibus & carinæ retinaculis amiſſis, ereptum commemorat. Simile eſt quod narrat S. Gregor. 3. Dial. c. 36. de Maximiniano Syracuſæ Epiſcopo, eum poſt naufragium nono die ſaluum cum vectoribus omnibus in portum, ſola naui merſa, perueniſſe. Sic S. Magdalena cum S. Martha, S. Lazaro & ſociis, à Iudæis naui ſine velis & remis impoſita, Deo nauim regente, ſaluis omnibus Maſſiliam appulit.

3. Sanctis in periculo creſcit ſpes & animus.

Tertiò, Paulum & Sanctos in tempeſtate, naufragio, prælio, peſte, latronibus, fame, carcere, & quauis alia calamitate vel periculo, ſtare ſerenos & ſecuros, præſertim cùm obeunt opus pium & Apoſtolicum. Sciunt enim ſe Deo cordi & curæ eſſe. Quare tunc adeò non cadunt animo, vt celſiores euadant, eóque magis ſperent in Deum, illíque ſe vniant, quo maius eſt periculum. Ita Pſaltes pſal. 28. v. 1. *Dominus*, ait, *illuminatio mea & ſalus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? Si conſiſtant aduerſum me caſtra, non timebit cor meum. Si exurgat aduerſum me prælium, in hoc ego ſperabo.* Et Iob cap. 13. verſ. 15. *Etiamſi occiderit me, in ipſo ſperabo.*

4. Quanta ſit vis obedientiæ & charitatis.

Quartò, quid valeat virtùs charitatis & obedientiæ. Volebat Deus Paulum ire Romam, ibíque prædicare: Paulus vt huic voluntati Dei obſecundet, ad Cæſarem appellat, ac vltrò ſubit tot terrarum mariúmque diſcrimina. Quocirca huius virtutis merito quaſi obligat Deum, vt iter ſuum dirigat & ſecundet. Deus ergo eum, & ob eum ſocios omnes, per oraculum & quaſi miraculum, certo mortis periculo eximit. Celebris eſt hiſtoria & gnome de obedientia S. P. N. Ignatij, quam enarrat in eius vita P. Ribaden. lib. 5. c. 4. in fine. Cùm eſſet, inquit, Præpoſitus Generalis, dixit: ſi Summus Pontifex imperaret, vt ad oſtia Tiberina ſcapham, vel nauim primò obuiam, clauo, malo, velis, remis deſtitutam conſcenderem, itáque ſine commeatu mare traiicerem, id facerem animo non ſolùm æquo, ſed & libenti. Cúmque Prælatus quidam admirans, regereret, quæ iſthæc eſſet prudentia? Reſpondit

Respondit S. Ignatius: *Prudentia Domine non tam est parentis, quam imperantis.* Parentem secutus est filius S. Franciscus Xauerius, qui in Mauricas Insulas barbaras contendens, cùm amici iter hoc dissuaderent, ac tandem vim facerent, negarentque nauigium, respondit: *se nulla pericula, nullum genus mortis, vbi Dei cultus & animarum salus agatur, formidare: nec vllos hostes ducere, nisi qui diuino obsitent obsequio, sibi certum esse in Mauricam Deum vocantem sequi: nec nauigium morari; si nauis desit, semet Deo incubantem vtique transnaturum.* ita Turscl. lib. 3. vitæ eius cap. 2. Dixit, & præstitit. Quocirca in naufragiis cum S. Paulo exultabat, rogabátque Deum, vt præsens periculum & crucem sibi non adimeret, nisi maius immitteret. Atque hoc suo zelo, in naufragio vectoribus omnibus vitam & salutem à Deo, instar S. Pauli, impetrauit. Aliàs in certum exitium abruptam à naui vi tempestatis scapham, qua infideles vehebantur, illis ipsis in scapha apparens, eámque reuehens ad nauim reduxit: quo miraculo eos ad fidem conuertit. Denique Malacæ nobilem illam ducentis Lusitanis, contra quinque Acenorum pugnacissimorum millia nauale victoriam promisit, prædixit, imò eminus inspexit, & precibus suis præstitit. Præclarè S. August. in psal. 132. *Multi*, inquit, *naufragauerunt cum Paulo. Amatores huius saculi passi sunt naufragium, & nudi omnes exierunt. Illi & quod foris habebant, amiserunt, & domum cordis sui inuenerunt inanem. Paulus autem in corde ferebat patrimonium fidei sua, nullis fluctibus, nullis tempestatibus potuit auferri. Nudus exijt, & diues exijt.* Idem August. Serm. 29. de Sanctis: *Petrus*, inquit, *ambulare super aquas debita soli Deo potestate præsumpsit, & rerum obstante natura, per insueti maris nouas vias pendulum inferens gressum, tumentia maris dorsa calcauit. Sed non minor Paulus, quem velut noui Testamenti Ionam, die ac nocte per maris profunda iactatum, absorbuit fluctus, & reddidit, quasi sacrum depositum violare non audens: quia famulatrix eum vndæ custodiens, illæsum populorum prædicationibus reseruabat.*

Quòd si quandoque Deus iustum, imò Apostolum naufragio, alióve periculo non eripiat, sed mergi & emori permittat, conquiescat ille in voluntate Dei, dicátque cum Sancto Iobo afflicto cap. 1. 27. *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est. Sit nomen Domini benedictum.* Et illud Christi morientis, & ad inferos descendentis: *Prouidebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi, ne commouear. Propter hoc lætatum est cor meum, & exultauit lingua mea: insuper & caro mea requiescet in me. Quoniam non derelinques animam meam in inferno.* psal. 15. 8. Et illud Sancti Pauli Rom. 14. vers. 8. *Siue viuimus, Domino viuimus; siue morimur, Domino morimur.* Ita B. Franc. Xauerium, iam Chinensis Imperij conuersionem molientem, in Insula deserta ab omnibus derelictum Deus emori permisit. Ita P. Ignatium Azebedium cum 40. sociis, Brasiliam Euangelij causa petentem anno Domini 1570. à Caluinistis trucidari mergique permisit. Ita nonnullos alios è Societate nostra nauigantes ad Indos, naufragio perire permisit. Memorabile est recens exemplum Patrum Lusitanorum, qui ad scopulum allisi, cùm nauarchus eis scapham offerret qua ad litus euaderent, respuerunt, malentes vectorum turbæ in scopulo misceri, vt illi fame morituræ in extremo agone assisterent, & tandem commorerentur, quàm iis derelictis viuere: quod sanè est genus martyrij, & heroïcæ charitatis, qua quis cum Christo pro fratribus animam ponit. Legimus de B. Iordane, qui S. Dominico in Generalatu Ordinis Prædicatorum successit, fuitque eximiæ sanctitatis, eum cùm in terram Sanctam traiiceret, iuxta Aconem naufragium passum, mersúmque interiisse. Cúmque multi non tam tanti viri mortem, quàm genus mortis deplorarent, ac penè contra Deum, quòd Patrem sanctum fluctibus hauriri permisisset, murmurarent, ipsummet Iordanem apparuisse pluribus, miro lumine coruscum, ac dixisse: *Ego sum Iordanes. Exiui ex hoc sæculo ad gloriam beatorum, & inter Apostolorum choros, & Prophetarum cœtus sum, missúsque sum vt vos consolarer. Hoc firmiter tenete, nec dubitate, quia salvus erit omnis, qui vsque in finem Domino nostro Iesu Christo seruierit.* ita habet eius vita tomo 7. Sutij die 13. Februarij. Iustus ergo quacunque morte præoccuparus fuerit, in refrigerio erit, præsertim cùm in itinere & opere charitatis, vel obedientiæ vitam ponit. Talis enim cum Deo, imò pro Deo, & ex Deo moritur, ideóque est victima obedientiæ & charitatis, Deo valdè glorioſa & chara. Præclarè Sanctus Augustinus Epist. 122. in fine: *Quid interest*, ait, *febris, an ferrum de corpore soluerit? non qua occasione exeant, sed quales ad se exeant, Deus attendit in seruis suis.* Miserè vixit, mortuus & sepultus est Lazarus, splendidè diues epulo; sed hic descendit in gehennam, ille ab Angelis sublatus est in sinum Abrahæ. Lucæ 16. de quo vide Sanctum Augustinum in fine psalmi 53. Idem libro 1. de Ciuit. cap. 11. *Mala mors*, ait, *putanda non est, quam bona vita præcesserit. Neque enim facit malam mortem, nisi quod sequitur mortem. Non itaque multum curandum est eis, qui necessariò morituri sunt, quid accidat vt moriantur, sed moriendo quò ire cogantur. Cùm igitur Christiani nouerint longè molliorem fuisse religiosi pauperis mortem inter lingentium canum linguas, quàm impij diuitis in purpura & byssо, horrenda illa genera mortium, quid mortuis obfuerunt qui bene vixerunt?* Nam vt ait Sapiens c. 4. v. 7. *Iustus si morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit.*

CAPVT

CAPVT VIGESIMVMOCTAVVM.

SYNOPSIS.

Paulus Maltæ viperam è manu illæſa excutit, ſanat patrem Publij & alios, inde poſt tres menſes nauigat, peruenitque Romam. Vbi Iudæis conuocatis cauſam aduentus ſui denuntiat, ac biennio in libero carcere, quaſi hoſpitio, degens, intrepidè prædicat Euangelium.

Verſ. 1. Et cùm euaſiſſemus, tunc cognouimus quia Melita Inſula vocabatur. Barbari verò præſtabant non modicam humanitatem nobis.

2. Accenſa enim pyra, reficiebant nos omnes, propter imbrem, qui imminebat, & frigus.

3. Cùm congregaſſet autem Paulus ſarmentorum aliquantam multitudinem, & impoſuiſſet ſuper ignem, vipera à calore cùm proceſſiſſet, inuaſit manum eius.

4. Vt verò viderunt Barbari pendentem beſtiam de manu eius, ad inuicem dicebant: Vtique homicida eſt homo hic, qui cùm euaſerit de mari, vltio non ſinit eum viuere.

5. Et ille quidem excutiens beſtiam in ignem, nihil mali paſſus eſt.

6. At illi exiſtimabant eum in tumorem conuertendum, & ſubitò caſurum, & mori. Diu autem illis expectantibus, & videntibus nihil mali in eo fieri, conuertentes ſe, dicebant eum eſſe Deum.

7. In locis autem illis erant prædia Principis Inſulæ, nomine Publij, qui nos ſuſcipiens, triduo benignè exhibuit.

8. Contigit autem, patrem Publij febribus & dyſenteria vexatum iacere. Ad quem Paulus intrauit: & cùm oraſſet, & impoſuiſſet ei manus, ſaluauit eum.

9. Quo facto, omnes, qui in Inſula habebant infirmitates, accedebant, & curabantur:

10. Qui etiam multis honoribus nos honorauerunt, & nauigantibus impoſuerunt quæ neceſſaria erant.

11. Poſt menſes autem tres, nauigauimus in naui Alexandrina, quę in Inſula hyemauerat, cui erat inſigne Caſtorum.

12. Et cùm veniſſemus Syracuſam, manſimus ibi triduo.

13. Inde circumlegentes deuenimus Rhegium: & poſt vnum diem flante Auſtro, ſecunda die venimus Puteolos:

14. Vbi inuentis fratribus rogati ſumus manere apud eos dies ſeptem: & ſic venimus Romam.

15. Et inde cùm audiſſent fratres, occurrerunt nobis vſque ad Appij Forum, ac tres Tabernas. Quos cùm vidiſſet Paulus, gratias agens Deo, accepit fiduciam.

16. Cùm autem veniſſemus Romam, permiſſum eſt Paulo manere ſibimet cum cuſtodiente ſe milite.

17. Poſt tertium autem diem conuocauit primos Iudæorum. Cúmque conueniſſent, dicebat eis: Ego, viri fratres, nihil aduerſus plebem faciens, aut morem paternum, vinctus ab Ieroſolymis traditus ſum in manus Romanorum,

18. Qui cùm interrogationem de me habuiſſent, voluerunt me dimittere, eo quòd nulla eſſet cauſa mortis in me.

19. Contradicentibus autem Iudæis, coactus ſum appellare Cæſarem, non quaſi gentem meam habens aliquid accuſare.

20. Propter hanc igitur cauſam rogaui vos videre, & alloqui. Propter ſpem enim Iſraël catena hac circumdatus ſum.

21. At illi dixerunt ad eum: Nos neque literas accepimus de te à Iudæa, neque adueniens aliquis fratrum nuntiauit, aut locutus eſt quid de te malum.

22. Rogamus autem à te audire quæ ſentis: nam de ſecta hac notum eſt nobis quia vbique ei contradicitur.

23. Cùm conſtituiſſent autem illi diem, venerunt ad eum in hoſpitium plurimi, quibus exponebat teſtificans regnum Dei, ſuadénſque eis de Ieſu ex lege Moyſi & Prophetis, à manè vſque ad veſperam.

24. Et quidam credebant his quæ dicebantur: quidam verò non credebant.

25. Cúmque inuicem non eſſent conſentientes, diſcedebant, dicente Paulo vnum verbum: Quia bene Spiritus Sanctus loquutus eſt per Iſaiam Prophetam ad Patres noſtros,

26. Dicens: Vade ad populum iſtum, & dic ad eos: Aure audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non perſpicietis.

27. Incraſſatum enim eſt cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos ſuos compreſſerunt: ne forte videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & ſanem eos.

28. Notum ergo ſit vobis, quoniam gentibus miſſum eſt hoc ſalutare Dei, & ipſi audient.

29. Et cùm hæc dixiſſet, exierunt ab eo Iudæi, multã habentes inter ſe quæſtionem.

30. Manſit

30. Mansit autem biennio toto in suo conducto: & suscipiebat omnes, qui ingrediebantur ad eum,

31. Prædicans regnum Dei, & docens quæ sunt de Domino Iesu Christo, cum omni fiducia, sine prohibitione.

VERS. 1. MELITA.] Ita Romana & Græca: quare perperam nonnulli legunt Mitylenen, alij Miletum. Duæ Insulæ vocantur Melite. Vna est in Illyrico: in hanc è naufragio appulisse Sanctum Paulum contendunt Illyrici, & ex eis Constantinus Porphyrogenitus Imp. ad Romanum filium de administrando Imperio cap. 36. Argumenta eorum profert, & confutat Philippus Cluuerius lib. 2. de Antiqua Sicilia cap. 16. Altera est vicina Siciliæ, vulgò Malta dicta; ea hic intelligitur, quæ cœlo est clemente, aquis salubribus, agro benigno & frugifero, à bonitate mellis laudata; indéque Melita, vt videtur, appellata. Ipsa nunc inuictum equitum Melitensium est contra Turcas propugnaculum: vbi celebris Pauli, ex hoc eius in illam appulsu, est memoria, & erga eum deuotio, adeóque iuxta vrbem spelunca ostenditur cum duobus altaribus, in qua Paulus cum cæteris vinctis dicitur hospitatus. Terra, vel potiùs petra huius speluncæ, magna religione ab indigenis & aduenis excauatur & effertur, valétque contra venena & serpentes: ex ea mihi Romæ particula data fuit, quasi rarum & insigne donum.

Septem priuilegia Melitę a S. Paulo collata.

Vnde nota hic septem eximia beneficia, & priuilegia, quæ S. Paulus contulit Melitæ & Melitensibus, adeò vt Deus eius naufragium eo ordinasse videatur, ac procurasse, vt id iuxta Melitam accideret, ad Melitensium salutem & commoda, quæ per hoc eis conferre ab æterno destinarat.

1. Primum fuit, Melitensium conuersio, fides & salus. Mox enim à Christo, sub ipsa Ecclesiæ primordia, Melitenses præ aliis Insulis & gentibus prædicationem Euangelij accepêre à S. Paulo, eique prædicanti & miracula patranti credentes, ab eo primum nacti sunt Episcopum S. Publium, ciuem, imò Principem suum.

2. Secundum, quòd apud eos 276. nauigationis & naufragij sui socios baptizarit. Milliari vno à portu in quo exscendit Paulus, etiamnum visuntur variæ ruinæ antiquarum fabricarum, in quibus extat Sacellum indigitatum nomine *S. Ioannis Baptistæ Telcheres*, id est, *inter ruinas*: vbi S. Paulum 276. iam dictos baptizasse, communis plurium vicinorum pagorum traditio est. Huius rei indicium est, quòd ante paucos annos cùm Sacellum hoc instauraretur, sub terra inuentus sit fons baptismalis è duro lapide. Iuxta Sacellum extant anguli & parietes longi magnique affabrè incisi & elaborati, vbi putatur fuisse villa & domus S. Publij.

3. Tertium, quòd S. Paulus Melitæ commoratus sit per tres menses. Tradunt eum cum S. Luca, Aristarcho, Trophimo aliisque sociis habitasse in crypta quadam suburbana Ciuitatis veteris, quam proinde in magna habent veneratione, adeò vt iuxta eam ædificarint Ecclesiam, quæ per multa sæcula fuit matrix & Episcopalis totius Insulæ. Circa cryptam est cœmeterium ingens, in quo non soli Melitenses, sed & permulti exteri nobiles deuotionis ergo sepeliri, eóque se deportari testamento mandarunt; præsertim quia ibi se sepeliri curantibus olim data fuit Indulgentia plenaria, qualis est Romæ sepultorum in Campo sancto: quocirca in eodem perplura visuntur sacellula. In hoc cœmeterio locus est distans à crypta iactu sagittæ, in quo fama est prædicasse S. Paulum: ad cuius rei memoriam in eodem erexerunt Crucem lapideam.

4. Quartum, quòd Melitæ scorpiones & serpentes tam nati quàm eo illati, ponant venenum: imò terra Melitensis sanat morsus quoslibet venenosos, etiam canum rabidorum, si in potu sumatur, aut plagæ imponatur; nec id tantùm in hominibus, sed etiam in bestiis; adeò vt nonnulli Medici Siculi eam præferant terræ sigillatæ. Valet enim non tantùm contra venena, sed etiam contra febres malignas, dysenteriam, variolos, quia & toxica, præsertim è sublimato, vel casu, vel sponte hausta: cuius rei illustria exempla & miracula mihi narrarunt viri graues, eorum oculati testes.

5. Quintum, quòd S. Paulus sæpe Melitam ab incursu hostiù tutatus sit. Vt alia taceam, sub annum Domini 1470. cùm Mauri classe octodecim milliù militum eam inuaderent, iámque tormenta disponerent ad quatiendam vrbem veterem, tertio die apparuit S. Paulus veste stellata, quali depictus visitur in Ecclesia Cathedrali, ac vibrans gladium equo insidens, stipatus innumera multitudine visus est inuadere Turcarum agmina: cúmque in eum Turcæ multas coniicerent sagittas, omnes in ipsosmet retortæ & repercussæ resilierunt, eósque vulneratunt & perdiderunt. Visi pariter fuêre duo alij Insulæ tutelares, S. Georgius, & S. Agatha, quã fama est ibidem persecutionem Siculam fugientem latitasse, ac celebre illud velum Ætnæ incendia compescens contexuisse; idque instar Penelopes ea arte, vt quæ per diem texuerat, noctu retexeret; eo quòd matri vrgenti eam ad nuptias, eas detrectans responderet, sibi priùs velum hoc pertexendum esse. Quocirca S. Agathæ marmoream statuam tunc in muro collocarunt, sed facie à Turcis auersa, & ad vrbem conuersa: verùm illa suapte vi faciem ad Turcas conuertit tanto fragore, quantus est bombardarũ maiorum, adeò vt eodem perculsi Turcæ soluerint obsidionẽ, séque in fugã dederint.

6. Sextum, quòd Melitæ tres extent B. Virginis imagines depictæ à S. Luca, qui, vt antè dixi, comes S. Pauli, cum eo in ea hyemauit, habitauítque per tres mẽses. Quocirca illas per tres primarias Insulæ regiones dispertiti, magna colunt veneratione.

7. Septimum, quòd Melita à tempore S. Pauli hucusque, nunquã defecerit à fide à S. Paulo accepta, etiamsi Mauri eam occuparint tenuerintque per centenos & ampliùs annos. Idem Coloniæ Agrippinæ à Deo datum ob merita martyrum Thebæorum, ac vndecim millium Virginum ibidem quiescentium. Vnde de ea canitur:

Ex quo fidem recepisti,
Recidiua non fuisti
Ciuitas prænobilis.

Hæc omnia de Melita mihi Romæ constanter vna voce affirmarunt, & scripto consignarunt nostri Patres Melitẽses, viri graues & eruditi, eadémque tradidit noster Octauius Caetanus in Isagoge c. 19. Vide hic munificentiam S. Pauli, qua tanta largitate hospitium & hospitalitatem Melitensium remuneratus est, nimirum Sancti se à nobis liberalitate vinci non patiuntur, sed pro vno exili dono

reddunt ingens ſeptuplum,imò centuplum.Tanti eſt Sanctos hoſpitio recipere, eis benefacere, eos præſentes habere, eos colere & inuocare. Hoc enim beneficio diuino S.Paulus hoſpitales barbaros, eorúmque humanitatem remuneratus eſt, vt qui barbariem in eum exuiſſent, natales viperas veneno exutas humanas in ſeipſos haberent; quin & glebas ſuas quaſi antidota contra venena poſſiderent.Quocirca tota Melita S.Paulo conſecrata, iure S. Pauli Inſula tutelaris vocari queat: illam enim ſæpe peſte, fame, bello liberat.

Barbari.] Incolæ Maltæ ſiue Melitenſes, qui tempore Pauli & lingua & moribus erant barbari. Vnde eo laudabiliores, quòd tam humanos ſe præſtiterint erga Paulum & naufragos. ita Chryſoſt.

VERS.3. *Sarmentorum.*] Sarmenta propriè ſunt ſegmina vitium: inde tamen quorumlibet lignorum & furculorum ſegmina ſignificant: hæc enim Græcè vocantur φρύγανα, id eſt, *ligna combuſtibilia*, quæ Latini cremia nuncupant, à φρύγω, id eſt, *torreo*.

Vipera.] Multi cenſent viperam dici, quaſi vi parientem, eo quòd fœtus viperæ aluum matris erodant, dum ex eo naſcendo in lucem prodeunt. Verùm experientia id docet eſſe falſum, vti alibi oſtendi. Vnde veriùs Theophraſtus, & ex eo Ælianus lib. 9. de Hiſtor. anim. cap. 31. & 32. cenſet, viperam dici quaſi viuiperam, eo quòd pariat viuum animal, non oua, vt alij ſerpentes. Porrò vipera adeò venenoſa eſt & peſtilens, vt ſolo ſibilo & anhelitu quem efflat, hominem obſtupefaciat, eíque mortem, vel morbum quaſi lethalem infligat. Vidi Romæ quemdam à ſocietate noſtra, qui viperam feriens, ab ea ſibilante ita afflatus & quaſi ſideratus fuit, vt multos annos ſtupore & morbo quaſi incurabili laborarit. Arabes viperam vocant Therion, à Græco θηρίον, id eſt, *fera*. Vnde pharmacum contra viperarum & ſerpentum morſus, ex ipſius viperæ carnibus confectum, vocatur Theriaca: cuius compoſitionem ſub Nerone Imper. (qui matrem interfecit, vti vipera fertur matrem enecare) inuenit Andromachus Medicus, vti narrat Galenus, qui paulo pòſt vixit ſub Antonino Imper. tomo 5. lib. de Theriaca ad Piſonem cap.5. Sed ante Andromachum Antiochus Philometor Rex Aſiæ, Theriacam, qua contra omnia venena vtebatur, confecit ex ſerpyllo, aniſo, opopánace,milio, trifolio, anetho,fœniculo, ammio, apio,eruo, vino generoſo, immixtis & in paſtillos digeſtis,vti refert Plinius lib. 20. cap. 24. & Galenus libro citato.

Vipera qualis.

Inuaſit.] Syrus, *momordit*, vti ſolent ſerpentes, dum quem inuadunt: *pendebat enim de manu eius.* ita Oecum. & Lyra. hic,ac Tertull. in Scorpiaco cap. 1. & Ambroſ. lib.6. Hexam.cap.6.

VERS.4. *Vltio.*] Numinis vindicta. Hæc enim præ cæteris facinoroſos homicidas perſequi ſolet, iuxta illud Chriſti Matth.26.verſ.52.*Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt.* Sic vltio Dei vbique perſecuta eſt Cain fratricidam. Geneſ.4.v.7. & ſequent. Plura huius vltionis exempla recenſui Deuter.21.verſ.4. Pro *vltio* Græcè eſt Δίκη.Syrus vertit *iuſtitia.* Alij, *iudicium.* Alij, *vindicta.* Videntur barbari hi æſtimaſſe Δίκην, ſiue iuſtitiam & vindictam eſſe Deam, quam Heſiodus in Ergis, facit Iouis & Themidis filiam, vti & alij Poëtæ, qui eam Aſtræam vocant. Vnde Ouidius lib.1. Metamorph.agens de ferreo improborum ſæculo:

Vltima cœleſtum, inquit, *terras Aſtrea reliquit.* Cuius effigiem ita pingit Gellius ex Chryſippo lib.14.cap.4. *Iuſtitia*, ait, *pinguntur forma atque ſilo virginali, aſpectu vehementi & formidabili, luminibus oculorum acribus: neque humilis, neque atrocis, ſed reuerendæ cuiuſdam triſtitiæ dignitate. Ex imaginis autem iſtius ſimilitudine intelligi voluit, Iudicem qui iuſtitiæ antiſtes eſt,oportere eſſe grauem, ſanctum, ſeuerum, incorruptum, inadulabilem, contráque improbos nocentéſque immiſericordem, atque inexorabilem, erectúmque & arduum ac potentem, vi & majeſtate æquitatis veritatiſque terrificum.* Vide Lilium Giraldum de Diis Gentium Syntagm.1. Iuſtitiæ & vindictæ effigies.

Et ille quidem excutiens beſtiam.] Præclarè Oecumen. *Vipera*, inquit, *cùm in manum Apoſtoli demes iniecíſſet; & nullam peccati in ea mollitiem & laxitatem inueniſſet, ſtatim* (ab eo excuſſa) *reſilyt, & in ignem ſeſe proiecit, quaſi pœnam de ſe exegerit, quòd nihil ad ſe pertinens corpus inuaſiſſet. Nos verò beſtias timemus, propterea quòd armatura virtutis muniti minimè ſumus.* Adam enim in innocentia à beſtiis & ſerpentibus lædi non poterat, imò eis dominabatur. Vnde Sancti qui ad primæuam eius innocentiam accedunt, idem ſæpe dominium à Deo nanciſcuntur, vti nactus eſt S. Paulus, S. Antonius, S. Macarius, S.Franciſcus, & ſimiles, vti dixi Geneſ. 9. verſ.2. Verè Arator de Paulo hic: VERS.5.

Chriſtíque Cruci ſua membra relegans,
Neſcit ab angue mori. ——

Hic impletur promiſſio Chriſti Marc.16.verſ.18. *Signa eos qui crediderint, hæc ſequentur*, &c. *Serpentes tollent: & ſi mortiferum quid biberint, non eis nocebit.* Vnde Tertulliánus in Scorpiaco cap.1. *Hoc modo*, inquit, *etiam Ethnicis ſæpe ſubuenimus, donati à Deo ea poteſtate, quam Apoſtolus dedicauit, cùm morſum viperæ ſprenit.*

Porrò ex hoc tempore, quo Paulus Melitæ viperam excuſſit, Inſulæ illi diuinitus impertitum eſt, vt in ea ſerpentes omnes veneno careant, & quantumlibet aliquem momorderint, nil prorſus inferant detrimenti: eámque Inſulani vocant gratiam S. Pauli, qui hac ratione abundè eis hoſpitij, & hoſpitalitatis meritum compenſauit. Melitæ ergo nullum maleficum ſerpentis genus naſcitur, neque nocet alinde inuectum;imò gleba Melitenſis antidotum eſt contra venena, adeóque ipſi Melitenſes quaſi terrori ſunt ſerpentibus. ita Thomas Fazellus de rebus Siculis Decad.1. lib.1. cap. 1. Baron. Gagneius & alij. Sic de S.Phoca martyre in Romano Martyr. die S.Martij ita legimus: *Qualiter de antiquo illo ſerpente triumphauerit, hodie quoque populis eo miraculo declaratur, quòd ſi quiſpiam à ſerpente morſus fuerit, vt ianuam baſilicæ martyris credens attigerit, confeſtim euacuata virtute veneni ſanatur.* Sunt in Italia qui ſe de genere & cognatione Pauli eſſe iactitant, & ſerpentes impunè contrectant. Sed hos impoſturæ arguit Delrio lib.1. Magic. cap.3. quæſt.4. & ex eo Lorinus hic, eo quòd compertum ſit eos ſe contra morſum antidotis præmunire.Addit Lorinus, Marſos & Pſyllos à ſerpentibus eſſe intactos & illæſos,non per antipathiam naturalem,vt quidam cenſent,ſed per incantationes & artes magicas. Quin & Delrio Salutatores,qui verbis;& Enſalmatores,qui halitu,varios morbos ſanant,ſuſpectos habet,multáque in iis notat ſuſpicione & periculo plena: etſi Nauar. in Manuali c.11.n.36.Salutatores excuſet, putétque donum ſanandi in eis, eſſe gratiam gratis à Deo datam ad bonum Reip. Gratia Sancti Pauli Melita caret veneno ſerpentum.

Porrò

Porrò immunitatem hanc à venenis aliqui volunt esse naturalem Melitæ, vti naturalem esse Hiberniæ tradit Beda lib. 1. Histor. Angl. cap. 1. & Sardiniæ tradit Solinus Polyh. cap. 35. Sed errant. Nam incolæ Melitæ mirati sunt S. Paulum à vipera tactum non inflari, nec emori, vti aliis accidisse viderant. Ergo ante S. Paulum Melita obnoxia erat venenis: Paulo ergo hanc immunitatem debet, & vltrò acceptam refert.

Vers. 6. *At illi existimabant eum in tumorem conuertendum.*] Ex incensione & inflammatione, quam creat viperæ morsus: hoc enim significat Græcum πίμπρασθαι. Vnde Tigur. & Pagn. vertunt: *At illi existimabant futurum vt incenderetur, aut concideret repentè mortuus.*

Et mori.] Id est, ilicò moriturum, vti iam dixi ex Græco. Porrò quam citò serpentes, præsertim viperæ & aspides hominem necent, docet Galenus lib. de Theriaca ad Pisonem cap. 8. in fine, exemplo Cleopatræ: *Cleopatram*, inquit, *ferunt magnum primò, ac profundum vulnus brachio suo dentibus inuliſſe: deinde venenum quod priùs ex aſpide paraurat, in pyxide quadam ad ſe allatum, vulneri infudiſſe; atque ita veneno corpus ſubeunte, non multo pòſt inſcijs cuſtodibus, vitam leuiter finuiſſe. Nam reuera ſerpentes illi velociter interficiunt, ſicut ego ſæpe in magna Alexandria expertus ſum. Cum enim aliquem hoc ſupplicij genere condemnatum, ſine longo cruciatu dilationéque necare volunt, aſpides illorum pectoribus admouent, ambularéque parumper faciunt, atque ſic ipſos breui perimunt.*

Conuertentes ſe.] Ad inuicem, mutata mente & sermone: hæc enim omnia significat Græcum μεταβαλόμενοι. ita Syrus, Chrysost. Tigur. Pagn. Lyra. & alij.

Dicebant eum esse Deum.] Vide hic subitam Melitensium mutationem. Ex homicida faciùt Deum, ait S. Chrysost. Sic Lycaonij videntes miraculum Pauli, clamabant eum esse Mercurium. Actor. 14. vers. 18.

Vers. 7. *Principis Insulæ.*] Græcè, τοῦ πρώτου, id est, *primi*. Erat ergo Publius primarius inter Melitenses, ait S. Chrysost. at non Princeps absolutus & Dominus Maltæ. Hæc enim parebat Romanis. Publius nomen est Romanum. Vnde videtur ipse fuisse Romanus, qui Prætura, vel Præfectura Maltæ functus, ibidem prædiis comparatis sedem fixit. Melita enim suberat Romanis, æquè ac Sicilia, & à Siciliæ Prætore regebatur per Vicarium, qui πρῶτος, id est, *primus antecedens, primarius, Princeps* Insulæ & Insulanorum vocabatur, idque docet antiqua Inscriptio: *L. Ca. filius Cyr. eques Romanus πρῶτος μελίταιων*, id est, *primus*, vel *princeps Melitensium*. quam recenset Philip. Cluuerius lib. 2. de Antiqua Sicilia cap. 16. Quàm diues fuerit Publius, liquet ex eo, quòd hoſce 276. naufragos per triduum hospitio exceperit, teste S. Chrysost. eius domus fuisse dicitur, quæ in vrbe Melita ædes maxima S. Paulo dedicata est: prædia eius fuisse putantur, quæ hodie Benuerrat dicuntur, iuxta sinum ad quem nauis appulit, non longè à pago Nazar. ita noster Octau. Caetanus Hagoges c. 19. Silet hic Lucas, Paulum per tres menses, quibus Maltæ fuit, prædicasse, & conuertisse Melitenses, ipsumque Publium, de quo Arator ita canit:

Mensibus hybernis tribus in regione Melitæa,
Multiplicem dat Paulus opem. ——

Sic & Chrysost.

Porrò Publium hunc à Paulo creatum esse Epiſcopum Melitensem, docet Ado in Martyr. die 21. Ianuarij, & Beda 18. Ianuarij: addúntque eumdem deinde creatum esse Epiſcopum Athenienſem, essèque illum Publium, qui post Quadratum, Athenis in Episcopatu successit Dionysio Areopagitæ, ac nobili martyrio Laureatus decessit, de quo Euseb. 4. Histor. c. 23. & S. Hier. in Catal. Script. Eccles. in Quadrato.

Sanauit eum.] ἰάσατο, id est, *sanauit*, vtique per miraculum, præsertim quia febris & dysenteria sunt morbi contrarij, vt notat S. Hieronymus in cap. 56. Isaiæ. Notat S. Gregor. 27. Moral. cap. 11. vel 14. Paulum sanasse patrem Publij, quia is erat infidelis, vt eum hoc miraculo & beneficio conuerteret ad Christum: Timotheum verò ægrum non sanasse, quia is iam erat conuersus. Morbus ergo ei relictus est ad exercitium patientiæ, & augmentum coronæ. Vers. 8.

Multis honoribus nos honorarunt.] Non tantùm reuerentiam, & honoris signa exhibendo, sed & alimenta nummósque subministrando, vt sequitur: hæc enim honor complectitur, vt patet Prou. 3. vers. 9. *Honora Deum de tua substantia*, dando ei oblationes, decimas, primitias, victimas. Vide dicta Deuter. 5. vers. 16. Vers. 10.

Cui erat insigne Castorum.] Perperam Glossa legit *Castrorum*. Vsitatum erat, ait Sanchez, vt nautæ in puppi gestarent Deos tutelares, id est, eorum statuas & idola, vel effigies. Hos Phœnices Patæcos vocant, teste Hesychio, de quibus Persius: Vers. 11.

Ingentes in puppe Dei. ——

Et Ouid. lib. 1. Trist. Eleg. 3.

——*Puppique recurua*
Insilit, & pictos verberat vnda Deos.

Vnde & Chrysost. opinatur, Castorum effigies in naui fuisse depictas. Castores vocantur gemini fratres, Castor & Pollux. Castor enim, vtpote senior, iuniori Polluci suum nomen communicauit. Hi duo nati sunt ex Ioue & Leda, Tyndari Regis coniuge: vnde & Tyndaridæ vocantur, & Διόσκουροι, id est, *Iouis filij*. Fingunt enim Poëtæ, Iouem Cygni formam induisse, & ex eo Ledam ouum concepisse: ex quo nati sunt gemini, Castor & Pollux. Vnde Horat libro 2. Serm. Satyra 1. Castores qui?

Castor gaudet equis, ouo prognatus eodem
Pugnis. ——

Castor enim fuit egregius equorum domitor; Pollux verò pugil. Ambo post mortem inter sidera relati sunt: quorum signum, Gemini dicitur, in quo Sol degit in Iunio. A gentibus pro Diis habiti sunt, præsertim à Romanis. Vnde etiamnum eorum ingentes statuæ visuntur Romæ in aditu Capitolij. Hinc & Cicero in Verrem Actione 7. *Vosque*, ait, *omnium rerum forensium, consiliorum maximorum, legum iudiciorúmque arbitri & teſtes, celeberrimo in loco Prætorij locati, Castor & Pollux.* Habiti sunt Dij maris, ideóque in nauibus picti à nautis in tempestate inuocabantur; siue quia sunt stellæ in cœlo hoc nomine, quæ si vtraque appareat serenitatis, sin vna dumtaxat, tempestatis est indicium: siue quia Castor & Pollux mare piratis liberarunt: siue quia iidem fuerunt Argonautæ, qui cum cæteris sociis Colchos nauigantes, orta tempestate cùm cæteri timerent, duæ stellæ super capita Castoris & Pollucis visæ sunt, ilicóque mare sedari cœpit: vnde se eorum gratia à Diis tutandos, cæteri persuaserunt, indéque in simili periculo eos inuocare

cœperunt,vti ex Diodoro Siculo & Valerio Flacco narrat Giraldus Syntag.5. pag.182.Hæ fabulæ ortæ sunt ex eo,quòd nautæ obseruare soleant stellas Castorum,ac credere eas, si appareant, nauigantes seruare. Vnde Horat. lib.1.Carm.

Dicam & Alciden, puerósque Ledæ,
Hunc equis, illum superare pugnis
Nobilem, quorum simul alba nautis
Stella refulsit,
Defluit saxis agitatus humor,
Concidunt venti, fugiuntque nubes,
Et minax (quod sic voluêre) Ponto
Vnda recumbit.

Idem alibi:

Tyndaridæ fidum ab infimis,
Quassas eripiunt æquoribus rates.

Patroni nautarum qui?

Iam nautæ Christiani post B. Virginem, quæ est stella maris, in periculo inuocant S.Paulum, qui die ac nocte in profundo maris fuit,S.Clementem in mari mersum, S.Nicolaum,S.Franc.Xauerium, qui perpetua quasi nauigatione immensa Oceani spatia, à Lusitania in Indiam, Molucas, Iaponiam & Chinam emensus & remensus est;& S.Hermetem, vel S. Telmum. Sic enim vocatur à nautis Telmus, vel Elmus, à loco, qui proprio nomine dictus fuit Petrus Conſaluus Ordinis S. Dominici, & ad cœlos migrauit anno Domini 1246.cuius vitam & miracula conscripsit Ferdinandus Castiglius par.1. Histor. S. Dominici lib.2. cap.23.24. & 25. & Ribadeneira in eius vita, quam habet in Appendice Sanctorum Extrauag. Porrò inuocant eos,non vt Deos & Numina,sicut Gentiles,vt obiicit Caluinus, sed vt suos apud Deum patronos & aduocatos,idque in ea re,in qua ipsi olim Deo seruientes, meruerunt vt aliis in eadem opitulari possent.Vide Stapletonum hic in Antidotis.

Porrò insigne Castorum sic erat effigiatum. Pingebantur Castor & Pollux quasi duo iuuenes; cuique dabatur oui pars dimidia,& iaculum in manu,equúsque candidus:supernè eminebat stella.ita Lucianus in Deorum Dialog. in fine.

S Pauli in Siciliam appulsus & gesta.

Syracusam.] Ciuitas est Siciliæ maxima & pulcherrima sub Pachyno monte sita, vbi fons Arethusa.Nunquam tam nubilus est dies in anno quin eo Syracusis, æquè ac Rhodi Sol cernatur,ait Plinius lib.2. cap.62. Iam nobilitata est S.Luciæ patria & martyrio.Hinc patet Paulum in Sicilia fuisse & Siculis profuisse. Vnde S.Chrysost.*Porrò*,inquit, *prædicatio etiam vsque in Siciliam peruenit.*

Scripsit de Sanctis rebúsque Siciliæ opus magno labore & studio, è priscis Siculorum monumentis erutum & elaboratum noster P. Octauius Caetanus,sed morte præuentus in lucem dare non potuit. Eius ergo posthumum edendum suscepit P.Alfonsus Caetanus, qui opus maturat, vt auidæ longæque multorum expectationi satisfaciat:interim excerpta ex eius Isagoge de S.Petri & Pauli in Siciliam aduentu & fructu, Panormo ad me Romam misit; cui proinde cum gratiarum actione hæc mecum accepta referat candidus Lector. Illa hic summatim inferam, vtpote quæ S.Lucæ historiam præsentem valdè illustrant,multáque addunt & supplent, quæ S.Lucas studio breuitatis omisit. E quibus liquidò videas priscam S. Petri & Pauli in Siculos beneuolentiam, ac vicissim Siculorum incensa erga Apostolos studia.

Hæc igitur de S.Petro scribit Isagoges cap.18. Certum est Siciliam primitus à S. Petro accepisse fidem, Ecclesias, primósque Episcopos. Vnde Innocentius I. Epist.ad Decent. constanter affirmat, A in Sicilia nullum hominum instituisse Ecclesias, nisi quos Venet. Apostolus Petrus, aut eius successores constituerunt. Metaphrastes Orationc de S. Petro & Paulo die 29. Iunij, tradit S. Petrum ex Syria Romam nauigantem, in Siciliam Tauromenium appulisse; & apud Pancratium Episcopum, quem antea Antiochiæ agens eodem præmiserat,diuertisse; quod anno secundo Claudij Imp. contigit. A S.Ioanne Chrys. idem fuisse scriptum, Constantinus Lascaris in schedis suis firmat, quas in Thesauro Mamertinæ vrbis leginus.Metaphrastis testimonium doctissimi viri, Vincentius Belluacensis, Guilielmus Spirensis, Petrus Calesinus & Cardin. Baronius anno Christi 44. firmauêre.

B In Siciliam vnà cum S.Petro, vt ait Metaphrastes, venêre eius discipuli, Marcus Euangelij scriptor, Apollinaris postea à S. Petro Rauennam missus, Martialis ab eodem deinde amandatus in Gallias, Rufus Capuæ creatus Episcopus: Menæa addunt Beryllum. Tauromenij cùm esset S.Petrus, Maximum catechesi probè instructum baptizauit, & Episcopum ordinauit, constituítque vt Pancratio succederet. Idem Syracusis Marcianum dedit Episcopum, Catanæ Beryllum, vt habet Martyrologium Romanum & Menologia Græcorum. Hæ ergo tres primæ sunt Siciliæ Ecclesiæ,à S.Petro erectæ.Hisce proxima est Agrigentum,cuius primum Episcopum Scriptores S. Libertinum martyrem
C memorant; sed quo anno id factum, nos latet. S.Libertini Encomiastes Syracusanus fide dignus, ipsum synchronum facit S.Peregrini martyris, qui S.Marciani Syracusarum Episcopi à S.Petro instituti, fuit discipulus.

Isagoges verò cap.20. tradit, S.Paulum Syracusis à Marciano(quem eodem ante aliquot annos miserat S.Petrus, vrbisque Episcopum ordinarat) Episcopo incredibili lætitia exceptum,& Christianorum omnium eius Ecclesiæ studiis, officiisque obuiam euntiú inclyto Apostolo in vinculis triumphanti. Certum mihi est, tres illos dies in eodem cum Marciano hospitio commoratum; ea in spe-
D lunca, quam ille pulsis dæmonibus Christo consecrauerat, D.Paulum sacris operatum esse; Syracusanam Ecclesiam, primitias Occidentis,Deo obtulisse; multos ad Christum conuertisse; eámque Ecclesiam adspectu colloquiisque recreasse, atque in Dei amorem incendisse. Vicina etiam Syracusis loca,vicósque obiuisse credimus:quanquam enim vinctus Romam duceretur, humanitate tamen Iulij Centurionis, cuius custodia tenebatur,multum Apostoli reuerentiæ dabatur. Sidone enim ab eo permissus est ad amicos ire,& sui curam agere:Melitæ apud Publium tres dies hospitari.Super humanitatem Centurionis accedebat pietas & Christiana religio, quam omnes profitebantur quicunque socij nauigationis D.Pauli fuerant,eorúmque amor
E erga Apostolum, vtpote cuius beneficio naufragium euasissent, & in Christum credidissent: nam in Pauli gratiam omnium qui naui vehebantur,non solùm corpora naufragio, sed animas infidelitati ereptas, ex Actis Apost.& D.Ioannis Chrysostomi interpretatione superiùs docuimus.Ex his non ambigimus Doctori gentium permissum Syracusis liberè agere, prædicare regnum Dei,quin & proximos vrbis vicos obire. Certè quidem procul Syracusis ferè octo passuum millibus, in agro cui Solarino nomen, Ecclesia est D. Pauli Apostoli titulo insignita; & sanè antiqua est architectura: in qua puteus visitur,cuius aqua hausta,ablutisq; ægrotis, inuocatione Apostoli Pauli multa indies miracula patrantur,

patrantur, votáque & tabellæ pendentes ſanctiſſimi Apoſtoli collata aduerſum mortales beneficia conteſtantur. Apud Syracuſanos vetus traditio eſt, D. Paulum Apoſtolum cùm Syracuſas venit, eum in locum excurriſſe, Eccleſiámque à Chriſtianis in eius rei memoriam fuiſſe extructam: in eo ſanè tractu antiquæ habitationis veſtigia reperiuntur; fortaſſe æuo illo oppidum ibi fuit, quod Apoſtolus pro charitate ſua inuiſit.

Iſagoges verò c. 21. docet, S. Paulum oram Siciliæ legiſſe à Pachyno ad Pelorum, ac monumenta abeo ibidem relicta recenſet. Nauigationem, inquit, ex Inſula Melita Syracuſas lentam fuiſſe, non deſunt qui probẽt: antequam enim ille naui vectus in Syracuſanum portum appelleret, in oram cis Pachynum promontoriũ deſcendiſſe exiſtimamus, & vicina loca colluſtraſſe. Vetus eſt traditio apud Hetinos & Pachyni accolas, Paulum Apoſtolũ in eam oram perueniſſe, atq; intus ad milliaria quatuor in agrum Elorinum penetraſſe: quo loco ædificata eſt à poſteris Eccleſia iuxta fluuium Elorum, D. Paulo dicata, quæ adhuc manet in aduentus eius memoriam; neque ab ea procul puteus eſt in veneratione ſumma habitus, cuius aquam qui biberint, vel lauerint ſe, variis è morbis eripiuntur, maximéque valet aduerſum vulnera, morſúſque noxios beſtiarum. Eodem in agro, cui nomen Billiſcalis, alter puteus eſt, ad quẽ eiuſdem Apoſtoli virtute & gratia multa miracula patrãtur. Porrò ex acceſſu D. Pauli ad hæc loca, illud omnino conſtat, tardam eius nauigationem per eam Siciliæ oram fuiſſe, non ſine magna Dei prouidentia, vt Apoſtolus Siciliam colluſtraret, & quos poſſet ſua prædicatione ad Chriſtum perduceret; ſed & Apoſtolum Syracuſis profectum, Inſulam circumlegiſſe D. Lucas docet.

Igitur Paulina nauis poſteaquam Syracuſis ſoluit, oram Siciliæ maritimam præteruecta, rurſum è curſu ſuo deflexit in littus intra Tauromenium atque Meſſanam, vbi nunc ædes eſt Paulo Apoſtolo ſacra. Antiqua ea fama eſt apud loci accolas, D. Paulum cùm Siciliæ oram legeret, in ſinum illum appuliſſe, cui Monaſteriũ D. Placidi in edito colle incũbit, in eóque commoratũ littore, quod decem paſſuum millibus ab vrbe Meſſana diſtat: ipſo in littore locóque Apoſtoli pedibus calcato, Chriſtiani deinde vbi Chriſti fides adoleuit, paruam, ſed magnæ pietatis indicem Eccleſiam, D. Paulo ſacram conſtruxerunt, quæ Apoſtoli in illud littus deſcenſum teſtificaretur, reique memoriam ad poſteros deriuaret. Rhegium Apoſtolus ea ex ora maritima ſoluit: quæ res à maioribus per manus nobis tradita, à D. Pauli nauigatione non abhorret. Eius enim teſtis ac ſcriptor D. Lucas in Actis Apoſt. ait Syracuſis ſoluentem, oram maritimam Siciliæ nauigata, Rhegium perueniſſe. Veroſimile eſt nauim Inſulæ littus circumuectã illuc applicuiſſe, vbi aduerſo maris æſtu, ventiſque ſiue vrgente nocte conſtitit, dum ſecundus eſſet æſtus, ventique, vel illuceſceret dies, ne fretum illud infame naufragiis, Charybdíſque vorticibus formidatum cæca nocte traiiceretur, atque iis maximè quibus ſatis eſſet timoris ex proximo ad Melitam naufragio. Sinus autem ille in quem fama eſt Apoſtolum deſcendiſſe, ad id videtur natura factus; neque illo opportunior maris tractus, Rhegiũ ex ora Mamertina ſoluentibus; ſed & naues quibus ex Oriente iter eſt per Siciliam in Occidentem, Inſula præternauigata, eo ex ſinu qui nunc ede D. Pauli Apoſtoli nobilitatur, Rhegium de more tranſmittunt. Iſagoges cap. 22. oſtendit, S. Paulum fretum Siculum nauigantem, conſpexiſſe Meſſanam, ſed non adiiſſe, vti contendit Conſtantinus Paſcaris: adiiſſe verò eam poſtquam è primis Neronianis vinculis liber, rurſum prouincias & Siciliam, vt videtur (innuitque S. Chryſoſt.) peragrauit. Traditio enim eſt Meſſanenſis Eccleſiæ, S. Paulum Meſſanenſibus Bacchylum Epiſcopum præfeciſſe. Sanè quotannis ea in vrbe ſupplicationes habentur feſto Conuerſionis S. Pauli, in memoriam Bacchyli Epiſcopi, Meſſanenſi Eccleſiæ à S. Paulo præpoſiti: ac vetus mos in ea Eccleſia eſt, deducendi per vrbem reliquias S. Pauli. Hæc noſter Octauius. Addunt alij, in ditione Auola, quam multi cenſent eſſe Hyblen vel Hyblam, in qua thymi & ſalicum eſt copia: vnde apes paſtæ mel optimum conficiunt; indéque apes Hyblææ & mel Hyblæum nuncupatur, de quo Martial. in Xeniis:

Cùm dederis Siculis media de collibus Hybla,
Cecropios dicas tu licet eſſe fauos.

Iuxta Hyblam, inquam, pergendo verſus Syracuſas, ſimilis illi Elorino eſt puteus, qui à S. Paulo nomen accepit, eiuſdem virtutis & venerationis: ad quem quia multi ſerpentes bibendi cauſa accedũt, hinc iuxta eum multæ cernuntur viperæ & ſerpentes mortuæ, potu huius aquæ occiſæ. Similis & nomine & virtute eſt puteus iuxta Syracuſas, cuius aqua multas curat infirmitates. Hoc accepi à noſtris Patribus Siculis, ocularis teſtibus. Vbi vide quantæ dignitatis & meriti fuerit S. Paulus, quantæ etiam bonitatis & beneficentiæ, quæ eum nuſquam ſinebat eſſe otioſum & vacuum, ſed ſuæ virtutis ſemina, & vitales radios inſtar Solis vbique ſpargere compellebat, vt imitaretur Chriſtum, *qui pertranſijt benefaciendo, & ſanando omnes oppreſſos à Diabolo*, vt ait S. Petrus Actor. 10. v. 38. Verè de S. Paulo dicas, quod officium Eccleſiaſticum canit de S. Cæcilia: *Cæcilia famula tua, Domine, quaſi apis tibi argumentoſa deſeruit.*

Denique Syracuſis triduo commorans Paulus, euangelizando maiorem incolarum partem (ac per eos, vicinos Siculos; vt Sicilia fidem S. Paulo debeat) ad Chriſtum conuertit, vti narrat Hier. Marafiotus in Chronicis Calabriæ lib. 1. cap. 20.

Rhegium.] Ciuitas Calabriæ obiacens & vicina Siciliæ, ita dicta ἀπὸ τοῦ ῥηγνύναι, id eſt, *abrumpere*; eo quòd terræ motu vel maris eluuione abrupta ſit à Sicilia, cui priùs cohærebat, erátque contigua, imò continua. Sic & Siciliam dictam volunt quaſi *Sicilicam* id eſt, *reſectam* ab Italia, cui antea cohærebat. Ita Plinius lib. 3. c. 8. *Sicilia*, inquit, *quondam Brutio agro cohærens, mox interfuſo mari auulſa 12. M. in longitudinem freto, in latitudinem autem 1500. iuxta Columnam Rheginam.* Et Iſidorus clarè lib. 13. Orig. c. 18. *Fretum*, ait, *appellatum eſt, quòd ibi ſemper mare feruerat: fretum enim eſt anguſtiũ & quaſi feruens mare. Nam freta Varro dicta ait quaſi feruida, id eſt, feruentia & motum feruoris habentia. Fretum Siciliæ, quod Rhegium dicitur, Salluſtius ex tali cauſa vocari ſcribit dicens, Italia olim Siciliam coniunctam fuiſſe, & dum eſſet vna tellus, medium ſpatium aut per humilitatem abruptum eſt aquis, aut per anguſtiam ſciſſum; & inde ῥήγιον nominatum, quia Græce abruptum hoc nomine nuncupatur.* Eadem quaſi ad verbum habet S. Hier. in nomin. Act. Apoſt. & ex eo Beda hic. Rectè ergo fretum hoc vocatur Rhegium, indéque vrbs freto adiacens pariter vocatur Rhegium; quia hoc ſpatio antè fuerat iſthmus, quem mare perrupiſſe dicitur. Porrò Thucyd. lib. 4. hoc fretum vocat Charybdin: ſic & Mela lib. 2. c. 8. & Plinius lib. 13. c. 18. *eo quòd gurgitibus*, inquit, *occultis naues abſorbeat. Ter autem in die erigit fluctus, & ter abſorbet: nam accipit*

aquas,vt vomat:vomit,vt rursus accipiat. Vide Philippum Cluuerium lib.1. de Antiqua Sicilia c.5.

Porrò Rhegium vetusta & nõbilis est Calabriæ Ciuitas, de qua multa Hier. Marasiotus in Chronicis Calabriæ lib.1. *Rhegium*, inquit, *prima Italiæ Ciuitas,olim fuit vna è quatuor Rebuspub.magnæ Græciæ, Metropolis Calabriæ, vt liquet ex eo, quòd cùm in Calabria sint quatuor Archiepiscopatus,antiquissimus sit Rhegiensis,qui decem habet Suffraganeos,Consentinus quatuor, S.Seuerinæ quinque,Rossanensis nullum.*

Silet hic multa Lucas, ac præsertim Rhegiensium à Paulo conuersionem vno die,quo apud eos hæsit,factam: quæ ex Ecclesiæ Rhegiensis monumentis eodem æuo Græcè conscriptis,ac deinde in Latinum idioma translatis, & in Archiepiscopali Archiuio asseruatis,à Rhegiẽsibus viris eruditis & primariis ad me Romam transmissa, hic transcribam, quia ad historiam præsentem faciunt; vt ex iis liqueat tum Rhegiensium primæua erga Christum & Paulum fides & deuotio,tum S.Pauli erga eos amor,simúlque eius insatiabilis,etiam in mediis itineribus & vinculis,vbique euangelizandi sitis & ardor,æquè ac energia & fructus. Sic igitur habent in vita & martyrio S.Stephani, qui S.Pauli comes & discipulus,primus ab eo creatus est Rhegiẽsium Episcopus. *Hic Sanctus Martyr Stephanus fuit è Ciuitate Nicea: petente autem Paulo Apostolo Romam, comitatus est eum vsque ad Ciuitatem Rhegij Calabriæ. Cum autem Apostolus Ciuitatem inuenisset Idola colentem,prædicauit in ea verbum Domini,& sicut terra bona acceptum semen centuplum reddit,ita & eius Ciuitatis incolæ verbum Dei receperunt:quos cùm Paulus instruxisset, & plurimos illorum in nomine Patris, & Filij,& Spiritus Sancti baptizasset,creauit ipsis Episcopum Stephanum:qui sibi creditum gregem bene pascẽs, multos ad fidem Christi suis doctrinis conuertit. Cùm autem in hac Ciuitate decem & septem annos moratus esset, & Episcopos & presbyteros ordinasset, Deique gratia Ecclesia aucta fuisset, posteà persecutione cõtra Christianos mota,captus fuit ab Hierace Duce Sanctus, tanquam precipuus fidei Christianæ;& coactus fuit vt abnegaret Christum & immolaret Idolis:ipse autẽ non admittebat, quin potiùs intrepidè Christum Deum confitendo & factorem omnium,Idola autẽ gentium ligna & lapides sensu carentia,opera manuum hominum esse asserens & Diaboli inuentiones,idcirco indefessè percutitur vnà cum Socra Episcopo,& saxis quoque vultus eorum confringuntur,in caminúmq; ignis coniecti exierunt illæsi. Vnde multi crediderũt in Christũ,& ac clamauerũt dicẽtes: Magnus Deus qui à Pontificibus Stephano & Socra prædicatur. Inter quos erant mulieres pudicæ Agnes. Felicitas & Perpetua nuncupatæ,discipulæ Dini Stephani,quæ intrepidè coram Hierace Duce confessæ sunt, nomen Christi Dei veri Creatoris omnium prædicantes; tunc ira plenus Dux, ipsas vnà cum Stephano & Socra Pontificibus gladio discindi iussit: quo facto illicò tradiderunt sanctas animas suas Domino gratias agentes & exultantes,quòd dignæ factæ essent pro Christo mori.* Addita erant elegantia Troparia est Prothomia Græcolatina,putà Antiphonæ, versus & hymni in laudem S.Stephani, ex peruetusto Codice Vaticano manuscripto numero 1543. Menæo nuncupato, quo Ecclesia Græcorum in Officiis diuinis recitandis vtitur,accepta,in quibus S.Stephanus vocatur Hierarcha, Hieromartyr, Ἴσαπόστολος, id est, *æmulator & similis zelo cum S.Paulo*;eúsq; martyrium consignatur die 5.Iulij; quo pariter die Rhegini eius festum tota diœcesi celebrant:quæ,ne æquo sim longior,omitto. Addit Hieron. Marasiotus in Chronicis Calabriæ lib.1. cap.20. hac de causa Rhegiensem Ecclesiam Cathedralem esse insignitam titulo & sede Archiepiscopali,eique olim subiectas fuisse omnes Calabriæ Ecclesias, eo quòd ipsa prima inter Calabros Episcopum S.Stephanum acceperit à S.Paulo, quódque S.Stephanus Episcopos,presbyteros & Diaconos aliis Calabriæ ciuitatibus dederit & ordinarit.

Porrò constans & antiquissima apud Rhegienses est traditio,hac ratione & miraculo S.Paulũ Rhegienses cõuertisse:naui quæ Paulum vehebat Rhegium appellente, eius visendi causa ad littus concurrerunt Rhegienses,præsertim vt in ea sua numina Castoris & Pollucis,quæ præferebat nauis, venerarẽtur. Mox Paulus de more orsus eis prædicare Euangelium,cùm ab eis,vtpote idololatris,non audiretur,postulauit vt sibi prædicanti vel ad modicũ aures commodarent,tantillo scilicet tẽpore,quantulo candela exigua arderet. Eo impetrato,candelulam accendit,affixítque columnæ, cui naues appellentes solebant alligare;cúmque statim absumpta candela euanescceret, ilicò per miraculum cœpit ardere ipsa columna: quo portento perculsi & compuncti Rhegienses,Paulum vt hominem diuinum auscultantes,ab eo ad Christum traducti sunt. In huius rei fidẽ & memoriam columna in Ecclesiam S.Pauli(quæ in littore erecta est)translata,honorificè supra altare maius reposita est: vbi mira veneratione colitur, multísque miraculis coruscat, vti liquet ex hoc de ea Rhegiensium hymno,quem typis excusum vulgarunt,mihíque exemplar transmiserunt.

Hymnvs
IN COLVMNAM RHEGINAM S. Pauli Apostoli.

Ave Columna nobilis,
Electro & auro ditior,
Illáque Mosis ignea
Columna fortunatior.
Quod ore Paulus prædicat,
Te fulgurante comprobat:
Te conflagrante Rhegium
Christi fidem complectitur.
Te palma tangens languida,
Sensit medelam cælicam:
Hausítque puluis ilicò
Ægris salutem contulit.
Ergo Columna Rhegia,
Hebros vt Isaclica
In terra vpima transtulit,
Tu nos in astra ducito.
Summo Patri sit gloria,
Natóque Patris vnico,
Et Paracleto numini,
Cunctis in cuum sæculis. Amen.

Vers. *Paulus Apostolus deuenit Rhegium. Alleluia.*
Resp. *Et seminauit verbum Dei. Alleluia.*

Oratio.

Deus qui ad Pauli Apostoli prædicationem lapidea Columna diuinitus igneſcente, fidei lumine Rheginos populos illustrasti; da quæsumus vt quem Euangelij præconem habuimus in terris, intercessorem habere mereamur in cælis.

Insuper Ioannes Angelus Spagnolus Canonicus Rheginus,de rebus Rheginis lib.4.cap.1.narrat vulgò credi, Paulo prædicante pisces littus egressos ei auscultasse,vti auscultarunt S.Francisco & S.Antonio Patauino. Additque,nonnullos dicere cicadas à S.Paulo tacere iussas, nunquam deinceps eo loci comparuisse;sed se id non credere.

Surculos.]

Puteoles.] Ciuitas est Campaniæ iuxta Neapolim (ita Syrus) nobilis S. Ianuarij martyrio. Hinc tradunt & gloriantur Neapolitani, S. Paulum ex itinere Neapolim diuertisse. Puteoli dicti, ab aquæ calidæ ibi ebullientis putore, ait Festus; vel vt alij, à multitudine puteorum earumdem aquarum gratia factorum. Hæc etiam vocata est Dicæarchia, à iustitiæ administratione: à Samiis condita, vt vult Eusebius, eo tempore quo Tarquinij Roma à Bruto sunt expulsi. Pari modo S. Petrum Romam nauigantem appulisse Neapolim, ibique Missam celebrasse tradunt Neapolitani, & Card. Baron. anno Christi 44.

Vers. 14. *Et sic.*] Hoc est, non mari, vt hactenus, sed terra pedestri itinere *venimus*, id est, venire & pergere cœpimus Romam: vnde pedites primò venimus ad Appij Forum, deinde ad tres Tabernas, denique Romam, vt mox explicat Lucas vers. 16. Vnde minùs rectè Caietanus per Romam accipit portum Romanum, siue ostia Tiberina, vbi scilicet Tiberis in mare influit, qui Roma distat duodecim milliaribus Italicis. Nam inter portum Romanum & Romam non interiacet Forum Appij & tres Tabernæ, quò priùs deuenisse Paulum narrat Lucas. Melius alij per Romam accipiunt agrum Romanum, præsertim quia olim suburbia Romana longissimè se quaquauersum extendebant. Denique potest hic esse Anacephalæosis, qua Lucas generatim primò dicat Paulum Puteolis venisse Romam, deinde particulatim itinera media enarret, quibus Romam contendit & peruenit, nimirum per Appij Forum & tres Tabernas: vbi ei occurrerunt fideles Romani, cúmque Romam deduxerunt. Hoc enim frequens est Hebræis, vti videre est in libris Regum, & alibi.

Vers. 15. *Et cùm audissent* (fortè ex literis Christianorum Puteolanorum) *fratres.*] Putà Christiani, quòd Paulus in vrbem aduentaret.

Appij Forum quod? *Vsque ad Appij Forum.*] Hoc Plinius lib. 14. cap. 6. ponit in agro Setino, dictum ab Appio Claudio, qui est auctor viæ Appiæ. Ortelius in Theatro censet cum Blondo & aliis, esse Fossam nouam, vbi diem obiit S. Thomas Aquinas. Accedit Baron. qui Forum Appij censet fuisse iuxta Pontinas paludes, ac Roma distare vno & quinquaginta passuum millibus; tres Tabernas verò triginta tribus, eásque hodie vocari *Cisterna*, quæ vrbecula est iuxta Velitras, patriam Augusti Cæsaris. Eas enim fuisse contra Antium, quod modò *Neptuno* dicitur, docet Cicero ad Atticum lib. 2. Epist. 29. *Emersimus*, inquit, *commodè ex Antio in Appium, ad tres Tabernas.* Porrò Isidorus Pelus. lib. 1. Epist. 337. & ex eo Oecum. hic, tradit Forum hoc dici Appij, quòd fuerit Appij statua insignitum. Romani enim loca, in quibus Regum & Principum statuæ positæ erant, vocabant fora. Sic vocatú est Forum Cornelij, quod hodie *Imola* dicitur: Forum Claudij, hodie *Tolfa*: Forum Iulij, hodie *Frigoli*: Forum Liuij, hodie *Forli*: Forum Sempronij, vulgò *Fossem brone*: Forum Segusianorum, vulgò *Bourg en Bresse*: Forum Tiberij, vulgò *Scebunis*, Ciuitas apud Heluetios.

Accepit fiduciam.] θάρσος, id est, *præsidentiam, animos audaciam.* q. d. maiores accepit animos Romæ prædicandi, & maiorem spem Romanos conuertendi: tum quia Romanos fideles tam erga se propensos & deuotos videbat: tum quia ex eis colligebat indolem Romanorum benignam, amicam, docilem: tum quia eos habiturus erat in prædicatione cooperatores & adiutores.

Cùm autem venissemus Romam.] Græca addunt, *tradidit Centurio vinctos στρατοπεδάρχῃ*, id est, *Principi exercitus.* ita vocabatur Prætor, vel Præfectus reorum, vinctorum & carcerum; sicut nunc Romæ vocatur Barzellus, qui post se ducit agmen sbirrorum, siue satellitum instar exercitus. Vnde vir eruditus censet *Barzellum* dici ab Hebræo *Barzel*, id est, ferrum, eo quòd ferro & armis, armatísque militibus stipatus incedat. Vers. 16

Porrò Paulus ingressus est Romam anno Christi 59. ait Euseb. in Chronol. S. Hieron. de Script. Eccles. in Paulo, Baron. & alij. Addit Beda, Ado, Vsuardus & Onuphrius in Chron. ingressum esse die sexta Iulij. Baronius tamen & noster Lorinus citiùs id factum putant, & verè putant, si Paulus, vt vult Arator, initio veris soluit Melita. Sed hoc incertum est. Potiùs credendum est priscis, Bedæ, Adoni, Vsuardo. Vide dicta cap. 27. 9. Prisci enim inter se hic consentiunt.

Sibimet manere.] In suo hospitio. q. d. non ductus est in carcerem cum cæteris vinctis, sed in sua domo manere permissus est; ita tamen vt gestaret catenam, vt patet vers. 19. & haberet custodientem se militem, ne fugere vel elabi posset. Id honoris præstitum videtur Paulo, quòd virum magnum, & vt ait Chrysost. admirabilem censeret Centurio & cæteri; tum ex occursu & reuerentia, quam ei vbique à Christianis exhiberi cernebant; tum ex eius excelso animo, sapientia & virtute.

Post tertium autem diem.] Tres enim dies primos Paulus dedit quieti, vtpote fessus tam longo itinere, ac comparando hospitio, cæterísque rebus accommodandis. Addit Gagneius ex Oecumenio, per hosce dies eum explorasse, num Iudæi aliquas Romæ ei struxissent insidias, aut contra eum literas dedissent ad suos Romæ degentes; cúmque cognouisset nil tale eos factitasse, conuocasse primos Iudæorum. Vide hic curam & charitatem Pauli in Iudæos, à quibus tanta, & hæc ipsa vincula patiebatur: vbique primos eos salutat, & saluare satagit. Vers. 17

Non quasi gentem meam habens aliquid accusare.] *Non quasi habeam de quo gentem meam accusem.* ita Tigurina. Adimit suspicionem & metum Iudæis, ne putent eum Romam venisse, vt Iudæos accuset apud Cæsarem, itáque ipsi contra eum se arment. Tales enim multi è Iudæa Romam veniebant, Pontifices, Scribas & Iudæos accusaturi apud Imperatorem, vt patet ex Iosepho. Vers. 18

Propter spem enim Israël catena hac circumdatus sum.] Spes metonymicè ponitur pro re sperata. Nam spem Israël vocat Christum, quia Messias, siue Christus, vti Israëlitis à tempore Abrahæ fuit à Deo promissus, ita assiduè per tria annorum millia ab eisdem fuit expectatus, & etiamnum expectatur, & expectabitur vsque ad finem mundi. Iudæi enim in tot ærumnis suis non aliud sperant, non aliud orant, non aliud clamant, quàm vt veniat Messias, qui eos liberet & saluet. Vocatur autem Christus spes Israël, quia per Christum sperabant, & sperant veri Israëlitæ iustitiam, gratiam, salutem, resurrectionem, felicitatem & gloriam sempiternam. Hæc enim à Christo speranda & expectanda esse promiserunt Prophetæ. Sensus ergo est q. d. Ego Paulus hac catena vinctus sum, quia prædico Iesum esse Christum, ab eóque sperandam & petendam esse remissionem peccatorum, gratiam & salutem. Iudæi ergo me vinxerunt, quia attuli eis suam spem. At vos spem vestram, putà Vers. 20. Spes Israël Christus. Cur?

Christum, quem vobis annuntio, & propter quem vinctus sum, excipite & in eum credite, vt salutem æternam assequamini. Sic Apostolus Colos. 1. vers. 27. Christum vocat spem gloriæ, & 1. Timoth. 1. vers. 1. spem nostram, quia ipse est obiectum & causa spei nostræ: per illum enim bona sperata, putà gratiam & gloriam consequimur. Hinc illæ Prophetarum ardentes de Christo preces & voces, Isaiæ cap. 45. 8. *Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum: aperiatur terra, & germinet Saluatorem.* Et cap. 64. 1. *Vtinam dirumperes cælos & descenderes: a facie tua montes defluerent.* Iacobi: *Saluare* (Saluatorem) *tuum expectabo Domine.* Genes. 49. 18. Mosis: *Obsecro Domine mitte quem missurus es.* Exodi 4. 13.

Tropol. Christus est spes Israël, id est, dominantis Deo, Deúmque videntis, aut potiùs visuri; quia fideles non aliud sperant quàm videre Deum & Christum in cœlo, eiúsque præsentia & gloria beari & frui, iuxta illud Apocal. 21. 23. *Claritas Dei illuminauit eam* (cœlestem Ierusalem) *& lucerna eius est Agnus.* Et illud Ecclesiæ:

Iesu nostra redemptio,
Amor & desiderium,
Deus Creator omnium,
Homo in fine temporum.

Et illud Isaiæ cap. 26. v. 8. *Domine nomen tuum & memoriale tuum in desiderio anime.* Et illud Psaltis psal. 15. 5. *Dominus pars hereditatis mee & calicis mei, tu es qui restitues hereditatem meam mihi. Quid mihi est in cœlo, & à te quid volui super terram, Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum?*

Rogamus autem à te audire que sentis.] De spe Israël, quam dixisti, putà de Messia, an venerit, an adhuc sit venturus.

VERS. 22. *Nam de secta hac.*] Christi & Christianorũ, quæ Christum iam venisse credit, quámque tu ô Paule tacitè commendasse videris, ideóque à Iudæis esse vinctus; *notum est nobis quia vbique ei contradicitur.* Id dicunt, vt Pauli animum præoccupent, infringant, & à Christo prædicando auertant. q. d. Tu ô Paule occultè videris Christi sectam sequi, & prædicare: at videris deceptus: nam vbique viri sapientes, inter quos sumus & nos, ei contradicunt. Illis ergo nobísque assentire, mentem affectúmque erga Christum depone, ac nobiscum perge colere Mosen & religionem ab eo sancitam.

Moral. hic disce, signum Christi & Christianismi esse contradictionem & persecutionem. Hoc enim prædixit Simeon dicens: *Ecce positus est hic in ruinam & in resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui contradicetur.* Lucæ 2. 34. Vetè S. Hieron. in Ezech. cap. 47. *Incipit*, inquit, *possessio à Thamar, à palma videlicet victoriáque virtutum, vsque ad aquas contradictionis. Semper enim virtutibus contradicitur.* Ac citatis hisce Iudæorum verbis, subiungit: *Omnis contradictio est sanctitatis, que interpretatur Cades, dicente Psalte psal. 28. 8. Concutiet Dominus desertum Cades.* Hoc est quod ait Paulus: *Omnes qui piè volunt vivere in Christo Iesu, persecutionem patientur.* 2. Timoth. 3. vers. 12. Vide ibi dicta.

VERS. 23. *Testificans regnum Dei.*] Multis testimoniis Mosis & Prophetarum ostendens, regnum Dei esse Ecclesiam Christianam, eámque esse viam ad regnum cœlorum, quod plenum & gloriosum est Dei regnum. Vide dicta cap. 2. 40.

A manè vsque ad vesperam.] Fuit ergo hæc prolixa Pauli vel lectio, vel concio; sed nimirum de Christo loqui non satiabatur, in eius prædicatione non fatigabatur: zelus & sitis salutis Iudæorum, omnem ei corporalis sitis & famis memoriam adimebat. Si enim mercatores in die nundinarum toto die negotiantur, & vsque in noctem ieiuni permanent, nec famem sentiunt, ob lucri terreni sitim; multo magis Paulus captans animarum lucra, omnis cibi, potus, laboris & fatigationis obliuiscebatur.

Vnum verbum.] Appositum, insigne & illustre. VERS. 25. Sic de Fabio Maximo dixit Ennius: *Vnus homo nobis cunctando restituit rem. Vnus*, id est, insignis & eximius.

Aure audietis.] Sunt verba Isaiæ cap. 6. 9. vbi VERS. 26. ea explicui: quare hic illa non repetam.

Gentibus missum est hoc salutare Dei.] Id est, hæc VERS. 28. salus Dei, putà Christus Saluator, cuius Euangelium, gratiam & salutem ego prædico. Septuag. enim, quos sequitur S. Paulus, Hebr. יְשׁוּעָה *ieschua*, id est, salus, vertunt σωτήριον, id est, *salutare*, vt innuant salutem hanc esse Christum Saluatorem. ita S. Basil. in psal. 65. & S. August. lib. 1. contra aduers. legis & Proph. cap. 15.

Quæstionem.] ζήτησιν, id est, *disquisitionem*, ob VERS. 29. scrupulos de Christo, quos eis iniecerat Paulus.

Mansit autem biennio.] Ergo vsque ad annum VERS. 30. Christi 61. qui fuit Neronis quintus.

In suo conducto.] Ita lege cum Roman. Græcis & Syris, *non conductu*, vt perperam aliqui legunt: *conducto*, scilicet hospitio & domo. Sic conductum substantiuè pro loco cõducto, accipit Cicero Orar. pro Cluentio dicens: *Solet enim extra portam aliquid habere conducti.* Vnde Syrus vertit: *Conduxit sibi Paulus domum, & fuit in ea duobus annis.* Domus hæc versa in Ecclesiam, vocatur nunc *Diaconia S. Maria in Via Lata*, cui inscriptum est, hoc fuisse hospitium S. Pauli, S. Lucæ, & postea S. Martialis; ac S. Lucam in eadem pinxisse imagines B. Virginis: vbi & Lucas hunc Actorum librum conscripsit & absoluit. Diaconia hæc vicina est Collegio Romano, in quo pariter hunc in Lucam Commentarium, eiusdem ope, & quasi vicini spiritu afflatus elucubraui.

Prædicans, &c. cum omni fiducia.] μετὰ παῤῥησίας, VERS. 31. id est, *libertate, audacia, fiducia.* Verisimile est quod scribit Euseb. lib. 2. Histor. cap. 22. Neronem primo Imperij sui quinquennio lenem & facilem, apologiam Pauli clementer excepisse; præsertim quia quæstio hæc de Christo contra Iudæos, quos ipse parui faciebat, agebatur. Adde, Paulum sibi conciliasse familiares Neronis. Sic enim de eo scribit S. Chrysost. hic hom. 54. *Dicitur salutasse Neronis pocillatorem, & concubinam,* quam Baronius & alij censent fuisse Poppæam Sabinam, de qua ita scribit Tacitus lib. 13. *Huic mulieri cuncta alia fuêre prater honestum animum. Quippe mater eius, ætatis sua feminas pulchritudine supergressa, gloriam pariter & formam dederat. Opes claritudini generis sufficiebant: sermo comis, nec absurdum ingenium, modestiam præ se ferre & lasciuia uti: rari in publicum egressus, idque velata parte oris, ne faciaret aspectum, vel quia sic decebat.* Quocirca Paulus in primis hisce vinculis, plures è familia Neronis ad Christum conuertit, de quibus ipse ait Philip. 4. 22. *Salutant vos omnes Sancti, maximè qui de Cæsaris domo sunt.* Inter hos eminuêre Torpes & Euellius, quos postea Nero sæuior factus occidit & martyrio coronauit: vt martyres enim ascripti leguntur Martyr. Romano die 11, & 27. Maij.

Nota hic primò, Paulum in vinculis agentem Philip

Philippenſes Chriſtiani conſolari ſunt, mittentes ad eum Epaphroditum ſuum Epiſcopum cum pecunia, vt neceſſitatibus eius ſubuenirent: quibus ipſe gratias egit, ſcripſitque Epiſt. ad Philip. Venit quoque Iconio ad eum Oneſiphorus, vt ei miniſtraret, vti Paulus teſtatur 2. Timoth. 1. 16. Nam Pauli comites omnes, excepto Luca, metuentes Neronem, eum dereliquerant, vti ipſe ibidem ait cap. 4. 16. Sed Dominus ei aſtitit, eúmque confortauit. Ex vinculis quoque ſcripſit Paulus Epiſt. ad Coloſſ. ad Epheſ. ad Philem. ad Timoth. Vnde illæ cæteris ardentiores, ſpirant martyrem & martyrium.

Nota ſecundò, cenſet Baron. Neronem cauſam Pauli, quia ſacra erat, & religionem ſpectabar, ad Pontifices Romanos reiecisse; qui cùm Gentiles eſſent, & Iudæos odiſſent, Paulum ab eis accuſatum abſoluerunt. Et hoc videtur innuere Paulus Philip. 1. 13. dicens vincula ſua, fidémque & prædicationem Chriſti, nota facta fuiſſe in omni Prætorio.

Nota tertiò, olim Marſilius de Padua tempore Ioannis XXII. Pontif. ſcripſit librum, cuius titulus Defenſor pacis, in quo contendit S. Paulum fuiſſe Epiſcopum Romæ, non S. Petrum; eo quòd S. Lucas Paulum biennio Romæ verſatum dicat, Petri verò non meminerit. Eum hoc ſæculo ſecutus eſt Vdalricus Velenus, aliique Hæretici, qui impudenter negant S. Petrum Romæ fuiſſe; quem fusè refutat Bellarm. lib. 2. de Rom. Pont. cap. 1. & ſequentibus. Nam vt alia taceam, eius impudentiam refutat continua Eccleſiæ Romanæ & cæterarum omnium fides, & ſæculorum omnium traditio. Adhæc omnes Hiſtorici & Patres, quos operosè citat Bellarm. S. Petrus ergo fuit Romanus Epiſcopus, ac Epiſcopatui Romano annexuit Pontificarum totius Eccleſiæ, in eóque ſibi ſequentes Romanos Epiſcopos ſuccedere voluit, & ſanxit, vt quicunque eligeretur in Romanum Epiſcopum, is pariter eſſet Epiſcopus & Pontifex totius Eccleſiæ, vti à S. Petro hucuſque, continua Epiſcoporum & Pontificum Roman. ſucceſſione factum eſſe conſtat. Paulus ergo Romæ in vinculis prædicando, Petrum in fundando Romano Epiſcopatu & Pontificatu adiuuit, eáque de cauſa S. Epiphan. hæreſi 27. Petrum & Paulum vocat Romanos Epiſcopos; quia ſcilicet vterque tanquam Apoſtolus Romanam Eccleſiam erexit, docuit, fundauit, ibique munia Epiſcopalia exercuit: ſed Petrus, vt proprius Romæ Epiſcopus; Paulus, vt Petri adminiſter & adiutor, præſertim quia Romæ ex profeſſo Paulus ſedem non fixit, ſed per accidens dumtaxat, & quaſi tranſiens, vti ipſe Romanis ſcripſerat cap. 15. 24. dicens: *Cùm in Hiſpaniam proficiſci cœpero, ſpero quòd præteriens videam vos, & à vobis deducar illuc, ſi vobis primùm ex parte fruitus fuero.*

Nota quartò, Lucas hic finit Acta Pauli in biennio vinculorum eiuſdem, putà anno Chriſti 61. Neronis 5. quid deinde ab eo geſtum ſit, nec ipſe, nec alius authenticè conſcripſit. Nam Acta Lini, quæ hæc conſcribunt, de fide ſuſpecta & apocrypha ſunt. Illud conſtat, Paulum à Neronis vinculis fuiſſe ſolutum. Hoc enim ipſe Paulus teſtatur 2. Timoth. 4. 17. *Dominus*, inquit, *mihi aſtitit, & confortauit me, vt per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes, & liberatus ſum de ore Leonis*, id eſt, Neronis. Ad quod innuerunt literæ Feſti Præſidis Syriæ, quas ad Neronem de Paulo dedit, quibus vtique ſignificauit ſe nullum crimen in eo deprehendiſſe, nec Felicem, vel Lyſiam. Cauſam aliam ex Tacito lib. 14. dat Baron. anno Chriſti 61. in fine. Cùm, inquit, publica adulatione lætitia quoque publica omnium eſſet, vt de ſalute parta Imperatoris (fortè ac vt ſuam crudelitatem ſpecie humanitatis tegeret. Eodem enim anno occidit Agrippinam matrem ſuam) fortaſſe ex ea cauſa accidit, vt Paulus in carcere iam inſumpto biennio, vnà cum cæteris vinctis ſolutus vinculis, liber iuberetur abire.

Nota quintò, Patrum (quos citaui Rom. 15. 24.) traditio eſt, Paulum vinculis ſolutum, inter alias prouincias adiiſſe Hiſpaniam, vti propoſuerat Roman. 15. 24. ibique prædicaſſe, præſertim vt apud Hiſpanos iam quaſi deſertos ſuppleret locum S. Iacobi, ab Herode capite truncati. Nonnulla quæ ibi geſſit ſigillatim enarrat L. Dexter in Chronico, anno Chriſti 64. *Lucius Annæus Seneca*, inquit, *Cordubenſis Hiſpanus, miſſis vtrò citróque ad S. Paulum literis, de Chriſtiana re bene ſentit, factúſque Chriſtianus, occultus eius diſcipulus fuiſſe creditur, dulcitérque ſcribit ad Paulum in Hiſpania morantem.* Pauli in Hiſpania geſta.

S. Paulus ad Hiſpanias veniens ſecum fert Philemonem, Timotheum alióſque diſcipulos: Libyſoca, Laminiáque vrbibus prouincie Arenatium prædicat: Philippum cognomento Philetheum (quem anno Chriſti 91. aſſerit ſepeliſſe corpora S. Geruaſij & Protaſij martyrum, ciuium ſuorum Mediolani) *Probum, Xantippámque eius vxorem ad fidem conuertit: presbyteros ibi relinquit.*

S. Paulus (Proconſul olim Cypri, Actor. 13. 7. conuerſus à S. Paulo) *Narbonenſis Epiſcopus, qui cum Paulo Apoſtolo venit in Hiſpaniam, ibidem prædicat.*

Et mox anno Chriſti 66. *Sancta femine Virgines Baſiliſſa & Anaſtaſia, Hiſpane, ex vrbe Setabi in Edetanis, ſecutæ ſunt S. Paulum Apoſtolum, cuius, & Petri corpora curantes, à Nerone Cæſare huius rei gratia preclaram coronam* (martyrij) *obtinent.*

S. Paulus ſcripſit Epiſtolam ad Hebræos Hiſpanos conuerſos.

Et inferiùs anno Chriſti 100. in Hiſpania diſcipulos Pauli nominat Xantippen, Polyxenam, M. Lupum, Philippum, Lucium maritum Candidæ & martyrem, additque: *Floret Q. Marcella, M. Marcelli Romæ Prefecti filia, M. Marcelli Eugenij Toletanorum Pontificis ſoror, quam S. Paulus, viſis in eius fronte aureis literis, ad fidem Laminij conuertit. Eius mater Claudia, Xantippes ciuis, fuit corpore ſuper iuſtam ſtaturam procero, in quam iocatur Martialis.* Hæc ille, de cuius fide dixi in fine Chronotaxeos. Illi aſtipulantur alij. Nam Martyrol. Rom. die 15. Septemb. aſſerit, Paulum euntem in Hiſpanias, duxiſſe ſecum Paulum, olim Proconſulem Cypri, eúmque Narbonæ reliquiſſe Epiſcopum. Addit Ado in Chron. anno Chriſti 59. Paulum reliquiſſe Trophimum Arelate, Viennæ verò Creſcentem. Menologium Græcorum die 25. Septemb. tradit, Xantippen & Polyxenã in Hiſpania à Paulo ad Chriſtum eſſe conuerſas. Idem tradit Metaphraſtes in vita S. Pauli, additque cum Iſidoro & aliis, eum per Italiam & Franciam euangelizaſſe. Adiungunt Hiſpani, & Græci interpretes S. Dionyſij, Hierotheum, quem vt virum diuinum ſuúmque magiſtrũ celebrat Dionyſ. Areop. lib. de diuin. nomin. c. 3. fuiſſe Hiſpanũ, & à S. Paulo ad Chriſtum conuerſum. Quocirca Lucianus Chriſti, Pauli & Chriſtianiſmi irriſor, ita Paulum, quaſi cœleſtem & cœlitem pingit in Philopatro: *Quando autem*

me

me Galilæus ille conſenit recalmaſter, naſo aquilo, qui in tertium vſque cœlum per aërem ingreſſus eſt; quæ optima & pulcherrima ſunt, inde didicit; per aquam nos renouauit, in beatorum veſtigia inſiſtere facit, & ex impiorum regionibus nos reduxit. Hiſce conſentit Sophronius Patriarcha Ieroſol. quem citat Salmeron hic tract. 59. qui aſſerit Xantippen vidiſſe in fronte Pauli inſcripta hæc verba, *Paulus Apoſtolus Prædicator Chriſti*, quo viſo eum audiiſſe, & Chriſti fidem cum marito Probo ſuſcepiſſe. Et S. Anſel. in Epiſt. ad Roman. cap. 15. aſſerens Paulum in Hiſpania prædicaſſe, ſubiungit. *Peruenit igitur vſque ad Hiſpanias, & à mari rubro vſque ad Oceanum prædicando cucurrit, imitans Solis curſum ab Oriente vſque ad Occaſum, vt antè ei terra deficeret, quàm ſtudium prædicandi.* Hinc Dertoſenſis Eccleſia in Hiſpania, agnoſcit & celebrat primum ſuum Epiſcopum Rufum, filium Simonis Cyrenenſis baiulantis Crucem Chriſti, quem Paulus veniens in Hiſpaniam ſecum adduxit. Addit, probátque Salmeron tomo 12. tract. 59. Paulum poſt prima vincula viſitaſſe Syriam, Aſiam, Macedoniam, Græciam. Paulus enim ad Hebr. cap. vltimo, ſcribens è vinculis: *Cognoſcite*, inquit, *fratrem noſtrum Timotheum dimiſſum, cum quo ſi celerius venerit, videbo vos.* Et ad Philip. cap. 2. verſ. 24. *Confido in Domino, quoniam & ipſe veniam ad vos citò.* Et ad Philem. verſ. 22. *Para mihi hoſpitium: nam ſpero per orationes veſtras donari me vobis.* ita Theophyl. Præf. in Epiſt. ad Heb. Oecum. in c. 15. Rom. & alij.

Pauli martyrium.

Nota ſextò, Paulus è primis hiſce vinculis dimiſſus, vixit adhuc octo annos, quibus Hiſpanias aliáſque prouincias euangelizádo peragrauit: quibus exactis Romam rediens, certánſque cum S. Petro contra Simonem Magum, & Neronem, ab ipſo, eo quòd pellices à ſe ad Chriſtú traduxiſſet, damnatus, gladióque percuſſus, glorioſum Apoſtolátum glorioſiore martyrio coronauit anno Chriſti 69. Neronis 13. die 29. Iunij: ſed ilicò Neronem perſecuta eſt diuina tam ſancti effuſi ſanguinis vltio. Nam anno ſequenti eodem menſe Iunio, die decima, qua olim Octauiam vxorem occiderat, à Senatu proſcriptus quæſitúſque ad necem, ex deſperatione ſemetipſum confodit anno ætatis 32. ita Sueton. Dio & alij in eius vita.

Moral. cruces pariunt gloriam.

Moral. S. Chryſoſt. hic hom. 54. docet, Paulúm & fideles per vincula, aduerſitates & tentationes glorioſiores fieri: *perinde enim eſſe, ac ſi quis calamo prælietur contra ignem. Hic enim ignem videtur verberare, ſed ignis clarior fit, & calamus conſumitur. Alimentum enim & fomes claritudinis eſt malitia virtuti. Iniuſtitia, quando vt opus fuerit vtitur Deus, res noſtras clariores reddit. Iterum quando Diabolus operatur tale quiddam, clariores facit ſuſtinentes;* vti Pharao perſequendo Moſen & Hebræos, eos illuſtriores effecit; & Diabolus affligendo S. Iob, eius patientiam celebrauit. *Gymnaſium ergo Philoſophiæ, ac eos virtutis ſunt afflictiones & curæ.* Probat id exemplis, & ſimilibus. *Eapropter*, inquit, *pauperes diuitibus ſunt ſapientiores, vtpote multis fluctibus vexati & exerciti. Nam corpus quod otioſum eſt & immobile, morbis magis obnoxium & fœdum eſt: quod autem mouetur & laborat, & eruginis exercetur, formoſius eſt & ſanius. Hoc etiam in anima reperire licet. Et ferrum quidem ſi iaceat, corrumpitur: ſi exerceatur autem, ſplendet. Et ſimiliter anima quæ mouetur. Motio autem animæ, curæ ipſæ: & artes ipſæ pereunt, ſi non moueatur anima. Fortes nos faciunt contraria.* Idem hom. 55. *Suſcepit*, inquit, *illum* (Paulum) *Roma vinctum, à mari venientem, ex naufragio ſeruatum, & liberata eſt ab erroris naufragio; ſicut Rex quidam poſt nauale pugnam & victoriam, in regaliſſimam iſtam aulam aſcendit, Suſcepit illum Roma vinctum, & vidit coronatum ac celebratum. Hoc autem initium curſus ipſius erat, & triumphos triumphis inexpugnabiles coniunxit.* Et mox: *Cœlum erat ille (imò omnibus cœlis ſublimior) Solem habens iuſtitiæ. Cui comparauerit quis illius verba? mari vel Oceano? Sed nihil par eſt: illo ſunt verba eius copioſiora, puriora & profundiora: & ſic non peccarit quis, ſi cor Pauli mare etiam ac cœlum dixerit, cùm ob puritatem, tum ob profunditatem. Mare eſt, naugantes non a Ciuitate in Ciuitatem, ſed à terra in cœlum vehens. Si quis in hoc mari nauigauerit, ſecunda aura nauigat. Non eſt in hoc mari ventus, ſed pro vento eſt Spiritus Sanctus, qui in illo nauigantes animas vehit. Mare eſt portu tranquillius & ſecurius, nihil habens falſum: ſed dulcem ac purum laticem, Sole limpidiorem & magis perſpicuum,* &c. Ac Paulum vocans *os igneum*, concludénſque ait: *Æmulemur Paulum, & imitemur fortem illam ac adamantinam animam, vt per veſtigia eorum, qui ſic vixerunt euntes, poſſimus vitæ iſtius pelagus pernauigare, & in portum ſine fluctibus peruenire, bonaque diligentibus Deum promiſſa aſſequi, gratia & humanitate Domini noſtri Ieſu Chriſti, cum quo Patri ſimul ac S. Spiritui gloria, imperium, honor nunc, & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.*

VIVE ÆTERNITATI.

Perpetuam ſempiternæ gloriæ curam habe. S. Greg. Nazianz. in ſentent.

INDEX
RERVM MEMORABILIVM,
QVÆ IN HIS IN ACTA
APOSTOLORVM COMMENTARIIS
continentur, alphabetica ſerie digeſtus.

Prior numerus paginam, ſecundus columnam indicat; littera addita reſpondent litteris intercolumnaribus.

A

ABrenvntiatio operum perfecta non fit niſi per votum. 114. c. 1
Abyſſini omnes in templo nunquam ſedent ex reuerentia. 90.b.2
Abyſſini ſub Petro Ioanne quotidie communicare dicuntur. 84.c.2
Ædes ſacra Nazareth, in qua B. Virgo Chriſtum concepit, Lauretum ab Angelis tranſlata, inde nunc Lauretana dicitur. 204.c.1
Ægyptij Deum volentes ſignificare, quare accipitrem pingebant. 261.c.2
Ægyptij olim malè audiebant, tanquam malarum auctores artium. 307.c.2
Ægypti Reges cur crearentur Pontifices. 274. d. 2
aduerſus Ælam in Media prophetauit Ieremias. 73. a.2
Ænigma Phœnicis Chriſto competens. 40.c.1
Æs Corinthium apud veteres omnium præſtantiſſimum habebatur. 91.c.2
Æthiopibus magna fuit cum Iudæis in religione conſenſio. 162. c.1. Reges eorum ſe filios Salomonis venditant. ibid.
S. Auguſtini tria vota. 334.c.1
Aurora cur pulcherrima. 121. a.2
Acediam excutit velox & expeditus. 209.c.1
Acta Apoſtolorum ſunt Euangelium Spiritus Sancti. 33. a.1
Act. Apoſtolorum liber viginti ſeptem annorum circiter acta complectitur. 34.a.1
Act. Apoſtolorum argumentum. 33. c. 2. Duæ ſunt libri partes. 34. b.2
Actus vitales eſſentialem ordinem dicunt ad animam viuentis in quo ſunt. 266.d.2
Actus libertatem non tollit neceſſitas conſequens, ſed illam ſequitur ac præſupponit. 76. c. 2
Actus difficillimæ & eminentiſſimæ charitatis eſt ardens oratio pro inimicis. 149.b.1
Actus liber quotupliciter ſpectari poſſit. 77.a.2
Adagium, *Non oportet tranſgredi ſalem & menſam*, vnde natum. 41.c.2
Adagium, *Areopagita taciturnior*, vnde manarit. 257. a.1
Adagio, *κατὰ ἰρμῆς*, quid ſignificetur. 232.a.1
Adam qua ætate à Deo creatus. 39. b.2
Admiratio & dubitatio ſunt affectus connexi. 74. b. 1
Adoleſcentiam quouſque extenderet Pythagoras. 147.c.1. à Phyſicis & Medicis non ita producitur. ibid. a.2
Adoratione ciuili & religioſa Cornelius Sanctum Petrum adorauit. c. 1. Cur eam recuſauit. ibid. e
Adulatio quantum malum. 215.a.2. frequens eſt in aulis Principum. ibid.
in Adulterio & homicidio quo pacto Dauid fecit Dei voluntatem. 224.a.1
Agape primorum Chriſtianorum quale eſſet conuiuium. 84.a.2. 87.d.1
Agonalis annus inſtar Olympiadis quatuor annos continebat. 9. a.2
Agrippæ etymon. 332. c.1
Alexander Magnus laddum Pontificem Iudæorum adorauit. 231. b.1
Alexander Magnus cur manu tenens fulgur ab Apelle fuit depictus. 28.b.2
Alexander Carbonarius Comanæ in Ponto cur creatus Epiſcopus à S. Gregorio Thaumaturgo. 26. a.1
B. Aloyſij Gonzaga quæ fuerit diuinæ dulcedinis abundantia. 17. a.1
Ambitio, & ambitus magiſterij ac diſcipulorum, fons eſt hæreſis. 296.c.2
S. Ambroſio reuelauit S. Paulus locum, in quo ſepulta erant corpora S. Geruaſij & Protaſij. 31.b.2
Amor & miſericordia non minùs iudicium perturbant, quàm odium & ſæuitia. 257.c.1
Amor facit amantes Deum omnipotentes. 37.c.1

Amor

Index rerum memorabilium.

Amor increatus eſt Spiritus Sanctus amator concordiæ. 63. d. 1

Amor ſui ſquama eſt, quæ velat oculos mentis, viſúmque veritatis tollit. 175. b. 2

Amoris effectus, imò apex, eſt intima vnio, exceſſus, raptúſque in amatum. 16. a. 2

Amphitheatrum ſolum cum Pantheo, ex veteris Romæ magnificentia reliquum eſt. 9. c. 1

Ampulla ſacri chriſmatis à Donatiſtis per feneſtram proiecta, ab Angelis excepta eſt, ne frangeretur. 159. a. 1

Anabaptiſtæ phanatici ſuos errores & ſomnia tuentur, obtendendo internum Spiritus Sancti inſtinctum. 170. e. 2

Anabaptiſtarum mos in Morauia ſtatis horis ad ſuas ſynaxes coëundi, vnde natus. 85. d. 2

Anacharſis de potu apophthegma. 75. a. 1

Anachoretæ & Silentiarij quomodo fuerint Sileni. 315. e. 2

Anachoretæ & Cœnobitæ priſci quibus victitarint. 41. c. 2

Anachoretarum Hiſtoriam religioſam cur Theodoretus inſcribat Philotheum. 38. a. 1

Ananias an ſit damnatus. 118. c. 1

Ananiam feciſſe votum paupertatis, contra Caluinum & Marloratum probatur. 113. a. 2

Ananus cur ab Agrippa Pontificatu priuatus. 314. c. 2

Anathemata offerebant Epheſij Dianæ ob depulſum periculum, vel acceptum beneficium. 285. d. 2

Anatolia cur vocetur minor Aſia, Turcici Imperij pars potior. 73. b. 2

Angelus nequit efficere, vt vnum corpus aliud penetret. 121. d. 1

Angelus ſæpe eſt præſens, & nihil operatur. 263. a. 2

Angelus quare vocatur Chriſtus. 102. b. 2

Angelus in aſſumpto corpore quatuor de cauſis Cornelio apparuit. 185. e. 1

ab Angelo ob tres cauſas raptus Philippus. 164. a. 1

Angeli ſubinde induunt ſpeciem & perſonam ſuorum clientum, vt eorum res curent. 213. d. 2

Angeli non leguntur apparuiſſe candidati Chriſto naſcente, cur? 50. e. 1

Angeli cuſtodis officium. 185. d. 2. Infideles non baptizati etiam habent. ibid.

Angeli velocem à clientibus exigunt actionem & obedientiam. 209. d. 1

Angeli poſt reſurrectionem Chriſti glorioſa corpora aſſumunt. 209. a. 1

Angelorum diſpoſitio in danda lege Dei quæ fuerit. 142. d. 2

Angelis in primo inſtanti creationis inditæ ſunt ſpecies & ſcientiæ rerum omnium. 71. b. c. 2

Anima Chriſti eum reſuſcitauit, qua ratione? 40. a. 1

Anima ſine oratione non proficit. 185. c. 2

Anima magis eſt vbi amat, quàm vbi animat. 16. a. 2

Anima eſt vita corporis, anima vitæ Deus. 264. d. 2

Anima ſedendo fit ſapiens, cur à Philoſopho dictum. 65. b. 1

Anima Chriſti non fuit detenta in inferno, & corpus in ſepulchro in ſatisfactionem alicuius peccati. 78. e. 1

Animæ cœleſtis eſt origo. 268. a. 2

Animæ immortalitas ab Epicuro negata. 254. b. 2

Animæ an cœlo & inferno egredi queant. 97. a. 1

Animam eſſe corpoream, erronè putauit Tertullianus. 318. a. 1

Animam S. Pauli in morte ſuſcepit S. Stephanus. 149. b. 1

Animam præ triſtitia & pudore nonnulli exhalarunt. 118. b. 1

Animas euertere & perdere Hæreticorum & Schiſmaticorum proprium eſt. 242. c. 1

Animas ſuorum ſtatim à morte Chriſtus excipit. 147. b. 2

Animas SS. Patrum, quos è limbo eduxerat, ſecum in triumphum Chriſtus duxit. 47. d. 2

Animi ex diuerſo conuenientes in vnum coaleſcunt, fitque μία ψυχή. 41. c. 2

inter Animalia quatuor Cherubica cur bos S. Lucæ aſſignatur. 35. b. 2

Annas Pontifex quinque ſuos filios Pontifices vidit. 101. a. 1

Annus ſacer apud Iudæos incipiebat à menſe Niſan. 101. a. 1.

Eo vtebantur in Pontificatu ineundo, vel deponendo. ibid.

Annos numerari per agones Capitolinos voluit & ſanxit Domitianus. 9. a. 2

Antichriſtum multi opinantur in monte Oliueti dæmonum ope eleuandum in altum, vt in cœlum videatur conſcendere. 51. c. 2

Antilogiæ Stephani & Moſis ſeptem. 137. e. 1

Antiochus cur Soter cognominatus. 122. c. 1

Antiochia Græcum idioma ſuſcepit, eſto & proprium haberet. 35. d. 1. Syriæ erat Metropolis. ibid.

Antiochiæ primùm diſcipuli cognominati ſunt Chriſtiani. 3. a. 1

Antiochiæ quoto Chriſti anno cathedram Pontificiam fixerit Sanctus Petrus. 178. d. 2. ſedit ibi Pontifex per ſeptem annos. ibid.

Antipodes aduerſam nobis terram incolunt. 262. d. 1

Antiquitatis auctoritas ſæpe eſt malum præiudicium. 101. e. 1

Antiſtites in Æthiopia, cum Cruce ſibi præferri vas cinerum cur curent. 187. c. 1

S. Antonius Vlyſipponenſis à variis nationibus variorum idiomatum coram Pontifice prædicans intellectus eſt. 71. d. 2

Apes Hyblææ, & mel Hyblæum vnde nuncupetur. 353. b. 2

Apocalypſin, ſiue reuelationem eorum quæ futura erant in Eccleſia & Orbe, præſertim in fine mundi, in Pathmos S. Ioannes per exilium accipere meruit. 10. c. 1

Apollinariſtæ Chriſto homini mentem & animam adimebant. 266. d. 2

Apollonius Thyanæus Epheſi exiſtens vidit necem Domitiani per magiam, reuelante dæmone. 10. b. 2

Apollonius Thyanæus, Romæ à Domitiano incarceratus, per magiam inuiſibilis factus euanuit, & Puteolis improuiſus apparuit. 9. b. 2

Apollonius Thyanæus occultam mortem oppetiit, vt immortalis crederetur in cœlum eſſe tranſlatus. 11. d. 1

Apollonius Thyanæus ab Epheſiis ſtatua donatus inter diuos relatus eſt. 284. a. 2

Apollo

Index rerum memorabilium.

Apollo Thyanæus Simoni Mago ſuccedens, quo anno Romam venit. 7. c. 2
Apollo vnde cognominatus Pythius. 247. c. 1
Apoſtolatus cur ſors vocetur. 54. b. 2
ad Apoſtolatus munus requirebatur indoles heroïca. 172. c. 2
Apoſtolatum cum vita & martyrio Apoſtolorum plerique anno tricesimo finierunt. 205. c. 2
Apoſtoli magis eſt pati, quàm agere ob ſex rationes. 174. c. 1
Apoſtoli quare ſanxerint vt Chriſtiani feria quarta & Sabbatho non niſi pane, ſale & aqua veſcerentur. 41. d. 2
Apoſtoli variis linguis viciſſim & ſucceſſiuè locuti ſunt. 71. a. 1
Apoſtoli fuerunt creaturæ Spiritus Sancti, ſicut Cardinales creaturæ ſunt Pontificis. 39. d. 1
Apoſtoli fuerunt æternitatis velut ſatores. 33. b. 2
Apoſtoli non erant domini bonorum à fidelibus oblatorum, ſed diſpenſatores. 117. b. 2
Apoſtoli omnes fuerunt Iudæi, nulli Gentiles. 58. a. 1
Apoſtoli per triennium integrum euangelizando Iudæis, abundè eis ſatisfecerunt. 206. b. 2
Apoſtoli à quo baptizati. 44. b. 1
Apoſtoli quare vſi ſint ſorte. 59. c. 1
Apoſtoli è Iudæa poſt Chriſti aſcenſum, quando in ſuas ſinguli prouincias diſceſſerunt gentibus euangelizatum. 205. d. 1
Apoſtoli cur non eſſent ſubditi Synagogæ. 103. c. 2
Apoſtoli quamobrem in ſuſpicionem hæreſis Galilæorum venerunt. 124. c. 1
Apoſtoli creati ſunt Epiſcopi ab ipſo Chriſto poſt reſurrectionem. 68. b. 1
Apoſtoli quaſi amore Dei ebrij, eum vbique eructabant. 16. c. 2
Apoſtoli per omnia ſæcula poſiti ſunt cunctis fidelibus in perfectum virtutum exemplar & ſpeculum. 12. c. 1
Apoſtoli ſunt cœli. 13. b. 1
Apoſtoli erant quaſi homines ignei. 26. b. 1
Apoſtoli Sacramentum Confirmationis an ſine chriſmate aliquando exhibuerint. 157. c. 2
Apoſtoli carne & vino communiter abſtinebant. 23. c. 2
Apoſtoli inſigne & teſſera eſt omnigena patientia. 18. c. 2
Apoſtoli antequam à Chriſto vocarentur, an fuerint à Ioanne baptizati. 43. c. 2
Apoſtoli ſunt ſtellæ. 63. d. 2. eorum elogia. ibid.
Apoſtoli in perſecutione S. Stephani nondum fuerunt diſperſi per ſuas prouincias. 152. b. 1
Apoſtolici viri imago. 18. d. 1
Apoſtolorum quaſi Mathuſalem fuit S. Ioannes. 11. b. 2
Epheſi mortuus eſt annum agens 97. & iuxta vrbem ſepultus. ibid, c
Apoſtolorum & primitiuæ Eccleſiæ chronotaxis. 206. c. 2
Apoſtolorum encomia. 46. b. 2
Apoſtolorum typus Eliſæus, ſicut Chriſti Elias aſcendens in cœlum curru igneo. 50. c. 1
Apoſtolorum quatuor dotes. 39. d. 1
Apoſtolorum mors æquè heroïca & admirabilis fuit, ac fuerat eorum vita. 12. d. 2
Apoſtolorum pictor, vitæque Chriſtianæ & Paulinæ eſt S. Lucas. 34. b. 2
Apoſtolos quomodo tripliciter recepiſſe Spiritum Sanctum dicat S. Auguſtinus. 15. c. 1
Appij forum vnde dictum, & quantum Roma diſtet. 355. c. 1
Aquila Ponticus primus poſt Septuag. vetus Teſtamentum in Græcum conuertit. 272. d. 1
Ex Chriſtiano factus eſt Iudæus. ibid.
Arator Diaconus tempore Iuſtiniani Imperatoris carmine vertit & explicuit Acta Apoſtolorum. 34. d. 1
Aræ apud Athenienſes cur inſcriptum; *Ignoto Deo.* 258. b. 2
Arbitrium hominis non liberum, ſed ſeruum faciunt Lutherus & Caluinus. 169. d. 2
Archiepiſcoporum pallium quid deſignet. 296. c. 1
Arcis Antoniæ deſcriptio. 307. c. 1
in Arcu triumphali Titi, candelabrum templi Heroſolymitani, quod in triumphum duxit, Romæ expictum cernitur. 8. b. 2
Areopagus quis. 256. b. 2
Eius iudicio nihil erat conſtantius, nihil ſeuerius. ibid.
in Areopagum ter tantùm in menſe iudicaturi conſcendebant Iudices. 257. a. 1
Areopagitæ noctu in tenebris cur iudicia ferrent. 256. c. 2
Non loquendo, ſed calculum dando, ſententiam ferebant. 257. a. 1
Armuzia per pueros quaſi conuerſa. 27. b. 1
Ariſtidi poſt mortem exequiis celebrandis ſumptus non ſuppetiit. 109. d. 1
Arma Sancti Stephani quibus contra Iudæos pugnauit, & vicit, fuit charitas. 148. d. 2
Arrius quaſi alter Iudas, cum viſceribus, & per viſcera impiam animam in feceſſum effudit. 56. a. 1
contra Arrianos Chriſti Deitas à Patribus quomodo probetur. 81. c. 1
Aſcenſionis Chriſti prodigia. 48. a. 1
Aſceteæ olim cur vocabantur Religioſi. 314. c. 1
Aſia eſt ferè dimidia Orbis totius pars. 73. b. 2
In ea fuit Paradiſus terreſtris. ibid.
in Aſia cur Sanctus Paulus prædicare ſit vetitus. 244. c. 2
Aſtrologi Reip. ſunt pernicioſi, turbántque Principum regimen. 285. b. 1
Aſtrologi iudiciarij & genethliaci ab Eccleſia & Patribus improbati. 284. c. 2
Aſtrologiæ erant dediti Chaldæi. 221. c. 1
Aſyli ius proprium eſt templo nouæ legis, non veteris. 307. a. 1
S. Athanaſio cur hoc elogium datum: *Athanaſius fuit percutientibus adamas, diſſidentibus magnes.* 18. a. 2
Athenienſes ſe omnium antiquiſſimos iactitabant. 262. c. 1
Athenis erat ſchola eloquentiæ & ſapientiæ. 254. c. 1
Idololatriæ primatu eminebant. ibid.
Nunc ſepultæ iacent, & in vicum redactæ. ibid.
aduerſus Atheos negantes omnem ſpiritum & numen, Sagæ & Magi, eorúmque maleficia à Deo permittuntur. 120. d. 2
Axioma, *Beatius eſt dare quàm accipere*, non habet locum in diuinis. 198. d. 2
Azymorum dies poſt Paſcha celebrati, vnde ſic dicti 207. c. 1.

Index rerum memorabilium.

B

BAlaam, pretio vendens ſua oracula, benedictiones & maledictiones, Simoniacus fuit. 159. a. 2

Baptiſmus Chriſti iam diu ante eius mortem & reſurrectionem fuerat inſtitutus, eſto promulgatus fuerit poſt Chriſti aſcenſum in Pentecoſte, tùmque omnes obligare cœperit. 44.b.1

Baptiſmus Spiritus Sancti quis vocetur. 44.c.1

Baptiſmus eſt ianua Sacramentorum. 175.c.2

Baptiſmus Ioannis fuit pœnitentiæ; Chriſti verò iuſtitiæ. 224.c.1

Baptiſmus eſt Sacramentum Spiritus S. 194.a.1

Baptiſmi Ioannis forma quæ eſſet. 277. c.1. 280. d.1

Durauit tantùm vſque ad Chriſtum. 279.c.1

Baptiſmi vis, ſine quo nemo iuſtificatur, aut niſi eum habeat in voto. 193. b.2

Baptiſmum triplicem diſtinguunt Theologi, fluminis, flaminis, & ſanguinis. 44.b.2

per Baptiſmum ad cœleſtem vitam, & ad cœleſtia bona vocamur. 145.b.1

poſt Baptiſmum à dæmone correpti, quomodo olim ab eo liberarentur. 121. a.1

in Baptiſmo explicitè & diſtinctè tres perſonæ Trinitatis exprimendæ ſunt. 82. c.2

in Baptiſmo Chriſti quomodo aperti ſunt cœli. 145. b.1

Bar Ieſu impoſtoris nomen. 221.a.1

Quid ſignificet. ibid.c

Barnabas vocatus Iupiter ob tres cauſas. 231.c.1

Barnabas ſua manu Euangelium S. Matthæi Hebraicè ſcriptum deſcripſit, vnde illud cum corpore eius inuentum eſt tempore Zenonis Imperatoris. 2. d.2

Barnabæ etymon. 110.c.2.& ſeq. Fuit vnus è 72. diſcipulis. 111.b.2. Eius proſapia. ibid.

Barnabæ elogia. 219.b.2

Barſabæ etymon. 57. c.1

Iuſtus vocatus eſt ab inſigni eius iuſtitia & ſanctitate. ibid. a.2

Beati in cœlis non veſte, ſed gloria veſtiuntur. 50.a.1

de Beatorum numero, aut damnatorum nullus ſuſcitatur. 180.d.2.

V. Beda ipſo feſto Aſcenſionis Chriſti mortuus eſt, idque ſine morbo, cùm intereſſet Veſperis, canens *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto.* 42. c.1

Card. Bellarmini illuſtre ſimplicitatis exemplum, & hilare de ea reſponſum. 88.a.2

Bellis turba excitatur ad virtutem, in pace & otio ad luxum defluit. 252. c.1

Benedictio Chriſti ita fuit efficax, vt diſcipulos replerit bonis illis cœleſtibus, quæ benedicendo illis apprecabatur. 47. b.2

Benedictio Dei eſt efficax, nec verbalis tantùm. 97. c.2

Benedictionem ſuam Chriſtus quomodo impertiit. 47. c.1

S. Benedictus erectis in cœlum manibus moriens ſtetit, & vltimum ſpiritum inter verba orationis efflauit. 17. a.1

Beneficus magnum apud Deum beneficium deponit. 192. b.2

Beneficentiæ elogia. ibid.a.2

Beneficorum apophthegmata. 299.a.2

Beneficiorum ius patronatus quid præſtet. 131. d.1

Bet contactus quibus iungatur ab Hebræis. 119. c. 2

Beza imperitè per baptiſmum accipit doctrinam Ioannis Baptiſtæ à baptiſmo ſeclusam. 279.c.2

Berengarius vnde colligere niteretur Chriſtum non eſſe in Sacramento Euchariſtiæ. 96.a.2

S. Bernardus cum Deo in nube verſabatur & habitabat. 17. a.1

S. Bernardus ferè ſedendo contemplationi vacabat. 65.b.1

S. Bernardini adhuc iuuenis quantùm reuererentur ſanctitatem eius coæui. 60.c.2

Beſtiis verè fuit obiectus S. Paulus. 288.c.2

Blaſphemiam audientes Iudæi in eius execrationem veſtes conſcindebant. 232.c.2

Blaſphemi tempore Moſis extra caſtra lapidabantur, in criminis execrationem. 146.d.1

Boëthius S. Dionyſio ſimilis. 270. c.2

Bonorum communio inter primæuos Chriſtianos vnde naſceretur. 110. b.1

Bonorum communio magnum eſt virtutis & perfectionis compendium. 86. c.1

Bouem Lucam vnde vocari Varro aſſerat. 35.d.2

Bos cur S. Lucæ aſſcribatur. ibid.b.2

Boues primùm Romanis in exercitu Pyrrhi in Lucania viſi, erant Elephantes. ibid.c.2

Bonzij apud Iapones montes aureos in futura reſurrectione promittunt. 256.b.2

Bubo ſuper caput Herodis viſus, mortis eius fuit prænuntius. 215. c.2

Bulas latro famoſiſſimus qua arte maximas prædas biennio egerit. 252. a.2

C

CAbaliſtæ quid de literis nominis Adam tradant. 81. a.2

Cadauer ligneum in conuiuio cuius gratiâ circumferebant Ægyptij. 233.d.1

Cæcitas Pauli non fuit intrinſeca, ſed extrinſeca. 175. d.1

Cæſarauguſtam in Hiſpania ſibi fore deuotiſſimam, viuens prædixit B. Virgo. 204.b.1

Cæſarea primitus ſub Romanis erat Palæſtinæ Metropolis. 183. b.1. Arx Stratonis cur dicta. ibid.

Cæſaris etymon & origo. 330.c.1

Caiphas Pontifex, qui Chriſtum ad necem poſtularat, vitæ pertæſus mortem ſibi conſciuit. 2. e.1

Caius Cæſar ſtatuam ſuam poni voluit in templo Ieroſolymitano, & in ea à Iudæis adorari. 3. b. 2

Calcei, ſandalia vocati qua forma fuerunt. 210. e. 2

Qualibus calceati pingantur Apoſtoli. ibid.a.2

Caluinus quid de præſcientia & prædeſtinatione Dei cenſuerit. 77.d.2

Caluinus quî viam atheis & atheiſmo ſternat. 79.d.2

Caluini de iuſtitia Chriſti imputatiua error damnatur à Concilio Tridentino. 112.a.2

Caluini & Bezæ impia ſententia refutatur, Deum auctorem peccati æquè ac virtutis adſtruens. 76.a.2

Cambyſes Gazæ omnes ſuas opes congeſſerat; vnde nomen ſortita eſt. 162. b.2

Candaces

Index rerum memorabilium.

Candaces nomen erat Reginarum Æthiopiæ, quæ post Saba regnarunt. 162.b.2
Candelabrum templi Salomonici à Tito in triumphum fuit ductum. 8.b.2
Canones & Constitutiones Apostolicæ quando editæ. 126.c.2
Caput S. Pauli terno saltu tres fontes elicuit, qui multis sunt saluti. 8.a.1.31.c.1
Caprea est symbolum gratiæ, amoris & beneuolentiæ. 179.c.2
Capitibus Apostolorum qua de causa insederint linguæ igneæ. 67.d.2
Captiuitas Babylonica anno septuagesimo ineunte, non finiente, laxata est. 62.c.1
Carcer Mamertinus ad radices Capitolij, is est in quem SS. Petrus & Paulus fuerunt coniecti. 207.c.2
In Sacellum est conuersus. ibid.
Cardinalium numerus adinstar septuaginta seniorum, quos in regimine populi Deus adiunxit Mosi, à Pio Quinto est constitutus. 130.c.2
In tres ordines sunt distributi. 131.a.1
Carolus V. gloriari solebat, quòd natus festo S. Mathiæ, sortem Imperij, felicitatis, & victoriarum obtinuisset. 58.b.1
Carthago vnde vocata ciuitas noua à Didone condita. 113.c.1
Castitatem vouisse primos fideles quibus argumentis probetur. 114.d.1
Castores qui fuerint. 351.c.2. Eorum ingentes statuæ etiamnum Romæ in aditu Capitolij visuntur. ibid. Insigne quale. 352.c.1
Casus piorum in faciem, & impiorum in dorsum, distinctio non est perpetua. 167.b.2
Catena Herodiana S. Petri & Neroniana miraculosè inter se coaluerunt. 208.b.2
Catenas quibus S. Petrum vinxerat Herodes, à Patriarcha Ierosolymitano Iuuenale accepit Eudocia, Ierosolymam voti causa profecta; quarum alteram Constantinopolim detulit, alteram Romam misit. 208.a.2
Catechumeni cur hora nona baptizati. 185.b.2
Catechumenis olim ad quid manus à Sacerdote imponebantur. 174.d.2
S. Catharina Senensis à quo tempore nunquam hyemis intemperiem sensit. 180.d.1
Catechistæ fuerunt Apostoli. 163.c.2
Cathedram Pontificiam quot annis S. Petrus Antiochiæ habuerit. 178.d.2
Census descriptio à Romanis Imperatoribus cur fieret. 123.d.2
Centuriatores fingunt, Ioannem Baptistam baptizasse in nomine S. Trinitatis. 279.c.2
Centuriæ militum numerus variis de causis subinde adauctus est. 183.c.2
Cephas dictus est Petrus, quia petra Ecclesiæ. 52.d.2
Cereis accensis, cantu prosequi pompam funeris, apud Christianos antiquo vsu receptum. 153.a.1
Ceruæ & ibices præ cæteris animalibus difficillimè, maximóque nisu & cruciatu pariunt. 29.c.2
Chalchymiæ opifices Diocletianus in Ægypto comburi iussit, cur? 284.c.2
Chaldæi maximè fuerunt Astrologiæ studio addicti. 121.c.1
Charitas est radix, norma & mensura meriti. 190.a.1
Charitas S. Pauli quàm lata. 297.b.1
Charitas est cithara. 277.a.2
Charitas Pauli in suam gentem quanta fuerit. 310.c.2
Charitatis separatio est mors fidei. 14.c.2
Charitatis conuiuium apud primos fideles post Eucharistiam celebrabatur. 128.c.2.130.c.1
Charitate contra Iudæos S. Stephanus certauit, & victoriam retulit. 48.d.2
Charitate totum Orbem complexus est Paulus. 28.a.2
Cherinthus Nazaræorum Hæreticorum fuit parens. 323.c.1
Cherubini quatuor quomodo typi fuerunt Apostolorum. 67.a.1
Chrisma an adhibuerit Petrus in Sacramento Confirmationis. 157.d.1
Chrismate sacro visus cæcis restitutus. 159.a.1
Christus se rediuiuum ostendit per opera triplicis vitæ. 40.d.1
Christus in hac vita fuit viator vsque ad resurrectionem, licèt simul fuerit comprehensor. 80.d.1
Christus quibus de causis mox post resurrectionem in cœlum ascendit. 48.b.1
Christus & Apostoli pedites obibant vrbes & pagos. 22.c.2
Christus abiturus omnibus vltima monita dedit, ac coram omnibus discipulis in cœlum ascendit. 41.a.2
Christus an vouerit paupertatem. 114.b.1
Christus quotum ætatis annum agens ascendit in cœlum. 39.a.2. Cur non pluribus annis suam præsentiam terræ, & hominibus adeò desideratam, & proficuam exhibuit? ibid.
Christus est Euergetes. 192.c.1
Christus à dextris Patris stare quo sensu dicitur. 144.c.1
Christus tribus dumtaxat annis euangelizauit. 154.c.2
Christus diuersimodè traditus est à Patre & à se; & à Diabolo, cæterisque eius afflictis. 78.a.1
Christus quomodo visibiliter post ascensum in cœlum in terris apparuerit. 96.c.2
Christus suis manibus baptizauit ex mulieribus solam Virginem, ex viris solum Petrũ. 44.b.1
Christus in Eucharistia est sicut anima in corpore, scilicet totus in tota, & totus in qualibet parte. 96.b.2
Christus quomodo agat particulare cuiusque iudicium. 193.b.1
Christus lapis, qualis? 102.d.1
Christus 40. diebus post resurrectionem vsque ad Ascensionem vbi sit versatus. 40.d.2
Christus ascensurus pransus est cum Apostolis, cuius causæ referuntur. 42.a.1
Christus ascendit die quinta Maij. 52.b.1
Christus qua de causa matrem suam sibi superstitem esse voluit. 127.a.2
Christus cur baptizari à Ioanne voluerit. 57.a.1
Christus non tantùm quà Deus est, sed etiam quà homo, ascendit sedetque ad dexteram Patris. 47.c.2
Christus quoto anno ætatis suæ sit passus. 1.b.1. quoto die Martij. ibid.
Christus secundùm humanitatem, quà homo est, erit Iudex. 269.d.2
Christus ascendens in cœlum quot Christianos reliquit. 1.b.2

Digitized by Google

Index rerum memorabilium.

Christus an nudus in cœlum aſcenderit. 49.c.2
Christus tota vita aliorum eleemoſynis vixit. 108. c.1
Christus Petrum conſtituens ſuum Vicarium, cur ter rogauit, *Petre amas me?* eóque reſpondente: *Domine tu ſcis quia amo te*, ſubiunxit; *Paſce oues meas.* 26.d.1.27.c.2
Christi benedictio ſemper eſt efficax. 47.b.2
Christus cœlum capit eóque capitur. 96.a.2
Christi anima poſt mortem verè deſcendit ad inferos. 79.a.2
Christi facies cur reſplenduit quaſi Sol. 134.c.2
Christi corpus myſticum eſt Eccleſia, membra ſunt fideles. 168.c.1
Christi dicta non omnia ſunt ſcripta, ſed nonnulla per manus tradita. 298.c.2
Christi morientis & reſurgentis hieroglyphicum eſt Sol occidens & oriens. 40.b.1
ad Christum conuertit Paulus lictores ſuos inſolito vultus vocíſque ardore in martyrio. 31. a.2
Christum aſcendiſſe in cœlum ſub meridiem vnde colligatur. 42.c.1
poſt Christum primus vidit cœlos apertos S. Stephanus. 145.a.1
Christum infideles Magum & magiæ doctorem exiſtimabant. 101.a.2
Christiani cur ſe olim fratres vocarent. 106.e.1
Christiani primi egerunt vitam religioſam, veríque fuerunt Religioſi. 114.d.2
Christiani officia, elogia & axiomata. 200.b.1
Christiani ob tres cauſas Deum adorant conuertendo ſe ad Oriéntem. 51.b.2
Christiani omnes primitus cur vocarentur Sancti. 179.a.1
Christiani olim à Iudicibus magiæ inſimulabantur, ideóque ad ignem damnabantur. 101. a.2
Christianorum primorum tria primaria officia. 84.b.2
Christianorum quot millia occiſa cum S.Stephano. 149.d.2.151.d.1
Christianorum ſpes eſt reſurrectio mortuorum. 41.e.1
Christianos cur olim criminarentur Gentiles, quòd infantes occiderent, eorúmque ſanguinem hauirent. 241.a.2
Christianiſmus non perſonarum dignitate, ſed fide inſignitur. 200.b.1
Christianismi voluptas & delectationes. 87.a.1
Christianiſmi elogia & officia. 116.c.1
S. Christina in vitam reuerſa, pro animabus Purgatorij cruces & pœnitentias admirabiles ſubiit, quibus peractis gloriosè ad Deum tranſiit. 181.b.1
Chronicón L. Dextri nonnulli ſpurium cenſent, vel aliorum laciniis aſſutum & vitiatum. 12. a.1
S. Chryſoſtomi tempore quot millia Christianorum Conſtantinopoli eſſent. 110.b.2
S.Chryſoſtomi corpus Romam tranſlatum, conditum eſt ad limina Apoſtolorum Petri & Pauli. 31.c.2
Cibus quem Christus ſumpſit poſt reſurrectionem cum ſuis Apoſtolis, non fuit ab eo digeſtus, & in eius corpus conuerſus. 42.b.2
Cineres ſibi præferri Sacerdotes in Æthiopia cum Cruce, quamobrem iubeant. 187.c.1
Cingari apud Italos qui vocentur. 307.d.2
Circumciſio erat profeſſio legis Moſaicæ. 193. c.2
Circulus ſymbolum eſt perfectionis & æternitatis Dei. 264.b.2
Claudicatio myſtica quæ & qualis? 93.b.2
Claudius Imp. vmbras nominéque noui Regis exhorreſcebat. 272.a.2
Nuperi Poëtæ de eo carmen. ibid.b
Clementis Alexand. ſcripta vitiata ſunt ab Hæreticis, ideóque inter apocrypha relata. 205.d.1
in S.Clementis tranſitus die mare ad tria ferè milliaria retroceſſit, & ſingulis annis deinde ſimili modo. 11.d.2
Clerus & Clerici à κλῆρος, hoc eſt, ſorte vocati, cur? 54.c.2. 59.c.2
Clericus primus fuit Apoſtolus. 59.c.2
Clerici non tantùm, ſed & laici olim noctu ad orationem & hymnos conueniebant. 248.c.2
Cœlibatus non eſt præceptum, ſed conſilium Euangelicum. 114.b.2
Cœlum clauſum ob Adæ peccatum, & poſterorum ſua morte Christus reſerauit. 47.d.2
Cœlum Sanctis patria eſt, terra exilium. 137.c.2
in Cœlum quomodo Christus aſcendit. 47.d.1
Cœlum quantùm à terrâ diſtet. 49.c.2
è Cœlo, & ex inferno rariùs per ſe & perſonaliter animæ apparent. 97.b.1
in Cœlo quomodo beati veſtiantur. 50.a.1
in Cœlo empyreo gloriam ſuam beatis oſtendit Deus. 145.d.2
Cœli aperti ſunt Chriſto in baptiſmo ob tres cauſas. 145.a.2
Cœlos quî Sanctus Stephanus vidit apertos. ibid.
Cœnaculum Christi quale? 52.e.1
Cœnobia & Cœnobitæ vnde habuerint originem. 86.a.1
Primi inter eos fuerunt Eſſæi. ibid.
Celſiores ſunt mundo. ibid.e
Cœnobia inſtituta vnionis retinendæ cauſa. 106. c.1
Cognatum S. Pauli Lucam fuiſſe vnde inferat Sanchez. 36.a.1
Cœnobitarum inſtitutum à tempore Apoſtolorum initium ſumpſit. 114.c.2. à communitate ſunt ita nuncupati. ibid.
Eorum magiſter in Ægypto quis. ibid. in Æthiopia. 115.1.a. in Græcia, & Gallia. ibidem.
Cognati ab Hebræis fratres vocantur. 53.a.2
Collegia variarum nationum, apud Ieroſolymitas Synagogæ dicebantur. 133.d.1
Coloniæ origo & cauſa. 247.a.1
Colonias in Græciam duxerunt Hebræi. 128.b.1
Coloſſus ex ære quanta altitudine Rhodi erecta. 302.a.2. Erat vnum è ſeptem mundi miraculis. ibid.
Coloſſenſes vocari Rhodios, quare nonnullis viſum. 302.a.2
Columna Rhegina multis miraculis coruſcat, magnáque veneratione colitur. 354.b.2
Columna ignis & nubis, quæ Iſraëlitas per deſertum in terram promiſſam deducebat, Spiritum Sanctum repræſentabat. 67.b.2
Coneſtio Chriſti poſt reſurrectionem fuit vera. 42.c.1
Animæ ſentientis fuit, non vegetantis. ibidem. d.2
Compunctionis vis. 82.c.1

Concilium

Index rerum memorabilium.

Concilium primum Ierosolymitanum quo anno, & contra quem promulgatum. 4.a.1. 196.a.2. Ei præsedit S. Petrus. ibid.
in Concilio Episcopi soli sunt Iudices, habéntque ius suffragij. 238.d.2
Concilia celebriora quando celebrata. 239.d.1
Conciones primæ Apostolorum fuerunt catecheses. 191.d.2
Concordiæ retinendæ duo media. 196.b.2
Eam in Idea suæ Reipublica Plato optabat. ibidem.
Concupiscentiarum hominis solertissimus indagator Diabolus, per eas in exitium impellit. 117.b.1
Confessio frangit vires Diaboli. 283.d.2
Confidentiam suorum in se quomodo Deus probet. 208.b.1
in Confirmationis Sacramento quod robur conferatur. 68.c.1
Confirmationis Sacramentum Saulo non impendit Ananias. 174.d.2
in Confirmationis Sacramento datur Spiritus Sanctus. 157.b.2
Coniugium cum Hæreticis Ecclesia non irritauit, sed prohibuit, ob peruersionis periculum. 244.b.2
Consanguineorum & collegarum cur sint acerbissima odia. 133.b.2
Conscientia bona nixa Deo, nihil timet. 122.a.1
Conscientiæ peccantis stimulus durus est, ipsa eius oblatratio. 169.e.1
Conseruatio est continuatio creationis, & continua creatio. 263.d.2
Consilium Dei mirum in mittendo Paulum Romam. 331.b.2
Constantinopolis quare à Turcis capta in Pentecoste anno Christi 1453. 63.a.1
Constantiæ symbolum. 121.c.1
Contemplationis & pœnitentiæ sæculis omnibus erit exemplar S. Magdalena. 151.c.1
Ad Purgatorij loca eam deduxit Angelus. ibid. a.2
Contritio in non baptizatis includit votum baptismi. 193.d.2
Contritio imperfecta à Theologis attritio dicitur. 82.c.2
Contumeliam pro Christo pati magna est dignitas. 126.c.1
Conuersionis Pauli causa finalis quæ fuerit. 166. a.2
Conuersionem S. Pauli quotannis celebrat Ecclesia ob tres causas. 168.e.2
Conuersatio diutina minuit æstimationem, & parit contemptum. 32.d.2
Conuiuium primæuorum Christianorum commune quo nomine insignitum. 84.a.2. 87. d.1
Corban quare vocabantur Nazaræi. 276.b.1
Corinthus vnde bimaris & amphithalassius dicta. 276.c.1
Cornelius anno Christi 37. conuersus est, & simul cum S. Petro Antiochiam est profectus. 195.b.1
Cornelius antequam S. Petrum accersiret, an fuerit iustificatus. 184.b.1
Corneliorum gens Romæ fuit nobilissima. 183. c.1
Dicta à cornu, vel à corde. ibid.a.2
Corona cuius symbolum. 232.d.1
Corona aurea quare Iouem Gentiles coronabant. 231.d.1
Coronas fidelibus fabricant persecutores. 105. a.1
Corpus glorioſum ali, & crescere aut decrescere non potest, cùm sit impassibile & inalterabile. 41.b.2
Corpus Christi viuentis quomodo vidit corruptionem; morientis verò non vidit. 80.b.1
Corpus glorioſum sua dote claritatis vestitur instar Dei. 50.a.1
Corpus vnum vt aliud penetret, Angelicæ non est potestatis. 121.d.1
Corporis Christi glorioſi lux quanta. 167.e.1
Corporis glorioſi congruus propriúsque locus est cœlum. 48.c.1
in Corpore assumpto hominibus Angeli sæpe apparuerunt. 231.a.1
Correctio imperata homines exasperat, blandissimè iubetur exemplo. 38.a.2
Cor curarum expers & compunctione saucium, capax est illustrationum rerúmque cœlestium. 185.b.2
Cor vnum in pluribus concordia facit. 106.a.1
Cor hominis quare pyramidale. 186.e.1
Cor amplum habuit Paulus. 28.c.2. Erat volumen charitatis. ibid.
Crates magnum auri pondus in mare proiecit, cur? 109.c.1
Creaturæ Spiritus Sancti Apostoli fuerunt. 39.d.1
Creaturæ quomodo maledicere liceat. 160.d.1
Crimen S. Stephano quale obiectum. 133.d.2
Crux Christi vnica est mundi salus. 102.a.1
Crux in fronte Stephani visa à Iudæis. 145.c.2
Est signum Christi & Christianorum. ibid.
Crux à Deo statuta est via Paradisi. 234.b.2
per Crucis signum Christus benedixit. 47.c.1
Cruces & tentationes fidelibus pariunt gloriam. 358.e.1
S. Cypriani error de rebaptizandis Hæreticis vnde manarit. 279.c.2
Cyrene triplex erat. 133.a.2
Cultus disparitas matrimonij est impedimentum. 244.b.2
Cupiditas & desiderium rei alienæ, res est negotiosissima. 252.c.1
Cupressus feralis fuit, indéxque mortis. 232.b.2
Cura & prouidentia est rerum particularium, non vniuersalium. 294.c.1
Cura sui & sanctitas, est optima dispositio & via ad curandum, & sanctificandum alios. 28.a.1
Curbicus, qui se Manem appellauit, non tantùm Apostolum, sed & Paracletum se nuncupauit. 64.d.1
Curiositas nouorum hominibus innata est. 257. a.2
Pernicioſa est, æquè ac verbositas. ibid.
Custodis Angeli erga clientem munus. 185.d.2

D.

DÆmon sæpe in forma serpentis magis apparet. 222.a.1
Dæmon est Typhon ob quinque analogias. 143. c.1
Dæmonis etymon. 256.e.1
Dæmoni cur permiserit Deus corpora humana obsidere, & an cum culpa obsessorum. 120. d.2

Digitized by Google

Index rerum memorabilium.

A Dæmone obſeſſi poſt baptiſmum, quo pacto olim liberati. 121.a.1
Dæmones eiiciendi poteſtas, Eccleſiæ nota eſt eminens. 120.d.2
Dæmones non niſi in ſpecie fœdorum & immundorum animalium apparent. 120.c.2. ardent odio Dei & hominum. ibid.
Dæmonium matutinum manè inſidiatur, veſpertinum veſpere. 121.c.2
Damnationis periculum qui ſemel euaſerit, illud denuò non ſubit. 180.d.2
Decalogum Chriſtus non aboleuit, ſed tantùm præcepta ceremonialia & iudicialia. 240.b.1
Defunctorum apparitiones crebrò fiunt per Angelos, eorum formam aſſumentes. 214.a.1
Deſiderium contractum, paupertatem diuitiis equipollentem reddit. 109.b.2
Deſiderium vehemens in Dei auribus clamor magnus eſt. 181.d.2
Deus eſt quaſi aura qua reſpiramus. 264.c.1
Deus in arctis ſuis adeſt. 208.b.1
Deus ſi non eſſet in loco, nos in eo eſſe non poſſemus. 264.d.1
Deus cur Hebraicè vocetur *Saddai*. 261.b.2
Deus cur voluerit omnes naſci ex vno. 262.d.1
Deus eſt locus locorum, & æuum æuorum. 263.c.2
Deus deſcendere anthropopathῶς dicitur, cùm inſigne quid in terra operatur. 140.c.2
Deus non eſt longè à nobis, tum ſitu & loco, tum potiùs operatione. 263.c.1
Deus concurrit immediatè ad omnem operationem cauſæ ſecundæ. 266.c.2
Deus attrectatur ab hominibus, non tactu corporeo, ſed metaphorico & mentali. 262.c.2
Deus in hac vita videri & clarè cognoſci non poteſt. ibid.c.2
in Dei ſinu ſecurè dormiunt pij. 208.c.1
Dei operatio coniuncta eſt cum præſentia ſubſtantiæ diuinæ, eámque præſupponit. 263.a.2
Dei hieroglyphicum apud Ægyptios. 261.c.2
Dei præſcientia non imponit neceſſitatem actibus liberis futuris. 77.c.1
in Deo ſupernaturaliter per gratiam viuimus. 265.c.2
cum Deo euigilandum, eique indormiendum. 121.b.2
in Deo quomodo ſimus. 263.c.2
à Deo primus Apoſtata fuit Lucifer. 116.c.2
Deo vocanti quid reſpondendum. 170.b.2
Deum cur vocet mundum exemplarem Timæus Pythagoricus. 261.a.2
Deorum phana, delubra, oracula, aræ, velut fulmine icta, anno Chriſti ſæculari collapſa ſunt. 11.c.1
à Dextris Patris quo pacto ſtet Filius. 144.c.1
Diabolus hominem tentat eo vitio, in quod eum videt eſſe procliuem. 116.d.2
Diaconiſſæ tria præcipua munia exercebant. 132.d.2
Diaconi ſeptem creati primò ob murmur Græcorum contra Hebræos. 1.b.2
Diaconi tantùm in ſacrificio ordinantur. 132.c.1
Diaconi numero ſeptem cur creati. 128.c.2
Horum ad inſtar Romæ olim conſtituti ſunt ſeptem, qui Regionarij dicebantur. 129.a.1
Creſcente fidelium numero, eorum etiam creuit numerus. ibid. 130.d.2
Diaconorum Cardinalium octodecim origo. 130.c.2
Diaconorum officia multiplicia. 130.c.1
Legati Sedis Apoſtolicæ ex iis eligebantur. ibidem.
Diaconatum eſſe Sacramentum vnde euincatur. 129.c.1
E Catholicis qui negent. ibid.
Diaconiæ ad quid erectæ eſſent. 130.d.2
Etiamnum Romæ extant. ibid.
Diana vnde dicta. 286.a.1
Epheſiorum cur eſſet πολύμαστος. ibid.d
Dianæ templum iuter ſeptem Orbis miracula numerabatur. 286.d.2
Illud incendit Heroſtratus, vt nomen ad poſteros tranſmitteret. ibid.
Dianæ ſimulachrum non ab homine effictum, ſed cœlo lapſum vulgò creditum eſt. 287.d.2
Dies azymorum quos Iudæi vocarent. 207.c.1
Dies apud Iudæos duodecim horarum in quatuor partes diuidebatur. 75.d.2
Dilectio inimicorum, nota Chriſtianiſmi. 30.d.2
Diluuij tempore omnia in arca Noe animalia fuerunt munda. 188.c.1
Diogenes iunior ob maledicentiam à Veſpaſiano capite mulctatus eſt. 8.c.2
S. Dionyſius Areopagita S. Ioanni exulanti in Pathmos, liberationem prænuntiauit per Epiſtolam. 19.d.1
Dionyſius Areopagita S. Ioannis conſilio Romam ad Clementem Pontificem ſe contulit. 19.c.2
S. Dionyſius Areopagita qualis. 270.c.1
Libri eius à calumniis Hæreticorum à quibus defenſi. ibid.
Idem eſt cum Dionyſio Pariſiorum Epiſcopo. ibid.
Eius conuerſionis occaſio quæ fuerit. ibidem. e
coram Diſcipulis omnibus Chriſtus aſcendit in cœlum. 41.a.2
Diſcordiæ cauſa eſt meum & tuum. 85.c.2
Diſcordiam inter ciues ſerere impium eſt. 316.d.2
Diſpenſatores tantùm erant Apoſtoli bonorum, quæ primi fideles offerebant. 117.b.2
Diſcretionis ſpirituum donum quibus collatum. 230.d.2
Diſpoſitio Dei ſuauis eſt, vt homines ab hominibus edoceantur. 170.c.2
Diuinitatis appetitores quomodo puniti. 116.b.1
Diuinitatis Chriſti viſio, eſt obiectum beatitudinis eſſentialis; viſio verò humanitatis eiuſdem, eſt obiectum primarium accidentalis beatitudinis. 96.d.1
Diuitiæ ſunt virtutum, humilitas ſpiritus. 293.a.2
Dogmata ſua à dæmone hauſerunt Hæreſiarchæ. 156.a.1
Dolores inferni quos Deus ſoluit Chriſtum ſuſcitans, varij varios aſſignant. 78.c.1
Delubrum Iouis Capitolini concrematum, ingenti ſumptu reſtaurauit. ibid.e
Domitianus Roma Philoſophos exegit. 9.d.1
Domitianus quomodo annos numerandos ſanxerit. 9.a.2
Domitianus cur eos qui erant de genere Dauid, interfici præcepit. 10.d.1
à Domitiano Romæ incarceratus Apollonius Thyanæus, Puteolis ſubitò apparuit. 121.c.1

Dona

Index rerum memorabilium.

Dona pro gratiis S. Hilarion reſpuit. 160.c.2
Dorcades viſu acutiſſimo pollent. 179.d.2
Dos claritatis & lucis beatorum in cœlo qualis erit. 50.c.1
Dotes Apoſtolorum quot ſint. 39.d.1
Duellum Chriſti cum Paulo. 170.d.1
Dulcedinis diuinæ copia quantùm abundaret S. Xauerius Indorum Apoſtolus. 16.e.2

E

EBion & Cherinthus hæreſiarchæ, quo anno ſuas hæreſes ſparſerunt. 8.c.2
Ebrietatis corporalis & ſpiritalis analogiæ. 74. a. 2
Eccleſia militans cur vocatur regnum Chriſti. 41. b.1
Eccleſia Antiochena vnde fuit prima ſedes Patriarchalis. 197.c.1
Eccleſia Epheſina primitus fuit à S.Paulo fundata. 281. d.1
ab Eccleſia damnatur Aſtrologorum iudiciariorum ſcientia. 284.c.2
Eccleſiæ primis ſæculis donum linguarum fuit collatum. 71.d.2
Eccleſiæ cura S.Michaëli commiſſa eſt. 121.c.2
Eccleſiæ primitiuæ ſpiritus in nouella Iaponum Eccleſia recalucrunt. 126.b.2
Eccleſiæ dilatatio & gentium conuerſio ex perſecutione elicitur. 151.c.2
Eccleſiæ Principes non Angelum, ſed Archangelum cuſtodem habent. 209.c.1
Eccleſiæ prima generalis perſecutio à Iudæis mota. 151.d.1
Eccleſiæ decus ſuis meritis in Iudæa dum viueret ſuſtentabat B. Virgo. 304.b.1
Effigies capitis & ſcapularum S.Stephani impreſſa lapidi, dum retrorſum caderet expirans, etiamnum in loco martyrij oſtenditur. 146.e.1
in Electionibus Paſtorum & Eccleſiaſticorum prohibita eſt iam omnis ſors iure Canonico. 59. e.1.
Electio efficax ad gloriam, an fiat ex mera Dei voluntate, non ex meritis electorum. 226.d.1
Eleemoſyna & ieiunium ſunt quaſi duæ alæ, quibus oratio euehitur ad Deum. 185.c.2
Eleemoſyna ſoluit triplex debitum. 19.b.2
Eleemoſynas largas qua ratione erogent pauperes. 181.c.2
Eleemoſynis Chriſtus vitam traduxit. 108.c.1
Eleemoſynas ſuorum Chriſtus oſtentat. 180. c. 1
Elephas eſt inter animalia ſapientiſſimus, & proximè ad hominis rationem accedit. 35.d.2
Eliæ zelanti & indignanti idololatris, cur apparuit Spiritus S. in aura tenui & leni. 64.c.2
Eliſæus quomodo fuerit Apoſtolorum typus. 50. c. 2
Eloquentiæ & ſapientiæ ſchola olim Athenis fuit celeberrima. 254.c.1
Eloquentes ſolent pollere gratia conſolandi & exhilarandi, cur? 111.c.1
Energumeni ſæpe à dæmone liberati in ſuſceptione Sacramenti Confirmationis. 158.c.2
Energumenorum à Chriſto & Apoſtolis curatorum mentio cur crebra ſit in nouo Teſtamento. 120.c.2
S.Ephrem totus fuit vir compunctionis & lacrymarum. 293.c.2
S.Ephrem quantùm dulcedine diuina abundarit. 16. c.2
Epicurus omne bonum & felicitatem hominis in voluptate ponebat. 254. a. 2. Eius axiomata. ibid. c.
Epiſcopi ſolius eſt conferre Confirmationem. 157. c. 2
Epiſcopi priſcis temporibus cur dumtaxat ordinarentur quos populus poſtulaſſet. 54.b.1
aduerſus Epiſcopos bona Eccleſiæ dilapidantes ſe conſtanter erigebant Diaconi. 130.c.2
Epiſcopatum voluiſſe emere Simonem Magum, vnde conficiatur. 159.d.1
Error omnis oritur ex defectu conſiderationis. 212.c.1
Eſſæi vnde nuncupati. 115. b.1. Eorum ſtudia & mores. ibid. Pane & aqua victitabant. 116. b. 1
Eſſeni ad quorum inſtar coluerunt cœlibarum. 114. c.2
Eſſenos quaſi primos Religioſos, & viros Angelicos S. Marcus inſtituit. 6.d.1
Euangelium cur verbum gratiæ vocetur. 230. a. 2
Euangelium Hebr. S.Matthæi, æuo S.Hieronymi extitit in Bibliotheca S. Pamphili Martyris. 1. d. 2. Idem Ieroſolymis editum, à Iacobo fratre Domini expoſitum fuiſſe teſtatur Athanaſius. ibid. Præcipientibus Apoſtolis illud ſcripſit. ibid.c.1
Euangelium S.Lucæ quo anno ſcriptum Baronius cenſeat. 5.d.2
Euangelij indefeſſa prædicatio fuit in Paulo. 26. a. 2
Euangelij interpretatio fuit vita primorum fidelium. 110.a.1
poſt Euangelij ſufficientem promulgationem, nemo poteſt iuſtificari & ſaluari, niſi per explicitam myſteriorum Chriſti fidem. 184.c.2
Euangelij publica & ſolemnis prædicatio gentibus à Cornelio cœpit. 194.d.2
Euangeliſtæ omnes ſimul iuncti pauca Chriſti geſta dictáque conſcripſerunt, plurima ſiluerunt. 37.c.2
Eudocia Theodoſij iunioris Imper. vxor, peregrinata Ieroſolymam, reliquias S.Stephani Conſtantinopolim ſecum detulit. 154.d.1
Eudocia Auguſta in loco martyrij S.Stephani Baſilicam extruendam curauit. 146.a.2
Eudoxia vxor Arcadij Imper. S. Chryſoſtomum perſecuta eſt. 208.a.2
Euodius poſt S. Petrum primus Antiochiæ Epiſcopus creatur. 3.d.1
Euchariſtia eſt communio quadrupliciter. 84.b.1
Euchariſtia omnimodo pabulo paſcit animam. 85. a. 1
Euchariſtia primitus celebrabatur veſpere poſt exhortationem. 291.b.1
Eunuchis olim feminarum regiarum pudicitia commendabatur. 162.a.2
Euripiſtis nulla eſt fides, niſi Punica. 94.a.1
S. Eutychianus Pontifex quot ſuis manibus martyres ſepeliuit. 152.a.2
Excommunicationis typus. 118.c.1
in Exequiis defunctorum celebrandis conſuetudo antiqua laudatur. 153.d.2
Exorciſtæ ad quid ab Eccleſia ordinentur. 120. c. 2
Exorciſtæ ad expellendum dæmones ante Chriſti

Digitized by Google

Index rerum memorabilium.

aduentum Iudæi habuerunt. 281. c. 2. Vtebantur nomine tetragammato Iehoua. ibid.
Exorciſmu Chriſtianorum ſunt dæmonum flagra & verborum tormenta. 281.d.2
in Extaſi ſolet fieri vox imaginaria vel mentalis, non realis & ſonora. 187.a.2
Ezechieli quo pacto aperti ſunt cœli. 45.c.1

F

FAcici Angelicæ S. Stephani cauſa. 134.c.2
Aliorum exempla. 135.a.1
Fames ob idololatriam Caij Cæſaris immiſſa. 201. d.1
Fames ab Agabo prædicta quo anno cœperit. 3. a.1
Fatum qui vel fando vſurpant, meritò impij, imò fatui cur dicendi. 45.a.2
Fatum & naturam pro Deo ſubſtituebant Stoici, omnia cenſentes naturæ curſu & neceſſitate fluere. 254.c.2
Fel & myrrham in cuius rei ſymbolum Chriſto in Cruce propinarunt Iudæi. 161.c.1
Feminæ præ viris ducuntur magis priuatis affectibus. 128.a.2
Feſtum corporis Chriſti à quo inſtitutum. 84.a.2
Feſtum S.Stephani iam inde ab eius obitu ab Apoſtolis fuit ſancitum. 149.c.2
in Feſto Conuerſionis S.Pauli naſcentes venenatis morſibus ſua ſaliua medentur. 169.a.1
Feſtorum ſanctitatem atroci ſcelere profanare & violare nititur Diabolus. 207.a.2
Fides Chriſti explicita omnibus poſt promulgatum Euangelium ad ſalutem neceſſaria eſt, non tantùm neceſſitate præcepti, ſed & medij. 102. c.2
Fides ſextuplex emicuit in S. Stephano. 131. c. d.2
Fides præcedit bona opera. 161.a.2
Fides miraculorum qualis. 95.b.c.2
Fides videt & videtur, & quomodo. 14.c.2
Fidei virtus in periculis ſecura eſt, in ſecuritate periclitatur. 14.d.2
Fidei ſemina ſunt, virtutes per Apoſtolos factæ. 15.c.1
Fidei robur in Paulo & martyribus quantum. 15. b.2
Fide inſignitur Chriſtianiſmus, non perſonarum dignitate. 200.b.1
à Fide multi excidunt, fiúntque infideles. 127.c.1
Fideles primæui an caſtitatem vouerint. 114.d.1
Fidelium animas poſt obitum an ſtatim excipiat Chriſtus. 147.b.2
Fidelibus Paulus fuit dux martyrij & anteſignanus. 31.a.2
Filius quomodo procedat ab intellectu Patris. 69. c.1
Fora vocabant Romani loca, in quibus Regum & Principum ſtatuæ poſitæ erant. 35 5.d.1. Eo nomine multa inſignita. ibid.
Fortitudinis maioris actus eſt fortia pati, quàm agere. 174.a.1
in Fœdere ſanciendo Romani mutuum ſanguinem hauriebant. 241.a.2
Fons miraculoſus precibus S. Pauli Romæ elicitus ad baptizandum S. Proceſſum & S.Martinianum. 108. a.1. Etiamnum perennibus & ſalutiferis aquis manat. ibid.
Fornicationem non eſſe peccatum putabant Gentiles. 141. b.1. Græcis idem error tribuitur. ibid.
Fortitudinis habitus maximè in repentinis & improuiſis periculis apparet. 21.d.2
Fortunam, felicitatem, ſalutem, &c. Romani quaſi Deas colebant. 256.a.2
S. Franciſcus paupertatem ita adamauit, vt eam quaſi ſponſam ſibi ſuiſque deſponſarit. 108.d.2. Romæ ad ſepulchrum S.Petri & Pauli cum lacrymis ſupplicans, vt ſe de eius theſauro inſtruerent, eos videre meruit & audire. ibid.
S. Franciſcus quomodo pingatur, & cum quo lemmate. 50.d.2
S. Franciſcus animo & vultu in cœlum intentus, non aliud vita & voce, habitu & geſtu concionabatur, quàm ad cœlum, ad cœlum. 25.d.1
Fratres ſe inuicem olim vocabant Chriſtiani, ſpiritu, non carne. 174.c.2
Frontem calloſam vnde habuiſſe S. Iacobum Chryſoſtomus tradat. 300.c.1
Frugalitas veterum pani non aliud obſonium addebat quàm ſal, ſicuti potus eis erat aqua. 41.b.2
Fulminis ictus obuia quæque ſternit. 167.a.2
Funus vnde nomen ſortitum. 152.c.2
Funera proſequendi mos antiquus. 153.a.1

G

GAlilæus Hebraicè quid ſonet. 50.c.1. Erat gens bellicoſa & pugnax. ibid.
Galilæi ingenio hebetiori, ſed martia indole, ad arma magis quàm ad literas erant idonei. 73. c.1
Galilæorum ſecta pro libertate ſua tuenda Cæſari vectigal & dominium abnuebat. 124.c.1. Puerorum eius ſectæ quanta pertinacia. ibid.d. Diu inter Iudæos viguit, & in bello propter eam excitato exciſi ſunt. ibid. Cur vocentur etiam Samaritani. ibid.a.2
Gallio frater Senecæ, à Nerone damnatus, propria ſe manu interfecit. 174.b.1
Gamalielis ſententia quomodo abutantur hæretici. 123.a.1
Gaudium Chriſtus eſt Sanctis. 164.c.1
Gazæ diuitias omnes & theſauros Cambyſes depoſuerat, cur? 162.b.2
Geneſis liber dicitur, quo rerum creatio & productio enarratur. 267.c.1
Gentili Franciſcano Arabici idiomatis notitiam Deus in via in inſtanti communicauit, dum in Perſide degeret. 72.a.1
Gentiles nonnulli ante Chriſtum coluerunt verum Deum, & quomodo. 184.c.1
Gentiles Deos magnos duodecim numerabant, ſex mares, totidem feminas. 287.b.1
Gentiles ignorarunt filij Dei deſcenſum in terram per vnionem hypoſtaticam. 231.a.1
Gentiles Philoſophi & Principes cur paupertatem ambierint. 109.b.1
Gentiles cur Chriſtianos vocarent Chreſtianos. 199.d.1
Gentilium Philoſophi quare Deum vocarint ignem artificialem. 67.c.1
Gentilium omnium primus an ſit conuerſus & baptizatus Cornelius. 194.d.1
Gentilium communis vox de Chriſtianis primæuis quænam eſſet. 106.d.1
Gentilium prudentia maximè in opportunitate captanda enituit. 45.c.2

Gentili

Index rerum memorabilium.

Gentilitatis gloria, & gentium primitiæ fuit Cornelius. 183.c.2
Geſtus ſupplicis,rei,orantis & reuerentis Numen eſt genuflexio. 300.d.1
Genua reſpondent genis, eáſque per ſympathiam mouent ad lacrymas. ibid.c.2
ex Genuflexione frequenti S. Iacobus frater Domini, genua calloſa habuit inſtar cameli. ibid. c.1
Genuflectendi mos orando priſcis Chriſtianis erat familiaris. ibid.
ad S.Georgij honorem Iuſtinianus Imp.Eccleſiam multo ſtudio & deuotione ædificari præcepit. 179. b.1
Gladiis vix vtebantur Iudæi in pœnis reorum.203. b.2
Gloriam ſuam beatis vbinam Deus oſtendit. 145. d. 2
Gnoſtici nonnulli quare docebant, ex Apoſtolis ſolum Paulum cognouiſſe veritatem. 4.d.1
Godefridus Bullonius quo anno Chriſti Ieroſolymam ceperit. 154.d.2
in Græciam coloniæ ab Hebræis ductæ. 128.b.1
Græcos cur ſapientes vocet Apoſtolus. 197.c.1
Grammata Epheſia quæ vocentur. 284.a.2
Gratia Spiritus Sancti cur vocetur vnctio. 192. c.1
Gratia Spiritus Sancti neſcit tarda molimina. 63. a.2
Gratia S. Pauli Melita caret veneno ſerpentum. 350.c.2
Gratiæ iuſtificantis primus effectus qualis. 184. d.1
Gratiæ efficacia qua Paulus conuerſus eſt, quanta fuerit. 169.c.2
Gratiæ & miſericordiæ ſymbolum. 51.c.1
Gratiæ augmentum effectus eſt Euchariſtiæ. 84. d. 2
S.Gregorius Conſtantinopoli Romam detulit caput S.Lucæ cùm eſſet apocriſarius. 36.c.2
S. Gregorij celſitudo. 21.c.1

H

HAbitus nullus dari poteſt, qui phyſicè quæuis patret miracula. 93.a.1
Hæreſis eſt fel amaritudinis. 161.d.1
Hæreſis recenter exorta in Hollandia, cur damnat templa publica & Oratoria. 90.b.1
in Hæreſis Galilæorum ſuſpicionem vnde Apoſtoli inciderint. 124.c.1
Hæreſes non ſunt examinandæ ad Script. ſed damnandæ & explodendæ. 254.a.1
Hæreſes à mulieribus prognatæ. 227.b.2
Hæreſum huius æui pater Lutherus quid de ſua cum dæmone familiaritate profiteatur. 156. b.1
Hæreſiarcha omnium qui poſt Chriſtum extiterunt,primus fuit Simon Magus. 155.c.2
Hæreſiarchæ omnes Epicuræis & Stoicis adhæſerunt. 255.c.2
Hæretici Apoſtolici in quo errarunt. 107. a.1. Vnde ita dicti. ibid.
Hæretici lupi ſunt ob octo analogias. 296.b.2
Hæreticorum bellum, eſt pax Eccleſiæ. 317. a.1
Hæreticis à Carolo V. in Germania datæ induciæ vſque ad Concilium generale, hæreſim propagarent. 125.b.1
Hebræa lingua & Syra hoc æuo valdè eſt reſtricta. 111.c.1
Hebræos multos fuiſſe binomios, vnde conſtet. 139. c.2
Helena Adabienorum Regina,prædicatione Apoſtolorum conuerſa, Ieroſolymis quo anno floruit. 7.c.1
Henricus III. Imper. ob Simoniæ labem quid paſſus. 159.c.2
Herculis duodecim labores, & heroïca facinora. 29.a.2
Hermæ liber titulo Paſtoris, cur à Gelaſio Papa inter aprocryphos reiectus. 300.a.1
Herodes Antipas tretrarchia & fortunis ſpoliatus, cum impia Herodiade vxore ſua, perpetuo exilio damnatur apud Lugdunum Galliæ vrbem. 2.c.2
Herodes Agrippa in Iudæam per Alexandriam proficiſcens, ibi à ciuibus eodem modo illuſus eſt, quo Chriſtus à Iudæis fuerat illuſus. ibid.
Herodes fuerunt quatuor. 203.a.1
ſuper Herodis caput viſus bubo, quid præſagierit. 215.c.2
Heroës fuerunt Diis maiores, iiſque prælati. 12. c.2
Hiatus quaſi ſpectra apparent in aëre. 145.d.1
Hiberniæ naturalis eſt à venenis immunitas. 351. a.1
S. Hierotheus quo Chriſti anno conuerſus. 4. d. 1
S.Hierotheus quis & cuias. 270.c.2. & ſeq.
Hilarion quo pacto imperium in dæmones acquiſiuit. 282. a. 2. Ex odore corporum,veſtium, & earum rerum quas quis tetigerat, cognoſcebat cui dæmoni, vel vitio ſubiaceret.ibid.Dona fugiebat,& refutabat. ibid. d.
Hiſpaniæ Reges cur Catholici cognominentur. 204. c.1
Hiſpaniam adiit S.Paulus, & eius in ea geſta. 357. b.2
in Hiſpanias quoto poſt Chriſti in cœlum aſcenſum anno S.Iacobus ſit profectus. 127.a.1
Hiſpani in præliis S. Iacobum iugiter inuocant, eiúſque ope illuſtres reportarunt victorias. 204.b.1
Hiſtoriam Chriſti & Eccleſiæ, per primos eius ſexaginta duos annos, pertexit Lucas tam in Euangelio, quàm in Act. Apoſtolorum. 37. c.1
Hiſtorici Gentiles in rebus Iudaicis ſplendidè mentiuntur. 272.c.1
Holocauſti ſacrificium cur dictum *ola*. 186.a.1
Homo ferocior fit ſi caſtretur,cætera verò animalia manſueſcunt. 162.b.2
Homo eſt genus Dei, quia creatus eſt ad imaginem & ſimilitudinem eius. 267.a.2
Hominis arbitrium quale Lutherus & Caluinus faciant. 169 d.2
Hominis quælibet adoratio apud Iudæos vnum Deum adorantes ſuſpecta erat. 190.c.1
Hominem nihil ita ſimilem reddit Deo,ac beneficentia in omnes. 231.d.1
Hominum antiquiſſimi & ἀντίχθονες voluerunt Athenienſes haberi. 262.c.1
Hora meridiei vſque ad horam primam poſt meridiem orationi vacare, in memoriam Dominicæ Aſcenſionis, multis in locis pia eſt conſuetudo. 42.c.1

Digitized by Google

Index rerum memorabilium.

Hora nona catechumeni baptizabantur. 185.b.2.
Horam afflictionis die conſolationis penſauit Chriſtus ſuis diſcipulis poſt reſurrectionem. 40. d.2
Horarum Canonicarum origo & cauſæ. 90.c.2
Horarum quadraginta oratio in honorem ſepulturæ Chriſti inſtituta. 208.b.1
Hoſpitalitas S. Petri in Romam transfuſa. 189. a.1
Hoſtia S.Pauli triplex. 17.d.1
pro Hoſtibus oratio eſt actus charitatis eximiæ. 149.b.1
Humanitati Chriſti debita eſt poteſtas iudiciaria ob vnionem cum Verbo. 193.b.1
Humilitas, qua quis non ſuam, ſed Dei gloriam quærit, glorioſa eſt gloria,& Angelorum optima. 20.c.1
Humilitas maximi eſt apud Deum meriti. 48.d.2
Humilitas eſt omnis iuſtitia. 293.b.1
Humilis & ſapiens dicit ſe nullum & nihil, cùm per Deum ſit omnia. 156.c.1
Hypocritæ,& ſui amatores cæci ſunt. 175.b.2
Hypocritarum emblema. 88.b.1

I

S. IAcobus frater Domini, colloſa habebat genua, ex crebra longáque genuflectione in oratione. 18.a.1
S. Iacobus frater Domini quo anno creatus primus Ieroſolymorum Epiſcopus. 1. b.2. Eccleſiam illam 29. annis rexit. 6.a.2
S.Iacobus quo anno ab Herode occiſus. 204.b.1
Iacobi de Valentia ſententia improbatur,aſſerentis Apoſtolos vidiſſe Dei eſſentiam per tranſennam in die Pentecoſtes. 72.b.1
Iaponia Chinæ Religionem ſequitur. 27.a.2
Ideæ omnium,iuxta quas conditi ſumus, propriè ſunt in Deo. 265.c.2
Idioma Græcum vnde Antiochiæ viguerit. 35. d.2
Ieiunium ſeptimi menſis quale. 341.d.1
Ieiunium prudens eſſe debet. 23.b.2
Ieroſolyma in quot vicos celebriores eſſet diſtributa. 211.c.2
Ieroſolymam Chriſtianis inuadentibus, S.Stephanus eam tradidiſſe videtur. 154.c.2
Ieſus quidam Anani filius, plebeius & ruſticus, à Deo inſtinctus, clades Ieruſalem imminentes prædixit. 7.a.1
Ieſus eſt nomen proprium,non Dei, ſed Verbi incarnati. 38.d.1
Ieſu nomen ducenties decies nouies, Chriſti verò quadringenties & ſemel in Epiſtolis S. Pauli iteratur. 16. d.2
Ieſu nomen pellit dæmones. 281. c.2
S.Ignatius primus Antiochiæ chorum pſalmodiæ, quo alternis canerent,inſtituit,eo quòd Angelos eo ritu S. Trinitatem laudante vidiſſet, & audiſſet. 8.d.1
S. Ignatij dogma. 251.a.2
Ignis ſymbolum Spiritus Sancti,cur? 66.d.2
Ignorantia minuit voluntarium,ideo excuſat non in toto, ſed in tanto. 96.a.1
Illuſtrationum capacia corda quænam ſint. 185. b.2
Imagò eſt quid reale & ſtabile. 120.c.1
Imagines Virginis Deiparæ, & Verbi incarnati, ſtatò infantis,penicillo pinxit S.Lucas. 34.c.2
Imagines cur ſtudioſè cauerent Patres,cùm Gentiles ad Chriſtianiſmum tranſibant. 261.c.1
Immenſitatis Dei deſcriptio. 263.c.2
Immortalitatem animæ Epicurus impiè negauit. 254.b.2
Immunitas Eccleſiaſtica primis Eccleſiæ ſæculis nondum erat introducta. 330.d.2
Impp. Romani cur deſcriptionem cenſus fieri iuberent. 123.d.2
Imperatores quare cum globo in manu, cui infixa eſt Crux,pinguntur. 334.c.2
Imperatores Romani decem perſecutiones penè continuas per trecentos annos contra Eccleſiam concitarunt. 104.b.1
Impoſitio manus in tribus Sacramentis adhibetur. 157.d.2
ſub Impoſitionis manuum nomine quo pacto comprehendatur vnctio. 158.a.1
per Impoſitionem manuum datur gratia.132.b.2. Spiritus Sancti illapſum repræſentat, eiúſque obumbrationem & plenitudinem. ibid. c. Myſticè quid ſignificet. ibid.
Impoſſibilia Deus phyſicè non præcipit. 240. c.1
Impoſtores inter Iudæos vnde occaſionem arripuerint ſe pro Meſſia venditandi. 123.a.2
Imprecatio Pauli qualis fuerit. 315.b.1
Incarnationis Chriſti, & deſcenſus Spiritus S. in Apoſtolos,quot dentur analogiæ. 68.c.1
Incomprehenſibilitas Dei omnium Angelorum & hominum aciem tranſcendit. 259.c.2
in Indiæ Orientalis valle vna numerantur ſeptingentæ linguæ. 71. b.2. imò quælibet vrbs ſæpe habet propriam, ne ab incolis vicinæ intelligatur. ibid.
apud Indos naues ſunt lintres excauati. 344.a.1
Indolem heroicam poſtulabat Apoſtolatus munus & dignitas. 172.c.2
ex Inferno,& Purgatorio non poſſunt egredi animæ,niſi ex peculiari diſpenſatione Dei. 97.c.1
Infidelitatis & perſecutionis Chriſtianorum peccatum ſuum iugiter defleuit, & publicè ſæpe confeſſus eſt magno doloris ſenſu S. Paulus. 19. d.1
Infuſionis, diffuſionis & effuſionis Spiritus Sancti diſtinctio. 70. d. e.1
Interpres S. Scripturæ poſt Septuaginta quis primus extiterit. 272.d.1
Inuidia virtutis eſt comes. 156.d.1
S. Iohannes diutiùs cæteris Apoſtolis in Iudæa manſit, cur? 206.c.2
S.Iohannes vltimus Apoſtolorum è vita migrauit. 11. b.2
S.Ioannes poſt reditum ex Pathmos ſcripſit Euangelium, poſt indictum publicum ieiunium & ſupplicationes. 11.a.1
Ioannes Baptiſta cur à Chriſto vocatus eſt Angelus.135. a.1. Verè fuiſſe Angelum, non hominem cenſuit Origenes. ibid.
S. Ioannes ante portam Latinam in feruentis olei dolium miſſus, integer & illæſus exiit. 9. b.2. In Inſulam Pathmos à Domitiano cur relegatus. ibid. Ad fidem Chriſti & pietatem omnes accolas inſtituit. ibid.d.
S.Iohannis auditores inſignes. 11.d.2
Ionas cùm fugeret à facie Domini, in quo portu nauem conſcendit. 179.b.2
Ioſephus Iudæus Hiſtoricus, Veſpaſiano prænuntians mortem Neronis, eúmque in Imperium illi

Index rerum memorabilium.

illi ſucceſſurum, vitam dono accepit, cùm à Romanis eſſet interficiendus. 8.c.1

Ioſephus Hiſtoricus Iudæus, luculentum Ieſu crucifixo perhibuit teſtimonium, quòd ipſe ſit Meſſias, ſiue Chriſtus. 10.a.1. Ex translatione Hebræa, ab ipſis facta, locum ſuſtulerunt Iudæi. ibid.b.

Ioſephus ab Arimathia in Britanniam traiecit, ibique euangelizauit. 151.d.1

Ira eſt cos & acies mentis. 249.b.2

Iræ ſedes & materia eſt fel. 161.c.1

Iris dicta quaſi nuntia Deorum, cœli & pluuiæ. 231.b.2

Iudas Galilæus quis fuerit. 113.b.2

Iudas an præcipitio, an laqueo mortuus. 55.b.2

Iudas miracula fecit, & dæmones expulit. 54.d.2

Iudas fuit electus in Apoſtolatum à Chriſto, ſed non auctoratus à Spiritu S. 39.d.1

Iudæi nudipedes ſacrificabant. 210.b.1

Iudæi quibus de cauſis in Paulum pulueremiactarunt. 311.b.2

Iudæi cur ab Imperatore Claudio vrbe pulſi. 272.c.1

Iudæi à Paſchate quotidie conuenire ſoliti in Synagoga, ibique poſt preces & benedictionem numerare & proclamare: hic eſt primus dies, hic ſecundus, hic tertius, &c. vſque ad Pentecoſten. 62.d.2

Iudæi poſt reditum è captiuitate non purè Hebraicè, ſed corruptè & ſemichaldaicè loquebantur. 56.d.1

Iudæi in ſacris erant religioſi, imò ſuperſtitioſi. 24.c.2

Iudæorum quaſi Epicuræi habiti Sadducæi. 100.c.2

Iudæis in omnibus feſtis abſtinendi à cibo vſque ad ſextam mos erat. 75.c.2

cum Iudæis in religione aliquo pacto Æthiopes conſentiebant. 162.c.1

è Iudæis fuerunt omnes Apoſtoli. 58.a.1

Iudæis rebellibus cur auriculas amputari iuſſit Conſtantinus Imperator. 142.c.2

Iudicium particulare cuiuſque poſt mortem quo pacto Chriſtus peragat. 147.b.c.2.193.b.1

Iudicia capitalia in Areopago exercebantur. 257.b.1

Iudices Areopagitæ quoties ſingulis menſibus iudicia ferrent. 257. a.1. In tenebris cur iudicarent. 256.c.2

Iulianus Apoſtata quare fidelibus Chriſtianorum nomen inuiderit. 200.a.1

Iulianus Apoſtata per magiam Imperium, vitam & animam perdidit. 284.b.2

Iulianus Apoſtata cum omnibus Proteus erat, & Euripo inconſtantior. 93.c.2

Iupiter cur aurea corona conorabatur. 231.d.1

Iupiter dicitur ζὺς, quaſi viuens è filiis Saturni. 233.c.1

Iuramenti obedientiæ & fidelitatis Epiſcoporum in ſua ordinatione formula. 119.a.1

Ius patronatus quale. 131.d.1

Iure antiquo Romanorum nefas erat, ciuem Romanum flagellis ſubiicere. 249.d.1

Iuſtificatio noſtra in hac vita, potiùs peccatorum remiſſione conſtat, quàm perfectione iuſtitiæ. 121.a.2

Iuſtitia & gratia ſemen eſt gloriæ. 184.c.2

Iuſtitiæ & vindictæ effigies. 350.a.2

Iuſtitiam inchoat innocentia, beneficentia conſummat. 19.b.2

Iuſtus ſceptrum Dei geſtat in capite. 323.c.2

K

KAdes & Kedeſca Hebraicè qui vocentur. 124.c.1

Koſaki pugnam inituri vino aduſto ſe ingurgitant, vt ſint animoſiores. 74.c.2

L

LAc pro ſanguine manauit è ceruice S. Pauli Romæ reciſa. 8.a.1

Lacrymæ pœnitentium, & orantium, vinum ſunt Angelorum. 300.e.1

Lætitia ſpiritualis ſignum eſt inhabitantis Spiritus. 87.c.1

Laici etiam olim hymnis nocturnis adeſſe ſolebant. 248.c.2

Laicis ſufficere communicare ſub vna ſpecie panis, ex quo loco colligatur. 85.d.1

Laodicea quo Chriſti anno terræ motu collapſa proſtrata ſit. 6.c.1

Lapis S. Stephani Anconam delatus. 147.b.1. die 3. Auguſti eius feſtiuitas celebratur. ibid.

Lapidibus obruebantur blaſphemi, & cur, tempore Moſis. 146.d.1

Latronem vnum dumtaxat è duobus, qui cum Chriſto crucifixi ſunt, quare nonnulli conuerſum cenſeant. 120.d.1

Laus Dei perpetua erit in cœlis. 60.a.2

Lazarus quatriduo mortuus myſticè cuius ſymbolum. 230.d.2

Leuitæ non vetabantur poſſidere agros paſcuales in Iudæa, aut alios extra eam. 111.a.2

Leuitis templi cuſtodia erat commiſſa. 99.c.2

Lex vetus poſt ſolemnem legis Euangelicæ promulgationem obligare deſiit. 75.b.2

Lex Euangelica tota conſiſtit in charitate inuicem exhibenda. 106.d.1

Lex de ſuffocatis & ſanguine vſu eſt abolita. 241.b.2. Eam tamen etiamnum Græci obſeruant. ibid.

Legis nouæ aureum ſæculum. 269.c.1

Legis Moſaicæ profeſſio quæ. 193.c.2

Legis veteris præcepta quoruplicia. 143.b.1

Legis obſeruatio, poſt eam abolitam, quandiu duarit. 305.b.1

in Lege Dei danda quo Angeli officio functi. 143.d.1

Legalia tempore S. Pauli mortua quidem erant, ſed necdum mortifera. 244.c.2

Liberti erant binomines. 332.b.2

Libertatem arbitrij non aufert neceſſitas conſequens. 76.c.2

Libertini Iudæi Romæ qui vocarentur. 133.c.2

Librorum piorum lectio quàm vtilis. 163.c.1

Libros Mathematicorum comburendos in oculis Epiſcoporum ſanxerunt Impp. Honorius & Theodoſius. 285.c.1

Lingua an ſymbolum Spiritus Sancti. 65.b.2

Linguæ primæuæ quot numerentur. 71.a.2

Linguæ igneæ quomodo incubuerint ſingulis Apoſtolis die Pentecoſtes. 65.c.1

Linguæ quæ Apoſtolis incubuerunt quibus de cauſis pyramidales. 66.c.2. Cur igneæ fuerint. ibid.d.

Digitized by Google

Index rerum memorabilium.

Linguarum omnium cognitionem in Pentecoſte acceperunt Apoſtoli, tanquam gentium omnium Doctores. 71.a.2

Linguarum donum quotuplex. 65.b.2

Linguis variis viciſſim & ſucceſſiuè in die Pentecoſtes loquentes audiebantur Apoſtoli. 71.a.1

per Lipſana ſacra S.Stephani magna & multa miracula patrata ſunt. 149.c.2

Liquor medicus ex reliquiis S.Lucæ ſcaturit, eóque indice ſunt repertæ. 36.b.2

Literæ Epheſiæ contra febres, morbos, pericula, aut pro felici ſorte, aduentantibus dabantur à fallacibus Dianæ ſacerdotibus. 285.d.2

de Literis *Adam* Cabaliſtarum traditio. 81.a.1

Literati ſunt melancholici. 338.a.1

in Locis excelſis Sancti oratunt,cur? 186.d.2

Locus ille è quo Chriſtus aſcendit, nunquam ſe tegi, aut marmore pauiri ornarique eſt paſſus. 50.a.2

Loquacium animus totus eſt in lingua, non in manu. 257.c.2

S.Lucas fuit comes indiuiduus,& oculatus teſtis, imò cooperator S. Pauli. 33.c.2

S.Lucas Medicus fuit Antiochenus, inter omnes Euangeliſtas linguæ Græcæ eruditiſſimus. 35.c.1. Virgo,& Pauli diſcipulus. ibid.d.

S.Lucas vbi depinxerit Chriſti ac B.Virginis imagines. 6.c.1

Lucas Hebr. eſt doctor,Græcè lotor, Latinè lucidus. 35.d.2

Lucam priſca lingua Latina bouem ſignificare, vnde nonnulli cenſuerunt. 35.c.2

Luctus funebris Iudæorum ritus. 152.d.2

Lutherus dæmonem eiicere tentans, ab eo in extremas adactus eſt anguſtias. 120.c.2

Lutherus Diaboli conuiua, ſocius,Apoſtolus fuit. 42.b.1

Lux nobis Deus eſt tranſcendens & inacceſſibilis. 262.d.2

Lux & fulgor inſolitus maximè Dei majeſtatem & gloriam repræſentat. 144.b.1

M

MAchiauelli impium axioma politicum. 316.d.2

S. Magdalena quo tempore cum ſociis naui ſine velis & remis impoſita à Iudæis, Maſſiliam appulit. 2.a.1 In præruptum montem ſeceſſit,vbi pœnitentiæ vacans, per 30. annos vitam egit Angelicam. ibid.

S. Magdalena fuit Apoſtola, & Maſſilienſibus prædicauit, atque eos conuertit. 71.c.2

S.Magdalena non tantùm oculis, ſed & toto corpore quotidie ſepties ab Angelis eleuabatur in cœlum, ibique cœleſtis melodiæ muſicam audiebat. 50.c.2

Magi erant Perſarum ſapientes & conſiliarij. 221.a.2

Magi & Sagæ cur à Deo permiſſi. 120.d.2

Magorum ac idolorum reſponſa ſuſtulerunt, vel ſtiterunt Apoſtoli. 285.c.1

cum Magis tribus B. Virgo eorum lingua locuta eſt. 71.d.2

Magia à priſcis Hæreticis culta eſt. 156.a.1

per Magiam vbinam Domitiani mortem Apollonius Thyanæus vidit. 10.b.2

Magicæ artes per præſentiam Chriſtiani chriſmate confirmati,diſcuſſæ & irritatæ. 158.d.2

Magiſtratus templi quis eſſet. 29.d.e.2

Magnanimitas Sancti Pauli quanta. 249.a.2.253.b.2

Magnes amoris eſt amor. 300.e.2

Magnitudo vera animi eſt humilitas. 20.d.2

Mahomet impoſtor finxit ſe Dei conſiliarium. 221.b.2

Mala inſtantia cur Deus Sanctis præſagiat. 174.b.2

Malcho in cuius rei ſymbolum Petrus amputauit aurem. 142.c.2

Maledictio creaturarum quo pacto licita. 160.d.2

Maledictiones quot numerentur pſal. 108. 56. a.2

Manichæi quàm inſana fuerit hæreſis. 64.c.2. à Rege Perſarum cur viuus excoriatus. ibid.

Manichæi Solem quaſi numen adorabant,cur? 47.b.2

Manus variæ vſurpationes. 104.c.1

Manus eſt organum organorum. 119.a.2.Per manus multa miracula ſunt patrata. ibid.

Manuum impoſitio non eſt quid accidentale, ſed materia eſſentialis Sacramenti Ordinis. 132.b.2

S.Maria Oigniacenſis verſabatur cum Angelis & Sanctis in cœlo,vt eos inter ſe diſtinguere poſſet. 50.c.2

Marſilij de Padua impudentia refutatur. 357.c.1

Maſſiliam quando appulit S. Magdalena. 151.d.1

S.Martha centies per diem,& centies per noctem flexis genibus Deum adorabat. 300.c.1

S. Martialis baculo ſibi à S. Petro Romæ dato, mortuum ad vitam reuocauit. 8.d.2

S. Martinus cur vulgò cognominaretur ſuſpex. 50.b.2

Martyrium quo anno & die obiit S. Stephanus, 146.c.2

Martyrium obiiſſe S. Lucam quinam cenſeant. 36.b.1

Martyrij coronidem laureæ Apoſtolatus ſui Paulus impoſuit. 31.d.1

Martyrij ſui coronam debet B.Virgini S.Stephanus, æquè ac S. Paulus ſuam conuerſionem. 146.a.2

in Martyrio ſuos lictores S. Paulus ad Chriſtum conuertit. 31.a.2

Martyres orationibus & ſacrificiis non egent. 152.c.2

poſt Martyrum ſæculum, ſucceſſit Monachorum & Anachoretarum ſæculum. 108.c.1. Eorum anteſignanus fuit S. Antonius. ibid.

Martyrum quaſi primipilus Cornelius à fidelibus ad decus martyrij impetrandum inuocatur. 183.c.2

Martyrum fortitudinis olim cauſa cui tribuatur. 84.d.2

Materiam Deus creauit ex nihilo,& conſeruando quaſi continuò creat. 264.d.1

Mathematicos Cæſar Auguſtus vrbe expulit. 284.d.2. Ab aula ſua eos arcebat Alphonſus Rex Aragonum. 285.a.1

Mathias triplici calculo electus eſt. 60.a.2. Tria eius axiomata referuntur.ibid. b. Reliquiæ viſuntur Treuiris in Eccleſia cathedrali. ibid.

Mathias quando ſuffectus in locum, & Apoſtolatum Iudæ proditoris. 1.c.1

Mathiæ nomen omen fuit, quòd donandus eſſet

Digitized by Google

Index rerum memorabilium.

esset Apostolatu. 57.c. 2. An fuerit Zachæus, qui ex arbore sycomoro à Christo vocatus sit. ibid.e

S. Matthæus quo Christi anno scripsit Euangelium Hebraicè. 2.d.2

Id ad Indos abiturus descriptum, secum detulit S. Bartholomæus Apostolus, illíque reliquit. ibid.

S. Matthæus fuit Æthiopum Apostolus, eósque ad fidem conuertit. 162.a.2

Matrem suam quare superstitem sibi Christus esse voluit. 127.a.2

Matrimonium cum Hæreticis cur Ecclesia prohibeat. 244.b.2

Matrimonia Iudæis cum Chananæis dumtaxat erant vetita. 244.a.2

Mediocritate cur Prælatus debeat præcellere. 53. d. 2

Melita immunitatem à venenis S. Paulo acceptam refert. 351.a.1

Mel quare à Deo in sacrificiis vetitum. 256. a.1

Menander negabat habere posse quemquam salutem, nisi in nomine suo baptizatus fuisset. 156.b.2

Mendici præ foribus templi apud Iudæos mendicabant, & etiamnum apud Christianos, ob quatuor causas. 91. a. 2. Sunt ianitores cœli. ibid.c.

Mentis ad Deum ascensus est oratio, quem iuuat corporis ascensus. 186.d.1

Mentis decus, vel dedecus in vultu emicat. 134. c. 2

Mentem & animam Christo homini Apollinaristæ negarunt. 266.d.2

Mercurius cur Hermes appellatus. 231. a. 2. Victimarum linguæ ei offerebantur. ibid.c. Artium parens vocatur. ibid. d. Cum caduceo, ac duobus draconibus virga implicatis pingitur. ibid.

Mergisafer locus à Syris dictus, vbi conuersus est S. Paulus. 167. a. 1. Ibidem etiamnum Christiani Damascum incolentes sepeliuntur. ibid. Exercitus Christianorum biduo eo in loco commoratus est tempore belli facti. ibid.b

Meritum voti quo pacto sine sacrilegij periculo consequi detur. 119.c.1

Meriti norma quæ sit. 190.a.1

Messias solis Iudæis prædicauit, cur? 39.c.2

Messiæ nomen nusquam per crasin contrahitur. 221.d.2

Messiæ tempore nulla animalia fore immunda, tradunt Rabbini. 188.c.1

Metropolis & Principis fidem ac religionem vrbs quælibet sequitur. 27.a.2

Metropoles multæ in Hispania prouinciis integris nomen dedêre. 73.c.2

Metus & coactio minuunt voluntarium ad culpam requisitum. 141.d.1

S. Michaël præses est Ecclesiæ. 209.b.2

Miracula maiora quàm Christus qua ratione S. Petrus patrarit. 120.b.1

Miracula sunt opera Spiritus S. & gratiæ gratis datæ. 158.c.2

Miracula faciendi potestatem habebat Petrus permanentem instar habitus. 93.a.1

Miracula tria Ascensionis in monte Oliueti. 51.c.1

Miraculum continuum & perenne S. Stephani Neapoli quale. 154.b.2

Miraculorum copia & pondere excelluerunt, qui pauperem & austeram vitam duxêre. 91.c. 2

Misericordia & amor etiam Iudices perturbant. 257.c.1

Missæ sacrificium vnde vocatum liturgia. 219.c.1

Missæ quare matutino tempore celebrentur. 76. a. 1

Mititas magis verberat quàm temeritas. 248.d. 1

Mobilitas & inconstantia vulgi quanta. 234.d. 1

Momentum est quasi pondus rem mouens & inclinans ad rem gerendam. 45.d.1

Monachi veteres operabantur manibus, suóque labore viuebant. 273.a.1

Monachi nomen quid significet. 106.a.2

Monarchiæ mundi quatuor quomodo sibi successerunt. 262.c.1

Monarcha Romanorum primus fuit Iulius Cæsar. 330.a.2

Moneta celebris Bononiæ Doctor, ad capessendum S. Dominici institutum quomodo permotus. 145.b.2

è Monte Oliueti in cœlum Christus ascendit. 51. b.1. Quas ob causas. ibid. Quantæ sit altitudinis. ibid.c.

Morosi præueniendo curandi. 298.a.2

Mors Apostolorum vitæ respondit. 12.d.2

Mors Christianorum non tam est mors quàm somnus. 149.a.2

Mors fidei, est charitatis separatio. 14.c.2

Mors & infernus ante Christum idem erant, 78.b.1

Mortis fuit index cupressus. 232.b.2

Mortis meditatio efficax remedium contra superbiam. 233.b.1

Morte sua Christus cœlum patefecit. 47.d.2

Mortuorum sepulturam curare, piorum proprium est opus. 152.a.2

In Scripturis commendatur. ibidem.

Mortuorum primogenitus vnde Christus vocetur. 224.b.2

Morus sapiens, cur? 45.c.2

Morum indices sunt oculi. 314.c.1

Mosis & Stephani quot afferantur antilogiæ. 137.c.1

Mosis Tabernaculum quousque durarit. 141.c.2

Mosi ex aspectu & consortio Dei, lucis radij sunt afflati. 134.d.2

Mulieris descriptio. 227.b.2

ex Mulieribus sola B. Virgo à Christo fuit baptizata. 44.b.1

Mundus est Dei liber, carmen & cāticum. 261.a.2

Mundus est quasi animal, cuius spiritus & velut anima Deus est. 261.a.2

Mundi totius fiet quasi regeneratio in die Iudicij. 97.c.1

Mundi salus per Christi Crucem parta. 102.a.1

Munera Prædicatori & Confessario respuenda. 297.c.2

N

NAtura & Deus non desunt in necessarijs, nec redundant in superfluis. 212.a.1

Nautæ in puppi Deos tutelares gestabant. 351.c.2

Nazaræatus terminus & consummatio fuit detonsio comæ, lustratio, & sacrificij præscripti oblatio. 304.d.2

Digitized by Google

Index rerum memorabilium.

Nazaræi Corban cur dicti. ibidem.
Nazarænorum Hæreticorum quis auctor. 323.c.1
Nazaræatus commune erat & ordinarium apud Iudæos votum. 272.d.2
Cuius typus fuerit. ibidem.
Neceſſitas præſcientiæ diuinæ antecedens eſt tempore, ſed cauſalitate conſequens. 77.b.1
Neceſſitas duplex eſt, æquè ac impoſſibilitas. 76.d.2
Nerio verbum Sabinum quid ſignificaret. 5.b.1
Nero Chriſtianos læuiſſimis mortis generibus enecauit, & cur. 7.c.1. Primarios Senatores, & Senecam interfecit. ibid.c.1
Nero cur à Magis toto Orbe conquiſitis, nullum reſponſum extorquere potuerit. 185.c.1
Neſtorius vnde contendebat Chriſtum non eſſe Deum. 38.c.2
Nicolaus ſolus è ſeptem Diaconis, cur Sanctorum catalogo in Martyrologio non ſit aſſcriptus. 132.c.1
Nili exundatio à Deo eſt. 233. d. Ægyptum facit fertiliſſimam. ibid. Eum quaſi Deum ob fœcundationem agrorum colebant incolæ. ibid.2
Nobilitas generis ſecum ſæpe affert nobilitatem animi. 253.c.2
Nocturni Eccleſiaſtici vnde orti, 248.c.2
Nomen Chriſtianorum primùm auditum Antiochiæ. 199.b.2
Nomé quibus Apoſtolis mutarit Chriſtus. 203.c.2
Nomen appellatur quaſi notamen, quòd rem notet. 36.a.1
Nomen Spiritus S. nequit proferre Simoniacus. 119.b.2
Nomen Dei *Iehoua* cur ineffabile Iudæi dicerent. 258.c.2
Nomina peregrina non paruam habet vim atque adiutorium ad ſoluenda ænigmata Scripturæ, ſi quis poſſit ea interpretari. 36.a.1
Norimbergenſes præceptum confeſſionis publico decreto ſanciri ab Imp. Carolo V. poſtularunt. 284.c.2
Nouorum auiditas inexpugnabile & irremediabile malum ſit conſuetudine. 257.c.2
Nouatus reiiciens Confirmationis Sacramentum, fuit à dæmone obſeſſus. 158.d.2
Nubes quæ Chriſtum ſuſcepit, qualis. 49.d.1
Nubis colúna in deſerto, cuius fuerit typus. 67.b.2
Numen & prouidentiam Dei Epicurus negabat. 253.a.2
Numerus quadragenarius eſt perfectus, & ſacer crebérque in S. Scriptura. 40.c.1. eſt ſymbolum peregrinationis noſtræ in hoc mundo; atque pœnitentiæ, purificationis, & ieiunij, quo ritè cóſummato cum Chriſto perueniemus ad Paſcha cœleſte, & ad quinquageſimam Iubilæi, quaſi ad mercedé laboris & continétię. ibi. b.2
Numerus ſeptenarius Iudæis ob religionem Sabbathi ſacer erat & frequens. 306.c.2
Nuptiæ inauſpicatæ & infelices, Ægypti nuptiæ dictæ, cur? 307.c.2

O

OBedientiæ & charitatis vis quanta. 346.d.2
in Oculis cernitur animus, eiúſque affectus. 222.c.1
Oculorum naturali fulgore Auguſtus Cæſar inuentes percellebat. 314.d.1
in Olea peregit S. Lucas martyrium. 36.b.2
Odia conſanguineorum ſolent eſſe maxima, cur? 133.b.2
Oleum & balſamum in Iudæa copioſè naſcitur. 158.b.1. Ex iis conficitur chriſma. ibidem.
Oleum in lychnis ante ſepulchra martyrum ardens, multis per miraculum ſanitatem attulit. 281.c.2
Oliua ſymbolum eſt pacis, concordiæ, modeſtiæ, obedientiæ, eleemoſynæ, ſplendoris, & æternitatis. 51.d.1
in Oliueti monte an ope dæmonum ſit eleuandus Antichriſtus in altum. 51.c.2
Olympias quot annos contineret. 9.a.2
per Omnipotentiam Deus eſt pater, & per omniſcientiam mater. 263.c.1
Omnipotentes quî fiant amantes Deum. 37.c.2
Oneſimus poſt Timotheum creatus eſt Epiſcopus Epheſiorum. 6.a.1
per Opera triplicis vitæ ſe rediuiuum Chriſtus exhibuit. 40.d.1
Operatio an ſit ratio præſentiæ Dei. 263.c.1
Operum meritum conſiſtit in magnitudine charitatis. 190.a.1
Opifices chalchymiæ malè à Diocletiano excepti. 284.c.2
Opportunitas affert rei gerendæ magnum tum momentum & pondus, tum facilitatem, tum decorem. 45.c.1
Opũ perfecta abrenuntiatio quomodo fiat. 14.c.1
Oracula & reſponſa Deorum cur ſortes vocarent Gentiles. 58.c.2
Oratio eſt quaſi fiſtula, è cœlo eliciens omnem gratiarum imbrem. 185.a.1
Oratio primum fuit munus Apoſtolorum. 131.b.1
Oratio fidelium pro S. Petro fuit efficax, & per miraculum eum è carcere eduxit. 208.a.1
Oratio eſt thymiama Deo odoratiſſimum, & gratiſſimum. 85.c.1
Oratio ardens id quod petit, impetrat. 181.d 2
Oratio eſt mentis in Deum eleuatio. 89.c.2
Quæ fit in templo, melior eſt quàm alibi, quinque de cauſis. ibid.c. & ſeq.
Orationis S. Stephani efficacia & vis quanta. 149.a.1
ad Orationem media nocte ſurgere cur primæui Chriſtiani ſolerent. 248.b.2
abſque Oratione anima non proficit. 185. c.2
Orationes cur vocentur vituli labiorum, & ſacrificium laudis. 186. a.1
Orantibus ſe interſerunt, aſtant & apparent Angeli, quorum deliciæ eſt oratio. 185. a.2
Orbis totius dimidia ferè pars eſt Aſia. 73.b.2
Ordinationi ſemper præmittitur ab Eccleſia publicum & ſolemne ieiunium, & cur, 132.a.1, 219.c.1
in Ordinatione primorum Diaconorum libet Euangeliorum adhiberi non potuit. 158.c.1
Ordo hierarchicus inſtitutus à Deo, quid poſcat. 14. b.2
Ordo militaris equitum S. Iacobi quando cœpit. 204. c.1
ad Orientem cur Chriſtiani adorant. 51.b.2
Origenis error de exorciſmis notatur. 281.c.2
in Oſculo ſancto ſolebant ſe ſalutare primæui Chriſtiani. 290.c.2
Otij & inertiæ malum. 252.d.1
P. Ouiedo Patriarcha Æthiopiæ in labore manuum S. Paulum imitatus eſt. 23.d.1

Pacis

Index rerum memorabilium.

P

PAcis templum auguſtiſſimè ædificatum, dedicatúmque eſt anno Chriſti 77. in eóque ornamenta è toto Orbe conquiſita, ſunt repoſita. 9. a. 1. Eius titulus qualis erat. ibidem.
Pacis & concordiæ cauſa eſt æqualitas; vt murmuris & diſcordiæ inæqualitas. 128. a. 2
S. Pacomius qua occaſione ad Chriſtum conuerſus, & Monachorum Pater effectus. 106. d. 1
Palladium Troianum, & Ancile Romanum ad maiorem ſuperſtitionem cœlo lapſa finxêre Gentiles. 287. c. 2
Pallium olim erat veſtis & inſigne Chriſtianorum. 210. c. 2
Pallium Archiepiſcopale cuius rei typus habeatur. 296. c. 1
Paradiſus erat in Oriente. 51. c. 2
Paradiſi via crux & tribulatio à Deo conſtituta eſt. 234. b. 2
Parentum vltima verba ſunt efficacia, hæréntque in mentibus filiorum. 294. b. 1
Paræmia, *Caliga Maximini*, de quibus vſurpetur. 210. c. 1
Paræmia, *Miſerum vltimus*, de quibus dictitetur. 245. d. 1
Paræciæ vnde ortæ & diſtinctæ. 87. c. 1
Paruulos ſine baptiſmo mortuos in peccato originali, puniet Chriſtus pœna damni. 193. a. 2
Paſcha apud Iudæos per ſeptem dies celebrabatur. 207. b. 2
Paſchali tempore ſtantes cur orent fideles. 300. c. 2
Paſſionem Chriſti decreuit Deus, non actionem necis. 104. d. 2
Paſtura eſt amoris menſura. 26. d. 1
Paſtoris veri viua Idea. 28. a. 2. 296. a. 1
Paſtorum vita eſt vigilia. 297. a. 1
Pater Filium tripliciter genuit. 224. b. 2
Patientia eſt martyrium in occulta cogitatione. 19. c. 1
Patientia fuit Apoſtolorum inſigne. 18. c. 2
Patientiæ tres ſunt gradus. ibid. c. 2
Patriarchalis à quo facta Eccleſia Ieroſolymitana. 183. c. 2
Patronus orantium pro hoſtibus obduratis, eſt S. Stephanus. 149. d. 1
Patroni nautarum Chriſtianorum. 352. b. 1
Patrum animas è limbo eductas ſecum Chriſtus in cœlum euexit. 47. d. 2
S. Paulus in dubiis & controuerſis de ſeruandis legalibus, conſuluit Apoſtolos. 14. b. 2
S. Paulus factus eſt caſtitatis hoſtia. 24. d. 1
Fugiebat mulieres. ibid.
S. Paulus habuit fidem miraculorum, qua plurima ſupra naturam, omnémque vim creatam Angelorum & dæmonum, miracula patrauit. 15. d. 1
S. Paulus non tantùm animarum, ſed & corporum curam gerebat. 30. c. 1
Scandalum quodlibet ſtudioſè vitabat. ibid. a. 2
S. Paulus quoto anno à conuerſione ſua raptus eſt in tertium cœlum. 3. c. 1. 14. c. 1
Contulit ſuum Euangelium, & doctrinam cum S. Petro aliiſque Apoſtolis, vt illi eam probarent, eique veritatis teſtimonium apud fideles darent. ibid. a. 2
S. Paulus obiectus fuit beſtiis per furorem populi. 289. a. 2
S. Paulus niſi prædicaſſet, graue peccatum admiſiſſet. 14. c. 1
S. Paulus in tempore à Deo vocatus eſt ad gratiam ſimul & ad Apoſtolatum vno eodémque inſtanti. 13. d. 2
S. Paulus quaſi ſemper Nazaræus vino perpetuò abſtinuit. 304. c. 2
S. Paulus vixit in perpetua paupertate, caſtitate, & obedientia inſtar Religioſi, imò quaſi dux & patriarcha Religioſorum. 18. a. 1
S. Paulus plurimas non tantùm infirmitates & angustias corporis, ſed & animi heroïcè ſuſtinuit, & ſuperauit. 20. c. 1
S. Paulus toto Apoſtolatus ſui tempore fuit martyr. 31. b. 1
S. Paulus per excellentiam & antonomaſiam vocatur Apoſtolus. 13. d. 1
S. Paulus per contritionem non tantùm iuſtificatus, ſed & eximiè ſanctificatus eſt. 169. c. 2
S. Paulus pauper alios ditabat. 300. a. 1
S. Paulus acri fuit ingenio & ardenti indole, ac natura igneus. 14. a. 1
S. Paulus an eques, an pedes Damaſcum pergeret. 167. b. 2
S. Paulus fuit quaſi Angelus terreſtris. 17. d. 2
Præcepta Dei non tantùm impleuit, ſed & ſuperauit, addens conſilia euangelica. ibidem.
S. Paulus poſt conuerſionem quoties Ieroſolymam profectus. 276. c. 2
S. Paulus cur initio ſuarum Epiſtolarum hunc titulum præferat, *Paulus ſeruus Ieſu Chriſti*. 170. e. 1
S. Paulus fuit Benoni & Benjamin ob quatuor analogias. 166. d. 1
S. Paulus cur in patientia S. Iob præferatur à S. Chryſoſtomo. 18. a. 2
S. Paulus rudes & paruulos docebat & catechizabat. 26. c. 2
S. Paulus cur vas electionis vocetur. 172. a. 2
S. Paulus quomodo Summum Pontificem non agnouit. 316. c. 1
S. Paulus an fuerit Romanæ Eccleſiæ Epiſcopus. 357. b. 1
S. Paulus labore manuum ſuarum vitam ſuſtentauit. 23. b. 1
S. Paulus Cæſarem appellauit quinque de cauſis. 331. b. 1
S. Paulus & S. Stephanus Chriſto fuerunt coæui. 146. b. 2
S. Paulus fuit virtutis ſtatua. 248. a. 2
S. Paulus annum 68. agens à Nerone occiſus eſt. 147. c. 1
Paulus Proconſul factus eſt Narbonæ Epiſcopus. 223. b. 1
S. Pauli vita non fuit aliud, quàm continua patientia & pœnitentia, cui voluntarias pœnas à ſe ſponte ſuſceptas addidit. 19. b. 2
S. Pauli cæcitas qualis fuerit. 175. d. 1
S. Pauli in Siciliam appulſus & geſta. 351. d. 1. & ſeq.
S. Pauli mores erant planè cœleſtes. 25. d. 1
S. Pauli figura & ſtatura qualis. 24. c. 2
S. Pauli martyrium. 358. c. 1
S. Pauli elogia. 12. c. 1. 173. b. 1
S. Paulus cœlo comparatur & anteponitur. ibid. e
S. Paulus Chriſtũ quotupliciter portarit. ibid. d. 2

Digitized by Google

Index rerum memorabilium.

S. Pauli charitas latiſſimè ſe extendit. 197.b.1
S. Paulo cur prohibitum in Aſia euangelizare. 144.c.2
S. Paula quæ mirabilia viderit Samariæ ad ſepulchra Sanctorum ibi ſepultorum. 155.c.1
S. Paula quantùm paupertatem amarit. 108.c.1. In aliena ſindone ſepulta eſt. ibid.
S. Paulinus Nolæ Epiſcopus ſe in ſeruum Wandalis tradidit pro filio viduæ redimendo. 20. c. 2
Paupertas virtus eſt αὐτοδίδακτος. 109. d.2
Paupertatis Chriſti propago. 108. c.1
Eius ſtudium floruit ſub Conſtantino Magno. ibid.
Paupertatis votum an Chriſtus emiſerit. 114.b.1
Paupertatis & frugalis vitæ magnus fuit encomiaſtes Seneca. 109.c.1
Paupertatis votum quàm arctè Religioſis obſeruandum. 118.c.1
Paupertatis opes. 92.c.1
Paupertatis merces & præmium. 107.c.2
Eius pretium & dignitatem Chriſtus non tantùm verbo, ſed & exemplo ſanciuit. 108. b. 1
Paupertatem cur primi fideles tam ſtudiosè amplexati ſint. 107.b.1
Paupertatem vouerunt Apoſtoli. 114.a.1
Peccarum nullum tam graue eſt, quod per pœnitentiam non deleatur. 160.c.2
Peccatum nullo modo eſt peccatum, ſi non ſit voluntarium. 233. b.2
Peccatum in Spiritum Sanctum quid ſit. 117.d.1
Peccatum omne non committitur tentante Diabolo. 117.b.2
Peccatorum remiſſio, eſt maius Dei opus, quàm creatio cœli & terræ. 98.a.1
Peccatorum pœnitentium typus eſt Paulus. 167. c. 2
Peccantes mortaliter poſt baptiſmum, olim corripiebantur à dæmone. 282.b.1
Pelagij error fuit, Chriſtianos debere à ſe abdicare diuitias, eſſèque pauperes. 300.b.1
Pelagij & Caluini error. 107. a.1
Pelagianorum error qualis. 240.d.1
Peloponneſi Metropolis erat Corinthus. 272. c. 1
Penetratio eſt dos propria corporis glorioſi. 211. c. 2
Pentecoſte eſt feſtum proprium Spiritus Sancti, eiúſque iubilæum. 62. c.2
Pentecoſte ptima Chriſtianorum incidit in diem Dominicum. ibid. d.1
Pentecoſte capitur dupliciter. ibid. b.1
Pentecoſtes feſtum quotuplici de cauſa Iudæis à Deo erat indictum. ibid.c.1
Pentecoſten cur vocent Itali Paſcha Spiritus Sancti. 33.a.1
Perambulare in Scriptura denotat auctoritatem & ius regendi. 178. c.2
Perfectionis & æternitatis Dei ſymbolum. 264. b. 2
Perfectionis compendium maximum eſt bonorum communio. 86.c.1
Perfectionem virtutis & vitæ Chriſtianæ in quo Chriſtus conſtituit. 107.b.1
ad Perfectionem quænam via compendiaria. 126. a. 2
Perſecutio & carcer eſt Apoſtolarus inſigne. 100. d. 1
Perſecutiones in bonum Eccleſiæ cedunt. 105. a. 1
Perſecutiones & afflictiones fidelibus coronas fabricant. ibid. a.1
Peſecutionum occaſione Apoſtoli cogitare cœperunt de implendo Chriſti teſtamento. 126. d. 2
in Perſecutionibus acerrimis quantùm conſolationibus diuinis exuberabat Sanctus Xauerius. 18. c.2
Perſeuerantia licèt ſit Dei donum, tamen pendet à libero arbitrio. 197.d.2
Duplex eſt. ibid. e.2
de Perſeuerantia Gentilium gnomæ. 198. a.2
Perſonarum diſtinctio in diuinis non eſt, niſi per proceſſionem. 63. c.1
Petra martyrij S. Stephani, religioſè Ieroſolymis à Chriſtianis fuit aſſeruata. 146.a.2
S. Petrus ad galli cantum ſingulis noctibus in genua procidens, peténſque veniam, deflebat peccatum negationis Chriſti vberrimis lacrymis, adeò vt oculi iugiter ruberent, quaſi ſanguine reſperſi. 19. c.1
S. Petrus quaſi Leo comedit gentes. 187. b.2
S. Petrus quomodo cognouit Gentiles admittendos in Eccleſiam, eiſque prædicandum eſſe Euangelium. 2.c.1. Quo anno cathedram poſuit Antiochiæ. ibid.
S. Petrus cur ſæpe claudos ſanauit. 93. a.2
S. Petrus è carcere Romam proficiſcitur. 214. c. 1
Secum in eam induxit felicitatem. ibid.c.2
S. Petrus quando primatu ſuo fungi cœperit. 53. b. 2
Eius quinque dotes notantur. ibid.c
S. Petri vinculorum inſigne encomium. 208.c.2
S. Petro cur Cephæ nomen à Chriſto impoſitum. 52.d.2
Phanum ab Argonautis erectum Numini ſaluti-fero, Conſtantinus Magnus in S. Michaëlis templum conuertit. 260. b.2
ob Phantaſmatum in ſomno commixtionem & confuſionem ſomniantibus quid accidat. 211. b. 1
Phariſæi apud Iudæos vix equis vtebantur. 167. d. 2
Phariſæi inter Iudæos habebantur legis peritiſſimi & obſeruantiſſimi. 123.a.1
Philippus Diaconus Samariam conuertit. 1.c.2
ab Angelo raptus conuertit Eunuchum Candacis Reginæ Æthiopum. ibid.
Philoſophi athei fuerunt. 255. c.2
Philoſophi plerique nudipedes inceſſerunt. 209. c. 2
Philoſophanti finis quis ſit. 262.c.2
Phœnix ſymbolum eſt Chriſti morientis & reſurgentis. 40. c.1
Phœnix cum alis expanſis cur pictus. ibid.
Phœnicis ænigma Chriſto adapratum. 40.c.1
Phœnices nauigatione fuerũt celeberrimi. 197.b.1
Pictor Apoſtolorum quis fuerit. 34. b.2
Pictores Chriſti fuerunt Euangeliſtæ. ibid.
Picturæ equitem Paulum euntem Damaſcum exprimunt paſſim. 167.b.2
Pietas à Deo omnia impetrat. 91.a.1
Pilatus à Caio Imperat. perpetuo exilio Viennæ Galliæ recluſus, ſua ſe manu tranſuerberauit. 2.d.1
Pingendi, & effigiandi ars vnde orta. 120.a.2

Piorum

Index rerum memorabilium.

Piorum casus in faciem, & impiorum in dorsum, quomodo differant. 167. b. 2
Planctus piorum qualis. 152. c. 2
Plato quomodo Deum definiat. 263. b. 1
Platonici censebant Heroes esse Deos quosdam inferiores, terrestres, & medios inter Deum & reliquos homines. 190. d. 1
Platonem de anima quid sensisse asserat Aristoteles. 105. e. 2
Plinij de Mose splendidum mendacium. 140. d. 2
Plutarchus sub æuum S. Pauli & Lucæ vixit. 257. a. 2
Pœnitentia indirectè suo modo tendit in Deum. 194. c. 2
Pœnitentiæ & confessio est secunda post naufragium tabula, & quasi alter baptismus. 168. a. 1
in Pœnitentia publica quid olim fieri solitum. 283. c. 2
Pœnitentiæ baptismus tantùm fuit, baptismus Ioannis Baptistæ. 224. c. 1
Pœnitentibus licèt Deus remittat culpam, sæpe tamen pœnam non condonat. 161. b. 1
Pœna sensus respondet peccato actuali. 193. a. 2
Pœnorum lingua Syræ & Hebrææ fuit affinis. 197. b. 1
in Pontificatu ineundo, vel deponendo, sacro anno Iudæi vtebantur. 101. a. 1
ad Pontificis & Episcoporum pedes se demittendi mos priscus vnde manasse videtur. 110. b. 2
Pontifices summi duo in re grauissima lapsi, cum 141. d.
Pontifices Rom. olim pro ingenti dono ad Reges & Principes limaturam catenarum S. Petri mittebant. 108. c. 2
de Potu insigne Anacharsis apophthegma. 75. a. 1
Prandium dictum quasi πρὸ ἑσπέρας. 75. c. 2
Præcepta legis affirmatiua, & negatiua quot numerent Rabbini. 240. b. 1
Præceptum docendi omnes gentes, & baptizandi in nomine Patris, & Filij, & Spiritus S. quando datum Apostolis. 39. c. 1
Præceptum non est cœlibatus, sed euangelicum consilium. 214. b. 2
Prædestinatio quid sit. 77. c. 2
Prædestinati quo modo vasa in honorem; reprobi verò vasa in contumeliam vocentur. 172. b. 2
Prædicatoris humilis schema. 20. a. 2
Præiudicium malum sæpe affert antiquitatis auctoritas. 101. e. 1
Prælati præsidentes subditos curant, obumbrant, tegunt & regunt. 120. a. 2
Prænominibus insigniri solis Romanis ciuibus licebat. 312. a. 2
Præscientiæ Dei necessitas actum liberum sequitur & præsupponit. 77. a. 1
de Præscientiæ & liberi arbitrij concordia obiectio soluitur. 76. d. 2
de Præscientia Dei quid sit opinatus Caluinus. 77. d. 2
Præsentiæ Dei effectus & signum est operatio, non causa. 263. c. 1
Præsides & Præfecti olim vocabantur κράτιστοι. 38. b. 1
Primogeniti familiarum sacerdotalium erãt Pontifices inter se æquales, quibus solus præerat Summus Pontifex. 316. b. 2
Primipilus equestribus ornamentis censúque decorabatur. 184. a. 1
Principium faciendi, est via & principium docendi. 38. a. 2
ad Principium aliquod in omni re motúque deueniendum. 163. b. 1
à Principio intrinseco vitaliter actus vitalis procedit. 266. c. 2
Principes decet affabilitas. 319. d. 1
Principum regimini tanquam turbatores officiunt Mathematici. 285. b. 1
in Principum aulis adulatorum frequens turba. 215. a. 2
Priuilegia septẽ Melitæ à S. Paulo collata. 344. c. 1
Priuilegia & iura ciuium Romanorum quæ essent. 312. d. 1
Prodigium fuit naturæ Iulius Cæsar. 330. d. 1
Prodigia in ascensione Christi qualia contigerint. 48. a. 1
Prodigia excidium Ierosolymæ portendentia. 7. c. 2
Prophetæ officium est exhortari & consolari. 111. c. 1
Prophetæ quomodo in Imaginibus Basilij Porphyrogeniti Imp. calceati depingantur. 210. b. 1
Prophetæ Orbem commouerunt terrore, Apostoli verò amore. 13. c. 2
Prophetæ sunt velut quidam pictores virtutis, ac militiæ qua contra peccata & Diabolum decertamus. 34. b. 2
Prophetas & Apostolos Spiritus Sanctus auctorauit per ignem. 66. c. 2
Prophetas à sui initio habuit Ecclesia. 201. b. 1
Prophetiæ donum inter alia charismata in exordiis Ecclesiæ à Spiritu S. datum. 318. c. 2
Proprietarij Religiosi pretium in eius sepulchrum à quibus iniectum. 116. b. 2
Prouerbium, *Nectum stupendas machinas Ægyptij*, de quibus dictitatum. 307. c. 2
Prouidentia quid sit. 43. a. 2. Fatum veteres appellauêre. ibid.
Prouidentia Dei in suos quàm potens, quàm mira, quàm fidelis. 105. d. 1
Prouidentia Dei componit rerum occasiones. ibid. e. 1
Prouidentiam in actionibus adhibere sapientis est. 212. c. 1
Prudentia S. Pauli in omnibus quanta. 27. c. 2
Publicani apud Iudæos ferè erant Gentiles. 196. a. 2
Pueri rationis & pœnitentiæ impotes non fuerunt à Ioanne baptizati, sed soli adulti. 180. d. 1
Pugna S. Pauli cum bestiis quæ. 288. c. 2. & seq.
Pulcheriæ Augustæ S. Stephanus apparuit. 154. d. 1
Pulueris pedum excussio quid significet. 227. c. 2
Punica lingua Hebrææ est affinis. 113. e. 1
Purpura, sceptrum & corona, regni ac iudiciariæ potestatis sunt symbola. 215. d. 1
Purpuram canis docuit. 320. a. 1
Pythagoras cur censeret salem potissimum in mensa apponendum. 42. b. 2
Pythagoræ error de metempsychosi Hebræos etiam peruasit. 81. a. 2
Pythij cognomen quare Apollini indirum. 247. c. 1

Digitized by Google

Index rerum memorabilium.

R

RAbbini quem fingant psalmi 109. auctorem. 81.b.2
Raphael non informabat corpus assumptum, sed ei tantùm assistebat. 42.a.2
Redemptionis primaria septem mysteria totidem horis recoluntur. 90.c.2
Reges Ægypti creabantur Pontifices, cur? 274.d.2
Reginarum Æthiopiæ nomen. 162.b.2
Regnum Dei propriè est in cœlo. 41.a.1
Regnum Christi est Ecclesia per totum Orbem sparsa. 81.b.1
Religio vnde dicta. 72.c.2. Actus misericordiæ, puritatis, & innocentiæ, non elicit, sed imperat. ibid.
Religionis causas aperto foro Augustus cognoscere noluit. 274.d.2
Religionis status est purificatio & sanctificatio assidua. 306.a.2
Religionis status constat maceratione carnis, & mortificatione appetituum. 187.a.1
Religionis actus nobilissimus est votum. 114. b. 1
Religiosus non est, qui non semper versatur cum Deo, aut cogitat de Deo. 185.c.2
Religiosum solum incedentem, dæmonem solitarium vocabat S. Thomas. 89.d.2
Religiosi plus dant diuitibus, quàm ab eis accipiant. 299.c.2
Religiosi ob quid olim Ascetæ nuncupati. 324.c.2
Reliquiæ S. Stephani post annos 580. sunt inuentæ per reuelationem Gamalielis. 153.c. 2. Per eas sex mortui reuocati ad vitam. 154.b.2
Reliquiarum cultum contra Vigilantium quomodo S. Hieronymus propugnet. 153.b.2
Reliquiarum antiquus vsus, vis & energia vnde pateat. 281.b.2
Reliquiis S. Stephani Maiolam illatis, Iudæi 540. fuerunt conuersi. 149.d.1
Remissio peccatorum & gratia Spiritus Sancti per baptismum confertur. 193.d.2
Resurrectio Christi, hominúmque præ cæteris in Acta Apost. docetur. 35.a. 1
Resurrectio est Christianorum spes. 41.c.1
Resurrectiõ & glorificatio corporis sunt viæ quibus ad vitam immortalem & glorioſam progressus est Christus. 80.c.1
Resurrectionis nostræ causa tam exemplaris, quàm meritoria & efficiens est Christus resurgens. 100.d.1
post Resurrectionem Christi glorioſa corpora Angeli assumpserunt. 209.d.1
in Resurrectione Christus accepit vsum & exercitium potestatis iudiciariæ, quam in actu primo habuit à primo instanti conceptionis suæ, & vnionis cum Verbo 193.d.1
in Resurrectione quid Bonzij polliceantur. 256. b. 2
Rhegienses quo miraculo S. Paulus conuertit. 354.a.2
Rhodus à Selymo Turcarum Imper. Christianis quando erepta. 302.a.2. Nullus dies tam nubilus est, quin ibi Sol appareat. ibid.
Rhodus Insula vnde dicta. 213.a.1. Soli sacra fuit. ibid.
Rhodi Colossus quanta altitudine erecta. 303.a.2
Roma cur paulo ante Claudium Tiberius Imp. Iudæos proscripserat 272.b.2
Roma primitus vocata fuit Valentia. 52.d.2
Romam translatæ sunt reliquiæ S. Stephani, & in monumento S. Laurentij collocatæ, cui aduentanti ipse locum cessit 154.c.1
Romæ quo anno S. Petrus cathedram constituit. 3. d. 1
à Romanis quot millia Iudæorum occisa, & capta, cùm funditus à Tito Ierusalem euersa est. 8.a.2

S

SAbbathi iter quod esset. 51.d.2
Sacellum Romæ extra portam S. Sebastiani, cui nomen, *Domine quò vadis?* in cuius rei memoriam erectum. 96.c.2
à Sacerdote quare manus catechumenis imponi solitæ. 174.d.2
Sacramentum Confirmationis quomodo ab Apostolis exhibitum. 157.c.2
Sacramenti Ordinationis vis & effectus. 133.c.2
Sacramenti Confirmationis ritus. 158.a.1
Eius forma. ibid.c.2
Sacramenta Ecclesiæ, sunt veluti fidei velamina. 120.d.1
Sacramenta sine sua ordinaria materia non administrarunt Apostoli. 157.c.2
Sacramenta omnia Christus instituit, non Apostoli. 130.a.1
Sacramenta nouæ legis coalescunt ex materia & forma. 280.d.1
Sacramentorum Ecclesiæ ianua. 175.c.2
Sacramentorum, & Ordinum materias & formas, ritúsque quando docuit Christus Apostolos. 41.c.1
Sacramentarij negantes Christi corpus posse esse in cœlo & in Eucharistia simul, vnde arguantur. 169.c.1
Sacrificium Aaronicum tantùm Ierosolymis in templo Salomonis offerebatur. 219.c.1
Sacrificium est opus soli Deo debitum & proprium. 219.c.1
Sacrilegij vindex Deus est acerrimus. 118.a.2
Sadducæi vnde ita dicti. 100.b.1. à Samaritanis prognati, cum iis solum Mosis Pentateuchum recipiebant. ibid. Animam immortalem esse negabant. ibidem.
Sadducæorum quinque fuerunt errores. 317.c.2
Sadducæorum hæresis tempore Christi vigens vt refutaretur, permisit Deus dæmoni corpora humana obsidere, in eísque vim suam exerere. 110.d.2
Sæculum vnde dictum. 241.a.1
Salis symbola. 42.b.2. Hospitibus ante alios cibos cur apponi solitum. ibidem.
Salem cur diuinum & sacrosanctum vocauerint veteres. 41.d.2
Salomonis exorcismi quomodo & quando ab eo fuerunt compositi. 281.d.2
Salomonis porticus erat in Atrio gentium. 119.b.2
Salomonis porticus quæ fuerit. 94.c.1
Salomonis filij volunt haberi Æthiopum Reges. 162.c.1
Salomonem ex Coo equos generosos emisse, vnde nonnulli putent. 302.a.2
Saltus tres capitis S. Pauli, totidem fontes Romæ elicuerunt. 31.c.1
Salutatores, & Ensalmatores suspecti habentur. 350.c.2

Samaria

Digitized by Google

Index rerum memorabilium.

Samatia in honorem Augusti Cæsaris Augusta est appellata ab Herode Ascalonita. 155.a.1
Samaritarum quæ esset hæresis. 157.b.2
Sambucus inter infelices arbores numeratur. 56. a. 1
Sancti multi temporis longitudine refrixerunt, & maculam in gloriam suam dederunt. 155.a.1
Sancti præsentia peccatores saluat. 345.c.1
Sancti qui cum Christo resurrexerunt, non redierunt ad mortem & sepulchrum. 80.d.2
Sancti oraturi cur in montes ascenderint. 186. d. 2
Sanctorum aspectus quàm potens & salutaris. 92. c. 1
Sanctorum vmbra bonis est salutifera, malis noxia, non vi naturali, sed diuina. 120.b.2
Sanctorum salutatio quo pacto efficax. 25.d.1
Sanctis terra est exilium, & σῶμα est σῆμα. 50.a.2
Sanctis nonnullis illustrioribus morientibus Christus per se apparuit, animásque eorum excepit. 147.d. 2
Sanctitatis primorum fidelium quę præcipua causa fuerit. 84.c.2
Sanctitatis vim etiam verentur & expauescunt impij. 85.b.2
Sanctitatis omnis creatæ fons & causa est Spiritus Sanctus. 70.c.2
Sanedrim, magnum 72. virorum concilium ex quibus conflatum esset. 100.b.c.2. In eo damnatus fuit Christus, præsidente Caïpha, eiúsque socero Anna. ibid.
Sanguis à Christo patiente effusus, an in triduo mortis manserit incorruptus. 79.c.2.& seq.
Sanguis Martyrũ est semen Christianorũ. 217.a.1
Sanguinis baptismus est martyrium, quod expiat omne peccatum, æquè ac baptismus. 44.b.2
Sapientes suos Græci Philosophos, Chaldæi Magos, Hebræi Sopherim nuncupabant. 100.d.2
Sarraceni & Turcæ nomine *Cubar* Venerem etiánum adorant & colunt. 141.a.2
Satanæ etymon. 116.d.2. Non est ei hoc nomen primitus à Christo impositum, cùm eum tentauit. 117.a.1
Saulus dictus est à Rege Saul tribus Benjamin. 166.a.1.etymo Græco alludit ad σκολιότης. ibid.c
Saulus quoto anno à Passione Christi conuersus. 176.c.2
Saulus à quo & quando ordinatus Episcopus. 219. c.1.& seq.
Saulus per contactum vestium S. Stephani, æquè ac per eius preces fuit conuersus. 147.c.1
Scandali malitia quanta. 168.d.1
Scenopegia per septem dies continuos celebrabatur. 62.b.1
Scientiam à Deo reuelatam & infusam habebat S. Paulus. 26.a.1
Schisma primi fecerunt, & ab Ecclesia discesserunt Græci, in nouitates proni. 128.c.1
Schola magica quo tempore ab Apollonio Thyanæo Ephesi instituta. 281.b.1
Scripta Clementis Alexandrini à quibus depravata. 205.d.1
Scripturam S. describere, docere & interpretari apud Iudæos Scribarum erat. 100.c.2
Sedium Patriarchalium origo & ordo. 197.c.1
Seleucus cur Ceraunius cognominatus. 343.a.1
Selenem quam secum circumducebat Simon Magus, quam esse diceret. 156.c.2
Seneca fuit Stoicus, non Christianus. 174.a.2. Moriens sanguinem suum Ioui libauit. ibid.
Sententiæ Areopagitarum oraculis adæquatæ. 257.a.1
Sepulturæ Christianorum mos priscus & origo. 153.c.1
Sepulturæ carentia olim Religiosi proprietarij ab Ecclesia puniebantur. 118.b.2
ad Seraphinos per humilitatem Sanctus Franciscus ascendit. 48.d.2
Serpentis genus nullum maleficum Melitæ nascitur, neque aliunde nocet inuectum. 350.d.2
Serpentes quo pacto trilingues esse videantur. 65.c.1
à Serpentibus Marsi & Psylli sunt illæsi, non per antipathiam naturalem, sed per incantationes & artes magicas. 350.c.2
S. Seruulus pauper & paralyticus moriens spirabat miram odoris fragrantiam. 17.d.2
Sessio quietis & collectæ mentis est symbolum. 65.a.1
Sexus femineus præ virili magis solet esse deuotus. 100.a.2
Sibyllæ virginitate meruerunt prophetiam, ideóque σιβύλλαι dictæ. 302.d.2
ex Sibyllis & Hebræis potuerunt Athenienses discere futuram Christi Incarnationem. 259.b.2
Signo visibili quasi se visibilem reddere Apostolis cur Spiritus S. voluit. 65.c.1
Silenis qui à Platone assimilati. 315.d.1
Silentiarij verè fuère Alcibiadis Sileni. ibid.
Simia Christi est dæmon. 156.d.1
Simonia fel vocatur, cur? 161.d.1
Simoniæ pestis sæculo Vrbani II. Pontif. latè grassabatur, contra quam Decretalem scripsit Epistolam. 159.c.2
Simoniæ parens Simon Magus. 159.c.1. Est peccatum contra Spiritum S. ibid.b.2
Simon Magus à Romanis diuinos honores fuit consecutus, magicis artibus eos dementans. 7.b.2
Simoni Mago in magia Apollo Thyanæus successit. 7.c.2
ante Simonem quinam Simoniaci fuerint. 159.a.2
Simplicitas physica & moralis quid sit. 87.d.2
Simulachrum vnde dictum. 258.a.2. In malam partem vsu Ecclesiastico sumitur. ibid.
Sinæ & Turcæ tunicis solùm se accingunt, & femoralibus carent. 209.c.2
Situs erectus decet corpus glorioſum. 49.c.2
Sobrietas Pauli triplex. 338.c&c
Socrates ad mortem 281. sententiis in Areopago damnatus est propter nouorum Deorum inductionem. 257.b.1
Sodalitas tam sancta nulla est, quæ non habeat suum næuum & fæcem. 55.b.1
Sol ἥλιος cur vocetur. 262.b.2
Sol occidens & oriens Christi est hieroglyphicum. 40.b.1. 261.d.2
Sole oriente & occidente Græci ac barbari omnes Deum adorabant. 121.a.2
Soles tres anno Christi 51. apparuerunt, statímque simul in eumdem orbem coierunt. 4.d.1
Somnia sunt indicia vigilantis animi, & virtutis aut vitij. 245.c.2
Sors Mathiæ qualis fuerit. 58.b.2
Sortis nomine cur Apostolatus nuncupetur. 54.b.2
Sortem in electione S. Mathiæ cur Apostoli adhibuerint. 59.c.1
Soteris cognomen cur Antiocho darum. 122.c.1

Digitized by Google

Index rerum memorabilium.

Sortiendi variæ fuerunt apud veteres rationes & modi. 59.a.1
Spermologi vnde dicti. 256.c.1
Spes in Deum magis augenda, quo magis creſcunt pericula & afflictiones. 208.b.1
Spes & animus in periculo Sãctis creſcit. 346.b.2
Spes vitæ immortalis eſt vita vitæ mortalis. 35.a.1
Spes eſt omnipotens. 15.b.2
Species rerum omnium Angelis Deus ab initio indidit. 71.b.c.2
Spiritus S. eſt tertia perſona S. Trinitatis quam ſpirant, & ſpirando producunt Pater & Filius. 68.d.2. Cur à S. Gregorio Thaumaturgo vocetur imago Filij. 69.a.1. poſt Chriſtum quaſi incarnatus eſt in linguis igneis. 33.b.1
Spiritus S. cur deſcendit in Apoſtolos hora ab ortu Solis tertia. 75.c.2.& ſeq.
Spiritus S. an ſymbolo linguarum ignearum Apoſtolos Epiſcopos creauit. 68.a.1
Spiritus S. cur Ieroſolymis, non alibi miſſus ſit, ſex cauſæ proponuntur. 42.c.2.& ſeq.
Spiritus S. in Confirmatione quibus de cauſis dari dicatur. 258.b.2
Spiritus S. eſt quaſi ecnephias, cur? 64.b.2
Spiritus S. non eſt alienus, ſed intimus & ὁμούσιος Chriſto quà Deus eſt. 38.c.2
Spiritus S. quando dicatur mitti ad quempiam. 70.d.1
Spiritus S. ob tria quæ præſtat, dicitur Paracletus. 178.c.1
Spiritus S. variè in variis figuris pro varietate operationum & ſignificationum apparuit. 64.c.1
Spiritus S. eſt proprius nouo Teſtamento. 43.d.2
Spiritus S. iuſtis realiter datur. 69.c.2
Spiritus S. proprietates, epitheta & dotes plurimæ. 70.b.2
Spiritus S. elogia. 64.b.1
Spiritus S. vis & energia. 176.c.2
Spiritus S. illapſus in Cornelium ante baptiſmum, fuit priuilegium ſpeciale ei ſoli conceſſum. 193.d.2
Spiritui S. mentiri quid ſit. 117.d.2
de Spiritu, non de corpore curam gerere, optimus eſt moriendi modus. 147.b.2
Statua donatus ab Epheſiis cur Apollonius Thyanæus fuerit. 284.a.2
Statua Simoni Mago Romæ à Nerone fuit poſita, hoc titulo: *Simoni Deo ſancto.* 161.c.2
Statuam ſuam cur poni voluerit in templo Salomonico Caius Cæſar Imp. 3.b.2
Statio S. Pauli & Lucæ in primis vinculis Romæ quæ. 33.d.2
Stellarum nomen cur Apoſtolis datum. 63.d.2
S. Stephanus Pauli morientis animam ſuſcepit. 149.b.1
S. Stephanus à Iudæis tribus de cauſis extra ciuitatem raptus eſt. 146.c.1. In valle Ioſaphat fuit lapidatus. ibid.d.
S. Stephani facies angelica apparuit ob nouum mirúmque ſplendorem. 134.d.1
Stoïcorum errores & paradoxa. 254.c.1
Studium proficiendi in S. Paulo quantum fuerit. 25.c.2
Studium ac victus parſimonia maciem, & pallorem homini conciliat. 277.c.2
Suffocata cenſebant Gentiles eſſe cibum dæmonum. 241.c.1. Præſcripto legis ab iis Iudæi abhorrebant. ibid.
Suffragij ius in Concilio ad ſolos Epiſcopos ſpectat. 238.d.2
Superbia fons eſt hæreſis. 156.b.1. ſtigma etiam & ſignum Hæreticorum. ibid.
Superſtitio vnde dicta. 257.c.2.& ſeq.
Symbolum Apoſtolorum ante ſeparationem & diſceſſum eorum è Ieruſalem, ab iis fuit compoſitum. 2.c.1
Symon Cyrenenſis vnde oriundus. 73.c.2
Synagogæ obedientiam quare Apoſtoli non deberent. 103.c.2
Synagogas Iudæorum primò vbique adibat Paulus, ibique prædicabat, cur? 251.d.1
in Synaxibus quem ritum & ordinem ſeruabant primi fideles. 85.b.1
Syriæ caput Damaſcus quantum à Ieruſalem diſtaret. 166.b.2. inſigniter nobilitata eſt conuerſione S. Pauli. 167.a.1

T

TAbitha reuocata à S. Petro ad vitam, certa fuit de ſua ſalute. 180.d.2. In ſtatu gratiæ deceſſerat, ac proinde cœlo, vel Purgatorio fuerat deſtinata. ibid.
Tamberlanes Bajazetem Turcarum Imperatorem victum & captum ad quid coëgerit. 81.c.2
Tanquam in Scriptura ſæpe ſignificat veritatem, non ſimilitudinem. 66.d.1
Tarſus nauigationibus, mercibus & opibus fuit celeberrima. 171.c.1
Tarſus quare olim vocata Terſus. 307.c.2
Tartari in ſiti, equo cui inſident venam aperiunt, eiúſque ſanguinem potant. 241.c.1
Teletarum voce quid ſignificari velit Auguſtinus. 124.b.1
Tempeſtatis marinæ hypotypoſis. 344.c.2
Templum Saluatoris vnde denominatum Baſilica Lateranenſis. 7.a.2
Templum magnificum in loco Aſcẽſionis in eius honorem à S. Helena matre Conſtantini Imperatoris fuit erectum. 51.b.2
Templum Heliopoli ædificatum, vnde vocatum Onion. 8.b.2
Templum cæde, alióve ſcelere pollutum, expiabatur communi ritu ſemel in anno die Expiationis. 307.b.1
Templum ingredi ſolis Iudæis libebat. 306.c.2
Templum Ieroſolymitanum nulli Gentili ingredi fas erat ſub pœna capitis. 100.a.1
ex Templi Dianæ incendio coniectarunt augures, eo die natum eſſe, qui exitium Aſiæ afferret. 286.c.1
Templo legis Euangelicæ propria eſt aſyli immunitas. 307.a.1
in Templo nunquam Abyſſini ſedent. 90.b.2
Templorum violatio, vel euerſio horribiliter à Deo vindicatur. 90.d.1. eorum profanatio, ſignum eſt iræ Dei, & cladis imminentis. ibid.
Tentationes carnis & Diaboli quomodo vincantur. 198.c.1
Terminum temporis & loci cuique genti præſcripſit Deus. 262.a.2
Terra exilium eſt Sanctis, cœlum patria. 137.c.2
Terra tota eſt habitabilis & habitata. 202.d.1
Terræ motus ſymbola. 105.a.2
Terram nobis aduerſam Antipodes habitant. 262.d.1

in Ter

Digitized by Google

Index rerum memorabilium.

in Terris poſt aſcenſum in cœlum quomodo Chriſtus viſus ſit. 96.c.2
Terrores magis quàm blanditæ feriunt dura peccatorum corda. 269.b.2
Tertullianus cur librum de Pallio ſcripſit. 322. d.1. quo Chriſti anno vixit. 108.d.1
Tiberius Cæſar quàm lucidos habuerit oculos. 262.c.2
Tiberius voluit Chriſtum inter Deos referre, ſed repugnante Senatu, per edictum accuſatoribus Chriſtianorum comminatus eſt mortem. 2. c.1. Quo anno ſuæ ætatis ſit mortuus. ibid. a.2. Quale Epitaphium nuperus Poëta ei poſuerit. ibid.
Tiberius ab exilio vocatus eſt ad Imperium. 203. b.1
Tibialibus non vtebantur veteres Hebræi, Græci & Romani, ſed tibiis & genibus nudis incedebant. 209.d.2
Timor eſt velut acus, vel ſeta, quæ filum amoris introducit. 169. b.2
Timor filialis idem eſt cum charitate. 178.d.1
Timotheus primus fuit Epheſi Epiſcopus. 5.d.1
Titus vrbis luxum & luxuriam caſtigauit. 9. b.2. beneficus & clemens maximè fuit. ibid. Romæ amphitheatrum ædificauit, & in dedicatione eius quinque millia ferarum occidit. ibid.c.
Thadæus miſſus eſt Edeſſam ad Abagarum anno Chriſti 43. eúmque cum populo Edeſſeno fide Chriſtiana imbuit, & baptizauit. 3. b.1. 205. b.1
Thaumaturgi ab acceptione munerum ſunt alieni. 160.c.2
in Theatris ſpectabantur hominum & ferarum pugnæ, gladiatores, & beſtiludia. 289.b.1
S. Theclæ conuerſio. 229. b.1. Eius elogia referuntur. ibid. c.2
Theodorus Mopſueſtenus vnde ſuum errorem probare contendebat. 82.c.1
Theologi quotuplicem baptiſmum diſtinguant. 44.b.2
Theologorum axioma, *Actio diſplicuit, paſſio grata fuit*, explicatur. 76.c.2
Theophilus nomen eſt concretum, non abſtractum, Dei amantem ſignificans. 37.d.2
Theſauros ſuos in templo Dianæ Reges deponebant, quos ne hoſtis quidem tangere audebat. 286.b.1
Theudas quo tempore ſe Prophetam finxit. 123. d.1
Thomam Aquinatem quare bouem mutum condiſcipuli vocabant. 36.c.2
Toga certiſſimum ſignum erat ciuis Romani. 312. a.2
Traditiones Apoſtolicas à Chriſto acceptas Eccleſiæ & poſteris tradiderunt Apoſtoli. 41.d.1
Traiani vitia, & perſecutio in Chriſtianos. 11.b.2
Transfigurationi Chriſti in monte Thabor, tres tantùm Apoſtoli interfuerunt. 203.c.2
Tribunal Areopagi à quo inſtitutum. 256.d.2
Tributum qua de cauſa Chriſtus ſoluere voluerit, etſi non teneretur. 124.c.1
in Tribulationibus gaudendum. 125.c.1
per Triennium euangelizarunt in Iudæa Apoſtoli. 206. b.2
S. Trinitatis tres perſonæ in Sacramento baptiſmi ſunt explicitè exprimendæ. 82.c.2
Turcæ Conſtantinopolim in feſto Pentecoſtes miro Dei iudicio expugnarunt. 63.a.1
Tyriorum pietatis monumentum. 302.c.2
Tyri opes in conficienda & vendenda purpura conſiſtebant. 247.c.1

V

VAdiani cur dicti Anthropomorphitæ. 318. b.1
Valerianus Imp. bello victus dorſum quaſi ſcabellum præbebat pedibus Saporis Perſarum Regis, in equum aſcenſuri. 81.c.2
Vallis Ioſaphat ſubiacet monti Oliueti, & exiguo ſpatio inter eum & vrbem Ieruſalem interiacet. 51.d.1
Vas à S. Petro in extaſi viſum quid ſignificet. 186.d.2
Vbiorum oppidum vnde Colonia Agrippina dictum. 4.a.2
contra Vbiquetarios conficitur, Chriſti corpus non eſſe vbique. 96.a.2
Ventorum dotes & commoda ſeptem. 64.d.2
Verbi Dei & baptiſmi miniſtri ſunt homines à Deo ordinati, non Angeli. 186.b.1
Veritas & innocentia nec potentiam, nec eloquentiam timet. 323.c.2
Veritas in indiuiſibili, & in puncto conſiſtit. 309. c.2
Veſpaſianum cur multi opinati ſint eſſe Meſſiam. 8.d.1. Opera & præſtigiis Apollonij Thyanæi viſus eſt cæcum illuminare, & ægro manum reſtituere. ibid.
Veſtis candida olim erat nobilium, & ambientium magiſtratus, vnde candidati dicebantur. 191. c.1
in Veſte rubra & purpurea an Chriſtus in cœlum aſcenderit. 50.a.1
Viator fuit Chriſtus in hac vita vſque ad reſurrectionem. 89.d.1
ex Victima immolata Deo manducabant etiam olim laici. 187.b.2
Vigiliæ perdurant in officio Eccleſiaſtico trium nocturnorum quod Cœnobitæ noctu decantant. 212. c.2. Eas improbans Vigilantius, Dormitantius eſt appellatus. ibid.
S. Vincentius Ferrerius Hiſpanicè concionans à diuerſis nationibus intelligebatur. 71.a.1
Vincula S. Petri honorauit Deus & honorat Eccleſia præ cæteris Sanctorum catenis. 208.d.1
Vincula S. Pauli contigerunt 28. annis poſt mortem Chriſti. 37.c.1
Vinum & amor inſaniam parit. 75.c.1
Vino & ſicera S. Paulus abſtinuit. 276.d.1
Vino & carne communiter Apoſtoli abſtinuêre. 23.c.2
B. Virgo ſalutans Eliſabeth, eam cum prole ſanctificauit. 92.d.1
B. Virgo reſoluit quæſtionem legalium, non in Concilio, ſed priuatim ab Apoſtolis conſulta. 240.c.1
B. Virgo pro S. Stephano lapidationis tempore preces fundebat. 146.a.1
B. Virgo cum Apoſtolis donum linguarum accepit. 71.c.2
B. Virgo quo ætatis anno mortua. 5.c.2
B. Virgo cum Apoſtolis in Pentecoſte Spiritum Sanctum recepit. 63.c.1
B. Virgo quo Chriſti anno in cœlum migrauit. 303. b.2. S. Dionyſius cum Hierotheo eius funeri interfuit. ibid. ad eius tranſitum conuenerunt

Digitized by Google

Index rerum memorabilium.

nerunt omnes Apoſtoli toto Orbe diſperſi. 304.a.1
B.Virgo eſt vera Chriſtianorum Diana. 286.d.1
B.Virgo fuit doctrix Apoſtolorum. 127.a.1
B.Virginis humilitas mira. 53.c.1
B. Virginis hieroglyphicum, vas intemeratum. 187.b.1
Virginitatis præmium eſt ſapientia & prophetia. 302.d.2
Virginitatis ſymbolum eſt roſa. 213.b.1
Virginitatem iugiter in corpore illibato S.Paulus conſeruauit. 172.d.2
Vires Diaboli confeſſio eneruat. 283.d.2
Virtutis vitæque religioſæ in Cœnobio florentis ſignum,animorum vnio & charitas. 106.b.2
inter Virtutes ſola perſeuerantia coronatur. 198.c.1
in Virtutum omnium perfectum exemplar & ſpeculum Apoſtoli dati ſunt. 12.c.1
Virtutum omnium complexio eſt iuſtitia. 191.a.2
Viſus ſenſuum nobiliſſimus pro quolibet vſurpatur in S.Scriptura. 80.b.1
Vita æterna eſt omnium dolorum leuamen,& ſtimulus ad omnia ardua vel agenda,vel toleranda. 35.a.1
Vita æterna vocatur fides. 227.b.1
Vitæ religioſæ origo à quibus manauit. 114.d.2
Vitæ cœnobiticæ pulchritudinis deſcriptio. 86.c.2
Vitæ ſpiritualis perfectio in quo poſita. 66.c.1
ad Vitam cœleſtem per baptiſmum vocantur Chriſtiani. 145.b.1
ad Vitam ſpiritualem tria requiruntur. 85.c.1.
In templo veteri tribus vaſis adumbrata fuerunt. ibid.
Vitellius Imp. Aſtrologos morte mulctabat. 285.b.2
Vmbra S.Petri quo pacto ægros ſanabat. 120.b.1
Vmbræ magna vis. 120.a.2. in arboribus ſerendis eius exacta habenda eſt ratio. ibid.
Vnanimitas quàm grata ſit Deo. 106.d.2
Vnio inter primæuos Chriſtianos diu viguit. 106.d.1
Vnio impiorum noxia eſt,ideòque ſcindenda. 316.c.2
Vnionis cauſa Cœnobiorum facta eſt inſtitutio. ibid. c.1
Vnionis vis quanta. 27.c.1. Eam ſymbolicè ſignificant ſancta quatuor animalia Cherubica Ezechielis. ibid.
Vocatio S.Pauli duplex fuit. 13.d.2
Voluntatis pia inclinatio magis, quàm intellectus propenſio ad fidem requiritur. 133.a.1
bonæ Voluntatis affectus abundè ſubſtituitur pro operibus,quæ præſtare non poſſumus. 181.c.2
Voluptatis tantùm guſtus & delibatio eſt in hac vita, in futura ſaties. 186.c.1
Votum paupertatis fecerunt Apoſtoli, vti iam faciunt Religioſi. 22.c.2
Votum S. Pauli fuit Nazaræatus. 272.d.2
Votum violantes mentiuntur Spiritui Sancto. 117.d.1
Voti paupertatis obligatio in quo conſiſtat. 118.c.2
Vota tria Religionis ſunt tria præſtantiſſima holocauſta. 114.c.1
Vota partialia & temporaria ſuadentur. 119.b.1
Vota S.Auguſtini tria. 334.c.1
Vox Virginum eſt tonitru. 327.b.2
Vocis S.Pauli efficacia. 273.c.2
Vrbes & pagos euangelizando pedites Apoſtoli obibant. 22.c.2
Vxorum communitas legi naturæ repugnat. 85.c.2. fœdè Plato in ea conſtituenda lapſus eſt. ibid.

Z

Zabulus Doricè dicitur Satanas. 117.a.1
Zeli effectus qualis. 29.c.1
Zelo honoris diuini propagandi S. Paulus ſe oppoſuit S.Petro,eúmque liberè coram omnibus redarguit. 18.b.1
Zelo Paulus videbatur eſſe Angelus, imò Seraphinus. 28.c.2
Zelotis in ciues graſſantibus, maximis ſtragibus Ieroſolyma affecta eſt. 8.a.1

FINIS INDICIS.

Digitized by Google